INNOVATIVE TEACHERS

№57-1
8-маусым
2026

Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігіне тіркелін №ӘТ-2024-0504751 Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының сайтында 2024 жылы Аттестаттауға ұсынылған басылымдардың тізіміне енген №ӘТ-2024-05047485
https://uba.edu.kz/storage/app/media/TIZIM%2022.08.24.pdf.

ОСПАНОВА ГУЛМИРА БАҚЫТЖАНОВНА

Толыбай батыр атындағы №66 ЖББМ КММ
Математика пәні мұғалімі

Халықаралық ғылыми-танымдық,педагогикалық журнал

INNOVATIVE TEACHERS

8-маусым 2026 жыл №57-1

Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігіне тіркеліп

№ЗТ-2024-0504751

Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының сайтында 2026 жылы 20-қаңтарда зерттеу қызметін жариялау үшін ұсынылатын басылымдар тізіміне енген

№ЗТ-2026-05047485

https://www.uba.edu.kz/storage/app/media/TIZIM%2021.01.2026%202026%202026.pdf

Қазақстан Республикасы Ақпарат және Қоғамдық даму министрлігінің ақпарат комитетінің мерзімді баспасөз басылымын, ақпарат агенттігін және желілік басылымды есепке қою туралы №KZ25VPY00087946 куәлігі берілген.

Шығу жиілігі: айына 3 рет жарық көреді

Материалдар қазақ, орыс, ағылшын тілдерінде қабылданады.
Жарияланған фактілер мен мәліметтердің дұрыстығына автор жауапты.
Қолжазбалар мен фотосуреттер лицензияланбайды және қайтарылмайды.

Меншік иесі: «Білім шуағы» Республикалық ғылым мен білімді қолдау орталығы «Innovative teachers» журналы

Бас редактор: Уразбаева Нургул Назаркуловна +77711410882

Бас редактор: Уразбаева Нургул Назаркуловна

Редакциялық алқаның құрамы:

Оракова Амангул Шахарбековна, Абай атындағы Қазақ Ұлттық университеті педагогика және психология кафедрасының доценті, педагогика ғылымдарының кандидаты, Бельгия Жоғары мектебінің Гонорар профессоры, Халықаралық Ақпараттандыру Академиясының академигі

Наметкулова Фарида Джанузаковна, Абай атындағы Қазақ Ұлттық университеті, Математиканы, физиканы және информатика кафедрасы, Математиканы, физиканы және информатиканы оқыту әдістемесі кафедрасының аға оқытушысы, педагогика ғылымдарының кандидаты

Мейрбеков Мырзабай Балтабаевич, Тарих ғылымының кандидаты, Ж.Ташенов атындағы университетінің аға оқытушысы

Спатаева Бакытгул Курбановна,Оқу-ағарту министрлігінің әдіскері, қазақ тілі мен әдебиеті магистрі, педагог-шебер

Молдадосова Алтынай Кайыповна. Тарих магистрі, “Ыбырай Алтынсарин” медалінің иегері, “Үздік ұстаз”-2020,педагог-шебер

Пазылова Алтынай Абуовна, .“Ыбырай Алтынсарин” медалінің иегері, “Үздік ұстаз”-2021,педагог-шебер,2024 жылғы “Қазақстан Мұғалімі” Ұлттық Сыйлығының ТОП-50 финалисті

Имадуллаев Олжас Раимбекович, “Үздік ұстаз”-2024, педагог-шебер

Уразбаева Айгул Назаркуловна, Математика магистрі, Педагог-шебер

Уристемов Галымжан Маханбетович, Педагог-шебер

Техникалық редактор: Уристемов Галымжан Маханбетович
Жауапты хатшы: Уразбаева Нургул Назаркуловна

Редакцияның мекен-жайы:
Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы
Төле би көшесі 298/3, 7 индекс: **050031**

Эл.почта: bilim-shuagy@mail.ru

ӨНДІРІСТІК ТӘЖІРИБЕНІ ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ТИІМДІ МОДЕЛЬДЕРІ ЖӘНЕ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІ МАМАН ДАЯРЛАУДАҒЫ РӨЛІ

Ибрайкина Гүльжан Тулеубековна
Павлодар облысы Май ауданы
"Ertis" Жоғары инновациялық аграрлық колледж
Колледж басшысының оқу-өндірістік жөніндегі орынбасары

Аннотация
Қазіргі кезеңде техникалық және кәсіптік білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі – еңбек нарығының талаптарына жауап беретін, кәсіби құзыреттілігі жоғары, өндірістік ортаға тез бейімделетін білікті мамандар даярлау болып табылады. Бұл міндетті жүзеге асыруда өндірістік тәжірибенің алатын орны ерекше. Өндірістік тәжірибе білім алушылардың теориялық білімдерін нақты өндірістік жағдайда бекітуге, кәсіби дағдыларын жетілдіруге және еңбек қызметіне бейімделуіне мүмкіндік береді. Мақалада өндірістік тәжірибені ұйымдастырудың тиімді модельдері қарастырылып, олардың кәсіби білім беру сапасын арттырудағы рөлі талданады. Сонымен қатар өндірістік тәжірибені ұйымдастырудың қазіргі заманғы тәсілдері, әлеуметтік серіктестіктің маңызы және еңбек нарығына сұранысқа ие маман даярлау мәселелері жан-жақты зерттеледі.
Түйін сөздер: өндірістік тәжірибе, техникалық және кәсіптік білім беру, кәсіби құзыреттілік, әлеуметтік серіктестік, еңбек нарығы, дуальды оқыту, өндірістік оқыту, кәсіби даярлық.

Аннотация
Современная система технического и профессионального образования ориентирована на подготовку конкурентоспособных специалистов, обладающих высоким уровнем профессиональных компетенций и способных быстро адаптироваться к условиям производства. Важную роль в данном процессе играет производственная практика, обеспечивающая связь теоретической подготовки с реальной профессиональной деятельностью. В статье рассматриваются эффективные модели организации производственной практики, их влияние на качество профессиональной подготовки обучающихся и формирование профессиональных компетенций. Особое внимание уделяется вопросам социального партнерства, дуального обучения и взаимодействия образовательных организаций с работодателями.
Ключевые слова: производственная практика, профессиональное образование, компетентность, социальное партнерство, рынок труда, дуальное обучение, профессиональная подготовка.

Annotation
One of the main priorities of modern technical and vocational education is the training of competitive specialists who possess strong professional competencies and are capable of adapting quickly to real production environments. Industrial practice plays a crucial role in achieving this goal by connecting theoretical knowledge with practical professional activities. This article examines effective models of organizing industrial practice and analyzes their impact on the quality of vocational training and professional competence development. Particular attention is paid to social partnership, dual education, and cooperation between educational institutions and employers.
Keywords: industrial practice, vocational education, professional competence, social partnership, labor market, dual education, professional training.

Қазіргі таңда әлемдік білім беру кеңістігінде техникалық және кәсіптік білім беру жүйесіне қойылатын талаптар түбегейлі өзгеруде. Экономиканың қарқынды дамуы, цифрлық технологиялардың кеңінен енгізілуі, өндірістің автоматтандырылуы және еңбек нарығындағы өзгерістер білім беру ұйымдарынан жаңа форматтағы мамандар даярлауды талап етеді. Бүгінгі жұмыс беруші тек теориялық біліммен қаруланған түлекті емес, нақты өндірістік ортада жұмыс істей алатын, кәсіби мәселелерді шешуге қабілетті, шығармашылық ойлайтын және еңбек үдерісіне тез бейімделетін маманды қажет етеді.

Осыған байланысты техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдарында өндірістік тәжірибені сапалы ұйымдастыру ерекше маңызға ие болуда. Өндірістік тәжірибе – білім беру ұйымы мен өндіріс арасындағы байланысты қамтамасыз ететін негізгі буындардың бірі. Ол студенттердің оқу барысында алған білімдерін нақты өндірістік жағдайда қолдануына мүмкіндік береді және кәсіби құзыреттіліктердің қалыптасуына тікелей ықпал етеді.

Өндірістік тәжірибе тек оқу бағдарламасының міндетті құрамдас бөлігі ғана емес, сонымен қатар болашақ маманның кәсіби қалыптасуының маңызды кезеңі болып табылады. Тәжірибе барысында студент өндірістік мәдениетті меңгереді, еңбек тәртібімен танысады, кәсіби қарым-қатынас жасау дағдыларын дамытады және жұмыс берушілердің нақты талаптарын түсінеді. Мұның барлығы түлектің еңбек нарығындағы бәсекеге қабілеттілігін арттыруға ықпал етеді.

Бүгінгі күні өндірістік тәжірибені ұйымдастырудың түрлі модельдері қалыптасқан. Олардың әрқайсысының өзіндік ерекшеліктері, артықшылықтары мен ұйымдастырушылық механизмдері бар. Сондықтан өндірістік тәжірибені ұйымдастырудың тиімді модельдерін зерттеу техникалық және кәсіптік білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады.

Өндірістік тәжірибе кәсіби білім беру жүйесінің ажырамас құрамдас бөлігі ретінде студенттердің теориялық дайындығы мен практикалық қызметі арасындағы байланысты қамтамасыз етеді. Кәсіптік білім берудің сапасы

көбінесе өндірістік тәжірибенің қаншалықты тиімді ұйымдастырылғанына байланысты. Себебі теориялық білім өндірістік жағдайда қолданылған кезде ғана нақты құзыреттілікке айналады.
Көптеген зерттеушілердің пікірінше, өндірістік тәжірибе барысында студенттердің кәсіби дамуы бірнеше бағытта жүзеге асады. Біріншіден, білім алушылар нақты еңбек үдерісімен танысады. Екіншіден, өндірістік құрал-жабдықтармен жұмыс істеуді үйренеді. Үшіншіден, ұжымдық қарым-қатынас дағдыларын меңгереді. Төртіншіден, өндірістік жауапкершілікті сезінеді. Осы қасиеттердің жиынтығы кәсіби маманның қалыптасуына негіз болады.
Өндірістік тәжірибені ұйымдастырудың дәстүрлі моделі ұзақ уақыт бойы техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдарында қолданылып келеді. Бұл модель бойынша студент белгілі бір теориялық дайындықтан өткеннен кейін кәсіпорын базасында өндірістік тәжірибеден өтеді. Мұндай жүйе білім алушының өндіріс жағдайымен танысуына мүмкіндік береді. Алайда кейбір жағдайларда теориялық білім мен практикалық әрекет арасында уақыт алшақтығы пайда болып, кәсіби дағдылардың қалыптасу тиімділігі төмендеуі мүмкін.
Соңғы жылдары дуальды оқыту моделі кеңінен таралуда. Бұл модельдің негізгі ерекшелігі – студенттің оқу орны мен өндіріс арасында қатар білім алуы. Дуальды оқыту барысында теориялық сабақтар мен өндірістегі тәжірибелік жұмыстар өзара тығыз байланыста жүзеге асырылады. Нәтижесінде білім алушы оқу барысында нақты өндірістік ортада еңбек етеді және кәсіби тәжірибе жинақтайды. Мұндай тәсіл Германия, Австрия, Швейцария сияқты елдерде жоғары тиімділігін дәлелдеген.
Дуальды оқыту жүйесінің басты артықшылығы – жұмыс берушілердің білім беру процесіне тікелей қатысуы. Кәсіпорындар студенттердің кәсіби даярлығына ықпал етіп қана қоймай, болашақ қызметкерлерін алдын ала іріктеу мүмкіндігіне ие болады. Ал студенттер оқу аяқталғаннан кейін жұмысқа орналасу мүмкіндігін арттырады. Бұл еңбек нарығы мен білім беру жүйесінің арасындағы алшақтықты азайтады.
Өндірістік тәжірибені ұйымдастырудың тағы бір тиімді бағыты – құзыреттілікке негізделген модель. Бұл модель студенттің тек белгілі бір білім көлемін меңгеруіне емес, нақты кәсіби міндеттерді орындай алу қабілетіне басымдық береді. Мұнда тәжірибе бағдарламасы жұмыс берушілердің талаптарына сәйкес әзірленеді және әрбір кәсіби құзыреттіліктің қалыптасу деңгейі нақты көрсеткіштер арқылы бағаланады.
Қазіргі цифрлық экономика жағдайында өндірістік тәжірибені ұйымдастырудың инновациялық модельдері де қалыптасуда. Виртуалды зертханалар, өндірістік симуляторлар, цифрлық платформалар және қашықтан оқыту технологиялары студенттердің кәсіби дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Әсіресе күрделі немесе қауіпті өндірістік процестерді модельдеу барысында мұндай технологиялардың маңызы зор.
Өндірістік тәжірибенің тиімділігі әлеуметтік серіктестік деңгейіне де байланысты. Колледждер мен кәсіпорындар арасындағы ынтымақтастық неғұрлым жоғары болса, студенттердің кәсіби даярлығы да соғұрлым сапалы болады. Әлеуметтік серіктестік аясында бірлескен білім беру бағдарламалары әзірленеді, тәжірибе базалары жаңартылады, заманауи жабдықтар қолданылады және мамандар даярлаудың сапасы артады.
Қазіргі еңбек нарығы жұмыс берушілерден тек кәсіби білімді ғана емес, сонымен қатар коммуникативтік дағдыларды, командада жұмыс істей білуді, көшбасшылық қасиеттерді, жауапкершілікті және бейімделгіштікті талап етеді. Сондықтан өндірістік тәжірибе бағдарламалары кәсіби құзыреттіліктермен қатар жұмсақ дағдыларды (soft skills) дамытуға бағытталуы қажет.
Өндірістік тәжірибе барысында студенттер өндірістегі нақты мәселелерді шешуге қатысу арқылы кәсіби ойлау қабілетін дамытады. Олар өндірістік міндеттерді талдауды, шешім қабылдауды, тәуекелдерді бағалауды және инновациялық тәсілдерді қолдануды үйренеді. Бұл қасиеттер еңбек нарығында жоғары сұранысқа ие заманауи маманның маңызды сипаттамалары болып табылады.

Нәтижелерді талдау және тәжірибелік маңызы

Өндірістік тәжірибені тиімді ұйымдастыру мәселесі бүгінгі таңда техникалық және кәсіптік білім беру жүйесіндегі ең өзекті бағыттардың бірі болып саналады. Заманауи еңбек нарығының талаптары білім беру ұйымдарынан тек теориялық тұрғыдан дайындалған мамандарды ғана емес, нақты өндірістік ортада жұмыс істеуге қабілетті, тәжірибелік дағдылары қалыптасқан, кәсіби міндеттерді өз бетінше шеше алатын мамандарды даярлауды талап етеді. Осы тұрғыдан алғанда өндірістік тәжірибе білім беру процесінің маңызды құрамдас бөлігі ретінде ерекше мәнге ие.
Жүргізілген талдаулар көрсеткендей, өндірістік тәжірибенің сапалы ұйымдастырылуы студенттердің кәсіби құзыреттіліктерінің қалыптасуына тікелей әсер етеді. Өндірістік ортада тәжірибе жинақтаған білім алушылар теориялық білімді практикамен ұштастыруды үйренеді, кәсіби міндеттерді шешудің нақты жолдарын меңгереді және өндірістік жағдайларға бейімделу қабілетін дамытады. Бұл өз кезегінде олардың еңбек нарығындағы сұранысын арттырады және жұмысқа орналасу мүмкіндігін жоғарылатады.
Өндірістік тәжірибе барысында студенттердің кәсіби жауапкершілігі қалыптасады. Олар нақты жұмыс орнында еңбек тәртібін сақтауға, белгіленген талаптарды орындауға, уақытты тиімді пайдалануға және өндірістік қауіпсіздік ережелерін ұстануға үйренеді. Мұндай қасиеттер оқу аудиториясында толық қалыптаса бермейді, сондықтан өндірістік тәжірибе болашақ маманның кәсіби мәдениетін қалыптастырудың маңызды құралы болып табылады.
Сонымен қатар өндірістік тәжірибе студенттердің кәсіби өзін-өзі бағалауына ықпал етеді. Тәжірибе барысында білім алушы өз мамандығының ерекшеліктерін терең түсініп, кәсіби қызығушылықтарының деңгейін анықтайды. Кей жағдайда студент өзінің таңдаған мамандығы бойынша әрі қарай даму жолдарын нақтылайды,

болашақ кәсіби мақсатын белгілейді және еңбек нарығындағы мүмкіндіктерін бағалайды. Бұл оның кәсіби мотивациясын күшейтіп, мамандыққа деген қызығушылығын арттырады.
Қазіргі таңда өндірістік тәжірибені ұйымдастыруда жұмыс берушілердің рөлі артып келеді. Кәсіпорындардың білім беру процесіне белсенді қатысуы мамандар даярлау сапасын жаңа деңгейге көтеруге мүмкіндік береді. Жұмыс берушілер тәжірибе бағдарламаларын әзірлеуге, кәсіби стандарттарды анықтауға және студенттердің дайындық деңгейін бағалауға қатыса отырып, білім беру мазмұнының еңбек нарығының нақты сұранысына сәйкес келуін қамтамасыз етеді. Нәтижесінде түлектердің кәсіби даярлығы өндіріс талаптарына жақындай түседі.
Өндірістік тәжірибенің тиімділігі заманауи технологияларды қолданумен де тығыз байланысты. Бүгінгі таңда өндіріс орындарында автоматтандыру жүйелері, цифрлық платформалар, жасанды интеллект элементтері және ақпараттық технологиялар кеңінен енгізілуде. Сондықтан студенттер тәжірибе барысында осы технологиялармен жұмыс істеу дағдыларын меңгеруі тиіс. Бұл олардың кәсіби икемділігін арттырып қана қоймай, заманауи еңбек нарығында бәсекеге қабілетті маман ретінде қалыптасуына мүмкіндік береді.
Өндірістік тәжірибені ұйымдастырудың тағы бір маңызды аспектісі – білім алушылардың тұлғалық қасиеттерін дамыту. Өндірістік ортада жұмыс жасау барысында студенттер ұжыммен қарым-қатынас орнатуды, кәсіби этиканы сақтауды, көшбасшылық қасиеттерді дамытуды және өз пікірін дәлелді түрде жеткізуді үйренеді. Мұндай дағдылар кәсіби жетістіктің маңызды факторларының бірі болып табылады.
Кәсіптік білім беру ұйымдарының тәжірибесі көрсеткендей, өндірістік тәжірибе барысында нақты жобаларға қатысқан студенттердің кәсіби дайындық деңгейі жоғары болады. Олар теориялық білімді нақты өндірістік міндеттерді шешуге қолдана алады, жаңа технологияларды тез меңгереді және өндірістік ортаға оңай бейімделеді. Сондықтан тәжірибені ұйымдастыру кезінде жобалық оқыту элементтерін кеңінен қолдану тиімді болып табылады.
Өндірістік тәжірибенің тағы бір маңызды нәтижесі – жұмысқа орналасу көрсеткіштерінің артуы. Тәжірибе өткен кәсіпорындар түлектерді жұмысқа қабылдауға мүдделі болады, себебі олар студенттердің кәсіби деңгейін алдын ала бағалау мүмкіндігіне ие. Бұл өз кезегінде жастар арасындағы жұмыссыздық деңгейін төмендетуге және еңбек нарығын қажетті мамандармен қамтамасыз етуге ықпал етеді.
Өндірістік тәжірибені ұйымдастырудың тиімділігін арттыру мақсатында бірқатар практикалық шараларды жүзеге асыру қажет.
Біріншіден, білім беру ұйымдары мен жұмыс берушілер арасындағы әлеуметтік серіктестікті күшейту маңызды. Серіктестік тек тәжірибе өткізу туралы келісімшарттармен шектелмей, оқу бағдарламаларын әзірлеу, кәсіби стандарттарды жаңарту және түлектердің жұмысқа орналасуын қамтамасыз ету бағыттарында жүзеге асырылуы тиіс.
Екіншіден, өндірістік тәжірибе бағдарламаларын еңбек нарығының нақты сұраныстарына сәйкес үнемі жаңартып отыру қажет. Өндіріс технологияларының қарқынды өзгеруі тәжірибе мазмұнының да үнемі жетілдірілуін талап етеді.
Үшіншіден, дуальды оқыту жүйесінің элементтерін кеңінен енгізу қажет. Бұл тәсіл теориялық және практикалық дайындықтың өзара байланысын күшейтіп, студенттердің кәсіби құзыреттілігін тиімді қалыптастыруға мүмкіндік береді.
Төртіншіден, тәжірибе базаларын заманауи құрал-жабдықтармен қамтамасыз ету маңызды. Студенттер өндірісте қолданылатын жаңа технологиялармен жұмыс істеуді үйренуі тиіс.
Бесіншіден, өндірістік тәжірибенің нәтижелерін бағалау жүйесін жетілдіру қажет. Бағалау тек есеп беру құжаттарына емес, студенттің нақты кәсіби құзыреттіліктерінің қалыптасу деңгейіне негізделуі тиіс.
Алтыншыдан, өндірістік тәжірибе барысында цифрлық технологияларды кеңінен қолдану ұсынылады. Электрондық күнделіктер, онлайн-мониторинг жүйелері, цифрлық портфолио және виртуалды симуляторлар тәжірибенің тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді.
Қорытындылай келе, өндірістік тәжірибе техникалық және кәсіптік білім беру жүйесінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады және бәсекеге қабілетті маман даярлаудың негізгі факторларының бірі саналады. Теориялық білімнің практикамен ұштасуы білім алушылардың кәсіби құзыреттіліктерін қалыптастырып қана қоймай, олардың еңбек нарығына табысты бейімделуіне жағдай жасайды. Өндірістік тәжірибе арқылы студенттер нақты өндірістік ортада жұмыс істеудің ерекшеліктерін меңгереді, кәсіби жауапкершілікті сезінеді, еңбек мәдениетін қалыптастырады және заманауи технологиялармен жұмыс істеу тәжірибесін жинақтайды.
Зерттеу нәтижелері өндірістік тәжірибенің тиімді ұйымдастырылуы білім беру сапасының артуына, түлектердің жұмысқа орналасу деңгейінің жоғарылауына және жұмыс берушілердің қанағаттану көрсеткіштерінің өсуіне ықпал ететінін көрсетті. Әсіресе дуальды оқыту жүйесі, әлеуметтік серіктестік және құзыреттілікке негізделген тәсілдер өндірістік тәжірибенің нәтижелілігін арттырудың маңызды құралдары болып табылады.
Қазіргі жағдайда өндірістік тәжірибе тек оқу жоспарының міндетті элементі ретінде емес, білім беру ұйымы мен өндіріс арасындағы өзара тиімді ынтымақтастықтың стратегиялық бағыты ретінде қарастырылуы тиіс. Өйткені еңбек нарығының сұранысына жауап бере алатын кәсіби мамандар даярлау мемлекеттің экономикалық дамуының маңызды факторларының бірі болып табылады.
Сондықтан өндірістік тәжірибені ұйымдастыру жүйесін үнемі жетілдіру, инновациялық технологияларды енгізу, жұмыс берушілермен байланысты нығайту және білім беру мазмұнын еңбек нарығының талаптарына сәйкестендіру алдағы кезеңдегі негізгі міндеттердің қатарында болуы тиіс. Осындай жүйелі жұмыстардың нәтижесінде ғана техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдары қоғам мен экономиканың сұранысына толық

жауап беретін, кәсіби құзыреттілігі жоғары, бәсекеге қабілетті және заманауи талаптарға сай мамандар даярлай алады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана, 2025.
2. Қазақстан Республикасында техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасы.
3. Тоқаев Қ.К. Әділетті Қазақстан: заң және тәртіп, экономикалық өсім, қоғамдық оптимизм. – Астана, 2024.
4. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан жолы. – Астана, 2012.
5. Техникалық және кәсіптік білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. – Астана, 2024.
6. Дуальды оқыту жүйесін енгізу бойынша әдістемелік ұсынымдар. – Астана, 2023.
7. Ахметова Г.К. Кәсіптік білім беру педагогикасы. – Алматы, 2021.
8. Құсайынов А.Қ. Білім сапасын басқару негіздері. – Алматы, 2020.
9. Сейталиев Қ.Б. Кәсіптік оқыту теориясы мен әдістемесі. – Алматы, 2019.
10. Жүсіпбекова Г.А. Заманауи білім беру технологиялары. – Алматы, 2022.
11. OECD. Skills Strategy Report. – Paris, 2023.
12. UNESCO. Technical and Vocational Education and Training Strategy. – Paris, 2022.
13. ILO. Skills Development and Employability Report. – Geneva, 2023.
14. European Training Foundation. Work-Based Learning Handbook. – Turin, 2022.
15. Billett S. Vocational Education: Purposes, Traditions and Prospects. – Springer, 2021.

КОНЦЕРТМЕЙСТЕРСКОЕ МАСТЕРСТВО КАК ФОРМА ХУДОЖЕСТВЕННОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ В СИСТЕМЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО МУЗЫКАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Рахимгалиева Венера Калыбаевна

Алматы қаласы

Ахмет Жұбанов атындағы дарынды балаларға арналған РҚМММИ

Аннотация

В статье рассматривается концертмейстерское мастерство как особая форма художественного, педагогического и коммуникативного взаимодействия в системе профессионального музыкального образования. Особое внимание уделяется роли концертмейстера в подготовке вокалистов, инструменталистов, хоровых дирижеров и будущих педагогов-музыкантов. Раскрываются профессиональные качества концертмейстера, специфика ансамблевого мышления, значение художественной интерпретации, педагогической гибкости и психологической поддержки обучающихся. В контексте казахстанского музыкального образования концертмейстерская деятельность осмысливается как важный фактор сохранения академических традиций, развития исполнительской культуры и формирования национально ориентированной художественной среды.

Ключевые слова: концертмейстер, музыкальное образование, художественное взаимодействие, ансамбль, исполнительская культура, педагогика музыки, профессиональная подготовка.

Аннотация

Мақалада концертмейстерлік шеберлік кәсіби музыкалық білім беру жүйесіндегі көркемдік, педагогикалық және коммуникативтік өзара әрекеттестіктің ерекше түрі ретінде қарастырылады. Концертмейстердің вокалистерді, аспапшыларды, хор дирижерлерін және болашақ музыка педагогтерін даярлаудағы рөліне ерекше назар аударылады. Ансамбльдік ойлау, көркемдік интерпретация, педагогикалық икемділік, білім алушыға психологиялық қолдау көрсету және орындаушылық мәдениетті қалыптастыру мәселелері талданады. Қазақстандық музыкалық білім беру жағдайында концертмейстер қызметі академиялық дәстүрлерді сақтау, ұлттық өнер құндылықтарын дамыту және кәсіби орындаушылық мәдениетті жетілдірудің маңызды факторы ретінде сипатталады.

Түйін сөздер: концертмейстер, музыкалық білім, көркемдік өзара әрекеттестік, ансамбль, орындаушылық мәдениет, музыкалық педагогика, кәсіби даярлық.

Annotation

The article examines accompanist mastery as a specific form of artistic, pedagogical and communicative interaction within the system of professional music education. Special attention is given to the role of the accompanist in training vocalists, instrumentalists, choral conductors and future music teachers. The article analyzes ensemble thinking, artistic interpretation, pedagogical flexibility, psychological support for students and the formation of performance culture. In the context of Kazakhstan’s music education, accompanist activity is interpreted as an important factor in preserving academic traditions, developing national artistic values and improving professional performance culture.

Keywords: accompanist, music education, artistic interaction, ensemble, performance culture, music pedagogy, professional training.

Концертмейстерское мастерство занимает особое место в системе профессионального музыкального образования, поскольку соединяет в себе исполнительское искусство, педагогическую деятельность, ансамблевое мышление и тонкую психологическую коммуникацию. Внешне работа концертмейстера нередко воспринимается как сопровождение солиста, однако в действительности она представляет собой сложный художественный процесс, в котором фортепианная партия становится не второстепенным фоном, а полноценным участником музыкального высказывания. Концертмейстер не просто помогает исполнителю удерживать интонацию, ритм или форму произведения; он участвует в создании художественного образа, направляет музыкальное развитие обучающегося, способствует формированию профессионального слуха, чувства стиля, сценической уверенности и исполнительской ответственности.

В профессиональном музыкальном образовании концертмейстер является связующим звеном между педагогом и обучающимся, между нотным текстом и живым звучанием, между технической подготовкой и художественной интерпретацией. Его деятельность особенно значима в колледжах искусств, музыкальных училищах, консерваториях, педагогических университетах и учреждениях дополнительного музыкального образования. Для Казахстана, где профессиональное музыкальное образование опирается как на академические европейские традиции, так и на богатое национальное музыкальное наследие, фигура концертмейстера приобретает особую культурную значимость. Он помогает обучающимся осваивать не только произведения мировой классики, но и сочинения казахстанских композиторов, народно-песенный материал, обработки кюев и вокально-инструментальные произведения, отражающие национальную художественную картину мира.

Сущность концертмейстерского мастерства заключается в умении слышать партнера. Это качество выходит далеко за пределы обычного музыкального слуха. Концертмейстер должен слышать дыхание вокалиста, особенности фразировки инструменталиста, тембровую окраску, эмоциональное состояние исполнителя, степень его сценической готовности. Он обязан мгновенно реагировать на малейшие изменения темпа, динамики, агогики, артикуляции. Такое взаимодействие требует развитого ансамблевого мышления. В отличие от сольного исполнения, где музыкант в большей степени опирается на собственную концепцию, концертмейстерская деятельность строится на диалоге. Здесь художественное решение рождается совместно, в процессе постоянного слухового и эмоционального контакта.

Особенно ярко значение концертмейстера проявляется в работе с вокалистами. Вокальное исполнительство связано с дыханием, словом, дикцией, смыслом поэтического текста и особенностями физиологии голоса. Концертмейстер должен знать специфику вокального дыхания, понимать закономерности построения вокальной фразы, чувствовать удобные и сложные для певца места, уметь поддержать его в кульминациях и не перекрывать звучание голоса. В романсах, ариях, народных песнях и современных вокальных произведениях фортепианная партия часто несет важнейшую образную нагрузку: она создает атмосферу, раскрывает подтекст, передает движение внутреннего состояния героя. Поэтому концертмейстер должен быть не только грамотным пианистом, но и тонким интерпретатором поэтического содержания.

В работе с инструменталистами концертмейстер решает иные, но не менее сложные задачи. Он должен учитывать особенности звукоизвлечения на каждом инструменте, диапазон, тембровую природу, технические трудности и закономерности дыхания музыкальной фразы. При сопровождении скрипача важно чувствовать гибкость интонации и протяженность смычкового звучания; при работе с духовиками — дыхательные цезуры; при сотрудничестве с домбристами, кобызистами или исполнителями на народных инструментах — специфику национальной артикуляции, ритмики и тембровой выразительности. В условиях казахстанского образования это особенно важно, поскольку профессиональная подготовка музыканта часто предполагает диалог академической школы и национальной исполнительской традиции.

Концертмейстерское мастерство невозможно без высокого уровня пианистической подготовки. Концертмейстер должен свободно владеть инструментом, обладать хорошей техникой чтения с листа, умением транспонировать, быстро ориентироваться в фактуре, сокращать сложные оркестровые переложения без потери художественного смысла. Однако техническая оснащенность сама по себе не определяет профессионализм концертмейстера. Главным становится способность подчинить технику художественной задаче. Хороший концертмейстер никогда не демонстрирует пианистическое превосходство ради внешнего эффекта; его мастерство проявляется в точности, гибкости, умении быть выразительным и одновременно деликатным партнером.

Важнейшей стороной концертмейстерской деятельности является педагогическая функция. В учебном процессе концертмейстер часто становится вторым педагогом для обучающегося. Он помогает разбирать произведение, объясняет структуру музыкальной формы, подсказывает характер фразировки, обращает внимание на ритмические неточности, интонационные проблемы, стилистические особенности. При этом его педагогическое воздействие обычно осуществляется мягко, через совместное музицирование, через показ, повтор, слуховую подсказку. Такое взаимодействие особенно ценно для молодых исполнителей, которые еще не обладают достаточным сценическим опытом и нуждаются в поддержке.

Концертмейстер в образовательной среде выполняет и психологическую функцию. Репетиция, зачет, экзамен, конкурс или концерт всегда связаны с волнением. Студент может забыть текст, ускорить темп, потерять дыхание, не справиться с технически сложным эпизодом. Опытный концертмейстер способен стабилизировать исполнение, поддержать обучающегося музыкально и эмоционально. Иногда достаточно уверенного

вступления, мягкого темпового ведения или своевременной гармонической опоры, чтобы исполнитель почувствовал себя увереннее. В этом смысле концертмейстер является партнером, который помогает студенту раскрыть свои возможности, а не просто сопровождает его выступление.

Художественное взаимодействие концертмейстера и солиста строится на принципах доверия, взаимного уважения и общей ответственности за результат. Если солист воспринимает концертмейстера только как помощника, ансамбль теряет целостность. Если же концертмейстер стремится доминировать, нарушается баланс звучания. Подлинное ансамблевое искусство возникает тогда, когда оба участника понимают произведение как единое художественное пространство. В таком пространстве каждый голос имеет значение, каждая пауза наполнена смыслом, каждое изменение темпа или динамики оправдано общим замыслом.

Особое значение имеет работа концертмейстера с нотным текстом. Он должен уметь анализировать произведение с точки зрения формы, гармонии, фактуры, жанра, стиля и образного содержания. Например, сопровождение классической арии требует ясности формы, прозрачности фактуры, точности ритма; романтический романс предполагает большую свободу дыхания, гибкость темпа, насыщенность гармонических красок; музыка XX–XXI веков может требовать сложной метроритмической организации, нестандартной педализации, особого внимания к тембру. При работе с произведениями казахстанских композиторов важно учитывать связь академического письма с интонациями народной музыки, ладовыми особенностями, ритмическими формулами и национальной образностью.

Концертмейстерская деятельность тесно связана с понятием интерпретации. Исполнение не является механическим воспроизведением нотного текста. Музыкант всегда раскрывает смысл произведения через собственное художественное понимание. Концертмейстер участвует в этом процессе наравне с солистом. Он предлагает тембровые решения, помогает выстроить драматургию, создает звуковую атмосферу. В вокальной музыке фортепиано может изображать движение природы, внутреннее волнение героя, трагическое напряжение, лирическое созерцание. В инструментальной музыке оно часто выполняет функцию оркестра, гармонической основы, ритмического импульса или равноправного тематического партнера.

В системе профессионального музыкального образования концертмейстер способствует формированию у обучающихся ансамблевой культуры. Молодой музыкант должен научиться не только исполнять свою партию, но и слушать партнера, чувствовать общее дыхание, понимать роль своей партии в музыкальной ткани. Эти качества необходимы будущим артистам оркестра, камерным исполнителям, дирижерам, вокалистам и педагогам. Концертмейстерская практика развивает дисциплину слуха, ответственность за коллективный результат, умение быстро адаптироваться к изменяющимся исполнительским условиям.

Для будущих педагогов-музыкантов опыт взаимодействия с концертмейстером имеет особое значение. Учитель музыки, преподаватель вокала, дирижер хора или руководитель ансамбля должен понимать закономерности совместного музицирования. Он должен уметь объяснить учащимся, что музыка — это не только индивидуальное выражение, но и форма общения. Концертмейстер в этом процессе выступает примером профессиональной коммуникации: он показывает, как можно слышать другого, поддерживать его, вести диалог, сохранять художественную инициативу и одновременно быть частью общего замысла.

В казахстанском контексте концертмейстерское мастерство связано также с задачей сохранения и развития национальной культуры. Музыкальные учебные заведения Казахстана готовят специалистов, которые работают с академическим, народным, эстрадным и современным репертуаром. Концертмейстеру необходимо владеть широким стилевым диапазоном: от Баха, Моцарта, Шуберта, Чайковского и Рахманинова до произведений Евгения Брусиловского, Ахмета Жубанова, Латифа Хамиди, Мукана Тулебаева, Еркегали Рахмадиева и современных казахстанских авторов. Работа с таким репертуаром требует не только профессиональной техники, но и культурной осведомленности, понимания национальной интонации, уважения к традиции.

Нельзя недооценивать и организационную сторону деятельности концертмейстера. В учебном заведении он участвует в репетициях, зачетах, экзаменах, концертах, конкурсах, мастер-классах, открытых уроках. Его работа требует высокой собранности, ответственности и способности быстро переключаться между разными исполнителями, программами и педагогическими задачами. В течение одного дня концертмейстер может работать с вокалистом, скрипачом, хором, домбристом, студентом-первокурсником и выпускником, готовящимся к государственному экзамену. Такая многозадачность требует профессиональной устойчивости и большого художественного опыта.

Современное профессиональное музыкальное образование предъявляет к концертмейстеру новые требования. Наряду с традиционными навыками все большее значение приобретают цифровая грамотность, умение работать с электронными нотными библиотеками, аудио- и видеозаписями, дистанционными форматами обучения. В условиях обновления образовательной среды концертмейстер должен быть готов к использованию современных технологий, но при этом сохранять главное — живое художественное общение. Ни одна запись не может заменить непосредственного ансамблевого взаимодействия, потому что подлинное исполнение рождается в моменте, в процессе совместного дыхания и эмоционального отклика.

Проблема профессионального статуса концертмейстера также заслуживает внимания. В педагогической практике его труд иногда остается недостаточно заметным, хотя от качества концертмейстерской работы напрямую зависит уровень подготовки обучающихся. Концертмейстер участвует в формировании исполнительской культуры, помогает студентам выходить на сцену, влияет на художественный результат экзаменов и конкурсов. Поэтому важно рассматривать концертмейстера не как технического помощника, а как

полноценного участника образовательного процесса, соавтора интерпретации и носителя профессиональной традиции.

Концертмейстерское мастерство формируется постепенно. Оно требует систематической работы над фортепианной техникой, чтением с листа, аккомпанементом, камерным ансамблем, вокальной и инструментальной литературой. Будущий концертмейстер должен изучать основы дирижирования, вокальной методики, истории музыки, анализа музыкальных произведений, психологии общения. Особенно важна практика: только в реальном взаимодействии с исполнителями развивается способность мгновенно реагировать, чувствовать партнера, находить верный баланс звучания и художественного смысла.

Одним из главных качеств концертмейстера является художественная эмпатия. Это способность не просто понимать партнера рационально, а внутренне чувствовать его музыкальное состояние. Концертмейстер должен улавливать, когда солисту нужна большая свобода, когда необходимо поддержать темп, когда следует усилить драматическое напряжение, а когда — отступить на второй план. Такая эмпатия делает ансамбль живым и органичным. Она особенно важна в работе со студентами, поскольку молодой исполнитель часто еще не умеет ясно выразить свои художественные намерения. Концертмейстер помогает ему найти собственный исполнительский голос.

Таким образом, концертмейстерское мастерство представляет собой сложное и многомерное явление. Оно объединяет исполнительскую культуру, педагогическую компетентность, психологическую чуткость, стилистическую грамотность и способность к художественному диалогу. В системе профессионального музыкального образования концертмейстер является не вспомогательной фигурой, а активным участником формирования музыканта. Его деятельность способствует развитию ансамблевого мышления, исполнительской самостоятельности, сценической уверенности и глубокого понимания музыкального искусства.

Для Казахстана данная тема особенно актуальна, поскольку музыкальное образование страны развивается в пространстве взаимодействия мировых академических традиций и национального культурного наследия. Концертмейстер помогает будущим музыкантам осваивать это пространство, соединяя профессиональную точность с художественной свободой, техническую грамотность с эмоциональной выразительностью, индивидуальное исполнение с коллективным творчеством. Именно поэтому концертмейстерское мастерство следует рассматривать как одну из важнейших форм художественного взаимодействия в современной системе профессионального музыкального образования.

Использованные источники

1. Нейгауз Г. Г. *Об искусстве фортепианной игры*. Москва: Музыка, 1988.
2. Теплов Б. М. *Психология музыкальных способностей*. Москва: Наука, 2003.
3. Коган Г. М. *У врат мастерства*. Москва: Советский композитор, 1977.
4. Крючков Н. А. *Искусство аккомпанемента как предмет обучения*. Ленинград: Музыка, 1961.
5. Савшинский С. И. *Работа пианиста над музыкальным произведением*. Москва; Ленинград: Музыка, 1964.
6. Выготский Л. С. *Психология искусства*. Москва: Искусство, 1986.
7. Асафьев Б. В. *Музыкальная форма как процесс*. Ленинград: Музыка, 1971.
8. Назайкинский Е. В. *О психологии музыкального восприятия*. Москва: Музыка, 1972.
9. Жубанов А. К. *Струны столетий*. Алматы: Дайк-Пресс, 2001.
10. Рахмадиева Г. Б. *Музыкальная культура Казахстана: традиции и современность*. Алматы: Қазақ университеті, 2010.
11. Абдуллин Э. Б., Николаева Е. В. *Теория музыкального образования*. Москва: Академия, 2004.
12. Баренбойм Л. А. *Музыкальная педагогика и исполнительство*. Ленинград: Музыка, 1974.

"ҚОБЫЗ- ПРИМА" АСПАБЫНЫҢ ОҚУ БАҒДАРЛАМАСЫ

Карибаев Турехан Жанабергенович

Алматы қаласы

Ахмет Жұбанов атындағы дарынды балаларға арналған РҚМММИ

Аннотация

Мақалада «Қобыз-прима» аспабын оқытудың оқу бағдарламасының мазмұны, оның білім алушылардың музыкалық қабілеттерін дамытудағы рөлі және аспаптық орындаушылық шеберлікті қалыптастырудағы маңызы қарастырылады. Қобыз-прима аспабын меңгерту барысында оқушылардың музыкалық есту қабілеті, ырғақ сезімі, шығармашылық ойлауы мен ұлттық мәдениетке деген қызығушылығы дамитыны талданады. Сонымен қатар оқу бағдарламасының құрылымы, оқыту кезеңдері, педагогикалық әдістері және оқушылардың орындаушылық дағдыларын жетілдіру жолдары қарастырылады.

Түйін сөздер: қобыз-прима, музыка білім беруі, оқу бағдарламасы, орындаушылық шеберлік, музыкалық қабілет, ұлттық музыка, аспаптық оқыту.

Аннотация

В статье рассматривается содержание учебной программы по инструменту «Кобыз-прима», его значение в развитии музыкальных способностей обучающихся и формировании исполнительского мастерства. Анализируются особенности обучения игре на кобызе-прима, методы развития музыкального слуха, ритмического чувства и творческих способностей учащихся. Особое внимание уделяется структуре учебной программы и ее роли в сохранении национального музыкального наследия.
Ключевые слова: кобыз-прима, музыкальное образование, учебная программа, исполнительское мастерство, музыкальные способности, национальная музыка.
Annotation
This article examines the curriculum of the Prima Kobyz instrument, its role in developing students' musical abilities, and its importance in shaping performance skills. The study analyzes teaching methods, curriculum structure, and approaches aimed at improving musical hearing, rhythmic sense, and creative abilities. Special attention is paid to the preservation of national musical traditions through instrumental education.
Keywords: Prima Kobyz, music education, curriculum, performance skills, musical abilities, national music, instrumental training.
Қазақстандағы музыкалық білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі – ұлттық мәдени мұраны сақтай отырып, жас ұрпақтың шығармашылық әлеуетін дамыту болып табылады. Осы бағытта қазақтың дәстүрлі музыкалық аспаптарын оқыту ерекше маңызға ие. Соның ішінде қобыз-прима аспабы қазіргі кәсіби музыкалық білім беру жүйесінде маңызды орын алады. Бұл аспап өзінің орындаушылық мүмкіндіктерінің кеңдігімен, әуезді үнімен және ұлттық музыканы заманауи талаптарға сай орындауға бейімділігімен ерекшеленеді.

Қобыз – қазақ халқының көне музыкалық аспаптарының бірі. Оның тарихы халқымыздың рухани мәдениетімен, салт-дәстүрімен және дүниетанымымен тығыз байланысты. Уақыт өте келе қобыз бірнеше түрге бөлініп дамыды. Солардың бірі – қобыз-прима. Бұл аспап кәсіби музыкалық оқу орындарында, балалар музыка мектептерінде және өнер мектептерінде кеңінен оқытылады.

Бүгінгі таңда қобыз-приманы оқыту тек орындаушылық шеберлікті қалыптастырумен ғана шектелмейді. Ол оқушылардың ұлттық мәдениетке қызығушылығын арттыруға, эстетикалық талғамын дамытуға, шығармашылық ойлауын қалыптастыруға және рухани құндылықтарды бойына сіңіруге бағытталған маңызды педагогикалық құрал болып табылады.

Қобыз-прима аспабының оқу бағдарламасы білім алушылардың жас ерекшеліктерін, психологиялық даму деңгейін және музыкалық дайындықтарын ескере отырып құрылады. Бағдарламаның басты мақсаты – оқушыларға аспапта еркін орындау дағдыларын меңгерту, музыкалық сауаттылықты қалыптастыру және кәсіби орындаушылық мәдениетті дамыту.

Оқу бағдарламасының мазмұны бірнеше өзара байланысты бағыттарды қамтиды. Бірінші бағыт – аспаппен танысу және бастапқы техникалық дағдыларды қалыптастыру. Бұл кезеңде оқушылар қобыз-приманың құрылысын, аспапты дұрыс ұстау тәсілдерін, ысқыны пайдалану ерекшеліктерін және дыбыс шығару әдістерін меңгереді. Дәл осы кезеңде қалыптасқан дағдылар кейінгі орындаушылық шеберліктің негізін қалайды.

Музыкалық білім беруде алғашқы сабақтардың маңызы ерекше. Себебі оқушының аспапқа деген қызығушылығы көбінесе осы кезеңде қалыптасады. Мұғалім әр сабақта оқушының жас ерекшеліктерін ескеріп, қолжетімді әрі қызықты тапсырмалар беру арқылы оның ынтасын арттыруы қажет. Сабақ барысында ойын элементтерін пайдалану, халық әндерінің қарапайым әуендерін орындау және музыкалық жаттығуларды жүйелі түрде қолдану тиімді нәтиже береді.

Қобыз-приманы оқыту барысында музыкалық есту қабілетін дамыту маңызды орын алады. Музыкалық есту – орындаушылық шеберліктің негізгі көрсеткіштерінің бірі. Оқушы дыбыстың биіктігін, ұзақтығын, динамикалық реңктерін және интонациялық ерекшеліктерін дұрыс ажырата алуы тиіс. Осы мақсатта сольфеджио элементтерімен байланысқан жаттығулар, дыбысты салыстыру тапсырмалары және есту қабілетін жетілдіруге арналған арнайы жұмыстар жүргізіледі.

Қобыз-прима аспабының оқу бағдарламасында техникалық дайындыққа ерекше көңіл бөлінеді. Орындаушының саусақ икемділігі, қол қозғалысының үйлесімділігі және ысқыны дұрыс жүргізу дағдылары арнайы жаттығулар арқылы қалыптасады. Техникалық дайындық неғұрлым сапалы болса, оқушының күрделі музыкалық шығармаларды орындау мүмкіндігі соғұрлым жоғары болады.

Сонымен қатар оқу бағдарламасында қазақ халық күйлері мен халық әндерін меңгеруге басымдық беріледі. Ұлттық музыкалық шығармаларды орындау арқылы оқушылар халқымыздың музыкалық мәдениетімен терең танысады. Бұл олардың ұлттық сана-сезімінің қалыптасуына және мәдени мұраға деген құрметінің артуына ықпал етеді.

Қобыз-приманы оқыту барысында ансамбльдік орындау жұмыстарының да маңызы зор. Ансамбль құрамында ойнау оқушылардың музыкалық есту қабілетін жетілдіріп қана қоймай, ұжыммен жұмыс істеу мәдениетін қалыптастырады. Мұндай жұмыстар жауапкершілік, тәртіп және өзара сыйластық сияқты қасиеттердің дамуына әсер етеді.

Қазіргі таңда музыкалық білім беру жүйесінде инновациялық технологияларды пайдалану кеңінен дамып келеді. Қобыз-прима сабағында мультимедиялық құралдарды, аудио және бейне материалдарды, электрондық ноталарды пайдалану оқыту тиімділігін арттырады. Бұл оқушылардың сабаққа қызығушылығын күшейтіп, өз бетінше жұмыс жасау дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Қобыз-прима аспабының оқу бағдарламасы оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға да бағытталған. Шығармашылық тапсырмалар, импровизация элементтері және сахналық орындау тәжірибесі

оқушының өзіндік музыкалық көзқарасын қалыптастыруға көмектеседі. Мұндай жұмыстар олардың болашақта кәсіби музыкант немесе өнерді бағалайтын тұлға ретінде қалыптасуына негіз болады.
Қобыз-прима аспабын оқыту тәжірибесі көрсеткендей, бұл аспапты жүйелі түрде меңгеру оқушылардың музыкалық қабілеттерінің жан-жақты дамуына ықпал етеді. Музыкалық білім беру жүйесінде әрбір аспаптың өзіндік ерекшелігі мен тәрбиелік мүмкіндігі болады. Қобыз-прима аспабының басты ерекшелігі – оның ұлттық музыкалық дәстүр мен кәсіби музыкалық білімді өзара байланыстыра алуында. Сондықтан бұл аспапты оқыту барысында оқушылар тек орындаушылық дағдыларды меңгеріп қана қоймай, ұлттық мәдениеттің терең мазмұнын да танып біледі.
Бақылаулар көрсеткендей, қобыз-прима сыныбында білім алатын оқушылардың музыкалық есту қабілеті, интонациялық дәлдігі және ырғақ сезімі біртіндеп жоғары деңгейде қалыптасады. Себебі қобыз аспабында орындалатын шығармалардың басым бөлігі нәзік дыбыстық реңктерді, дәл интонацияны және дыбыс тазалығын талап етеді. Мұндай талаптар оқушының музыкалық қабылдау мәдениетін жетілдіруге ықпал етеді.
Қобыз-приманы оқыту барысында оқушылардың шығармашылық белсенділігі де артады. Сабақтарда әртүрлі жанрдағы шығармаларды орындау, музыкалық бейнелерді талдау және олардың көркемдік мазмұнын түсіндіру арқылы білім алушылардың эстетикалық талғамы қалыптасады. Музыкалық шығармаларды саналы түрде орындау оқушының эмоциялық әлемін байытып, өнерді терең түсінуіне мүмкіндік береді.
Музыкалық-педагогикалық тәжірибе көрсеткендей, қобыз-примамен тұрақты айналысатын оқушылардың зейіні, есте сақтау қабілеті және ойлау белсенділігі де жоғарылайды. Музыкалық шығармаларды жаттау, орындау техникасын меңгеру және ноталық мәтінді талдау оқушының интеллектуалдық дамуына оң әсер етеді. Бұл қасиеттер тек музыка саласында ғана емес, жалпы білім беру үдерісінде де маңызды рөл атқарады.
Қобыз-прима аспабының тағы бір маңызды ерекшелігі – оның оқушылардың ұлттық дүниетанымын қалыптастыруға ықпал етуі. Қазақ халқының күйлері мен халық әндерін орындау барысында білім алушылар халқымыздың тарихи мұрасымен, рухани құндылықтарымен және ұлттық өнерімен жақынырақ танысады. Нәтижесінде ұлттық мәдениетке деген қызығушылық пен құрмет қалыптасады.
Қазіргі қоғам жағдайында ұлттық құндылықтарды сақтау мен дамыту мәселесі ерекше маңызға ие болып отыр. Осы тұрғыдан қарағанда қобыз-прима аспабының оқу бағдарламасы тек орындаушылық білім беруді ғана емес, ұлттық тәрбие беруді де жүзеге асыратын маңызды құрал ретінде қарастырылады. Оқушылар музыкалық шығармалар арқылы халқымыздың тарихын, дүниетанымын, әдет-ғұрпын және мәдени ерекшеліктерін таниды.
Қобыз-приманы меңгеру барысында сахналық мәдениет те қалыптасады. Концерттерге, байқауларға және шығармашылық кештерге қатысу оқушылардың өзіне деген сенімділігін арттырады. Олар көпшілік алдында өзін еркін ұстауға, орындаушылық жауапкершілікті сезінуге және көрерменмен байланыс орнатуға үйренеді. Бұл қасиеттер болашақ өмірінде де маңызды әлеуметтік дағдылардың қалыптасуына негіз болады.
Музыкалық білім беру саласындағы тәжірибе көрсеткендей, қобыз-прима аспабын оқытуда заманауи технологияларды қолдану оң нәтижелер береді. Электрондық ноталар, бейнесабақтар, кәсіби орындаушылардың концерттік жазбалары және цифрлық оқыту платформалары оқушылардың өздігінен білім алу мүмкіндігін кеңейтеді. Сонымен қатар мұғалім мен оқушы арасындағы кері байланысты күшейтіп, оқу процесінің тиімділігін арттырады.
Оқу бағдарламасын жүзеге асыру барысында ата-аналардың қолдауы да маңызды факторлардың бірі болып табылады. Үй жағдайында тұрақты дайындық жасау, шығармаларды қайталау және концерттік іс-шараларға қатысу оқушының жетістіктеріне тікелей әсер етеді. Сондықтан мұғалім, оқушы және ата-ана арасындағы ынтымақтастық оқу нәтижелерінің сапасын арттырудың маңызды шарты болып табылады.
Қорытындылай келе, қобыз-прима аспабының оқу бағдарламасы оқушылардың музыкалық білімін жетілдіруге, орындаушылық мәдениетін қалыптастыруға және шығармашылық қабілеттерін дамытуға бағытталған маңызды педагогикалық жүйе болып табылады. Бағдарламаның мазмұны оқушылардың жас ерекшеліктеріне, музыкалық дайындық деңгейіне және ұлттық мәдени құндылықтарға негізделе отырып құрылғандықтан, ол музыкалық тәрбиенің тиімді құралы ретінде ерекшеленеді.
Қобыз-прима аспабын меңгеру барысында оқушылар музыкалық сауаттылықты игеріп қана қоймай, көркемдік ойлау қабілетін, эстетикалық талғамын және шығармашылық белсенділігін дамытады. Музыкалық шығармаларды орындау үдерісі олардың эмоционалдық әлемін байытып, өнерді терең түсінуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар аспаптық орындау барысында қалыптасатын тәртіп, жауапкершілік, табандылық және еңбекқорлық сияқты қасиеттер тұлғаның жан-жақты дамуына ықпал етеді.
Қобыз-прима оқу бағдарламасының маңызды ерекшелігі оның ұлттық мәдени мұраны сақтау мен насихаттауға бағытталуында болып табылады. Қазақ халқының күй өнері мен дәстүрлі музыкалық шығармаларын орындау арқылы оқушылар ұлттық рухани құндылықтарды меңгереді. Бұл олардың туған мәдениетіне деген сүйіспеншілігін арттырып, ұлттық бірегейліктің қалыптасуына әсер етеді. Ұлттық музыкамен тәрбиеленген жас ұрпақ өз халқының мәдени мұрасын құрметтеуге және оны келешек ұрпаққа жеткізуге ұмтылады.
Бүгінгі таңда білім беру жүйесінде ұлттық өнерді жаңғырту және оны жас ұрпаққа үйрету маңызды міндеттердің бірі болып отыр. Осы міндетті жүзеге асыруда қобыз-прима аспабының орны ерекше. Себебі бұл аспап қазақ халқының музыкалық мәдениетін сақтап қана қоймай, оны қазіргі заманғы білім беру талаптарымен ұштастыруға мүмкіндік береді. Қобыз-прима арқылы оқушылар ұлттық өнердің тереңдігін сезініп, оның көркемдік ерекшеліктерін меңгереді.
Музыкалық білім беру тәжірибесі көрсеткендей, қобыз-прима сабағы оқушылардың шығармашылық әлеуетін дамытуда ерекше рөл атқарады. Әртүрлі жанрдағы шығармаларды орындау, ансамбльдік және жеке

орындаушылық жұмыстар, концерттік тәжірибе және шығармашылық жобалар білім алушылардың өнерге деген қызығушылығын арттырады. Нәтижесінде олардың орындаушылық шеберлігі ғана емес, жалпы мәдени деңгейі де жоғарылайды.

Қобыз-прима аспабының оқу бағдарламасы оқушыларды кәсіби музыка саласына даярлаумен қатар, олардың рухани-адамгершілік тәрбиесіне де ықпал етеді. Өнер арқылы тәрбиеленген тұлға сұлулықты бағалай біледі, ұлттық құндылықтарды құрметтейді және мәдени мұраны сақтауға жауапкершілікпен қарайды. Сондықтан қобыз-приманы оқыту тек музыкалық білім беру міндеті ғана емес, ол ұлттық тәрбиенің маңызды бағыты болып табылады.

Болашақта қобыз-прима аспабын оқыту бағдарламаларын жетілдіру, жаңа педагогикалық технологияларды енгізу, цифрлық білім беру ресурстарын пайдалану және ұлттық музыкалық мұраны кеңінен насихаттау бағытындағы жұмыстар жалғаса беруі қажет. Мұндай жұмыстар музыкалық білім беру сапасын арттыруға және ұлттық өнердің дамуына ықпал етеді.

Жалпы алғанда, қобыз-прима аспабының оқу бағдарламасы оқушылардың музыкалық қабілеттерін дамытуға, ұлттық мәдени құндылықтарды меңгертуге және шығармашылық тұлға қалыптастыруға бағытталған маңызды білім беру құралы болып табылады. Оның тиімді жүзеге асырылуы ұлттық өнердің сақталуына, музыкалық мәдениеттің дамуына және жас ұрпақтың рухани тәрбиесінің нығаюына қызмет етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана, 2025.
2. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасы.
3. Жұбанов А. Ғасырлар пернесі. – Алматы: Өнер, 1975.
4. Жұбанов А. Замана бұлбұлдары. – Алматы: Өнер, 2002.
5. Арғынбаев Х. Қазақ халқының музыкалық аспаптары. – Алматы, 1987.
6. Мұхамбетова А. Қазақтың дәстүрлі музыка мәдениеті. – Алматы, 2002.
7. Қасиманов С. Қазақ халқының қолөнері мен мәдениеті. – Алматы, 1995.
8. Ахметова Г. Музыкалық білім беру педагогикасы. – Алматы, 2018.
9. Төлегенова Б. Музыкалық тәрбие теориясы мен әдістемесі. – Алматы, 2017.
10. Райымбергенов С. Қобыз үйрету әдістемесі. – Алматы, 2015.
11. Қазақ музыкалық энциклопедиясы. – Алматы, 2011.
12. Музыка пәнін оқыту әдістемесі. – Алматы, 2020.

АХМЕТ ЖҰБАНОВТЫҢ ҚАЗАҚ МУЗЫКА МӘДЕНИЕТІН ДАМЫТУДАҒЫ РӨЛІ

Атагелдиева Сабина Далелхановна
Алматы қаласы
Ахмет Жұбанов атындағы дарынды балаларға арналған РҚМММИ
Концертмейстер

Аннотация

Мақалада қазақтың көрнекті композиторы, дирижері, музыкатанушы ғалымы, академик Ахмет Қуанұлы Жұбановтың қазақ музыка мәдениетін дамытудағы тарихи қызметі жан-жақты қарастырылады. Ғалымның ұлттық музыка мұрасын жинақтау, зерттеу және насихаттау бағытындағы еңбектері сараланып, кәсіби музыкалық білім беру жүйесін қалыптастырудағы орны анықталады. Сонымен қатар қазақ халық музыкасын ғылыми тұрғыдан жүйелеу, халық композиторларының шығармашылығын зерттеу және ұлттық оркестр өнерін дамытудағы рөлі талданады. Ахмет Жұбановтың шығармашылық және ғылыми мұрасы ұлттық мәдениеттің қалыптасуы мен дамуына зор ықпал еткендігі көрсетіледі.

Түйінді сөздер: Ахмет Жұбанов, қазақ музыкасы, ұлттық мәдениет, күй өнері, халық композиторлары, ұлттық оркестр, музыкатану ғылымы.

Аннотация

В статье всесторонне рассматривается роль выдающегося казахского композитора, дирижера, музыковеда и академика Ахмета Куановича Жубанова в развитии казахской музыкальной культуры. Анализируются его труды по сбору, исследованию и популяризации национального музыкального наследия, определяется значение ученого в становлении системы профессионального музыкального образования. Особое внимание уделяется его деятельности по изучению народной музыки, творческого наследия народных композиторов и развитию национального оркестрового искусства. Показано, что научное и творческое наследие Ахмета Жубанова оказало огромное влияние на развитие казахской культуры.

Ключевые слова: Ахмет Жубанов, казахская музыка, национальная культура, кюй, народные композиторы, оркестр, музыковедение.

Annotation

This article examines the contribution of the outstanding Kazakh composer, conductor, musicologist, and academician Akhmet Zhubanov to the development of Kazakh musical culture. The study analyzes his activities in collecting, researching, and promoting national musical heritage, as well as his role in establishing the system of professional

music education in Kazakhstan. Particular attention is paid to his work on the study of folk music, the creative heritage of folk composers, and the development of national orchestral art. The article demonstrates that Akhmet Zhubanov's scientific and creative legacy has had a profound impact on the formation and advancement of Kazakh culture.
Keywords: Akhmet Zhubanov, Kazakh music, national culture, folk composers, kuy art, orchestra, musicology.

Қазақ халқының мәдени мұрасы ғасырлар бойы қалыптасқан рухани құндылықтардың аса бай қазынасы болып табылады. Осы қазынаның маңызды салаларының бірі – ұлттық музыка өнері. Қазақ музыкасы халықтың тарихымен, тұрмыс-тіршілігімен, дүниетанымымен және рухани болмысымен тығыз байланысты дамыды. Домбыра күйлері, халық әндері, жыраулар мұрасы мен дәстүрлі орындаушылық өнер қазақ халқының рухани мәдениетінің негізін құрайды.

XX ғасырдың алғашқы жартысында қазақ музыка өнері жаңа тарихи кезеңге аяқ басты. Ұлттық музыканы ғылыми тұрғыдан зерттеу, кәсіби музыкалық білім беру жүйесін қалыптастыру және халық мұрасын сақтау мәселелері күн тәртібіне шықты. Осындай күрделі кезеңде қазақ мәдениетінің дамуына өлшеусіз үлес қосқан тұлғалардың бірі – Ахмет Қуанұлы Жұбанов болды.

Ахмет Жұбанов – қазақтың кәсіби музыка өнерінің негізін қалаушылардың бірі, көрнекті композитор, дирижер, музыкатанушы ғалым, педагог және қоғам қайраткері. Оның бүкіл саналы ғұмыры ұлттық музыка өнерін зерттеуге, дамытуға және әлемдік деңгейге көтеруге арналды. Ғалымның еңбектері қазақ музыка мәдениетінің тарихын ғылыми негізде зерделеуге жол ашты.

Ахмет Жұбановтың қызметін қарастырғанда оның тұлғасын тек композитор немесе зерттеуші ретінде ғана бағалау жеткіліксіз. Ол ұлттық музыка мәдениетінің барлық салаларына ықпал еткен ірі қайраткер болды. Оның бастамасымен қазақ халық аспаптары оркестрі құрылып, ұлттық музыкалық оқу орындарының қалыптасуына негіз қаланды. Сонымен бірге қазақтың дәстүрлі музыкалық мұрасын жинақтау және зерттеу жұмыстары жүйелі түрде қолға алынды.

Бүгінгі таңда Ахмет Жұбановтың ғылыми және шығармашылық мұрасы ұлттық мәдениеттің маңызды құрамдас бөлігі ретінде қарастырылады. Сондықтан оның қазақ музыка мәдениетін дамытудағы рөлін зерттеу қазіргі кезеңде де өзектілігін жоғалтпайды.

Ахмет Жұбановтың өмір жолы және шығармашылық қалыптасуы

Ахмет Қуанұлы Жұбанов 1906 жылы Ақтөбе облысында дүниеге келді. Болашақ ғалым бала кезінен қазақ халқының дәстүрлі музыкасына ерекше қызығушылық танытты. Оның музыкалық қабілетінің қалыптасуына халық әндері мен күйлері үлкен әсер етті.

Жас Ахметтің өнерге деген құштарлығы кейін кәсіби біліммен ұштасып, оның үлкен ғылыми және шығармашылық жолға түсуіне себеп болды. Ол музыкалық білім алып, ұлттық өнерді терең зерттеуге ден қойды. Өзінің бүкіл қызметінде қазақ музыкасының ерекшеліктерін сақтай отырып, оны кәсіби деңгейде дамыту мәселесіне ерекше көңіл бөлді.

Ахмет Жұбановтың шығармашылық қалыптасу кезеңі қазақ мәдениетінің жаңғыру дәуірімен тұспа-тұс келді. Бұл кезеңде ұлттық өнерді ғылыми тұрғыдан зерттеу қажеттілігі артып, халық мұрасын сақтап қалу мәселесі ерекше маңызға ие болды. Ғалым осы міндеттерді жүзеге асыру жолында қажырлы еңбек етті.

Оның ғылыми ізденістері қазақ музыкасының тарихын, халық композиторларының шығармашылығын және дәстүрлі орындаушылық өнердің ерекшеліктерін зерттеуге бағытталды. Ахмет Жұбанов көптеген экспедицияларға қатысып, халық арасынан музыкалық мұра үлгілерін жинақтады. Бұл жұмыстар қазақ музыкасын ғылыми тұрғыдан жүйелеудің алғашқы қадамдары болды.

Ғалымның шығармашылық қызметі қазақ мәдениетінің дамуына жаңа серпін берді. Ол ұлттық музыка өнерін сақтап қана қоймай, оны жаңа тарихи жағдайда дамыту жолдарын ұсынды. Сондықтан Ахмет Жұбановтың өмір жолы мен қызметі қазақ музыка мәдениетінің даму тарихымен тығыз байланысты қарастырылады.

Ахмет Жұбанов және қазақ халық музыкасын зерттеу мәселелері

Ахмет Жұбановтың қазақ мәдениеті тарихындағы ең үлкен еңбектерінің бірі – ұлттық музыка мұрасын ғылыми тұрғыдан зерттеу және жүйелеу қызметі болып табылады. XX ғасырдың алғашқы жартысында қазақтың дәстүрлі музыка өнері негізінен ауызша түрде сақталып келді. Көптеген халық әндері мен күйлері қағаз бетіне түспеген, ғылыми тұрғыдан зерттелмеген күйінде халық жадында өмір сүрді. Осындай жағдайда ұлттық музыкалық мұраны жинақтау, сақтау және келер ұрпаққа жеткізу аса маңызды міндеттердің бірі еді.

Ахмет Жұбанов осы тарихи міндетті жүзеге асыру жолында ауқымды жұмыстар атқарды. Ол қазақ даласын аралап, халық арасындағы әнші-күйшілермен кездесіп, олардың орындауындағы шығармаларды жазып алып отырды. Бұл жұмыстар тек музыкалық мұраны сақтау ғана емес, сонымен қатар қазақ музыкасының ғылыми негіздерін қалыптастыру үшін де қажет болды.

Ғалым қазақ музыкасын зерттеуде жүйелілік қағидасын ұстанды. Ол әрбір музыкалық шығарманы тарихи кезеңімен, орындаушылық дәстүрімен және халықтың тұрмыс-тіршілігімен байланыстыра қарастырды. Нәтижесінде қазақ музыкасының даму жолдары мен ерекшеліктері ғылыми тұрғыдан түсіндірілді.

Ахмет Жұбанов қазақтың халық композиторларының шығармашылығын зерттеуге ерекше көңіл бөлді. Ол Құрманғазы, Дәулеткерей, Тәттімбет, Біржан сал, Ақан сері, Мұхит, Қазанғап сияқты өнер қайраткерлерінің мұрасын ғылыми айналымға енгізді. Бұған дейін тек халық арасында ғана белгілі болған көптеген шығармалар зерттеліп, нотаға түсірілді.

Ғалымның зерттеулерінде қазақ музыкасының тәрбиелік мәні де кеңінен қарастырылды. Оның пікірінше, халық музыкасы – ұлттың рухани әлемін бейнелейтін маңызды мәдени құбылыс. Сондықтан ұлттық музыканы сақтау мен насихаттау халықтың тарихи жадын сақтаумен тікелей байланысты.

Ахмет Жұбановтың ғылыми қызметінің нәтижесінде қазақ музыкасы әлемдік музыкатану ғылымының зерттеу нысанына айналды. Оның еңбектері ұлттық музыка өнерін ғылыми тұрғыдан тануға және бағалауға мүмкіндік берді.

Құрманғазы мұрасын зерттеу және насихаттаудағы қызметі

Ахмет Жұбановтың ғылыми қызметіндегі ерекше орын алатын бағыттардың бірі – Құрманғазы Сағырбайұлының шығармашылық мұрасын зерттеу болды. Құрманғазы қазақ күй өнерінің ең ірі өкілдерінің бірі ретінде ұлттық мәдениет тарихында ерекше орын алады. Алайда XX ғасырдың басында оның өмірі мен шығармашылығы туралы ғылыми мәліметтер жеткіліксіз болатын.

Ахмет Жұбанов Құрманғазы мұрасын зерттеуге үлкен күш жұмсады. Ол халық арасынан деректер жинап, күйші өміріне қатысты мәліметтерді жүйеледі. Құрманғазы күйлерінің шығу тарихын анықтап, олардың көркемдік ерекшеліктерін ғылыми тұрғыдан талдады.

Ғалым Құрманғазы шығармаларын ұлттық рухтың көрінісі ретінде бағалады. Оның пікірінше, Құрманғазы күйлерінде халықтың азаттыққа ұмтылысы, еркіндік сүйгіш рухы және әлеуметтік әділеттілікке деген көзқарасы көрініс тапқан. Сондықтан күйшінің шығармалары тек музыкалық туынды ғана емес, тарихи-мәдени құжат ретінде де маңызды.

Ахмет Жұбановтың Құрманғазы туралы зерттеулері кейінгі ғалымдар үшін негізгі ғылыми дереккөздердің біріне айналды. Ол Құрманғазы мұрасын халық арасында кеңінен насихаттап, оның есімін ұлттық мәдениеттің символына айналдыруға үлкен үлес қосты.

Бүгінде Құрманғазы атындағы Қазақ ұлттық халық аспаптар оркестрінің әлемге танылуы да белгілі дәрежеде Ахмет Жұбановтың еңбегімен байланысты. Себебі дәл осы тұлға Құрманғазы мұрасын кәсіби өнер деңгейінде дамытуға жол ашты.

Қазақ халық аспаптары оркестрін ұйымдастырудағы тарихи рөлі

Ахмет Жұбанов қызметінің ең маңызды бағыттарының бірі – қазақ халық аспаптары оркестрін ұйымдастыру болды. Бұл оқиға қазақ музыка мәдениетінің тарихындағы үлкен бетбұрыс ретінде бағаланады.

1930-жылдарға дейін қазақтың музыкалық шығармалары көбінесе жеке орындаушылық дәстүр негізінде дамыды. Домбырашы, қобызшы немесе әнші шығармаларды жеке орындап келді. Ал оркестрлік орындаушылық дәстүр жүйелі түрде қалыптаспаған еді.

Ахмет Жұбанов ұлттық музыканы жаңа деңгейге көтеру үшін халық аспаптары негізінде оркестр құру идеясын ұсынды. Бұл бастама ұлттық өнердің кәсіби бағытта дамуына мүмкіндік берді.

Оркестр құрамына домбыра, қобыз, сырнай, жетіген және басқа да ұлттық аспаптар енгізілді. Музыкалық шығармалар оркестрге лайықталып өңделіп, жаңа орындаушылық дәстүр қалыптасты.

Оркестрдің құрылуы қазақ музыкасының кең аудиторияға таралуына ықпал етті. Бұрын тек белгілі бір өңірлерде орындалған халық күйлері енді үлкен сахналарда орындала бастады. Бұл ұлттық өнердің мәртебесін арттырды.

Ахмет Жұбанов оркестрдің алғашқы көркемдік жетекшісі ретінде оның шығармашылық бағытын қалыптастырды. Оның ұйымдастырушылық қабілеті мен кәсіби шеберлігі нәтижесінде қазақ халық аспаптары оркестрі қысқа уақыт ішінде жоғары деңгейге көтерілді.

Қазіргі таңда Құрманғазы атындағы Қазақ ұлттық халық аспаптар оркестрі әлемнің көптеген елдерінде өнер көрсетіп келеді. Бұл ұжымның қалыптасу тарихы Ахмет Жұбанов есімімен тығыз байланысты.

Музыкалық білім беру жүйесін қалыптастырудағы орны

Ахмет Жұбанов қазақтың кәсіби музыкалық білім беру жүйесінің негізін қалаушылардың бірі ретінде де тарихта қалды. Оның пікірінше, ұлттық өнердің болашағы кәсіби біліммен тікелей байланысты болды.

Осы мақсатта ол музыкалық оқу орындарының дамуына ерекше көңіл бөлді. Болашақ музыканттарды даярлау, ұлттық орындаушылық мектептерді қалыптастыру және кәсіби мамандар тәрбиелеу бағытында ауқымды жұмыстар жүргізді.

Ахмет Жұбанов көптеген талантты жастардың өнер жолына түсуіне ықпал етті. Ол шәкірт тәрбиелеуге үлкен жауапкершілікпен қарап, олардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға ерекше мән берді.

Ғалымның педагогикалық қызметінің нәтижесінде қазақ музыка өнерінің жаңа буыны қалыптасты. Кейін ұлттық мәдениеттің дамуына үлес қосқан көптеген музыканттар мен композиторлар Ахмет Жұбановтың мектебінен өтті.

Музыкалық білім беру жүйесін дамыту арқылы ол ұлттық өнердің болашақта да үздіксіз дамуына негіз қалады. Сондықтан оның педагогикалық қызметі қазақ мәдениеті тарихындағы маңызды құбылыстардың бірі болып саналады.

Ахмет Жұбановтың ғылыми мұрасы және қазіргі маңызы

Ахмет Жұбановтың ғылыми мұрасы қазақ мәдениеттануы мен музыкатану ғылымының алтын қорына енген құнды еңбектерден тұрады. Оның зерттеулері ұлттық музыка тарихын танудың ғылыми негіздерін қалыптастырды.

Ғалымның еңбектері қазіргі уақытта да өз маңызын жоғалтқан жоқ. Тәуелсіз Қазақстан жағдайында ұлттық құндылықтарды сақтау және дамыту мәселелері өзекті болып отырғандықтан, Ахмет Жұбановтың идеялары ерекше мәнге ие.

Оның зерттеулерінде ұлттық мәдениетті сақтаудың негізгі жолдары көрсетілген. Сонымен қатар халықтық дәстүр мен заманауи мәдениеттің өзара байланысы мәселелері де қарастырылған.

Бүгінде Ахмет Жұбанов мұрасы мектептерде, колледждерде және жоғары оқу орындарында оқытылып келеді. Оның ғылыми еңбектері мен шығармалары жаңа зерттеулерге негіз болып отыр.
Ахмет Жұбановтың өмірі мен қызметі жастарды отансүйгіштікке, ұлттық мәдениетті құрметтеуге және ғылым мен өнерге адал қызмет етуге тәрбиелейді. Сондықтан оның тұлғасы қазіргі ұрпақ үшін де маңызды рухани үлгі болып қала береді.
Ахмет Қуанұлы Жұбанов – қазақ музыка мәдениетінің тарихында өшпес із қалдырған көрнекті тұлға. Ол композитор, дирижер, ғалым, педагог және қоғам қайраткері ретінде ұлттық мәдениеттің дамуына өлшеусіз үлес қосты.
Ғалым қазақ халық музыкасын зерттеу, жинақтау және ғылыми тұрғыдан жүйелеу бағытында іргелі жұмыстар жүргізді. Оның еңбектерінің арқасында көптеген халық әндері мен күйлері сақталып, ғылыми айналымға енгізілді.
Ахмет Жұбанов Құрманғазы мұрасын зерттеп қана қоймай, оны кеңінен насихаттауға күш салды. Сонымен қатар қазақ халық аспаптары оркестрін ұйымдастыру арқылы ұлттық өнердің кәсіби деңгейде дамуына жол ашты.
Музыкалық білім беру жүйесін қалыптастырудағы еңбегі де ерекше маңызға ие. Ол ұлттық өнердің болашағын ойлап, кәсіби музыканттарды даярлау ісіне үлкен үлес қосты.
Қорыта айтқанда, Ахмет Жұбановтың ғылыми және шығармашылық мұрасы қазақ халқының рухани мәдениетінің баға жетпес қазынасы болып табылады. Оның еңбектері ұлттық өнердің дамуына қызмет етіп қана қоймай, келешек ұрпақ үшін мәдени мұра ретінде мәңгілік құндылық болып қала береді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Жұбанов А. Ғасырлар пернесі. – Алматы: Дайк-Пресс, 2013. – 352 б.
2. Жұбанов А. Замана бұлбұлдары. – Алматы: Өнер, 2002. – 464 б.
3. Жұбанов А. Ән-күй сапары. – Алматы: Өнер, 1976. – 280 б.
4. Жұбанов А. Құрманғазы. – Алматы: Жалын, 2006. – 320 б.
5. Жұбанов А. Қазақ композиторларының өмірі мен творчествосы. – Алматы: Ғылым, 1971. – 280 б.
6. Жұбанова Ғ. Әке туралы сөз. – Алматы: Өнер, 2002. – 240 б.
7. Ерзакович Б. Қазақ халқының музыкалық мұрасы. – Алматы: Ғылым, 1979. – 312 б.
8. Мұхамбетова А. Традиционная музыкальная культура казахов. – Алматы: Дайк-Пресс, 2002. – 544 с.
9. Қазақ музыкасының тарихы. I том. – Алматы: Ғылым, 2000. – 520 б.
10. Қазақ музыкасының тарихы. II том. – Алматы: Ғылым, 2002. – 480 б.
11. Күзембайұлы А., Әбіл Е. Қазақстан тарихы. – Алматы: Дарын, 2018. – 384 б.
12. Қоңыратбаев Т. Қазақ мәдениетінің тарихы. – Алматы: Санат, 2015. – 416 б.
13. Нұрғали Р. Қазақ әдебиеті және өнер мәселелері. – Алматы: Атамұра, 2011. – 368 б.
14. Әуезов М. Уақыт және әдебиет. – Алматы: Жазушы, 1982. – 428 б.
15. Байтұрсынұлы А. Ақ жол. – Алматы: Жалын, 1991. – 464 б.
16. Қазақстан. Ұлттық энциклопедия. 3-том. – Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 2001. – 720 б.

МІНДЕТТІ ФОРТЕПИАНО САБАҒЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ: МАҚСАТ, МІНДЕТ ЖӘНЕ РЕПЕРТУАРЛЫҚ ЖОСПАРЛАУ

Егимбаева Карлыгаш Булатовна
Алматы қаласы
Ахмет Жұбанов атындағы дарынды балаларға арналған РҚМММИ
Міндетті фортепиано бөлімінің оқытушысы

Аннотация
Қосымша білім беру ұйымдары мен өнер мектептеріндегі міндетті фортепиано пәні музыкалық білім берудің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Бұл пән әртүрлі музыкалық мамандықтар бойынша білім алатын оқушылардың жалпы музыкалық дамуын қамтамасыз етеді, музыкалық есту қабілетін, ырғақ сезімін, техникалық дағдыларын және көркемдік талғамын қалыптастырады. Міндетті фортепиано сабағы оқушының негізгі мамандығына қарамастан музыкалық сауаттылығын арттырып, шығармаларды талдау, сүйемелдеу, ансамбльде орындау және ноталық мәтінмен өздігінен жұмыс жасау дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Мақалада міндетті фортепиано сабағын ұйымдастырудың педагогикалық негіздері, мақсаттары мен міндеттері, репертуарлық жоспарлау қағидаттары, оқыту әдістері және заманауи білім беру талаптарына сәйкес ұйымдастыру ерекшеліктері қарастырылады.

Түйін сөздер: міндетті фортепиано, музыкалық білім, репертуарлық жоспарлау, орындаушылық шеберлік, музыкалық тәрбие, өнер мектебі, шығармашылық қабілет.

Аннотация
Предмет «Обязательное фортепиано» является важной составляющей музыкального образования в детских школах искусств и учреждениях дополнительного образования. Данная дисциплина способствует развитию музыкального слуха, чувства ритма, исполнительских навыков и художественного вкуса учащихся различных специальностей. Обучение игре на фортепиано помогает формированию музыкальной грамотности, развитию

навыков аккомпанемента, чтения с листа и самостоятельной работы над музыкальным произведением. В статье рассматриваются цели и задачи предмета, особенности организации учебного процесса, принципы подбора репертуара и современные подходы к обучению.
Ключевые слова: обязательное фортепиано, музыкальное образование, репертуар, исполнительское мастерство, школа искусств, музыкальное развитие.
Annotation
The subject “Compulsory Piano” is an essential component of music education in art schools and supplementary educational institutions. It contributes to the development of musical hearing, rhythm, performance skills, and artistic taste among students of various specializations. Piano instruction enhances musical literacy, accompaniment skills, sight-reading abilities, and independent work with musical pieces. This article discusses the goals and objectives of compulsory piano education, principles of repertoire planning, organization of lessons, and modern pedagogical approaches to teaching piano.
Keywords: compulsory piano, music education, repertoire planning, performance skills, art school, musical development.
Музыкалық білім беру жүйесінде фортепиано аспабы ерекше орын алады. Әлемдік музыка мәдениетінде фортепиано әмбебап аспаптардың бірі ретінде танылып, кәсіби музыканттарды даярлауда маңызды рөл атқарады. Сондықтан өнер мектептері мен музыка бөлімдерінде оқушылардың негізгі мамандығына қарамастан міндетті фортепиано пәні енгізілген. Бұл пән болашақ музыканттардың жалпы музыкалық дайындығын қамтамасыз етіп қана қоймай, олардың шығармашылық әлеуетін дамытуға мүмкіндік береді.
Міндетті фортепиано пәнінің ерекшелігі – оның көпқырлылығында. Бір жағынан, оқушы орындаушылық техниканы меңгереді, екінші жағынан музыкалық шығарманы түсіну, талдау және көркемдік тұрғыдан жеткізу қабілетін қалыптастырады. Сонымен қатар бұл пән музыкалық теория мен практиканы өзара байланыстыратын маңызды құрал болып табылады. Ноталық сауаттылық, гармониялық есту, полифониялық ойлау және музыкалық есте сақтау қабілеті фортепиано сабақтары барысында жүйелі түрде дамиды.
Қазіргі кезеңде музыка педагогикасына қойылатын талаптар да өзгеріп келеді. Бүгінгі күні оқытушы тек орындаушылық дағдыларды қалыптастырумен шектелмей, оқушының тұлғалық және шығармашылық дамуына ықпал етуі тиіс. Сондықтан міндетті фортепиано сабағын ұйымдастыру барысында оқушының жас ерекшелігі, психологиялық дайындығы, музыкалық қабілеті және негізгі мамандығы ескеріледі.
Міндетті фортепиано пәнінің басты мақсаты – оқушылардың музыкалық мәдениетін қалыптастыру және олардың кәсіби музыкалық даярлығын жетілдіру. Бұл мақсатқа жету үшін жүйелі жоспарланған оқу бағдарламасы, дұрыс таңдалған репертуар және тиімді педагогикалық әдістер қажет. Әсіресе репертуарлық жоспарлау оқытудың нәтижелілігін анықтайтын маңызды факторлардың бірі болып табылады. Репертуар оқушының техникалық мүмкіндіктеріне сәйкес келіп қана қоймай, оның музыкалық талғамын дамытуға, шығармашылық қызығушылығын арттыруға және орындаушылық мәдениетін қалыптастыруға ықпал етуі тиіс.
Музыкалық білім беру тәжірибесі көрсеткендей, дұрыс ұйымдастырылған фортепиано сабағы оқушының жалпы музыкалық дамуына айтарлықтай әсер етеді. Ол музыкалық ойлауды, көркемдік қабылдауды, есте сақтау қабілетін, сахналық мәдениетті және эстетикалық дүниетанымды қалыптастырады. Сонымен қатар фортепианода ойнау барысында оқушылар еңбекқорлыққа, табандылыққа, жауапкершілікке және өздігінен жұмыс жасауға үйренеді.
Сондықтан міндетті фортепиано сабағын ұйымдастыру мәселесі қазіргі музыка педагогикасындағы өзекті бағыттардың бірі болып табылады. Бұл бағыттағы жұмыстардың сапасы оқушылардың кәсіби қалыптасуына, орындаушылық шеберлігінің дамуына және өнерге деген тұрақты қызығушылығының қалыптасуына тікелей ықпал етеді.

Міндетті фортепиано пәнінің мақсаты мен міндеттері

Міндетті фортепиано пәні музыкалық білім беру жүйесіндегі әмбебап пәндердің бірі болып табылады. Оның басты мақсаты – оқушының жалпы музыкалық мәдениетін қалыптастыру, музыкалық қабілеттерін жан-жақты дамыту және болашақ кәсіби қызметіне қажетті орындаушылық дағдыларды жетілдіру. Бұл пән тек фортепианода ойнауды үйретумен шектелмейді. Ол музыканы түсіну, талдау, сезіну және көркемдік тұрғыдан жеткізу қабілетін қалыптастыратын кешенді білім беру үдерісі болып табылады.
Музыкалық мектептер мен өнер мектептерінде білім алушылардың басым бөлігі негізгі мамандық ретінде домбыра, қобыз, баян, аккордеон, үрмелі аспаптар, ішекті аспаптар немесе вокал бөлімдерінде оқиды. Осындай жағдайда міндетті фортепиано пәні олардың жалпы музыкалық сауаттылығын арттырып, музыкалық теорияны тәжірибемен ұштастырудың маңызды құралына айналады.
Пәннің негізгі міндеттерінің бірі – музыкалық есту қабілетін дамыту. Музыкалық есту кәсіби музыканттың басты қасиеттерінің бірі болып табылады. Фортепиано сабағында оқушы түрлі дыбыстардың биіктігін, үндесу ерекшеліктерін, аккордтардың құрылымын және музыкалық фразалардың даму логикасын жақсырақ түсіне бастайды. Бұл оның негізгі мамандығы бойынша орындаушылық сапасының артуына ықпал етеді.
Келесі маңызды міндеттердің бірі – ырғақ сезімін дамыту. Музыкалық шығарманың көркем орындалуы оның ырғақтық дәлдігіне тікелей байланысты. Фортепианода ойнау барысында екі қолдың үйлесімді әрекеті, метроритмдік құрылымды сақтау және музыкалық қозғалыстың біркелкілігі оқушының ырғақтық мәдениетін қалыптастырады.
Сонымен қатар пәннің маңызды міндеттерінің қатарына ноталық мәтінді өздігінен оқу дағдысын қалыптастыру жатады. Нотаны еркін оқу музыканттың кәсіби дамуы үшін аса қажет. Міндетті фортепиано сабақтарында

оқушылар біртіндеп ноталық мәтінді талдауға, шығарманың құрылымын түсінуге және жаңа туындылармен өз бетінше жұмыс жасауға үйренеді.
Музыкалық есте сақтау қабілетін дамыту да пәннің негізгі міндеттерінің бірі болып табылады. Музыкалық шығарманы жатқа орындау барысында оқушы есту, көру және қозғалыс жадын қатар пайдаланады. Бұл жалпы интеллектуалдық дамуға да оң әсер етеді.
Фортепиано сабағы оқушылардың эстетикалық тәрбиесіне де үлкен ықпал етеді. Әртүрлі дәуірлер мен стильдердегі шығармалармен танысу олардың көркемдік талғамын қалыптастырып, музыка өнеріне деген қызығушылығын арттырады. Бала классикалық, романтикалық, заманауи және ұлттық музыкалық шығармаларды орындау арқылы әлемдік және ұлттық мәдени мұрамен танысады.

Міндетті фортепиано сабағын ұйымдастырудың педагогикалық ерекшеліктері

Фортепиано сабағының тиімділігі көбінесе оны ұйымдастыру сапасына байланысты. Әрбір сабақ нақты мақсатқа бағытталып, оқушының жеке ерекшеліктерін ескере отырып жоспарлануы тиіс.
Музыка педагогикасында жеке оқыту қағидаты ерекше орын алады. Әр оқушының музыкалық қабілеті, техникалық мүмкіндігі, психологиялық ерекшелігі және дайындық деңгейі әртүрлі болады. Сондықтан оқытушы сабақ барысында сараланған тәсілді қолдануы қажет. Бір оқушы техникалық жаттығуларды тез меңгерсе, екіншісі көркемдік орындауға бейім болуы мүмкін. Осы ерекшеліктерді ескеру оқытудың нәтижелілігін арттырады.
Сабақтың құрылымы да маңызды факторлардың бірі болып табылады. Әдетте фортепиано сабағы бірнеше кезеңнен тұрады. Алғашқы кезеңде техникалық дайындық жүргізіледі. Бұл кезеңде гаммалар, арпеджиолар, этюдтер және саусақ икемділігін дамытуға арналған жаттығулар орындалады. Мұндай жұмыстар орындаушылық аппаратты дамытуға мүмкіндік береді.
Келесі кезеңде жаңа шығармалармен жұмыс жүргізіледі. Оқушы шығарманың мазмұнын, құрылымын және көркемдік ерекшеліктерін талдайды. Музыкалық мәтінді дұрыс оқу, саусақ басу ретін анықтау және орындаушылық міндеттерді түсіну осы кезеңнің негізгі мазмұнын құрайды.
Сабақтың үшінші кезеңінде бұрын меңгерілген шығармалар жетілдіріледі. Бұл жерде динамика, артикуляция, фразалау және көркемдік бейне жасау мәселелеріне ерекше көңіл бөлінеді. Мұндай жұмыс шығарманы техникалық тұрғыдан ғана емес, көркемдік тұрғыдан да сапалы орындауға мүмкіндік береді.
Фортепиано сабағында оқушының шығармашылық белсенділігін дамыту маңызды. Сабақ барысында импровизация элементтерін, қарапайым сүйемелдеу тапсырмаларын және шығармашылық жаттығуларды қолдану оқушылардың қызығушылығын арттырады. Бұл олардың музыкалық ойлауын дамытуға ықпал етеді.

Репертуарлық жоспарлаудың маңызы

Міндетті фортепиано пәніндегі репертуарлық жоспарлау оқыту үдерісінің ең жауапты бөліктерінің бірі болып табылады. Дұрыс таңдалған репертуар оқушының техникалық мүмкіндіктерін дамытуға, музыкалық дүниетанымын кеңейтуге және көркемдік талғамын қалыптастыруға ықпал етеді.
Репертуар таңдау барысында бірнеше маңызды қағидаттарды басшылыққа алу қажет. Біріншіден, шығармалар оқушының дайындық деңгейіне сәйкес болуы тиіс. Өте күрделі туынды оқушының қызығушылығын төмендетсе, шамадан тыс жеңіл шығарма оның дамуын тежейді.
Екіншіден, репертуар жанрлық және стильдік жағынан алуан түрлі болуы қажет. Оқушы полифониялық шығармалармен, ірі формадағы туындылармен, пьесалармен және этюдтермен жүйелі түрде жұмыс істеуі тиіс. Мұндай тәсіл жан-жақты орындаушылық қабілетті қалыптастырады.
Үшіншіден, репертуар тәрбиелік мәнге ие болуы керек. Музыкалық шығармалар оқушының эстетикалық мәдениетін қалыптастырып, рухани дамуына ықпал етуі тиіс. Осы тұрғыдан алғанда қазақ композиторларының шығармаларын кеңінен пайдалану маңызды.
Ұлттық репертуар оқушылардың туған мәдениетке деген құрметін қалыптастырады. Қазақ халық әндерінің өңдеулері, күйлер негізінде жазылған шығармалар және қазақстандық композиторлардың туындылары міндетті түрде оқу бағдарламасына енгізілуі қажет.
Репертуарлық жоспарлауда жүйелілік принципі де маңызды орын алады. Әр оқу жылында шығармалардың техникалық және көркемдік күрделілігі біртіндеп артып отыруы тиіс. Бұл оқушының даму динамикасын қамтамасыз етеді және орындаушылық шеберліктің кезең-кезеңімен қалыптасуына мүмкіндік береді.
Сонымен қатар концерттік репертуар мен оқу репертуарының арасындағы тепе-теңдікті сақтау қажет. Кейбір шығармалар техникалық дағдыларды дамытуға бағытталса, кейбіреулері сахналық орындаушылық тәжірибені қалыптастыруға арналған болуы тиіс. Мұндай үйлесім оқушының жан-жақты музыкалық дамуына ықпал етеді.
Міндетті фортепиано пәнін оқытудағы басты қағидалардың бірі – репертуарды оқушының қызығушылығымен ұштастыру. Егер бала орындап отырған шығарманы ұнатса, оның сабаққа деген ынтасы артып, нәтижелері де жоғары болады. Сондықтан педагог классикалық репертуармен қатар қазіргі заманғы балаларға жақын шығармаларды да тиімді пайдалана білуі қажет.

Әр сыныпқа арналған репертуарлық жоспарлау ерекшеліктері

Міндетті фортепиано пәнінде репертуарлық жоспарлау оқушылардың жас ерекшеліктері мен орындаушылық мүмкіндіктерін ескере отырып құрылады. Репертуарды дұрыс жоспарлау оқушының техникалық және көркемдік дамуының жүйелілігін қамтамасыз етеді. Әр оқу кезеңінде орындалатын шығармалар белгілі бір педагогикалық міндеттерді шешуге бағытталуы тиіс.
Бастапқы деңгейдегі оқушылар үшін репертуар мүмкіндігінше қарапайым, түсінікті және эмоционалдық жағынан тартымды болуы қажет. Бұл кезеңде оқушылар аспаппен танысып, дұрыс отыруды, қол қойылымын,

саусақтардың жұмысын және қарапайым ноталық мәтінді оқуды меңгереді. Сондықтан алғашқы шығармалар шағын көлемді, анық әуезді және техникалық жағынан қолжетімді болуы керек.
Алғашқы оқу жылдарында балалар әндері, шағын пьесалар, қарапайым халық әндерінің өңдеулері және балаларға арналған миниатюралар кеңінен қолданылады. Мұндай шығармалар оқушының музыкалық естуін дамытып қана қоймай, сабаққа деген қызығушылығын арттырады.
Орта буын деңгейінде репертуар күрделене бастайды. Бұл кезеңде оқушылар полифония элементтерімен танысады, күрделірек ырғақтық құрылымдарды меңгереді және орындаушылық техникасын жетілдіреді. Репертуар құрамына этюдтер, полифониялық шығармалар, сонатиналар және әртүрлі сипаттағы пьесалар енгізіледі.
Полифониялық шығармалар оқушының бірнеше әуендік желіні қатар есту қабілетін қалыптастырады. Бұл музыкалық ойлауды дамытуда маңызды рөл атқарады. Сонымен қатар полифония орындаушыдан жоғары деңгейдегі зейін мен есту бақылауын талап етеді.
Жоғары сыныптарда оқушылар күрделі музыкалық формалармен жұмыс істей бастайды. Бұл кезеңде репертуарға классикалық сонаталардың бөлімдері, көлемді пьесалар, концерттік шығармалар және ұлттық музыка үлгілері енгізіледі. Оқушылар музыкалық образды терең түсініп, оны көркемдік тұрғыдан жеткізуге үйренеді.
Репертуарлық жоспарлау барысында әлемдік классика мен ұлттық музыкалық мұраны үйлестіру маңызды. Бұл оқушылардың музыкалық көкжиегін кеңейтіп, олардың көркемдік талғамының қалыптасуына ықпал етеді.

Техникалық жаттығулар жүйесі

Фортепиано пәніндегі техникалық дайындық орындаушылық шеберліктің негізін құрайды. Техникалық мүмкіндіктер жеткілікті деңгейде дамымайынша музыкалық шығарманы еркін және көркем орындау мүмкін емес.
Техникалық жұмыстар жүйесіне гаммалар, арпеджиолар, аккордтық жаттығулар, этюдтер және арнайы саусақ жаттығулары кіреді. Бұл жұмыстар оқушылардың қол аппаратын дамытуға, қозғалыс еркіндігін қалыптастыруға және орындаушылық сенімділікті арттыруға бағытталған.
Гаммалар фортепиано техникасының негізі болып саналады. Олар саусақтардың біркелкі жұмысын, қолдың икемділігін және дыбыс сапасын дамытуға көмектеседі. Гаммалармен жүйелі жұмыс жасау оқушылардың техникалық мүмкіндіктерін едәуір арттырады.
Арпеджиолар қолдың кең қозғалыстарын меңгеруге мүмкіндік береді. Сонымен қатар олар гармониялық естуді дамытуда маңызды рөл атқарады. Арпеджиоларды орындау барысында оқушылар аккордтардың құрылымын жақсырақ түсіне бастайды.
Этюдтер техникалық мәселелерді шешуге арналған арнайы шығармалар болып табылады. Әр этюд белгілі бір техникалық міндетті орындауға бағытталады. Кейбір этюдтер саусақ икемділігін дамытса, басқалары жылдамдықты немесе дыбыс күшін қалыптастыруға көмектеседі.
Алайда техникалық жұмыстарды механикалық түрде орындауға болмайды. Әрбір жаттығу музыкалық мазмұнмен байланыстырылып, көркемдік талаптарға сай орындалуы тиіс. Бұл оқушылардың техникалық және көркемдік дамуын қатар қамтамасыз етеді.

Концерттік және сахналық дайындық

Музыкалық білім беру жүйесінде концерттік тәжірибенің маңызы ерекше. Сахналық орындаушылық оқушылардың кәсіби дамуының маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Концертке дайындық барысында оқушы тек шығарманы меңгеріп қана қоймай, өзін көпшілік алдында ұстауға, эмоцияларын басқаруға және тыңдаушылармен байланыс орнатуға үйренеді.
Сахнаға шығу көптеген балалар үшін үлкен психологиялық сынақ болуы мүмкін. Сондықтан оқытушы оқушыларды концерттік қызметке біртіндеп дайындауы қажет. Алғашқы кезеңде сыныпішілік тыңдаулар, шағын концерттер және ашық сабақтар ұйымдастырылғаны тиімді.
Концерттік репертуарды таңдағанда шығарманың көркемдік құндылығымен қатар оқушының мүмкіндіктері де ескерілуі тиіс. Сахнада сәтті орындалған шығарма оқушының өз күшіне деген сенімін арттырады және әрі қарайғы шығармашылық дамуына оң әсер етеді.
Концерт алдындағы дайындық барысында шығарманы толық жатқа орындау, динамикалық белгілерді нақты сақтау және сахналық мәдениет элементтерін меңгеру маңызды. Оқушылар көрермен алдына шығу, иілу және сахнадан кету тәртібін де білуі тиіс.
Музыкалық конкурстар мен фестивальдерге қатысу да оқушылардың кәсіби деңгейін арттыруға ықпал етеді. Мұндай іс-шаралар орындаушылық шеберлікті жетілдіруге, тәжірибе алмасуға және шығармашылық мотивацияны арттыруға мүмкіндік береді.

Заманауи технологияларды қолдану

Қазіргі уақытта цифрлық технологиялар музыкалық білім беру саласына кеңінен енгізілуде. Бұл үрдіс міндетті фортепиано пәнін оқыту әдістемесіне де елеулі өзгерістер әкелуде.
Сандық технологиялар оқыту үдерісін көрнекі әрі тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Бейнематериалдар, интерактивті платформалар, ноталық редакторлар және арнайы музыкалық қосымшалар оқушылардың қызығушылығын арттырады.
Бейнежазбаларды пайдалану арқылы оқушылар әлемге танымал пианистердің орындаушылық ерекшеліктерімен таныса алады. Бұл олардың музыкалық талғамын қалыптастырып, кәсіби орындаушылық мәдениетті түсінуіне ықпал етеді.

Онлайн-платформалар қашықтан оқыту кезінде де тиімді нәтиже береді. Мұғалім мен оқушы арасындағы байланысты сақтауға, тапсырмаларды бақылауға және оқу процесін ұйымдастыруға мүмкіндік жасайды.
Музыкалық қосымшалар арқылы оқушылар ырғақтық жаттығулар орындап, ноталық сауаттылықтарын жетілдіре алады. Сонымен қатар цифрлық метрономдар мен тюнерлер сабақ сапасын арттыруға көмектеседі.
Соңғы жылдары жасанды интеллект негізіндегі музыкалық платформалар да дамып келеді. Олар орындаушылық қателерді анықтауға, жаттығу процесін талдауға және жеке ұсыныстар беруге мүмкіндік береді. Мұндай технологиялар болашақта музыка педагогикасының маңызды құралдарының біріне айналуы мүмкін.
Сонымен қатар цифрлық технологияларды пайдалану дәстүрлі музыкалық тәрбиені алмастырмауы тиіс. Олардың басты мақсаты – оқыту сапасын арттыру және оқушылардың шығармашылық мүмкіндіктерін кеңейту болып табылады. Сондықтан заманауи технологиялар педагогикалық шеберлікпен үйлескен жағдайда ғана жоғары нәтиже береді.

Қазіргі білім беру жүйесіндегі міндетті фортепиано пәнінің маңызы

Қазіргі қоғамдағы мәдени және білім беру кеңістігінің қарқынды өзгеруі музыка педагогикасына да жаңа талаптар қойып отыр. Өнер мектептері мен қосымша білім беру ұйымдарының басты міндеттерінің бірі – жан-жақты дамыған, шығармашылық тұрғыдан белсенді, ұлттық және әлемдік мәдени құндылықтарды бағалай білетін тұлға тәрбиелеу. Осы міндетті жүзеге асыруда міндетті фортепиано пәні ерекше орын алады.
Фортепиано көптеген музыкалық пәндерді өзара байланыстыратын әмбебап құрал болып саналады. Ол музыкалық теорияны, сольфеджионы, гармонияны, музыкалық әдебиетті және орындаушылық тәжірибені біріктіретін пән ретінде оқушылардың кешенді музыкалық дамуын қамтамасыз етеді. Сондықтан бұл пән тек қосымша аспап ретінде ғана емес, жалпы музыкалық мәдениетті қалыптастырудың маңызды тетігі ретінде қарастырылады.
Міндетті фортепиано пәнінің тәрбиелік мүмкіндіктері де өте жоғары. Музыкалық шығармаларды орындау барысында оқушылар еңбекқорлыққа, шыдамдылыққа, мақсатқа ұмтылуға және жауапкершілікке тәрбиеленеді. Күрделі шығарманы меңгеру үшін ұзақ уақыт бойы жүйелі еңбек ету қажеттілігі баланың ерік-жігер қасиеттерін қалыптастырады. Сонымен қатар музыкамен айналысу эмоционалдық мәдениетті дамытып, тұлғаның рухани әлемін байытады.
Фортепиано сабағы оқушылардың эстетикалық талғамын қалыптастыруға ерекше ықпал етеді. Әртүрлі дәуірлердегі және түрлі стильдердегі музыкалық шығармаларды орындау арқылы балалар әлемдік музыка өнерінің бай мұрасымен танысады. Олар музыка тілін түсінуге, көркем образдарды қабылдауға және өнер туындыларының құндылығын бағалауға үйренеді.
Қазіргі заманғы музыка педагогикасында оқушының шығармашылық әлеуетін ашу басты міндеттердің бірі болып саналады. Осы тұрғыдан алғанда фортепиано сабағы шығармашылық белсенділікті дамытуға үлкен мүмкіндік береді. Импровизация, ансамбльдік орындау, сүйемелдеу, шығармаларды интерпретациялау сияқты жұмыстар оқушылардың шығармашылық ойлауын қалыптастырады.
Сонымен қатар міндетті фортепиано пәні оқушылардың кәсіби бағдарлануына да ықпал етеді. Кейбір оқушылар бұл пән арқылы өздерінің музыка саласына деген ерекше қызығушылығын анықтап, болашақ мамандығын таңдауға мүмкіндік алады. Ал кәсіби музыкант болуды жоспарламайтын оқушылар үшін фортепиано өнері мәдениетті тұлға ретінде қалыптасудың маңызды құралы болып табылады.

Оқытушыға арналған практикалық ұсыныстар

Міндетті фортепиано пәнін оқыту барысында педагогикалық жұмыстың нәтижелілігін арттыру үшін бірнеше маңызды қағидаларды ұстану қажет.
Бірінші қағида – жүйелілік. Әрбір сабақ алдыңғы сабақпен логикалық байланыста болуы тиіс. Техникалық жаттығулар, жаңа материалды меңгеру және бұрынғы шығармаларды жетілдіру жұмыстары өзара үйлесімді ұйымдастырылуы қажет.
Екінші қағида – оқушы тұлғасына бағытталған оқыту. Әр баланың қабілеті, қызығушылығы және оқу қарқыны әртүрлі болатындықтан, оқытушы жеке тәсілді қолдануы керек. Оқушының жетістіктерін уақытында мадақтау оның мотивациясын арттырады.
Үшінші қағида – репертуардың сапалы таңдалуы. Репертуар техникалық даму мен көркемдік тәрбиені қатар қамтамасыз етуі тиіс. Әлемдік классика үлгілерімен қатар қазақ композиторларының шығармаларына да ерекше көңіл бөлінуі қажет.
Төртінші қағида – сабақтың эмоционалдық тартымдылығы. Музыка сабағы бала үшін қызықты әрі шабыттандыратын орта болуы тиіс. Сондықтан шығармашылық тапсырмалар, ойын элементтері және заманауи технологиялар орынды қолданылғаны жөн.
Бесінші қағида – сахналық тәжірибені жүйелі ұйымдастыру. Концерттер, байқаулар және шығармашылық кештер оқушылардың орындаушылық мәдениетін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады.
Алтыншы қағида – ата-аналармен ынтымақтастық. Оқушының жетістігі көбінесе үй жағдайындағы қолдауға байланысты болады. Сондықтан ата-аналарға баланың дайындық барысы туралы тұрақты ақпарат беріп, оларды шығармашылық іс-шараларға тарту маңызды.
Міндетті фортепиано пәні музыка мектептері мен өнер мектептеріндегі кәсіби музыкалық білім берудің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Бұл пән оқушылардың музыкалық қабілеттерін дамытуға, орындаушылық мәдениетін қалыптастыруға және жалпы музыкалық дүниетанымын кеңейтуге мүмкіндік береді.

Фортепиано сабағы барысында оқушылар техникалық дағдыларды меңгеріп қана қоймай, музыкалық шығармаларды түсіну, талдау және көркемдік тұрғыдан жеткізу қабілеттерін дамытады. Сонымен қатар музыкалық есту, ырғақ сезімі, есте сақтау қабілеті және шығармашылық ойлау жүйелі түрде жетілдіріледі.
Мақсатты ұйымдастырылған оқу үдерісі, тиімді педагогикалық әдістер және ғылыми негізделген репертуарлық жоспарлау пәннің нәтижелілігін қамтамасыз етеді. Әсіресе репертуарды дұрыс таңдау оқушының орындаушылық шеберлігінің дамуына, музыкалық талғамының қалыптасуына және өнерге деген тұрақты қызығушылығының артуына ықпал етеді.
Қазіргі білім беру жағдайында цифрлық технологияларды пайдалану, инновациялық әдістерді енгізу және тұлғаға бағытталған оқыту қағидаттарын жүзеге асыру міндетті фортепиано пәнінің сапасын жаңа деңгейге көтеруге мүмкіндік береді. Сонымен қатар ұлттық музыкалық мұраны кеңінен пайдалану оқушылардың мәдени-рухани тәрбиесін нығайтып, ұлттық құндылықтарды құрметтеуге баулиды.
Міндетті фортепиано пәнінің басты нәтижесі – тек музыкалық шығарма орындай алатын оқушы тәрбиелеу емес, өнерді түсінетін, мәдени құндылықтарды бағалайтын, шығармашылық тұрғыдан дамыған тұлға қалыптастыру. Сондықтан бұл пәннің музыка педагогикасындағы орны ерекше және оның маңызы алдағы уақытта да арта бермек.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. Қосымша білім беру ұйымдарына арналған оқу бағдарламалары. – Астана, 2023.
2. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана, 2024.
3. Әуезов М. Өнер туралы ойлар. – Алматы: Жазушы, 2018.
4. Қожамқұлов С. Музыкалық педагогика негіздері. – Алматы: Білім, 2020.
5. Мұхамеджанова Л. Фортепиано пәнін оқыту әдістемесі. – Алматы, 2021.
6. Қожахметова К. Музыкалық білім берудің теориясы мен практикасы. – Алматы, 2020.
7. Кабалевский Д.Б. Музыкалық тәрбие негіздері. – Мәскеу, 2019.
8. Алексеев А.Д. Фортепиано өнерінің тарихы. – Мәскеу, 2018.
9. Цыпин Г.М. Фортепианода орындау өнері және оқыту әдістемесі. – Мәскеу, 2020.
10. Нейгауз Г.Г. Фортепианода ойнау өнері туралы. – Мәскеу, 2019.
11. Артоболевская А. Алғашқы фортепиано сабағы. – Мәскеу, 2018.
12. Сухомлинский В.А. Балаға жүрек жылуы. – Алматы, 2017.
13. Жұмабаев М. Педагогика. – Алматы: Білім, 2018.
14. Аймауытов Ж. Тәрбиеге жетекші. – Алматы: Санат, 2017.
15. Байтұрсынұлы А. Оқу және тәрбие мәселелері. – Алматы: Ана тілі, 2020.
16. UNESCO. Arts Education and Cultural Development. – Paris, 2022.
17. OECD. Future of Education and Skills 2030. – Paris, 2021.
18. Hallam S. Music Education and Child Development. – London, 2020.
19. Swanwick K. Teaching Music Musically. – Oxford, 2019.
20. Gordon E. Learning Sequences in Music. – Chicago, 2021.

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЗЕРТТЕУШІЛІК ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТИІМДІ ТӘСІЛДЕРІ

Нурмаганбетова Камшат Алтынбековна
Жамбыл облысы Шу ауданы
Әлия Молдағұлова атындағы орта мектебі
Бастауыш сынып мұғалімі

Аннотация
Қазіргі білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі – оқушыларды өздігінен білім алуға, ақпаратты талдауға, зерттеуге және қорытынды жасауға қабілетті тұлға ретінде қалыптастыру. Осы міндетті жүзеге асыруда зерттеушілік дағдылардың маңызы ерекше. Зерттеушілік дағдылар оқушының танымдық белсенділігін арттырып қана қоймай, оның сыни ойлауын, шығармашылық қабілетін, дербестігін және өмірлік мәселелерді шешу құзыреттілігін дамытады. Мақалада бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік дағдыларын қалыптастырудың педагогикалық негіздері, тиімді әдіс-тәсілдері, заманауи технологиялардың мүмкіндіктері және мұғалімнің рөлі жан-жақты қарастырылады. Сонымен қатар зерттеушілік әрекетті ұйымдастырудың практикалық жолдары мен оның білім сапасына әсері талданады.

Түйін сөздер: зерттеушілік дағды, бастауыш білім, функционалдық сауаттылық, сыни ойлау, жобалық оқыту, танымдық белсенділік, зерттеу мәдениеті.

Аннотация
Одной из важнейших задач современного образования является формирование личности, способной самостоятельно добывать знания, анализировать информацию, проводить исследования и делать обоснованные выводы. Исследовательские навыки играют ключевую роль в развитии познавательной активности,

критического мышления, самостоятельности и творческих способностей учащихся. В статье рассматриваются педагогические основы формирования исследовательских навыков младших школьников, эффективные методы и приемы работы, возможности современных образовательных технологий и роль учителя в организации исследовательской деятельности. Особое внимание уделяется практическим аспектам развития исследовательской культуры учащихся.
Ключевые слова: исследовательские навыки, начальное образование, функциональная грамотность, критическое мышление, проектное обучение, познавательная активность.

Annotation

One of the major goals of modern education is to develop learners who are capable of independent learning, information analysis, research, and evidence-based decision-making. Research skills play a crucial role in enhancing students' cognitive activity, critical thinking, creativity, and independence. This article discusses the pedagogical foundations of developing research skills in primary school students, effective teaching methods, modern educational technologies, and the teacher's role in organizing research-based learning. Special attention is given to practical approaches for fostering a research culture and improving the quality of education.
Keywords: research skills, primary education, functional literacy, critical thinking, project-based learning, cognitive activity, research culture.

XXI ғасыр – білім мен ақпарат ғасыры. Қазіргі қоғамда ақпарат көлемінің қарқынды өсуі білім беру жүйесіне жаңа талаптар қойып отыр. Бүгінгі таңда мектептің негізгі міндеті оқушыларға тек дайын білім беру емес, оларды ақпаратты өздігінен іздеуге, талдауға, сұрыптауға және тиімді пайдалануға үйрету болып табылады. Осыған байланысты зерттеушілік дағдыларды қалыптастыру білім беру үдерісінің маңызды бағыттарының біріне айналды.

Зерттеушілік дағды – адамның белгілі бір мәселені анықтап, оны зерттеу жолдарын жоспарлап, ақпарат жинап, талдап, қорытынды шығара алу қабілеті. Бұл дағды қазіргі заман адамы үшін аса маңызды құзыреттіліктердің бірі болып саналады. Себебі кез келген салада табысқа жету үшін адам жаңа білімді игеріп қана қоймай, оны тәжірибеде қолдана білуі қажет.

Бастауыш мектеп – баланың тұлғалық қасиеттері мен танымдық қабілеттерінің негізі қаланатын кезең. Дәл осы кезеңде оқушылардың қоршаған ортаға деген қызығушылығы жоғары болады. Олар көптеген сұрақтар қойып, түрлі құбылыстардың себептерін білуге ұмтылады. Табиғи қызығушылықты тиімді бағыттай алған жағдайда зерттеушілік мәдениеттің алғашқы элементтері қалыптаса бастайды.

Қазіргі педагогика ғылымында зерттеушілік әрекет оқушының танымдық белсенділігін дамытудың маңызды құралы ретінде қарастырылады. Зерттеушілік әрекет барысында оқушы тек ақпарат алушы емес, білімді өздігінен құрастырушы тұлғаға айналады. Ол мәселені анықтайды, сұрақ қояды, болжам жасайды, ақпарат жинайды, салыстырады, талдайды және қорытынды шығарады. Осындай әрекеттердің барлығы жоғары деңгейдегі ойлау дағдыларының дамуына ықпал етеді.

Қазақстандық білім беру жүйесінде де зерттеушілік дағдыларды қалыптастыру мәселесіне ерекше көңіл бөлінуде. Жаңартылған білім беру мазмұны оқушылардың зерттеу жүргізу, жобалар әзірлеу, тәжірибе жасау және шығармашылық жұмыстар орындау қабілеттерін дамытуға бағытталған. Бұл бағыттағы жұмыстар оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыруға мүмкіндік береді.

Зерттеушілік дағдылардың қалыптасуы баланың өмірлік құзыреттіліктерін дамытуға ықпал етеді. Зерттеу жүргізуге дағдыланған оқушы кез келген мәселені жан-жақты қарастырып, дәлелдер негізінде шешім қабылдауға үйренеді. Мұндай қасиеттер оның болашақ кәсіби қызметінде де, күнделікті өмірінде де маңызды рөл атқарады.

Бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшеліктерін ескере отырып ұйымдастырылған зерттеу жұмыстары олардың қызығушылығын арттырып қана қоймай, білім сапасының жақсаруына да әсер етеді. Оқушы өздігінен тапқан ақпаратты ұзақ уақыт есте сақтайды, себебі ол білімді дайын күйінде қабылдамайды, оны өз тәжірибесі арқылы меңгереді. Сондықтан зерттеушілік әрекет білім берудің тиімді құралдарының бірі болып табылады.

Зерттеушілік оқыту барысында мұғалімнің рөлі де өзгереді. Мұғалім ақпарат көзі емес, оқушының танымдық әрекетін ұйымдастырушы, кеңесші және бағыттаушы қызметін атқарады. Ол оқушылардың сұрақ қоюына, өз пікірін білдіруіне және жаңа идеялар ұсынуына мүмкіндік береді. Осындай қолайлы ортада зерттеушілік мәдениет қалыптасып, оқушылардың дербестігі артады.

Бастауыш сыныпта зерттеушілік дағдыларды қалыптастырудың маңызы тек оқу нәтижелерімен шектелмейді. Бұл дағдылар баланың тұлғалық дамуына, шығармашылық әлеуетінің ашылуына, коммуникативтік қабілеттерінің жетілуіне және өмір бойы білім алуға дайын тұлға ретінде қалыптасуына ықпал етеді.

Бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік дағдыларын қалыптастыру белгілі бір жүйелілікті, мақсатты ұйымдастыруды және оқыту үдерісінің барлық кезеңдерінде зерттеу элементтерін енгізуді талап етеді. Зерттеушілік әрекет бір күнде қалыптаспайды. Ол баланың табиғи қызығушылығын қолдау, сұрақ қоюға ынталандыру, бақылау жасауға үйрету және өздігінен қорытынды шығару мүмкіндігін беру арқылы біртіндеп дамиды. Сондықтан бастауыш мектепте зерттеушілік мәдениетті қалыптастырудың алғашқы қадамы оқушылардың танымдық қызығушылығын оятудан басталады.

Танымдық қызығушылық – зерттеушілік әрекеттің қозғаушы күші. Қызығушылық болған жерде сұрақ туындайды, ал сұрақ зерттеуге алып келеді. Бастауыш сынып оқушылары табиғат құбылыстары, жануарлар әлемі, ғарыш, техника, адамдардың өмірі туралы көптеген сұрақтар қояды. Мұғалім осы қызығушылықты

қолдап, дайын жауап беруге асықпай, оқушыларды мәселені өздігінен зерттеуге бағыттауы қажет. Мысалы, «Неліктен күзде жапырақтар сарғаяды?», «Неліктен кейбір құстар жылы жаққа ұшады?», «Неліктен мұз суда батпайды?» сияқты қарапайым сұрақтардың өзі шағын зерттеу жұмысының негізіне айнала алады.
Зерттеушілік дағдыларды қалыптастыруда бақылау әдісінің орны ерекше. Бақылау – ғылыми зерттеудің ең қарапайым әрі тиімді түрлерінің бірі. Бастауыш сынып оқушылары үшін бақылау жасау қоршаған ортаны танудың табиғи жолы болып табылады. Оқушылар өсімдіктің өсуін, ауа райының өзгеруін, жануарлардың мінез-құлқын немесе табиғаттағы маусымдық құбылыстарды бақылау арқылы нақты деректер жинайды. Бұл әрекет олардың зейінін, салыстыру қабілетін және қорытынды жасау дағдыларын дамытады.
Мысалы, оқушылар бір апта бойы бөлме өсімдігінің өсуін бақылап, оның биіктігін өлшей алады. Кейін алынған мәліметтерді кестеге түсіріп, өзгерістерді талдайды. Мұндай тапсырмалар зерттеушілік мәдениеттің бастапқы элементтерін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар бақылау нәтижелерін жазу оқушылардың жазылым дағдыларын дамытуға ықпал етеді.

Тәжірибе жасау да зерттеушілік әрекеттің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Бастауыш сыныптағы тәжірибелер күрделі ғылыми зерттеулер болмауы мүмкін, бірақ олар оқушылардың ғылыми ойлауын дамытуға үлкен әсер етеді. Мысалы, судың булануы, әртүрлі заттардың суда еруі, жарықтың өсімдікке әсері немесе магниттің қасиеттері сияқты тәжірибелер балалардың қызығушылығын арттырып, ғылыми заңдылықтарды өз бетімен ашуға мүмкіндік береді.
Тәжірибе жүргізу барысында оқушылар мәселені анықтауды, болжам жасауды, нәтижелерді бақылауды және қорытынды шығаруды үйренеді. Бұл әрекеттер олардың логикалық ойлау қабілетін дамытады. Ең бастысы – бала өз көзімен көрген және өзі жасаған тәжірибені ұзақ уақыт есте сақтайды. Сондықтан тәжірибелік жұмыстар зерттеушілік оқытудың тиімді құралдарының бірі болып табылады.
Зерттеушілік дағдыларды қалыптастыруда жобалық оқыту технологиясы ерекше орын алады. Жоба жұмысы оқушылардың дербес әрекет етуіне, жоспар құруына және нақты нәтижеге қол жеткізуіне мүмкіндік береді. Бастауыш сынып оқушыларына арналған жобалар олардың жас ерекшеліктеріне сәйкес қарапайым әрі қызықты болуы тиіс. Мысалы, «Менің отбасымның шежіресі», «Менің ауылымның табиғаты», «Пайдалы тағамдар», «Судың маңызы», «Менің сүйікті кітабым» сияқты тақырыптар балалардың қызығушылығын тудырады.
Жоба барысында оқушылар ақпарат жинайды, суреттер пайдаланады, бақылау жүргізеді, нәтижелерін рәсімдейді және сынып алдында қорғайды. Бұл олардың зерттеу дағдыларымен қатар коммуникативтік қабілеттерін де дамытады. Жобаны қорғау кезінде оқушылар өз ойларын жүйелі жеткізуге, сұрақтарға жауап беруге және пікірталас мәдениетін меңгеруге үйренеді.
Бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік дағдыларын дамытуда ойын технологияларының да мүмкіндігі зор. Ойын баланың негізгі әрекеті болғандықтан, зерттеу элементтерін ойынмен ұштастыру тиімді нәтиже береді. Мысалы, «Жас ғалым», «Зерттеушілер клубы», «Қызықты тәжірибелер әлемі» сияқты ойын сабақтары балалардың пәнге деген қызығушылығын арттырады. Мұндай жұмыстар барысында оқушылар өздерін зерттеуші ретінде сезініп, жаңа білімді қызығушылықпен меңгереді.
Зерттеушілік оқытуда сұрақ қою мәдениетін қалыптастыру маңызды. Көп жағдайда оқушылар жауап беруге үйренгенімен, сапалы сұрақ қоя білуге жеткілікті назар аударылмайды. Ал ғылыми зерттеудің бастауы – дұрыс қойылған сұрақ. Сондықтан сабақ барысында «Неліктен?», «Қалай?», «Егер ... болса не болады?», «Қандай айырмашылық бар?» сияқты сұрақтарды жиі қолдану қажет. Мұндай тәсіл оқушылардың ойлау белсенділігін арттырып, зерттеушілік әрекетке жетелейді.
Қазіргі уақытта зерттеушілік дағдыларды дамытуда цифрлық технологиялардың рөлі артып келеді. Цифрлық ресурстар оқушыларға ақпаратты іздеу, өңдеу және ұсыну мүмкіндігін береді. Интерактивті платформалар, виртуалды зертханалар, білім беру қосымшалары мен мультимедиялық ресурстар зерттеу жұмыстарын қызықты әрі тиімді ұйымдастыруға жағдай жасайды. Мысалы, балалар бейнебақылаулар жүргізіп, фотосуреттер жинақтап немесе қарапайым цифрлық презентациялар дайындай алады.
Жасанды интеллект құралдары да зерттеушілік оқытудың жаңа мүмкіндіктерін ашуда. ChatGPT сияқты жүйелер арқылы оқушылар зерттеу тақырыптарын анықтауға, ақпарат іздеуге және сұрақтар құрастыруға көмек ала алады. Алайда мұғалім оқушыларды дайын ақпаратты көшіріп алуға емес, алынған мәліметтерді талдауға және өз қорытындыларын жасауға бағыттауы қажет.
Зерттеушілік дағдыларды қалыптастыруда ұлттық құндылықтардың тәрбиелік әлеуетін пайдалану ерекше маңызға ие. Қазақ халқының дәстүрлері, табиғатқа деген көзқарасы, халықтық тәжірибесі мен даналығы балалардың зерттеушілік қызығушылығын арттыруға мүмкіндік береді. Мысалы, халықтық ауа райын болжау белгілерін зерттеу, ұлттық тағамдардың пайдалы қасиеттерін анықтау немесе ата-бабалардың табиғатты қорғау дәстүрлерін талдау оқушылардың ұлттық мәдениетке деген құрметін қалыптастырады.
Ұлттық мазмұндағы зерттеу жұмыстары оқушылардың туған жерге деген сүйіспеншілігін арттырып, патриоттық тәрбиенің қалыптасуына ықпал етеді. Сонымен қатар мұндай жобалар арқылы балалар өз өлкесінің табиғатын, тарихын және мәдениетін тереңірек танып біледі.
Зерттеушілік әрекетті ұйымдастыру барысында мұғалім оқушылардың жас ерекшеліктерін міндетті түрде ескеруі қажет. Бастауыш сынып оқушылары ұзақ уақыт бойы бір тапсырмамен айналыса алмайтындықтан, зерттеу жұмыстары қызықты, көрнекі және қолжетімді болуы тиіс. Қысқа мерзімді бақылаулар, шағын тәжірибелер, шығармашылық тапсырмалар және ойын элементтері зерттеушілік жұмыстың тиімділігін арттырады.

Зерттеушілік оқыту нәтижесінде оқушылардың танымдық белсенділігі артады, пәнге қызығушылығы күшейеді, шығармашылық ойлауы дамиды және өз бетімен білім алу қабілеті қалыптасады. Мұндай оқушылар жаңа жағдайларға тез бейімделеді, ақпаратты талдай алады және өмірлік мәселелерді шешуде белсенділік танытады. Сондықтан зерттеушілік дағдыларды қалыптастыру қазіргі бастауыш білім берудің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады.

Зерттеушілік дағдыларды қалыптастырудың білім сапасына әсері соңғы жылдары жүргізілген көптеген педагогикалық зерттеулерде дәлелденіп келеді. Зерттеушілік әрекетке жүйелі түрде тартылған оқушылар оқу материалын тереңірек меңгереді, білімді ұзақ уақыт есте сақтайды және оны жаңа жағдайларда қолдана алады. Бұл олардың академиялық жетістіктерінің артуына ғана емес, тұлғалық дамуына да оң ықпал етеді. Зерттеушілік қызмет барысында оқушы дайын ақпаратты қабылдаушы емес, білімді өздігінен құрастырушы тұлғаға айналады. Мұндай тәсіл оқытудың тиімділігін арттырып, білімнің өмірлік маңызын күшейтеді.
Бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік дағдылары дамыған сайын олардың оқу мотивациясы да жоғарылайды. Себебі бала өздігінен ізденіп тапқан ақпаратты құнды деп қабылдайды. Өз еңбегінің нәтижесін көрген оқушының оқу үдерісіне деген қызығушылығы артады. Ол жаңа сұрақтар қоюға, қосымша ақпарат іздеуге және күрделі мәселелерді шешуге талпынады. Бұл өз кезегінде үздіксіз білім алуға деген қажеттіліктің қалыптасуына ықпал етеді.
Зерттеушілік әрекет оқушылардың сыни ойлау қабілетін дамытуда ерекше рөл атқарады. Сыни ойлау – ақпаратты талдау, салыстыру, бағалау және дәлелді қорытынды жасау қабілеті. Қазіргі ақпараттық қоғам жағдайында бұл дағды аса маңызды болып табылады. Өйткені оқушылар күн сайын көптеген ақпарат көздерімен кездеседі. Сол ақпараттың шынайылығын анықтау, маңыздысын таңдау және оны дұрыс пайдалану үшін жоғары деңгейдегі ойлау дағдылары қажет. Зерттеу жұмыстары барысында оқушылар дәл осы қабілеттерді меңгереді.
Зерттеушілік дағдылардың дамуы оқушылардың шығармашылық әлеуетін де арттырады. Шығармашылық тек сурет салу немесе шығарма жазумен шектелмейді. Ол жаңа идея ұсыну, мәселені ерекше жолмен шешу және тың көзқарас қалыптастыру арқылы көрінеді. Зерттеу жүргізу барысында оқушылар өз болжамдарын ұсынады, түрлі шешімдерді салыстырады және жаңа қорытындылар жасауға тырысады. Бұл олардың шығармашылық қабілеттерінің дамуына мүмкіндік береді.
Бастауыш сыныпта зерттеушілік дағдыларды қалыптастырудың тағы бір маңызды нәтижесі – коммуникативтік құзыреттіліктің дамуы. Зерттеу жұмыстарын орындау барысында оқушылар бір-бірімен пікір алмасады, сұрақтар қояды, жауап береді және өз көзқарастарын дәлелдеуге үйренеді. Әсіресе топтық зерттеу жұмыстары балалардың ынтымақтастықта әрекет етуіне, өзара құрмет көрсетуіне және ұжымдық жауапкершілікті сезінуіне ықпал етеді. Бұл қасиеттер олардың болашақ әлеуметтік өмірінде маңызды рөл атқарады.
Зерттеушілік оқыту функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың тиімді құралы болып табылады. Функционалдық сауаттылық адамның алған білімін өмірде қолдана алу қабілетімен анықталады. Зерттеу жұмыстары барысында оқушылар нақты өмірлік мәселелерді қарастырады, оларды шешудің жолдарын іздейді және өз қорытындыларын ұсынады. Нәтижесінде алған білімдерінің практикалық маңызын түсінеді. Бұл олардың өмірлік құзыреттіліктерін дамытуға ықпал етеді.
Қазіргі қоғамда білімнің көлемінен гөрі оны пайдалану қабілеті маңызды болып отыр. Сондықтан мектептің басты мақсаты оқушыларды тек біліммен қаруландыру емес, оларды сол білімді тиімді пайдалана алатын тұлға ретінде қалыптастыру болуы тиіс. Осы тұрғыдан алғанда зерттеушілік оқыту білім берудің маңызды бағыттарының бірі болып табылады.
Зерттеушілік дағдыларды қалыптастыруда ата-аналардың қолдауы да маңызды рөл атқарады. Үй жағдайында баланың қызығушылықтарын қолдау, сұрақтарына жауап беру, бірге бақылау жүргізу немесе қарапайым тәжірибелер жасау оның зерттеушілік мәдениетінің дамуына ықпал етеді. Мұғалім мен ата-ана арасындағы ынтымақтастық зерттеу жұмыстарының нәтижелілігін арттырады.
Практикалық тұрғыдан алғанда бастауыш сынып мұғалімдеріне бірнеше ұсыныс беруге болады. Біріншіден, әр сабақта оқушыларды ойландыратын сұрақтар қою қажет. Екіншіден, бақылау мен тәжірибе жұмыстарын жүйелі ұйымдастыру маңызды. Үшіншіден, жобалық оқыту технологиясын кеңінен қолдану қажет. Төртіншіден, цифрлық технологиялардың мүмкіндіктерін тиімді пайдалану керек. Бесіншіден, ұлттық құндылықтарға негізделген зерттеу тақырыптарын енгізу ұсынылады. Осындай жүйелі жұмыстар зерттеушілік дағдылардың тұрақты қалыптасуына мүмкіндік береді.
Қорытындылай келгенде, бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік дағдыларын қалыптастыру қазіргі білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады. Зерттеушілік әрекет оқушылардың танымдық белсенділігін арттырып, сыни ойлауын, шығармашылық қабілетін, дербестігін және функционалдық сауаттылығын дамытуға ықпал етеді. Бақылау, тәжірибе, жобалық жұмыс, проблемалық оқыту және цифрлық технологиялар зерттеушілік оқытудың тиімді құралдары болып табылады.
Бастауыш мектеп кезеңінде қалыптасқан зерттеушілік мәдениет оқушының кейінгі оқу сатыларындағы жетістіктерінің негізін қалайды. Өздігінен ізденуге, сұрақ қоюға, дәлелдер негізінде қорытынды жасауға үйренген оқушы болашақта да жаңа білімді игеруге дайын тұлға ретінде қалыптасады. Сондықтан зерттеушілік дағдыларды дамытуға бағытталған жұмыстарды жүйелі түрде ұйымдастыру әрбір мұғалімнің кәсіби міндеттерінің бірі болуы тиіс.

Білім беру жүйесінің басты мақсаты – өмір бойы білім алуға қабілетті, шығармашыл, жауапты және бәсекеге қабілетті тұлға тәрбиелеу. Осы мақсатқа жетуде зерттеушілік оқыту ерекше орын алады. Зерттеушілік мәдениеті қалыптасқан оқушы тек мектеп қабырғасында ғана емес, бүкіл өмірінде табысты болуға мүмкіндік алатын тұлға ретінде қалыптасады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты. – Астана, 2022.
2. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. Бастауыш білім берудің оқу бағдарламалары. – Астана, 2023.
3. Алтынсарин Ы. Таңдамалы педагогикалық мұралар. – Алматы: Рауан, 2019.
4. Байтұрсынұлы А. Тіл тағылымы. – Алматы: Ана тілі, 2020.
5. Жұмабаев М. Педагогика. – Алматы: Білім, 2018.
6. Аймауытов Ж. Тәрбиеге жетекші. – Алматы: Санат, 2017.
7. Қоянбаев Ж., Қоянбаев Р. Педагогика. – Алматы: Эверо, 2021.
8. Тұрғынбаева Б. Дамыта оқыту технологиялары. – Алматы, 2020.
9. Назарбаев Зияткерлік мектептері. Критериалды бағалау бойынша әдістемелік нұсқаулық. – Астана, 2021.
10. Сманов Б. Қазіргі педагогикалық технологиялар. – Алматы, 2020.

ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР НЕГІЗІНДЕ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН ТӘРБИЕЛЕУ

Илкибаева Шолпан Сабыржанқызы
Жамбыл облысы Шу ауданы
Әлия Молдағұлова атындағы орта мектебі
Бастауыш сынып мұғалімі

Аннотация. Бұл мақалада бастауыш сынып оқушыларын ұлттық құндылықтар негізінде тәрбиелеудің маңызы, оның қазіргі білім беру жүйесіндегі орны мен ерекшеліктері қарастырылады. Ұлттық құндылықтарды бала бойына сіңірудің педагогикалық негіздері, мұғалімнің тәрбие жұмысындағы рөлі, оқу-тәрбие үдерісінде қолданылатын тиімді әдіс-тәсілдер сипатталады. Сонымен қатар ұлттық мәдени мұра, ана тілі, салт-дәстүр, әдет-ғұрып, ұлттық ойындар мен халық педагогикасының бастауыш сынып оқушыларын тәрбиелеудегі мүмкіндіктері талданады. Ұлттық құндылықтарға негізделген тәрбие беру арқылы оқушылардың адамгершілік қасиеттерін, отансүйгіштік сезімін, ұлттық сана-сезімін қалыптастыру жолдары көрсетілген.

Қазіргі жаһандану дәуірінде ұлттық болмысты сақтау мен жас ұрпақтың бойына ұлттық құндылықтарды сіңіру маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Әлемдік интеграцияның қарқынды дамуы, ақпараттық технологиялардың кең таралуы, түрлі мәдениеттердің өзара ықпалдастығы ұлттық ерекшеліктердің әлсіреу қаупін туындатуда. Осындай жағдайда өскелең ұрпақтың ұлттық тамырдан ажырамай, өз халқының мәдениеті мен рухани мұрасын құрметтейтін тұлға болып қалыптасуы ерекше маңызға ие. Бұл міндетті жүзеге асыруда бастауыш білім беру кезеңінің орны ерекше. Өйткені баланың дүниетанымы, мінез-құлқы, құндылықтық бағдарлары мен адамгершілік қасиеттері дәл осы кезеңде қалыптаса бастайды.

Ұлттық құндылықтар – халықтың ғасырлар бойы жинақтаған рухани және материалдық мұрасының жиынтығы. Оған ана тілі, дін, салт-дәстүр, әдет-ғұрып, ұлттық мәдениет, әдебиет, өнер, тарихи сана, ұлттық ойындар, еңбек дәстүрлері және адамгершілік қағидалар жатады. Ұлттық құндылықтар халықтың өмір тәжірибесі мен дүниетанымын бейнелей отырып, жас ұрпақтың тұлғалық қалыптасуына ықпал етеді. Сондықтан білім беру жүйесінде ұлттық құндылықтарды дәріптеу арқылы оқушылардың ұлттық санасын қалыптастыру өзекті мәселе болып отыр.

Қазақстан Республикасының білім беру саясаты ұлттық құндылықтарға негізделген тәрбие беруді басым бағыттардың бірі ретінде қарастырады. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев өз сөздерінде ұлттық бірегейлікті сақтаудың, ұлттық мәдениет пен дәстүрді құрметтеудің маңыздылығын бірнеше рет атап өтті. Бұл міндеттер білім беру ұйымдарына, соның ішінде бастауыш мектеп мұғалімдеріне үлкен жауапкершілік жүктейді. Себебі бастауыш сынып мұғалімі оқушының тұлғалық дамуына тікелей ықпал ететін негізгі тәрбиеші болып табылады.

Бастауыш мектеп жасындағы балалар қоршаған ортадағы құбылыстарды қызығушылықпен қабылдайды және үлкендердің іс-әрекеттеріне еліктеуге бейім келеді. Сондықтан ұлттық құндылықтарды меңгертуде мұғалімнің жеке өнегесі мен кәсіби шеберлігі ерекше рөл атқарады. Мұғалім күнделікті оқу-тәрбие жұмысында ұлттық тәрбие элементтерін тиімді пайдалану арқылы оқушылардың бойында туған жерге сүйіспеншілік, ата-ананы құрметтеу, үлкенді сыйлау, кішіге қамқор болу, еңбексүйгіштік, жауапкершілік сияқты қасиеттерді қалыптастыра алады.

Ұлттық құндылықтарға негізделген тәрбиенің басты мақсаты – ұлттық мәдениетті құрметтейтін, өз елінің тарихын білетін, мемлекеттік тілді меңгерген, рухани бай, адамгершілігі жоғары тұлға тәрбиелеу.

Мұндай тәрбие баланың ұлттық сана-сезімін дамытып қана қоймай, оның азаматтық ұстанымын қалыптастыруға да ықпал етеді. Ұлттық тәрбие алған бала өз халқының мәдени мұрасын құрметтей отырып, басқа ұлттардың мәдениетіне де сыйластықпен қарайды.

Бастауыш сыныптарда ұлттық құндылықтарды қалыптастырудың негізгі құралдарының бірі – ана тілі пәні. Ана тілі арқылы оқушылар халықтың рухани әлемімен танысады, әдеби шығармалар арқылы адамгершілік қасиеттерді меңгереді. Қазақ халқының мақал-мәтелдері, жұмбақтары, жаңылтпаштары, ертегілері мен аңыздары оқушылардың дүниетанымын кеңейтіп, ұлттық мәдениетке деген қызығушылығын арттырады. Әсіресе халық ауыз әдебиеті үлгілерінде кездесетін еңбекқорлық, адалдық, батылдық, мейірімділік сияқты қасиеттер балалардың мінез-құлқын қалыптастыруда маңызды орын алады.

Оқу үдерісінде халық педагогикасының элементтерін пайдалану ұлттық тәрбиенің тиімділігін арттырады. Халық педагогикасы – қазақ халқының ғасырлар бойы жинақталған тәрбиелік тәжірибесінің жиынтығы. Онда баланы тәрбиелеудің озық үлгілері мен өмірлік қағидалары көрініс тапқан. Мысалы, «Атаңның баласы болма, адамның баласы бол», «Үлкенге құрмет, кішіге ізет» сияқты нақыл сөздер арқылы оқушыларға адамгершілік құндылықтар үйретіледі. Мұндай даналық сөздер балалардың санасында ізгілік пен жауапкершілік сезімдерін қалыптастырады.

Ұлттық құндылықтарды меңгертуде қазақ халқының салт-дәстүрлері ерекше орын алады. Салт-дәстүрлер халықтың өмір салты мен дүниетанымын бейнелейтін рухани мұра болып табылады. Бастауыш сынып оқушыларына тұсаукесер, бесікке салу, шілдехана, наурыз мерекесі сияқты дәстүрлердің тәрбиелік мәнін түсіндіру олардың ұлттық мәдениетке деген қызығушылығын арттырады. Сонымен қатар әрбір дәстүрдің астарында жатқан адамгершілік қағидаларды түсіндіру балалардың рухани дамуына ықпал етеді.

Қазақ халқының ұлттық ойындары да ұлттық тәрбиенің маңызды құралдарының бірі болып табылады. Ұлттық ойындар балалардың дене тәрбиесін жетілдірумен қатар, олардың тапқырлығын, шапшаңдығын, ұйымшылдығын және өзара қарым-қатынас мәдениетін қалыптастырады. «Асық ату», «Арқан тарту», «Бес тас», «Хан талапай» сияқты ұлттық ойындарды тәрбие сағаттарында және сыныптан тыс іс-шараларда пайдалану оқушылардың ұлттық мәдениетке деген қызығушылығын күшейтеді. Сонымен бірге ұлттық ойындар арқылы балалардың бос уақытын тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік туады.

Ұлттық құндылықтарды қалыптастыруда отбасы мен мектептің өзара ынтымақтастығы ерекше маңызға ие. Отбасы – баланың алғашқы тәрбие ортасы. Бала ең алғаш ұлттық дәстүрлермен, ана тілімен және мәдени құндылықтармен отбасында танысады. Сондықтан мұғалім мен ата-ана арасындағы тығыз байланыс ұлттық тәрбиенің нәтижелілігін арттырады. Ата-аналарды тәрбие жұмыстарына тарту, ұлттық мерекелерді бірлесіп өткізу, отбасылық құндылықтарды насихаттау арқылы бала тәрбиесінде оң нәтижелерге қол жеткізуге болады.

Қазіргі қоғамдағы әлеуметтік өзгерістер мен ақпараттық технологиялардың дамуы балалардың дүниетанымына айтарлықтай әсер етуде. Интернет желісі мен әлеуметтік желілер арқылы әртүрлі мәдениеттердің ықпалы күшейіп келеді. Бұл жағдай ұлттық тәрбиенің маңызын бұрынғыдан да арттыра түседі. Сондықтан мұғалімдер оқушыларға ақпаратты сыни тұрғыдан қабылдауды үйретіп қана қоймай, ұлттық құндылықтарды заманауи талаптармен ұштастыра отырып жеткізуі қажет. Ұлттық тәрбие дәстүрлі тәсілдермен ғана шектелмей, жаңа педагогикалық технологиялар арқылы жүзеге асырылғанда тиімді нәтиже береді.

Ұлттық құндылықтарды оқыту мен тәрбиелеу үдерісіне енгізудің тиімді жолдарының бірі – пәндер арасындағы байланыс арқылы жүзеге асыру. Бастауыш сыныпта оқытылатын әрбір пәннің мазмұнында ұлттық тәрбиеге қатысты мүмкіндіктер жеткілікті. Әдебиеттік оқу сабақтарында халқымыздың ауыз әдебиеті үлгілері мен көркем шығармалары оқытылса, дүниетану пәнінде туған өлкенің табиғаты, тарихи орындары мен мәдени ескерткіштері туралы мәліметтер беріледі. Көркем еңбек сабақтарында ұлттық ою-өрнектер, қолөнер түрлері мен ұлттық бұйымдар таныстырылса, музыка пәнінде халық әндері мен күйлерінің тәрбиелік мәні түсіндіріледі. Осындай кешенді жұмыстар нәтижесінде оқушы ұлттық мәдениетті тұтас жүйе ретінде қабылдай бастайды.

Ұлттық құндылықтарға негізделген тәрбие оқушының бойында патриоттық сезімді қалыптастырумен де тығыз байланысты. Патриотизм – туған жерді, туған елді, өз халқын шынайы сүюден басталады. Бастауыш сынып оқушылары үшін Отан ұғымы ең алдымен отбасыдан, туған ауылдан, туған қаладан бастау алады. Сондықтан мұғалім оқушылардың туған жер тарихын білуіне, табиғатын қорғауына, ел жетістіктерін мақтан тұтуына жағдай жасауы тиіс. Патриоттық тәрбие тек мерекелік іс-шаралармен ғана шектелмей, күнделікті оқу-тәрбие жұмысының ажырамас бөлігіне айналуы қажет.

Ұлттық құндылықтарды меңгертуде қазақ халқының тарихи тұлғаларының өмір жолдарын үлгі ету маңызды. Әл-Фараби, Абай Құнанбайұлы, Ыбырай Алтынсарин, Ахмет Байтұрсынұлы, Әлихан Бөкейхан, Бауыржан Момышұлы сияқты ұлы тұлғалардың өмірі мен қызметі оқушыларға өнеге болады. Олардың еңбектері арқылы білімге құштарлық, елге қызмет ету, адалдық, жауапкершілік сияқты қасиеттер қалыптасады. Бастауыш сынып жасындағы балалар нақты мысалдар арқылы жақсы тәрбиеленетіндіктен, тарихи тұлғалардың өнегелі өмір жолын жүйелі таныстырудың маңызы зор.

Ұлттық тәрбиенің негізінде адамгершілік құндылықтар жатыр. Қазақ халқы ежелден адам бойындағы ізгі қасиеттерді жоғары бағалаған. Адалдық, әділдік, қайырымдылық, мейірімділік, үлкенді құрметтеу, кішіге қамқорлық көрсету сияқты қасиеттер ұлттық тәрбиенің өзегін құрайды. Бастауыш сынып мұғалімі күнделікті сабақ барысында және тәрбие жұмыстарында осы қасиеттерді қалыптастыруға бағытталған тапсырмалар мен жағдаяттарды жиі қолдануы қажет. Балаларға тек теориялық түсінік беріп қана қоймай, оларды нақты әрекеттер арқылы көрсету маңызды. Мысалы, сыныпта бір-біріне көмектесу, достық қарым-қатынас орнату, ұжымдық жұмыстарды орындау арқылы оқушылар адамгершілік тәжірибе жинақтайды.

Қазақ халқы үшін отбасы құндылығы әрқашан ерекше орын алған. «Отан отбасынан басталады» деген қағида бүгінгі күні де өз маңызын жоғалтқан жоқ. Сондықтан бастауыш сынып оқушыларына отбасы мүшелерін құрметтеу, ата-ананы сыйлау, ата-әже өнегесін бағалау сияқты құндылықтарды дарыту маңызды. Мұғалім оқушылардың отбасы тарихына қызығушылығын арттыру мақсатында шығармашылық жұмыстар ұйымдастыра алады. Мысалы, «Менің отбасым», «Отбасымыздың дәстүрлері», «Менің атамның өнегесі» сияқты тақырыптардағы әңгімелер мен жобалар балалардың отбасы құндылықтарын терең түсінуіне мүмкіндік береді.

Ұлттық құндылықтарды қалыптастырудағы маңызды бағыттардың бірі – мемлекеттік тілге құрмет сезімін тәрбиелеу. Тіл – ұлттың жаны, рухани болмысының негізі. Ана тілін қадірлеу арқылы бала өз халқының мәдениетін, тарихын және дүниетанымын тереңірек түсінеді. Бастауыш сыныпта тіл мәдениетін қалыптастыру, көркем сөйлеуге үйрету, сөздік қорын байыту жұмыстары жүйелі жүргізілуі тиіс. Мұғалімнің өзі де тіл тазалығын сақтап, оқушыларға үлгі болуы қажет. Ана тілін құрметтеген бала ұлттық құндылықтарды да құрметтейді.

Қазіргі білім беру жүйесінде құндылыққа бағдарланған оқыту тұжырымдамасы кеңінен енгізілуде. Бұл тәсіл оқушылардың білімді жай меңгеріп қана қоймай, оны өмірде қолдануына және тұлғалық қасиеттерін дамытуына бағытталған. Ұлттық құндылықтар осы тұжырымдаманың негізгі құрамдас бөліктерінің бірі болып табылады. Себебі кез келген қоғамның тұрақты дамуы оның азаматтарының рухани құндылықтарына байланысты. Сондықтан бастауыш білім беру кезеңінде ұлттық құндылықтарды жүйелі түрде қалыптастыру келешекте саналы әрі жауапты азамат тәрбиелеуге негіз болады.

Мектептегі тәрбие жұмыстарының мазмұны ұлттық мерекелер мен мәдени іс-шаралар арқылы да байытылады. Әсіресе Наурыз мейрамының тәрбиелік әлеуеті өте жоғары. Бұл мереке арқылы оқушылар халқымыздың салт-дәстүрлерімен танысып, ұлттық тағамдар, ұлттық киімдер, ұлттық ойындар туралы білімдерін кеңейтеді. Сонымен қатар мерекелік шаралар балалардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға, ұжымдық қарым-қатынасты нығайтуға ықпал етеді. Мұндай іс-шаралар ұлттық мәдениетті сезінуге және құрметтеуге мүмкіндік береді.

Ұлттық құндылықтарға негізделген тәрбиеде мұражайларға, тарихи орындарға және мәдени орталықтарға экскурсиялар ұйымдастырудың да маңызы зор. Балалар тарихи жәдігерлерді өз көздерімен көріп, ұлттық мәдени мұрамен тікелей танысқанда олардың қызығушылығы артады. Мұндай тәжірибелік жұмыстар оқушылардың алған білімдерін нақты өмірмен байланыстыруға көмектеседі. Сонымен қатар туған өлкенің тарихына деген қызығушылық пен мақтаныш сезімін қалыптастырады.

Бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшеліктерін ескеру ұлттық тәрбиенің нәтижелілігін арттырады. Бұл жастағы балалар эмоционалды әсерлерді тез қабылдайды, көрнекілік пен ойын элементтері арқылы жақсы меңгереді. Сондықтан ұлттық құндылықтарды түсіндіру барысында ертегілерді сахналау, ұлттық кейіпкерлер бейнесін қолдану, шығармашылық тапсырмалар ұйымдастыру тиімді болып табылады. Оқушылар ұлттық құндылықтарды құрғақ ақпарат ретінде емес, қызықты тәжірибе ретінде қабылдағанда ғана олардың тәрбиелік ықпалы күшейеді.

Ұлттық құндылықтарға негізделген тәрбие оқушылардың әлеуметтік жауапкершілігін қалыптастыруға да ықпал етеді. Қазақ халқы әрдайым бірлік пен ынтымақты жоғары бағалаған. «Бірлік бар жерде тірлік бар» деген қағида қоғамдағы татулықтың маңызын көрсетеді. Бастауыш сынып оқушыларына ынтымақтастық, өзара көмек, достық қарым-қатынас құндылықтарын меңгерту арқылы оларды қоғамның белсенді мүшесі ретінде тәрбиелеуге болады. Бұл қасиеттер болашақта олардың әлеуметтік бейімделуіне оң әсер етеді.

Қазіргі таңда экологиялық тәрбие де ұлттық құндылықтардың құрамдас бөлігі ретінде қарастырылады. Қазақ халқы табиғатты ерекше құрметтеген, жерді, суды, жануарларды қорғауға үлкен мән берген. Табиғатқа қатысты тыйым сөздер мен нақыл сөздердің өзі экологиялық мәдениеттің жоғары деңгейін көрсетеді. Бастауыш сынып оқушыларына табиғатты аялау, қоршаған ортаға қамқорлық жасау, экологиялық жауапкершілік туралы түсініктер беру арқылы ұлттық тәрбиенің мазмұнын байытуға болады.

Ұлттық құндылықтарды дәріптеуде заманауи технологияларды пайдалану да маңызды. Бүгінгі оқушылар цифрлық ортада өсіп келе жатқандықтан, ұлттық мазмұндағы бейнематериалдар, интерактивті тапсырмалар, электрондық ресурстар олардың қызығушылығын арттыра алады. Мұғалім дәстүрлі тәрбие құралдарын заманауи технологиялармен үйлестіре отырып, ұлттық тәрбиенің тиімділігін арттыруға мүмкіндік алады. Бұл тәсіл ұлттық құндылықтарды жаңа буынның қабылдау ерекшеліктеріне сәйкес жеткізуге жағдай жасайды.

Ұлттық құндылықтарға негізделген тәрбие беру үдерісінде мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі шешуші рөл атқарады. Мұғалім ұлттық тәрбиенің мазмұнын терең меңгеріп қана қоймай, оны оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес тиімді жеткізе білуі қажет. Қазіргі мұғалім ұлттық мәдениеттің насихаттаушысы, оқушы бойында рухани-адамгершілік қасиеттерді қалыптастырушы тұлға ретінде танылуы тиіс. Сондықтан педагогтердің кәсіби даму бағдарламаларында ұлттық тәрбие мәселелеріне ерекше назар аударылуы маңызды.

Ұлттық тәрбиенің нәтижелілігі көбіне мектеп ұжымының ортақ ұстанымына байланысты болады. Егер мектептің ішкі мәдениеті ұлттық құндылықтарды дәріптеуге бағытталса, тәрбие жұмыстары жүйелі жүргізілсе, онда оқушылардың бойында ұлттық сана мен ұлттық мақтаныш сезімі тиімді қалыптасады. Бұл ретте сынып жетекшілері, пән мұғалімдері, мектеп әкімшілігі және ата-аналар бірлесе әрекет етуі қажет. Тәрбие беру тек бір мұғалімнің міндеті емес, ол бүкіл білім беру ортасының ортақ қызметі болып табылады.

Ұлттық құндылықтарға негізделген тәрбие жұмыстары оқушылардың мәдени құзыреттілігін қалыптастыруға да ықпал етеді. Мәдени құзыреттілік адамның өз мәдениетін терең түсініп, оны құрметтеуімен қатар басқа мәдениеттерге де сыйластықпен қарауын білдіреді. Қазіргі көпұлтты қоғам жағдайында бұл қасиеттің маңызы ерекше. Ұлттық тәрбиені дұрыс ұйымдастыру нәтижесінде оқушылар өз ұлтының ерекшеліктерін мақтан тұта отырып, өзге ұлт өкілдерімен достық қарым-қатынас орнатуға үйренеді. Бұл еліміздегі қоғамдық келісім мен тұрақтылықтың нығаюына да әсер етеді.

Жаһандану жағдайында ұлттық құндылықтарды сақтау мәселесі әлемнің көптеген елдері үшін өзекті болып отыр. Әр халық өз мәдениеті мен дәстүрін сақтай отырып қана жаһандық кеңістікте өзіндік орнын таба алады. Қазақстан үшін де ұлттық бірегейлікті сақтау стратегиялық маңызы бар міндеттердің бірі болып табылады. Осы тұрғыдан алғанда бастауыш мектептен басталатын ұлттық тәрбие жұмыстары мемлекеттің болашағына бағытталған маңызды инвестиция болып саналады. Себебі бүгінгі бастауыш сынып оқушысы – ертеңгі қоғам мүшесі, елдің дамуына үлес қосатын азамат.

Ұлттық тәрбиенің басты нәтижесі – рухани бай, адамгершілігі жоғары, ұлттық санасы қалыптасқан тұлға тәрбиелеу. Мұндай тұлға өзінің тарихи тамырын біледі, туған елін құрметтейді, мемлекеттік тілді қадірлейді және ұлттық мәдениеттің құндылығын түсінеді. Сонымен қатар ол заманауи білім мен технологияларды меңгере отырып, ұлттық мүддені қорғауға қабілетті болады. Сондықтан ұлттық тәрбие мен заманауи білім беруді бір-біріне қарсы қоюға болмайды. Керісінше, олар өзара үйлесім тауып, бірін-бірі толықтыруы тиіс.

Бастауыш сыныптағы тәрбие жұмыстарының мазмұны оқушылардың ұлттық дүниетанымын қалыптастыруға бағытталғанда ғана оның тиімділігі артады. Ұлттық дүниетаным дегеніміз – адамның қоршаған ортаны, қоғамды және өзін ұлттық мәдениет тұрғысынан қабылдауы. Мұндай дүниетаным оқушының болашақтағы өмірлік ұстанымдарына әсер етеді. Сондықтан әрбір тәрбие сағаты, әрбір сабақ және әрбір мектепішілік іс-шара ұлттық құндылықтарды насихаттауға үлес қосуы қажет.

Ұлттық құндылықтарды қалыптастыру барысында оқушылардың шығармашылық әлеуетін дамытуға да ерекше көңіл бөлінуі тиіс. Халық ауыз әдебиеті үлгілерін оқу, ұлттық өнер туындыларымен танысу, қолөнер бұйымдарын жасау, ұлттық тақырыптағы шығармалар жазу балалардың шығармашылық қабілеттерін дамытады. Сонымен қатар оларды ұлттық мәдениеттің белсенді жалғастырушысы ретінде тәрбиелейді. Баланың өзі ұлттық мәдениет элементтерін жасап көрген сайын оған деген қызығушылығы арта түседі.

Тәрбие үдерісінде ұлттық құндылықтарды оқушылардың күнделікті өмірімен байланыстыру маңызды. Егер бала ұлттық құндылықтардың өмірдегі нақты маңызын түсінсе, оларды шынайы қабылдай бастайды. Мысалы, үлкендерді құрметтеу, ата-ананы сыйлау, еңбекқор болу, үәдеге берік болу сияқты қасиеттер тек ұлттық дәстүрдің құрамдас бөлігі ғана емес, сонымен қатар кез келген адамның табысты өмір сүруіне қажетті қасиеттер болып табылады. Сондықтан ұлттық құндылықтарды оқушыларға тек тарихи мұра ретінде емес, қазіргі өмірде қажет мінез-құлық үлгісі ретінде түсіндіру қажет.

Бастауыш сынып оқушыларын ұлттық құндылықтар негізінде тәрбиелеу жұмыстары үздіксіз және жүйелі жүргізілген жағдайда ғана нәтижелі болады. Бір реттік іс-шаралар немесе жекелеген сабақтар арқылы тұрақты нәтиже алу қиын. Ұлттық тәрбие білім беру үдерісінің барлық құрамдас бөліктерінде көрініс табуы керек. Сабақ мазмұны, сыныптан тыс жұмыстар, мектептің тәрбиелік ортасы, ата-аналармен байланыс – барлығы бір мақсатқа бағытталғанда ғана ұлттық тәрбиенің тиімділігі артады.

Қорытындылай келе, ұлттық құндылықтарға негізделген тәрбие беру бастауыш мектептің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады. Ұлттық құндылықтар жас ұрпақтың рухани дамуына, адамгершілік қасиеттерінің қалыптасуына және ұлттық сана-сезімінің жетілуіне негіз болады. Бастауыш сынып оқушыларының бойына ұлттық мәдениетке құрмет, туған жерге сүйіспеншілік, мемлекеттік тілге жанашырлық, ата-анаға ізет, еңбекке жауапкершілік сияқты қасиеттерді сіңіру арқылы болашақта елінің дамуына үлес қосатын саналы азамат тәрбиелеуге болады. Сондықтан ұлттық тәрбие мәселесі әрқашан білім беру жүйесінің басты назарында болуы тиіс. Ұлттық құндылықтарды сақтап, оны келесі ұрпаққа жеткізу – әрбір педагогтің, ата-ананың және қоғамның ортақ міндеті.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана, 2022.
2. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасы. – Астана.
3. Қалиев С. Қазақ этнопедагогикасының теориялық негіздері. – Алматы: Рауан, 2012.
4. Қожахметова К. Қазақ этнопедагогикасы. – Алматы: Ғылым, 2010.
5. Жарықбаев Қ., Қалиев С. Қазақ тәлім-тәрбиесі. – Алматы: Санат, 2015.
6. Ушинский К.Д. Таңдамалы педагогикалық шығармалар. – Алматы: Рауан, 2005.
7. Волков Г.Н. Этнопедагогика. – Мәскеу: Академия, 2009.
8. Абай Құнанбайұлы. Қара сөздер. – Алматы: Атамұра, 2020.
9. Алтынсарин Ы. Таңдамалы шығармалар. – Алматы: Білім, 2018.
10. Байтұрсынұлы А. Бес томдық шығармалар жинағы. – Алматы: Алаш, 2013.

БИОЛОГИЯ САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Бекмаганбетова Баглан Надирбеккызы
Жамбыл облысы Шу ауданы
Әлия Молдағұлова атындағы орта мектебі
Биология пәні мұғалімі

Аннотация
Қазіргі білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі – оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру. Функционалдық сауаттылық білім алушының алған білімін күнделікті өмірде тиімді пайдалана алуымен, түрлі өмірлік жағдаяттарда дұрыс шешім қабылдай білуімен, қоршаған орта құбылыстарын ғылыми тұрғыдан түсіндіруімен сипатталады. Биология пәні функционалдық сауаттылықты дамытуға қолайлы пәндердің бірі болып табылады, себебі ол тірі табиғат заңдылықтарын түсіндірумен қатар адамның денсаулығы, экология, қоршаған орта және қауіпсіздік мәселелерімен тығыз байланысты. Мақалада биология сабақтарында функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың теориялық негіздері, заманауи әдіс-тәсілдері, зерттеушілік жұмыстардың маңызы, тәжірибелік тапсырмалар мен цифрлық технологияларды қолдану жолдары қарастырылады. Сонымен қатар оқушылардың ғылыми ойлау қабілетін дамыту, экологиялық мәдениетін қалыптастыру және өмірлік дағдыларын жетілдіру мәселелері талданады.
Түйін сөздер: функционалдық сауаттылық, биология, зерттеушілік дағды, тәжірибелік жұмыс, экологиялық білім, ғылыми сауаттылық, оқыту технологиялары.
Аннотация
Одной из важнейших задач современной системы образования является формирование функциональной грамотности учащихся. Функциональная грамотность предполагает способность применять полученные знания в реальных жизненных ситуациях, принимать обоснованные решения и объяснять явления окружающего мира с научной точки зрения. Биология является одним из наиболее эффективных предметов для развития функциональной грамотности, поскольку связана с вопросами здоровья человека, экологии и окружающей среды. В статье рассматриваются теоретические основы формирования функциональной грамотности на уроках биологии, современные методы обучения, исследовательская деятельность, практические задания и использование цифровых технологий. Особое внимание уделяется развитию научного мышления, экологической культуры и жизненных компетенций обучающихся.
Ключевые слова: функциональная грамотность, биология, исследовательская деятельность, практическая работа, экологическое образование, научная грамотность.
Annotation
One of the key goals of modern education is the development of students' functional literacy. Functional literacy refers to the ability to apply acquired knowledge in real-life situations, make informed decisions, and explain natural phenomena scientifically. Biology is one of the most effective subjects for developing functional literacy because it is closely connected with human health, ecology, and environmental issues. This article discusses the theoretical foundations of functional literacy development in biology lessons, modern teaching approaches, research-based learning, practical activities, and the integration of digital technologies. Particular attention is paid to the development of scientific thinking, environmental awareness, and life competencies among students.
Keywords: functional literacy, biology education, research skills, practical activities, environmental education, scientific literacy, educational technologies.

Жаһандану жағдайында білім беру жүйесіне қойылатын талаптар түбегейлі өзгеріп келеді. Бұрынғы кезеңдерде білім беру жүйесінің негізгі мақсаты оқушыларға мүмкіндігінше көп ақпарат беру болса, қазіргі уақытта басты назар алынған білімді өмірде қолдана білуге аударылуда. Қазіргі қоғамға тек теориялық біліммен шектелетін емес, алған білімін нақты өмірлік жағдайларда тиімді пайдалана алатын, өздігінен шешім қабылдайтын, сыни тұрғыдан ойлайтын, ғылыми көзқарасы қалыптасқан тұлғалар қажет.

Осы тұрғыдан алғанда функционалдық сауаттылық ұғымы ерекше маңызға ие болып отыр. Функционалдық сауаттылық – адамның әлеуметтік, мәдени, экономикалық және саяси қызметтерге белсенді қатысуына мүмкіндік беретін білім, білік және дағдылар жиынтығы. Ол тек оқу үлгерімімен ғана өлшенбейді. Ең бастысы – оқушының білімді өмірде пайдалана алу қабілеті.

Қазақстан Республикасының білім беру саясаты да функционалдық сауаттылықты дамытуға ерекше мән береді. Мемлекеттік білім беру стандарттарында, оқу бағдарламаларында және ұлттық бағалау жүйелерінде функционалдық сауаттылықты қалыптастыру негізгі басымдықтардың бірі ретінде белгіленген. Бұл бағыттағы жұмыстар халықаралық PISA зерттеулерінің нәтижелерімен де байланысты. PISA зерттеуі оқушылардың мектепте алған білімдерін өмірлік жағдайларда қолдану қабілетін бағалайды. Сондықтан қазіргі мұғалімнің басты міндеттерінің бірі – оқушыны тек білім алушы ретінде емес, өмірлік мәселелерді шеше алатын тұлға ретінде қалыптастыру.

Биология пәні осы міндетті жүзеге асыруда ерекше орын алады. Себебі биология адамның күнделікті өмірімен тікелей байланысты ғылым саласы болып табылады. Адам денсаулығы, дұрыс тамақтану, қоршаған ортаны қорғау, табиғи ресурстарды тиімді пайдалану, аурулардың алдын алу, генетикалық қауіпсіздік, экологиялық

мәдениет сияқты көптеген мәселелер биологиялық білімдермен тығыз байланысты. Сондықтан биологияны оқыту барысында оқушылар тек теориялық мәліметтерді меңгеріп қана қоймай, сол білімдерін өмірлік жағдаяттарда қолдануға үйренуі тиіс.

Биология пәнінің мазмұны оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту үшін өте қолайлы. Себебі бұл пән бақылау, салыстыру, талдау, зерттеу, тәжірибе жасау сияқты әрекеттерге негізделген. Әрбір биологиялық құбылыс нақты мысалдар арқылы түсіндіріледі. Оқушылар қоршаған ортаны зерттеу барысында өз бетімен ақпарат жинауға, оны талдауға және қорытынды жасауға үйренеді. Мұндай әрекеттер функционалдық сауаттылықтың негізгі құрамдас бөліктерін қалыптастырады.

Функционалдық сауаттылықтың маңызды элементтерінің бірі – ғылыми сауаттылық. Ғылыми сауаттылық адамның ғылыми білімдерді түсінуімен қатар оларды күнделікті өмірде қолдана алу қабілетін білдіреді. Биология сабақтарында ғылыми сауаттылықты дамыту үшін оқушылар нақты проблемаларды шешуге бағытталған тапсырмалар орындайды. Мысалы, дұрыс тамақтану рационын құру, қоршаған ортадағы ластану себептерін анықтау, өсімдіктердің өсуіне әсер ететін факторларды зерттеу сияқты жұмыстар оқушылардың теориялық білімдерін практикамен ұштастыруға мүмкіндік береді.

Қазіргі таңда функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың маңызы артып отырғанының тағы бір себебі – ақпарат көлемінің күрт өсуі. Ақпараттық қоғам жағдайында кез келген мәліметті интернеттен табуға болады. Сондықтан білім берудің мақсаты ақпаратты жаттатудан гөрі оны талдауға, бағалауға және тиімді пайдалануға үйретуге бағытталуда. Биология сабақтарында оқушылар әртүрлі ақпарат көздерімен жұмыс істеуді, ғылыми деректерді салыстыруды, ақпараттың шынайылығын анықтауды үйренеді. Бұл олардың ақпараттық сауаттылығын да дамытуға ықпал етеді.

Функционалдық сауаттылықтың тағы бір маңызды құрамдас бөлігі – экологиялық сауаттылық. Қазіргі әлемде экологиялық мәселелердің күрделенуі әрбір азаматтың табиғатқа жауапкершілікпен қарауын талап етеді. Биология сабақтарында оқушылар қоршаған ортадағы өзгерістерді ғылыми тұрғыдан түсінуге, табиғатты қорғаудың маңызын ұғынуға және экологиялық мәдениетті қалыптастыруға мүмкіндік алады. Экологиялық жобалар мен зерттеу жұмыстары оқушылардың табиғатқа деген жауапкершілік сезімін арттырады.

Сонымен қатар функционалдық сауаттылық адамның денсаулық мәдениетімен де тығыз байланысты. Денсаулық сақтау мәселелері қазіргі қоғамдағы өзекті тақырыптардың бірі болып отыр. Биология сабақтарында оқушылар адам ағзасының құрылысын, аурулардың алдын алу жолдарын, дұрыс тамақтану қағидаларын, зиянды әдеттердің әсерін зерттеу арқылы өз денсаулығына саналы түрде қарауды үйренеді. Бұл олардың өмір сапасын арттыруға ықпал етеді.

Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытуда мұғалімнің кәсіби шеберлігі ерекше рөл атқарады. Қазіргі биология мұғалімі тек білім беруші ғана емес, оқушылардың зерттеушілік әрекетін ұйымдастырушы, бағыттаушы және кеңесші болуы тиіс. Сабақ барысында оқушы белсенді әрекет ететіндей жағдай жасау маңызды. Ол үшін проблемалық оқыту, зерттеушілік оқыту, жобалық жұмыс, кейс әдісі, тәжірибелік тапсырмалар және цифрлық технологиялар тиімді қолданылады.

Бүгінгі таңда білім беру үдерісінде цифрлық технологиялардың мүмкіндіктері кеңейіп келеді. Виртуалды зертханалар, интерактивті модельдер, онлайн платформалар және жасанды интеллект құралдары биология сабақтарының тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді. Цифрлық технологиялар арқылы оқушылар күрделі биологиялық процестерді көрнекі түрде зерттеп, тәжірибе жүргізе алады. Бұл олардың қызығушылығын арттырып қана қоймай, функционалдық сауаттылық деңгейін көтеруге ықпал етеді.

Функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың негізгі шарттарының бірі – оқыту үдерісін өмірмен байланыстыру. Көптеген жағдайларда оқушылар теориялық материалды жақсы меңгергенімен, оны күнделікті өмірде қолдануда қиындықтарға тап болады. Сондықтан биология сабақтарында берілетін әрбір жаңа ұғым, заңдылық немесе ғылыми түсінік нақты өмірлік жағдаяттармен байланыстырылып түсіндірілгенде ғана оқушы үшін маңызды білімге айналады. Мысалы, адам ағзасындағы зат алмасу тақырыбын оқыту барысында тек физиологиялық процестерді сипаттап қана қоймай, дұрыс тамақтанудың маңызын, семіздік пен диабет сияқты аурулардың себептерін, дәрумендердің ағзаға әсерін нақты мысалдар арқылы көрсету оқушылардың пәнге қызығушылығын арттырады және алған білімдерін өмірде қолдануға үйретеді.

Биология пәнінде функционалдық сауаттылықты дамытудың ең тиімді жолдарының бірі – зерттеушілік оқыту технологиясы. Зерттеушілік оқыту барысында оқушы дайын білімді қабылдаушы емес, білімді өздігінен ізденіп табушы тұлға ретінде қалыптасады. Ғылыми зерттеу элементтері енгізілген сабақтар оқушылардың танымдық белсенділігін арттырып қана қоймай, олардың ғылыми ойлау қабілетін дамытады. Зерттеу жұмыстары кезінде оқушы мәселені анықтайды, болжам жасайды, ақпарат жинайды, бақылау жүргізеді, тәжірибе жасайды және қорытынды шығарады. Бұл әрекеттердің барлығы функционалдық сауаттылықтың маңызды компоненттері болып табылады.

Мысалы, өсімдіктердің өсуіне жарықтың әсері тақырыбы бойынша оқушылар бірнеше өсімдікті әртүрлі жарық жағдайында өсіріп, нәтижелерін салыстыра алады. Мұндай қарапайым зерттеулердің өзі оқушыны ғылыми әдістеменің негізгі кезеңдерімен таныстырады. Сонымен қатар зерттеу барысында алынған нәтижелерді кестеге түсіру, диаграмма жасау және қорытынды шығару оқушылардың ақпараттық және математикалық сауаттылығын да дамытады.

Қазіргі заманғы білім беру жүйесінде жобалық оқыту технологиясының маңызы артып келеді. Жобалық жұмыс оқушылардың өз бетінше әрекет етуіне, жауапкершілік алуына және шығармашылық қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Биология пәнінде орындалатын жобалардың тақырыптары өмірмен тығыз байланысты болуы

қажет. Мысалы, «Мектеп аумағындағы өсімдіктердің биоалуантүрлілігі», «Тұрмыстық қалдықтардың қоршаған ортаға әсері», «Ауыз судың сапасын зерттеу», «Дұрыс тамақтану және оқушы денсаулығы», «Өз өңірімдегі дәрілік өсімдіктер» сияқты жобалар оқушылардың қоршаған ортаны ғылыми тұрғыдан зерттеуіне мүмкіндік береді.

Осындай жобаларды орындау барысында оқушылар ақпарат көздерімен жұмыс істеуді, деректер жинауды, сұхбат жүргізуді, бақылау жасауды және өз нәтижелерін көпшілік алдында қорғауды үйренеді. Бұл олардың коммуникативтік дағдыларын, ақпараттық сауаттылығын және әлеуметтік құзыреттіліктерін дамытады. Ең бастысы, оқушылар нақты проблемаларды шешуге бағытталған әрекеттер арқылы өздерінің қоғамдағы рөлін түсіне бастайды.

Функционалдық сауаттылықты қалыптастыруда проблемалық оқыту әдісінің де маңызы зор. Проблемалық оқыту барысында мұғалім дайын жауап бермейді, керісінше оқушыларды ойландыратын сұрақтар қояды. Мұндай сабақтарда оқушылар мәселенің шешімін өздері іздеп табуға тырысады. Мысалы, «Неліктен соңғы жылдары аллергиялық аурулар көбейіп келеді?», «Қоршаған ортаның ластануы адам денсаулығына қалай әсер етеді?», «Неліктен кейбір жануарлар жойылып кету қаупінде тұр?» деген сұрақтар оқушылардың сыни ойлау қабілетін дамытады.

Сыни ойлау функционалдық сауаттылықтың ажырамас бөлігі болып табылады. Сыни ойлай алатын оқушы ақпаратты жай қабылдап қана қоймай, оны талдайды, салыстырады, бағалайды және дәлелдер негізінде қорытынды шығарады. Биология сабақтарында түрлі ғылыми мақалаларды талдау, бейнематериалдарды қарастыру, пікірталас ұйымдастыру және жағдайлық тапсырмаларды шешу арқылы сыни ойлауды дамытуға болады.

Функционалдық сауаттылықтың маңызды көрсеткіштерінің бірі – экологиялық мәдениет. Қазіргі уақытта климаттың өзгеруі, табиғи ресурстардың азаюы, қоршаған ортаның ластануы сияқты мәселелер бүкіл әлемді алаңдатып отыр. Сондықтан мектеп қабырғасынан бастап оқушыларға экологиялық білім беру ерекше маңызға ие. Биология сабақтарында экологиялық сауаттылықты дамыту тек теориялық білім берумен шектелмеуі тиіс. Оқушылар нақты табиғатты қорғау шараларына қатысып, экологиялық акциялар ұйымдастырып, қоршаған ортаны зерттеу жұмыстарын жүргізуі қажет.

Мысалы, мектеп ауласындағы ағаштардың жағдайын бақылау, жергілікті су көздерінің тазалығын зерттеу, құстарды бақылау немесе тұрмыстық қалдықтарды сұрыптау бойынша жобалар ұйымдастыру оқушылардың табиғатқа деген жауапкершілігін арттырады. Мұндай жұмыстар оқушылардың қоршаған орта мәселелерін терең түсінуіне және оларды шешуге белсенді қатысуына ықпал етеді.

Биология пәні арқылы қалыптасатын функционалдық сауаттылықтың тағы бір маңызды бағыты – денсаулық сақтау сауаттылығы. Денсаулық сақтау сауаттылығы адамның өз денсаулығына қатысты дұрыс шешім қабылдау қабілетін білдіреді. Биология сабақтарында оқушылар адам ағзасының құрылысын, мүшелер жүйесінің қызметін, жұқпалы және жұқпалы емес аурулардың себептерін, аурулардың алдын алу жолдарын зерттейді.

Мысалы, тыныс алу жүйесін оқыту барысында темекі шегудің зияны туралы ғылыми деректерді талдау, жүрек-қантамыр жүйесін оқыту кезінде дұрыс тамақтану мен дене белсенділігінің маңызын қарастыру оқушылардың денсаулық мәдениетін қалыптастырады. Бұл білімдер олардың болашақ өмірінде дұрыс өмір салтын ұстануына ықпал етеді.

Бүгінгі таңда оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытуда цифрлық технологиялардың мүмкіндіктері кеңінен қолданылуда. Биология пәні көптеген күрделі процестерді қамтитындықтан, цифрлық құралдар оларды түсінуді жеңілдетеді. Виртуалды зертханалар арқылы оқушылар шынайы жағдайда жасау қиын немесе қауіпті тәжірибелерді орындауға мүмкіндік алады. Мысалы, жасушаның бөліну процесін, генетикалық тәжірибелерді немесе адам ағзасындағы физиологиялық өзгерістерді интерактивті модельдер арқылы зерттеу оқу сапасын арттырады.

Сонымен қатар түрлі цифрлық платформалар оқушылардың өздігінен білім алуына мүмкіндік береді. Бейнесабақтар, интерактивті тапсырмалар, онлайн тесттер және білім беру қосымшалары оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырады. Қазіргі таңда жасанды интеллект құралдары да білім беру саласына белсенді енгізілуде. ChatGPT сияқты интеллектуалды жүйелер арқылы оқушылар биологиялық ұғымдарға түсініктеме алып, зерттеу жұмыстары үшін идеялар жинақтап, күрделі тақырыптарды тереңірек меңгере алады.

Алайда цифрлық технологияларды пайдалану барысында ақпараттың дұрыстығын тексеру дағдысын қалыптастыру маңызды. Себебі функционалдық сауаттылықтың негізгі көрсеткіштерінің бірі – ақпаратты сыни тұрғыдан бағалау қабілеті. Оқушылар интернеттен алынған ақпараттың сенімділігін анықтай білуі тиіс. Бұл да қазіргі заман адамы үшін аса қажетті құзыреттіліктердің бірі болып табылады.

Биология сабақтарында функционалдық сауаттылықты дамытуда бағалау жүйесінің де рөлі ерекше. Қалыптастырушы бағалау оқушылардың оқу жетістіктерін бақылап қана қоймай, олардың даму бағытын анықтауға мүмкіндік береді. Мұғалім оқушыларға тек баға қойып қоймай, олардың қателерін талдап, кері байланыс беру арқылы алдағы жетістіктеріне бағыт көрсетуі қажет. Мұндай бағалау оқушылардың өзіндік рефлексия жасауына және өз оқуына жауапкершілікпен қарауына ықпал етеді.

Қазіргі білім беру жүйесінде функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың нәтижелілігі көбінесе сабақта қолданылатын тапсырмалардың мазмұнына байланысты. Егер тапсырмалар тек оқулықтағы мәтінді қайталауға немесе терминдерді жаттауға негізделсе, онда оқушылардың алған білімдерін өмірде пайдалану мүмкіндігі

шектеулі болады. Сондықтан биология сабақтарында өмірлік жағдаяттарға негізделген тапсырмаларды жүйелі түрде қолдану маңызды. Мұндай тапсырмалар оқушыларды нақты проблемаларды шешуге, талдауға, салыстыруға, қорытынды жасауға және өз пікірін дәлелдеуге үйретеді.

Мысалы, «Дұрыс тамақтану» тақырыбын өткен кезде оқушыларға бір күндік тамақтану мәзірін ұсынып, оның ағза қажеттіліктеріне сәйкестігін анықтау тапсырмасы берілуі мүмкін. Оқушылар тағам құрамындағы ақуыздар, майлар, көмірсулар, дәрумендер мен минералдардың мөлшерін талдай отырып, рационның артықшылықтары мен кемшіліктерін анықтайды. Бұл тапсырма тек биологиялық білімді ғана емес, математикалық есептеу, ақпаратты талдау және шешім қабылдау дағдыларын да дамытады.

Сол сияқты экологиялық мәселелерге арналған тапсырмалар оқушылардың қоршаған ортаға деген жауапкершілігін қалыптастыруға ықпал етеді. Мысалы, белгілі бір аймақтағы өзеннің ластану деңгейі туралы деректер ұсынылып, оның себептері мен салдарын анықтау сұралады. Оқушылар деректерді талдап, табиғатты қорғауға бағытталған нақты ұсыныстар жасайды. Мұндай жұмыстар олардың ғылыми және азаматтық көзқарасын қалыптастыруға көмектеседі.

Функционалдық сауаттылықты қалыптастыруда тәжірибелік жұмыстардың орны ерекше. Биология – бақылау мен экспериментке негізделген ғылым. Сондықтан тәжірибелік жұмыстар арқылы алынған білім оқушылардың есінде ұзақ сақталады және өмірмен байланысады. Тәжірибелік жұмыс кезінде оқушылар зерттеу жүргізудің негізгі кезеңдерін меңгереді: мақсат қою, болжам жасау, бақылау жүргізу, деректер жинау, нәтижелерді талдау және қорытынды шығару.

Мысалы, өсімдіктің өсуіне әртүрлі факторлардың әсерін зерттеу барысында оқушылар бірнеше өсімдікті әртүрлі жағдайларда өсіріп, нәтижелерін салыстырады. Олар жарықтың, судың, температураның немесе топырақ құрамының әсерін тәжірибе арқылы анықтайды. Мұндай жұмыс барысында оқушылар тек теориялық білім алып қоймай, ғылыми зерттеу әдістерін тәжірибеде қолдануды үйренеді.

Биология пәнінде далалық зерттеулерді ұйымдастырудың да маңызы зор. Табиғи ортада жүргізілген бақылаулар оқушылардың қоршаған әлемді терең түсінуіне мүмкіндік береді. Мектеп ауласындағы өсімдіктерді зерттеу, құстардың түрлік құрамын анықтау, жергілікті экожүйелердің ерекшеліктерін бақылау сияқты жұмыстар функционалдық сауаттылықтың дамуына ықпал етеді. Далалық зерттеулер барысында оқушылар табиғаттағы құбылыстарды өз көздерімен көріп, ғылыми қорытынды жасауға үйренеді.

Халықаралық тәжірибе көрсеткендей, функционалдық сауаттылықты дамытуда пәнаралық байланыстардың маңызы ерекше. Биология пәні химия, география, физика, математика және информатика пәндерімен тығыз байланысты. Мысалы, фотосинтез тақырыбын оқыту барысында химиялық реакциялар қарастырылады, экожүйелерді зерттеу кезінде географиялық факторлар талданады, ал популяциялардың өсу динамикасын зерттеу математикалық есептеулерді қажет етеді. Осындай интеграцияланған тәсіл оқушылардың білімдерін кешенді түрде қолдануына мүмкіндік береді.

PISA халықаралық зерттеулерінің нәтижелері функционалдық сауаттылықтың қазіргі білім беру жүйесіндегі маңызын айқын көрсетеді. Бұл зерттеулер оқушылардың білім көлемін емес, алған білімдерін нақты өмірлік жағдайларда қолдану қабілетін бағалайды. Биологиялық сауаттылық бойынша тапсырмаларда оқушылар ғылыми мәтіндерді талдайды, диаграммалар мен кестелерді түсіндіреді, тәжірибе нәтижелерін бағалайды және ғылыми негізделген шешімдер қабылдайды. Сондықтан биология сабақтарында осындай форматтағы тапсырмаларды қолдану халықаралық талаптарға сай білім беруге мүмкіндік береді.

Мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың басты факторларының бірі болып табылады. Қазіргі заман мұғалімі білім беруші ғана емес, оқушының зерттеу әрекетін ұйымдастырушы, бағыттаушы және ынталандырушы тұлға болуы тиіс. Мұғалім сабақ барысында оқушылардың дербес ойлауына мүмкіндік жасап, олардың сұрақ қоюына, пікір айтуына және ғылыми дәлелдер негізінде қорытынды жасауына жағдай жасауы қажет.

Заманауи биология мұғалімі инновациялық технологияларды тиімді пайдалана білуі тиіс. Әсіресе цифрлық құралдарды қолдану арқылы сабақтың көрнекілігін арттыруға болады. Виртуалды зертханалар, интерактивті модельдер, үшөлшемді анимациялар және онлайн платформалар күрделі биологиялық процестерді түсінуді жеңілдетеді. Сонымен қатар мұғалім оқушылардың цифрлық сауаттылығын дамытуға да көңіл бөлуі қажет.

Жасанды интеллект технологиялары білім беру саласында жаңа мүмкіндіктер ашуда. Биология сабақтарында жасанды интеллект құралдары арқылы жеке оқу траекториясын ұйымдастыруға, қосымша түсіндірмелер алуға және зерттеу жұмыстарын жоспарлауға болады. Алайда технологиялардың мүмкіндіктерін пайдалану барысында оқушылардың дербес ойлау қабілетін сақтап қалу маңызды. Сондықтан жасанды интеллект оқушының орнына жұмыс істейтін құрал емес, білім алуға көмектесетін көмекші ретінде қолданылуы тиіс.

Функционалдық сауаттылықтың қалыптасу деңгейін бағалау дәстүрлі тесттермен ғана шектелмеуі керек. Оқушылардың нақты өмірлік жағдайларда білімді қолдану қабілетін анықтайтын тапсырмалар маңызды. Мысалы, жағдайлық есептер, зерттеу жобалары, портфолио, бақылау жұмыстары және практикалық тапсырмалар арқылы олардың функционалдық сауаттылық деңгейін бағалауға болады. Бағалау барысында оқушының тек дұрыс жауап беруі емес, оның мәселені талдау, дәлелдеу және қорытынды жасау қабілеті де ескерілуі тиіс.

Биология сабақтарында функционалдық сауаттылықты дамыту арқылы оқушылардың ғылыми дүниетанымы қалыптасады. Олар табиғаттағы құбылыстарды ғылыми тұрғыдан түсінуге, ақпаратты сыни бағалауға және дәлелдер негізінде шешім қабылдауға үйренеді. Мұндай дағдылар тек мектеп қабырғасында ғана емес, болашақ кәсіби және қоғамдық өмірде де маңызды рөл атқарады.

Қорытындылай алғанда, биология пәні оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыруда ерекше мүмкіндіктерге ие. Бұл пән арқылы оқушылар ғылыми білімді меңгеріп қана қоймай, оны күнделікті өмірде тиімді қолдануға үйренеді. Зерттеушілік оқыту, жобалық жұмыстар, тәжірибелік тапсырмалар, проблемалық оқыту әдістері және цифрлық технологиялар функционалдық сауаттылықты дамытудың тиімді құралдары болып табылады. Биология сабақтарында қалыптасқан ғылыми ойлау, экологиялық мәдениет, денсаулық сақтау сауаттылығы және ақпараттық құзыреттілік оқушылардың жан-жақты дамуына ықпал етеді.

Болашақта білім беру жүйесінің басты мақсаты ақпаратты жаттатудан гөрі оны тиімді қолдана алатын тұлға тәрбиелеу болмақ. Осы міндетті жүзеге асыруда биология пәнінің орны ерекше. Сондықтан әрбір биология мұғалімі оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытуға бағытталған заманауи әдістерді жүйелі түрде қолданып, білім берудің сапасын арттыруға үлес қосуы қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігінің Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты. – Астана, 2022.
2. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. Жалпы орта білім беру бағдарламалары. – Астана, 2023.
3. Алтынсарин Ы. Таңдамалы педагогикалық мұралар. – Алматы: Рауан, 2019.
4. Байтұрсынұлы А. Тіл тағылымы және оқу-ағарту мәселелері. – Алматы: Ана тілі, 2020.
5. Жұмабаев М. Педагогика. – Алматы: Білім, 2018.
6. Аймауытов Ж. Тәрбиеге жетекші. – Алматы: Санат, 2017.
7. Назарбаев Зияткерлік мектептері. Критериалды бағалау бойынша әдістемелік нұсқаулық. – Астана, 2021.
8. Биология пәнін оқыту әдістемесі. Жоғары оқу орындарына арналған оқу құралы. – Алматы, 2020.
9. Экологиялық білім және тәрбие негіздері. – Алматы: Қазақ университеті, 2021.
10. OECD. PISA 2022 Assessment and Analytical Framework. – Paris: OECD Publishing, 2023.
11. OECD. The Future of Education and Skills 2030. – Paris, 2021.
12. Құсайынов А. Білім сапасын басқарудың ғылыми негіздері. – Алматы, 2019.
13. Оспанова Т., Қасымова Р. Биологияны оқытудың заманауи технологиялары. – Алматы, 2022.
14. Тұрғынбаева Б. Дамыта оқыту технологиялары. – Алматы, 2020.
15. Қоянбаев Ж., Қоянбаев Р. Педагогика. – Алматы: Эверо, 2021.

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ КАК ИНСТРУМЕНТ ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ

Бекетаева Гүлжан Ашыкбайкызы
Жамбыл облысы Шу ауданы
Әлия Молдағұлова атындағы орта мектебі
Орыс тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі

Аннотация. В статье рассматриваются возможности использования технологий искусственного интеллекта в процессе обучения русскому языку. Анализируются современные цифровые инструменты, основанные на технологиях искусственного интеллекта, их влияние на качество образовательного процесса, развитие языковой компетенции обучающихся, формирование навыков самостоятельной работы и повышение мотивации к изучению русского языка. Особое внимание уделяется практическим аспектам применения искусственного интеллекта в деятельности учителя русского языка, вопросам персонализации обучения, автоматизации проверки письменных работ и созданию адаптивной образовательной среды. Рассматриваются преимущества и возможные риски внедрения искусственного интеллекта в образовательную практику. Делается вывод о том, что грамотное использование интеллектуальных цифровых технологий способствует повышению эффективности преподавания русского языка и развитию ключевых компетенций учащихся в условиях цифровой трансформации образования.

Современная система образования переживает период масштабных изменений, связанных с активным внедрением цифровых технологий во все сферы человеческой деятельности. Одним из наиболее значимых достижений последних лет стало стремительное развитие искусственного интеллекта, который постепенно превращается из инновационной технологии будущего в эффективный инструмент решения практических задач настоящего. Сегодня искусственный интеллект применяется в медицине, экономике, промышленности, науке, сфере услуг и, конечно же, в образовании. Его использование открывает новые возможности для совершенствования образовательного процесса, повышения качества обучения и создания условий для индивидуального развития каждого обучающегося.

Особую актуальность внедрение технологий искусственного интеллекта приобретает в преподавании русского языка. В условиях стремительного роста объема информации и изменения образовательных запросов общества перед учителем русского языка стоят задачи не только формирования языковой грамотности учащихся, но и развития критического мышления, коммуникативных навыков, информационной культуры и способности эффективно использовать цифровые технологии в учебной деятельности. Решение этих задач

требует поиска новых педагогических подходов и инструментов, способных сделать обучение более гибким, персонализированным и результативным.

Искусственный интеллект представляет собой совокупность технологий и алгоритмов, способных выполнять задачи, традиционно требующие человеческого интеллекта. К таким задачам относятся анализ информации, распознавание текста и речи, обработка естественного языка, прогнозирование результатов, генерация текстов и изображений, принятие решений на основе имеющихся данных. В образовательной среде возможности искусственного интеллекта позволяют автоматизировать многие процессы, облегчить работу педагога и создать условия для более эффективного освоения учебного материала учащимися.

В преподавании русского языка технологии искусственного интеллекта могут использоваться на различных этапах образовательного процесса. Они помогают организовать подготовку к урокам, создавать дидактические материалы, разрабатывать задания различного уровня сложности, проводить диагностику знаний обучающихся и обеспечивать оперативную обратную связь. Благодаря этому учитель получает возможность сосредоточиться на решении более сложных педагогических задач, связанных с развитием личности ученика, формированием его познавательной активности и коммуникативной компетентности.

Одним из важнейших преимуществ использования искусственного интеллекта в обучении русскому языку является возможность персонализации образовательного процесса. Традиционная модель обучения предполагает работу с целым классом, где учащиеся обладают различным уровнем подготовки, разными способностями и индивидуальными особенностями восприятия информации. В таких условиях педагогу бывает сложно обеспечить одинаково эффективное обучение для всех учеников. Искусственный интеллект позволяет учитывать индивидуальные потребности каждого обучающегося и предлагать задания, соответствующие его уровню знаний и образовательным потребностям.

Адаптивные образовательные платформы способны анализировать результаты выполнения заданий, выявлять пробелы в знаниях и автоматически подбирать упражнения, направленные на устранение обнаруженных трудностей. Например, если ученик допускает ошибки при изучении орфографических правил, система может предложить дополнительные тренировочные задания именно по тем темам, которые вызывают затруднения. Такой подход способствует более глубокому усвоению материала и повышает эффективность обучения.

Большое значение имеет использование искусственного интеллекта при формировании навыков письменной речи. Одной из наиболее трудоемких задач учителя русского языка является проверка письменных работ учащихся. Проверка сочинений, изложений, эссе и других текстов требует значительных временных затрат и высокой концентрации внимания. Современные интеллектуальные системы способны автоматически анализировать тексты обучающихся, выявлять орфографические, пунктуационные и грамматические ошибки, а также предлагать рекомендации по их исправлению.

Следует отметить, что подобные инструменты не заменяют учителя, а выступают в качестве его помощника. Автоматическая проверка позволяет сократить время на технический анализ текста и сосредоточить внимание на содержательной стороне работы, развитии речевой культуры учащихся и формировании навыков грамотного письменного общения. Кроме того, оперативная обратная связь помогает обучающимся быстрее осознавать собственные ошибки и своевременно корректировать их.

Не менее важным направлением использования искусственного интеллекта является развитие навыков чтения и анализа текста. Современные цифровые сервисы способны подбирать тексты различного уровня сложности, адаптировать содержание под возрастные особенности учащихся и предлагать задания, направленные на развитие читательской грамотности. Искусственный интеллект может создавать вопросы к тексту, составлять тестовые задания, формировать упражнения на определение основной мысли, анализ художественных средств выразительности и выявление авторской позиции.

Подобные возможности особенно актуальны в условиях реализации компетентностного подхода в образовании, когда особое внимание уделяется формированию функциональной грамотности обучающихся. Работа с текстом становится не только средством изучения русского языка, но и важным инструментом развития критического мышления, способности анализировать информацию и делать обоснованные выводы.

Значительную роль искусственный интеллект играет в повышении мотивации учащихся к изучению русского языка. Одной из причин снижения интереса к учебной деятельности нередко становится однообразие используемых методов обучения. Интеллектуальные цифровые технологии позволяют разнообразить образовательный процесс, сделать его более интерактивным и привлекательным для современных школьников. Использование чат-ботов, виртуальных помощников, игровых образовательных платформ и интеллектуальных тренажеров способствует созданию благоприятной образовательной среды, ориентированной на активное участие обучающихся в процессе освоения знаний.

Современные школьники являются представителями цифрового поколения, для которого информационные технологии являются естественной частью повседневной жизни. Поэтому включение элементов искусственного интеллекта в образовательный процесс способствует повышению интереса к предмету и формированию положительной учебной мотивации. Учащиеся воспринимают подобные технологии как привычный инструмент взаимодействия с информацией, что облегчает процесс обучения и делает его более комфортным.

Особого внимания заслуживает использование генеративных моделей искусственного интеллекта в преподавании русского языка. Такие системы способны создавать тексты различного жанра, генерировать

примеры предложений, составлять планы сочинений, подбирать аргументы для рассуждений и моделировать различные коммуникативные ситуации. Учитель может использовать данные возможности для подготовки учебных материалов, разработки творческих заданий и организации проектной деятельности учащихся.

Например, при изучении темы «Описание внешности человека» искусственный интеллект может предложить несколько вариантов текстов различного уровня сложности, которые затем используются для анализа языковых особенностей. При изучении публицистического стиля учащиеся могут сравнивать тексты, созданные человеком и искусственным интеллектом, выявлять их особенности и анализировать средства выразительности. Подобная работа способствует развитию аналитического мышления и формированию навыков критической оценки информации.

Вместе с тем использование искусственного интеллекта требует формирования у обучающихся ответственного отношения к цифровым технологиям. Одной из важных задач современного образования становится развитие цифровой грамотности и культуры работы с информацией. Учащиеся должны понимать, что результаты работы искусственного интеллекта не всегда являются безошибочными и требуют критического анализа. Любая информация, полученная с помощью интеллектуальных систем, должна подвергаться проверке и осмыслению.

В этой связи возрастает роль учителя как наставника и организатора образовательного процесса. Педагог помогает учащимся не только использовать цифровые инструменты, но и оценивать достоверность получаемой информации, соблюдать нормы академической честности и развивать навыки самостоятельного мышления. Искусственный интеллект должен рассматриваться не как источник готовых ответов, а как средство поддержки учебной деятельности и расширения образовательных возможностей.

Практика показывает, что применение искусственного интеллекта способствует развитию самостоятельности обучающихся. Современные цифровые платформы предоставляют возможность организовать индивидуальную образовательную траекторию, выбирать темп обучения и самостоятельно контролировать результаты своей деятельности. Учащиеся получают доступ к дополнительным учебным материалам, интерактивным упражнениям и персонализированным рекомендациям, что способствует формированию навыков самообразования и ответственности за результаты обучения.

Особенно актуальным данное направление становится в условиях смешанного и дистанционного обучения. Опыт последних лет показал необходимость использования эффективных цифровых инструментов, способных обеспечивать качественное взаимодействие между учителем и учащимися независимо от их местонахождения. Искусственный интеллект позволяет организовать оперативную обратную связь, отслеживать образовательный прогресс обучающихся и своевременно выявлять возникающие трудности.

В условиях цифровизации образования особую значимость приобретает вопрос повышения профессиональной компетентности учителя русского языка. Использование искусственного интеллекта требует от педагога не только владения традиционными методиками преподавания, но и готовности осваивать новые цифровые инструменты. Современный учитель становится организатором образовательной среды, в которой технологии используются не ради самих технологий, а для достижения конкретных образовательных результатов. Именно поэтому важным направлением развития системы образования является формирование цифровой компетентности педагогов и создание условий для их профессионального роста.

Следует отметить, что искусственный интеллект способен значительно облегчить подготовку к учебным занятиям. Учитель русского языка ежедневно сталкивается с необходимостью разрабатывать планы уроков, подбирать тексты для анализа, составлять тестовые задания, создавать дидактические материалы и оценочные средства. Выполнение этих задач требует значительных временных затрат. Интеллектуальные цифровые системы позволяют автоматизировать часть рутинной работы, что дает возможность педагогу уделять больше внимания творческой составляющей своей профессиональной деятельности.

Например, современные генеративные платформы способны создавать тексты различных жанров и стилей, подбирать упражнения по орфографии и пунктуации, формировать задания для закрепления изученного материала. Учитель может использовать полученные материалы как основу для дальнейшей доработки с учетом особенностей конкретного класса. Такой подход способствует повышению качества подготовки к урокам и делает образовательный процесс более разнообразным.

Особую эффективность искусственный интеллект демонстрирует при организации дифференцированного обучения. В каждом классе присутствуют учащиеся с различным уровнем подготовки, скоростью усвоения материала и индивидуальными образовательными потребностями. Традиционные методы обучения не всегда позволяют учитывать эти различия в полной мере. Благодаря интеллектуальным технологиям появляется возможность создавать задания разного уровня сложности и обеспечивать каждому ученику оптимальные условия для обучения.

Так, сильные учащиеся могут получать дополнительные творческие задания, направленные на развитие аналитических способностей и углубленное изучение языковых явлений, тогда как ученики, испытывающие трудности, получают возможность работать с адаптированными упражнениями и пошаговыми рекомендациями. В результате повышается эффективность усвоения материала всеми категориями обучающихся, а процесс обучения становится более справедливым и ориентированным на индивидуальные особенности личности.

Важным аспектом применения искусственного интеллекта является развитие коммуникативных навыков учащихся. Русский язык как учебный предмет тесно связан с формированием культуры речи, умением

выражать собственные мысли, аргументировать свою позицию и участвовать в различных формах речевого взаимодействия. Современные интеллектуальные системы позволяют моделировать разнообразные коммуникативные ситуации, создавать виртуальных собеседников и организовывать тренировку речевых навыков в интерактивном формате.

Например, учащиеся могут вести диалог с интеллектуальным помощником на заданную тему, отрабатывать навыки делового общения, участвовать в дискуссиях и получать рекомендации по совершенствованию собственной речи. Подобная практика способствует развитию уверенности в использовании языка и помогает преодолевать коммуникативные барьеры.

Значительный потенциал искусственный интеллект имеет и в области формирования исследовательских навыков. Современная школа ориентирована на развитие у обучающихся способности самостоятельно добывать знания, анализировать информацию и решать нестандартные задачи. При выполнении исследовательских проектов по русскому языку учащиеся могут использовать интеллектуальные системы для поиска информации, анализа языковых явлений, сравнения различных источников и подготовки аналитических материалов.

Однако при этом важно формировать у школьников понимание того, что искусственный интеллект является лишь вспомогательным инструментом. Основная исследовательская работа должна выполняться самим учеником. Использование готовых ответов без осмысления и анализа противоречит целям образования и препятствует развитию самостоятельного мышления. Поэтому задача педагога заключается в том, чтобы научить учащихся грамотно использовать возможности искусственного интеллекта и одновременно сохранять высокий уровень познавательной активности.

Отдельного внимания заслуживает применение искусственного интеллекта при подготовке обучающихся к итоговой аттестации. Подготовка к экзаменам по русскому языку требует систематической работы над орфографическими, пунктуационными и речевыми навыками. Интеллектуальные образовательные платформы позволяют проводить регулярную диагностику уровня подготовки учащихся, выявлять проблемные темы и формировать индивидуальные маршруты подготовки.

Системы искусственного интеллекта способны анализировать результаты выполнения тестовых заданий, определять типичные ошибки и предлагать упражнения, направленные на их устранение. Такой подход обеспечивает более адресную подготовку к экзаменам и способствует повышению качества образовательных результатов. Кроме того, учащиеся получают возможность самостоятельно контролировать свой прогресс и корректировать стратегию подготовки.

Необходимо отметить и возможности искусственного интеллекта в сфере инклюзивного образования. Современная школа стремится создать условия для качественного обучения всех категорий учащихся, включая детей с особыми образовательными потребностями. Интеллектуальные технологии способны значительно расширить доступность образовательного процесса за счет использования специальных инструментов адаптации учебного материала.

Так, технологии распознавания речи помогают учащимся с нарушениями зрения и письма, автоматический перевод текста в аудиоформат облегчает восприятие информации, а адаптивные образовательные платформы позволяют учитывать индивидуальные особенности каждого обучающегося. Благодаря этому повышается уровень образовательной доступности и создаются условия для полноценного участия всех детей в учебном процессе.

Несмотря на многочисленные преимущества, внедрение искусственного интеллекта в образовательную практику связано с определенными трудностями и рисками. Одной из основных проблем является возможность снижения уровня самостоятельности учащихся при чрезмерном использовании интеллектуальных систем. Если обучающийся привыкает получать готовые ответы на любые вопросы, это может негативно сказаться на развитии критического мышления и способности самостоятельно решать учебные задачи.

Еще одной важной проблемой является вопрос достоверности информации, предоставляемой искусственным интеллектом. Несмотря на высокий уровень развития современных технологий, интеллектуальные системы могут допускать ошибки, использовать устаревшие данные или формулировать неточные выводы. Поэтому результаты работы искусственного интеллекта требуют обязательной проверки со стороны пользователя.

Особое значение приобретает соблюдение принципов академической честности. Использование генеративных моделей искусственного интеллекта при выполнении домашних заданий, написании сочинений и подготовке проектов вызывает дискуссии среди педагогического сообщества. С одной стороны, данные технологии способны помогать учащимся в обучении, с другой — существует риск подмены самостоятельной деятельности автоматической генерацией текста.

В этой ситуации важной задачей учителя становится формирование культуры ответственного использования цифровых технологий. Необходимо объяснять учащимся, что искусственный интеллект может выступать консультантом, помощником или источником идей, однако конечный результат учебной деятельности должен отражать собственные знания, умения и творческие способности обучающегося.

Следует учитывать и вопросы информационной безопасности. При работе с цифровыми сервисами необходимо соблюдать требования защиты персональных данных и обеспечивать безопасное использование интернет-ресурсов. Учитель должен тщательно выбирать образовательные платформы и цифровые инструменты, ориентируясь на их надежность, функциональность и соответствие образовательным задачам.

Мировой опыт показывает, что успешное внедрение искусственного интеллекта в образование возможно только при комплексном подходе. Необходима модернизация образовательной инфраструктуры, развитие цифровой грамотности педагогов, совершенствование нормативно-правовой базы и создание методических рекомендаций по использованию интеллектуальных технологий в учебном процессе. Только в этом случае искусственный интеллект сможет стать эффективным инструментом повышения качества образования, а не просто модным технологическим новшеством.

Важным условием эффективности является сохранение ведущей роли учителя в образовательном процессе. Ни одна технология не способна заменить живое педагогическое общение, эмоциональную поддержку, воспитательное влияние и индивидуальный подход к личности ребенка. Искусственный интеллект может выполнять вспомогательные функции, анализировать данные и автоматизировать отдельные процессы, однако именно педагог определяет цели обучения, выбирает методы работы и создает условия для гармоничного развития учащихся.

В преподавании русского языка человеческий фактор имеет особое значение. Формирование языковой личности, развитие культуры речи, воспитание уважения к родному языку и литературному наследию невозможно свести к работе алгоритмов и программ. Поэтому наиболее перспективной представляется модель взаимодействия, при которой учитель и искусственный интеллект дополняют друг друга, объединяя сильные стороны педагогического мастерства и современных технологий.

Анализ современных тенденций развития образования позволяет сделать вывод о том, что искусственный интеллект становится одним из ключевых факторов модернизации образовательного процесса. Его применение в обучении русскому языку открывает широкие возможности для повышения качества образования, совершенствования методов преподавания и создания условий для всестороннего развития личности учащегося. Использование интеллектуальных технологий способствует реализации принципов индивидуализации и дифференциации обучения, обеспечивает оперативную обратную связь, помогает организовать эффективный контроль знаний и расширяет возможности самостоятельной работы обучающихся.

Практический опыт показывает, что применение искусственного интеллекта позволяет значительно повысить эффективность изучения русского языка. Благодаря адаптивным образовательным платформам учащиеся получают возможность работать в комфортном для себя темпе, получать индивидуальные рекомендации и своевременно устранять пробелы в знаниях. Использование интеллектуальных систем способствует развитию орфографической и пунктуационной грамотности, совершенствованию навыков чтения, анализа текста и письменной речи. В результате повышается качество усвоения учебного материала и формируются устойчивые предметные компетенции.

Особую роль искусственный интеллект играет в развитии мотивации обучающихся. Интерактивный характер цифровых технологий делает образовательный процесс более интересным и доступным для представителей современного цифрового поколения. Использование интеллектуальных помощников, образовательных платформ и генеративных моделей способствует активизации познавательной деятельности школьников и формированию устойчивого интереса к изучению русского языка. В условиях постоянного роста информационных потоков такие инструменты помогают учащимся эффективно ориентироваться в образовательном пространстве и развивать навыки работы с информацией.

Вместе с тем успешное внедрение искусственного интеллекта требует соблюдения ряда важных условий. Прежде всего необходимо помнить, что технологии не могут заменить педагога и его профессиональное мастерство. Центральной фигурой образовательного процесса остается учитель, который определяет цели обучения, организует учебную деятельность и обеспечивает воспитательное сопровождение учащихся. Искусственный интеллект должен рассматриваться как средство поддержки педагогической деятельности, а не как ее альтернатива.

Не менее важным является формирование у обучающихся культуры ответственного использования цифровых технологий. Современные школьники должны уметь критически оценивать информацию, соблюдать нормы академической честности, анализировать результаты работы интеллектуальных систем и принимать самостоятельные решения. Развитие этих качеств становится необходимым условием успешной социализации личности в цифровом обществе.

Перспективы дальнейшего использования искусственного интеллекта в обучении русскому языку связаны с совершенствованием адаптивных образовательных систем, развитием технологий обработки естественного языка, расширением возможностей автоматического анализа письменной речи и созданием новых цифровых инструментов для поддержки учебной деятельности. В ближайшие годы можно ожидать появления еще более эффективных образовательных решений, способных учитывать индивидуальные особенности каждого учащегося и обеспечивать высокий уровень персонализации обучения.

Современная школа уже сегодня становится пространством активного взаимодействия человека и интеллектуальных технологий. В этих условиях особое значение приобретает способность педагога грамотно использовать новые цифровые возможности для достижения образовательных целей. Учитель русского языка получает в свое распоряжение широкий спектр инструментов, позволяющих повысить качество преподавания, разнообразить формы работы и создать условия для успешного освоения предмета каждым обучающимся.

Таким образом, искусственный интеллект представляет собой эффективный инструмент повышения качества обучения русскому языку. Его грамотное и педагогически обоснованное применение способствует

развитию языковой компетенции учащихся, совершенствованию образовательного процесса и формированию ключевых навыков XXI века. Сочетание профессионального мастерства учителя и возможностей современных интеллектуальных технологий создает основу для построения качественно новой образовательной среды, отвечающей требованиям времени и потребностям современного общества.

Использованная литература

1. Андреев А.А. Информационные технологии в образовании. – Москва: Академия, 2022. – 368 с.
2. Беспалько В.П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения. – Москва: Педагогика, 2021. – 336 с.
3. Вербицкий А.А. Компетентностный подход и теория контекстного обучения. – Москва: Юрайт, 2023. – 289 с.
4. Зимняя И.А. Педагогическая психология. – Москва: Логос, 2022. – 384 с.
5. Кларин М.В. Инновационные модели обучения в современной школе. – Москва: Просвещение, 2023. – 312 с.
6. Полат Е.С. Современные педагогические и информационные технологии в системе образования. – Москва: Академия, 2022. – 272 с.
7. Роберт И.В. Цифровая трансформация образования: теория и практика. – Москва: БИНОМ, 2024. – 340 с.
8. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. – Москва: Народное образование, 2021. – 256 с.
9. Хуторской А.В. Ключевые компетенции и современное образование. – Москва: Эйдос, 2023. – 248 с.
10. UNESCO. Guidance for Generative AI in Education and Research. – Paris: UNESCO Publishing, 2024.
11. OECD. Artificial Intelligence and the Future of Skills. – Paris: OECD Publishing, 2023.
12. Holmes W., Bialik M., Fadel C. Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. – Boston: Center for Curriculum Redesign, 2022.
13. Luckin R. Machine Learning and Human Intelligence: The Future of Education for the 21st Century. – London: UCL Institute of Education Press, 2021.
14. Кабанова М.Н. Цифровые технологии в преподавании русского языка // Русский язык в школе. – 2023. – № 5. – С. 12–18.
15. Иванова Т.В. Искусственный интеллект в образовательной среде современной школы // Педагогическое образование и наука. – 2024. – № 2. – С. 45–52.

ҚЫЗ БАЛАЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТІН ДАМЫТУДАҒЫ ЖОБАЛЫҚ ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ

Қораласбаева Ұлжан Қалиқызы
Жамбыл облысы Шу ауданы
Әлия Молдағұлова атындағы орта мектебі
көркем еңбек пәні мұғалімі

Аннотация. Бұл мақалада қыз балалардың шығармашылық қабілетін дамытудағы жобалық оқыту технологиясының маңызы мен тиімділігі қарастырылады. Қазіргі білім беру жүйесіндегі жобалық оқытудың ерекшеліктері, оның көркем еңбек пәнін оқытудағы мүмкіндіктері және қыз балалардың шығармашылық әлеуетін қалыптастырудағы рөлі талданады. Сонымен қатар жобалық жұмыстар арқылы оқушылардың эстетикалық талғамын, зерттеушілік қабілеттерін, ұлттық құндылықтарға деген қызығушылығын және кәсіптік бағдарын дамыту жолдары сипатталады. Көркем еңбек сабақтарында жобалық технологияны қолданудың тәжірибелік ерекшеліктері мен педагогикалық шарттары қарастырылады.

Қазіргі қоғамда білім беру жүйесінің алдында тұрған маңызды міндеттердің бірі – шығармашыл, бәсекеге қабілетті және өз ойын еркін жүзеге асыра алатын тұлға тәрбиелеу. Жаһандану дәуірінде әрбір адамның шығармашылық қабілеті оның кәсіби және әлеуметтік жетістігінің маңызды көрсеткіштерінің біріне айналып отыр. Осыған байланысты мектеп қабырғасынан бастап оқушылардың шығармашылық әлеуетін дамыту мәселесі ерекше маңызға ие. Әсіресе қыз балалардың бойындағы көркемдік талғамды, эстетикалық мәдениетті және шығармашылық қабілеттерді дамытуда көркем еңбек пәнінің мүмкіндіктері зор.

Көркем еңбек пәні оқушылардың шығармашылық қабілеттерін қалыптастыруға бағытталған негізгі пәндердің бірі болып табылады. Бұл пән барысында оқушылар сәндік-қолданбалы өнер, ұлттық қолөнер, дизайн, тігін ісі және түрлі шығармашылық жұмыстармен айналысады. Осындай әрекеттер арқылы олардың қиялы, көркемдік ойлауы және эстетикалық талғамы дамиды. Қыз балалар үшін көркем еңбек пәнінің тәрбиелік және дамытушылық маңызы ерекше. Себебі бұл пән олардың ұлттық мәдениетке қызығушылығын арттырып қана қоймай, болашақ өмірде қажетті практикалық дағдыларды меңгеруге мүмкіндік береді.

Бүгінгі таңда білім беру саласында оқушылардың белсенді әрекетіне негізделген педагогикалық технологиялар кеңінен қолданылуда. Солардың бірі – жобалық оқыту технологиясы. Жобалық оқыту – оқушылардың белгілі бір мәселені зерттеп, нақты өнім немесе нәтиже жасауға бағытталған оқу әрекеті. Бұл технология оқушылардың білімді дайын күйінде қабылдауынан гөрі, оны өз бетінше іздену арқылы меңгеруіне

мүмкіндік береді. Сондықтан жобалық оқыту шығармашылық қабілеттерді дамытудың тиімді құралы ретінде қарастырылады.

Жобалық оқыту технологиясының негізінде оқушының дербес әрекеті жатыр. Оқушы белгілі бір тақырыпты таңдап, оны зерттеп, жоспар құрады және нәтижесінде нақты өнім әзірлейді. Мұндай жұмыстар барысында білім алушылардың жауапкершілік сезімі, бастамашылдығы және шығармашылық белсенділігі артады. Қыз балалар үшін бұл технологияның маңызы ерекше, өйткені олар өздерінің шығармашылық идеяларын жүзеге асыруға мүмкіндік алады.

Қазіргі қыз балалардың қызығушылықтары мен қабілеттері әртүрлі. Біреулері ұлттық қолөнерге қызықса, енді біреулері заманауи сән дизайнына немесе интерьер безендіруге бейім болады. Жобалық технология осындай жеке ерекшеліктерді ескеруге мүмкіндік береді. Әр оқушы өз қызығушылығына сәйкес тақырып таңдап, шығармашылық жұмыс орындай алады. Бұл олардың оқу мотивациясын арттырып, өз мүмкіндіктеріне деген сенімін күшейтеді.

Көркем еңбек сабақтарында жобалық жұмыстарды ұйымдастыру барысында ұлттық құндылықтарға ерекше көңіл бөлуге болады. Қазақ халқының сәндік-қолданбалы өнері, кесте тігу, құрақ құрау, зергерлік өнер және киіз бұйымдарын жасау сияқты дәстүрлі өнер түрлері оқушылардың ұлттық мәдениетке деген қызығушылығын арттырады. Сонымен қатар мұндай жобалар арқылы қыз балалар халқымыздың рухани мұрасын тереңірек таниды.

Жобалық оқыту барысында қыз балалар шығармашылық мәселені шешуге үйренеді. Мысалы, ұлттық нақыштағы сән үлгісін әзірлеу, сәндік бұйым жасау немесе интерьер дизайнын жобалау кезінде олар түрлі идеяларды қарастырып, ең тиімді шешімді таңдайды. Бұл олардың шығармашылық және сыни ойлау қабілеттерін дамытуға ықпал етеді.

Қыз балалардың шығармашылық қабілеттерін дамытуда қиялдың рөлі ерекше. Жобалық жұмыстар барысында оқушылар жаңа идеялар ұсынып, оларды жүзеге асыру жолдарын іздейді. Мұндай әрекеттер олардың қиялын дамытып, өзіндік шығармашылық стилін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар олар өз жұмыстарын қорғау барысында идеяларын дәлелдеуге және таныстыруға үйренеді.

Көркем еңбек пәнінде жобалық технологияны қолдану оқушылардың зерттеушілік дағдыларын қалыптастыруға да ықпал етеді. Жоба дайындау барысында олар қажетті ақпараттарды іздейді, тарихи деректермен танысады, түрлі материалдардың қасиеттерін зерттейді және өз жұмыстарын жоспарлайды. Бұл олардың танымдық белсенділігін арттырып, өздігінен білім алу қабілеттерін дамытады.

Қазіргі еңбек нарығында шығармашылық ойлайтын және жаңа идеялар ұсына алатын мамандарға сұраныс жоғары. Сондықтан қыз балалардың шығармашылық қабілеттерін мектеп кезеңінен бастап дамыту олардың болашақ кәсіби жетістіктеріне ықпал етеді. Жобалық жұмыстар барысында қалыптасқан дағдылар кейінгі кәсіби қызметінде де маңызды рөл атқарады.

Көркем еңбек сабақтарында орындалатын жобалар оқушылардың эстетикалық мәдениетін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Әсемдік заңдылықтарын түсіну, түстер үйлесімін таңдау, композиция құру және көркемдік шешім қабылдау сияқты әрекеттер олардың көркемдік талғамын жетілдіреді. Бұл қасиеттер адамның жалпы мәдени деңгейінің маңызды көрсеткіштерінің бірі болып табылады.

Жобалық технологияны қолдану барысында оқушылардың коммуникативтік дағдылары да дамиды. Олар өз жұмыстарын таныстырады, пікір алмасады және топтық жобаларда бірлесіп әрекет етеді. Мұндай жұмыстар қарым-қатынас мәдениетін қалыптастырып, көшбасшылық қасиеттердің дамуына ықпал етеді.

Қыз балалардың шығармашылық қабілетін дамыту мәселесі қазіргі білім беру жүйесінің маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Осы міндетті жүзеге асыруда жобалық оқыту технологиясының мүмкіндіктері мол. Ол оқушылардың шығармашылық белсенділігін арттырып, олардың тұлғалық және кәсіби дамуына негіз қалайды.

Жобалық оқыту технологиясының басты ерекшеліктерінің бірі – оқушылардың теориялық білімдерін тәжірибемен ұштастыруына мүмкіндік беруі. Көркем еңбек сабақтарында қыз балалар тек белгілі бір технологиялық тәсілдерді меңгеріп қана қоймай, оларды нақты шығармашылық жұмыстарда қолдануға үйренеді. Бұл олардың алған білімдерінің өмірлік маңызын түсінуіне ықпал етеді. Сонымен қатар оқушылар өз еңбегінің нақты нәтижесін көріп, шығармашылық жұмыстан қанағат сезімін алады.

Қыз балалардың шығармашылық қабілетін дамытуда жобаның тақырыбын дұрыс таңдау ерекше маңызды. Тақырып оқушының жас ерекшелігіне, қызығушылығына және қабілетіне сәйкес болуы тиіс. Мысалы, ұлттық ою-өрнек негізінде заманауи сәндік бұйым жасау, экологиялық материалдардан интерьер әшекейлерін әзірлеу, ұлттық стильдегі киім үлгілерін жобалау немесе қолөнер бұйымдарын дайындау сияқты тақырыптар оқушылардың шығармашылық белсенділігін арттырады. Осындай жұмыстар барысында қыз балалар өздерінің жеке идеяларын жүзеге асыру мүмкіндігіне ие болады.

Жобалық әрекет барысында жоспарлау дағдылары қалыптасады. Оқушылар жұмыстың мақсатын анықтап, міндеттерін белгілейді, орындалу кезеңдерін жоспарлайды және қажетті материалдарды таңдайды. Бұл олардың ұйымдастырушылық қабілеттерін дамытып, уақытты тиімді пайдалануға үйретеді. Болашақ өмірде де мұндай дағдылардың маңызы зор.

Көркем еңбек пәнінде орындалатын жобалар көбінесе практикалық өнім жасауға бағытталған. Практикалық нәтиженің болуы оқушылардың жауапкершілігін арттырады. Олар жұмыстың әр кезеңіне мұқият қарап, сапалы нәтиже шығаруға ұмтылады. Бұл еңбекқорлық, төзімділік және ұқыптылық сияқты қасиеттердің қалыптасуына ықпал етеді.

Жобалық технологияны қолдану барысында қыз балалардың зерттеушілік қабілеттері де дамиды. Олар белгілі бір тақырып бойынша әдебиеттермен жұмыс істейді, интернет ресурстарынан ақпарат іздейді, түрлі үлгілерді салыстырады және өз жобасына қажетті мәліметтерді жинақтайды. Мұндай жұмыстар оқушылардың ақпараттық сауаттылығын қалыптастырып, өздігінен білім алу дағдыларын жетілдіреді.

Қазіргі таңда ұлттық мәдени мұраны сақтау және насихаттау мәселесі ерекше өзекті болып отыр. Осы тұрғыдан алғанда көркем еңбек сабақтарында ұлттық қолөнерге негізделген жобаларды орындаудың тәрбиелік маңызы зор. Қыз балалар ұлттық нақыштағы бұйымдар дайындау арқылы халқымыздың дәстүрлі өнерімен танысып, оның құндылығын түсінеді. Сонымен қатар олар ұлттық мәдениеттің заманауи өмірдегі орнын бағалай бастайды.

Жобалық жұмыстар барысында эстетикалық тәрбиенің де мүмкіндіктері кеңейеді. Оқушылар түстер үйлесімін таңдауға, композиция құруға және көркемдік шешім қабылдауға үйренеді. Әсемдік заңдылықтарын түсіну олардың эстетикалық талғамын қалыптастырып, қоршаған ортаға көркемдік тұрғыдан қарауға баулиды. Бұл қасиеттер тұлғаның рухани мәдениетінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады.

Қыз балалардың шығармашылық қабілеттерін дамытуда мұғалімнің кәсіби шеберлігі маңызды рөл атқарады. Мұғалім оқушылардың қызығушылығын оятып, шығармашылық ізденістерін қолдай білуі қажет. Сонымен қатар әрбір оқушының жеке ерекшеліктерін ескеріп, олардың шығармашылық әлеуетін ашуға жағдай жасауы тиіс. Бұл жобалық технологияны тиімді жүзеге асырудың негізгі шарттарының бірі болып табылады.

Көркем еңбек сабақтарында топтық жобаларды ұйымдастыру да тиімді нәтиже береді. Бірлескен жұмыс барысында оқушылар өзара пікір алмасып, ортақ шешім қабылдауға үйренеді. Мұндай әрекеттер олардың коммуникативтік дағдыларын дамытып қана қоймай, ұжымдық жұмыс мәдениетін қалыптастырады. Сонымен қатар топтық жобалар жауапкершілік пен ынтымақтастық құндылықтарын нығайтады.

Қазіргі заманғы білім беру жүйесінде цифрлық технологиялардың мүмкіндіктерін пайдалану маңызды орын алады. Жобалық жұмыстар барысында қыз балалар компьютерлік графика, сәндік дизайн бағдарламалары және түрлі цифрлық ресурстармен жұмыс істей алады. Бұл олардың цифрлық сауаттылығын арттырып, заманауи технологияларды шығармашылық мақсатта пайдалануға үйретеді.

Жобалық оқыту технологиясы қыз балалардың кәсіптік бағдарлануына да ықпал етеді. Жобалар орындау барысында олар сән дизайны, интерьер дизайны, тігін өндірісі, сәндік-қолданбалы өнер және шығармашылық индустриялар туралы түсінік алады. Бұл олардың болашақ мамандық таңдауына оң әсер етеді. Кейбір оқушылар өздерінің шығармашылық қызығушылықтарын кәсіби қызметпен байланыстыруға шешім қабылдайды.

Қыз балалардың шығармашылық қабілеттерін дамытуда жетістік жағдайын жасау маңызды. Жобалық жұмыстар барысында әр оқушы өз қабілеттеріне сәйкес нәтижеге қол жеткізе алады. Бұл олардың өз күшіне деген сенімін арттырып, жаңа шығармашылық бастамаларға ынталандырады. Жетістікке жеткен оқушы болашақта да белсенді әрекет етуге ұмтылады.

Жобалық технологияны қолданудың тағы бір артықшылығы – оның өмірмен байланыстылығы. Оқушылар дайындаған бұйымдар нақты тұрмыста қолданылуы немесе көрмелерге ұсынылуы мүмкін. Мұндай нәтижелер олардың еңбегінің маңыздылығын сезінуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар бұл оқушылардың еңбекке деген құрметін қалыптастырады.

Көркем еңбек сабақтарында жобалық технологияны жүйелі қолдану қыз балалардың тұлғалық дамуына жан-жақты әсер етеді. Олар шығармашылық ойлауға, дербес шешім қабылдауға, өз идеяларын жүзеге асыруға және нәтижелерін бағалауға үйренеді. Бұл қасиеттер қазіргі қоғамда табысты тұлға қалыптастырудың маңызды алғышарттары болып саналады.

Жобалық жұмыстар арқылы қыз балалардың шығармашылық әлеуеті толық ашылып, олардың өзін-өзі танытуына жағдай жасалады. Мұндай жұмыстар білім беру үдерісінің тиімділігін арттырып қана қоймай, оқушылардың рухани және мәдени дамуына да ықпал етеді.

Қыз балалардың шығармашылық қабілетін дамытудағы жобалық оқыту технологиясының маңызы қазіргі білім беру жүйесінде күн сайын артып келеді. Қазіргі қоғам шығармашыл, бастамашыл және жаңа идеялар ұсына алатын тұлғаларды қажет етеді. Сондықтан мектеп қабырғасынан бастап оқушылардың шығармашылық әлеуетін дамыту білім берудің басты міндеттерінің бірі болып табылады. Көркем еңбек пәні осы міндетті жүзеге асыруға қолайлы мүмкіндік беретін пәндердің қатарына жатады.

Жобалық оқыту технологиясы оқушылардың шығармашылық белсенділігін арттырып қана қоймай, олардың өздігінен білім алуына, зерттеу жүргізуіне және нақты нәтижеге қол жеткізуіне мүмкіндік береді. Қыз балалар үшін бұл технология ерекше маңызды, себебі олар өздерінің көркемдік қабілеттерін, эстетикалық талғамдарын және ұлттық мәдениетке деген қызығушылықтарын шығармашылық әрекет арқылы көрсете алады. Сонымен қатар жобалық жұмыстар олардың жеке мүмкіндіктерін ашуға жағдай жасайды.

Көркем еңбек сабақтарында орындалатын жобалар оқушылардың еңбекке деген оң көзқарасын қалыптастырады. Қыз балалар өз қолдарымен жасаған бұйымдарының нәтижесін көріп, еңбектің құндылығын түсінеді. Бұл олардың жауапкершілік сезімін арттырып, еңбекқорлық қасиеттерін дамытады. Сонымен бірге мұндай жұмыстар төзімділік пен мақсатқа жету дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді.

Жобалық технологияның маңызды артықшылықтарының бірі – оқушылардың шығармашылық дербестігін дамытуы. Дәстүрлі сабақтарда оқушылар көбіне дайын үлгілермен жұмыс істесе, жобалық әрекет барысында олар өз идеяларын ұсынады және оларды жүзеге асыру жолдарын іздейді. Бұл шығармашылық

ойлауды дамытып, инновациялық көзқарастың қалыптасуына мүмкіндік береді. Қазіргі заманғы еңбек нарығында дәл осындай қасиеттер жоғары бағаланады.

Қыз балалардың шығармашылық қабілеттерін дамытуда ұлттық мәдени мұраның мүмкіндіктерін пайдалану ерекше маңызға ие. Ұлттық қолөнер элементтерін жобалық жұмыстарға енгізу арқылы оқушылар халқымыздың рухани және мәдени құндылықтарымен танысады. Кесте тігу, құрақ құрау, ұлттық ою-өрнек негізінде бұйымдар жасау сияқты жұмыстар олардың ұлттық сана-сезімін қалыптастырып, мәдени мұраға деген құрметін арттырады.

Қазіргі кезеңде эстетикалық тәрбие мәселесі де ерекше назар аударуды қажет етеді. Көркем еңбек сабақтарында орындалатын жобалар арқылы қыз балалар әсемдік заңдылықтарын түсінеді, түстер үйлесімін меңгереді және көркемдік шешім қабылдауға үйренеді. Бұл олардың эстетикалық мәдениетін қалыптастырып, қоршаған ортаға шығармашылық тұрғыдан қарауына ықпал етеді.

Жобалық жұмыстар барысында оқушылардың коммуникативтік қабілеттері де дамиды. Өз жұмыстарын қорғау, пікір алмасу және шығармашылық идеяларын ұсыну арқылы олар өз ойын нақты жеткізуге үйренеді. Сонымен қатар топтық жобалар барысында ынтымақтастық пен өзара қолдау мәдениеті қалыптасады. Мұндай қасиеттер қазіргі қоғамда табысты қарым-қатынас орнатудың маңызды шарттарының бірі болып табылады.

Қыз балалардың шығармашылық қабілеттерін дамытуда цифрлық технологияларды қолданудың да мүмкіндіктері кеңейіп келеді. Заманауи дизайн бағдарламалары, графикалық редакторлар және цифрлық ресурстар оқушылардың шығармашылық жұмыстарын жаңа деңгейге көтеруге мүмкіндік береді. Бұл олардың цифрлық құзыреттілігін қалыптастырып, шығармашылық идеяларды жүзеге асырудың жаңа жолдарын меңгеруіне жағдай жасайды.

Жобалық технологияны қолдану оқушылардың кәсіптік бағдарлануына да оң әсер етеді. Көркем еңбек сабақтарында орындалатын шығармашылық жұмыстар арқылы олар сән индустриясы, дизайн, қолөнер, тігін өндірісі және шығармашылық кәсіптер туралы түсінік алады. Бұл олардың болашақ мамандық таңдауда саналы шешім қабылдауына ықпал етеді.

Мұғалімнің кәсіби шеберлігі жобалық технологияны тиімді жүзеге асырудың негізгі факторларының бірі болып табылады. Мұғалім оқушылардың шығармашылық бастамаларын қолдап, олардың қабілеттерін дамытуға бағытталған қолайлы орта қалыптастыруы қажет. Сонымен қатар әрбір оқушының жетістігін бағалап, оның шығармашылық өсуіне ықпал етуі маңызды.

Жобалық оқыту технологиясы оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытуға да мүмкіндік береді. Олар алған білімдерін нақты практикалық әрекетте қолданып, өмірлік мәселелерді шешуге үйренеді. Бұл білімнің өмірмен байланысын күшейтіп, оқу әрекетінің маңыздылығын арттырады.

Қазіргі білім беру жүйесінде оқушылардың тұлғалық дамуына бағытталған технологиялар ерекше мәнге ие. Осы тұрғыдан алғанда жобалық оқыту технологиясы қыз балалардың шығармашылық әлеуетін дамытуда тиімді құрал болып табылады. Ол олардың өзіндік көзқарасын қалыптастырып, шығармашылық белсенділігін арттырады және өмірлік маңызды құзыреттерді дамытуға ықпал етеді.

Қорытындылай келе, қыз балалардың шығармашылық қабілетін дамытудағы жобалық оқыту технологиясы көркем еңбек пәнінің маңызды әдістемелік бағыттарының бірі болып табылады. Бұл технология оқушылардың шығармашылық белсенділігін арттыруға, эстетикалық мәдениетін қалыптастыруға, ұлттық құндылықтарға қызығушылығын дамытуға және кәсіптік бағдарлануына мүмкіндік береді. Жобалық жұмыстар барысында қыз балалар зерттеушілік, коммуникативтік және ұйымдастырушылық дағдыларды меңгеріп, өз идеяларын жүзеге асыру тәжірибесін жинақтайды. Сонымен қатар олар еңбекке құрметпен қарауға, жауапкершілік танытуға және шығармашылық шешім қабылдауға үйренеді. Сондықтан көркем еңбек сабақтарында жобалық оқыту технологиясын жүйелі қолдану қыз балалардың жан-жақты дамуына және олардың болашақ өмірде табысты тұлға болып қалыптасуына берік негіз қалайды.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана, 2022.
2. Қазақстан Республикасы жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. – Астана, 2023.
3. Көркем еңбек пәні бойынша оқу бағдарламасы. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2023.
4. Полат Е.С. Жобалық оқыту технологиясы. – Мәскеу, 2020.
5. Селевко Г.К. Қазіргі білім беру технологиялары. – Мәскеу, 2019.
6. Қожахметова К. Тәрбие теориясы және әдістемесі. – Алматы: Ғылым, 2020.
7. Бабаев С.Б., Құдиярова А.М. Педагогика. – Алматы: Дарын, 2021.
8. Dewey J. Experience and Education. – New York, 2018.
9. Thomas J.W. A Review of Research on Project-Based Learning. – California, 2019.
10. Назарбаев Зияткерлік мектептері. Көркем еңбек пәнін оқыту бойынша әдістемелік ұсынымдар. – Астана, 2022.

МЕКТЕПАЛДЫ ДАЯРЛЫҚ ТОБЫНДА БАЛАНЫҢ МЕКТЕПКЕ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДАЙЫНДЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Сабекова Мархабат Елеусиновна
Жамбыл облысы Шу ауданы
Әлия Молдағұлова атындағы орта мектебі
Мектеп алды даярлық мұғалімі

Аннотация. Бұл мақалада мектепалды даярлық тобында баланың мектепке психологиялық дайындығын қалыптастыру мәселесі қарастырылады. Баланың мектепке бейімделуінің психологиялық ерекшеліктері, мектепке даярлықтың негізгі компоненттері және оларды дамыту жолдары талданады. Сонымен қатар мектепалды даярлық кезеңінде танымдық процестерді, ерік-жігер сапаларын, эмоционалдық тұрақтылықты және әлеуметтік қарым-қатынас дағдыларын қалыптастырудың педагогикалық-психологиялық негіздері сипатталады. Баланың мектепке табысты бейімделуін қамтамасыз етудегі педагог пен ата-ананың бірлескен жұмысының маңызы айқындалады.

Қазіргі білім беру жүйесінде мектепалды даярлық кезеңі ерекше маңызға ие. Себебі баланың болашақтағы оқу жетістіктері мен мектеп өміріне бейімделуі көбіне осы кезеңде қалыптасатын дайындық деңгейіне байланысты болады. Мектепке алғаш қадам басу әрбір бала үшін маңызды өмірлік өзгеріс болып табылады. Ол жаңа әлеуметтік ортаға енеді, жаңа талаптармен кездеседі және өзіне бұрын таныс болмаған міндеттерді орындауға үйренеді. Сондықтан мектепалды даярлықтың басты міндеттерінің бірі – баланың мектепке психологиялық дайындығын қалыптастыру болып табылады.

Психологиялық дайындық ұғымы баланың мектепте білім алуға қажетті тұлғалық, эмоционалдық, еріктік және танымдық қасиеттерінің қалыптасу деңгейін білдіреді. Көп жағдайда ата-аналар мектепке дайындықты баланың әріп танып, оқи алуы немесе санау дағдыларын меңгеруімен ғана байланыстырады. Алайда психологтардың зерттеулері көрсеткендей, мектепке табысты бейімделу үшін танымдық білімдермен қатар психологиялық даярлықтың болуы әлдеқайда маңызды. Егер бала психологиялық тұрғыдан дайын болмаса, оның мектеп өміріне бейімделуі қиынға соғуы мүмкін.

Баланың мектепке психологиялық дайындығы бірнеше құрамдас бөліктерден тұрады. Олардың қатарына мотивациялық дайындық, интеллектуалдық дайындық, эмоционалдық-еріктік дайындық және әлеуметтік дайындық жатады. Бұл компоненттердің барлығы өзара байланысты және бірін-бірі толықтырады. Сондықтан мектепалды даярлық барысында оларды кешенді түрде дамыту қажет.

Мотивациялық дайындық баланың мектепке деген жағымды көзқарасының қалыптасуымен сипатталады. Бала мектепке баруды қызықты әрі маңызды іс ретінде қабылдауы керек. Егер мектепке деген қызығушылық пен оқу әрекетіне деген оң көзқарас қалыптасса, бала оқу тапсырмаларын орындауға ынталы болады. Сондықтан мектепалды даярлық тобында балаларға мектеп өмірі туралы жағымды түсініктер беру маңызды.

Баланың мектепке деген қызығушылығын арттыру үшін түрлі рөлдік ойындарды қолдануға болады. «Мектеп», «Мұғалім», «Оқушы» сияқты ойындар балалардың мектеп өмірімен алдын ала танысуына мүмкіндік береді. Мұндай ойындар арқылы балалар оқу әрекетінің ерекшеліктерін түсініп, мектепке деген қорқыныш сезімін азайтады.

Интеллектуалдық дайындық баланың ойлау, есте сақтау, зейін және қабылдау процестерінің белгілі бір деңгейде дамуын білдіреді. Мектепте оқу барысында бала көптеген жаңа ақпараттарды қабылдап, оларды есте сақтап және түрлі тапсырмаларды орындауы қажет болады. Сондықтан мектепалды даярлық кезеңінде танымдық процестерді дамытуға ерекше назар аударылуы тиіс.

Зейіннің тұрақтылығы мектепке психологиялық дайындықтың маңызды көрсеткіштерінің бірі болып табылады. Мектеп жағдайында бала белгілі бір уақыт аралығында мұғалімнің түсіндірмесін тыңдап, тапсырмаларды орындауға қабілетті болуы керек. Осы мақсатта мектепалды даярлық тобында зейінді дамытуға арналған арнайы ойындар мен жаттығулар жүйелі түрде қолданылуы қажет.

Есте сақтау қабілеті де оқу әрекетінің табысты болуы үшін маңызды. Балалар түрлі өлеңдерді жаттау, суреттерді есте сақтау және логикалық байланыстарды анықтау арқылы есте сақтау қабілеттерін дамытады. Мұндай жұмыстар олардың мектептегі оқу жүктемесіне дайындалуына көмектеседі.

Ойлау қабілетінің дамуы мектепке дайындықтың негізгі көрсеткіштерінің бірі болып саналады. Балалар салыстыру, талдау, жалпылау және қорытынды жасау әрекеттерін меңгеруі қажет. Мектепалды даярлық кезеңінде логикалық тапсырмалар, дамытушы ойындар және түрлі проблемалық жағдаяттарды шешу арқылы ойлау процестерін жетілдіруге болады.

Баланың сөйлеу тілінің дамуы да мектепке дайындықта ерекше орын алады. Тіл арқылы бала өз ойын жеткізеді, мұғалімнің нұсқауларын түсінеді және сыныптастарымен қарым-қатынас жасайды. Сондықтан мектепалды даярлық тобында сөздік қорды байыту, байланыстырып сөйлеуді дамыту және дұрыс дыбыстау дағдыларын қалыптастыру маңызды міндеттердің бірі болып табылады.

Эмоционалдық-еріктік дайындық баланың өз мінез-құлқын басқара алуымен және қиындықтарды жеңе білуімен байланысты. Мектеп өмірінде бала әрдайым қызықты тапсырмалармен ғана емес, белгілі бір күш-жігерді талап ететін әрекеттермен де кездеседі. Сондықтан оның бастаған ісін соңына дейін жеткізуі, ережелерді сақтауы және өз эмоцияларын реттей білуі маңызды.

Мектепалды даярлық кезеңінде ерік-жігер қасиеттерін дамыту үшін түрлі тапсырмаларды орындау, ойын ережелерін сақтау және топтық жұмыстар ұйымдастыру тиімді нәтиже береді. Мұндай әрекеттер балаларды тәртіпке, жауапкершілікке және шыдамдылыққа тәрбиелейді.

Баланың эмоционалдық тұрақтылығы да мектепке бейімделудің маңызды шарты болып табылады. Кейбір балалар жаңа ортаға тез бейімделсе, кейбіреулері қобалжу мен қорқыныш сезімдерін бастан кешіруі мүмкін. Сондықтан педагог балалардың эмоционалдық жағдайына ерекше көңіл бөліп, оларға қолдау көрсетуі қажет.

Әлеуметтік дайындық мектепке психологиялық даярлықтың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Мектепке келген бала тек мұғаліммен ғана емес, сыныптастарымен де қарым-қатынас орнатуы қажет. Сондықтан мектепалды даярлық тобында қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыруға бағытталған жұмыстар жүйелі жүргізілуі тиіс.

Балалардың бірлескен ойындары, топтық тапсырмалары және шығармашылық әрекеттері әлеуметтік дағдыларды дамытуға ықпал етеді. Мұндай жұмыстар арқылы балалар өз пікірін білдіруге, өзгелерді тыңдауға және ұжымда әрекет етуге үйренеді. Бұл қасиеттер олардың мектеп өміріне табысты бейімделуіне негіз болады.

Мектепалды даярлық кезеңінде баланың мектепке психологиялық дайындығын қалыптастыруда ойын әрекетінің маңызы ерекше. Мектеп жасына дейінгі кезеңдегі баланың жетекші әрекеті ойын болғандықтан, барлық білім беру және тәрбиелеу жұмыстары ойын технологияларымен ұштастырылған жағдайда тиімді жүзеге асады. Ойын барысында бала қоршаған ортаны таниды, құрдастарымен қарым-қатынас орнатады, түрлі әлеуметтік рөлдерді меңгереді және өз эмоцияларын басқаруға үйренеді. Сондықтан мектепалды даярлық тобында ойын баланың мектепке психологиялық дайындығын қамтамасыз ететін негізгі құралдардың бірі болып табылады.

Дидактикалық ойындар баланың танымдық қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Мұндай ойындар арқылы балалардың зейіні, есте сақтауы, логикалық ойлауы және қабылдауы жетілдіріледі. Мысалы, заттарды салыстыру, ұқсастықтары мен айырмашылықтарын анықтау, белгілі бір заңдылықтарды табу сияқты тапсырмалар интеллектуалдық дайындықты қалыптастыруға көмектеседі. Сонымен қатар мұндай жұмыстар балалардың оқу әрекетіне қызығушылығын арттырады.

Мектепке психологиялық дайындықты қалыптастыруда шығармашылық әрекеттің де орны ерекше. Сурет салу, мүсіндеу, жапсыру және құрастыру жұмыстары балалардың қиялын дамытып қана қоймай, олардың ұсақ моторикасын жетілдіреді. Ғалымдардың зерттеулері бойынша қол саусақтарының дамуы мен сөйлеу қабілетінің арасында тығыз байланыс бар. Сондықтан шығармашылық жұмыстар баланың жалпы психикалық дамуына оң әсер етеді.

Мектепалды даярлық кезеңінде баланың дербестігін қалыптастыру маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Мектепте бала көптеген әрекеттерді өз бетінше орындауға тиіс болады. Сондықтан мектепалды даярлық тобында балаларды тапсырмаларды өздігінен орындауға, шешім қабылдауға және жауапкершілік алуға үйрету қажет. Бұл олардың өз күшіне деген сенімін арттырып, мектеп өміріне бейімделуін жеңілдетеді.

Педагог баланың мектепке дайындығын қалыптастыру барысында оның жеке ерекшеліктерін ескеруі қажет. Әр баланың даму қарқыны, қызығушылығы және психологиялық ерекшеліктері әртүрлі болады. Кейбір балалар қарым-қатынасқа тез түссе, кейбіреулері тұйық болуы мүмкін. Сондықтан білім беру жұмыстары әр баланың мүмкіндіктеріне сәйкес ұйымдастырылуы тиіс.

Мектепке психологиялық дайындықтың маңызды көрсеткіштерінің бірі – баланың оқу тапсырмасын түсіну және оны орындау қабілеті. Балалар нұсқауларды тыңдап, оларды дұрыс орындауға үйренуі қажет. Бұл үшін мектепалды даярлық тобында тыңдау мәдениетін қалыптастыруға ерекше көңіл бөлінуі керек. Мұғалімнің айтқанын мұқият тыңдау, тапсырманың мазмұнын түсіну және оны кезең-кезеңімен орындау дағдылары болашақ оқу әрекетінің негізін қалайды.

Баланың мектепке даярлығын қамтамасыз етуде күн тәртібінің де маңызы зор. Белгілі бір уақыт режимін сақтау баланың тәртіпке бейімделуіне көмектеседі. Ұйқы, тамақтану, серуендеу және оқу әрекеттерінің жүйелі ұйымдастырылуы баланың физиологиялық және психологиялық жағдайына оң әсер етеді. Бұл оның мектептегі жаңа режимге тез бейімделуіне мүмкіндік береді.

Қазіргі таңда балалардың көпшілігі уақытын электрондық құрылғылармен өткізеді. Мұндай жағдай олардың зейін тұрақтылығына, қарым-қатынас дағдыларына және эмоционалдық жағдайына әсер етуі мүмкін. Сондықтан мектепалды даярлық кезеңінде балалардың шынайы қарым-қатынасқа түсуіне, қимылды ойындарға қатысуына және шығармашылық әрекеттермен айналысуына жағдай жасау маңызды.

Баланың мектепке психологиялық дайындығын қалыптастыруда ата-ананың рөлі ерекше. Отбасындағы эмоционалдық қолдау, жағымды психологиялық ахуал және ата-ананың баламен тұрақты қарым-қатынасы оның мектепке деген көзқарасына тікелей әсер етеді. Егер ата-ана мектеп туралы жағымды пікір қалыптастырса, бала мектеп өмірін қызығушылықпен қабылдайды.

Кейбір ата-аналар баланы мектепке дайындауда тек әріп үйрету мен есеп шығаруға ғана көңіл бөледі. Алайда психологиялық дайындықтың маңызы бұдан әлдеқайда кең. Баланың өзін-өзі басқару дағдылары, қарым-қатынас мәдениеті және эмоционалдық тұрақтылығы да маңызды. Сондықтан ата-аналар баланың жан-жақты дамуына жағдай жасауы қажет.

Педагог пен ата-ананың өзара ынтымақтастығы мектепке дайындық жұмыстарының нәтижелілігін арттырады. Бірлескен кездесулер, кеңестер және тренингтер арқылы ата-аналарға баланың психологиялық ерекшеліктері туралы ақпарат беруге болады. Бұл олардың баланы мектепке дұрыс дайындауына көмектеседі.

Балалардың мектепке дайындығын анықтау мақсатында түрлі диагностикалық жұмыстар жүргізіледі. Мұндай зерттеулер баланың даму деңгейін бағалауға және оның қиындықтарын анықтауға мүмкіндік береді. Диагностика нәтижелері педагогтарға түзету жұмыстарын тиімді ұйымдастыруға көмектеседі.

Мектепалды даярлық кезеңінде жағымды эмоционалдық орта қалыптастыру ерекше маңызды. Баланың өзін қауіпсіз сезінуі, өз ойын еркін жеткізе алуы және жетістіктері үшін мадақталуы оның психологиялық жағдайына оң әсер етеді. Мұндай ортада балалар белсенді әрекет етіп, жаңа білімдерді жеңіл меңгереді.

Баланың мектепке дайындығы тек білім көлемімен анықталмайды. Ол баланың тұлғалық қасиеттерінің қалыптасуымен, әлеуметтік ортаға бейімделуімен және эмоционалдық тұрақтылығымен тығыз байланысты. Сондықтан мектепалды даярлық жұмыстарында психологиялық дайындыққа басымдық берілуі қажет.

Мектепке психологиялық тұрғыдан дайын бала жаңа талаптарды қабылдауға, оқу әрекетін меңгеруге және ұжымда қарым-қатынас жасауға қабілетті болады. Бұл оның мектеп өміріне табысты бейімделуіне және болашақ оқу жетістіктеріне негіз қалайды. Сондықтан мектепалды даярлық тобындағы әрбір педагог баланың психологиялық даярлығын қалыптастыруды басты міндеттердің бірі ретінде қарастыруы қажет.

Мектепалды даярлық тобында баланың мектепке психологиялық дайындығын қалыптастыру – білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі. Себебі баланың мектептегі алғашқы жетістіктері мен жаңа ортаға бейімделуі көбіне оның психологиялық даярлық деңгейіне байланысты болады. Мектепке дайындық тек білім мен дағдыларды меңгерумен шектелмейді. Ол баланың тұлғалық дамуын, эмоционалдық тұрақтылығын, әлеуметтік қарым-қатынасын және танымдық процестерінің қалыптасуын қамтитын күрделі әрі көпқырлы үдеріс болып табылады.

Баланың мектепке психологиялық дайындығы оның жаңа әлеуметтік мәртебені қабылдай алуымен тығыз байланысты. Мектепке барғаннан кейін балаға жаңа міндеттер жүктеледі, белгілі бір тәртіп ережелерін сақтау талап етіледі және оқу әрекеті негізгі қызметке айналады. Сондықтан мектепалды даярлық кезеңінде балаларды осы өзгерістерге бейімдеу ерекше маңызға ие. Бұл олардың мектеп өмірін жағымды қабылдауына және оқу әрекетіне қызығушылықпен қатысуына мүмкіндік береді.

Мотивациялық дайындық мектепке бейімделудің маңызды алғышарттарының бірі болып табылады. Егер бала мектепке баруды маңызды әрі қызықты іс ретінде қабылдаса, оның оқу әрекетіне деген ынтасы жоғары болады. Сондықтан мектепалды даярлық кезеңінде оқу әрекетіне жағымды қатынас қалыптастыруға бағытталған жұмыстар жүйелі түрде ұйымдастырылуы тиіс. Балалардың мектеп туралы дұрыс түсінік қалыптастыруы олардың болашақтағы оқу жетістіктеріне оң әсер етеді.

Интеллектуалдық дайындық та мектепке бейімделудің маңызды құрамдас бөлігі болып саналады. Баланың ойлау, есте сақтау, зейін және сөйлеу қабілеттерінің дамуы оқу материалдарын меңгеруге мүмкіндік береді. Сондықтан мектепалды даярлық жұмыстарында танымдық процестерді дамытуға ерекше көңіл бөлінуі қажет. Түрлі дамытушы ойындар, логикалық тапсырмалар және шығармашылық әрекеттер осы мақсатқа жетудің тиімді құралдары болып табылады.

Баланың эмоционалдық-еріктік дайындығы оның оқу барысында кездесетін қиындықтарды жеңе алуына көмектеседі. Сабырлылық, шыдамдылық, өз эмоцияларын басқара білу және бастаған ісін аяқтау қабілеті мектеп өмірінде үлкен рөл атқарады. Мектепалды даярлық кезеңінде балаларды тәртіпке, жауапкершілікке және мақсатқа жетуге үйрету олардың ерік-жігер сапаларын қалыптастыруға ықпал етеді.

Әлеуметтік дайындық баланың құрдастарымен және ересектермен тиімді қарым-қатынас орната алуымен сипатталады. Мектеп ұжымында әрекет ету үшін бала өзгелерді тыңдай білуі, өз пікірін мәдени түрде жеткізуі және ортақ ережелерді сақтауы қажет. Сондықтан мектепалды даярлық тобында балалардың қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыруға бағытталған жұмыстар маңызды орын алуы тиіс.

Қазіргі таңда мектепке дейінгі ұйымдардың қызметі тек білім берумен ғана шектелмейді. Олар баланың тұлғалық дамуына жағдай жасап, оның мектепке жан-жақты дайын болуын қамтамасыз етуі тиіс. Осы тұрғыдан алғанда педагогтердің кәсіби құзыреттілігі ерекше маңызға ие. Педагог баланың психологиялық ерекшеліктерін түсініп, оның дамуына қолайлы орта қалыптастыра білуі қажет.

Мектепке психологиялық дайындықты қалыптастыруда ойын технологияларының мүмкіндіктері зор. Ойын баланың табиғи әрекеті болғандықтан, ол арқылы көптеген тәрбиелік және дамытушылық міндеттер тиімді шешіледі. Ойын барысында балалардың зейіні, есте сақтауы, ойлауы және қарым-қатынас дағдылары дамиды. Сонымен қатар ойын мектеп өміріне тән әрекеттерді меңгеруге мүмкіндік береді.

Шығармашылық жұмыстардың да психологиялық дайындықты қалыптастырудағы рөлі ерекше. Сурет салу, жапсыру, құрастыру және басқа да шығармашылық әрекеттер баланың қиялын, ұсақ моторикасын және эмоционалдық тұрақтылығын дамытады. Мұндай жұмыстар балалардың өз күшіне деген сенімін арттырып, шығармашылық белсенділігін қалыптастырады.

Мектепке дайындық үдерісінде ата-ананың қолдауы ерекше маңызды. Отбасындағы жағымды қарым-қатынас, эмоционалдық қолдау және ата-ананың баламен тұрақты байланысы оның мектепке деген көзқарасына әсер етеді. Ата-аналар баланың жетістіктерін қолдап, оның мектепке деген қызығушылығын арттыруға ықпал етуі тиіс.

Педагог пен ата-ананың өзара ынтымақтастығы баланың мектепке табысты дайындалуының негізгі шарттарының бірі болып табылады. Бірлескен жұмыс нәтижесінде балаға қойылатын талаптардың бірізділігі қамтамасыз етіледі. Бұл оның психологиялық тұрақтылығын сақтап, жаңа ортаға бейімделуін жеңілдетеді.

Мектепке психологиялық дайындықты қалыптастыру ұзақ мерзімді және жүйелі жұмысты қажет етеді. Ол тек мектепалды даярлық жылының міндеті емес, баланың бүкіл мектепке дейінгі кезеңдегі дамуының нәтижесі болып табылады. Сондықтан бұл жұмыс ерте жастан басталып, біртіндеп жүзеге асырылуы қажет.

Қазіргі білім беру жүйесінде баланың тұлғалық дамуына бағытталған көзқарас басымдыққа ие. Осыған сәйкес мектепке дайындық мәселесінде де баланың жеке ерекшеліктері мен қажеттіліктерін ескеру маңызды болып табылады. Әр баланың даму қарқыны әртүрлі болғандықтан, дайындық жұмыстары дараланған тәсілдер негізінде ұйымдастырылуы тиіс.

Қорытындылай келе, мектепалды даярлық тобында баланың мектепке психологиялық дайындығын қалыптастыру оның болашақ оқу жетістіктерінің маңызды алғышарты болып табылады. Психологиялық дайындықтың мотивациялық, интеллектуалдық, эмоционалдық-еріктік және әлеуметтік компоненттерін кешенді түрде дамыту баланың мектеп өміріне табысты бейімделуіне мүмкіндік береді. Бұл үдерісте педагогтердің кәсіби қызметі мен ата-аналардың қолдауы ерекше рөл атқарады. Ойын технологиялары, шығармашылық жұмыстар, дамытушы жаттығулар және жағымды психологиялық орта баланың мектепке дайындық деңгейін арттырудың тиімді құралдары болып табылады. Сондықтан мектепалды даярлық кезеңінде баланың жан-жақты психологиялық дамуына бағытталған жүйелі жұмыстар ұйымдастыру қазіргі білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі болып қала береді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана, 2022.
2. Қазақстан Республикасы Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. – Астана, 2023.
3. Мектепалды даярлық бағдарламасы. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2023.
4. Выготский Л.С. Баланың психикалық дамуы. – Мәскеу, 2019.
5. Эльконин Д.Б. Баланың психологиясы. – Мәскеу, 2020.
6. Божович Л.И. Тұлға және оның балалық шақтағы қалыптасуы. – Мәскеу, 2018.
7. Мухина В.С. Жас ерекшелік психологиясы. – Мәскеу, 2021.
8. Қалиева Қ., Смағұлова Г. Мектепке дейінгі педагогика. – Алматы: Білім, 2020.
9. Дүйсенбекова Р. Баланың мектепке психологиялық дайындығы. – Алматы, 2021.
10. Назарбаев Зияткерлік мектептері. Мектепке дейінгі білім беру бойынша әдістемелік ұсынымдар. – Астана, 2022.

ФИЗИКА САБАҚТАРЫНДА ЗЕРТТЕУШІЛІК ДАҒДЫЛАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТИІМДІ ӘДІСТЕРІ

Дуанбай Нургуль Нургазыкызы
Жамбыл облысы Шу ауданы
Әлия Молдағұлова атындағы орта мектебі
Физика пәні мұғалімі

Аннотация. Бұл мақалада физика сабақтарында оқушылардың зерттеушілік дағдыларын қалыптастырудың тиімді әдістері қарастырылады. Қазіргі білім беру жүйесінде зерттеушілік құзыреттілікті дамыту оқытудың негізгі бағыттарының бірі болып табылады. Физика пәні табиғат құбылыстарын бақылау, талдау және эксперимент арқылы түсіндіруге негізделгендіктен, оқушылардың зерттеушілік қабілеттерін қалыптастыруға кең мүмкіндік береді. Мақалада зерттеушілік оқытудың маңызы, физика сабақтарында қолданылатын заманауи педагогикалық тәсілдер, эксперименттік жұмыстардың рөлі, жобалық және проблемалық оқыту технологияларының тиімділігі талданады. Сонымен қатар цифрлық технологиялар мен STEM-білім беру элементтерін пайдалану арқылы зерттеушілік дағдыларды дамыту жолдары сипатталады. Автор физика сабақтарында зерттеу әрекетін ұйымдастырудың оқушылардың ғылыми дүниетанымын қалыптастырудағы маңызын негіздейді.

Қазіргі қоғам ғылым мен технологияның қарқынды дамуымен ерекшеленеді. Ақпарат көлемінің үздіксіз артуы мен инновациялық өзгерістер білім беру жүйесіне жаңа талаптар қоюда. Бүгінгі таңда мектеп түлектері тек теориялық біліммен қаруланып қана қоймай, алған білімдерін өмірлік жағдайларда қолдана алатын, мәселені өздігінен шешетін, ғылыми тұрғыдан ойлайтын тұлға болуы тиіс. Осы міндеттерді жүзеге асыруда зерттеушілік оқыту ерекше орын алады. Зерттеушілік оқыту оқушылардың танымдық белсенділігін арттырып, олардың шығармашылық және интеллектуалдық әлеуетін дамытуға бағытталған.

Физика пәні табиғат заңдылықтарын зерттейтін эксперименттік ғылым болғандықтан, зерттеушілік әрекетті ұйымдастыруға ең қолайлы пәндердің бірі болып саналады. Физикалық құбылыстарды бақылау, тәжірибе жасау, болжам құру, нәтижелерді талдау және қорытынды шығару сияқты әрекеттердің барлығы зерттеу процесінің құрамдас бөліктері болып табылады. Сондықтан физика сабақтарында зерттеушілік дағдыларды қалыптастыру оқушылардың пәнді терең меңгеруіне және ғылыми көзқарасының дамуына ықпал етеді.

Зерттеушілік дағдылар дегеніміз – мәселені анықтау, сұрақ қоя білу, гипотеза ұсыну, ақпарат жинау, тәжірибе жүргізу, алынған деректерді талдау және қорытынды жасау қабілеттерінің жиынтығы. Бұл дағдылар қазіргі білім беру стандарттарында ерекше маңызға ие. Себебі олар оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытуға және өмір бойы білім алуға дайын тұлға қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Қазіргі мектеп тәжірибесінде оқушылардың зерттеушілік қабілеттерін дамыту қажеттілігі халықаралық деңгейдегі білім сапасын бағалау бағдарламаларында да көрініс табуда. Мысалы, PISA зерттеулерінде оқушылардың ғылыми сауаттылығы бағаланады. Ғылыми сауаттылық дегеніміз – ғылыми білімдерді түсіну, ғылыми мәселелерді анықтау және ғылыми дәлелдер негізінде шешім қабылдау қабілеті. Бұл қабілеттерді қалыптастырудың тиімді жолдарының бірі – зерттеушілік оқыту.

Физика сабақтарында зерттеушілік әрекетті ұйымдастыру оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырады. Дәстүрлі оқыту барысында оқушылар көбінесе дайын ақпаратты қабылдаушы рөлінде болса, зерттеушілік оқытуда олар білімді өздері құрастырады. Мұндай жағдайда оқушы оқу процесінің белсенді субъектісіне айналады. Ол мәселені зерттеп, өздігінен қорытынды жасау арқылы білім алады.

Зерттеушілік оқытудың негізгі ерекшелігі – оқушының танымдық әрекетінің белсенді болуы. Мұғалім дайын білімді хабарлаушы емес, зерттеу процесін ұйымдастырушы және бағыттаушы қызметін атқарады. Сабақ барысында мұғалім оқушыларға мәселе ұсынып, олардың сұрақ қоюына, болжам жасауына және тәжірибе арқылы жауап іздеуіне жағдай жасайды.

Физика сабақтарында зерттеушілік дағдыларды қалыптастыру ең алдымен бақылау жүргізуден басталады. Бақылау – ғылыми танымның алғашқы кезеңі. Табиғат құбылыстарын жүйелі бақылау оқушылардың қызығушылығын оятып, зерттеуге деген ынтасын қалыптастырады. Мысалы, денелердің қозғалысын, жарықтың таралуын немесе магниттік құбылыстарды бақылау барысында оқушылар көптеген сұрақтар туындатып, олардың себептерін түсінуге ұмтылады.

Бақылаудан кейінгі маңызды кезең – мәселені анықтау. Зерттеушілік қызметтің негізінде әрқашан белгілі бір проблема жатады. Сондықтан мұғалім оқушыларды мәселені көре білуге және оны нақты тұжырымдауға үйретуі тиіс. Мысалы, «Неліктен әртүрлі материалдардан жасалған денелер әртүрлі жылдамдықпен қызады?» немесе «Неліктен кейбір заттар электр тогын өткізеді, ал кейбіреулері өткізбейді?» деген сұрақтар зерттеу жұмысының бастамасы бола алады.

Зерттеудің келесі кезеңі – гипотеза ұсыну. Гипотеза – мәселенің мүмкін болатын шешімі туралы болжам. Физика сабақтарында оқушыларды гипотеза құруға үйрету олардың логикалық ойлауын дамытуға ықпал етеді. Мұғалім оқушылардың түрлі болжамдар жасауына мүмкіндік беріп, олардың ғылыми негізділігін талқылауға жағдай жасауы қажет.

Гипотезаны тексерудің негізгі құралы – эксперимент. Эксперимент физика ғылымының маңызды әдісі болып табылады. Ол белгілі бір жағдайларда құбылысты зерттеуге және болжамның дұрыстығын анықтауға мүмкіндік береді. Сондықтан физика сабақтарында зертханалық және тәжірибелік жұмыстарды ұйымдастыру зерттеушілік дағдыларды қалыптастырудың тиімді жолы болып саналады.

Эксперименттік жұмыстар барысында оқушылар өлшеу жүргізеді, құралдармен жұмыс істейді, нәтижелерді тіркейді және талдайды. Бұл олардың тек пәндік білімдерін ғана емес, практикалық және зерттеушілік қабілеттерін де дамытады. Әсіресе ашық сипаттағы зертханалық жұмыстар оқушылардың шығармашылық әлеуетін дамытуға мүмкіндік береді. Мұндай жұмыстарда тәжірибені орындаудың нақты алгоритмі берілмейді, оқушылар зерттеу жолын өздері анықтайды.

Зерттеушілік дағдыларды қалыптастыруда проблемалық оқыту технологиясының орны ерекше. Проблемалық оқыту барысында мұғалім оқушылар алдына дайын жауабы жоқ мәселе қояды. Бұл мәселені шешу үшін оқушылар білімдерін қолданады, жаңа ақпарат іздейді және тәжірибе жүргізеді. Мұндай тәсіл олардың танымдық белсенділігін арттырып, ғылыми ойлауын қалыптастырады.

Мысалы, Архимед заңын оқыту кезінде мұғалім әртүрлі денелердің суға бату немесе жүзу себептерін түсіндіруді сұрай алады. Оқушылар өз болжамдарын айтып, кейін тәжірибе арқылы олардың дұрыстығын тексереді. Нәтижесінде заңды дайын күйінде қабылдамай, оны өздері ашқандай әсер алады. Бұл білімнің терең әрі ұзақ уақыт есте сақталуына ықпал етеді.

Қазіргі білім беру жүйесінде зерттеушілік оқытумен қатар жобалық оқыту технологиясы да кеңінен қолданылуда. Жобалық жұмыстар зерттеу әрекетімен тығыз байланысты. Жоба барысында оқушылар белгілі бір мәселені зерттеп, нақты өнім немесе нәтиже ұсынады. Мысалы, энергияны үнемдеу жолдарын зерттеу, күн батареясының тиімділігін анықтау немесе шағын жел генераторының моделін жасау сияқты жобалар физика пәніндегі зерттеушілік дағдыларды дамытуға мүмкіндік береді.

Жобалық жұмыстар оқушылардың өздігінен ақпарат іздеуіне, оны өңдеуіне және практикалық шешімдер ұсынуына жағдай жасайды. Сонымен қатар олар топтық жұмыс жасау, уақытты жоспарлау және нәтижені қорғау сияқты маңызды дағдыларды қалыптастырады. Бұл дағдылар қазіргі қоғамда табысты болу үшін аса қажет болып табылады.

Физика сабақтарында зерттеушілік дағдыларды қалыптастыру барысында оқушылардың тәжірибелік әрекетке белсенді қатысуын қамтамасыз ету маңызды. Зерттеу жұмыстарының нәтижелі болуы оқушының өз бетімен әрекет етуіне, шешім қабылдауына және жауапкершілікті сезінуіне байланысты. Сондықтан мұғалім сабақ барысында оқушылардың дербестігін дамытуға ерекше назар аударуы қажет.

Зерттеушілік әрекетті ұйымдастырудың тиімді жолдарының бірі – шағын зерттеу тапсырмаларын жүйелі түрде қолдану. Мұндай тапсырмалар күрделі ғылыми зерттеу деңгейінде болмауы мүмкін, бірақ олар

оқушыларды ғылыми ізденіс логикасына үйретеді. Мысалы, маятниктің тербеліс периодының қандай факторларға тәуелді екенін анықтау, әртүрлі материалдардың жылу өткізгіштігін салыстыру немесе өткізгіштің кедергісінің ұзындыққа тәуелділігін зерттеу сияқты жұмыстар оқушылардың зерттеу мәдениетін қалыптастыруға ықпал етеді.

Зерттеушілік дағдыларды дамытуда сұрақ қою мәдениетін қалыптастырудың маңызы зор. Ғылыми жаңалықтардың барлығы дерлік белгілі бір сұрақтан басталады. Сондықтан физика сабақтарында оқушыларды сұрақ қоя білуге үйрету қажет. Мұғалім оқушылардың қызығушылығын арттыратын жағдаяттар туғызып, олардың мәселені өздері анықтауына мүмкіндік беруі тиіс. Бұл олардың танымдық белсенділігін күшейтіп, зерттеуге деген ынтасын арттырады.

Қазіргі педагогикада зерттеушілік оқыту сұраққа негізделген оқыту технологиясымен тығыз байланысты. Бұл технология бойынша сабақтың негізгі қозғаушы күші – сұрақтар жүйесі. Оқушылар белгілі бір сұраққа жауап іздеу барысында тәжірибе жүргізеді, ақпарат жинайды және қорытынды шығарады. Мұндай тәсіл білімді дайын күйінде меңгеруге емес, оны өздігінен құрастыруға мүмкіндік береді.

Физика сабақтарында зерттеушілік дағдыларды қалыптастыру үшін эксперименттік жұмыстарды әртүрлі деңгейде ұйымдастыру маңызды. Алғашқы кезеңде оқушылар нұсқаулық бойынша жұмыс істеп, тәжірибе жүргізудің негізгі ережелерін меңгереді. Кейін біртіндеп олардың дербестігі артып, тәжірибені жоспарлау мен ұйымдастыру жауапкершілігі өздеріне беріледі. Бұл тәсіл зерттеу әрекетінің кезең-кезеңімен қалыптасуын қамтамасыз етеді.

Зерттеу жұмыстарында алынған нәтижелерді өңдеу мен талдау ерекше орын алады. Көп жағдайда тәжірибенің өзі емес, оның нәтижелерін дұрыс түсіндіру маңызды болып табылады. Сондықтан оқушыларды кестелер құруға, графиктер салуға, математикалық есептеулер жүргізуге және алынған мәліметтер негізінде қорытынды жасауға үйрету қажет. Мұндай әрекеттер олардың аналитикалық ойлау қабілеттерін дамытады.

Қазіргі цифрлық дәуірде физика сабақтарында зерттеушілік дағдыларды дамыту үшін ақпараттық-коммуникациялық технологияларды тиімді пайдалану үлкен мүмкіндіктер береді. Компьютерлік модельдеу бағдарламалары, виртуалды зертханалар және онлайн платформалар оқушылардың зерттеу әрекеттерін жаңа деңгейге көтеруге көмектеседі. Бұл әсіресе күрделі немесе қауіпті тәжірибелерді орындау кезінде маңызды.

Виртуалды зертханалардың көмегімен оқушылар көптеген физикалық құбылыстарды қауіпсіз жағдайда зерттей алады. Мысалы, электр тізбектерін құрастыру, газ заңдарын зерттеу немесе ядролық физика құбылыстарын бақылау сияқты жұмыстарды виртуалды ортада орындауға болады. Мұндай тәжірибелер оқушылардың қызығушылығын арттырып қана қоймай, олардың зерттеушілік дағдыларын дамытуға ықпал етеді.

Компьютерлік модельдеу технологиялары да зерттеушілік әрекетті ұйымдастырудың тиімді құралы болып табылады. Модельдеу барысында оқушылар белгілі бір физикалық процестің параметрлерін өзгертіп, нәтижелерін бақылай алады. Бұл себеп-салдарлық байланыстарды терең түсінуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар модельдеу нақты тәжірибеде жүзеге асыру қиын құбылыстарды зерттеуге жағдай жасайды.

Соңғы жылдары STEM-білім беру технологиясы зерттеушілік оқытудың маңызды бағыттарының біріне айналды. STEM тәсілі ғылым, технология, инженерия және математиканы кіріктіре оқытуға негізделген. Бұл бағыт оқушылардың зерттеушілік қабілеттерін дамытумен қатар, олардың инженерлік ойлауын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Физика сабақтарында STEM жобаларын жүзеге асыру оқушылардың зерттеу әрекеттерін өмірмен байланыстыруға көмектеседі. Мысалы, күн энергиясын пайдалану құрылғыларын жасау, робот техникасы элементтерін қолдану немесе энергия тиімділігіне арналған жобаларды әзірлеу барысында оқушылар ғылыми білімдерін тәжірибеде қолданады. Бұл олардың пәнге деген қызығушылығын арттырып, зерттеу жұмыстарының маңызын түсінуге мүмкіндік береді.

Зерттеушілік дағдыларды қалыптастыруда топтық жұмыстардың да рөлі ерекше. Топтық зерттеу барысында оқушылар бір-бірімен пікір алмасады, идеяларын ортаға салады және ортақ шешім қабылдайды. Мұндай жұмыстар олардың коммуникативтік құзыреттіліктерін дамытуға ықпал етеді. Сонымен қатар әртүрлі көзқарастарды салыстыру арқылы оқушылар мәселені жан-жақты қарастыруға үйренеді.

Топтық зерттеу жұмыстары оқушылардың жауапкершілік сезімін де қалыптастырады. Әрбір оқушы белгілі бір міндет атқарып, жалпы нәтижеге өз үлесін қосады. Бұл олардың өзара ынтымақтастық мәдениетін дамытуға көмектеседі. Қазіргі еңбек нарығында командалық жұмыс дағдыларының маңызы жоғары болғандықтан, мұндай жұмыстардың тәрбиелік мәні де зор.

Зерттеушілік әрекетті ұйымдастыру барысында рефлексия жүргізу маңызды орын алады. Рефлексия оқушыларға өз жұмысына талдау жасауға мүмкіндік береді. Олар қандай әдістердің тиімді болғанын, қандай қиындықтарға кездескенін және оларды қалай шешкенін анықтайды. Бұл олардың өзін-өзі бағалау қабілеттерін дамытып, болашақ зерттеу жұмыстарын жетілдіруге ықпал етеді.

Физика сабақтарында зерттеушілік дағдыларды қалыптастырудың тағы бір тиімді жолы – ғылыми жобалар конкурстарына және ғылыми-практикалық конференцияларға қатыстыру. Мұндай жұмыстар оқушылардың ғылыми ізденіске қызығушылығын арттырады. Олар өз зерттеу тақырыптарын таңдап, мақсат қояды, тәжірибе жүргізеді және нәтижелерін көпшілік алдында қорғайды. Бұл ғылыми коммуникация дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді.

Ғылыми жобаларды орындау барысында оқушылар көптеген зерттеу әдістерін меңгереді. Олар әдебиеттермен жұмыс істейді, ақпарат жинайды, тәжірибе жүргізеді, статистикалық өңдеу жұмыстарын

орындайды және ғылыми мәтін жазуды үйренеді. Бұл олардың жоғары оқу орындарындағы болашақ ғылыми қызметіне дайындықтың алғашқы кезеңі болып табылады.

Қазіргі білім беру жүйесінде функционалдық сауаттылықты дамыту басты міндеттердің бірі ретінде қарастырылады. Зерттеушілік оқыту осы міндетті жүзеге асырудың тиімді құралы болып табылады. Себебі зерттеу жұмыстары барысында оқушылар алған білімдерін өмірлік жағдайларда қолдануға үйренеді. Олар нақты мәселелерді шешуге бағытталған тапсырмаларды орындап, өз білімдерінің практикалық құндылығын түсінеді.

Физика сабақтарында өмірмен байланысты зерттеу тапсырмаларын қолдану ерекше тиімді нәтиже береді. Мысалы, тұрмыстық электр энергиясының шығынын анықтау, мектеп ғимаратының жылу жоғалту деңгейін зерттеу немесе көлік қозғалысының физикалық ерекшеліктерін талдау сияқты жұмыстар оқушылардың зерттеу әрекеттерін нақты өмірмен байланыстырады. Бұл олардың ғылыми білімдерінің практикалық маңызын түсінуіне мүмкіндік береді.

Зерттеушілік дағдыларды қалыптастыру мұғалімнің кәсіби шеберлігіне де тікелей байланысты. Мұғалім оқушылардың қызығушылығын оятып, зерттеуге қолайлы орта қалыптастыра білуі тиіс. Сонымен қатар ол оқушыларға бағыт-бағдар беріп, олардың дербес жұмыс жасауына мүмкіндік жасауы қажет. Заманауи мұғалім зерттеушілік оқыту технологияларын, цифрлық құралдарды және инновациялық педагогикалық тәсілдерді еркін меңгеруі тиіс.

Білім беру жүйесіндегі қазіргі өзгерістер мұғалімнен оқушыны дайын білімді қабылдаушы емес, білімді өздігінен игеруші және жаңалық ашушы тұлға ретінде қалыптастыруды талап етеді. Осы тұрғыдан алғанда физика сабақтарында зерттеушілік дағдыларды дамыту оқыту сапасын арттырудың маңызды бағыттарының бірі болып саналады. Зерттеушілік қызмет оқушылардың танымдық белсенділігін арттырып қана қоймай, олардың шығармашылық әлеуетін, ғылыми дүниетанымын және сыни ойлау қабілеттерін қалыптастырады.

Физика пәні өзінің мазмұны жағынан зерттеушілік әрекетті ұйымдастыруға өте қолайлы. Себебі физикадағы әрбір заң, теория немесе құбылыс эксперимент арқылы дәлелденеді. Сондықтан оқушылардың ғылыми таным әдістерін меңгеруі пәнді сапалы игерудің басты шарттарының бірі болып табылады. Зерттеу барысында оқушылар тек ақпарат алып қана қоймайды, оны талдайды, салыстырады, дәлелдейді және қорытындылайды. Мұндай әрекеттер олардың интеллектуалдық дамуына оң әсер етеді.

Зерттеушілік дағдыларды қалыптастыруда оқушылардың жас ерекшеліктерін ескеру маңызды. Орта буын сыныптарында қарапайым бақылау және тәжірибе жұмыстарынан бастау тиімді болса, жоғары сыныптарда күрделі зерттеу жобалары мен ғылыми жұмыстарға көшу қажет. Бұл зерттеу әрекетінің бірізді және жүйелі дамуын қамтамасыз етеді.

Физика сабақтарында зерттеушілік жұмыстарды ұйымдастыру барысында саралап оқыту технологиясын пайдалану да маңызды. Әр оқушының қабілеті мен дайындық деңгейі әртүрлі болғандықтан, зерттеу тапсырмалары да әртүрлі деңгейде ұсынылуы қажет. Кейбір оқушылар дайын мәліметтерді талдаумен айналысса, ал қабілеті жоғары оқушылар күрделі эксперименттер жүргізіп, өз зерттеу жобаларын әзірлей алады. Мұндай тәсіл әрбір оқушының мүмкіндігін толық ашуға жағдай жасайды.

Зерттеушілік әрекетті дамытуда қалыптастырушы бағалаудың орны ерекше. Қалыптастырушы бағалау арқылы мұғалім оқушылардың зерттеу процесіндегі жетістіктерін бақылап, дер кезінде қолдау көрсетеді. Бағалау тек соңғы нәтижеге емес, зерттеу барысында орындалған әрекеттерге де бағытталуы тиіс. Мысалы, мәселені анықтау, гипотеза құру, тәжірибені жоспарлау, деректерді өңдеу және қорытынды жасау сияқты кезеңдердің әрқайсысы бағалануы мүмкін.

Физика сабақтарындағы зерттеушілік жұмыстардың тиімділігі көбінесе оқу ортасына байланысты болады. Егер сыныпта еркін пікір алмасуға, сұрақ қоюға және қателесуге мүмкіндік беретін қолайлы психологиялық ахуал қалыптасса, оқушылар зерттеуге белсенді қатысады. Сондықтан мұғалім оқушылардың бастамаларын қолдап, олардың идеяларына құрметпен қарауы қажет. Бұл зерттеуге деген сенімділік пен қызығушылықты арттырады.

Қазіргі таңда цифрлық білім беру ресурстары зерттеушілік оқытудың маңызды құрамдас бөлігіне айналып отыр. Әртүрлі симуляциялық бағдарламалар, интерактивті платформалар және виртуалды зертханалар оқушылардың зерттеу әрекеттерін тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Әсіресе күрделі физикалық құбылыстарды модельдеу кезінде цифрлық құралдардың маңызы ерекше. Олар оқушыларға тәжірибені бірнеше рет қайталап орындауға, параметрлерді өзгертуге және нәтижелерді салыстыруға жағдай жасайды.

Жасанды интеллект технологияларының дамуы зерттеушілік оқытуға жаңа мүмкіндіктер ашуда. Қазіргі таңда жасанды интеллект негізіндегі білім беру құралдары ақпарат іздеуге, деректерді өңдеуге және жеке оқу траекториясын құруға көмектеседі. Физика сабақтарында мұндай құралдарды пайдалану оқушылардың зерттеу жұмыстарының сапасын арттыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар олар цифрлық құзыреттілікті дамытуға ықпал етеді.

Зерттеушілік дағдыларды дамыту барысында оқушылардың ғылыми этика негіздерін меңгеруі де маңызды. Ғылыми зерттеу кезінде адалдық, дәлдік және жауапкершілік қағидаларын сақтау қажет. Мұғалім оқушыларға ақпарат көздерін дұрыс пайдалануды, алынған нәтижелерді бұрмаламауды және ғылыми дәлелдерге сүйенуді үйретуі тиіс. Бұл олардың ғылыми мәдениетін қалыптастыруға ықпал етеді.

Физика сабақтарында зерттеушілік әрекетті ұйымдастырудың маңызды бағыттарының бірі – пәнаралық байланысты жүзеге асыру. Қазіргі ғылымның дамуы әртүрлі ғылым салаларының өзара ықпалдасуымен

сипатталады. Сондықтан физиканы математика, информатика, химия және биология пәндерімен байланыстыра оқыту оқушылардың дүниетанымын кеңейтеді. Пәнаралық зерттеу жұмыстары оқушыларға күрделі мәселелерді кешенді түрде қарастыруға мүмкіндік береді.

Мысалы, күн энергиясын зерттеу барысында физикалық заңдармен қатар математикалық есептеулер жүргізіледі, информатика құралдары арқылы деректер өңделеді және экологиялық мәселелер қарастырылады. Мұндай жұмыстар оқушылардың ғылыми білімдерін біріктіріп қолдануына мүмкіндік береді және зерттеушілік құзыреттіліктің дамуына ықпал етеді.

Зерттеушілік оқыту оқушылардың кәсіби бағдарлануына да оң әсер етеді. Ғылыми жобалар мен зерттеу жұмыстарына қатысқан оқушылар инженерия, физика, ақпараттық технологиялар және техникалық мамандықтарға қызығушылық таныта бастайды. Бұл олардың болашақ мамандық таңдауларына әсер етуі мүмкін. Сондықтан зерттеушілік әрекет тек оқу мақсаттарына ғана емес, кәсіби даму мақсаттарына да қызмет етеді.

Халықаралық тәжірибе көрсеткендей, зерттеушілік оқыту білім сапасын арттырудың тиімді құралдарының бірі болып табылады. Дамыған елдердің білім беру жүйелерінде inquiry-based learning, project-based learning және STEM білім беру тәсілдері кеңінен қолданылады. Бұл әдістер оқушылардың ғылыми сауаттылығын дамытуға және халықаралық зерттеулердегі нәтижелерін жақсартуға ықпал етеді. Қазақстандық білім беру жүйесінде де осы бағыттарға ерекше көңіл бөлінуде.

Физика сабақтарында зерттеушілік дағдыларды қалыптастыру оқушылардың XXI ғасыр талаптарына сай тұлға болып қалыптасуына жағдай жасайды. Зерттеу әрекеті барысында олар сыни ойлау, шығармашылық, коммуникация, ынтымақтастық және цифрлық сауаттылық сияқты маңызды құзыреттерді меңгереді. Бұл дағдылар олардың болашақ өмірінде және кәсіби қызметінде маңызды рөл атқарады.

Қорытындылай келе, физика сабақтарында зерттеушілік дағдыларды қалыптастыру білім берудің заманауи талаптарына толық сәйкес келеді және оқушылардың жан-жақты дамуына ықпал етеді. Зерттеушілік әрекет оқушылардың ғылыми дүниетанымын қалыптастырып, олардың пәнге деген қызығушылығын арттырады. Бақылау, эксперимент, проблемалық оқыту, жобалық жұмыс, STEM технологиялары және цифрлық ресурстар зерттеушілік құзыреттілікті дамытудың тиімді құралдары болып табылады. Мұндай жұмыстар оқушылардың өздігінен білім алу қабілетін жетілдіріп, ғылыми сауаттылығын арттырады. Сондықтан физика сабақтарында зерттеушілік оқыту технологияларын жүйелі түрде қолдану сапалы білім беру мен бәсекеге қабілетті тұлға қалыптастырудың маңызды шарты болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. Жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. – Астана, 2022.
2. Назарбаев Зияткерлік мектептері. Физика пәні бойынша оқу бағдарламасы. – Астана, 2023.
3. Әбдіқалықов Қ. Физиканы оқыту әдістемесі. – Алматы: Білім, 2020.
4. Сарыбаев М. Физика пәнін оқытудың теориясы мен әдістемесі. – Алматы: Қазақ университеті, 2019.
5. Полат Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. – Москва: Академия, 2021.
6. Хуторской А.В. Современная дидактика. – Санкт-Петербург: Питер, 2020.
7. Леонтович А.В. Исследовательская деятельность учащихся. – Москва: Просвещение, 2021.
8. OECD. PISA 2022 Assessment and Analytical Framework. – Paris: OECD Publishing, 2023.
9. Bybee R. STEM Education: Challenges and Opportunities. – Virginia: NSTA Press, 2020.
10. UNESCO. Education for Sustainable Development and Scientific Literacy. – Paris, 2022.

ХИМИЯ САБАҚТАРЫНДА ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТИІМДІ ӘДІСТЕРІ

Жүнісбек Жанерке Бақытжанқызы
Жамбыл облысы Шу ауданы
Әлия Молдағұлова атындағы орта мектебі
Химия пәні мұғалімі

Аннотация. Бұл мақалада химия сабақтарында функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың тиімді әдістері қарастырылады. Қазіргі білім беру жүйесіндегі функционалдық сауаттылық ұғымының мәні, оның оқушылардың өмірлік дағдыларын дамытудағы рөлі және химия пәнін оқытудағы маңызы талданады. Сонымен қатар химиялық білімді күнделікті өмірмен байланыстыру, зертханалық жұмыстарды ұйымдастыру, проблемалық оқыту, жобалық әдіс және зерттеушілік тапсырмалар арқылы функционалдық сауаттылықты дамыту жолдары сипатталады. Химия сабақтарында қолданылатын заманауи педагогикалық технологиялардың мүмкіндіктері қарастырылып, оқушылардың практикалық құзыреттіліктерін қалыптастыру мәселелеріне назар аударылады.

Қазіргі таңда білім беру жүйесінің негізгі міндеттерінің бірі – алған білімін өмірде қолдана алатын, өз бетінше шешім қабылдайтын және өзгермелі ортаға бейімделе алатын тұлға қалыптастыру. Осыған байланысты функционалдық сауаттылық ұғымы білім беру саласында ерекше маңызға ие болып отыр. Функционалдық

сауаттылық адамның түрлі өмірлік жағдайларда білімін, білігін және дағдыларын тиімді пайдалана алу қабілетін білдіреді. Бұл ұғым тек теориялық біліммен шектелмей, алған білімді нақты тәжірибеде қолдануды көздейді. Сондықтан қазіргі мектептегі барлық пәндер, соның ішінде химия пәні де функционалдық сауаттылықты қалыптастыруға бағытталуы тиіс.

Химия – табиғаттағы заттардың құрамы, құрылысы, қасиеттері және олардың өзгерістері туралы ғылым. Бұл пән оқушылардың ғылыми дүниетанымын қалыптастырумен қатар, олардың күнделікті өмірде кездесетін көптеген құбылыстарды түсінуіне мүмкіндік береді. Химиялық білім адамның тұрмыстық әрекеттерінде, денсаулықты сақтауда, қоршаған ортаны қорғауда және өндірістік қызметте маңызды рөл атқарады. Сондықтан химияны оқыту барысында теориялық білімді өмірмен байланыстыру функционалдық сауаттылықты дамытудың негізгі шарттарының бірі болып табылады.

Қазіргі халықаралық зерттеулерде функционалдық сауаттылық мәселесіне ерекше көңіл бөлінеді. Әсіресе PISA зерттеуі оқушылардың білімді өмірлік жағдайларда қолдану қабілетін бағалауға бағытталған. Бұл зерттеулердің нәтижелері білім беру жүйесінде оқушылардың тек білім көлемін емес, алған білімдерін тәжірибеде пайдалану дағдыларын дамыту қажеттігін көрсетеді. Осы тұрғыдан алғанда химия сабақтарында функционалдық сауаттылықты қалыптастыру өзекті мәселелердің бірі болып табылады.

Функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың маңызды бағыты – химиялық білімді күнделікті өмірмен байланыстыру. Оқушылар химияны өмірден алшақ ғылым ретінде емес, қоршаған ортада кездесетін құбылыстарды түсіндіретін пән ретінде қабылдауы қажет. Мысалы, тағам өнімдерінің құрамын талдау, тұрмыстық химиялық заттардың қасиеттерін зерттеу, судың сапасын бағалау немесе қоршаған ортаның ластану мәселелерін қарастыру арқылы химиялық білімнің практикалық маңызы ашылады. Мұндай жұмыстар оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып, білімді саналы меңгеруге ықпал етеді.

Химия сабақтарында функционалдық сауаттылықты дамытуда зертханалық жұмыстар ерекше орын алады. Зертханалық тәжірибелер оқушылардың теориялық білімдерін тәжірибеде тексеруге мүмкіндік береді. Сонымен қатар олар бақылау жүргізу, өлшеу, салыстыру және қорытынды жасау дағдыларын қалыптастырады. Зертханалық жұмыстар барысында оқушылар ғылыми зерттеу әдістерімен танысып, өз бетінше жұмыс істеуге үйренеді.

Зертханалық тәжірибелердің тиімділігі олардың өмірлік мазмұнымен байланысты болған жағдайда арта түседі. Мысалы, судың қаттылығын анықтау, тағам өнімдеріндегі қышқылдардың мөлшерін зерттеу немесе тұрмыстық жуғыш заттардың қасиеттерін салыстыру сияқты жұмыстар оқушылардың күнделікті өмірде кездесетін мәселелерді ғылыми тұрғыдан түсінуіне мүмкіндік береді. Бұл функционалдық сауаттылықтың қалыптасуына тікелей әсер етеді.

Проблемалық оқыту технологиясы функционалдық сауаттылықты дамытудың тиімді құралдарының бірі болып табылады. Проблемалық жағдаяттар оқушыларды ойлануға, мәселені талдауға және шешу жолдарын іздеуге ынталандырады. Мысалы, «Неліктен кейбір металдар тез тот басады?», «Қышқыл жаңбырлардың қоршаған ортаға әсері қандай?» немесе «Ауыз судың сапасын қалай жақсартуға болады?» сияқты сұрақтар оқушылардың зерттеушілік белсенділігін арттырады.

Химия сабақтарында есептер шығару да функционалдық сауаттылықты қалыптастыруға ықпал етеді. Дегенмен есептер тек формулаларды қолдануға емес, өмірлік жағдайларды шешуге бағытталуы тиіс. Мысалы, тұрмыстық химиялық заттардың мөлшерін есептеу, дәрілік препараттардың құрамын талдау немесе өндірістік процестерге байланысты есептер оқушылардың білімдерін тәжірибеде қолдануына мүмкіндік береді.

Функционалдық сауаттылықты қалыптастыру барысында химиялық эксперименттің тәрбиелік маңызы да зор. Эксперимент жүргізу кезінде оқушылар қауіпсіздік ережелерін сақтауға, жауапкершілік танытуға және ұқыптылыққа үйренеді. Бұл қасиеттер тек химия сабағында ғана емес, күнделікті өмірде де маңызды рөл атқарады.

Қазіргі уақытта экологиялық мәселелер әлемдік деңгейде өзекті болып отыр. Осыған байланысты химия сабақтарында экологиялық сауаттылықты қалыптастыру функционалдық сауаттылықтың маңызды құрамдас бөлігі ретінде қарастырылады. Оқушылар қоршаған ортаның ластану себептерін, оның салдарын және алдын алу жолдарын түсінуі қажет. Бұл бағыттағы жұмыстар олардың экологиялық мәдениетін қалыптастырып, табиғатқа жауапкершілікпен қарауына ықпал етеді.

Жобалық оқыту әдісі де химия сабақтарында функционалдық сауаттылықты дамытуда тиімді нәтиже береді. Жоба барысында оқушылар нақты мәселені зерттеп, ақпарат жинайды, тәжірибе жүргізеді және өз қорытындыларын ұсынады. Мұндай жұмыстар олардың зерттеушілік, коммуникативтік және аналитикалық дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді.

Химия сабақтарында функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың тағы бір маңызды жолы – пәнаралық байланысты жүзеге асыру. Химия физикамен, биологиямен, географиямен және математикамен тығыз байланысты ғылым болғандықтан, пәндер арасындағы байланыс оқушылардың білімді кешенді түрде қабылдауына ықпал етеді. Бұл олардың дүниетанымын кеңейтіп, білімді өмірде қолдану мүмкіндігін арттырады.

Қазіргі білім беру жүйесінде оқушылардың белсенді әрекетіне негізделген оқыту тәсілдері кеңінен қолданылуда. Мұндай тәсілдер химия сабақтарында функционалдық сауаттылықты дамытуға қолайлы жағдай жасайды. Оқушылардың өздігінен ақпарат іздеуі, тәжірибе жүргізуі және қорытынды жасауы олардың білімді терең меңгеруіне мүмкіндік береді.

Химия сабақтарында функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың маңызды бағыттарының бірі – зерттеушілік оқыту әдістерін жүйелі қолдану. Зерттеушілік әрекет барысында оқушылар ғылыми мәселелерді анықтап, болжам ұсынады, тәжірибе жүргізеді және алынған нәтижелерді талдайды. Мұндай жұмыстар олардың танымдық белсенділігін арттырып қана қоймай, ғылыми ойлау мәдениетін қалыптастырады. Қазіргі қоғамда ақпараттың көлемі жылдам өсіп отырғандықтан, дайын білімді қабылдаудан гөрі ақпаратты талдау және оны тәжірибеде қолдану қабілеті әлдеқайда маңызды болып отыр.

Зерттеушілік тапсырмалар оқушылардың дербестігін дамытуға мүмкіндік береді. Мысалы, әртүрлі сусындардың қышқылдық деңгейін анықтау, ауыз су мен табиғи су көздерінің сапасын салыстыру немесе тағам өнімдерінің құрамындағы химиялық қоспаларды зерттеу сияқты жұмыстар оқушылардың ғылыми қызығушылығын арттырады. Сонымен қатар мұндай тапсырмалар олардың қоршаған ортада болып жатқан құбылыстарды ғылыми тұрғыдан түсінуіне көмектеседі.

Функционалдық сауаттылықты дамытуда тәжірибеге негізделген оқыту тәсілдерінің орны ерекше. Тәжірибелік әрекет барысында оқушылар өз білімдерін нақты жағдайларда қолдануға үйренеді. Мысалы, тұрмыстық химиялық заттарды дұрыс пайдалану, тағам өнімдерінің құрамын талдау немесе қоршаған ортаға әсер ететін химиялық факторларды бағалау сияқты жұмыстар өмірмен тікелей байланысты болып табылады. Осындай тапсырмалар оқушылардың химия пәнінің күнделікті өмірдегі маңызын түсінуіне мүмкіндік береді.

Химия сабақтарында кейс әдісін қолдану да функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың тиімді жолдарының бірі саналады. Кейс тапсырмалары нақты өмірлік жағдайларды талдауға негізделеді. Оқушылар белгілі бір мәселені зерттеп, оның шешу жолдарын ұсынады. Мысалы, өндірістік қалдықтардың қоршаған ортаға әсері, тұрмыстық қалдықтарды өңдеу немесе сапасыз тағам өнімдерінің адам денсаулығына ықпалы сияқты жағдайларды талдау оқушылардың сыни ойлауын дамытуға ықпал етеді.

Қазіргі білім беру тәжірибесінде құзыреттілікке негізделген оқыту ерекше маңызға ие. Бұл тәсіл оқушылардың тек білім алуына емес, алған білімдерін түрлі жағдайларда қолдана алуына бағытталған. Химия сабақтарында құзыреттілік тәсілін жүзеге асыру үшін өмірлік мазмұндағы тапсырмалар, тәжірибелік жұмыстар және зерттеу жобалары кеңінен қолданылуы қажет. Мұндай жұмыстар оқушылардың пәндік білімдерін нақты әрекеттермен ұштастырады.

Функционалдық сауаттылықтың маңызды көрсеткіштерінің бірі – ақпаратпен жұмыс істеу қабілеті. Қазіргі таңда оқушылар әртүрлі ақпарат көздерінен мәлімет алады. Сондықтан химия сабақтарында ақпаратты іздеу, сұрыптау, талдау және бағалау дағдыларын қалыптастыру маңызды. Мысалы, белгілі бір химиялық заттың қасиеттері туралы ақпарат жинау, оны бірнеше дереккөз арқылы салыстыру және алынған мәліметтер бойынша қорытынды жасау оқушылардың ақпараттық сауаттылығын дамытуға ықпал етеді.

Химия пәнін оқыту барысында оқушылардың сыни ойлау дағдыларын дамыту функционалдық сауаттылықтың қалыптасуына тікелей әсер етеді. Сыни ойлау оқушылардың ақпаратты талдауына, дәлелдерді салыстыруына және негізделген шешім қабылдауына мүмкіндік береді. Химиялық құбылыстарды түсіндіру, тәжірибе нәтижелерін бағалау немесе ғылыми пікірлерді салыстыру барысында сыни ойлау қабілеті дамиды.

Химия сабақтарында функционалдық сауаттылықты дамыту үшін саралап оқыту тәсілдерін қолдану да маңызды. Әрбір оқушының қабілеті мен оқу қарқыны әртүрлі болғандықтан, тапсырмалар олардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып ұйымдастырылуы тиіс. Сараланған тапсырмалар барлық оқушылардың оқу үдерісіне белсенді қатысуына мүмкіндік береді және олардың жетістікке жету ықтималдығын арттырады.

Қазіргі кезеңде цифрлық технологиялар химия пәнін оқыту мүмкіндіктерін кеңейтуде. Виртуалды зертханалар, интерактивті модельдер және білім беру платформалары күрделі химиялық процестерді көрнекі түрде түсіндіруге мүмкіндік береді. Мұндай құралдар әсіресе қауіпсіздік талаптарына байланысты нақты тәжірибе жасау қиын болатын жағдайларда тиімді қолданылады. Сонымен қатар цифрлық ресурстар оқушылардың зерттеушілік белсенділігін арттырады.

Функционалдық сауаттылықты қалыптастыруда оқушылардың өздігінен білім алу дағдыларын дамыту ерекше маңызға ие. Бүгінгі таңда ғылым мен технология қарқынды дамып отырғандықтан, адамның өмір бойы білім алу қабілеті маңызды құзыретке айналды. Химия сабақтарында оқушыларды қосымша ақпарат көздерін пайдалануға, ғылыми мақалалармен жұмыс істеуге және өздігінен зерттеу жүргізуге үйрету қажет.

Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытуда топтық жұмыстардың да мүмкіндігі зор. Топпен жұмыс барысында оқушылар өзара пікір алмасады, мәселелерді бірлесіп шешеді және жауапкершілікті бөліседі. Бұл олардың коммуникативтік дағдыларын жетілдіріп қана қоймай, әлеуметтік құзыреттіліктерін де дамытады. Химия сабақтарындағы топтық зерттеулер мен жобалар осы бағыттағы жұмыстардың тиімді үлгісі бола алады.

Функционалдық сауаттылықты қалыптастыруда қалыптастырушы бағалаудың рөлі ерекше. Қалыптастырушы бағалау оқушыларға өз жетістіктерін бақылауға және оқу үдерісін жетілдіруге мүмкіндік береді. Мұғалімнің уақтылы берген кері байланысы оқушылардың қателіктерін түзетуіне және білімдерін жетілдіруіне ықпал етеді. Бұл олардың оқу мотивациясын сақтауға көмектеседі.

Химия сабақтарында өмірлік мазмұндағы тапсырмаларды пайдалану оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырады. Мысалы, тұрмыстық химиялық өнімдердің қауіпсіздігі, тағам сапасы, дәрілік заттардың әсері немесе қоршаған ортаның ластануы сияқты мәселелерді қарастыру оқушылардың күнделікті өмірімен тығыз байланысты болады. Мұндай тапсырмалар олардың алған білімдерінің практикалық маңызын түсінуіне мүмкіндік береді.

Қазіргі әлемде экологиялық мәселелердің өзектілігі артып отырғандықтан, химия сабақтарында тұрақты даму идеяларын енгізу де функционалдық сауаттылықтың маңызды бағыты болып табылады. Оқушылар табиғи ресурстарды ұтымды пайдалану, қалдықтарды азайту және қоршаған ортаны қорғау мәселелерін түсінуі қажет. Бұл олардың экологиялық жауапкершілігін қалыптастырады.

Химия сабақтарында функционалдық сауаттылықты қалыптастыру нәтижесінде оқушылар ғылыми білімді өмірлік жағдайларда қолдануға үйренеді. Олар тек химиялық заңдылықтарды меңгеріп қана қоймай, нақты мәселелерді шешу барысында осы білімдерді тиімді пайдалана алады. Бұл олардың болашақтағы оқуына, кәсіби қызметіне және күнделікті өміріне оң әсер етеді.

Химия сабақтарында функционалдық сауаттылықты қалыптастыру қазіргі білім беру жүйесінің негізгі басымдықтарының бірі болып табылады. Бұл бағыт оқушылардың теориялық білімді меңгеруімен қатар, оны нақты өмірлік жағдайларда қолдана алуына мүмкіндік береді. Функционалдық сауаттылық қалыптасқан оқушы химиялық білімді тек пән аясында ғана емес, күнделікті тұрмыста, денсаулық сақтау мәселелерінде, қоршаған ортаны қорғауда және болашақ кәсіби қызметінде тиімді пайдалана алады.

Қазіргі заманғы қоғам ғылым мен технологияның қарқынды дамуымен сипатталады. Осыған байланысты оқушылардың ғылыми сауаттылығын арттыру мәселесі ерекше өзектілікке ие болып отыр. Химия пәні ғылыми дүниетанымды қалыптастыруда маңызды орын алатындықтан, функционалдық сауаттылықты дамытуда үлкен мүмкіндікке ие. Оқушылар химиялық заңдылықтарды түсіну арқылы қоршаған ортадағы көптеген құбылыстардың себеп-салдарын ғылыми тұрғыдан түсіндіруге үйренеді.

Функционалдық сауаттылықты қалыптастыруда оқушылардың белсенді танымдық әрекеті шешуші рөл атқарады. Сабақ барысында тәжірибе жасау, бақылау жүргізу, ақпарат жинау және нәтижелерді талдау сияқты әрекеттер оқушылардың оқу үдерісіне белсенді қатысуын қамтамасыз етеді. Белсенді оқыту әдістері олардың білімді терең меңгеруіне және ұзақ уақыт есте сақтауына ықпал етеді.

Химия сабақтарында өмірмен байланысты тапсырмаларды қолдану функционалдық сауаттылықты дамытудың тиімді құралы болып табылады. Оқушылар нақты өмірлік жағдаяттарды шешу барысында алған білімдерінің қажеттілігін сезінеді. Мысалы, ауыз судың сапасын бағалау, тұрмыстық химиялық заттарды қауіпсіз пайдалану немесе тағам өнімдерінің құрамын талдау сияқты тапсырмалар химияның өмірдегі рөлін түсінуге мүмкіндік береді.

Функционалдық сауаттылықты дамыту барысында зертханалық жұмыстардың орны ерекше. Зертханалық тәжірибелер оқушылардың теориялық білімдерін нақты тәжірибемен байланыстырады. Олар тәжірибе жүргізу барысында бақылау жасауға, қорытынды шығаруға және дәлелдер келтіруге үйренеді. Бұл олардың ғылыми ойлау мәдениетін қалыптастырады және зерттеушілік қабілеттерін дамытады.

Зерттеушілік қызметтің маңызы қазіргі білім беру талаптарымен де сәйкес келеді. Зерттеу жұмыстары оқушыларды мәселені өз бетінше анықтауға, болжам ұсынуға және оны тексеруге үйретеді. Мұндай әрекеттер функционалдық сауаттылықтың негізгі көрсеткіштерінің бірі болып саналатын дербес шешім қабылдау қабілетін қалыптастырады.

Жобалық оқыту технологиясы химия сабақтарында функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың маңызды құралдарының бірі болып табылады. Жобалық жұмыстар барысында оқушылар нақты мәселелерді зерттеп, олардың шешу жолдарын ұсынады. Бұл олардың шығармашылық қабілеттерін дамытып қана қоймай, алған білімдерін кешенді түрде қолдануға мүмкіндік береді. Сонымен қатар жобалық жұмыстар оқушылардың коммуникативтік және ұйымдастырушылық дағдыларын жетілдіреді.

Химия сабақтарында пәнаралық байланысты жүзеге асыру функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың тиімді жолдарының бірі болып табылады. Химия биологиямен, физикамен, географиямен және математикамен тығыз байланыста болғандықтан, пәндер арасындағы байланыс оқушылардың дүниетанымын кеңейтеді. Олар әртүрлі ғылымдар арасындағы өзара байланысты түсініп, білімді кешенді түрде қабылдауға үйренеді.

Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану функционалдық сауаттылықты дамыту мүмкіндіктерін кеңейтеді. Виртуалды зертханалар, электрондық ресурстар және интерактивті тапсырмалар оқушылардың танымдық белсенділігін арттырады. Сонымен қатар олар күрделі химиялық процестерді көрнекі түрде түсінуге мүмкіндік береді. Цифрлық технологияларды тиімді пайдалану қазіргі заманғы химия сабағының ажырамас бөлігіне айналып отыр.

Функционалдық сауаттылықты қалыптастыруда оқушылардың экологиялық мәдениетін дамыту да маңызды орын алады. Қазіргі экологиялық мәселелерді түсіну және оларды шешу жолдарын қарастыру химия пәнінің мазмұнымен тығыз байланысты. Оқушылар қоршаған ортаның ластану себептерін, оның салдарын және алдын алу шараларын зерттеу арқылы экологиялық жауапкершілікке үйренеді.

Химия сабақтарында функционалдық сауаттылықты қалыптастыру оқушылардың кәсіби бағдарлануына да оң әсер етеді. Ғылым мен технология салаларына қызығушылық танытқан оқушылар болашақта осы бағыттағы мамандықтарды таңдауға бейім болады. Сонымен қатар функционалдық сауаттылықтың жоғары деңгейі олардың кез келген кәсіби салада табысты қызмет етуіне негіз болады.

Қазіргі білім беру жүйесінде мұғалімнің рөлі ерекше маңызға ие. Функционалдық сауаттылықты қалыптастыруда мұғалім тек білім беруші ғана емес, оқушылардың зерттеушілік әрекетін ұйымдастырушы және бағыттаушы тұлға ретінде көрінеді. Сондықтан педагог оқыту әдістерін үнемі жетілдіріп, заманауи технологияларды тиімді пайдалана білуі қажет.

Функционалдық сауаттылықты дамыту ұзақ мерзімді және жүйелі жұмысты талап етеді. Ол бір ғана сабақтың немесе тақырыптың шеңберінде қалыптаспайды. Сондықтан химия пәнін оқыту барысында барлық оқу әрекеттері оқушылардың алған білімдерін өмірде қолдану қабілеттерін дамытуға бағытталуы тиіс. Бұл бағыттағы жүйелі жұмыс білім сапасының артуына ықпал етеді.

Қорытындылай келе, химия сабақтарында функционалдық сауаттылықты қалыптастыру қазіргі білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады. Функционалдық сауаттылық оқушылардың теориялық білімдерін күнделікті өмірде қолдануына, ғылыми көзқарасын қалыптастыруына және өмірлік мәселелерді шешу қабілеттерін дамытуына мүмкіндік береді. Зертханалық жұмыстар, жобалық оқыту, проблемалық жағдаяттар, зерттеушілік тапсырмалар және ақпараттық технологиялар осы мақсатқа жетудің тиімді құралдары болып табылады. Химия пәнін өмірмен байланыстыра оқыту арқылы оқушылардың пәнге деген қызығушылығы артып, олардың ғылыми және практикалық құзыреттіліктері қалыптасады. Сондықтан химия мұғалімдерінің кәсіби қызметінде функционалдық сауаттылықты дамытуға бағытталған әдістерді жүйелі қолдану білім сапасын арттырудың және бәсекеге қабілетті тұлға қалыптастырудың маңызды шарты болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана, 2022.
2. Қазақстан Республикасы жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. – Астана, 2023.
3. Химия пәні бойынша оқу бағдарламасы. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2023.
4. OECD. PISA 2022 Assessment and Analytical Framework. – Paris: OECD Publishing, 2023.
5. Bybee R. Scientific Literacy and Science Education. – New York: Routledge, 2019.
6. Hofstein A., Lunetta V. The Laboratory in Science Education. – Science Education Journal, 2020.
7. Құдайбергенова К. Құзыреттілік тәсілдің теориялық негіздері. – Алматы: Ғылым, 2019.
8. Жүнісова К. Химияны оқыту әдістемесі. – Алматы: Білім, 2021.
9. Полат Е.С. Қазіргі педагогикалық технологиялар. – Мәскеу, 2020.
10. Назарбаев Зияткерлік мектептері. Химия пәнін оқыту бойынша әдістемелік нұсқаулық. – Астана, 2022.

ИНФОРМАТИКА САБАҚТАРЫНДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ҚҰРАЛДАРЫН ТИІМДІ ҚОЛДАНУ

Кәдірбергенова Әйгерім Мұхтарқызы
Жамбыл облысы Шу ауданы
Әлия Молдағұлова атындағы орта мектебі
Информатика пәні мұғалімі

Аннотация. Бұл мақалада информатика сабақтарында жасанды интеллект құралдарын тиімді қолданудың педагогикалық және әдістемелік негіздері қарастырылады. Қазіргі білім беру жүйесіндегі жасанды интеллект технологияларының рөлі, олардың оқыту сапасын арттырудағы мүмкіндіктері және оқушылардың цифрлық құзыреттілігін қалыптастырудағы маңызы талданады. Сонымен қатар жасанды интеллект құралдарын информатика сабақтарында қолданудың тиімді жолдары, олардың алгоритмдік ойлауды, шығармашылық қабілеттерді, зерттеушілік дағдыларды және функционалдық сауаттылықты дамытуға әсері сипатталады. Білім беру үдерісінде жасанды интеллект технологияларын қауіпсіз, этикалық және нәтижелі қолданудың өзекті мәселелері қарастырылады.

Қазіргі әлем цифрлық технологиялардың қарқынды даму кезеңін бастан кешіруде. Соңғы жылдары ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың мүмкіндіктері кеңейіп, адамның күнделікті өміріне жаңа цифрлық шешімдер қарқынды енгізілуде. Осындай технологиялардың ішінде жасанды интеллект ерекше орын алады. Бүгінгі таңда жасанды интеллект өндіріс, медицина, қаржы, ғылым, көлік және білім беру салаларында кеңінен қолданылып келеді. Сондықтан мектеп оқушыларын осы технологиялармен таныстыру және оларды тиімді пайдалануға үйрету қазіргі білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің біріне айналды.

Қазақстан Республикасында білім беру мазмұнын жаңарту жағдайында оқушылардың цифрлық құзыреттілігін дамытуға ерекше назар аударылуда. Цифрлық қоғамда өмір сүретін қазіргі ұрпақ ақпаратты тек тұтынушы ғана емес, оны талдайтын, бағалайтын және тиімді пайдаланатын тұлға болуы тиіс. Осы тұрғыдан алғанда информатика пәнінің рөлі айрықша. Информатика оқушыларды ақпараттық технологиялардың негіздерімен таныстырып қана қоймай, олардың технологиялық мәдениетін қалыптастырады. Ал жасанды интеллект құралдарын оқу үдерісіне енгізу бұл мүмкіндіктерді жаңа деңгейге көтереді.

Жасанды интеллект дегеніміз – компьютерлік жүйелердің адам интеллектісіне тән әрекеттерді орындау қабілеті. Мұндай әрекеттерге үйрену, талдау, қорытынды жасау, мәтін өңдеу, бейнелерді тану және шешім қабылдау жатады. Қазіргі таңда жасанды интеллект технологиялары өте жылдам дамып келеді. Бұл технологиялардың білім беру саласына енуі оқыту әдістерінің өзгеруіне және жаңа педагогикалық тәсілдердің қалыптасуына ықпал етуде.

Информатика сабақтарында жасанды интеллект құралдарын қолданудың басты артықшылықтарының бірі – оқыту үдерісін дараландыру мүмкіндігі. Әрбір оқушының білім деңгейі, оқу қарқыны және қызығушылығы әртүрлі болады. Дәстүрлі сабақтарда мұғалім барлық оқушыларға бірдей тапсырма ұсынса, жасанды интеллект негізіндегі жүйелер әр білім алушының ерекшеліктерін ескеріп, жеке тапсырмалар құра алады. Бұл оқушылардың білім сапасын арттыруға және олардың оқу мотивациясын көтеруге ықпал етеді.

Қазіргі таңда мәтін генерациялайтын интеллектуалды жүйелер білім беру саласында кеңінен қолданылуда. Мұндай жүйелер оқушыларға ақпарат іздеуге, мәтіндерді талдауға, идеялар ұсынуға және түрлі шығармашылық жұмыстарды орындауға көмектеседі. Информатика сабақтарында мұғалімдер бұл құралдарды оқу мақсаттарына сәйкес пайдалану арқылы оқушылардың зерттеушілік қабілеттерін дамытуға мүмкіндік алады. Сонымен бірге оқушылар ақпараттың дұрыстығын тексеруге және алынған нәтижелерді сыни тұрғыдан бағалауға үйренеді.

Жасанды интеллект құралдарын қолдану оқушылардың алгоритмдік ойлау қабілетін дамытуға да мүмкіндік береді. Алгоритмдік ойлау – информатика пәнінің негізгі бағыттарының бірі. Оқушылар жасанды интеллекттің қалай жұмыс істейтінін түсіну арқылы деректерді өңдеу, заңдылықтарды анықтау және шешім қабылдау процестерін жақсы меңгереді. Бұл олардың логикалық ойлауын дамытуға және күрделі мәселелерді шешуге үйретеді.

Қазіргі заманғы еңбек нарығында жасанды интеллектпен жұмыс істей алатын мамандарға сұраныс артып келеді. Көптеген кәсіптер автоматтандырылып, интеллектуалды жүйелердің көмегімен жүзеге асырылуда. Сондықтан оқушыларды мектеп қабырғасынан бастап жасанды интеллект технологияларымен таныстыру олардың болашақ кәсіби даярлығына оң әсер етеді. Информатика сабақтарында осы бағыттағы жұмыстарды ұйымдастыру арқылы оқушылардың болашақ мамандықтарды саналы таңдауына ықпал етуге болады.

Жасанды интеллект құралдарының тағы бір маңызды ерекшелігі – үлкен көлемдегі ақпаратпен жұмыс істеу мүмкіндігі. Қазіргі таңда ақпарат көлемі жыл сайын еселіеп өсіп келеді. Мұндай жағдайда қажетті мәліметтерді табу және оларды тиімді пайдалану маңызды дағдыға айналды. Интеллектуалды жүйелер ақпаратты жылдам өңдеп, қажетті деректерді ұсынуға мүмкіндік береді. Бұл оқушылардың ақпараттық сауаттылығын дамытуға жағдай жасайды.

Информатика сабақтарында жасанды интеллектті қолдану оқушылардың шығармашылық әлеуетін дамытуға да ықпал етеді. Бүгінгі күні мәтін, сурет, бейне және бағдарламалық өнімдер жасауға арналған көптеген интеллектуалды сервистер бар. Мұндай құралдарды пайдалану арқылы оқушылар өз идеяларын жүзеге асырып, жаңа жобалар әзірлей алады. Бұл олардың шығармашылық белсенділігін арттырып, инновациялық ойлауын қалыптастырады.

Бағдарламалау негіздерін оқыту барысында жасанды интеллекттің мүмкіндіктері ерекше байқалады. Кейбір интеллектуалды жүйелер бағдарламалық кодтарды құруға, қатені анықтауға және бағдарламаны жетілдіруге көмектеседі. Мұндай құралдар оқушылардың бағдарламалау тілдерін меңгеруін жеңілдетіп, олардың тәжірибелік дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Сонымен қатар оқушылар кодтың құрылымын жақсы түсініп, бағдарламалау логикасын тереңірек меңгереді.

Информатика сабақтарында жасанды интеллект құралдарын пайдалану барысында ақпараттық қауіпсіздік мәселесіне ерекше назар аудару қажет. Оқушылар жеке деректерді қорғау, киберқауіпсіздік және цифрлық этика қағидаларын білуі тиіс. Себебі қазіргі цифрлық ортада технологияларды дұрыс қолданбау түрлі қауіптерге әкелуі мүмкін. Сондықтан жасанды интеллектті оқыту барысында қауіпсіздік мәдениетін қалыптастыру маңызды міндеттердің бірі болып табылады.

Жасанды интеллект технологияларын білім беру үдерісіне енгізу мұғалімнің кәсіби қызметіне де жаңа талаптар қояды. Мұғалім заманауи технологиялардың мүмкіндіктерін меңгеріп қана қоймай, оларды педагогикалық мақсаттарға сәйкес қолдана білуі тиіс. Сонымен қатар оқушыларды технологияларды жауапкершілікпен пайдалануға үйретуі қажет. Бұл қазіргі заман мұғалімінің маңызды кәсіби құзыреттерінің бірі болып табылады.

Информатика сабақтарында жасанды интеллект құралдарын тиімді қолданудың маңызды бағыттарының бірі – оқушылардың зерттеушілік мәдениетін қалыптастыру болып табылады. Қазіргі білім беру жүйесінде оқушының дайын ақпаратты қабылдауы ғана емес, оны талдауы, салыстыруы, бағалауы және жаңа қорытындылар жасай алуы жоғары бағаланады. Осы тұрғыдан алғанда жасанды интеллект технологиялары оқушылардың зерттеушілік әрекеттерін ұйымдастыруға қолайлы мүмкіндік береді. Олар белгілі бір мәселе бойынша ақпарат жинап, алынған деректерді саралап, өз қорытындыларын жасауға үйренеді. Мұндай жұмыстар оқушылардың ғылыми ойлау мәдениетін қалыптастыруға ықпал етеді.

Жасанды интеллект құралдары білім беру саласында деректерді өңдеу және талдау мүмкіндіктерін кеңейтуде. Информатика сабақтарында оқушылар әртүрлі деректер жиынтығымен жұмыс істеу арқылы аналитикалық қабілеттерін дамыта алады. Мысалы, белгілі бір тақырып бойынша статистикалық мәліметтерді жинақтау, оларды визуализациялау және алынған нәтижелерге қорытынды жасау сияқты жұмыстар функционалдық сауаттылықты дамытуға мүмкіндік береді. Бұл қазіргі қоғамда аса маңызды дағдылардың бірі болып табылады.

Қазіргі уақытта интеллектуалды чат-боттар мен цифрлық көмекшілер білім беру үдерісінде кеңінен қолданылуда. Мұндай жүйелер оқушылардың сұрақтарына жауап беріп, түсінбеген тақырыптарын түсіндіруге көмектеседі. Информатика сабақтарында бұл құралдарды пайдалану оқушылардың өздігінен білім алу

дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Алайда мұғалімдер оқушыларға кез келген ақпаратты тексеру қажеттігін түсіндіруі тиіс. Себебі жасанды интеллект жүйелері кейде қате немесе толық емес ақпарат ұсынуы мүмкін.

Жасанды интеллект құралдарын қолдану барысында сыни ойлау дағдыларын дамыту ерекше маңызға ие. Қазіргі цифрлық ортада ақпараттың шынайылығын анықтау маңызды мәселелердің біріне айналды. Сондықтан оқушылар алынған ақпаратты талдауға, бірнеше дереккөздермен салыстыруға және оның сенімділігін бағалауға үйренуі қажет. Бұл олардың ақпараттық мәдениетін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Информатика сабақтарында жобалық оқыту технологиясын қолдану жасанды интеллект құралдарының мүмкіндіктерін толық пайдалануға жағдай жасайды. Жобалық жұмыстар барысында оқушылар нақты мәселені зерттеп, оны шешуге арналған цифрлық өнімдер әзірлей алады. Мысалы, қарапайым чат-бот жасау, мәліметтерді талдайтын бағдарлама құру немесе белгілі бір тақырып бойынша интеллектуалды ақпараттық жүйе жобасын әзірлеу сияқты тапсырмалар оқушылардың шығармашылық және зерттеушілік қабілеттерін дамытады.

Бағдарламалау сабақтарында жасанды интеллект технологияларын пайдалану оқушылардың тәжірибелік дағдыларын жетілдіруге ықпал етеді. Интеллектуалды код генераторлары бағдарламалық код жазуға көмек көрсетіп, қателерді анықтауға мүмкіндік береді. Мұндай құралдар бағдарламалауды үйрену процесін жеңілдеткенімен, оқушылардың дайын шешімдерді ғана пайдаланбай, олардың жұмыс істеу логикасын түсінуі маңызды. Сондықтан мұғалімдер технологияны көмекші құрал ретінде пайдаланып, оқушылардың дербес ойлауына жағдай жасауы тиіс.

Жасанды интеллект құралдарын қолдану барысында академиялық адалдық мәселесіне ерекше көңіл бөлінуі қажет. Кейбір оқушылар интеллектуалды жүйелер ұсынған дайын мәтіндерді немесе бағдарламалық кодтарды өз жұмысы ретінде пайдалануы мүмкін. Сондықтан мұғалімдер оқушыларға технологияларды дұрыс қолдану мәдениетін қалыптастырып, алынған нәтижелерді талдау мен жетілдірудің маңызын түсіндіруі қажет. Бұл олардың жауапкершілік сезімін дамытуға ықпал етеді.

Информатика сабақтарында жасанды интеллект құралдарын пайдалану арқылы саралап оқыту мүмкіндіктерін кеңейтуге болады. Әрбір оқушының білім деңгейі әртүрлі болғандықтан, интеллектуалды жүйелер оқушылардың қажеттіліктеріне сәйкес тапсырмалар ұсына алады. Мұндай тәсіл оқушылардың оқу жетістіктерін арттыруға және олардың жеке мүмкіндіктерін барынша дамытуға көмектеседі.

Жасанды интеллект технологияларының көмегімен білім алушылардың оқу жетістіктерін бағалау үдерісін де жетілдіруге болады. Кейбір жүйелер оқушылардың тапсырмаларды орындау нәтижелерін автоматты түрде талдап, кері байланыс береді. Бұл мұғалімнің уақытын үнемдеп қана қоймай, оқушыларға өз білім деңгейін бағалауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар мұндай жүйелер білімдегі олқылықтарды анықтауға көмектеседі.

Қазіргі таңда цифрлық сауаттылық XXI ғасыр дағдыларының маңызды құрамдас бөлігі ретінде қарастырылады. Информатика сабақтарында жасанды интеллект құралдарын пайдалану оқушылардың цифрлық құзыреттілігін қалыптастыруға ықпал етеді. Олар технологиялардың мүмкіндіктерін түсініп қана қоймай, оларды тиімді әрі қауіпсіз пайдалануды үйренеді. Бұл олардың болашақ кәсіби және әлеуметтік өмірінде маңызды рөл атқарады.

Жасанды интеллект технологияларын қолдану барысында оқушылардың шығармашылық әлеуетін дамытуға ерекше көңіл бөлінуі тиіс. Интеллектуалды жүйелер жаңа идеялар ұсынуға, визуалды материалдар әзірлеуге және инновациялық жобалар жасауға мүмкіндік береді. Оқушылар мұндай құралдарды пайдалана отырып, өздерінің шығармашылық қабілеттерін дамытып, жаңа өнімдер жасау тәжірибесін меңгереді.

Информатика сабақтарында жасанды интеллект құралдарын қолданудың тағы бір маңызды бағыты – кәсіптік бағдар беру. Қазіргі таңда деректер ғылымы, бағдарламалық жасақтама әзірлеу, машиналық оқыту және жасанды интеллект салаларындағы мамандықтарға сұраныс жоғары. Мектеп оқушылары осы технологиялармен ерте жастан танысу арқылы болашақ мамандықтарын саналы таңдауға мүмкіндік алады.

Жасанды интеллект құралдары мұғалімдерге де жаңа мүмкіндіктер ұсынады. Олар оқу материалдарын дайындау, тапсырмалар құрастыру және білім алушылардың нәтижелерін талдау сияқты жұмыстарды жеңілдетеді. Нәтижесінде мұғалім оқу үдерісін ұйымдастыруға және оқушылардың шығармашылық белсенділігін дамытуға көбірек көңіл бөле алады.

Қазіргі білім беру жүйесінің басты мақсаты – оқушыларды болашақ өмірге даярлау. Жасанды интеллект технологиялары қазіргі қоғамның ажырамас бөлігіне айналып отырғандықтан, оларды оқу үдерісіне енгізу уақыт талабы болып табылады. Информатика сабақтарында бұл технологияларды тиімді пайдалану оқушылардың заманауи цифрлық ортада табысты әрекет етуіне қажетті құзыреттерді қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект құралдарын дұрыс ұйымдастырылған педагогикалық үдерісте қолдану оқушылардың танымдық белсенділігін арттырып, олардың білім сапасын жақсартуға ықпал етеді. Сонымен қатар бұл технологиялар оқушыларды шығармашылыққа, зерттеушілікке және үздіксіз білім алуға ынталандырады.

Информатика сабақтарында жасанды интеллект құралдарын тиімді қолдану білім беру жүйесінің заманауи даму бағыттарымен тығыз байланысты. Қазіргі цифрлық қоғамда оқушылардың технологиялық сауаттылығын қалыптастыру ғана емес, олардың жаңа технологияларды саналы, қауіпсіз және нәтижелі

пайдалану қабілеттерін дамыту да маңызды міндет болып отыр. Осы тұрғыдан алғанда жасанды интеллект білім беру мазмұнын жаңғыртуға мүмкіндік беретін қуатты құралдардың бірі ретінде қарастырылады.

Жасанды интеллект технологиялары оқыту үдерісін дараландыруға, оқушылардың білім деңгейіне сәйкес тапсырмалар ұсынуға және оқу нәтижелерін тиімді бақылауға мүмкіндік береді. Мұндай мүмкіндіктер білім алушылардың жеке ерекшеліктерін ескеруге жағдай жасап, олардың оқу мотивациясын арттырады. Әсіресе информатика пәнінде жасанды интеллект құралдарын қолдану теориялық білім мен практикалық әрекетті ұштастыруға мүмкіндік береді.

Информатика сабақтарында жасанды интеллекттің мүмкіндіктерін пайдалану оқушылардың алгоритмдік ойлауын дамытуға оң әсер етеді. Алгоритмдер құру, деректерді өңдеу және интеллектуалды жүйелердің жұмыс принциптерін түсіну арқылы оқушылар логикалық ойлау қабілеттерін жетілдіреді. Бұл олардың күрделі мәселелерді шешу дағдыларын қалыптастырып, түрлі өмірлік жағдаяттарда тиімді шешім қабылдауына ықпал етеді.

Жасанды интеллект құралдарын пайдалану барысында оқушылардың зерттеушілік мәдениеті де дамиды. Олар ақпарат жинау, оны талдау және алынған нәтижелерге негізделген қорытындылар жасау әрекеттерін меңгереді. Бұл қазіргі білім беру жүйесінде маңызды болып саналатын функционалдық сауаттылықтың қалыптасуына ықпал етеді. Зерттеушілік жұмыстар оқушылардың өздігінен білім алуына және өмір бойы білім алуға дайын тұлға ретінде қалыптасуына жағдай жасайды.

Қазіргі кезеңде шығармашылық ойлау қабілеті еңбек нарығында жоғары бағаланатын қасиеттердің бірі болып табылады. Жасанды интеллект құралдары оқушылардың шығармашылық әлеуетін дамытуға мүмкіндік береді. Түрлі цифрлық өнімдер жасау, мәтіндер құрастыру, визуалды материалдар әзірлеу және инновациялық жобаларды жүзеге асыру барысында оқушылар өз идеяларын іске асыру тәжірибесін жинақтайды. Бұл олардың креативті ойлауын дамытуға ықпал етеді.

Информатика сабақтарында жасанды интеллектті қолданудың маңызды бағыттарының бірі – цифрлық құзыреттілікті қалыптастыру. Қазіргі қоғамда әрбір азамат цифрлық технологияларды тиімді пайдалана алуы тиіс. Оқушылар ақпаратты іздеу, өңдеу, сақтау және тарату дағдыларын меңгерумен қатар, технологиялардың мүмкіндіктері мен шектеулерін түсінуге үйренеді. Бұл олардың саналы цифрлық азамат ретінде қалыптасуына ықпал етеді.

Жасанды интеллект технологияларының кең таралуы цифрлық этика мәселесін де өзекті етіп отыр. Информатика сабақтарында оқушылар авторлық құқықты сақтау, жеке деректерді қорғау, ақпараттық қауіпсіздік және академиялық адалдық қағидаларын меңгеруі қажет. Технологияларды жауапкершілікпен пайдалану мәдениетін қалыптастыру қазіргі білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады.

Ақпараттық қауіпсіздік мәселесі де жасанды интеллектті қолданумен тығыз байланысты. Қазіргі уақытта интернет кеңістігінде түрлі қауіптер кездесетіндіктен, оқушылардың киберқауіпсіздік саласындағы білімдерін жетілдіру маңызды. Информатика сабақтарында жасанды интеллект құралдарын пайдалану барысында қауіпсіздік ережелерін сақтау және жеке ақпаратты қорғау мәселелеріне ерекше көңіл бөлінуі қажет.

Жасанды интеллект технологияларының дамуы мұғалімнің кәсіби қызметіне де өзгерістер енгізуде. Мұғалім тек білім беруші ғана емес, сонымен қатар оқушылардың цифрлық ортадағы әрекеттерін ұйымдастырушы және бағыттаушы тұлғаға айналуда. Сондықтан педагогтердің жасанды интеллект құралдарын меңгеруі және оларды оқу мақсаттарына сәйкес қолдана білуі маңызды. Бұл қазіргі мұғалімнің кәсіби құзыреттілігінің маңызды көрсеткіштерінің бірі болып табылады.

Информатика сабақтарында жасанды интеллект құралдарын қолдану оқушылардың кәсіптік бағдарлануына да оң әсер етеді. Қазіргі таңда бағдарламалау, деректер ғылымы, машиналық оқыту және цифрлық технологиялар салаларындағы мамандықтарға сұраныс артып келеді. Оқушылардың осы бағыттармен ерте танысуы олардың болашақ мамандықтарын саналы таңдауға мүмкіндік береді.

Білім беру жүйесінде жасанды интеллектті тиімді қолдану оқушылардың оқу жетістіктерін арттыруға ықпал етеді. Технологиялар күрделі тақырыптарды түсіндіруді жеңілдетіп, оқыту үдерісін қызықты әрі қолжетімді етеді. Сонымен қатар білім алушылардың өз бетімен жұмыс істеу дағдыларын дамытуға жағдай жасайды.

Қазіргі қоғамда үздіксіз білім алу қажеттілігі күн сайын артып келеді. Жасанды интеллект құралдарын пайдалану оқушыларды жаңа білімді өздігінен меңгеруге үйретеді. Олар ақпаратты іздеу, талдау және тәжірибеде қолдану арқылы өзіндік білім алу мәдениетін қалыптастырады. Бұл олардың болашақ өмірінде табысты болуына ықпал етеді.

Информатика сабақтарында жасанды интеллект технологияларын тиімді қолдану білім беру сапасын арттырудың маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Ол оқушылардың технологиялық сауаттылығын дамытуға, шығармашылық қабілеттерін жетілдіруге және заманауи қоғам талаптарына бейімделуіне мүмкіндік береді.

Қорытындылай келе, информатика сабақтарында жасанды интеллект құралдарын тиімді қолдану оқушылардың цифрлық құзыреттілігін, алгоритмдік ойлауын, зерттеушілік қабілеттерін және шығармашылық әлеуетін дамытуға ықпал етеді. Жасанды интеллект технологиялары оқыту үдерісін дараландыруға, білім сапасын арттыруға және оқушылардың оқу мотивациясын күшейтуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар бұл құралдар білім алушыларды болашақ цифрлық қоғамда табысты әрекет етуге дайындайды. Алайда жасанды интеллектті пайдалану барысында цифрлық этика, ақпараттық қауіпсіздік және академиялық адалдық қағидаларын сақтау ерекше маңызды. Сондықтан информатика мұғалімдері жасанды интеллект құралдарын

педагогикалық мақсаттарға сәйкес тиімді қолдану арқылы оқушылардың заманауи құзыреттерін қалыптастыруға бағытталған жүйелі жұмыстар жүргізуі қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана, 2022.
2. Қазақстан Республикасы жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. – Астана, 2023.
3. Информатика пәні бойынша оқу бағдарламасы. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2023.
4. UNESCO. Guidance for Generative AI in Education and Research. – Paris, 2023.
5. Russell S., Norvig P. Artificial Intelligence: A Modern Approach. – Pearson Education, 2021.
6. Holmes W., Bialik M., Fadel C. Artificial Intelligence in Education. – Boston: Center for Curriculum Redesign, 2019.
7. Luckin R. Machine Learning and Human Intelligence. – London: UCL Press, 2018.
8. OECD. Artificial Intelligence and the Future of Skills. – Paris, 2021.
9. Полат Е.С. Қазіргі педагогикалық технологиялар. – Мәскеу, 2020.
10. Назарбаев Зияткерлік мектептері. Информатика пәнін оқыту бойынша әдістемелік ұсынымдар. – Астана, 2022.

ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР АРҚЫЛЫ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҚТАРЫНЫҢ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ

Аксут Ғалымжан Жанарбекович
Жамбыл облысы Шу ауданы
Әлия Молдағұлова атындағы орта мектебі
Дене тәрбиесі пәні мұғалімі

Аннотация. Мақалада қазіргі білім беру жүйесіндегі цифрлық технологиялардың дене шынықтыру сабақтарын ұйымдастырудағы рөлі мен маңызы қарастырылады. Цифрлық білім беру ресурстарын пайдалану арқылы оқушылардың дене белсенділігін арттыру, денсаулық мәдениетін қалыптастыру және сабақтың тиімділігін көтеру мәселелері талданады. Сонымен қатар дене шынықтыру сабақтарында мобильді қосымшаларды, фитнес-трекерлерді, интерактивті платформаларды және бейне талдау технологияларын қолданудың ерекшеліктері сипатталады. Цифрлық технологиялардың оқушылардың мотивациясын арттырудағы, дене дайындығын бақылаудағы және жеке білім беру траекториясын құрудағы мүмкіндіктері ғылыми-педагогикалық тұрғыдан негізделеді.

Қазіргі таңда білім беру жүйесінде цифрлық технологияларды пайдалану уақыт талабы болып отыр. Ақпараттық қоғам жағдайында оқушылардың білім алу тәсілдері өзгеріп, жаңа технологиялар оқу үдерісінің ажырамас бөлігіне айналды. Қазақстан Республикасының білім беру саласын дамыту бағыттарында да цифрландыру мәселесіне ерекше назар аударылуда. Бұл өзгерістер барлық оқу пәндеріне әсер етіп, дене шынықтыру пәнінің мазмұны мен оқыту әдістеріне де жаңашылдықтар енгізуде. Бұрын дене шынықтыру сабағы көбінесе практикалық жаттығуларды орындаумен ғана шектелсе, қазіргі уақытта цифрлық технологиялардың көмегімен сабақтың мазмұнын байытуға және оның нәтижелілігін арттыруға мүмкіндік туып отыр.

Дене шынықтыру пәнінің негізгі мақсаты – оқушылардың денсаулығын нығайту, қозғалыс белсенділігін арттыру, дене қасиеттерін дамыту және салауатты өмір салтын қалыптастыру. Бұл мақсаттарға қол жеткізуде мұғалімнің кәсіби шеберлігімен қатар заманауи технологияларды тиімді пайдалана білуі де маңызды рөл атқарады. Цифрлық технологиялар дене шынықтыру сабақтарын қызықты, мазмұнды және оқушылардың қажеттіліктеріне бейімделген түрде ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

Қазіргі мектеп оқушылары цифрлық ортада өсіп келе жатқан ұрпақ болып табылады. Олар смартфондарды, планшеттерді, түрлі мобильді қосымшаларды және интернет ресурстарын күнделікті пайдаланады. Сондықтан дене шынықтыру сабақтарында цифрлық құралдарды қолдану оқушылардың қызығушылығын арттырып қана қоймай, олардың оқу әрекетін белсенді ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Цифрлық технологиялар арқылы оқушылар өздерінің физикалық көрсеткіштерін бақылап, жеке жетістіктерін бағалай алады.

Соңғы жылдары білім беру саласында фитнес-трекерлер мен смарт құрылғыларды пайдалану кең таралуда. Бұл құрылғылар адамның дене белсенділігі туралы нақты ақпарат береді. Олар жүрек соғу жиілігін, қадам санын, калория шығынын және қозғалыс қарқындылығын анықтай алады. Мұндай құрылғыларды дене шынықтыру сабақтарында пайдалану оқушылардың денсаулық жағдайын бақылауға және дене жүктемесін дұрыс реттеуге мүмкіндік береді.

Оқушылардың дене дайындығын бағалау дене шынықтыру пәніндегі маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Дәстүрлі бағалау тәсілдері кейде оқушылардың нақты физикалық мүмкіндіктерін толық көрсете алмайды. Ал цифрлық технологиялар арқылы алынған мәліметтер бағалаудың объективтілігін арттырады.

Мұғалім әр оқушының даму динамикасын бақылап, оған сәйкес тапсырмалар бере алады. Бұл сараланған оқыту қағидаларын жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Цифрлық технологияларды пайдалану дене шынықтыру сабақтарындағы кері байланысты жетілдіруге де ықпал етеді. Оқушылар өз нәтижелерін бірден көріп, жетістіктері мен кемшіліктерін анықтай алады. Мұндай жедел кері байланыс олардың өзіндік бақылау дағдыларын қалыптастырады және дене белсенділігіне деген жауапкершілігін арттырады.

Дене шынықтыру сабақтарында бейне технологияларды қолдану ерекше маңызға ие. Қозғалыс әрекеттерінің дұрыс орындалуын түсіндіруде бейнематериалдар тиімді құрал болып табылады. Мұғалім белгілі бір жаттығудың орындалу техникасын бейне арқылы көрсетіп, оқушылардың оны дұрыс меңгеруіне жағдай жасайды. Сонымен қатар оқушылардың өз әрекеттерін бейнежазбаға түсіріп, кейін талдау арқылы қателіктерін анықтауына мүмкіндік беріледі.

Бейне талдау әдісі қазіргі спорт тәжірибесінде кеңінен қолданылады. Кәсіби спортшылар өз техникаларын жетілдіру үшін бейнежазбаларды тұрақты түрде пайдаланады. Осындай тәжірибені мектеп жағдайында қолдану оқушылардың қозғалыс дағдыларын жетілдіруге ықпал етеді. Мысалы, жүгіру техникасын, ұзындыққа секіруді немесе спорттық ойындардағы әрекеттерді бейне арқылы талдау олардың нәтижелерін жақсартуға мүмкіндік береді.

Цифрлық технологиялардың тағы бір маңызды бағыты – интерактивті оқыту құралдарын пайдалану. Интерактивті презентациялар, анимациялар және виртуалды модельдер оқушылардың теориялық білімдерін кеңейтуге мүмкіндік береді. Дене тәрбиесінің физиологиялық негіздері, дұрыс тамақтану, спорт тарихы және олимпиадалық қозғалыс туралы ақпараттарды интерактивті форматта ұсыну оқушылардың пәнге қызығушылығын арттырады.

Салауатты өмір салтын қалыптастыру қазіргі қоғамдағы маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Осы бағытта цифрлық технологиялар үлкен мүмкіндік береді. Түрлі мобильді қосымшалар дұрыс тамақтану режимін бақылауға, дене белсенділігін жоспарлауға және күнделікті қозғалыс көлемін есептеуге көмектеседі. Мұндай құралдарды пайдалану оқушылардың денсаулыққа деген жауапкершілігін қалыптастырады.

Цифрлық технологияларды қолдану арқылы оқушылардың жеке білім алу траекториясын ұйымдастыруға болады. Әр оқушының дене дайындығы мен мүмкіндіктері әртүрлі болғандықтан, бірдей тапсырмалар барлық бала үшін тиімді бола бермейді. Арнайы платформалар арқылы әр оқушыға жеке бағдарлама құруға мүмкіндік бар. Бұл олардың жеке жетістіктеріне сәйкес жұмыс істеуіне жағдай жасайды.

Дене шынықтыру сабақтарында цифрлық технологияларды пайдалану мұғалімнің қызметін де жеңілдетеді. Электрондық журналдар, мониторинг жүйелері және цифрлық бағалау құралдары оқу нәтижелерін тиімді бақылауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар мұғалімге әр оқушының даму динамикасын ұзақ мерзімде талдау мүмкіндігін береді.

Қазіргі білім беру жүйесінде оқушылардың оқу мотивациясын арттыру маңызды мәселелердің бірі болып отыр. Цифрлық технологиялар осы міндетті шешудің тиімді құралдарының бірі саналады. Ойын элементтері енгізілген бағдарламалар, рейтинг жүйелері және марапаттау тетіктері оқушылардың қызығушылығын күшейтіп, олардың дене белсенділігіне тұрақты қатысуына ықпал етеді.

Цифрлық технологияларды дене шынықтыру сабақтарында қолданудың маңызды артықшылықтарының бірі – оқыту үдерісін дараландыру мүмкіндігі. Әрбір оқушының дене дайындығы, денсаулық жағдайы, қызығушылығы және физикалық мүмкіндіктері әртүрлі болады. Дәстүрлі сабақтарда барлық оқушыларға ортақ тапсырмалар берілсе, цифрлық технологиялар арқылы әр оқушының ерекшеліктеріне сәйкес жеке жұмыс ұйымдастыруға мүмкіндік туады. Бұл тәсіл оқушылардың өз мүмкіндіктеріне сай дамуына жағдай жасап, олардың дене тәрбиесіне деген қызығушылығын арттырады.

Қазіргі таңда дене белсенділігін бақылауға арналған көптеген мобильді қосымшалар қолданылады. Бұл бағдарламалар жаттығулардың орындалу уақытын, жүрілген қашықтықты, жүрек соғу жиілігін және калория шығынын есептей алады. Мұндай қосымшаларды сабақ барысында пайдалану оқушылардың өз нәтижелерін нақты бақылауына мүмкіндік береді. Олар өз жетістіктерін күн сайын көріп, алға қойған мақсаттарына жетуге ұмтылады. Бұл өз кезегінде өзін-өзі дамыту мәдениетін қалыптастырады.

Дене шынықтыру сабақтарында қолданылатын цифрлық технологиялардың ішінде интерактивті платформалардың орны ерекше. Мұндай платформалар арқылы мұғалімдер оқушыларға түрлі теориялық тапсырмалар, тесттер және бейнематериалдар ұсына алады. Бұл дене тәрбиесі пәнінің білімдік құрамдас бөлігін күшейтіп, оқушылардың спорт пен денсаулық туралы білімдерін кеңейтеді. Сонымен қатар мұндай ресурстар оқушылардың өздігінен білім алу дағдыларын дамытуға ықпал етеді.

Цифрлық технологиялар арқылы дене тәрбиесі сабақтарының мазмұнын байытуға болады. Мысалы, белгілі бір спорт түрінің техникасын үйрету кезінде әлемдік деңгейдегі спортшылардың жаттығуларын көрсететін бейнематериалдарды пайдалану тиімді нәтиже береді. Оқушылар кәсіби спортшылардың қозғалыстарын бақылап, оларды өз әрекеттерімен салыстыру арқылы жаңа дағдыларды жылдам меңгереді.

Заманауи білім беру жүйесінде визуалды ақпараттың маңызы артып келеді. Адам миы көрнекі ақпаратты мәтінге қарағанда әлдеқайда жылдам қабылдайды. Сондықтан дене шынықтыру сабақтарында бейнематериалдарды, анимацияларды және графикалық модельдерді пайдалану оқушылардың қозғалыс әрекеттерін түсінуін жеңілдетеді. Әсіресе күрделі жаттығуларды кезең-кезеңімен көрсету оқыту нәтижелілігін арттырады.

Цифрлық технологияларды пайдалану оқушылардың денсаулық мәдениетін қалыптастыруға да ықпал етеді. Қазіргі кезде балалар арасында қозғалыс белсенділігінің төмендеуі өзекті мәселеге айналып отыр. Ұялы телефондар мен компьютерлер алдында ұзақ уақыт отыру балалардың денсаулығына теріс әсер етуде. Осындай жағдайда цифрлық технологияларды дене белсенділігін арттыру мақсатында пайдалану маңызды. Түрлі фитнес-қосымшалар мен қозғалыс ойындары балаларды белсенді өмір салтына ынталандырады.

Сабақ барысында қолданылатын цифрлық құралдар оқушылардың өз денсаулығына жауапкершілікпен қарауын қалыптастырады. Олар жүрек соғу жиілігінің өзгеруін, жүктеменің ағзаға әсерін және физикалық дайындық деңгейін бақылау арқылы денсаулықтың маңызын тереңірек түсінеді. Бұл оқушылардың салауатты өмір салтын саналы түрде таңдауға ықпал етеді.

Цифрлық технологияларды қолдану арқылы дене шынықтыру сабақтарында жобалық жұмыстар ұйымдастыруға болады. Оқушылар белгілі бір спорт түрі бойынша зерттеу жүргізіп, бейнероликтер дайындап немесе денсаулық сақтау тақырыбында цифрлық презентациялар әзірлей алады. Мұндай жұмыстар олардың зерттеушілік қабілеттерін дамытып, пәнге деген қызығушылығын арттырады.

Қазіргі уақытта виртуалды және толықтырылған шынайылық технологиялары да білім беру жүйесіне ене бастады. Бұл технологиялар дене шынықтыру сабақтарында жаңа мүмкіндіктер ашады. Мысалы, оқушылар белгілі бір спорттық қозғалыстарды виртуалды ортада үйреніп, оларды тәжірибеде қолдана алады. Мұндай тәсіл сабақтардың тартымдылығын арттырып, оқушылардың белсенділігін күшейтеді.

Дене шынықтыру пәнінде цифрлық технологияларды қолдану барысында қауіпсіздік мәселесіне де назар аудару қажет. Мұғалімдер қолданылатын құрылғылардың қауіпсіздігін қамтамасыз етіп, оқушыларға оларды дұрыс пайдалану ережелерін түсіндіруі тиіс. Сонымен қатар жеке деректердің құпиялылығын сақтау мәселелері де ескерілуі қажет.

Цифрлық технологияларды енгізу мұғалімнің кәсіби құзыреттілігіне жаңа талаптар қояды. Бүгінгі дене шынықтыру мұғалімі тек спорттық жаттығуларды үйретуші ғана емес, сонымен қатар цифрлық құралдарды меңгерген және оларды оқу мақсаттарына сәйкес пайдалана алатын маман болуы тиіс. Сондықтан педагогтердің цифрлық сауаттылығын арттыру қазіргі білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады.

Мұғалім цифрлық технологияларды қолдану барысында олардың педагогикалық мақсатқа сәйкестігін ескеруі қажет. Технологиялар сабақтың негізгі мақсатын алмастырмауы тиіс. Олар тек оқыту сапасын арттыруға және оқушылардың белсенділігін күшейтуге қызмет етуі керек. Осы қағиданы сақтау цифрлық технологияларды тиімді пайдаланудың басты шарты болып табылады.

Дене шынықтыру сабақтарында цифрлық технологияларды пайдалану оқушылардың әлеуметтік дағдыларын дамытуға да мүмкіндік береді. Топтық жобалар, онлайн жарыстар және бірлескен тапсырмалар оқушылардың қарым-қатынас мәдениетін қалыптастырады. Олар бірлесіп жұмыс істеуге, ортақ мақсатқа жетуге және бір-бірін қолдауға үйренеді.

Қазіргі қоғамда технологиялармен жұмыс істеу қабілеті маңызды құзыреттердің бірі болып саналады. Сондықтан дене шынықтыру сабақтарында цифрлық құралдарды пайдалану тек физикалық дамуға ғана емес, сонымен қатар оқушылардың цифрлық құзыреттілігін қалыптастыруға да ықпал етеді. Бұл олардың болашақ өмірінде қажетті дағдылардың қалыптасуына мүмкіндік береді.

Цифрлық технологиялар арқылы ұйымдастырылған дене шынықтыру сабақтары оқушылардың қызығушылығын арттырып қана қоймай, олардың денсаулығын нығайтуға, физикалық белсенділігін көтеруге және өзін-өзі дамытуға бағытталған тұрақты мотивация қалыптастырады. Мұндай сабақтар қазіргі білім беру талаптарына толық сәйкес келеді және дене тәрбиесінің сапасын жаңа деңгейге көтеруге мүмкіндік береді.

Қазіргі білім беру жүйесінің даму ерекшеліктері барлық оқу пәндерінде инновациялық тәсілдерді енгізуді талап етеді. Соның ішінде дене шынықтыру пәні де жаңа технологиялардың мүмкіндіктерін тиімді пайдалану арқылы өзінің мазмұны мен ұйымдастырылу формаларын жетілдіруде. Цифрлық технологиялар дене тәрбиесі сабақтарын жаңғыртуға, оқушылардың оқу белсенділігін арттыруға және денсаулықты сақтау мәдениетін қалыптастыруға кең мүмкіндік береді. Сондықтан цифрлық құралдарды дене шынықтыру сабақтарында мақсатты пайдалану қазіргі педагогиканың маңызды бағыттарының бірі болып саналады.

Дене шынықтыру сабақтарының негізгі ерекшелігі – олардың практикалық бағыттылығы. Дегенмен қазіргі жағдайда бұл пән тек қозғалыс әрекеттерін орындаумен шектелмеуі тиіс. Оқушылар денсаулықты сақтау, дұрыс тамақтану, физикалық белсенділік және спорттық мәдениет туралы терең білім алуы қажет. Осы міндеттерді жүзеге асыруда цифрлық технологиялар маңызды рөл атқарады. Олар оқу материалдарын көрнекі түрде ұсынуға және теориялық білімді тәжірибемен байланыстыруға мүмкіндік береді.

Цифрлық технологияларды қолданудың тиімділігі оқушылардың оқу мотивациясының артуынан да көрінеді. Қазіргі балалар ақпараттық ортада өсіп келе жатқандықтан, олар үшін технологиялық құралдар тартымды болып табылады. Фитнес-қосымшалар, интерактивті тапсырмалар және электрондық платформалар оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын күшейтеді. Нәтижесінде олар дене тәрбиесі сабақтарына белсенді қатысып, өз нәтижелерін жақсартуға ұмтылады.

Дене белсенділігін бақылауға арналған цифрлық құралдар оқушылардың өзіндік бақылау дағдыларын қалыптастырады. Өз жетістіктерін күнделікті бақылау арқылы олар денсаулыққа жауапкершілікпен қарауды үйренеді. Бұл қасиет болашақта салауатты өмір салтын сақтаудың маңызды негізіне айналады. Сонымен қатар

мұндай технологиялар оқушылардың денсаулық жағдайын бақылауға және дене жүктемесін ғылыми негізде жоспарлауға мүмкіндік береді.

Фитнес-трекерлер мен смарт құрылғыларды пайдалану дене шынықтыру сабақтарындағы бағалау жүйесін жетілдіреді. Объективті көрсеткіштер арқылы әр оқушының даму динамикасын анықтауға болады. Бұл бағалаудың әділдігін қамтамасыз етіп қана қоймай, оқушылардың өз мүмкіндіктерін дұрыс бағалауына ықпал етеді. Сонымен қатар мұғалімдер оқушылардың жеке ерекшеліктеріне сәйкес жұмыс жүргізуге мүмкіндік алады.

Бейне талдау технологиялары қозғалыс дағдыларын қалыптастыруда маңызды орын алады. Жаттығулардың орындалу техникасын бейне арқылы бақылау оқушылардың қателіктерін анықтауға және оларды түзетуге мүмкіндік береді. Бұл тәсіл кәсіби спортта кеңінен қолданылатындықтан, оны мектеп тәжірибесіне енгізу дене тәрбиесінің сапасын арттыруға ықпал етеді.

Цифрлық технологиялар оқытуды саралауға да мүмкіндік береді. Әр оқушының физикалық дайындығы әртүрлі болғандықтан, оларға жеке тапсырмалар беру маңызды. Электрондық жүйелер мен мобильді қосымшалар әр білім алушының ерекшеліктерін ескеріп, тиімді жаттығулар кешенін ұсына алады. Мұндай тәсіл оқыту нәтижелілігін арттырады және әр оқушының жеке дамуына жағдай жасайды.

Қазіргі уақытта қашықтан білім беру тәжірибесі цифрлық технологиялардың мүмкіндіктерін кеңінен көрсетті. Дене шынықтыру сабақтарын онлайн форматта ұйымдастыру барысында түрлі бейнесабақтар, интерактивті жаттығулар және электрондық платформалар тиімді қолданылды. Бұл тәжірибе цифрлық технологиялардың дене тәрбиесі сабақтарындағы әлеуетінің жоғары екенін дәлелдеді.

Оқушылардың цифрлық сауаттылығын дамыту да қазіргі білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады. Дене шынықтыру сабақтарында цифрлық құралдарды пайдалану арқылы оқушылар технологияларды қауіпсіз және тиімді қолдануға үйренеді. Бұл олардың заманауи қоғам талаптарына бейімделуіне ықпал етеді.

Цифрлық технологияларды қолдану барысында мұғалімнің кәсіби рөлі де өзгереді. Мұғалім ақпарат беруші ғана емес, оқу үдерісін ұйымдастырушы және оқушылардың цифрлық әрекеттерін бағыттаушы тұлғаға айналады. Сондықтан дене шынықтыру мұғалімдерінің цифрлық құзыреттілігін жетілдіру маңызды мәселе болып табылады. Олар жаңа технологияларды меңгеріп, оларды оқу мақсаттарына сәйкес қолдана білуі қажет.

Дене шынықтыру сабақтарында цифрлық технологияларды пайдалану денсаулық сақтау мәдениетін қалыптастыруға ықпал етеді. Оқушылар физикалық белсенділіктің маңызын түсініп, өз денсаулығын бақылауға үйренеді. Бұл олардың болашақ өмірінде салауатты өмір салтын ұстануына негіз болады.

Цифрлық технологиялардың көмегімен оқушылардың зерттеушілік қабілеттерін дамытуға да мүмкіндік бар. Олар өздерінің физикалық көрсеткіштерін талдап, белгілі бір уақыт аралығындағы өзгерістерді зерттей алады. Мұндай жұмыстар ғылыми ойлау қабілеттерін дамытып, денсаулық мәселелеріне саналы көзқарас қалыптастырады.

Қазіргі заманғы білім беру жүйесі оқушыларды өмір бойы білім алуға және өзін-өзі жетілдіруге бағыттайды. Осы тұрғыдан алғанда цифрлық технологиялар дене шынықтыру сабақтарында оқушылардың өзіндік даму мәдениетін қалыптастырудың тиімді құралы болып табылады. Олар оқушыларды тұрақты қозғалыс белсенділігіне, денсаулықты сақтауға және жеке нәтижелерін жақсартуға ынталандырады.

Қорытындылай келе, цифрлық технологиялар арқылы дене шынықтыру сабақтарының тиімділігін арттыру білім беру жүйесін жаңғыртудың маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Заманауи цифрлық құралдар оқушылардың қозғалыс белсенділігін арттыруға, дене дайындығын бақылауға, денсаулық мәдениетін қалыптастыруға және оқу мотивациясын күшейтуге мүмкіндік береді. Фитнес-трекерлер, мобильді қосымшалар, бейне талдау технологиялары және интерактивті платформалар дене шынықтыру сабақтарының сапасын жаңа деңгейге көтереді. Сонымен қатар олар оқытуды дараландыруға, бағалау жүйесін жетілдіруге және оқушылардың өзіндік бақылау дағдыларын дамытуға жағдай жасайды. Сондықтан цифрлық технологияларды дене шынықтыру сабақтарында тиімді пайдалану қазіргі мектептің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады және ол оқушылардың денсаулығын нығайту мен жан-жақты дамуына ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана, 2022.
2. Қазақстан Республикасы жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. – Астана, 2023.
3. Дене шынықтыру пәні бойынша оқу бағдарламасы. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2023.
4. Назарбаев Зияткерлік мектептері. Дене шынықтыру пәнін оқыту бойынша әдістемелік ұсынымдар. – Астана, 2022.
5. Kirk D. Physical Education Futures. – London: Routledge, 2020.
6. Bailey R. Physical Education and Sport in Schools. – New York, 2021.
7. UNESCO. Quality Physical Education Guidelines for Policy Makers. – Paris, 2021.
8. OECD. Digital Education Outlook. – Paris, 2023.
9. Полат Е.С. Қазіргі педагогикалық технологиялар. – Мәскеу, 2020.
10. Қоянбаев Ж., Қоянбаев Р. Педагогика. – Алматы: Рауан, 2021.

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМІНІҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІ

Иманова Фарида Жетпісбайқызы
Жамбыл облысы Шу ауданы
Әлия Молдағұлова атындағы орта мектебі
Бастауыш сынып мұғалімі

Аннотация. Бұл мақалада инклюзивті білім беру жағдайында бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби құзыреттілігінің маңызы мен мазмұны қарастырылады. Қазіргі білім беру жүйесіндегі инклюзивті оқытудың ерекшеліктері, ерекше білім беру қажеттілігі бар оқушылармен жұмыс жүргізудегі педагогтің рөлі, кәсіби даярлығы және құзыреттілік деңгейіне қойылатын талаптар талданады. Сонымен қатар бастауыш сынып мұғалімінің инклюзивті ортада білім алушылардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, сапалы білім мен тәрбие беру жолдары сипатталады. Инклюзивті білім беруді жүзеге асырудағы педагогикалық тәсілдер мен заманауи тәжірибелерге назар аударылып, мұғалімнің кәсіби дамуының негізгі бағыттары айқындалады.

Қазіргі таңда әлемдік білім беру кеңістігінде инклюзивті білім беру мәселесі ерекше маңызға ие болып отыр. Әрбір баланың сапалы білім алуға деген құқығын қамтамасыз ету – өркениетті қоғамның басты міндеттерінің бірі. Қазақстан Республикасында да инклюзивті білім беру мемлекеттік білім саясатының маңызды бағыттарының қатарынан орын алады. Соңғы жылдары ерекше білім беру қажеттілігі бар балаларды жалпы білім беру ұйымдарына тарту, олардың әлеуметтік бейімделуіне жағдай жасау және тең мүмкіндіктер ұсыну мәселелері кеңінен қарастырылуда. Бұл үдерісте бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби құзыреттілігі шешуші рөл атқарады.

Инклюзивті білім беру – барлық балалардың жеке ерекшеліктеріне, мүмкіндіктеріне және қажеттіліктеріне қарамастан бір білім беру кеңістігінде бірге білім алуын қамтамасыз ететін жүйе. Оның негізгі мақсаты – әрбір оқушының әлеуетін толық ашуға мүмкіндік беру, қоғам өміріне белсенді қатысуына жағдай жасау және білім алуда тең құқықтарды жүзеге асыру. Инклюзивті білім беру ерекше білім беру қажеттілігі бар балаларға ғана емес, барлық оқушыларға тиімді орта қалыптастырады. Мұндай ортада балалар өзара сыйластыққа, төзімділікке, түсіністікке және ынтымақтастыққа үйренеді.

Бастауыш мектеп кезеңі баланың тұлғалық қалыптасуындағы маңызды кезең болып табылады. Дәл осы уақытта оқушының оқу дағдылары, қарым-қатынас мәдениеті, өзіндік бағалауы және қоршаған ортаға қатынасы қалыптаса бастайды. Сондықтан ерекше білім беру қажеттілігі бар балаларды бастауыш сыныптан бастап қолдау олардың болашақтағы табысты әлеуметтенуіне ықпал етеді. Мұндай жағдайда мұғалімнің кәсіби дайындығы мен құзыреттілігі ерекше маңызға ие болады.

Педагогикалық әдебиеттерде кәсіби құзыреттілік ұғымы мұғалімнің кәсіби қызметті сапалы жүзеге асыруына мүмкіндік беретін білімдерінің, біліктерінің, дағдыларының және жеке қасиеттерінің жиынтығы ретінде қарастырылады. Инклюзивті білім беру жағдайындағы кәсіби құзыреттілік бұдан да кең ұғым болып табылады. Ол мұғалімнің ерекше білім беру қажеттілігі бар оқушылардың даму ерекшеліктерін түсінуін, олармен тиімді қарым-қатынас орната білуін, жеке білім беру қажеттіліктерін ескеріп оқытуын және қолайлы психологиялық орта қалыптастыруын қамтиды.

Қазіргі бастауыш сынып мұғалімі тек білім беруші ғана емес, сонымен қатар ұйымдастырушы, кеңесші, зерттеуші және әлеуметтік серіктес болуы тиіс. Әсіресе инклюзивті білім беру жағдайында мұғалімнің қызмет аясы кеңейеді. Ол ерекше білім беру қажеттілігі бар оқушылардың оқу жетістіктерін бақылап қана қоймай, олардың эмоционалдық жағдайына, әлеуметтік бейімделуіне және сыныптағы қарым-қатынастарына да көңіл бөлуі қажет. Бұл мұғалімнен жоғары кәсіби жауапкершілікті талап етеді.

Инклюзивті білім беру жағдайында мұғалімнің ең маңызды құзыреттерінің бірі – психологиялық-педагогикалық құзыреттілік. Мұғалім әртүрлі даму ерекшеліктері бар балалардың психологиялық жағдайын түсініп, олардың қажеттіліктеріне сәйкес оқыту әдістерін таңдай білуі қажет. Әрбір баланың даму қарқыны, қабылдау ерекшелігі, зейіні мен есте сақтау қабілеті әртүрлі болатындықтан, мұғалім оқыту үдерісін саралап ұйымдастыруға міндетті.

Ерекше білім беру қажеттілігі бар оқушылармен жұмыс барысында мұғалімнің толеранттылығы мен эмпатиясы ерекше маңызға ие. Толеранттылық – өзгелердің ерекшеліктерін құрметтеу және қабылдау қабілеті болса, эмпатия – баланың ішкі жан дүниесін түсініп, оның сезімдерін сезіне білу қасиеті. Инклюзивті сыныптағы әрбір оқушы өзін қауіпсіз әрі жайлы сезінуі үшін мұғалім осы қасиеттерді кәсіби қызметінде тиімді қолдануы қажет.

Инклюзивті білім беру жағдайында білім беру мазмұнын бейімдеу маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Кейбір оқушылар оқу бағдарламасын толық көлемде меңгере алса, енді біреулеріне қосымша қолдау немесе жеңілдетілген тапсырмалар қажет болуы мүмкін. Сондықтан мұғалім оқу материалдарын саралап ұсынуды, жеке оқу маршруттарын құруды және оқыту әдістерін оқушылардың мүмкіндіктеріне қарай бейімдеуді меңгеруі тиіс. Бұл оқытудағы әділдік пен қолжетімділікті қамтамасыз етеді.

Бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби құзыреттілігінің маңызды құрамдас бөліктерінің бірі – коммуникативтік құзыреттілік. Инклюзивті ортада мұғалім оқушылармен ғана емес, ата-аналармен, дефектологтармен, логопедтермен, психологтармен және басқа да мамандармен тығыз байланыста жұмыс

істейді. Сондықтан тиімді қарым-қатынас орнату, пікір алмасу және бірлескен шешім қабылдау қабілеті мұғалімнің кәсіби қызметінің ажырамас бөлігі болып табылады.

Инклюзивті білім беру тәжірибесі көрсеткендей, ата-аналармен серіктестік қарым-қатынас орнату ерекше маңызды. Ерекше білім беру қажеттілігі бар баланың жетістігі көбіне мектеп пен отбасының өзара әрекеттестігіне байланысты болады. Мұғалім ата-аналарды оқу-тәрбие үдерісіне тартып, олардың пікірлерін ескеріп, баланың дамуындағы оң өзгерістер туралы тұрақты ақпарат беріп отыруы тиіс. Мұндай серіктестік баланың дамуына қолайлы жағдай жасайды.

Қазіргі заманғы білім беру технологиялары инклюзивті оқытудың тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді. Цифрлық ресурстар, интерактивті тапсырмалар, арнайы компьютерлік бағдарламалар және визуалды материалдар ерекше білім беру қажеттілігі бар балалардың оқу материалын меңгеруіне көмектеседі. Сондықтан мұғалім ақпараттық-коммуникациялық технологияларды еркін меңгеріп, оларды оқу үдерісінде тиімді пайдалана білуі қажет.

Инклюзивті білім беру жағдайында бағалау мәселесі де ерекше назар аударуды қажет етеді. Дәстүрлі бағалау тәсілдері барлық оқушылардың жетістіктерін толық көрсете бермейді. Сондықтан мұғалім қалыптастырушы бағалау, жеке жетістіктерді бағалау және баланың алдыңғы нәтижелерімен салыстыру сияқты әдістерді қолдануы қажет. Мұндай тәсіл оқушының өзіне деген сенімін арттырып, оның оқу мотивациясын сақтауға мүмкіндік береді.

Инклюзивті сыныпта қолайлы психологиялық ахуал қалыптастыру мұғалімнің кәсіби шеберлігінің көрсеткіші болып табылады. Әрбір бала өзін ұжымның толыққанды мүшесі ретінде сезінуі қажет. Мұғалім оқушылар арасында өзара құрмет пен түсіністік мәдениетін қалыптастырып, кемсітушілік пен шеттетудің алдын алуы тиіс. Бұл балалардың әлеуметтік бейімделуіне және тұлғалық дамуына оң ықпал етеді.

Инклюзивті білім беру жағдайында бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру үздіксіз кәсіби даму үдерісімен тығыз байланысты. Қазіргі білім беру жүйесі қарқынды өзгеріп отырғандықтан, педагог өзінің білімін үнемі жетілдіріп, жаңа әдістер мен технологияларды меңгеріп отыруы қажет. Әсіресе инклюзивті оқыту тәжірибесінде кездесетін әртүрлі жағдайлар мұғалімнен жоғары кәсіби икемділікті талап етеді. Мұғалім тек теориялық біліммен шектелмей, нақты педагогикалық жағдаяттарды талдап, оларды тиімді шешу жолдарын таба білуі тиіс.

Инклюзивті сыныпта жұмыс істейтін мұғалім ерекше білім беру қажеттілігі бар балалардың түрлі санаттары туралы жеткілікті ақпаратқа ие болуы қажет. Кейбір оқушылардың сөйлеу тілінде кемшіліктер болса, енді біреулерінің көру немесе есту қабілеттерінде ерекшеліктер болуы мүмкін. Сонымен қатар зияттық дамуында, эмоционалдық-ерік саласында немесе тірек-қимыл аппаратында бұзылыстары бар балалар да жалпы білім беру ұйымдарында білім алуда. Мұғалім осы ерекшеліктердің әрқайсысын ескеріп, білім беру үдерісін тиімді ұйымдастыруға дайын болуы қажет.

Педагогтің кәсіби құзыреттілігінің маңызды көрсеткіштерінің бірі – саралап және даралап оқытуды жүзеге асыру қабілеті. Инклюзивті сыныптағы барлық оқушылардың мүмкіндіктері бірдей болмайтындықтан, мұғалім әр баланың білім деңгейіне, қабілетіне және қажеттілігіне сәйкес тапсырмалар дайындауы тиіс. Сараланған оқыту арқылы әрбір оқушы өзінің мүмкіндігіне қарай жетістікке жетуге мүмкіндік алады. Бұл балалардың өзіне деген сенімін нығайтып, оқу әрекетіне қызығушылығын арттырады.

Қазіргі бастауыш білім беру жүйесінде оқушыға бағытталған оқыту қағидасы кеңінен қолданылуда. Бұл тәсіл инклюзивті білім берудің негізгі идеяларымен толық сәйкес келеді. Оқушыға бағытталған оқыту барысында мұғалім баланың жеке ерекшеліктерін, қызығушылықтарын және қажеттіліктерін басты назарға алады. Мұндай жағдайда оқушы оқу үдерісінің белсенді қатысушысына айналып, өз мүмкіндіктерін жүзеге асыруға жағдай алады. Инклюзивті ортада бұл тәсіл ерекше маңызға ие, себебі әрбір баланың әлеуетін ашуға бағытталған.

Бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби қызметінде рефлексия жасау қабілеті де маңызды орын алады. Рефлексия мұғалімнің өзінің іс-әрекетін талдап, жетістіктері мен қиындықтарын бағалай алуын білдіреді. Инклюзивті білім беру жағдайында мұғалім әрбір сабағын саралап, қолданған әдістерінің тиімділігін бағалап отыруы қажет. Бұл кәсіби шеберлікті жетілдіруге және педагогикалық қызметтің сапасын арттыруға мүмкіндік береді.

Инклюзивті оқытуда командалық жұмыс қағидасының маңызы ерекше. Ерекше білім беру қажеттілігі бар оқушыны қолдау тек мұғалімнің ғана міндеті емес. Бұл жұмысқа психологтар, логопедтер, дефектологтар, әлеуметтік педагогтер және ата-аналар қатысады. Сондықтан мұғалім көпсалалы команда құрамында жұмыс істей білуі тиіс. Әртүрлі мамандардың ұсыныстарын ескеру және олармен тиімді ынтымақтастық орнату баланың жан-жақты дамуына ықпал етеді.

Білім беру ұйымдарында инклюзивті мәдениетті қалыптастыру да мұғалімнің кәсіби қызметімен тығыз байланысты. Инклюзивті мәдениет – әрбір адамның құндылығын мойындауға, айырмашылықтарды құрметтеуге және барлығына тең мүмкіндік беруге негізделген орта. Мұғалім өзінің күнделікті жұмысында осы қағидаларды басшылыққа ала отырып, оқушылар арасында достық қарым-қатынас орнатуға ықпал етеді. Бұл балалардың әлеуметтік дағдыларын дамытуға және қоғамдағы әртүрлілікті дұрыс қабылдауына көмектеседі.

Инклюзивті білім беру жағдайында оқушылардың оқу мотивациясын қалыптастыру ерекше назар аударуды талап етеді. Кейбір ерекше білім беру қажеттілігі бар балалар оқу барысында қиындықтарға жиі кездесетіндіктен, олардың өз күшіне деген сенімі төмендеуі мүмкін. Мұндай жағдайда мұғалім әрбір жетістікті

байқап, қолдау көрсетіп, оқушының күшті жақтарына сүйенуі қажет. Позитивті қолдау мен мадақтау оқушылардың оқу белсенділігін арттырудың тиімді құралдарының бірі болып табылады.

Инклюзивті ортада тәрбие жұмыстарының да өзіндік ерекшеліктері бар. Тәрбие жұмыстары барлық балалардың бірлескен әрекетіне негізделіп ұйымдастырылуы тиіс. Ортақ жобалар, шығармашылық жұмыстар, мерекелік іс-шаралар мен спорттық жарыстар балалардың өзара түсіністігін нығайтады. Мұндай іс-шаралар ерекше білім беру қажеттілігі бар балалардың сынып ұжымына бейімделуіне және өзін қоғамның толыққанды мүшесі ретінде сезінуіне мүмкіндік береді.

Бастауыш сынып мұғалімі оқушылардың эмоционалдық әл-ауқатын қамтамасыз етуге де жауапты. Инклюзивті сыныптағы кейбір балаларда мазасыздық, қорқыныш немесе өзіне сенімсіздік байқалуы мүмкін. Мұғалім осындай жағдайларды дер кезінде анықтап, қажетті қолдау көрсетуі қажет. Қолайлы психологиялық климат қалыптастыру балалардың оқу жетістіктеріне ғана емес, жалпы тұлғалық дамуына да оң әсер етеді.

Инклюзивті білім беру жағдайында педагогтің құқықтық сауаттылығы да маңызды рөл атқарады. Мұғалім ерекше білім беру қажеттілігі бар балалардың құқықтарын, білім беру саласындағы нормативтік құжаттарды және инклюзивті білім беруге қатысты заңнамалық негіздерді жақсы білуі тиіс. Бұл оның кәсіби қызметін заң талаптарына сәйкес ұйымдастыруына және білім алушылардың құқықтарын қорғауына мүмкіндік береді.

Қазіргі уақытта Қазақстанда инклюзивті білім беруді дамыту бағытында көптеген жұмыстар жүргізілуде. Жалпы білім беру ұйымдарында арнайы жағдайлар жасалып, педагогтердің біліктілігін арттыру курстары ұйымдастырылуда. Дегенмен инклюзивті білім беруді толыққанды жүзеге асыру үшін мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігін жетілдіру мәселесі әлі де өзекті болып қала береді. Себебі білім беру сапасы көбіне педагогтің кәсіби деңгейіне байланысты.

Инклюзивті білім беру мұғалімнің шығармашылық әлеуетін де дамытуға ықпал етеді. Әртүрлі білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыс барысында педагог жаңа әдістер іздеп, инновациялық шешімдер қабылдауға мәжбүр болады. Бұл оның кәсіби өсуіне және педагогикалық шеберлігінің артуына мүмкіндік береді. Шығармашыл мұғалім әрбір оқушының ерекшелігін ескеріп, тиімді білім беру ортасын қалыптастыра алады.

Бастауыш сыныптағы инклюзивті оқыту тәжірибесі көрсеткендей, балалардың көпшілігі ерекше білім беру қажеттілігі бар құрдастарын табиғи түрде қабылдайды. Алайда бұл үдерістің табысты болуы көбіне мұғалімнің жұмысына байланысты. Мұғалім балаларға өзара көмек көрсету, достық қарым-қатынас орнату және бір-бірінің ерекшеліктерін құрметтеу құндылықтарын жүйелі түрде түсіндіріп отыруы қажет. Мұндай тәрбие жұмыстары болашақта инклюзивті қоғам құрудың негізін қалайды.

Инклюзивті білім беру жағдайында мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі тек арнайы білім мен әдістемелік дайындықпен ғана шектелмейді. Ол педагогтің адамгершілік ұстанымдарын, кәсіби жауапкершілігін, әлеуметтік белсенділігін және балаларға деген сүйіспеншілігін де қамтиды. Нағыз кәсіби мұғалім әрбір баланың құндылығын түсініп, оның әлеуетін дамытуға ұмтылады. Осындай көзқарас қана инклюзивті білім берудің негізгі мақсатына қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Инклюзивті білім беру жағдайында бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби құзыреттілігін дамыту педагогикалық жоғары оқу орындарындағы даярлықтан басталып, еңбек жолының барлық кезеңінде жалғасуы тиіс. Қазіргі қоғам мұғалімнен тек пәндік білімді ғана емес, сонымен қатар ерекше білім беру қажеттілігі бар балалармен жұмыс істеуге дайын болуды талап етеді. Сондықтан педагогтердің кәсіби даярлығында инклюзивті білім беру мәселелеріне ерекше көңіл бөлінуі қажет. Болашақ мұғалімдер арнайы педагогика, арнайы психология, инклюзивті оқыту әдістемесі және білім алушылардың жеке ерекшеліктерін ескеру жолдары бойынша терең білім алуы тиіс.

Мұғалімнің кәсіби құзыреттілігін жетілдіруде біліктілікті арттыру курстары маңызды орын алады. Білім беру саласындағы өзгерістер мен жаңартулар педагогтердің үнемі кәсіби дамуын талап етеді. Әсіресе инклюзивті білім беру бағытындағы жаңа ғылыми зерттеулер мен озық тәжірибелерді меңгеру мұғалім жұмысының сапасын арттыруға ықпал етеді. Курстар мен семинарлар барысында педагогтер практикалық дағдыларын жетілдіріп, әртүрлі санаттағы балалармен жұмыс жүргізудің тиімді әдістерін үйренеді.

Инклюзивті білім беру жағдайында мұғалімнің зерттеушілік құзыреттілігі де ерекше мәнге ие. Әрбір оқушының оқу жетістіктерін бақылау, оның даму динамикасын талдау және тиімді педагогикалық шешімдер қабылдау зерттеушілік мәдениетті талап етеді. Мұғалім оқушылардың қажеттіліктерін анықтап, қолданылған әдістердің нәтижелілігін бағалап, алынған мәліметтер негізінде оқу-тәрбие жұмысын жетілдіріп отыруы қажет. Бұл оқыту сапасын арттыруға және әрбір баланың білім алу қажеттіліктерін қанағаттандыруға мүмкіндік береді.

Бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби құзыреттілігі оның педагогикалық этикасын сақтай білуімен де сипатталады. Инклюзивті ортада жұмыс істейтін педагог ерекше білім беру қажеттілігі бар балалардың ар-намысы мен қадір-қасиетін құрметтеуі тиіс. Мұғалім ешбір жағдайда оқушыны кемсітпеуі, оның ерекшеліктерін көпшілік алдында талқыламауы және әр баланың жеке құпиялылығын сақтауы қажет. Мұндай кәсіби ұстанымдар оқушылардың өздерін қауіпсіз әрі құрметтелетін тұлға ретінде сезінуіне ықпал етеді.

Инклюзивті білім берудің табысты жүзеге асырылуы көбіне білім беру ұйымының материалдық-техникалық жағдайына да байланысты. Дегенмен ең маңызды факторлардың бірі – мұғалімнің кәсіби даярлығы мен ынтасы. Кейде арнайы құралдардың немесе ресурстардың жеткіліксіздігі педагогтің шығармашылығы мен

кәсіби шеберлігі арқылы толықтырылады. Өз ісіне жауапкершілікпен қарайтын мұғалім кез келген жағдайда оқушының дамуына қолайлы орта қалыптастыруға ұмтылады.

Қазіргі білім беру жүйесінде педагогтің цифрлық құзыреттілігі де маңызды орын алады. Инклюзивті білім беру жағдайында әртүрлі электрондық платформалар, арнайы қосымшалар және цифрлық ресурстар ерекше білім беру қажеттілігі бар балалардың оқу мүмкіндіктерін кеңейтеді. Мысалы, визуалды материалдар, дыбыстық сүйемелдеулер, интерактивті жаттығулар мен арнайы бағдарламалар оқушылардың оқу материалын тиімді меңгеруіне көмектеседі. Сондықтан мұғалім цифрлық технологияларды оқу мақсатына сәйкес тиімді пайдалана білуі қажет.

Инклюзивті білім беру жағдайында кәсіби құзыретті мұғалім оқушылардың күшті жақтарын анықтап, соларға сүйене отырып жұмыс жүргізеді. Дәстүрлі көзқараста көбіне баланың қиындықтары мен кемшіліктеріне назар аударылса, қазіргі инклюзивті педагогика әрбір оқушының мүмкіндіктерін дамытуға бағытталады. Мұндай тәсіл баланың өзіне деген сенімін арттырып, оның тұлғалық және академиялық жетістіктеріне оң ықпал етеді.

Мұғалімнің көшбасшылық қасиеттері де инклюзивті білім беру жағдайында ерекше маңызға ие. Педагог сыныптағы әлеуметтік үдерістерді басқарып, ынтымақтастық атмосферасын қалыптастырып, ата-аналар мен мамандар арасындағы байланысты үйлестіруші рөлін атқарады. Көшбасшы мұғалім өзгерістерге ашық болып, білім беру үдерісін жетілдіруге бағытталған бастамаларды қолдайды және әріптестеріне үлгі болады.

Инклюзивті білім беру тек ерекше білім беру қажеттілігі бар балалардың мәселесі емес, ол бүкіл қоғамның гуманистік даму деңгейін көрсететін құбылыс болып табылады. Сондықтан мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі қоғамның инклюзивті мәдениетін қалыптастыруға да ықпал етеді. Бастауыш сынып оқушылары мұғалімнің қарым-қатынас үлгісі арқылы адамдар арасындағы сыйластықты, мейірімділікті және әлеуметтік жауапкершілікті меңгереді. Бұл қасиеттер олардың болашақ өмірінде маңызды рөл атқарады.

Қазіргі таңда әлемдік тәжірибе инклюзивті білім берудің тиімділігін дәлелдеп отыр. Әртүрлі білім беру қажеттіліктері бар балалардың бірге оқуы олардың академиялық жетістіктеріне ғана емес, әлеуметтік дағдыларының дамуына да оң әсер етеді. Мұндай жағдайда мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі білім беру сапасының негізгі көрсеткіштерінің біріне айналады. Сондықтан педагогтердің кәсіби дамуын қолдау және олардың инклюзивті білім беру саласындағы құзыреттерін жетілдіру мемлекеттік деңгейдегі маңызды міндет болып қала береді.

Инклюзивті білім беру жағдайында бастауыш сынып мұғалімі тек білім беруші ғана емес, сонымен қатар баланың тұлғалық дамуын қолдаушы, бағыттаушы және қорғаушы тұлға болып табылады. Оның кәсіби құзыреттілігі оқушылардың білім алу жетістіктеріне ғана емес, олардың әлеуметтік бейімделуіне, психологиялық жайлылығына және өмірлік табыстарына әсер етеді. Сондықтан педагогтің кәсіби шеберлігін жетілдіру – инклюзивті білім беруді дамытудағы басты шарттардың бірі.

Қорытындылай келе, инклюзивті білім беру жағдайында бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби құзыреттілігі қазіргі білім беру жүйесінің маңызды талаптарының бірі болып табылады. Инклюзивті ортада жұмыс істейтін мұғалім жоғары деңгейдегі психологиялық-педагогикалық білімге, коммуникативтік мәдениетке, әдістемелік шеберлікке және кәсіби жауапкершілікке ие болуы қажет. Ол әрбір оқушының жеке ерекшеліктерін ескеріп, білім беру үдерісін тиімді ұйымдастыра білуі тиіс. Сонымен қатар ата-аналармен және мамандармен ынтымақтастық орнатып, қолайлы психологиялық орта қалыптастыруға міндетті. Мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі неғұрлым жоғары болған сайын, инклюзивті білім беру сапасы да соғұрлым артады. Сондықтан педагогтердің кәсіби дамуын қолдау және инклюзивті құзыреттерін жетілдіру білім беру жүйесінің басым бағыттарының бірі болып қала береді. Инклюзивті білім беру қағидаларын табысты жүзеге асыру арқылы әрбір баланың сапалы білім алуға және қоғам өміріне толыққанды қатысуға мүмкіндігі артады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана, 2022.
2. Қазақстан Республикасында инклюзивті білім беруді дамытудың тұжырымдамалық негіздері. – Астана, 2021.
3. Қазақстан Республикасының Оқу-ағарту министрлігі. Инклюзивті білім беру бойынша әдістемелік ұсынымдар. – Астана, 2023.
4. Назарова Н.М. Арнайы педагогика. – Мәскеу: Академия, 2018.
5. Малофеев Н.Н. Инклюзивті білім беру теориясы мен практикасы. – Мәскеу, 2019.
6. Сүлейменова Р.А. Инклюзивті білім беру негіздері. – Алматы: Білім, 2020.
7. Айтбаева А.Б. Инклюзивті білім беру жағдайындағы педагогтің кәсіби құзыреттілігі. – Алматы, 2021.
8. Выготский Л.С. Баланың психикалық дамуы мәселелері. – Мәскеу, 2017.
9. ЮНЕСКО. Инклюзивті білім беру: саясат және тәжірибе. – Париж, 2020.
10. Booth T., Ainscow M. Index for Inclusion: Developing Learning and Participation in Schools. – Bristol: Centre for Studies on Inclusive Education, 2019.

STEM ЭЛЕМЕНТТЕРІН БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ҚОЛДАНУ ТӘЖІРИБЕСІ

Тоқымбаева Меруерт Мықтыбековна
Жамбыл облысы Шу ауданы
Әлия Молдағұлова атындағы орта мектебі
Бастауыш сынып мұғалімі

Аннотация. Бұл мақалада бастауыш сыныптарда STEM элементтерін қолданудың маңыздылығы мен тәжірибелік ерекшеліктері қарастырылады. STEM білім берудің қазіргі білім беру жүйесіндегі орны, оқушылардың зерттеушілік, шығармашылық және сыни ойлау дағдыларын дамытудағы рөлі талданады. Сонымен қатар бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшеліктеріне сәйкес STEM элементтерін оқу үдерісіне кіріктіру жолдары, мұғалімнің кәсіби қызметіндегі маңызы және практикалық тәжірибеде қолданылатын әдіс-тәсілдер сипатталады. STEM технологиясының білім сапасын арттыруға, функционалдық сауаттылықты қалыптастыруға және оқушыларды болашақ мамандықтарға бейімдеуге ықпалы көрсетілген.

Қазіргі қоғамның қарқынды дамуы білім беру жүйесіне жаңа талаптар қойып отыр. Ғылым мен техниканың, ақпараттық технологиялардың және инновациялық өндірістің дамуы оқушылардың тек теориялық біліммен шектелмей, алған білімдерін өмірде қолдана алу қабілетін қалыптастыруды талап етеді. Осыған байланысты әлемдік білім беру кеңістігінде STEM білім беру бағыты кеңінен таралуда. STEM ұғымы ғылым (Science), технология (Technology), инженерия (Engineering) және математика (Mathematics) салаларын кіріктіре оқытуды білдіреді. Бұл тәсіл оқушылардың алған білімдерін тәжірибеде қолдануға, нақты мәселелерді шешуге және шығармашылық тұрғыдан ойлауға үйретеді.

Қазақстан Республикасында да білім беру мазмұнын жаңарту аясында STEM бағытындағы оқытуға ерекше назар аударылуда. Білім беру жүйесінің басты мақсаты – заманауи қоғамның сұранысына жауап бере алатын, бәсекеге қабілетті, шығармашыл және функционалдық сауаттылығы жоғары тұлға қалыптастыру. Осы мақсатқа қол жеткізуде STEM технологиясының мүмкіндіктері мол. Әсіресе бастауыш мектеп кезеңінде STEM элементтерін қолдану оқушылардың танымдық қызығушылығын арттырып, зерттеушілік мәдениетін қалыптастыруға ықпал етеді.

Бастауыш мектеп баланың интеллектуалдық және тұлғалық дамуының маңызды кезеңі болып табылады. Бұл жаста балалар қоршаған ортаны танып-білуге ерекше қызығушылық танытады, тәжірибе жасауға және сұрақтар қоюға бейім келеді. Сондықтан STEM тәсілі бастауыш сынып оқушыларының табиғи қызығушылықтарын қолдап, оларды оқу үдерісіне белсенді қатыстыруға мүмкіндік береді. STEM элементтері арқылы оқушылар тек дайын ақпаратты қабылдамай, өз бетімен зерттеп, қорытынды жасауға үйренеді.

STEM білім берудің негізгі ерекшелігі – пәндерді өзара байланыстыра оқыту. Дәстүрлі оқытуда пәндер жеке-жеке қарастырылса, STEM тәсілінде нақты өмірлік мәселені шешу барысында бірнеше пәннің білімдері біріктіріледі. Мысалы, оқушылар көпір макетін жасау кезінде математикалық есептеулер жүргізеді, физикалық заңдылықтарды зерттейді, инженерлік ойлауды қолданады және технологиялық құралдарды пайдаланады. Мұндай жұмыстар оқушылардың білімді кешенді түрде қабылдауына ықпал етеді.

Бастауыш сыныптарда STEM элементтерін қолдану оқушылардың зерттеушілік дағдыларын қалыптастыруда ерекше рөл атқарады. Зерттеу барысында оқушылар мәселені анықтайды, болжам ұсынады, тәжірибе жүргізеді және нәтижелерді талдайды. Мұндай әрекеттер олардың сыни ойлау қабілетін дамытып, дербес шешім қабылдауға үйретеді. Сонымен қатар зерттеу жұмыстары оқушылардың танымдық белсенділігін арттырып, оқу мотивациясын күшейтеді.

Қазіргі білім беру жүйесінде функционалдық сауаттылықты дамыту маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Функционалдық сауаттылық адамның алған білімдерін күнделікті өмірде тиімді пайдалана алу қабілетін білдіреді. STEM технологиясы дәл осы мақсатқа қызмет етеді. Оқушылар теориялық білімдерін тәжірибелік тапсырмалар арқылы бекітіп, олардың өмірлік маңызын түсінеді. Нәтижесінде білім тек есте сақталатын ақпарат емес, нақты әрекет құралына айналады.

Бастауыш сынып оқушылары үшін STEM сабақтарын ұйымдастыруда ойын элементтерінің маңызы зор. Балалардың жас ерекшеліктерін ескере отырып, тапсырмалар қызықты әрі қолжетімді болуы қажет. Мысалы, қағаздан көпір құрастыру, жел диірменінің моделін жасау, қарапайым роботтардың жұмысымен танысу сияқты әрекеттер оқушылардың қызығушылығын арттырады. Осындай жұмыстар арқылы балалар ғылым мен техниканың негіздерімен ерте жастан танысады.

STEM элементтерін қолдану оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға да ықпал етеді. Кез келген жобалық немесе конструкторлық жұмыс барысында балалар жаңа идеялар ұсынып, оларды жүзеге асыру жолдарын іздейді. Бұл олардың қиялын дамытып, стандартты емес шешімдер қабылдау қабілетін қалыптастырады. Қазіргі еңбек нарығында дәл осындай шығармашылық және икемді ойлайтын мамандарға сұраныс жоғары болып отыр.

Бастауыш сынып мұғалімі STEM технологиясын тиімді жүзеге асыру үшін оқыту үдерісін дұрыс ұйымдастыра білуі қажет. Мұғалім оқушылардың жас ерекшеліктерін ескеріп, тапсырмаларды қарапайымнан күрделіге қарай құрастыруы тиіс. Сонымен қатар оқушылардың өздігінен әрекет етуіне мүмкіндік беріп, олардың зерттеу жұмыстарын бағыттап отыруы қажет. Бұл жағдайда мұғалім білім көзі ғана емес, оқушылардың танымдық әрекетін ұйымдастырушы рөлін атқарады.

STEM білім беру барысында топтық жұмыс әдістері кеңінен қолданылады. Топтық жұмыс оқушылардың бірлесіп әрекет етуіне, өзара пікір алмасуына және жауапкершілік сезімін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Бірлескен жобалар барысында балалар коммуникативтік дағдыларын дамытып, өз идеяларын дәлелдеуге үйренеді. Сонымен қатар олар басқа оқушылардың пікірлерін тыңдап, ортақ шешім қабылдау тәжірибесін меңгереді.

Бастауыш мектеп тәжірибесінде STEM элементтерін дүниетану пәнімен кіріктіру тиімді нәтиже береді. Мысалы, өсімдіктердің өсуін бақылау, судың қасиеттерін зерттеу, ауа райын бақылау сияқты жұмыстар арқылы оқушылар ғылыми зерттеу негіздерін меңгереді. Мұндай тапсырмалар олардың табиғат құбылыстарын түсінуіне және ғылыми көзқарасының қалыптасуына ықпал етеді.

Математика сабақтарында STEM технологиясын қолдану да кең мүмкіндіктер береді. Геометриялық фигуралардан әртүрлі құрылымдар құрастыру, өлшеу жұмыстарын жүргізу, практикалық есептер шығару арқылы оқушылар математикалық білімдерін нақты өмірлік жағдайларда қолдануға үйренеді. Бұл олардың логикалық ойлауын дамытып, математика пәніне қызығушылығын арттырады.

Қазіргі таңда цифрлық технологиялар STEM білім берудің ажырамас бөлігіне айналып отыр. Интерактивті тақталар, білім беру платформалары, виртуалды зертханалар және бағдарламалау элементтері оқушылардың оқу әрекетін жандандырады. Бастауыш сынып оқушыларына қарапайым алгоритмдер құруды үйрету, логикалық тапсырмалар орындау және цифрлық құралдарды пайдалану арқылы олардың технологиялық сауаттылығы қалыптаса бастайды.

STEM элементтерін бастауыш сыныпта қолданудың тағы бір маңызды артықшылығы – оқушыларды болашақ мамандықтар әлемімен таныстыру. Ғылым, техника және инженерия салаларына деген қызығушылық ерте жастан қалыптасқан жағдайда оқушылардың кәсіби бағдарлануына оң әсер етеді. Сондықтан бастауыш мектепте STEM бағытындағы жұмыстарды жүйелі ұйымдастырудың маңызы зор.

STEM элементтерін бастауыш сыныпта қолдану тәжірибесі көрсеткендей, оқушылардың оқу мотивациясы дәстүрлі сабақтарға қарағанда анағұрлым жоғары болады. Себебі STEM тәсілінде білім алушылар нақты әрекетке қатысады, тәжірибе жасайды, бақылау жүргізеді және өз еңбектерінің нәтижесін көреді. Мұндай жұмыстар оқушылардың оқу материалына деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, білімді саналы түрде меңгеруіне ықпал етеді. Бала өзі зерттеп тапқан ақпаратты ұзақ уақыт есте сақтайды және оны жаңа жағдайда қолдана алады.

STEM технологиясының маңызды құрамдас бөліктерінің бірі – жобалық оқыту әдісі. Жоба барысында оқушылар белгілі бір мәселені шешуге бағытталған әрекеттерді орындайды. Олар ақпарат жинайды, жоспар құрады, тәжірибе жүргізеді және өз нәтижелерін таныстырады. Бастауыш сынып деңгейінде жобалар қарапайым болғанымен, олардың тәрбиелік және дамытушылық маңызы зор. Мысалы, «Таза су – тіршілік көзі», «Менің болашақ қалам», «Энергияны үнемдеу жолдары» сияқты жобалар арқылы балалар қоршаған орта мәселелеріне назар аударып, шығармашылық қабілеттерін дамытады.

Бастауыш мектеп тәжірибесінде STEM элементтерін қолдану барысында инженерлік ойлауды дамытуға ерекше көңіл бөлінеді. Инженерлік ойлау – мәселені анықтау, шешу жолдарын жоспарлау, модель құру және нәтижені бағалау қабілеті. Балалар қарапайым құрылымдар жасау арқылы инженерлік әрекеттің негізгі кезеңдерімен танысады. Мысалы, қағаздан мұнара құрастыру, көпір моделін жасау немесе су өткізбейтін қайық дайындау сияқты тапсырмалар оқушылардың конструктивтік ойлауын қалыптастырады.

STEM білім беруде қателікке оң көзқарас қалыптастыру маңызды қағидалардың бірі болып табылады. Көптеген жағдайда оқушылар өздерінің алғашқы жобаларын сәтті орындай алмауы мүмкін. Алайда STEM тәсілінде қателік оқу үдерісінің табиғи бөлігі ретінде қарастырылады. Мұғалім оқушыларға өз қателерін талдауға, олардың себептерін анықтауға және жаңа шешімдер табуға мүмкіндік береді. Бұл балалардың табандылығын, жауапкершілігін және мәселені шешу дағдыларын дамытады.

Қазіргі заманғы бастауыш мектеп тәжірибесінде робототехника элементтерін енгізу де кең таралып келеді. Робототехника STEM білім берудің тиімді құралдарының бірі болып саналады. Қарапайым роботтық құрылғылармен жұмыс істеу барысында оқушылар бағдарламалау негіздерімен танысып, логикалық ойлау қабілеттерін дамытады. Сонымен қатар роботтарды құрастыру барысында математикалық және инженерлік білімдерін тәжірибеде қолданады. Бұл оқушылардың технологияға деген қызығушылығын арттырады.

STEM элементтерін сабақ барысында ғана емес, сыныптан тыс жұмыстарда да тиімді пайдалануға болады. Ғылыми үйірмелер, шығармашылық зертханалар, жобалар байқаулары және ғылыми фестивальдер оқушылардың зерттеушілік белсенділігін арттыруға мүмкіндік береді. Мұндай іс-шаралар барысында балалар өздерінің ғылыми идеяларын ұсынып, тәжірибелік жұмыстарын қорғайды. Бұл олардың өзіне деген сенімін нығайтып, көпшілік алдында сөйлеу дағдыларын қалыптастырады.

Бастауыш сыныпта STEM технологиясын енгізу мұғалімнен жаңа кәсіби құзыреттерді талап етеді. Педагог тек пәндік білімді меңгеріп қана қоймай, жобалық жұмыстарды ұйымдастыра білуі, зерттеу әдістерін қолдануы және цифрлық технологияларды тиімді пайдалана алуы қажет. Сонымен қатар мұғалім оқушылардың шығармашылық бастамаларын қолдап, олардың дербес әрекетіне жағдай жасауы тиіс. Бұл педагогтің кәсіби рөлінің өзгеріп келе жатқанын көрсетеді.

STEM тәсілі білім берудің тұлғаға бағдарланған қағидаларын жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Әрбір оқушының қызығушылығы мен қабілеті әртүрлі болғандықтан, STEM сабақтарында балалар өздерінің күшті жақтарын көрсете алады. Бір оқушы зерттеу жүргізуге қызықса, екіншісі модель құрастыруға немесе

есептеулер жасауға бейім болуы мүмкін. Мұғалім осындай ерекшеліктерді ескере отырып, әр баланың әлеуетін ашуға мүмкіндік береді.

Бастауыш мектепте STEM элементтерін қолдану барысында пәнаралық байланыстың маңызы ерекше байқалады. Мысалы, табиғат құбылыстарын зерттеу кезінде оқушылар дүниетану пәнінен алған білімдерін пайдаланады, өлшеулер жүргізу барысында математика пәніндегі дағдыларын қолданады, нәтижелерін сипаттағанда тілдік дағдыларын дамытады. Осылайша әртүрлі пәндерден алынған білімдер өзара байланысып, оқушылардың дүниетанымы кеңейеді.

STEM технологиясының тағы бір артықшылығы – оқушылардың XXI ғасыр дағдыларын қалыптастыруға ықпал етуі. Қазіргі қоғамда сыни ойлау, креативтілік, коммуникация және ынтымақтастық маңызды құзыреттер болып саналады. STEM сабақтары барысында оқушылар осы дағдыларды табиғи түрде меңгереді. Олар мәселені талдайды, идеялар ұсынады, бірлесіп жұмыс істейді және өз нәтижелерін таныстырады. Бұл олардың болашақ өміріне қажетті маңызды қабілеттерді дамытуға мүмкіндік береді.

Бастауыш сыныптағы STEM тәжірибесінде экологиялық бағыттағы жобалар ерекше орын алады. Оқушылар қоршаған ортаны қорғау мәселелерін зерттеп, табиғатты сақтау жолдарын қарастырады. Мысалы, қалдықтарды сұрыптау, суды үнемдеу немесе ағаш отырғызу тақырыптарындағы жобалар балалардың экологиялық мәдениетін қалыптастырады. Сонымен қатар олар ғылым мен технологияның қоғамдағы рөлін түсінуге көмектеседі.

STEM білім берудің тиімділігі көбіне оқу ортасының ұйымдастырылуына байланысты. Оқушылардың тәжірибе жасауына, зерттеу жүргізуіне және жобалар орындауына мүмкіндік беретін қолайлы орта қажет. Бұл үшін мектепте түрлі конструкторлар, зертханалық құралдар, цифрлық ресурстар және көрнекі материалдар болуы маңызды. Дегенмен STEM элементтерін енгізу үшін міндетті түрде күрделі құрал-жабдықтар қажет емес. Қарапайым тұрмыстық заттар мен қолжетімді материалдарды пайдалану арқылы да көптеген тәжірибелер ұйымдастыруға болады.

STEM технологиясын жүзеге асыруда ата-аналардың қолдауы да маңызды рөл атқарады. Ата-аналар балалардың зерттеу жобаларына қатысып, шығармашылық жұмыстарын қолдап отырғанда олардың қызығушылығы арта түседі. Сонымен қатар отбасы мен мектеп арасындағы ынтымақтастық оқушылардың оқу жетістіктеріне оң әсер етеді. Сондықтан мұғалім ата-аналарды STEM бағытындағы іс-шараларға тартуға көңіл бөлуі қажет.

Қазіргі уақытта әлем елдерінің білім беру жүйесінде STEM бағытына ерекше көңіл бөлінуде. Себебі болашақта ғылым мен технология салаларында жұмыс істейтін мамандарға сұраныс арта түсетіні анық. Сондықтан бастауыш сыныптан бастап STEM элементтерін жүйелі енгізу оқушылардың болашақтағы кәсіби бағдарлануына және елдің инновациялық дамуына үлес қосатын тұлғаларды тәрбиелеуге мүмкіндік береді.

STEM технологиясын бастауыш сыныпта қолдану тек білім берудің жаңа тәсілі ғана емес, сонымен қатар оқушылардың жан-жақты дамуын қамтамасыз ететін тиімді құрал болып табылады. Ол балалардың танымдық белсенділігін арттырып, зерттеушілік мәдениетін қалыптастырады, шығармашылық қабілеттерін дамытады және өмірлік маңызды құзыреттерді меңгеруге жағдай жасайды. Сондықтан STEM элементтерін оқу-тәрбие үдерісіне енгізу қазіргі білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі болып саналады.

STEM элементтерін бастауыш сыныпта қолданудың тиімділігі тәжірибе барысында айқын көрініс табады. Оқушылардың оқу үдерісіне белсенді қатысуы, өздігінен зерттеу жүргізуі және нақты өнім жасауы олардың білімді терең меңгеруіне ықпал етеді. Дәстүрлі сабақтарда оқушылар көбіне дайын ақпаратты қабылдаушы рөлінде болса, STEM тәсілінде олар білімді өздері құрастыратын белсенді зерттеушіге айналады. Бұл оқыту нәтижелерінің сапасын арттырып қана қоймай, оқушылардың оқу әрекетіне деген жауапкершілігін де күшейтеді.

Бастауыш мектепте STEM технологиясын тиімді жүзеге асыру үшін мұғалімнің кәсіби дайындығы маңызды рөл атқарады. Мұғалім STEM тәсілінің теориялық негіздерін меңгеріп қана қоймай, оны тәжірибеде қолдану жолдарын да жақсы білуі тиіс. Сонымен қатар педагог зерттеушілік тапсырмалар әзірлеу, жобалық жұмыстар ұйымдастыру және цифрлық ресурстарды пайдалану дағдыларын меңгеруі қажет. Бұл оқушылардың қызығушылығын арттырып, олардың шығармашылық және зияткерлік әлеуетін дамытуға мүмкіндік береді.

Қазіргі заманғы бастауыш білім беруде оқушылардың зерттеушілік мәдениетін қалыптастыру өзекті мәселелердің бірі болып табылады. STEM технологиясы осы міндетті жүзеге асырудың тиімді құралы саналады. Зерттеу барысында оқушылар бақылау жүргізуді, мәліметтер жинауды, нәтижелерді салыстыруды және қорытынды жасауды үйренеді. Мұндай әрекеттер олардың ғылыми дүниетанымын қалыптастырып, ақпаратпен жұмыс істеу қабілетін жетілдіреді. Болашақта бұл дағдылар кез келген мамандық саласында табысты қызмет етуге негіз болады.

STEM тәсілінің маңызды нәтижелерінің бірі – оқушылардың өмірлік дағдыларын дамытуы. Қазіргі қоғамда тек академиялық білім жеткіліксіз. Адамдар өзгермелі жағдайларға бейімделе алуы, мәселелерді шешуі, топпен жұмыс істеуі және жаңа идеялар ұсына білуі қажет. STEM сабақтары барысында оқушылар осы дағдыларды табиғи түрде меңгереді. Олар нақты мәселелерді шешу арқылы тәжірибе жинақтап, болашақ өмірге қажетті құзыреттерді қалыптастырады.

Бастауыш сыныптағы STEM жұмыстары балалардың өзіне деген сенімін арттыруға да ықпал етеді. Өз қолдарымен жасаған жобаларының нәтижесін көрген оқушылар жетістік сезімін бастан кешіреді. Бұл олардың танымдық белсенділігін күшейтіп, жаңа білім алуға деген ынтасын арттырады. Әсіресе зерттеу нәтижелерін

қорғау және өз жұмыстарын таныстыру барысында балалардың көшбасшылық қасиеттері мен коммуникативтік дағдылары дамиды.

STEM элементтерін қолдану барысында оқушылардың сыни ойлау қабілеті қарқынды дамиды. Олар мәселені бірнеше қырынан қарастырып, дәлелдер келтіруге және негізделген шешім қабылдауға үйренеді. Сыни ойлау қазіргі заманғы білім берудің маңызды нәтижелерінің бірі болып саналады. Сондықтан STEM технологиясы оқушылардың интеллектуалдық әлеуетін дамытуда ерекше орын алады.

Бастауыш мектеп тәжірибесінде STEM технологиясын енгізу білім беру мазмұнын жаңғыртуға мүмкіндік береді. Дәстүрлі білім беру көбіне дайын білімді меңгертуге бағытталса, STEM оқушылардың белсенді әрекетіне негізделеді. Бұл тәсіл оқушылардың оқу материалына деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, олардың алған білімдерін тәжірибеде қолдануына жағдай жасайды. Нәтижесінде білімнің өмірмен байланысы күшейеді.

STEM бағытындағы жұмыстар оқушылардың кәсіптік бағдарлануына да оң әсер етеді. Ерте жастан ғылымға, техникаға, инженерияға және технологияға қызығушылық танытқан балалар болашақта осы салалардағы мамандықтарды таңдауға бейім келеді. Қазіргі әлемде инженерлерге, бағдарламашыларға, зерттеушілерге және технология мамандарына сұраныс жоғары. Сондықтан бастауыш мектептен бастап STEM бағытындағы білім беру елдің болашақ кадрлық әлеуетін қалыптастыруға ықпал етеді.

Қазақстанда білім беру жүйесін жаңғырту жағдайында STEM технологиясын кеңінен енгізу маңызды бағыттардың біріне айналып отыр. Бұл бағыт оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытуға, халықаралық зерттеулердегі нәтижелерін жақсартуға және білім сапасын арттыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар STEM технологиясы білім беру мен өндіріс арасындағы байланысты нығайтып, инновациялық экономиканың дамуына ықпал етеді.

STEM элементтерін бастауыш сыныпта қолдану барысында ұлттық құндылықтарды да ескеруге болады. Мысалы, оқушылар қазақ халқының дәстүрлі тұрмысындағы инженерлік шешімдерді зерттеп, ұлттық қолөнер бұйымдарының құрылымын талдай алады. Киіз үйдің құрылысы, су тарту жүйелері немесе дәстүрлі шаруашылықтағы технологиялық тәсілдер STEM тұрғысынан қызықты зерттеу нысаны бола алады. Бұл оқушылардың ұлттық мәдениетке деген қызығушылығын арттырумен қатар ғылыми көзқарасын дамытуға мүмкіндік береді.

Қазіргі кезеңде білім беру ұйымдарының алдында тұрған басты міндеттердің бірі – оқушыларды болашақ өмірге дайындау. Бұл міндетті жүзеге асыруда STEM технологиясының мүмкіндіктері мол. Себебі STEM оқушыларға тек білім беріп қана қоймай, олардың зерттеушілік, шығармашылық және коммуникативтік қабілеттерін дамытуға жағдай жасайды. Мұндай кешенді тәсіл тұлғаның жан-жақты дамуына ықпал етеді.

Бастауыш сыныпта STEM элементтерін қолданудың нәтижесінде оқушылардың пәндерге деген қызығушылығы артып, оқу жетістіктері жақсарады. Олар білімді тек теориялық деңгейде емес, тәжірибелік тұрғыдан да меңгереді. Сонымен қатар оқушылар өздерінің идеяларын жүзеге асыруға, дербес шешім қабылдауға және жауапкершілік алуға үйренеді. Бұл қасиеттер олардың болашақтағы жеке және кәсіби табыстарының негізін қалайды.

Қорытындылай келе, STEM элементтерін бастауыш сыныпта қолдану қазіргі білім беру жүйесінің маңызды бағыттарының бірі болып табылады. STEM технологиясы ғылым, технология, инженерия және математиканы кіріктіре оқыту арқылы оқушылардың зерттеушілік қабілеттерін, шығармашылық ойлауын, функционалдық сауаттылығын және өмірлік құзыреттерін дамытуға мүмкіндік береді. Бастауыш мектеп кезеңінде STEM элементтерін жүйелі пайдалану оқушылардың танымдық белсенділігін арттырып, олардың болашақтағы оқу және кәсіби жетістіктеріне берік негіз қалайды. Сонымен қатар STEM тәсілі білім беру үдерісін өмірмен байланыстырып, оқушыларды нақты мәселелерді шешуге үйретеді. Сондықтан бастауыш сынып мұғалімдерінің тәжірибесінде STEM технологиясын тиімді қолдану білім сапасын арттырудың және бәсекеге қабілетті тұлға қалыптастырудың маңызды шарты болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана, 2022.
2. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасы. – Астана.
3. STEM білім беру тұжырымдамасы бойынша әдістемелік ұсынымдар. – Астана, 2023.
4. Sanders M. STEM, STEM Education, STEMmania. The Technology Teacher. – 2019.
5. Bybee R. The Case for STEM Education: Challenges and Opportunities. – Arlington, 2018.
6. Kelley T., Knowles J. A Conceptual Framework for Integrated STEM Education. – International Journal of STEM Education, 2020.
7. Мартино Л. STEM білім беру технологиялары. – Мәскеу, 2021.
8. Полат Е.С. Қазіргі педагогикалық технологиялар. – Мәскеу, 2019.
9. Қараев Ж.А. Оқытудың заманауи технологиялары. – Алматы: Білім, 2020.
10. Нұрғалиева Г.К. Білім беруді ақпараттандыру және цифрлық технологиялар. – Алматы, 2021.

ТАРИХ ПӘНІНДЕ СЫНИ ОЙЛАУ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Уәлиева Гүлғайша Аукенқызы
Жамбыл облысы Шу ауданы
Әлия Молдағұлова атындағы орта мектебі
Тарих пәні мұғалімі

Аннотация. Бұл мақалада тарих пәнінде сыни ойлау дағдыларын қалыптастырудың педагогикалық негіздері қарастырылады. Қазіргі білім беру жүйесіндегі сыни ойлаудың маңызы, оның оқушылардың тарихи санасын қалыптастырудағы рөлі және тарих сабағында қолданылатын тиімді әдіс-тәсілдер талданады. Сонымен қатар тарихи деректермен жұмыс істеу, оқиғаларды салыстыру, дәлелдерге сүйене отырып қорытынды жасау және тарихи құбылыстарды әртүрлі көзқарас тұрғысынан бағалау арқылы оқушылардың сыни ойлау қабілеттерін дамыту жолдары сипатталады. Тарих пәнін оқыту барысында оқушылардың зерттеушілік дағдыларын жетілдірудің педагогикалық шарттары айқындалады.

Қазіргі жаһандану жағдайында білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі – ақпаратты талдай алатын, дербес шешім қабылдайтын және өз көзқарасын дәлелдей алатын тұлға қалыптастыру. XXI ғасырда білімнің көлемі бұрын-соңды болмаған деңгейде артып, ақпараттық ағынның қарқыны күшейіп отыр. Осындай жағдайда оқушылардың дайын ақпаратты жаттап алуы жеткіліксіз. Олар ақпараттың шынайылығын бағалай білуі, әртүрлі пікірлерді салыстыруы және өз тұжырымдарын негіздей алуы қажет. Сондықтан қазіргі білім беру жүйесінде сыни ойлау дағдыларын қалыптастыру ерекше маңызға ие болып отыр.

Сыни ойлау – ақпаратты талдау, салыстыру, бағалау және дәлелді қорытынды жасауға негізделген күрделі танымдық әрекет. Бұл ұғым адамның белгілі бір мәселе бойынша түрлі көзқарастарды қарастырып, оларды объективті бағалау қабілетін білдіреді. Сыни ойлайтын тұлға кез келген ақпаратты дайын күйінде қабылдамай, оның мазмұнын терең зерделейді және дәлелдерге сүйене отырып шешім қабылдайды. Мұндай қасиеттер қазіргі қоғамда табысты өмір сүру үшін маңызды құзыреттердің бірі болып табылады.

Тарих пәні сыни ойлау дағдыларын қалыптастыруға ерекше мүмкіндік беретін оқу пәндерінің қатарына жатады. Себебі тарих өткен оқиғаларды жаттап алуға ғана емес, олардың себептері мен салдарын түсіндіруге, тарихи деректерді талдауға және түрлі көзқарастарды салыстыруға негізделген. Тарих сабағында оқушылар тарихи құбылыстардың мәнін түсінуге және оларды жан-жақты бағалауға үйренеді. Бұл олардың логикалық және аналитикалық ойлау қабілеттерін дамытуға ықпал етеді.

Қазіргі тарих ғылымы тарихи оқиғаларды біржақты түсіндіруден бас тартып, оларды көпқырлы тұрғыдан қарастыруды талап етеді. Осыған байланысты тарих сабақтарында оқушыларға әртүрлі дереккөздермен жұмыс істеуге мүмкіндік беру маңызды. Бір оқиға туралы бірнеше көзқарасты салыстыру арқылы оқушылар тарихи шындықтың күрделілігін түсінеді. Бұл олардың ақпаратты сыни тұрғыдан бағалау қабілеттерін қалыптастырады.

Тарих пәніндегі сыни ойлаудың маңызды элементтерінің бірі – тарихи деректерді талдау. Тарихи құжаттар, естеліктер, хаттар, ресми құжаттар және мұрағат материалдары оқушылардың дерекпен жұмыс істеу дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Оқушылар дерек авторын, жазылу уақытын, мақсатын және мазмұнын талдау арқылы оның сенімділігін бағалауға үйренеді. Мұндай жұмыстар ақпараттың шынайылығын анықтау қабілетін қалыптастырады.

Сыни ойлау тарихи себеп-салдарлық байланыстарды анықтау барысында да дамиды. Кез келген тарихи оқиғаның белгілі бір себептері мен салдары болады. Тарих сабағында оқушылар тарихи үдерістер арасындағы байланыстарды анықтап, олардың қоғам дамуына әсерін бағалайды. Бұл әрекеттер логикалық ойлауды дамытып, оқушылардың тарихи заңдылықтарды түсінуіне мүмкіндік береді.

Тарих пәнінде салыстыру әдісінің маңызы ерекше. Әртүрлі тарихи кезеңдерді, мемлекеттерді, реформаларды немесе тұлғаларды салыстыру барысында оқушылар ұқсастықтар мен айырмашылықтарды анықтайды. Мұндай жұмыстар олардың талдау қабілеттерін дамытып, тарихи құбылыстарды терең түсінуіне жағдай жасайды. Сонымен қатар салыстыру арқылы оқушылар белгілі бір оқиғаның тарихи маңызын бағалауға үйренеді.

Қазіргі білім беру жүйесінде оқушының белсенді танымдық әрекетіне ерекше көңіл бөлінеді. Осы тұрғыдан алғанда тарих сабақтарында пікірталас әдісін қолдану тиімді нәтиже береді. Пікірталас барысында оқушылар өз көзқарастарын дәлелдеп, қарсы пікірлерді тыңдап және оларды талдайды. Бұл олардың коммуникативтік қабілеттерін дамытып қана қоймай, дәлелді ойлау мәдениетін қалыптастырады.

Тарихи мәселелерді талқылау барысында оқушылардың өз ұстанымдарын негіздеуі маңызды. Олар белгілі бір пікірді дәлелдеу үшін тарихи фактілер мен деректерге сүйенуі қажет. Бұл олардың дәлелді ойлау қабілетін қалыптастырып, субъективті пікір мен объективті ақпараттың айырмашылығын түсінуіне көмектеседі.

Сыни ойлау дағдыларын қалыптастыруда зерттеушілік әрекеттің рөлі зор. Тарих пәнінде оқушылар түрлі тақырыптар бойынша шағын зерттеулер жүргізіп, тарихи мәселелерді өз бетінше зерделей алады. Мұндай жұмыстар олардың ақпарат іздеу, талдау және қорытынды жасау қабілеттерін дамытады. Сонымен қатар зерттеу жұмыстары оқушылардың тарих пәніне деген қызығушылығын арттырады.

Тарих сабағында проблемалық оқыту технологиясын қолдану да сыни ойлауды дамытуға мүмкіндік береді. Мұғалім оқушыларға белгілі бір тарихи мәселені ұсынып, оны шешудің түрлі жолдарын қарастыруға бағыттайды. Бұл жағдайда оқушылар дайын жауап алмайды, керісінше мәселені өз бетінше талдайды. Мұндай әрекет олардың дербес ойлау қабілеттерін қалыптастырады.

Қазіргі қоғамда жалған ақпараттардың таралуы өзекті мәселелердің біріне айналып отыр. Сондықтан тарих сабақтарында ақпараттық сауаттылықты қалыптастыру маңызды. Оқушылар ақпарат көздерінің сенімділігін бағалауға, фактілерді тексеруге және жалған мәліметтерді анықтауға үйренуі тиіс. Бұл сыни ойлаудың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады.

Тарих пәнінде сыни ойлау дағдыларын қалыптастыру оқушылардың тарихи санасын дамытуға ықпал етеді. Олар өткенді түсіну арқылы қазіргі қоғамдағы үдерістерді бағалауға және болашаққа қатысты саналы шешімдер қабылдауға үйренеді. Сондықтан сыни ойлауды дамыту қазіргі тарих білімінің басты міндеттерінің бірі болып табылады.

Тарих пәнінде сыни ойлау дағдыларын қалыптастырудың тиімді жолдарының бірі – оқушыларды тарихи мәселелерді әртүрлі көзқарас тұрғысынан қарастыруға үйрету. Көптеген тарихи оқиғалар мен құбылыстарға қатысты бір ғана пікір болмайды. Әртүрлі зерттеушілер мен тарихшылар белгілі бір тарихи кезеңдерді әрқалай бағалайды. Осындай жағдайларда оқушылар түрлі көзқарастарды салыстырып, олардың негіздемелерін талдай отырып, өз тұжырымдарын жасауға үйренеді. Бұл олардың объективті ойлау қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді.

Тарих сабағында дереккөздермен жұмыс жасау сыни ойлауды қалыптастырудың маңызды құралы болып табылады. Оқушылар тарихи құжаттарды зерттеу барысында олардың авторын, мақсатын, жазылған уақытын және тарихи жағдайын анықтайды. Мұндай жұмыстар тарихи ақпараттың қалай пайда болғанын түсінуге көмектеседі. Сонымен қатар оқушылар деректердің сенімділігін бағалауға және олардың тарихи маңызын анықтауға үйренеді.

Қазіргі педагогикада сұрақ қою мәдениетіне ерекше мән беріледі. Сыни ойлаудың негізінде сұрақ қоя білу қабілеті жатыр. Тарих сабақтарында мұғалім тек дайын ақпарат берумен шектелмей, оқушыларды ойлануға жетелейтін сұрақтарды қолдануы тиіс. Мысалы, «Бұл оқиғаның негізгі себебі қандай болды?», «Егер бұл шешім қабылданбағанда не өзгерер еді?», «Оқиғаның қоғамға әсері қандай болды?» сияқты сұрақтар оқушыларды талдау жасауға бағыттайды. Осындай жұмыстар олардың логикалық ойлауын жетілдіреді.

Тарих пәнінде сыни ойлауды дамытуда проблемалық жағдаяттарды қолданудың маңызы зор. Мұғалім оқушыларға белгілі бір тарихи мәселені ұсынып, оны шешудің бірнеше нұсқасын қарастыруға мүмкіндік береді. Бұл жағдайда оқушылар тарихи фактілерге сүйене отырып өз пікірлерін дәлелдеуге тырысады. Мұндай жұмыстар олардың зерттеушілік және аналитикалық қабілеттерін дамытады.

Оқушылардың тарихи оқиғаларды бағалау қабілетін дамыту да сыни ойлаудың маңызды элементі болып табылады. Тарихта орын алған әрбір оқиға белгілі бір тарихи жағдайлармен байланысты болады. Сондықтан оқушылар оқиғаларды қазіргі көзқараспен ғана емес, сол кезеңнің ерекшеліктерін ескере отырып бағалауға үйренуі қажет. Бұл тарихи объективтілікті қалыптастыруға ықпал етеді.

Тарих сабағында пікірталас әдісін пайдалану оқушылардың дәлелді сөйлеу мәдениетін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Пікірталас барысында әрбір оқушы өз ойын нақты дәлелдермен негіздеуі тиіс. Олар тарихи фактілерді пайдаланып, өз көзқарастарын қорғауға үйренеді. Сонымен қатар қарсы пікірлерді тыңдап, оларды бағалау қабілеттері қалыптасады. Бұл демократиялық мәдениеттің дамуына да ықпал етеді.

Сыни ойлауды қалыптастыруда топтық жұмыс әдістері де тиімді нәтиже береді. Оқушылар топ ішінде тарихи мәселелерді талқылап, ортақ шешім қабылдайды. Мұндай жұмыстар барысында олар пікір алмасуға, дәлелдерді салыстыруға және келісімге келуге үйренеді. Бұл коммуникативтік құзыреттіліктердің қалыптасуына ықпал етеді.

Тарих пәнінде жобалық оқыту технологиясын қолдану да оқушылардың сыни ойлау қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Белгілі бір тарихи тақырып бойынша жоба дайындау барысында оқушылар ақпарат жинайды, түрлі дереккөздерді зерттейді және қорытынды жасайды. Мұндай жұмыстар олардың зерттеушілік мәдениетін қалыптастырады және дербес ойлау қабілеттерін жетілдіреді.

Қазіргі білім беру жүйесінде цифрлық ресурстарды пайдалану мүмкіндіктері кеңейіп келеді. Тарих сабақтарында электрондық мұрағаттар, цифрлық карталар, виртуалды музейлер және тарихи деректер базасы кеңінен қолданылады. Бұл ресурстар оқушылардың тарихи ақпаратпен жұмыс істеу мүмкіндіктерін арттырады. Сонымен қатар олар ақпаратты іздеу және талдау дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді.

Тарих пәніндегі картамен жұмыс та сыни ойлауды дамытуда маңызды орын алады. Тарихи карталарды талдау арқылы оқушылар белгілі бір оқиғалардың географиялық ерекшеліктерін түсінеді, тарихи үдерістердің даму бағытын анықтайды және олардың нәтижелерін бағалайды. Бұл кеңістіктік ойлауды дамытуға мүмкіндік береді.

Сыни ойлаудың маңызды көрсеткіштерінің бірі – дәлелдерге негізделген қорытынды жасау қабілеті. Тарих сабақтарында оқушылар белгілі бір тарихи мәселе бойынша түрлі деректерді жинақтап, оларды талдай отырып қорытынды шығаруға үйренеді. Бұл ғылыми танымның негізгі қағидаларын меңгеруге көмектеседі.

Тарихи тұлғалардың қызметін бағалау барысында да сыни ойлау дағдылары қалыптасады. Белгілі мемлекет қайраткерлерінің немесе тарихи тұлғалардың әрекеттерін талдау арқылы оқушылар олардың қоғамға қосқан үлесін бағалайды. Сонымен қатар белгілі бір шешімдердің оң және теріс жақтарын анықтайды. Бұл объективті көзқарас қалыптастыруға ықпал етеді.

Қазіргі тарих сабағы оқушылардың дайын білімді қабылдауына емес, өздігінен білім құрастыруына бағытталуы тиіс. Мұғалім оқушылардың ойлау әрекетін ұйымдастырушы рөлін атқарады. Ол тарихи мәселелерді талқылауға жағдай жасап, оқушыларды өз пікірлерін дәлелдеуге бағыттайды. Осындай жағдайда ғана сыни ойлау тиімді дамиды.

Сыни ойлауды дамыту арқылы оқушылардың азаматтық ұстанымы қалыптасады. Олар тарихи тәжірибені талдау негізінде қоғамдағы түрлі құбылыстарға саналы көзқарас қалыптастырады. Бұл олардың белсенді азамат ретінде дамуына ықпал етеді.

Тарих пәнінде сыни ойлау дағдыларын жүйелі түрде дамыту оқушылардың оқу жетістіктерін арттырып қана қоймай, олардың өмірлік маңызды құзыреттерін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Сондықтан тарих мұғалімдері оқу үдерісінде сыни ойлауға бағытталған әдістерді кеңінен қолдануы қажет.

Қазіргі білім беру жүйесінің басты мақсаты – оқушыларды дайын білімді қабылдаушы емес, ақпаратты талдай алатын, өз көзқарасын дәлелдей алатын және саналы шешім қабылдайтын тұлға ретінде қалыптастыру. Осы тұрғыдан алғанда тарих пәні ерекше мүмкіндіктерге ие. Себебі тарих сабағы өткен оқиғаларды жай ғана есте сақтауға емес, олардың себептері мен салдарын түсінуге, тарихи құбылыстарды жан-жақты бағалауға және түрлі көзқарастарды салыстыруға бағытталған. Сондықтан тарих пәнінде сыни ойлау дағдыларын қалыптастыру қазіргі білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады.

Сыни ойлау оқушылардың танымдық белсенділігін арттыруға ықпал етеді. Тарих сабағында оқушылар тарихи ақпараттарды талдап, олардың шынайылығын бағалайды және түрлі дереккөздерді салыстырады. Мұндай әрекеттер оқушылардың ақпаратпен саналы жұмыс істеу қабілетін қалыптастырады. Бұл қазіргі ақпараттық қоғам жағдайында аса маңызды құзыреттердің бірі болып саналады.

Тарих пәнінің ерекшелігі – оның тарихи фактілер мен оқиғаларды әртүрлі қырынан қарастыруға мүмкіндік беруінде. Бір тарихи оқиғаға қатысты бірнеше пікірдің болуы оқушыларды мәселені жан-жақты талдауға үйретеді. Олар әртүрлі көзқарастарды салыстырып, олардың дәлелдерін бағалай отырып өз ұстанымдарын қалыптастырады. Бұл олардың объективті ойлауын дамытуға жағдай жасайды.

Тарихи деректермен жұмыс істеу сыни ойлау дағдыларын қалыптастырудың негізгі құралдарының бірі болып табылады. Құжаттарды, мұрағат материалдарын, естеліктерді және ғылыми еңбектерді талдау барысында оқушылар тарихи ақпараттың сенімділігін анықтауға үйренеді. Сонымен қатар олар дерек авторының ұстанымын түсініп, ақпараттың мазмұнын бағалау қабілеттерін дамытады. Бұл ғылыми ойлау мәдениетін қалыптастыруға ықпал етеді.

Сыни ойлау тарихи себеп-салдарлық байланыстарды түсінуде де маңызды рөл атқарады. Оқушылар белгілі бір тарихи оқиғаның пайда болу себептерін анықтап, оның қоғам дамуына әсерін бағалайды. Мұндай жұмыстар тарихи үдерістердің заңдылықтарын түсінуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар олар оқушылардың аналитикалық қабілеттерін жетілдіреді.

Пікірталас әдістері тарих сабағында сыни ойлауды дамытудың тиімді құралдарының бірі болып табылады. Пікірталас барысында оқушылар өз көзқарастарын дәлелдеуге және қарсы пікірлерді талдауға үйренеді. Бұл олардың коммуникативтік дағдыларын жетілдіріп қана қоймай, дәлелді ойлау мәдениетін қалыптастырады. Сонымен қатар пікірталас оқушылардың өз пікірлерін еркін білдіруіне және жауапкершілікпен қорғауына мүмкіндік береді.

Тарих сабағында зерттеушілік жұмыстарды ұйымдастыру да ерекше маңызға ие. Белгілі бір тарихи мәселені зерттеу барысында оқушылар ақпарат жинайды, оны талдайды және қорытынды жасайды. Мұндай жұмыстар олардың дербестігін арттырып, шығармашылық белсенділігін дамытады. Сонымен қатар зерттеу әрекеті оқушылардың тарих пәніне деген қызығушылығын күшейтеді.

Қазіргі уақытта цифрлық ресурстардың кең таралуы тарих пәнін оқытуға жаңа мүмкіндіктер ашуда. Электрондық кітапханалар, цифрлық мұрағаттар, виртуалды музейлер және тарихи карталар оқушылардың ақпаратпен жұмыс істеу мүмкіндігін кеңейтеді. Алайда ақпарат көлемінің көбеюі оның шынайылығын бағалау қажеттілігін де арттырады. Сондықтан тарих сабақтарында ақпараттық сауаттылық пен сыни ойлау дағдыларын қатар дамыту маңызды.

Сыни ойлау дағдыларының қалыптасуы оқушылардың азаматтық ұстанымына да оң әсер етеді. Тарихи тәжірибені талдау арқылы олар қоғамдағы түрлі құбылыстарды түсініп, әлеуметтік мәселелерге саналы көзқарас қалыптастырады. Бұл олардың белсенді және жауапты азамат болып қалыптасуына ықпал етеді.

Тарих пәнінде сыни ойлауды қалыптастырудың нәтижесінде оқушылар тарихи сананы меңгереді. Олар өткеннің сабақтарын түсініп, қазіргі қоғамдағы үдерістерді бағалауға және болашаққа қатысты саналы шешімдер қабылдауға үйренеді. Бұл тарихи білімнің тәрбиелік және дамытушылық маңызын күшейтеді.

Мұғалімнің кәсіби қызметі сыни ойлауды қалыптастыруда шешуші рөл атқарады. Мұғалім оқушылардың танымдық әрекетін ұйымдастырып, оларды тарихи мәселелерді талдауға бағыттауы қажет. Сонымен қатар пікір алмасуға, дәлелді қорытынды жасауға және дербес шешім қабылдауға жағдай жасауы тиіс. Бұл қазіргі тарих мұғалімінің маңызды кәсіби міндеттерінің бірі болып табылады.

Сыни ойлау дағдыларын қалыптастыру ұзақ мерзімді және жүйелі жұмысты талап етеді. Ол бір сабақтың немесе белгілі бір әдістің нәтижесі емес. Сондықтан тарих сабағында сыни ойлауға бағытталған әдіс-тәсілдер жүйелі түрде қолданылуы қажет. Мұндай жұмыстар оқушылардың танымдық қабілеттерін жан-жақты дамытуға мүмкіндік береді.

Қазіргі қоғамда ақпаратты талдай білу және дәлелді шешім қабылдау қабілеттері ерекше маңызға ие. Сондықтан тарих пәнінде сыни ойлау дағдыларын қалыптастыру оқушылардың тек оқу жетістіктерін арттырып қана қоймай, олардың өмірлік маңызды құзыреттерін дамытуға да ықпал етеді. Бұл қазіргі білім беру жүйесінің стратегиялық мақсаттарымен толық сәйкес келеді.

Қорытындылай келе, тарих пәнінде сыни ойлау дағдыларын қалыптастыру оқушылардың тарихи санасын дамытуға, ақпараттық сауаттылығын арттыруға және азаматтық ұстанымын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Тарихи деректермен жұмыс істеу, пікірталас ұйымдастыру, зерттеушілік әрекеттер жүргізу және проблемалық тапсырмаларды пайдалану арқылы оқушылардың аналитикалық және логикалық ойлау қабілеттері дамиды. Сонымен қатар олар дәлелді қорытынды жасауға, түрлі көзқарастарды бағалауға және тарихи құбылыстарды жан-жақты түсінуге үйренеді. Сондықтан тарих пәнінде сыни ойлау дағдыларын қалыптастыру қазіргі білім беру жүйесінің маңызды бағыттарының бірі болып табылады және ол оқушылардың жан-жақты дамуына негіз қалайды.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана, 2022.
2. Қазақстан Республикасы жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. – Астана, 2023.
3. Тарих пәні бойынша оқу бағдарламасы. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2023.
4. Выготский Л.С. Ойлау және сөйлеу. – Мәскеу, 2020.
5. Джон Дьюи. Демократия және білім беру. – Нью-Йорк, 2019.
6. Paul R., Elder L. Critical Thinking: Tools for Taking Charge of Your Learning and Your Life. – New York, 2021.
7. Wineburg S. Historical Thinking and Other Unnatural Acts. – Philadelphia, 2018.
8. Seixas P., Morton T. The Big Six Historical Thinking Concepts. – Toronto, 2019.
9. Полат Е.С. Қазіргі педагогикалық технологиялар. – Мәскеу, 2020.
10. Назарбаев Зияткерлік мектептері. Тарих пәнін оқыту бойынша әдістемелік ұсынымдар. – Астана, 2022.

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ҚҰРАЛДАРЫН ИНФОРМАТИКА САБАҚТАРЫНДА ҚОЛДАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТИІМДІЛІГІ

Аралбаев Аян Асылгазиевич
Жамбыл облысы Шу ауданы
Әлия Молдағұлова атындағы орта мектебі
Информатика пәні мұғалімі

Аннотация. Бұл мақалада информатика сабақтарында жасанды интеллект құралдарын тиімді қолданудың теориялық және практикалық негіздері қарастырылады. Жасанды интеллект технологияларының қазіргі білім беру жүйесіндегі орны, олардың оқыту сапасын арттырудағы мүмкіндіктері және оқушылардың цифрлық құзыреттіліктерін дамытудағы рөлі талданады. Сонымен қатар информатика пәнін оқыту барысында жасанды интеллект құралдарын пайдалану арқылы оқушылардың алгоритмдік ойлауын, шығармашылық қабілеттерін, зерттеушілік дағдыларын және ақпараттық сауаттылығын қалыптастыру жолдары сипатталады. Білім беру үдерісінде жасанды интеллектті қауіпсіз әрі тиімді қолданудың педагогикалық ерекшеліктеріне назар аударылады.

Қазіргі таңда әлемде цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы білім беру жүйесіне жаңа талаптар қойып отыр. Ақпараттық қоғам жағдайында білім алушылардың тек компьютерлік сауаттылықты меңгеруі жеткіліксіз. Олар заманауи технологияларды тиімді пайдалана алуы, ақпаратпен жұмыс істей білуі және жаңа цифрлық құралдарды саналы қолдануы қажет. Осындай технологиялардың ішінде жасанды интеллект ерекше орын алады. Соңғы жылдары жасанды интеллект адамның көптеген қызмет салаларында кеңінен қолданылып, білім беру жүйесіне де елеулі ықпал ете бастады. Сондықтан информатика сабақтарында жасанды интеллект құралдарын тиімді пайдалану бүгінгі күннің өзекті мәселелерінің біріне айналып отыр.

Жасанды интеллект – адамның интеллектуалдық әрекеттерін модельдеуге қабілетті бағдарламалық және техникалық жүйелердің жиынтығы. Ол ақпаратты өңдеу, талдау, болжам жасау, мәтін құру, сурет генерациялау және күрделі есептерді шешу сияқты көптеген міндеттерді орындай алады. Қазіргі таңда жасанды интеллект технологиялары медицинада, өнеркәсіпте, қаржы саласында, көлік жүйесінде және білім беруде кеңінен қолданылуда. Осыған байланысты оқушыларды жасанды интеллектпен жұмыс істеуге үйрету заманауи білім берудің маңызды бағыттарының бірі болып табылады.

Информатика пәні оқушылардың цифрлық құзыреттілігін қалыптастыруға бағытталған негізгі пәндердің бірі болып саналады. Бұл пәнде оқушылар ақпараттық технологиялардың мүмкіндіктерімен танысып қана қоймай, оларды тиімді пайдалануды үйренеді. Жасанды интеллект құралдарын информатика сабақтарына енгізу оқушылардың технологиялық сауаттылығын арттыруға және оларды болашақ цифрлық қоғамға бейімдеуге мүмкіндік береді.

Қазіргі мектеп оқушылары цифрлық ортада өмір сүретін ұрпақ болып табылады. Олар түрлі қосымшаларды, әлеуметтік желілерді және интернет ресурстарын күнделікті пайдаланады. Алайда технологияларды тұтынушы ретінде қолдану мен оларды саналы әрі тиімді пайдалану арасында үлкен айырмашылық бар. Сондықтан информатика сабақтарында жасанды интеллект құралдарын қолдану оқушыларды цифрлық технологиялардың мүмкіндіктері мен шектеулерін түсінуге үйретуі тиіс.

Жасанды интеллект құралдарын қолданудың негізгі артықшылықтарының бірі – оқыту үдерісін дараландыру мүмкіндігі. Әрбір оқушының оқу қарқыны мен білім деңгейі әртүрлі болғандықтан, жасанды интеллект негізіндегі платформалар жеке оқу траекториясын құруға мүмкіндік береді. Мұндай жүйелер оқушының жетістіктерін талдап, оған сәйкес тапсырмалар ұсына алады. Бұл оқыту сапасын арттыруға ықпал етеді.

Информатика сабақтарында жасанды интеллект құралдарын пайдалану оқушылардың алгоритмдік ойлау қабілетін дамытуға мүмкіндік береді. Алгоритмдік ойлау – информатика пәнінің негізгі мақсаттарының бірі. Жасанды интеллект жүйелерінің жұмыс істеу қағидаларын түсіну арқылы оқушылар мәліметтерді өңдеу, заңдылықтарды анықтау және шешім қабылдау процестерін жақсырақ меңгереді. Бұл олардың логикалық ойлауын дамытуға ықпал етеді.

Қазіргі уақытта мәтін генерациялайтын жасанды интеллект құралдары білім беру саласында кеңінен қолданылуда. Мұндай құралдар оқушыларға ақпарат іздеуге, мәтіндерді талдауға және идеялар ұсынуға көмектеседі. Информатика сабақтарында бұл мүмкіндіктерді тиімді пайдалану арқылы оқушылардың зерттеушілік қабілеттерін дамытуға болады. Дегенмен мұғалімдер оқушыларды жасанды интеллекттің нәтижелерін сыни тұрғыдан бағалауға үйретуі тиіс. Себебі кез келген технология сияқты жасанды интеллект те қателесуі мүмкін.

Жасанды интеллект құралдарын қолдану оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға да мүмкіндік береді. Бүгінгі күні сурет генерациялау, бейнематериалдар жасау және бағдарламалық өнімдер әзірлеу үшін түрлі жасанды интеллект сервистері қолданылады. Оқушылар мұндай құралдарды пайдалана отырып, өз жобаларын жүзеге асыра алады. Бұл олардың шығармашылық белсенділігін арттырып, инновациялық ойлауын қалыптастырады.

Информатика сабақтарында бағдарламалау негіздерін оқыту барысында да жасанды интеллекттің мүмкіндіктерін пайдалануға болады. Кейбір интеллектуалды жүйелер код жазуға, қателерді анықтауға және бағдарламаларды жетілдіруге көмектеседі. Мұндай құралдар оқушыларға бағдарламалау тілдерін меңгеру процесін жеңілдетеді. Сонымен қатар олар бағдарламалау логикасын түсінуге ықпал етеді.

Жасанды интеллектті тиімді қолдану үшін оқушылардың ақпараттық қауіпсіздік мәселелерін түсінуі маңызды. Қазіргі цифрлық ортада жеке деректерді қорғау, жалған ақпаратты анықтау және интернет қауіпсіздігін сақтау өзекті мәселелердің қатарына жатады. Сондықтан информатика сабақтарында жасанды интеллектті пайдалану барысында цифрлық этика мен қауіпсіздік қағидаларына ерекше назар аударылуы қажет.

Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытуда жасанды интеллект құралдарының мүмкіндіктері зор. Олар ақпаратты іздеу, өңдеу және талдау барысында технологияларды тиімді қолдануға үйренеді. Бұл олардың оқу жетістіктеріне ғана емес, болашақ кәсіби қызметіне де оң әсер етеді. Себебі қазіргі еңбек нарығында цифрлық құзыреттілігі жоғары мамандарға сұраныс артып келеді.

Информатика сабақтарында жасанды интеллект құралдарын қолдану мұғалімнің рөлін де өзгертеді. Мұғалім енді тек ақпарат беруші емес, оқушылардың танымдық әрекетін ұйымдастырушы және бағыттаушы тұлға ретінде көрінеді. Ол оқушыларға технологияларды дұрыс пайдалануды үйретіп, олардың сыни ойлауын дамытуы қажет. Бұл қазіргі білім беру жүйесінің жаңа талаптарына толық сәйкес келеді.

Жасанды интеллект құралдарын оқу үдерісіне енгізу оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырады. Заманауи технологиялармен жұмыс істеу балалардың танымдық белсенділігін күшейтіп, олардың информатика пәнін тереңірек меңгеруіне ықпал етеді. Сондықтан жасанды интеллект технологияларын білім беру мақсаттарына сәйкес тиімді пайдалану маңызды педагогикалық міндет болып табылады.

Информатика сабақтарында жасанды интеллект құралдарын тиімді қолданудың маңызды бағыттарының бірі – оқушылардың зерттеушілік дағдыларын дамыту болып табылады. Қазіргі білім беру жүйесінде дайын ақпаратты жаттап алудан гөрі ақпаратты талдау, салыстыру және жаңа білімді өз бетінше құрастыру қабілеттері жоғары бағаланады. Жасанды интеллект технологиялары осы бағыттағы жұмыстарды ұйымдастыруға кең мүмкіндік береді. Оқушылар белгілі бір мәселе бойынша ақпарат жинап, оны әртүрлі дереккөздермен салыстырып, алынған нәтижелерді талдау арқылы зерттеу мәдениетін меңгереді.

Жасанды интеллект құралдары үлкен көлемдегі ақпаратты қысқа уақыт ішінде өңдеуге мүмкіндік береді. Информатика сабақтарында бұл мүмкіндікті пайдалану арқылы оқушылар ақпараттық ізденіс жұмыстарын тиімді орындай алады. Мысалы, белгілі бір технологияның даму тарихын зерттеу, бағдарламалау тілдерінің ерекшеліктерін салыстыру немесе ақпараттық қауіпсіздік мәселелерін талдау барысында жасанды интеллект негізіндегі жүйелер көмекші құрал ретінде қолданыла алады. Мұндай жұмыстар оқушылардың ақпараттық сауаттылығын қалыптастырады.

Қазіргі уақытта білім беру саласында интеллектуалды чат-боттар кеңінен қолданылуда. Олар оқушылардың сұрақтарына жауап беріп, түсінбеген тақырыптарды түсіндіруге көмектеседі. Информатика сабақтарында чат-боттарды пайдалану оқушылардың өздігінен білім алу дағдыларын дамытуға ықпал етеді.

Дегенмен мұғалімдер оқушыларға алынған ақпараттың дұрыстығын тексерудің маңызын түсіндіруі қажет. Себебі кез келген жасанды интеллект жүйесі абсолютті дәл нәтиже бере бермейді.

Жасанды интеллект құралдарын қолдану оқушылардың сыни ойлау қабілетін дамытуға мүмкіндік береді. Қазіргі ақпараттық кеңістікте түрлі дереккөздерден алынған мәліметтердің шынайылығын бағалау маңызды мәселе болып табылады. Информатика сабақтарында оқушылар жасанды интеллект ұсынған ақпараттарды талдап, олардың дұрыстығын тексеруге үйренуі тиіс. Бұл олардың ақпараттық мәдениетін қалыптастыруға ықпал етеді.

Информатика пәнінде жобалық оқыту технологиясы кеңінен қолданылады. Жасанды интеллект құралдары жобалық жұмыстардың сапасын арттыруға мүмкіндік береді. Мысалы, оқушылар деректерді талдауға арналған қосымшалар әзірлеу, интеллектуалды жүйелердің жұмыс қағидаларын зерттеу немесе белгілі бір мәселені шешуге бағытталған цифрлық өнім жасау жобаларын орындай алады. Мұндай жұмыстар олардың шығармашылық және зерттеушілік әлеуетін дамытуға ықпал етеді.

Жасанды интеллект технологиялары бағдарламалау сабақтарында ерекше маңызға ие. Қазіргі таңда бағдарламалау барысында кодты автоматты түрде талдайтын, қателерді анықтайтын және жетілдіру бойынша ұсыныстар беретін интеллектуалды жүйелер қолданылады. Мұндай құралдар оқушылардың бағдарламалау дағдыларын дамытуға көмектеседі. Сонымен қатар олар бағдарламалау логикасын түсінуді жеңілдетеді және оқушылардың күрделі тапсырмаларды орындауға деген сенімділігін арттырады.

Оқушылардың цифрлық құзыреттілігін қалыптастыруда жасанды интеллекттің жұмыс істеу қағидаларын түсіндіру маңызды. Олар тек дайын құралдарды пайдаланып қана қоймай, осы технологиялардың қалай жұмыс істейтінін де білуі қажет. Машиналық оқыту, нейрондық желілер және деректерді өңдеу принциптері туралы қарапайым түсініктер беру оқушылардың технологиялық дүниетанымын кеңейтеді. Бұл олардың информатика пәніне деген қызығушылығын арттырады.

Информатика сабақтарында жасанды интеллект құралдарын қолдану барысында цифрлық этика мәселесіне ерекше назар аудару қажет. Жасанды интеллект технологияларының дамуы көптеген мүмкіндіктермен қатар белгілі бір қауіптерді де туындатады. Мысалы, авторлық құқықты сақтау, жеке деректерді қорғау және жалған ақпараттың таралуы сияқты мәселелер өзекті болып отыр. Сондықтан оқушылар технологияларды жауапкершілікпен пайдалануды үйренуі тиіс.

Жасанды интеллект құралдарын пайдалану барысында академиялық адалдық қағидаларын сақтау да маңызды. Кейбір жағдайларда оқушылар дайын жауаптарды немесе мәтіндерді еш өзгеріссіз қолдануға бейім болуы мүмкін. Сондықтан мұғалімдер жасанды интеллектті көмекші құрал ретінде пайдалану мен өз бетінше ойлау арасындағы тепе-теңдікті сақтауға үйретуі қажет. Бұл оқушылардың дербес ойлау қабілетін дамытуға ықпал етеді.

Қазіргі білім беру жүйесінде деректермен жұмыс істеу дағдылары ерекше маңызға ие болып отыр. Жасанды интеллект негізіндегі технологиялар деректерді жинау, талдау және визуализациялау мүмкіндіктерін ұсынады. Информатика сабақтарында оқушылар әртүрлі деректер жиынтықтарымен жұмыс істеу арқылы аналитикалық ойлау қабілеттерін дамыта алады. Мұндай жұмыстар олардың ғылыми зерттеу мәдениетін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Информатика сабақтарында жасанды интеллект құралдарын пайдалану оқушылардың кәсіптік бағдарлануына да оң әсер етеді. Қазіргі еңбек нарығында жасанды интеллект, деректер ғылымы және бағдарламалық жасақтама әзірлеу салаларына сұраныс жоғары. Оқушылар осы технологиялармен мектеп қабырғасында танысу арқылы болашақ мамандықтарын саналы таңдауға мүмкіндік алады. Бұл олардың кәсіби болашағын жоспарлауына көмектеседі.

Жасанды интеллект құралдарын қолданудың тағы бір артықшылығы – оқушылардың оқу мотивациясын арттыруы. Заманауи технологиялармен жұмыс істеу олардың қызығушылығын оятып, сабаққа белсенді қатысуына ықпал етеді. Әсіресе практикалық тапсырмалар мен жобалар барысында оқушылар өздерінің нақты нәтижелерін көре алады. Бұл олардың оқу жетістіктеріне оң әсер етеді.

Информатика сабақтарында жасанды интеллект құралдарын пайдалану саралап оқыту мүмкіндіктерін де кеңейтеді. Әрбір оқушының білім деңгейі мен оқу қарқыны әртүрлі болғандықтан, интеллектуалды жүйелер жеке тапсырмалар ұсынуға мүмкіндік береді. Мұндай тәсіл барлық оқушылардың қажеттіліктерін ескеруге және олардың оқу нәтижелерін жақсартуға көмектеседі.

Қазіргі уақытта көптеген халықаралық білім беру ұйымдары жасанды интеллектті оқыту үдерісіне енгізудің маңыздылығын атап өтуде. Себебі бұл технологиялар болашақ қоғамның ажырамас бөлігіне айналып келеді. Сондықтан мектеп қабырғасынан бастап оқушылардың жасанды интеллектпен жұмыс істеу мәдениетін қалыптастыру олардың болашақтағы табысты өміріне негіз болады.

Информатика сабақтарында жасанды интеллект құралдарын тиімді қолдану оқушылардың цифрлық сауаттылығын, шығармашылық қабілеттерін, зерттеушілік дағдыларын және сыни ойлауын дамытуға мүмкіндік береді. Бұл технологиялар білім беру үдерісін жаңғыртып, оқушыларды заманауи ақпараттық қоғам талаптарына бейімдеуге жағдай жасайды.

Информатика сабақтарында жасанды интеллект құралдарын тиімді қолдану қазіргі білім беру жүйесін жаңғыртудың маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы жағдайында оқушылардың жаңа технологияларды пайдалану қабілетін қалыптастыру білім беру сапасының негізгі көрсеткіштерінің біріне айналып отыр. Жасанды интеллект тек ақпараттық технологиялардың жетістігі

ғана емес, сонымен қатар оқыту үдерісін жетілдіруге мүмкіндік беретін қуатты педагогикалық құрал болып табылады.

Қазіргі қоғамда ақпарат көлемінің үздіксіз өсуі оқушылардан жаңа дағдыларды талап етеді. Олар ақпаратты іздеу, талдау, бағалау және тиімді пайдалану қабілеттеріне ие болуы қажет. Жасанды интеллект құралдары осы міндеттерді жүзеге асыруға көмектеседі. Информатика сабақтарында мұндай технологияларды пайдалану оқушылардың ақпараттық сауаттылығын дамытып қана қоймай, олардың цифрлық ортада қауіпсіз және саналы әрекет етуіне мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект негізіндегі технологиялар білім беру үдерісін дараландыруға кең мүмкіндік береді. Әрбір оқушының білім деңгейі мен оқу қажеттіліктерін ескере отырып, оқу тапсырмаларын бейімдеу білім сапасын арттыруға ықпал етеді. Интеллектуалды жүйелер оқушылардың жетістіктерін талдап, олардың әлсіз тұстарын анықтай алады. Бұл мұғалімге оқу үдерісін тиімді жоспарлауға және оқушыларға дер кезінде қолдау көрсетуге мүмкіндік береді.

Информатика сабақтарында жасанды интеллект құралдарын қолдану оқушылардың алгоритмдік және логикалық ойлау қабілеттерін дамытуға ықпал етеді. Алгоритмдер мен деректерді өңдеу принциптерін түсіну арқылы олар күрделі мәселелерді шешуге үйренеді. Бұл тек информатика пәні үшін ғана емес, сонымен қатар басқа оқу пәндері мен күнделікті өмірде кездесетін міндеттерді шешу үшін де маңызды құзырет болып табылады.

Жасанды интеллект технологияларын пайдалану оқушылардың шығармашылық белсенділігін арттыруға мүмкіндік береді. Қазіргі таңда мәтін, сурет, бейне және бағдарламалық өнімдер жасауға арналған көптеген интеллектуалды құралдар бар. Оқушылар осындай технологияларды пайдалану арқылы өз идеяларын жүзеге асырып, жаңа цифрлық өнімдер әзірлей алады. Бұл олардың инновациялық ойлауын қалыптастырып, шығармашылық әлеуетін дамытуға жағдай жасайды.

Қазіргі еңбек нарығында жасанды интеллектпен жұмыс істеу дағдылары барған сайын маңызды бола түсуде. Көптеген мамандықтар цифрлық технологиялармен тығыз байланысты болғандықтан, оқушыларды мектеп қабырғасынан бастап осы бағытта даярлау қажет. Информатика сабақтарында жасанды интеллект құралдарын пайдалану олардың болашақ кәсіби қызметіне қажетті құзыреттерді қалыптастыруға ықпал етеді.

Жасанды интеллектті білім беру үдерісінде қолдану барысында цифрлық этика мәселелері де назардан тыс қалмауы тиіс. Оқушылар технологияларды пайдалану кезінде жауапкершілік танытуы қажет. Авторлық құқықты сақтау, жеке деректердің қауіпсіздігін қамтамасыз ету және ақпараттың шынайылығын тексеру сияқты мәселелер қазіргі цифрлық қоғамда ерекше маңызға ие. Сондықтан информатика сабақтарында цифрлық мәдениет пен этикалық нормаларды қалыптастыруға көңіл бөлінуі қажет.

Жасанды интеллект құралдарын пайдалану мұғалімнің кәсіби қызметіне де жаңа талаптар қояды. Қазіргі мұғалім тек пәндік білімді меңгерген маман ғана емес, сонымен қатар заманауи технологияларды тиімді пайдалана алатын педагог болуы тиіс. Ол оқушыларға жаңа технологиялардың мүмкіндіктерін түсіндіріп қана қоймай, оларды дұрыс әрі қауіпсіз қолдануға үйретуі қажет. Бұл мұғалімнің кәсіби құзыреттілігінің маңызды құрамдас бөлігіне айналып отыр.

Информатика сабақтарында жасанды интеллектті қолдану оқушылардың зерттеушілік қабілеттерін дамытуға да мүмкіндік береді. Олар технологиялардың жұмыс істеу қағидаларын зерттеп, тәжірибелік жобалар әзірлеп және нақты мәселелерді шешуге бағытталған жұмыстар орындай алады. Мұндай әрекеттер олардың ғылыми дүниетанымын кеңейтіп, шығармашылық ізденіске баулиды.

Білім беру жүйесінің қазіргі даму кезеңінде функционалдық сауаттылықты қалыптастыру ерекше маңызға ие. Жасанды интеллект құралдары оқушылардың алған білімдерін тәжірибеде қолдануына мүмкіндік береді. Олар ақпаратпен жұмыс істеуді, мәселелерді шешуді және дербес шешім қабылдауды үйренеді. Бұл олардың болашақ өмірінде табысты болуына қажетті маңызды дағдыларды қалыптастырады.

Информатика сабақтарында жасанды интеллект құралдарын қолдану білім беру үдерісінің тиімділігін арттырады. Оқушылардың қызығушылығы күшейіп, олардың оқу белсенділігі жоғарылайды. Сонымен қатар технологияларды пайдалану күрделі ұғымдарды көрнекі түрде түсіндіруге мүмкіндік береді. Бұл оқыту сапасына оң әсер етеді.

Жасанды интеллект технологияларының әлеуеті жыл сайын артып келеді. Сондықтан білім беру жүйесі де осы өзгерістерге бейімделуі қажет. Мектеп оқушылары тек технологияларды пайдаланушы ғана емес, олардың мүмкіндіктерін түсінетін және оларды тиімді қолдана алатын тұлға ретінде қалыптасуы тиіс. Бұл мақсатқа қол жеткізуде информатика пәнінің рөлі ерекше.

Қорытындылай келе, информатика сабақтарында жасанды интеллект құралдарын тиімді қолдану оқушылардың цифрлық құзыреттілігін, алгоритмдік ойлауын, шығармашылық қабілеттерін және зерттеушілік дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Жасанды интеллект технологиялары оқыту үдерісін дараландыруға, оқу мотивациясын арттыруға және білім сапасын жақсартуға ықпал етеді. Сонымен қатар олар оқушыларды заманауи цифрлық қоғам талаптарына бейімдеп, болашақ кәсіби қызметіне қажетті құзыреттерді қалыптастырады. Алайда жасанды интеллектті пайдалану барысында цифрлық этика, ақпараттық қауіпсіздік және академиялық адалдық мәселелеріне ерекше назар аудару қажет. Сондықтан информатика мұғалімдерінің кәсіби қызметінде жасанды интеллект құралдарын мақсатты және тиімді қолдану қазіргі білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана, 2022.

2. Қазақстан Республикасы жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. – Астана, 2023.
3. Информатика пәні бойынша оқу бағдарламасы. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2023.
4. Russell S., Norvig P. Artificial Intelligence: A Modern Approach. – Pearson Education, 2021.
5. UNESCO. Guidance for Generative AI in Education and Research. – Paris, 2023.
6. Holmes W., Bialik M., Fadel C. Artificial Intelligence in Education. – Boston: Center for Curriculum Redesign, 2019.
7. Luckin R. Machine Learning and Human Intelligence. – London: UCL Press, 2018.
8. OECD. Artificial Intelligence and the Future of Skills. – Paris, 2021.
9. Полат Е.С. Қазіргі педагогикалық технологиялар. – Мәскеу, 2020.
10. Назарбаев Зияткерлік мектептері. Информатика пәнін оқыту бойынша әдістемелік ұсынымдар. – Астана, 2022.

АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ҚҰРАЛДАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Шыныбекова Анар Аблайхановна
Жамбыл облысы Шу ауданы
Әлия Молдағұлова атындағы орта мектебі
Ағылшын тілі пәні мұғалімі

Аннотация. Бұл мақалада ағылшын тілі сабақтарында жасанды интеллект құралдарын қолданудың тиімділігі қарастырылады. Қазіргі білім беру жүйесіндегі цифрлық технологиялардың дамуы жағдайында жасанды интеллекттің шетел тілдерін оқытудағы мүмкіндіктері талданады. Сонымен қатар оқушылардың тілдік дағдыларын дамытуда, оқу үдерісін дараландыруда және білім сапасын арттыруда жасанды интеллект құралдарының рөлі айқындалады. Ағылшын тілі сабақтарында интеллектуалды платформаларды, чат-боттарды, мәтін генераторларын және тілдік қосымшаларды пайдалану арқылы оқушылардың тыңдалым, айтылым, оқылым және жазылым дағдыларын жетілдіру жолдары сипатталады. Жасанды интеллект технологияларын тиімді қолданудың педагогикалық негіздері қарастырылады.

Қазіргі таңда әлемде цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы білім беру жүйесіне түбегейлі өзгерістер енгізуде. Әсіресе жасанды интеллект технологиялары көптеген салалармен қатар білім беру кеңістігінде де кеңінен қолданылып келеді. Жасанды интеллект адамның ойлау әрекеттеріне ұқсас қызметтерді орындай алатын технологиялар жиынтығы болып табылады. Ол ақпаратты өңдеу, талдау, сұрақтарға жауап беру, мәтін құрастыру және түрлі тапсырмаларды орындау сияқты мүмкіндіктерге ие. Осындай мүмкіндіктердің арқасында жасанды интеллект білім беру үдерісін жетілдірудің тиімді құралына айналып отыр.

Шетел тілдерін оқыту саласы жасанды интеллект технологияларын қолдануға қолайлы бағыттардың бірі болып табылады. Ағылшын тілін меңгеру қазіргі қоғамдағы маңызды қажеттіліктердің біріне айналғандықтан, оқыту әдістерін жетілдіру мәселесі өзекті болып отыр. Қазіргі оқушылар ақпараттық технологиялармен тығыз байланыста өмір сүретіндіктен, дәстүрлі оқыту әдістерімен қатар цифрлық құралдарды пайдалану олардың қызығушылығын арттыруға мүмкіндік береді. Осы тұрғыдан алғанда жасанды интеллект ағылшын тілін оқытудың тиімділігін арттыруға ықпал ететін маңызды құралдардың бірі болып табылады.

Ағылшын тілі сабақтарында жасанды интеллект құралдарын қолданудың басты артықшылықтарының бірі – оқыту үдерісін дараландыру мүмкіндігі. Әр оқушының тілдік дайындық деңгейі, оқу қарқыны және қабілеті әртүрлі болады. Дәстүрлі сабақтарда мұғалім барлық оқушыларға бірдей тапсырмалар ұсынса, жасанды интеллект негізіндегі жүйелер әр оқушының қажеттілігіне сәйкес жеке тапсырмалар құра алады. Бұл білім алушылардың тілдік дағдыларын тиімді дамытуға мүмкіндік береді.

Қазіргі уақытта ағылшын тілін үйренуге арналған көптеген интеллектуалды платформалар мен мобильді қосымшалар бар. Олар оқушылардың сөздік қорын кеңейтуге, грамматикалық білімдерін жетілдіруге және сөйлеу дағдыларын дамытуға көмектеседі. Мұндай жүйелер оқушының қателіктерін автоматты түрде анықтап, оларды түзету бойынша ұсыныстар береді. Нәтижесінде оқушы өз білім деңгейін үнемі бақылап отыра алады.

Жасанды интеллект құралдарының маңызды ерекшеліктерінің бірі – жедел кері байланыс беру мүмкіндігі. Дәстүрлі сабақтарда мұғалім әр оқушының жұмысын бірден тексере бермеуі мүмкін. Ал интеллектуалды жүйелер тапсырманы орындағаннан кейін бірден нәтижені көрсетіп, қатені түсіндіреді. Бұл оқушылардың өз қателіктерін уақытында түзетуіне және білімін жетілдіруіне мүмкіндік береді.

Ағылшын тілін оқыту барысында тыңдалым дағдысын дамыту ерекше маңызға ие. Тыңдалым оқушының шетел тіліндегі ақпаратты қабылдау қабілетін қалыптастырады. Қазіргі жасанды интеллект негізіндегі платформалар түрлі деңгейдегі аудиоматериалдарды ұсынып, оқушылардың тыңдалым қабілеттерін жетілдіруге мүмкіндік береді. Сонымен қатар кейбір жүйелер тыңдалған мәтін бойынша сұрақтар құрастырып, оқушының түсіну деңгейін автоматты түрде бағалай алады.

Айтылым дағдысын дамытуда да жасанды интеллекттің мүмкіндіктері зор. Көптеген оқушылар шетел тілінде сөйлеу кезінде қателесуден қорқады. Ал жасанды интеллект негізіндегі сөйлесу бағдарламалары

оқушыларға қауіпсіз ортада тәжірибе жасауға мүмкіндік береді. Мұндай жүйелер оқушының айтылымын тыңдап, дыбыстау қателіктерін анықтайды және дұрыс айтылу үлгілерін ұсынады.

Ағылшын тілін оқытудағы маңызды міндеттердің бірі – сөздік қорды байыту. Жасанды интеллект технологиялары жаңа сөздерді меңгеруді жеңілдетеді. Арнайы қосымшалар оқушының есте сақтау ерекшеліктеріне сәйкес сөздерді қайталау кестесін құрып, олардың ұзақ мерзімді есте сақталуына ықпал етеді. Бұл тіл үйренудің тиімділігін арттырады.

Оқылым дағдыларын дамыту барысында да жасанды интеллект құралдары кеңінен қолданылады. Интеллектуалды платформалар оқушылардың деңгейіне сәйкес мәтіндерді автоматты түрде таңдап бере алады. Сонымен қатар мәтіннің күрделілік деңгейін реттеу мүмкіндігі оқушылардың оқу мотивациясын сақтауға көмектеседі. Мұндай тәсіл әр оқушының мүмкіндігіне сәйкес жұмыс ұйымдастыруға жағдай жасайды.

Жазылым дағдысын дамытуда жасанды интеллекттің рөлі ерекше. Қазіргі жүйелер оқушылар жазған мәтіндерді тексеріп, грамматикалық және стилистикалық қателерді анықтай алады. Сонымен қатар мәтін құрылымын жетілдіру бойынша ұсыныстар береді. Бұл оқушылардың жазбаша тілін дамытуға және академиялық жазу дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді.

Ағылшын тілі сабақтарында қолданылатын интеллектуалды чат-боттар оқушылардың коммуникативтік дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Олар әртүрлі тақырыптар бойынша сұхбат жүргізіп, оқушылардың тілдік тәжірибесін арттырады. Мұндай қарым-қатынас түрі оқушылардың сөйлеуге деген сенімділігін қалыптастырады және тілдік кедергілерді азайтады.

Жасанды интеллект технологиялары мұғалімнің жұмысын да жеңілдетеді. Олар тапсырмалар дайындауға, бағалау жұмыстарын жүргізуге және оқушылардың жетістіктерін талдауға көмектеседі. Нәтижесінде мұғалім оқушылармен жеке жұмыс жүргізуге көбірек уақыт бөле алады. Бұл білім беру сапасын арттыруға ықпал етеді.

Қазіргі білім беру жүйесінде оқушылардың цифрлық құзыреттілігін қалыптастыру маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Жасанды интеллект құралдарын пайдалану арқылы оқушылар жаңа технологиялармен жұмыс істеуді үйренеді. Бұл олардың болашақ өмірінде қажетті маңызды дағдыларды меңгеруіне мүмкіндік береді.

Ағылшын тілі сабақтарында жасанды интеллект технологияларын тиімді қолдану оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып, олардың оқу жетістіктерін жақсартуға жағдай жасайды. Сондықтан бұл технологияларды оқу үдерісіне ғылыми негізде енгізу қазіргі заманғы білім берудің маңызды бағыттарының бірі болып табылады.

Ағылшын тілі сабақтарында жасанды интеллект құралдарын қолдану оқушылардың оқу мотивациясын арттырудың тиімді тәсілдерінің бірі болып табылады. Қазіргі оқушылар технологиялық ортада өсіп келе жатқандықтан, олар цифрлық ресурстарды пайдалануға бейім келеді. Дәстүрлі тапсырмалар кейде оқушылардың қызығушылығын төмендетуі мүмкін, ал жасанды интеллектке негізделген интерактивті платформалар оқу үдерісін тартымды әрі қызықты етеді. Оқушылар тапсырмаларды орындау барысында өз нәтижелерін бірден көріп, жетістіктерін бақылауға мүмкіндік алады. Бұл олардың тіл үйренуге деген ынтасын күшейтеді.

Жасанды интеллект технологиялары ағылшын тілін оқыту барысында саралап оқыту қағидаларын тиімді жүзеге асыруға жағдай жасайды. Әр оқушының тіл меңгеру деңгейі әртүрлі болғандықтан, оларға бірдей тапсырмалар беру әрқашан тиімді бола бермейді. Интеллектуалды жүйелер әр білім алушының алдыңғы нәтижелерін талдап, соған сәйкес жаңа тапсырмалар ұсына алады. Бұл оқушылардың өз мүмкіндіктеріне сай жұмыс істеуіне мүмкіндік беріп, оқу үдерісінің тиімділігін арттырады.

Қазіргі уақытта шетел тілдерін оқытуда қолданылатын көптеген платформалар машиналық оқыту технологияларына негізделген. Мұндай жүйелер оқушының қателіктерін талдап, оның әлсіз тұстарын анықтайды. Нәтижесінде оқыту үдерісі нақты қажеттіліктерге бағытталады. Бұл тәсіл уақытты үнемдеуге және білім сапасын арттыруға мүмкіндік береді.

Ағылшын тілін оқыту барысында грамматикалық дағдыларды қалыптастыру маңызды орын алады. Жасанды интеллект құралдары грамматиканы меңгеру процесін жеңілдетеді. Арнайы платформалар оқушылардың грамматикалық қателерін автоматты түрде анықтап, олардың себептерін түсіндіреді. Сонымен қатар жүйе оқушы жиі жіберетін қателер бойынша қосымша тапсырмалар ұсына алады. Бұл грамматикалық сауаттылықты жүйелі түрде дамытуға ықпал етеді.

Сөздік қорды байыту мәселесі де шетел тілдерін оқытудағы маңызды бағыттардың бірі болып табылады. Жасанды интеллект технологиялары жаңа сөздерді меңгеруді тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Кейбір қосымшалар сөздерді есте сақтау заңдылықтарына негізделіп жұмыс істейді. Олар оқушының есте сақтау ерекшеліктерін ескеріп, сөздерді белгілі бір уақыт аралығында қайталауды ұсынады. Мұндай тәсіл сөздердің ұзақ мерзімді есте сақталуын қамтамасыз етеді.

Оқушылардың айтылым дағдыларын жетілдіруде дыбыстауды автоматты бағалау жүйелерінің маңызы зор. Бұл технологиялар оқушының сөйлеуін тыңдап, оның айтылуын эталондық үлгімен салыстырады. Нәтижесінде оқушы қандай дыбыстарды дұрыс айтпайтынын көріп, оларды түзету бойынша нақты ұсыныстар алады. Мұндай мүмкіндіктер әсіресе ағылшын тіліндегі дыбыстарды дұрыс айтуда қиындық көретін оқушылар үшін пайдалы.

Жасанды интеллект құралдарын пайдалану оқушылардың өздігінен білім алу қабілеттерін дамытуға да ықпал етеді. Қазіргі білім беру жүйесі оқушыларды өмір бойы білім алуға бағыттайды. Осы тұрғыдан алғанда

интеллектуалды платформалар оқушыларға мұғалімнің көмегінсіз де білімдерін жетілдіруге мүмкіндік береді. Олар бос уақыттарында қосымша тапсырмалар орындап, өздерінің тілдік дағдыларын жетілдіре алады.

Қазіргі таңда мәтін генерациялайтын жасанды интеллект құралдары кеңінен таралуда. Мұндай жүйелер оқушыларға мәтін құрастыруда көмек көрсетіп, идеялар ұсына алады. Ағылшын тілі сабақтарында бұл мүмкіндіктерді орынды пайдалану оқушылардың жазылым дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Алайда мұғалімдер оқушыларды дайын мәтінді көшіріп алуға емес, оны талдап, өз ойларын қосуға үйретуі қажет.

Жасанды интеллект технологиялары оқушылардың сыни ойлау қабілеттерін дамытуда да маңызды рөл атқара алады. Оқушылар интеллектуалды жүйелер ұсынған ақпараттарды талдап, олардың дұрыстығын бағалауға үйренуі қажет. Бұл ақпараттық сауаттылықтың қалыптасуына ықпал етеді және оқушылардың дербес ойлау қабілеттерін дамытады.

Ағылшын тілі сабақтарында виртуалды көмекшілер мен чат-боттарды пайдалану коммуникативтік орта құруға мүмкіндік береді. Кейбір оқушылар сынып алдында сөйлеуге ұялады немесе қателесуден қорқады. Ал чат-боттармен жұмыс істеу барысында олар еркін сөйлесіп, тілдік тәжірибе жинақтай алады. Бұл олардың сенімділігін арттырып, сөйлеу дағдыларын дамытуға ықпал етеді.

Жасанды интеллект негізіндегі құралдарды қолдану мұғалімнің жұмысын тиімді ұйымдастыруға көмектеседі. Бағалау, тест құрастыру және нәтижелерді талдау сияқты жұмыстар автоматтандырылған жағдайда мұғалім оқушылармен жеке жұмыс жүргізуге көбірек уақыт бөле алады. Бұл білім беру сапасын жақсартуға мүмкіндік береді.

Цифрлық технологияларды пайдалану барысында академиялық адалдық мәселесіне де назар аудару қажет. Кейбір оқушылар жасанды интеллекттің көмегімен дайын жауаптарды пайдалануға бейім болуы мүмкін. Сондықтан мұғалімдер оқушыларға технологияларды көмекші құрал ретінде қолдануды үйретіп, олардың өзіндік ойлау қабілеттерін дамытуға бағытталған жұмыстар жүргізуі тиіс.

Жасанды интеллект құралдарын оқу үдерісіне енгізу мұғалімнің кәсіби құзыреттілігін жетілдіруді талап етеді. Педагогтер жаңа технологиялардың мүмкіндіктерін меңгеріп, оларды тиімді қолдану әдістерін білуі қажет. Сонымен қатар жасанды интеллекттің артықшылықтары мен шектеулерін түсіну маңызды.

Қазіргі білім беру жүйесінде цифрлық трансформация қарқынды жүзеге асырылуда. Осы өзгерістер жағдайында ағылшын тілі сабақтарында жасанды интеллект құралдарын пайдалану білім беру сапасын арттырудың маңызды бағыты болып табылады. Бұл технологиялар оқушылардың тілдік құзыреттілігін дамытуға және заманауи қоғам талаптарына бейімделуіне мүмкіндік береді.

Жасанды интеллектті тиімді пайдалану арқылы ағылшын тілі сабақтарының мазмұнын байытып, оқушылардың тіл үйренуге деген қызығушылығын арттыруға болады. Сонымен қатар бұл технологиялар оқыту үдерісін икемді, нәтижелі және оқушыға бағытталған сипатта ұйымдастыруға жағдай жасайды.

Қазіргі білім беру жүйесінде цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы оқыту әдістері мен тәсілдерінің жаңаруына ықпал етуде. Соның ішінде жасанды интеллект технологиялары білім беру үдерісін жетілдірудің маңызды құралдарының біріне айналып отыр. Әсіресе ағылшын тілі сияқты коммуникативтік бағыттағы пәндерді оқытуда жасанды интеллекттің мүмкіндіктері ерекше байқалады. Бұл технологиялар оқушылардың тілдік дағдыларын дамытуға, оқу үдерісін дараландыруға және білім сапасын арттыруға мүмкіндік береді.

Ағылшын тілін меңгеру қазіргі жаһандану жағдайында маңызды құзыреттердің бірі болып саналады. Шетел тілін білу халықаралық қарым-қатынас орнатуға, кәсіби мүмкіндіктерді кеңейтуге және ақпараттық кеңістікке еркін енуге жағдай жасайды. Сондықтан ағылшын тілін оқыту сапасын арттыру мәселесі білім беру саласындағы өзекті бағыттардың бірі болып табылады. Осы тұрғыдан алғанда жасанды интеллект технологияларын пайдалану оқыту тиімділігін арттырудың заманауи жолдарының бірі болып саналады.

Жасанды интеллект құралдарының басты артықшылықтарының бірі – оқыту үдерісін дараландыру мүмкіндігі. Әр оқушының тіл меңгеру деңгейі мен оқу қарқыны әртүрлі болғандықтан, жеке білім беру траекториясын құру маңызды. Интеллектуалды жүйелер оқушылардың білім деңгейін талдап, олардың қажеттіліктеріне сәйкес тапсырмалар ұсына алады. Бұл оқытудың нәтижелілігін арттырып, әр оқушының әлеуетін толық ашуға мүмкіндік береді.

Ағылшын тілінің негізгі дағдылары болып саналатын тыңдалым, айтылым, оқылым және жазылым бағыттарын дамытуда жасанды интеллекттің мүмкіндіктері кең. Тыңдалым барысында оқушылар әртүрлі деңгейдегі аудиоматериалдармен жұмыс істесе, айтылым кезінде интеллектуалды сөйлесу жүйелері арқылы тілдік тәжірибе жинақтай алады. Сонымен қатар мәтіндерді талдау мен жазбаша жұмыстарды орындау барысында да жасанды интеллект тиімді көмекші құрал ретінде қолданылады.

Грамматикалық білімді жетілдіруде жасанды интеллекттің рөлі ерекше. Автоматты тексеру жүйелері қателерді анықтап қана қоймай, олардың себептерін түсіндіреді. Бұл оқушылардың грамматикалық ережелерді саналы түрде меңгеруіне ықпал етеді. Сонымен қатар жүйелі кері байланыс алу білімдегі олқылықтарды уақытында түзетуге мүмкіндік береді.

Сөздік қорды дамыту шетел тілін оқытудағы маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Жасанды интеллект негізіндегі қосымшалар жаңа сөздерді тиімді меңгеруге көмектеседі. Олар қайталау жүйесін ұйымдастырып, оқушының есте сақтау ерекшеліктеріне сәйкес жұмыс жүргізеді. Мұндай тәсіл сөздік қорды жүйелі түрде кеңейтуге мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект технологиялары оқушылардың оқу мотивациясын арттыруда да маңызды рөл атқарады. Интерактивті тапсырмалар, ойын элементтері және жедел кері байланыс оқушылардың қызығушылығын сақтап, олардың белсенді оқу әрекетіне қатысуына ықпал етеді. Бұл әсіресе шетел тілін үйренуде қиындық көретін оқушылар үшін маңызды.

Қазіргі уақытта ағылшын тілін оқытуда қолданылатын интеллектуалды чат-боттар мен виртуалды көмекшілердің мүмкіндіктері артып келеді. Олар оқушыларға тілдік орта қалыптастырып, еркін қарым-қатынас жасауға мүмкіндік береді. Мұндай тәжірибе сөйлеу дағдыларын жетілдіруге және тілдік кедергілерді жеңуге көмектеседі.

Сонымен қатар жасанды интеллект технологиялары мұғалімнің кәсіби қызметін жеңілдетеді. Тапсырмалар дайындау, тест құрастыру, нәтижелерді талдау және бағалау сияқты жұмыстарды автоматтандыру арқылы мұғалім оқу үдерісінің мазмұндық жағына көбірек көңіл бөле алады. Бұл оқыту сапасының артуына ықпал етеді.

Жасанды интеллект құралдарын пайдалану барысында академиялық адалдық қағидаларын сақтау ерекше маңызды. Оқушылар дайын жауаптарды пайдалануға емес, технологияларды білім алудың көмекші құралы ретінде қолдануға үйренуі тиіс. Сондықтан мұғалімдердің басты міндеттерінің бірі – оқушылардың сыни ойлауын дамыту және технологияларды жауапкершілікпен пайдалануға тәрбиелеу.

Ақпараттық қауіпсіздік мәселелері де назардан тыс қалмауы керек. Оқушылар жеке деректерді қорғау, интернет қауіпсіздігі және цифрлық этика мәселелері бойынша жеткілікті білімге ие болуы қажет. Бұл олардың цифрлық ортада қауіпсіз әрекет етуіне мүмкіндік береді.

Қазіргі қоғамда цифрлық құзыреттілік маңызды өмірлік дағдыға айналды. Жасанды интеллект құралдарын пайдалану арқылы оқушылар тек ағылшын тілін меңгеріп қана қоймай, заманауи технологиялармен жұмыс істеу қабілеттерін де дамытады. Бұл олардың болашақтағы кәсіби қызметінде маңызды рөл атқарады.

Жасанды интеллект технологияларының әлеуеті жыл сайын артып келеді. Сондықтан оларды білім беру үдерісіне тиімді енгізу қазіргі заман мұғалімдерінің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады. Ағылшын тілі сабақтарында жасанды интеллект құралдарын дұрыс пайдалану оқыту сапасын жақсартып қана қоймай, оқушылардың жан-жақты дамуына жағдай жасайды.

Қорытындылай келе, ағылшын тілі сабақтарында жасанды интеллект құралдарын қолдану білім беру үдерісінің тиімділігін арттырудың маңызды бағыты болып табылады. Бұл технологиялар оқытуды дараландыруға, оқушылардың тілдік дағдыларын дамытуға, оқу мотивациясын арттыруға және мұғалімнің жұмысын оңтайландыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар жасанды интеллект тыңдалым, айтылым, оқылым және жазылым дағдыларын кешенді түрде дамытуға жағдай жасап, оқушылардың цифрлық құзыреттілігін қалыптастырады. Алайда технологияларды пайдалану барысында академиялық адалдық, ақпараттық қауіпсіздік және цифрлық этика мәселелеріне ерекше назар аудару қажет. Сондықтан жасанды интеллект құралдарын ғылыми-педагогикалық негізде қолдану ағылшын тілін оқытудың сапасын арттырып, қазіргі білім беру талаптарына сәйкес бәсекеге қабілетті тұлға қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана, 2022.
2. Қазақстан Республикасы жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. – Астана, 2023.
3. Ағылшын тілі пәні бойынша оқу бағдарламасы. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2023.
4. UNESCO. Guidance for Generative AI in Education and Research. – Paris, 2023.
5. Holmes W., Bialik M., Fadel C. Artificial Intelligence in Education. – Boston: Center for Curriculum Redesign, 2019.
6. Luckin R. Machine Learning and Human Intelligence. – London: UCL Press, 2018.
7. Richards J.C. Approaches and Methods in Language Teaching. – Cambridge University Press, 2020.
8. Harmer J. The Practice of English Language Teaching. – London: Pearson Education, 2019.
9. OECD. Digital Education Outlook. – Paris, 2023.
10. Назарбаев Зияткерлік мектептері. Шетел тілдерін оқыту бойынша әдістемелік ұсынымдар. – Астана, 2022.

ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ТЫҢДАЛЫМ, АЙТЫЛЫМ, ОҚЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖАЗЫЛЫМ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМЫТУ

Құрманбекова Камшат Адилхановна
Жамбыл облысы Шу ауданы
Әлия Молдағұлова атындағы орта мектебі
Қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі

Аннотация. Бұл мақалада қазақ тілі сабақтарында тыңдалым, айтылым, оқылым және жазылым дағдыларын дамытудың теориялық және практикалық негіздері қарастырылады. Тілдік дағдыларды қалыптастырудың қазіргі білім беру жүйесіндегі маңызы, олардың өзара байланысы және оқушылардың

коммуникативтік құзыреттілігін дамытудағы рөлі талданады. Сонымен қатар қазақ тілі сабақтарында төрт дағдыны тиімді дамытуға бағытталған әдіс-тәсілдер мен педагогикалық технологиялардың мүмкіндіктері сипатталады. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыру, тілдік орта қалыптастыру және білім сапасын көтеру мәселелеріне ерекше назар аударылады.

Қазіргі білім беру жүйесінің басты мақсаты – алған білімін өмірлік жағдаяттарда тиімді қолдана алатын, өз ойын еркін жеткізетін және қарым-қатынас мәдениеті қалыптасқан тұлға тәрбиелеу. Осы мақсатқа қол жеткізуде қазақ тілі пәнінің орны ерекше. Қазақ тілі сабақтарында оқушылардың тыңдалым, айтылым, оқылым және жазылым дағдыларын кешенді түрде дамыту арқылы олардың коммуникативтік құзыреттілігі қалыптасады. Тілдік дағдылардың үйлесімді дамуы оқушылардың оқу жетістіктеріне ғана емес, олардың әлеуметтік ортада табысты қарым-қатынас жасауына да ықпал етеді.

Қазақ тілі пәнін оқытудағы жаңартылған білім беру мазмұны төрт тілдік дағдыны кіріктіре дамыту қағидатына негізделген. Бұл тәсіл оқушылардың тілді тек теориялық тұрғыдан меңгеруін емес, оны күнделікті өмірде қолдана алуын көздейді. Тыңдалым, айтылым, оқылым және жазылым дағдылары өзара тығыз байланысты болғандықтан, олардың әрқайсысын жеке қарастыру жеткіліксіз. Тиімді сабақ барысында бұл дағдылар бір-бірімен ықпалдаса отырып дамытылады.

Тыңдалым – тілдік қатынастың маңызды құрамдас бөлігі. Адам қоршаған ортадан келетін ақпараттың басым бөлігін тыңдау арқылы қабылдайды. Сондықтан қазақ тілі сабақтарында тыңдалым дағдысын дамыту ерекше маңызға ие. Тыңдалым арқылы оқушылар сөздің мағынасын түсінуге, негізгі ойды анықтауға, ақпаратты саралауға және талдауға үйренеді. Сонымен қатар тыңдалым дағдысы айтылым, оқылым және жазылым дағдыларының дамуына негіз болады.

Тыңдалым дағдысын қалыптастыру барысында мұғалім түрлі аудиомәтіндерді, бейнематериалдарды және диалогтарды қолдана алады. Тыңдалым тапсырмалары оқушылардың жас ерекшеліктеріне және тілдік деңгейіне сәйкес таңдалуы тиіс. Тыңдау барысында негізгі ақпаратты анықтау, нақты мәліметтерді табу, мәтін мазмұны бойынша сұрақтарға жауап беру сияқты тапсырмалар оқушылардың тыңдалым қабілетін дамытуға ықпал етеді.

Қазіргі таңда цифрлық технологиялардың дамуы тыңдалым тапсырмаларын ұйымдастыруға кең мүмкіндік беріп отыр. Бейнесабақтар, подкасттар, аудиожазбалар және интерактивті платформалар оқушылардың қызығушылығын арттырады. Сонымен қатар әртүрлі сөйлеу үлгілерін тыңдау арқылы олардың сөздік қоры байып, тілдік ортаға бейімделуі жақсарады. Мұндай жұмыстар әсіресе қазақ тілін екінші тіл ретінде меңгерушілер үшін тиімді болып табылады.

Айтылым дағдысы оқушылардың өз ойын ауызша жеткізе алу қабілетін білдіреді. Қазіргі қоғамда коммуникативтік құзыреттілігі жоғары тұлғаларға сұраныс артып отырғандықтан, айтылым дағдысын дамыту білім берудің маңызды міндеттерінің бірі болып саналады. Айтылым арқылы оқушылар өз пікірлерін дәлелдеп, ақпарат алмасуға және әлеуметтік қарым-қатынас орнатуға үйренеді.

Қазақ тілі сабақтарында айтылым дағдысын дамыту үшін диалогтік оқыту әдістері кеңінен қолданылады. Диалог барысында оқушылар сұрақ қоюға, жауап беруге, пікір алмасуға және өз көзқарастарын қорғауға үйренеді. Бұл олардың сөйлеу мәдениетін қалыптастырып, еркін қарым-қатынас жасау қабілетін дамытады. Сонымен қатар диалогтік оқыту оқушылардың белсенділігін арттырып, сабақтағы ынтымақтастық атмосферасын нығайтады.

Айтылым дағдысын жетілдіруде пікірталас әдісінің маңызы зор. Пікірталас барысында оқушылар белгілі бір мәселе бойынша өз көзқарастарын білдіріп, дәлелдер келтіреді. Мұндай жұмыстар олардың сыни ойлау қабілетін дамытып, логикалық сөйлеуге үйретеді. Сонымен қатар оқушылар өзгелердің пікірін тыңдауға және құрметтеуге дағдыланады.

Рөлдік ойындар мен жағдаяттық тапсырмалар да айтылым дағдысын дамытуда тиімді әдістердің бірі болып табылады. Оқушылар нақты өмірлік жағдайларды бейнелей отырып, түрлі коммуникативтік жағдаяттарда сөйлеу тәжірибесін жинақтайды. Бұл олардың тілдік қорын байытып қана қоймай, сөйлеу барысында сенімділігін арттырады.

Оқылым дағдысы білім алудың негізгі құралдарының бірі болып табылады. Оқылым арқылы оқушылар жаңа ақпарат алады, дүниетанымын кеңейтеді және танымдық қабілеттерін дамытады. Қазақ тілі сабақтарында оқылым дағдысын дамыту мәтінді түсіну, ақпаратты талдау және интерпретациялау қабілеттерін қалыптастыруға бағытталады.

Оқылым үдерісі тек мәтінді оқумен шектелмейді. Ол мәтін мазмұнын түсінуді, негізгі ойды анықтауды, автордың көзқарасын бағалауды және алынған ақпаратты қолдануды қамтиды. Сондықтан оқылым тапсырмалары оқушылардың түрлі деңгейдегі ойлау дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Мұғалім мәтінмен жұмыс барысында сұрақтар қою, жоспар құру, кестелер толтыру және ақпараттарды салыстыру сияқты тапсырмаларды пайдалана алады.

Қазақ тілі сабақтарында оқылым дағдысын дамыту үшін әртүрлі жанрдағы мәтіндерді қолдану маңызды. Көркем мәтіндер оқушылардың тілдік қорын байытып, эстетикалық талғамын дамытса, ғылыми-көпшілік мәтіндер ақпараттық сауаттылықты қалыптастырады. Ал публицистикалық мәтіндер қоғамдық мәселелер туралы ойлануға мүмкіндік береді. Мұндай алуан түрлі мәтіндер оқушылардың оқу қызығушылығын арттырады.

Оқылым барысында сыни тұрғыдан ойлау стратегияларын қолдану тиімді нәтиже береді. Мәтінді болжау, негізгі идеяны анықтау, дәлелдерді табу және ақпаратты бағалау сияқты тапсырмалар оқушылардың

аналитикалық қабілеттерін дамытады. Бұл қазіргі ақпараттық қоғамда аса маңызды құзыреттердің бірі болып табылады.

Төрт тілдік дағдының ішінде оқылым айтылым мен жазылымның дамуына да тікелей ықпал етеді. Көп оқитын оқушының сөздік қоры байып, сөйлеу мәдениеті жетіледі. Сонымен қатар түрлі мәтін үлгілерімен танысу жазылым дағдысын дамытуға көмектеседі. Сондықтан қазақ тілі сабақтарында оқылым жұмыстары жүйелі және мақсатты түрде ұйымдастырылуы тиіс.

Жазылым дағдысы тілдік қатынастың маңызды компоненттерінің бірі болып табылады. Жазылым арқылы оқушылар өз ойларын жүйелі түрде жеткізуге, ақпаратты құрылымдауға және жазбаша тіл нормаларын сақтауға үйренеді. Қазіргі білім беру жүйесінде жазылым тек грамматикалық сауаттылықты қалыптастыру құралы ғана емес, сонымен қатар оқушылардың сыни ойлауын, шығармашылық қабілеттерін және коммуникативтік құзыреттілігін дамытуға мүмкіндік беретін маңызды әрекет ретінде қарастырылады.

Қазақ тілі сабақтарында жазылым дағдысын дамыту кезең-кезеңімен жүзеге асырылуы тиіс. Алдымен оқушылар сөйлем құрастыруды меңгерсе, кейін мәтін жазуға, өз пікірін негіздеуге және күрделі жазба жұмыстарын орындауға үйренеді. Мұндай жүйелілік оқушылардың жазбаша сөйлеу мәдениетін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар жазылым барысында сөздік қорды байыту мен грамматикалық білімді тәжірибеде қолдану жүзеге асады.

Жазылым дағдысын дамытуда эссе жазудың маңызы ерекше. Эссе оқушылардың белгілі бір тақырып бойынша өз көзқарастарын білдіруіне және оны дәлелдеуіне мүмкіндік береді. Мұндай жұмыстар олардың логикалық ойлауын дамытып, өз пікірін нақты әрі жүйелі жеткізуге үйретеді. Сонымен қатар эссе жазу барысында оқушылар ақпаратты талдау, салыстыру және қорытынды жасау дағдыларын меңгереді.

Қазақ тілі сабақтарында шығармашылық жазба жұмыстарын ұйымдастыру да тиімді нәтиже береді. Әңгіме, хат, күнделік, мақала немесе шағын әңгіме жазу сияқты тапсырмалар оқушылардың қиялын дамытып, тілдік қорын кеңейтеді. Мұндай жұмыстар оқушылардың жазуға деген қызығушылығын арттырып, өз ойын еркін жеткізуіне мүмкіндік береді.

Жазылым дағдысын қалыптастыру барысында кері байланыстың маңызы зор. Мұғалім оқушылардың жұмыстарын тексеріп қана қоймай, олардың күшті және әлсіз тұстарын көрсетуі тиіс. Қалыптастырушы бағалау арқылы оқушылар өз қателіктерін түсініп, жазба жұмыстарын жетілдіруге мүмкіндік алады. Бұл олардың оқу мотивациясын арттырып, өз нәтижелеріне жауапкершілікпен қарауына ықпал етеді.

Тыңдалым, айтылым, оқылым және жазылым дағдылары өзара тығыз байланысты болғандықтан, оларды сабақ барысында кіріктіре дамыту маңызды. Тілдік дағдылардың әрқайсысы жеке қарастырылғанымен, олардың тиімді дамуы өзара ықпалдастық арқылы жүзеге асады. Мысалы, оқушы алдымен мәтінді тыңдап, кейін оны талқылап, оқып және сол тақырып бойынша жазба жұмысын орындай алады. Мұндай кіріктірілген жұмыстар тілдік құзыреттіліктің кешенді дамуын қамтамасыз етеді.

Қазақ тілі сабақтарында төрт дағдыны кіріктіре дамыту үшін коммуникативтік тапсырмалар кеңінен қолданылады. Оқушылар белгілі бір мәтінді тыңдап, негізгі ойды анықтайды, кейін жұппен талқылап, өз пікірлерін білдіреді. Одан кейін сол тақырып бойынша мәтін оқып, ақпаратты салыстырады және қорытынды ретінде жазба жұмысын орындайды. Осындай сабақ құрылымы тілдік дағдылардың өзара байланысын қамтамасыз етеді.

Қазіргі білім беру тәжірибесінде жобалық оқыту технологиясы төрт тілдік дағдыны дамытуда тиімді құрал ретінде қарастырылады. Жоба барысында оқушылар ақпарат жинайды, түрлі дереккөздерді оқиды, өзара пікір алмасады, нәтижелерін ауызша қорғайды және жазбаша есеп дайындайды. Осылайша тыңдалым, айтылым, оқылым және жазылым әрекеттері табиғи түрде бір-бірімен байланысады.

Төрт дағдыны дамытуда топтық жұмыстардың да мүмкіндігі зор. Топпен жұмыс барысында оқушылар бір-бірінің пікірлерін тыңдайды, идеялар ұсынады және ортақ шешім қабылдайды. Бұл олардың коммуникативтік қабілеттерін дамытып қана қоймай, ынтымақтастық мәдениетін қалыптастырады. Сонымен қатар топтық жұмыстар оқушылардың сабаққа белсенді қатысуына жағдай жасайды.

Қазақ тілі сабақтарында заманауи педагогикалық технологияларды пайдалану төрт дағдыны тиімді дамытуға мүмкіндік береді. Сыни тұрғыдан ойлау технологиясы, жобалық оқыту, саралап оқыту және цифрлық білім беру ресурстары оқушылардың тілдік белсенділігін арттырады. Мұндай технологиялар оқушыларды белсенді әрекетке тартып, олардың дербес оқу дағдыларын қалыптастырады.

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар тілдік дағдыларды дамытуда ерекше рөл атқарады. Электрондық оқулықтар, онлайн платформалар, бейнесабақтар және интерактивті тапсырмалар оқушылардың қызығушылығын арттырады. Сонымен қатар цифрлық ресурстар арқылы тыңдалым мәтіндерін тыңдау, оқылым тапсырмаларын орындау және жазба жұмыстарын әзірлеу мүмкіндіктері кеңейеді.

Тілдік дағдыларды дамыту барысында оқушылардың жас ерекшеліктерін ескеру маңызды. Әр жастағы оқушылардың қабылдау деңгейі, қызығушылықтары және оқу қажеттіліктері әртүрлі болады. Сондықтан мұғалім тапсырмаларды оқушылардың мүмкіндіктеріне сәйкес жоспарлап, сараланған оқыту тәсілдерін қолдануы тиіс. Бұл әрбір оқушының жетістікке жетуіне мүмкіндік береді.

Қазақ тілі сабақтарында тілдік орта қалыптастыру төрт дағдының тиімді дамуына ықпал етеді. Сабақ барысында қазақ тілінде қарым-қатынас жасауға қолайлы жағдай туғызу, оқушылардың тілдік белсенділігін қолдау және оларды еркін сөйлеуге ынталандыру маңызды. Мұндай орта оқушылардың тілдік кедергілерін азайтып, коммуникативтік құзыреттілігін дамытуға көмектеседі.

Функционалдық сауаттылықты қалыптастыру да төрт тілдік дағдыны дамытумен тығыз байланысты. Тыңдалым, айтылым, оқылым және жазылым дағдыларын меңгерген оқушы ақпаратты тиімді қабылдап, өңдеп және жеткізе алады. Бұл оның күнделікті өмірде кездесетін түрлі мәселелерді шешуіне мүмкіндік береді. Сондықтан қазақ тілі сабақтарында тілдік дағдыларды дамыту функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың негізгі жолдарының бірі болып табылады.

Қазіргі қоғамда табысты тұлға болу үшін адамдардың тиімді қарым-қатынас жасау қабілеті жоғары болуы қажет. Осы тұрғыдан алғанда қазақ тілі сабақтарында төрт тілдік дағдыны дамыту оқушыларды болашақ өмірге дайындаудың маңызды құралы болып саналады. Тілдік дағдылардың жоғары деңгейде қалыптасуы оқушылардың оқу жетістіктеріне ғана емес, олардың әлеуметтік және кәсіби табыстарына да әсер етеді.

Қазақ тілі сабақтарында тыңдалым, айтылым, оқылым және жазылым дағдыларын дамыту оқушылардың жан-жақты тілдік тұлға ретінде қалыптасуына мүмкіндік береді. Бұл дағдылардың әрқайсысы жеке маңызға ие болғанымен, олардың өзара байланыста дамуы ғана тиімді нәтиже береді. Сондықтан қазіргі қазақ тілі сабақтарында тілдік әрекеттің барлық түрлерін кіріктіре оқыту негізгі басымдықтардың бірі болып саналады. Мұндай тәсіл оқушылардың білімді тек меңгеруіне емес, оны өмірде қолдана алуына жағдай жасайды.

Тыңдалым дағдысының жоғары деңгейде қалыптасуы оқушылардың ақпаратты дұрыс қабылдауына және түсінуіне ықпал етеді. Бүгінгі ақпараттық қоғам жағдайында адамға түрлі ақпарат көздерінен келетін мәліметтерді саралай білу маңызды. Сондықтан тыңдалым тапсырмалары оқушылардың ақпараттық сауаттылығын дамытуға да қызмет етеді. Тыңдау барысында негізгі ойды анықтау, маңызды мәліметтерді ажырату және қорытынды жасау сияқты әрекеттер жүзеге асады.

Айтылым дағдысы тұлғаның коммуникативтік қабілеттерін қалыптастыруда ерекше орын алады. Өз ойын анық, түсінікті және дәлелді түрде жеткізе алатын оқушы әлеуметтік ортада еркін әрекет етеді. Сондықтан қазақ тілі сабақтарында оқушылардың ауызша сөйлеу белсенділігін арттыруға ерекше көңіл бөлінуі қажет. Диалогтік оқыту, пікірталас, рөлдік ойындар және презентациялар сияқты әдістер оқушылардың сөйлеу мәдениетін дамытуға мүмкіндік береді.

Оқылым дағдысы білім алудың маңызды құралы болып табылады. Көп оқитын оқушының сөздік қоры байып, дүниетанымы кеңейеді. Сонымен қатар оқылым оқушылардың аналитикалық ойлауын дамытуға ықпал етеді. Мәтіндерді түсіну, талдау және бағалау барысында олар түрлі ақпараттарды салыстыруға және сыни тұрғыдан ойлауға үйренеді. Сондықтан оқылым дағдысын қалыптастыру білім беру үдерісінің маңызды бағыттарының бірі болып қала береді.

Жазылым дағдысы оқушылардың ойларын жүйелеуге, ақпаратты құрылымдауға және жазбаша қарым-қатынас жасауға үйретеді. Қазіргі таңда жазбаша коммуникацияның маңызы артып отырғандықтан, оқушылардың жазылым қабілеттерін дамыту өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Эссе, мақала, пікір, хат және шығармашылық жұмыстар жазу арқылы оқушылар өз ойларын сауатты әрі жүйелі жеткізуге дағдыланады.

Төрт тілдік дағдыны дамыту барысында оқушылардың танымдық белсенділігі артады. Олар тек білімді қабылдап қана қоймай, ақпаратпен жұмыс істейді, оны талдайды, өз пікірлерін қалыптастырады және өзгелермен бөліседі. Мұндай әрекеттер оқушылардың оқу үдерісіне белсенді қатысуына ықпал етеді. Сонымен қатар олардың дербес оқу дағдылары қалыптасады.

Қазақ тілі сабақтарында тілдік дағдыларды дамыту функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың негізгі құралдарының бірі болып табылады. Функционалдық сауаттылық адамның түрлі өмірлік жағдаяттарда алған білімін тиімді қолдана алу қабілетін білдіреді. Тыңдалым, айтылым, оқылым және жазылым дағдыларын меңгерген оқушы ақпаратты қабылдап, оны өңдеп және басқаларға жеткізе алады. Бұл қазіргі қоғамдағы табысты өмірдің маңызды алғышарттарының бірі болып саналады.

Қазіргі білім беру жүйесінде оқушының белсенді әрекетіне негізделген оқыту тәсілдері кеңінен қолданылуда. Мұндай жағдайда мұғалімнің рөлі де өзгереді. Ол білімді дайын күйінде беруші емес, оқушылардың оқу әрекетін ұйымдастырушы және бағыттаушы тұлға ретінде көрінеді. Сондықтан тілдік дағдыларды дамыту барысында мұғалім оқушылардың белсенділігін арттыратын тиімді әдістер мен технологияларды таңдауы тиіс.

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар тілдік дағдыларды дамыту мүмкіндіктерін кеңейтеді. Түрлі цифрлық платформалар мен білім беру ресурстары оқушылардың қызығушылығын арттырып, оқу үдерісін жандандырады. Әсіресе тыңдалым және айтылым тапсырмаларын ұйымдастыруда мультимедиялық құралдардың маңызы зор. Сонымен қатар онлайн ресурстар оқылым мен жазылым жұмыстарын да тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

Тілдік дағдыларды дамытуда саралап оқыту тәсілінің де маңызы ерекше. Әрбір оқушының тілдік деңгейі мен оқу қарқыны әртүрлі болғандықтан, мұғалім олардың жеке ерекшеліктерін ескеруі қажет. Сараланған тапсырмалар арқылы барлық оқушылардың білім алу қажеттіліктерін қанағаттандыруға болады. Бұл олардың оқу жетістіктерін арттыруға ықпал етеді.

Қазақ тілі сабақтарында төрт дағдыны дамыту оқушылардың шығармашылық қабілеттерін жетілдіруге де мүмкіндік береді. Шығармашылық тапсырмалар орындау барысында олар жаңа идеялар ұсынады, өз ойларын еркін жеткізеді және мәселелерге өзіндік көзқарас қалыптастырады. Мұндай жұмыстар олардың тұлғалық дамуына оң әсер етеді.

Қазіргі қоғамда табысты тұлға болудың маңызды шарттарының бірі – тиімді қарым-қатынас жасай білу. Тыңдалым, айтылым, оқылым және жазылым дағдылары осы қабілеттің негізін құрайды. Сондықтан қазақ тілі

сабақтарында төрт дағдыны дамыту тек пәндік мақсаттарға ғана емес, сонымен қатар оқушылардың әлеуметтік бейімделуіне және өмірлік табысына бағытталған маңызды міндет болып табылады.

Қорытындылай келе, қазақ тілі сабақтарында тыңдалым, айтылым, оқылым және жазылым дағдыларын дамыту оқушылардың коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастырудың негізгі шарты болып табылады. Төрт тілдік дағдының өзара байланыста дамуы оқушылардың тілдік мәдениетін жетілдіріп, функционалдық сауаттылығын арттырады. Тыңдалым ақпаратты қабылдау мен түсінуге, айтылым өз ойын еркін жеткізуге, оқылым білім мен ақпарат алуға, ал жазылым ойды жүйелі түрде баяндауға мүмкіндік береді. Сондықтан қазақ тілі сабақтарында бұл дағдыларды кешенді дамытуға бағытталған әдіс-тәсілдерді тиімді пайдалану маңызды. Заманауи педагогикалық технологиялар мен цифрлық ресурстарды қолдану арқылы тілдік дағдыларды дамыту жұмыстарының нәтижелілігін арттыруға болады. Нәтижесінде оқушылар өмірде өз ойын еркін жеткізе алатын, ақпаратпен сауатты жұмыс істейтін және қоғамда тиімді қарым-қатынас жасай алатын тұлға ретінде қалыптасады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана, 2022.
2. Қазақстан Республикасы жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. – Астана, 2023.
3. Қазақ тілі пәні бойынша оқу бағдарламасы. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2023.
4. Назарбаев Зияткерлік мектептері. Қазақ тілі пәнін оқыту әдістемесі. – Астана, 2021.
5. Құрманова З. Қазақ тілін оқыту әдістемесі. – Алматы: Білім, 2020.
6. Жақсылықова К. Тілдік дағдыларды қалыптастыру технологиялары. – Алматы, 2019.
7. Harmer J. The Practice of English Language Teaching. – London: Pearson Education, 2018.
8. Brown H.D. Principles of Language Learning and Teaching. – New York: Pearson, 2019.
9. Richards J.C. Communicative Language Teaching Today. – Cambridge University Press, 2020.
10. OECD. Future of Education and Skills 2030. – Paris, 2021.

ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ САБАҚТАРЫНДА ПӘНДІК ЖӘНЕ ЖАЛПЫАДАМЗАТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ КІРІКТІРУ

Диханбаева Замзагуль Алдибаевна
Жамбыл облысы Шу ауданы
Әлия Молдағұлова атындағы орта мектебі
Қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі

Аннотация. Бұл мақалада қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында пәндік және жалпыадамзаттық құндылықтарды кіріктірудің теориялық және практикалық негіздері қарастырылады. Қазіргі білім беру жүйесіндегі құндылыққа бағдарланған оқытудың маңызы талданып, қазақ тілі мен әдебиеті пәндерінің оқушылардың рухани-адамгершілік дамуына әсері айқындалады. Сонымен қатар оқу үдерісінде ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды сабақ мазмұнымен ұштастырудың тиімді жолдары сипатталады. Әдеби шығармаларды оқыту барысында адамгершілік, әділдік, жауапкершілік, құрмет, ынтымақтастық сияқты құндылықтарды қалыптастырудың әдіс-тәсілдері көрсетіліп, мұғалімнің кәсіби рөліне назар аударылады.

Қазіргі жаһандану жағдайында білім беру жүйесінің алдында тұрған маңызды міндеттердің бірі – оқушылардың бойында ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды қалыптастыру. Қоғамның әлеуметтік, экономикалық және мәдени салаларындағы өзгерістер жас ұрпақтың тұлғалық дамуына жаңа талаптар қойып отыр. Бүгінгі мектеп түлегі тек білімді ғана емес, сонымен қатар адамгершілігі жоғары, жауапкершілікті, өз ойын еркін жеткізе алатын, өзгелердің пікірін құрметтейтін және қоғам өміріне белсенді қатыса алатын тұлға болуы тиіс. Осындай міндеттерді жүзеге асыруда қазақ тілі мен әдебиеті пәндерінің мүмкіндігі ерекше.

Қазақ тілі мен әдебиеті пәндері оқушылардың тілдік құзыреттілігін қалыптастырумен қатар, олардың дүниетанымын кеңейтіп, рухани құндылықтарын дамытуға ықпал етеді. Әдеби шығармалар арқылы оқушылар халықтың тарихымен, мәдениетімен, салт-дәстүрімен және өмірлік ұстанымдарымен танысады. Сонымен бірге шығармалардағы кейіпкерлер әрекеттерін талдау арқылы адамгершілік қасиеттердің мәнін түсінеді. Сондықтан қазақ тілі мен әдебиеті сабақтары құндылықтарды қалыптастырудың маңызды алаңы болып табылады.

Құндылық ұғымы адамның өмірдегі маңызды деп санайтын қағидалары мен ұстанымдарын білдіреді. Құндылықтар тұлғаның мінез-құлқын, дүниетанымын және әлеуметтік қатынастарын анықтайды. Педагогика ғылымында құндылықтар ұлттық және жалпыадамзаттық болып бөлінеді. Ұлттық құндылықтарға тіл, мәдениет, дәстүр, тарихи сана және ұлттық болмыс жатса, жалпыадамзаттық құндылықтарға адамгершілік, әділдік, бейбітшілік, мейірімділік, жауапкершілік, еңбексүйгіштік және құрмет сияқты қасиеттер кіреді. Бұл екі бағыт өзара тығыз байланысты және бірін-бірі толықтырады.

Қазақ халқының рухани мұрасында ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар өзара сабақтасып жатыр. Қазақ әдебиетінің классикалық шығармаларында адамгершілік мәселелері кеңінен көрініс тапқан. Абай Құнанбайұлының қара сөздері мен өлеңдерінде білімге ұмтылу, адал еңбек ету, әділдік пен мейірімділік идеялары насихатталса, Ыбырай Алтынсарин шығармаларында еңбеккорлық пен ізгілік құндылықтары

дәріптеледі. Мұндай шығармаларды оқыту барысында мұғалім оқушылардың назарын тек әдеби мазмұнға ғана емес, шығармадағы тәрбиелік идеяларға да аударуы қажет.

Қазақ тілі сабақтарында құндылықтарды кіріктіру тілдік тапсырмалар арқылы жүзеге асырылады. Мәтіндермен жұмыс барысында оқушылар белгілі бір мәселе бойынша өз пікірлерін білдіреді, өмірлік жағдаяттарды талдайды және түрлі құндылықтардың мәнін түсінеді. Мысалы, достық, сыйластық, жауапкершілік немесе отансүйгіштік тақырыптарындағы мәтіндерді талдау оқушылардың осы ұғымдарға қатысты көзқарастарын қалыптастыруға ықпал етеді. Тілдік дағдыларды дамыту мен құндылықтарды қалыптастырудың осындай үйлесімі оқу үдерісінің тиімділігін арттырады.

Қазіргі білім беру жүйесінде құндылыққа бағдарланған оқыту тұжырымдамасы маңызды орын алады. Бұл тәсіл бойынша оқушы тек білім алушы ғана емес, белгілі бір құндылықтарды меңгеруші тұлға ретінде қарастырылады. Сондықтан сабақ мазмұны оқушылардың тұлғалық дамуына ықпал етуі тиіс. Қазақ тілі мен әдебиеті пәндерінің ерекшелігі – олардың мазмұны құндылықтарды қалыптастыруға табиғи түрде мүмкіндік береді. Әдеби шығармаларды талдау барысында оқушылар кейіпкерлердің іс-әрекеттеріне баға беріп, өз өмірімен байланыстырады.

Әдебиет сабақтарында көркем мәтінді талдау оқушылардың сыни ойлау қабілетін дамытуға ықпал етеді. Кейіпкерлердің мінез-құлқын саралау арқылы оқушылар дұрыс пен бұрысты ажыратуға, өмірлік шешімдердің салдарын түсінуге үйренеді. Мысалы, Мұхтар Әуезовтің шығармаларын оқыту барысында адамгершілік, әділеттілік және білім құндылықтары туралы терең ой қозғауға болады. Бұл оқушылардың моральдық ұстанымдарының қалыптасуына әсер етеді.

Жалпыадамзаттық құндылықтарды қалыптастыруда әдеби кейіпкерлердің өнегелі бейнелері ерекше рөл атқарады. Әдеби шығармалардағы жағымды кейіпкерлер оқушылар үшін үлгі бола алады. Олар кейіпкерлердің әрекеттерін талдай отырып, өмірлік маңызды қасиеттердің мәнін түсінеді. Сонымен қатар жағымсыз кейіпкерлердің іс-әрекеттерін бағалау арқылы оқушылар теріс мінез-құлықтың салдарын ұғынады.

Қазақ тілі сабақтарында коммуникативтік тапсырмалар арқылы да құндылықтарды дамытуға болады. Жұптық және топтық жұмыстар барысында оқушылар бір-бірін тыңдауға, пікірін құрметтеуге және ортақ шешім қабылдауға үйренеді. Мұндай әрекеттер ынтымақтастық, сыйластық және жауапкершілік сияқты құндылықтарды қалыптастыруға мүмкіндік береді. Сонымен бірге оқушылардың қарым-қатынас мәдениеті дамиды.

Ұлттық құндылықтарды қалыптастыруда ана тілінің маңызы ерекше. Тіл – халықтың рухани мұрасының негізі. Қазақ тілін меңгеру арқылы оқушылар ұлттық мәдениетпен, дәстүрлермен және дүниетанаммен танысады. Сондықтан қазақ тілі сабақтарында тілдік біліммен қатар ұлттық болмысты танытуға бағытталған жұмыстар жүйелі жүргізілуі тиіс. Бұл оқушылардың мемлекеттік тілге деген құрметін арттырып, ұлттық бірегейлігін қалыптастырады.

Әдеби шығармаларды оқыту барысында оқушылардың эмоционалдық интеллектісін дамытуға да мүмкіндік бар. Кейіпкерлердің сезімдерін түсіну, олардың ішкі жан дүниесін талдау және оқиғаларға эмоционалдық баға беру оқушылардың эмпатия қабілетін арттырады. Эмпатия қазіргі қоғамда маңызды жалпыадамзаттық құндылықтардың бірі болып саналады. Өзгенің сезімін түсіне алатын адам қоғамда тиімді қарым-қатынас орната алады.

Қазақ әдебиетіндегі тарихи шығармалар оқушылардың азаматтық ұстанымдарын қалыптастыруға ықпал етеді. Ел тарихындағы маңызды оқиғаларды сипаттайтын шығармалар арқылы оқушылар отансүйгіштік сезімін дамытып, ұлттық тарихтың маңызын түсінеді. Бұл олардың ел тағдырына жауапкершілікпен қарауына негіз болады.

Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында пәндік және жалпыадамзаттық құндылықтарды кіріктіру оқушылардың жан-жақты дамуына жағдай жасайды. Білім мен тәрбие өзара тығыз байланыста болған жағдайда ғана оқу үдерісі толыққанды нәтижеге қол жеткізеді. Сондықтан мұғалім сабақтың әр кезеңінде құндылықтық мазмұнды тиімді енгізудің жолдарын қарастыруы қажет.

Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында пәндік және жалпыадамзаттық құндылықтарды кіріктіру оқыту мазмұнын байытып қана қоймай, оқушылардың тұлғалық қалыптасуына тікелей ықпал етеді. Қазіргі мектеп тәжірибесінде білім мен тәрбиені қатар алып жүру қажеттілігі ерекше маңызға ие. Себебі оқушылардың өмірде табысты болуы тек академиялық білім деңгейіне ғана емес, олардың адамгершілік ұстанымдарына, қарым-қатынас мәдениетіне және әлеуметтік жауапкершілігіне де байланысты. Осы тұрғыдан алғанда қазақ тілі мен әдебиеті пәндері тәрбиелік әлеуеті жоғары оқу пәндерінің қатарына жатады.

Әдебиет сабақтарында оқушылар көркем шығармалар арқылы әртүрлі өмірлік жағдайлармен танысады. Олар кейіпкерлердің тағдырын бақылап, олардың қабылдаған шешімдерін бағалайды және белгілі бір қорытындылар жасайды. Мұндай жұмыстар оқушылардың моральдық ойлауын дамытып, құндылықтық бағдарларын қалыптастырады. Әсіресе өмірлік таңдауларға байланысты шығармаларды талдау барысында оқушылар жауапкершілік, адалдық және әділдік ұғымдарының мәнін терең түсінеді.

Құндылықтарды кіріктірудің тиімді тәсілдерінің бірі – проблемалық сұрақтарды пайдалану. Мұғалім әдеби шығарманы талдау барысында оқушыларға ойландыратын сұрақтар қоя алады. Мысалы, кейіпкердің орнында өздері болса қандай шешім қабылдайтынын сұрау немесе белгілі бір оқиғаға қатысты өз көзқарастарын білдіруді ұсыну оқушылардың сыни ойлауын дамытуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар мұндай тапсырмалар олардың құндылықтық ұстанымдарын анықтауға көмектеседі.

Қазақ әдебиетіндегі ақын-жазушылар шығармаларының басым көпшілігі тәрбиелік мазмұнға ие. Абай шығармаларын оқыту барысында білімнің маңызы, еңбекқорлық, әділдік және адамгершілік мәселелерін талқылауға болады. Ал Ыбырай Алтынсариннің шығармалары оқушыларды еңбексүйгіштікке, қарапайымдылыққа және білімге құштарлыққа тәрбиелейді. Бұл шығармалардағы идеялар қазіргі қоғам үшін де өзектілігін жоғалтқан жоқ.

Жалпыадамзаттық құндылықтарды қалыптастыруда қазақ әдебиетіндегі достық тақырыбы ерекше орын алады. Достық – адамзат қоғамындағы маңызды рухани құндылықтардың бірі. Әдеби шығармалардағы достық қарым-қатынастарды талдау арқылы оқушылар сенімділік, адалдық және өзара қолдау сияқты қасиеттердің маңызын түсінеді. Мұндай жұмыстар олардың сыныптағы қарым-қатынасына да оң әсер етеді.

Қазақ тілі сабақтарында мәтін құрастыру және эссе жазу тапсырмалары құндылықтарды қалыптастырудың тиімді құралдарының бірі болып табылады. Белгілі бір тақырып бойынша өз ойын жазбаша жеткізу барысында оқушылар мәселені терең ой елегінен өткізеді. Мысалы, «Адалдық – адамдықтың белгісі», «Жауапкершілік – табыс кілті», «Мейірімділік әлемді өзгертеді» сияқты тақырыптарда жазылған эсселер оқушылардың құндылықтар туралы түсініктерін кеңейтеді және өз пікірлерін негіздеуге үйретеді.

Қазіргі білім беру үдерісінде оқушылардың зерттеушілік дағдыларын дамыту маңызды бағыттардың бірі болып табылады. Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында зерттеу жұмыстарын ұйымдастыру арқылы да құндылықтарды қалыптастыруға болады. Мысалы, оқушылар белгілі бір тарихи тұлғаның өмірін зерттеп, оның қоғамға қосқан үлесін талдай алады. Мұндай жұмыстар оқушылардың танымдық қызығушылығын арттырып қана қоймай, құрмет пен азаматтық жауапкершілік сияқты құндылықтарды дамытуға ықпал етеді.

Әдеби шығармаларды сахналау әдісі де құндылықтарды меңгертудің тиімді тәсілдерінің бірі саналады. Кейіпкерлердің рөлін орындау барысында оқушылар олардың сезімдері мен әрекеттерін тереңірек түсінеді. Бұл әдіс әсіресе эмпатияны дамытуда маңызды рөл атқарады. Кейіпкердің орнына өзін қойып көру арқылы оқушылар өзгенің көңіл күйін түсінуге және адамдар арасындағы қарым-қатынастың маңызын сезінуге үйренеді.

Қазақ тілі сабақтарындағы пікірталас әдісі де жалпыадамзаттық құндылықтарды дамытуға мүмкіндік береді. Белгілі бір тақырып төңірегінде пікір алмасу барысында оқушылар өз көзқарастарын дәлелдеуге, өзгелердің пікірлерін тыңдауға және құрметтеуге үйренеді. Бұл демократиялық мәдениеттің қалыптасуына ықпал етеді. Сонымен қатар оқушылардың сөйлеу мәдениеті мен коммуникативтік құзыреттілігі дамиды.

Қазақ әдебиетіндегі тарихи тұлғалар бейнесі ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды қалыптастыруда ерекше орын алады. Ұлт зиялыларының өмір жолдары мен шығармашылық мұрасын оқыту арқылы оқушылар елге қызмет ету, білімге ұмтылу, әділеттілік пен жауапкершілік сияқты құндылықтарды меңгереді. Мұндай тұлғалардың өмірі оқушылар үшін нақты үлгі болып табылады.

Қазіргі таңда білім беру жүйесінде құндылықтарға негізделген тәрбие беру мәселесі ерекше назарда. Бұл бағытта мұғалімнің кәсіби шеберлігі маңызды рөл атқарады. Мұғалім тек білім беруші ғана емес, сонымен қатар оқушылардың рухани дамуына ықпал ететін тәрбиеші болуы тиіс. Сондықтан сабақ барысында қолданылатын әдістер мен тапсырмалар оқушылардың тұлғалық дамуына бағытталуы қажет.

Қазақ тілі мен әдебиеті пәндерінің ерекшелігі – олардың мазмұнында ұлттық рух пен адамзаттық идеялардың үйлесімді көрініс табуы. Қазақ әдебиетінің үздік туындылары арқылы оқушылар өз халқының мәдениетімен танысып қана қоймай, бүкіл адамзатқа ортақ құндылықтарды меңгереді. Бұл олардың дүниетанымын кеңейтіп, толерантты көзқарас қалыптастыруға ықпал етеді.

Құндылықтарды кіріктіру барысында заманауи технологияларды қолдану да маңызды. Бейнематериалдар, интерактивті тапсырмалар, цифрлық платформалар және электронды ресурстар оқушылардың қызығушылығын арттырады. Сонымен қатар олар құндылықтық мазмұнды жаңа форматта ұсынуға мүмкіндік береді. Бұл қазіргі оқушылардың қабылдау ерекшеліктеріне сәйкес келеді.

Топтық жобалар мен шығармашылық жұмыстар оқушылардың бірлескен әрекет арқылы құндылықтарды меңгеруіне жағдай жасайды. Мұндай жұмыстар барысында балалар өзара көмек көрсетуге, міндеттерді бөлісуге және ортақ нәтижеге жетуге үйренеді. Бұл ынтымақтастық пен жауапкершілік құндылықтарын қалыптастыруға ықпал етеді.

Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында құндылықтарды кіріктірудің нәтижесінде оқушылардың тек білім деңгейі ғана емес, олардың тұлғалық қасиеттері де дамиды. Олар өз көзқарасын еркін білдіруге, өзгелердің пікірін құрметтеуге, адамгершілік ұстанымдарды сақтауға және қоғамда белсенді азамат болуға үйренеді. Бұл қазіргі білім беру жүйесінің негізгі мақсаттарының бірі болып табылады.

Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында пәндік және жалпыадамзаттық құндылықтарды кіріктіру оқушылардың тұлғалық дамуын қамтамасыз ететін маңызды педагогикалық бағыттардың бірі болып табылады. Бұл үдеріс білім алушылардың тек тілдік және әдеби білімдерін жетілдіріп қана қоймай, олардың рухани дүниесін байытуға, өмірлік ұстанымдарын қалыптастыруға және әлеуметтік жауапкершілігін арттыруға ықпал етеді. Сондықтан қазіргі білім беру жағдайында құндылықтарды сабақ мазмұнына жүйелі енгізу әрбір мұғалімнің кәсіби қызметінің маңызды құрамдас бөлігіне айналуы тиіс.

Қазақ әдебиетінің тәрбиелік мүмкіндіктері өте кең. Әдеби шығармаларда адам өмірінің түрлі қырлары, қоғамдағы қарым-қатынастар, адамгершілік мәселелері және рухани ізденістер көрініс табады. Оқушылар шығармаларды талдау барысында жақсылық пен жамандықты, әділдік пен әділетсіздікті, жауапкершілік пен немқұрайлылықты салыстырады. Мұндай жұмыстар олардың өмірлік көзқарастарының қалыптасуына ықпал

етеді. Әсіресе жасөспірімдік кезеңде құндылықтық бағдарлардың орнығуы тұлғаның болашақ дамуы үшін маңызды рөл атқарады.

Қазақ әдебиетіндегі ұлттық құндылықтардың мазмұны ерекше бай. Туған жерге сүйіспеншілік, ата-ананы құрметтеу, үлкенді сыйлау, кішіге қамқор болу, қонақжайлық, намысшылдық сияқты қасиеттер көптеген шығармаларда көрініс тапқан. Мұндай құндылықтарды оқушыларға әдеби мәтіндер арқылы жеткізу олардың ұлттық санасының қалыптасуына ықпал етеді. Сонымен қатар бұл құндылықтар жалпыадамзаттық құндылықтармен үйлесіп, тұлғаның жан-жақты дамуына негіз болады.

Қазақ тілі сабақтарында тілдік материалдарды іріктеу кезінде де құндылықтық мазмұнға назар аудару қажет. Оқу мәтіндері оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес болып қана қоймай, тәрбиелік мәнге де ие болуы тиіс. Мысалы, адамгершілік қасиеттер, қоршаған ортаға қамқорлық, еңбектің маңызы, отбасы құндылықтары туралы мәтіндер оқушылардың дүниетанымын кеңейтуге ықпал етеді. Мұндай мәтіндермен жұмыс барысында оқушылар тілдік білімді меңгерумен қатар өмірлік маңызды мәселелер туралы ойланады.

Құндылықтарды қалыптастыруда мұғалімнің жеке тұлғасы ерекше орын алады. Оқушылар көбіне мұғалімнің мінез-құлқына, қарым-қатынасына және кәсіби ұстанымдарына назар аударады. Сондықтан мұғалім сабақ барысында өзі насихаттайтын құндылықтарды іс жүзінде көрсетуі қажет. Оқушыларға құрметпен қарау, әділ бағалау, жауапкершілік таныту және ынтымақтастық атмосферасын қалыптастыру мұғалімнің кәсіби мәдениетінің көрсеткіші болып табылады.

Қазіргі қоғамда ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы оқушылардың дүниетанымына үлкен әсер етуде. Әртүрлі ақпарат көздерінің көбеюі олардың құндылықтық бағдарларына да ықпал етеді. Осындай жағдайда мектептің тәрбиелік рөлі бұрынғыдан да арта түседі. Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтары оқушыларға дұрыс құндылықтарды таңдауға, ақпаратты сыни тұрғыдан бағалауға және адамгершілік ұстанымдарды сақтауға көмектесуі тиіс.

Жалпыадамзаттық құндылықтардың ішінде бейбітшілік пен келісім мәселесі қазіргі әлемде ерекше маңызға ие болып отыр. Әдеби шығармалар арқылы оқушылар адамдар арасындағы татулықтың, өзара құрметтің және ынтымақтастықтың маңызын түсінеді. Бұл олардың толерантты көзқарасын қалыптастырып, көпмәдениетті қоғамда өмір сүруге дайындайды. Қазақ әдебиетіндегі гуманистік идеялар осы мақсаттарға қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында жобалық оқыту технологиясын пайдалану құндылықтарды меңгертудің тиімді тәсілдерінің бірі болып табылады. Жобалар барысында оқушылар белгілі бір мәселені зерттеп, ақпарат жинақтап, өз қорытындыларын ұсынады. Мысалы, ұлттық құндылықтар, тарихи тұлғалар немесе адамгершілік мәселелері бойынша жобалар орындау олардың зерттеушілік дағдыларын дамытып қана қоймай, құндылықтық түсініктерін тереңдетеді.

Қазіргі білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі – өмір бойы білім алуға дайын тұлға қалыптастыру. Мұндай тұлға тек білімді ғана емес, сонымен қатар адамгершілік қағидаларды ұстанатын, қоғам алдындағы жауапкершілігін сезінетін азамат болуы тиіс. Қазақ тілі мен әдебиеті пәндері осы міндетті жүзеге асыруда маңызды рөл атқарады. Себебі бұл пәндер адамның рухани әлемін байытып, оның дүниетанымдық көзқарастарын қалыптастырады.

Құндылықтарға негізделген оқыту оқушылардың әлеуметтік бейімделуіне де оң әсер етеді. Сабақ барысында меңгерілген сыйластық, жауапкершілік, ынтымақтастық және әділдік сияқты қасиеттер олардың күнделікті өмірдегі қарым-қатынастарына ықпал етеді. Мұндай қасиеттерге ие тұлға қоғамда табысты әрекет етіп, өз орнын таба алады.

Әдеби шығармаларды оқыту барысында ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды өзара байланыстыра қарастыру маңызды. Бұл оқушыларға ұлттық мәдениеттің әлемдік өркениетпен сабақтастығын түсінуге мүмкіндік береді. Нәтижесінде олар өз халқының мәдени мұрасын құрметтей отырып, басқа халықтардың мәдениетіне де сыйластықпен қарауды үйренеді.

Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында құндылықтарды кіріктірудің нәтижесі ұзақ мерзімді сипатқа ие. Мұндай жұмыстар оқушылардың өмірлік ұстанымдарына, шешім қабылдауына және тұлғалық қасиеттеріне әсер етеді. Сондықтан құндылықтарды қалыптастыру сабақтың қосымша элементі емес, оның мазмұнының ажырамас бөлігі болуы тиіс.

Қорытындылай келе, қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында пәндік және жалпыадамзаттық құндылықтарды кіріктіру қазіргі білім беру жүйесінің маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Қазақ тілі мен әдебиеті пәндерінің мазмұны оқушылардың тілдік құзыреттілігін дамытумен қатар, олардың рухани-адамгершілік тәрбиесіне зор ықпал етеді. Әдеби шығармаларды, тілдік тапсырмаларды және заманауи педагогикалық технологияларды тиімді пайдалану арқылы оқушылардың бойында адамгершілік, әділдік, жауапкершілік, құрмет, ынтымақтастық және отансүйгіштік сияқты құндылықтарды қалыптастыруға болады. Бұл өз кезегінде саналы, мәдениетті, рухани бай және әлеуметтік жауапты тұлға тәрбиелеуге мүмкіндік береді. Сондықтан қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімдерінің кәсіби қызметінде құндылықтарды кіріктіру мәселесі әрдайым басты назарда болуы тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана, 2022.
2. Қазақстан Республикасы жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. – Астана, 2023.
3. Абай Құнанбайұлы. Қара сөздер. – Алматы: Атамұра, 2021.

4. Алтынсарин Ы. Таңдамалы шығармалар. – Алматы: Білім, 2019.
5. Әуезов М. Әдебиет тарихы. – Алматы: Ана тілі, 2020.
6. Қирабаев С. Әдебиет және дәуір талабы. – Алматы: Рауан, 2018.
7. Қожахметова К. Тәрбие теориясы. – Алматы: Ғылым, 2019.
8. Бабаев С.Б., Құдиярова А.М. Педагогика. – Алматы: Дарын, 2020.
9. UNESCO. Education for Sustainable Development and Global Citizenship. – Paris, 2021.
10. Delors J. Learning: The Treasure Within. UNESCO Report. – Paris, 2020.

ИНФОРМАТИКА ПӘНІ АЯСЫНДА РОБОТОТЕХНИКА МЕН МИКРОКОНТРОЛЛЕРЛЕРДІ МЕКТЕП БАҒДАРЛАМАСЫНА ЕНГІЗУ ЖОЛДАРЫ

Тогузаков Айдос Еркебуланович
Жамбыл облысы Шу ауданы
Әлия Молдағұлова атындағы орта мектебі
Информатика пәні мұғалімі

Аннотация
Бұл мақалада робототехника және микроконтроллерлерді мектеп бағдарламасына тиімді енгізу жолдары жан-жақты қарастырылады. Зерттеу барысында робототехника негіздері, микроконтроллерлерді қолдану принциптері, оқушылардың шығармашылық және практикалық дағдыларын дамыту, пәндерді интегративті оқыту жолдары талданады. Автор мектепте робототехника кабинеттерін ұйымдастыру, оқушыларға жобалық жұмыстар беру, Arduino, Raspberry Pi сияқты микроконтроллерлерді қолдану арқылы тәжірибелік сабақтарды жүргізу стратегияларын көрсетеді. Сонымен қатар, STEM білім беру аясында робототехника мен микроконтроллерлерді оқытудағы педагогикалық артықшылықтар қарастырылады. Мақала мектеп мұғалімдері мен білім беру ұйымдары үшін практикалық ұсынымдар ұсынады.

Аннотация
В статье рассматриваются пути эффективного внедрения робототехники и микроконтроллеров в школьную программу. Анализируются основы робототехники, принципы работы с микроконтроллерами, методы развития практических и творческих навыков учащихся, интеграция предметов в образовательный процесс. Автор описывает стратегии организации кабинетов робототехники, проектных занятий, использования Arduino, Raspberry Pi и других платформ для проведения практических уроков. Также рассматриваются педагогические преимущества обучения робототехнике и микроконтроллерам в контексте STEM. Статья содержит практические рекомендации для учителей и образовательных организаций.

Annotation
This article explores effective ways to integrate robotics and microcontrollers into the school curriculum. It analyzes the fundamentals of robotics, principles of microcontroller usage, methods for developing students' practical and creative skills, and approaches to interdisciplinary learning. The author presents strategies for organizing robotics classrooms, conducting project-based lessons, and using platforms such as Arduino and Raspberry Pi for practical exercises. Furthermore, the pedagogical advantages of teaching robotics and microcontrollers within STEM education are discussed. The study provides practical guidance for teachers and educational institutions.

Қазіргі таңда әлемдік білім беру жүйесінде STEM бағытындағы оқыту технологиялары ерекше маңызға ие болып отыр. STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics) — ғылым, технология, инженерия және математика салаларын біріктіретін кешенді білім беру концепциясы болып табылады. Бұл бағыт оқушылардың тек теориялық білім алуын қамтамасыз етіп қана қоймай, олардың практикалық дағдыларын, шығармашылық ойлау қабілеттерін, сыни ойлау және проблемаларды шешу мүмкіндіктерін дамытуға бағытталған. STEM тәсілі оқушыларға ғылым мен технологияның күнделікті өмірде қалай қолданылатынын түсіндіруге, инженерлік шешімдер қабылдауға және алгоритмдік ойлауды қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Осы бағыттың негізгі құрамдас бөліктерінің бірі — робототехника мен микроконтроллерлерді оқыту. Робототехника пәні оқушыларға тек теориялық білім беріп қана қоймай, практикалық дағдыларын қалыптастырады, логикалық ойлау, алгоритмдік ойлау және проблемаларды шешу қабілеттерін жетілдіреді. Робототехника сабақтарында оқушыларға механикалық жүйелерді жобалау, сенсорлар мен қозғалтқыштарды басқару, электрондық схемаларды құру, бағдарламалау және жобалық ойлау дағдылары үйретіледі. Мұндай дағдылар болашақта оқушыларға заманауи технология саласында кәсіби даму жолдарын ашуға мүмкіндік береді.

Мектеп жасындағы оқушылар үшін робототехника сабақтары олардың шығармашылық қабілетін дамытудың тиімді құралы болып табылады. Робот жасау процесінде оқушылар өз идеяларын жүзеге асырады, топтық жұмыс арқылы ынтымақтастыққа үйренеді және жобаны кезең-кезеңімен жүзеге асыруды үйренеді. Бұл өз кезегінде оқушылардың жауапкершілігін, ұйымдастырушылық қабілетін және уақытты тиімді басқару дағдыларын қалыптастырады.

Сонымен қатар, робототехника сабақтарында микроконтроллерлерді қолдану — Arduino, Raspberry Pi, ESP32 сияқты құрылғылар — практикалық оқытудың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Микроконтроллерлер оқушыларға электрондық схемаларды жобалауға, бағдарламалауға және нақты

техникалық жүйелер құруға мүмкіндік береді. Arduino — ашық бастапқы коды бар микроконтроллер, ол арқылы оқушылар LED диодтарын, қозғалтқыштарды басқаруды үйренеді, Raspberry Pi — шағын компьютер ретінде, бағдарламалау мен автономды робот жүйелерін құруға қолданылады. ESP32 сияқты құрылғылар Wi-Fi және Bluetooth арқылы қашықтықтан басқару және IoT (Internet of Things) жобаларын жасауға мүмкіндік береді.
Мектеп бағдарламасына робототехника мен микроконтроллерлерді енгізу оқушыларға заманауи технологияларды тиімді қолдануды үйретеді, олардың ғылыми ізденісіне ынта қосады, сонымен қатар практикалық тәжірибе жинауға жағдай жасайды. Бұл бағыт оқушыларға теория мен практиканы үйлестіріп, шығармашылық жобаларды жүзеге асыруға мүмкіндік береді, сонымен қатар сыни ойлау, мәселелерді шешу қабілеті мен инновациялық ойлауды дамытады.
Мақалада робототехника мен микроконтроллерлерді мектеп бағдарламасына енгізудің теориялық және практикалық жолдары, қажетті оқу құралдары, әдістемелік ұсынымдар және заманауи педагогикалық тәсілдер жан-жақты қарастырылады. Сонымен қатар, робототехника сабақтарының педагогикалық артықшылықтары, жобалық жұмыстар арқылы оқушылардың практикалық дағдыларын дамыту жолдары және STEM білім беру аясында интеграцияланған оқытудың тиімді әдістері ұсынылады.
Қорыта айтқанда, робототехника мен микроконтроллерлерді мектеп бағдарламасына енгізу — оқушылардың шығармашылық және аналитикалық ойлау қабілеттерін жетілдіру, олардың техникалық және практикалық дағдыларын дамыту, білімді жеке бағытта алу мүмкіндігін кеңейту үшін тиімді әдіс болып табылады. Бұл тәсіл болашақта оқушылардың технологиялық бағыттағы кәсіби қабілеттерін қалыптастыруға, инновациялық ойлауды дамытуға және ғылым мен техника саласында белсенділік көрсетуге мүмкіндік береді.

Робототехника негіздері

Робототехника — механикалық, электрондық және бағдарламалық компоненттерді біріктіретін кешенді ғылым және техника саласы. Бұл бағыт мектеп жасындағы оқушылардың шығармашылық, аналитикалық және сыни ойлау қабілеттерін дамытуда ерекше маңызға ие. Робототехника сабақтары тек теориялық білім беріп қана қоймай, практикалық дағдыларды қалыптастырады, алгоритмдік ойлауды, проблемаларды шешу қабілеттерін және техникалық шығармашылықты дамытады.
Мектептегі робототехника сабағы келесі негізгі бағыттарды қамтуы тиіс:

1. **Механика және құрылымдар**: Роботтың қозғалыс механизмдері, сенсорлар, сервомоторлар, дөңгелектер, беріліс механизмдері және конструкциялық элементтерді түсіну. Бұл бағыт оқушыларға роботты жобалау, оны жинау және тұрақты жұмыс істеу принциптерін үйретеді. Механикалық бөліктерді қолдану арқылы оқушылар инженерлік ойлауды дамытып, әртүрлі конструкциялық шешімдерді тәжірибеде тексереді.
2. **Электроника және сенсорлық жүйелер**: Роботтың жұмысын қамтамасыз ететін микроконтроллерлер, сенсорлар, қуат көздері және электрлік тізбектерді қолдануды үйрету. Сенсорлар роботқа қоршаған ортаны «көріп» және деректерді өңдеуге мүмкіндік береді. Бұл бағытта оқушылар жарық, температура, қашықтық, дыбыс және қозғалыс сенсорларын пайдаланып, нақты тапсырмаларды орындауды үйренеді.
3. **Бағдарламалау**: Роботтың іс-әрекеттерін басқару үшін Arduino IDE, Scratch, Python, Blockly сияқты бағдарламалау тілдері қолданылады. Бағдарламалау сабақтары оқушыларға логикалық ойлау мен алгоритмдік қабілеттерді жетілдіруге, роботты автоматты түрде басқаруды үйретуге бағытталған. Бағдарламалау процесі оқушыларға код жазуды, қателерді түзетуді және тиімді шешімдер шығаруды үйретеді.
4. **Жобалық жұмыс**: Робототехника сабақтары практикалық бағытта өтуі керек. Оқушылар роботтарды жинайды, код жазады және нақты тапсырмаларды орындау арқылы өз білімдерін бекітеді. Жобалық тәсіл оқушылардың шығармашылық қабілетін дамытып қана қоймай, командалық жұмысқа үйретеді, өзіндік шешім қабылдау дағдыларын қалыптастырады.

Мектепте робототехника кабинетін ұйымдастыру үшін арнайы конструкторлық жиынтықтар қолдануға болады. Lego Mindstorms, VEX Robotics, Makeblock сияқты платформалар оқушыларға робот құрастыру, бағдарламалау және басқару процесін қызықты әрі тиімді етеді. Сонымен қатар, бұл конструкторлар әртүрлі жас деңгейіндегі оқушылар үшін қолайлы, және оларды интеграциялық сабақтарда қолдану арқылы оқушылардың математика, физика және информатика пәндерін терең түсінуіне жағдай жасалады.

Микроконтроллерлерді қолдану

Микроконтроллер — бұл шағын компьютер, ол құрылғының жұмысын бақылап, бағдарламаланатын операцияларды орындайды. Мектептегі робототехника сабақтарында Arduino, Raspberry Pi, ESP32 сияқты микроконтроллерлер кеңінен қолданылады.
Arduino — ашық бастапқы коды бар микроконтроллер платформасы. Arduino қарапайым LED диодтарын басқарудан бастап күрделі робот жүйелерін құруға дейін қолданылады. Arduino-ның басты артықшылықтары:

- Пайдалануға оңай, Arduino IDE арқылы бағдарламалау мүмкіндігі бар.
- Кітапханалар мен сенсорлардың, модульдердің үлкен таңдауы бар.
- Практикалық сабақтарда жобаларды тез прототиптеу мүмкіндігі.

Raspberry Pi — толыққанды шағын компьютер. Python және басқа тілдерде бағдарламалануға мүмкіндік береді. Raspberry Pi арқылы оқушылар:

- Роботтарды автономды басқаруды үйренеді.
- Камера және сенсорлар арқылы ақпаратты өңдейді.

- Интернет арқылы қашықтықтан басқару жобаларын жасайды.

ESP32 — Wi-Fi және Bluetooth қосылымы бар микроконтроллер. Бұл құрылғы:

- Қашықтан басқару және IoT (Internet of Things) жобаларында қолданылады.
- Сенсорлар мен қозғалтқыштарды бір уақытта басқаруға мүмкіндік береді.

Микроконтроллерлерді сабаққа енгізу арқылы оқушылар электроника, бағдарламалау және инженерлік ойлауды кешенді түрде меңгереді. Бұл олардың логикалық ойлау, проблемаларды шешу және шығармашылық қабілеттерін арттыруға мүмкіндік береді.

Мектеп бағдарламасына робототехника мен микроконтроллерлерді енгізу. Бұл бағыт оқушылардың теориялық білімін практикалық дағдылармен үйлестіруге, шығармашылық және сыни ойлау қабілеттерін дамытуға, сондай-ақ STEM пәндері бойынша терең түсінік қалыптастыруға бағытталған. Мектеп бағдарламасына енгізу жолдарын жан-жақты қарастырсақ, оларды бірнеше негізгі бағыттарға бөлуге болады.

1. Теориялық дайындық

Робототехника мен микроконтроллерлерді мектеп бағдарламасына енгізудің алғашқы қадамы — мұғалімдердің теориялық дайындық деңгейін арттыру. Мұғалімдерге STEM бағытындағы педагогикалық әдістерді меңгеру, оқушылардың жас ерекшеліктерін, қызығушылығы мен білім деңгейін ескере отырып оқу жоспарларын құру маңызды. Теориялық сабақтарда оқушылар робототехника негіздері, микроконтроллерлердің жұмыс принциптері, электроника және бағдарламалау сияқты негізгі тақырыптармен танысады. Мұндай дайындық сабақтардың сапалы өтуіне, оқушылардың жаңа тақырыпты тез түсінуіне мүмкіндік береді. Сонымен қатар, теориялық дайындық барысында мұғалімдер заманауи технологияларды оқу процесіне енгізудің әдістемелік тәсілдерін, практикалық жобаларды ұйымдастыру жолдарын меңгереді.

2. Практикалық сабақтар

Практикалық сабақтар робототехника мен микроконтроллерлерді оқытудың ең маңызды бөлігі болып табылады. Бұл сабақтар жобалық бағытта өтуі керек және оқушылардың өз тәжірибесі арқылы білім алуына жағдай жасау қажет. Оқушыларды шағын топтарға бөліп, әр топқа нақты робот жасау тапсырмалары беріледі. Мысалы:

- **Line Follower роботын құрастыру –** бұл робот қара жолды бақылай отырып қозғалады және оқушыларға сенсорлар мен қозғалтқыштарды бірлесе қолдануды үйретеді.
- **Arduino арқылы жарық сенсорларын пайдаланып роботты бағдарлау –** оқушыларға бағдарламалау негіздері, сенсорларды қосу және деректерді өңдеу принциптері таныстырылады.
- **Raspberry Pi арқылы камера мен сенсорларды қосу –** оқушылар автономды робот жүйесін құрып, деректерді жинау және өңдеуді үйренеді.

Практикалық сабақтар оқушылардың шығармашылық қабілетін дамытып қана қоймай, олардың командалық жұмысқа бейімделуін, жоспарлау және ұйымдастыру қабілеттерін жетілдіреді. Сонымен қатар, тәжірибе барысында оқушылар нақты нәтижеге қол жеткізуді үйренеді, бұл өз кезегінде олардың қызығушылығын арттырады.

3. Интеграцияланған оқу

Робототехника сабақтарын басқа пәндермен біріктіру оқытудың тиімді әдісі болып табылады. Мысалы:

- **Математика:** роботтың қозғалысын есептеу, бұрыштар мен қашықтықтарды өлшеу, деректерді талдау.
- **Физика:** қозғалтқыштар, сенсорлар, электрлік тізбектер және олардың жұмыс принциптері.
- **Информатика:** бағдарламалау, алгоритмдік ойлау, логикалық есептер.

Интеграцияланған оқыту оқушыларға білімнің практикалық қолданылуын көрсетіп, пәндер арасындағы байланысты түсінуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, бұл тәсіл олардың аналитикалық ойлау қабілеттерін дамытып, технологиялық жобаларды жүзеге асыруда маңызды рөл атқарады.

4. Жобалық жұмыстар

Жобалық тәсіл — робототехника сабақтарының негізгі құрамдас бөлігі. Оқушылар топтық немесе жеке жобалар арқылы мәселені шешу, өзіндік инновациялық идеяларын жүзеге асыру және командалық жұмысқа үйрену дағдыларын меңгереді. Мысалы, топтық жобада Arduino және сенсорларды пайдаланып робот жасалады, оның қозғалысы бағдарламаланады және сынақтан өткізіледі. Жобалық жұмыстар оқушыларға тәжірибе жинауға, қателерін түзетіп, тиімді шешімдер табуға, шығармашылық қабілеттерін көрсетуге мүмкіндік береді.

5. Онлайн ресурстар мен виртуалды платформалар

Мектеп сабақтарын тиімді ұйымдастыру үшін виртуалды ресурстар мен платформаларды қолдануға болады:

- **Tinkercad —** виртуалды схемалар құру арқылы оқушылар электрондық компоненттерді қауіпсіз ортада тәжірибелейді.
- **Blockly, Scratch —** бағдарламалау логикасын үйрету, алгоритмдік ойлауды дамыту.
- **Arduino Simulators —** микроконтроллерлерді виртуалды сынау, тәжірибе жасауға мүмкіндік береді.

Бұл платформалар оқушыларға тәжірибе жасау процесін қауіпсіз әрі қызықты етіп ұйымдастыруға мүмкіндік береді, сондай-ақ нақты жобаларды құрастыру алдында теориялық білімді бекітуге жағдай жасайды.

6. Бағалау және кері байланыс

Робототехника мен микроконтроллерлерді оқытудың тиімділігін бағалау үшін бірнеше тәсіл қолданылады:

- Практикалық тапсырмалар мен жобаларды бағалау.
- Виртуалды тесттер арқылы білім деңгейін тексеру.

- Оқушылардың шығармашылық жобаларына портфолио жүргізу.

Кері байланыс сабақтың сапасын жақсартуға, оқушылардың білім деңгейін бақылауға және сабақ стратегиясын түзетуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, бұл тәсіл оқушылардың өз жетістіктерін бағалауға, кемшіліктерін түзетуге және жаңа идеяларды жүзеге асыруға ынталандырады.

Осылайша, мектеп бағдарламасына робототехника мен микроконтроллерлерді енгізу теориялық дайындықтан бастап практикалық сабақтарға, интеграцияланған оқытудан жобалық жұмыстарға және виртуалды платформалар арқылы тәжірибе жинауға дейінгі кешенді жүйені қажет етеді. Мұндай тәсіл оқушылардың білімін тереңдетіп, олардың STEM саласындағы дағдыларын дамытып, болашақта технологиялық бағыттағы кәсіби қабілеттерін қалыптастыруға бағытталған.

Педагогикалық артықшылықтары

Робототехника мен микроконтроллерлерді мектепте оқытудың негізгі артықшылықтары:

1. Шығармашылық қабілеттерді дамыту — оқушылар өз идеяларын жүзеге асырады.
2. Техникалық дағдылар — бағдарламалау, электроника, робот құрастыру.
3. Логикалық және алгоритмдік ойлау — проблемаларды шешу және жобалау.
4. Командалық жұмыс және коммуникация — жобалық топтарда тәжірибе жинақтау.
5. STEM білімін кеңейту — ғылым, технология, инженерия және математика пәндерін біріктіру.

Робототехника мен микроконтроллерлерді мектеп бағдарламасына енгізу оқушылардың практикалық дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді, сонымен бірге олардың шығармашылық және сыни ойлау қабілеттерін жетілдіреді. Бұл бағыт STEM пәндері бойынша білімді кеңейтуге, ғылым, технология, инженерия және математика салаларында терең түсінік қалыптастыруға ықпал етеді. Оқушылар робототехника жобалары мен микроконтроллерлерді қолдану арқылы техникалық шешімдерді іздеуді, алгоритмдік ойлауды және инновациялық идеяларды жүзеге асыруды үйренеді. Сонымен қатар, мұндай тәжірибе олардың болашақта технология саласында кәсіби дамуына және инженерлік, бағдарламалық немесе ғылыми бағытта мансап құру мүмкіндіктерін арттырады.

Робототехника мен микроконтроллерлерді мектеп бағдарламасына енгізу оқушыларға заманауи технологияларды терең түсінуге және оларды практикалық тұрғыда қолдануға мүмкіндік береді. Бұл бағыт тек техникалық дағдыларды дамытып қана қоймай, сонымен бірге оқушылардың шығармашылық, сыни ойлау және проблемаларды шешу қабілеттерін жетілдіреді. Робототехника сабақтарында оқушылар механикалық құрылымдар, сенсорлық жүйелер, қозғалтқыштар және электрондық схемалармен жұмыс істей отырып, инженерлік ойлауды дамытады. Бағдарламалау сабақтары арқылы олар алгоритмдік ойлауды меңгеріп, өз жобаларын автоматтандыруға үйренеді.

Микроконтроллерлерді қолдану практикалық білімді толықтырады: Arduino, Raspberry Pi, ESP32 сияқты платформалар арқылы оқушылар нақты техникалық жүйелер құрастырады, деректерді өңдейді және автономды роботтарды басқаруды үйренеді. Бұл процесс оларға электроника, бағдарламалау және инженерлік ойлауды кешенді түрде меңгеруге мүмкіндік береді, сонымен бірге логикалық ойлау мен шығармашылық қабілеттерін дамытуға ықпал етеді.

Мектеп бағдарламасына робототехника мен микроконтроллерлерді енгізу әртүрлі жолдар арқылы жүзеге асады. Теориялық дайындық барысында мұғалімдер STEM бағытындағы әдістемелерді меңгеріп, оқу жоспарларын құрады. Практикалық сабақтар жобалық тәсілмен жүргізіліп, оқушыларды шағын топтарға бөліп, нақты тапсырмаларды орындауға бағыттайды. Интеграцияланған оқу арқылы робототехника математика, физика және информатика пәндерімен байланыста оқытылып, білімнің практикалық қолданылуын көрсетеді. Жобалық жұмыстар оқушыларға командалық жұмысқа үйретіп, өзіндік инновациялық идеяларын жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, Tinkercad, Blockly, Scratch сияқты онлайн платформалар мен виртуалды симуляторлар сабақтарды қауіпсіз және қызықты өткізуді қамтамасыз етеді.

Робототехника мен микроконтроллерлерді оқытудың педагогикалық артықшылықтары көпқырлы: оқушылар өз идеяларын жүзеге асырады, техникалық дағдыларын жетілдіреді, логикалық және алгоритмдік ойлау қабілетін дамытады, командалық жұмыс арқылы коммуникацияны меңгереді, STEM білімін кеңейтеді. Мұндай тәжірибе оқушыларға теория мен практиканы үйлестіруді, шығармашылық жобаларды жүзеге асыруды үйретеді және олардың болашақта технологиялық бағыттағы кәсіби қабілеттерін қалыптастырады.

Осылайша, робототехника мен микроконтроллерлерді мектеп бағдарламасына енгізу оқушылардың жан-жақты дамуына, практикалық және инновациялық ойлау қабілеттерін арттыруға, STEM пәндері бойынша терең білім алуға және болашақта технология саласында кәсіби мүмкіндіктерін кеңейтуге жағдай жасайды. Бұл бағыт оқушыларға ғылым мен техниканың нақты әлемде қалай қолданылатынын көрсетіп, олардың білімін шығармашылық және практикалық тұрғыда жүзеге асыруға мүмкіндік береді, сонымен қатар болашақ мамандық таңдауда сенімді қадам жасауына ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Alimzhanova, A., & Bektayeva, S. (2021). Мектептерде робототехниканы оқыту әдістемесі. Алматы: Білім.
2. Arduino. (2023). Arduino Education: Getting Started. Retrieved from https://www.arduino.cc
3. Makeblock. (2022). Educational Robotics Solutions. Retrieved from https://www.makeblock.com
4. Raspberry Pi Foundation. (2023). Raspberry Pi in Education. Retrieved from https://www.raspberrypi.org
5. UNESCO. (2022). Robotics in Education: Guidelines and Best Practices. Paris: UNESCO.

6. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. (2023). Орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. Астана.
7. Resnick, M., Maloney, J., Monroy-Hernández, A., Rusk, N., Eastmond, E., Brennan, K., ... & Kafai, Y. (2009). Scratch: Programming for all. Communications of the ACM, 52(11), 60-67.
8. VEX Robotics. (2022). VEX Robotics Curriculum. Retrieved from https://www.vexrobotics.com

ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІН ОҚЫТУДА ЗАМАНАУИ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Ауелбаева Жанерке Жаксылыккызы
Жамбыл облысы Шу ауданы
Әлия Молдағұлова атындағы орта мектебі
Қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі

Аннотация
Мақалада қазақ әдебиетін оқыту үдерісінде заманауи педагогикалық технологияларды қолданудың ғылыми-теориялық және практикалық негіздері қарастырылады. Бүгінгі білім беру жүйесіндегі өзгерістер оқыту мазмұнын жаңартумен қатар, мұғалімнің кәсіби құзыреттілігіне, оқыту әдістері мен технологияларына жаңа талаптар қойып отыр. Осыған байланысты қазақ әдебиеті сабақтарында оқушылардың функционалдық сауаттылығын, сыни ойлауын, шығармашылық қабілеттерін дамытуға бағытталған инновациялық технологиялардың мүмкіндіктері талданады. Мақалада сын тұрғысынан ойлау технологиясы, жобалық оқыту, саралап оқыту, цифрлық білім беру ресурстары, зерттеушілік оқыту және интерактивті әдістердің тиімділігі жан-жақты сипатталады. Сонымен қатар әдеби шығармаларды меңгертуде оқушының тұлғалық дамуын қамтамасыз ететін педагогикалық тәсілдердің ерекшеліктері қарастырылады. Зерттеу нәтижелері заманауи технологияларды жүйелі қолдану әдеби білім сапасын арттырып қана қоймай, оқушылардың рухани-адамгершілік құндылықтарын қалыптастыруға ықпал ететінін көрсетеді.
Түйінді сөздер: қазақ әдебиеті, педагогикалық технология, инновациялық оқыту, цифрлық білім беру, функционалдық сауаттылық, сыни ойлау, әдеби білім.
Аннотация
В статье рассматриваются научно-теоретические и практические основы применения современных педагогических технологий в процессе преподавания казахской литературы. Современные изменения в системе образования требуют обновления содержания обучения, повышения профессиональной компетентности учителя и внедрения инновационных методов обучения. В связи с этим анализируются возможности технологий, направленных на развитие функциональной грамотности, критического мышления и творческих способностей учащихся. Подробно рассматриваются технологии критического мышления, проектного обучения, дифференцированного обучения, цифровые образовательные ресурсы, исследовательское обучение и интерактивные методы. Особое внимание уделяется педагогическим подходам, обеспечивающим личностное развитие обучающихся при изучении художественных произведений. Результаты исследования показывают, что системное использование современных технологий способствует не только повышению качества литературного образования, но и формированию духовно-нравственных ценностей учащихся.
Ключевые слова: казахская литература, педагогическая технология, инновационное обучение, цифровое образование, функциональная грамотность, критическое мышление.
Annotation
This article examines the theoretical and practical foundations of implementing modern pedagogical technologies in teaching Kazakh literature. Current transformations in the educational system require not only curriculum renewal but also the enhancement of teachers' professional competencies and the integration of innovative teaching approaches. The study analyzes the potential of educational technologies aimed at developing students' functional literacy, critical thinking, and creative abilities. Particular attention is paid to critical thinking technology, project-based learning, differentiated instruction, digital educational resources, inquiry-based learning, and interactive teaching methods. The article also explores pedagogical approaches that promote students' personal development through literary education. The findings indicate that the systematic use of modern pedagogical technologies contributes not only to improving the quality of literary education but also to fostering students' moral, spiritual, and cultural values.
Keywords: Kazakh literature, pedagogical technology, innovative learning, digital education, functional literacy, critical thinking, literary education.

Қазіргі жаһандану дәуірінде білім беру жүйесі қоғамның дамуымен қатар үздіксіз жаңарып, жетіліп келеді. Білім сапасын арттыру мәселесі әлемдік деңгейдегі маңызды стратегиялық міндеттердің біріне айналды. Осыған байланысты мектептегі әрбір пәннің мазмұны ғана емес, оны оқытудың әдіснамалық негіздері мен технологиялары да қайта қарастырылуда. Қазақстан Республикасында білім беру жүйесін жаңғырту бағытында жүргізіліп жатқан реформалар оқушылардың тек білімді меңгеруін емес, алған білімдерін өмірлік жағдаяттарда қолдана алуын, сыни тұрғыдан ойлауын, шығармашылықпен әрекет етуін басты мақсат ретінде белгілейді.

Қазақ әдебиеті пәні – оқушының рухани әлемін байытатын, ұлттық болмысын қалыптастыратын, тарихи жады мен мәдени мұраны ұрпақ санасына сіңіретін маңызды оқу пәндерінің бірі. Әдебиет сабақтары арқылы

оқушылар көркем мәтінді талдауға, авторлық идеяны түсінуге, ұлттық құндылықтарды бағалауға, адамгершілік қасиеттерді бойына сіңіруге үйренеді. Сондықтан қазақ әдебиетін оқыту тек білім берумен шектелмей, тұлға тәрбиелеудің маңызды құралы ретінде қарастырылады.
Дегенмен қазіргі ақпараттық қоғам жағдайында дәстүрлі оқыту әдістері оқушылардың білім алу қажеттіліктерін толық қамтамасыз ете алмайды. Ақпараттың көлемі күн сайын артып отырған кезеңде оқушы дайын білімді қабылдаушы емес, білімді өздігінен іздейтін, талдайтын және қолданатын белсенді субъект болуы тиіс. Мұндай міндеттерді жүзеге асыру үшін заманауи педагогикалық технологияларды тиімді пайдалану қажеттілігі туындайды.

Педагогикалық технология ұғымы білім беру үдерісін ғылыми тұрғыдан ұйымдастырудың тиімді жолдарын қамтиды. Ғалымдардың пікірінше, педагогикалық технология – нақты нәтижеге бағытталған оқыту әрекеттерінің жүйесі. Оның басты ерекшелігі – оқу мақсатының айқын қойылуы, оқыту мазмұнының жүйелілігі және күтілетін нәтижеге қол жеткізуге бағытталуы. Қазіргі уақытта білім беру тәжірибесінде сын тұрғысынан ойлау технологиясы, жобалық оқыту, модульдік оқыту, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, саралап оқыту, зерттеушілік оқыту сияқты көптеген инновациялық технологиялар кеңінен қолданылып келеді.
Қазақ әдебиетін оқытуда аталған технологияларды пайдалану оқушылардың көркем шығарманы терең түсінуіне, әдеби талдау жасау дағдыларын қалыптастыруға, өз пікірін дәлелдеуге және шығармашылық әлеуетін дамытуға мүмкіндік береді. Әдеби шығармадағы кейіпкерлердің іс-әрекетін бағалау, тарихи-әлеуметтік мәселелерді саралау, авторлық ұстанымды анықтау сияқты жұмыстар оқушылардың жоғары деңгейлі ойлау дағдыларын қалыптастыруда ерекше рөл атқарады.
Заманауи педагогикалық технологиялардың қазақ әдебиетін оқытудағы маңызы
Бүгінгі таңда білім беру жүйесінің басты мақсаты – бәсекеге қабілетті, шығармашыл, өздігінен білім алуға қабілетті тұлға қалыптастыру. Бұл мақсатқа жетуде мұғалімнің кәсіби шеберлігімен қатар, тиімді педагогикалық технологияларды қолдануы шешуші факторлардың бірі болып табылады.
Қазақ әдебиеті сабақтарында заманауи технологияларды қолданудың маңызы ең алдымен оқушының танымдық белсенділігін арттырумен байланысты. Дәстүрлі сабақтарда мұғалім негізгі ақпарат көзі қызметін атқарса, инновациялық оқыту жағдайында оқушы білімді өз бетінше меңгеруге, зерттеуге және талдауға бағытталады. Мұндай тәсіл білімнің сапасын арттырып қана қоймай, оқушының жауапкершілігін де күшейтеді.
Әдеби шығармаларды оқыту барысында оқушылар әртүрлі көзқарастарды салыстыруға, мәтінді бірнеше қырынан талдауға және өзіндік қорытынды жасауға үйренеді. Бұл олардың сыни ойлау қабілеттерінің дамуына ықпал етеді. Сыни ойлайтын оқушы кез келген ақпаратты талдап, оның шынайылығын бағалай алады, дәлелді пікір қалыптастырады және өз көзқарасын қорғай біледі.
Заманауи технологиялардың тағы бір маңызды ерекшелігі – білім алушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуы. Қазақ әдебиеті пәні шығармашылық әлеуетті дамытуға ерекше мүмкіндік береді. Әдеби кейіпкерлерге мінездеме беру, эссе жазу, шығармашылық жобалар әзірлеу, сахналық қойылымдар ұйымдастыру сияқты жұмыстар оқушылардың қиялын, тіл байлығын және коммуникативтік дағдыларын жетілдіреді.
Сонымен қатар инновациялық технологиялар білім беруді дараландыруға жағдай жасайды. Әр оқушының қабілеті, қызығушылығы және оқу қарқыны әртүрлі болғандықтан, саралап оқыту технологиясы олардың жеке ерекшеліктерін ескеруге мүмкіндік береді. Нәтижесінде әр оқушы өз мүмкіндігіне сәйкес білім алып, табысқа жету жағдайына ие болады.
Қазіргі кезеңде цифрлық технологиялардың дамуы әдебиет пәнін оқытуда жаңа мүмкіндіктер ашып отыр. Электрондық оқулықтар, мультимедиялық ресурстар, интерактивті платформалар, виртуалды экскурсиялар және онлайн кітапханалар оқушылардың әдеби білімді қызығушылықпен меңгеруіне ықпал етеді. Цифрлық құралдарды тиімді пайдалану оқыту үдерісінің көрнекілігін арттырып, ақпаратты қабылдауды жеңілдетеді.
Осылайша заманауи педагогикалық технологиялар қазақ әдебиетін оқыту сапасын жаңа деңгейге көтеріп, білім алушылардың интеллектуалдық, рухани және шығармашылық дамуына жан-жақты ықпал етеді.
Сын тұрғысынан ойлау технологиясының қазақ әдебиетін оқытудағы мүмкіндіктері
Қазіргі білім беру жүйесінде оқушылардың тек ақпаратты есте сақтауы жеткіліксіз. Ең бастысы – алған білімін талдап, саралап, салыстырып, өмірлік жағдаяттарда қолдана білуі. Осы тұрғыдан алғанда сын тұрғысынан ойлау технологиясы қазақ әдебиетін оқытуда ерекше маңызға ие. Бұл технология оқушыларды дайын пікірді қабылдауға емес, мәселені әртүрлі қырынан қарастырып, өзіндік қорытынды жасауға бағыттайды.
Әдебиет пәнінің табиғатының өзі ойлауға, талдауға, бағалауға негізделген. Көркем шығармадағы оқиғаларды түсіну үшін оқушы тек мазмұнын білуімен шектелмеуі керек. Ол кейіпкерлердің әрекеттерін бағалап, олардың мінез-құлқын қоғаммен байланыстыра білуі қажет. Сонымен қатар шығармадағы идеялық мазмұнды, тарихи кезең ерекшелігін және авторлық ұстанымды анықтау арқылы терең пайымдау дағдыларын қалыптастырады.
Сын тұрғысынан ойлау технологиясын қолдану барысында оқушылар шығарманы жай оқып шықпайды, мәтінге сұрақ қояды, дәлелдер келтіреді, өз пікірін негіздейді. Мысалы, Мұхтар Әуезовтің «Қараш-қараш оқиғасы» шығармасын оқыту кезінде Бақтығұл бейнесіне қатысты әртүрлі көзқарастар ұсынылады. Бір топ оны әділет үшін күрескен батыр ретінде бағаласа, екінші топ заң бұзушы ретінде қарастыруы мүмкін. Осындай пікірталас барысында оқушылар тарихи жағдайды, әлеуметтік теңсіздікті және адам тағдырын терең түсіне бастайды.

Сын тұрғысынан ойлау технологиясының негізгі артықшылығы – оқушының танымдық дербестігін дамытуы. Әдебиет сабағында бұл технологияны қолдану нәтижесінде оқушылар сұрақ қоя білуге, ақпаратты талдауға, дәлелді қорытынды жасауға және өз ойын сауатты жеткізуге үйренеді. Мұндай дағдылар қазіргі қоғамда аса маңызды құзыреттердің қатарына жатады.

Сонымен қатар бұл технология оқушылардың оқу сауаттылығын арттыруға мүмкіндік береді. Оқушы мәтінді механикалық түрде қабылдамай, оның астарлы мағынасын түсінуге тырысады. Әдеби кейіпкерлердің психологиясын, автордың идеялық мақсатын анықтау арқылы мәтінмен жұмыс жасаудың жаңа деңгейіне көтеріледі. Бұл өз кезегінде халықаралық зерттеулерде бағаланатын жоғары деңгейдегі оқу сауаттылығының қалыптасуына ықпал етеді.

Сын тұрғысынан ойлау технологиясы арқылы ұйымдастырылған әдебиет сабақтары оқушылардың шығармашылық қабілеттерін де дамытады. Олар шығармаға балама аяқталу нұсқаларын ұсынады, кейіпкерлер атынан хаттар жазады, тарихи оқиғаларға өзіндік көзқарас білдіреді. Мұндай жұмыстар білім алушылардың қиялын дамытып қана қоймай, олардың әдеби тілде сөйлеу және жазу дағдыларын жетілдіреді.

Жобалық оқыту технологиясының тиімділігі

Қазіргі педагогикада жобалық оқыту технологиясы оқушылардың зерттеушілік қабілеттерін қалыптастырудың тиімді құралы ретінде қарастырылады. Бұл технология білім алушыларды нақты мәселені шешуге, ақпарат жинауға, оны өңдеуге және нәтижесін ұсынуға үйретеді.

Қазақ әдебиеті пәнінде жобалық оқытудың мүмкіндіктері өте кең. Әдеби шығармаларды оқыту барысында оқушылар белгілі бір тақырып бойынша ғылыми ізденіс жүргізе алады. Мысалы, Абай шығармашылығын оқыту кезінде «Абай және ұлттық тәрбие», «Абай қара сөздеріндегі адамгершілік құндылықтар», «Абай мұрасы және қазіргі жастар» сияқты жобалар ұйымдастыруға болады.

Жобалық жұмыс барысында оқушылар ақпарат көздерімен жұмыс істеуді үйренеді. Олар кітапханалардағы әдебиеттерді, ғылыми мақалаларды, электронды ресурстарды пайдаланады. Бұл олардың ақпараттық сауаттылығын қалыптастырады. Сонымен қатар деректерді салыстыру, сұрыптау және жүйелеу дағдылары дамиды.

Жобалық технология оқушылардың коммуникативтік құзыреттілігін жетілдіреді. Топтық жұмыс кезінде олар пікір алмасады, ортақ шешім қабылдайды, жауапкершілікті бөліседі. Нәтижесінде ұжымдық жұмыс мәдениеті қалыптасады.

Әдебиет пәніндегі жобалар оқушылардың ұлттық мәдениетке қызығушылығын арттыруда да маңызды рөл атқарады. Қазақ әдебиеті классиктерінің шығармашылығын зерттеу барысында олар халқымыздың тарихын, салт-дәстүрін және рухани құндылықтарын терең меңгереді.

Жобалық оқытудың тағы бір артықшылығы – теориялық білім мен практикалық әрекетті ұштастыруы. Оқушылар тек ақпаратты қабылдап қоймай, оны өмірмен байланыстырады. Осылайша әдеби білімнің өмірлік маңызы артады.

Саралап оқыту технологиясы және жеке тұлға мүмкіндіктерін дамыту

Қазіргі білім беру жүйесінің басты қағидаларының бірі – әр оқушының жеке ерекшелігін ескеру. Осы міндетті жүзеге асыруда саралап оқыту технологиясының маңызы зор.

Саралап оқыту оқушылардың білім деңгейі, қабілеті, қызығушылығы және оқу қарқыны бойынша ерекшеліктерін ескеруге мүмкіндік береді. Қазақ әдебиеті сабақтарында бұл технологияны қолдану әр оқушының әлеуетін толық ашуға жағдай жасайды.

Мысалы, белгілі бір шығарманы талдау кезінде оқушыларға әртүрлі деңгейдегі тапсырмалар ұсынылады. Базалық деңгейде мәтін мазмұнын түсіну тапсырмалары берілсе, жоғары деңгейде шығармадағы философиялық ойларды талдау немесе авторлық позицияны анықтау жұмыстары ұйымдастырылады.

Саралап оқыту технологиясы оқушылардың өзіне деген сенімін арттырады. Себебі әр оқушы өз мүмкіндігіне сәйкес тапсырмаларды орындау арқылы табысқа жетеді. Табысқа жету жағдайы білім алуға деген ішкі мотивацияны күшейтеді.

Әдебиет сабақтарында саралау тек тапсырма көлемі арқылы ғана емес, оқыту әдістері арқылы да жүзеге асырылады. Кейбір оқушылар мәтінді оқу арқылы жақсы меңгерсе, енді бірі бейнематериалдар немесе визуалды ақпараттар арқылы тиімді үйренеді. Мұғалім осы ерекшеліктерді ескере отырып оқытуды ұйымдастырған жағдайда білім сапасы жоғарылайды.

Саралап оқыту технологиясы инклюзивті білім беру жағдайында да ерекше маңызға ие. Әртүрлі білім алу қажеттіліктері бар оқушылардың барлығы әдеби білімді меңгеруге мүмкіндік алады. Бұл білім берудің қолжетімділігі мен сапасын арттырады.

Қазақ әдебиетін оқытудағы цифрлық технологиялардың рөлі

XXI ғасыр – цифрлық технологиялар ғасыры. Бүгінгі оқушылар цифрлық ортада өсіп келе жатқан ұрпақ болғандықтан, білім беру жүйесі де осы өзгерістерге бейімделуі тиіс. Қазақ әдебиетін оқытуда цифрлық технологияларды пайдалану оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып, оқу үдерісінің тиімділігін күшейтеді.

Цифрлық технологиялардың басты артықшылығы – ақпаратты көрнекі әрі қолжетімді түрде ұсынуы. Әдеби шығармаларды оқыту барысында интерактивті карталар, бейнефильмдер, аудиокітаптар және виртуалды экскурсиялар пайдалану арқылы оқушылар шығарманың тарихи және мәдени контекстін терең түсінеді.

Мысалы, Абай шығармашылығын оқыту кезінде Жидебайдағы музейге виртуалды саяхат ұйымдастыру оқушылардың қызығушылығын арттырады. Олар ақын өмір сүрген ортаны көзбен көріп, тарихи ақпараттарды нақты қабылдайды.

Цифрлық технологиялар оқушылардың өздігінен білім алуына да мүмкіндік береді. Электрондық кітапханалар, онлайн платформалар және білім беру ресурстары арқылы олар қосымша ақпарат іздейді, әдеби шығармаларды өз бетінше зерттейді.

Бүгінгі күні жасанды интеллект технологиялары да білім беру саласына қарқынды енгізілуде. Әдеби мәтіндерді талдау, тест тапсырмаларын құрастыру, шығармашылық жұмыстарға кері байланыс беру сияқты бағыттарда жасанды интеллект мүмкіндіктерін тиімді пайдалануға болады. Дегенмен мұғалімнің рөлі ешқашан төмендемейді. Себебі әдебиет пәнінің басты мақсаты – адамгершілік құндылықтарды қалыптастыру, ал бұл міндетті тек технология арқылы толық жүзеге асыру мүмкін емес.

Сондықтан цифрлық технологиялар мұғалімді алмастырушы емес, оның кәсіби қызметін қолдаушы құрал ретінде қарастырылуы тиіс. Қазақ әдебиетін оқытуда технология мен педагогикалық шеберліктің үйлесуі ғана жоғары нәтижеге жеткізеді.

Зерттеушілік оқыту технологиясы және әдеби білімнің сапасын арттыру

Қазіргі білім беру парадигмасы оқушыны дайын білімді қабылдаушы объект ретінде емес, білімді өздігінен құрастырушы, зерттеуші тұлға ретінде қарастыруды талап етеді. Осыған байланысты зерттеушілік оқыту технологиясы қазіргі мектеп тәжірибесінде кеңінен қолданылып келеді. Бұл технологияның негізгі мақсаты – оқушылардың ғылыми ойлау мәдениетін қалыптастыру, дербес ізденіс жасауға үйрету және танымдық белсенділігін дамыту.

Қазақ әдебиеті пәнінде зерттеушілік оқытудың мүмкіндіктері ерекше кең. Өйткені әдеби шығарма әртүрлі қырынан талданатын күрделі көркем жүйе болып табылады. Бір ғана шығарманың өзінде тарихи, әлеуметтік, психологиялық, философиялық, мәдени және тілдік мәселелер қатар қамтылады. Сондықтан әдебиетті оқыту барысында зерттеушілік әдістерді қолдану оқушылардың шығарманы терең әрі жан-жақты түсінуіне мүмкіндік береді.

Зерттеушілік оқыту барысында оқушылар белгілі бір мәселені өздігінен анықтап, оған қатысты ақпарат жинайды, деректерді талдайды, салыстырады және ғылыми қорытынды жасайды. Мысалы, Абай шығармашылығын оқыту кезінде оқушыларға «Абай қара сөздеріндегі адам тәрбиесі мәселесі», «Абай поэзиясындағы ұлттық құндылықтар», «Абай және әлем әдебиеті» сияқты зерттеу тақырыптары ұсынылуы мүмкін. Мұндай жұмыстар оқушылардың ғылыми ізденіс мәдениетін қалыптастырады.

Әдебиет сабақтарында зерттеушілік оқыту технологиясын қолданудың тағы бір маңызды артықшылығы – оқушылардың сыни ойлау қабілетін дамытуы. Зерттеу жүргізу барысында олар әртүрлі көзқарастарды салыстырады, дәлелдердің сенімділігін бағалайды, өзіндік пікір қалыптастырады. Бұл үдеріс оқушыны шығармашылық ізденіске жетелейді.

Зерттеушілік оқыту оқушылардың коммуникативтік дағдыларын да жетілдіреді. Ғылыми жобаларды қорғау, пікірталастарға қатысу, зерттеу нәтижелерін таныстыру барысында олар өз ойларын жүйелі жеткізуге үйренеді. Бұл дағдылар жоғары оқу орындарында және кәсіби қызметте аса маңызды болып табылады.

Қазақ әдебиеті сабақтарында зерттеушілік технологияны жүйелі пайдалану нәтижесінде оқушылардың оқу мотивациясы артады. Себебі олар өздері таңдаған мәселелер бойынша жұмыс істеп, нақты нәтижеге қол жеткізеді. Мұндай тәжірибе білім алушылардың жауапкершілігін, дербестігін және шығармашылық белсенділігін қалыптастырады.

Қазақ әдебиеті арқылы ұлттық құндылықтарды қалыптастыру

Қазақ әдебиеті – халқымыздың рухани қазынасы, ұлттық болмысының көрінісі және мәдени жадының сақтаушысы. Сондықтан әдебиет пәнінің басты міндеттерінің бірі – жас ұрпақтың бойында ұлттық құндылықтарды қалыптастыру.

Жаһандану жағдайында ұлттық бірегейлікті сақтау мәселесі ерекше өзектілікке ие болып отыр. Қазіргі жастар әлемдік ақпараттық кеңістікте өмір сүргенімен, өз халқының тарихын, мәдениетін және рухани мұрасын терең білуі қажет. Бұл міндетті жүзеге асыруда қазақ әдебиетінің мүмкіндіктері зор.

Қазақ әдебиетіндегі ұлттық құндылықтар жүйесі ғасырлар бойы қалыптасқан рухани тәжірибені қамтиды. Батырлық, ерлік, адамгершілік, әділдік, отансүйгіштік, үлкенді құрметтеу, кішіге қамқорлық көрсету сияқты қасиеттер әдеби шығармалар арқылы ұрпақтан ұрпаққа беріліп келеді.

Мысалы, қазақ батырлар жырларында ел қорғау идеясы негізгі орын алады. Қобыланды, Алпамыс, Ер Тарғын сияқты батырлардың бейнелері арқылы жас ұрпаққа ерлік пен патриотизм үлгісі ұсынылады. Бұл шығармалар тек тарихи мұра емес, сонымен бірге тәрбиелік маңызы зор педагогикалық құрал болып табылады.

Абай шығармалары жастарды ғылым-білімге ұмтылуға, еңбекқорлыққа, әділдікке және адамгершілікке тәрбиелейді. Ұлы ақынның қара сөздері қазіргі уақытта да өз маңызын жоғалтқан жоқ. Ондағы тәрбиелік идеялар бүгінгі қоғам үшін де аса құнды.

Мұхтар Әуезовтің шығармаларында ұлттық мінез, халықтың дүниетанымы және қоғамдық қатынастар кеңінен көрініс тапқан. Әсіресе «Абай жолы» роман-эпопеясы қазақ халқының рухани энциклопедиясы ретінде бағаланады. Бұл туындыны оқыту барысында оқушылар халқымыздың тарихын, мәдениетін және салт-дәстүрлерін терең меңгереді.

Қазақ әдебиеті арқылы ұлттық құндылықтарды қалыптастыру оқушылардың азаматтық жауапкершілігін дамытуға ықпал етеді. Өз халқының мәдениетін құрметтейтін тұлға ғана жаһандану жағдайында ұлттық болмысын сақтай алады.

Қазақ әдебиеті мұғалімінің кәсіби құзыреттілігі және инновациялық қызметі

Білім беру сапасы ең алдымен мұғалімнің кәсіби шеберлігіне байланысты. Сондықтан қазіргі мұғалім тек пәндік білімді меңгерген маман ғана емес, сонымен қатар жаңашыл педагог, зерттеуші және ұйымдастырушы болуы тиіс.

Қазақ әдебиеті мұғалімінің кәсіби құзыреттілігі бірнеше компоненттен тұрады. Біріншіден, мұғалім әдебиеттану ғылымының негіздерін терең меңгеруі қажет. Ол көркем шығармаларды ғылыми тұрғыдан талдай алуы және оқушыларға түсінікті түрде жеткізе білуі тиіс.

Екіншіден, мұғалім заманауи педагогикалық технологияларды тиімді қолдана алуы керек. Бүгінгі білім алушылардың қажеттіліктері өзгергендіктен, дәстүрлі әдістермен шектелу жеткіліксіз. Мұғалім оқушылардың қызығушылығын арттыру үшін инновациялық тәсілдерді пайдалана білуі қажет.

Үшіншіден, цифрлық құзыреттілік қазіргі мұғалім үшін маңызды талаптардың біріне айналды. Электрондық платформалармен жұмыс жасау, цифрлық білім беру ресурстарын пайдалану және онлайн оқытуды ұйымдастыру педагогтің кәсіби қызметінің ажырамас бөлігі болып табылады.

Төртіншіден, мұғалім үздіксіз кәсіби даму қағидасын ұстануы тиіс. Ғылым мен технология қарқынды дамып отырған кезеңде педагог өз білімін үнемі жетілдіріп отыруы қажет. Біліктілікті арттыру курстарына қатысу, ғылыми зерттеулер жүргізу, тәжірибе алмасу алаңдарына қатысу мұғалімнің кәсіби өсуіне ықпал етеді.

Қазіргі мұғалімнің маңызды қасиеттерінің бірі – шығармашылық қабілет. Әдебиет пәні шығармашылықпен тығыз байланысты болғандықтан, мұғалім де шығармашылық ізденісте болуы қажет. Жаңа әдістерді енгізу, қызықты тапсырмалар әзірлеу және ерекше оқу ортасын қалыптастыру арқылы оқушылардың пәнге қызығушылығын арттыруға болады.

Практикалық тәжірибе және педагогикалық нәтижелер

Қазақ әдебиеті сабақтарында заманауи педагогикалық технологияларды қолдану бойынша жүргізілген тәжірибелер олардың жоғары тиімділігін көрсетіп отыр. Инновациялық әдістерді жүйелі пайдалану оқушылардың оқу жетістіктеріне оң әсер етеді.

Практика көрсеткендей, сын тұрғысынан ойлау технологиясын қолданған сыныптарда оқушылардың мәтінді талдау сапасы жоғарылайды. Олар өз пікірлерін еркін білдіріп, дәлелдер келтіруге бейім болады. Сонымен қатар шығармашылық жұмыстардың сапасы да айтарлықтай жақсарады.

Жобалық оқыту технологиясын енгізу нәтижесінде оқушылардың зерттеушілік дағдылары қалыптасады. Олар ақпарат көздерімен жұмыс жасауға, деректерді жүйелеуге және ғылыми қорытынды жасауға үйренеді. Бұл қабілеттер жоғары сыныптарда ғылыми жобалар жазу барысында ерекше маңызға ие болады.

Цифрлық технологияларды пайдалану сабаққа қатысу белсенділігін арттырады. Оқушылар мультимедиялық материалдарды қызығушылықпен қабылдайды және өздігінен білім алуға ұмтылады. Электрондық ресурстарды пайдалану оқу үдерісінің тиімділігін арттырып қана қоймай, уақытты үнемдеуге де мүмкіндік береді.

Саралап оқыту технологиясы әртүрлі деңгейдегі оқушылардың білім алу қажеттіліктерін қанағаттандыруға жағдай жасайды. Нәтижесінде оқу үлгерімі төмен оқушылардың көрсеткіштері жақсарып, дарынды оқушылардың қабілеттерін дамытуға мүмкіндік туады.

Зерттеушілік оқыту технологиясын пайдалану оқушылардың ғылыми дүниетанымын қалыптастырады. Олар күрделі мәселелерді шешуге, дәлелдерге сүйене отырып қорытынды жасауға және өз көзқарастарын негіздеуге үйренеді.

Жалпы алғанда, заманауи педагогикалық технологияларды жүйелі қолдану білім сапасының артуына, оқу мотивациясының күшеюіне және оқушылардың тұлғалық дамуына оң әсер етеді.

Қазақ әдебиеті пәні – оқушылардың рухани дүниесін қалыптастыратын, ұлттық құндылықтарды бойына сіңіретін және тұлғалық дамуына ықпал ететін маңызды пәндердің бірі. Сондықтан оны оқыту үдерісі заман талабына сай ұйымдастырылуы қажет.

Зерттеу барысында заманауи педагогикалық технологияларды қазақ әдебиетін оқытуда тиімді пайдаланудың білім сапасын арттырудағы маңызы анықталды. Сын тұрғысынан ойлау технологиясы оқушылардың аналитикалық қабілеттерін дамытса, жобалық оқыту олардың зерттеушілік дағдыларын қалыптастырады. Саралап оқыту әр оқушының жеке ерекшеліктерін ескеруге мүмкіндік береді, ал цифрлық технологиялар білім беру үдерісінің тиімділігін арттырады.

Қазақ әдебиетін оқытудағы басты мақсаттардың бірі – ұлттық құндылықтарды сақтай отырып, бәсекеге қабілетті тұлға тәрбиелеу. Осы мақсатқа жету үшін мұғалімдер инновациялық технологияларды жүйелі түрде қолданып, кәсіби құзыреттіліктерін үздіксіз жетілдіріп отыруы қажет.

Заманауи педагогикалық технологияларды ғылыми негізде және мақсатты түрде пайдалану әдеби білімнің сапасын арттырып қана қоймай, жас ұрпақтың рухани мәдениетін қалыптастыруға, шығармашылық әлеуетін дамытуға және өмір бойы білім алуға дайын тұлға тәрбиелеуге мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана, 2025.
2. Қазақстан Республикасы орта білім мазмұнын жаңарту тұжырымдамасы. – Астана, 2024.
3. Әбдіғапбарова Ұ.М. Педагогика. – Алматы: Қазақ университеті, 2022.
4. Жүнісбек Ә. Қазақ тілі мен әдебиетін оқыту әдістемесі. – Алматы: Білім, 2021.

5. Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. Педагогика. – Алматы: Рауан, 2020.
6. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. – Москва: Народное образование, 2019.
7. Выготский Л.С. Педагогическая психология. – Москва: Академия, 2020.
8. Давыдов В.В. Теория развивающего обучения. – Москва: Интор, 2018.
9. Әуезов М. Әдебиет тарихы. – Алматы: Ана тілі, 2021.
10. Әуезов М. Абай жолы. – Алматы: Жазушы, 2022.
11. Абай Құнанбайұлы. Қара сөздер. – Алматы: Атамұра, 2023.
12. Байтұрсынұлы А. Әдебиет танытқыш. – Алматы: Атамұра, 2021.
13. Аймауытов Ж. Тәрбиеге жетекші. – Алматы: Раритет, 2020.
14. OECD. PISA 2022 Assessment and Analytical Framework. – Paris: OECD Publishing, 2023.
15. UNESCO. Education for Sustainable Development Report. – Paris, 2023.
16. Hattie J. Visible Learning. – London: Routledge, 2023.
17. Tomlinson C. Differentiated Classroom. – Virginia: ASCD, 2022.
18. Bell S. Project-Based Learning for the 21st Century. – New York, 2021.
19. Freire P. Pedagogy of the Oppressed. – New York: Continuum, 2020.
20. Fullan M. The New Meaning of Educational Change. – New York: Teachers College Press, 2022.

ТАРИХ ПӘНІ АРҚЫЛЫ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ДӘРІПТЕУ

Айдаркулова Акерке Танкашовна
Жамбыл облысы Шу ауданы
Әлия Молдағұлова атындағы орта мектебі
Тарих пәні мұғалімі

Аннотация
Қазіргі жаһандану жағдайында ұлттық құндылықтарды сақтау мен жас ұрпақтың бойына сіңіру маңызды міндеттердің біріне айналып отыр. Ұлттық құндылықтар халықтың тарихи жадын, рухани мәдениетін, дүниетанымын, салт-дәстүрін және ұлттық болмысын сақтаудың негізгі тетігі болып табылады. Бұл мақалада тарих пәнінің ұлттық құндылықтарды дәріптеудегі орны мен рөлі жан-жақты қарастырылады. Сонымен қатар тарих сабақтары арқылы оқушылардың ұлттық сана-сезімін қалыптастыру, тарихи жадыны жаңғырту, отансүйгіштік қасиеттерін дамыту жолдары талданады. Ұлттық құндылықтарды оқытудағы заманауи педагогикалық тәсілдер мен олардың білім беру үдерісіндегі тиімділігі сипатталады.
Түйін сөздер: тарих пәні, ұлттық құндылықтар, ұлттық тәрбие, тарихи сана, тарихи жады, патриотизм, рухани мәдениет, ұлттық бірегейлік.
Аннотация
В условиях глобализации особую актуальность приобретает сохранение и популяризация национальных ценностей среди молодого поколения. Национальные ценности являются важным фактором сохранения исторической памяти, духовной культуры, мировоззрения и национальной идентичности народа. В статье рассматривается роль предмета истории в формировании национальных ценностей учащихся. Анализируются возможности уроков истории в развитии национального самосознания, патриотизма и уважения к историческому наследию. Особое внимание уделяется современным педагогическим подходам к изучению исторического прошлого и их значению в воспитании подрастающего поколения.
Ключевые слова: история, национальные ценности, историческая память, патриотизм, национальная идентичность, духовная культура, воспитание.
Annotation
In the era of globalization, the preservation and promotion of national values among the younger generation have become increasingly important. National values serve as a foundation for maintaining historical memory, spiritual culture, worldview, and national identity. This article examines the role of history education in promoting national values among students. It analyzes the potential of history lessons in developing national consciousness, patriotism, and respect for historical heritage. The study also highlights modern pedagogical approaches to teaching history and their significance in educating responsible and culturally aware citizens.
Keywords: history education, national values, historical memory, patriotism, national identity, spiritual culture, civic education.

Қазақстан тәуелсіздік алғаннан бері ұлттық құндылықтарды жаңғырту мен оларды жас ұрпақтың бойына сіңіру мемлекеттік саясаттың маңызды бағыттарының бірі болып келеді. Ұлттық құндылықтар – белгілі бір халықтың тарихи даму барысында қалыптасқан материалдық және рухани мұраларының жиынтығы. Олар халықтың мәдениетін, тілін, дәстүрін, дүниетанымын, тарихи тәжірибесін және өмір сүру салтын бейнелейді. Ұлттық құндылықтар ұлттың рухани тұтастығын қамтамасыз етіп қана қоймай, оның болашақ дамуының негізін қалайды.

Қазіргі кезеңде әлемдік интеграция үдерістерінің күшеюі, ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы, түрлі мәдениеттердің өзара ықпалы ұлттық ерекшеліктердің әлсіреу қаупін тудыруда. Мұндай жағдайда жас

ұрпақтың ұлттық тамырынан ажырамауы, өз халқының тарихын терең білуі, мәдени мұрасына құрметпен қарауы ерекше маңызға ие. Осы міндетті жүзеге асыруда мектептегі тарих пәнінің орны айрықша.

Тарих – өткенді танудың ғана құралы емес, ол халықтың рухани тәжірибесін ұрпақтан ұрпаққа жеткізетін маңызды тәрбиелік институт болып табылады. Тарих пәні арқылы оқушылар өз халқының қалыптасу жолын, мемлекет құру тәжірибесін, ұлттық батырларын, ұлы тұлғаларын, мәдени мұрасын және қоғамдық құндылықтарын танып біледі. Сондықтан тарих сабағы ұлттық тәрбиенің негізгі тіректерінің бірі ретінде қарастырылады.

Ұлттық құндылықтардың қалыптасуы халықтың ғасырлар бойғы тарихи тәжірибесімен тығыз байланысты. Қазақ халқының ұлттық құндылықтары еркіндікке ұмтылу, әділдік, үлкенді құрметтеу, кішіге қамқор болу, отансүйгіштік, қонақжайлылық, адамгершілік, бірлік пен ынтымақ сияқты қасиеттерден көрініс табады. Бұл құндылықтар халықтың тарихи даму жолында қалыптасып, бүгінгі күнге дейін өз маңызын жоғалтқан жоқ.

Тарих пәнін оқыту барысында ұлттық құндылықтарды дәріптеу ең алдымен тарихи сананы қалыптастыру арқылы жүзеге асады. Тарихи сана – адамның өз халқының өткенін түсінуі, тарихи сабақтастықты сезінуі және ұлттық болмысын тануы. Өз тарихын терең меңгерген оқушы өзінің кім екенін, қайдан шыққанын және қандай мәдени мұраның мұрагері екенін жақсы түсінеді. Мұндай түсінік ұлттық мақтаныш сезімін қалыптастырып, азаматтық жауапкершілікті арттырады.

Қазақ халқының мемлекеттілік тарихын оқыту барысында ұлттық бірегейлікті нығайтуға ерекше мүмкіндік туады. Қазақ хандығының құрылуы, оның дамуы, қазақ билері мен батырларының қызметі, ел тәуелсіздігі үшін жүргізілген күрестер оқушылардың тарихи дүниетанымын кеңейтеді. Әсіресе Керей мен Жәнібек хандардың қызметі, Қасым ханның мемлекеттік саясаты, Тәуке хан дәуіріндегі құқықтық жүйе, Абылай ханның дипломатиялық қызметі ұлттық мемлекеттіліктің қалыптасуындағы маңызды кезеңдер ретінде оқытылады.

Тарих сабақтарында ұлттық құндылықтарды дәріптеудің маңызды бағыттарының бірі – тұлғатану жұмыстары. Ұлы тұлғалардың өмір жолы мен қызметін зерделеу арқылы оқушылар адамгершілік, елжандылық, жауапкершілік сияқты қасиеттерді бойына сіңіреді. Әл-Фараби, Қожа Ахмет Ясауи, Абай Құнанбайұлы, Шоқан Уәлиханов, Ыбырай Алтынсарин, Ахмет Байтұрсынұлы, Әлихан Бөкейхан және басқа да тарихи тұлғалардың қызметі ұлттық мәдениет пен ғылымның дамуына қосқан үлесі тұрғысынан қарастырылады. Бұл тұлғалардың өмірі оқушылар үшін өнеге мектебіне айналады.

Ұлттық құндылықтарды қалыптастыруда қазақ халқының азаттық жолындағы күрес тарихының маңызы зор. Жоңғар шапқыншылығы кезеңіндегі халық батырларының ерлігі, ұлт-азаттық көтерілістер, Алаш қозғалысының қызметі, тәуелсіздік жолындағы күрестер жастардың бойында патриоттық сезімді қалыптастырады. Тарихи оқиғаларды оқыту барысында оқушылар ел тәуелсіздігінің оңай жолмен келмегенін түсінеді. Бұл олардың мемлекеттің дамуына жауапкершілікпен қарауына ықпал етеді.

Ұлттық құндылықтардың маңызды құрамдас бөлігі – тарихи жады. Тарихи жады халықтың өткен оқиғаларды ұмытпай, олардан сабақ алу қабілетін білдіреді. Тарих пәні арқылы оқушылар тарихи оқиғаларды жай ғана есте сақтап қоймай, олардың себептері мен салдарын талдауға үйренеді. Мұндай талдау тарихи тәжірибеден дұрыс қорытынды шығаруға мүмкіндік береді.

Тарих сабағында ұлттық құндылықтарды дәріптеу тек теориялық біліммен шектелмеуі тиіс. Оқушылардың белсенді қатысуына негізделген заманауи әдістердің маңызы зор. Зерттеу жұмыстары, жобалар, тарихи деректерді талдау, пікірталастар, рөлдік ойындар және өлкетану жұмыстары оқушылардың тарихи материалды терең түсінуіне мүмкіндік береді. Әсіресе өлкетану жұмыстары туған жер тарихын зерттеу арқылы оқушылардың туған өлкеге деген сүйіспеншілігін арттырады.

Ұлттық құндылықтарды дәріптеуде тарихи-мәдени мұраларды оқытудың да орны ерекше. Қазақстан аумағындағы көне қалалар, археологиялық ескерткіштер, тарихи кесенелер мен мәдени нысандар ұлттық мәдениеттің байлығын көрсетеді. Оларды оқыту барысында оқушылар халқымыздың өркениеттік даму деңгейін, мәдени жетістіктерін және тарихи сабақтастықты терең түсінеді. Бұл ұлттық мақтаныш сезімінің қалыптасуына ықпал етеді.

Жаһандану жағдайында ұлттық құндылықтарды сақтау мәселесі ерекше өзектілікке ие. Ақпараттық кеңістіктегі түрлі ықпалдар жастардың дүниетанымына әсер етуде. Сондықтан тарих пәні оқушылардың ұлттық иммунитетін қалыптастыру құралы ретінде қызмет етуі тиіс. Ұлттық тарихты терең меңгерген тұлға өз мәдениетін құрметтейді және өзге мәдениеттерге де толеранттылықпен қарай алады. Бұл қазіргі көпмәдениетті қоғам жағдайында маңызды қасиет болып табылады.

Тарих пәні арқылы ұлттық құндылықтарды дәріптеу білім беру жүйесінің ғана емес, қоғамның тұрақты дамуының да маңызды шарты болып табылады. Ұлттық құндылықтарға негізделген тәрбие қоғамдағы әлеуметтік келісімді нығайтады, азаматтардың жауапкершілігін арттырады және ұлттық қауіпсіздіктің рухани негіздерін қалыптастырады. Сондықтан тарих пәнінің тәрбиелік әлеуетін толық пайдалану бүгінгі күннің маңызды міндеттерінің бірі болып саналады.

Қорытындылай келе, тарих пәні ұлттық құндылықтарды дәріптеудің, тарихи сананы қалыптастырудың және жас ұрпақты елжандылық рухында тәрбиелеудің ең маңызды құралдарының бірі болып табылады. Ұлттың өткені мен бүгінін байланыстыратын алтын көпір ретінде тарих ғылымы халықтың рухани мұрасын сақтап қана қоймай, оны келешек ұрпақтың бойына сіңіруге қызмет етеді. Әрбір халықтың болашағы оның тарихи жадын сақтауымен, ұлттық құндылықтарын құрметтеуімен және рухани сабақтастықты жалғастыруымен тығыз байланысты. Сондықтан тарих пәнінің мазмұны мен тәрбиелік әлеуеті қазіргі білім беру жүйесінде ерекше орын алады.

Ұлттық құндылықтар – ұлттың рухани тірегі, мәдени коды және тарихи тәжірибесінің жемісі. Олар ғасырлар бойы қалыптасып, халықтың дүниетанымын, өмір салтын, адамгершілік қағидаларын, салт-дәстүрлерін және қоғамдық қатынастарын айқындап келеді. Бүгінгі таңда жаһандану үдерістерінің күшеюі, ақпараттық кеңістіктің кеңеюі және мәдени ықпалдастықтың артуы жағдайында ұлттық құндылықтарды сақтау мәселесі бұрынғыдан да өзекті болып отыр. Осындай күрделі кезеңде тарих пәні оқушыларға өз халқының тарихын танытып қана қоймай, олардың ұлттық болмысын, тарихи тамырын және мәдени ерекшелігін терең түсінуге мүмкіндік береді.

Тарих сабақтары барысында оқушылар халқымыздың басынан өткен маңызды оқиғаларды, мемлекеттіліктің қалыптасу кезеңдерін, ел тәуелсіздігі жолындағы күрестерді, ұлы тұлғалардың өмірі мен қызметін зерттеу арқылы ұлттық мақтаныш сезімін қалыптастырады. Өз халқының даңқты тарихын білген оқушы туған жеріне, Отанына, тіліне және мәдениетіне құрметпен қарайды. Сонымен қатар тарихи білім тұлғаның азаматтық ұстанымын қалыптастыруға, қоғамдық жауапкершілігін арттыруға және мемлекет мүддесін түсіне білуіне ықпал етеді.

Тарих пәні арқылы қалыптасатын ұлттық құндылықтардың ішінде патриотизм ерекше орын алады. Патриотизм тек туған жерді сүюмен шектелмейді. Ол – елдің өткені мен бүгініне құрметпен қарау, мемлекеттің дамуына үлес қосуға ұмтылу, ұлттық мүддені қорғау және қоғам алдындағы жауапкершілікті сезіну. Тарихи оқиғаларды зерделеу барысында оқушылар тәуелсіздіктің оңай жолмен келмегенін, оның артында көптеген ұрпақтың еңбегі мен құрбандығы тұрғанын түсінеді. Бұл олардың тәуелсіздіктің қадірін терең сезінуіне және оны сақтауға деген ұмтылысын арттырады.

Сонымен қатар тарих пәні оқушылардың сыни ойлау қабілетін дамытуда маңызды рөл атқарады. Тарихи деректерді талдау, әртүрлі көзқарастарды салыстыру, оқиғалардың себеп-салдарын анықтау арқылы білім алушылар тарихи фактілерді терең түсінуге үйренеді. Мұндай дағдылар қазіргі ақпараттық қоғам жағдайында өте қажет. Өйткені ақпарат ағыны күшейген кезеңде жастардың жалған ақпарат пен шынайы деректі ажырата білуі олардың азаматтық көзқарасының қалыптасуына тікелей әсер етеді.

Ұлттық құндылықтарды дәріптеу тек өткенді дәріптеу немесе тарихи оқиғаларды баяндаумен ғана шектелмеуі тиіс. Бұл үдеріс оқушылардың бойында ұлттық мәдениетке деген құрметті, тарихи мұраға деген жауапкершілікті және рухани құндылықтарға деген адалдықты қалыптастыруға бағытталуы қажет. Осы тұрғыдан алғанда тарих пәні тұлғаның рухани дамуына, адамгершілік қасиеттерінің қалыптасуына және жалпыадамзаттық құндылықтарды түсінуіне ықпал ететін кешенді пән ретінде ерекшеленеді.

Қазіргі мектеп тәжірибесінде ұлттық құндылықтарды дәріптеудің тиімді жолдарының бірі – тарихи тұлғалардың өмір жолын үлгі ету, тарихи-мәдени ескерткіштерді зерттеу, өлкетану жұмыстарын ұйымдастыру және ғылыми-зерттеу жобаларын жүзеге асыру болып табылады. Мұндай жұмыстар оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, олардың тарихи санасының қалыптасуына және ұлттық бірегейлігінің нығаюына оң әсер етеді. Әсіресе туған өлкенің тарихын зерттеу арқылы оқушылар өздерінің тарихи тамырын тереңірек түсініп, жергілікті мәдени мұраны сақтауға деген жауапкершілік сезімін қалыптастырады.

Тарих пәнінің тәрбиелік мүмкіндіктерін толық пайдалану үшін мұғалім тек білім беруші ғана емес, ұлттық құндылықтарды насихаттаушы, тарихи сананы қалыптастырушы және жас ұрпаққа бағыт-бағдар беруші тұлға болуы қажет. Мұғалімнің кәсіби шеберлігі, тарихи материалды қызықты әрі мазмұнды жеткізе білуі, заманауи педагогикалық технологияларды қолдануы ұлттық тәрбиенің сапасына тікелей әсер етеді. Сондықтан тарих пәні мұғалімдерінің кәсіби құзыреттілігін жетілдіру де ұлттық құндылықтарды тиімді дәріптеудің маңызды шарттарының бірі болып табылады.

Жалпы алғанда, тарих пәні ұлттық құндылықтарды сақтаудың, дамытудың және келесі ұрпаққа жеткізудің маңызды тетігі болып қала береді. Ұлттық тарихын құрметтейтін, мәдени мұрасын бағалайтын, елінің болашағына жауапкершілікпен қарайтын ұрпақ тәрбиелеу – тарих пәнінің басты миссияларының бірі. Сондықтан білім беру жүйесінде тарих пәнінің тәрбиелік және рухани мүмкіндіктерін барынша тиімді пайдалану уақыт талабы болып табылады.

Болашақта ұлттық құндылықтарға негізделген тарихи білім беру жүйесін жетілдіру, оқыту мазмұнын ұлттық мүдделермен сабақтастыру және тарихи сананы қалыптастыру бағытындағы жұмыстарды жүйелі түрде жалғастыру қажет. Өйткені ұлттық құндылықтарын сақтай алған халық қана өзінің мәдени тұтастығын жоғалтпайды, тарихи даму жолында тұрақты ілгерілей алады және әлемдік өркениет кеңістігінде өзіндік орнын сақтап қалады. Демек, тарих пәні арқылы ұлттық құндылықтарды дәріптеу – тек білім беру міндеті ғана емес, ол ұлттың рухани қауіпсіздігін қамтамасыз ететін, мемлекеттің болашағын айқындайтын стратегиялық маңызы бар қоғамдық міндет болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. – Астана, 2022.
2. Назарбаев Н.Ә. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру. – Астана, 2017.
3. Тоқаев Қ.К. Тәуелсіздік бәрінен қымбат. – Астана, 2021.
4. Қазақстан тарихы. Жалпы білім беретін мектептің 5–11 сыныптарына арналған оқулықтар жинағы.
5. Қозыбаев М.Қ. Ақтаңдақтар ақиқаты. – Алматы: Қазақ университеті, 1992.
6. Қойгелдиев М. Алаш қозғалысы. – Алматы: Санат, 1995.
7. Омарбеков Т. Қазақстан тарихының өзекті мәселелері. – Алматы, 2010.
8. Әбсаттаров Р.Б. Ұлттық тәрбие негіздері. – Алматы, 2015.
9. Жарықбаев Қ., Қалиев С. Қазақ тәлім-тәрбиесі. – Алматы, 2003.

10. Қазақ мәдениетінің тарихы. – Алматы: Ғылым, 2012.
11. Қазақстанның қазіргі заман тарихы. – Алматы: Қазақ университеті, 2022.
12. Әл-Фараби. Қайырымды қала тұрғындарының көзқарастары. – Алматы, 2015.
13. Абай Құнанбайұлы. Қара сөздер. – Алматы: Жазушы, 2020.
14. Ыбырай Алтынсарин. Таңдамалы шығармалары. – Алматы, 2018.
15. Ахмет Байтұрсынұлы. Тіл тағылымы. – Алматы, 2019.

ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ ОЮ-ӨРНЕКТЕРІ ЖӘНЕ ОНЫҢ МАҒЫНАСЫ

Килыбаева Нургуль Казиевна
Маңғыстау облысы Ақтау қаласы білім бөлімінің "№16 Саламат Мұқашев атындағы жалпы білім беретін мектеп" КММ
Көркем еңбек пәні мұғалімі

Аннотация
Қазақ халқының ұлттық ою-өрнектері – ғасырлар бойы қалыптасқан рухани және мәдени мұраның ажырамас бөлігі. Ою-өрнектер халықтың дүниетанымын, табиғатқа деген көзқарасын, тұрмыс-тіршілігін және эстетикалық талғамын бейнелейді. Көркем еңбек сабақтарында ұлттық ою-өрнектерді оқыту оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға, ұлттық құндылықтарды құрметтеуге және мәдени мұраны сақтауға ықпал етеді. Мақалада қазақ ою-өрнектерінің шығу тарихы, негізгі түрлері, мағыналық ерекшеліктері және көркем еңбек сабақтарында қолдану жолдары қарастырылады.
Түйін сөздер: ою-өрнек, ұлттық құндылық, көркем еңбек, қазақ мәдениеті, эстетикалық тәрбие, қолөнер, ұлттық мұра.
Аннотация
Казахские национальные орнаменты являются важной частью духовного и культурного наследия народа. Они отражают мировоззрение, традиции, быт и эстетические представления казахов. Изучение орнаментов на уроках художественного труда способствует развитию творческих способностей учащихся, воспитанию уважения к национальным ценностям и сохранению культурного наследия. В статье рассматриваются история возникновения казахских орнаментов, их основные виды, символическое значение и методы использования на уроках художественного труда.
Ключевые слова: орнамент, национальные ценности, художественный труд, казахская культура, эстетическое воспитание, народное творчество.
Annotation
Kazakh national ornaments are an integral part of the spiritual and cultural heritage of the Kazakh people. They reflect the worldview, traditions, lifestyle, and aesthetic values of the nation. Teaching national ornaments in art and craft lessons contributes to the development of students' creativity, respect for cultural heritage, and appreciation of national values. This article discusses the history, types, symbolic meanings, and educational significance of Kazakh ornaments in art education.
Keywords: ornament, national values, art and craft education, Kazakh culture, aesthetic education, cultural heritage.

Қазақ халқының мәдени мұрасы ғасырлар бойы қалыптасып, ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқан рухани қазына болып табылады. Сол мұраның маңызды салаларының бірі – ұлттық ою-өрнек өнері. Ою-өрнек қазақ халқының дүниетанымын, өмір салтын, табиғатпен байланысын және көркемдік талғамын бейнелейтін ерекше өнер түрі болып саналады. Халық шеберлері ою-өрнектер арқылы өздерінің қуанышын, арманын, тілегін және өмірлік тәжірибесін бейнелеп отырған.

Ұлттық ою-өрнектер тек сәндік қызмет атқарып қана қоймай, терең философиялық және тәрбиелік мәнге ие. Әрбір өрнектің өзіндік атауы, шығу тарихы және мағынасы бар. Сондықтан ою-өрнектерді зерттеу арқылы халқымыздың мәдениеті мен рухани дүниесін тереңірек тануға болады.

Қазіргі таңда ұлттық құндылықтарды сақтау мен насихаттау білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады. Осы тұрғыдан алғанда көркем еңбек пәнінің мүмкіндіктері зор. Көркем еңбек сабақтарында ұлттық ою-өрнектерді оқыту арқылы оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытып қана қоймай, олардың ұлттық мәдениетке деген құрметін қалыптастыруға болады.

Қазақ халқының қолөнерінде ою-өрнектер киіз үй жабдықтарында, кілемдерде, текеметтерде, сырмақтарда, ұлттық киімдерде, зергерлік бұйымдарда және тұрмыстық заттарда кеңінен қолданылған. Әрбір бұйымдағы өрнек белгілі бір мағынаны білдіріп, адамның дүниетанымы мен өмірлік ұстанымдарын көрсеткен.

Ою-өрнек өнері қазақ халқының эстетикалық мәдениетінің жоғары деңгейін дәлелдейді. Ұлттық нақыштағы өрнектердің үйлесімділігі, композициялық шешімі және түстік үйлесімі халық шеберлерінің көркемдік талғамының жоғары болғанын көрсетеді. Сондықтан ұлттық ою-өрнектерді оқыту көркем еңбек пәнінің мазмұнын байытып, оқушылардың көркемдік қабілеттерін дамытуға үлкен мүмкіндік береді.

Қазақ ою-өрнектерінің шығу тарихы

Қазақтың ою-өрнек өнері өте көне дәуірлерден бастау алады. Археологиялық зерттеулер нәтижесінде сақ, ғұн, үйсін және түркі дәуірлеріне жататын көптеген бұйымдардан ою-өрнек үлгілері табылған. Бұл ұлттық өрнектердің мыңдаған жылдық тарихы бар екенін дәлелдейді.

Ежелгі көшпелі тайпалардың өмірі табиғатпен тығыз байланысты болғандықтан олардың өнерінде жануарлар, өсімдіктер, аспан денелері және табиғат құбылыстары кеңінен бейнеленген. Уақыт өте келе бұл бейнелер шартты сипатқа ие болып, ұлттық ою-өрнек үлгілеріне айналған.

Қазақ ою-өрнектері халықтың тұрмыс-тіршілігімен бірге дамып отырды. Мал шаруашылығымен айналысқан қазақ халқы көбінесе жануарлар дүниесіне қатысты өрнектерді пайдаланған. Сондықтан ұлттық оюлардың ішінде «қошқармүйіз», «арқармүйіз», «түйетабан», «құсқанаты» сияқты өрнектер ерекше орын алады.

Ою-өрнектер халықтың дүниетанымын бейнелейтін символдық жүйе ретінде қалыптасты. Әрбір өрнек белгілі бір ұғымды, тілек пен сенімді білдірген. Мысалы, молшылық, береке, ұзақ өмір, бақыт, бірлік және күш-қуат идеялары өрнектер арқылы көрініс тапқан.

Қазақ ою-өрнектерінің негізгі түрлері және олардың мағыналары

Қазақтың ұлттық ою-өрнектері мазмұны мен бейнелеу ерекшеліктеріне қарай бірнеше топқа бөлінеді. Ғалымдар олардың санын екі жүзден астам түрге жеткізеді. Дегенмен олардың барлығы белгілі бір мағыналық жүйеге негізделген. Қазақ халқы ою-өрнектер арқылы табиғатпен байланысын, тұрмыс-тіршілігін, дүниетанымын және арман-тілектерін бейнелеген.

Ою-өрнектердің ең кең тараған түрі – жануарлар дүниесіне байланысты өрнектер. Бұлардың ішінде «қошқармүйіз» ерекше орын алады. Қошқармүйіз қазақ оюларының негізі болып саналады. Бұл өрнек байлықтың, молшылықтың, берекенің және күш-қуаттың белгісі ретінде қабылданған. Қазақ халқы үшін мал шаруашылығы негізгі кәсіп болғандықтан қошқар бейнесі тұрмыстық өмірде ерекше мәнге ие болған. Сондықтан бұл өрнек сырмақтарда, текеметтерде, кілемдерде, сандықтарда, киім-кешектерде және зергерлік бұйымдарда кеңінен қолданылған.

«Арқармүйіз» өрнегі де күштілік пен қайсарлықтың белгісі болып есептеледі. Арқар таудың биігінде өмір сүретін, еркіндікті сүйетін жануар ретінде халықтың еркін рухын бейнелейді. Бұл өрнек көбінесе ер адамдардың бұйымдарында және салтанатты заттарда қолданылған.

«Түйетабан» өрнегі көшпелі өмірдің белгісі болып саналады. Түйе қазақ халқы үшін төзімділіктің, сабырлылықтың және ұзақ жолдың символы болған. Сондықтан бұл өрнек көбінесе жолға қатысты немесе тұрмыстық бұйымдарды безендіруде пайдаланылған.

«Құсқанаты» өрнегі еркіндік пен биіктікті білдіреді. Қазақ халқы құстарды жақсылықтың жаршысы деп санаған. Құс бейнесі адамның асқақ армандарын, биік мақсаттарын және рухани тазалығын білдіреді.

Өсімдік тектес өрнектер де ұлттық ою өнерінде маңызды орын алады. Олар табиғаттың сұлулығын, өмірдің жалғастығын және өсіп-өнуді бейнелейді. «Жапырақ», «үшжапырақ», «гүл», «гүлдәурен» сияқты өрнектер табиғатқа деген сүйіспеншілікті көрсетеді.

«Гүл» өрнегі әсемдіктің, нәзіктіктің және сұлулықтың белгісі ретінде қабылданады. Мұндай өрнектер қыз балалардың киімдерінде, сәукеледе, тұскиіздерде және сәндік бұйымдарда жиі кездеседі.

Геометриялық өрнектер қазақ қолөнерінде ежелден қолданылып келеді. Олар көбінесе әлемнің үйлесімділігін, тәртіпті және тұрақтылықты бейнелейді. Геометриялық өрнектерге төртбұрыш, ромб, үшбұрыш, шеңбер тәрізді элементтер жатады.

«Тұмарша» өрнегі үшбұрыш түрінде бейнеленеді. Қазақ халқы тұмарды жамандықтан сақтайтын қасиетті белгі деп санаған. Сондықтан тұмарша өрнегі қорғаныштық мағынаға ие болған.

«Шеңбер» өрнегі өмірдің үздіксіздігін, уақыттың тоқтаусыз қозғалысын білдіреді. Ол күннің, әлемнің және мәңгіліктің символы ретінде қарастырылған.

Ғарыштық өрнектер де ұлттық ою өнерінде кездеседі. «Ай», «күн», «жұлдыз», «айшық» секілді өрнектер халықтың аспан әлеміне деген көзқарасын бейнелейді. Күн жарық пен өмірдің белгісі болса, жұлдыз бағыт-бағдар мен үміттің символы ретінде қабылданған.

Ою-өрнектердің тәрбиелік маңызы

Қазақ ою-өрнектері тек сәндік қызмет атқарып қоймай, терең тәрбиелік мәнге ие. Әрбір өрнекте халықтың дүниетанымы, өмірлік тәжірибесі және ұлттық құндылықтары жинақталған.

Ұлттық ою-өрнектерді оқыту барысында оқушылар халқымыздың мәдени мұрасымен танысады. Бұл олардың ұлттық сана-сезімін қалыптастыруға ықпал етеді. Бала ұлттық өрнектердің мағынасын түсіну арқылы өз халқының тарихына, мәдениетіне және дәстүрлеріне құрметпен қарауды үйренеді.

Ою-өрнектер эстетикалық тәрбие берудің де маңызды құралы болып табылады. Өрнектердің үйлесімділігі, композициялық шешімдері және түстік ерекшеліктері оқушылардың көркемдік талғамын дамытады. Олар әсемдікті қабылдауға, түстерді үйлестіруге және композиция құруға дағдыланады.

Ұлттық өрнектер еңбекке баулудың тиімді құралы ретінде де қолданылады. Оқушылар өрнек салу, қию, құрастыру және сәндеу жұмыстарын орындау барысында ұқыптылыққа, шыдамдылыққа және жауапкершілікке үйренеді. Бұл қасиеттер олардың тұлғалық дамуына оң әсер етеді.

Көркем еңбек сабақтарында ұлттық ою-өрнектерді оқыту әдістері

Көркем еңбек пәнінің басты міндеттерінің бірі – оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту және ұлттық мәдениетке деген қызығушылығын арттыру. Осы мақсатта ұлттық ою-өрнектерді оқыту ерекше маңызға ие.

Сабақ барысында ең алдымен ою-өрнектердің шығу тарихы мен мағынасы түсіндірілуі қажет. Оқушылар әр өрнектің атауы мен символдық мәнін білген жағдайда ғана оны саналы түрде қолдана алады.

Келесі кезеңде ою элементтерін салу дағдылары қалыптастырылады. Алдымен қарапайым элементтер үйретіліп, кейін күрделі композициялар құрастыруға көшкен жөн. Бұл оқушылардың шығармашылық қабілеттерін біртіндеп дамытуға мүмкіндік береді.
Практикалық жұмыстар барысында түрлі әдістерді қолдануға болады. Мысалы:

– қағаздан ою қию;
– симметрия әдісі арқылы өрнек құрастыру;
– ұлттық бұйымдардың эскизін жасау;
– киім үлгілерін ұлттық нақышта безендіру;
– сәндік панно дайындау;
– цифрлық бағдарламалар арқылы ою үлгілерін әзірлеу.

Жобалық жұмыстар ұйымдастыру да тиімді нәтиже береді. Оқушылар «Менің отбасымдағы ұлттық бұйымдар», «Қазақ оюларының тарихы», «Ұлттық киімдердегі өрнектер», «Заманауи дизайндағы ұлттық нақыш» тақырыптарында зерттеу жұмыстарын жүргізе алады.
Қазіргі таңда цифрлық технологияларды пайдалану мүмкіндігі де кеңейіп келеді. Интерактивті тақта, графикалық редакторлар және онлайн платформалар арқылы ұлттық өрнектерді үйрету оқушылардың қызығушылығын арттырады. Сонымен қатар цифрлық құралдар ұлттық өнерді заманауи форматта таныстыруға мүмкіндік береді.
Оқушыларға ұлттық оюларды тек көшіріп салуды емес, олардың негізінде жаңа композициялар құрастыруды үйрету маңызды. Бұл шығармашылық ойлауды дамытып, ұлттық өнердің заманауи бағытта дамуына ықпал етеді.

Қазақтың ұлттық ою-өрнектерін оқытудың білімдік және тәрбиелік нәтижелері

Ұлттық ою-өрнектерді көркем еңбек сабақтарында жүйелі түрде оқыту оқушылардың жан-жақты дамуына ықпал етеді. Ең алдымен бұл жұмыстар ұлттық мәдени мұраны тануға және құрметтеуге мүмкіндік береді. Қазіргі жаһандану жағдайында ұлттық болмысты сақтау мәселесі ерекше маңызға ие болып отыр. Сондықтан ұлттық өнерді оқыту тек көркемдік білім беру құралы ғана емес, ұлттық тәрбиенің маңызды бағыты болып саналады.
Ою-өрнектерді меңгеру барысында оқушылардың шығармашылық ойлауы дамиды. Олар қарапайым элементтерден күрделі композициялар құрастыруды, түстерді үйлестіруді және сәндік безендірудің негізгі қағидаларын үйренеді. Бұл олардың көркемдік талғамының қалыптасуына ықпал етеді.
Ұлттық өрнектерді зерттеу оқушылардың танымдық белсенділігін де арттырады. Олар әр өрнектің атауын, шығу тарихын және мағынасын зерттеу арқылы халқымыздың мәдениеті туралы қосымша білім алады. Мұндай жұмыстар зерттеушілік қабілеттердің дамуына да мүмкіндік береді.
Сонымен қатар ұлттық ою-өрнектерді орындау барысында оқушылардың қол моторикасы жетіледі. Өрнек қию, сызу және құрастыру жұмыстары саусақ бұлшықеттерін дамытып, ұқыптылық пен дәлдікке тәрбиелейді. Бұл қасиеттер басқа пәндерді меңгеруде де оң нәтиже береді.
Ұлттық өнермен жұмыс жасау оқушылардың эстетикалық сезімін тәрбиелейді. Олар әсемдік пен үйлесімділікті түсініп, қоршаған ортадағы сұлулықты бағалауға үйренеді. Эстетикалық тәрбиенің қалыптасуы тұлғаның рухани дамуына да әсер етеді.
Қазақ ою-өрнектерін оқыту барысында патриоттық тәрбие де жүзеге асады. Оқушылар өз халқының мәдени жетістіктерін мақтан тұтып, ұлттық құндылықтарға құрметпен қарауды үйренеді. Бұл олардың азаматтық ұстанымдарының қалыптасуына ықпал етеді.
Ұлттық ою-өрнектерді тиімді оқыту үшін мұғалімдер бірнеше әдістемелік қағидаларды басшылыққа алғаны жөн.

- Біріншіден, сабақ барысында ұлттық өнердің тарихы мен мағынасына ерекше назар аудару қажет. Оқушылар өрнектердің сыртқы бейнесін ғана емес, олардың символдық мазмұнын да түсінуі тиіс.
- Екіншіден, оқыту барысында қарапайымнан күрделіге қағидатын сақтау маңызды. Алдымен негізгі элементтер үйретіліп, кейін күрделі композицияларды орындауға көшу қажет.
- Үшіншіден, сабақтарда пәнаралық байланысты тиімді пайдалану ұсынылады. Мысалы, тарих пәнімен байланыс арқылы оюлардың шығу тарихын зерттеуге болады. Қазақ тілі және әдебиеті пәндерімен байланыс барысында ұлттық құндылықтар мен халықтық дүниетаным түсіндіріледі.
- Төртіншіден, жобалық оқыту технологиясын пайдалану тиімді нәтиже береді. Оқушылар ұлттық өрнектер бойынша зерттеу жұмыстарын жүргізіп, шығармашылық жобалар әзірлей алады.
- Бесіншіден, заманауи цифрлық технологияларды қолдану маңызды. Компьютерлік графика бағдарламалары арқылы ою-өрнектердің жаңа үлгілерін жасау оқушылардың қызығушылығын арттырады және цифрлық құзыреттіліктерін дамытады.
- Алтыншыдан, сабақ барысында ұлттық бұйымдардың түпнұсқа үлгілерін көрсету пайдалы. Мұражай материалдарын, фотосуреттерді және бейнематериалдарды пайдалану оқушылардың тақырыпты терең түсінуіне мүмкіндік береді.
- Жетіншіден, ұлттық өнерді қазіргі заманғы дизайнмен байланыстыра оқыту қажет. Бұл оқушыларға ұлттық мұраның бүгінгі қоғамдағы маңызын түсінуге көмектеседі.

Қазақтың ұлттық ою-өрнектері – халқымыздың рухани мәдениетінің, дүниетанымының және көркемдік талғамының айқын көрінісі. Ғасырлар бойы қалыптасқан бұл өнер түрі ұлттық мұраның маңызды бөлігі ретінде бүгінгі күнге дейін өз маңызын жоғалтқан жоқ.

Ою-өрнектер қазақ халқының табиғатқа деген көзқарасын, тұрмыс-тіршілігін, арман-тілектерін және эстетикалық құндылықтарын бейнелейді. Әрбір өрнектің өзіндік мазмұны мен тәрбиелік мәні бар. Сондықтан ұлттық өрнектерді оқыту тек көркемдік білім берумен шектелмей, ұлттық тәрбие берудің де тиімді құралы болып табылады.

Көркем еңбек сабақтарында ұлттық ою-өрнектерді пайдалану оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға, эстетикалық талғамын қалыптастыруға және ұлттық мәдениетке деген құрметін арттыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар мұндай жұмыстар олардың зерттеушілік дағдыларын, қол еңбегіне қызығушылығын және еңбек мәдениетін қалыптастырады.

Қазіргі білім беру жүйесінде ұлттық құндылықтарды сақтау мен насихаттау ерекше маңызға ие. Осы тұрғыдан алғанда қазақтың ұлттық ою-өрнектерін оқыту көркем еңбек пәнінің негізгі бағыттарының бірі болуы тиіс. Ұлттық мұраны заманауи білім беру талаптарымен ұштастыра отырып оқыту жас ұрпақтың рухани және мәдени дамуына үлкен үлес қосады.

Ұлттық өрнектерді меңгерген оқушы өз халқының мәдениетін терең түсінеді, ұлттық болмысын сақтайды және мәдени мұраны келешек ұрпаққа жеткізуге дайын тұлға ретінде қалыптасады. Сондықтан қазақтың ұлттық ою-өрнектері тек өткеннің мұрасы емес, болашаққа жол көрсететін рухани құндылық ретінде бағалануы қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. Көркем еңбек пәнінің оқу бағдарламасы. – Астана, 2023.
2. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана, 2024.
3. Әбдіғапбарова Ұ. Қазақтың ұлттық ою-өрнектері. – Алматы: Рауан, 2019.
4. Төленбаев С. Қазақ оюларының тарихы мен теориясы. – Алматы: Өнер, 2020.
5. Қасиманов С. Қазақ халқының қолөнері. – Алматы: Қазақстан, 2018.
6. Арғынбаев Х. Қазақ халқының қолөнері. – Алматы: Ана тілі, 2017.
7. Марғұлан Ә. Ежелгі жыр, аңыздар және қолданбалы өнер. – Алматы, 2019.
8. Әлкей Марғұлан. Қазақтың халықтық қолданбалы өнері. – Алматы, 2020.
9. Мұқанов С. Халық мұрасы. – Алматы, 2018.
10. Жәнібеков Ө. Қазақ мәдениетінің дәстүрлері. – Алматы, 2019.
11. Байтұрсынұлы А. Мәдениет және тәрбие мәселелері. – Алматы: Ана тілі, 2020.
12. Жұмабаев М. Педагогика. – Алматы: Білім, 2018.
13. Аймауытов Ж. Тәрбиеге жетекші. – Алматы: Санат, 2017.
14. UNESCO. Cultural Heritage and Education. – Paris, 2021.
15. UNESCO. Arts Education Framework. – Paris, 2022.
16. OECD. Future of Education and Skills 2030. – Paris, 2021.
17. Hall E. Traditional Ornament and Cultural Identity. – London, 2020.
18. Smith J. Folk Art in Modern Education. – New York, 2021.

ПОДКАСТ ТЕХНОЛОГИЯСЫ: БІЛІМ БЕРУ ЖӘНЕ АҚПАРАТТЫҚ КЕҢІСТІКТЕГІ МАҢЫЗЫ

Жамурова Гульнур Кизирбаевна
Шымкент қаласы, «А.С.Пушкин атындағы №1 мектеп-гимназиясы» ШЖҚ МКК қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі

Аннотация

В данной статье рассматриваются возникновение, развитие и особенности подкаст-технологий, а также их роль в современной образовательной среде. Подкаст является одной из наиболее востребованных форм цифрового медиа, используемой для распространения информации, обучения и взаимодействия с аудиторией. В исследовании анализируется эффективность подкастов в учебном процессе, их влияние на развитие навыков аудирования и медиаграмотности студентов. Также описываются основные этапы создания подкастов и технические средства, применяемые в процессе работы. Особое внимание уделяется перспективам развития подкастинга в условиях цифрового общества.

Ключевые слова: подкаст, технология, цифровые медиа, образование, аудиоконтент, информационные технологии, медиаграмотность.

Abstract

This article examines the emergence, development, and characteristics of podcast technology, as well as its role in the modern educational environment. Podcasting is considered one of the most effective forms of digital media used for information dissemination, learning, and audience interaction. The study analyzes the effectiveness of podcasts

in the educational process, their impact on listening skills development, and media literacy improvement among students. In addition, the main stages of podcast creation and technical tools are described. The article also highlights the future prospects of podcasting in the digital society.
Keywords: podcast, technology, digital media, education, audio content, information technology, media literacy.

XXI ғасыр – ақпараттық технологиялардың қарқынды дамыған кезеңі. Қазіргі таңда интернет желісі мен цифрлық платформалардың дамуы нәтижесінде ақпарат тарату формалары айтарлықтай өзгеріске ұшырады. Соның ішінде ерекше дамып келе жатқан бағыттардың бірі – подкаст технологиясы. Подкаст – интернет арқылы таратылатын аудио немесе бейне форматтағы цифрлық контент. Бұл технология соңғы жылдары әлем бойынша кең таралып, білім беру, журналистика, маркетинг және медиа салаларында үлкен сұранысқа ие болды.

Подкаст термині алғаш рет 2004 жылы қолданылды. Ол «iPod» құрылғысы мен «broadcast» сөздерінің бірігуінен пайда болған. Алғашқы кезеңде подкасттар тек ойын-сауық құралы ретінде қарастырылса, қазіргі уақытта ол білім беру мен кәсіби дамудың маңызды құралына айналды. Әсіресе жастар арасында ақпаратты тыңдау арқылы қабылдау мәдениеті қалыптасып келеді.

Подкасттың басты ерекшелігі – оны кез келген уақытта және кез келген жерде тыңдауға мүмкіндік бар. Тыңдарман жолда келе жатып, спортпен айналысып немесе басқа жұмыстарды атқара отырып та қажетті ақпарат ала алады. Бұл қазіргі қоғамдағы уақытты тиімді пайдаланудың маңызды тәсілдерінің бірі болып табылады.

Подкаст технологиясының ерекшеліктері

Подкаст технологиясы бірнеше маңызды ерекшеліктерімен сипатталады:

1. Қолжетімділік

Подкасттарды интернетке қосылған кез келген құрылғы арқылы тыңдауға болады. Смартфон, планшет немесе компьютер арқылы қажетті платформаларға кіріп, түрлі тақырыптағы контентті пайдалану мүмкіндігі бар.

2. Ыңғайлылық

Подкасттардың негізгі артықшылығы – олардың мобильділігі. Тыңдарман өзіне ыңғайлы уақытта қажетті ақпаратты тыңдай алады. Бұл дәстүрлі оқыту әдістерімен салыстырғанда тиімділікті арттырады.

3. Ақпаратты тез тарату

Подкаст арқылы ақпарат қысқа уақыт ішінде үлкен аудиторияға таралады. Әсіресе жаңалықтар, білім беру бағдарламалары мен сараптамалық контент үшін бұл өте тиімді.

4. Интерактивтілік

Көптеген подкаст платформалары тыңдармандарға пікір қалдыруға, сұрақ қоюға және авторлармен байланыс орнатуға мүмкіндік береді. Бұл аудиториямен тығыз қарым-қатынас жасауға ықпал етеді.

5. Шығармашылық еркіндік

Подкаст жүргізушілері контентті еркін форматта ұсына алады. Музыка, сұхбат, әңгіме немесе ғылыми талдау түрінде ақпарат беру мүмкіндігі бар.

Подкасттың білім беру жүйесіндегі рөлі

Қазіргі таңда подкаст технологиясы білім беру саласында кеңінен қолданылып келеді. Онлайн оқыту жүйесінің дамуы бұл технологияның маңызын арттырды. Әсіресе пандемия кезеңінде көптеген оқу орындары цифрлық платформаларға көшіп, подкасттарды оқу материалы ретінде пайдаланды.

Подкасттардың білім берудегі тиімділігі төмендегідей:

- студенттердің тыңдалым қабілетін дамыту;
- тіл үйрену дағдыларын жетілдіру;
- ақпаратты есте сақтау деңгейін арттыру;
- қашықтан оқыту мүмкіндігін кеңейту;
- білім алушылардың қызығушылығын ояту.

Шетел тілдерін оқытуда подкасттардың орны ерекше. Тыңдарман шынайы тілдік ортадағы дыбыстау ерекшеліктерін тыңдау арқылы тілдік дағдыларын дамытады. Сонымен қатар, ғылыми подкасттар студенттердің кәсіби білімін толықтыруға көмектеседі.

Білім беру подкасттары оқытушы мен студент арасындағы байланысты күшейтеді. Мұғалім дәрісті аудио форматта жазып, білім алушыларға жіберу арқылы оқу материалын бірнеше рет қайталап тыңдауға мүмкіндік береді. Бұл әсіресе күрделі тақырыптарды меңгеруде тиімді әдіс болып саналады.

Подкаст жасаудың негізгі кезеңдері

Подкаст әзірлеу бірнеше кезеңнен тұрады:

1. Тақырып таңдау

Алдымен аудиторияға қызықты әрі өзекті тақырып анықталады. Тақырып нақты әрі мазмұнды болуы қажет.

2. Сценарий дайындау

Подкаст құрылымы алдын ала жоспарланады. Кіріспе, негізгі бөлім және қорытынды бөліктері жүйелі түрде жазылады.

3. Дыбыс жазу

Арнайы микрофон және дыбыс жазу бағдарламалары қолданылады. Сапалы дыбыс тыңдарманның қызығушылығын арттырады.

4. Монтаж жасау
Артық дыбыстар алынып, музыка немесе дыбыстық эффектілер қосылады. Бұл контент сапасын жақсартады.
5. Платформаға жүктеу
Дайын подкаст Spotify, Apple Podcasts, Google Podcasts сияқты платформаларға жарияланады.
Подкаст технологиясының артықшылықтары мен кемшіліктері
Артықшылықтары

1. Ақпаратты тез әрі ыңғайлы қабылдау;
2. Уақытты үнемдеу;
3. Қашықтан білім алу мүмкіндігі;
4. Аудиториямен тиімді байланыс;
5. Шығармашылық қабілетті дамыту.

Кемшіліктері

1. Интернетке тәуелділік;
2. Сапасыз дыбыс тыңдарманға кері әсер етеді;
3. Кейбір тақырыптарды тек аудио арқылы түсіну қиын;
4. Ақпараттың шынайылығын тексеру қажеттілігі.

Қазіргі қоғамдағы подкасттың маңызы

Цифрлық қоғам жағдайында подкаст технологиясы медиакеңістіктің маңызды бөлігіне айналды. Көптеген компаниялар мен ұйымдар өз өнімдерін жарнамалау үшін подкасттарды қолдануда. Сонымен қатар, журналистика саласында да подкаст жаңа формат ретінде қалыптасып келеді.

Қазіргі жастар ақпаратты қысқа әрі түсінікті форматта қабылдауға бейім. Осыған байланысты подкасттар әлеуметтік желілермен қатар кең таралуда. Сарапшылардың пікірінше, болашақта аудиоконтентке деген сұраныс одан әрі артады.

Подкасттар адамның сыни ойлау қабілетін дамытуға да ықпал етеді. Тыңдарман түрлі көзқарастарды тыңдау арқылы ақпаратты сараптап, өз пікірін қалыптастырады. Бұл медиасауаттылықты арттырудың тиімді жолдарының бірі болып табылады.

2004 жылы британдық журналист Ben Hammersley «podcasting» терминін алғаш рет қолданған. Осы уақыттан бастап подкасттар әлем бойынша кең тарала бастады. Кейіннен Apple Inc. компаниясы iTunes платформасына подкаст қызметін енгізіп, бұл технологияның дамуына үлкен серпін берді.

Бүгінде подкаст индустриясы миллиардтаған аудиторияны қамтитын ірі медиа саласына айналды. Әлемде білім беру, бизнес, психология, ғылым, саясат және мәдениет бағыттарында миллиондаған подкасттар бар.

Подкаст түрлері
Подкасттар мазмұны мен форматына қарай бірнеше түрге бөлінеді:
1. Ақпараттық подкасттар
Бұл форматта жаңалықтар, сараптамалар және қоғамдық мәселелер талқыланады. Тыңдарманға нақты әрі қысқа ақпарат беріледі.
2. Білім беру подкасттары
Оқу материалдарын түсіндіруге арналған подкасттар. Олар мектеп, университет және онлайн курстарда жиі қолданылады.
3. Сұхбат форматындағы подкасттар
Белгілі бір маман немесе сарапшымен сұхбат жүргізу арқылы дайындалады. Бұл формат аудитория арасында өте танымал.
4. Әңгімелеу (storytelling) подкасттары
Оқиғалар мен тарихи деректерді қызықты түрде баяндауға негізделеді.
5. Мотивациялық подкасттар
Тұлғалық даму, психология және мотивация тақырыптарын қамтиды.

Подкаст жазуға арналған бағдарламалар

Подкаст әзірлеуде арнайы техникалық құралдар мен бағдарламалар пайдаланылады. Олардың ішінде:

- Audacity – тегін дыбыс өңдеу бағдарламасы;
- Adobe Audition – кәсіби аудио монтаж жасауға арналған;
- GarageBand – Apple құрылғыларына арналған бағдарлама;
- Anchor – подкаст жазып, бірден жариялауға мүмкіндік береді;
- Spotify for Podcasters – подкаст таратуға арналған платформа.

Сапалы подкаст жазу үшін микрофон, құлаққап және тыныш орта қажет. Дыбыс сапасы тыңдарман аудиториясын сақтап қалуда маңызды рөл атқарады.

Подкасттың жастар мәдениетіне әсері

Қазіргі жастар әлеуметтік желілер мен цифрлық медианы белсенді қолданады. Осыған байланысты подкасттар жастар арасында жаңа мәдени құбылыс ретінде қалыптасуда. Жастар подкаст арқылы:

- жаңа ақпарат алады;
- кәсіби дағдыларын дамытады;
- шет тілдерін үйренеді;

- заманауи трендтермен танысады;
- еркін ойлау қабілетін қалыптастырады.

Подкасттардың тағы бір ерекшелігі – олар адамның эмоционалдық қабылдауына әсер етеді. Дауыстың интонациясы мен сөйлеу мәнері тыңдарманға ерекше әсер қалдырады.

Қазақстандағы подкаст индустриясы

Соңғы жылдары Қазақстанда да подкаст мәдениеті дами бастады. Қазақ тіліндегі білім беру, әдебиет, тарих және мотивациялық бағыттағы подкасттар саны артып келеді. Әсіресе жастар арасында ұлттық контентке деген қызығушылық өсуде.

Қазақстандық подкастерлер қоғамдағы өзекті мәселелерді көтеріп, аудиториямен ашық пікір алмасу алаңын қалыптастыруда. Бұл қазақ тіліндегі цифрлық контенттің дамуына ықпал етеді.

Сонымен қатар, жоғары оқу орындары мен мектептерде де подкасттарды оқу материалы ретінде қолдану тәжірибесі байқалады. Бұл білім беру жүйесін жаңғыртудың бір бағыты ретінде қарастырылуда.

Подкасттың болашағы

Сарапшылардың пікірінше, болашақта подкаст технологиясы жасанды интеллект және мультимедиялық платформалармен интеграцияланып, жаңа деңгейге көтеріледі. Аудиоконтентке сұраныстың артуы подкаст индустриясының экономикалық маңызын да күшейтеді.

Болашақтағы негізгі бағыттар:

- жасанды интеллект арқылы автоматты дыбыс өңдеу;
- көптілді подкасттардың көбеюі;
- интерактивті аудиоформаттардың дамуы;
- виртуалды және толықтырылған шындықпен байланыс;
- білім беру платформаларымен интеграция.

Подкаст технологиясы қоғамның ақпараттық мәдениетін дамытуда маңызды құрал болып қала береді.

Қорытындылай келе, подкаст технологиясы – қазіргі заманның маңызды цифрлық құралдарының бірі. Ол ақпарат тарату, білім беру және аудиториямен байланыс орнатуда үлкен рөл атқарады. Подкасттардың қолжетімділігі мен ыңғайлылығы олардың қоғамдағы маңызын арттыруда.

Білім беру жүйесінде подкасттарды пайдалану оқыту сапасын жақсартып, студенттердің қызығушылығын арттыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, бұл технология цифрлық сауаттылықты дамытуға және ақпараттық мәдениетті қалыптастыруға ықпал етеді.

Болашақта подкаст технологиясы одан әрі дамып, медиа және білім беру кеңістігінде маңызды орын алады деп күтіледі.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Әбдіқадыров А. Ақпараттық технология негіздері. – Алматы, 2020.
2. Қуандықова Г. Цифрлық білім беру технологиялары. – Астана, 2021.
3. Burns T. Podcasting in Education. – New York, 2019.
4. McHugh S. How Podcasting is Changing Media Culture. – London, 2020.
5. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана, 2023.

ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ САБАҚТАРЫНДА «АДАЛ АЗАМАТ» БІРТҰТАС ТӘРБИЕ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗДЕРІ

Мәдібек Ботагөз Қанатқызы

Шымкент қаласы, «№144 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ, қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі

Аннотация

В статье рассматриваются методические основы формирования ценностей программы «Добропорядочный гражданин» на уроках казахского языка и литературы. Определяется значимость воспитания национальных и общечеловеческих ценностей в образовательном процессе. Анализируются возможности предметов казахского языка и литературы в формировании таких качеств личности, как честность, ответственность, трудолюбие, справедливость и патриотизм. Также представлены эффективные методы и приемы обучения, способствующие воспитанию нравственной личности.

Ключевые слова: *добропорядочный гражданин, единая программа воспитания, национальные ценности, казахский язык, литература, воспитание, методические основы, формирование личности.*

Abstract

This article discusses the methodological foundations of forming the values of the "Honest Citizen" unified educational program in Kazakh language and literature lessons. The importance of integrating national and universal values into the educational process is highlighted. The educational potential of Kazakh language and literature subjects in developing honesty, responsibility, diligence, justice, and patriotism is analyzed. Effective teaching methods and practical approaches that contribute to the moral development of students are also described.

Keywords: *Honest Citizen, unified educational program, national values, Kazakh language, literature, education, methodological foundations, personality development.*

Қазіргі қоғамның даму жағдайында өскелең ұрпақтың бойында рухани-адамгершілік қасиеттерді қалыптастыру білім беру жүйесінің негізгі міндеттерінің бірі болып табылады. Қазақстан Республикасында жүзеге асырылып жатқан «Біртұтас тәрбие» бағдарламасы жас ұрпақты ұлттық құндылықтар негізінде тәрбиелеуге бағытталған маңызды құжаттардың бірі саналады. Бағдарламаның басты мақсаты – адал, еңбекқор, жауапты, әділ әрі отаншыл азамат тәрбиелеу.

Қазақ тілі мен әдебиеті пәндері оқушылардың тілдік құзыреттілігін дамытумен қатар, олардың дүниетанымын қалыптастыруға, ұлттық мәдениетті тануға және адамгершілік құндылықтарды бойына сіңіруге зор мүмкіндік береді. Сондықтан аталған пәндер аясында «Адал азамат» құндылықтарын қалыптастырудың әдістемелік негіздерін айқындау өзекті мәселе болып табылады.

«Адал азамат» тұжырымдамасының мәні

«Адал азамат» ұғымы қоғам игілігі үшін еңбек ететін, заңды құрметтейтін, өз ісіне жауапкершілікпен қарайтын, әділдік пен адамгершілік қағидаларын ұстанатын тұлғаны сипаттайды. Мұндай азаматты тәрбиелеу отбасы, мектеп және қоғамның бірлескен әрекетін талап етеді.

Біртұтас тәрбие бағдарламасында келесі негізгі құндылықтарға басымдық беріледі:

- Ұлттық мүдде;
- Ар-ұят;
- Талап;
- Әділдік пен жауапкершілік;
- Еңбекқорлық пен кәсібилік;
- Құрмет;
- Қамқорлық;
- Патриотизм.

Бұл құндылықтар қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарының мазмұнымен табиғи түрде ұштасады.

Қазақ тілі сабақтарында құндылықтарды қалыптастыру

Қазақ тілі сабақтарында мәтіндермен жұмыс жасау арқылы оқушылардың адамгершілік қасиеттерін дамытуға болады. Мәтіндердің мазмұны адалдық, еңбексүйгіштік, жауапкершілік тақырыптарын қамтығанда тәрбиелік мақсат та жүзеге асады.

Мысалы:

- Оқылым тапсырмаларында адал еңбек туралы мәтіндерді талдау;
- Айтылым барысында өмірлік жағдаяттарды талқылау;
- Жазылым жұмыстарында «Адалдық – адамдықтың белгісі», «Менің өмірлік ұстанымым» тақырыптарында эссе жаздыру;
- Пікірталас ұйымдастыру арқылы сыни ойлау мен азаматтық ұстанымды қалыптастыру.

Оқушылар мәтіннің мазмұнын талдау арқылы жақсы мен жаманды ажыратуға, өз көзқарасын дәлелдеуге және моральдық шешім қабылдауға үйренеді.

Әдебиет сабақтарының тәрбиелік әлеуеті

Қазақ әдебиеті – халықтың рухани мұрасы. Көркем шығармаларда ұлттық болмыс, адамгершілік, ар-намыс, әділдік мәселелері кеңінен көрініс тапқан.

Абай Құнанбайұлының қара сөздері мен өлеңдерінде еңбек, ғылым, адалдық идеялары насихатталады. Шәкәрім Құдайбердіұлының шығармаларында ар-ождан мәселесі терең талданады. Мұхтар Әуезовтің шығармаларында адамгершілік пен қоғамдық жауапкершілік тақырыптары кеңінен қамтылған.

Әдеби шығармаларды оқыту барысында:

- Кейіпкерлер әрекетін бағалау;
- Құндылықтарды анықтау;
- Авторлық идеяны талдау;
- Өмірмен байланыстыру;
- Рефлексия жүргізу әдістері тиімді қолданылады.

Бұл жұмыстар оқушылардың моральдық ұстанымдарының қалыптасуына ықпал етеді.

Құндылыққа негізделген оқытудың әдіс-тәсілдері

«Адал азамат» құндылықтарын қалыптастыруда келесі әдістер тиімді нәтиже береді:

1. Диалогтік оқыту

Оқушылар өз пікірін ашық айтып, түрлі көзқарастарды салыстырады. Бұл әдіс жауапкершілік пен құрмет мәдениетін қалыптастырады.

2. Кейс-стади әдісі

Өмірлік жағдайларды талдау арқылы оқушылар мәселені шешудің әділ жолдарын қарастырады.

3. Жобалық жұмыс

Қоғамдық маңызы бар тақырыптар бойынша жобалар әзірлеу оқушылардың белсенді азаматтық ұстанымын қалыптастырады.

4. Рефлексия

Сабақ соңында оқушылар өз әрекеттерін бағалап, құндылықтардың маңызын түсінеді.

5. Рөлдік ойындар

Әртүрлі әлеуметтік жағдаяттарды модельдеу арқылы оқушылар жауапкершілік пен адалдықтың мәнін тәжірибе жүзінде ұғынады.

Мұғалімнің рөлі

Құндылықтарды қалыптастыруда мұғалімнің тұлғалық үлгісі ерекше маңызға ие. Мұғалімнің әділдігі, кәсіби жауапкершілігі, оқушылармен қарым-қатынасы тәрбие жұмысының нәтижесіне тікелей әсер етеді.

Заманауи мұғалім:

- құндылыққа бағытталған орта қалыптастыруы;
- оқушы пікірін құрметтеуі;
- ынтымақтастық атмосферасын құруы;
- ұлттық мәдени мұраны насихаттауы тиіс.

Осындай жағдайда ғана тәрбие мен оқыту үдерісі біртұтас жүзеге асады.

«Адал азамат» құндылықтарын қалыптастырудағы ұлттық тәрбиенің рөлі

Ұлттық тәрбие – ұлттың ғасырлар бойы жинақтаған рухани тәжірибесін, мәдениетін, салт-дәстүрін, әдет-ғұрпын жас ұрпақтың бойына сіңіру үдерісі. Қазақ халқының тәлім-тәрбиелік мұрасында адалдық, үлкенді құрметтеу, кішіге қамқор болу, еңбекқорлық, әділдік сияқты қасиеттер ерекше бағаланған. Сондықтан «Адал азамат» тұлғасын қалыптастыру ұлттық тәрбиеден бастау алады.

Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында мақал-мәтелдер, шешендік сөздер, жыраулар поэзиясы, халық ауыз әдебиеті үлгілері арқылы оқушылардың бойында ұлттық құндылықтарға деген құрмет қалыптасады. Мысалы, «Тура биде туған жоқ, туғанды биде иман жоқ», «Адал еңбек – ардың ісі», «Еңбек етсең ерінбей, тояды қарның тіленбей» сияқты халық даналықтары адалдық пен еңбекқорлықтың маңызын түсіндіреді.

Ұлттық дүниетаным негізінде тәрбиеленген оқушы өзінің ел алдындағы жауапкершілігін сезінеді, қоғамдық өмірге белсенді араласады және ұлттық мүддені қорғауға дайын болады.

Құндылықтарға негізделген білім берудің заманауи ерекшеліктері

Бүгінгі білім беру жүйесінде білім мен тәрбиені бір-бірінен бөліп қарастыру мүмкін емес. Қазіргі мектептің басты мақсаты – тек білімді емес, сонымен бірге рухани бай, жауапты және әлеуметтік белсенді тұлға тәрбиелеу.

Құндылықтарға негізделген білім беру келесі қағидаттарға сүйенеді:

- тұлғаға бағдарланған оқыту;
- оқушының жеке тәжірибесін ескеру;
- ынтымақтастық педагогикасы;
- өмірмен байланысты оқыту;
- әлеуметтік жауапкершілікті дамыту.

Осы қағидаттар негізінде ұйымдастырылған қазақ тілі мен әдебиеті сабақтары оқушылардың өмірлік ұстанымдарының қалыптасуына оң әсер етеді. Әсіресе әдеби кейіпкерлердің іс-әрекетін бағалау, проблемалық сұрақтарды талдау және пікірталас ұйымдастыру оқушылардың адамгершілік көзқарастарын дамытады.

Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту арқылы құндылықтарды қалыптастыру

Функционалдық сауаттылық – адамның алған білімін күнделікті өмірде тиімді қолдана білу қабілеті. «Адал азамат» тәрбиесінде функционалдық сауаттылықтың маңызы зор, себебі оқушы тек теориялық білім алып қана қоймай, оны нақты өмірлік жағдайларда пайдалана білуі қажет.

Қазақ тілі сабақтарында ресми хат жазу, өтініш құрастыру, қоғамдық мәселелер бойынша пікір білдіру сияқты тапсырмалар арқылы жауапкершілік пен азаматтық белсенділік қалыптасады. Ал әдебиет сабақтарында кейіпкерлердің мінез-құлқын өмірлік жағдаяттармен салыстыру арқылы оқушылар өз әрекеттеріне сыни тұрғыдан қарауға үйренеді.

Функционалдық сауаттылықты дамыту нәтижесінде оқушылар:

- шешім қабылдай біледі;
- өз пікірін дәлелдейді;
- ақпаратты саралайды;
- құқықтары мен міндеттерін түсінеді;
- қоғамдағы өз орнын анықтайды.

Бұл қасиеттердің барлығы адал азаматтың негізгі белгілері болып табылады.

Сабақтан тыс іс-шаралардың тәрбиелік мүмкіндіктері

«Адал азамат» құндылықтарын қалыптастыру тек сабақ барысында ғана емес, сабақтан тыс жұмыстар арқылы да жүзеге асады. Әдеби кештер, дебат клубтары, кітап оқу жобалары, эссе байқаулары, шығармашылық кездесулер оқушылардың тұлғалық дамуына ықпал етеді.

Мысалы:

- «Адалдық сағаты» тәрбие сағаттары;
- «Оқуға құштар мектеп» жобасы;
- Абай оқулары;
- пікірсайыс турнирлері;
- еріктілік және қайырымдылық акциялары.

Осындай жұмыстар арқылы оқушылар қоғамға қызмет етудің маңызын түсінеді, өз бойындағы көшбасшылық қасиеттерді дамытады және әлеуметтік жауапкершілікті сезінеді.

Болашақ мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі және тәрбие жұмысы

Қазіргі мұғалім тек білім беруші ғана емес, тұлға тәрбиелеуші, бағыттаушы және тәлімгер болып табылады. Сондықтан педагогтың кәсіби құзыреттілігі тәрбие жұмысының сапасына тікелей әсер етеді.

Қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімі:

- ұлттық құндылықтарды терең меңгеруі;
- оқушыларға үлгі бола білуі;
- заманауи педагогикалық технологияларды қолдануы;
- тәрбиелік мақсаттарды сабақ мазмұнымен ықпалдастыруы қажет.

Мұғалімнің әрбір сөзі мен әрекеті оқушы үшін үлгі болғандықтан, оның кәсіби этикасы мен азаматтық ұстанымы ерекше мәнге ие.

Зерттеу нәтижелері мен күтілетін тиімділік

Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында «Адал азамат» құндылықтарын жүйелі қалыптастыру нәтижесінде оқушылардың бойында келесі қасиеттер дамиды:

- ұлттық сана мен патриотизм;
- адамгершілік мәдениет;
- әлеуметтік жауапкершілік;
- сыни ойлау қабілеті;
- еңбекқорлық;
- заңға құрмет;
- академиялық адалдық;
- азаматтық белсенділік.

Мұндай қасиеттерді меңгерген жас ұрпақ еліміздің тұрақты дамуына үлес қосатын, бәсекеге қабілетті әрі рухани кемел тұлға ретінде қалыптасады.

Қорыта айтқанда, қазақ тілі мен әдебиеті сабақтары «Адал азамат» біртұтас тәрбие құндылықтарын қалыптастырудың маңызды алаңы болып табылады. Пәндердің мазмұны мен тәрбиелік мүмкіндіктерін тиімді пайдалану арқылы оқушылардың бойында адалдық, жауапкершілік, еңбекқорлық, әділдік және отансүйгіштік қасиеттерін дамытуға болады. Құндылыққа негізделген білім беру бүгінгі мектептің басты міндеттерінің бірі ретінде оқушының жан-жақты дамуына және қоғамның белсенді азаматы болып қалыптасуына ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. «Біртұтас тәрбие бағдарламасы».
2. Абай Құнанбайұлы. Қара сөздер.
3. Шәкәрім Құдайбердіұлы. Үш анық.
4. Әуезов М. Абай жолы романы.
5. Назарбаев Н.Ә. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру.
6. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы.

ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ОҚЫТУ: ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІ АРҚЫЛЫ РУХАНИ ТӘРБИЕ БЕРУ ЖОЛДАРЫ

Байдалиева Саулет Алменовна

Шымкент қаласы, №89 ІТ мектеп-лицейінің қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі

Аннотация

В статье рассматривается роль казахской литературы в обучении национальным ценностям и духовно-нравственном воспитании подрастающего поколения. Казахская литература является важным средством сохранения и передачи национального мировоззрения, духовного наследия и культурных традиций народа. Через литературные произведения у учащихся формируются такие качества, как патриотизм, уважение к старшим, забота о младших, трудолюбие и нравственность. В ходе исследования проанализированы эффективные методы формирования национальных ценностей посредством преподавания казахской литературы и раскрыто их воспитательное значение. Обоснована необходимость более широкого использования воспитательного потенциала литературы в современной системе образования.

Ключевые слова: *национальные ценности, казахская литература, духовное воспитание, патриотизм, нравственность, национальное воспитание, образование.*

Abstract

This article examines the role of Kazakh literature in teaching national values and providing spiritual and moral education to the younger generation. Kazakh literature serves as an important means of preserving and transmitting the national worldview, cultural heritage, and spiritual identity of the people. Literary works help develop students' patriotism, respect for elders, care for younger people, diligence, and moral responsibility. The study analyzes

effective methods of teaching national values through Kazakh literature and highlights their educational significance. The necessity of utilizing the educational potential of literature more effectively in the modern educational system is substantiated.
Keywords: *national values, Kazakh literature, spiritual education, patriotism, morality, national upbringing, literary education.*

Қазіргі жаһандану жағдайында ұлттық құндылықтарды сақтау мен оны жас ұрпақтың бойына сіңіру өзекті мәселелердің біріне айналып отыр. Тәуелсіз Қазақстанның болашағы – ұлттық рухы биік, мәдениеті мен салт-дәстүрін құрметтейтін, елінің тарихын терең білетін ұрпақ тәрбиелеумен тығыз байланысты. Осы тұрғыдан алғанда қазақ әдебиеті пәнінің маңызы ерекше.

Қазақ әдебиеті – халқымыздың рухани қазынасы, ұлттық тәрбиенің сарқылмас қайнар көзі. Әдеби шығармаларда халықтың тарихы, тұрмыс-тіршілігі, дүниетанымы, салт-дәстүрлері мен ұлттық құндылықтары көрініс тапқан. Сондықтан әдебиетті оқыту арқылы оқушылардың бойында ұлттық сана-сезім мен рухани мәдениетті қалыптастыруға мүмкіндік мол.

Қазақ әдебиеті – ұлттық құндылықтардың қайнар көзі

Ұлттық құндылықтар дегеніміз – халықтың ғасырлар бойы қалыптасқан рухани және мәдени мұрасы. Оған тіл, дін, салт-дәстүр, әдет-ғұрып, ұлттық мінез-құлық, адамгершілік қағидалар жатады. Бұл құндылықтар әдеби шығармаларда кеңінен көрініс тапқан.

Қазақ ауыз әдебиеті үлгілерінде халықтың дүниетанымы мен тәрбиелік ұстанымдары анық байқалады. Батырлар жырында ерлік пен елге қызмет ету идеясы насихатталса, шешендік сөздерде әділдік, парасаттылық, адамгершілік мәселелері көтерілген. Ал мақал-мәтелдер халық даналығының көрінісі ретінде жас ұрпаққа өмірлік бағыт-бағдар береді.

Мысалы, «Алпамыс батыр», «Қобыланды батыр», «Ер Тарғын» жырларында отансүйгіштік пен батырлық қасиеттер дәріптеледі. Бұл шығармалар арқылы оқушылар туған жерді қорғау, елге адал қызмет ету секілді ұлттық құндылықтарды меңгереді.

Қазақ классиктерінің шығармаларындағы рухани тәрбие

Қазақ әдебиетінің көрнекті өкілдері ұлттық тәрбиенің негізін қалаған тұлғалар болып табылады. Абай Құнанбайұлының қара сөздері мен өлеңдерінде білімге ұмтылу, еңбекқорлық, адамгершілік мәселелері кеңінен қозғалған. Абай шығармаларын оқыту арқылы оқушылардың рухани дүниесін байытуға және адамгершілік қасиеттерін қалыптастыруға болады.

Шәкәрім Құдайбердіұлы шығармаларында ар-ождан, адалдық, әділдік мәселелері ерекше орын алады. Ақын жастарды имандылыққа, ізгілікке, жауапкершілікке тәрбиелейді.

Ал Мұхтар Әуезовтің шығармалары қазақ халқының тарихи тағдырын, ұлттық болмысын терең танытады. «Абай жолы» роман-эпопеясы арқылы оқушылар қазақ қоғамының рухани құндылықтарын, ұлттық дәстүрлерін және тарихи дамуын жан-жақты таниды.

Қазақ әдебиетін оқытудағы тиімді әдістер

Қазақ әдебиеті арқылы ұлттық құндылықтарды тиімді меңгертуде заманауи педагогикалық технологияларды пайдалану маңызды.

Біріншіден, мәтіндік талдау әдісі арқылы оқушылар шығарманың тәрбиелік мәнін терең түсінеді. Кейіпкерлердің іс-әрекеттеріне баға беру барысында олардың адамгершілік көзқарастары қалыптасады.

Екіншіден, пікірталас ұйымдастыру әдісі оқушылардың сыни ойлау қабілетін дамытады. Әдеби кейіпкерлердің мінез-құлқын талқылау арқылы жастар ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды салыстырып, өз пікірлерін дәлелдеуге үйренеді.

Үшіншіден, жобалық жұмыстар ұлттық құндылықтарды тәжірибемен ұштастыруға мүмкіндік береді. Оқушылар белгілі бір шығармадағы ұлттық тәрбие мәселелерін зерттеп, өздерінің қорытындыларын ұсынады.

Төртіншіден, сахналық қойылымдар мен әдеби кештер оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытып қана қоймай, әдеби мұраға деген қызығушылықтарын арттырады.

Рухани тәрбиені қалыптастырудағы әдебиеттің рөлі

Рухани тәрбие тұлғаның адамгершілік қасиеттерін дамытуға бағытталған. Әдеби шығармаларды оқу барысында оқушылар жақсылық пен жамандықты ажыратып, өмірлік құндылықтарды бағалауға үйренеді.

Қазақ әдебиеті шығармаларында үлкенге құрмет, кішіге ізет, ата-ананы сыйлау, достыққа адалдық, туған жерге сүйіспеншілік сияқты қасиеттер кеңінен насихатталады. Бұл құндылықтар қазіргі қоғам үшін де өз маңызын жоғалтқан жоқ.

Әдебиет арқылы берілетін рухани тәрбие оқушылардың ұлттық сана-сезімін қалыптастырып қана қоймай, олардың азаматтық ұстанымдарының нығаюына ықпал етеді. Сондықтан әдебиетті оқыту тек білім берумен шектелмей, тәрбиелік мақсаттарды да жүзеге асыруы тиіс.

Рухани тәрбиені қалыптастыру жолдары

Қазақ әдебиеті арқылы рухани тәрбие берудің бірнеше тиімді жолдары бар:

1. **Көркем мәтінді талдау әдісі** – шығарманың идеясы мен кейіпкерлер әрекеті арқылы құндылықтарды түсіндіру.
2. **Пікірталас және эссе жазу** – оқушының сыни ойлауын дамыту.
3. **Рөлдік ойындар мен сахналау** – әдеби кейіпкерлердің мінез-құлқын терең түсіну.

4. **Интерактивті оқыту технологиялары** – мультимедиялық ресурстар арқылы қызығушылықты арттыру.
5. **Жобалық жұмыстар** – ұлттық құндылықтарды зерттеу арқылы шығармашылық қабілетті дамыту.

Рухани тәрбиенің педагогикалық негіздері

Рухани тәрбие – тұлғаның ішкі мәдениетін, адамгершілік қасиеттерін және ұлттық сана-сезімін дамыту процесі. Қазақ әдебиеті бұл процесте негізгі құрал болып табылады.

Педагогикалық тұрғыдан тиімді әдістер:

- Көркем мәтінді терең талдау
- Сұрақ-жауап және пікірталас
- Эссе және шығармашылық жазба жұмыстар
- Топтық жобалар
- Рөлдік ойындар мен сахналау

Бұл әдістер оқушының тек ақпарат алуын емес, оны түсіну, талдау және қолдану қабілетін дамытады.

Қазақ әдебиеті арқылы ұлттық сана қалыптастыру

Ұлттық сана – адамның өз ұлтына деген құрметі, тарихи тамыры мен мәдени құндылықтарын түсінуі.

Қазақ әдебиеті арқылы:

- тарихи жады жаңғырады
- ұлттық рух күшейеді
- отансүйгіштік сезім қалыптасады
- тілдік мәдениет дамиды

Мысалы, Батыр Баян поэмасы ерлік пен ел қорғау идеясын насихаттайды. Ал Көшпенділер трилогиясы тарихи сананы тереңдетеді.

Заманауи технологиялар және әдебиет оқыту

Бүгінгі білім беру жүйесінде цифрлық технологиялар кеңінен қолданылуда. Бұл әдебиетті оқытуға да жаңа мүмкіндіктер береді.

Тиімді құралдар:

- интерактивті тақталар
- онлайн платформалар
- электронды кітапханалар
- мультимедиялық презентациялар

Бұл технологиялар оқушының қызығушылығын арттырып, әдеби шығармаларды терең түсінуге мүмкіндік береді.

Оқушы тұлғасын дамытудағы әдебиеттің әсері

Қазақ әдебиетін оқу нәтижесінде оқушыда:

- сыни ойлау қабілеті дамиды
- эстетикалық талғам қалыптасады
- адамгершілік қасиеттер бекиді
- мәдени және рухани дүниетаным кеңейеді

Әдеби кейіпкерлердің тағдыры арқылы оқушы өмірлік тәжірибе жинақтайды.

Қорыта айтқанда, қазақ әдебиеті ұлттық құндылықтарды насихаттаудың және жас ұрпаққа рухани тәрбие берудің маңызды құралы болып табылады. Әдеби шығармалар арқылы оқушылар халықтың мәдени мұрасын, ұлттық дүниетанымын және адамгершілік қағидаларын меңгереді. Қазақ әдебиетін оқыту барысында ұлттық құндылықтарды жүйелі түрде насихаттау жастардың рухани дамуына, отансүйгіштік қасиеттерінің қалыптасуына және ұлттық санасының нығаюына мүмкіндік береді.

Сондықтан қазіргі білім беру жүйесінде қазақ әдебиетінің тәрбиелік әлеуетін тиімді пайдалану, ұлттық құндылықтарды оқыту мазмұнын жетілдіру және рухани тәрбие мәселелеріне ерекше көңіл бөлу маңызды міндеттердің бірі болып қала береді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Абай Құнанбайұлы. Қара сөздер. – Алматы: Атамұра, 2020.
2. Әуезов М. Абай жолы. – Алматы: Жазушы, 2019.
3. Шәкәрім Құдайбердіұлы. Үш анық. – Алматы: Арыс, 2021.
4. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы.
5. Қалиев С. Қазақ этнопедагогикасының теориялық негіздері. – Алматы, 2018.
6. Жарықбаев Қ., Қалиев С. Қазақ тәлім-тәрбиесі. – Алматы, 2017.

МАТЕМАТИКА САБАҚТАРЫНДА ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ РЕСУРСТАРЫН ПАЙДАЛАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Абдураимова Феруза Шерзадқызы
Түркістан облысы Кентау ауданы
Ақын-тұма №11 жалпы білім беретін мектеп
Математика пәні мұғалімі

Аннотация
Қазіргі ақпараттық қоғам жағдайында білім беру жүйесін цифрландыру маңызды стратегиялық бағыттардың біріне айналып отыр. Әсіресе математика пәнін оқыту барысында цифрлық білім беру ресурстарын тиімді пайдалану оқушылардың пәнге қызығушылығын арттыруға, олардың танымдық белсенділігін дамытуға және білім сапасын көтеруге мүмкіндік береді. Бұл мақалада математика сабақтарында цифрлық білім беру ресурстарын қолданудың теориялық негіздері, педагогикалық мүмкіндіктері, оқыту үдерісіне тигізетін әсері және білім алушылардың математикалық сауаттылығын дамытудағы рөлі жан-жақты қарастырылады. Сонымен қатар заманауи цифрлық платформалар мен бағдарламалардың ерекшеліктері талданып, оларды қолданудың тиімді жолдары ұсынылады.
Түйін сөздер: математика, цифрлық білім беру ресурстары, цифрландыру, инновациялық технологиялар, математикалық сауаттылық, білім сапасы, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар.
Аннотация
В условиях современного информационного общества цифровизация системы образования становится одним из важнейших стратегических направлений развития. Использование цифровых образовательных ресурсов в процессе обучения математике способствует повышению интереса учащихся к предмету, развитию их познавательной активности и улучшению качества знаний. В статье рассматриваются теоретические основы применения цифровых образовательных ресурсов на уроках математики, их педагогические возможности и влияние на образовательный процесс. Особое внимание уделяется роли цифровых технологий в формировании математической грамотности обучающихся, а также анализируются современные цифровые платформы и программные средства, используемые в обучении математике.
Ключевые слова: математика, цифровые образовательные ресурсы, цифровизация образования, информационно-коммуникационные технологии, математическая грамотность, качество образования.
Abstract
In the modern information society, the digitalization of education has become one of the most important strategic directions for development. The use of digital educational resources in mathematics teaching contributes to increasing students' interest in the subject, enhancing their cognitive activity, and improving the quality of education. This article examines the theoretical foundations of using digital educational resources in mathematics lessons, their pedagogical potential, and their impact on the learning process. Particular attention is paid to the role of digital technologies in developing students' mathematical literacy. The article also analyzes modern digital platforms and software tools used in mathematics education and offers practical recommendations for their effective implementation.
Keywords: mathematics, digital educational resources, digitalization, information and communication technologies, mathematical literacy, educational quality, innovative technologies.

XXI ғасыр білім беру жүйесіне түбегейлі өзгерістер алып келді. Ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы қоғам өмірінің барлық салаларына ықпал етіп қана қоймай, білім беру мазмұнын жаңартуға, оқыту әдістері мен құралдарын жетілдіруге жаңа мүмкіндіктер ашты. Қазіргі уақытта цифрлық технологиялар білім беру ортасының ажырамас бөлігіне айналып, мұғалімдер мен оқушылардың күнделікті қызметінде кеңінен қолданылуда.

Қазақстан Республикасында білім беру жүйесін цифрландыру мемлекеттік саясаттың басым бағыттарының бірі ретінде қарастырылып келеді. Мемлекет басшысы мен Үкімет тарапынан білім беру ұйымдарын заманауи цифрлық құралдармен қамтамасыз ету, мұғалімдердің цифрлық құзыреттілігін дамыту және электрондық білім беру ресурстарын енгізу мәселелеріне ерекше көңіл бөлінуде. Бұл үрдістер мектептегі барлық пәндерді оқытуға әсер еткенімен, математика пәнінің өзіндік ерекшеліктеріне байланысты цифрлық технологияларды қолданудың маңызы ерекше.

Математика – логикалық ойлауды, талдау қабілетін, дәлелдеуді және модельдеуді талап ететін күрделі ғылымдардың бірі. Көптеген оқушылар үшін математикалық ұғымдарды түсіну, абстрактілі объектілерді елестету немесе күрделі есептердің шешімін табу қиындық туғызады. Осындай жағдайда цифрлық білім беру ресурстары математикалық мазмұнды көрнекі түрде ұсынуға, күрделі ұғымдарды визуализациялауға және оқыту үдерісін интерактивті ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

Цифрлық білім беру ресурстары тек оқу материалының электрондық нұсқасы ғана емес. Олар оқушылардың білімді өз бетінше меңгеруіне, зерттеушілік әрекет жүргізуіне, модельдеу жасауына, тәжірибе өткізуіне және өз білімін бағалауына жағдай жасайтын күрделі педагогикалық құрал болып табылады. Сондықтан қазіргі заман мұғалімінің кәсіби шеберлігі цифрлық технологияларды тиімді қолдана алуымен де анықталады.

Математика сабақтарында цифрлық білім беру ресурстарын қолданудың ғылыми-педагогикалық негіздері

Цифрлық білім беру ресурстары – білім алушылардың оқу әрекетін ұйымдастыруға арналған электрондық форматтағы ақпараттық материалдар мен бағдарламалық құралдардың жиынтығы. Оларға электрондық оқулықтар, мультимедиялық презентациялар, интерактивті тапсырмалар, виртуалды зертханалар, онлайн платформалар, мобильді қосымшалар және білім беру сайттары жатады.

Педагогикалық тұрғыдан алғанда цифрлық ресурстар оқытудың көрнекілік қағидасын жаңа деңгейге көтереді. Дәстүрлі сабақта мұғалім көбінесе тақта мен оқулыққа сүйенсе, цифрлық технологиялар арқылы күрделі математикалық ұғымдарды динамикалық түрде көрсетуге болады. Мысалы, функция графигінің өзгеруін нақты уақыт режимінде бақылау немесе геометриялық фигуралардың қасиеттерін интерактивті түрде зерттеу оқушылардың түсіну деңгейін едәуір арттырады.

Ғалымдардың зерттеулеріне сәйкес адамның ақпаратты қабылдауының басым бөлігі визуалды арна арқылы жүзеге асады. Сондықтан графикалық модельдер, анимациялар, интерактивті сызбалар мен бейнематериалдар математикалық ұғымдардың мәнін терең түсінуге көмектеседі. Әсіресе алгебра, геометрия, тригонометрия және математикалық талдау элементтерін оқыту барысында бұл мүмкіндіктердің маңызы зор.

Цифрлық ресурстардың тағы бір маңызды артықшылығы – оқытуды дараландыру мүмкіндігі. Әр оқушының білім деңгейі, оқу қарқыны және қабылдау ерекшелігі әртүрлі болғандықтан, бірдей тапсырмалар барлық оқушылар үшін тиімді бола бермейді. Цифрлық платформалар оқушылардың жеке қажеттіліктеріне сәйкес тапсырмалар ұсынуға, олардың оқу жетістіктерін бақылауға және жедел кері байланыс беруге мүмкіндік береді.

Қазіргі педагогикада конструктивистік оқыту теориясы кеңінен қолданылады. Бұл теория бойынша білім дайын күйінде берілмейді, оқушы оны өз тәжірибесі негізінде құрастырады. Цифрлық білім беру ресурстары дәл осы ұстанымды жүзеге асыруға жағдай жасайды. Оқушылар дайын ақпаратты қабылдаушы емес, зерттеуші, талдаушы және білімді өздігінен құрастырушы рөлін атқарады.

Сонымен қатар цифрлық технологиялар математикалық модельдеу мүмкіндіктерін кеңейтеді. Нақты өмірдегі құбылыстарды математикалық тілде сипаттау, модель құру және оны талдау қазіргі математикалық білімнің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Цифрлық бағдарламалар арқылы оқушылар күрделі процестерді модельдеп, олардың нәтижелерін визуалды түрде бақылай алады. Бұл математиканың өмірмен байланысын күшейтіп, пәннің практикалық маңызын түсінуге көмектеседі.

Цифрлық платформалар мен бағдарламалардың математика сабақтарындағы мүмкіндіктері

Қазіргі таңда білім беру кеңістігінде математиканы оқытуға арналған көптеген цифрлық ресурстар қалыптасты. Олардың әрқайсысы оқыту мақсатына сәйкес белгілі бір міндеттерді шешуге бағытталған. Мұғалім үшін ең маңызды мәселе – цифрлық құралдардың көптігі емес, оларды педагогикалық мақсатқа сай тиімді пайдалана білу. Цифрлық технологиялар сабақтың мазмұнын байытып қана қоймай, оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырады, олардың дербес жұмыс жасау дағдыларын қалыптастырады және оқу нәтижелерін жақсартады.

Математика сабақтарында кеңінен қолданылатын бағдарламалардың бірі – GeoGebra. Бұл бағдарлама алгебра, геометрия, статистика және математикалық талдау элементтерін біріктіретін әмбебап цифрлық орта болып табылады. GeoGebra көмегімен мұғалім геометриялық фигуралардың қасиеттерін динамикалық түрде көрсете алады, функциялардың графиктерін тұрғызады, параметрлердің өзгеруіне байланысты графиктердің қалай өзгеретінін нақты уақытта бақылауға мүмкіндік береді. Мұндай визуализация дәстүрлі түсіндірумен салыстырғанда әлдеқайда тиімді нәтиже береді. Әсіресе геометрия курсында кеңістіктік ойлауды дамытуда GeoGebra бағдарламасының мүмкіндіктері өте жоғары.

Функциялар тақырыбын оқыту кезінде оқушылар көбінесе формула мен график арасындағы байланысты түсінуде қиындықтарға тап болады. Мысалы, квадрат функцияның коэффициенттерін өзгерткенде параболаның бағытының, төбесінің немесе симметрия осінің қалай өзгеретінін қағаз бетінде түсіндіру белгілі бір уақытты талап етеді. Ал GeoGebra бағдарламасында коэффициенттердің мәнін өзгерту арқылы графиктің өзгерісін бірден көруге болады. Бұл оқушылардың теориялық білімді тәжірибелік бақылаумен ұштастыруына жағдай жасайды.

Соңғы жылдары әлемдік білім беру тәжірибесінде кең таралған платформалардың бірі – Desmos. Бұл онлайн графикалық калькулятор математикалық функцияларды зерттеу үшін ерекше мүмкіндік береді. Desmos платформасының қарапайым интерфейсі оқушыларға күрделі бағдарламаларды меңгермей-ақ графиктерді зерттеуге мүмкіндік береді. Әсіресе жоғары сыныптарда функциялар, туынды элементтері және тригонометриялық өрнектер тақырыптарын меңгеруде бұл құралдың маңызы зор.

Қазақстандық білім беру кеңістігінде BilimLand платформасы маңызды орын алады. Платформада математика пәні бойынша мыңдаған бейнесабақтар, интерактивті тапсырмалар және тест материалдары жинақталған. Бұл ресурстар жаңартылған білім беру мазмұнына сәйкес әзірленген және оқушылардың өзіндік білім алуына жағдай жасайды. BilimLand материалдары мұғалімге сабақтың әр кезеңінде қолдануға ыңғайлы болғандықтан, оқыту процесінің сапасын арттыруға ықпал етеді.

Сондай-ақ Kundelik.kz жүйесі оқушылардың үлгерімін бақылау, кері байланыс ұйымдастыру және ата-аналармен байланыс орнату үшін маңызды құралға айналды. Бұл жүйе арқылы мұғалім оқушылардың жетістіктерін тұрақты бақылап, оқу нәтижелерін талдай алады. Сандық мәліметтер негізінде әрбір оқушының даму динамикасын бақылау білім сапасын басқарудың жаңа мүмкіндіктерін ұсынады.

Google Classroom, Microsoft Teams және Moodle платформалары қашықтан және аралас оқыту жағдайында ерекше маңызға ие болды. Бұл платформалар арқылы мұғалім оқу материалдарын таратады, тапсырмалар береді, бағалау жүргізеді және оқушылармен үздіксіз байланыс орнатады. Мұндай мүмкіндіктер әсіресе өзіндік жұмысты ұйымдастыруда және сараланған оқытуды жүзеге асыруда тиімді болып табылады.

Цифрлық ресурстардың математикалық сауаттылықты дамытудағы рөлі

Қазіргі білім беру жүйесінің негізгі мақсаттарының бірі – оқушылардың математикалық сауаттылығын қалыптастыру. Математикалық сауаттылық тек формулаларды жаттау немесе есеп шығару қабілеті ғана емес, сонымен қатар күнделікті өмірде кездесетін мәселелерді математикалық тұрғыдан талдау және шешу дағдысы болып табылады.

Халықаралық PISA зерттеулері математикалық сауаттылықтың маңыздылығын ерекше атап көрсетеді. Бұл зерттеулерде оқушылардың теориялық білімдері емес, алған білімдерін өмірлік жағдайларда қолдану қабілеттері бағаланады. Сондықтан қазіргі математика мұғалімінің алдында оқушыларды тек есеп шығаруға үйрету емес, олардың аналитикалық ойлауын, логикалық пайымдауын және мәселе шешу құзыреттілігін қалыптастыру міндеті тұр.

Цифрлық білім беру ресурстары математикалық сауаттылықты дамытуда үлкен мүмкіндіктер береді. Интерактивті тапсырмалар нақты өмірлік жағдаяттарға негізделген есептерді ұсынуға мүмкіндік береді. Мысалы, қаржылық сауаттылыққа байланысты пайыздық есептеулер, статистикалық мәліметтерді талдау, диаграммалар мен графиктерді оқу сияқты тапсырмалар оқушылардың практикалық дағдыларын дамытады.

Сонымен қатар цифрлық технологиялар зерттеушілік қызметті ұйымдастыруға жағдай жасайды. Оқушылар нақты деректермен жұмыс істеп, оларды өңдейді, салыстырады және қорытынды жасайды. Мұндай әрекеттер жоғары деңгейлі ойлау дағдыларын қалыптастырады.

Математикалық сауаттылықтың маңызды көрсеткіштерінің бірі – модельдеу қабілеті. Цифрлық ресурстардың көмегімен оқушылар нақты өмірдегі құбылыстардың математикалық моделін құрып, оның нәтижелерін талдай алады. Бұл білімнің өмірмен байланысын күшейтеді және математиканың практикалық құндылығын түсіндіреді.

STEM білім беру және математика

Соңғы жылдары STEM бағыты әлемдік білім беру жүйесінің маңызды трендтерінің біріне айналды. STEM ұғымы ғылым (Science), технология (Technology), инженерия (Engineering) және математика (Mathematics) салаларының интеграциясын білдіреді.

STEM білім беру аясында математика басқа ғылымдармен өзара байланыста қарастырылады. Бұл тәсіл оқушылардың пәндер арасындағы байланысты түсінуіне және алған білімдерін кешенді түрде қолдануына мүмкіндік береді.

Цифрлық технологиялар STEM жобаларын жүзеге асырудың негізгі құралы болып табылады. Мысалы, оқушылар роботтардың қозғалысын модельдеу кезінде алгебралық формулаларды қолданады, инженерлік есептер шығарады және нәтижелерді компьютерлік бағдарламалар арқылы тексереді. Мұндай жұмыстар математикалық білімнің тәжірибелік маңызын айқын көрсетеді.

STEM жобалары оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға да ықпал етеді. Олар мәселені анықтайды, шешу жолдарын ұсынады, тәжірибе жүргізеді және нәтижелерін қорғайды. Бұл үдеріс зерттеушілік мәдениетті қалыптастырып, болашақ кәсіби қызметке қажетті дағдыларды дамытады.

Жасанды интеллект құралдарын математика сабақтарында пайдалану

Жасанды интеллект технологиялары білім беру саласына қарқынды еніп келеді. Қазіргі таңда көптеген платформалар оқушылардың білім деңгейін талдап, жеке оқу траекториясын ұсынуға мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект негізіндегі жүйелер оқушылардың жиі жіберетін қателерін анықтап, оларды түзету бойынша ұсыныстар береді. Бұл мұғалімнің жұмысын жеңілдетіп қана қоймай, оқыту сапасын арттыруға ықпал етеді.

Математика сабақтарында жасанды интеллект күрделі есептердің шешу жолдарын түсіндіруде, қосымша тапсырмалар ұсынуда және оқушылардың білімін жедел бағалауда қолданылуы мүмкін. Алайда жасанды интеллект мұғалімді алмастырмайды. Керісінше, ол мұғалімнің кәсіби қызметін қолдайтын көмекші құрал ретінде қарастырылуы тиіс.

Мұғалімнің басты міндеті – оқушылардың сыни ойлау қабілетін дамыту және технологияларды саналы түрде пайдалануға үйрету. Сондықтан жасанды интеллект құралдарын қолдану педагогикалық мақсаттарға негізделуі қажет.

Математика сабақтарында цифрлық білім беру ресурстарын тиімді пайдалану үшін мұғалім бірқатар педагогикалық ұстанымдарды басшылыққа алуы қажет. Ең алдымен цифрлық технология мақсат емес, білім беру мақсатына жетудің құралы екенін түсіну маңызды. Кей жағдайда мұғалімдер технологияларды қолдануды сабақтың негізгі мақсатына айналдырып жатады. Мұндай жағдайда оқушылардың назары математикалық мазмұннан технологиялық әрекеттерге ауып кетуі мүмкін. Сондықтан цифрлық ресурстар нақты оқу мақсаттарына сәйкес таңдалуы тиіс.

Сабақ барысында цифрлық ресурстарды қолданудың тиімділігі олардың жүйелі пайдаланылуына байланысты. Егер технология тек көрнекілік құралы ретінде ғана қолданылса, оның мүмкіндіктері толық ашылмайды. Оқушылардың белсенді танымдық әрекетін ұйымдастыру үшін интерактивті тапсырмалар, зерттеу жұмыстары, модельдеу жобалары және проблемалық жағдаяттар қолданылуы қажет.

Цифрлық білім беру ресурстарын пайдалану кезінде сараланған оқыту принципін сақтау маңызды. Бір оқушы материалды тез меңгерсе, екіншісі қосымша түсіндіруді қажет етуі мүмкін. Цифрлық платформалар дәл осы қажеттілікті қанағаттандыруға мүмкіндік береді. Мұғалім әртүрлі деңгейдегі тапсырмалар дайындап, оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескере алады.

Математика сабақтарында цифрлық технологияларды енгізудің тағы бір маңызды шарты – оқушылардың цифрлық мәдениетін қалыптастыру. Қазіргі жастар интернет пен электрондық құрылғыларды белсенді қолданғанымен, олардың барлығы цифрлық сауатты қолданушы болып есептелмейді. Сондықтан мұғалім ақпаратты іздеу, өңдеу, талдау және бағалау дағдыларын дамытуға ерекше көңіл бөлуі тиіс.

Білім берудегі цифрландыру жағдайында мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі де жаңа мазмұнға ие болады. Қазіргі педагог тек пәндік білімді меңгерген маман ғана емес, цифрлық технологияларды тиімді пайдалана алатын, білім беру процесін инновациялық тұрғыдан ұйымдастыратын кәсіби тұлға болуы қажет. Осыған байланысты мұғалімдердің үздіксіз кәсіби дамуы, цифрлық құзыреттіліктерін жетілдіруі және жаңа технологияларды меңгеруі ерекше маңызға ие.

Цифрлық ресурстарды пайдалану оқушылардың білім сапасына оң әсер етеді. Зерттеулер көрсеткендей, интерактивті оқыту құралдары қолданылған жағдайда оқушылардың пәнге қызығушылығы артады, сабаққа қатысу белсенділігі жоғарылайды және оқу жетістіктері жақсарады. Сонымен қатар цифрлық технологиялар оқушылардың дербес жұмыс жасау қабілетін, жауапкершілігін және өзін-өзі бақылау дағдыларын қалыптастырады.

Бүгінгі таңда математикалық білімнің басты мақсаты – оқушыларды формулаларды жаттауға емес, оларды өмірлік жағдайларда қолдануға үйрету. Осы тұрғыдан алғанда цифрлық технологиялар нақты өмір мен математикалық теория арасындағы байланысты қамтамасыз ететін маңызды құрал болып табылады. Сандық модельдеу, виртуалды тәжірибелер, интерактивті зерттеулер және өмірлік жағдаяттарға негізделген тапсырмалар арқылы оқушылар математиканың практикалық құндылығын терең түсінеді.

Жасанды интеллект технологияларының дамуы математиканы оқытуға жаңа мүмкіндіктер ашып отыр. Алдағы уақытта дербестендірілген оқыту жүйелері, интеллектуалды көмекшілер және адаптивті платформалар білім беру процесінің ажырамас бөлігіне айналуы ықтимал. Сондықтан қазіргі мұғалім болашақ өзгерістерге дайын болып, цифрлық педагогиканың жаңа бағыттарын меңгеруі қажет.

Қорыта айтқанда, цифрлық білім беру ресурстары қазіргі математика сабағының маңызды құрамдас бөлігіне айналды. Олар оқыту үдерісін жаңғыртуға, білім сапасын арттыруға және оқушылардың математикалық сауаттылығын дамытуға мүмкіндік береді. Цифрлық технологиялардың көмегімен күрделі математикалық ұғымдарды көрнекі түрде түсіндіруге, оқушылардың танымдық белсенділігін арттыруға және зерттеушілік қабілеттерін дамытуға жағдай жасалады.

GeoGebra, Desmos, BilimLand, Google Classroom және басқа да цифрлық платформалар математиканы оқытудың тиімділігін арттыруға ықпал етеді. Бұл ресурстар оқу материалын интерактивті түрде ұсынуға, жедел кері байланыс ұйымдастыруға және білімді дараландыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар STEM білім беру мен жасанды интеллект технологиялары математикалық білімнің практикалық бағыттылығын күшейтіп, оқушылардың XXI ғасыр дағдыларын қалыптастыруға жағдай жасайды.

Білім беру жүйесін цифрландыру жағдайында математика мұғалімінің рөлі ерекше маңызға ие. Мұғалім цифрлық технологияларды педагогикалық мақсатқа сай таңдап, оларды тиімді пайдалана алуы қажет. Тек осындай жағдайда ғана цифрлық ресурстар білім сапасын арттырудың және бәсекеге қабілетті тұлға қалыптастырудың қуатты құралына айналады.

Цифрлық білім беру ресурстарын жүйелі және ғылыми негізде пайдалану – қазіргі заманғы математикалық білім берудің басты талаптарының бірі. Сондықтан бұл бағыттағы зерттеулер мен тәжірибелер алдағы уақытта да өзектілігін жоғалтпайды және білім беру жүйесінің дамуына елеулі үлес қосады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана, 2025.
2. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасы. – Астана, 2025.
3. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ. – Астана, 2014.
4. Мемлекет басшысы Қ.Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдаулары. – Астана, 2022–2025.
5. Полат Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. – Москва: Академия, 2021.
6. Роберт И.В. Современные информационные технологии в образовании. – Москва: Просвещение, 2022.
7. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. – Москва: Педагогика, 2019.
8. Хуторской А.В. Современная дидактика. – Санкт-Петербург: Питер, 2020.
9. Выготский Л.С. Педагогическая психология. – Москва: Юрайт, 2021.
10. Давыдов В.В. Теория развивающего обучения. – Москва: Интеграл, 2020.
11. OECD. PISA 2022 Assessment and Analytical Framework. – Paris: OECD Publishing, 2023.
12. OECD. Mathematics Performance (PISA). – Paris: OECD Publishing, 2024.
13. UNESCO. Digital Transformation of Education. – Paris: UNESCO, 2023.
14. UNESCO. Reimagining Our Futures Together: A New Social Contract for Education. – Paris: UNESCO, 2022.
15. GeoGebra Institute. GeoGebra in Mathematics Education. – Vienna, 2024.

ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ПАТРИОТТЫҚ ТӘРБИЕСІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Айдаров Ерсұлтан Сейіткәрімұлы
Тұрған Жансейіт Қабылжанұлы
Маханбетов Габит Толкинович
Түркістан облысы Сарыағаш ауданы
"№78 жалпы білім беретін мектеп" КММ
Дене шынықтыру пәні мұғалімдері

Аннотация
Қазіргі қоғам жағдайында жас ұрпақтың бойында ұлттық құндылықтарды, отансүйгіштік қасиеттерді және азаматтық жауапкершілікті қалыптастыру білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады. Осы міндетті жүзеге асыруда қазақ халқының ұлттық ойындарының тәрбиелік әлеуеті ерекше орын алады. Ұлттық ойындар арқылы оқушылардың дене дайындығы ғана емес, олардың рухани-адамгершілік қасиеттері, ұлттық сана-сезімі, тарихи танымы және патриоттық көзқарасы қалыптасады. Мақалада ұлттық ойындардың шығу тарихы, тәрбиелік маңызы, дене шынықтыру сабақтарында қолдану ерекшеліктері және патриоттық тәрбиені дамытудағы мүмкіндіктері қарастырылады. Сонымен қатар ұлттық ойындарды оқу-тәрбие үдерісіне енгізудің тиімді жолдары талданады.
Түйін сөздер: ұлттық ойындар, патриоттық тәрбие, дене шынықтыру, ұлттық құндылықтар, ұлттық сана, рухани тәрбие, оқушы тұлғасы.
Аннотация
В современных условиях одной из важнейших задач образования является формирование патриотизма, гражданской ответственности и уважения к национальным ценностям у подрастающего поколения. В решении этой задачи значительную роль играют казахские национальные игры. Они способствуют не только физическому развитию учащихся, но и формированию национального самосознания, духовно-нравственных качеств и чувства любви к Родине. В статье рассматриваются история национальных игр, их воспитательное значение, особенности применения на уроках физической культуры и роль в патриотическом воспитании школьников.
Ключевые слова: национальные игры, патриотическое воспитание, физическая культура, национальные ценности, гражданственность, духовное развитие.
Abstract
In modern society, one of the main goals of education is to develop patriotism, civic responsibility, and respect for national values among young people. Kazakh national games have significant educational potential in achieving this goal. They contribute not only to students' physical development but also to the formation of national identity, moral values, and love for the homeland. This article discusses the history of national games, their educational significance, their application in physical education lessons, and their role in fostering patriotic values among students.
Keywords: national games, patriotic education, physical education, national values, national identity, moral development, students.

Егемен Қазақстанның болашағы – ұлттық рухы биік, отансүйгіш, білімді және бәсекеге қабілетті жас ұрпақтың қолында. Сондықтан қазіргі білім беру жүйесінің алдында тұрған маңызды міндеттердің бірі – оқушылардың бойында патриоттық қасиеттерді қалыптастыру. Патриоттық тәрбие тек әскери-патриоттық бағыттағы іс-шаралармен шектелмейді. Ол оқушының туған жеріне, халқына, тіліне, мәдениетіне, тарихына және ұлттық құндылықтарына деген құрметінен бастау алады.

Ұлттық құндылықтар – халықтың ғасырлар бойы жинақтаған рухани тәжірибесінің жемісі. Сол құндылықтардың маңызды құрамдас бөлігінің бірі – ұлттық ойындар. Қазақ халқының ұлттық ойындары халықтың өмір салтымен, дүниетанымымен, тұрмысымен және тәрбиелік жүйесімен тығыз байланысты қалыптасқан. Олар жас ұрпақты батылдыққа, ептілікке, төзімділікке, ұйымшылдыққа және отансүйгіштікке тәрбиелеудің тиімді құралы ретінде қызмет атқарған.

Қазақ халқының ұлттық ойындары тек көңіл көтеру немесе бос уақытты ұйымдастыру құралы емес, халық педагогикасының маңызды бөлігі болып табылады. Әрбір ұлттық ойынның астарында белгілі бір тәрбиелік мақсат жатыр. Ұлттық ойындар арқылы балалар үлкенді сыйлауға, достыққа, әділдікке, жауапкершілікке және ұлттық дәстүрлерді құрметтеуге үйренген.

Қазіргі жаһандану жағдайында ұлттық құндылықтарды сақтау мәселесі ерекше өзектілікке ие болып отыр. Ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы мен мәдени ықпалдастықтың күшеюі ұлттық болмысты сақтауды талап етеді. Осы тұрғыдан алғанда ұлттық ойындарды білім беру үдерісіне енгізу оқушылардың ұлттық сана-сезімін қалыптастырудың тиімді жолдарының бірі болып табылады.

Ұлттық ойындардың тәрбиелік әлеуеті олардың мазмұнында жатыр. Қазақ халқының көптеген ойындары ерлікке, батылдыққа, ұйымшылдыққа және төзімділікке тәрбиелейді. Мысалы, көкпар, аударыспақ, теңге ілу, қыз қуу, жамбы ату сияқты ойындар жастардың күш-қуатын дамытумен қатар, олардың намысын, қайсарлығын және ұлттық рухын қалыптастырады. Ал асық ату, тоғызқұмалақ сияқты ойындар логикалық ойлау қабілетін жетілдіреді.

Дене шынықтыру сабақтары ұлттық ойындарды қолдануға ең қолайлы пәндердің бірі болып табылады. Себебі ұлттық ойындар оқушылардың физикалық қасиеттерін дамытуға ғана емес, олардың тұлғалық және рухани қалыптасуына да ықпал етеді. Сабақ барысында ұлттық ойындарды жүйелі пайдалану арқылы оқушылардың қозғалыс белсенділігі артып, ұлттық мәдениетке деген қызығушылығы күшейеді.
Ұлттық ойындар арқылы патриоттық тәрбие беру мәселесі қазіргі уақытта ерекше маңызға ие. Себебі патриоттық тәрбие адамның туған жеріне, еліне және мәдениетіне деген сүйіспеншілігін қалыптастыруды көздейді. Ұлттық ойындар дәл осы мақсаттарды жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Олар арқылы оқушылар халқымыздың тарихымен, салт-дәстүрлерімен және ұлттық дүниетанымымен танысады.
Ұлттық ойындардың тағы бір маңызды ерекшелігі – олардың ұжымдық сипатында. Көптеген ойындар топпен орындалады. Бұл оқушылардың қарым-қатынас мәдениетін, өзара көмек көрсету қабілетін және командалық жұмыс дағдыларын қалыптастырады. Сонымен қатар ұлттық ойындар арқылы көшбасшылық қасиеттер дамып, оқушылардың әлеуметтік белсенділігі артады.
Оқушылардың патриоттық тәрбиесін қалыптастыруда ұлттық ойындардың мүмкіндіктері өте кең. Олар баланың денесін ғана емес, рухын да тәрбиелейді. Сондықтан ұлттық ойындарды қазіргі білім беру жүйесінде кеңінен қолдану ұлттық тәрбиені нығайтудың маңызды бағыты болып табылады.

Ұлттық ойындар – қазақ халқының ғасырлар бойы жинақтаған тәлім-тәрбиесінің, өмірлік тәжірибесінің және дүниетанымының көрінісі. Олар халықтың тұрмыс-тіршілігімен бірге дамып, ұрпақ тәрбиесінің маңызды құралына айналған. Қазақ қоғамында ұлттық ойындар тек дене шынықтыру қызметін атқарып қана қоймай, жас буынды елін, жерін сүюге, батылдыққа, намысқойлыққа және ұйымшылдыққа тәрбиелеудің тиімді тетігі болған. Сондықтан ұлттық ойындардың мазмұнын терең түсіну олардың патриоттық тәрбиедегі маңызын айқындауға мүмкіндік береді.
Қазақ халқының ұлттық ойындары мазмұнына қарай бірнеше топқа бөлінеді. Олардың бір бөлігі күш пен ептілікті дамытуға бағытталса, екінші бөлігі зеректік пен логикалық ойлауды жетілдіруге арналған. Үшінші топтағы ойындар ұжымдық әрекет пен өзара ынтымақтастықты қалыптастыруға ықпал етеді. Осындай жан-жақты ерекшеліктер ұлттық ойындарды тәрбие құралы ретінде ерекше құнды етеді.
Көкпар қазақ халқының ең көне әрі беделді ұлттық ойындарының бірі болып саналады. Бұл ойын батылдықты, күштілікті, төзімділікті және намысшылдықты талап етеді. Көкпарға қатысушылар жеңіске жету үшін үлкен ерік-жігер мен физикалық дайындық көрсетуі қажет. Көкпар ойыны арқылы жастар өзара бәсекелестік мәдениетін меңгеріп, қиындықтарға төтеп беруге үйренеді. Бұл қасиеттер патриоттық тәрбиенің маңызды құрамдас бөліктері болып табылады.
Аударыспақ ойыны да қазақ халқының жауынгерлік дәстүрлерімен тығыз байланысты. Ат үстінде қарсыласын аударып түсіруге негізделген бұл ойын ептілікті, батылдықты және шешім қабылдау жылдамдығын дамытады. Тарихи тұрғыдан алғанда аударыспақ жастарды әскери дайындыққа баулудың бір түрі болған. Сондықтан бұл ойынның тәрбиелік маңызы өте жоғары.
Теңге ілу ойыны жылдамдықты, икемділікті және шапшаңдықты талап етеді. Ойын барысында қатысушы ат үстінде шауып келе жатып жердегі теңгені іліп алуы тиіс. Мұндай жаттығулар адамның қозғалыс үйлесімділігін дамытып қана қоймай, батылдық пен өз күшіне сенімділікті қалыптастырады.
Қыз қуу ойыны жастар арасында кең тараған ұлттық ойындардың бірі. Бұл ойынның тәрбиелік мәні үлкен. Ол жастардың өзара сыйластығын, батылдығын және ұлттық дәстүрлерді құрметтеуін қалыптастырады. Сонымен қатар ойын қатысушылардың физикалық дайындығын жетілдіреді.
Ұлттық ойындардың ішінде ерекше орын алатындарының бірі – асық ату. Асық ойыны ғасырлар бойы қазақ балаларының сүйікті ойыны болып келген. Бұл ойын дәлдікті, мергендікті, зейінділікті және сабырлылықты дамытады. Асық ату барысында оқушылар ережені сақтауға, әділдікке және жауапкершілікке үйренеді. Осындай қасиеттер азаматтық және патриоттық тәрбиенің маңызды негізін құрайды.
Тоғызқұмалақ ойыны ұлттық интеллектуалдық мұраның көрнекті үлгісі болып табылады. Бұл ойын логикалық ойлауды, стратегиялық жоспарлауды және аналитикалық қабілеттерді дамытады. Тоғызқұмалақ арқылы оқушылар халқымыздың интеллектуалдық мәдениетімен танысып, ұлттық мұраға деген құрмет сезімін қалыптастырады.
Ұлттық ойындардың патриоттық тәрбиедегі маңызы олардың мазмұны арқылы жүзеге асады. Әрбір ұлттық ойын белгілі бір тарихи кезеңнің ерекшеліктерін бейнелейді. Сондықтан ұлттық ойындарды меңгеру арқылы оқушылар халқымыздың өткен өмірімен, батырлық дәстүрлерімен және ұлттық дүниетанымымен танысады.
Патриоттық тәрбие ең алдымен ұлттық сана-сезімнің қалыптасуынан басталады. Өз халқының мәдениетін, дәстүрін және тарихын білетін адам ғана туған жеріне шынайы сүйіспеншілікпен қарай алады. Ұлттық ойындар оқушыларды халқымыздың мәдени мұрасымен таныстыра отырып, олардың ұлттық мақтаныш сезімін қалыптастырады.
Дене шынықтыру сабақтарында ұлттық ойындарды қолдану оқушылардың қызығушылығын арттырады. Қазіргі балалардың басым бөлігі компьютерлік ойындарға және цифрлық технологияларға көбірек көңіл бөлетіндіктен, ұлттық ойындарды жаңаша ұйымдастыру маңызды. Мұғалім ұлттық ойындардың тарихын түсіндіріп, олардың тәрбиелік мәнін ашып көрсетуі тиіс. Бұл оқушылардың ойындарға саналы түрде қатысуына мүмкіндік береді.
Ұлттық ойындарды сабақ құрылымының әртүрлі кезеңдерінде қолдануға болады. Сабақтың дайындық бөлімінде қарапайым ұлттық қимыл-қозғалыс ойындарын ұйымдастыру тиімді. Бұл оқушылардың денесін қыздырып қана қоймай, сабаққа жағымды көңіл күй қалыптастырады.

Негізгі бөлімде асық ату, арқан тарту, ақсүйек элементтері, ұлттық эстафеталар және басқа да ұлттық ойындар қолданылады. Мұндай жұмыстар оқушылардың күшін, жылдамдығын, төзімділігін және икемділігін дамытуға мүмкіндік береді.

Сабақтың қорытынды бөлімінде ұлттық ойындардың тарихы мен тәрбиелік маңызы туралы қысқаша пікір алмасу ұйымдастыруға болады. Бұл оқушылардың алған әсерлерін қорытындылап, ұлттық құндылықтарға деген қызығушылығын арттырады.

Ұлттық ойындарды сабақтан тыс іс-шараларда пайдалану да тиімді нәтиже береді. Мектепішілік жарыстар, ұлттық спорт фестивальдері, ұлттық ойындар күні сияқты шаралар оқушылардың белсенділігін арттырады. Мұндай іс-шараларға ата-аналарды тарту ұлттық тәрбиенің сабақтастығын қамтамасыз етеді.

Қазіргі уақытта ұлттық ойындарды жаңғырту мәселесі мемлекеттік деңгейде қолдау тауып отыр. Ұлттық спорт түрлерінің халықаралық деңгейде танылуы жастардың ұлттық мәдениетке деген қызығушылығын арттыруда. Бұл жағдай мектептерде ұлттық ойындарды кеңінен насихаттауға жаңа мүмкіндіктер ашуда.

Ұлттық ойындар оқушылардың дене дайындығын жетілдірумен қатар олардың моральдық қасиеттерін қалыптастырады. Әділдік, достық, өзара көмек, батылдық және жауапкершілік сияқты құндылықтар ойын барысында табиғи түрде меңгеріледі. Сондықтан ұлттық ойындарды қолдану тұлғаны жан-жақты тәрбиелеудің тиімді құралы болып табылады.

Патриоттық тәрбие беру барысында ұлттық ойындардың тәрбиелік мүмкіндіктерін толық пайдалану қажет. Өйткені ұлттық ойындар жас ұрпақты халқымыздың рухани мұрасымен таныстырып қана қоймай, олардың бойында туған жерге деген сүйіспеншілік пен ұлттық мақтаныш сезімін қалыптастырады.

Ұлттық ойындарды дене шынықтыру сабақтарында жүйелі қолданудың нәтижелері оқушылардың физикалық, психологиялық және рухани дамуына оң әсер ететінін көрсетеді. Мұндай жұмыстардың басты ерекшелігі – оқушының денесін ғана емес, оның ұлттық санасын, азаматтық ұстанымын және тұлғалық қасиеттерін қатар дамытуында. Ұлттық ойындарға қатысқан оқушылар өз халқының мәдениетімен жақынырақ танысып, ұлттық құндылықтарды тереңірек түсіне бастайды. Бұл олардың патриоттық көзқарасының қалыптасуына тікелей ықпал етеді.

Қазіргі уақытта жастар арасында ұлттық мәдениетке деген қызығушылықты арттыру маңызды мәселелердің бірі болып отыр. Жаһандану жағдайында көптеген шетелдік мәдени үлгілердің ықпалы күшейіп жатқан кезеңде ұлттық ойындардың тәрбиелік әлеуеті ерекше маңызға ие. Ұлттық ойындар оқушылардың ұлттық болмысын сақтауға және оны болашақ ұрпаққа жеткізуге мүмкіндік береді.

Ұлттық ойындарды қолдану барысында оқушылардың дене дайындығы жақсарады. Жылдамдық, күш, төзімділік, ептілік және икемділік сияқты дене қасиеттері табиғи түрде дамиды. Сонымен қатар ойын жағдайындағы жаттығулар оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын арттырып, қозғалыс белсенділігін көбейтеді. Бұл қазіргі кезде кең таралған гиподинамия мәселесінің алдын алуға көмектеседі.

Ұлттық ойындардың тағы бір маңызды артықшылығы – олардың тәрбиелік ықпалының табиғилығында. Оқушылар көптеген тәрбиелік қағидаларды арнайы түсіндіру арқылы емес, ойын барысында меңгереді. Мысалы, арқан тарту ойынында ұжымдық әрекет пен ұйымшылдықтың маңызын түсінеді. Асық атуда дәлдік пен шыдамдылыққа үйренеді. Ал жарыс элементтері бар ойындар батылдық пен жеңіске деген ұмтылысты қалыптастырады.

Ұлттық ойындар арқылы оқушылардың коммуникативтік дағдылары да дамиды. Олар өзара қарым-қатынас жасауға, топпен жұмыс істеуге және ортақ мақсатқа жетуге үйренеді. Бұл қасиеттер қазіргі қоғамда аса маңызды құзыреттердің бірі болып саналады. Сонымен қатар ұлттық ойындар балалар арасындағы достық қарым-қатынасты нығайтып, жағымды психологиялық ахуал қалыптастырады.

Дене шынықтыру пәні мұғалімдерінің тәжірибесі көрсеткендей, ұлттық ойындарды жүйелі пайдалану сабақтың тиімділігін арттырады. Оқушылар мұндай сабақтарға белсенді қатысады, өйткені ұлттық ойындар олардың эмоциялық қызығушылығын оятады. Қызығушылық болған жерде оқу нәтижесі де жоғары болады.

Ұлттық ойындарды ұйымдастыру барысында қауіпсіздік мәселесіне де ерекше көңіл бөлінуі тиіс. Әр ойынның ережелері оқушыларға алдын ала түсіндіріліп, олардың жас ерекшеліктері ескерілуі қажет. Мұғалім ойынның тәрбиелік мақсатын нақты белгілеп, барлық оқушылардың белсенді қатысуына жағдай жасауы керек.

Патриоттық тәрбие беруде ұлттық ойындарды мектептің тәрбие жүйесімен үйлестіру маңызды. Ұлттық ойындарды тек дене шынықтыру сабағында ғана емес, сыныптан тыс іс-шараларда, мерекелік бағдарламаларда және спорттық жарыстарда да кеңінен қолдану қажет. Мұндай кешенді жұмыстар оқушылардың ұлттық мәдениетке деген тұрақты қызығушылығын қалыптастырады.

Ұлттық ойындар арқылы оқушылардың туған жерге деген сүйіспеншілігі нығаяды. Олар ата-бабаларымыздың өмір салтын, дүниетанымын және ұлттық дәстүрлерін тереңірек түсінеді. Бұл ұлттық бірегейлікті сақтаудың маңызды факторларының бірі болып табылады. Ұлттық құндылықтарды құрметтейтін ұрпақ қана өз елінің болашағына жауапкершілікпен қарай алады.

Дене шынықтыру пәні мұғалімдеріне ұлттық ойындарды қолдану бойынша бірнеше практикалық ұсыныс беруге болады. Біріншіден, әр тоқсанда ұлттық ойындарға арналған арнайы сабақтар ұйымдастырған тиімді. Екіншіден, ұлттық ойындардың шығу тарихы мен тәрбиелік мағынасын түсіндіру қажет. Үшіншіден, ұлттық ойындарды қазіргі заманғы педагогикалық технологиялармен ұштастыру маңызды. Төртіншіден, ұлттық спорт түрлеріне арналған мектепішілік жарыстарды жиі өткізу ұсынылады. Бесіншіден, ата-аналарды ұлттық ойындар негізіндегі іс-шараларға тарту тәрбиелік ықпалды күшейтеді.

Қазіргі білім беру жүйесінде ұлттық құндылықтарға негізделген тәрбие беру басым бағыттардың бірі болып табылады. Осы тұрғыдан алғанда ұлттық ойындар оқушылардың бойында патриотизмді, азаматтық жауапкершілікті және ұлттық мақтаныш сезімін қалыптастырудың тиімді құралы болып саналады. Олар арқылы оқушылар халқымыздың бай мәдени мұрасын танып, оны сақтауға деген жауапкершілікті сезінеді.

Қазақ халқының ұлттық ойындары – ғасырлар бойы қалыптасқан халық педагогикасының баға жетпес мұрасы. Олар ұлттық мәдениеттің, рухани құндылықтардың және тәрбиелік тәжірибенің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Ұлттық ойындар арқылы жас ұрпақтың дене дайындығы ғана емес, олардың ұлттық сана-сезімі, патриоттық көзқарасы және адамгершілік қасиеттері де қалыптасады.

Ұлттық ойындардың тәрбиелік әлеуеті олардың мазмұнында жатыр. Әрбір ойын батылдыққа, төзімділікке, ұйымшылдыққа, әділдікке және жауапкершілікке тәрбиелейді. Сонымен қатар ұлттық ойындар оқушыларды халқымыздың тарихымен, салт-дәстүрлерімен және ұлттық дүниетанымымен таныстырады.

Дене шынықтыру сабақтарында ұлттық ойындарды пайдалану оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын арттырып, физикалық қасиеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Ең бастысы – ұлттық ойындар арқылы оқушылардың бойында туған жерге, ұлттық мәдениетке және халық мұрасына деген құрмет қалыптасады. Бұл патриоттық тәрбиенің негізгі көрсеткіштерінің бірі болып табылады.

Қазіргі кезеңде ұлттық ойындарды жаңғырту және оларды білім беру үдерісіне кеңінен енгізу ерекше маңызға ие. Себебі ұлттық ойындар ұлттық болмысты сақтаудың, жас ұрпақты отансүйгіштікке тәрбиелеудің және рухани құндылықтарды насихаттаудың тиімді құралы болып табылады.

Сондықтан дене шынықтыру пәні мұғалімдері ұлттық ойындардың мүмкіндіктерін кеңінен пайдаланып, оларды оқу-тәрбие жұмысының маңызды бағыты ретінде қарастыруы қажет. Бұл өз кезегінде ұлттық рухы жоғары, дені сау, білімді және елжанды ұрпақ тәрбиелеуге мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана, 2024.
2. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. Дене шынықтыру пәнінің оқу бағдарламасы. – Астана, 2023.
3. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. Тәрбие жұмысының тұжырымдамалық негіздері. – Астана, 2023.
4. Алтынсарин Ы. Таңдамалы педагогикалық мұралар. – Алматы: Рауан, 2019.
5. Байтұрсынұлы А. Тәрбие және ұлттық құндылықтар. – Алматы: Ана тілі, 2020.
6. Арғынбаев Х. Қазақ халқының дәстүрлері мен ұлттық ойындары. – Алматы, 2019.
7. Қоңыратбаев Ә. Қазақтың халық педагогикасы. – Алматы, 2020.
8. Сейітқазы П. Ұлттық тәрбие негіздері. – Алматы, 2021.
9. Әбенбаев С. Тәрбие теориясы мен әдістемесі. – Алматы, 2020.
10. Құлназаров А. Қазақтың ұлттық спорт ойындары. – Алматы: Спорт, 2019.
11. Қазақстан ұлттық спорт қауымдастығы. Ұлттық спорт және тәрбие. – Астана, 2022.
12. UNESCO. Quality Physical Education Guidelines for Policy Makers. – Paris, 2021.

ПЕДАГОГ-ПИАНИСТ ПЕН КОНЦЕРТМЕЙСТЕРДІҢ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ МУЗЫКАСЫН ИГЕРУДЕГІ ИНТЕГРАЦИЯЛАНҒАН ӘДІСТЕМЕСІ

Ботабаева Жания Кеулімжайқызы

Алматы қаласы

Ахмет Жұбанов атындағы дарынды балаларға арналған Республикалық қазақ мамандандырылған музыкалық мектеп-интернаты

Міндетті фортепиано мұғалімі

Аннотация

Бұл мақалада педагог-пианист пен концертмейстердің қазақ ұлттық музыкасын меңгеру үдерісіндегі өзара кәсіби ықпалдастығы мен интеграцияланған әдістемесінің маңызы қарастырылады. Қазақ ұлттық музыкасының көркемдік-эстетикалық ерекшеліктерін фортепиано орындаушылығы арқылы игеру жолдары талданып, ұлттық музыкалық мұраны оқытудағы заманауи педагогикалық тәсілдер сараланады. Сонымен қатар концертмейстерлік қызметтің кәсіби мазмұны, оның орындаушылық және педагогикалық функциялары сипатталады. Мақалада ұлттық музыканы меңгеруде ансамбльдік орындау, шығармашылық серіктестік, репертуарлық саясат және интерпретациялық талдау әдістерінің тиімділігі ғылыми тұрғыда негізделеді. Қазақ ұлттық музыкасын болашақ музыканттардың кәсіби даярлығына енгізудің теориялық және практикалық аспектілері көрсетіліп, білім беру ұйымдарындағы музыкалық тәрбиенің сапасын арттыруға бағытталған ұсыныстар беріледі.

Түйін сөздер: педагог-пианист, концертмейстер, қазақ ұлттық музыкасы, интеграцияланған әдістеме, музыкалық білім, ұлттық құндылықтар, орындаушылық мәдениет, ансамбль.

Аннотация

В статье рассматривается значение интегрированной методики взаимодействия педагога-пианиста и концертмейстера в процессе освоения казахской национальной музыки. Анализируются пути освоения

художественно-эстетических особенностей казахской музыкальной культуры посредством фортепианного исполнительства, раскрываются современные педагогические подходы к обучению национальному музыкальному наследию. Особое внимание уделяется профессиональной деятельности концертмейстера, его педагогическим и исполнительским функциям. Обосновывается эффективность ансамблевого музицирования, творческого сотрудничества, репертуарной политики и интерпретационного анализа в процессе изучения национальной музыки. В статье представлены теоретические и практические аспекты включения казахской национальной музыки в профессиональную подготовку музыкантов и предложены рекомендации по повышению качества музыкального образования.
Ключевые слова: педагог-пианист, концертмейстер, казахская национальная музыка, интегрированная методика, музыкальное образование, национальные ценности, исполнительская культура, ансамбль.
Annotation
This article examines the significance of the integrated methodology of cooperation between a piano teacher and an accompanist in mastering Kazakh national music. The study analyzes ways of understanding the artistic and aesthetic features of Kazakh musical culture through piano performance and highlights modern pedagogical approaches to teaching national musical heritage. Special attention is paid to the professional activities of the accompanist, including pedagogical and performance functions. The effectiveness of ensemble performance, creative collaboration, repertoire planning, and interpretative analysis in the process of mastering national music is scientifically substantiated. The article presents theoretical and practical aspects of incorporating Kazakh national music into the professional training of musicians and provides recommendations for improving the quality of music education.
Keywords: piano teacher, accompanist, Kazakh national music, integrated methodology, music education, national values, performance culture, ensemble performance.
Музыкалық білім беру жүйесі әр халықтың мәдени мұрасын сақтауда, насихаттауда және келесі ұрпаққа жеткізуде маңызды орын алады. Әсіресе қазақ халқының ұлттық музыкасы ғасырлар бойы қалыптасқан рухани құндылықтардың, дүниетанымның, тарихи тәжірибенің және көркемдік ойлаудың көрінісі болып табылады. Сондықтан қазіргі білім беру кеңістігінде ұлттық музыкалық мұраны меңгерту мәселесі тек орындаушылық дайындықпен ғана шектелмей, ұлттық сана мен мәдени сәйкестікті қалыптастырудың маңызды құралы ретінде қарастырылады.

Қазақ ұлттық музыкасы өзінің құрылымдық ерекшелігімен, әуендік өрнегімен, ырғақтық еркіндігімен және терең эмоционалдық мазмұнымен ерекшеленеді. Домбыра күйлері, халық әндері, термелер мен жырлар ұлттық мәдениеттің ажырамас бөлігі болып табылады. Бұл мұраны кәсіби музыкалық білім беру жүйесіне енгізуде педагог-пианист пен концертмейстердің рөлі ерекше. Өйткені фортепиано қазіргі музыкалық білім берудің негізгі аспаптарының бірі ретінде ұлттық музыканы жаңа қырынан тануға мүмкіндік береді.

Педагог-пианисттің басты міндеттерінің бірі – білім алушының орындаушылық шеберлігін дамыту ғана емес, оның музыкалық дүниетанымын қалыптастыру, ұлттық өнерге қызығушылығын арттыру және көркемдік талғамын жетілдіру. Осы тұрғыдан алғанда қазақ ұлттық музыкасын оқыту барысында педагогтың әдістемелік дайындығы ерекше маңызға ие болады. Ұлттық музыканың интонациялық табиғатын, орындаушылық дәстүрлерін және тарихи-мәдени негіздерін терең меңгерген педагог қана студентке немесе оқушыға шығарманың мазмұнын толық жеткізе алады.

Концертмейстердің қызметі ұзақ уақыт бойы тек сүйемелдеуші ретінде қарастырылып келгенімен, қазіргі музыкалық педагогикада оның қызметі әлдеқайда кең ауқымда бағалануда. Концертмейстер орындаушылық серіктес қана емес, сонымен бірге музыкалық кеңесші, педагогикалық үдерістің белсенді қатысушысы және шығармашылық ынтымақтастықтың ұйымдастырушысы болып табылады. Әсіресе ұлттық музыканы меңгеру барысында концертмейстердің атқаратын қызметі айрықша маңызды. Ол білім алушының музыкалық есту қабілетін дамытуға, ансамбльдік мәдениетін қалыптастыруға, ырғақтық тұрақтылығын жетілдіруге және көркемдік бейнені түсінуіне ықпал етеді.

Интеграцияланған әдістеме ұғымы педагог-пианист пен концертмейстердің бірлескен кәсіби қызметін жүйелі ұйымдастыруды білдіреді. Бұл әдістемеде орындаушылық, педагогикалық, мәдениеттанымдық және тәрбиелік компоненттер өзара байланыста қарастырылады. Мұндай тәсіл білім алушылардың ұлттық музыканы тек техникалық тұрғыдан емес, оның рухани және мәдени мазмұнын түсіну арқылы игеруіне мүмкіндік береді.

Қазақ ұлттық музыкасын фортепиано арқылы оқыту барысында көптеген әдістемелік ерекшеліктер ескерілуі тиіс. Біріншіден, ұлттық музыканың ладтық-интонациялық табиғаты батыстық классикалық музыкадан ерекшеленеді. Сондықтан шығарманы талдау кезінде ұлттық интонацияның ерекшеліктеріне ерекше көңіл бөлінеді. Екіншіден, көптеген халық әндері мен күйлерінің орындалуында импровизациялық элементтер кездеседі. Бұл орындаушыдан шығармашылық еркіндік пен музыкалық ойлаудың икемділігін талап етеді. Үшіншіден, ұлттық музыканың мазмұны халықтың тұрмыс-тіршілігімен, тарихымен және дүниетанымымен тығыз байланысты болғандықтан, шығарманы орындау алдында оның тарихи-мәдени контекстін түсіндіру маңызды.

Қазіргі таңда музыкалық білім беру жүйесінде ұлттық құндылықтарға негізделген білім беру тұжырымдамасы ерекше маңызға ие болып отыр. Қазақстан Республикасының білім беру саласындағы стратегиялық құжаттарында ұлттық мәдени мұраны сақтау және дамыту мәселелері басым бағыттардың бірі ретінде белгіленген. Осыған байланысты музыкалық пәндерді оқытуда қазақ ұлттық музыкасын кеңінен пайдалану қажеттілігі артып келеді.

Педагог-пианист пен концертмейстердің бірлескен жұмысы барысында ансамбльдік орындау ерекше орын алады. Ансамбльдік орындау оқушылардың музыкалық есту қабілетін жетілдіріп қана қоймай, олардың бірін-бірі тыңдау мәдениетін қалыптастырады. Сонымен қатар ансамбльде ойнау барысында оқушылар жауапкершілікке, тәртіпке және шығармашылық серіктестікке үйренеді. Ұлттық музыканы ансамбль түрінде орындау оның көркемдік мазмұнын тереңірек түсінуге мүмкіндік береді.
Қазақ ұлттық музыкасын игеруде репертуарлық саясаттың да маңызы зор. Репертуар таңдауда оқушылардың жас ерекшеліктері, орындаушылық деңгейі және ұлттық музыкаға деген қызығушылығы ескерілуі қажет. Бастапқы кезеңде қарапайым халық әндерінің өңдеулері мен балаларға арналған ұлттық сипаттағы шығармаларды қолдану тиімді болса, кейін күрделі күйлердің фортепианолық транскрипцияларын, кәсіби композиторлардың ұлттық тақырыптағы шығармаларын енгізуге болады.
Музыкалық шығармаларды интерпретациялық талдау әдісі де ұлттық музыканы терең меңгеруге мүмкіндік береді. Интерпретация барысында оқушылар шығарманың құрылымын, драматургиясын, көркемдік бейнесін және ұлттық ерекшеліктерін зерттейді. Мұндай жұмыс олардың аналитикалық ойлау қабілетін дамытып, орындаушылық шешімдерді саналы түрде қабылдауына ықпал етеді.
Қазақ ұлттық музыкасын меңгерудегі интеграцияланған әдістеменің тағы бір маңызды бағыты – цифрлық технологияларды пайдалану. Заманауи ақпараттық құралдар ұлттық музыканы оқыту мүмкіндіктерін кеңейтеді. Бейнежазбалар, аудиоматериалдар, интерактивті платформалар және виртуалды концерттер арқылы оқушылар ұлттық музыканың үздік орындаушылық үлгілерімен таныса алады. Бұл олардың қызығушылығын арттырып, оқу үдерісінің тиімділігін жоғарылатады.
Музыкалық білім беру тәжірибесі көрсеткендей, педагог-пианист пен концертмейстердің үйлесімді ынтымақтастығы білім алушылардың шығармашылық әлеуетін дамытуда ерекше нәтиже береді. Бірлескен жұмыс барысында әр маман өзінің кәсіби мүмкіндіктерін толық пайдаланып, оқушының жан-жақты дамуына жағдай жасайды. Нәтижесінде ұлттық музыка тек оқу материалы ретінде емес, тұлғаның рухани қалыптасуының маңызды құралына айналады.
Бұл тұрғыда қазақ ұлттық музыкасын игеру үдерісі кәсіби дайындықпен қатар ұлттық мәдениетті құрметтеу, тарихи жадыны сақтау және ұлттық құндылықтарды дәріптеу міндеттерін де жүзеге асырады. Сондықтан педагог-пианист пен концертмейстердің интеграцияланған әдістемесі қазіргі музыкалық білім берудің маңызды ғылыми-педагогикалық бағыты ретінде қарастырылуы тиіс.

Педагог-пианист пен концертмейстердің кәсіби қызметін ұлттық музыканы игеру үдерісімен байланыстыра қарастырғанда олардың қызметінің тек орындаушылық шеңбермен шектелмейтінін байқауға болады. Қазіргі музыкалық білім беру жүйесінде бұл екі маманның жұмысы бір-бірімен тығыз байланыста жүзеге асады. Педагог-пианист білім алушының техникалық және көркемдік дайындығына жауап берсе, концертмейстер сол дайындықтың тәжірибелік жүзеге асуына ықпал етеді. Осы екі маманның кәсіби ынтымақтастығы нәтижесінде білім алушы ұлттық музыканы кешенді түрде меңгеруге мүмкіндік алады.
Қазақ ұлттық музыкасын игеру барысында ең алдымен ұлттық музыкалық ойлауды қалыптастыру міндеті туындайды. Ұлттық музыкалық ойлау дегеніміз – белгілі бір халықтың музыкалық тілін, интонациялық ерекшеліктерін, орындаушылық дәстүрлерін және көркемдік құндылықтарын түсіну қабілеті. Бұл қабілет бір күнде қалыптаспайды. Ол ұзақ уақыт бойы мақсатты педагогикалық жұмыстың нәтижесінде дамиды. Педагог-пианист пен концертмейстердің бірлескен әрекеті осы үдерістің тиімді жүзеге асуына жағдай жасайды.
Қазақ халқының музыкалық мәдениеті ғасырлар бойы ауызша дәстүр арқылы сақталып, ұрпақтан ұрпаққа беріліп отырған. Сондықтан ұлттық музыканы оқыту барысында халықтық орындаушылық дәстүрлерді сақтау мәселесі ерекше орын алады. Бүгінгі таңда көптеген музыкалық шығармалар ноталық жүйеге түсірілгенімен, олардың ішкі мазмұнын, орындаушылық ерекшеліктерін және ұлттық колоритін толық жеткізу үшін дәстүрлі орындаушылық тәжірибені де ескеру қажет. Осыған байланысты педагог-пианист пен концертмейстер білім алушыларды белгілі күйшілердің, әншілердің және музыканттардың орындау мәнерімен таныстыруы маңызды.
Ұлттық музыканы меңгеру барысында музыкалық шығарманың тарихи негіздерін зерттеу де үлкен маңызға ие. Қазақтың көптеген күйлері мен әндері белгілі тарихи оқиғаларға, тұлғаларға немесе халықтың әлеуметтік өміріне байланысты дүниеге келген. Мысалы, Құрманғазының күйлері қазақ халқының еркіндікке ұмтылысын бейнелесе, Дәулеткерей шығармаларында философиялық тереңдік пен эстетикалық нәзіктік басым келеді. Ал Тәттімбет күйлері қазақ даласының табиғатын, адамның ішкі сезімдерін және ұлттық дүниетанымды көркем түрде жеткізеді. Осындай шығармаларды орындамас бұрын олардың шығу тарихын түсіндіру оқушының шығарманы терең түсінуіне мүмкіндік береді.
Педагог-пианист ұлттық музыканы үйрету барысында ең алдымен музыкалық мәтінді сауатты талдау жұмыстарын ұйымдастырады. Музыкалық талдау шығарманың құрылымын, жанрын, стилін, интонациялық ерекшеліктерін және көркемдік мазмұнын анықтауға мүмкіндік береді. Бұл талдау барысында концертмейстер де белсенді қатысып, шығарманың ансамбльдік орындалу ерекшеліктерін көрсетеді. Мұндай бірлескен жұмыс білім алушылардың шығарманы тек механикалық орындап қана қоймай, оның көркемдік табиғатын түсінуіне ықпал етеді.
Қазақ ұлттық музыкасын фортепиано аспабына бейімдеу мәселесі де маңызды әдістемелік міндеттердің бірі болып табылады. Домбыра, қобыз немесе сыбызғыға арналған көптеген шығармаларды фортепиано арқылы орындау барысында олардың ұлттық ерекшелігін жоғалтпау қажет. Бұл жерде педагог-пианист орындау техникасын ғана емес, ұлттық дыбыстау мәдениетін де қалыптастыруға көңіл бөледі. Мысалы, домбыра

күйлеріндегі шерту тәсілдерінің әсерін фортепианода беру үшін арнайы штрихтар мен динамикалық тәсілдер қолданылады. Концертмейстер осындай ерекшеліктерді ансамбльдік орындауда сақтауға көмектеседі.
Музыкалық білім беру тәжірибесінде шығармашылық серіктестік ұғымы ерекше маңызға ие. Педагог-пианист пен концертмейстердің арасындағы шығармашылық серіктестік оқушы үшін үлгі болып табылады. Егер мұғалімдер өзара үйлесімді жұмыс жасап, бір-бірінің кәсіби пікіріне құрметпен қараса, оқушы да шығармашылық қарым-қатынас мәдениетін меңгереді. Бұл әсіресе ансамбльдік орындау кезінде анық байқалады. Ансамбльде әр орындаушы басқа қатысушылардың ойын тыңдап, өз партиясын жалпы музыкалық тұтастыққа бағындыруы тиіс.
Қазақ ұлттық музыкасын игеруде көркемдік интерпретация мәселесі ерекше орын алады. Бір шығарманы әр орындаушы әртүрлі түсінуі мүмкін. Бұл орындаушылық өнердің табиғатына тән құбылыс. Дегенмен ұлттық музыканың стильдік ерекшеліктерін сақтай отырып интерпретация жасау маңызды. Педагог-пианист пен концертмейстер білім алушыларға шығарманың негізгі идеяларын түсіндіре отырып, олардың өзіндік орындаушылық көзқарасын қалыптастыруға көмектеседі. Мұндай жұмыс шығармашылық дербестіктің дамуына ықпал етеді.
Бүгінгі күні музыкалық білім беру жүйесінде тұлғалық-бағдарлы оқыту технологиялары кеңінен қолданылуда. Бұл технологиялар әр білім алушының жеке ерекшеліктерін ескеруге мүмкіндік береді. Ұлттық музыканы оқыту барысында да оқушылардың қабілеттері, қызығушылықтары және орындаушылық деңгейлері есепке алынуы тиіс. Кейбір оқушылар лирикалық шығармаларды жақсы орындаса, басқалары техникалық күрделі күйлерге бейім болуы мүмкін. Сондықтан педагог-пианист пен концертмейстер әр білім алушыға жеке тәсіл қолдануы қажет.
Музыкалық шығармашылықты дамыту мақсатында импровизация элементтерін пайдалану да тиімді нәтиже береді. Қазақ музыкасының табиғатында импровизация ерекше орын алады. Ақындар айтысы, жыраулық дәстүр және күйшілік өнердің көптеген үлгілері импровизациялық сипатқа ие. Сондықтан ұлттық музыканы оқыту барысында шығармашылық еркіндікке жағдай жасау маңызды. Педагог-пианист пен концертмейстер оқушыларға белгілі бір музыкалық тақырып негізінде шағын импровизациялар орындауға мүмкіндік беру арқылы олардың музыкалық қиялын дамыта алады.
Қазақ ұлттық музыкасын игерудегі тағы бір маңызды мәселе – эмоциялық қабылдау. Музыкалық шығарманы терең түсіну үшін оны эмоциялық тұрғыдан сезіну қажет. Ұлттық музыкада халықтың қуанышы, мұңы, арманы, күресі және дүниетанымы көрініс табады. Сондықтан шығарманы орындау барысында оның эмоциялық мазмұнын ашу ерекше маңызды. Бұл бағытта педагог-пианист пен концертмейстер түрлі көркемдік салыстырулар, бейнелік сипаттамалар және тарихи деректер арқылы оқушының эмоциялық қабылдауын күшейтеді.
Концерттік қызмет те ұлттық музыканы игерудің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Оқу аудиториясында меңгерілген шығармалар концерттік сахнада жаңа деңгейде ашылады. Концерт барысында оқушы жауапкершілікті сезінеді, орындаушылық тәжірибе жинақтайды және көрерменмен қарым-қатынас жасау дағдыларын қалыптастырады. Мұндай тәжірибе оның кәсіби дамуына оң әсер етеді. Сондықтан педагог-пианист пен концертмейстер оқу жылы бойы түрлі концерттер, музыкалық кештер және шығармашылық кездесулер ұйымдастыруға көңіл бөлуі тиіс.
Музыкалық білім беру саласындағы халықаралық тәжірибе ұлттық музыканы оқытуда интеграцияланған әдістемелердің тиімділігін дәлелдеп отыр. Әлемнің көптеген елдерінде ұлттық музыкалық мұраны оқыту барысында орындаушылық, тарихи, мәдени және тәрбиелік компоненттер өзара байланыста қарастырылады. Қазақстандық музыкалық білім беру жүйесінде де осындай тәжірибелерді кеңінен енгізу ұлттық мәдениетті сақтау мен дамытуға мүмкіндік береді.
Ұлттық музыканы оқыту арқылы білім алушылардың патриоттық сезімі де қалыптасады. Өйткені ұлттық музыка адамның туған жеріне, халқына және мәдени мұрасына деген сүйіспеншілігін арттырады. Музыкалық шығармалар арқылы оқушылар қазақ халқының тарихын, дәстүрлерін және рухани құндылықтарын тереңірек түсінеді. Бұл олардың ұлттық бірегейлігін қалыптастыруға ықпал етеді.
Осылайша педагог-пианист пен концертмейстердің қазақ ұлттық музыкасын игерудегі интеграцияланған әдістемесі музыкалық білім берудің маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Бұл әдістеме білім алушылардың орындаушылық шеберлігін дамытуға ғана емес, олардың ұлттық мәдениетке деген құрметін қалыптастыруға, шығармашылық әлеуетін ашуға және рухани дүниесін байытуға мүмкіндік береді.
Педагог-пианист пен концертмейстердің қазақ ұлттық музыкасын игерудегі интеграцияланған әдістемесінің практикалық тиімділігі ең алдымен сабақ құрылымынан көрінеді. Музыкалық білім беру тәжірибесінде сабақтың әр кезеңі нақты мақсатқа бағытталғанда ғана күтілетін нәтиже жүзеге асады. Ұлттық музыканы меңгеруге арналған сабақтарда техникалық дайындық, теориялық білім, тарихи-мәдени ақпарат және орындаушылық тәжірибе өзара байланыста ұйымдастырылуы қажет. Осындай жүйелілік білім алушының музыкалық шығарманы жан-жақты түсінуіне мүмкіндік береді.
Сабақтың алғашқы кезеңінде педагог-пианист оқушылардың назарын шығарманың мазмұнына аударуға бағытталған жұмыстар жүргізеді. Бұл кезеңде шығарманың авторы, пайда болу тарихы, жанрлық ерекшелігі және ұлттық мәдениеттегі орны түсіндіріледі. Мысалы, Құрманғазының «Балбырауын», Дәулеткерейдің «Жігер», Тәттімбеттің «Саржайлау», Нұрғиса Тілендиевтің шығармаларын орындамас бұрын олардың мазмұны мен көркемдік ерекшеліктері туралы ақпарат беріледі. Мұндай түсіндірулер оқушының шығарманы саналы қабылдауына жағдай жасайды.

Келесі кезеңде концертмейстердің қатысуымен шығарманың музыкалық мәтіні талданады. Бұл талдау барысында әуендік құрылым, ырғақтық ерекшеліктер, динамикалық даму және көркемдік бейнелер анықталады. Ұлттық музыканы орындауда кездесетін ерекшеліктердің бірі – оның табиғи еркіндігі мен эмоциялық кеңдігі. Сондықтан орындаушы тек ноталық мәтінге сүйеніп қана қоймай, шығарманың ішкі мазмұнын сезінуі тиіс.

Практикалық жұмыстың маңызды бағыттарының бірі – ұлттық шығармаларды ансамбльдік орындау. Мұндай жұмыс барысында оқушылар өзара тыңдау, келісімге келу және біртұтас музыкалық бейне қалыптастыру дағдыларын меңгереді. Ансамбльде орындау кезінде концертмейстердің рөлі ерекше көрінеді. Ол орындаушылардың ырғақтық тұрақтылығын сақтап, көркемдік тұтастықты қамтамасыз етеді және музыкалық серіктестік мәдениетін қалыптастырады.

Қазақ ұлттық музыкасын игеруде репертуарлық жоспарлау маңызды орын алады. Репертуар оқушының жас ерекшелігіне, дайындық деңгейіне және психологиялық ерекшеліктеріне сәйкес таңдалуы тиіс. Бастапқы кезеңде халық әндерінің қарапайым өңдеулері мен балаларға арналған шығармалар енгізіледі. Кейін біртіндеп күрделірек туындыларға көшу жүзеге асырылады.

Бастауыш деңгейде Ахмет Жұбановтың балаларға арналған пьесалары, халық әндерінің жеңіл өңдеулері, Латиф Хамидидің шағын шығармалары тиімді нәтиже береді. Орта деңгейде қазақ композиторларының ұлттық тақырыптағы шығармалары, ал жоғары деңгейде күрделі күйлердің фортепианолық нұсқалары мен концерттік туындылар енгізіледі. Мұндай жүйелілік білім алушылардың орындаушылық мүмкіндіктерін біртіндеп дамытуға жағдай жасайды.

Интеграцияланған әдістемеде цифрлық технологияларды пайдалану да ерекше маңызға ие. Бүгінгі таңда музыкалық білім беру саласында мультимедиялық ресурстар кеңінен қолданылуда. Қазақ ұлттық музыкасын оқыту барысында тарихи бейнематериалдар, белгілі орындаушылардың концерттік жазбалары, интерактивті платформалар және цифрлық ноталық қорлар сабақтың тиімділігін арттырады.

Мысалы, белгілі күйшілердің орындауындағы бейнежазбаларды тыңдау арқылы оқушылар ұлттық орындаушылық дәстүрдің ерекшеліктерін байқайды. Онлайн архивтер мен цифрлық кітапханалар арқылы тарихи деректермен танысады. Сонымен қатар қазіргі жасанды интеллект технологиялары музыкалық шығармаларды талдау, дыбыстық материалдарды салыстыру және орындаушылық қателерді анықтау бағытында қосымша мүмкіндік беруде.

Педагог-пианист пен концертмейстердің интеграцияланған қызметі бағалау жүйесінде де көрініс табады. Қазіргі білім беру талаптарына сәйкес бағалау тек қорытынды нәтижеге ғана емес, оқу үдерісіне де бағытталуы тиіс. Осыған байланысты ұлттық музыканы меңгеру деңгейін анықтауда бірнеше көрсеткіштер қолданылады.

Бірінші көрсеткіш – техникалық орындаушылық деңгей. Мұнда саусақ техникасы, штрихтардың орындалуы, ырғақтық дәлдік және дыбыс сапасы бағаланады. Екінші көрсеткіш – музыкалық мәтінді түсіну деңгейі. Үшінші көрсеткіш – көркемдік интерпретация сапасы. Төртінші көрсеткіш – ансамбльдік орындау мәдениеті. Бесінші көрсеткіш – ұлттық стиль ерекшеліктерін сақтау деңгейі.

Осындай кешенді бағалау жүйесі білім алушылардың нақты жетістіктерін анықтауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар оқушылар өздерінің күшті және әлсіз жақтарын түсініп, әрі қарай даму бағыттарын белгілей алады.

Музыкалық білім берудің тәрбиелік аспектісі де назардан тыс қалмауы тиіс. Қазақ ұлттық музыкасы – халықтың рухани жадын сақтаушы құндылықтардың бірі. Сондықтан оны оқыту тек орындаушылық дағды қалыптастыру емес, ұлттық сана тәрбиелеу міндетін де жүзеге асырады. Музыкалық шығармалар арқылы оқушылар халқымыздың тарихын, дүниетанымын, салт-дәстүрін және эстетикалық құндылықтарын тереңірек түсінеді.

Ұлттық музыкамен жүйелі жұмыс жасау нәтижесінде білім алушылардың өнерге деген қызығушылығы артып, мәдени көкжиегі кеңейеді. Олар ұлттық өнерді тек оқу пәні ретінде емес, өзінің рухани өмірінің маңызды бөлігі ретінде қабылдай бастайды. Бұл олардың жалпы тұлғалық дамуына оң әсер етеді.

Педагог-пианист пен концертмейстердің кәсіби қызметі заманауи білім беру жағдайында үнемі жетілдіруді талап етеді. Жаңа технологиялардың дамуы, білім беру мазмұнының жаңаруы және мәдениетаралық байланыстардың кеңеюі мамандардан жоғары кәсіби құзыреттілікті қажет етеді. Сондықтан олардың үздіксіз кәсіби даму жүйесіне қатысуы, ғылыми-зерттеу жұмыстарымен айналысуы және шығармашылық ізденісте болуы маңызды.

Қазақ ұлттық музыкасын оқытудағы интеграцияланған әдістеменің болашағы зор. Бұл әдістеме ұлттық музыкалық мұраны сақтауға, оны жаңа ұрпаққа сапалы жеткізуге және кәсіби музыкалық білім берудің мазмұнын байытуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар ол ұлттық мәдениетті әлемдік мәдени кеңістікке танытудың тиімді құралы болып табылады.

Қазіргі жаһандану жағдайында ұлттық мәдениетті сақтау мәселесі ерекше маңызға ие болып отыр. Мұндай жағдайда қазақ ұлттық музыкасын кәсіби деңгейде оқыту елдің мәдени қауіпсіздігін қамтамасыз етудің маңызды бағыттарының біріне айналады. Осы міндетті жүзеге асыруда педагог-пианист пен концертмейстердің бірлескен еңбегі ерекше рөл атқарады.

Олардың кәсіби ынтымақтастығы нәтижесінде білім алушылар тек музыкалық сауаттылықты меңгеріп қана қоймай, ұлттық мәдениеттің құндылықтарын бойына сіңіреді, шығармашылық қабілеттерін дамытады және эстетикалық дүниетанымын қалыптастырады. Бұл өз кезегінде болашақта ұлттық өнерді жалғастырушы әрі насихаттаушы жаңа буын музыканттардың қалыптасуына негіз болады.

Педагог-пианист пен концертмейстердің қазақ ұлттық музыкасын игерудегі интеграцияланған әдістемесі қазіргі музыкалық білім беру жүйесінің маңызды ғылыми-педагогикалық бағыттарының бірі болып табылады. Бұл әдістеме орындаушылық дайындықты, ұлттық мәдениетті меңгеруді, шығармашылық дамуды және тұлғалық тәрбиені өзара байланыстыра отырып жүзеге асырады. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, педагог-пианист пен концертмейстердің мақсатты әрі үйлесімді ынтымақтастығы білім алушылардың музыкалық қабілеттерін дамытуға, ұлттық музыкалық мұраны терең түсінуіне және шығармашылық әлеуетін толық ашуға мүмкіндік береді.

Интеграцияланған әдістеменің басты артықшылығы – ұлттық музыканы оқыту үдерісін кешенді ұйымдастыруында. Бұл тәсіл арқылы білім алушылар қазақ халқының музыкалық мәдениетін тек теориялық тұрғыдан ғана емес, практикалық орындаушылық қызмет арқылы да меңгереді. Сонымен қатар ұлттық музыкаға негізделген білім беру олардың эстетикалық талғамын қалыптастырып, ұлттық сана мен рухани құндылықтарды дамытуға ықпал етеді.

Педагог-пианист пен концертмейстердің шығармашылық серіктестігі музыкалық білім берудің сапасын арттырып қана қоймай, ұлттық өнерді сақтауға және дамытуға бағытталған маңызды әлеуметтік-мәдени міндеттердің орындалуына мүмкіндік береді. Сондықтан қазақ ұлттық музыкасын оқытудағы интеграцияланған әдістемені білім беру ұйымдарының тәжірибесіне кеңінен енгізу бүгінгі күннің өзекті міндеттерінің бірі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Жұбанов А. Қазақ халқының композиторлары мен музыканттары. – Алматы: Өнер, 2002.
2. Ерзакович Б. Қазақ халқының музыкалық мұрасы. – Алматы: Ғылым, 1998.
3. Қасқабасов С. Қазақ мәдениетінің тарихы. – Алматы: Атамұра, 2011.
4. Тілендиев Н. Таңдамалы музыкалық шығармалар жинағы. – Алматы: Өнер, 2010.
5. Әбенова С. Музыкалық білім беру әдістемесі. – Алматы: Қазақ университеті, 2018.
6. Райымбергенов С. Концертмейстерлік өнер негіздері. – Алматы: Білім, 2016.
7. Құрманғазы шығармаларының толық жинағы. – Алматы: Өнер, 2014.
8. Тәттімбет күйлері. – Алматы: Дәуір, 2012.
9. Дәулеткерей шығармалары. – Алматы: Өнер, 2013.
10. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана.
11. Қазақстан Республикасының мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты. – Астана.
12. Назарбаев Н. Ұлы даланың жеті қыры. – Астана, 2018.
13. Зимина А.Н. Основы музыкальной педагогики. – Москва: Академия, 2015.
14. Абдуллин Э.Б. Теория музыкального образования. – Москва: Просвещение, 2017.
15. Кабалевский Д.Б. Музыкалық тәрбие мәселелері. – Москва, 2009.

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ДӘУІРІНДЕГІ ДАЯРЛЫҚ СЫНЫП ТӘРБИЕШІСІНІҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІ: МҮМКІНДІКТЕР МЕН ЖАҢА ТАЛАПТАР

Коконева Райгуль Аскаровна

Шығыс Қазақстан облысының білім басқармасы Алтай ауданы бойынша білім бөлімінің "Серебрянск қаласының №4 орта мектебі" КММ Даярлық сынып тәрбиешісі

Аннотация

Бұл мақалада жасанды интеллект технологиялары қарқынды дамып отырған қазіргі кезеңдегі даярлық сынып тәрбиешісінің кәсіби құзыреттілігі, оның мазмұны мен құрылымындағы өзгерістер қарастырылады. Білім беру жүйесінің цифрлық трансформациясы мектепалды даярлық ұйымдары қызметінің барлық бағытына ықпал етіп, тәрбиеші мамандығына жаңа талаптар қоюда. Жасанды интеллект құралдарының білім беру үдерісіне енгізілуі тәрбиешінің педагогикалық қызметін жеңілдетіп қана қоймай, оның кәсіби дамуына, шығармашылық әлеуетін арттыруға және оқыту сапасын жетілдіруге мүмкіндік береді. Сонымен қатар аталған технологияларды тиімді қолдану үшін тәрбиешінің цифрлық сауаттылығы, ақпараттық мәдениеті, сыни ойлау қабілеті мен этикалық жауапкершілігі жоғары деңгейде болуы қажет. Мақалада даярлық сынып тәрбиешісінің кәсіби құзыреттілігінің негізгі компоненттері, жасанды интеллектті қолданудың артықшылықтары мен тәуекелдері, сондай-ақ қазіргі қоғам талаптарына сәйкес қалыптасатын жаңа кәсіби сапалар талданады.

Қазіргі әлем бұрын-соңды болмаған технологиялық өзгерістер кезеңін бастан өткеруде. Цифрландыру, автоматтандыру және жасанды интеллект жүйелерінің қарқынды дамуы экономиканың, мәдениеттің, ғылымның және білім беру саласының даму бағытын айқындап отыр. Әсіресе соңғы жылдары жасанды интеллект құралдарының кең таралуы адам қызметінің көптеген салаларына жаңа серпін берді. Бұл өзгерістер білім беру жүйесіне де тікелей әсер етуде. Бүгінгі таңда білім беру ұйымдарының алдында тек білім беріп қана қоймай, болашақта технологиялық ортада өмір сүріп, еңбек ететін ұрпақты тәрбиелеу міндеті тұр. Сондықтан

мектепалды даярлық кезеңінен бастап балаларды заманауи қоғам талаптарына бейімдеу маңызды педагогикалық міндеттердің біріне айналды.

Мектепалды даярлық – баланың тұлғалық дамуының ең маңызды кезеңдерінің бірі. Осы кезеңде баланың танымдық қызығушылығы, әлеуметтік дағдылары, шығармашылық қабілеттері мен оқу әрекетіне дайындығы қалыптасады. Сондықтан даярлық сынып тәрбиешісінің рөлі ерекше маңызға ие. Ол тек білім беруші ғана емес, баланың жан-жақты дамуын ұйымдастырушы, бағыттаушы және қолдаушы тұлға болып табылады. Жасанды интеллект дәуірінде бұл міндеттер бұрынғыдан да күрделене түсуде. Өйткені қазіргі балалар цифрлық технологиялар ортасында өсіп келеді және олардың танымдық ерекшеліктері мен ақпаратты қабылдау тәсілдері алдыңғы буындардан айтарлықтай өзгеше.

Білім беру жүйесіндегі өзгерістер педагогтің кәсіби құзыреттілігі ұғымына да жаңа мазмұн енгізуде. Бұрын тәрбиешінің кәсіби шеберлігі негізінен пәндік білім деңгейімен, әдістемелік даярлығымен және тәрбиелік жұмыс жүргізу қабілетімен бағаланса, қазіргі жағдайда оған цифрлық құзыреттілік, ақпараттық сауаттылық, инновациялық технологияларды қолдану дағдылары және үздіксіз кәсіби даму қабілеті сияқты жаңа талаптар қосылды. Әсіресе жасанды интеллект құралдарының білім беру үдерісіне енуі педагогтің кәсіби қызметінің сипатын өзгертіп отыр.

Жасанды интеллект дегеніміз – адамның ойлау әрекеттеріне тән функцияларды орындауға қабілетті компьютерлік жүйелер мен бағдарламалардың жиынтығы. Оларға мәтін құрастыру, ақпаратты талдау, болжам жасау, сөйлеуді тану, бейне және сурет өңдеу сияқты көптеген қызметтер жатады. Қазіргі уақытта жасанды интеллект білім беру саласында сабақ жоспарларын әзірлеу, оқу материалдарын дайындау, білім алушылардың жетістіктерін талдау, жеке білім беру траекторияларын құру және әкімшілік жұмыстарды автоматтандыру мақсатында кеңінен қолданылуда.

Даярлық сынып тәрбиешісі үшін жасанды интеллекттің мүмкіндіктері өте ауқымды. Біріншіден, ол тәрбиешінің уақытын үнемдеуге көмектеседі. Күнделікті оқу қызметтерін жоспарлау, дидактикалық материалдар әзірлеу, көрнекіліктер дайындау және ата-аналарға арналған ақпараттық мәтіндерді құрастыру сияқты жұмыстарды орындауда жасанды интеллект құралдары тиімді көмекші бола алады. Бұл тәрбиешіге балалармен тікелей жұмыс істеуге көбірек уақыт бөлуге мүмкіндік береді.

Екіншіден, жасанды интеллект оқу-тәрбие үдерісін жекелендіруге жағдай жасайды. Әр баланың даму деңгейі, қызығушылығы және оқу қарқыны әртүрлі болатындықтан, олармен жеке жұмыс жүргізу маңызды. Заманауи цифрлық құралдар балалардың оқу әрекеттерін талдап, олардың қажеттіліктеріне сәйкес тапсырмалар ұсынуға мүмкіндік береді. Мұндай тәсіл білім беру сапасын арттырып, әр баланың әлеуетін толық ашуға ықпал етеді.

Үшіншіден, жасанды интеллект шығармашылық жұмысты қолдаудың тиімді құралы болып табылады. Тәрбиеші ертегілер, ойындар, танымдық тапсырмалар, жұмбақтар мен шығармашылық жаттығулар әзірлеу кезінде жасанды интеллект мүмкіндіктерін пайдалана алады. Бұл балалардың қызығушылығын арттырып, олардың танымдық белсенділігін күшейтеді. Сонымен қатар тәрбиеші әртүрлі тақырыптар бойынша жаңа идеялар алып, оқу қызметтерін мазмұнды әрі тартымды ұйымдастыруға мүмкіндік алады.

Алайда жасанды интеллектті пайдалану белгілі бір тәуекелдер мен қиындықтарды да туындатады. Ең алдымен, технологияларды шектен тыс қолдану педагогтің кәсіби дербестігін төмендетуі мүмкін. Егер тәрбиеші барлық жұмысты автоматтандырылған жүйелерге сүйеніп орындаса, оның шығармашылық ізденісі мен кәсіби ойлау қабілеті әлсіреуі ықтимал. Сондықтан жасанды интеллект педагогтің орнын алмастырушы құрал емес, оның кәсіби қызметін қолдаушы көмекші құрал ретінде қарастырылуы тиіс.

Сонымен қатар мектепалды жастағы балалардың психологиялық ерекшеліктерін ескеру қажет. Балалардың әлеуметтік қарым-қатынасқа, эмоциялық қолдауға және тірі қарым-қатынасқа деген қажеттілігі жоғары болады. Осыған байланысты тәрбиеші мен бала арасындағы тікелей қарым-қатынас тәрбиелік жұмыстың негізгі факторы болып қала береді. Ешқандай технология мейірімділік, жанашырлық, эмпатия және адамгершілік құндылықтарды толық алмастыра алмайды. Сондықтан жасанды интеллектті пайдалану барысында гуманистік педагогика қағидаларын сақтау ерекше маңызды.

Жасанды интеллект дәуіріндегі даярлық сынып тәрбиешісінің кәсіби құзыреттілігі ең алдымен педагогикалық құзыреттілікке негізделеді. Педагогикалық құзыреттілік тәрбиешінің балалардың жас және психологиялық ерекшеліктерін білуін, тиімді оқыту әдістерін меңгеруін, оқу-тәрбие үдерісін ғылыми негізде ұйымдастыра алуын қамтиды. Қазіргі жағдайда бұл құзыреттілік цифрлық технологияларды педагогикалық мақсаттарға сәйкес қолдана білу қабілетімен толықтырылады.

Кәсіби құзыреттіліктің маңызды құрамдас бөліктерінің бірі – цифрлық құзыреттілік. Цифрлық құзыреттілік ақпараттық-коммуникациялық технологияларды тиімді пайдалану, цифрлық ресурстарды таңдау және бағалау, ақпараттық қауіпсіздік талаптарын сақтау, онлайн платформалармен жұмыс істеу және жаңа технологияларды меңгеру қабілеттерін қамтиды. Жасанды интеллект дәуірінде бұл құзыреттілік педагогтің кәсіби табыстылығының маңызды көрсеткіштерінің біріне айналып отыр.

Цифрлық құзыреттілік тек техникалық дағдылармен шектелмейді. Ол ақпаратты сыни тұрғыдан бағалау, жалған ақпаратты ажырату, алынған мәліметтердің сенімділігін тексеру және этикалық нормаларды сақтау сияқты дағдыларды да қамтиды. Себебі жасанды интеллект жүйелері кей жағдайда қате немесе толық емес ақпарат ұсынуы мүмкін. Сондықтан тәрбиеші ұсынылған ақпаратты талдап, оның дұрыстығын тексеруге міндетті.

Жасанды интеллект дәуіріндегі даярлық сынып тәрбиешісінің кәсіби құзыреттілігінің тағы бір маңызды құрамдас бөлігі – коммуникативтік құзыреттілік. Қазіргі қоғамда педагог тек балалармен ғана емес, ата-аналармен, әріптестермен, әкімшілік өкілдерімен және түрлі әлеуметтік серіктестермен тығыз байланыста жұмыс істейді. Ақпараттық технологиялар дамыған заманда бұл қарым-қатынас тек дәстүрлі форматта емес, цифрлық ортада да жүзеге асырылады. Сондықтан тәрбиеші электрондық коммуникация мәдениетін меңгеріп, ақпаратты түсінікті, сауатты және тиімді жеткізе білуі қажет.

Мектепалды даярлық кезеңіндегі тәрбие жұмысының табысты болуы ата-анамен серіктестік қарым-қатынас орнатуға тікелей байланысты. Қазіргі таңда ата-аналардың басым бөлігі цифрлық платформалар мен әлеуметтік желілер арқылы ақпарат алады. Осыған сәйкес тәрбиеші ата-аналармен кері байланысты ұйымдастыруда, кеңес беруде және баланың жетістіктері туралы ақпарат ұсынуда цифрлық құралдарды тиімді пайдалануы тиіс. Жасанды интеллект негізіндегі бағдарламалар ақпараттық хабарламалар, кеңестер, жиналыс материалдары және тәрбиелік мазмұндағы мәтіндер дайындауға көмектесе алады. Дегенмен ата-анамен қарым-қатынаста адамгершілік құндылықтар мен жеке жауапкершілік әрдайым басты орында қалуы қажет.

Қазіргі білім беру кеңістігінде тәрбиешіден зерттеушілік құзыреттілік те талап етіледі. Зерттеушілік құзыреттілік педагогтің өз тәжірибесін талдауына, кездесетін мәселелерді анықтауына және оларды шешудің тиімді жолдарын іздеуіне мүмкіндік береді. Жасанды интеллект құралдары педагогикалық зерттеулер жүргізуде, сауалнамалар нәтижелерін өңдеуде, статистикалық мәліметтерді талдауда және қорытынды жасауда үлкен көмек көрсетеді. Бұл өз кезегінде тәрбиешінің кәсіби қызметінің сапасын арттырып, үздік тәжірибелерді қалыптастыруға жағдай жасайды.

Бүгінгі күні даярлық сынып тәрбиешісі өмір бойы білім алуға дайын маман болуы тиіс. Технологиялардың жылдам өзгеруі педагогтен үздіксіз кәсіби дамуды талап етеді. Кеше ғана өзекті болған білім мен дағдылар бірнеше жылдан кейін ескіріп қалуы мүмкін. Сондықтан қазіргі тәрбиеші жаңа технологияларды меңгеруге, инновациялық әдістерді зерттеуге және кәсіби құзыреттілігін үнемі жетілдіруге ұмтылуы қажет. Бұл тұрғыда жасанды интеллект кәсіби дамудың тиімді құралы ретінде көрінеді. Ол педагогке қажетті ақпаратты жылдам табуға, ғылыми мақалаларды талдауға, әдістемелік ұсыныстар әзірлеуге және өзіндік білім алуды ұйымдастыруға көмектеседі.

Жасанды интеллект дәуірінде қалыптасатын маңызды кәсіби сапалардың бірі – бейімделгіштік. Қазіргі қоғамда өзгерістер өте жылдам жүреді. Жаңа бағдарламалар, платформалар мен технологиялар үздіксіз пайда болып отырады. Мұндай жағдайда тәрбиеші өзгерістерге тез бейімделе алуы керек. Бейімделгіштік жаңа жағдайларға икемделуді ғана емес, сонымен қатар өзгерістерді кәсіби дамудың мүмкіндігі ретінде қабылдауды білдіреді. Бұл қасиет педагогтің бәсекеге қабілеттілігін арттырып, кәсіби тұрақтылығын қамтамасыз етеді.

Сыни ойлау да жасанды интеллект дәуіріндегі негізгі құзыреттердің бірі болып саналады. Жасанды интеллект ұсынған ақпарат әрдайым толық немесе нақты бола бермейді. Кейде жүйелер шындыққа сәйкес келмейтін мәліметтер беруі мүмкін. Сондықтан тәрбиеші кез келген ақпаратты талдау, салыстыру және бағалау дағдыларын меңгеруі тиіс. Сыни ойлау қабілеті педагогке негізделген шешімдер қабылдауға және кәсіби қызметінің сапасын арттыруға мүмкіндік береді.

Жасанды интеллектті білім беру үдерісіне енгізу этикалық мәселелердің де өзектілігін арттырды. Әсіресе балалардың жеке деректерін қорғау, ақпараттық қауіпсіздікті сақтау және цифрлық ортадағы мінез-құлық мәдениетін қалыптастыру мәселелері маңызды болып отыр. Даярлық сынып тәрбиешісі осы мәселелер бойынша жеткілікті білімге ие болуы керек. Балалардың фотосуреттерін, бейнематериалдарын немесе жеке мәліметтерін пайдалану кезінде заң талаптарын сақтау және ата-аналардың келісімін алу міндетті болып табылады. Сонымен қатар тәрбиеші балалардың цифрлық қауіпсіздік туралы алғашқы түсініктерін қалыптастыруға қатысуы қажет.

Балалардың цифрлық мәдениетін қалыптастыру мектепалды кезеңнен басталады. Қазіргі балалар смартфон, планшет және басқа да цифрлық құрылғылармен ерте жастан танысады. Сондықтан оларды технологияларды қауіпсіз әрі саналы пайдалануға үйрету маңызды. Бұл міндетті жүзеге асыруда тәрбиешінің рөлі ерекше. Ол балаларға технологияның мүмкіндіктерін түсіндірумен қатар, оның шектеулері мен қауіптерін де қарапайым деңгейде жеткізе білуі қажет. Мұндай жұмыс балалардың жауапты цифрлық азамат ретінде қалыптасуына негіз болады.

Жасанды интеллект құралдары ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыста да тиімді пайдаланылуы мүмкін. Заманауи технологиялар баланың даму ерекшеліктерін ескеріп, жеке оқыту материалдарын әзірлеуге мүмкіндік береді. Кейбір бағдарламалар сөйлеу тілін дамытуға, есте сақтау қабілетін жетілдіруге және танымдық белсенділікті арттыруға бағытталған арнайы тапсырмалар ұсынады. Бұл инклюзивті білім берудің сапасын арттыруға ықпал етеді. Алайда мұндай жұмыстарда педагогтің кәсіби бақылауы мен жеке қолдауы шешуші рөл атқарады.

Қазіргі даярлық сынып тәрбиешісі шығармашыл тұлға болуы қажет. Жасанды интеллект көптеген стандартты жұмыстарды автоматтандырғанымен, шығармашылық қызметті толық алмастыра алмайды. Баланың қызығушылығын ояту, эмоциялық атмосфера қалыптастыру, тәрбиелік жағдайлар ұйымдастыру және ерекше педагогикалық шешімдер қабылдау тәрбиешінің шығармашылық әлеуетіне байланысты. Сондықтан жасанды интеллект дәуірінде шығармашылық құзыреттіліктің маңызы бұрынғыдан да арта түседі.

Шығармашылық құзыреттілік жаңа идеялар ұсыну, стандартты емес шешімдер қабылдау, инновациялық әдістерді қолдану және балалардың шығармашылық қабілеттерін дамыту мүмкіндігін қамтиды. Жасанды интеллект бұл процесте идеялар генераторы немесе көмекші құрал ретінде қызмет атқара алады. Бірақ негізгі

шығармашылық шешімдерді педагогтің өзі қабылдауы қажет. Өйткені баланың тұлғалық дамуына әсер ететін педагогикалық ықпал тек адамның кәсіби тәжірибесі мен рухани құндылықтары арқылы жүзеге асады.

Жасанды интеллект дәуірінде эмоционалдық интеллект ұғымының маңызы да ерекше артып отыр. Эмоционалдық интеллект адамның өз сезімдерін түсіну, басқару және өзге адамдардың эмоцияларын қабылдау қабілетін білдіреді. Даярлық сыныптағы балалардың эмоциялық жағдайы олардың оқу белсенділігіне, қарым-қатынасына және тұлғалық дамуына тікелей әсер етеді. Сондықтан тәрбиеші балалардың көңіл-күйін байқап, олардың психологиялық жайлылығын қамтамасыз ете алуы керек. Бұл салада ешқандай технология адам мүмкіндігін толық алмастыра алмайды.

Педагогикалық тәжірибе көрсеткендей, мектепалды жастағы балалар үшін жылы сөз, қолдау көрсету, сенімді қарым-қатынас және эмоционалдық қауіпсіздік аса маңызды. Жасанды интеллект қандай деңгейде дамыса да, ол шынайы мейірімділік пен адами қарым-қатынасты алмастыра алмайды. Сондықтан болашақ тәрбиешінің кәсіби бейнесі жоғары технологияларды меңгерген, бірақ адамгершілік құндылықтарды басты орынға қоятын маман ретінде қалыптасуы тиіс.

Қазіргі кезеңде білім беру ұйымдарының қызметіне инновациялық менеджмент элементтері де енгізілуде. Осыған байланысты тәрбиеші жобалық қызмет негіздерін меңгеруі қажет. Жобалық құзыреттілік педагогке түрлі тәрбиелік, танымдық және әлеуметтік жобаларды жоспарлауға және жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Жасанды интеллект жобаларды жоспарлау, материалдар әзірлеу және нәтижелерді бағалау барысында тиімді көмек көрсете алады. Бұл балалардың зерттеушілік және шығармашылық қабілеттерін дамытуға қолайлы жағдай жасайды.

Сонымен қатар болашақ ұрпақты тәрбиелеуде ұлттық құндылықтарды сақтау мәселесі ерекше мәнге ие. Технологиялық прогресс пен жаһандану жағдайында ұлттық мәдениетті, тілді, салт-дәстүрлерді сақтау білім беру ұйымдарының маңызды міндеттерінің бірі болып табылады. Даярлық сынып тәрбиешісі заманауи технологияларды пайдалана отырып, балалардың бойында ұлттық сана-сезімді қалыптастыруы қажет. Жасанды интеллект құралдары қазақ халқының мәдени мұрасы туралы материалдар әзірлеуге, ұлттық ойындарды цифрлық форматта таныстыруға және тәрбиелік мазмұндағы ресурстар жасауға мүмкіндік береді.

Білім беру жүйесіндегі жаңашылдықтар тәрбиешінің көшбасшылық қасиеттеріне де жаңа талаптар қойып отыр. Қазіргі педагог өзгерістерді қабылдайтын ғана емес, оларды жүзеге асыруға бастамашы болатын көшбасшы тұлға болуы тиіс. Көшбасшылық құзыреттілік ұжыммен тиімді жұмыс істеуді, кәсіби бастамаларды қолдауды, инновациялық идеяларды жүзеге асыруды және кәсіби қоғамдастық қызметіне белсенді қатысуды қамтиды. Мұндай қасиеттер педагогтің кәсіби беделін арттырып, білім беру ұйымының дамуына үлес қосады.

Жасанды интеллекттің дамуы еңбек нарығының құрылымына да ықпал етуде. Сарапшылардың пікірінше, болашақта көптеген мамандықтардың мазмұны өзгеріске ұшырайды. Алайда педагог мамандығы өзінің әлеуметтік маңызын жоғалтпайды. Керісінше, адамның тұлғалық дамуына бағытталған кәсіптердің құндылығы арта түседі. Сондықтан даярлық сынып тәрбиешісі балаларды тек мектепке дайындаушы емес, болашақ қоғамның белсенді мүшелерін қалыптастырушы маман ретінде қарастырылуы тиіс.

Жасанды интеллект дәуірінде даярлық сынып тәрбиешісінің кәсіби қызметі жаңа мазмұнмен толығуда. Бүгінгі таңда педагог тек білім мен тәрбие беруші ғана емес, сонымен қатар цифрлық ортада еркін бағдарлайтын, технологиялық жаңалықтарды тиімді пайдаланатын, баланың жан-жақты дамуына жағдай жасайтын кәсіби маман болуы қажет. Бұл жағдай тәрбиешінің кәсіби құзыреттілігін жаңаша қарастыруды талап етеді. Қазіргі заманғы педагогтің кәсіби даярлығы дәстүрлі педагогикалық біліммен қатар цифрлық сауаттылықты, ақпараттық мәдениетті, зерттеушілік қабілетті және инновациялық ойлауды қамтуы тиіс.

Жасанды интеллект технологиялары білім беру сапасын арттырудың маңызды құралына айналуда. Олар тәрбиешінің күнделікті жұмысын жеңілдетіп, уақытын үнемдеуге, оқу-тәрбие материалдарын сапалы дайындауға және балалардың білім алу ерекшеліктерін ескеруге мүмкіндік береді. Сонымен бірге жасанды интеллект білім беру үдерісін дербестендірудің тиімді тетігі ретінде көрінеді. Әр баланың қабілеті мен қажеттілігіне сәйкес оқыту жұмыстарын ұйымдастыру мүмкіндігі педагогикалық қызметтің нәтижелілігін арттырады.

Қазіргі таңда мектепалды даярлық ұйымдарында қолданылатын цифрлық ресурстардың саны артып келеді. Интерактивті платформалар, электрондық білім беру ресурстары, онлайн бағалау жүйелері және жасанды интеллект негізіндегі қосымшалар тәрбиешінің кәсіби қызметінің ажырамас бөлігіне айналып отыр. Мұндай жағдайда педагогтің технологияларды мақсатты әрі саналы түрде қолдануы ерекше маңызға ие. Өйткені кез келген технология тек құрал болып табылады, ал оның тиімділігі оны пайдаланатын маманның кәсіби шеберлігіне байланысты.

Жасанды интеллект дәуірінде даярлық сынып тәрбиешісіне қойылатын талаптардың бірі – үздіксіз кәсіби даму. Білім беру саласындағы өзгерістердің жылдамдығы педагогтен өмір бойы білім алуға дайын болуды талап етеді. Заманауи тәрбиеші жаңа технологияларды меңгеріп қана қоймай, оларды педагогикалық мақсаттарға сәйкес бейімдей алуы тиіс. Бұл оның кәсіби икемділігін арттырып, еңбек нарығындағы бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етеді.

Сонымен қатар қазіргі педагогтің кәсіби қызметінде адами құндылықтардың рөлі ерекше артып отыр. Жасанды интеллект ақпаратты өңдеуге, мәтін құрастыруға немесе тапсырмалар әзірлеуге қабілетті болғанымен, баланың эмоционалдық жағдайын толық түсініп, оның ішкі жан дүниесіне ықпал ете алмайды. Сондықтан тәрбиешінің эмпатиясы, жанашырлығы, мейірімділігі және адамгершілік ұстанымдары әрдайым маңызды

болып қала береді. Баланың тұлғалық дамуы ең алдымен адам мен адамның өзара қарым-қатынасы арқылы жүзеге асады.

Қазіргі балалар цифрлық технологиялар кең таралған ортада өсіп келеді. Осыған байланысты тәрбиеші олардың цифрлық мәдениетін қалыптастыруға жауапты тұлғалардың бірі болып табылады. Балаларға технологияларды қауіпсіз пайдалану ережелерін үйрету, ақпараттық сауаттылық негіздерін қалыптастыру және жауапты мінез-құлық мәдениетін тәрбиелеу педагогтің кәсіби міндеттерінің құрамына енеді. Бұл міндеттерді жүзеге асыру үшін тәрбиешінің өзі де жоғары деңгейдегі цифрлық мәдениетке ие болуы қажет.

Жасанды интеллектті пайдалану барысында туындайтын этикалық мәселелер де назардан тыс қалмауы керек. Ақпараттық қауіпсіздік, жеке деректерді қорғау, авторлық құқықтарды сақтау және цифрлық этика қағидаларын ұстану қазіргі педагогтің кәсіби жауапкершілігінің маңызды бөлігі болып табылады. Әсіресе мектепалды жастағы балалармен жұмыс кезінде бұл мәселелердің маңызы арта түседі. Сондықтан тәрбиеші технологиялық мүмкіндіктер мен этикалық нормалардың арасындағы тепе-теңдікті сақтай білуі қажет.

Болашақ даярлық сынып тәрбиешісінің кәсіби бейнесін сипаттайтын негізгі сапалар қатарына педагогикалық шеберлік, цифрлық құзыреттілік, шығармашылық ойлау, зерттеушілік қабілет, эмоционалдық интеллект, коммуникативтік мәдениет және көшбасшылық қасиеттер жатады. Бұл сапалардың барлығы өзара байланыста дамып, педагогтің кәсіби тиімділігін қамтамасыз етеді. Жасанды интеллект дәуірінде дәл осы кешенді құзыреттер жиынтығы маманның кәсіби табыстылығының басты көрсеткішіне айналады.

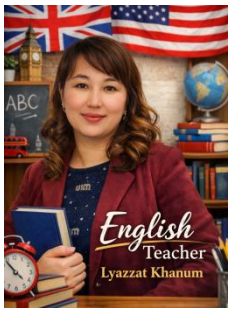
Даярлық сынып тәрбиешісінің қызметі болашақ ұрпақтың тұлғалық қалыптасуына негіз қалайды. Сондықтан педагогтің кәсіби құзыреттілігін дамыту тек жеке маманның мәселесі емес, қоғамның стратегиялық міндеті болып табылады. Өйткені мектепалды кезеңде қалыптасқан құндылықтар, дағдылар мен білімдер баланың кейінгі өміріне тікелей ықпал етеді. Осы тұрғыдан алғанда, жасанды интеллект дәуірінде жұмыс істейтін тәрбиеші жаңа технологияларды меңгерген, инновациялық ойлайтын, ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды дәріптейтін жоғары білікті маман болуы тиіс.

Қорытындылай келе, жасанды интеллект дәуірі даярлық сынып тәрбиешісінің кәсіби қызметіне жаңа мүмкіндіктермен қатар жаңа талаптар да әкеліп отыр. Бұл жағдай педагогтен дәстүрлі кәсіби құзыреттерді сақтай отырып, цифрлық және технологиялық құзыреттерді жетілдіруді талап етеді. Жасанды интеллект тәрбиешінің кәсіби қызметін жеңілдететін қуатты құрал болғанымен, ол ешқашан педагогтің тұлғалық ықпалын, адамгершілік қасиеттерін және тәрбиелік рөлін алмастыра алмайды. Сондықтан болашақтың табысты тәрбиешісі – технологиялық сауатты, шығармашыл, зерттеуші, адамгершілігі жоғары және үздіксіз дамуға ұмтылатын маман.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. – Астана, 2022.
2. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасы. – Астана, 2022.
3. Назарбаев Н.Ә. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру. – Астана, 2017.
4. Тоқаев Қ.К. Әділетті Қазақстанның экономикалық бағдары. Қазақстан халқына Жолдау. – Астана, 2023.
5. UNESCO. Artificial Intelligence and Education: Guidance for Policy-makers. – Paris: UNESCO Publishing, 2021.
6. OECD. Digital Education Outlook 2023: Towards an Effective Digital Education Ecosystem. – Paris: OECD Publishing, 2023.
7. Holmes W., Bialik M., Fadel C. Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. – Boston: Center for Curriculum Redesign, 2019.
8. Luckin R. Machine Learning and Human Intelligence: The Future of Education for the 21st Century. – London: UCL Institute of Education Press, 2018.
9. Fullan M., Langworthy M. A Rich Seam: How New Pedagogies Find Deep Learning. – London: Pearson, 2014.
10. Hargreaves A., Fullan M. Professional Capital: Transforming Teaching in Every School. – New York: Teachers College Press, 2012.
11. Пиаже Ж. Баланың психикалық дамуы және білім беру теориясы. – Алматы: Рауан, 2018.
12. Выготский Л.С. Оқыту және даму психологиясы. – Алматы: Ұлттық аударма бюросы, 2019.
13. Зимняя И.А. Педагогикалық психология. – Мәскеу: Логос, 2015.
14. Селевко Г.К. Қазіргі білім беру технологиялары. – Мәскеу: Народное образование, 2018.
15. Полат Е.С. Білім берудегі жаңа педагогикалық және ақпараттық технологиялар. – Мәскеу: Академия, 2020.

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ НЕГІЗІНДЕ АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕ КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Кишибаева Лаззакат Маратовна
Түркістан облысы Сарығаш ауданы
№23 Ғани Мұратбаев мектебі
Ағылшын тілі пәні мұғалімі

Аннотация

Мақалада жасанды интеллект технологиялары негізінде ағылшын тілінде коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыру мәселелері қарастырылады. Қазіргі жаһандану жағдайында ағылшын тілі халықаралық қарым-қатынас құралы ретінде ерекше маңызға ие болып отыр. Осыған байланысты білім алушылардың коммуникативтік құзыреттілігін дамыту шетел тілін оқытудың негізгі мақсатына айналды. Білім беру жүйесіндегі цифрлық трансформация мен жасанды интеллект технологияларының қарқынды дамуы ағылшын тілін оқытудың жаңа мүмкіндіктерін қалыптастыруда. Мақалада жасанды интеллекттің ағылшын тілін оқытудағы әлеуеті, коммуникативтік құзыреттілікті дамытудағы тиімділігі, оқыту үдерісін дараландырудағы рөлі және мұғалімнің кәсіби қызметіндегі маңызы ғылыми-әдістемелік тұрғыдан талданады. Сонымен қатар жасанды интеллект негізіндегі оқытудың артықшылықтары мен өзекті мәселелері қарастырылып, заманауи ағылшын тілі мұғалімінің кәсіби құзыреттеріне қойылатын жаңа талаптар айқындалады.

Қазіргі әлемде технологиялардың дамуы қоғам өмірінің барлық салаларына түбегейлі өзгерістер енгізуде. Әсіресе цифрлық технологиялар мен жасанды интеллект жүйелерінің қарқынды дамуы білім беру саласының мазмұны мен құрылымына елеулі ықпал етіп отыр. XXI ғасырдағы білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі – халықаралық деңгейде еркін қарым-қатынас жасай алатын, ақпараттық қоғам талаптарына бейімделген және бәсекеге қабілетті тұлға қалыптастыру. Осы мақсатқа жетуде ағылшын тілін оқыту ерекше орын алады.

Бүгінгі таңда ағылшын тілі халықаралық қатынас тілі мәртебесіне ие. Ғылым, техника, экономика, бизнес, ақпараттық технологиялар және мәдениет салаларындағы негізгі ақпараттардың басым бөлігі ағылшын тілінде ұсынылады. Сондықтан білім алушылардың ағылшын тілінде еркін қарым-қатынас жасау қабілетін қалыптастыру қазіргі білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі болып саналады. Бұл міндетті жүзеге асыруда коммуникативтік құзыреттілікті дамыту негізгі бағыт ретінде қарастырылады.

Коммуникативтік құзыреттілік ұғымы шетел тілін оқыту әдістемесінде маңызды категориялардың бірі болып табылады. Ол адамның белгілі бір тілде түрлі коммуникативтік жағдайларда өз ойын еркін жеткізу, ақпарат алмасу, сұхбат жүргізу және әлеуметтік қарым-қатынас орнату қабілетін білдіреді. Коммуникативтік құзыреттілік тек тілдік білімдер жиынтығымен шектелмейді. Оның құрамына тілдік, сөйлеу, әлеуметтік-мәдени, стратегиялық және дискурстық құзыреттер кіреді. Осы компоненттердің үйлесімді дамуы ғана білім алушының шынайы қарым-қатынас жағдайында тілді тиімді пайдалануына мүмкіндік береді.

Қазіргі кезеңде шетел тілін оқыту әдістемесі дәстүрлі білім беруден коммуникативтік бағыттағы оқытуға көшті. Бұл тәсілдің негізгі мақсаты – білім алушылардың тілдік білімдерін нақты қарым-қатынас барысында қолдануға үйрету. Алайда тәжірибе көрсеткендей, көптеген білім алушылар грамматикалық ережелерді жақсы меңгергенімен, еркін сөйлесу барысында қиындықтарға тап болады. Мұның басты себептерінің бірі – шынайы тілдік ортаның жеткіліксіздігі және тілдік тәжірибенің аз болуы.

Осы мәселені шешуде заманауи цифрлық технологиялар мен жасанды интеллект жүйелері маңызды рөл атқара бастады. Жасанды интеллект адамның интеллектуалдық қызметтерін модельдеуге қабілетті технологиялар кешені ретінде білім беру үдерісінің көптеген бағыттарында қолданылуда. Әсіресе тіл үйрету саласында жасанды интеллект жаңа мүмкіндіктер ашып отыр. Ол білім алушыларға тәулік бойы тілдік тәжірибе жасауға, сөйлеу дағдыларын дамытуға және жеке оқу траекториясын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Соңғы жылдары ChatGPT, Gemini, Copilot сияқты генеративті жасанды интеллект жүйелерінің пайда болуы шетел тілін оқытуда жаңа кезеңнің басталуына ықпал етті. Бұл құралдар мәтін құрастыру, сұхбат жүргізу, тілдік қателерді түзету, жаңа сөздерді меңгерту және сөйлеу әрекеттерін дамыту сияқты көптеген қызметтерді атқара алады. Нәтижесінде білім алушылардың тілдік практика жасау мүмкіндігі айтарлықтай кеңейді.

Ағылшын тілінде коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыруда сөйлеу әрекетінің төрт түрі маңызды орын алады. Олар – тыңдалым, айтылым, оқылым және жазылым. Бұл дағдылар өзара тығыз байланысты және кешенді түрде дамытылады. Жасанды интеллект аталған төрт дағдыны дамытуда тиімді құрал ретінде қарастырылуда. Мысалы, интеллектуалды жүйелер тыңдалым материалдарын автоматты түрде құрастырып, айтылым дағдыларын дамыту үшін виртуалды сұхбаттасушы қызметін атқара алады.

Айтылым дағдысын дамыту шетел тілін оқытудағы ең күрделі міндеттердің бірі болып табылады. Көптеген білім алушылар сөздік қоры жеткілікті болғанымен, сөйлесу кезінде психологиялық кедергілерге тап болады. Олар қате жіберуден қорқады немесе өз ойын еркін жеткізе алмайды. Жасанды интеллект негізіндегі чат-боттар осындай қиындықтарды жеңілдетуге көмектеседі. Білім алушы виртуалды серіктеспен кез келген

уақытта сөйлесіп, тілдік тәжірибе жинақтай алады. Мұндай ортада психологиялық қысым аз болғандықтан, оқушылар өздерін еркін сезінеді.

Тыңдалым дағдысын дамытуда да жасанды интеллекттің мүмкіндіктері кең. Қазіргі платформалар әртүрлі деңгейдегі аудиоматериалдарды ұсына алады және білім алушының дайындық деңгейіне сәйкес тапсырмаларды автоматты түрде бейімдейді. Сонымен қатар сөйлеу жылдамдығын өзгерту, акцент түрлерін таңдау және мәтіннің күрделілік деңгейін реттеу мүмкіндіктері оқытудың тиімділігін арттырады.

Жазылым дағдысын дамыту барысында жасанды интеллект білім алушының мәтіндерін талдап, грамматикалық және стилистикалық қателерді анықтай алады. Бұл оқушының өзіндік жұмыс жасауына және қателерін жедел түзетуіне мүмкіндік береді. Сонымен қатар жасанды интеллект әртүрлі жанрдағы мәтіндер құрастыруға көмек көрсетіп, жазу мәдениетін жетілдіруге ықпал етеді.

Оқылым дағдысын дамытуда интеллектуалды жүйелер білім алушылардың қызығушылықтарына сәйкес мәтіндер ұсынуға мүмкіндік береді. Оқу материалының мазмұны мен күрделілігін білім алушының деңгейіне қарай бейімдеу оқылым тиімділігін арттырады. Сонымен бірге мәтін бойынша сұрақтар құрастыру, негізгі идеяларды анықтау және жаңа сөздерді түсіндіру сияқты қызметтер оқыту сапасын жақсартады.

Жасанды интеллекттің маңызды артықшылықтарының бірі – оқытуды дараландыру мүмкіндігі. Әрбір білім алушының тілдік деңгейі, оқу қарқыны және қызығушылықтары әртүрлі болады. Дәстүрлі оқыту жағдайында мұғалім барлық оқушылардың ерекшеліктерін толық ескере алмауы мүмкін. Ал жасанды интеллект әр оқушының нәтижелерін талдап, оның қажеттіліктеріне сәйкес жеке оқу тапсырмаларын ұсына алады. Мұндай тәсіл білім беру сапасын арттыруға ықпал етеді.

Қазіргі білім беру жүйесінде ағылшын тілі мұғалімінің рөлі де өзгеруде. Мұғалім енді тек білім беруші ғана емес, білім алушылардың оқу әрекетін ұйымдастырушы, кеңесші және бағыттаушы қызметін атқарады. Жасанды интеллект мұғалімнің орнын алмастырмайды, керісінше оның кәсіби қызметін қолдайтын құрал ретінде әрекет етеді. Сондықтан ағылшын тілі мұғалімі заманауи технологияларды тиімді пайдалану дағдыларын меңгеруі қажет.

Цифрлық қоғам жағдайында мұғалімнің кәсіби құзыреттілігінің маңызды құрамдас бөліктерінің бірі – цифрлық құзыреттілік. Бұл құзыреттілік ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану, цифрлық ресурстарды әзірлеу, ақпараттық қауіпсіздік талаптарын сақтау және инновациялық технологияларды оқу үдерісіне енгізу қабілеттерін қамтиды. Жасанды интеллект негізінде коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыру үшін мұғалімнің өзі де цифрлық технологияларды терең меңгеруі қажет.

Қазіргі уақытта ағылшын тілін оқытуда виртуалды ассистенттер, сөйлеуді тану жүйелері, автоматтандырылған бағалау құралдары және интеллектуалды білім беру платформалары кеңінен қолданылып келеді. Бұл технологиялар білім алушылардың тілдік дағдыларын жетілдірумен қатар, олардың оқу мотивациясын арттыруға мүмкіндік береді. Өйткені интерактивті ортада ұйымдастырылған сабақтар білім алушылар үшін анағұрлым қызықты әрі тартымды болып келеді.

Жасанды интеллект негізінде ағылшын тілінде коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыру барысында білім алушылардың белсенді тілдік әрекетке тартылуы ерекше маңызға ие. Коммуникативтік тәсілдің негізгі қағидаларының бірі – тілді ереже ретінде емес, қарым-қатынас құралы ретінде меңгерту. Осы тұрғыдан алғанда жасанды интеллект оқушыға үздіксіз тілдік тәжірибе алуға мүмкіндік беретін тиімді құрал болып табылады. Дәстүрлі сабақтарда оқушының сөйлеу уақыты шектеулі болса, жасанды интеллект негізіндегі жүйелер арқылы ол кез келген уақытта ағылшын тілінде диалог жүргізіп, коммуникативтік дағдыларын жетілдіре алады.

Қазіргі таңда сөйлеуді тану технологиялары қарқынды дамып келеді. Бұл технологиялар білім алушының айтылымын талдап, дыбыстау ерекшеліктерін анықтап, нақты ұсыныстар бере алады. Ағылшын тілін үйренушілер үшін дұрыс дыбыстау маңызды болғандықтан, мұндай құралдардың тиімділігі жоғары. Оқушы сөздерді немесе сөйлемдерді айтқан кезде жүйе оның айтылымын эталондық нұсқамен салыстырып, жіберілген қателерді көрсетеді. Бұл өз кезегінде фонетикалық құзыреттіліктің қалыптасуына оң әсер етеді.

Коммуникативтік құзыреттіліктің маңызды құрамдас бөліктерінің бірі – әлеуметтік-мәдени құзыреттілік. Шетел тілін меңгеру тек сөздер мен грамматикалық құрылымдарды үйренумен шектелмейді. Тілді тиімді қолдану үшін сол тілде сөйлейтін халықтың мәдениетін, дәстүрлерін, қарым-қатынас ерекшеліктерін және ұлттық құндылықтарын түсіну қажет. Жасанды интеллект түрлі елдердің мәдениеті туралы ақпараттарды ұсыну, мәдени ерекшеліктерді салыстыру және мәдениетаралық коммуникация дағдыларын қалыптастыру бағытында кең мүмкіндіктер береді.

Бүгінгі таңда халықаралық коммуникацияның негізгі бөлігі цифрлық кеңістікте жүзеге асырылуда. Әлеуметтік желілер, онлайн конференциялар, халықаралық форумдар мен цифрлық платформалар адамдар арасындағы қарым-қатынастың жаңа формаларын қалыптастырды. Осыған байланысты ағылшын тілін оқытуда цифрлық коммуникация мәдениетін дамыту қажеттілігі артып отыр. Жасанды интеллект білім алушыларды осындай ортада тиімді қарым-қатынас жасауға дайындауға көмектеседі.

Ағылшын тілін оқытуда ойын технологиялары кеңінен қолданылады. Ойын оқушылардың қызығушылығын арттырып, тілдік белсенділігін күшейтеді. Жасанды интеллект ойын элементтерін оқыту үдерісіне енгізуді жаңа деңгейге көтеруде. Интеллектуалды жүйелер білім алушылардың әрекеттеріне сәйкес тапсырмаларды автоматты түрде өзгертіп, олардың деңгейіне бейімделген оқу ортасын қалыптастырады. Бұл оқу мотивациясын арттырудың тиімді тәсілдерінің бірі болып табылады.

Қазіргі білім беру жүйесінде оқушылардың дербес оқу әрекетіне ерекше назар аударылады. Білім алушы өз білімін өздігінен жетілдіруге, қажетті ақпаратты іздеуге және оқу нәтижелерін бағалауға қабілетті болуы тиіс. Жасанды интеллект осы міндеттерді жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Ол білім алушының оқу барысын бақылап, әлсіз тұстарын анықтап, қосымша материалдар ұсына алады. Нәтижесінде оқушының өзіндік білім алу дағдылары қалыптасады.

Ағылшын тілінде коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыру барысында кері байланыстың рөлі ерекше. Дәстүрлі жағдайда мұғалім әр оқушының барлық тапсырмаларын бірден тексеріп, толыққанды кері байланыс бере алмауы мүмкін. Ал жасанды интеллект жүйелері тапсырмаларды автоматты түрде талдап, жедел ұсыныстар бере алады. Бұл оқушының қателерін уақытында түзетуіне және оқу нәтижелерін жақсартуына ықпал етеді.

Білім беру үдерісін цифрландыру мұғалімнің кәсіби қызметіне де жаңа талаптар қойып отыр. Қазіргі ағылшын тілі мұғалімі тек тіл маманы ғана емес, сонымен қатар цифрлық технологияларды меңгерген, инновациялық құралдарды тиімді пайдалана алатын маман болуы тиіс. Осыған байланысты педагогтердің цифрлық құзыреттілігін дамыту мәселесі ерекше маңызға ие болып отыр.

Мұғалімнің цифрлық құзыреттілігі бірнеше бағытты қамтиды. Олардың қатарына ақпараттық сауаттылық, цифрлық коммуникация, цифрлық контент құру, цифрлық қауіпсіздік және технологиялық инновацияларды пайдалану жатады. Жасанды интеллект негізінде коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыру үшін мұғалім аталған бағыттардың барлығын меңгеруі қажет. Себебі технологиялардың тиімділігі оларды қолданушы маманның кәсіби даярлығына байланысты болады.

Жасанды интеллект мұғалімнің әдістемелік құзыреттілігін дамытуда да маңызды рөл атқарады. Қазіргі уақытта интеллектуалды жүйелер сабақ жоспарларын әзірлеуге, оқу мақсаттарына сәйкес тапсырмалар дайындауға, бағалау критерийлерін құруға және оқу материалдарын бейімдеуге мүмкіндік береді. Бұл мұғалімнің шығармашылық жұмысына қосымша уақыт бөліп, сабақ сапасын арттыруына жағдай жасайды.

Сонымен қатар жасанды интеллект мұғалімнің зерттеушілік құзыреттілігін дамытуға ықпал етеді. Қазіргі педагог өз тәжірибесін талдап, оның тиімділігін бағалап, ғылыми негізделген шешімдер қабылдай білуі тиіс. Интеллектуалды жүйелер үлкен көлемдегі деректерді өңдеуге, оқушылардың нәтижелерін талдауға және оқыту сапасын бағалауға мүмкіндік береді. Бұл педагогикалық тәжірибені жетілдіруге негіз болады.

Коммуникативтік құзыреттілікті дамытуда жобалық оқыту технологиясының мүмкіндіктері кең. Жобалық жұмыстар барысында оқушылар ағылшын тілінде ақпарат іздейді, пікір алмасады, нәтижелерін таныстырады және топтық жұмыс жүргізеді. Жасанды интеллект жобаларды жоспарлау, ақпараттарды жүйелеу және тілдік қолдау көрсету арқылы осындай жұмыстардың тиімділігін арттыра алады.

Ағылшын тілін оқытуда сыни ойлау қабілетін дамыту маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Білім алушылар тек ақпаратты қабылдап қана қоймай, оны талдап, салыстырып және бағалай білуі керек. Жасанды интеллект ұсынатын ақпарат әрдайым мінсіз бола бермейтіндіктен, оқушылар алынған мәліметтердің дұрыстығын тексеруге үйренуі тиіс. Бұл олардың ақпараттық мәдениетін қалыптастыруға ықпал етеді.

Қазіргі кезеңде халықаралық білім беру тәжірибесінде жасанды интеллект негізіндегі оқыту жүйелерінің саны артып келеді. Әлемнің жетекші университеттері мен білім беру ұйымдары интеллектуалды технологияларды шетел тілдерін оқытуда кеңінен пайдалануда. Бұл тәжірибелер жасанды интеллекттің коммуникативтік құзыреттілікті дамытудағы әлеуетінің жоғары екенін көрсетеді.

Сонымен қатар технологияларды пайдалану барысында белгілі бір қауіптер де бар екенін ескеру қажет. Кейбір жағдайларда білім алушылар дайын мәтіндерді немесе жауаптарды механикалық түрде пайдаланып, өздерінің тілдік дағдыларын дамытуға жеткілікті көңіл бөлмеуі мүмкін. Сондықтан мұғалім жасанды интеллект құралдарын дұрыс пайдалану мәдениетін қалыптастыруы қажет. Технологиялар білім алушының орнына жұмыс істемеуі тиіс, керісінше оның білім алу әрекетін қолдауы қажет.

Жасанды интеллекттің білім беру үдерісіндегі орны туралы пікірлер әртүрлі болғанымен, оның әлеуеті жоғары екендігі даусыз. Ең бастысы – технологияларды педагогикалық мақсаттарға сәйкес пайдалану. Коммуникативтік құзыреттілікті дамыту барысында жасанды интеллект мұғалімнің кәсіби қызметін толықтыра отырып, оқушыларға қосымша тілдік тәжірибе алуға мүмкіндік береді.

Бүгінгі күні еңбек нарығында ағылшын тілін еркін меңгерген мамандарға сұраныс артып келеді. Сондықтан білім алушылардың коммуникативтік құзыреттілігін дамыту тек білім беру міндеті ғана емес, олардың болашақ кәсіби табысының да маңызды факторы болып табылады. Осы тұрғыдан алғанда жасанды интеллект технологияларын тиімді пайдалану білім беру сапасын арттырудың маңызды тетіктерінің бірі ретінде қарастырылуы тиіс.

Қазіргі заманғы ағылшын тілі сабағы оқушының белсенді әрекетіне негізделуі керек. Сабақ барысында шынайы коммуникация элементтері, интерактивті тапсырмалар және өмірлік жағдаяттарға негізделген жаттығулар қолданылған жағдайда ғана коммуникативтік құзыреттілік тиімді қалыптасады. Жасанды интеллект мұндай ортаны ұйымдастыруға көмектесетін қуатты құрал ретінде көрініс табады.

Жалпы алғанда, жасанды интеллект негізінде ағылшын тілінде коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыру білім беру жүйесінің заманауи талаптарына сәйкес келеді. Бұл тәсіл оқытудың тиімділігін арттырып қана қоймай, білім алушыларды болашақ цифрлық қоғамда табысты өмір сүруге дайындауға мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект технологияларының қарқынды дамуы білім беру жүйесінің барлық деңгейлерінде түбегейлі өзгерістердің орын алуына ықпал етуде. Бұл өзгерістер шетел тілдерін оқыту әдістемесіне де тікелей әсер етіп, оқытудың жаңа мүмкіндіктерін қалыптастыруда. Әсіресе ағылшын тілінде коммуникативтік құзыреттілікті дамыту мәселесінде жасанды интеллекттің әлеуеті ерекше байқалады. Қазіргі білім беру кеңістігінде білім алушының тілді тек теориялық тұрғыдан меңгеруі жеткіліксіз. Ол алған білімін нақты қарым-қатынас жағдайында тиімді қолдана алуы тиіс. Осы міндетті жүзеге асыруда жасанды интеллект технологиялары маңызды педагогикалық құрал ретінде қарастырылуда.

Коммуникативтік құзыреттілік шетел тілін оқытудың негізгі нәтижесі болып табылады. Ол білім алушының тыңдалым, айтылым, оқылым және жазылым дағдыларын кешенді түрде меңгеруін, әлеуметтік-мәдени ерекшеліктерді түсінуін және түрлі коммуникативтік жағдайларда тілді еркін қолдануын қамтиды. Жасанды интеллект аталған құзыреттерді дамыту үшін кең мүмкіндіктер ұсынады. Ол білім алушыларға үздіксіз тілдік тәжірибе жасауға, қателерін жедел түзетуге және жеке қажеттіліктеріне сәйкес оқу материалдарын пайдалануға мүмкіндік береді.

Қазіргі уақытта ағылшын тілін оқыту барысында қолданылатын интеллектуалды жүйелердің саны артып келеді. Сөйлеуді тану технологиялары, виртуалды ассистенттер, интеллектуалды чат-боттар және генеративті жасанды интеллект құралдары білім алушылардың тілдік тәжірибесін байытуда. Мұндай жүйелер шынайы тілдік ортаға жақын жағдай қалыптастырып, білім алушылардың коммуникативтік белсенділігін арттыруға ықпал етеді. Әсіресе тілдік орта жеткіліксіз жағдайда бұл технологиялардың маңызы ерекше болып табылады.

Жасанды интеллекттің басты артықшылықтарының бірі – оқытуды дараландыру мүмкіндігі. Әрбір білім алушының тілдік деңгейі, оқу қарқыны және қызығушылықтары әртүрлі болғандықтан, жеке тәсіл қолдану оқыту нәтижелерін жақсартуға мүмкіндік береді. Интеллектуалды жүйелер білім алушының жетістіктерін талдап, оның қажеттіліктеріне сәйкес тапсырмалар мен оқу материалдарын ұсына алады. Мұндай тәсіл оқыту тиімділігін арттырып, білім алушының оқу мотивациясын күшейтеді.

Сонымен қатар жасанды интеллект мұғалімнің кәсіби қызметін қолдайтын тиімді құрал болып табылады. Ол сабақ жоспарларын әзірлеу, оқу материалдарын дайындау, бағалау тапсырмаларын құру және білім алушылардың нәтижелерін талдау сияқты жұмыстарды жеңілдетеді. Нәтижесінде мұғалім уақытын үнемдеп, білім алушылармен тікелей жұмыс жасауға көбірек мүмкіндік алады. Бұл педагогикалық қызметтің сапасын арттыруға оң әсер етеді.

Қазіргі ағылшын тілі мұғаліміне қойылатын талаптар да өзгеруде. Заманауи педагог тек пәндік біліммен шектелмей, цифрлық технологияларды меңгерген, инновациялық әдістерді қолдана алатын және білім алушыларды ақпараттық қоғам талаптарына бейімдей алатын маман болуы тиіс. Осы тұрғыдан алғанда мұғалімнің цифрлық құзыреттілігін дамыту ерекше маңызға ие. Цифрлық құзыреттілік ақпараттық сауаттылықты, цифрлық коммуникацияны, ақпараттық қауіпсіздікті және технологияларды тиімді пайдалануды қамтиды.

Жасанды интеллект негізінде коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыру барысында сыни ойлау қабілетін дамыту да маңызды. Білім алушылар интеллектуалды жүйелер ұсынған ақпаратты талдай білуі, оның дұрыстығын тексеруі және алынған мәліметтерді саналы түрде пайдалануы қажет. Бұл олардың ақпараттық мәдениетін қалыптастырып, дербес шешім қабылдау қабілеттерін дамытуға ықпал етеді.

Сонымен бірге жасанды интеллектті пайдалану барысында этикалық мәселелерге ерекше назар аудару қажет. Авторлық құқықтарды сақтау, жеке мәліметтердің қауіпсіздігін қамтамасыз ету және цифрлық этика нормаларын сақтау білім беру үдерісінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Мұғалімдер мен білім алушылар технологияларды жауапкершілікпен пайдалану мәдениетін меңгеруі тиіс.

Болашақта жасанды интеллект технологияларының білім беру жүйесіндегі рөлі одан әрі арта түсетіні сөзсіз. Алайда қандай технология қолданылса да, мұғалімнің тұлғалық және кәсіби рөлі өз маңызын жоғалтпайды. Себебі білім беру тек ақпарат берумен ғана шектелмейді. Ол тұлғаның дүниетанымын қалыптастыруды, құндылықтарын дамытуды және әлеуметтік бейімделуін қамтамасыз етуді көздейді. Бұл міндеттерді жүзеге асыруда мұғалімнің орны ерекше болып қала береді.

Қазіргі жаһандану жағдайында ағылшын тілінде еркін қарым-қатынас жасай алатын тұлға қалыптастыру стратегиялық маңызға ие. Осы мақсатқа жетуде жасанды интеллект технологияларын тиімді пайдалану білім беру сапасын арттырудың маңызды тетіктерінің бірі болып табылады. Интеллектуалды жүйелер білім алушылардың тілдік тәжірибесін кеңейтіп, олардың коммуникативтік құзыреттілігін дамытуға жағдай жасайды.

Қорытындылай келе, жасанды интеллект негізінде ағылшын тілінде коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыру қазіргі білім беру жүйесінің өзекті бағыттарының бірі болып табылады. Бұл технологиялар оқытудың тиімділігін арттырып, білім алушылардың тілдік дағдыларын кешенді түрде дамытуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар олар мұғалімнің кәсіби қызметін жетілдіруге және білім беру сапасын жаңа деңгейге көтеруге ықпал етеді. Алайда жасанды интеллектті пайдалану педагогикалық мақсаттарға негізделуі және мұғалімнің кәсіби басшылығымен жүзеге асырылуы қажет. Осындай жағдайда ғана технологиялар білім алушылардың коммуникативтік құзыреттілігін тиімді қалыптастыру құралына айнала алады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. Жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. – Астана, 2022.
2. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. Шетел тілдерін оқыту бойынша үлгілік оқу бағдарламалары. – Астана, 2023.

3. Тоқаев Қ.К. Әділетті Қазақстанның экономикалық бағдары. Қазақстан халқына Жолдауы. – Астана, 2023.
4. UNESCO. Guidance for Generative AI in Education and Research. – Paris: UNESCO Publishing, 2023.
5. UNESCO. Artificial Intelligence and Education: Guidance for Policy-makers. – Paris: UNESCO Publishing, 2021.
6. OECD. Digital Education Outlook 2023: Towards an Effective Digital Education Ecosystem. – Paris: OECD Publishing, 2023.
7. Richards J.C. Communicative Language Teaching Today. – Cambridge: Cambridge University Press, 2018.
8. Harmer J. The Practice of English Language Teaching. – London: Pearson Education, 2019.
9. Brown H.D. Principles of Language Learning and Teaching. – New York: Pearson, 2018.
10. Nunan D. Task-Based Language Teaching. – Cambridge: Cambridge University Press, 2017.
11. Thornbury S. How to Teach Speaking. – London: Pearson Longman, 2018.
12. Larsen-Freeman D., Anderson M. Techniques and Principles in Language Teaching. – Oxford: Oxford University Press, 2020.
13. Holmes W., Bialik M., Fadel C. Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. – Boston: Center for Curriculum Redesign, 2019.
14. Luckin R. Machine Learning and Human Intelligence: The Future of Education for the 21st Century. – London: UCL Institute of Education Press, 2018.
15. Selwyn N. Education and Technology: Key Issues and Debates. – London: Bloomsbury Academic, 2022.
16. Fullan M., Langworthy M. A Rich Seam: How New Pedagogies Find Deep Learning. – London: Pearson, 2014.
17. Hargreaves A., Fullan M. Professional Capital: Transforming Teaching in Every School. – New York: Teachers College Press, 2012.
18. Mayer R. Multimedia Learning. – Cambridge: Cambridge University Press, 2021.
19. European Commission. DigCompEdu: European Framework for the Digital Competence of Educators. – Brussels, 2022.
20. Chapelle C.A. Computer Applications in Second Language Acquisition. – Cambridge: Cambridge University Press, 2017.

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ҚҰРАЛДАРЫН ИНФОРМАТИКА САБАҚТАРЫНДА ТИІМДІ ҚОЛДАНУ

Алимкулова Молдир Сейдикаримовна
Түркістан облысы Түлкібас ауданы
Б. Садықов атындағы жалпы білім беретін мектебі
информатика пәні мұғалімі

Аннотация

Қазіргі білім беру жүйесінің цифрлық трансформациясы мұғалімдердің кәсіби қызметіне жаңа талаптар қойып отыр. Соның ішінде жасанды интеллект технологияларын білім беру үдерісіне тиімді енгізу – заман талабы. Жасанды интеллект құралдары оқыту сапасын арттыруға, білім алушылардың жеке ерекшеліктерін ескеруге, оқу материалдарын жедел әзірлеуге және бағалау жұмыстарын автоматтандыруға мүмкіндік береді. Информатика пәні жасанды интеллект технологияларын қолдануға ең қолайлы пәндердің бірі болып саналады, себебі бұл пәннің мазмұны цифрлық сауаттылықпен, алгоритмдік ойлаумен және ақпараттық технологиялармен тығыз байланысты. Мақалада информатика сабақтарында жасанды интеллект құралдарын тиімді қолданудың педагогикалық негіздері, олардың оқыту үдерісіндегі мүмкіндіктері, артықшылықтары мен практикалық қолдану жолдары қарастырылады. Сонымен қатар білім алушылардың сыни ойлауын, шығармашылық қабілетін және цифрлық құзыреттілігін дамытудағы жасанды интеллекттің рөлі талданады.

Бүгінгі таңда әлемде ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы білім беру жүйесіне елеулі өзгерістер енгізуде. Цифрлық технологиялар қоғамның барлық салаларын қамтып, жаңа мамандықтардың пайда болуына және еңбек нарығындағы талаптардың өзгеруіне ықпал етуде. Осындай жағдайда мектеп оқушыларын болашақтың цифрлық қоғамында өмір сүруге және еңбек етуге дайындау маңызды міндеттердің біріне айналып отыр. Бұл міндетті жүзеге асыруда информатика пәнінің маңызы ерекше. Өйткені информатика пәні оқушыларға компьютерлік сауаттылықты қалыптастырып қана қоймай, ақпараттық технологияларды тиімді пайдалануға, алгоритмдік ойлауға және бағдарламалау негіздерін меңгеруге мүмкіндік береді.

Соңғы жылдары жасанды интеллект технологиялары қарқынды дамып, күнделікті өмірдің ажырамас бөлігіне айналды. ChatGPT, Gemini, Copilot, Claude сияқты генеративті жасанды интеллект құралдары мәтін құру, ақпарат іздеу, деректерді өңдеу және түрлі шығармашылық жұмыстарды орындау мүмкіндіктерімен ерекшеленеді. Бұл құралдар білім беру саласында да кеңінен қолданыла бастады. Әсіресе информатика пәні мұғалімдері үшін жасанды интеллект оқу материалдарын дайындауда, тапсырмалар құрастыруда, оқушылардың білімін бағалауда және сараланған оқытуды ұйымдастыруда тиімді көмекші құрал бола алады.

Жасанды интеллектті білім беру үдерісіне енгізудің басты артықшылықтарының бірі – оқытуды жекелендіру мүмкіндігі. Әрбір оқушының білім деңгейі, оқу қарқыны және қызығушылығы әртүрлі болады. Дәстүрлі оқыту жағдайында мұғалім барлық оқушылардың қажеттілігін бірдей ескере алмауы мүмкін. Ал жасанды интеллект құралдары әр оқушының оқу нәтижелерін талдап, жеке қажеттіліктеріне сәйкес тапсырмалар мен ұсыныстар дайындауға мүмкіндік береді. Бұл білім алушылардың оқу мотивациясын арттырып, оқу жетістіктерін жақсартуға ықпал етеді.

Информатика сабақтарында жасанды интеллект құралдарын қолдану ең алдымен оқу материалдарын әзірлеу кезеңінен басталады. Мұғалімдер сабақ жоспарын дайындау барысында түрлі цифрлық ресурстарды пайдаланады. Генеративті жасанды интеллект жүйелері белгілі бір тақырып бойынша теориялық материалдарды жинақтап, түсінікті тілде қысқаша мазмұндама дайындай алады. Мысалы, «Алгоритм ұғымы», «Бағдарламалау тілдері», «Компьютерлік желілер» немесе «Деректер қоры» тақырыптары бойынша сабақ жоспарын әзірлеу кезінде жасанды интеллект бірнеше деңгейдегі түсіндірме мәтіндерін ұсына алады. Бұл мұғалімнің уақытын үнемдеп қана қоймай, сабақ мазмұнын байытуға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар жасанды интеллект құралдары оқу тапсырмаларын құрастыруда тиімді қолданылады. Информатика пәнінде әртүрлі деңгейдегі практикалық жұмыстар мен тест тапсырмалары жиі пайдаланылады. Мұғалім белгілі бір тақырып бойынша әртүрлі күрделілік деңгейіндегі сұрақтарды автоматты түрде дайындай алады. Мысалы, бағдарламалау тақырыбын өткен кезде жасанды интеллект оқушылардың деңгейіне сәйкес код фрагменттерін талдауға арналған тапсырмалар, логикалық есептер немесе бағдарламалау жобаларының идеяларын ұсына алады. Бұл сараланған оқытуды ұйымдастыруға және әр оқушының мүмкіндігіне сәйкес оқу тапсырмаларын беруге жағдай жасайды.

Жасанды интеллекттің маңызды мүмкіндіктерінің бірі – бағдарламалау дағдыларын дамытуға көмектесуі. Қазіргі уақытта көптеген бағдарламалау орталарында жасанды интеллектке негізделген көмекшілер қолданылады. Олар кодтағы қателерді анықтап, түзету жолдарын ұсынады, бағдарламаның тиімділігін арттыру бойынша кеңес береді және кодтың жұмыс принципін түсіндіреді. Информатика сабақтарында мұндай құралдарды пайдалану оқушылардың бағдарламалау тілдерін меңгеруін жеңілдетеді. Дегенмен мұғалім оқушылардың дайын жауаптарды көшіріп алмауына назар аударып, олардың алгоритмдік ойлау қабілетін дамытуға бағытталған тапсырмалар беруі қажет.

Білім беру үдерісінде жасанды интеллектті қолданудың тағы бір маңызды бағыты – оқушылардың зерттеушілік дағдыларын дамыту. Информатика сабақтарында жобалық жұмыстар жиі ұйымдастырылады. Жоба тақырыбын таңдау, ақпарат жинау, деректерді талдау және қорытынды жасау кезеңдерінде жасанды интеллект құралдары тиімді көмекші бола алады. Мысалы, оқушылар белгілі бір ақпараттық жүйенің жұмысын зерттеу барысында қажетті әдебиеттерді іздеп, ақпараттарды жүйелеу үшін жасанды интеллект мүмкіндіктерін пайдалана алады. Бұл олардың ақпараттық сауаттылығын және зерттеу мәдениетін қалыптастыруға ықпал етеді.

Қазіргі білім беру жүйесінде оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту маңызды орын алады. Жасанды интеллект шығармашылық жұмыстарды ұйымдастыруда да кең мүмкіндіктер береді. Информатика сабақтарында оқушылар веб-сайт макеттерін әзірлеу, мобильді қосымша интерфейстерін жобалау немесе цифрлық контент дайындау сияқты жұмыстарды орындай алады. Генеративті жасанды интеллект құралдары дизайн идеяларын ұсынуға, графикалық элементтер жасауға және мәтіндік мазмұн дайындауға көмектеседі. Мұндай жұмыстар оқушылардың креативті ойлауын дамытып, заманауи цифрлық құралдарды меңгеруіне жағдай жасайды.

Жасанды интеллект құралдарын пайдалану барысында мұғалімдердің цифрлық құзыреттілігі ерекше маңызға ие. Мұғалім технологиялық жаңалықтарды үнемі бақылап, олардың мүмкіндіктері мен шектеулерін жақсы түсінуі қажет. Сонымен қатар жасанды интеллект құралдарын қолданудың этикалық мәселелеріне де назар аудару маңызды. Оқушылар ақпараттың шынайылығын тексеруді, дереккөздерді дұрыс пайдалануды және академиялық адалдық қағидаларын сақтауды үйренуі тиіс. Өйткені жасанды интеллект кей жағдайда қате немесе толық емес ақпарат беруі мүмкін. Сондықтан мұғалім оқушыларға алынған ақпаратты сыни тұрғыдан бағалау дағдыларын қалыптастыруы қажет.

Информатика сабақтарында жасанды интеллектті қолдану оқушылардың цифрлық сауаттылығын арттыруға да ықпал етеді. Цифрлық сауаттылық тек компьютерді пайдалану дағдыларымен шектелмейді. Ол ақпаратты іздеу, талдау, өңдеу, сақтау және қауіпсіз пайдалану қабілеттерін қамтиды. Жасанды интеллект құралдарымен жұмыс істеу барысында оқушылар ақпараттық қауіпсіздік мәселелерін, жеке деректерді қорғау қағидаларын және интернеттегі жауапты мінез-құлық нормаларын меңгереді. Бұл олардың цифрлық қоғамның белсенді және жауапты мүшесі ретінде қалыптасуына ықпал етеді.

Сонымен қатар жасанды интеллект оқушылардың коммуникациялық дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Қазіргі заманғы генеративті модельдермен тиімді жұмыс істеу үшін нақты және түсінікті сұраныстар құрастыру қажет. Бұл оқушылардың өз ойын анық жеткізуіне, сұрақтарды дұрыс қоя білуіне және ақпаратпен сауатты жұмыс жасауына үйретеді. Осындай тәжірибе олардың тек информатика пәнінде ғана емес, басқа оқу пәндерінде де табысты болуына әсер етеді.

Жасанды интеллект технологияларын информатика сабақтарында қолданудың тиімділігі бағалау жүйесін жетілдіру барысында да айқын көрінеді. Білім алушылардың оқу жетістіктерін объективті бағалау әрбір мұғалім үшін маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Дәстүрлі бағалау әдістері мұғалімнен көп уақыт пен күш талап етеді. Әсіресе үлкен сыныптарда әр оқушының жұмысын жеке талдау күрделі үдеріс болып

саналады. Жасанды интеллект құралдары тест нәтижелерін автоматты түрде өңдеуге, оқушылардың қателерін талдауға және олардың біліміндегі олқылықтарды анықтауға мүмкіндік береді. Нәтижесінде мұғалім бағалауға кететін уақытын қысқартып, оқыту сапасын арттыруға көбірек көңіл бөле алады.

Қалыптастырушы бағалау барысында жасанды интеллекттің мүмкіндіктері ерекше маңызды. Информатика сабақтарында оқушылардың бағдарламалау тапсырмалары, алгоритм құру жұмыстары және жобалық қызметтері жиі бағаланады. Мұндай жұмыстарды тек соңғы нәтижесіне қарай емес, орындалу үдерісіне қарай бағалау қажет. Жасанды интеллект оқушылардың әрекеттерін талдап, олардың қандай кезеңде қателескенін анықтай алады. Бұл мұғалімге оқушылардың оқу траекториясын нақты бақылауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар білім алушылар өздерінің әлсіз және күшті жақтарын анықтап, әрі қарай даму бағыттарын белгілей алады.

Информатика сабақтарында жасанды интеллектті қолданудың тағы бір маңызды артықшылығы – уақытты тиімді басқару. Мұғалімдер күнделікті сабақ жоспарын құруға, көрнекі материалдар дайындауға, тест тапсырмаларын әзірлеуге және оқушылардың жұмыстарын тексеруге көп уақыт жұмсайды. Генеративті жасанды интеллект құралдары осы жұмыстардың едәуір бөлігін автоматтандыра алады. Мысалы, белгілі бір тақырып бойынша бірнеше нұсқадағы тест сұрақтарын, практикалық тапсырмаларды немесе сабаққа арналған презентация мәтіндерін бірнеше минут ішінде дайындауға мүмкіндік береді. Бұл мұғалімнің кәсіби қызметінің тиімділігін арттырып, шығармашылық жұмыстарға көбірек уақыт бөлуіне жағдай жасайды.

Қазіргі кезде әлемдік тәжірибеде жасанды интеллект негізінде жұмыс істейтін көптеген білім беру платформалары кеңінен қолданылуда. Бұл платформалар оқушылардың білім деңгейін анықтап, жеке оқу бағдарламаларын ұсынады. Информатика сабақтарында мұндай платформаларды пайдалану арқылы оқушылар өздерінің білім деңгейіне сәйкес тапсырмалар орындай алады. Әсіресе бағдарламалау тілдерін үйрену барысында бұл тәсілдің тиімділігі жоғары. Кейбір оқушылар жаңа тақырыпты жылдам меңгерсе, басқаларына қосымша түсіндіру қажет болуы мүмкін. Жасанды интеллект әр оқушының оқу қарқынын ескеріп, қажетті оқу материалдарын автоматты түрде ұсына алады.

Оқушылардың мотивациясын арттыруда да жасанды интеллекттің рөлі зор. Қазіргі жас ұрпақ цифрлық технологиялармен тығыз байланыста өсіп келеді. Сондықтан олар үшін интерактивті және заманауи құралдарды пайдалану қызығушылықты арттырады. Информатика сабақтарында чат-боттар, виртуалды көмекшілер немесе интеллектуалды оқыту жүйелері қолданылған кезде оқушылар оқу үдерісіне белсенді қатысады. Мұндай технологиялар білім алушыларға жедел кері байланыс беріп, олардың жетістіктерін бақылауға мүмкіндік береді. Бұл өз кезегінде оқу мотивациясының артуына ықпал етеді.

Жасанды интеллект құралдарын пайдалану кезінде оқушылардың сыни ойлау қабілеттерін дамыту ерекше назарда болуы тиіс. Кейбір жағдайда оқушылар жасанды интеллект ұсынған ақпаратты толықтай дұрыс деп қабылдауы мүмкін. Алайда кез келген ақпараттың дұрыстығын тексеру қажеттілігі сақталады. Сондықтан информатика пәні мұғалімі оқушыларға ақпарат көздерін салыстыруды, деректердің сенімділігін бағалауды және алынған нәтижелерді талдауды үйретуі қажет. Бұл дағдылар ақпараттық қоғам жағдайында аса маңызды құзыреттердің бірі болып табылады.

Информатика пәнінің мазмұны жасанды интеллект технологияларын зерттеуге және түсіндіруге қолайлы жағдай жасайды. Оқушылар тек жасанды интеллект құралдарын қолданушы ретінде ғана емес, олардың жұмыс принциптерін түсінетін тұлға ретінде қалыптасуы тиіс. Мысалы, жоғары сыныптарда машиналық оқыту, нейрондық желілер, үлкен деректер және интеллектуалды жүйелер туралы бастапқы түсініктерді қалыптастыруға болады. Мұндай тақырыптар оқушылардың заманауи технологиялар туралы білімін кеңейтіп, болашақ мамандық таңдауда маңызды рөл атқарады.

Жасанды интеллект негіздерімен танысу барысында практикалық жұмыстардың маңызы зор. Оқушылар қарапайым деректер жиынтығымен жұмыс істеп, жасанды интеллект модельдерінің қалай оқытылатынын зерттей алады. Мысалы, суреттерді жіктеу немесе мәтінді талдау сияқты қарапайым жобаларды орындау арқылы олар машиналық оқыту алгоритмдерінің жұмыс қағидаларын түсінеді. Бұл тәжірибелер оқушылардың зерттеушілік және практикалық дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді.

Информатика сабақтарында жасанды интеллектті пайдалану STEM-білім беру тұжырымдамасымен де тығыз байланысты. STEM бағыты ғылымды, технологияны, инженерияны және математиканы кіріктіре оқытуды көздейді. Жасанды интеллект осы төрт бағыттың тоғысқан саласы болып табылады. Сондықтан информатика сабақтарында жасанды интеллектке қатысты жобалар ұйымдастыру оқушылардың пәнаралық байланыстарды түсінуіне көмектеседі. Мысалы, деректерді талдау барысында математика пәнінен алған білімдерін қолданса, интеллектуалды құрылғыларды жобалау кезінде физика және инженерия элементтері пайдаланылады.

Оқушылардың XXI ғасыр дағдыларын қалыптастыруда жасанды интеллекттің мүмкіндіктері ерекше. Қазіргі еңбек нарығында ақпаратпен жұмыс жасау, мәселелерді шешу, сыни ойлау, коммуникация және шығармашылық қабілеттер жоғары бағаланады. Информатика сабақтарында жасанды интеллект құралдарын пайдалану осы құзыреттердің барлығын дамытуға ықпал етеді. Оқушылар ақпаратты талдауға, шешім қабылдауға және инновациялық идеяларды жүзеге асыруға үйренеді.

Жасанды интеллектті қолдану барысында мұғалімнің рөлі өзгеріске ұшырайды. Бұрын мұғалім ақпараттың негізгі көзі ретінде қарастырылса, қазіргі жағдайда ол оқу үдерісін ұйымдастырушы және бағыттаушы қызметін атқарады. Мұғалім оқушыларды қажетті ақпарат көздеріне бағыттап, алынған мәліметтерді дұрыс талдауға үйретеді. Жасанды интеллект мұғалімді алмастырмайды, керісінше оның

жұмысын жеңілдететін және тиімділігін арттыратын құрал ретінде қызмет етеді. Сондықтан мұғалімнің кәсіби шеберлігі мен педагогикалық құзыреттілігі бұрынғыдан да маңызды бола түседі.

Жасанды интеллект құралдарын қолдану білім беру мазмұнын жаңартуға да әсер етеді. Қазіргі уақытта көптеген мемлекеттер мектеп бағдарламаларына цифрлық технологиялар мен жасанды интеллект элементтерін енгізуде. Бұл үрдіс Қазақстан білім беру жүйесінде де байқалады. Информатика пәнінің мазмұнын жаңарту барысында жасанды интеллектке қатысты тақырыптарды кезең-кезеңімен енгізу оқушылардың заманауи технологияларға бейімделуіне мүмкіндік береді. Мұндай өзгерістер болашақ мамандардың бәсекеге қабілеттілігін арттыруға ықпал етеді.

Сонымен қатар жасанды интеллект білім берудегі инклюзивті ортаны дамытуға көмектеседі. Әртүрлі білім беру қажеттіліктері бар оқушылар үшін арнайы бейімделген оқу материалдарын дайындау мүмкіндігі артады. Мысалы, мәтінді дыбыстау жүйелері, автоматты аударма құралдары немесе сөйлеуді мәтінге айналдыру технологиялары ерекше білім беру қажеттілігі бар оқушылардың оқуына қолдау көрсетеді. Бұл білім беру процесінің қолжетімділігін арттырып, барлық оқушыларға тең мүмкіндік жасауға жағдай туғызады.

Информатика сабақтарында жасанды интеллектті пайдалану барысында киберқауіпсіздік мәселелеріне де ерекше назар аудару қажет. Оқушылар жеке мәліметтерді қорғау, құпия ақпаратпен жұмыс жасау және қауіпсіз цифрлық орта қалыптастыру туралы білім алуы тиіс. Жасанды интеллект құралдарын пайдалану кезінде деректердің қауіпсіздігі мен құпиялылығы маңызды мәселе болып табылады. Сондықтан мұғалімдер оқушыларға цифрлық этика және ақпараттық қауіпсіздік негіздерін жүйелі түрде түсіндіруі қажет.

Жасанды интеллект құралдарын тиімді қолданудың маңызды шарттарының бірі – мұғалімдердің үздіксіз кәсіби дамуы. Технологиялардың қарқынды өзгеруі білім беру қызметкерлерінен жаңа цифрлық дағдыларды меңгеруді талап етеді. Сондықтан информатика пәні мұғалімдері жасанды интеллект саласындағы жаңа платформалармен, сервистермен және оқыту әдістемелерімен тұрақты түрде танысып отыруы қажет. Біліктілікті арттыру курстары, вебинарлар, онлайн семинарлар және кәсіби қауымдастықтар мұғалімдердің осы бағыттағы құзыреттіліктерін жетілдіруге мүмкіндік береді. Жасанды интеллект құралдарын тиімді меңгерген педагог оқу үдерісін жаңаша ұйымдастырып, білім алушылардың қажеттіліктеріне сәйкес икемді оқыту ортасын қалыптастыра алады.

Сонымен бірге жасанды интеллект құралдарын пайдалануда белгілі бір шектеулердің бар екенін де ескеру қажет. Біріншіден, жасанды интеллект барлық жағдайда дәл және сенімді ақпарат ұсына бермейді. Кейбір жағдайларда жүйе қате деректерге сүйеніп жауап беруі немесе нақты емес мәліметтерді ұсынуы мүмкін. Екіншіден, оқушылардың дайын жауаптарға тәуелді болып қалу қаупі бар. Егер білім алушылар жасанды интеллект ұсынған материалдарды талдаусыз қабылдайтын болса, олардың өз бетінше ойлау және мәселені шешу қабілеттері төмендеуі мүмкін. Сондықтан мұғалім жасанды интеллектті оқу мақсатына сәйкес және педагогикалық тұрғыдан негізделген жағдайда ғана қолдануы тиіс.

Үшіншіден, авторлық құқық және академиялық адалдық мәселелері де ерекше назар аударуды қажет етеді. Қазіргі таңда оқушылар түрлі мәтіндер мен жобаларды жасанды интеллект көмегімен дайындай алады. Мұндай жағдайда орындалған жұмыстың қаншалықты деңгейде оқушының жеке еңбегі екендігін анықтау маңызды мәселе болып табылады. Сондықтан мұғалімдер білім алушыларға академиялық адалдық қағидаларын түсіндіріп, жасанды интеллектті көмекші құрал ретінде пайдаланудың мәдениетін қалыптастыруы қажет. Оқушылар технологияның мүмкіндіктерін дұрыс пайдаланып, оның нәтижелерін өздерінің білімдерімен және шығармашылық қабілеттерімен ұштастыра білуі керек.

Информатика сабақтарында жасанды интеллектті енгізу білім беру сапасын арттырудың жаңа мүмкіндіктерін ашады. Әсіресе білім алушылардың дербес оқуын ұйымдастыру, күрделі тақырыптарды түсіндіру, бағдарламалау дағдыларын дамыту және жобалық жұмыстарды орындау барысында оның тиімділігі жоғары. Жасанды интеллект оқушыларға ақпаратты тез табуға, оны өңдеуге және түрлі мәселелердің шешімін іздеуге көмектеседі. Сонымен қатар мұғалімдерге оқу материалдарын дайындау мен бағалау жұмыстарын жеңілдетуге мүмкіндік береді.

Болашақта жасанды интеллект технологиялары білім беру жүйесінің ажырамас бөлігіне айналатыны сөзсіз. Сондықтан қазіргі мектеп оқушылары бұл технологияларды саналы түрде пайдалана алатын деңгейде даярлануы қажет. Информатика пәні осы міндетті жүзеге асыруда жетекші рөл атқарады. Пән мазмұны оқушылардың цифрлық құзыреттіліктерін қалыптастырып қана қоймай, оларды инновациялық технологияларды түсінетін және тиімді қолдана алатын тұлға ретінде тәрбиелеуге бағытталған.

Жасанды интеллектті оқыту үдерісіне енгізу білім алушылардың оқу нәтижелерін жақсартумен қатар, олардың шығармашылық әлеуетін дамытуға да ықпал етеді. Қазіргі заманғы еңбек нарығы технологиялық өзгерістерге тез бейімделетін, деректермен жұмыс істей алатын және инновациялық ойлайтын мамандарды қажет етеді. Сондықтан мектеп қабырғасынан бастап оқушыларды жасанды интеллект технологияларымен таныстыру олардың болашақ кәсіби табыстылығы үшін маңызды алғышарттардың бірі болып саналады.

Информатика сабақтарында жасанды интеллект құралдарын қолдану білім беру процесін икемді, тиімді және қызықты етеді. Мұндай технологиялар оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеруге, білім сапасын арттыруға және цифрлық қоғам талаптарына сәйкес құзыреттерді қалыптастыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар жасанды интеллект оқушылардың ақпараттық мәдениетін, зерттеушілік қабілеттерін және сыни ойлау дағдыларын дамытуға ықпал етеді.

Қазіргі педагогтің басты міндеті – технологияларды соқыр түрде пайдалану емес, оларды оқу мақсаттарына сәйкес тиімді қолдану. Жасанды интеллект мұғалімнің орнын басатын құрал емес, керісінше білім беру сапасын арттыруға көмектесетін заманауи цифрлық ресурс болып табылады. Сондықтан информатика пәні мұғалімдері жасанды интеллекттің мүмкіндіктерін терең меңгеріп, оны оқу процесінде ғылыми-әдістемелік тұрғыдан дұрыс пайдалана білуі қажет.

Жасанды интеллект технологиялары қазіргі білім беру жүйесінің маңызды құрамдас бөлігіне айналып келеді. Информатика сабақтарында жасанды интеллект құралдарын тиімді пайдалану оқыту сапасын арттыруға, білім беру үдерісін жекелендіруге және оқушылардың цифрлық құзыреттіліктерін дамытуға мүмкіндік береді. Бұл технологиялар мұғалімдердің жұмысын жеңілдетіп қана қоймай, білім алушылардың шығармашылық, зерттеушілік және сыни ойлау қабілеттерін дамытуға ықпал етеді.

Информатика пәнінде жасанды интеллект құралдарын қолдану бағдарламалау дағдыларын жетілдіруге, күрделі ұғымдарды түсіндіруге, оқу материалдарын бейімдеуге және бағалау үдерісін жетілдіруге жағдай жасайды. Сонымен бірге оқушылардың ақпараттық сауаттылығын, цифрлық мәдениетін және заманауи технологияларға деген қызығушылығын арттырады.

Алайда жасанды интеллект құралдарын қолдану барысында академиялық адалдық, ақпараттың сенімділігі, деректер қауіпсіздігі және этикалық нормалар мәселелеріне ерекше назар аудару қажет. Мұғалімдер оқушыларға технологияларды жауапкершілікпен пайдалануды үйретіп, олардың дербес ойлау қабілеттерін дамытуға басымдық беруі тиіс.

Қорытындылай келе, жасанды интеллект информатика сабақтарының тиімділігін арттыруға мүмкіндік беретін қуатты құрал болып табылады. Оны педагогикалық тұрғыдан сауатты пайдалану арқылы білім беру сапасын жаңа деңгейге көтеруге және болашақтың цифрлық қоғамына бейімделген тұлғаны қалыптастыруға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. Орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. – Астана, 2023.
2. Беспалько В.П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения. – Москва: Просвещение, 2019.
3. Полат Е.С. Современные педагогические и информационные технологии в системе образования. – Москва: Академия, 2021.
4. Bates A.W. Teaching in a Digital Age. – Vancouver: BCcampus, 2022.
5. Holmes W., Bialik M., Fadel C. Artificial Intelligence in Education. – Boston: Center for Curriculum Redesign, 2021.
6. Luckin R. Machine Learning and Human Intelligence: The Future of Education for the 21st Century. – London: UCL Institute of Education Press, 2020.
7. UNESCO. Guidance for Generative AI in Education and Research. – Paris: UNESCO Publishing, 2023.
8. OECD. Artificial Intelligence and the Future of Skills. – Paris: OECD Publishing, 2023.
9. Russell S., Norvig P. Artificial Intelligence: A Modern Approach. – New York: Pearson Education, 2021.
10. Жадрина М.Д., Мұханбетжанова Ә.М. Білім беруді цифрландыру жағдайындағы педагогтің кәсіби құзыреттілігі. – Алматы, 2022.
11. Ахметова Г.К. Цифрлық білім беру технологиялары. – Алматы: Қазақ университеті, 2021.
12. Сарбасова Қ.А. Информатика пәнін оқытудың заманауи әдістемесі. – Астана, 2023.
13. European Commission. Ethics Guidelines for Trustworthy AI. – Brussels, 2022.
14. World Economic Forum. Future of Jobs Report. – Geneva, 2023.
15. UNESCO. Artificial Intelligence Competency Framework for Teachers. – Paris, 2024.

МУЗЫКА САБАҒЫНДА ХОР ӨНЕРІНІҢ РӨЛІ ЖӘНЕ ТӘРБИЕЛІК МӘНІ

Сапаркулов Султан Халелович

№2 Ш.Қалдаяқов атындағы Асықата балалар өнер мектебі хор сыныбының мұғалімі

Аннотация

Бұл мақалада музыка сабағындағы хор өнерінің маңызы, оның оқушылардың тұлғалық қалыптасуына әсері және тәрбиелік мүмкіндіктері жан-жақты қарастырылады. Хор өнері – музыкалық тәрбиенің маңызды құрамдас бөлігі ретінде оқушылардың эстетикалық талғамын қалыптастыруға, ұлттық мәдениетке деген құрметін арттыруға, шығармашылық қабілеттерін дамытуға және ұжымдық мәдениетті меңгеруіне ықпал етеді. Мақалада хор сабағының білім беру үдерісіндегі орны, музыкалық қабілеттерді жетілдірудегі рөлі, сондай-ақ оқушылардың адамгершілік, патриоттық және рухани-мәдени құндылықтарын қалыптастырудағы тәрбиелік мүмкіндіктері ғылыми-педагогикалық тұрғыдан талданады. Сонымен қатар қазіргі білім беру жағдайындағы хор ұжымының ерекшеліктері мен мұғалімнің кәсіби қызметінің маңызы айқындалады.

Музыка – адамзат өркениетінің ең көне әрі ең құнды рухани мұраларының бірі. Ол адамның ішкі жан дүниесіне әсер етіп қана қоймай, оның эстетикалық талғамын, дүниетанымын, мәдениетін және тұлғалық қасиеттерін қалыптастыруда ерекше қызмет атқарады. Қазіргі білім беру жүйесінде музыкалық тәрбие оқушылардың жан-жақты дамуының маңызды факторларының бірі ретінде қарастырылады. Осы тұрғыдан алғанда музыка сабағында хор өнерін дамыту ерекше маңызға ие. Өйткені хор – тек музыкалық шығарманы

орындау тәсілі ғана емес, сонымен қатар оқушыларды ұжымдық еңбекке, тәртіпке, жауапкершілікке және өзара сыйластыққа тәрбиелейтін қуатты педагогикалық құрал.

Хор өнерінің тарихы адамзат мәдениетінің дамуымен тығыз байланысты. Ежелгі дәуірлерден бастап адамдар өздерінің қуанышы мен қайғысын, арман-мұратын, дүниетанымын ұжым болып ән айту арқылы жеткізіп отырған. Әсіресе халықтық музыкалық мәдениетте көп дауысты орындау дәстүрі ерекше орын алады. Қазақ халқының музыкалық мұрасында да ұжымдық ән айту мәдениетінің элементтері кеңінен кездеседі. Ұлттық ән өнері, халықтық дәстүрлер мен салт-дәстүрлерде орындалатын әндер жастарды тәрбиелеудің маңызды құралы болғаны белгілі. Бүгінгі таңда осы құндылықтарды мектептегі хор сабақтары арқылы оқушылар санасына сіңіру өзекті міндеттердің бірі болып отыр.

Музыка сабағындағы хор жұмысы оқушылардың музыкалық қабілеттерін кешенді түрде дамытуға мүмкіндік береді. Ән айту барысында бала музыкалық есту қабілетін, ырғақ сезімін, интонациялық дәлдігін, дауыс мүмкіндіктерін және орындаушылық шеберлігін жетілдіреді. Хорда орындау кезінде әрбір оқушы өз дауысын жалпы ұжымдық дыбысталу жүйесіне сәйкестендіруге үйренеді. Бұл үдеріс музыкалық сауаттылықтың қалыптасуына ғана емес, сонымен қатар баланың зейінін, есте сақтау қабілетін және шығармашылық ойлауын дамытуға ықпал етеді.

Хор сабағының маңызды ерекшеліктерінің бірі – оның ұжымдық сипаты. Қазіргі қоғам жағдайында жас ұрпақты ынтымақтастыққа, бірлескен әрекетке және әлеуметтік қарым-қатынас мәдениетіне тәрбиелеу ерекше маңызға ие болып отыр. Хор ұжымында әрбір қатысушы ортақ нәтижеге қол жеткізу үшін өз міндетін жауапкершілікпен орындауға тырысады. Бір оқушының қателігі бүкіл шығарманың орындалуына әсер етуі мүмкін болғандықтан, балалар бір-бірін тыңдауға, қолдауға және ортақ мақсатқа жұмыла қызмет етуге дағдыланады. Осы арқылы оқушылардың ұжымшылдық қасиеті қалыптасады.

Педагогикалық тұрғыдан қарағанда, хор жұмысы тұлғаның әлеуметтік бейімделуіне оң ықпал етеді. Ән айту барысында оқушылар өздерінің эмоцияларын еркін жеткізе алады, сахналық мәдениетті меңгереді және көпшілік алдында өзін сенімді ұстауға үйренеді. Әсіресе жасөспірім кезеңіндегі балалар үшін мұндай тәжірибе өте маңызды. Өйткені бұл кезеңде олардың өзіндік бағалауы қалыптасып, қоғамдағы орнын анықтауға деген қажеттілігі артады. Хордағы табысты шығармашылық әрекет оқушының өз күшіне деген сенімін нығайтып, оның тұлғалық дамуына оң әсер етеді.

Музыкалық тәрбиенің басты міндеттерінің бірі – эстетикалық мәдениетті қалыптастыру. Эстетикалық тәрбие адамның әсемдікті қабылдауына, түсінуіне және бағалауына негізделеді. Хор шығармаларын орындау барысында оқушылар музыкалық образдарды сезінуге, шығарманың мазмұнын түсінуге және көркемдік ерекшеліктерін ажыратуға үйренеді. Әртүрлі жанрдағы және стильдегі шығармалармен танысу олардың музыкалық көкжиегін кеңейтіп, көркемдік талғамын жетілдіреді. Осылайша хор өнері оқушылардың рухани әлемін байытып, мәдени құндылықтарды меңгеруіне жағдай жасайды.

Қазіргі мектеп тәжірибесінде хор сабағы тек музыкалық білім берудің құралы ғана емес, сонымен бірге тәрбиелік ықпалы жоғары шығармашылық орта болып табылады. Мұнда оқушылар адамгершілік қасиеттерді меңгереді, үлкенді сыйлау, достықты бағалау, өзара көмек көрсету сияқты құндылықтарды бойына сіңіреді. Әсіресе мазмұны терең патриоттық, ұлттық және рухани бағыттағы әндерді орындау арқылы балалардың азаматтық ұстанымы қалыптасады. Олар туған жерге, елге, ұлттық мәдениетке деген сүйіспеншілікті музыка арқылы терең сезіне бастайды.

Хор өнерінің тәрбиелік әлеуетін арттыруда репертуар таңдаудың маңызы ерекше. Мұғалім оқушылардың жас ерекшеліктеріне, психологиялық даму деңгейіне және орындаушылық мүмкіндіктеріне сәйкес шығармаларды іріктеуі қажет. Репертуар құрамында халық әндері, классикалық туындылар, заманауи балалар әндері және патриоттық шығармалар үйлесімді қамтылған жағдайда тәрбиелік нәтижелілік жоғары болады. Әсіресе қазақ композиторларының шығармаларын орындау оқушылардың ұлттық мәдениетке деген қызығушылығын арттырып, тарихи-мәдени мұраға құрмет сезімін қалыптастырады.

Музыка сабағында хор жұмысының тиімділігі көбінесе мұғалімнің кәсіби шеберлігіне байланысты. Хор жетекшісі тек музыкалық білім беруші ғана емес, сонымен бірге тәрбиеші, ұйымдастырушы және шығармашылық жетекші қызметін атқарады. Ол оқушылардың дауыс ерекшеліктерін ескеріп, олардың орындаушылық қабілеттерін дамытуға жағдай жасауы тиіс. Сонымен қатар балалардың шығармашылық белсенділігін арттырып, ұжым ішінде жағымды психологиялық ахуал қалыптастыруы қажет. Мұғалімнің тұлғалық үлгісі мен кәсіби мәдениеті оқушылардың өнерге деген көзқарасына тікелей әсер етеді.

Хор сабағында дауыс тәрбиесі ерекше орын алады. Дұрыс ұйымдастырылған вокалдық жұмыс балалардың табиғи дауысын сақтауға және дамытуға мүмкіндік береді. Тыныс алу техникасын меңгеру, дыбысты дұрыс шығару, артикуляциялық аппаратты дамыту және интонациялық тазалықты қалыптастыру – хор жетекшісінің негізгі міндеттерінің бірі. Бұл жұмыстар оқушылардың ән айту мәдениетін қалыптастырып қана қоймай, олардың жалпы сөйлеу мәдениетінің дамуына да оң ықпал етеді.

Музыкалық шығармаларды орындау барысында оқушылардың эмоциялық интеллектісі де дамиды. Әрбір шығарма белгілі бір көңіл күйді, сезімді немесе идеяны білдіреді. Оқушы осы мазмұнды түсініп, оны орындау кезінде жеткізуге тырысады. Мұндай әрекет баланың эмоционалдық сезімталдығын арттырып, өз сезімдерін басқаруға үйретеді. Сонымен қатар басқа адамдардың көңіл күйін түсіну қабілеті де дамиды. Сондықтан хор өнері тұлғаның эмоционалдық мәдениетін қалыптастырудың тиімді құралы болып саналады.

Қазіргі жаһандану жағдайында ұлттық құндылықтарды сақтау және жас ұрпаққа жеткізу мәселесі ерекше маңызға ие болып отыр. Осы тұрғыдан алғанда хор өнері ұлттық тәрбиенің маңызды тетігі ретінде

қарастырылады. Қазақ халқының халық әндері мен композиторлық шығармаларын орындау арқылы оқушылар ұлттық дүниетаныммен, салт-дәстүрлермен және мәдени мұрамен жақынырақ танысады. Бұл олардың ұлттық бірегейлігін нығайтып, туған халқының мәдениетіне деген мақтаныш сезімін қалыптастырады.

Хор ұжымының концерттік қызметі де тәрбиелік маңызы жоғары бағыттардың бірі болып табылады. Концерттерге қатысу оқушылардың жауапкершілігін арттырып, шығармашылық нәтижеге жетуге деген ұмтылысын күшейтеді. Сахна мәдениетін меңгеру, көрермен алдында өнер көрсету, ұжымдық жетістікке қуану сияқты тәжірибелер балалардың әлеуметтік және тұлғалық дамуына оң әсер етеді. Сонымен қатар мұндай іс-шаралар оқушылардың өнерге деген тұрақты қызығушылығын қалыптастырып, олардың бос уақытын тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

Музыка сабағындағы хор жұмысының тәрбиелік мүмкіндіктерін қарастырғанда оның адамгершілік тәрбие берудегі рөліне ерекше назар аудару қажет. Адамгершілік тәрбиесі – тұлғаның моральдық құндылықтарын қалыптастыруға бағытталған күрделі педагогикалық үдеріс. Хор ұжымында жұмыс істеу барысында оқушылар өзара сыйластыққа, тәртіпке, жауапкершілікке және ынтымақтастыққа үйренеді. Ән орындау кезінде әрбір қатысушы ортақ нәтижеге үлес қосатынын сезінеді. Бұл балалардың жеке мүддеден гөрі ұжымдық мүддені жоғары қоя білуіне ықпал етеді. Ұжымдағы өзара қолдау, түсіністік және бір-біріне көмектесу мәдениеті тұлғаның адамгершілік сапаларын қалыптастыруда маңызды орын алады.

Хор сабағы оқушылардың еңбекке деген көзқарасын тәрбиелеуде де тиімді құрал болып табылады. Кез келген музыкалық шығарманы сапалы орындау үшін жүйелі дайындық қажет. Дауысты жаттықтыру, мәтінді жаттау, интонациялық дәлдікке қол жеткізу, шығарманың көркемдік мазмұнын түсіну – мұның барлығы табандылық пен еңбекқорлықты талап етеді. Оқушылар біртіндеп шығармашылық жетістікке тек үздіксіз еңбектің арқасында жетуге болатынын түсінеді. Бұл қасиеттер кейін олардың оқуында, кәсіби қызметінде және өмірлік ұстанымдарында маңызды рөл атқарады.

Балалардың психологиялық дамуы тұрғысынан алғанда хор өнері ерекше маңызға ие. Музыкалық әрекет адамның эмоционалдық әлеміне тікелей әсер етеді. Хорда ән айту барысында оқушылар жағымды эмоциялар алады, шығармашылық қуаныш сезімін бастан кешіреді. Музыка арқылы олар өздерінің ішкі сезімдерін білдіруге мүмкіндік алады. Бұл әсіресе эмоциялық тұрақсыздық байқалатын жасөспірімдік кезеңде маңызды. Музыкалық орта баланың ішкі шиеленісін төмендетіп, психологиялық жайлылық қалыптастыруға көмектеседі. Сондықтан көптеген зерттеушілер хор өнерін психологиялық қолдаудың тиімді құралдарының бірі ретінде қарастырады.

Музыка сабағындағы хор жұмысы оқушылардың коммуникативтік дағдыларын дамытуға да ықпал етеді. Хор ұжымында жұмыс істеу барысында балалар бір-бірімен тұрақты қарым-қатынасқа түседі, пікір алмасады, ортақ шешім қабылдайды. Олар өз ойын дұрыс жеткізуге, өзгелерді тыңдауға және өзара әрекеттесуге үйренеді. Қазіргі қоғамда коммуникациялық құзыреттіліктің маңызы ерекше екенін ескерсек, хор жұмысының бұл қыры да үлкен педагогикалық мәнге ие. Ұжымдық шығармашылық әрекет балаларды әлеуметтік ортада өзін дұрыс ұстауға және әртүрлі адамдармен тиімді қарым-қатынас орнатуға бейімдейді.

Хор өнерінің тәрбиелік әлеуеті патриоттық тәрбие беру ісінде де айқын көрінеді. Патриоттық әндер, туған жер туралы шығармалар, тарихи тақырыптағы музыкалық туындылар оқушылардың азаматтық санасын қалыптастыруға ықпал етеді. Мұндай шығармаларды орындау барысында балалар өз елінің тарихымен, мәдениетімен және рухани құндылықтарымен жақынырақ танысады. Ән мәтіндеріндегі идеялар олардың бойында Отанға деген сүйіспеншілік сезімін қалыптастырады. Патриоттық бағыттағы хор репертуары әсіресе мемлекеттік мерекелерге арналған іс-шараларда маңызды тәрбиелік қызмет атқарады.

Қазақ халқының музыкалық мәдениеті хор тәрбиесінің мазмұнын байытатын негізгі қайнар көздердің бірі болып табылады. Халық әндері ғасырлар бойы ұлттың дүниетанымын, өмір салтын және рухани құндылықтарын сақтап келген. Бұл шығармаларды хор репертуарына енгізу оқушылардың ұлттық мәдени мұраға деген қызығушылығын арттырады. Халық әндерінің тәрбиелік мазмұны терең әрі жан-жақты. Олар еңбексүйгіштікке, адамгершілікке, үлкенді құрметтеуге, туған жерді сүюге үндейді. Сондықтан халық әндерін хорда орындау ұлттық тәрбие берудің тиімді тәсілі болып саналады.

Оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуда хор жұмысының мүмкіндіктері өте кең. Музыкалық шығарманы орындау тек техникалық дағдыларды меңгерумен шектелмейді. Әрбір оқушы шығарманың көркемдік бейнесін түсініп, оны орындауда өзіндік сезімін жеткізуге тырысады. Бұл шығармашылық ойлауды, қиялды және көркемдік қабылдауды дамытады. Кейбір оқушылар уақыт өте келе музыкалық шығармаларды интерпретациялауға, шағын вокалдық импровизация жасауға немесе орындаушылық ерекшеліктерді өз бетінше іздеуге талпынады. Мұндай тәжірибе олардың шығармашылық әлеуетін ашуға мүмкіндік береді.

Қазіргі білім беру жүйесінде құзыреттілікке негізделген оқыту тұжырымдамасы кеңінен қолданылып келеді. Осы тұрғыдан алғанда хор сабағы оқушылардың бірнеше маңызды құзыреттіліктерін қалыптастыруға ықпал етеді. Біріншіден, мәдени құзыреттілік дамиды, өйткені оқушылар әртүрлі музыкалық жанрлармен және мәдени дәстүрлермен танысады. Екіншіден, әлеуметтік құзыреттілік қалыптасады, себебі ұжымдық жұмыс барысында балалар өзара әрекеттесуді үйренеді. Үшіншіден, тұлғалық құзыреттілік дамиды, өйткені оқушылар өзін-өзі бағалау, өзін-өзі жетілдіру және жауапкершілік сияқты қасиеттерді меңгереді.

Хор өнерінің тағы бір маңызды ерекшелігі – оның инклюзивті мүмкіндіктері. Музыкалық қабілеттері әртүрлі деңгейдегі балалар хор ұжымына қатыса алады. Бұл олардың шығармашылық ортаға бейімделуіне және өз қабілеттерін дамытуына жағдай жасайды. Кей жағдайда оқу үлгерімі орташа немесе төмен оқушылар

музыкалық әрекетте жоғары нәтижелер көрсетіп, өздерінің жаңа қырларын аша алады. Мұндай жетістіктер олардың өз күшіне деген сенімін арттырып, жалпы тұлғалық дамуына оң әсер етеді.

Хор жетекшісінің педагогикалық қызметі тек музыкалық дайындықпен шектелмейді. Ол балалардың психологиялық ерекшеліктерін ескеріп, әр оқушыға жеке көзқарас таныта білуі қажет. Ұжымдағы жағымды моральдық-психологиялық ахуал шығармашылық жұмыстың нәтижелілігіне тікелей әсер етеді. Сондықтан мұғалім оқушылар арасында достық қарым-қатынас орнатуға, өзара құрмет пен қолдау мәдениетін қалыптастыруға көңіл бөлуі тиіс. Баланың шығармашылық жетістігін уақытында бағалау, оны ынталандыру және қолдау көрсету де педагогтің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады.

Музыка сабағындағы хор жұмысы эстетикалық тәрбиенің маңызды құрамдас бөлігі ретінде оқушылардың көркемдік дүниетанымын қалыптастырады. Музыкалық шығармалардың мазмұны мен көркемдік ерекшеліктерін талдау барысында балалар өнердің адам өміріндегі орнын түсіне бастайды. Олар сұлулықты қабылдауға, оны бағалауға және күнделікті өмірде эстетикалық құндылықтарды сақтауға үйренеді. Эстетикалық мәдениеті жоғары тұлға қоршаған ортаға, қоғамға және өзіне жауапкершілікпен қарайды. Сондықтан хор өнері арқылы жүзеге асатын эстетикалық тәрбие тұлғаның үйлесімді дамуы үшін ерекше маңызды.

Музыкалық шығармаларды көпшілік алдында орындау оқушылардың ерік-жігер қасиеттерін қалыптастыруға ықпал етеді. Концертке дайындық барысында балалар қобалжуды жеңуге, өзін бақылауға және шығармашылық міндеттерді жауапкершілікпен орындауға үйренеді. Сахнаға шығу тәжірибесі олардың батылдығын арттырып, мақсатқа жетуге деген ұмтылысын күшейтеді. Бұл қасиеттер тек өнер саласында ғана емес, жалпы өмірлік қызметінде де маңызды орын алады.

Қазіргі ақпараттық қоғам жағдайында балалардың бос уақытын мазмұнды ұйымдастыру мәселесі ерекше өзектілікке ие. Сандық технологиялардың қарқынды дамуы кейде оқушылардың шынайы шығармашылық әрекеттен алыстауына себеп болуы мүмкін. Осындай жағдайда хор ұжымына қатысу балалардың бос уақытын тиімді ұйымдастырудың маңызды бағыты болып табылады. Музыкалық шығармашылық олардың уақытын пайдалы өткізуге, жаңа достар табуға және өзін-өзі дамытуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар бұл балаларды зиянды әдеттерден және әлеуметтік жағымсыз ықпалдардан қорғаудың тиімді жолдарының бірі ретінде қарастырылады.

Хор өнерінің тағы бір құндылығы – оның мәдениетаралық тәрбие беру мүмкіндігі. Әлем халықтарының әндерін орындау арқылы оқушылар басқа мәдениеттермен танысады, олардың ерекшеліктерін түсінеді және құрметтеуге үйренеді. Бұл қазіргі көпмәдениетті қоғам жағдайында маңызды қасиеттердің бірі болып табылады. Өз халқының мәдениетін құрметтей отырып, басқа халықтардың өнерін де бағалай білу оқушылардың дүниетанымын кеңейтеді және толеранттылық мәдениетін қалыптастырады.

Музыка сабағындағы хор қызметі мектептің тәрбие жүйесімен тығыз байланыста жүзеге асырылған жағдайда оның нәтижелілігі арта түседі. Мектепішілік мерекелер, патриоттық іс-шаралар, шығармашылық байқаулар және концерттер хор ұжымының тәрбиелік мүмкіндіктерін толық ашуға жағдай жасайды. Осындай іс-шаралар арқылы оқушылар өздерінің шығармашылық жетістіктерін көрсетіп қана қоймай, мектептің қоғамдық өміріне белсенді араласады. Бұл олардың азаматтық белсенділігін қалыптастыруға және әлеуметтік жауапкершілігін арттыруға ықпал етеді.

Ғылыми-педагогикалық зерттеулер музыкалық тәрбиенің баланың интеллектуалдық дамуына да оң әсер ететінін көрсетеді. Ән мәтіндерін жаттау, музыкалық материалды есте сақтау, ырғақтық құрылымды меңгеру және дыбыстық ақпаратты қабылдау барысында оқушылардың есте сақтау қабілеті, зейіні және логикалық ойлауы дамиды. Сондықтан хор өнері тек эстетикалық немесе тәрбиелік бағытта ғана емес, сонымен қатар жалпы танымдық дамуға ықпал ететін маңызды педагогикалық құрал болып табылады.

Музыка сабағындағы хор өнерінің тәрбиелік және дамытушылық мүмкіндіктерін толық жүзеге асыру үшін оқу-тәрбие үдерісін ғылыми-педагогикалық талаптарға сәйкес ұйымдастыру қажет. Хор жұмысының табысты болуы ең алдымен жүйелілікке, мақсаттылыққа және педагогикалық сабақтастыққа байланысты. Оқушылардың жас ерекшеліктерін, дауыс мүмкіндіктерін және психологиялық даму деңгейін ескере отырып құрылған жұмыс жоспары ғана жоғары нәтижеге жеткізе алады. Әсіресе мектеп жасындағы балалардың дауыс аппараты әлі толық қалыптаспағандықтан, хор жетекшісі вокалдық жаттығуларды дұрыс таңдап, дауыс гигиенасы талаптарының сақталуына ерекше көңіл бөлуі тиіс. Бұл балалардың денсаулығын сақтауға және олардың табиғи дауыс мүмкіндіктерін дамытуға жағдай жасайды.

Хор ұжымындағы жүйелі жұмыс балалардың орындаушылық мәдениетін қалыптастырады. Орындаушылық мәдениет тек музыкалық шығарманы дұрыс айтып шығумен шектелмейді. Ол шығарманың мазмұнын терең түсінуді, авторлық идеяны жеткізе білуді, сахнада өзін мәдениетті ұстауды және көрерменмен шығармашылық байланыс орнатуды қамтиды. Осындай кешенді жұмыс нәтижесінде оқушылар өнердің мәнін терең түсініп, музыкаға саналы көзқарас қалыптастырады. Бұл олардың рухани дамуына және мәдени деңгейінің өсуіне ықпал етеді.

Музыкалық тәрбие беру тәжірибесінде хор сабағының тәрбиелік ықпалы көбінесе шығарманың мазмұнына байланысты болады. Ән мәтіндері арқылы оқушылар өмірлік құндылықтар туралы көптеген маңызды түсініктер алады. Достық, адалдық, еңбексүйгіштік, отансүйгіштік, ата-ананы құрметтеу, табиғатты қорғау сияқты тақырыптарды қамтитын шығармалар балалардың дүниетанымын байытады. Музыка мен

поэзияның үйлесімі бұл идеялардың оқушы санасына тереңірек әсер етуіне мүмкіндік береді. Сондықтан хор репертуарын таңдау барысында тәрбиелік мазмұны жоғары шығармаларға басымдық беру қажет.

Хор ұжымының қызметі мектеп пен ата-ана арасындағы ынтымақтастықты нығайтуға да мүмкіндік береді. Концерттер, байқаулар және шығармашылық кездесулер кезінде ата-аналар балаларының жетістіктерін көріп, олардың өнерге деген қызығушылығын қолдайды. Мұндай өзара әрекет оқушының шығармашылық белсенділігін арттырып қана қоймай, отбасы мен мектеп арасындағы байланысты күшейтеді. Баланың өнердегі жетістігін ата-анасының мойындауы оның өзіне деген сенімін нығайтып, жаңа табыстарға жетуіне ынталандырады.

Қазіргі кезеңде білім беру мазмұнын жаңарту жағдайында оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту маңызды міндеттердің бірі болып отыр. Хор сабағы бұл міндетті жүзеге асыруға өзіндік үлес қосады. Музыкалық шығармаларды талдау, олардың мазмұнын түсіну, тарихи және мәдени контекстін зерттеу оқушылардың сыни ойлау қабілетін дамытады. Сонымен қатар олар музыкалық терминдерді меңгеріп, өнер туралы сауатты пікір айтуға үйренеді. Бұл олардың жалпы мәдени және коммуникативтік құзыреттіліктерін жетілдіруге ықпал етеді.

Хор өнері арқылы жүзеге асатын рухани-адамгершілік тәрбие қазіргі қоғам үшін ерекше маңызды. Қоғамдағы әлеуметтік өзгерістер, ақпараттық кеңістіктің кеңеюі және мәдени ықпалдардың алуан түрлілігі жас ұрпақтың рухани бағдарларын қалыптастыру мәселесін өзекті етіп отыр. Осындай жағдайда өнер, соның ішінде хор өнері, балалардың ішкі жан дүниесін байытуға, оларды ізгілікке тәрбиелеуге және ұлттық құндылықтарды құрметтеуге үйретуге мүмкіндік береді. Музыканың эмоционалдық әсері арқылы адамгершілік идеялар оқушылардың санасында берік орнығады.

Хор сабағының тағы бір маңызды қызметі – балалардың шығармашылық бастамаларын қолдау. Кейбір оқушылар жеке орындаушылыққа қызығушылық танытса, енді біреулері ұйымдастырушылық қабілеттерін көрсетеді. Хор жетекшісі осы ерекшеліктерді байқап, әр баланың қабілетін дамытуға жағдай жасауы тиіс. Шығармашылық белсенділікке қолдау көрсету оқушылардың өзін-өзі танытуына және тұлғалық әлеуетін жүзеге асыруына мүмкіндік береді. Бұл өз кезегінде олардың өмірлік белсенділігін арттырып, болашақ кәсіби бағдарын анықтауға көмектеседі.

Музыкалық білім беру тәжірибесі көрсеткендей, хор ұжымына тұрақты қатысатын оқушылардың тәртіп деңгейі, жауапкершілігі және оқу мотивациясы көбінесе жоғары болады. Өйткені хор жұмысы белгілі бір міндеттемелерді орындауды талап етеді. Репетицияларға уақытылы келу, шығармаларды меңгеру және ұжымдық ережелерді сақтау оқушыларды ұйымдасқандыққа тәрбиелейді. Бұл қасиеттер олардың күнделікті оқу әрекетінде де оң көрініс табады.

Мектеп хорларының шығармашылық жетістіктері білім беру ұйымының мәдени ортасын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Белсенді жұмыс істейтін хор ұжымы мектеп өмірін мазмұнды етіп, оқушылардың өнерге қызығушылығын арттырады. Сонымен қатар мұндай ұжымдар мектептің имиджін көтеріп, қоғамдық іс-шараларда білім ордасының шығармашылық әлеуетін танытуға мүмкіндік береді. Сондықтан хор қызметін дамыту жалпы мектеп мәдениетін жетілдірудің маңызды бағыттарының бірі болып саналады.

Заманауи педагогикада өнер арқылы тәрбиелеу идеясы кеңінен қолдау табуда. Бұл тұжырымдама бойынша өнер адамның тек білімін ғана емес, оның сезімін, мінезін және дүниетанымын қалыптастырады. Осы тұрғыдан алғанда хор өнері тәрбиенің кешенді құралы ретінде ерекше орын алады. Ол музыкалық білім беру, эстетикалық тәрбие, адамгершілік даму және әлеуметтік бейімделу міндеттерін бір мезгілде жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Мұндай көпқырлы ықпал хор сабағының білім беру жүйесіндегі маңызын арттыра түседі.

Қорыта айтқанда, музыка сабағындағы хор өнері оқушыларды жан-жақты дамытуға бағытталған тиімді педагогикалық құрал болып табылады. Ол балалардың музыкалық қабілеттерін жетілдіріп қана қоймай, олардың эстетикалық талғамын қалыптастырады, рухани әлемін байытады және адамгершілік қасиеттерін тәрбиелейді. Хор ұжымындағы бірлескен шығармашылық әрекет оқушыларды ұжымшылдыққа, жауапкершілікке, еңбекқорлыққа және өзара сыйластыққа баулиды. Сонымен қатар хор өнері ұлттық мәдени мұраны насихаттауға, патриоттық сезімді қалыптастыруға және мәдени құндылықтарды ұрпақтан-ұрпаққа жеткізуге қызмет етеді. Сондықтан мектептегі музыка сабақтарында хор жұмысын жүйелі ұйымдастыру және оның тәрбиелік мүмкіндіктерін толық пайдалану қазіргі білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі болып қала береді.

Музыка сабағындағы хор өнері – оқушылардың музыкалық білімін жетілдірумен қатар, олардың тұлғалық қасиеттерін қалыптастыратын, рухани дүниесін байытатын және мәдени деңгейін көтеретін маңызды педагогикалық құрал. Хорда ән айту барысында балалардың музыкалық есту қабілеті, ырғақ сезімі, шығармашылық белсенділігі және орындаушылық мәдениеті дамиды. Сонымен бірге олар ұжымдық жұмысқа бейімделіп, жауапкершілік, тәртіп, достық және өзара қолдау сияқты адамгершілік қасиеттерді меңгереді.

Хор өнерінің тәрбиелік әлеуеті эстетикалық, патриоттық, ұлттық және рухани-адамгершілік тәрбие бағыттарында айқын көрінеді. Әсіресе ұлттық музыкалық мұраларды орындау арқылы оқушылардың туған мәдениетке деген құрметі артып, ұлттық сана-сезімі қалыптасады. Сондықтан хор сабағы мектептің тәрбие жүйесінде ерекше орын алуы тиіс. Кәсіби ұйымдастырылған хор жұмысы оқушылардың жан-жақты дамуына ықпал етіп, шығармашыл, мәдениетті және рухани бай тұлға тәрбиелеуге мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Кабалевский Д.Б. Музыкалық тәрбие теориясы мен әдістемесі. – Мәскеу: Просвещение, 1984.

2. Әбдіғазин М. Музыка оқыту әдістемесі. – Алматы: Рауан, 2018.
3. Жұмабекова Ф.Н. Музыкалық білім беру педагогикасы. – Алматы: Қазақ университеті, 2019.
4. Құлманова Ш.Б. Музыкалық білім берудің теориялық негіздері. – Алматы: Білім, 2016.
5. Ветлугина Н.А. Музыкалық тәрбие әдістемесі. – Мәскеу: Просвещение, 1989.
6. Апраксина О.А. Мектептегі музыка тәрбиесі. – Мәскеу: Просвещение, 1983.
7. Қазақстан Республикасының жалпы орта білім беру мемлекеттік стандарты. – Астана, 2022.
8. Қазақ музыкасының тарихы. – Алматы: Өнер, 2015.
9. Сүлейменов Б. Музыкалық мәдениет және тәрбие. – Алматы: Санат, 2017.
10. Педагогика: жоғары оқу орындарына арналған оқулық / Жалпы редакциясын басқарған П.И.Пидкасистый. – Алматы, 2020.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЖАЗУ, ОҚУ ЖӘНЕ МАТЕМАТИКАЛЫҚ ДАҒДЫЛАРЫН КЕШЕНДІ ДАМЫТУ

Бисенова Наташа Хатиетовна
Атырау қаласы
Жалпы білім берететін №37 С.Зиманов атындағы орта мектебі
Бастауыш сынып мұғалімі

Аннотация

Бұл мақалада бастауыш сынып оқушыларының жазу, оқу және математикалық дағдыларын кешенді дамыту мәселелері қарастырылады. Бастауыш білім беру кезеңі баланың танымдық, коммуникативтік және логикалық ойлау қабілеттерінің қалыптасуындағы шешуші кезең болып табылады. Осы кезеңде қалыптасқан оқу, жазу және математикалық сауаттылық оқушының кейінгі білім алу үдерісінің негізін қалайды. Мақалада аталған дағдыларды өзара байланыста дамыту жолдары, заманауи педагогикалық тәсілдердің тиімділігі, функционалдық сауаттылықты қалыптастырудағы мұғалімнің рөлі және білім беру үдерісін ұйымдастырудың ерекшеліктері жан-жақты талданады. Сонымен қатар бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшеліктерін ескере отырып, олардың оқу жетістіктерін арттыруға бағытталған әдіс-тәсілдердің маңыздылығы айқындалады.

Қазіргі білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі – өмір бойы білім алуға қабілетті, алған білімін күнделікті өмірде тиімді пайдалана алатын, шығармашыл әрі бәсекеге қабілетті тұлға қалыптастыру. Осы мақсатқа жетудің алғашқы және ең маңызды баспалдағы бастауыш білім беру кезеңінен басталады. Өйткені бастауыш мектепте оқушының негізгі оқу әрекеті қалыптасып, оның әрі қарайғы білім алуына қажетті іргелі дағдылар дамиды. Солардың ішінде оқу, жазу және математикалық дағдылар ерекше орын алады. Бұл дағдылар бір-бірімен тығыз байланыста дамып, баланың танымдық қабілеттерінің жетілуіне, қоршаған ортаны түсінуіне және ақпаратпен жұмыс істеуіне мүмкіндік береді.

Бастауыш сынып оқушыларының оқу дағдысы білім алудың негізгі құралы болып табылады. Оқу арқылы бала жаңа ақпарат алады, мәтіннің мазмұнын түсінеді, өз ойын қалыптастырады және қоршаған әлем туралы білімін кеңейтеді. Сондықтан оқу дағдысын қалыптастыру бастауыш білім берудің маңызды міндеттерінің бірі саналады. Оқу үдерісі тек әріптерді танып, сөздерді дыбыстаумен шектелмейді. Ол мәтінді түсіну, талдау, салыстыру, қорытынды жасау және ақпаратты өмірлік жағдаяттарда қолдану сияқты күрделі әрекеттерді қамтиды. Осыған байланысты қазіргі білім беру жүйесінде оқылым сауаттылығын дамытуға ерекше назар аударылуда.

Оқылым дағдысының сапалы қалыптасуы оқушының барлық пәндер бойынша оқу жетістіктеріне тікелей әсер етеді. Себебі кез келген пәнді меңгеру мәтінмен жұмыс істеуді талап етеді. Егер бала мәтінді түсінуде қиындық көрсе, онда оның жаңа білімді игеруі де күрделене түседі. Сондықтан бастауыш сынып мұғалімі оқушылардың мәтінді саналы қабылдауына, негізгі ойды анықтай білуіне және оқыған ақпаратты талдай алуына жүйелі түрде жағдай жасауы қажет. Бұл мақсатқа жетуде түрлі мәтіндермен жұмыс ұйымдастыру, сұрақ-жауап әдістерін пайдалану, сыни ойлау элементтерін енгізу және оқушылардың қызығушылығын арттыратын тапсырмалар беру маңызды рөл атқарады.

Жазу дағдысы да бастауыш білім берудің негізгі құрамдас бөліктерінің бірі болып табылады. Жазу арқылы оқушы өз ойын қағаз бетіне түсіреді, ақпаратты жүйелейді және шығармашылық қабілетін дамытады. Жазу әрекеті тілдік білімнің, логикалық ойлаудың және ұсақ моториканың дамуына ықпал етеді. Әсіресе бастауыш сынып кезеңінде каллиграфиялық талаптарды сақтау, әріптерді дұрыс жазу, сөйлем құрастыру және өз ойын сауатты жеткізу дағдылары қалыптасады. Бұл дағдылар кейінгі сыныптардағы оқу жетістіктерінің маңызды алғышарты болып саналады.

Жазу дағдысын дамыту барысында оқушылардың жас ерекшеліктерін ескеру ерекше маңызды. Бастауыш мектеп жасындағы балалардың қол бұлшықеттері толық жетілмегендіктен, жазу әрекеті белгілі бір қиындықтар туғызуы мүмкін. Сондықтан мұғалім жазу сабақтарын ұйымдастыру кезінде арнайы жаттығуларды, көрнекілік құралдарын және ойын элементтерін тиімді пайдалануы қажет. Жазуға деген қызығушылықты қалыптастыру үшін шығармашылық тапсырмалар, сурет бойынша әңгіме құрастыру, еркін жазу жұмыстары және қысқа мәтіндер жаздыру әдістері тиімді нәтиже береді.

Оқу мен жазу дағдыларының өзара байланысы өте тығыз. Бала неғұрлым көп оқыса, оның сөздік қоры соғұрлым байып, жазу қабілеті жақсара түседі. Ал жазу барысында оқушы оқыған мәтіндерден алған білімін қолданады. Осылайша оқу және жазу әрекеттері бірін-бірі толықтырып, тілдік құзыреттіліктің қалыптасуына негіз болады. Сондықтан мұғалім бұл екі бағытты біртұтас жүйе ретінде қарастырып, оларды кешенді түрде дамытуға ұмтылуы тиіс.

Математикалық дағдылар да бастауыш сынып оқушысының интеллектуалдық дамуының маңызды көрсеткіштерінің бірі болып табылады. Математика баланың логикалық ойлауын, талдау жасау қабілетін, зейінін және есте сақтауын дамытады. Сонымен қатар математикалық білім күнделікті өмірде кездесетін көптеген мәселелерді шешуге көмектеседі. Бастауыш мектепте қалыптасқан математикалық сауаттылық кейінгі білім алу кезеңдерінің табысты болуына негіз қалайды.

Математикалық дағдыларды қалыптастыру тек амалдарды орындауды үйретумен шектелмеуі тиіс. Қазіргі білім беру талаптарына сәйкес оқушылар есептің шартын түсініп, мәселені талдай алуы, тиімді шешім жолдарын таңдай білуі және өз ойын математикалық тілде жеткізе алуы қажет. Бұл функционалдық математикалық сауаттылықтың негізін құрайды. Сондықтан бастауыш сынып мұғалімі оқушылардың есептеу қабілетін ғана емес, олардың логикалық және сыни ойлауын дамытуға бағытталған тапсырмаларды кеңінен қолдануы керек.

Оқу, жазу және математикалық дағдылардың кешенді дамуы оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастырудың негізгі шарты болып табылады. Функционалдық сауаттылық дегеніміз – адамның алған білімін нақты өмірлік жағдайларда қолдана алу қабілеті. Қазіргі қоғамда бұл ұғым ерекше маңызға ие. Өйткені ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы жағдайында оқушылар тек білім алып қана қоймай, оны талдап, саралап және тиімді пайдалана білуі қажет.

Бастауыш сыныптағы білім беру үдерісінде пәнаралық байланысты жүзеге асыру осы дағдыларды кешенді дамытудың тиімді жолдарының бірі болып табылады. Мысалы, мәтін мазмұны бойынша математикалық есептер құрастыру, әдеби кейіпкерлердің әрекеттерін сандық мәліметтер арқылы талдау немесе қоршаған орта туралы ақпаратты мәтін және кесте түрінде ұсыну оқушылардың бірнеше дағдыны қатар дамытуына мүмкіндік береді. Мұндай тапсырмалар оқушылардың пәндер арасындағы байланысты түсінуіне және білімді өмірмен ұштастыруына жағдай жасайды.

Заманауи педагогикалық технологиялар да оқу, жазу және математикалық дағдыларды дамытуда маңызды орын алады. Саралап оқыту, жобалық әдіс, зерттеушілік оқыту, ойын технологиялары және цифрлық ресурстар оқушылардың белсенділігін арттырып, олардың оқу мотивациясын күшейтеді. Әсіресе бастауыш сынып оқушылары үшін ойын әрекеті оқу үдерісінің ажырамас бөлігі болып табылады. Ойын арқылы ұйымдастырылған тапсырмалар балалардың қызығушылығын арттырып, күрделі ұғымдарды жеңіл меңгеруге мүмкіндік береді.

Бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби шеберлігі оқушылардың негізгі дағдыларын қалыптастыруда шешуші рөл атқарады. Мұғалім әр оқушының жеке ерекшеліктерін ескеріп, оның даму қарқынына сәйкес қолдау көрсетуі қажет. Оқушылардың жетістіктерін уақытында бағалау, кері байланыс беру және ынталандыру олардың оқу әрекетіне деген оң көзқарасын қалыптастырады. Сонымен қатар мұғалімнің шығармашылық ізденісі мен кәсіби құзыреттілігі білім беру сапасының жоғарылауына ықпал етеді.

Бастауыш білім беру кезеңінде ата-анамен ынтымақтастық орнату да ерекше маңызды. Үй жағдайында кітап оқу, жазу жаттығуларын орындау және қарапайым математикалық тапсырмалармен жұмыс жасау баланың оқу жетістіктерін арттыруға көмектеседі. Сондықтан мұғалім мен ата-ана арасындағы өзара байланыс оқушының жан-жақты дамуының маңызды шарты болып табылады.

Бастауыш сынып оқушыларының жазу, оқу және математикалық дағдыларын кешенді дамыту үдерісі баланың танымдық әрекетін мақсатты түрде ұйымдастыруды талап етеді. Бұл кезеңде оқушы қоршаған ортаны белсенді танып-білуге ұмтылады, жаңа ақпаратты қабылдайды және оны өңдеуге үйренеді. Сондықтан мұғалімнің негізгі міндеттерінің бірі – оқушылардың танымдық қызығушылығын оятып, білім алуға деген ішкі қажеттілігін қалыптастыру. Танымдық белсенділігі жоғары оқушы оқу тапсырмаларын орындауға ынталы болады, қиындықтарды жеңуге талпынады және жаңа білімді өз бетінше іздеуге бейім келеді.

Оқу дағдысын жетілдіру барысында мәтінмен жұмыс жасаудың әртүрлі тәсілдерін қолдану маңызды. Мәтінді мәнерлеп оқу, рөлге бөліп оқу, болжам жасау, негізгі ойды анықтау және мазмұнын әңгімелеу сияқты жұмыстар оқушылардың түсініп оқу қабілетін дамытады. Әсіресе мәтін бойынша пікір білдіру, кейіпкерлердің әрекеттерін бағалау және оқиғаға өзіндік көзқарас таныту тапсырмалары балалардың сыни ойлауын қалыптастырады. Мұндай жұмыстар оқушыны тек ақпаратты қабылдаушы емес, оны талдай алатын белсенді тұлға ретінде дамытуға ықпал етеді.

Бастауыш мектепте оқылым мәдениетін қалыптастырудың маңызды шарттарының бірі – кітап оқуға деген қызығушылықты дамыту. Кітаппен достасқан бала өздігінен білім алуға бейім болады. Сондықтан мұғалім оқушыларға жас ерекшеліктеріне сәйкес қызықты шығармаларды ұсынуы, сынып кітапханасын тиімді ұйымдастыруы және түрлі оқу акцияларын өткізуі қажет. Кітап оқу дағдысы дамыған оқушының сөздік қоры молайып, сөйлеу мәдениеті жақсарады, дүниетанымы кеңейеді. Сонымен қатар тұрақты кітап оқу жазу сауаттылығының артуына да тікелей әсер етеді.

Жазу дағдысын қалыптастыру барысында оқушылардың тілдік қорын байыту ерекше маңызға ие. Сөздік қоры жеткілікті дамыған оқушы өз ойын нақты әрі түсінікті жеткізе алады. Осы мақсатта мұғалім жаңа сөздерді меңгертуге, олардың мағынасын түсіндіруге және түрлі жағдаяттарда қолдануға жүйелі түрде көңіл бөлуі

керек. Әңгіме құрастыру, сурет бойынша мәтін жазу, оқылған шығарманың жалғасын ойлап табу сияқты тапсырмалар оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытып, жазу әрекетін қызықты етеді.

Жазбаша сөйлеуді дамыту тек грамматикалық ережелерді меңгертумен шектелмейді. Оқушының өз ойын жүйелі жеткізуі, мәтін құрылымын сақтауы және пікірін дәлелдей алуы да маңызды. Сондықтан бастауыш сыныптарда шағын эссе, сипаттау мәтіндері, хабарлама және әңгіме жазу жұмыстарының маңызы зор. Мұндай тапсырмалар оқушылардың логикалық ойлауын дамытып, ақпаратты жүйелеуге үйретеді. Сонымен қатар жазу арқылы оқушылар өздерінің шығармашылық мүмкіндіктерін жүзеге асырады.

Математикалық дағдыларды дамыту барысында оқушылардың нақты тәжірибесіне сүйену тиімді нәтиже береді. Балалар математикалық ұғымдарды күнделікті өмірмен байланыстырғанда оларды жеңіл әрі саналы түрде меңгереді. Мысалы, дүкендегі сатып алу жағдайларын модельдеу, уақытты анықтау, ұзындық пен салмақты өлшеу сияқты практикалық тапсырмалар математиканың өмірдегі маңызын түсінуге көмектеседі. Бұл тәсіл математикалық білімнің тек теориялық емес, практикалық құндылығын да көрсетеді.

Бастауыш сынып оқушылары үшін математикалық ойындардың маңызы ерекше. Ойын барысында балалар күрделі есептерді қызығушылықпен орындайды және жаңа ұғымдарды табиғи түрде меңгереді. Логикалық ойындар, математикалық жарыстар, ребустар мен басқатырғыштар оқушылардың ойлау белсенділігін арттырады. Сонымен қатар ойын элементтері оқушылардың оқу үрдісіне жағымды эмоционалдық қатынасын қалыптастырады. Бұл өз кезегінде білім сапасының артуына ықпал етеді.

Оқу, жазу және математикалық дағдыларды кешенді дамыту барысында саралап оқыту технологиясының мүмкіндіктері кең. Әрбір оқушының қабілеті мен даму деңгейі әртүрлі болғандықтан, тапсырмаларды олардың ерекшеліктеріне сәйкес ұйымдастыру қажет. Кейбір оқушыларға қосымша қолдау қажет болса, енді біреулері күрделі тапсырмаларды орындауға дайын болады. Саралап оқыту арқылы әр бала өз мүмкіндігіне сәйкес жетістікке жетіп, оқу мотивациясын сақтай алады.

Білім беру тәжірибесінде қалыптастырушы бағалау жүйесінің рөлі де ерекше. Бұл бағалау түрі оқушының жетістіктерін анықтап қана қоймай, оның әрі қарай даму бағытын белгілеуге мүмкіндік береді. Уақытылы берілген кері байланыс оқушыға өз қателіктерін түсінуге және оларды түзетуге көмектеседі. Әсіресе бастауыш сынып жасындағы балалар үшін мадақтау мен қолдау маңызды мотивациялық фактор болып табылады. Сондықтан мұғалім бағалау барысында оқушының жетістіктеріне назар аударып, оның алға жылжуына ықпал етуі қажет.

Бастауыш сынып оқушыларының негізгі дағдыларын дамытуда ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың да орны ерекше. Электрондық оқулықтар, интерактивті жаттығулар, білім беру платформалары және цифрлық ойындар оқушылардың қызығушылығын арттырып, білімді меңгеру үдерісін жеңілдетеді. Сонымен қатар цифрлық ресурстар оқушылардың өздігінен жұмыс жасау қабілетін дамытуға мүмкіндік береді. Алайда технологияларды пайдалану дәстүрлі оқыту әдістерін толық алмастырмауы тиіс. Олар оқу мақсаттарына сәйкес және педагогикалық тұрғыдан негізделген жағдайда ғана тиімді нәтиже береді.

Баланың оқу жетістіктеріне оның психологиялық жай-күйі де әсер етеді. Сондықтан бастауыш сынып мұғалімі сыныпта қолайлы психологиялық ахуал қалыптастыруы керек. Қолдау мен түсіністікке негізделген ортада оқушылар өздерін еркін сезінеді және оқу әрекетіне белсенді қатысады. Мұндай жағдайда олар қателесуден қорықпайды, жаңа тапсырмаларды орындауға ынталанады және өз пікірін ашық білдіруге үйренеді. Психологиялық жайлылық оқыту сапасының маңызды шарттарының бірі болып табылады.

Жазу, оқу және математикалық дағдыларды кешенді дамытуда зерттеушілік тапсырмалардың маңызы артып келеді. Зерттеу элементтері енгізілген тапсырмалар оқушылардың дербестігін, ізденімпаздығын және шығармашылық қабілеттерін дамытады. Мысалы, шағын бақылаулар жүргізу, ақпарат жинақтау, нәтижелерді салыстыру және қорытынды жасау сияқты жұмыстар балалардың зерттеушілік мәдениетін қалыптастырады. Бұл олардың жоғары сыныптарда күрделі оқу міндеттерін орындауына негіз болады.

Оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру үшін өмірмен байланысты тапсырмаларды көбірек қолдану қажет. Мәтінді оқып, одан қажетті ақпаратты табу, кестелер мен диаграммаларды түсіндіру, қарапайым қаржылық есептер шығару сияқты жұмыстар оқушылардың алған білімін тәжірибеде қолдануына мүмкіндік береді. Мұндай тапсырмалар олардың болашақ өмірге бейімделуіне және күнделікті мәселелерді шешу қабілеттерінің дамуына ықпал етеді.

Бастауыш білім беру кезеңінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушылармен жұмыс жасау да маңызды бағыттардың бірі болып табылады. Инклюзивті білім беру жағдайында әрбір оқушының жеке мүмкіндіктері мен қажеттіліктері ескерілуі тиіс. Мұғалім оқыту әдістерін бейімдеп, қосымша қолдау көрсету арқылы барлық балалардың білім алуына тең мүмкіндік жасауы қажет. Бұл білім беру жүйесіндегі теңдік пен әділдік қағидаттарын жүзеге асыруға көмектеседі.

Оқушылардың негізгі дағдыларын дамытуда отбасының тәрбиелік әлеуетін тиімді пайдалану маңызды. Ата-аналардың баланың оқу әрекетіне қызығушылық танытуы, бірге кітап оқуы, үй тапсырмаларын орындауға қолдау көрсетуі және математикалық ойындарға қатысуы оқушының жетістіктеріне оң әсер етеді. Мұғалім ата-аналармен тұрақты байланыс орнатып, оларға баланың оқу дағдыларын дамыту жолдары жөнінде әдістемелік кеңестер беріп отыруы қажет.

Қазіргі қоғамда оқушылардың ақпараттық ортада өмір сүретінін ескерсек, медиасауаттылық элементтерін де ерте жастан қалыптастыру маңызды болып отыр. Ақпаратты дұрыс қабылдау, оның шынайылығын бағалау және қажетті мәліметті таңдай білу қабілеттері оқу сауаттылығының ажырамас бөлігіне

айналуда. Сондықтан оқу тапсырмаларына түрлі ақпарат көздерімен жұмыс жасау элементтерін енгізу оқушылардың заманауи құзыреттіліктерін дамытуға мүмкіндік береді.

Бастауыш сыныптағы оқу, жазу және математикалық дағдылардың сапалы қалыптасуы оқушының кейінгі білім алу жолындағы табысының кепілі болып саналады. Осы дағдылардың негізінде жоғары деңгейдегі ойлау операциялары, зерттеушілік қабілеттер және өмірлік құзыреттіліктер қалыптасады. Сондықтан оларды кешенді дамытуға бағытталған жүйелі жұмыс әрбір бастауыш сынып мұғалімінің басты кәсіби міндеттерінің бірі болып табылады.

Бастауыш сынып оқушыларының жазу, оқу және математикалық дағдыларын кешенді дамыту мәселесі білім беру сапасын арттырудың негізгі бағыттарының бірі болып қала береді. Бұл дағдылардың өзара байланыста қалыптасуы оқушының жан-жақты дамуына, оның танымдық белсенділігінің артуына және білімді өмірлік тәжірибеде қолдана алуына мүмкіндік береді. Сондықтан бастауыш білім беру жүйесінде оқыту мазмұны мен әдістемесі осы үш бағыттың үйлесімді дамуын қамтамасыз етуге бағытталуы тиіс.

Оқу, жазу және математикалық дағдыларды кешенді дамыту барысында оқушылардың сыни ойлау қабілеттерін қалыптастыру ерекше маңызға ие. Сыни ойлау ақпаратты талдау, салыстыру, бағалау және негізделген шешім қабылдау қабілеттерін қамтиды. Мәтіндерді талдау, түрлі көзқарастарды салыстыру, есептердің бірнеше шешу жолдарын қарастыру сияқты тапсырмалар оқушылардың ойлау икемділігін арттырады. Мұндай жұмыстар олардың дербес пікір қалыптастыруына және мәселелерді шығармашылық тұрғыдан шешуіне ықпал етеді.

Бастауыш мектепте оқушылардың өзіндік оқу әрекетін дамыту да маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Өзіндік жұмыс дағдылары қалыптасқан оқушы жаңа білімді өз бетінше меңгеруге және оқу мақсаттарына жетуге қабілетті болады. Осы мақсатта мұғалім оқушыларды жоспар құруға, уақытты тиімді пайдалануға, оқу тапсырмаларын кезең-кезеңімен орындауға және өз нәтижелерін бағалауға үйретуі қажет. Бұл дағдылар оқушының жауапкершілігін арттырып, өмір бойы білім алу мәдениетінің қалыптасуына негіз болады.

Жазу, оқу және математикалық сауаттылықты дамытуда ынтымақтастықта оқыту әдістерінің тиімділігі жоғары. Жұптық және топтық жұмыстар барысында оқушылар бір-бірімен пікір алмасады, идеяларын ортаға салады және ортақ шешім қабылдауға үйренеді. Мұндай әрекеттер олардың коммуникативтік қабілеттерін дамытып қана қоймай, білімді тереңірек меңгеруге мүмкіндік береді. Сонымен қатар бірлескен жұмыс балалардың өзара сыйластық, жауапкершілік және қолдау көрсету сияқты әлеуметтік дағдыларын қалыптастырады.

Қазіргі заманғы білім беру тұжырымдамалары оқушының белсенді әрекет арқылы білім алуын басты орынға қояды. Сондықтан бастауыш сыныптарда қолданылатын тапсырмалар оқушылардың зерттеу жүргізуіне, бақылау жасауына және қорытынды шығаруына бағытталуы тиіс. Әсіресе жобалық жұмыстар оқу, жазу және математикалық дағдыларды бір мезгілде дамытуға мүмкіндік береді. Мысалы, белгілі бір тақырып бойынша ақпарат жинақтау, оны өңдеу, кестелер мен диаграммалар құру және нәтижелерді жазбаша түрде ұсыну бірнеше құзыреттіліктің қатар қалыптасуына ықпал етеді.

Бастауыш сынып оқушыларының оқу жетістіктерін арттыруда мотивацияның маңызы ерекше. Мотивациясы жоғары оқушы оқу тапсырмаларын қызығушылықпен орындайды және қиындықтарды жеңуге ұмтылады. Сондықтан мұғалім оқушылардың жетістіктерін қолдап, олардың оқу әрекетіне жағымды эмоциялық қатынас қалыптастыруы қажет. Түрлі марапаттау жүйелері, шығармашылық тапсырмалар, қызықты ойындар және өмірмен байланысты жағдаяттар оқушылардың ішкі уәжін күшейтуге көмектеседі.

Білім беру үдерісінде ұлттық құндылықтарды тиімді пайдалану да оқушылардың негізгі дағдыларын дамытуға оң әсер етеді. Қазақ халқының ауыз әдебиеті үлгілері, мақал-мәтелдер, жұмбақтар, жаңылтпаштар және халықтық есептер оқушылардың тілдік әрі математикалық қабілеттерін дамытуда құнды материал болып табылады. Сонымен қатар ұлттық мазмұндағы тапсырмалар оқушылардың туған мәдениетке деген құрметін арттырып, ұлттық сана-сезімін қалыптастырады.

Оқушылардың оқу әрекетін ұйымдастыруда рефлексия жүргізудің де маңызы зор. Рефлексия арқылы балалар өз жетістіктерін бағалап, қандай қиындықтар кездескенін анықтайды және алдағы жұмыс бағыттарын белгілейді. Бұл олардың өзін-өзі тануына және өзін-өзі дамыту қабілеттерінің қалыптасуына ықпал етеді. Бастауыш сыныпта қарапайым рефлексия тәсілдерін қолдану арқылы оқушылардың оқу үдерісіне деген жауапкершілігін арттыруға болады.

Математикалық сауаттылықты қалыптастыруда логикалық тапсырмалардың рөлі ерекше. Логикалық есептер оқушылардың ойлау операцияларын жетілдіріп, мәселені бірнеше қырынан қарастыруға үйретеді. Мұндай тапсырмалар баланың тек математикалық қабілетін ғана емес, жалпы интеллектуалдық әлеуетін де дамытады. Сондықтан бастауыш сынып мұғалімдері сабақ барысында логикалық жаттығуларды жүйелі түрде қолдануы қажет.

Оқу сауаттылығын дамыту үшін мәтіндердің мазмұны оқушылардың жас ерекшеліктеріне және қызығушылықтарына сәйкес болуы керек. Қызықты әрі танымдық мәтіндер оқушылардың оқу белсенділігін арттырып, мәтінмен жұмыс жасау дағдыларын жетілдіреді. Сонымен қатар мәтіндерді талдау барысында оқушылардың сөздік қоры кеңейіп, байланыстырып сөйлеу қабілеті дамиды. Бұл өз кезегінде олардың жазу сауаттылығының артуына ықпал етеді.

Жазу сауаттылығын қалыптастыру барысында орфографиялық және пунктуациялық дағдыларды меңгертумен қатар шығармашылық жазба жұмыстарын ұйымдастыру маңызды. Шығармашылық сипаттағы

тапсырмалар оқушылардың қиялын дамытып, өзіндік ойын еркін жеткізуге мүмкіндік береді. Әңгіме, хат, сипаттау мәтіні немесе шағын эссе жазу сияқты жұмыстар олардың жазбаша тілін жетілдіреді және әдеби тіл нормаларын меңгеруіне көмектеседі.

Бастауыш сынып оқушыларының жетістіктерін бақылау мен бағалау жүйесі олардың даму динамикасын анықтауға бағытталуы тиіс. Бағалау тек нәтижені тіркеу құралы емес, оқытуды жетілдірудің маңызды механизмі ретінде қарастырылуы қажет. Осыған байланысты мұғалім оқушылардың жетістіктерін жүйелі талдап, олардың біліміндегі олқылықтарды уақытында анықтап, түзету жұмыстарын жүргізуі керек. Мұндай тәсіл әрбір оқушының толыққанды дамуына жағдай жасайды.

Білім беру ұйымында қолайлы оқу ортасын қалыптастыру да маңызды факторлардың бірі болып табылады. Заманауи жабдықталған сыныптар, сапалы оқу құралдары, көрнекіліктер мен цифрлық ресурстар оқушылардың оқу әрекетінің тиімділігін арттырады. Сонымен қатар қауіпсіз әрі қолайлы психологиялық орта балалардың білім алуға деген қызығушылығын сақтауға мүмкіндік береді.

Бастауыш білім беру жүйесінде мұғалімнің кәсіби дамуы ерекше мәнге ие. Өзінің педагогикалық шеберлігін үнемі жетілдіріп отыратын мұғалім ғана оқушылардың заманауи талаптарға сай білім алуына жағдай жасай алады. Сондықтан үздіксіз кәсіби даму, тәжірибе алмасу, инновациялық әдістерді меңгеру және ғылыми-әдістемелік ізденіс әрбір бастауыш сынып мұғалімінің қызметінің ажырамас бөлігі болуы тиіс.

Қорыта келгенде, бастауыш сынып оқушыларының жазу, оқу және математикалық дағдыларын кешенді дамыту білім беру сапасын арттырудың негізгі шарты болып табылады. Бұл дағдылардың үйлесімді қалыптасуы оқушының функционалдық сауаттылығын қамтамасыз етіп, оның әрі қарайғы оқу жетістіктеріне берік негіз қалайды. Сондықтан мұғалім оқу-тәрбие үдерісін ұйымдастыруда заманауи педагогикалық технологияларды, тиімді әдіс-тәсілдерді және оқушының жеке ерекшеліктерін ескеретін тәсілдерді жүйелі түрде қолдануы қажет.

Бастауыш сынып кезеңі оқушы тұлғасының қалыптасуындағы ең маңызды кезеңдердің бірі болып табылады. Дәл осы уақытта оқу, жазу және математикалық дағдылардың негізі қаланып, баланың танымдық қабілеттері қарқынды дамиды. Бұл дағдылардың кешенді түрде қалыптасуы оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттырып, алған білімдерін күнделікті өмірде тиімді қолдануға мүмкіндік береді.

Оқу дағдысы ақпаратты түсіну мен талдауға негіз болса, жазу дағдысы ойды сауатты әрі жүйелі жеткізуге жағдай жасайды. Ал математикалық дағдылар логикалық ойлауды дамытып, мәселелерді шешу қабілетін қалыптастырады. Осы үш бағыттың өзара байланыста дамуы оқушының жан-жақты жетілуіне ықпал етеді.

Сондықтан бастауыш сынып мұғалімі оқыту үдерісінде тиімді педагогикалық технологияларды пайдаланып, оқушылардың жас ерекшеліктері мен жеке қажеттіліктерін ескеруі тиіс. Мұғалімнің кәсіби шеберлігі, ата-анамен ынтымақтастығы және қолайлы білім беру ортасы бастауыш сынып оқушыларының негізгі дағдыларын табысты қалыптастырудың маңызды шарттары болып табылады. Нәтижесінде білімді, сауатты, ойлай алатын және алған білімін өмірде қолдана білетін тұлға тәрбиелеуге мүмкіндік туады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана, 2025.
2. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. Жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. – Астана, 2022.
3. Выготский Л.С. Педагогикалық психология. – Мәскеу: Педагогика, 1991.
4. Давыдов В.В. Дамыта оқыту теориясы. – Мәскеу: Академия, 2004.
5. Эльконин Д.Б. Бастауыш сынып жасындағы балалар психологиясы. – Мәскеу: Просвещение, 1989.
6. Жарықбаев Қ.Б. Психология. – Алматы: Білім, 2018.
7. Аймауытов Ж. Тәрбиеге жетекші. – Алматы: Рауан, 2013.
8. Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. Педагогика. – Алматы: Эверо, 2019.
9. Әбілқасымова А.Е. Бастауыш білім берудің теориясы мен әдістемесі. – Алматы: Қазақ университеті, 2020.
10. Мұқанова Б. Бастауыш сыныпта функционалдық сауаттылықты қалыптастыру. – Алматы: Білім әлемі, 2021.

МАТЕМАТИКАНЫ ӨМІРМЕН БАЙЛАНЫСТЫРА ОҚЫТУ АРҚЫЛЫ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Орынбасар Назкен Тілеубекқызы
Түркістан облысы Сайрам ауданы
№31 Бәйдібек атындағы ЖББМ
Математика пәні мұғалімі

Аннотация. Қазіргі білім беру жүйесінің басты мақсаты – білім алушылардың алған білімдерін күнделікті өмірде тиімді қолдана алуына жағдай жасау. Осы тұрғыдан алғанда математиканы оқыту тек теориялық білім берумен шектелмей, оны өмірлік жағдаяттармен байланыстыру арқылы оқушылардың функционалдық сауаттылығын

қалыптастыруға бағытталуы тиіс. Функционалдық сауаттылық тұлғаның әлеуметтік ортада еркін әрекет етуіне, алған білімін тәжірибеде пайдалануына, нақты мәселелерді шешуіне мүмкіндік береді. Математика пәні функционалдық сауаттылықты дамытуға ерекше ықпал ететін пәндердің бірі болып табылады, себебі математикалық білім адам өмірінің барлық салаларында қолданылады. Мақалада математиканы өмірмен байланыстыра оқытудың маңызы, функционалдық сауаттылықты қалыптастырудағы рөлі, заманауи педагогикалық тәсілдер мен тәжірибелік жұмыстардың тиімділігі қарастырылады. Сонымен қатар оқушылардың математикалық сауаттылығын арттырудың жолдары мен әдістері талданып, оқу үдерісінде кездесетін практикалық тапсырмалардың ерекшеліктері сипатталады.

Қазіргі қоғамның қарқынды дамуы білім беру жүйесіне жаңа талаптар қойып отыр. Ақпарат көлемінің үздіксіз артуы, ғылым мен техниканың жедел дамуы, цифрлық технологиялардың кеңінен енуі әрбір азаматтың өмір бойы білім алу қажеттілігін туындатады. Мұндай жағдайда мектептің негізгі міндеті – тек білім беріп қана қоймай, сол білімді нақты өмірде қолдана алатын, өзгермелі ортаға бейімделе алатын, шығармашыл және бәсекеге қабілетті тұлға қалыптастыру. Сондықтан білім берудің нәтижесі ретінде оқушының меңгерген білім көлемі емес, оны өмірлік жағдайларда қолдану қабілеті басты назарға алынады. Бұл талап функционалдық сауаттылық ұғымының маңызын арттырады.

Функционалдық сауаттылық дегеніміз – адамның алған білімін өмірде кездесетін түрлі жағдайларда тиімді пайдалана білу қабілеті. Ол тек оқу сауаттылығын ғана емес, математикалық, жаратылыстану-ғылыми, ақпараттық, қаржылық және басқа да сауаттылық түрлерін қамтиды. Халықаралық зерттеулерде функционалдық сауаттылық жеке тұлғаның қоғам өміріне белсенді араласуының маңызды көрсеткіші ретінде қарастырылады. Әсіресе PISA халықаралық зерттеуі оқушылардың мектепте алған білімдерін күнделікті өмірлік мәселелерді шешуде қолдану деңгейін бағалайды. Сондықтан қазіргі мектеп тәжірибесінде математикалық сауаттылықты дамыту өзекті мәселелердің біріне айналып отыр.

Математика пәні оқушылардың логикалық ойлауын, талдау жасау қабілетін, дәлелдеу мәдениетін қалыптастырады. Сонымен қатар математикалық білім күнделікті тұрмыста, өндірісте, экономикада, медицинада, техникада, ақпараттық технологияларда және басқа да көптеген салаларда қолданылады. Осыған байланысты математиканы өмірмен байланыстыра оқыту оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, олардың функционалдық сауаттылығын дамытуға мүмкіндік береді.

Көп жағдайда оқушылар математикалық формулалар мен ережелерді жаттап алғанымен, оларды нақты өмірлік жағдайда қолдануда қиындықтарға кездеседі. Мұның басты себебі – оқу барысында математикалық ұғымдардың өмірмен байланысының жеткілікті деңгейде ашылмауы. Егер оқушы алған білімінің қайда және қалай қолданылатынын түсінсе, оның пәнге деген ынтасы артып, оқу мотивациясы күшейеді. Сондықтан әрбір математикалық ұғымды оқыту барысында оның практикалық маңызын көрсету маңызды.

Мысалы, пайыз тақырыбын оқыту кезінде тек есеп шығартумен шектелмей, банктік депозиттер, несие мөлшерлемелері, сауда орындарындағы жеңілдіктер, салық есептеулері сияқты өмірлік жағдайларды қарастыруға болады. Мұндай тапсырмалар оқушылардың қаржылық сауаттылығын дамытуға да ықпал етеді. Сол сияқты пропорция тақырыбын өткенде карта масштабы, құрылыс жұмыстары, дәрілік препараттардың құрамын анықтау сияқты нақты мысалдарды қолдануға болады. Ал функция тақырыбын оқыту барысында экономикалық көрсеткіштердің өзгеруі, табиғаттағы құбылыстардың тәуелділігі, көлік қозғалысының жылдамдығы мен уақыты арасындағы байланыс секілді жағдайларды талдау тиімді нәтиже береді.

Функционалдық сауаттылықты қалыптастырудағы маңызды бағыттардың бірі – математикалық модельдеу. Математикалық модельдеу нақты өмірдегі құбылыстарды математикалық тіл арқылы сипаттауға мүмкіндік береді. Бұл үдеріс оқушылардың зерттеушілік қабілетін дамытып, нақты мәселелерді шешудің тиімді жолдарын іздеуге үйретеді. Мысалы, отбасылық бюджетті жоспарлау, коммуналдық төлемдерді есептеу, саяхат маршрутын құру, құрылыс материалдарының қажетті мөлшерін анықтау сияқты тапсырмалар математикалық модельдеу арқылы орындалады.

Бүгінгі таңда білім беру мазмұны құзыреттілікке негізделген тәсіл арқылы жүзеге асырылуда. Бұл тәсіл бойынша оқушы белгілі бір білім көлемін меңгерумен қатар, оны тәжірибеде қолдануға дағдылануы қажет. Сондықтан математика сабақтарында өмірмен байланысты тапсырмалардың үлесін арттыру қажеттілігі туындайды. Мұндай тапсырмалар оқушылардың оқу әрекетін белсенді етіп, өздігінен шешім қабылдауына мүмкіндік береді.

Сабақ барысында қолданылатын мәтіндік есептер функционалдық сауаттылықты дамытуда ерекше орын алады. Дегенмен қазіргі таңда дәстүрлі мәтіндік есептерді ғана емес, өмірлік жағдаяттарға негізделген күрделі тапсырмаларды пайдалану маңызды. Мысалы, оқушыларға белгілі бір қаржы көлемімен отбасылық мерекені ұйымдастыру жоспарын құру, тұрғын үй жөндеу жұмыстарына қажетті шығындарды есептеу немесе шағын кәсіпкерлік жобасының тиімділігін анықтау сияқты тапсырмалар беруге болады. Мұндай жұмыстар оқушылардың математикалық білімдерін кешенді түрде қолдануына жағдай жасайды.

Математиканы өмірмен байланыстыра оқыту барысында жобалау әдісі де тиімді нәтиже береді. Жобалау жұмыстары оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытып, нақты мәселелерді зерттеуге мүмкіндік береді. Мысалы, «Отбасылық бюджетті тиімді жоспарлау», «Мектеп асханасындағы баға саясатының талдауы», «Электр энергиясын үнемдеудің математикалық негіздері» сияқты жобалар оқушылардың пәндік білімдерін өмірмен ұштастыруына ықпал етеді. Сонымен қатар мұндай жұмыстар зерттеу мәдениетін қалыптастырып, ақпаратпен жұмыс жасау дағдыларын жетілдіреді.

Заманауи білім беру технологиялары да функционалдық сауаттылықты дамытуда маңызды рөл атқарады. Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану арқылы математикалық ұғымдарды көрнекі түрде түсіндіруге болады. Түрлі графиктер, диаграммалар, интерактивті модельдер мен виртуалды зертханалар оқушылардың күрделі ұғымдарды оңай меңгеруіне көмектеседі. Сонымен қатар цифрлық ресурстар нақты өмірлік деректерді пайдалана отырып есептер құрастыруға мүмкіндік береді.

Математика сабақтарында топтық және жұптық жұмыстарды ұйымдастыру да функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың тиімді жолдарының бірі болып табылады. Бірлескен жұмыс барысында оқушылар өз ойларын дәлелдеуге, пікір алмасуға, шешім қабылдауға және жауапкершілікті сезінуге үйренеді. Бұл дағдылар өмірде табысты әрекет ету үшін аса қажет. Әсіресе проблемалық жағдаяттарды шешуге бағытталған тапсырмалар оқушылардың сыни ойлауын дамытады.

Қазіргі кезде халықаралық тәжірибеде STEM-білім беру бағыты кеңінен қолданылып келеді. STEM тәсілі ғылым, технология, инженерия және математиканы кіріктіріп оқытуға негізделген. Бұл тәсіл оқушылардың теориялық білімдерін тәжірибемен байланыстыруға мүмкіндік береді. STEM жобалары барысында оқушылар нақты өнім дайындап, түрлі есептеулер жүргізеді, нәтижелерді талдайды және қорытынды жасайды. Мұндай жұмыстар функционалдық сауаттылықты дамытуға қолайлы орта қалыптастырады.

Функционалдық сауаттылықты қалыптастыруда мұғалімнің кәсіби шеберлігі ерекше маңызға ие. Мұғалім математикалық материалды тек теориялық тұрғыдан түсіндіріп қана қоймай, оның өмірдегі қолданысын нақты мысалдар арқылы көрсете білуі қажет. Сабақ барысында қойылатын сұрақтар оқушыларды ойландыруға, талдауға және өз бетінше қорытынды жасауға бағытталуы тиіс. Егер мұғалім әр тақырыптың өмірлік маңызын аша алса, оқушылардың пәнге деген қызығушылығы артып, білімді саналы түрде меңгеруге ұмтылады.

Математиканы өмірмен байланыстыра оқыту оқушылардың танымдық белсенділігін арттырады. Өйткені өмірлік жағдаяттарға негізделген тапсырмалар оқушылар үшін түсінікті әрі қызықты болады. Мысалы, дүкендегі сатып алу-сату операцияларын есептеу, жол жүру уақытын анықтау, тұрғын үйдің ауданын есептеу сияқты тапсырмалар оқушылардың күнделікті тәжірибесімен байланысты болғандықтан, оларды орындауға ынтасы жоғары болады. Осындай тапсырмалар арқылы математикалық білімнің қажеттілігі мен маңызы айқын көрінеді.

Функционалдық сауаттылықтың маңызды құрамдас бөлігінің бірі – математикалық сауаттылық. Математикалық сауаттылық дегеніміз адамның математикалық білімін түрлі жағдайларда қолдана білуі, математикалық пайымдау жүргізуі және шешім қабылдауда математикалық әдістерді пайдалана алуы. Бұл ұғым тек формулаларды білу немесе есеп шығару қабілетімен шектелмейді. Ол нақты мәселелерді математикалық тұрғыдан түсіну, талдау және тиімді шешу дағдыларын қамтиды.

Халықаралық PISA зерттеулерінде математикалық сауаттылыққа ерекше назар аударылады. Бұл зерттеуде оқушыларға өмірлік жағдайларға негізделген тапсырмалар ұсынылады. Мысалы, көлік қозғалысының кестесін талдау, қаржылық есептеулер жүргізу, статистикалық мәліметтерді түсіндіру сияқты тапсырмалар орындалады. Мұндай тапсырмалар оқушылардың білімдерін стандартты емес жағдайларда қолдану қабілетін бағалауға мүмкіндік береді. Сондықтан мектеп тәжірибесінде PISA форматындағы тапсырмаларды жүйелі түрде қолдану маңызды болып табылады.

Математикалық сауаттылықты дамыту үшін оқушыларды деректермен жұмыс жасауға үйрету қажет. Қазіргі ақпараттық қоғамда адамдар күн сайын әртүрлі статистикалық мәліметтермен, графиктермен, диаграммалармен кездеседі. Оларды дұрыс түсіну және талдау қабілеті әр азамат үшін маңызды. Сондықтан математика сабақтарында нақты статистикалық деректерді пайдалану тиімді нәтиже береді. Мысалы, халық санының өзгеруі, ауа райы көрсеткіштері, спорттық жарыстардың нәтижелері немесе экономикалық көрсеткіштер бойынша диаграммалар құрастыру және талдау жұмыстарын ұйымдастыруға болады.

Өмірмен байланысты тапсырмалардың тағы бір ерекшелігі – олардың пәнаралық сипатта болуы. Математика көптеген ғылымдармен тығыз байланысты болғандықтан, сабақ барысында басқа пәндермен кіріктірілген тапсырмаларды қолдану тиімді. Мысалы, география пәнімен байланыста карта масштабына қатысты есептерді, физика пәнімен байланыста қозғалысқа арналған есептерді, химия пәнімен байланыста ерітінді концентрациясын анықтау тапсырмаларын орындауға болады. Мұндай кіріктірілген жұмыстар оқушылардың дүниетанымын кеңейтіп, білімнің біртұтастығын түсінуге көмектеседі.

Қаржылық сауаттылықты қалыптастыруда да математиканың рөлі ерекше. Қазіргі қоғамда әр адам қаржылық шешімдер қабылдайды: табысын жоспарлайды, несие алады, жинақ жасайды, түрлі қызметтер үшін төлем жүргізеді. Сондықтан мектеп қабырғасынан бастап қаржылық есептеулерді жүргізуге үйрету маңызды. Пайыздарға, пропорцияларға, теңдеулерге қатысты тақырыптарды оқыту барысында қаржылық мазмұндағы есептерді жиі қолдану қажет. Бұл оқушылардың болашақ өмірге дайындығын арттырады.

Мысалы, оқушыларға белгілі бір банк депозитінің тиімділігін анықтау, бірнеше несие ұсыныстарын салыстыру немесе ай сайынғы отбасылық бюджетті жоспарлау тапсырмаларын беруге болады. Осындай жұмыстар барысында олар математикалық амалдарды орындап қана қоймай, экономикалық тұрғыдан ойлауға дағдыланады. Нәтижесінде қаржылық жауапкершілік пен үнемшілдік қасиеттері қалыптасады.

Функционалдық сауаттылықты дамыту үшін зерттеушілік тапсырмаларды қолдану да маңызды. Зерттеу жұмыстары оқушылардың дербестігін арттырып, өздігінен білім алуына мүмкіндік береді. Мысалы, оқушылар өз сыныбындағы оқушылардың бой ұзындығы мен салмағы бойынша статистикалық зерттеу жүргізіп, орташа

мәндерді анықтай алады. Немесе мектеп ауласындағы ағаштардың биіктігін математикалық әдістер арқылы есептеуге болады. Мұндай тапсырмалар теориялық білімді нақты тәжірибемен ұштастырады.

Математика сабақтарында проблемалық оқыту технологиясын қолдану функционалдық сауаттылықтың дамуына оң әсер етеді. Проблемалық жағдаяттар оқушыларды дайын білімді қабылдауға емес, мәселені өздігінен шешуге бағыттайды. Мұндай жағдайда оқушы белсенді ізденуші рөлін атқарады. Мысалы, белгілі бір аумаққа қоршау орнату үшін ең аз материал жұмсаудың жолын анықтау немесе су шығынын азайтудың тиімді әдісін есептеу сияқты тапсырмалар проблемалық сипатқа ие болады.

Сыни ойлау технологиясы да функционалдық сауаттылықты дамытуда маңызды орын алады. Сыни ойлау арқылы оқушылар ақпаратты талдайды, салыстырады, дәлелдейді және қорытынды жасайды. Математика сабақтарында бірнеше шешу жолдары бар есептерді талдау, әртүрлі әдістердің тиімділігін салыстыру сияқты жұмыстар сыни ойлауды қалыптастырады. Бұл дағдылар оқушыларға тек оқу барысында ғана емес, өмірде де дұрыс шешім қабылдауға көмектеседі.

Функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың тағы бір маңызды шарты – бағалау жүйесін дұрыс ұйымдастыру. Қазіргі білім беру жүйесінде қалыптастырушы бағалау мен жиынтық бағалау қолданылады. Қалыптастырушы бағалау оқушылардың оқу жетістіктерін үздіксіз бақылауға және дер кезінде кері байланыс беруге мүмкіндік береді. Егер бағалау тапсырмалары өмірлік жағдаяттарға негізделсе, онда оқушылардың функционалдық сауаттылық деңгейін анықтауға болады.

Сабақ барысында рефлексия жұмыстарын ұйымдастыру да тиімді. Рефлексия арқылы оқушылар өздерінің жетістіктерін бағалап, қиындықтарын анықтайды және болашақ әрекеттерін жоспарлайды. Мұғалім оқушыларға «Бұл білімді өмірде қай жерде қолдануға болады?», «Бұл есептің практикалық маңызы қандай?» деген сұрақтарды жиі қойып отырса, олардың функционалдық ойлауы қалыптасады.

Математиканы өмірмен байланыстыра оқыту барысында ұлттық құндылықтарды да тиімді пайдалануға болады. Қазақ халқының тұрмыс-тіршілігінде математикалық ұғымдардың көптеген элементтері кездеседі. Мысалы, жер өлшеу, мал санау, уақытты анықтау, қашықтық өлшеу сияқты дәстүрлі тәжірибелер математикалық білімнің өмірмен байланысын көрсетеді. Осындай ұлттық мазмұндағы тапсырмалар оқушылардың қызығушылығын арттырып қана қоймай, олардың ұлттық мәдениетке деген құрметін қалыптастырады.

Сонымен қатар экологиялық бағыттағы тапсырмаларды қолдану да өзекті болып табылады. Мысалы, су ресурстарын үнемдеу, қалдықтарды қайта өңдеу, энергияны тиімді пайдалану сияқты мәселелерге қатысты есептер құрастыруға болады. Мұндай тапсырмалар оқушылардың экологиялық мәдениетін қалыптастырып, қоғам алдындағы жауапкершілігін арттырады.

Білім алушылардың функционалдық сауаттылығын дамытуда сабақтан тыс жұмыстардың да маңызы зор. Математикалық үйірмелер, олимпиадалар, ғылыми жобалар, танымдық сайыстар оқушылардың шығармашылық және зерттеушілік қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Әсіресе өмірлік мәселелерді шешуге бағытталған ғылыми жобалар оқушылардың математикалық білімдерін тәжірибеде қолдануына жағдай жасайды.

Мектеп пен ата-ананың ынтымақтастығы да функционалдық сауаттылықты қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Ата-аналар балаларын күнделікті өмірдегі қарапайым есептеулерге тарту арқылы математикалық дағдыларын дамытуға ықпал ете алады. Мысалы, дүкеннен сатып алу кезінде бағаны есептеу, коммуналдық төлемдерді талдау немесе отбасылық бюджетті жоспарлау жұмыстарына қатыстыру тиімді нәтиже береді.

Қазіргі цифрлық қоғам жағдайында ақпараттық технологияларды тиімді пайдалану математикалық сауаттылықты дамытуға қосымша мүмкіндік береді. Түрлі мобильді қосымшалар, онлайн платформалар және білім беру ресурстары оқушылардың өздігінен білім алуына жағдай жасайды. Сонымен қатар цифрлық құралдар нақты өмірлік деректер негізінде математикалық зерттеулер жүргізуге мүмкіндік береді.

Математиканы өмірмен байланыстыра оқыту барысында оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеру де маңызды. Әрбір оқушының қызығушылығы, қабілеті және білім деңгейі әртүрлі болатындықтан, тапсырмалар да сараланып берілуі тиіс. Сараланған оқыту тәсілі арқылы әр оқушы өз мүмкіндігіне сәйкес жұмыс жасап, біртіндеп күрделі деңгейдегі тапсырмаларды орындауға үйренеді. Бұл олардың оқу жетістігін арттырып қана қоймай, өз күшіне деген сенімін қалыптастырады.

Функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың нәтижесі оқушылардың нақты өмірлік жағдайларда дұрыс шешім қабылдауынан көрінеді. Мысалы, дүкендегі жеңілдіктің тиімділігін есептеу, отбасылық бюджетті жоспарлау, уақытты тиімді пайдалану немесе әртүрлі ұсыныстардың ішінен тиімді нұсқаны таңдау сияқты әрекеттер математикалық сауаттылықтың практикалық көрінісі болып табылады. Сондықтан математиканы оқыту барысында өмірлік жағдаяттарға негізделген тапсырмалар жүйелі түрде қолданылуы қажет.

Қазіргі уақытта еңбек нарығында тек білімді маман емес, алған білімін практикада қолдана алатын құзыретті тұлға сұранысқа ие. Осыған байланысты мектепте қалыптасқан функционалдық сауаттылық болашақ кәсіби табыстың маңызды алғышарты болып саналады. Математикалық білімнің өмірмен байланысын түсінген оқушы болашақ мамандығын таңдауда да саналы шешім қабылдай алады. Өйткені математика экономика, инженерия, құрылыс, медицина, ақпараттық технологиялар және басқа да көптеген салалардың негізі болып табылады.

Математика сабақтарында кәсіптік бағдар беру элементтерін енгізу де тиімді нәтиже береді. Мысалы, сәулетші мамандығында геометриялық есептеулердің маңызы, экономист қызметіндегі пайыздық есептеулер,

бағдарламашының алгоритмдік ойлауы немесе инженердің техникалық есептері туралы мәліметтер беру арқылы оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттыруға болады. Бұл олардың математиканың болашақ өміріндегі орнын түсінуіне мүмкіндік береді.

Функционалдық сауаттылықты қалыптастыру үдерісі үздіксіз және жүйелі жұмысты талап етеді. Ол тек бір тақырып немесе бір сабақ аясында жүзеге аспайды. Әрбір сабақта оқушылардың алған білімдерін қолдану мүмкіндіктері қарастырылып отырғанда ғана нәтижелі болады. Сондықтан мұғалім сабақ жоспарлау кезінде әр тақырыптың өмірмен байланысын алдын ала анықтап, сәйкес тапсырмалар жүйесін құруы қажет.

Математика сабақтарында қолданылатын тапсырмалар оқушылардың ойлау деңгейін дамытуға бағытталуы тиіс. Егер тапсырмалар тек формулаларды қолдану арқылы орындалатын қарапайым есептерден тұрса, онда функционалдық сауаттылық толық қалыптаспайды. Ал өмірлік жағдаяттарға негізделген күрделі тапсырмалар оқушыларды талдауға, салыстыруға, дәлелдеуге және шешім қабылдауға үйретеді. Мұндай жұмыстар жоғары деңгейдегі ойлау дағдыларын дамытады.

Оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру барысында олардың коммуникативтік дағдыларын дамыту да маңызды. Өз ойын нақты жеткізе білу, математикалық терминдерді дұрыс қолдану, дәлелді пікір айту және топпен жұмыс жасау қабілеттері қазіргі қоғамда аса қажетті құзыреттердің бірі болып табылады. Сондықтан сабақ барысында пікірталас, презентация, жобаны қорғау сияқты жұмыс түрлерін ұйымдастыру пайдалы.

Функционалдық сауаттылықтың тағы бір маңызды көрсеткіші – ақпаратпен жұмыс жасау қабілеті. Қазіргі заманда адамдар үлкен көлемдегі ақпаратпен жұмыс істейді. Сол себепті ақпаратты іріктеу, талдау, салыстыру және бағалау дағдылары қажет. Математика сабақтарында кестелер, диаграммалар, графиктер және статистикалық мәліметтер арқылы жұмыс ұйымдастыру осы қабілеттерді дамытуға мүмкіндік береді. Оқушылар нақты деректер негізінде қорытынды жасап, өз пікірлерін дәлелдеуге үйренеді.

Математиканы өмірмен байланыстыра оқыту оқушылардың оқу мотивациясын арттырудың да тиімді жолы болып табылады. Көптеген оқушылар математика пәнін күрделі әрі өмірде қажеті аз пән ретінде қабылдауы мүмкін. Алайда нақты мысалдар мен практикалық тапсырмалар арқылы математиканың күнделікті өмірдегі рөлін көрсету олардың көзқарасын өзгертеді. Нәтижесінде пәнге деген қызығушылық артып, оқу сапасы жақсарады.

Заманауи білім беру жағдайында мұғалім оқушыларды дайын білімді қабылдаушы емес, білімді өздігінен іздеуші тұлға ретінде қалыптастыруы тиіс. Осы мақсатта зерттеушілік, жобалық және проблемалық оқыту технологияларын тиімді қолдану қажет. Бұл технологиялар оқушылардың дербестігін арттырып, өмірлік мәселелерді шешуге бейімдейді. Әсіресе математикалық модельдеу элементтерін қолдану оқушылардың теориялық білімдерін тәжірибемен ұштастыруға мүмкіндік береді.

Математикалық білімнің өмірдегі маңызын түсіндіру үшін жергілікті материалдарды пайдалану да тиімді. Мысалы, ауыл шаруашылығындағы өнім көлемін есептеу, өңірдегі халық санының өзгерісін талдау, жер телімдерінің ауданын анықтау немесе жергілікті кәсіпорындардың өндірістік көрсеткіштерін зерттеу сияқты тапсырмалар оқушылардың туған өлкесіне деген қызығушылығын арттырады. Сонымен қатар мұндай жұмыстар өлкетану бағытындағы тәрбиелік мақсаттарды жүзеге асыруға көмектеседі.

Функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың тағы бір тиімді жолы – кейс әдісін қолдану. Кейс әдісі нақты өмірлік жағдайларды талдауға негізделеді. Оқушылар ұсынылған мәселені жан-жақты қарастырып, оны шешудің тиімді жолдарын ұсынады. Мысалы, белгілі бір қаражат көлемімен тұрғын үйді жөндеу жоспарын құру, мектеп іс-шарасына қажетті шығындарды есептеу немесе туристік сапардың тиімді маршрутын анықтау сияқты кейстер математикалық білімді тәжірибеде қолдануға мүмкіндік береді.

Оқу үдерісінде кездесетін қиындықтардың бірі – кейбір оқушылардың математикалық білімді өмірмен байланыстыра алмауы. Бұл мәселені шешу үшін мұғалім есептердің мазмұнын оқушылардың жас ерекшелігіне және қызығушылығына сәйкес таңдауы қажет. Сондай-ақ тапсырмалар нақты әрі түсінікті болуы тиіс. Өмірлік жағдаяттарға негізделген есептер оқушылардың тәжірибесімен ұштасқанда ғана тиімді нәтиже береді.

Қазақстан Республикасының білім беру саясаты да функционалдық сауаттылықты дамытуға ерекше мән береді. Жалпы орта білім берудің мемлекеттік стандарттарында оқушылардың алған білімдерін тәжірибеде қолдану қабілетін қалыптастыру негізгі міндеттердің бірі ретінде көрсетілген. Сондықтан математика пәні мұғалімдері оқыту үдерісінде құзыреттілікке бағытталған тәсілдерді жүйелі түрде қолдануы қажет.

Функционалдық сауаттылықты дамыту тек оқушылардың оқу жетістіктерін жақсартып қана қоймайды, олардың әлеуметтік бейімделуіне де ықпал етеді. Өмірлік мәселелерді шешуге қабілетті, сыни ойлайтын, жауапты шешім қабылдай алатын тұлға қоғамның дамуына белсенді үлес қоса алады. Осы тұрғыдан алғанда математиканы өмірмен байланыстыра оқыту еліміздің интеллектуалдық әлеуетін арттыруға бағытталған маңызды міндеттердің бірі болып табылады.

Қорытындылай келе, математиканы өмірмен байланыстыра оқыту функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың ең тиімді жолдарының бірі болып табылады. Мұндай оқыту оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып, алған білімдерін тәжірибеде қолдануға мүмкіндік береді. Өмірлік жағдаяттарға негізделген тапсырмалар, математикалық модельдеу, зерттеу және жобалау жұмыстары, ақпараттық технологияларды пайдалану, пәнаралық байланыстарды жүзеге асыру оқушылардың математикалық сауаттылығын дамытуға ықпал етеді. Нәтижесінде білім алушылар өз білімдерін күнделікті өмірде тиімді пайдалана алатын, дұрыс шешім қабылдайтын, шығармашыл әрі бәсекеге қабілетті тұлға ретінде қалыптасады.

Қазіргі білім беру жүйесінің басты мақсаты – оқушылардың алған білімдерін өмірде қолдана алу қабілетін қалыптастыру. Осы тұрғыдан алғанда математиканы өмірмен байланыстыра оқыту функционалдық сауаттылықты дамытудың маңызды құралы болып табылады. Өмірлік жағдаяттарға негізделген тапсырмалар арқылы оқушылар математикалық білімнің практикалық маңызын түсінеді, логикалық ойлау қабілеттерін дамытады және нақты мәселелерді шешуге дағдыланады. Сонымен қатар мұндай жұмыстар оқушылардың зерттеушілік, коммуникативтік және ақпараттық құзыреттерінің қалыптасуына ықпал етеді. Сондықтан математика сабақтарында теория мен тәжірибенің өзара байланысын күшейту бүгінгі күннің маңызды талаптарының бірі болып табылады. Функционалдық сауаттылығы жоғары ұрпақ қана қоғамның әлеуметтік-экономикалық дамуына үлес қосып, жаһандық бәсекеге қабілетті елдің болашағын қалыптастыра алады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. Жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. – Астана, 2022.
2. Назарбаев Зияткерлік мектептері. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі әдістемелік ұсыныстар. – Астана, 2021.
3. OECD. PISA 2022 Assessment and Analytical Framework. – Paris: OECD Publishing, 2023.
4. Қараев Ж.А. Деңгейлеп-саралап оқыту технологиясы. – Алматы: Рауан, 2018.
5. Әбілқасымова А.Е., Кучер Т.П. Математиканы оқыту әдістемесі. – Алматы: Білім, 2020.
6. Полат Е.С. Современные педагогические и информационные технологии в системе образования. – Москва, 2021.
7. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования. – Москва, 2019.
8. Махмутов М.И. Проблемное обучение. – Москва: Педагогика, 2018.
9. Выготский Л.С. Педагогикалық психология. – Алматы: Мектеп, 2017.
10. Қазақстан Республикасы Президентінің функционалдық сауаттылықты дамыту жөніндегі ұлттық іс-қимыл жоспары. – Астана.

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҒЫНЫҢ ЗАМАНАУИ МОДЕЛІ

Айботаев Ерлан Қуандыкович
Түркістан облысы Мақтарал ауданы
№5 Мақтаарал мектеп-гимназиясы коммуналдық мемлекеттік мекемесі
дене шынықтыру пәнінің мұғалімі

Аннотация. Қазіргі білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі – әрбір баланың сапалы білім алуына тең мүмкіндік жасау. Осыған байланысты инклюзивті білім беру тұжырымдамасы білім беру ұйымдарының қызметінде маңызды бағытқа айналып отыр. Инклюзивті білім беру жағдайында дене шынықтыру пәнінің рөлі ерекше, өйткені бұл пән оқушылардың физикалық дамуын ғана емес, әлеуметтік бейімделуін, коммуникативтік дағдыларын және тұлғалық қалыптасуын қамтамасыз етеді. Мақалада инклюзивті білім беру жағдайындағы дене шынықтыру сабағының заманауи моделінің мазмұны, құрылымы, педагогикалық ерекшеліктері және оны ұйымдастырудың тиімді жолдары қарастырылады. Сонымен қатар ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушыларды дене шынықтыру сабағына толыққанды қатыстырудың әдістемелік негіздері талданып, мұғалімнің кәсіби құзыреттілігіне қойылатын талаптар сипатталады.

Қазіргі таңда әлемдік білім беру кеңістігінде инклюзивті білім беру идеясы адам құқықтарын сақтау мен әлеуметтік теңдікті қамтамасыз етудің негізгі тетіктерінің бірі ретінде қарастырылуда. Қазақстан Республикасында да ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды жалпы білім беру ортасына кіріктіру мемлекеттік саясаттың маңызды бағытына айналып отыр. Бұл жағдай білім беру үдерісінің барлық құрамдас бөліктерін жаңаша ұйымдастыруды талап етеді. Соның ішінде дене шынықтыру пәнін оқыту мәселесі ерекше маңызға ие.

Дене шынықтыру сабағы оқушылардың денсаулығын нығайтуға, қозғалыс белсенділігін арттыруға және салауатты өмір салтын қалыптастыруға бағытталған негізгі пәндердің бірі болып табылады. Алайда инклюзивті орта жағдайында бұл пәннің міндеттері кеңейе түседі. Мұнда дене шынықтыру сабағы тек физикалық жаттығулар жүйесі ғана емес, әртүрлі мүмкіндіктері бар балалардың өзара әрекеттесуін қамтамасыз ететін әлеуметтік орта ретінде қарастырылады. Сондықтан заманауи дене шынықтыру сабағының моделі оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеруге, олардың әлеуетін дамытуға және қоғамға бейімделуіне жағдай жасауға бағытталуы тиіс.

Инклюзивті білім берудің негізгі қағидаларының бірі – барлық балалардың тең құқылы қатысуын қамтамасыз ету. Бұл қағида дене шынықтыру сабақтарын ұйымдастыру барысында ерекше мәнге ие болады. Себебі әртүрлі денсаулық жағдайындағы оқушылардың физикалық мүмкіндіктері де әртүрлі деңгейде болады.

Мұғалім сабақ барысында оқушылардың физиологиялық, психологиялық және әлеуметтік ерекшеліктерін ескеріп, олардың барлығына қолайлы орта қалыптастыруы қажет.

Заманауи инклюзивті дене шынықтыру сабағының негізінде оқушы тұлғасына бағытталған педагогика қағидалары жатыр. Бұл тәсіл бойынша әрбір оқушы қайталанбас тұлға ретінде қарастырылып, оның мүмкіндіктері мен қажеттіліктеріне сәйкес білім беру жағдайлары жасалады. Мұғалім сабақтың мазмұнын жоспарлау кезінде оқушылардың денсаулық жағдайын, қозғалыс мүмкіндіктерін, психологиялық ерекшеліктерін және қызығушылықтарын ескеруі тиіс. Мұндай тәсіл барлық оқушылардың сабаққа белсенді қатысуына мүмкіндік береді.

Инклюзивті білім беру жағдайындағы дене шынықтыру сабағының заманауи моделінің маңызды ерекшеліктерінің бірі – саралап оқыту технологияларын қолдану. Саралау оқушылардың жеке мүмкіндіктеріне сәйкес оқу тапсырмаларын бейімдеуге мүмкіндік береді. Мысалы, бір жаттығуды орындау барысында оқушыларға күрделілігі әртүрлі деңгейдегі тапсырмалар ұсынылады. Бұл әдіс ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың өздерін сыныптың толыққанды мүшесі ретінде сезінуіне ықпал етеді және олардың оқу мотивациясын арттырады.

Саралап оқытумен қатар бейімделген дене тәрбиесі элементтерін пайдалану да маңызды. Бейімделген дене тәрбиесі – денсаулық мүмкіндіктері шектеулі адамдардың физикалық белсенділігін ұйымдастыруға арналған арнайы педагогикалық жүйе. Оның негізгі мақсаты – қозғалыс функцияларын дамыту, денсаулықты нығайту және әлеуметтік бейімделуді қамтамасыз ету. Жалпы білім беретін мектеп жағдайында бейімделген дене тәрбиесінің әдістерін қолдану ерекше қажеттілігі бар оқушылардың физикалық мүмкіндіктерін барынша дамытуға жағдай жасайды.

Инклюзивті сабақтың тиімділігі көбінесе мұғалімнің кәсіби даярлығына байланысты. Қазіргі дене шынықтыру мұғалімі тек спорттық жаттығуларды үйретуші ғана емес, сонымен қатар инклюзивті білім беру саласының ерекшеліктерін меңгерген маман болуы қажет. Ол ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың психофизиологиялық даму ерекшеліктерін білуі, оқу бағдарламаларын бейімдей алуы және қауіпсіз білім беру ортасын ұйымдастыруы тиіс. Сонымен бірге мұғалімде эмпатия, төзімділік, қарым-қатынас мәдениеті және әртүрлі жағдайларда педагогикалық шешім қабылдай алу қабілеті болуы маңызды.

Заманауи модельде дене шынықтыру сабағының құрылымы да өзгеріске ұшырайды. Сабақтың кіріспе бөлігінде оқушылардың эмоционалдық жағдайын ескеру, ынталандыру және қауіпсіздік ережелерін түсіндіру ерекше орын алады. Негізгі бөлімде тапсырмалар оқушылардың жеке мүмкіндіктеріне сәйкес ұйымдастырылады. Ал қорытынды бөлімде физикалық жүктемені біртіндеп азайту ғана емес, рефлексия жүргізу, жетістіктерді бағалау және жағымды эмоционалдық ахуал қалыптастыру көзделеді.

Инклюзивті дене шынықтыру сабағында қолданылатын ойын технологиялары ерекше тиімді құралдардың бірі болып саналады. Қимылды ойындар балалардың табиғи белсенділігін арттырып қана қоймай, олардың әлеуметтік қарым-қатынас жасау дағдыларын қалыптастырады. Бірлескен ойын әрекеті барысында оқушылар өзара көмек көрсетуге, серіктестерінің ерекшеліктерін құрметтеуге және топпен жұмыс істеуге үйренеді. Бұл өз кезегінде толеранттылық мәдениетін қалыптастыруға ықпал етеді.

Инклюзивті ортада бағалау жүйесін ұйымдастыру мәселесі де маңызды орын алады. Дәстүрлі бағалау көбінесе нәтижеге бағытталса, инклюзивті сабақтарда оқушының жеке прогресін бағалау басымдыққа ие болуы тиіс. Әрбір оқушының жетістігі оның бастапқы мүмкіндіктерімен салыстырыла отырып бағаланған жағдайда ғана әділдік қағидасы сақталады. Мұндай тәсіл балалардың өз күшіне деген сенімін арттырып, сабаққа деген қызығушылығын күшейтеді.

Жалпы алғанда, инклюзивті білім беру жағдайындағы дене шынықтыру сабағының заманауи моделі білім беру процесінің барлық қатысушыларының өзара ынтымақтастығына негізделеді. Мұғалімдер, ата-аналар, психологтар, дефектологтар және медициналық қызметкерлер бірлесіп жұмыс істеген жағдайда ғана ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың толыққанды дамуына жағдай жасауға болады. Сондықтан инклюзивті дене шынықтыру сабақтарын ұйымдастыру кешенді әрі жүйелі тәсілді талап етеді.

Инклюзивті білім беру жағдайындағы дене шынықтыру сабағының заманауи моделін жүзеге асыру барысында білім беру ортасының қолжетімділігі мен қауіпсіздігін қамтамасыз ету ерекше маңызға ие. Қолжетімді орта тек ғимараттың сәулеттік ерекшеліктерімен ғана шектелмейді. Ол оқыту мазмұнын, қолданылатын әдістерді, құрал-жабдықтарды және қарым-қатынас мәдениетін қамтитын кешенді ұғым болып табылады. Егер білім беру кеңістігі әртүрлі қажеттіліктері бар оқушыларға бейімделсе, онда олардың сабаққа қатысу белсенділігі артып, әлеуметтік оқшаулану қаупі төмендейді.

Дене шынықтыру сабақтарында спорт залдарының, алаңдардың және құралдардың қауіпсіздігі бірінші кезектегі мәселе болып табылады. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушылар үшін кеңістікті ұйымдастыру кезінде қозғалыс мүмкіндіктерінің ерекшеліктері ескерілуі қажет. Мысалы, тірек-қимыл аппараты бұзылған балаларға арналған кең қозғалыс аймақтарын қарастыру, көру қабілеті бұзылған оқушылар үшін тактильді белгілерді пайдалану немесе есту қабілеті төмен балаларға көрнекі нұсқаулар беру маңызды. Мұндай жағдайлар оқушылардың сабаққа қауіпсіз қатысуын қамтамасыз етіп қана қоймай, олардың өз мүмкіндіктеріне деген сенімін арттырады.

Инклюзивті дене шынықтыру сабағының заманауи моделінде денсаулық сақтау технологиялары маңызды орын алады. Бұл технологиялардың негізгі мақсаты – оқушылардың денсаулығын сақтау және нығайту. Сабақ барысында физикалық жүктемені дұрыс мөлшерлеу, тыныс алу жаттығуларын қолдану, сергіту элементтерін енгізу және эмоционалдық жайлылықты қамтамасыз ету денсаулық сақтау технологияларының

құрамдас бөліктері болып табылады. Әсіресе ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар үшін шамадан тыс жүктемеге жол бермеу өте маңызды. Сондықтан мұғалім әр оқушының денсаулық жағдайын ескеріп, жеке жұмыс жүргізуі қажет.

Заманауи білім беру жүйесінде цифрлық технологиялардың рөлі артып келеді. Бұл үрдіс дене шынықтыру сабақтарына да әсер етуде. Инклюзивті білім беру жағдайында цифрлық құралдарды пайдалану оқушылардың қызығушылығын арттырып, оқу материалын түсінуді жеңілдетеді. Мысалы, қозғалыс әрекеттерін бейне арқылы көрсету, интерактивті жаттығуларды пайдалану немесе арнайы мобильді қосымшалар арқылы дене белсенділігін бақылау тиімді нәтижелер береді. Сонымен қатар цифрлық технологиялар мұғалімге оқушылардың жетістіктерін бақылауға және жеке даму динамикасын талдауға мүмкіндік береді.

Инклюзивті дене шынықтыру сабағының маңызды құрамдас бөлігі – психологиялық қолдау. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың көпшілігі өз мүмкіндіктеріне сенімсіздік танытуы немесе құрдастарымен қарым-қатынас жасауда қиындықтарға тап болуы мүмкін. Сондықтан мұғалім сабақ барысында әр оқушының жетістігін қолдап, жағымды эмоциялық орта қалыптастыруы тиіс. Баланың кішкентай жетістігін де атап көрсету оның өзін-өзі бағалауына оң әсер етеді. Мұндай қолдау оқушының сабаққа қызығушылығын арттырып, оның әлеуметтік бейімделуіне ықпал етеді.

Инклюзивті білім беру жағдайында дене шынықтыру пәнінің тәрбиелік мүмкіндіктері де кеңейеді. Бір сыныпта әртүрлі мүмкіндіктері бар балалардың бірге білім алуы өзара құрмет, төзімділік және ынтымақтастық құндылықтарын қалыптастыруға ықпал етеді. Дене шынықтыру сабағында ұйымдастырылатын жұптық және топтық жұмыстар оқушылардың бір-біріне көмек көрсетуіне жағдай жасайды. Мұндай тәжірибе балалардың әлеуметтік жауапкершілігін арттырып, қоғамдағы әртүрлілікті қабылдау мәдениетін қалыптастырады.

Қазіргі ғылыми зерттеулер инклюзивті дене тәрбиесінің оқушылардың әлеуметтік дағдыларын дамытуда ерекше рөл атқаратынын көрсетеді. Ортақ ойындар, эстафеталар және спорттық жарыстар барысында балалар өзара әрекеттесуді үйренеді, қарым-қатынас жасау тәжірибесін жинақтайды. Әсіресе ерекше қажеттілігі бар оқушылар үшін мұндай тәжірибе өте маңызды, өйткені ол олардың әлеуметтік оқшаулануын азайтып, ұжым мүшесі ретінде қалыптасуына көмектеседі.

Заманауи модельде дене шынықтыру мұғалімінің кәсіби қызметі командалық жұмыс қағидатына негізделеді. Инклюзивті білім беру жағдайында бір мұғалімнің күші барлық мәселелерді шешуге жеткіліксіз болуы мүмкін. Сондықтан дене шынықтыру мұғалімі дефектологтармен, логопедтермен, психологтармен, әлеуметтік педагогтармен және медицина қызметкерлерімен тығыз байланыста жұмыс істеуі тиіс. Мұндай пәнаралық ынтымақтастық оқушының қажеттіліктерін жан-жақты зерттеуге және оған тиімді қолдау көрсетуге мүмкіндік береді.

Ата-аналармен серіктестік қарым-қатынас орнату да инклюзивті дене шынықтыру сабағының табысты болуының маңызды шарты болып табылады. Ата-аналар баланың денсаулық жағдайы, қызығушылықтары және жеке ерекшеліктері туралы құнды ақпарат көзі болып саналады. Мұғалім ата-аналармен тұрақты байланыс орнатып, баланың жетістіктері мен қиындықтары туралы ақпарат алмасып отырған жағдайда оқыту процесінің тиімділігі артады. Сонымен қатар ата-аналардың дене белсенділігін қолдауы балалардың салауатты өмір салтын қалыптастыруына оң әсер етеді.

Инклюзивті дене шынықтыру сабағында мотивация мәселесіне ерекше көңіл бөлінуі қажет. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар кейде өздерінің физикалық мүмкіндіктерін басқа оқушылармен салыстырып, қызығушылықтарын жоғалтуы мүмкін. Сондықтан мұғалім әр оқушы үшін қолжетімді мақсаттар қойып, жетістік жағдайын ұйымдастыруы керек. Жеке жетістіктерге негізделген мадақтау жүйесі оқушылардың ішкі мотивациясын қалыптастыруда тиімді құрал болып табылады.

Заманауи модельде оқыту процесінің икемділігі маңызды қағида ретінде қарастырылады. Сабақ жоспары барлық оқушылар үшін бірдей болғанымен, оны жүзеге асыру тәсілдері әртүрлі болуы мүмкін. Мысалы, белгілі бір жаттығуды кейбір оқушылар толық көлемде орындаса, басқалары жеңілдетілген нұсқасын орындауы мүмкін. Бұл тәсіл барлық балалардың ортақ қызметке қатысуына мүмкіндік береді және олардың өздерін сыныптың толыққанды мүшесі ретінде сезінуіне ықпал етеді.

Инклюзивті дене шынықтыру сабағында коммуникативтік дағдыларды дамытуға бағытталған әдістерді қолдану маңызды. Қозғалыс ойындары, топтық жаттығулар және бірлескен спорттық тапсырмалар оқушылар арасында тиімді қарым-қатынас орнатуға жағдай жасайды. Ерекше қажеттілігі бар балалар үшін бұл тәжірибе әлеуметтік құзыреттілікті дамытуда маңызды рөл атқарады. Олар өз ойын жеткізуге, көмек сұрауға, өзгелердің пікірін тыңдауға және бірлескен шешім қабылдауға үйренеді.

Білім берудің заманауи талаптарына сәйкес дене шынықтыру сабағы тек дене қасиеттерін дамыту құралы ғана емес, тұлғаны жан-жақты қалыптастырудың маңызды факторы ретінде қарастырылады. Инклюзивті орта жағдайында бұл міндет одан әрі өзектене түседі. Себебі мұндай ортада әрбір оқушы өз мүмкіндігін көрсетуге, өз қабілетін дамытуға және қоғамның белсенді мүшесі болуға мүмкіндік алады. Сондықтан дене шынықтыру сабағының мазмұны тек қозғалыс әрекеттерімен шектелмей, әлеуметтік, эмоционалдық және тұлғалық дамуға бағытталуы тиіс.

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың қозғалыс белсенділігі олардың денсаулық жағдайын жақсартуда маңызды рөл атқарады. Ғылыми зерттеулер тұрақты физикалық жаттығулардың жүрек-қан тамырлары жүйесінің қызметін жақсартатынын, бұлшықет күшін арттыратынын және жалпы жұмыс қабілеттілігін көтеретінін дәлелдейді. Сонымен қатар қозғалыс белсенділігі эмоционалдық жағдайға оң әсер

етіп, мазасыздық деңгейін төмендетеді. Осы тұрғыдан алғанда инклюзивті дене шынықтыру сабағы оқушылардың денсаулығын сақтаудың және нығайтудың тиімді құралы болып табылады.

Инклюзивті білім беру жағдайындағы дене шынықтыру сабағының заманауи моделі білім берудің гуманистік бағытын жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Бұл модельдің басты құндылығы – әрбір баланың ерекшелігін қабылдау және оның әлеуетін дамытуға жағдай жасау. Мұндай көзқарас оқушылардың физикалық мүмкіндіктерін дамытуға ғана емес, олардың тұлғалық қалыптасуына, әлеуметтік бейімделуіне және өмір сапасының артуына ықпал етеді.

Сондықтан қазіргі мектеп тәжірибесінде инклюзивті дене шынықтыру сабақтарын ұйымдастыру мәселесі стратегиялық маңызға ие. Мұғалімдердің кәсіби даярлығын жетілдіру, материалдық-техникалық базаны жаңарту, заманауи педагогикалық технологияларды енгізу және барлық қатысушылардың ынтымақтастығын дамыту арқылы ғана инклюзивті білім берудің жоғары сапасын қамтамасыз етуге болады. Бұл өз кезегінде әрбір баланың толыққанды дамуына және қоғам өміріне белсенді қатысуына мүмкіндік береді.

Инклюзивті білім беру жағдайындағы дене шынықтыру сабағының заманауи моделін тәжірибеде тиімді жүзеге асыру үшін білім беру процесін жүйелі түрде ұйымдастыру қажет. Бұл жүйенің негізгі мақсаты – барлық оқушылардың дене дамуын қамтамасыз ету ғана емес, олардың әлеуметтік белсенділігін, дербестігін және өмірлік құзыреттіліктерін қалыптастыру болып табылады. Заманауи мектепте дене шынықтыру сабағы білім алушылардың физикалық денсаулығын нығайтумен қатар, олардың психологиялық әл-ауқатын жақсартуға, әлеуметтік ортаға бейімделуіне және өзіндік мүмкіндіктерін жүзеге асыруына ықпал ететін маңызды педагогикалық құрал ретінде қарастырылады.

Инклюзивті орта жағдайында сабақтың мазмұнын жаңарту ерекше маңызға ие. Дәстүрлі түрде дене шынықтыру сабақтары белгілі бір нормативтерді орындауға бағытталса, қазіргі таңда білім алушының жеке даму траекториясын ескеру қажеттілігі алдыңғы қатарға шықты. Осыған байланысты сабақ мазмұнының икемділігі, бейімделгіштігі және вариативтілігі қамтамасыз етілуі тиіс. Әрбір оқушының физикалық мүмкіндігі мен денсаулық жағдайына сәйкес жаттығуларды таңдау мұғалімнің басты міндеттерінің бірі болып саналады.

Заманауи инклюзивті модельде оқыту нәтижесі тек спорттық көрсеткіштермен өлшенбейді. Мұнда оқушының сабаққа қатысу белсенділігі, жеке жетістіктері, әлеуметтік қарым-қатынас дағдылары, ынтымақтастыққа бейімділігі және өзін-өзі дамыту қабілеті де маңызды көрсеткіштер ретінде қарастырылады. Бұл көзқарас әрбір баланың табысқа жетуіне мүмкіндік береді және білім беру процесінің адамгершілік сипатын күшейтеді.

Дене шынықтыру сабақтарында инклюзивті тәсілді қолдану оқушылар арасында жағымды психологиялық ахуал қалыптастыруға ықпал етеді. Әртүрлі мүмкіндіктері бар балалардың бірлескен әрекеті өзара түсіністік пен сыйластықты дамытуға жағдай жасайды. Мұндай ортада балалар өзгелердің ерекшеліктерін қабылдауға үйреніп, әлеуметтік жауапкершілік сезімін қалыптастырады. Нәтижесінде толерантты қоғам құрудың маңызды алғышарттары қалыптасады.

Инклюзивті білім беру жағдайында дене шынықтыру сабағын ұйымдастыру барысында әмбебап дизайн қағидаларын басшылыққа алу тиімді болып табылады. Әмбебап дизайн білім беру ортасын барлық оқушылар үшін қолжетімді етуді көздейді. Бұл тәсіл сабақтарды жоспарлау кезінде оқу материалын ұсынудың әртүрлі формаларын қолдануды, тапсырмаларды орындаудың бірнеше нұсқасын қарастыруды және оқушылардың оқу нәтижелерін әртүрлі тәсілдер арқылы көрсетуіне мүмкіндік беруді қамтиды. Осындай жағдайлар барлық балалардың білім алу процесіне толыққанды қатысуын қамтамасыз етеді.

Заманауи модельдің тағы бір маңызды ерекшелігі – рефлексия мәдениетін қалыптастыру. Сабақ соңында оқушылар өздерінің жетістіктерін бағалап, кездескен қиындықтарын талдап, келесі мақсаттарын анықтауға мүмкіндік алады. Бұл тәсіл оқушылардың жауапкершілігін арттырып, өзіндік бағалау дағдыларын қалыптастырады. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар үшін рефлексия олардың жетістіктерін сезінуге және алдағы даму перспективаларын көруге көмектеседі.

Инклюзивті дене шынықтыру сабақтарында оқушылардың көшбасшылық қабілеттерін дамытуға да ерекше көңіл бөлінеді. Топтық жұмыстар мен бірлескен тапсырмалар барысында әр оқушы өз қабілетіне сәйкес жауапкершілік алып, ұжымдық нәтижеге үлес қосуға мүмкіндік алады. Бұл олардың өз күшіне деген сенімін нығайтып, әлеуметтік белсенділігін арттырады. Әсіресе ерекше қажеттіліктері бар балалардың көшбасшылық қасиеттерін қолдау олардың қоғамдағы рөлін сезінуіне ықпал етеді.

Дене шынықтыру пәні арқылы салауатты өмір салтын қалыптастыру қазіргі білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады. Инклюзивті білім беру жағдайында бұл міндеттің маңызы арта түседі. Себебі ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың денсаулығын сақтау мен нығайту олардың өмір сапасына тікелей әсер етеді. Сондықтан сабақ барысында қозғалыс белсенділігінің маңыздылығы, дұрыс тамақтану, күн тәртібін сақтау және зиянды әдеттердің алдын алу мәселелері жүйелі түрде қарастырылуы қажет.

Инклюзивті білім беру тәжірибесінде дене шынықтыру сабақтарының сабақтан тыс жұмыстармен байланысы да маңызды орын алады. Спорттық жарыстар, денсаулық күндері, туристік жорықтар және түрлі спорттық іс-шаралар оқушылардың әлеуметтік белсенділігін арттырып, олардың қарым-қатынас аясын кеңейтеді. Мұндай іс-шараларға ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың қатысуы олардың өз қабілеттерін көрсетуіне және құрдастары арасында беделін арттыруға мүмкіндік береді.

Қазіргі таңда халықаралық тәжірибеде инклюзивті спортты дамытуға ерекше назар аударылуда. Паралимпиадалық қозғалыстың дамуы қоғамның мүмкіндігі шектеулі адамдарға деген көзқарасын өзгертуде маңызды рөл атқарды. Бұл тәжірибе жалпы білім беретін мектептердегі дене шынықтыру сабақтарының мазмұнын жетілдіруге де ықпал етуде. Инклюзивті спорт элементтерін енгізу оқушылардың адамгершілік құндылықтарын дамытуға және ерекше қажеттіліктері бар адамдарға деген құрмет сезімін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Мектеп жағдайында инклюзивті дене шынықтыруды дамыту үшін материалдық-техникалық базаны жетілдіру де өзекті мәселе болып табылады. Арнайы спорттық құрал-жабдықтардың болуы, қауіпсіз орта қалыптастыру және бейімделген спорттық инвентарьларды пайдалану сабақтардың тиімділігін арттырады. Сонымен қатар мұғалімдерді әдістемелік тұрғыдан қолдау және олардың кәсіби біліктілігін жүйелі түрде жетілдіру қажет.

Инклюзивті білім беру жағдайындағы дене шынықтыру сабағының сапасын арттыруда ғылыми-зерттеу жұмыстарының нәтижелерін практикаға енгізудің маңызы зор. Қазіргі педагогика ғылымында ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың дене тәрбиесін ұйымдастыруға қатысты көптеген тиімді әдістемелер ұсынылған. Мұғалімдер осы ғылыми жетістіктерді тәжірибеде қолдану арқылы оқыту процесінің сапасын арттыра алады.

Жалпы алғанда, инклюзивті білім беру жағдайындағы дене шынықтыру сабағының заманауи моделі әрбір баланың тұлғалық ерекшеліктерін құрметтеуге негізделген. Бұл модель білім беру процесін ізгілендіруге, оқушылардың физикалық және әлеуметтік дамуын қамтамасыз етуге, олардың өмірлік дағдыларын қалыптастыруға бағытталған. Мұндай сабақтарда әрбір бала өзін маңызды тұлға ретінде сезінеді және өз мүмкіндіктерін толық жүзеге асыруға мүмкіндік алады.

Қорытындылай келе, инклюзивті білім беру жағдайындағы дене шынықтыру сабағының заманауи моделі қазіргі білім беру жүйесінің маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Бұл модель әрбір оқушының жеке ерекшеліктерін, қажеттіліктерін және мүмкіндіктерін ескеруге негізделген. Инклюзивті дене шынықтыру сабағы оқушылардың физикалық дамуын қамтамасыз етіп қана қоймай, олардың әлеуметтік бейімделуіне, коммуникативтік дағдыларының қалыптасуына және тұлғалық дамуына ықпал етеді.

Заманауи модельдің тиімділігі саралап оқыту технологияларын қолдану, бейімделген дене тәрбиесі элементтерін енгізу, денсаулық сақтау технологияларын пайдалану және қолайлы психологиялық орта қалыптастыру арқылы артады. Сонымен қатар мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі, ата-аналармен және мамандармен ынтымақтастығы инклюзивті білім беру сапасының негізгі көрсеткіштерінің бірі болып табылады.

Инклюзивті дене шынықтыру сабақтарын тиімді ұйымдастыру арқылы барлық оқушылардың білім алу құқықтарын қамтамасыз етуге, олардың денсаулығын нығайтуға және қоғам өміріне белсенді қатысуына жағдай жасауға болады. Сондықтан инклюзивті білім беру жағдайындағы дене шынықтыру сабағының заманауи моделін жетілдіру және оны білім беру тәжірибесіне кеңінен енгізу қазіргі педагогиканың өзекті міндеттерінің бірі болып қала береді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана, 2025.
2. Қазақстан Республикасында инклюзивті білім беруді дамытудың тұжырымдамалық негіздері. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА.
3. Айтпаева А.А. Инклюзивті білім беру негіздері. – Алматы: Қазақ университеті, 2022.
4. Сейітқазы П.А. Дене тәрбиесінің теориясы мен әдістемесі. – Алматы: Білім, 2021.
5. Құлжанова Т.С. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды оқыту және тәрбиелеу. – Астана, 2023.
6. Lieberman L., Houston-Wilson C. Strategies for Inclusion: Physical Education for Everyone. – Champaign: Human Kinetics, 2018.
7. Block M. A Teacher's Guide to Adapted Physical Education. – Baltimore: Paul H. Brookes Publishing, 2016.
8. UNESCO. Inclusive Education and Physical Activity. – Paris: UNESCO Publishing, 2021.
9. World Health Organization. Guidelines on Physical Activity and Sedentary Behaviour. – Geneva: WHO, 2020.
10. Шайхина Г.К. Инклюзивті ортадағы дене тәрбиесін ұйымдастырудың педагогикалық негіздері // Педагогика және психология. – 2022. – №4.

БАСТАУЫШ БІЛІМ БЕРУ ДЕҢГЕЙІНДЕ ОЙЫН ӘДІСТЕРІН ҚОЛДАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ

Исмуханова Анар Дженисовна
Атырау қаласы Томарлы селосы
Қайырғали Смағұлов атындағы орта мектебі
Бастауыш сынып мұғалімі

Аннотация

Бұл мақалада кіші жастағы оқушыларды оқытудағы ойын әдістерінің рөлі мен маңызы қарастырылады.

Ойын әдістері – педагогикалық технологиялардың құрамдас бөлігі, оқушылардың шығармашылық және ізденіс деңгейіндегі жұмысын ғана емес, сонымен қатар оқу пәндерін оқудағы күнделікті қадамдарды

қызықты және тартымды етуге мүмкіндік беретін оқытудың бірегей түрлерінің бірі. Ойынның шартты әлемінің көңіл көтеруі оны жағымды эмоционалды түрде бояйды, ал ойын әрекетінің эмоционалдылығы баланың барлық психологиялық процестері мен функцияларын белсендіреді. Ойынның тағы бір жағымды жағы – ол білімді жаңа жағдайда пайдалануға ықпал етеді, т.б.Оқушылар меңгерген материал белгілі бір тәжірибеден өтеді, оқу процесіне әртүрлілік пен қызығушылық тудырады.

Ойын – балалар үшін ең қолжетімді әрекет түрі, сыртқы әлемнен алған әсерлерді өңдеу тәсілі. Ойын оқушының ойлауы мен қиялының ерекшеліктерін, оның эмоционалдылығын, белсенділігін, қарым-қатынас қажеттілігін дамыта отырып, айқын көрсетеді. Онда қажетті дағдылар мен дағдылардың пайда болуына және жетілдірілуіне әкелетін элементтер бар.

Табысты оқу үшін бала білім беру мәселелерін шешуге мүмкіндік беретін психикалық стресстің қуанышын сезінуі керек. Бірақ бұл үшін ол олардың шешіміне қосылғысы келеді. Бұл жерде оқу ойыны мұғалімнің таптырмас көмекшісі бола алады.

Бастауыш сынып оқушысының оқу-тәрбие мәселесін шешуге араласуына көмектесу. Міндеттер бастапқы оқытудың стратегиялық нәтижесіне қол жеткізуде маңызды қадам жасауды білдіреді. Бұл ойынды қолдану арқылы балаларда мынадай қасиеттер қалыптасады:

-мектепке деген оң көзқарас;
- ұжымдық тәрбие жұмысына қосылу мүмкіндігі мен ұмтылысы;
- бірін-бірі тыңдай білу;
-өзінің шығармашылық қабілеттерін ашу.

Ойын әдісі білім беру процесінің белгілі бір бөлігін қамтитын және жалпы мазмұнмен біріктірілген біртұтас білім ретінде құрылады.

Ойын әдісінің оқу-тәрбие үрдісіндегі орны мен рөлі көп жағдайда мұғалімнің педагогикалық ойындардың қызметі мен классификациясын түсінуіне байланысты.

Д.Б.Эльконин бойынша ойынның педагогикалық құбылыс ретіндегі функциялары:

- Көңілді.
- Коммуникативті. Ойын қарым-қатынастың дамуына ықпал етеді.
- Өзін-өзі жүзеге асыру. Осыған байланысты оның нәтижесі емес, ойын процесінің өзі маңызды.
-диагностикалық. Ойынның болжамдылығы басым.
- Түзеу.
-Әлеуметтену.

Ойын әдісінің мәні оқушылардың іс-әрекетінің ойынның мазмұны, шарты мен ережелері негізінде ұйымдастырылуында. Ойындарды оқу-тәрбие процесінде оқу құралы ретінде пайдалана отырып, көптеген мұғалімдер олардың үлкен мүмкіндіктерді қамтитынын атап өтті.

Педагогикалық ойынның маңызды белгісі бар – оқытудың нақты белгіленген мақсаты және оған сәйкес келетін нәтиже, ол негізделуі мүмкін және оқу-танымдық бағыттылығымен сипатталады.

Педагогикалық процестің сипаты бойынша ойынның келесі топтары бөлінеді:

• оқыту, оқыту, бақылау және қорытындылау;
• танымдық, тәрбиелік, дамытушылық;
• репродуктивті, өнімді, шығармашылық.

Сабақтардың сабақ түрінде ойын тәсілдері мен жағдаяттарды жүзеге асыру

мынадай негізгі салаларда орын алады: оқушыларға ойын тапсырмасы түрінде дидактикалық мақсат қойылады; оқу әрекеті ойын ережесіне бағынады; оның құралы ретінде оқу материалы пайдаланылады; Оқу іс-әрекетіне дидактикалық тапсырманы ойынға айналдыратын жарыс элементі енгізіледі.

Осылайша, ойын әдістерін қолдану сабақты қызықты және шын мәнінде заманауи етуге мүмкіндік береді. Кіші жастағы оқушыларды оқыту тәжірибесіндегі ойын әдістері білім сапасын арттырудың тиімді формалары болып табылады.

Ойын әрекетінің принциптері және классификациясы Ойын әрекетінің принциптері мыналарға бөлінеді:

• белсенділік – ойынды дайындаудан бастап, оның процесінде және оның нәтижелерін алу барысында физикалық интеллектуалдық күштердің белсенді көрінісін білдіретін ойын әрекетінің негізгі принципі;
• ойынның ашықтығы мен қолжетімділігі – тілек білдірушілердің еркін қатысуын білдіреді;
• динамизм – ойындағы уақыт факторының маңыздылығы мен әсерін білдіреді;
• көрініу;
• ұжымдық;

әуесқой өнері және ойыншының ойындағы дербестігі - бұл негізгі принциптердің бірі, әуесқой өнері мен тәуелсіздік өлшемі арасындағы қатынаста көрсетілген бақылау функциясына ие;

• ойындағы бәсекеге қабілеттілік және бәсекелестік.

Сабақта қолданылатын ойындардың классификациясы:

• оқу – оқу материалын бекітуге және білімді қолдануда тұрақты дағдыны алуға көмектесетін қарапайым және дәстүрлі ойындар;
• комбинаторлық – опцияларды тез және тиімді есептеуді, комбинацияларды таңдауды талап ететін ойындар;
• аналитикалық – аналитикалық ойлауды дамыту;

• ассоциативті ойлауға, салыстыруға ұмтылуға негізделген ассоциативті;
• контекстік, күрделі мағыналық байланыстарға назар аудару.
Сабақта ойын өткізу әдістемесі
Өздеріңіз білетіндей, кіші жастағы студенттер сезімталдық пен әсерленудің жоғарылауымен сипатталады. Эмоциялар, психологтардың пікірінше, олар белсенділік мотивтерінің қызметін атқарады және таным процесіндегі белсенділік дәрежесін анықтайтын негізгі механизмдердің бірі болып табылады.
Қажетті жағдай жасалған кезде бастауыш сыныптағы дидактикалық ойын кіші жастағы оқушылардың эмоционалдық және танымдық белсенділігіне үлкен ықпал ететінін мектеп тәжірибесі растайды.
Ойынның технологиясы келесі кезеңдерден тұрады:
1. Ойынға дайындық
2. Модельді құрастыру негізін ұсыну
3. Ойынға қатысушылардың құрамын анықтау, рөлдерді бөлу, сценарий әзірлеу, көрнекі материалды таңдау.
Ойын жүргізу: оқу жағдаяттарын сахналау
Ойынды қорытындылау:
-уақыт;
-оқытушының оқушылардың жұмысын жалпы, ал кейбіреулерін жекелей жалпы бағалауы;
- рефлексия.
Ойын балаларда стрессті төмендететін, сыныпта қолайлы психологиялық климаттың қалыптасуына ықпал ететін жағымды эмоцияларды тудырады, нәтижесінде мектеп оқушыларының күш-жігері танымдық белсенділікке, шығармашылық қабілеттердің көрінісіне бағытталады.
Психологиялық-педагогикалық ерекшеліктері
дидактикалық ойындар:
1. Ойын барысында мұғалім сыныпта сенімділік атмосферасын қалыптастыруы керек, оқушылардың өз мүмкіндіктеріне және алға қойған мақсатына қол жеткізуіне сенімді болуы керек.
2. Мұғалім ұсынатын кез келген ойын жақсы ойластырылған және дайындалған болуы керек.
3. Мұғалім оқушылардың ойынға қалай дайындалғанына мұқият болуы керек.
4. Ойынға қатысатын командалардың құрамына назар аудару керек.
Тапсырмаларды таңдауды мұғалім өз бетінше немесе студенттермен бірге жасай алады. Айта кету керек, таңдалған тапсырмалар, практикалық және шығармашылық тапсырмалар қызықты болуы керек, сонымен қатар логикалық және қиялды ойлауды, тапқырлықты дамыту керек.
Дидактикалық ойын өз алдына мақсат емес, оқуға деген қызығушылықты дамыту құралы болуы керек. Ол осы мақсатты орындау үшін, оны ұйымдастырған кезде келесі принциптерді ұстану керек: ойын ережелері қарапайым болуы керек, ал ойынның материалы барлық балаларға жарамды болуы керек; дидактикалық материал дайындауға және қолдануға оңай болуы керек; Ойынға әр бала белсенді қатысуы керек.
Есте сақтау, зейін, ойлау қабілеттерін дамытуда дидактикалық ойындардың мүмкіндіктері зор. Ойындарда оқу материалының эмоционалдық әлеуетін арттыратын иллюстрациялық материалды пайдалану мұғалімге тек пәндік қарым-қатынастарды, дағдыларды ғана емес, сонымен қатар кіші жастағы оқушылардың танымдық процестерін дамытуға үлкен мүмкіндіктер береді.
«Кіші жастағы оқушыларды оқытуда ойын әдістерін қолдану» тақырыбы бойынша психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді зерделей келе, мен педагогикалық ойынның маңызды ерекшелігі бар - нақты анықталған оқу мақсаты мен сәйкес педагогикалық нәтиже бар екенін білдім.
Ойын әрекеті процесінде оқытылатын материалды оқушылардың есте сақтауы тезірек сақталады. Бұл, ең алдымен, ойынның ойын-сауықты органикалық түрде біріктіруімен байланысты, бұл оқу процесін оқушылар үшін қолжетімді және қызықты етеді.
Бұл ойындардың негізгі мағынасы келесідей:
-кіші жастағы оқушылардың қызығушылығын айтарлықтай арттырады;
- сабақта ойын кіші оқушыға психикалық күйзелістің қуанышын сезінуге мүмкіндік береді;
- кіші мектеп оқушыларының оқу-танымдық әрекеті белсендіріледі, т.б.
Жоғарыда айтылғандардың барлығынан ойын әдістері кіші жастағы оқушылармен жұмыс істеудегі педагогикалық процестің құрамдас бөлігі болып табылады деген қорытынды жасауға болады.

Әдебиеттер тізімі

1. Войтенко Т.П. «Ойын оқыту және тұлғаны дамыту әдісі ретінде», Калуга 2008 ж
2. Плешакова А.Б.Оқу үрдісіндегі ойын технологиялары. Пенза, 2002 ж
3. Минич О.А. Педагогикалық ойындар.2005
4. Новиков А.М. Ойын әрекетінің әдістемесі 2006 ж
5. Выготский Л.С. Ойын және оның баланың психологиялық дамуындағы рөлі. 1966 жыл

ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ЭМОЦИОНАЛДЫҚ САУЛЫҒЫН ҚОЛДАУДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖҰМЫСТАР

Баярыстанова Раушан Абдижаппаровна
Түркістан облысы Мақтаарал ауданының білім бөлімі
"№5 Мақтаарал мектеп-гимназиясы" коммуналдық мемлекеттік мекемесі
Әлеуметтік педагог

Аннотация. Бұл мақалада жасөспірімдердің эмоционалдық саулығын қолдаудағы әлеуметтік-педагогикалық жұмыстардың маңызы мен ерекшеліктері қарастырылады. Қазіргі қоғам жағдайында жасөспірімдердің психоэмоционалдық жағдайына әсер ететін факторлардың саны артып келеді. Ақпараттық технологиялардың дамуы, әлеуметтік желілердің ықпалы, отбасылық қарым-қатынастардағы өзгерістер, құрдастар ортасындағы қиындықтар және оқу жүктемесінің артуы балалар мен жасөспірімдердің эмоционалдық саулығына тікелей әсер етеді. Осыған байланысты білім беру ұйымдарында әлеуметтік-педагогикалық қолдау жұмыстарын тиімді ұйымдастыру маңызды міндеттердің біріне айналып отыр. Мақалада эмоционалдық саулық ұғымының мәні, жасөспірімдердің эмоционалдық даму ерекшеліктері, әлеуметтік педагогтің қызметі және эмоционалдық әл-ауқатты сақтауға бағытталған әлеуметтік-педагогикалық жұмыстардың мазмұны талданады.

Қазіргі кезеңде қоғамның әлеуметтік, экономикалық және мәдени салаларындағы өзгерістер жас ұрпақтың өміріне елеулі ықпал етуде. Әсіресе жасөспірімдік шақ адам өміріндегі ең күрделі және жауапты кезеңдердің бірі болып саналады. Бұл уақытта тұлғаның дүниетанымы қалыптасып, мінез-құлық ерекшеліктері орнығады, әлеуметтік қатынастар жүйесі кеңейеді және өзіндік «Мен» тұжырымдамасы дамиды. Осындай өзгерістер барысында жасөспірімдер әртүрлі эмоционалдық қиындықтарға тап болуы мүмкін. Сондықтан олардың эмоционалдық саулығын сақтау мен нығайту мәселесі білім беру жүйесінің маңызды бағыттарының бірі болып табылады.

Эмоционалдық саулық – адамның өз эмоцияларын түсіне білуі, оларды тиімді басқаруы, қиын өмірлік жағдайларға бейімделуі және қоршаған ортамен үйлесімді қарым-қатынас орната алуы. Эмоционалдық тұрғыдан сау тұлға өз сезімдерін дұрыс қабылдап, жағымсыз эмоцияларды конструктивті түрде жеңе алады. Сонымен қатар ол әлеуметтік ортада өзін еркін сезініп, басқа адамдармен тиімді байланыс орнатады. Жасөспірімдердің эмоционалдық саулығы олардың оқу жетістіктеріне, әлеуметтік белсенділігіне және жалпы өмір сапасына тікелей әсер етеді.

Жасөспірімдік кезең физиологиялық және психологиялық өзгерістердің қарқынды жүруімен сипатталады. Бұл кезеңде ағзада гормондық өзгерістер орын алып, эмоционалдық тұрақсыздық жиі байқалады. Жасөспірімдердің көңіл күйі тез өзгеруі, ашуланшақтық, мазасыздық, өзіне сенімсіздік және жалғыздық сезімдері жиі кездесуі мүмкін. Мұндай ерекшеліктер олардың әлеуметтік ортаға бейімделуін қиындатып, түрлі мәселелердің туындауына себеп болады.

Қазіргі таңда жасөспірімдердің эмоционалдық жағдайына әсер ететін факторлар өте көп. Отбасындағы түсініспеушіліктер, ата-аналардың бала тәрбиесіне жеткілікті көңіл бөлмеуі, материалдық қиындықтар, мектептегі үлгерім мәселелері, құрдастарымен қарым-қатынастағы қиындықтар және әлеуметтік желілердің ықпалы эмоционалдық әл-ауқаттың төмендеуіне алып келуі мүмкін. Кей жағдайда мұндай мәселелер күйзеліс, мазасыздық немесе депрессиялық белгілердің пайда болуына себеп болады.

Әлеуметтік педагогтің қызметі дәл осындай жағдайларда ерекше маңызға ие болады. Әлеуметтік педагог білім беру ұйымындағы тәрбиелік процестің маңызды субъектісі ретінде оқушылардың әлеуметтік жағдайын зерттейді, олардың құқықтарын қорғайды және тұлғалық дамуына қолайлы жағдай жасауға ықпал етеді. Сонымен қатар әлеуметтік педагог эмоционалдық қолдауды қажет ететін балаларды анықтап, оларға қажетті көмек көрсетуді ұйымдастырады.

Жасөспірімдердің эмоционалдық саулығын қолдау әлеуметтік-педагогикалық жұмыстың негізгі бағыттарының бірі болып табылады. Бұл жұмыс балалардың психологиялық жай-күйін бақылауды, эмоционалдық қиындықтардың алдын алуды, әлеуметтік дағдыларды қалыптастыруды және қолайлы тәрбиелік ортаны ұйымдастыруды қамтиды. Әлеуметтік педагог оқушылардың эмоционалдық қажеттіліктерін ескере отырып, түрлі профилактикалық және түзету жұмыстарын жүзеге асырады.

Эмоционалдық саулықтың қалыптасуында отбасының рөлі ерекше. Отбасы – баланың алғашқы әлеуметтену ортасы. Баланың өзін қауіпсіз сезінуі, сүйіспеншілік пен қолдау көруі оның эмоционалдық тұрақтылығының негізін қалайды. Егер отбасында жылы қарым-қатынас орнаған болса, жасөспірім өмірлік қиындықтарды жеңуге бейім болады. Ал керісінше жағдайда эмоционалдық мәселелердің туындау ықтималдығы артады.

Әлеуметтік педагог отбасы мен мектеп арасындағы байланысты нығайту арқылы жасөспірімдердің эмоционалдық саулығын қолдауға үлес қосады. Ата-аналармен жүргізілетін кеңестер, семинарлар және тренингтер олардың бала тәрбиесіне қатысты білімдерін арттыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар ата-аналарға баланың эмоционалдық жағдайын түсіну және қолдау көрсету жолдары түсіндіріледі.

Мектеп ортасы да жасөспірімнің эмоционалдық дамуына айтарлықтай әсер етеді. Оқушы өзін мектепте қауіпсіз әрі жайлы сезінген жағдайда оның оқу мотивациясы жоғарылайды және эмоционалдық тұрақтылығы артады. Сондықтан білім беру ұйымдарында қолайлы психологиялық ахуал қалыптастыру маңызды міндет болып табылады. Әлеуметтік педагог осы бағытта мұғалімдермен, психологтармен және әкімшілікпен бірлесіп жұмыс жүргізеді.

Жасөспірімдердің эмоционалдық саулығын қолдауда профилактикалық жұмыстардың маңызы зор. Профилактика эмоционалдық қиындықтардың пайда болуын болдырмауға немесе олардың теріс салдарын азайтуға бағытталады. Бұл жұмыстарға тренингтер, пікірталастар, тәрбиелік сағаттар, психологиялық ойындар және ақпараттық кездесулер жатады. Мұндай іс-шаралар жасөспірімдердің эмоцияларын тануына және оларды дұрыс басқаруына көмектеседі.

Қазіргі таңда әлеуметтік желілер жасөспірімдердің өмірінің ажырамас бөлігіне айналды. Бір жағынан, олар қарым-қатынас жасауға және ақпарат алуға мүмкіндік береді. Екінші жағынан, әлеуметтік желілердің шамадан тыс қолданылуы эмоционалдық күйзеліске, өзіне деген қанағаттанбаушылыққа және тәуелділікке алып келуі мүмкін. Әсіресе басқа адамдардың жетістіктерімен өзін салыстыру жасөспірімдердің өзін-өзі бағалау деңгейіне кері әсер етеді.

Осыған байланысты әлеуметтік педагогтердің міндеттерінің бірі – жасөспірімдердің медиасауаттылығын қалыптастыру. Балаларға интернет кеңістігін қауіпсіз пайдалану, жалған ақпаратты ажырату және әлеуметтік желілердің психологиялық әсерін түсіну туралы білім беру маңызды. Мұндай жұмыстар олардың эмоционалдық саулығын сақтауға көмектеседі.

Жасөспірімдердің эмоционалдық әл-ауқатын қолдауда құрдастар арасындағы қарым-қатынастардың да рөлі ерекше. Құрдастары тарапынан қабылданбау, келемеждеу немесе буллинг жағдайлары баланың эмоционалдық жағдайына ауыр әсер етуі мүмкін. Мұндай жағдайда оқушы өзін жалғыз сезініп, мектепке баруға құлықсыз болуы мүмкін. Сондықтан білім беру ұйымдарында буллингтің алдын алу жұмыстары жүйелі түрде жүргізілуі тиіс.

Әлеуметтік педагог буллингтің алдын алу бойынша түрлі бағдарламаларды жүзеге асырып, оқушылар арасында өзара құрмет пен толеранттылық мәдениетін қалыптастыруға ықпал етеді. Топтық жұмыстар, достық қарым-қатынасты дамытуға арналған тренингтер және ұжымдық іс-шаралар балалар арасындағы жағымды қатынастарды нығайтады.

Эмоционалдық саулықты қолдаудың маңызды аспектілерінің бірі – жасөспірімдердің өзін-өзі бағалау деңгейін қалыптастыру. Өзін жоғары бағалайтын бала өз мүмкіндіктеріне сенімді болып келеді және қиындықтарға төзімділік танытады. Ал өзін төмен бағалау көптеген эмоционалдық мәселелердің туындауына себеп болуы мүмкін. Сондықтан әлеуметтік педагог әр баланың жетістігін байқап, оны мадақтау арқылы жағымды өзіндік көзқарастың қалыптасуына ықпал етуі қажет.

Жасөспірімдердің эмоционалдық саулығын қолдауда олардың коммуникативтік дағдыларын дамыту маңызды орын алады. Қарым-қатынас жасау қабілеті жоғары жасөспірімдер өз сезімдерін ашық жеткізе алады, өзгелердің пікірін құрметтейді және туындаған мәселелерді бейбіт жолмен шешуге бейім болады. Ал коммуникациялық дағдылары жеткіліксіз балаларда жалғыздық сезімі, тұйықтық немесе әлеуметтік оқшаулану қаупі жоғары болады. Сондықтан әлеуметтік педагог түрлі тренингтер мен тәжірибелік жұмыстар арқылы оқушылардың тиімді қарым-қатынас жасау қабілеттерін дамытуға ықпал етуі тиіс.

Қазіргі әлеуметтік-педагогикалық тәжірибеде тренингтік жұмыстар эмоционалдық саулықты қолдаудың тиімді құралдарының бірі ретінде қарастырылады. Тренинг барысында жасөспірімдер өз эмоцияларын тануға, сезімдерін білдіруге, күйзеліс жағдайларын басқаруға және өзара түсіністік орнатуға үйренеді. Сонымен қатар мұндай жұмыстар олардың топ ішінде өзін еркін ұстауына және құрдастарымен жағымды қарым-қатынас орнатуына мүмкіндік береді.

Жасөспірімдердің эмоционалдық тұрақтылығын қалыптастыруда күйзеліске төзімділікті дамыту ерекше маңызға ие. Қазіргі қоғамда балалар түрлі қысымдарға жиі ұшырайды. Оқу жүктемесінің артуы, емтихандар, ата-аналардың жоғары талаптары және әлеуметтік ортадағы өзгерістер олардың эмоционалдық жағдайына әсер етеді. Осыған байланысты әлеуметтік педагог балаларға күйзелісті басқару дағдыларын үйретіп, қиын жағдайларда тиімді шешім қабылдау қабілеттерін қалыптастыруы қажет.

Эмоционалдық интеллект ұғымы соңғы жылдары білім беру саласында кеңінен қолданылып келеді. Эмоционалдық интеллект адамның өз эмоцияларын және өзгелердің сезімдерін түсіну, оларды басқару қабілетін білдіреді. Ғылыми зерттеулер эмоционалдық интеллект деңгейі жоғары адамдардың өмірлік қиындықтарды тиімді жеңетінін және әлеуметтік қатынастарда табысты болатынын көрсетеді. Сондықтан жасөспірімдердің эмоционалдық интеллектісін дамыту әлеуметтік-педагогикалық жұмыстың маңызды бағыттарының бірі болып табылады.

Эмоционалдық интеллектіні дамыту үшін әлеуметтік педагог оқушылармен арнайы жаттығулар ұйымдастыра алады. Мысалы, эмоцияларды тану, сезімдерді сипаттау, жағдаяттарды талдау және эмпатияны дамытуға арналған тапсырмалар балалардың өзін және өзгелерді жақсырақ түсінуіне көмектеседі. Мұндай жұмыстар тұлғааралық қарым-қатынастардың сапасын жақсартып, эмоционалдық әл-ауқаттың артуына ықпал етеді.

Жасөспірімдердің эмоционалдық саулығына әсер ететін маңызды факторлардың бірі – олардың бос уақытын ұйымдастыру ерекшеліктері. Бос уақытын мазмұнды өткізетін балалардың эмоционалдық жағдайы тұрақтырақ болады. Спорттық үйірмелерге қатысу, шығармашылық жұмыстармен айналысу, қоғамдық іс-

шараларға қатысу және еріктілік қызметтер балалардың өзін-өзі жүзеге асыруына мүмкіндік береді. Сонымен қатар мұндай әрекеттер жағымды эмоциялар тудырып, күйзелістің алдын алады.

Әлеуметтік педагог оқушыларды түрлі әлеуметтік жобалар мен мәдени іс-шараларға тарту арқылы олардың белсенді өмірлік ұстанымын қалыптастырады. Қоғамдық пайдалы жұмыстарға қатысу балалардың жауапкершілік сезімін арттырып қана қоймай, олардың өзін қоғамның маңызды мүшесі ретінде сезінуіне мүмкіндік береді. Бұл өз кезегінде эмоционалдық тұрақтылықтың қалыптасуына ықпал етеді.

Қазіргі кезеңде инклюзивті білім беру жағдайында эмоционалдық қолдаудың маңызы арта түсуде. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар жасөспірімдер кейде әлеуметтік бейімделуде қиындықтарға тап болуы мүмкін. Олар құрдастарымен қарым-қатынас орнатуда немесе өз мүмкіндіктерін бағалауда қиындық сезінеді. Мұндай жағдайда әлеуметтік педагог олардың қоғамға толыққанды кірігуіне жағдай жасап, эмоционалдық қолдау көрсетуі қажет.

Әлеуметтік-педагогикалық жұмыстың маңызды бағыттарының бірі – тәуекел тобына жататын жасөспірімдермен жұмыс жүргізу. Мұндай топқа әлеуметтік жағдайы төмен отбасылардан шыққан балалар, толық емес отбасыларда тәрбиеленіп жатқан оқушылар, мінез-құлқында ауытқушылықтары бар жасөспірімдер және өмірлік қиын жағдайға тап болған балалар жатады. Бұл санаттағы балалар эмоционалдық қиындықтарға көбірек ұшырайтындықтан, оларға ерекше назар аудару қажет.

Тәуекел тобындағы балалармен жүргізілетін жұмыстар олардың қажеттіліктерін анықтаудан басталады. Әлеуметтік педагог әр баланың өмірлік жағдайын зерттеп, оған қажетті қолдау түрлерін анықтайды. Кей жағдайда материалдық көмек көрсету, психологиялық қолдау ұйымдастыру немесе құқықтық кеңес беру қажет болуы мүмкін. Осындай кешенді жұмыстар баланың эмоционалдық жағдайын жақсартуға ықпал етеді.

Эмоционалдық саулықты қолдау барысында мектеп пен қоғам арасындағы серіктестіктің маңызы зор. Денсаулық сақтау ұйымдары, жастар орталықтары, қоғамдық бірлестіктер және құқық қорғау органдары білім беру ұйымдарымен бірлесе отырып, жасөспірімдердің әл-ауқатын арттыруға бағытталған түрлі бағдарламаларды жүзеге асыра алады. Мұндай өзара әрекеттестік балаларға көрсетілетін көмектің сапасын арттырады.

Жасөспірімдердің эмоционалдық саулығын қолдауда арт-терапия элементтерін пайдалану да тиімді нәтиже береді. Сурет салу, музыка тыңдау, шығармашылық жұмыстар орындау және театрландырылған қойылымдарға қатысу балалардың ішкі сезімдерін білдіруіне мүмкіндік береді. Әсіресе өз ойын сөзбен жеткізуге қиналатын балалар үшін мұндай әдістер эмоционалдық шиеленісті төмендетуге көмектеседі.

Әлеуметтік педагогтің жұмысы тек проблемаларды анықтаумен ғана шектелмеуі тиіс. Оның негізгі міндеттерінің бірі – жасөспірімдердің күшті жақтарын дамыту және олардың жеке әлеуетін ашуға жағдай жасау. Әр баланың қабілеттері мен қызығушылықтарын қолдау арқылы оның өзіндік құндылық сезімін қалыптастыруға болады. Бұл эмоционалдық саулықтың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады.

Жасөспірімдердің өмірінде құрдастардың пікірі ерекше мәнге ие болады. Сондықтан топтағы жағымды атмосфераны қалыптастыру әлеуметтік-педагогикалық жұмыстың маңызды бағыттарының бірі саналады. Ұжымдық ойындар, бірлескен жобалар және командалық жұмыстар оқушылардың өзара сенімін арттырып, әлеуметтік қолдау жүйесін қалыптастырады. Мұндай ортада тәрбиеленген балалар эмоционалдық қиындықтарды жеңіл еңсереді.

Қазіргі уақытта жасөспірімдер арасында мазасыздық деңгейінің артуы жиі байқалады. Болашаққа қатысты алаңдаушылық, оқу үлгеріміне байланысты уайымдар және әлеуметтік қысым олардың эмоционалдық жағдайына әсер етеді. Осындай жағдайда әлеуметтік педагог балаларға релаксациялық әдістерді, өзін-өзі реттеу тәсілдерін және жағымды ойлау дағдыларын үйрету арқылы қолдау көрсете алады.

Эмоционалдық саулықты нығайтуда дене белсенділігінің де маңызы зор. Спортпен айналысу адамның психологиялық жағдайын жақсартып, күйзеліс деңгейін төмендетеді. Сондықтан әлеуметтік педагог дене шынықтыру мұғалімдерімен және басқа мамандармен бірлесіп, жасөспірімдердің спорттық белсенділігін арттыруға бағытталған жұмыстар ұйымдастыруы қажет.

Тәжірибе көрсеткендей, эмоционалдық қолдау алған жасөспірімдердің оқу үлгерімі жоғарылап, әлеуметтік белсенділігі артады. Олар өз күшіне сенімді болып, қиындықтарды жеңуге бейім келеді. Сонымен қатар мұндай балалардың құқық бұзушылыққа немесе тәуекелді мінез-құлыққа бейімділігі төмен болады. Бұл әлеуметтік-педагогикалық жұмыстардың тиімділігін дәлелдейді.

Әлеуметтік педагогтің кәсіби қызметі гуманистік қағидаттарға негізделуі тиіс. Әрбір балаға құрметпен қарау, оның пікірін тыңдау және қажеттіліктерін ескеру эмоционалдық қолдаудың маңызды шарттары болып табылады. Осындай қарым-қатынас балалардың өздерін қауіпсіз сезінуіне және көмек сұраудан қорықпауына мүмкіндік береді.

Жасөспірімдердің эмоционалдық саулығы олардың тұлғалық дамуының, әлеуметтік бейімделуінің және өмірлік табыстылығының маңызды көрсеткіштерінің бірі болып табылады. Қазіргі қоғам жағдайында балалар мен жасөспірімдер көптеген әлеуметтік, психологиялық және ақпараттық ықпалдарға ұшырайды. Осындай жағдайда олардың эмоционалдық тұрақтылығын сақтау мен нығайту білім беру ұйымдарының маңызды міндеттерінің біріне айналып отыр. Бұл бағыттағы жұмыстарды жүзеге асыруда әлеуметтік педагогтің рөлі ерекше.

Әлеуметтік-педагогикалық қолдау жасөспірімдердің эмоционалдық қиындықтарының алдын алуға, олардың психологиялық ресурстарын дамытуға және қолайлы әлеуметтік орта қалыптастыруға мүмкіндік

береді. Эмоционалдық қолдау көрсету барысында оқушылардың жеке ерекшеліктерін, қажеттіліктерін және өмірлік жағдайларын ескеру маңызды. Осындай дараланған тәсіл ғана тиімді нәтижеге қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Жасөспірімдердің эмоционалдық саулығын қамтамасыз етуде отбасы, мектеп және қоғамның өзара ықпалдастығы ерекше маңызға ие. Отбасындағы жылы қарым-қатынас, мектептегі қолайлы психологиялық ахуал және әлеуметтік қолдау жүйесінің болуы баланың эмоционалдық әл-ауқатын нығайтады. Сондықтан әлеуметтік педагог осы институттардың өзара байланысын үйлестіруші маман ретінде маңызды қызмет атқарады.

Эмоционалдық интеллектіні дамыту, күйзеліске төзімділікті қалыптастыру, қарым-қатынас мәдениетін жетілдіру және өзін-өзі бағалауды нығайту бағытындағы жұмыстар жасөспірімдердің эмоционалдық тұрақтылығын арттыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар буллингтің алдын алу, медиасауаттылықты қалыптастыру және тәуекел тобындағы балаларға қолдау көрсету де әлеуметтік-педагогикалық қызметтің маңызды құрамдас бөліктері болып табылады.

Әлеуметтік педагог ұйымдастыратын тренингтер, тәрбиелік іс-шаралар, кеңес беру жұмыстары және профилактикалық бағдарламалар балалардың эмоционалдық қажеттіліктерін қанағаттандыруға көмектеседі. Мұндай жұмыстар нәтижесінде жасөспірімдер өз эмоцияларын түсінуге, оларды басқаруға және өмірлік қиындықтарды тиімді шешуге үйренеді. Бұл олардың тұлғалық дамуына және қоғамдағы белсенді өмірлік ұстанымының қалыптасуына оң әсер етеді.

Қазіргі кезеңде эмоционалдық саулық мәселесі тек жеке адамның ғана емес, бүкіл қоғамның әл-ауқатымен байланысты маңызды әлеуметтік мәселе болып отыр. Эмоционалдық тұрғыдан сау ұрпақ тәрбиелеу елдің әлеуметтік тұрақтылығы мен болашақ дамуының маңызды кепілі болып табылады. Сондықтан білім беру ұйымдарында эмоционалдық қолдау көрсету жүйесін жетілдіру қажеттілігі арта түсуде.

Қорыта айтқанда, жасөспірімдердің эмоционалдық саулығын қолдаудағы әлеуметтік-педагогикалық жұмыстар олардың жан-жақты дамуын қамтамасыз етудің маңызды шарты болып табылады. Әлеуметтік педагогтің кәсіби қызметі арқылы балалардың эмоционалдық тұрақтылығы нығайып, әлеуметтік бейімделуі жақсарады, өзіне деген сенімділігі артады және өмірлік қиындықтарды жеңу қабілеті қалыптасады. Осыған байланысты білім беру ұйымдарында әлеуметтік-педагогикалық қолдау жұмыстарын жүйелі түрде ұйымдастыру қазіргі заманның өзекті міндеттерінің бірі болып қала береді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана, 2025.
2. Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы Заң. – Астана, 2024.
3. Қазақстан Республикасының тәрбие тұжырымдамасы. – Астана, 2024.
4. Выготский Л.С. Педагогикалық психология. – Мәскеу: Педагогика, 2021.
5. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. – Москва: Просвещение, 2020.
6. Кон И.С. Психология ранней юности. – Москва: Академия, 2021.
7. Мудрик А.В. Социальная педагогика. – Москва: Академия, 2022.
8. Мардахаев Л.В. Социальная педагогика. – Москва: Юрайт, 2023.
9. Реан А.А. Психология подростка. – Санкт-Петербург: Питер, 2021.
10. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект. – Москва: Манн, Иванов и Фербер, 2022.
11. Қалиев С. Қазіргі тәрбие теориясы мен әдістемесі. – Алматы: Білім, 2021.
12. Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. Педагогика. – Алматы: Рауан, 2020.
13. Арнайы және әлеуметтік педагогика мәселелері бойынша ғылыми мақалалар жинағы. – Алматы, 2020–2025.
14. Білім берудегі психологиялық қызмет және әлеуметтік-педагогикалық қолдау жөніндегі әдістемелік нұсқаулықтар. – Астана, 2023.
15. Тәрбие және әлеуметтік жұмыс мәселелеріне арналған республикалық ғылыми-практикалық конференциялар материалдары. – Алматы, 2021–2025.

АҒЫЛШЫН ТІЛІ ПӘНІНДЕ ЖИЫНТЫҚ БАҒАЛАУ ҚҰРАЛДАРЫН ТИІМДІ ҚОЛДАНУ

Чехиева Айткул Темирбайкизи
Ағылшын тілі пәні мұғалімі

Аннотация

Бұл мақалада ағылшын тілі пәнін оқыту барысында қолданылатын жиынтық бағалау құралдарының ерекшеліктері мен олардың білім алушылардың тілдік дағдыларын дамытудағы рөлі қарастырылады. Жиынтық бағалау оқушылардың оқу мақсаттарына қол жеткізу деңгейін анықтауға мүмкіндік береді. Зерттеу барысында тыңдалым, айтылым, оқылым және жазылым дағдыларын бағалауға арналған тапсырмалардың тиімділігі талданып, бағалау критерийлері мен дескрипторларды қолданудың маңыздылығы айқындалды.

Түйінді сөздер: ағылшын тілі, жиынтық бағалау, бағалау құралдары, критерийалды бағалау, тілдік дағдылар, білім сапасы.

Кіріспе

Қазіргі білім беру жүйесінде оқушылардың оқу жетістіктерін әділ әрі нақты бағалау маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Қазақстан Республикасының жаңартылған білім беру мазмұнында критериалды бағалау жүйесі енгізіліп, оның құрамдас бөлігі ретінде жиынтық бағалау кеңінен қолданылуда. Ағылшын тілі пәнінде жиынтық бағалау білім алушылардың коммуникативтік құзыреттілігін анықтауға және оқу мақсаттарының меңгерілу деңгейін бағалауға бағытталған.

Зерттеудің мақсаты мен міндеттері

Зерттеудің мақсаты – ағылшын тілі пәнінде қолданылатын жиынтық бағалау құралдарының тиімділігін анықтау.

Міндеттері:

- жиынтық бағалаудың мазмұны мен ерекшеліктерін талдау;
- бағалау құралдарының түрлерін сипаттау;
- тілдік дағдыларды бағалауда қолданылатын тапсырмалардың тиімділігін анықтау;
- бағалау нәтижелерінің білім сапасына әсерін қарастыру.

Негізгі бөлім

Жиынтық бағалаудың мәні

Жиынтық бағалау – белгілі бір оқу кезеңінің соңында білім алушылардың оқу жетістіктерін анықтауға арналған бағалау түрі. Ол бөлім бойынша жиынтық бағалау (БЖБ) және тоқсандық жиынтық бағалау (ТЖБ) болып бөлінеді.

Ағылшын тілі пәнінде жиынтық бағалау төрт негізгі тілдік дағдыны қамтиды:

1. Тыңдалым (Listening);
2. Айтылым (Speaking);
3. Оқылым (Reading);
4. Жазылым (Writing).

Жиынтық бағалау құралдарының түрлері

Ағылшын тілі сабақтарында келесі бағалау құралдары жиі қолданылады:

Тест тапсырмалары

Тест тапсырмалары оқушылардың грамматикалық және лексикалық білімдерін анықтауға мүмкіндік береді. Олар жабық және ашық сұрақтар түрінде беріледі.

Мәтінмен жұмыс

Оқылым дағдыларын бағалау мақсатында түрлі деңгейдегі мәтіндер ұсынылады. Оқушылар мәтіннің негізгі идеясын анықтап, ақпаратты талдайды және қорытынды жасайды.

Эссе және жазбаша жұмыстар

Жазылым дағдысын бағалауда эссе, хат, мақала немесе пікір жазу тапсырмалары қолданылады. Бұл тапсырмалар оқушының ойды жүйелі жеткізу қабілетін анықтайды.

Ауызша жауаптар мен презентациялар

Айтылым дағдыларын бағалауда сұхбат, диалог, монолог және презентация әдістері пайдаланылады. Олар оқушылардың сөйлеу мәдениеті мен тілдік қорын бағалауға мүмкіндік береді.

Бағалау критерийлері мен дескрипторлар

Жиынтық бағалаудың сапасы нақты критерийлер мен дескрипторларға байланысты. Критерийлер оқу мақсаттарына сәйкес анықталса, дескрипторлар оқушының тапсырманы орындау деңгейін сипаттайды.

Мысалы, жазылым тапсырмасын бағалау кезінде:

- тақырыпты ашуы;
- грамматикалық сауаттылығы;
- сөздік қорды тиімді қолдануы;
- мәтін құрылымын сақтауы ескеріледі.

Жиынтық бағалау құралдарының тиімділігі

Жүргізілген талдаулар жиынтық бағалау құралдарының келесі артықшылықтарын көрсетті:

- оқу жетістіктерін объективті бағалайды;
- оқушылардың жауапкершілігін арттырады;
- оқу мақсаттарына қол жеткізу деңгейін анықтайды;
- мұғалімге оқыту процесін жетілдіруге мүмкіндік береді;
- білім сапасын арттыруға ықпал етеді.

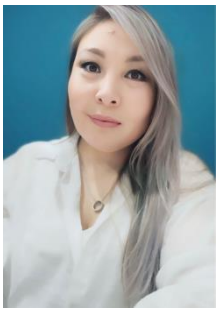
Сонымен қатар, бағалау тапсырмаларының жас ерекшелігіне сәйкес келуі және тілдік дағдыларды кешенді қамтуы маңызды.

Қорытынды

Ағылшын тілі пәнінде жиынтық бағалау құралдарын тиімді қолдану білім алушылардың тілдік құзыреттілігін дамытуға және оқу нәтижелерін объективті бағалауға мүмкіндік береді. Бағалау критерийлері мен дескрипторларды дұрыс құрастыру оқыту сапасын арттырып, оқушылардың оқу мотивациясын күшейтеді. Сондықтан жиынтық бағалау құралдарын ғылыми-әдістемелік тұрғыдан жетілдіру қазіргі білім беру жүйесінің маңызды бағыттарының бірі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер
1. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. Критериалды бағалау бойынша әдістемелік нұсқаулық. – Астана, 2023.
2. Brown H. D. Language Assessment: Principles and Classroom Practices. – New York: Pearson Education, 2019.
3. Hughes A. Testing for Language Teachers. – Cambridge University Press, 2020.
4. Қазақстан Республикасы Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты. – Астана, 2022.
5. Bachman L., Palmer A. Language Assessment in Practice. – Oxford University Press, 2018.

ГЕОГРАФИЯ САБАҚТАРЫНДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ҚҰРАЛДАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Бектенбаева Актолкын Утебаевна
Жамбыл облысы Т. Рысқұлов ауданы
№1 мектеп-лицейі
География пәні мұғалімі

Аннотация

Қазіргі білім беру жүйесінің цифрлық трансформациясы оқыту үдерісіне инновациялық технологияларды енгізуді талап етеді. Соңғы жылдары жасанды интеллект құралдары білім беру саласында кеңінен қолданыла бастады және оқыту сапасын арттырудың маңызды факторына айналды. География пәні табиғи және әлеуметтік-экономикалық құбылыстарды зерттеуге бағытталған кешенді ғылым болғандықтан, жасанды интеллект мүмкіндіктерін тиімді пайдалану оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып, олардың зерттеушілік және талдау дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Бұл мақалада география сабақтарында жасанды интеллект құралдарын қолданудың тиімділігі, оның білім сапасын арттырудағы рөлі және оқушылардың географиялық құзыреттілігін қалыптастырудағы маңызы қарастырылады.

Қазіргі қоғам ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуымен сипатталады. Цифрлық технологиялар адамның өмірінің барлық саласына еніп, білім беру жүйесіне де елеулі өзгерістер енгізуде. Осы өзгерістердің маңызды бағыттарының бірі – жасанды интеллект технологияларын оқу үдерісіне енгізу. Жасанды интеллект бүгінгі таңда ақпаратты өңдеу, талдау, болжау және білім беру мазмұнын даралау сияқты көптеген мүмкіндіктер ұсынады.

География пәні табиғат пен қоғам арасындағы өзара байланыстарды зерттейтін кешенді ғылым ретінде оқушылардың дүниетанымын қалыптастыруда маңызды орын алады. Бұл пән арқылы оқушылар табиғи құбылыстардың заңдылықтарын, әлеуметтік-экономикалық үдерістерді, қоршаған ортаны қорғау мәселелерін және әлемнің кеңістіктік ұйымдасуын түсінеді. Сондықтан география сабақтарында заманауи технологияларды пайдалану оқытудың тиімділігін арттырудың маңызды шарты болып табылады.

Жасанды интеллект – адамның интеллектуалдық қызметтерін модельдеуге қабілетті технологиялар жиынтығы. Ол мәтіндерді өңдеу, суреттерді тану, ақпаратты саралау, үлкен деректерді талдау және ұсыныстар жасау сияқты көптеген міндеттерді орындай алады. Білім беру саласында жасанды интеллект оқушылардың жеке оқу қажеттіліктерін ескеруге және оқу материалдарын тиімді меңгеруге мүмкіндік береді.

География сабақтарында жасанды интеллект құралдарын қолдану ең алдымен оқушылардың танымдық белсенділігін арттырады. Қазіргі оқушылар цифрлық технологиялармен тығыз байланыста өмір сүретіндіктен, инновациялық құралдарды пайдалану олардың қызығушылығын оятады. Интерактивті карталар, виртуалды көмекшілер және интеллектуалды білім беру платформалары сабақтың мазмұнын тартымды әрі түсінікті етеді.

Жасанды интеллект құралдарының маңызды артықшылықтарының бірі – оқу үдерісін жекелендіру мүмкіндігі. Әр оқушының білім деңгейі, оқу қарқыны және қызығушылығы әртүрлі болады. Жасанды интеллект жүйелері осы ерекшеліктерді талдап, әр оқушыға жеке ұсыныстар бере алады. Бұл оқытудың тиімділігін арттырып, білім сапасын жақсартуға ықпал етеді.

География пәнінде картамен жұмыс маңызды орын алады. Жасанды интеллект негізіндегі цифрлық карталар мен геоақпараттық жүйелер оқушылардың кеңістіктік ойлау қабілетін дамытуға көмектеседі. Мұндай құралдар арқылы оқушылар әртүрлі географиялық нысандарды зерттеп, олардың орналасу ерекшеліктерін талдай алады. Сонымен қатар картографиялық ақпараттарды өңдеу мен салыстыру жұмыстары жеңілдейді.

Қазіргі уақытта көптеген жасанды интеллект платформалары мәтіндік ақпараттарды талдауға мүмкіндік береді. География сабақтарында оқушылар белгілі бір мемлекет, табиғи аймақ немесе жаһандық мәселе туралы ақпарат жинағанда, жасанды интеллект құралдары қажетті мәліметтерді жүйелеуге және негізгі тұжырымдарды анықтауға көмектеседі. Бұл олардың ақпараттық сауаттылығын дамытуға ықпал етеді.

География пәнінде зерттеу жұмыстары ерекше маңызға ие. Оқушылар табиғи құбылыстарды, климаттық өзгерістерді, демографиялық үрдістерді және экологиялық мәселелерді зерттеу барысында үлкен көлемдегі ақпаратпен жұмыс істейді. Жасанды интеллект технологиялары мәліметтерді өңдеу және талдау жұмыстарын жеңілдетіп, зерттеу нәтижелерінің сапасын арттыруға мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект арқылы климаттық өзгерістердің динамикасын, халық санының өсуін немесе табиғи ресурстардың таралуын модельдеуге болады. Мұндай модельдер оқушыларға күрделі үдерістерді терең

түсінуге және олардың себеп-салдарлық байланыстарын анықтауға көмектеседі. Сонымен қатар болжам жасау дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді.

География сабақтарында қолданылатын виртуалды көмекшілер оқушылардың сұрақтарына жедел жауап беріп, қосымша түсіндіру жұмыстарын жүргізе алады. Бұл әсіресе оқушылардың өздігінен білім алуына қолайлы жағдай жасайды. Мұғалімнің түсіндіруімен қатар цифрлық көмекшілерді пайдалану білімді меңгерудің тиімділігін арттырады.

Жасанды интеллект құралдары арқылы визуализация мүмкіндіктері де кеңейеді. География ғылымында көптеген құбылыстарды көзбен көру арқылы түсіну маңызды. Мысалы, жер бедерінің қалыптасуы, жанартаулардың атқылауы, мұхит ағыстарының қозғалысы немесе климаттық өзгерістер сияқты үдерістерді жасанды интеллект негізіндегі анимациялар мен модельдер арқылы көрсетуге болады.

Қазіргі таңда әлемдік білім беру тәжірибесінде ChatGPT, Gemini, Copilot сияқты интеллектуалды жүйелер кеңінен қолданыла бастады. Бұл құралдар география сабақтарында мәтіндік ақпараттарды түсіндіру, тапсырмалар құрастыру, пікірталас ұйымдастыру және зерттеу жұмыстарын жоспарлау мақсатында тиімді пайдаланылуда.

Жасанды интеллект технологиялары оқушылардың сыни ойлау қабілетін дамытуға да ықпал етеді. Оқушылар ұсынылған ақпараттарды тек қабылдап қана қоймай, олардың дұрыстығын тексеруге, түрлі дереккөздерді салыстыруға және қорытынды жасауға үйренеді. Бұл қазіргі ақпараттық қоғам жағдайында аса маңызды дағды болып табылады.

География пәніндегі функционалдық сауаттылықты қалыптастыруда да жасанды интеллект құралдарының мүмкіндігі зор. Оқушылар нақты өмірлік жағдайларға байланысты мәселелерді шешу барысында цифрлық құралдарды пайдаланып, ақпараттарды талдайды және негізделген шешімдер қабылдайды. Бұл олардың практикалық құзыреттіліктерін дамытуға мүмкіндік береді.

Жасанды интеллекттің тағы бір маңызды артықшылығы – мұғалімнің жұмысын жеңілдетуі. Мұғалімдер бағалау материалдарын дайындауда, тапсырмалар құрастыруда және сабақ жоспарларын әзірлеуде интеллектуалды жүйелердің көмегіне жүгіне алады. Нәтижесінде педагог шығармашылық және әдістемелік жұмыстарға көбірек уақыт бөле алады.

Сонымен қатар жасанды интеллект құралдарын қолдану оқушылардың цифрлық сауаттылығын дамытуға ықпал етеді. Қазіргі еңбек нарығында цифрлық технологиялармен жұмыс істей білу маңызды талаптардың бірі болып табылады. Сондықтан мектеп қабырғасынан бастап оқушыларды жасанды интеллект мүмкіндіктерімен таныстыру олардың болашақ кәсіби қызметіне оң әсер етеді.

Осылайша география сабақтарында жасанды интеллект құралдарын пайдалану оқыту үдерісін жаңғыртып, білім сапасын арттыруға мүмкіндік береді. Бұл технологиялар оқушылардың танымдық белсенділігін күшейтіп, зерттеушілік дағдыларын дамытуға және географиялық құзыреттілігін қалыптастыруға ықпал етеді.

География сабақтарында жасанды интеллект құралдарын қолданудың тиімділігі олардың пән мазмұнын тереңдету, оқушылардың танымдық белсенділігін арттыру және оқу үдерісін дараландыру мүмкіндіктерімен тығыз байланысты. География – тек карталарды жаттау немесе мемлекеттердің астаналарын білу ғана емес, табиғат пен қоғам арасындағы күрделі байланыстарды түсіну, кеңістіктік заңдылықтарды анықтау, табиғи ресурстарды бағалау, экологиялық мәселелерді талдау және болашаққа болжам жасау қабілетін дамытатын пән. Осы тұрғыдан алғанда жасанды интеллект құралдары география сабақтарын мазмұнды, көрнекі және зерттеушілік бағытта ұйымдастыруға үлкен мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект құралдарын география сабағында тиімді қолданудың бір бағыты – оқушылардың ақпаратпен жұмыс жасау дағдыларын дамыту. Қазіргі оқушылар интернет кеңістігінде өте көп ақпаратпен кездеседі. Алайда сол ақпараттың барлығы бірдей сенімді, ғылыми негізделген немесе оқу мақсатына сәйкес бола бермейді. Сондықтан география сабағында оқушыларды ақпаратты іздеуге ғана емес, оны салыстыруға, сұрыптауға, тексеруге және дұрыс қорытынды жасауға үйрету қажет. Жасанды интеллект бұл үдерісте көмекші құрал бола алады: ол оқушыларға ақпаратты жүйелеуге, негізгі ұғымдарды түсіндіруге, күрделі мәтіндерді қарапайым тілмен қайта баяндауға және тақырып бойынша сұрақтар құрастыруға мүмкіндік береді.

Мысалы, «Климаттың өзгеруі» тақырыбын өткен кезде оқушылар жасанды интеллект құралдары арқылы климаттық өзгерістердің себептері, салдары және алдын алу жолдары туралы бастапқы ақпарат ала алады. Алайда мұғалім оқушыларды алынған жауапты дайын ақиқат ретінде қабылдауға емес, оны қосымша дереккөздермен салыстыруға бағыттауы тиіс. Осылайша оқушылардың сыни ойлау қабілеті, дерекпен жұмыс жасау мәдениеті және ғылыми сауаттылығы қалыптасады.

География сабағында жасанды интеллектті пайдаланудың тағы бір тиімді жолы – проблемалық тапсырмалар ұйымдастыру. Проблемалық оқыту оқушыларды нақты мәселені шешуге бағыттайды. Мысалы, «Қалалардағы ауа ластануын қалай азайтуға болады?», «Су тапшылығы бар аймақтарда қандай шаралар қолданылуы тиіс?», «Табиғи апаттарға дайындықты қалай күшейтуге болады?» деген сұрақтар бойынша оқушылар жасанды интеллект көмегімен түрлі шешімдер ұсына алады. Кейін олар бұл шешімдерді талдап, артықшылықтары мен кемшіліктерін анықтайды. Мұндай жұмыстар оқушыларды дайын мәліметті қабылдаушы емес, белсенді зерттеуші ретінде қалыптастырады.

Жасанды интеллект құралдары география сабақтарында саралап оқытуды ұйымдастыруда да тиімді. Бір сыныптағы оқушылардың білім деңгейі, оқу қарқыны, қызығушылығы және қабылдау ерекшелігі әртүрлі болады. Кейбір оқушылар картадан нысандарды анықтауда қиналса, енді біреулері күрделі географиялық

талдау жасауға қабілетті болуы мүмкін. Жасанды интеллект көмегімен мұғалім бір тақырып бойынша әртүрлі деңгейдегі тапсырмалар дайындай алады. Мысалы, «Қазақстанның табиғат зоналары» тақырыбында төмен деңгейдегі оқушыларға зоналарды атау және картадан көрсету тапсырмасы берілсе, орта деңгейдегі оқушыларға олардың климаттық ерекшеліктерін салыстыру ұсынылады, ал жоғары деңгейдегі оқушыларға табиғат зоналарының шаруашылыққа әсерін талдау тапсырмасы беріледі.

Жасанды интеллект құралдары оқушылардың зерттеушілік қабілеттерін дамытуда да маңызды рөл атқарады. География пәнінде зерттеу жұмыстары көп жағдайда деректерді жинау, оларды өңдеу, карта немесе диаграмма құрастыру, себеп-салдар байланыстарын анықтау және қорытынды жасау әрекеттерінен тұрады. Оқушылар белгілі бір тақырып бойынша мәлімет жинаған кезде жасанды интеллект оларға зерттеу жоспарын құруға, сұрақтар дайындауға, алынған ақпаратты жүйелеуге және қорытынды құрылымын жасауға көмектесе алады.

Мысалы, оқушылар «Менің өңірімнің экологиялық жағдайы» тақырыбында шағын зерттеу жүргізсе, жасанды интеллект құралдары арқылы зерттеу мақсатын анықтап, сауалнама сұрақтарын құрастырып, нәтижелерді талдау үлгісін дайындай алады. Мұндай жұмыс барысында оқушылар тек географиялық білім алып қана қоймай, зерттеу мәдениетін, жауапкершілікті және нақты деректерге сүйеніп пікір айту дағдысын меңгереді.

Картографиялық сауаттылықты дамытуда жасанды интеллектпен біріктірілген цифрлық карталар мен геоақпараттық жүйелердің маңызы ерекше. Оқушылар электронды карталар арқылы аумақтың жер бедерін, климаттық ерекшеліктерін, халық тығыздығын, көлік желілерін немесе табиғи ресурстардың таралуын зерттей алады. Мұндай құралдар қағаз картамен салыстырғанда ақпаратты тез жаңартуға, қабаттар бойынша салыстыруға және кеңістіктік байланыстарды көрнекі түрде түсіндіруге мүмкіндік береді. Бұл оқушылардың кеңістіктік ойлауын дамытып, географиялық құбылыстарды нақты деректер арқылы түсінуіне жағдай жасайды.

Жасанды интеллект көмегімен география сабақтарында визуализация жасау да өте тиімді. Географиялық құбылыстардың көпшілігі динамикалық сипатқа ие: ауа массалары қозғалады, мұхит ағыстары өзгереді, халық миграциясы жүреді, қалалар кеңейеді, орман алқаптары қысқарады. Осындай үдерістерді тек мәтін арқылы түсіндіру кейде жеткіліксіз болуы мүмкін. Ал жасанды интеллект негізіндегі визуалды құралдар мен модельдер бұл құбылыстарды оқушыларға түсінікті әрі қызықты түрде көрсетуге мүмкіндік береді.

География сабақтарында жасанды интеллектті қолдану оқушылардың шығармашылық қабілеттерін де дамытуға ықпал етеді. Оқушылар белгілі бір мемлекет туралы цифрлық таныстырылым, туристік маршрут, экологиялық жоба, инфографика немесе географиялық болжам дайындай алады. Жасанды интеллект оларға идея ұсынуға, мәтін құрылымын жасауға, ақпаратты қысқартуға немесе сұрақтар құрастыруға көмектеседі. Алайда мұғалім оқушылардың дайын нәтижені көшіріп алуына жол бермей, олардың өз ойы мен талдауын көрсетуін талап етуі керек.

Жасанды интеллект құралдарын пайдалану барысында академиялық адалдық мәселесіне ерекше назар аудару қажет. Оқушы жасанды интеллект дайындаған мәтінді өзінің жұмысы ретінде ұсынса, бұл оқу мақсатына қайшы келеді. Сондықтан мұғалім сабақ барысында жасанды интеллектті қалай дұрыс қолдану керектігін нақты түсіндіруі тиіс. Жасанды интеллект – дайын жауап беретін құрал емес, ойды дамытуға, ақпаратты жүйелеуге және ізденісті бағыттауға көмектесетін көмекші ресурс ретінде қолданылуы қажет.

География сабақтарында жасанды интеллектті тиімді пайдалану үшін мұғалім оқушыларға сұрақ қою мәдениетін үйретуі керек. Жасанды интеллекттен сапалы жауап алу үшін нақты, түсінікті және мақсатқа бағытталған сұрақ қою маңызды. Мысалы, «Климат туралы айтып бер» деген жалпы сұрақтың орнына «Қазақстанның солтүстік және оңтүстік аймақтарының климатына салыстырмалы сипаттама бер» немесе «Қуаңшылықтың ауыл шаруашылығына әсерін географиялық тұрғыдан түсіндір» деген нақты сұрақтар оқушының тереңірек ойлануына мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект құралдары мұғалімнің сабақ жоспарлау жұмысында да пайдалы. Мұғалім белгілі бір оқу мақсатына сәйкес тапсырмалар, бағалау критерийлері, деңгейлік сұрақтар, топтық жұмыс нұсқалары немесе рефлексия тапсырмаларын құрастыруда жасанды интеллект көмегін пайдалана алады. Бұл мұғалімнің уақытын үнемдеп, сабақтың әдістемелік сапасын арттыруға ықпал етеді.

Сонымен қатар жасанды интеллект қалыптастырушы бағалауды ұйымдастыруда тиімді қолданыла алады. Мұғалім оқушылардың жауаптарын талдау үшін үлгі критерийлер әзірлеп, оқушыларға өзін-өзі бағалау немесе өзара бағалау парақтарын ұсына алады. Мысалы, карта бойынша талдау жасаған оқушының жауабын бағалау кезінде «географиялық нысанды дұрыс анықтады», «себеп-салдар байланысын түсіндірді», «дерекке сүйенді», «қорытынды жасады» сияқты өлшемдер қолданылуы мүмкін. Мұндай бағалау оқушылардың өз оқуына жауапкершілікпен қарауына мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект құралдары инклюзивті білім беру жағдайында да қолдау көрсете алады. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушылар үшін мәтінді жеңілдету, негізгі ақпаратты бөліп көрсету, тапсырманы кезең-кезеңімен түсіндіру немесе визуалды қолдау ұсыну маңызды. Жасанды интеллект осындай бейімделген материалдарды дайындауға көмектеседі. Бұл барлық оқушының сабаққа қатысуына және оқу мақсатына жетуіне жағдай жасайды.

География пәнінде жаһандық мәселелерді оқыту кезінде жасанды интеллект құралдарын қолдану оқушылардың дүниетанымын кеңейтеді. Климаттың өзгеруі, урбанизация, көші-қон, су ресурстары, азық-түлік қауіпсіздігі, табиғи апаттар және тұрақты даму сияқты тақырыптар күрделі әрі көпқырлы. Жасанды интеллект

оқушыларға осы мәселелерді әртүрлі қырынан қарастыруға, себептері мен салдарын анықтауға және шешу жолдарын ұсынуға көмектеседі. Бұл оқушылардың жаһандық құзыреттілігін дамытуға ықпал етеді.

Жасанды интеллектті қолданудың тағы бір тиімділігі – оқушылардың өздігінен білім алуына мүмкіндік беруі. Сабақта түсінбеген тақырыпты оқушы үйде қосымша сұрап, қарапайым тілмен түсіндіріп беруін өтінуі мүмкін. Сонымен қатар өз деңгейіне сәйкес қосымша жаттығулар құрастырып, өзін тексере алады. Бұл оқу үдерісін тек сыныппен шектемей, үздіксіз білім алуға бағыттайды.

Дегенмен жасанды интеллект құралдарын қолдануда белгілі бір шектеулер бар екенін ескеру қажет. Біріншіден, жасанды интеллект кейде қате немесе толық емес ақпарат беруі мүмкін. Екіншіден, кейбір жауаптар нақты дереккөзсіз ұсынылуы ықтимал. Үшіншіден, оқушылар дайын жауапқа тәуелді болып қалуы мүмкін. Сондықтан мұғалімнің бақылауы, бағыттауы және әдістемелік жетекшілігі міндетті түрде қажет.

География сабақтарында жасанды интеллект құралдарын тиімді қолдану үшін педагогтің цифрлық құзыреттілігі жоғары болуы тиіс. Мұғалім қандай құралды, қандай мақсатта, сабақтың қай кезеңінде және қандай нәтижеге жету үшін қолданатынын нақты білуі керек. Технология сабақтың мақсатын алмастырмайды, керісінше сол мақсатқа жетуге көмектесетін әдістемелік құрал ретінде қызмет етеді.

Осылайша жасанды интеллект құралдары география сабақтарында оқушылардың пәнге қызығушылығын арттыруға, ақпараттық және картографиялық сауаттылығын дамытуға, зерттеушілік дағдыларын қалыптастыруға және оқу үдерісін дараландыруға мүмкіндік береді. Бұл технологияларды орынды әрі мақсатты пайдалану география пәнінің мазмұнын жаңартып, оқушылардың заманауи құзыреттіліктерін дамытуға жағдай жасайды.

Қазіргі білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі – оқушыларды ақпараттық қоғам жағдайында өмір сүруге дайындау және олардың заманауи технологияларды тиімді пайдалану қабілеттерін қалыптастыру. Осы тұрғыдан алғанда жасанды интеллект технологиялары білім беру үдерісін жетілдірудің маңызды құралына айналып отыр. Әсіресе география пәнінде жасанды интеллект құралдарын қолдану оқыту сапасын арттыруға, оқушылардың пәнге деген қызығушылығын күшейтуге және олардың зерттеушілік әлеуетін дамытуға үлкен мүмкіндік береді.

География ғылымы табиғи және әлеуметтік-экономикалық құбылыстарды кеңістіктік тұрғыдан зерттейтін күрделі пән болып табылады. Сондықтан бұл пәнді оқыту барысында көрнекілік, модельдеу, талдау және зерттеу жұмыстары ерекше орын алады. Жасанды интеллект технологиялары осы міндеттердің барлығын тиімді жүзеге асыруға жағдай жасайды. Олар оқушылардың ақпаратпен жұмыс жасау дағдыларын жетілдіріп, күрделі географиялық үдерістерді түсінуін жеңілдетеді.

Жасанды интеллекттің маңызды артықшылықтарының бірі – оқыту үдерісін жекелендіру мүмкіндігі. Әрбір оқушының оқу қарқыны мен қабілеті әртүрлі болғандықтан, барлық білім алушыларға бірдей тапсырмалар беру әрдайым тиімді нәтиже бермейді. Ал жасанды интеллект құралдары оқушылардың ерекшеліктерін ескеріп, жеке қажеттіліктеріне сәйкес оқу материалдарын ұсынуға мүмкіндік береді. Бұл білім сапасының артуына және оқу мотивациясының жоғарылауына ықпал етеді.

География сабақтарында жасанды интеллект негізіндегі цифрлық карталар мен геоақпараттық жүйелерді пайдалану оқушылардың кеңістіктік ойлауын дамытуға көмектеседі. Кеңістіктік ойлау – географиялық құзыреттіліктің негізгі құрамдас бөліктерінің бірі. Оқушылар әртүрлі картографиялық материалдарды талдау арқылы табиғи және әлеуметтік нысандардың орналасу ерекшеліктерін түсінеді, олардың өзара байланыстарын анықтайды және қорытынды жасайды.

Қазіргі уақытта жаһандық мәселелерді оқыту барысында да жасанды интеллекттің мүмкіндіктері кеңінен қолданылуда. Климаттың өзгеруі, урбанизация, демографиялық өсім, су ресурстарының тапшылығы және экологиялық қауіптер сияқты күрделі мәселелерді түсіндіруде модельдеу мен болжау технологиялары ерекше рөл атқарады. Жасанды интеллект арқылы алынған визуалды модельдер оқушылардың күрделі үдерістерді терең түсінуіне мүмкіндік береді.

География сабақтарында зерттеушілік қызметті ұйымдастыру білім сапасын арттырудың маңызды тетіктерінің бірі болып табылады. Жасанды интеллект оқушылардың зерттеу жүргізу қабілеттерін дамытуда тиімді құрал ретінде қолданылады. Ол ақпарат іздеу, мәліметтерді өңдеу, нәтижелерді талдау және қорытынды жасау жұмыстарын жеңілдетеді. Нәтижесінде оқушылардың ғылыми-зерттеу мәдениеті қалыптасып, олардың дербес ойлау қабілеті дамиды.

Жасанды интеллект құралдарын қолдану оқушылардың сыни ойлау дағдыларын дамытуға да ықпал етеді. Қазіргі ақпараттық қоғамда ақпаратты талдау, оның сенімділігін бағалау және негізделген шешім қабылдау аса маңызды. География сабақтарында оқушылар әртүрлі дереккөздерден алынған мәліметтерді салыстырып, жасанды интеллект ұсынған ақпараттарды тексеру арқылы сыни ойлауды меңгереді.

Сонымен қатар жасанды интеллект технологиялары оқушылардың цифрлық сауаттылығын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Цифрлық сауаттылық қазіргі қоғамдағы негізгі құзыреттіліктердің бірі болып саналады. География сабақтарында цифрлық платформалармен жұмыс жасау, интерактивті карталарды пайдалану және жасанды интеллект құралдарын қолдану арқылы оқушылардың цифрлық мәдениеті дамиды.

Жасанды интеллект мұғалімнің кәсіби қызметін де жетілдіруге мүмкіндік береді. Сабақ жоспарларын әзірлеу, бағалау тапсырмаларын дайындау, сараланған оқу материалдарын құрастыру және оқу нәтижелерін талдау барысында интеллектуалды жүйелер тиімді көмек көрсете алады. Бұл мұғалімнің уақытын үнемдеп, шығармашылық жұмыстарға көбірек көңіл бөлуіне жағдай жасайды.

Дегенмен жасанды интеллект құралдарын қолдануда белгілі бір қауіптер мен шектеулер бар екенін ескеру қажет. Ең алдымен оқушылардың дайын ақпаратқа тәуелді болып қалу қаупі туындайды. Сонымен қатар кей жағдайда жасанды интеллект ұсынған мәліметтер толық немесе дәл болмауы мүмкін. Сондықтан мұғалімдер оқушыларды ақпаратты сыни тұрғыдан бағалауға және бірнеше дереккөзді қатар пайдалануға үйретуі тиіс.

Жасанды интеллект ешқашан мұғалімнің орнын толық алмастыра алмайды. Өйткені мұғалім тек білім беруші ғана емес, сонымен қатар тәрбиеші, кеңесші және бағыттаушы тұлға болып табылады. Ол оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеріп, олардың тұлғалық дамуына ықпал етеді. Сондықтан жасанды интеллект педагогикалық үдерісте көмекші құрал ретінде қарастырылуы қажет.

Қазіргі таңда Қазақстанның білім беру жүйесінде цифрлық технологияларды енгізу жұмыстары белсенді жүргізілуде. Бұл бағыттағы өзгерістер география пәнін оқытуда да жаңа мүмкіндіктерге жол ашуда. Мұғалімдердің цифрлық құзыреттілігін арттыру және жасанды интеллект құралдарын тиімді пайдалану білім сапасын жақсартудың маңызды факторларының бірі болып табылады.

География сабақтарында жасанды интеллектті орынды қолдану оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, олардың функционалдық сауаттылығын, зерттеушілік қабілеттерін және өмірлік құзыреттіліктерін дамытуға ықпал етеді. Бұл технологиялар арқылы оқушылар әлемдегі өзгерістерді түсінуге, ақпаратты талдауға және саналы шешім қабылдауға үйренеді.

Болашақта жасанды интеллекттің мүмкіндіктері одан әрі кеңейіп, білім беру саласына жаңа инновациялар енгізілетіні сөзсіз. Сондықтан қазіргі мұғалімдер жаңа технологияларды меңгеріп, оларды оқу мақсаттарына сәйкес тиімді пайдалана білуі қажет. Бұл оқушылардың сапалы білім алуына және заманауи қоғам талаптарына бейімделуіне мүмкіндік береді.

Осылайша жасанды интеллект құралдарын география сабақтарында пайдалану білім беру үдерісін жаңғыртудың тиімді жолдарының бірі болып табылады. Ол оқушылардың географиялық құзыреттілігін дамытуға, олардың цифрлық мәдениетін қалыптастыруға және білім сапасын арттыруға ықпал етеді.

Қорыта айтқанда, жасанды интеллект құралдарын география сабақтарында қолдану қазіргі білім беру жүйесінің маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Бұл технологиялар оқу үдерісін жекелендіруге, оқушылардың танымдық белсенділігін арттыруға және географиялық білімдерді терең меңгеруге мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект көмегімен оқушылар картографиялық материалдарды тиімді пайдаланып, зерттеу жұмыстарын жүргізіп, ақпараттарды талдауға үйренеді. Сонымен қатар олардың сыни ойлау, цифрлық сауаттылық және зерттеушілік қабілеттері дамиды. Бұл қазіргі қоғамда қажетті негізгі құзыреттіліктердің қалыптасуына ықпал етеді.

Сонымен бірге жасанды интеллект құралдарын пайдалану барысында академиялық адалдық қағидаларын сақтау, ақпараттың сенімділігін тексеру және мұғалімнің жетекшілік рөлін сақтау маңызды болып қала береді. Сондықтан жасанды интеллект білім беру үдерісінде мұғалімнің көмекшісі ретінде қарастырылып, педагогикалық мақсатта орынды қолданылуы тиіс.

Жалпы алғанда, география сабақтарында жасанды интеллект құралдарын тиімді пайдалану білім сапасын арттыруға, оқушылардың пәнге деген қызығушылығын күшейтуге және олардың болашақта табысты тұлға болып қалыптасуына ықпал ететін маңызды педагогикалық мүмкіндік болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. Жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. – Астана, 2022.
2. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2023–2029 жылдарға арналған тұжырымдамасы. – Астана, 2023.
3. UNESCO. Guidance for Generative AI in Education and Research. – Paris, 2023.
4. OECD. Artificial Intelligence and the Future of Teaching and Learning. – Paris, 2024.
5. Russell S., Norvig P. Artificial Intelligence: A Modern Approach. – Pearson Education, 2021.
6. Holmes W., Bialik M., Fadel C. Artificial Intelligence in Education. – Boston, 2019.
7. Luckin R. Machine Learning and Human Intelligence. – London, 2018.
8. Selwyn N. Education and Technology: Key Issues and Debates. – London, 2022.
9. Максаковский В.П. Географическая культура. – Москва: Владос, 2020.
10. Душина И.В. Теория и методика обучения географии. – Москва: Просвещение, 2019.
11. Николина В.В. Методика преподавания географии. – Москва: Академия, 2021.
12. Назарбаев Зияткерлік мектептері ДББҰ. География пәнін оқыту бойынша әдістемелік ұсынымдар. – Астана, 2023.
13. Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы. Цифрлық технологияларды білім беру үдерісінде қолдану. – Астана, 2024.
14. Redecker C. European Framework for the Digital Competence of Educators. – Luxembourg, 2022.
15. World Economic Forum. The Future of Jobs Report. – Geneva, 2023.

«МАТЕМАТИКА БІЗДІ ҚОРШАҒАН ОРТАДА» АВТОРЛЫҚ БАҒДАРЛАМАСЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЗЕРТТЕУШІЛІК ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Кахарманова Раушан Аманбековна
ШҚО Тарбағатай ауданы
"М. Әуезов атындағы Ақжар мектеп-интернат-колледжі" КММ
Математика пәнінің мұғалімі

Аннотация

Қазіргі білім беру жүйесінде оқушылардың математикалық білімдерін өмірлік жағдаяттарда тиімді қолдана білуі маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Осыған байланысты 6-сыныпқа арналған «Математика вокруг нас. Исследуем, решаем, понимаем» атты авторлық вариативтік бағдарлама әзірленді. Бағдарлама оқушылардың математикалық сауаттылығын, зерттеушілік қабілеттерін және функционалдық білімдерін дамытуға бағытталған. Курстың мазмұны күнделікті өмірмен байланысты практикалық тапсырмалар мен жобалық жұмыстарды қамтиды. Мақалада бағдарламаның мақсаты, мазмұны, оқыту әдістері және оны жүзеге асыру нәтижелері қарастырылады.

Түйін сөздер: математика, вариативтік курс, функционалдық сауаттылық, зерттеу қызметі, практикалық есептер, математикалық модельдеу.

Бүгінгі таңда білім беру жүйесінде оқушылардың тек теориялық білім алуы жеткіліксіз. Қазіргі қоғамда алған білімді нақты өмірде қолдана білу, ақпаратты талдау, шешім қабылдау және зерттеу жүргізу дағдылары ерекше маңызға ие. Сондықтан математиканы оқыту барысында оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру басты міндеттердің бірі болып табылады.

Математика – қоршаған ортаны танудың әмбебап құралы. Күнделікті өмірде адамдар сатып алу кезінде, қаржылық жоспарлауда, уақытты есептеуде, құрылыс жұмыстарында және түрлі мәліметтерді талдауда математикалық білімді қолданады. Алайда көптеген оқушылар математиканы тек мектеп пәні ретінде қабылдап, оның өмірдегі маңызын толық түсіне бермейді. Осы мәселені шешу мақсатында «Математика вокруг нас. Исследуем, решаем, понимаем» атты авторлық вариативтік бағдарлама әзірленді.

Бағдарламаның негізгі идеясы – математиканы нақты өмірмен байланыстыру, оқушылардың зерттеушілік қызығушылығын арттыру және алған білімдерін тәжірибеде қолдануға үйрету.

Авторлық бағдарламаның мақсаты – оқушылардың математикалық сауаттылығын дамыту, математикалық білімді өмірлік жағдайларда қолдану дағдыларын қалыптастыру және зерттеушілік мәдениетін жетілдіру.

Осы мақсатқа жету үшін келесі міндеттер анықталды:

- математиканың күнделікті өмірдегі рөлін түсіндіру;
- практикалық мазмұндағы есептерді шешу дағдыларын қалыптастыру;
- логикалық және сыни ойлауды дамыту;
- статистикалық мәліметтерді талдау және өңдеу қабілеттерін жетілдіру;
- жобалық және зерттеу жұмыстарын ұйымдастыру;
- оқушылардың шығармашылық белсенділігін арттыру;
- өз бетінше қорытынды жасауға үйрету.

Қазіргі халықаралық білім беру зерттеулері, соның ішінде PISA бағдарламасы, оқушылардың алған білімдерін өмірлік жағдаяттарда қолдану деңгейін бағалайды. Мұндай зерттеулердің нәтижелері функционалдық сауаттылықтың маңызын көрсетеді.

Мектеп оқушылары математикалық формулаларды жаттап алғанымен, оларды нақты мәселелерді шешуде қолдануда қиындықтарға кездеседі. Сондықтан оқыту барысында практикалық бағыттағы тапсырмаларды көбейту қажет.

«Математика вокруг нас. Исследуем, решаем, понимаем» бағдарламасы осы қажеттілікті ескере отырып әзірленген. Курстың мазмұны оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес құрастырылып, олардың қоршаған ортадағы құбылыстарды математикалық тұрғыдан түсінуіне мүмкіндік береді.

Курс аптасына 1 сағаттан, оқу жылына 34 сағат көлемінде жүргізіледі.

Бағдарлама келесі бөлімдерді қамтиды:

Бұл бөлімде оқушылар математиканың тұрмыстағы қолданылу мысалдарымен танысады.

Оқушылар табыс пен шығынды есептеуді, қаржылық жоспар құруды үйренеді.

Сауда орындарындағы жеңілдіктерді есептеу, пайыздық өсім мен кемуді анықтау тапсырмалары орындалады.

Ғимараттардағы, жол белгілеріндегі және тұрмыстық заттардағы геометриялық фигуралар қарастырылады.

Оқушылар мәліметтер жинап, кестелер мен диаграммалар құрастырады.

Түрлі тақырыптар бойынша шағын зерттеулер жүргізіліп, жобалар қорғалады.
Курстың барлық тақырыптары өмірмен тығыз байланыстырылып, тәжірибелік бағытта ұйымдастырылады.

Бағдарламаны жүзеге асыру барысында оқытудың заманауи әдістері пайдаланылады. Атап айтқанда:

- зерттеу әдісі;
- жобалық оқыту;
- топтық және жұптық жұмыс;
- проблемалық оқыту;
- кейс технологиясы;
- математикалық ойындар;
- тәжірибелік жұмыстар.

Зерттеу әдісі оқушылардың дербес жұмыс жасауына мүмкіндік береді. Олар ақпарат жинайды, бақылау жүргізеді, алынған нәтижелерді талдайды және қорытынды шығарады.
Жобалық жұмыстар барысында оқушылар белгілі бір мәселені зерттеп, өз шешімдерін ұсынады. Бұл олардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға ықпал етеді.

Бағдарламаны қолдану барысында оқушылардың математикалық сауаттылығында оң өзгерістер байқалды.
Біріншіден, оқушылардың пәнге деген қызығушылығы артты. Практикалық мазмұндағы тапсырмалар олардың математикаға деген көзқарасын өзгертті.
Екіншіден, білім алушылар математикалық білімді өмірде қолдану дағдыларын меңгере бастады. Олар сатып алу, бюджет құру, уақытты жоспарлау сияқты күнделікті мәселелерді шешуде математикалық тәсілдерді қолдана алды.
Үшіншіден, оқушылардың зерттеу дағдылары дамыды. Олар мәліметтер жинауды, диаграмма құруды, алынған нәтижелерді салыстыруды және қорытынды жасауды үйренді.
Төртіншіден, топтық жұмыс барысында коммуникативтік дағдылар қалыптасты. Оқушылар өз ойларын дәлелдеуге, пікірталас жүргізуге және бірлескен шешім қабылдауға дағдыланды.

«Математика вокруг нас. Исследуем, решаем, понимаем» атты авторлық вариативтік бағдарлама оқушылардың математикалық сауаттылығын дамытуға бағытталған тиімді білім беру құралы болып табылады. Бағдарлама математиканың өмірмен байланысын көрсетіп қана қоймай, оқушылардың зерттеу, талдау және шығармашылық қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді.
Курсты жүзеге асыру нәтижесінде оқушылардың пәнге деген қызығушылығы артып, практикалық есептерді шешу дағдылары жетілді. Сонымен қатар білім алушылардың функционалдық сауаттылығы мен зерттеушілік мәдениеті қалыптасты.
Осыған байланысты аталған авторлық бағдарламаны мектептің вариативтік компоненті аясында қолдану тиімді деп есептеуге болады.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУ САУАТТЫЛЫҒЫН ДАМЫТУДАҒЫ ТИІМДІ ӘДІС-ТӘСІЛДЕР

Саукелеева Айгул Раймовна
Түркістан облысы Сарыағаш ауданы
№23 Ғани Мұратбаев жббм кмм
Бастауыш сынып мұғалімі

Аннотация

Қазіргі білім беру жүйесінің негізгі міндеттерінің бірі – оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру. Функционалдық сауаттылықтың маңызды құрамдас бөлігінің бірі – оқу сауаттылығы. Оқу сауаттылығы оқушының мәтінді түсіну, талдау, интерпретациялау және алынған ақпаратты өмірлік жағдайларда қолдану қабілетін қамтиды. Әсіресе бастауыш сынып кезеңінде оқу сауаттылығын дамыту ерекше маңызға ие, өйткені бұл кезеңде оқушылардың білім алуға деген көзқарасы қалыптасып, кейінгі оқу жетістіктерінің негізі қаланады. Мақалада бастауыш сынып оқушыларының оқу сауаттылығын дамытудағы тиімді әдіс-тәсілдер, олардың педагогикалық маңызы және оқу үдерісінде қолдану ерекшеліктері қарастырылады.

Қазіргі қоғамдағы ақпарат көлемінің қарқынды өсуі оқушылардың тек оқи білуін ғана емес, оқығанын түсініп, талдап және оны өмірде қолдана алуын талап етеді. Сондықтан оқу сауаттылығы білім беру жүйесінің басты көрсеткіштерінің біріне айналып отыр. Халықаралық зерттеулер нәтижелері де оқу сауаттылығының оқушылардың жалпы оқу жетістіктеріне тікелей әсер ететінін көрсетеді.

Оқу сауаттылығы дегеніміз – адамның мәтінді түсінуі, оның мазмұнын талдауы, ақпаратты бағалауы және оны нақты өмірлік жағдайларда қолдана білуі. Бұл тек техникалық оқу дағдысы емес, сонымен қатар ойлау, талдау және қорытынды жасау қабілеттерінің жиынтығы болып табылады. Сондықтан бастауыш мектепте оқу сауаттылығын қалыптастыру кешенді әрі жүйелі жұмысты талап етеді.

Бастауыш сынып оқушылары үшін оқу әрекеті жетекші қызмет түріне айналады. Осы кезеңде балалар әртүрлі мәтіндермен жұмыс істеуді үйренеді, ақпаратты қабылдайды және оны өңдейді. Сондықтан мұғалімнің басты міндеттерінің бірі – оқушылардың мәтінмен саналы жұмыс жасау дағдыларын қалыптастыру.

Оқу сауаттылығын дамыту ең алдымен оқуға деген қызығушылықты қалыптастырудан басталады. Егер бала кітап оқуға қызықса, оның сөздік қоры байып, ойлау қабілеті дамиды. Сондықтан сабақ барысында оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес қызықты мәтіндерді пайдалану маңызды. Мәтіннің мазмұны оқушылардың өмірлік тәжірибесіне жақын болған жағдайда олардың оқу мотивациясы артады.

Мәтінмен жұмыс оқу сауаттылығын дамытудың негізгі құралы болып табылады. Бастауыш сыныптарда мәтінге дейінгі, мәтін кезіндегі және мәтіннен кейінгі жұмыстар жүйелі ұйымдастырылуы қажет. Мәтінге дейінгі кезеңде оқушылардың қызығушылығын оятуға бағытталған сұрақтар қойылады, болжам жасау жұмыстары жүргізіледі. Бұл балалардың мәтінді саналы қабылдауына мүмкіндік береді.

Мәтінді оқу барысында түрлі стратегияларды қолдану тиімді нәтиже береді. Мысалы, «Түртіп алу», «Белгі қою», «Болжау» сияқты әдістер оқушылардың мәтін мазмұнын терең түсінуіне ықпал етеді. Бұл әдістер арқылы балалар негізгі ойды анықтауға, маңызды ақпаратты бөліп көрсетуге және мәтін бойынша қорытынды жасауға үйренеді.

Оқу сауаттылығын дамытуда сұрақ қою әдісінің маңызы зор. Мұғалімнің қойған сұрақтары тек мәтін мазмұнын қайталауға емес, оқушылардың ойлау қабілетін дамытуға бағытталуы тиіс. Ашық сұрақтар оқушылардың өз пікірлерін білдіруіне, дәлелдер келтіруіне және мәтінді жан-жақты талдауына мүмкіндік береді.

Бастауыш сынып оқушыларының оқу сауаттылығын қалыптастыруда сыни тұрғыдан ойлау технологиясының әдістері тиімді қолданылады. «INSERT», «Венн диаграммасы», «Кластер», «Бес жолды өлең» сияқты стратегиялар оқушылардың мәтінді талдау және салыстыру дағдыларын дамытуға көмектеседі. Сонымен қатар бұл әдістер балалардың шығармашылық қабілеттерін де жетілдіреді.

Оқу сауаттылығын дамытуда көркем әдебиеттің орны ерекше. Ертегілер, әңгімелер, өлеңдер және мысалдар арқылы оқушылар тек оқу техникасын жетілдіріп қана қоймай, адамгершілік құндылықтарды меңгереді. Көркем шығармалар балалардың қиялын дамытып, эмоционалдық интеллектісінің қалыптасуына ықпал етеді.

Рөлдік ойындар мен драмалау әдістері де оқу сауаттылығын дамытуда тиімді нәтиже береді. Мәтіндегі кейіпкерлердің рөлін сомдау арқылы оқушылар олардың әрекеттерін жақсы түсінеді және мәтін мазмұнын терең меңгереді. Сонымен қатар мұндай жұмыстар балалардың сөйлеу мәдениетін дамытуға көмектеседі.

Қазіргі білім беру жүйесінде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану маңызды орын алады. Электронды кітаптар, интерактивті тапсырмалар және цифрлық платформалар оқу үдерісін қызықты әрі тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Цифрлық ресурстар арқылы оқушылардың оқу белсенділігі артып, мәтінмен жұмыс жасау дағдылары жетіледі.

Оқу сауаттылығын дамыту барысында сөздік қорды байыту жұмыстары жүйелі жүргізілуі тиіс. Мәтінде кездесетін жаңа сөздердің мағынасын түсіндіру, оларды сөйлемде қолдану және сөздік жұмыстарын ұйымдастыру оқушылардың тілдік құзыреттілігін арттырады. Сөздік қоры бай оқушы мәтінді жақсы түсінеді және өз ойын еркін жеткізе алады.

Бастауыш сынып оқушылары үшін көрнекілік үлкен маңызға ие. Сондықтан мәтін мазмұнын суреттер, сызбалар және бейнематериалдар арқылы түсіндіру тиімді болып табылады. Бұл балалардың ақпаратты жақсы қабылдауына және есте сақтауына мүмкіндік береді.

Топтық жұмыстар оқу сауаттылығын дамытуда маңызды рөл атқарады. Топта жұмыс жасау барысында оқушылар бір-бірімен пікір алмасады, мәтінді талқылайды және ортақ қорытындыға келеді. Мұндай жұмыстар олардың коммуникативтік дағдыларын дамытады және мәтінді терең түсінуіне ықпал етеді.

Оқу сауаттылығын қалыптастыруда ата-аналардың рөлі де ерекше. Үй жағдайында кітап оқу мәдениетін қалыптастыру, балалармен бірге мәтін талдау және оқыған шығармалар бойынша пікір алмасу оқу дағдыларының дамуына оң әсер етеді. Сондықтан мұғалім мен ата-ананың ынтымақтастығы маңызды шарттардың бірі болып табылады.

Осылайша бастауыш сынып оқушыларының оқу сауаттылығын дамыту жүйелі әрі мақсатты ұйымдастырылған жұмысты талап етеді. Түрлі әдіс-тәсілдерді тиімді пайдалану арқылы оқушылардың мәтінді түсіну, талдау және қолдану дағдыларын қалыптастыруға болады. Бұл олардың кейінгі оқу жетістіктерінің берік негізін қалайды.

Бастауыш білім беру деңгейі – оқушы тұлғасының қалыптасуындағы ең маңызды кезеңдердің бірі. Дәл осы кезеңде баланың оқу әрекетіне деген көзқарасы, білім алуға қызығушылығы, танымдық белсенділігі және негізгі оқу дағдылары қалыптасады. Сондықтан оқу сауаттылығын дамыту бастауыш мектептің басты міндеттерінің бірі болып табылады. Оқу сауаттылығы жоғары деңгейде қалыптасқан оқушы ақпаратты түсініп қабылдай алады, оны талдайды, бағалайды және күнделікті өмірде тиімді қолдана біледі.

Қазіргі қоғамда ақпарат көлемі күн сайын артып келеді. Мұндай жағдайда оқушылардың ақпаратты жай ғана оқуы жеткіліксіз. Олар мәтіндегі негізгі ойды анықтай алуы, маңызды және қосымша ақпаратты ажырата білуі, мәтін бойынша қорытынды жасап, өз пікірін дәлелдеуі қажет. Сондықтан оқу сауаттылығы тек оқу пәндерінің ғана емес, барлық білім салаларының табысты меңгерілуінің негізі болып табылады.

Бастауыш сынып оқушыларының оқу сауаттылығын дамыту барысында мәтіннің әртүрлі түрлерімен жұмыс жасау маңызды орын алады. Көркем мәтіндер баланың эмоционалдық әлемін байытып, шығармашылық қабілеттерін дамытса, ақпараттық мәтіндер ғылыми көзқарастың қалыптасуына ықпал етеді. Ал өмірлік жағдаяттарға негізделген мәтіндер оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытуға мүмкіндік береді. Сондықтан сабақ барысында мәтіндердің әртүрлі түрлерін жүйелі пайдалану қажеттілігі туындайды.

Оқу сауаттылығын дамытудағы тиімді жұмыстардың бірі – мәтінді терең түсінуге бағытталған тапсырмаларды қолдану. Оқушылар мәтінді оқығаннан кейін оның мазмұнын айтып беруімен ғана шектелмеуі тиіс. Олар мәтін бойынша сұрақтарға жауап беріп, себеп-салдарлық байланыстарды анықтап, кейіпкерлердің іс-әрекеттерін бағалап және өз көзқарастарын білдіре алуы қажет. Мұндай жұмыстар оқушылардың сыни ойлау қабілеттерін қалыптастырады.

Қазіргі білім беру тәжірибесінде оқушылардың оқу сауаттылығын дамыту мақсатында түрлі инновациялық технологиялар қолданылуда. Сыни тұрғыдан ойлау технологиясы, диалогтік оқыту, саралап оқыту, жобалық оқыту және ақпараттық-коммуникациялық технологиялар оқу үдерісінің тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді. Бұл технологиялар оқушылардың белсенді оқу әрекетін ұйымдастырып, мәтінмен саналы жұмыс жасау дағдыларын қалыптастырады.

Оқу сауаттылығын дамытуда шығармашылық тапсырмалардың маңызы ерекше. Мәтін бойынша эссе жазу, сурет салу, оқиға желісін жалғастыру, кейіпкерлердің атынан хат жазу сияқты жұмыстар оқушылардың шығармашылық әлеуетін дамытады. Сонымен қатар олар мәтін мазмұнын терең түсінуге және оны өзіндік тұрғыдан қабылдауға мүмкіндік береді.

Бастауыш сынып оқушылары үшін ойын элементтерін пайдалану да тиімді нәтиже береді. Түрлі дидактикалық ойындар, рөлдік ойындар және танымдық тапсырмалар балалардың оқу әрекетіне деген қызығушылығын арттырады. Ойын барысында оқушылар мәтін мазмұнын жеңіл қабылдап, жаңа ақпаратты тез меңгереді.

Оқу сауаттылығының қалыптасуына оқушының сөздік қоры тікелей әсер етеді. Сондықтан сабақ барысында жаңа сөздермен жүйелі жұмыс жүргізу маңызды. Сөздік қорды байыту арқылы оқушылар мәтінді терең түсініп қана қоймай, өз ойын анық әрі жүйелі жеткізуге үйренеді. Бұл олардың коммуникативтік құзыреттілігінің дамуына да ықпал етеді.

Қазіргі цифрлық ортада балалардың оқу мәдениетін қалыптастыру ерекше маңызға ие. Электронды кітаптар, интерактивті платформалар және білім беру қосымшалары оқу сауаттылығын дамытуда қосымша мүмкіндіктер береді. Дегенмен цифрлық ресурстарды пайдалану дәстүрлі кітап оқудың маңызын төмендетпеуі тиіс. Екі бағыт үйлесімді ұйымдастырылған жағдайда ғана тиімді нәтиже береді.

Оқу сауаттылығын дамыту жұмыстары тек мектеппен шектелмеуі керек. Бұл үдерісте ата-аналардың рөлі өте маңызды. Үйде кітап оқу дәстүрін қалыптастыру, балалармен бірге әдеби шығармаларды талқылау және олардың оқу әрекетіне қолдау көрсету оқу дағдыларының дамуына оң әсер етеді. Сондықтан мұғалім мен ата-ананың ынтымақтастығы оқу сауаттылығын қалыптастырудың маңызды шарты болып табылады.

Мұғалімнің кәсіби шеберлігі де оқу сауаттылығын дамыту нәтижелеріне тікелей ықпал етеді. Мұғалім тиімді әдіс-тәсілдерді таңдап, әр оқушының ерекшеліктерін ескере отырып жұмыс ұйымдастырғанда ғана жоғары нәтижелерге қол жеткізуге болады. Сонымен қатар педагог үнемі өз біліктілігін жетілдіріп, заманауи білім беру технологияларын меңгеріп отыруы қажет.

Оқу сауаттылығының жоғары деңгейде қалыптасуы оқушылардың кейінгі білім алуында маңызды рөл атқарады. Мәтінмен жұмыс жасау дағдылары барлық пәндерді меңгеруге негіз болады. Сондықтан бастауыш мектепте жүргізілетін оқу сауаттылығын дамыту жұмыстары ұзақ мерзімді нәтижеге бағытталуы тиіс.

Қазіргі халықаралық зерттеулердің нәтижелері де оқу сауаттылығының білім сапасын анықтайтын негізгі көрсеткіштердің бірі екенін дәлелдеп отыр. Сондықтан оқу сауаттылығын дамыту жұмыстары білім беру саясатының маңызды бағыты ретінде қарастырылуда. Бұл бағыттағы жұмыстар оқушылардың тек мектептегі жетістіктеріне ғана емес, олардың болашақ өміріне де әсер етеді.

Осылайша бастауыш сынып оқушыларының оқу сауаттылығын дамыту – кешенді және жүйелі түрде ұйымдастырылатын маңызды педагогикалық үдеріс. Түрлі тиімді әдіс-тәсілдерді қолдану арқылы оқушылардың мәтінді түсіну, талдау және қолдану қабілеттерін қалыптастыруға болады. Бұл олардың сапалы білім алуына және өмірлік табыстарына берік негіз қалайды.

Қорыта айтқанда, бастауыш сынып оқушыларының оқу сауаттылығын дамыту қазіргі білім беру жүйесінің басым бағыттарының бірі болып табылады. Оқу сауаттылығы оқушылардың мәтінді түсіну, ақпаратты талдау, қорытынды жасау және оны өмірлік жағдаяттарда қолдану қабілеттерін қалыптастырады.

Оқу сауаттылығын дамыту барысында мәтінмен жұмыс жасау стратегиялары, сыни тұрғыдан ойлау әдістері, шығармашылық тапсырмалар, топтық жұмыстар, цифрлық технологиялар және саралап оқыту тәсілдері тиімді нәтиже береді. Сонымен қатар оқушылардың оқу мотивациясын қалыптастыру, сөздік қорын байыту және ата-аналармен бірлескен жұмыстар ұйымдастыру маңызды рөл атқарады.

Жүйелі және мақсатты ұйымдастырылған жұмыс нәтижесінде оқушылардың оқу әрекеті жетіліп, олардың танымдық белсенділігі артады. Мұндай оқушылар ақпаратпен еркін жұмыс істей алады, өз пікірін дәлелдейді және алған білімдерін өмірде қолдануға қабілетті болады. Сондықтан бастауыш сынып мұғалімдерінің негізгі міндеттерінің бірі – оқу сауаттылығын дамытуға бағытталған тиімді әдіс-тәсілдерді жүйелі түрде пайдалану.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. Жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. – Астана, 2022.
2. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2023–2029 жылдарға арналған тұжырымдамасы. – Астана, 2023.
3. OECD. PISA 2022 Assessment and Analytical Framework. – Paris: OECD Publishing, 2023.
4. OECD. Reading Literacy Framework. – Paris, 2022.
5. Қазақстан Республикасы Үкіметі. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі ұлттық жоспар. – Астана.
6. Назарбаев Зияткерлік мектептері ДББҰ. Оқу сауаттылығын дамыту бойынша әдістемелік ұсынымдар. – Астана, 2023.
7. Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы. Бастауыш білім беру әдістемесі. – Астана, 2024.
8. Выготский Л.С. Педагогикалық психология. – Алматы, 2020.
9. Давыдов В.В. Дамыта оқыту теориясы. – Мәскеу, 2019.
10. Селевко Г.К. Қазіргі білім беру технологиялары. – Мәскеу, 2021.
11. Жұмабаева Ә.Е. Бастауыш мектепте мәтінмен жұмыс жүргізу әдістемесі. – Алматы, 2021.
12. Құрманова Г.К. Бастауыш сынып оқушыларының оқу сауаттылығын қалыптастыру жолдары. – Алматы, 2022.
13. UNESCO. Global Education Monitoring Report. – Paris, 2023.
14. Fisher D., Frey N. Improving Reading Comprehension. – New York, 2021.
15. Tompkins G.E. Literacy for the 21st Century. – Boston, 2022.

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ДАМЫТУДАҒЫ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ ПӘНІНІҢ МҮМКІНДІКТЕРІ

Бозымбекова Рафиля Токановна
Алматы облысы Қарасай ауданы
«Қ.Қошмамбетов атындағы орта мектебі» КММ
Дене шынықтыру пәні мұғалімі

Аннотация

Бұл мақалада оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытудағы дене шынықтыру пәнінің мүмкіндіктері қарастырылады. Қазіргі білім беру жүйесінде функционалдық сауаттылық тұлғаның алған білімін өмірлік жағдаяттарда тиімді қолдана білу қабілеті ретінде маңызды орын алады. Осы тұрғыдан алғанда дене шынықтыру пәні тек оқушылардың физикалық дамуын қамтамасыз ететін пән ғана емес, сонымен қатар олардың өмірлік дағдыларын, әлеуметтік құзыреттіліктерін, сыни ойлауын және салауатты өмір салтын қалыптастырудың тиімді құралы болып табылады. Мақалада дене шынықтыру сабақтарының функционалдық сауаттылықты дамытудағы рөлі, пәннің тәрбиелік және әлеуметтік әлеуеті, заманауи педагогикалық тәсілдерді қолдану ерекшеліктері жан-жақты талданады. Сонымен қатар дене шынықтыру сабақтары арқылы оқушылардың коммуникативтік, ақпараттық, денсаулық сақтау және әлеуметтік құзыреттіліктерін қалыптастырудың тиімді жолдары қарастырылады.

Қазіргі қоғамның қарқынды дамуы білім беру жүйесіне жаңа талаптар қоюда. Бүгінгі таңда оқушының тек теориялық білімді меңгеруі жеткіліксіз. Ол алған білімін күнделікті өмірде қолдана алуы, түрлі жағдайларда дұрыс шешім қабылдауы және қоғамда белсенді әрекет етуі қажет. Осы талаптарға сәйкес функционалдық сауаттылық ұғымы білім беру саясатының негізгі бағыттарының біріне айналды. Функционалдық сауаттылық тұлғаның өмірлік мәселелерді шешуде алған білімін тиімді пайдалану қабілетін білдіреді.

Қазақстан Республикасында білім беру жүйесін жаңғырту бағытындағы реформаларда функционалдық сауаттылықты дамыту мәселесіне ерекше назар аударылуда. Өйткені қазіргі заманғы еңбек нарығы мен қоғамдық қатынастар адамдардан тек білімді ғана емес, сонымен қатар икемділік, бастамашылдық, сыни ойлау және қарым-қатынас жасау қабілеттерін талап етеді. Осы тұрғыдан алғанда мектеп пәндерінің әрқайсысы функционалдық сауаттылықты дамытуға үлес қосуы тиіс.

Дене шынықтыру пәні оқушылардың жан-жақты дамуын қамтамасыз ететін маңызды оқу пәндерінің бірі болып табылады. Оның басты мақсаты денсаулықты нығайту, дене қабілеттерін дамыту және салауатты өмір салтын қалыптастыру болғанымен, пәннің тәрбиелік және әлеуметтік мүмкіндіктері бұдан әлдеқайда кең. Дене шынықтыру сабақтары барысында оқушылар өмірлік маңызды дағдыларды меңгереді, ұжымда жұмыс істеуге үйренеді және түрлі жағдайларда шешім қабылдау тәжірибесін жинақтайды.

Функционалдық сауаттылықтың маңызды құрамдас бөліктерінің бірі – денсаулық сақтау сауаттылығы. Қазіргі уақытта балалар мен жасөспірімдердің денсаулығын сақтау мәселесі ерекше өзектілікке ие болып отыр. Қозғалыс белсенділігінің төмендеуі, дұрыс тамақтанбау және цифрлық құрылғыларға тәуелділік балалар денсаулығына теріс әсер етуде. Осы жағдайда дене шынықтыру пәні оқушылардың денсаулық мәдениетін қалыптастырудың негізгі құралы болып табылады.

Дене шынықтыру сабақтарында оқушылар денсаулықты сақтаудың маңызын түсінеді, дене жаттығуларының адам ағзасына әсерін үйренеді және салауатты өмір салтының қағидаларын меңгереді. Бұл білімдер олардың күнделікті өмірінде қолданылатын нақты дағдыларға айналады. Нәтижесінде оқушылар өз денсаулығына жауапкершілікпен қарауға үйренеді.

Қазіргі педагогикада функционалдық сауаттылықтың маңызды көрсеткіштерінің бірі – проблемаларды шешу қабілеті болып табылады. Дене шынықтыру сабақтары барысында оқушылар әртүрлі ойындық және спорттық жағдайларға тап болады. Олар қарсыластың әрекеттерін бағалайды, тактикалық шешімдер қабылдайды және өз әрекеттерін жоспарлайды. Мұндай тәжірибелер оқушылардың логикалық және сыни ойлау қабілеттерін дамытуға ықпал етеді.

Спорттық ойындар функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың тиімді құралы болып саналады. Волейбол, баскетбол, футбол және басқа командалық ойындар барысында оқушылар тек қозғалыс дағдыларын ғана меңгермейді. Олар серіктестерімен өзара әрекеттесуді, жауапкершілікті бөлісуді және ортақ мақсатқа жету жолында бірлесіп жұмыс істеуді үйренеді. Бұл өмірде қажетті әлеуметтік құзыреттіліктердің қалыптасуына әсер етеді.

Коммуникативтік сауаттылық функционалдық сауаттылықтың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Дене шынықтыру сабақтарында оқушылар үнемі қарым-қатынасқа түседі, бір-біріне нұсқау береді, пікір алмасады және ортақ шешім қабылдайды. Осындай әрекеттер олардың тілдік мәдениетін, өз ойын жеткізу қабілетін және тұлғааралық қарым-қатынас дағдыларын дамытуға ықпал етеді.

Дене шынықтыру пәнінің ерекшелігі – оның тәжірибелік бағыттылығында. Сабақ барысында алынған білім мен дағдылар бірден тәжірибеде қолданылады. Бұл функционалдық сауаттылықтың негізгі қағидаттарының бірі болып табылады. Оқушылар теориялық білімді өмірлік жағдаяттарда пайдалануға үйренеді және оның практикалық құндылығын түсінеді.

Қазіргі білім беру жүйесінде өзіндік басқару және жауапкершілік дағдыларын дамыту маңызды орын алады. Дене шынықтыру сабақтарында оқушылар өз әрекеттерін жоспарлауды, нәтижелерін бағалауды және жетістіктеріне талдау жасауды үйренеді. Бұл олардың дербестігін қалыптастырып, өмірлік мәселелерді өз бетінше шешуге дайындайды.

Дене шынықтыру пәні оқушылардың эмоционалдық интеллектісін дамытуға да мүмкіндік береді. Жарыстар мен ойындар барысында балалар жеңіске жету қуанышын да, жеңілістің әсерін де сезінеді. Олар өз эмоцияларын басқаруды, күйзеліске төзімді болуды және түрлі жағдайларға бейімделуді үйренеді. Бұл қасиеттер олардың өмірлік табыстылығы үшін маңызды фактор болып табылады.

Қазіргі қоғамда уақытты тиімді пайдалану қабілеті ерекше бағаланады. Дене шынықтыру сабақтарында оқушылар жаттығуларды орындау барысында уақытты жоспарлауға және мақсат қоюға үйренеді. Бұл олардың ұйымдастырушылық қабілеттерін дамытуға ықпал етеді.

Функционалдық сауаттылықтың маңызды аспектілерінің бірі – қауіпсіздік мәдениеті. Дене шынықтыру сабақтарында оқушылар қауіпсіздік ережелерін сақтауды, тәуекелдерді бағалауды және төтенше жағдайларда дұрыс әрекет етуді үйренеді. Мұндай білімдер олардың күнделікті өмірінде де маңызды рөл атқарады.

Дене шынықтыру пәні арқылы оқушылардың көшбасшылық қасиеттерін дамытуға мүмкіндік бар. Командалық жұмыстар барысында кейбір оқушылар ұйымдастырушылық қабілеттерін көрсетіп, топты басқару тәжірибесін алады. Бұл олардың әлеуметтік белсенділігін арттырып, болашақта жауапты шешімдер қабылдай алатын тұлға ретінде қалыптасуына ықпал етеді.

Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытуда дене шынықтыру пәнінің әлеуеті өте жоғары. Ол оқушыларды тек дене тұрғысынан ғана емес, әлеуметтік, эмоционалдық және тұлғалық жағынан да дамытуға мүмкіндік береді. Сондықтан қазіргі білім беру жүйесінде бұл пәннің маңыздылығы артып келеді.

Функционалдық сауаттылықты дамытуда дене шынықтыру пәнінің мүмкіндіктері оқыту әдістерін дұрыс ұйымдастыруға тікелей байланысты. Қазіргі білім беру жүйесінде оқушылардың белсенді әрекетіне негізделген әдістерге ерекше назар аударылады. Дене шынықтыру сабақтары осы талаптарға толық сәйкес келеді, өйткені сабақ барысында оқушылар тек тыңдаушы емес, белсенді қатысушы ретінде әрекет етеді. Олар қозғалыс әрекеттерін орындайды, түрлі тапсырмаларды шешеді және нақты нәтижеге жетуге ұмтылады.

Заманауи педагогикалық тәсілдердің бірі – құзыреттілікке негізделген оқыту. Бұл тәсіл оқушылардың алған білімдерін өмірлік жағдаяттарда қолдана білуіне бағытталған. Дене шынықтыру сабақтарында оқушылар өздерінің денсаулығын бағалауды, дене жаттығуларын таңдауды және дене дайындығын жетілдіру жолдарын үйренеді. Мұндай білімдер мен дағдылар олардың өмір бойы пайдаланатын маңызды ресурсына айналады.

Функционалдық сауаттылықтың маңызды құрамдас бөліктерінің бірі – әлеуметтік құзыреттілік. Қазіргі қоғамда адамдардың бірлесіп жұмыс істей білуі, өзгелермен тиімді қарым-қатынас орнатуы және ортақ мақсатқа жету үшін әрекет етуі ерекше маңызды. Дене шынықтыру сабақтары осындай қасиеттерді қалыптастыруға үлкен мүмкіндік береді. Командалық ойындар барысында оқушылар бір-біріне көмектесуді, серіктестерінің пікірін тыңдауды және ортақ жауапкершілікті сезінуді үйренеді.

Дене шынықтыру сабақтарында ұйымдастырылатын эстафеталар, топтық жарыстар және спорттық ойындар оқушылардың ынтымақтастық дағдыларын дамытады. Олар ұжымдық жетістіктің әр қатысушының үлесіне байланысты екенін түсінеді. Бұл болашақта кәсіби және қоғамдық өмірде табысты әрекет етуге негіз қалайды.

Қазіргі таңда функционалдық сауаттылықтың маңызды көрсеткіштерінің бірі – сыни ойлау қабілеті болып табылады. Сыни ойлау адамның ақпаратты талдауына, дәлелдерді бағалауына және негізделген шешім

қабылдауына мүмкіндік береді. Дене шынықтыру сабақтарында оқушылар ойын барысында қарсыластың әрекеттерін бағалап, түрлі тактикалық шешімдер қабылдайды. Бұл олардың талдау жасау қабілеттерін жетілдіреді.

Мысалы, футбол немесе баскетбол ойнау барысында оқушы жағдайды жылдам бағалап, дұрыс шешім қабылдауы қажет. Қай бағытта қозғалу керек, кімге пас беру тиімді немесе қандай қорғаныс әрекетін қолдану қажет деген сұрақтарға жауап іздеу арқылы оқушылардың логикалық ойлауы дамиды. Бұл қабілеттер тек спортта ғана емес, күнделікті өмірде де маңызды рөл атқарады.

Функционалдық сауаттылықтың тағы бір маңызды бағыты – ақпараттық сауаттылық. Қазіргі заманғы дене шынықтыру сабақтарында цифрлық технологияларды қолдану кеңінен таралып келеді. Оқушылар денсаулық туралы ақпараттарды іздеуді, физикалық белсенділік көрсеткіштерін талдауды және түрлі ақпарат көздерін пайдалануды үйренеді. Бұл олардың ақпаратпен жұмыс істеу қабілеттерін қалыптастырады.

Дене шынықтыру пәні оқушылардың зерттеушілік дағдыларын дамытуға да ықпал етеді. Мысалы, оқушылар жүрек соғу жиілігінің жаттығу қарқындылығына әсерін зерттей алады немесе дене дайындығы көрсеткіштерінің өзгеру динамикасын талдай алады. Мұндай жұмыстар олардың ғылыми ойлау қабілетін қалыптастырып, танымдық қызығушылығын арттырады.

Қазіргі білім беру жүйесінде өзін-өзі дамыту құзыреттілігіне ерекше назар аударылуда. Адамның өз мүмкіндіктерін бағалай білуі және үнемі жетілдіруге ұмтылуы функционалдық сауаттылықтың маңызды белгісі болып табылады. Дене шынықтыру сабақтары оқушыларды өзін-өзі жетілдіруге ынталандырады. Олар жеке нәтижелерін бақылап, белгілі бір мақсаттарға жетуге талпынады.

Оқушылардың дене дайындығы көрсеткіштерін жақсартуға бағытталған жұмыстар олардың ерік-жігерін, табандылығын және жауапкершілігін қалыптастырады. Бұл қасиеттер оқу процесінде де, болашақ өмірінде де маңызды рөл атқарады. Сондықтан дене шынықтыру пәні тұлғаның жан-жақты дамуына ықпал ететін тиімді құрал болып саналады.

Функционалдық сауаттылықты дамытуда өмірлік дағдылардың маңызы зор. Дене шынықтыру сабақтарында оқушылар қауіпсіздік ережелерін сақтауды, алғашқы көмек көрсету негіздерін және денсаулықты қорғау тәсілдерін үйренеді. Бұл білімдер нақты өмірлік жағдайларда қолданылатындықтан олардың практикалық құндылығы жоғары.

Дене шынықтыру пәнінің тәрбиелік әлеуеті де функционалдық сауаттылықпен тығыз байланысты. Сабақ барысында оқушылар әділдікке, жауапкершілікке, тәртіпке және өзара құрметке тәрбиеленеді. Мұндай қасиеттер қоғамда табысты өмір сүру үшін қажет негізгі құндылықтардың қатарына жатады.

Спорттық жарыстар мен түрлі сайыстар оқушылардың жеңіске ұмтылуын қалыптастырып қана қоймай, жеңілісті қабылдай білуге де үйретеді. Бұл эмоционалдық тұрақтылықтың дамуына ықпал етеді. Эмоцияларын басқара алатын және қиындықтарға төзімді тұлға өмірдегі түрлі жағдайларға бейімделе алады.

Функционалдық сауаттылықтың маңызды аспектілерінің бірі – денсаулыққа қатысты саналы шешім қабылдау қабілеті. Дене шынықтыру сабақтары барысында оқушылар дұрыс тамақтану, күн тәртібі және физикалық белсенділіктің маңызы туралы білім алады. Олар бұл ақпараттарды күнделікті өмірде пайдаланып, өз денсаулығын сақтауға үйренеді.

Қазіргі уақытта көптеген елдерде денсаулық сақтау мәдениеті функционалдық сауаттылықтың құрамдас бөлігі ретінде қарастырылады. Өйткені денсаулығын сақтай алатын және өмір салтын дұрыс ұйымдастыра білетін адам қоғамда белсенді әрі нәтижелі әрекет етеді. Осы тұрғыдан алғанда дене шынықтыру пәнінің рөлі ерекше.

Дене шынықтыру сабақтарында оқушылардың көшбасшылық қабілеттерін дамытуға мүмкіндік мол. Топ капитандарының міндеттерін орындау, командалық шешімдер қабылдау және жауапкершілік алу тәжірибесі олардың ұйымдастырушылық қасиеттерін қалыптастырады. Бұл болашақта кәсіби қызметте де қажет болатын маңызды дағдылардың бірі.

Қазіргі қоғамда адамдардың өзгермелі жағдайларға бейімделе білу қабілеті жоғары бағаланады. Дене шынықтыру сабақтары барысында оқушылар әртүрлі жағдайларға тез бейімделуге үйренеді. Жаңа ойын ережелерін меңгеру, күтпеген жағдайларда әрекет ету және түрлі міндеттерді орындау олардың икемділігін арттырады.

Осылайша дене шынықтыру пәні оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытудың кең мүмкіндіктеріне ие. Оның мазмұны мен ұйымдастырылуы оқушылардың өмірлік маңызды құзыреттіліктерін қалыптастыруға бағытталған жағдайда ғана пәннің тәрбиелік және білімдік әлеуеті толық жүзеге асады.

Қазіргі білім беру жүйесінің негізгі мақсаты – өмірлік жағдаяттарда алған білімін тиімді пайдалана алатын, өз бетінше шешім қабылдайтын және қоғамның белсенді мүшесі бола алатын тұлға қалыптастыру. Осы мақсатқа жетуде функционалдық сауаттылықты дамыту ерекше маңызға ие. Функционалдық сауаттылық тек академиялық біліммен шектелмейді, ол адамның өмірлік тәжірибеде түрлі мәселелерді шешу қабілетін қамтиды. Осы тұрғыдан алғанда дене шынықтыру пәні функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың маңызды құралдарының бірі болып табылады.

Дене шынықтыру сабақтарының ерекшелігі – олардың тәжірибелік бағытта ұйымдастырылуында. Сабақ барысында оқушылар нақты әрекеттер орындайды, денсаулықтарын бағалайды, түрлі әлеуметтік жағдайларға қатысады және өз әрекеттерінің нәтижесін көреді. Бұл білімнің өмірмен байланысын күшейтіп, функционалдық

сипат алуына ықпал етеді. Сондықтан дене шынықтыру пәнінің мазмұны қазіргі білім беру талаптарына толық сәйкес келеді.

Қазіргі кезде оқушылардың денсаулық жағдайы қоғамды алаңдататын мәселелердің бірі болып отыр. Қозғалыс белсенділігінің төмендеуі, компьютер мен смартфон алдында ұзақ уақыт өткізу және дұрыс емес өмір салты балалар денсаулығына кері әсерін тигізуде. Осындай жағдайда дене шынықтыру пәні оқушылардың денсаулық сақтау сауаттылығын қалыптастыру арқылы маңызды әлеуметтік міндет атқарады.

Денсаулық сақтау сауаттылығы адамның өз денсаулығына қатысты дұрыс шешім қабылдау қабілетін білдіреді. Дене шынықтыру сабақтарында оқушылар денсаулықты сақтау тәсілдерін үйреніп қана қоймай, оларды күнделікті өмірде қолдануға дағдыланады. Бұл олардың болашақтағы өмір сапасына тікелей әсер етеді.

Функционалдық сауаттылықтың маңызды көрсеткіштерінің бірі – қарым-қатынас мәдениеті. Дене шынықтыру сабақтарында оқушылар үнемі өзара әрекеттестік жағдайында болады. Олар бірлесіп жұмыс істейді, пікір алмасады, ойын стратегияларын талқылайды және бір-біріне қолдау көрсетеді. Мұндай әрекеттер коммуникативтік құзыреттіліктің қалыптасуына ықпал етеді.

Командалық спорт түрлері оқушылардың әлеуметтік жауапкершілігін дамытуда ерекше орын алады. Команданың табысы әр қатысушының белсенділігіне байланысты болғандықтан, оқушылар өз әрекеттерінің нәтижесіне жауап беруді үйренеді. Бұл қасиет кейінгі өмірінде де маңызды рөл атқарады.

Дене шынықтыру сабақтарында қалыптасатын тағы бір маңызды дағды – көшбасшылық. Кейбір оқушылар топты ұйымдастыру, шешім қабылдау және басқаларды ынталандыру қабілеттерін көрсетеді. Мұндай тәжірибе олардың тұлғалық дамуына және болашақта белсенді азамат болып қалыптасуына ықпал етеді.

Функционалдық сауаттылықтың құрамдас бөліктерінің бірі – өзін-өзі басқару қабілеті. Дене шынықтыру сабақтары барысында оқушылар өз әрекеттерін бақылауға, мақсат қоюға және нәтижелерін бағалауға үйренеді. Бұл олардың дербестігін дамытып, жауапкершілік сезімін қалыптастырады.

Қазіргі қоғамда эмоционалдық тұрақтылықтың маңызы артып келеді. Түрлі өмірлік қиындықтар мен өзгерістерге бейімделу үшін адамның эмоционалдық интеллектісі жоғары болуы қажет. Дене шынықтыру сабақтары оқушылардың эмоцияларын басқаруға, күйзеліске төзімді болуға және қиындықтарды жеңе білуге үйретеді. Бұл функционалдық сауаттылықтың маңызды аспектілерінің бірі болып табылады.

Оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуда да дене шынықтыру пәнінің мүмкіндіктері мол. Түрлі ойындар мен спорттық тапсырмалар барысында олар жаңа шешімдер табуға, тактикалық ойлауға және стандартты емес әрекеттер жасауға үйренеді. Бұл олардың креативті ойлау қабілеттерін дамытады.

Қазіргі білім беру жүйесінде пәндер арасындағы байланысқа ерекше назар аударылады. Дене шынықтыру пәні де басқа оқу пәндерімен тығыз байланысты. Мысалы, биология пәніндегі адам ағзасының құрылысы туралы білімдер дене жаттығуларының әсерін түсінуге көмектеседі. Математикадағы өлшеу және есептеу дағдылары спорттық нәтижелерді талдау барысында қолданылады. Мұндай кіріктірілген тәсіл функционалдық сауаттылықты дамытуға ықпал етеді.

Ақпараттық технологиялардың дамуы дене шынықтыру пәнінің мүмкіндіктерін кеңейтуде. Қазіргі уақытта оқушылар түрлі цифрлық ресурстарды пайдаланып, өздерінің физикалық белсенділігін бақылауға және денсаулық көрсеткіштерін талдауға мүмкіндік алады. Бұл ақпараттық сауаттылықтың қалыптасуына ықпал етеді.

Білім беру ұйымдарында функционалдық сауаттылықты дамытуға бағытталған жұмыстар жүйелі түрде жүргізілуі қажет. Осы үдерісте дене шынықтыру мұғалімінің рөлі ерекше. Ол тек спорттық дағдыларды үйретуші емес, сонымен қатар оқушылардың өмірлік құзыреттіліктерін қалыптастырушы тұлға болып табылады.

Дене шынықтыру мұғалімі сабақ барысында оқушылардың дербестігін, бастамашылдығын және жауапкершілігін дамытуға көңіл бөлуі тиіс. Сонымен қатар оқушылардың алған білімдерін өмірлік жағдайларда қолдануына мүмкіндік беретін тапсырмаларды ұйымдастыру маңызды. Мұндай тәсілдер функционалдық сауаттылықтың тиімді қалыптасуына жағдай жасайды.

Болашақта білім беру жүйесінің дамуы функционалдық сауаттылық ұғымымен тығыз байланысты болмақ. Қоғамға тек білімді ғана емес, сонымен қатар өмірлік мәселелерді шеше алатын, денсаулығын сақтайтын және әлеуметтік ортада белсенді әрекет ететін тұлғалар қажет. Осы талаптарды жүзеге асыруда дене шынықтыру пәнінің әлеуеті өте жоғары.

Сондықтан дене шынықтыру сабақтарын ұйымдастыру барысында оқушылардың тек физикалық дамуына емес, олардың өмірлік маңызды құзыреттіліктерін қалыптастыруға да назар аудару қажет. Бұл пәннің білім беру жүйесіндегі маңызын арттырып, оның тәрбиелік мүмкіндіктерін толық жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Осылайша, дене шынықтыру пәні функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың тиімді құралдарының бірі болып табылады. Оның мазмұны мен әдістемелік мүмкіндіктерін дұрыс пайдалану арқылы оқушылардың жан-жақты дамуына және қоғам өміріне белсенді қатысуына жағдай жасауға болады.

Функционалдық сауаттылық қазіргі білім беру жүйесінің маңызды нәтижелерінің бірі болып табылады. Ол оқушылардың алған білімдерін өмірлік жағдаяттарда тиімді пайдалануына, түрлі мәселелерді шешуіне және қоғамда белсенді әрекет етуіне мүмкіндік береді. Осы тұрғыдан алғанда дене шынықтыру пәні функционалдық сауаттылықты дамытуда ерекше орын алады.

Дене шынықтыру сабақтары оқушылардың денсаулық сақтау мәдениетін қалыптастырып қана қоймай, олардың коммуникативтік, әлеуметтік, ақпараттық және тұлғалық құзыреттіліктерін дамытуға ықпал етеді. Сабақ барысында қалыптасатын жауапкершілік, көшбасшылық, ынтымақтастық, өзін-өзі басқару және сыни ойлау дағдылары оқушылардың өмірлік табыстылығы үшін маңызды негіз болып табылады.

Қорыта айтқанда, дене шынықтыру пәнінің функционалдық сауаттылықты дамытудағы мүмкіндіктері өте кең. Оны тиімді пайдалану оқушылардың жан-жақты дамуына, салауатты өмір салтын ұстануына және қазіргі қоғам талаптарына бейімделуіне жағдай жасайды.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана, 2025.
2. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2023–2029 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы.
3. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігінің дене шынықтыру пәні бойынша оқу бағдарламалары.
4. OECD. PISA 2022 Assessment and Analytical Framework. – Paris: OECD Publishing, 2023.
5. UNESCO. Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives. – Paris: UNESCO Publishing, 2022.
6. Bailey R. Physical Education and Sport in Schools. – London: Routledge, 2021.
7. Kirk D. Physical Education Futures. – New York: Routledge, 2020.
8. Green K. Understanding Physical Education. – London: Sage Publications, 2021.
9. Whitehead M. Physical Literacy Across the World. – London: Routledge, 2019.
10. Armour K. Pedagogical Cases in Physical Education and Youth Sport. – New York: Routledge, 2022.

Б. СОҚПАҚБАЕВ «АҚ ЛАҚ»

Мадиева Қарлығаш Мырзалықызы
Іле ауданы
№51 орта мектебі
Бастауыш сынып мұғалімі

Аннотация

Бұл мақалада бастауыш мектептің 2-сыныбында оқытылатын Бердібек Соқпақбаевтың «Ақ лақ» шығармасының тәрбиелік және танымдық мүмкіндіктері қарастырылады. Шығарманы әдебиеттік оқу сабақтарында тиімді оқытудың жолдары, оқушылардың көркем мәтінді қабылдау ерекшеліктері, олардың оқу сауаттылығын, адамгершілік қасиеттерін және шығармашылық қабілеттерін дамытудағы рөлі талданады. Сонымен қатар мәтінмен жұмыс жасау барысында қолданылатын педагогикалық әдіс-тәсілдердің тиімділігі мен олардың білім алушылардың функционалдық сауаттылығын арттырудағы маңызы сипатталады. Автор шығарманың мазмұны арқылы балалардың жануарларға деген сүйіспеншілігін, қамқорлық сезімін қалыптастыру мәселелеріне назар аударады.

Қазіргі білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі – оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту, олардың алған білімдерін өмірлік жағдаяттарда қолдана білуіне жағдай жасау. Осы тұрғыдан алғанда бастауыш сыныптағы әдебиеттік оқу пәнінің маңызы ерекше. Әдебиеттік оқу пәні арқылы оқушылардың көркем мәтінді түсіну, талдау, бағалау дағдылары қалыптасып қана қоймай, олардың рухани-адамгершілік қасиеттері де дамиды. Әсіресе балалар әдебиетінің көрнекті өкілдерінің шығармалары оқушылардың тұлғалық дамуына зор ықпал етеді. Осындай құнды туындылардың бірі – қазақ балалар әдебиетінің классигі Бердібек Соқпақбаевтың «Ақ лақ» шығармасы.

Бердібек Соқпақбаев қазақ әдебиетінде балалар әлемін шынайы суреттеген қаламгер ретінде белгілі. Оның шығармаларында бала психологиясы, олардың арман-мұраты, табиғатқа көзқарасы мен қоршаған ортаға қарым-қатынасы нанымды бейнеленеді. Жазушының «Ақ лақ» шығармасы да балалардың дүниетанымын кеңейтуге, жануарларға қамқорлық көрсетуге, мейірімділік пен жауапкершілікке тәрбиелеуге бағытталған мазмұнды туынды болып табылады. Сондықтан бұл шығарманы бастауыш сыныптарда оқыту оқушылардың әдеби білімін жетілдірумен қатар тәрбиелік міндеттерді жүзеге асыруда маңызды орын алады.

Бастауыш сынып оқушылары көркем шығармаларды қабылдауда эмоциялық әсерге көбірек сүйенеді. Олар мәтіндегі оқиғаларды өз өмірімен байланыстырып қабылдайды және кейіпкерлердің әрекеттеріне баға беруге талпынады. Осыған байланысты мұғалімнің негізгі міндеті – шығарманы оқушылардың жас ерекшеліктеріне сай талдатып, олардың мәтінді терең түсінуіне мүмкіндік жасау. «Ақ лақ» шығармасын оқыту барысында балалардың қызығушылығын арттыру үшін әртүрлі белсенді оқыту әдістерін қолдану тиімді нәтиже береді.

Шығарманың мазмұны табиғат пен адам арасындағы байланысты көрсету арқылы оқушыларды қоршаған ортаға жанашырлықпен қарауға үйретеді. Ақ лақ бейнесі арқылы автор жануарлардың да тіршілік иесі екенін, оларға қамқорлық қажет екенін көрсетеді. Балалар шығарманы оқу барысында кейіпкердің сезімдерін түсінуге, оның іс-әрекеттерін бағалауға үйренеді. Мұндай жұмыстар оқушылардың эмоционалдық интеллектісін дамытуға ықпал етеді.

Әдебиеттік оқу сабақтарында мәтінді алғаш қабылдау кезеңі ерекше маңызға ие. Бұл кезеңде мұғалім шығарманың тақырыбына қызығушылық ояту үшін алдын ала сұрақтар қойып, оқушылардың болжам жасауына мүмкіндік береді. Мысалы, «Ақ лақ» атауын көргенде балалардың ойына қандай бейне келетіні сұралады. Олар өздерінің үй жануарлары туралы әңгімелеп, лақтың ерекшеліктерін сипаттайды. Осындай жұмыстар оқушылардың сабаққа деген ынтасын арттырып, жаңа материалды қабылдауға дайындайды.

Мәтінді мәнерлеп оқу жұмысы шығарманы түсінудің маңызды шарты болып табылады. Мұғалім алдымен мәтінді өзі үлгі ретінде оқып беруі немесе аудиожазба қолдануы мүмкін. Кейін оқушылардың жеке, жұптық және топтық оқу әрекеттері ұйымдастырылады. Мәнерлеп оқу барысында кейіпкерлердің көңіл күйін дауыс ырғағы арқылы жеткізуге назар аударылады. Бұл жұмыс оқушылардың дұрыс оқу дағдыларын қалыптастырып қана қоймай, олардың сөйлеу мәдениетін де жетілдіреді.

Көркем мәтінді талдау барысында сұрақ-жауап әдісі кеңінен қолданылады. Мұғалім оқушыларға мәтін мазмұны бойынша қарапайым сұрақтардан бастап, ойлануды қажет ететін күрделі сұрақтарға дейін қояды. Мысалы, «Ақ лақ қандай жануар?», «Оған кім қамқорлық жасады?», «Кейіпкердің орнында болсаң не істер едің?» деген сұрақтар арқылы балалардың мәтінді түсіну деңгейі анықталады. Мұндай тапсырмалар олардың сыни ойлау қабілетін дамытуға көмектеседі.

Шығарманы оқыту барысында оқушылардың сөздік қорын байытуға ерекше көңіл бөлінеді. Мәтінде кездесетін жаңа сөздер мен сөз тіркестерінің мағынасы түсіндіріліп, оларды сөйлем ішінде қолдану жұмыстары жүргізіледі. Бұл оқушылардың тілдік құзыреттілігін арттыруға ықпал етеді. Сонымен бірге сөздік жұмыс мәтінді терең түсінуге мүмкіндік береді.

Қазіргі білім беру тәжірибесінде оқушылардың оқу сауаттылығын қалыптастыру негізгі бағыттардың бірі болып табылады. Оқу сауаттылығы тек мәтінді оқи алу емес, оның мазмұнын түсіну, талдау, ақпаратты іріктеу және өмірлік жағдайда қолдану қабілетін қамтиды. «Ақ лақ» шығармасын оқыту барысында осы дағдыларды қалыптастыруға толық мүмкіндік бар. Оқушылар мәтін бойынша жоспар құрып, негізгі ойды анықтап, кейіпкерлерге мінездеме береді. Осындай жұмыстар олардың ақпаратпен жұмыс жасау дағдыларын дамытады.

Шығармашылық тапсырмалар да әдебиеттік оқу сабақтарының ажырамас бөлігі болып табылады. Мысалы, оқушыларға ақ лақтың атынан әңгіме құрастыру, сурет салу, оқиға желісін жалғастыру немесе сахналық көрініс дайындау ұсынылады. Мұндай тапсырмалар балалардың қиялын дамытып, шығармашылық белсенділігін арттырады. Сонымен қатар олардың мәтінді тереңірек түсінуіне ықпал етеді.

Бастауыш мектеп жасындағы балалар табиғатқа жақын келеді. Олар жануарлар әлеміне ерекше қызығушылық танытады. Сондықтан «Ақ лақ» шығармасының мазмұны оқушылардың жас ерекшеліктеріне толық сәйкес келеді. Шығармадағы оқиғалар балалардың қызығушылығын оятып, табиғатқа деген сүйіспеншілігін қалыптастырады. Бұл өз кезегінде экологиялық тәрбие берудің тиімді құралы ретінде қызмет етеді.

Оқушылардың әдеби кейіпкерлерге деген көзқарасын анықтау үшін пікірталас элементтерін қолдануға болады. Балалар кейіпкерлердің әрекеттеріне өз бағаларын беріп, олардың жақсы және жағымсыз қасиеттерін салыстырады. Мұндай жұмыстар оқушылардың коммуникативтік дағдыларын дамытып, өз ойын еркін жеткізуге үйретеді. Сонымен қатар олар өзгелердің пікірін тыңдап, құрметтеуге дағдыланады.

Әдебиеттік оқу пәнінде қалыптастырушы бағалау әдістерін тиімді пайдалану маңызды. «Ақ лақ» шығармасын оқыту барысында «Басбармақ», «Бағдаршам», «Екі жұлдыз, бір тілек» сияқты әдістер арқылы оқушылардың оқу жетістіктері бағаланады. Бұл тәсілдер балалардың оқу үдерісіне белсенді қатысуына және өз білімдерін бағалай алуына мүмкіндік береді.

Жалпы алғанда, Бердібек Соқпақбаевтың «Ақ лақ» шығармасы бастауыш сынып оқушыларының әдеби сауаттылығын дамытуда, олардың адамгершілік қасиеттерін қалыптастыруда және табиғатқа деген сүйіспеншілігін тәрбиелеуде маңызды орын алатын көркем туынды болып табылады. Шығарманы тиімді оқыту арқылы оқушылардың танымдық белсенділігін арттыруға, көркем мәтінді түсіну дағдыларын жетілдіруге және тұлғалық дамуына ықпал етуге болады.

Бердібек Соқпақбаевтың «Ақ лақ» шығармасын оқытуда оқушылардың адамгершілік құндылықтарын қалыптастыру мәселесі ерекше орын алады. Қазіргі қоғамда білім беру тек пәндік білім берумен шектелмей, жас ұрпақты ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар негізінде тәрбиелеуді көздейді. Осы тұрғыдан алғанда әдеби шығармалар баланың ішкі дүниесіне әсер етіп, оның мінез-құлқы мен дүниетанымының қалыптасуына ықпал ететін маңызды құрал болып табылады. «Ақ лақ» шығармасы арқылы оқушылар мейірімділік, қамқорлық, жанашырлық, жауапкершілік сияқты қасиеттердің мәнін түсінеді. Олар кейіпкерлердің әрекеттерін талдай отырып, жақсы мен жаманды ажыратуға үйренеді.

Шығарманы оқыту барысында оқушылардың эмоциялық қабылдауын дамыту маңызды. Бастауыш сынып жасындағы балалар көркем мәтінді ең алдымен сезім арқылы қабылдайды. Сондықтан мұғалім мәтінді талдау кезінде кейіпкерлердің көңіл күйіне, олардың ішкі сезімдеріне назар аударуы қажет. Балалар ақ лақтың жағдайына алаңдап, оған жанашырлық танытады. Осындай сезімдік қабылдау олардың эмоционалдық мәдениетін қалыптастырады. Психологтардың пікірінше, баланың эмоциялық интеллектісінің дамуы оның болашақтағы әлеуметтік бейімделуіне оң әсер етеді. Осы тұрғыдан алғанда шығарманың тәрбиелік мүмкіндігі өте жоғары.

Әдебиеттік оқу сабақтарында оқушылардың зерттеушілік дағдыларын қалыптастыру да маңызды міндеттердің бірі болып табылады. «Ақ лақ» шығармасын оқыту барысында мұғалім оқушыларға үй

жануарлары туралы қосымша мәліметтер іздеуді тапсыра алады. Балалар лақтың тіршілігі, қоректенуі, күтімі туралы ақпарат жинап, шағын жобалар дайындайды. Мұндай жұмыстар олардың танымдық қызығушылығын арттырып қана қоймай, ақпаратпен жұмыс жасау дағдыларын дамытады. Сонымен бірге оқушылардың өздігінен білім алу қабілеті қалыптасады.

Қазіргі білім беру мазмұнында пәнаралық байланысты жүзеге асыру ерекше мәнге ие. «Ақ лақ» шығармасын оқыту барысында дүниетану, қазақ тілі, бейнелеу өнері және еңбекке баулу пәндерімен байланыс орнатуға болады. Мысалы, дүниетану сабағында үй жануарларының түрлері мен олардың адам өміріндегі маңызы қарастырылса, бейнелеу өнері сабағында оқушылар ақ лақтың суретін салады. Қазақ тілі сабағында шығармадағы сөздерді пайдаланып сөйлемдер құрастырады. Мұндай байланыс білімнің тұтастығын қамтамасыз етеді және оқушылардың алған білімдерін әртүрлі жағдайда қолдануына мүмкіндік береді.

Оқу барысында оқушылардың мәтін мазмұнын толық түсінуін қамтамасыз ету үшін түрлі графикалық ұйымдастырушыларды қолдану тиімді. Мысалы, «Топтастыру», «Венн диаграммасы», «Т-кестесі» сияқты әдістер мәтіндегі ақпаратты жүйелеуге көмектеседі. Оқушылар ақ лақтың ерекшеліктерін сипаттап, басқа үй жануарларымен салыстырады. Бұл жұмыс олардың логикалық ойлау қабілетін жетілдіреді. Сонымен қатар ақпаратты талдау және жинақтау дағдылары қалыптасады.

Бердібек Соқпақбаев шығармаларының басты ерекшелігі – балалар өмірін шынайы суреттеуі. Жазушы өз кейіпкерлерінің мінез-құлқын табиғи түрде бейнелейді. Сондықтан оның шығармалары балаларға түсінікті әрі жақын болып келеді. «Ақ лақ» шығармасында да автор оқиғаларды қарапайым тілмен жеткізеді. Бұл бастауыш сынып оқушыларының мәтінді жеңіл қабылдауына мүмкіндік береді. Мұғалім шығарманы оқыту барысында автордың тіл шеберлігіне назар аудартып, көркем сөздердің мәнін түсіндіреді. Бұл оқушылардың әдеби талдау дағдыларын дамытуға ықпал етеді.

Балалардың кітап оқуға деген қызығушылығын қалыптастыру қазіргі таңда өзекті мәселелердің бірі болып отыр. Цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы балалардың бос уақытын ұйымдастыру тәсілдерін өзгертіп жіберді. Осындай жағдайда әдебиеттік оқу сабақтарының рөлі арта түседі. «Ақ лақ» сияқты қызықты шығармаларды оқу арқылы балалардың кітапқа деген сүйіспеншілігі қалыптасады. Мұғалім оқушыларды Бердібек Соқпақбаевтың басқа да шығармаларымен таныстырып, сыныптан тыс оқу жұмыстарын ұйымдастыра алады. Бұл олардың тұрақты оқырман ретінде қалыптасуына ықпал етеді.

Шығарманы сахналау әдісі де оқушылардың белсенділігін арттырудың тиімді жолдарының бірі болып табылады. Балалар мәтіндегі кейіпкерлердің рөлін сомдап, оқиғаларды сахнада көрсетеді. Бұл жұмыс олардың сөйлеу дағдыларын, актерлік қабілеттерін және шығармашылық ойлауын дамытады. Сонымен қатар оқушылар кейіпкерлердің іс-әрекеттерін тереңірек түсіне бастайды. Себебі олар өздерін кейіпкердің орнына қойып көреді. Мұндай тәжірибе әдеби шығарманың мазмұнын жақсы меңгеруге көмектеседі.

Оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру мақсатында өмірмен байланысты тапсырмалар беру маңызды. Мысалы, мұғалім оқушыларға үй жануарларын күту ережелері туралы әңгімелеуді немесе өз тәжірибелерімен бөлісуді ұсына алады. Кейбір оқушылар үйінде мал ұстайтын отбасыдан болуы мүмкін. Олар өз білімдері мен тәжірибелерін сыныптастарымен бөліседі. Мұндай жұмыстар білімнің өмірмен байланысын күшейтіп, оқушылардың тәжірибелік дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді.

Әдебиеттік оқу сабақтарында оқушылардың сыни ойлау қабілетін дамыту ерекше назар аударуды қажет етеді. «Ақ лақ» шығармасы осы мақсатқа жетуге мүмкіндік береді. Мұғалім оқушыларға түрлі проблемалық сұрақтар қоя алады. Мысалы, «Ақ лаққа қамқорлық көрсетілмесе не болар еді?», «Жануарларға мейірімді қараудың қоғам үшін қандай маңызы бар?» деген сұрақтар балаларды ойлануға жетелейді. Олар өз пікірлерін дәлелдеуге тырысады және әртүрлі көзқарастарды салыстырады. Бұл оқушылардың ойлау мәдениетін қалыптастыруға ықпал етеді.

Оқушылардың сөйлеу дағдыларын дамытуда мәтінді мазмұндау жұмыстарының маңызы зор. Шығарманы оқып болғаннан кейін балалар мәтіннің негізгі мазмұнын өз сөздерімен айтып береді. Алғашында қысқа мазмұндау жүргізілсе, кейін толық мазмұндауға көшуге болады. Бұл жұмыс оқушылардың байланыстырып сөйлеу қабілетін жетілдіреді және сөздік қорын байытады. Сонымен бірге олардың есте сақтау қабілеті де дамиды.

Бастауыш сыныптағы әдебиеттік оқу сабақтарының тағы бір маңызды міндеті – оқушыларды ұлттық әдебиетпен таныстыру. Бердібек Соқпақбаев қазақ балалар әдебиетінің көрнекті өкілі ретінде ұлттық әдеби мұраның маңызды бөлігі болып табылады. Оның шығармаларын оқу арқылы оқушылар қазақ әдебиетінің ерекшеліктерін танып біледі. Сонымен қатар ұлттық құндылықтарды меңгереді. «Ақ лақ» шығармасында көрініс тапқан табиғатқа жанашырлық, еңбекқорлық, мейірімділік сияқты қасиеттер қазақ халқының тәрбиелік дәстүрлерімен үндеседі.

Сабақ барысында ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану да жақсы нәтиже береді. Мысалы, мұғалім үй жануарлары туралы бейнематериалдар көрсетіп, интерактивті тапсырмалар ұйымдастыра алады. Бұл оқушылардың қызығушылығын арттырып, оқу үдерісін жандандырады. Сонымен бірге визуалды материалдар мәтінді жақсы түсінуге көмектеседі. Әсіресе бастауыш сынып оқушылары көрнекілік арқылы ақпаратты тез қабылдайды.

Оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту мақсатында эссе, әңгіме немесе өлең құрастыру тапсырмаларын беруге болады. Мысалы, «Егер менің ақ лағым болса...» деген тақырыпта шағын мәтін жазу ұсынылады. Бұл тапсырма балалардың қиялын дамытып, өз ойын жазбаша жеткізуге үйретеді. Сонымен қатар олардың тілдік дағдылары жетіледі.

Қазіргі білім беру жүйесінде оқушының тұлғалық дамуына басымдық беріледі. Осы тұрғыдан алғанда әдебиеттік оқу пәні ерекше мүмкіндіктерге ие. «Ақ лақ» шығармасы арқылы оқушылар тек жаңа білім алып қана қоймай, өмірлік маңызды құндылықтарды меңгереді. Олар жануарларға қамқорлық жасаудың маңызын түсінеді, жауапкершілік сезімін қалыптастырады және қоршаған ортаға жанашырлықпен қарауға үйренеді. Мұндай қасиеттер болашақта саналы азамат тәрбиелеудің негізін қалайды.

Жалпы алғанда, Бердібек Соқпақбаевтың «Ақ лақ» шығармасы бастауыш сынып оқушыларының жан-жақты дамуына ықпал ететін маңызды әдеби туынды болып табылады. Шығарманы жүйелі әрі мақсатты түрде оқыту оқушылардың оқу сауаттылығын, сөйлеу мәдениетін, шығармашылық қабілеттерін және адамгершілік қасиеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Сондықтан аталған шығарманы әдебиеттік оқу сабақтарында тиімді пайдалану мұғалімнің кәсіби шеберлігіне байланысты жүзеге асады.

Бастауыш білім беру жүйесінде оқушының тұлғалық қалыптасуына ықпал ететін пәндердің бірі – әдебиеттік оқу. Бұл пән арқылы оқушылардың оқу дағдылары ғана емес, олардың дүниетанымы, адамгершілік ұстанымдары, ұлттық құндылықтарға көзқарасы және шығармашылық қабілеттері де қалыптасады. Осы мақсаттарды жүзеге асыруда балалар әдебиетінің үздік үлгілерін пайдалану ерекше маңызға ие. Бердібек Соқпақбаевтың «Ақ лақ» шығармасы осындай тәрбиелік және танымдық мүмкіндігі жоғары туындылардың қатарына жатады. Шығарманың мазмұны бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшеліктеріне сәйкес келіп, олардың қызығушылығын оятады және оқу әрекетіне белсенді қатысуына ықпал етеді.

«Ақ лақ» шығармасын оқыту барысында мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі ерекше рөл атқарады. Сабақтың мақсатын нақты анықтап, тиімді әдіс-тәсілдерді дұрыс таңдау арқылы оқушылардың шығарманы терең түсінуіне жағдай жасауға болады. Әдеби шығарманы оқыту тек мәтін мазмұнын баяндаумен шектелмеуі тиіс. Ол оқушылардың ойлау қабілетін дамытуға, олардың өз пікірін білдіруіне, дәлелдеуіне және қорытынды жасауына мүмкіндік беруі қажет. Осы тұрғыдан алғанда шығарманы талдау барысында оқушы белсенділігін арттыратын оқыту технологияларын пайдалану маңызды.

Қазіргі таңда білім беру үдерісінде оқушының оқу жетістігін бағалаудың жаңа тәсілдері кеңінен қолданылып келеді. «Ақ лақ» шығармасын оқыту барысында қалыптастырушы бағалау әдістерін жүйелі қолдану оқушылардың білім сапасын арттыруға мүмкіндік береді. Мұғалім сабақтың әр кезеңінде оқушылардың жетістіктерін бақылап, дер кезінде кері байланыс беріп отырады. Бұл балалардың өз білімін бағалауға, қателіктерін түзетуге және оқу нәтижесін жақсартуға көмектеседі. Сонымен қатар бағалау үдерісі оқушылардың оқу мотивациясын арттырады.

Шығарманы оқыту барысында саралап оқыту технологиясын пайдалану да тиімді нәтиже береді. Әр оқушының қабілеті мен дайындық деңгейі әртүрлі болғандықтан тапсырмалар да соған сәйкес ұйымдастырылуы тиіс. Кейбір оқушылар мәтін мазмұнын айтып берумен шектелсе, ал қабілеті жоғары оқушылар кейіпкерлердің іс-әрекеттеріне талдау жасап, өз көзқарастарын білдіре алады. Мұндай жұмыстар әр баланың мүмкіндігін ескеруге және олардың оқу жетістіктерін арттыруға ықпал етеді.

«Ақ лақ» шығармасының маңызды ерекшеліктерінің бірі – оның экологиялық тәрбие берудегі мүмкіндігі. Қазіргі кезде қоршаған ортаны қорғау мәселесі әлемдік деңгейдегі маңызды тақырыптардың бірі болып отыр. Сондықтан балаларды табиғатқа қамқорлық жасауға кішкентай кезінен тәрбиелеу қажет. Шығармадағы ақ лақ бейнесі арқылы оқушылар жануарлардың да тіршілік иесі екенін, оларды қорғау мен күту әр адамның міндеті екенін түсінеді. Бұл олардың табиғатқа деген жауапкершілік сезімін қалыптастырады.

Әдебиеттік оқу сабақтарында оқушылардың коммуникативтік құзыреттілігін дамыту да басты міндеттердің бірі болып саналады. «Ақ лақ» шығармасын талдау барысында оқушылар жұптық және топтық жұмыстарға қатысады, өз ойларын ортаға салады, пікір алмасады және сұрақтарға жауап береді. Осындай әрекеттер олардың ауызша сөйлеу мәдениетін қалыптастырып, қарым-қатынас жасау дағдыларын жетілдіреді. Болашақта бұл дағдылар оқушылардың әлеуметтік ортада табысты болуына негіз болады.

Бастауыш сыныптағы әдебиеттік оқу сабақтарының тиімділігі көбінесе оқушылардың қызығушылығына байланысты. Сондықтан мұғалім сабақ барысында ойын элементтерін, шығармашылық тапсырмаларды және интерактивті әдістерді кеңінен қолдануы қажет. «Ақ лақ» шығармасы негізінде ұйымдастырылған рөлдік ойындар, сурет салу, әңгіме құрастыру, кейіпкерге хат жазу сияқты жұмыстар оқушылардың сабаққа деген ынтасын арттырады. Сонымен бірге олардың шығармашылық әлеуетін дамытуға ықпал етеді.

Бердібек Соқпақбаев шығармаларының тәрбиелік құндылығы уақыт өткен сайын арта түсуде. Себебі жазушы көтерген мәселелер бүгінгі қоғам үшін де өзектілігін жоғалтқан жоқ. Мейірімділік, жауапкершілік, еңбекқорлық, жанашырлық сияқты қасиеттер кез келген уақытта маңызды болып қала береді. Сондықтан «Ақ лақ» шығармасын оқыту барысында мұғалім осы құндылықтарды оқушылардың санасына сіңіруге ерекше көңіл бөлуі қажет. Бұл оқушылардың тұлғалық дамуына оң әсер етеді.

Шығарманы оқыту нәтижесінде оқушылардың оқу техникасы жетіліп, мәтінді түсіну деңгейі жоғарылайды. Олар көркем мәтіннің негізгі ойын анықтауға, кейіпкерлерге мінездеме беруге, оқиғаларды жүйелі баяндауға үйренеді. Сонымен қатар өз ойын еркін жеткізу, дәлелдеу және қорытынды жасау қабілеттері дамиды. Мұндай нәтижелер бастауыш білім берудің сапасын арттыруға ықпал етеді.

Әдебиеттік оқу сабақтарында ұлттық құндылықтарды дәріптеу де маңызды міндеттердің бірі болып табылады. «Ақ лақ» шығармасы арқылы оқушылар халқымыздың табиғатқа деген сүйіспеншілігін, жануарларға қамқорлық көрсету дәстүрін таниды. Бұл олардың ұлттық мәдениетке деген құрметін қалыптастырады. Сонымен қатар туған жердің табиғатын қорғауға және бағалауға тәрбиелейді.

Балалардың көркем әдебиетке қызығушылығын арттыру үшін сыныптан тыс жұмыстарды ұйымдастырудың маңызы зор. Мұғалім әдеби кештер, кітап көрмелері, мәнерлеп оқу байқаулары сияқты іс-шараларды өткізу арқылы оқушылардың кітап оқуға деген ынтасын күшейте алады. Мұндай жұмыстар Бердібек Соқпақбаев шығармаларын тереңірек танып-білуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар оқушылардың әдеби талғамын қалыптастыруға әсер етеді.

Жалпы алғанда, «Ақ лақ» шығармасы бастауыш сынып оқушыларының оқу сауаттылығын қалыптастыруға, олардың дүниетанымын кеңейтуге және адамгершілік қасиеттерін дамытуға бағытталған маңызды көркем шығарма болып табылады. Шығарманы тиімді оқыту арқылы оқушылардың танымдық белсенділігін арттыруға, функционалдық сауаттылығын дамытуға және шығармашылық қабілеттерін жетілдіруге болады. Сондықтан бұл шығарманы әдебиеттік оқу сабақтарында жан-жақты пайдалану бүгінгі білім беру талаптарына толық сәйкес келеді.

Бердібек Соқпақбаевтың «Ақ лақ» шығармасы – бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшеліктеріне сай жазылған, тәрбиелік және танымдық мәні зор көркем туынды. Шығарманы әдебиеттік оқу сабақтарында тиімді пайдалану арқылы оқушылардың оқу сауаттылығын, тілдік дағдыларын, шығармашылық қабілеттерін және адамгершілік қасиеттерін дамытуға мүмкіндік туады. Мәтін мазмұны балалардың жануарларға деген сүйіспеншілігін қалыптастырып, табиғатты қорғауға және қоршаған ортаға қамқорлықпен қарауға тәрбиелейді.

Шығарманы оқыту барысында қолданылған түрлі әдіс-тәсілдер оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын арттырып, олардың белсенді оқу әрекетін ұйымдастыруға жағдай жасайды. Сонымен қатар оқушылардың сыни ойлау, коммуникативтік және зерттеушілік дағдылары қалыптасады. Бұл өз кезегінде олардың функционалдық сауаттылығын дамытуға ықпал етеді.

Қорытындылай келе, Бердібек Соқпақбаевтың «Ақ лақ» шығармасы бастауыш білім беру жүйесінде оқушылардың жан-жақты дамуына қызмет ететін құнды әдеби мұра болып табылады. Сондықтан аталған шығарманы оқыту барысында оның тәрбиелік және дамытушылық мүмкіндіктерін толық пайдалану әрбір бастауыш сынып мұғалімінің маңызды міндеттерінің бірі болып саналады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Соқпақбаев Б. Шығармалар жинағы. – Алматы: Жазушы, 2018.
2. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. Бастауыш білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. – Астана, 2022.
3. Әбдіғапбарова Ұ. Бастауыш мектептегі әдебиеттік оқу әдістемесі. – Алматы: Қазақ университеті, 2020.
4. Құлмағанбетова Б. Қазақ тілін және әдебиеттік оқуды оқыту әдістемесі. – Алматы: Мектеп, 2019.
5. Жаманқұлова Р. Бастауыш мектепте оқу сауаттылығын қалыптастыру жолдары. – Алматы, 2021.
6. Ахмет Байтұрсынұлы. Әдебиет танытқыш. – Алматы: Атамұра, 2021.
7. Қирабаев С. Әдебиет және дәуір талабы. – Алматы: Рауан, 2017.
8. Мұқанов С. Таңдамалы педагогикалық еңбектер. – Алматы, 2018.
9. Жұмабаев М. Педагогика. – Алматы: Ана тілі, 2019.
10. ҚР Оқу-ағарту министрлігі. 2-сыныпқа арналған «Әдебиеттік оқу» оқулығы мен әдістемелік нұсқаулығы. – Алматы: Атамұра, 2024.

A BROCHURE ABOUT YOUR TOWN

Уристемова Гулнар Оразбаевна
Түркістан облысы Жетісай ауданы
№74 ЖББМ
Ағылшын тілі пәні мұғалімі

Abstract. This article discusses the educational potential of the topic "A Brochure About Your Town" in English language teaching. The preparation of brochures about students' hometowns provides opportunities for developing communicative competence, creative thinking, research skills, cultural awareness, and digital literacy. The article analyzes the role of project-based learning in English language education and highlights how brochure design activities can improve students' speaking, writing, reading, and presentation skills. Furthermore, it explores effective teaching strategies that help students use English in meaningful real-life contexts while promoting local culture and heritage.

In modern education, one of the primary goals of English language teaching is to develop students' ability to communicate effectively in real-life situations. Learning a foreign language is no longer limited to memorizing vocabulary and grammar rules. Instead, it focuses on helping learners use the language as a practical tool for communication, information exchange, and cultural interaction. Therefore, teachers are encouraged to design authentic learning experiences that connect classroom activities with students' everyday lives. One effective way to achieve this goal is through the topic "A Brochure About Your Town."

Creating a brochure about one's hometown is a meaningful project that allows students to combine language learning with creativity and research. Through this activity, learners explore the history, culture, landmarks, traditions,

and attractions of their local community while using English as a medium of communication. As a result, students not only improve their language skills but also develop a deeper understanding of their own cultural identity.

The importance of communicative competence in English language education has increased significantly in recent years. Communicative competence refers to a learner's ability to use language appropriately and effectively in different social situations. It includes grammatical knowledge, vocabulary usage, pronunciation, sociocultural awareness, and strategic communication skills. Activities related to brochure creation provide an ideal platform for developing all these components simultaneously.

When students begin preparing a brochure about their town, they first engage in a research process. They gather information from various sources, including books, websites, local newspapers, interviews, and personal observations. This process develops information literacy skills and encourages learners to analyze and evaluate information critically. In addition, students learn how to identify key facts and organize information logically.

Research-based activities play an important role in language learning because they provide meaningful contexts for communication. Instead of studying language structures in isolation, students use English to achieve a specific purpose. They read authentic texts, take notes, summarize information, and transform collected data into a coherent brochure. Such tasks promote deeper learning and increase student engagement.

Reading skills are developed extensively throughout the project. Students read different types of texts about tourism, geography, history, culture, and local attractions. They learn how to identify main ideas, understand supporting details, and recognize important information. Exposure to authentic English materials also expands their vocabulary and improves their understanding of language structures.

Vocabulary development is another significant benefit of brochure-writing activities. Students encounter a wide range of topic-specific words related to tourism, architecture, geography, culture, history, and public services. For example, they learn expressions such as "historical landmark," "tourist attraction," "cultural heritage," "natural scenery," "local traditions," and "recreational facilities." Using these terms in meaningful contexts helps learners retain new vocabulary more effectively.

Writing is one of the most important skills developed through brochure creation. Unlike traditional essays, brochures require concise, clear, and persuasive language. Students must learn how to communicate essential information in a limited space while maintaining readers' interest. This challenges them to choose words carefully, organize ideas logically, and write with a specific audience in mind.

The process of drafting brochure texts encourages students to improve their grammatical accuracy and writing style. They revise their work multiple times, checking for spelling, punctuation, sentence structure, and coherence. Peer review and teacher feedback further contribute to the development of writing competence.

Speaking skills are strengthened when students present their brochures to classmates. Oral presentations provide opportunities for learners to explain their ideas, describe local attractions, answer questions, and express personal opinions. These activities help students gain confidence in public speaking and improve their pronunciation, fluency, and communication strategies.

Presentation activities also create authentic communicative situations. Students imagine that they are promoting their town to international visitors. This encourages them to think about audience needs and adapt their language accordingly. As a result, they develop practical communication skills that can be applied beyond the classroom.

Listening skills are integrated into the project through classroom discussions, presentations, interviews, and multimedia resources. Students listen to their classmates' presentations, watch tourism videos, and engage in collaborative discussions. These experiences improve their ability to understand spoken English in various contexts.

One of the greatest strengths of the brochure project is its ability to foster creativity. Students are responsible not only for writing the content but also for designing the brochure. They choose layouts, colors, images, and visual elements that best represent their town. This creative process allows learners to express their individuality and artistic abilities while completing an educational task.

Creative thinking is considered one of the essential competencies of the twenty-first century. Modern societies require individuals who can generate innovative ideas, solve problems creatively, and adapt to changing circumstances. Activities such as brochure design help students develop these skills by encouraging originality and imagination.

Project-based learning serves as an effective framework for implementing brochure activities. Project-based learning emphasizes student-centered inquiry, collaboration, and real-world application of knowledge. Students take responsibility for their learning, make decisions independently, and work toward producing a tangible final product.

During the project, learners collaborate in pairs or groups to gather information, divide responsibilities, and complete tasks. Collaborative learning promotes teamwork, leadership, communication, and interpersonal skills. Students learn how to negotiate ideas, solve conflicts, and support one another throughout the learning process.

The topic "A Brochure About Your Town" also contributes to cultural education. By exploring local traditions, historical sites, and cultural practices, students develop a stronger connection to their community. They learn to appreciate their cultural heritage while simultaneously developing the ability to present it to an international audience.

In today's globalized world, intercultural competence has become increasingly important. English language education should prepare learners not only to communicate linguistically but also to interact effectively with people from different cultural backgrounds. Creating brochures about local communities provides opportunities for students to compare cultures, identify unique characteristics, and develop intercultural awareness.

Digital technology can significantly enhance brochure projects. Students can use various software applications and online design platforms to create professional-looking brochures. These tools help learners develop digital literacy skills while increasing motivation and engagement.

Technology integration also supports differentiated instruction. Students with different learning preferences can contribute in various ways. Some may focus on writing, others on graphic design, research, or oral presentations. This flexibility allows every learner to participate successfully according to their strengths and interests.

Thus, the topic "A Brochure About Your Town" represents far more than a simple writing activity. It serves as a comprehensive educational project that develops language proficiency, creativity, critical thinking, collaboration, digital literacy, and cultural awareness. Through meaningful engagement with their local environment, students learn to use English as a practical tool for communication while gaining valuable life skills that extend beyond the classroom.

The successful implementation of the topic "A Brochure About Your Town" requires careful planning and effective instructional strategies. English language teachers play a crucial role in guiding students through the process of research, writing, design, and presentation. Although students are encouraged to work independently, teacher support remains essential for ensuring educational value and language development throughout the project.

At the beginning of the learning process, students should be introduced to the concept and purpose of brochures. A brochure is a promotional document designed to provide information in an attractive and accessible format. It is commonly used in tourism, business, education, and public communication. Understanding the purpose of brochures helps students recognize the importance of audience awareness and effective communication.

Teachers can start the project by presenting authentic examples of tourism brochures from different cities and countries. Students analyze the structure, language features, layout, and visual elements used in these materials. Such analysis helps learners identify key characteristics of successful brochures and provides practical models for their own work.

An important aspect of brochure writing is audience identification. Students should consider who will read their brochure. In most cases, the target audience consists of foreign tourists or international visitors who know little about the town. Therefore, students must select information that would be interesting and useful to such readers. This encourages learners to think critically about communication and information sharing.

The information-gathering stage is one of the most educationally valuable parts of the project. Students investigate different aspects of their town, including its geographical location, historical development, cultural attractions, natural landmarks, public facilities, local traditions, and recreational opportunities. This research process develops analytical thinking and information management skills.

During research activities, students learn to evaluate sources critically. Not all information found online is accurate or reliable. Teachers should encourage learners to compare multiple sources, verify facts, and identify trustworthy materials. These skills are particularly important in the digital age, where large amounts of information are readily available but not always accurate.

The writing stage provides extensive opportunities for language development. Students practice organizing ideas into logical sections and writing concise yet informative texts. Unlike academic essays, brochure texts must be clear, engaging, and easy to understand. This requires students to adapt their writing style to meet specific communication goals.

Teachers can introduce useful language structures commonly found in tourism brochures. For example, descriptive adjectives such as "beautiful," "historic," "charming," "modern," "vibrant," and "peaceful" help create positive impressions. Persuasive expressions such as "must-see attraction," "perfect destination," and "unique experience" encourage readers to visit the location.

Grammar instruction can also be integrated naturally into the project. Present Simple tense is frequently used to describe permanent features of a town. Comparative and superlative forms allow students to compare attractions and highlight special qualities. Passive voice can be introduced when discussing historical buildings or cultural sites. Through meaningful use of grammar in context, students develop greater accuracy and confidence.

Vocabulary acquisition becomes more effective when learners encounter new words in authentic situations. Instead of memorizing isolated vocabulary lists, students use new terms while researching, writing, discussing, and presenting information. This contextualized learning supports long-term retention and practical application.

Visual design is another important component of brochure creation. Students must consider how images, colors, fonts, and layouts contribute to communication. Effective visual design helps attract readers' attention and enhances understanding. By making design decisions, learners develop artistic awareness and visual communication skills.

Modern digital tools provide excellent opportunities for brochure design. Applications such as Canva, Microsoft Publisher, Adobe Express, and Google Slides allow students to create professional-quality products. These technologies not only improve the final appearance of brochures but also help students develop valuable digital competencies.

Digital literacy has become an essential educational objective in contemporary society. Students must learn how to use technology responsibly, effectively, and creatively. Brochure projects provide meaningful opportunities for practicing digital skills while maintaining a strong focus on language learning.

Collaboration is another significant educational benefit of brochure projects. When students work in groups, they share responsibilities and contribute different strengths. Some students may excel at research, others at writing, graphic design, editing, or presentation. Collaborative projects encourage mutual support and create opportunities for peer learning.

Group work also develops social and interpersonal competencies. Students learn how to communicate effectively, negotiate decisions, manage disagreements, and coordinate tasks. These experiences prepare learners for future academic and professional environments where teamwork is often essential.

The presentation phase represents the culmination of the project. Students share their brochures with classmates, teachers, and potentially wider audiences. Presentations require learners to explain their choices, justify their decisions, and respond to questions. This process strengthens oral communication skills and builds self-confidence.

Public speaking remains one of the most valuable skills students can develop. Through repeated presentation experiences, learners become more comfortable expressing themselves in English. They improve pronunciation, fluency, intonation, and audience engagement techniques.

Assessment of brochure projects should be comprehensive and balanced. Teachers should evaluate not only linguistic accuracy but also content quality, creativity, design effectiveness, research depth, and presentation skills. Such multidimensional assessment reflects the complexity of the learning process and recognizes diverse student strengths.

Formative assessment can be incorporated throughout the project. Teachers provide ongoing feedback during research, drafting, design, and presentation stages. This continuous support helps students improve their work before final submission and encourages reflective learning.

Peer assessment offers additional educational benefits. Students review each other's brochures using established criteria and provide constructive feedback. This process develops critical thinking, evaluative judgment, and communication skills. Furthermore, examining classmates' work often inspires new ideas and promotes higher standards of quality.

Self-assessment should also be encouraged. Learners reflect on their contributions, challenges, achievements, and areas for improvement. Reflection helps students become more aware of their learning processes and supports the development of independent learning habits.

The project can be expanded through interdisciplinary connections. Geography contributes knowledge about location and natural features. History provides information about important events and historical landmarks. Information technology supports digital design. Art contributes visual creativity. Such integration demonstrates the interconnected nature of knowledge and enriches the educational experience.

Brochure projects can also contribute to civic education and local identity formation. As students investigate their communities, they gain a deeper appreciation for local culture, history, and traditions. They begin to see themselves as active members of their communities and develop a stronger sense of belonging.

Furthermore, the project promotes tourism awareness and cultural preservation. Students recognize the value of local attractions and understand the importance of presenting their community positively to visitors. This can encourage responsible citizenship and cultural stewardship.

Motivation is another important outcome. Many students find brochure projects more engaging than traditional language exercises because they involve creativity, personal relevance, and real-world application. Increased motivation often leads to greater effort, deeper learning, and improved academic performance.

In addition, the project allows students to showcase their talents in various ways. Learners who may struggle with conventional tests can demonstrate their abilities through design, research, presentation, or teamwork. This inclusive approach supports diverse learning styles and strengths.

The topic "A Brochure About Your Town" therefore represents an effective example of learner-centered education. It combines language development with authentic communication, creativity, research, collaboration, and cultural exploration. Such projects align closely with modern educational goals and prepare students for the complex demands of contemporary society.

As education continues to evolve in response to technological, social, and economic changes, project-based activities such as "A Brochure About Your Town" are becoming increasingly valuable. These activities reflect contemporary educational priorities by emphasizing communication, creativity, collaboration, critical thinking, and real-world problem solving. Rather than focusing solely on the memorization of language structures, modern English language teaching seeks to provide meaningful learning experiences that prepare students for active participation in a globalized world.

One of the most significant advantages of brochure projects is their ability to integrate multiple competencies within a single learning experience. Students simultaneously practice reading, writing, speaking, and listening while developing research skills, digital literacy, and intercultural awareness. This integrated approach reflects the way language is used in authentic contexts outside the classroom.

The growing importance of twenty-first-century skills has transformed educational expectations worldwide. Employers increasingly seek individuals who can communicate effectively, think creatively, collaborate with others, and adapt to changing situations. Activities such as brochure creation provide opportunities for students to develop these competencies in meaningful and engaging ways.

Critical thinking is particularly important in the information age. Students are constantly exposed to large amounts of information from various sources. The ability to evaluate, analyze, and synthesize information has therefore become essential. During brochure projects, learners must decide which information is relevant, accurate, and appropriate for their audience. This process strengthens analytical skills and promotes informed decision-making.

Creativity remains another highly valued competency in modern society. Creative individuals are able to generate new ideas, solve problems innovatively, and contribute to social and economic development. Brochure projects encourage students to move beyond simple reproduction of information and engage in original thinking. Through design choices, content selection, and presentation strategies, learners develop their creative potential.

Communication skills developed through brochure projects extend beyond language learning. Students learn how to organize information clearly, adapt messages for specific audiences, and present ideas confidently. These abilities are essential not only in academic settings but also in future professional and personal contexts.

The role of digital technology continues to expand in education. As schools increasingly integrate digital tools into teaching and learning, students must develop the competencies necessary to navigate technological environments successfully. Brochure projects provide practical opportunities for learners to use digital applications responsibly and creatively.

Future developments in educational technology may further enhance brochure-based learning. Interactive digital brochures, virtual tours, augmented reality experiences, and multimedia presentations can transform traditional projects into highly engaging learning experiences. Such innovations offer exciting possibilities for increasing student motivation and participation.

Artificial intelligence tools may also support future brochure projects. Students could use AI-powered applications to assist with language editing, design suggestions, information organization, and translation support. However, it remains important that technology serves as a learning aid rather than replacing students' own thinking and creativity.

Teachers will continue to play a central role in guiding educational innovation. Technology cannot replace the professional judgment, emotional support, and pedagogical expertise that teachers provide. Effective learning occurs when technology and teaching complement one another in purposeful ways.

Professional development is therefore essential for English language teachers. Educators need opportunities to learn about new instructional approaches, digital resources, project-based methodologies, and assessment strategies. Continuous professional growth enables teachers to create engaging learning environments that meet contemporary educational needs.

The implementation of brochure projects can also support inclusive education. Students with diverse abilities, interests, and learning preferences can participate successfully by contributing in different ways. Some may focus on writing, others on research, design, photography, or oral presentation. This flexibility promotes equity and ensures meaningful participation for all learners.

Community involvement can further enrich brochure projects. Local historians, tourism specialists, cultural organizations, and community leaders may contribute valuable information and perspectives. Such partnerships strengthen connections between schools and communities while providing authentic learning opportunities.

The international dimension of English language education should not be overlooked. By preparing brochures intended for foreign visitors, students learn to view their communities from a global perspective. They consider how local culture might be perceived by international audiences and develop skills for intercultural communication.

Global citizenship education emphasizes respect for cultural diversity while fostering appreciation for local identity. Brochure projects support both objectives by encouraging students to celebrate their own communities while communicating with broader audiences. This balance is particularly important in an increasingly interconnected world.

Educational researchers have consistently emphasized the value of authentic learning tasks. Authentic tasks mirror real-world activities and provide meaningful purposes for learning. Creating a tourism brochure is an example of such a task because it involves genuine communication, practical problem-solving, and the production of a real product.

Motivation often increases when students understand the relevance of classroom activities. Many learners appreciate opportunities to create products that have practical value and personal significance. Brochure projects provide such opportunities by connecting language learning with students' experiences and local environments.

Long-term educational benefits extend beyond language acquisition. Students develop confidence, independence, responsibility, and perseverance. They learn how to manage complex projects, meet deadlines, collaborate effectively, and present their work publicly. These experiences contribute to personal growth and lifelong learning.

Furthermore, brochure projects help students recognize the importance of local heritage and cultural preservation. By researching historical sites, traditions, and community achievements, learners gain a deeper appreciation for their cultural environment. This awareness supports responsible citizenship and community engagement.

Educational success in the twenty-first century depends increasingly on the ability to connect knowledge across disciplines and apply learning in practical situations. The topic "A Brochure About Your Town" exemplifies this approach by integrating language learning with geography, history, culture, technology, and visual arts. Such interdisciplinary learning reflects the complexity of real-world challenges and opportunities.

Ultimately, brochure projects demonstrate how English language education can move beyond traditional instructional models toward more meaningful, student-centered learning experiences. Through active participation, authentic communication, and creative expression, students develop the competencies needed for future academic, professional, and social success.

The topic "A Brochure About Your Town" offers significant educational value in English language teaching. It provides an effective framework for developing communicative competence, creativity, critical thinking, research skills,

digital literacy, and cultural awareness. Through the process of researching, designing, writing, and presenting brochures, students engage in meaningful language use while exploring their local communities. The project supports learner-centered education, promotes authentic communication, and encourages interdisciplinary learning. Furthermore, it helps students develop confidence, independence, and a stronger connection to their cultural heritage. For English language teachers, brochure projects represent a powerful instructional strategy that aligns with contemporary educational goals and prepares learners for the demands of the modern world.

References

1. Brown, H. D. *Principles of Language Learning and Teaching*. New York: Pearson Education.
2. Harmer, J. *The Practice of English Language Teaching*. London: Pearson Longman.
3. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. *Approaches and Methods in Language Teaching*. Cambridge University Press.
4. Nunan, D. *Task-Based Language Teaching*. Cambridge University Press.
5. Ellis, R. *Task-Based Language Learning and Teaching*. Oxford University Press.
6. UNESCO. *Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives*. Paris.
7. OECD. *Future of Education and Skills 2030*. Paris.
8. Tomlinson, B. *Materials Development in Language Teaching*. Cambridge University Press.
9. Nation, I. S. P. *Learning Vocabulary in Another Language*. Cambridge University Press.
10. Scrivener, J. *Learning Teaching: The Essential Guide to English Language Teaching*. Macmillan Education.
11. Thomas, J. W. *A Review of Research on Project-Based Learning*. Autodesk Foundation.
12. Bell, S. Project-Based Learning for the 21st Century. *The Clearing House Journal*.
13. Digital Literacy in Education: Contemporary Approaches and Practices. London.
14. Modern Educational Technologies in Foreign Language Teaching. New York.
15. Innovative Methods of English Language Instruction in Secondary Education. Cambridge.

ОҚУШЫЛАРДЫҢ АЗАМАТТЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ТӘРБИЕ ЖҰМЫСЫ

Темирбулатова Индира Темирбулатовна
Батыс Қазақстан облысы әкімдігі білім басқармасы Жаңақала ауданының білім беру бөлімінің
«Жаңақала мектеп - гимназиясы» КММ
биология пәні мұғалімі

Аңдатпа. Бұл мақалада оқушылардың азаматтық жауапкершілігін қалыптастырудағы тәрбие жұмысының маңызы және сыныпта өткізілген іс-шаралардың нәтижелері қарастырылады Азаматтық жауапкершілік – өз міндетін түсінетін, қоғамға пайда келтіруге ұмтылатын және ел болашағына бейжай қарамайтын тұлғаның маңызды қасиеті. Қазіргі таңда мектептің басты міндеттерінің бірі – білімді ғана емес, жауапкершілігі жоғары, белсенді азамат тәрбиелеу. Осы мақсатта сыныбымда оқушылардың азаматтық ұстанымын қалыптастыруға бағытталған түрлі тәрбие іс-шаралары ұйымдастырылып келеді. Жыл бойы «Заң және тәртіп», «Мен – Қазақстан азаматымын», «Таза Қазақстан – таза болашақ» тақырыптарында тәрбие сағаттары өткізілді. Бұл шаралар оқушылардың құқықтары мен міндеттері туралы түсініктерін кеңейтіп, қоғам алдындағы жауапкершіліктерін сезінуге ықпал етті. Сонымен қатар сынып оқушылары мектеп және ауыл көлемінде ұйымдастырылған сенбіліктерге, экологиялық акцияларға белсенді қатысты. «Таза мектеп ауласы» акциясы барысында оқушылар қоршаған ортаны қорғаудың маңызын түсініп, қоғамдық еңбекке жауапкершілікпен қарауды үйренді.

Қайырымдылық бағытында өткізілген «Жақсылық жаса» акциясы оқушылардың мейірімділік пен жанашырлық қасиеттерін дамытуға мүмкіндік берді. Оқушылар мұқтаж жандарға көмек көрсетуге атсалысып, азаматтық жауапкершіліктің маңызды қыры – өзгеге қамқорлық көрсету екенін түсінді.

Сыныпта өткізілген пікірталастар мен дөңгелек үстелдер де оқушылардың белсенді азаматтық көзқарасын қалыптастыруға оң әсерін тигізді. Оқушылар өз пікірлерін ашық айтып, қоғамдық мәселелер бойынша ой бөлісуді үйренді.

Аталған жұмыстардың нәтижесінде оқушылардың қоғамдық іс-шараларға қатысу белсенділігі артты, өз міндеттеріне жауапкершілікпен қарау дағдылары қалыптасты. Олар мектеп өміріне белсенді араласып, ортақ іске үлес қосуға ұмтыла бастады.

Қорытындылай келе, азаматтық жауапкершілікті қалыптастырудағы тәрбие жұмысы оқушылардың тұлғалық дамуына үлкен әсер етеді. Сыныпта жүйелі ұйымдастырылған тәрбие іс-шаралары олардың белсенді азамат болып қалыптасуына және қоғамға пайдалы тұлға ретінде дамуына ықпал етеді.

Түйін сөздер: азаматтық жауапкершілік, тәрбие жұмысы, патриотизм, қайырымдылық, экологиялық тәрбие, оқушы тұлғасы.

СҰРАҚ ҚОЮ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ СЫНИ ОЙЛАУЫН ДАМЫТУ

Балтабаева Гульназ Оразалиевна
Түркістан облысы Сауран ауданы
Қ.Рысбеков атындағы №5 жалпы білім беретін мектеп жанындағы интернатының қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі

Аннотация. Қазіргі білім беру жүйесінде оқушылардың тек білімді меңгеруі ғана емес, оны талдай алуы, салыстыруы, дәлелдеуі, қорытынды жасауы және өмірлік жағдаяттарда қолдана білуі негізгі мақсаттардың біріне айналды. Осы тұрғыдан алғанда сыни ойлау дағдыларын қалыптастыру – әрбір пән мұғалімінің кәсіби міндеті. Әсіресе қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында сұрақ қою технологиясын тиімді қолдану арқылы оқушылардың тілдік, коммуникативтік және шығармашылық қабілеттерін дамытуға мол мүмкіндік бар. Дұрыс қойылған сұрақ оқушыны дайын жауапты қайталауға емес, ойлануға, пікір айтуға, дәлелдеуге, талдауға және өзіндік қорытынды жасауға жетелейді. Сондықтан сұрақ қою – оқу үдерісін жандандыратын, оқушылардың танымдық белсенділігін арттыратын және сыни ойлау мәдениетін қалыптастыратын тиімді педагогикалық құрал. Бұл мақалада сұрақ қоюдың теориялық негіздері, қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында қолданылу ерекшеліктері, сыни ойлауды дамытудағы педагогикалық мүмкіндіктері, мұғалімнің сұрақ құрастыру шеберлігі және тиімді сұрақтардың оқу сапасына ықпалы жан-жақты қарастырылады.

Білім беру жүйесіндегі жаңартылған мазмұн оқыту үдерісіне жаңа талаптар қойып отыр. Қазіргі мектептің басты мақсаты – оқушыға дайын ақпаратты ұсыну емес, оны өздігінен ізденуге, ақпаратты саралауға, дәлелдеуге және саналы шешім қабылдауға үйрету. Мұндай мақсатқа жетудің тиімді жолдарының бірі – сабақ барысында сапалы сұрақтар қою арқылы оқушылардың ойлау әрекетін ұйымдастыру. Себебі сұрақ – танымның бастауы. Әрбір жаңа білім сұрақтан басталып, ізденіс арқылы толықтырылады. Сондықтан мұғалімнің сабақтағы сұрақ қою мәдениеті оқыту сапасының маңызды көрсеткіштерінің бірі болып табылады.

Қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің ерекшелігі – оқушының тек тілдік білімін қалыптастырумен шектелмей, оның дүниетанымын, ұлттық құндылықтарға көзқарасын, сөз мәдениетін, эстетикалық талғамын және шығармашылық қабілетін дамытуында. Осы мақсаттарды жүзеге асыруда сұрақ қою әдісі ерекше орын алады. Әдеби шығарманы талдау барысында қойылған мазмұнды сұрақтар оқушыны кейіпкерлердің іс-әрекетін бағалауға, авторлық идеяны анықтауға, тарихи жағдайды саралауға және өз көзқарасын дәлелдеуге жетелейді. Ал қазақ тілі сабақтарында сұрақ қою грамматикалық заңдылықтарды жай жаттап алудан гөрі олардың қызметін түсінуге мүмкіндік береді.

Сыни ойлау – ақпаратты қабылдау, талдау, салыстыру, бағалау және негізделген қорытынды жасау қабілеті. Бұл қабілет өздігінен қалыптаспайды. Ол мұғалімнің мақсатты ұйымдастырған оқу әрекеті арқылы біртіндеп дамиды. Осы үдерістегі негізгі құралдардың бірі – сұрақ. Егер мұғалім тек есте сақтауға бағытталған қарапайым сұрақтармен шектелсе, оқушының ойлау деңгейі де сол деңгейде қалады. Ал талдауды, дәлелдеуді, болжам жасауды және бағалауды талап ететін сұрақтар оқушының жоғары деңгейдегі ойлау дағдыларын қалыптастырады.

Педагогикалық тәжірибеде сұрақ қоюдың маңызы ерте кезден-ақ дәлелденген. Ұлы ойшылдардың білім беру туралы еңбектерінде сұрақ адамның ақыл-ойын дамытудың негізгі құралы ретінде қарастырылған. Қазіргі педагогика ғылымында да тиімді сұрақ оқушының оқу мотивациясын арттыратын, зерттеушілік әрекетін қалыптастыратын және білімді саналы меңгеруге ықпал ететін әдіс ретінде танылады. Сондықтан мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі оның сұрақ құрастыру және оларды орынды қолдану шеберлігімен де бағаланады.

Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында қойылатын сұрақтардың мазмұны оқу мақсатына сәйкес болуы қажет. Әрбір сұрақ белгілі бір нәтижеге бағытталғанда ғана тиімді болады. Кей жағдайда мұғалімнің қойған сұрағы өте қарапайым болып, оқушы тек оқулықтағы сөйлемді қайталаумен шектеледі. Мұндай жағдайда танымдық әрекет белсенбейді. Ал «Неліктен?», «Қалай ойлайсың?», «Егер...?», «Сенің пікіріңше...», «Автор бұл ойды қандай мақсатпен қолданды?», «Бұл жағдай қазіргі қоғаммен қалай байланысты?» сияқты ашық сұрақтар оқушылардың ойын тереңдетіп, пікір айтуына мүмкіндік береді.

Сұрақ қою арқылы оқушылардың ауызша сөйлеу мәдениеті де дамиды. Қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің басты міндеттерінің бірі – оқушының өз ойын сауатты әрі жүйелі жеткізе білуіне жағдай жасау. Сабақ барысында мұғалімнің жүйелі түрде қойған сұрақтарына жауап беру кезінде оқушылар сөздік қорын байытады, әдеби тіл нормаларын қолдануға үйренеді, өз пікірін дәлелдеудің тиімді жолдарын меңгереді. Бұл олардың коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыруға оң әсер етеді.

Әдеби шығармаларды оқыту барысында сұрақ қоюдың мүмкіндігі ерекше. Көркем мәтінді жай ғана мазмұндау оқушының сыни ойлауын дамытпайды. Ал кейіпкердің әрекетіне баға беру, оның мінезін басқа кейіпкерлермен салыстыру, авторлық ұстанымды анықтау немесе шығарманың бүгінгі қоғамдағы өзектілігін талдау сияқты сұрақтар оқушының аналитикалық ойлауын қалыптастырады. Осындай жұмыстар арқылы әдебиет сабағы тек мәтінді меңгеру емес, тұлғаның дүниетанымын қалыптастыру алаңына айналады.

Қазақ тілі сабақтарында да сұрақ қоюдың орны ерекше. Грамматикалық ережені дайын түрде айту оқушының есте сақтау қабілетін ғана дамытады. Ал мұғалім оқушыға мысалдар ұсыну арқылы заңдылықты

өздігінен анықтауға мүмкіндік берсе, білім әлдеқайда берік қалыптасады. Мысалы, бірнеше сөйлемді талдап, олардың ортақ ерекшелігін анықтау, белгілі бір тілдік құбылыстың қолданылу себебін түсіндіру немесе ережені өмірлік мысалдармен дәлелдеу сияқты тапсырмалар оқушының зерттеушілік қабілетін дамытады.

Қазіргі сабақта мұғалімнің негізгі рөлі – білімді хабарлаушы емес, оқушының ойлау әрекетін ұйымдастырушы. Сондықтан сұрақ қоюдың сапасы оқу нәтижесіне тікелей әсер етеді. Мұғалім оқушыларға дайын қорытындыны ұсынбай, сұрақтар арқылы оларды сол қорытындыға өздігінен жеткізген жағдайда ғана оқу үдерісі нәтижелі болады. Мұндай сабақтарда оқушы өзін зерттеуші ретінде сезінеді, жаңа білімді дайын күйінде емес, ізденіс арқылы меңгереді.

Сұрақ қоюдың тиімділігі оқушылардың психологиялық ерекшеліктерін ескерумен де байланысты. Кейбір оқушылар ашық пікір айтуға бірден дайын болмауы мүмкін. Сондықтан мұғалім алдымен қарапайым сұрақтардан бастап, біртіндеп күрделі талдау сұрақтарына көшуі қажет. Мұндай жүйелілік оқушылардың өзіне деген сенімін арттырып, сабаққа белсенді қатысуына ықпал етеді. Сонымен бірге мұғалім әр оқушының жауабын құрметпен қабылдап, оның ойын дамытуға бағытталған қосымша сұрақтар қоюы маңызды.

Сыни ойлауды дамытуда кері сұрақтардың да маңызы зор. Мұғалім оқушының жауабын тыңдап болған соң: «Бұл пікіріңді қандай дәлелмен негіздей аласың?», «Басқаша ойлауға бола ма?», «Тағы қандай мысал келтіруге болады?», «Егер жағдай өзгерсе, сенің жауабың өзгере ме?» деген сұрақтар арқылы оқушыны тереңірек ойлануға жетелейді. Мұндай диалогтік оқыту барысында оқушылардың логикалық ойлауы, дәлелдеу мәдениеті және пікірталас жүргізу қабілеті қалыптасады.

Сұрақ қою арқылы ұйымдастырылған сабақтарда оқушылар бір-бірінің пікірін тыңдауға, салыстыруға және өз ойын дәлелдеуге үйренеді. Бұл олардың әлеуметтік дағдыларын да дамытады. Сабақта пікір алуандығы қалыптасып, әрбір оқушының көзқарасына құрметпен қарау мәдениеті орнығады. Осындай ортада оқушылар еркін ойлап, шығармашылық бастамаларын көрсетуге мүмкіндік алады.

Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында сұрақ қою тек білімді тексерудің құралы емес, білімді қалыптастырудың, ойлауды дамытудың және тұлғаның интеллектуалдық әлеуетін арттырудың маңызды әдісі болып табылады. Сондықтан мұғалімнің әрбір сұрағы оқу мақсатына сәйкес, оқушының жас ерекшелігіне лайық және оның сыни ойлауын дамытуға бағытталған болуы тиіс. Осындай педагогикалық ұстаным сабақтың сапасын арттырып қана қоймай, білім алушылардың өмір бойы білім алуға деген ішкі қажеттілігін қалыптастыруға ықпал етеді.

Сұрақ қою технологиясын тиімді қолдану мұғалімнен жоғары кәсіби дайындықты талап етеді. Әрбір сұрақтың артында нақты педагогикалық мақсат болуы тиіс. Мұғалім сабаққа дайындалу барысында тек қандай мәтінді немесе қандай грамматикалық тақырыпты түсіндіретінін ғана емес, сол тақырып бойынша оқушыларды қандай ойлау әрекетіне жетелейтінін де алдын ала жоспарлағаны жөн. Бұл жерде сұрақтардың бірізділігі ерекше маңызға ие. Алғашқы сұрақтар оқушылардың бұрынғы білімін еске түсіруге бағытталса, кейінгі сұрақтар жаңа ақпаратты талдауға, салыстыруға, дәлелдеуге және қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Осындай жүйелілік оқыту үдерісінің тиімділігін арттырады.

Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында сұрақтардың мазмұны әртүрлі болуы мүмкін. Кейбір сұрақтар оқушының есте сақтау қабілетін анықтаса, енді біреулері оның талдау жасау, пікір айту немесе шығармашылық ойлау деңгейін көрсетеді. Сондықтан мұғалім бір ғана сұрақ түрімен шектелмей, оқу мақсатына сәйкес әртүрлі деңгейдегі сұрақтарды қолдануы қажет. Бұл оқушылардың ойлау әрекетінің біртіндеп күрделенуіне мүмкіндік береді және олардың сабақтағы белсенділігін арттырады.

Әдеби шығарманы оқыту барысында қойылатын сұрақтардың тәрбиелік мәні де ерекше. Әрбір көркем шығарма белгілі бір идеяны, адамгершілік құндылықтарды және өмірлік ұстанымдарды насихаттайды. Егер мұғалім шығарманы тек мазмұндап шығумен шектелсе, оқушылар оның терең мағынасын толық түсіне алмауы мүмкін. Ал кейіпкерлердің әрекеттеріне баға беруді, олардың шешімдерінің себептерін анықтауды, тарихи кезеңмен байланыстыруды немесе қазіргі қоғаммен салыстыруды талап ететін сұрақтар оқушылардың дүниетанымын кеңейтеді. Осындай жұмыстардың нәтижесінде әдебиет сабағы тек пәндік білім берумен ғана емес, тұлғаның рухани дамуына ықпал ететін маңызды ортаға айналады.

Қазақ тілі сабақтарында сұрақ қою оқушылардың тілдік құзыреттілігін қалыптастыруға тікелей әсер етеді. Мысалы, жаңа грамматикалық тақырыпты түсіндіру кезінде мұғалім оқушыларға бірнеше тілдік мысал ұсынып, олардың ортақ белгілерін анықтауға бағытталған сұрақтар қоя алады. Бұл тәсіл оқушының дайын ережені жаттап алуынан гөрі, заңдылықты өздігінен анықтауына мүмкіндік береді. Өздігінен анықталған білім әлдеқайда берік сақталады және кейінгі оқу барысында тиімді қолданылады.

Сұрақ қоюдың маңызды ерекшеліктерінің бірі – оқушылардың зерттеушілік қабілетін дамытуында. Сабақ барысында мұғалім нақты жауабы жоқ, бірнеше көзқарасты талап ететін сұрақтарды қолданғанда оқушылар өз пікірін дәлелдеуге, қосымша ақпарат іздеуге және әртүрлі көзқарастарды салыстыруға үйренеді. Бұл олардың ғылыми ізденіс мәдениетін қалыптастырады. Болашақта мұндай дағдылар жобалық жұмыстарды орындауда, ғылыми мақалалар жазуда және жоғары оқу орындарында білім алуда маңызды рөл атқарады.

Сыни ойлауды дамытуда мұғалімнің күту уақыты да ерекше маңызға ие. Кейде мұғалім сұрақ қойғаннан кейін жауапты бірден күтеді немесе өзі айтып қояды. Мұндай жағдайда оқушылардың ойлануына жеткілікті мүмкіндік берілмейді. Ал бірнеше секундтық ойлану уақыты оқушылардың жауаптарын саналы түрде құруына, дәлелдерді жүйелеуіне және нақты тұжырым жасауына көмектеседі. Сондықтан тиімді сабақ барысында мұғалім тек сұрақ қоюмен ғана шектелмей, оқушылардың ойланып жауап беруіне де жағдай жасауы қажет.

Сұрақ қою барысында мұғалімнің сөйлеу мәдениеті де үлкен рөл атқарады. Сұрақ түсінікті, нақты және оқушының жас ерекшелігіне сәйкес болуы керек. Өте күрделі немесе екіұшты қойылған сұрақ оқушыны шатастырып, оның белсенділігін төмендетуі мүмкін. Сондықтан мұғалім қысқа әрі мазмұнды сұрақтар құрастырып, қажет болған жағдайда қосымша нақтылаушы сұрақтар арқылы оқушының ойын толық ашуына мүмкіндік жасағаны дұрыс.

Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында диалогтік оқытудың маңызы ерекше. Диалог барысында қойылған сұрақтар оқушылардың бір-бірімен пікір алмасуына, өз ойын дәлелдеуге және өзгелердің пікіріне құрметпен қарауына үйретеді. Мұндай сабақтарда мұғалімнің рөлі бағыттаушы сипатта болады. Ол оқушылардың жауаптарын бағалап қана қоймай, жаңа сұрақтар арқылы олардың ойын тереңдетіп, мәселені жан-жақты қарастыруға ықпал етеді. Осылайша сабақ зерттеушілік әңгіме түрінде ұйымдастырылып, әрбір оқушы оқу әрекетінің белсенді қатысушысына айналады.

Қазіргі білім беру жүйесінде қалыптастырушы бағалау маңызды орын алады. Сұрақ қою осы бағалаудың тиімді құралдарының бірі болып саналады. Мұғалім оқушының жауабын тыңдау арқылы оның тақырыпты қаншалықты меңгергенін, қандай қиындықтары бар екенін және қандай қолдау қажет екенін анықтай алады. Осы ақпарат негізінде келесі оқу әрекеттері жоспарланып, жеке қолдау көрсетіледі. Сондықтан сұрақ қою тек оқыту емес, бағалау қызметін де атқарады.

Сыни ойлауды дамыту барысында оқушылардың өзара сұрақ қоюына да мүмкіндік беру қажет. Егер оқушылар тек мұғалімнің сұрақтарына жауап беріп қана қоймай, бір-біріне сұрақ қойып, пікірталас ұйымдастырса, олардың танымдық белсенділігі әлдеқайда жоғары болады. Бұл тәсіл жауапкершілік сезімін қалыптастырып, оқушылардың оқу үдерісіне белсенді қатысуына жағдай жасайды. Сонымен қатар олар сапалы сұрақ құрастырудың өзін де үйренеді.

Сұрақ қоюдың тиімділігі цифрлық білім беру жағдайында да сақталады. Интерактивті платформалар, онлайн пікірталастар, электрондық тапсырмалар және цифрлық викториналар арқылы мұғалім әртүрлі форматтағы сұрақтарды ұйымдастыра алады. Мұндай ортада оқушылар өз пікірін жазбаша да, ауызша да білдіруге мүмкіндік алады. Әсіресе қазақ тілі мен әдебиеті пәнінде электрондық мәтіндермен жұмыс жасау барысында сұрақ қою әдісі мәтінді терең түсінуге және авторлық идеяны анықтауға ықпал етеді.

Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында сұрақ қоюдың тағы бір маңызды бағыты – оқушылардың шығармашылық әлеуетін дамыту. Мысалы, «Егер сен шығарма авторы болсаң, оқиғаны қалай аяқтар едің?», «Кейіпкердің орнына өзіңді қойып көр», «Оқиғаның басқа шешімі болуы мүмкін бе?» деген сұрақтар оқушылардың қиялын дамытып, шығармашылық ойлауын қалыптастырады. Осындай тапсырмалар олардың эссе, шығарма, пікір жазу және әдеби талдау жұмыстарын сапалы орындауына негіз болады.

Мұғалім әр сабақтан кейін өзінің сұрақ қою тәжірибесіне талдау жасап отырғаны дұрыс. Қандай сұрақтар оқушыларды белсенді ойландырды, қай сұрақтарға жауап беру қиын болды, қандай сұрақтар пікірталас туғызды деген мәселелерді саралау арқылы келесі сабақтардың сапасын жақсартуға болады. Рефлексиялық талдау мұғалімнің кәсіби дамуына ықпал етіп, сұрақ қою шеберлігін жетілдіруге мүмкіндік береді.

Сұрақ қою арқылы ұйымдастырылған сабақтарда оқушылардың оқу мотивациясы тұрақты қалыптасады. Олар дайын ақпаратты қабылдаушы емес, білімді өздігінен құрастырушы тұлға ретінде әрекет етеді. Мұндай жағдайда оқушылардың пәнге деген қызығушылығы артып, білім сапасы жоғарылайды. Сонымен қатар өз ойын еркін жеткізуге, дәлелдеуге және пікірін қорғауға үйренген оқушылардың өмірлік құзыреттіліктері де қалыптасады.

Осылайша сұрақ қою әдісі қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарының мазмұнын байытып қана қоймай, оқушылардың интеллектуалдық, коммуникативтік және шығармашылық дамуына жан-жақты ықпал етеді. Сондықтан әрбір мұғалім сұрақтарды ғылыми-әдістемелік тұрғыдан жоспарлап, оларды сабақтың барлық кезеңінде мақсатты түрде қолдануға ұмтылғаны жөн. Осындай жүйелі жұмыс нәтижесінде оқушылардың сыни ойлау мәдениеті қалыптасып, олардың білімді саналы меңгеруі қамтамасыз етіледі.

Сұрақ қою арқылы оқушылардың сыни ойлауын дамыту – қазіргі білім беру жүйесіндегі ең өзекті педагогикалық бағыттардың бірі. Білім мазмұнының жаңаруы мұғалімнен тек пәндік білімді сапалы меңгертуді ғана емес, сонымен бірге оқушылардың ойлау мәдениетін қалыптастыруды талап етеді. Осы тұрғыдан алғанда сұрақ қою әдісі оқу үдерісін ұйымдастырудың тиімді педагогикалық құралы болып табылады. Себебі сапалы сұрақ оқушыны дайын жауапты қайталауға емес, ақпаратты талдауға, салыстыруға, дәлелдеуге, қорытынды жасауға және өз көзқарасын қалыптастыруға жетелейді. Мұндай оқу әрекеті оқушының танымдық белсенділігін арттырып, өмір бойы білім алуға қажетті дағдылардың қалыптасуына ықпал етеді.

Қазақ тілі мен әдебиеті пәні оқушылардың тілдік білімін жетілдірумен қатар, олардың ұлттық дүниетанымын, рухани мәдениетін, эстетикалық талғамын және азаматтық көзқарасын қалыптастыруда маңызды орын алады. Сондықтан бұл пәндерде қойылатын сұрақтардың мазмұны тек оқу материалының көлемімен шектелмеуі тиіс. Әрбір сұрақ оқушының мәтінді түсінуіне, авторлық идеяны анықтауына, кейіпкерлердің әрекеттерін бағалауына, тарихи және қоғамдық құбылыстарды байланыстыруына, өз ойын дәлелдеуге және жеке пікір қалыптастыруына бағытталуы қажет. Осындай жүйелі жұмыс нәтижесінде оқушылардың сыни ойлауы ғана емес, олардың сөз мәдениеті мен коммуникативтік құзыреттілігі де дамиды.

Сұрақ қоюдың тиімділігі оның сапасына тікелей байланысты. Мұғалімнің әрбір сұрағы сабақтың оқу мақсатына сәйкес құрылып, оқушының жас ерекшелігі мен дайындық деңгейін ескерген жағдайда ғана жоғары нәтиже береді. Ашық сұрақтар, проблемалық жағдаяттар, салыстыруға, талдауға және дәлелдеуге негізделген

тапсырмалар оқушылардың жоғары деңгейдегі ойлау дағдыларын қалыптастырады. Сонымен бірге мұндай сұрақтар оқушылардың шығармашылық қабілетін дамытып, білімді өмірлік тәжірибемен байланыстыруға мүмкіндік береді.

Сыни ойлауды қалыптастыру барысында сабақтағы психологиялық ахуалдың да маңызы ерекше. Егер оқушы өз ойын еркін айтуға, қателесуге қорықпай пікір білдіруге мүмкіндік алса, оның танымдық белсенділігі артады. Сондықтан мұғалім оқушылардың жауаптарын құрметпен қабылдап, оларды қолдап, қосымша сұрақтар арқылы ойларын толықтыруға бағыттап отырғаны дұрыс. Мұндай ізгі қарым-қатынас оқушылардың өз күшіне деген сенімін нығайтып, сабақтағы белсенділігін тұрақты қалыптастырады.

Қазіргі білім беру жүйесінде қалыптастырушы бағалау оқу үдерісінің маңызды құрамдас бөлігіне айналды. Осы тұрғыдан алғанда сұрақ қою бағалау құралы ретінде де тиімді қызмет атқарады. Мұғалім оқушылардың жауаптарын тыңдау арқылы олардың білім деңгейін, түсіну дәрежесін, логикалық ойлауын және дәлелдеу қабілетін анықтай алады. Бұл өз кезегінде келесі оқу әрекеттерін жоспарлауға, оқушыларға дер кезінде қолдау көрсетуге және оқыту сапасын арттыруға мүмкіндік береді.

Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында сұрақ қоюдың нәтижелілігі мұғалімнің кәсіби құзыреттілігімен тығыз байланысты. Мұғалім оқу мақсатына сәйкес сұрақтарды алдын ала жоспарлап, олардың сабақтың әр кезеңінде қалай қолданылатынын нақты анықтауы қажет. Сонымен бірге оқушылардың жауаптарына байланысты жаңа сұрақтар құрастырып, диалогті табиғи түрде жалғастыра білу де педагогикалық шеберліктің маңызды көрсеткіші болып табылады. Осындай кәсіби икемділік оқу үдерісінің тиімділігін арттырып, оқушылардың танымдық қызығушылығын сақтайды.

Заманауи білім беру жағдайында ақпарат көлемі күн сайын артып келеді. Сондықтан оқушыларға барлық ақпаратты жаттатудан гөрі, оны талдай білуге, бағалауға және тиімді қолдануға үйрету әлдеқайда маңызды. Сұрақ қою технологиясы осы мақсатқа толық сәйкес келеді. Ол оқушылардың ақпаратпен жұмыс істеу мәдениетін қалыптастырып, деректердің шынайылығын бағалауға, дәлелдер келтіруге және негізделген шешім қабылдауға үйретеді. Бұл қасиеттер қазіргі қоғамда әрбір азаматқа қажетті маңызды құзыреттердің қатарына жатады.

Сұрақ қою арқылы ұйымдастырылған сабақтарда оқушылардың бірлескен жұмысы да тиімді жүзеге асады. Олар пікір алмасады, бір-бірінің ойын тыңдайды, дәлелдерді салыстырады және ортақ қорытындыға келеді. Осындай әрекеттер арқылы оқушылардың әлеуметтік дағдылары, көшбасшылық қасиеттері және ұжыммен жұмыс жасау мәдениеті қалыптасады. Сонымен қатар олар өз пікірін мәдениетті түрде қорғауға және өзгелердің көзқарасына құрметпен қарауға үйренеді.

Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында сұрақ қою әдісін жүйелі пайдалану оқушылардың шығармашылық әлеуетін дамытуға да мүмкіндік береді. Әдеби кейіпкерлердің іс-әрекетіне баға беру, балама шешім ұсыну, шығарманың аяқталуын өзгерту немесе белгілі бір мәселе бойынша эссе жазуға негіз болатын сұрақтар оқушылардың қиялын дамытып, шығармашылық ізденіске жетелейді. Осындай жұмыстар олардың функционалдық сауаттылығының қалыптасуына және алған білімін өмірде қолдануына ықпал етеді.

Қорыта айтқанда, сұрақ қою арқылы оқушылардың сыни ойлауын дамыту – қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарының сапасын арттырудың тиімді жолдарының бірі. Сапалы сұрақтар оқушылардың танымдық белсенділігін күшейтіп, өздігінен ойлауына, дәлелді пікір айтуына, ақпаратты талдауына және саналы қорытынды жасауына мүмкіндік береді. Сонымен бірге бұл әдіс оқушылардың тілдік құзыреттілігін, коммуникативтік мәдениетін, шығармашылық қабілетін және зерттеушілік дағдыларын кешенді түрде дамытады. Сондықтан қазіргі мұғалім әрбір сабағында сұрақ қою технологиясын мақсатты, ғылыми негізде және жүйелі түрде қолдануға ұмтылғаны жөн. Осындай педагогикалық ұстаным ғана оқушылардың өмір бойы білім алуға дайын, сыни ойлайтын, ұлттық құндылықтарды құрметтейтін және өз пікірін еркін жеткізе алатын тұлға болып қалыптасуына мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Ахмет Байтұрсынұлы. *Тіл тағылымы*. – Алматы.
2. Мағжан Жұмабаев. *Педагогика*. – Алматы.
3. Лев Выготский. *Ойлау және сөйлеу*.
4. Бенджамин Блум. *Taxonomy of Educational Objectives*.
5. Джон Дьюи. *How We Think*.
6. Роберт Эннис. Сыни ойлау теориясына арналған ғылыми еңбектері.
7. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. Жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты.
8. ЫБырай Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы. Қазақ тілі мен әдебиеті пәні бойынша оқу бағдарламалары және әдістемелік ұсынымдар.
9. Қазақ тілі мен әдебиетін оқыту әдістемесіне арналған отандық және шетелдік ғылыми-педагогикалық еңбектер.

ЧТО ЗА ПРЕЛЕСТЬ ЭТИ СКАЗКИ!

Айтжанова Назгүл Кәкімғалиқызы
Батыс Қазақстан облысы Сырым ауданы
Талдыбұлақ мектеп-бөбөкжай балабақша кешені

Раздел	**Семья**	
Учитель	**Н.К.Айтжанова**	
Дата	**17.10.2025**	
Класс: 5	Количество присутствующих:	Количество отсутствующих:
Тема урока	**Что за прелесть эти сказки! Болгарская сказка «Сказка о бочке».**	
Цели обучения в соответствии с учебной программой:	5.3.6.1 анализировать содержание небольших произведений фольклора и литературы, определяя тему и основную идею; 5.4.7.1 применять знаки препинания в простых предложениях с обращениями и однородными членами.	
Цели урока	- Научить учащихся анализировать содержание сказки, определять её тему и идею. - Совершенствовать умение использовать знаки препинания в предложениях с обращениями и однородными членами.	
Привитие ценностей П.№194 (30.07.2024г)-Программа «Біртұтас тәрбие» П.№123 (2.05.2025г)-Воспитание честности и справедливости через проект «Адал азамат»	«Независимость и патриотизм» Цитата недели: «Любовь к Родине - начинается с семьи!» -Знание традиций и ценностей семьи.	
План		

Этап урока/ время	**Действия педагога**	**Действия ученика**	**Оценивание**	**Ресурсы**
Начало урока 5 мин.	1.Организационный момент. Психологический настрой. Посмотрите друг на друга, улыбнитесь. Пусть доброе настроение сопровождает нас весь урок. Сядьте удобно и скажите себе: «Я готов слушать, думать и творить!» Проверка посещаемости и готовности учащихся. Проверка домашней работы. Мозговой штурм, показ отрывка сказки «Колобок» в ИИ - Ребята, сегодня у нас необычный урок. Мы	Улыбаются, приветствуют друг друга, настраиваются на работу, произносят вслух фразу. Должны составить свои образы, с помощью описания Отвечают на вопросы, вспоминают знакомые сказки.	ФО Похвала учителя <u>Дескриптор</u> -правильно составляет образ с помощью описания – **1 б.**	

	отправимся в волшебный мир сказок! **Актуализация знаний.** -Ребята, вы любите сказки? -Вспомните, какие народные сказки вы знаете. В каждой сказке есть чудо, выдумка и поучительный смысл. Ознакомление с видами сказки, с обращением и однородными членами предложений.			 Презентация
Середина урока 37 мин.	**2.Изучение нового материала** -Ребята, сейчас вы будете смотреть болгарскую народную сказку «Сказка о бочке». Слушайте внимательно, постарайтесь понять, чему она учит, что хотел сказать старик своим сыновьям. После увиденного вы выполните разные задания, чтобы лучше осмыслить смысл притчи. https://youtu.be/nFtgywHO9zg Словарная работа **Притча** - короткий поучительный рассказ, в котором всегда есть скрытый смысл, мораль. **Растолковать**- объяснить, раскрыть смысл чего-либо (например, смысл притчи). **Плотник** - мастер, который обрабатывает древесину, строит дома, делает мебель. **Бондарь** - мастер, который делает бочки, кадки, ушаты. **Клепки** - отдельные, изогнутые доски, из которых составляется тело бочки или кадки. **Обручи** - металлические или деревянные кольца, которые плотно стягивают клепки, не давая бочке развалиться. **3. Освоение изученного материала.** **1. Игра на платформе.** А теперь проверим, как вы запомнили сказку! - На экране игра «Викторина». – Внимательно читайте вопрос и выбирайте правильный ответ. -Побеждает тот, кто ответит точно и быстрее всех!	Смотрят видео Повторяют за учителем. Играют в Wordwall, выбирают правильные ответы Работа в группах	Взаимооценивание Дескриптор -анализирует содержание- **1б.** -определяет основную тему- **1б.** -точно и быстро отвечает на вопросы - **1б.** *Взаимооценивание «Две звезды, одно пожелание»* Дескриптор	https://youtu.be/nFtgywHO9zg https://wordwall.net/ru/resource/99445570

	 2.Задание: Расставь знаки препинания ***Инструкция:*** Перепишите предложения, расставляя пропущенные знаки препинания (запятые, двоеточия, тире). <u>1 группа</u> **1.Дети мои берегите обручи и мир и любовь** они дороже **всякого вина**. **(Ответ):Дети мои**, **берегите и обручи**, **и мир**, **и любовь** — они дороже **всякого вина**. 2.Бондарь смастерил **всё** для бочки **клепки днище обручи**. **(Ответ):**Бондарь смастерил **всё** для бочки: **клепки, днище, обручи**. <u>2 группа</u> 3.Ты была **крепкая но рассохлась старая бочка**. **(Ответ):**Ты была **крепкая**, **но рассохлась**, **старая бочка**. 4.Крепкая семья не боится **ни горя ни бед ни злобы доченька**. **(Ответ):**Крепкая семья не боится **ни горя, ни бед, ни злобы, доченька**. <u>3 группа</u> 5.В нашем доме есть **всё** для счастья **мир согласие уважение**. **(Ответ):**В нашем доме есть **всё** для счастья: **мир, согласие, уважение**. 6.Ты не послушал отца **брат а сразу поспорил**. **(Ответ):**Ты не послушал отца, **брат**, **а сразу поспорил**. **2. Метод «Оживи предмет»** Составьте описание бочки, используя таблицу. Представьте, что она может говорить. Как выглядит? / Из чего сделано? / Для нуж	Находят нужный фрагмент, читают, объединяют в образ бочки	-переписывает предложение -**1б.** - расставляет знаки препинания-**1б.** -выразительно читает предложение – **1б.** -соблюдает орфоэпические нормы – **1 б.** Самооценивание <u>Дескриптор</u> - использует слова из текста-**1б.** - создает образ бочки-**1б.**	Карточки Рабочие листы Клей Листы самооценивания ФИ ученика / 1 / 2 / 3 / 4

				По фантазии
1	2	3		4

.
-Сегодня мы убедились, что согласие и доброта делают семью крепкой.
Берегите тепло своих близких это и есть настоящая сила и богатство человека. А наша общая единая семья – это наша Родина. И если мы все будем добры и терпеливы друг к другу, то и наша Родина будет сильной, независимой, и никто не сможет нарушить наш покой.

Конец урока 3 мин.	**Рефлексия** -Подумайте, чему научила нас сказка. Выберите один листик, которое отражает ваше чувство после урока: Радость –Доброта-Согласие-Семья-Родина-Мудрость **Домашняя работа** Графический органайзер «Кластер» по теме «Сказка». -Какие виды сказок вы запомнили из текста?	Выбирают слово, объясняют свой выбор.	Комментарии учителя Дерево успеха	

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ПРЕПОДАВАНИИ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ: ВОЗМОЖНОСТИ И ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ РИСКИ

Өсербай Ұлжан Салманқызы
Туркестанская область Мактааральский район
КГУ ООШ №3 им. А. Пушкина
Учитель русского языка и литературы

Аннотация. В статье рассматриваются возможности и педагогические риски использования искусственного интеллекта в преподавании русского языка и литературы в условиях современной цифровой образовательной среды. Анализируются основные направления применения интеллектуальных технологий в образовательном процессе, их влияние на формирование языковой, коммуникативной и читательской компетентности обучающихся. Особое внимание уделяется вопросам трансформации профессиональной деятельности учителя, изменениям в организации учебного процесса, возможностям персонализации обучения

и развитию творческого потенциала учащихся. Наряду с преимуществами использования искусственного интеллекта рассматриваются существующие педагогические, методические и этические риски, связанные со снижением самостоятельности школьников, нарушением принципов академической честности, ослаблением критического мышления и уменьшением роли художественного анализа литературных произведений. Делается вывод о необходимости разумной интеграции искусственного интеллекта в образовательную практику при сохранении ведущей роли педагога как организатора, наставника и носителя гуманистических ценностей образования.

В последние годы искусственный интеллект становится одним из наиболее обсуждаемых направлений развития цифровых технологий в образовании. Стремительное совершенствование интеллектуальных алгоритмов, появление генеративных моделей обработки естественного языка, автоматизированных систем анализа текста и образовательных платформ открывают принципиально новые возможности для организации обучения практически по всем школьным предметам. Особенно заметное влияние данные технологии оказывают на преподавание гуманитарных дисциплин, в частности русского языка и литературы, где традиционно ведущую роль играют работа с текстом, развитие речи, анализ художественных произведений, формирование критического мышления и воспитание культурной личности.

Современный этап развития образования характеризуется переходом к цифровой образовательной среде, в которой информационные технологии становятся не вспомогательным, а полноценным компонентом учебного процесса. Если ранее компьютер использовался преимущественно как средство поиска информации или демонстрации учебных материалов, то сегодня искусственный интеллект способен самостоятельно создавать тексты, выполнять лингвистический анализ, проверять письменные работы, формулировать задания различного уровня сложности, моделировать диалог с учеником, разрабатывать индивидуальные образовательные маршруты и выполнять многие другие функции, которые еще несколько лет назад относились исключительно к компетенции педагога.

Подобные изменения закономерно вызывают интерес научного сообщества и практикующих учителей. Использование интеллектуальных технологий становится одним из важнейших факторов модернизации образования, поскольку позволяет существенно повысить эффективность обучения, обеспечить персонализацию образовательного процесса, расширить возможности самостоятельной работы учащихся и оптимизировать деятельность самого учителя. Вместе с тем активное внедрение искусственного интеллекта сопровождается возникновением новых педагогических проблем, требующих серьезного научного осмысления.

Особое место среди школьных дисциплин занимает русский язык. Его изучение направлено не только на усвоение орфографических, пунктуационных и грамматических норм, но и на развитие речевой культуры, коммуникативной компетентности, языкового мышления, способности понимать и создавать различные виды текстов. Именно поэтому современные интеллектуальные технологии оказываются особенно востребованными при обучении русскому языку. Искусственный интеллект способен быстро анализировать письменную речь учащихся, выявлять типичные ошибки, предлагать варианты исправления, объяснять языковые правила, создавать упражнения с учетом индивидуального уровня подготовки школьника.

Не менее значительными являются возможности искусственного интеллекта в преподавании литературы. Современные языковые модели способны формулировать краткие и развернутые характеристики литературных героев, объяснять композицию произведений, анализировать художественные средства выразительности, предлагать вопросы для обсуждения, составлять планы сочинений и выполнять множество других интеллектуальных операций. Благодаря этому учащиеся получают дополнительные инструменты для самостоятельной подготовки, повторения изученного материала и расширения литературного кругозора.

Следует отметить, что сама природа искусственного интеллекта существенно отличается от традиционных электронных образовательных ресурсов. Если ранее цифровые технологии ограничивались хранением информации и демонстрацией готовых материалов, то современные интеллектуальные модели способны генерировать принципиально новый контент, адаптируя его под конкретные образовательные задачи. Это означает переход от информационных технологий к технологиям интеллектуальной поддержки обучения.

Одной из наиболее значимых особенностей применения искусственного интеллекта становится возможность персонализации образования. Каждый ученик обладает различным уровнем подготовки, разной скоростью усвоения материала, индивидуальными образовательными потребностями и особенностями восприятия информации. В традиционной классно-урочной системе учителю достаточно сложно одновременно учитывать особенности всех обучающихся. Искусственный интеллект позволяет частично решить данную проблему благодаря созданию персонализированных заданий, адаптации сложности упражнений, автоматическому подбору дополнительных материалов и индивидуальной обратной связи.

Например, учащемуся, испытывающему трудности при изучении орфографии, интеллектуальная система может предложить дополнительные упражнения именно по тем правилам, которые вызывают наибольшее количество ошибок. Для сильных учеников, наоборот, могут автоматически формироваться задания повышенной сложности, направленные на развитие исследовательских навыков и творческого мышления. Таким образом создаются условия для реализации принципов дифференцированного обучения, которые давно рассматриваются педагогической наукой как один из важнейших факторов повышения качества образования.

Существенным преимуществом искусственного интеллекта становится и возможность организации непрерывной обратной связи. В традиционной практике учитель физически не способен мгновенно проверять

каждую письменную работу большого количества учащихся. Проверка сочинений, изложений, диктантов и других письменных заданий требует значительных временных затрат. Интеллектуальные системы позволяют значительно ускорить данный процесс. Ученик практически сразу получает информацию о допущенных ошибках, рекомендации по их исправлению и пояснения, позволяющие понять причины возникновения затруднений.

Подобная оперативность положительно влияет на качество обучения, поскольку исправление ошибок происходит непосредственно после выполнения задания, пока материал еще сохраняется в кратковременной памяти обучающегося. Современные исследования когнитивной психологии подтверждают, что своевременная обратная связь значительно повышает эффективность формирования устойчивых знаний и навыков.

Еще одним важным направлением применения искусственного интеллекта становится развитие письменной речи школьников. Формирование навыков создания собственных текстов всегда являлось одной из наиболее сложных задач преподавания русского языка. Многие учащиеся испытывают затруднения при построении логичной композиции сочинения, подборе аргументов, использовании языковых средств выразительности. Искусственный интеллект способен выступать своеобразным интеллектуальным помощником, который не выполняет работу за ученика, а направляет процесс создания текста, предлагает рекомендации по улучшению структуры, указывает на речевые недочеты, помогает разнообразить лексику и совершенствовать стиль изложения.

При грамотной организации педагогического процесса подобная поддержка способствует развитию самостоятельности обучающихся. Ученики получают возможность многократно редактировать собственный текст, сравнивать различные варианты формулировок, анализировать собственные ошибки и постепенно совершенствовать навыки письменной коммуникации. В данном случае искусственный интеллект становится инструментом формирования рефлексии и осознанного отношения к собственной речевой деятельности.

Особую актуальность использование интеллектуальных технологий приобретает при подготовке учащихся к государственной итоговой аттестации. Выполнение заданий экзаменационного формата требует систематической тренировки, большого количества практических упражнений и регулярного контроля результатов. Искусственный интеллект способен автоматически генерировать тренировочные задания по всем разделам школьного курса русского языка, моделировать экзаменационные ситуации, оценивать ответы учащихся в соответствии с установленными критериями и выявлять наиболее проблемные темы, требующие дополнительного изучения.

Подобный подход позволяет существенно повысить эффективность подготовки к экзаменам без значительного увеличения нагрузки на учителя. Более того, сами школьники получают возможность самостоятельно контролировать собственный уровень подготовки и своевременно устранять выявленные пробелы в знаниях.

Значительные перспективы открываются и в преподавании литературы. Одной из важнейших целей литературного образования является развитие читательской культуры личности. Современные школьники живут в условиях информационного общества, где объем ежедневно поступающей информации многократно превышает возможности ее полноценного восприятия. В этих условиях мотивация к чтению художественной литературы постепенно снижается, что становится серьезной педагогической проблемой.

Искусственный интеллект способен выступать средством повышения интереса к литературному произведению благодаря созданию интерактивных форм взаимодействия с текстом. Учащиеся могут обсуждать содержание произведения в формате диалога, получать дополнительные историко-культурные комментарии, уточнять значение устаревших слов и выражений, анализировать поступки героев, сопоставлять различные интерпретации художественного текста. Подобная форма работы значительно повышает познавательную активность школьников и способствует более глубокому пониманию литературного материала.

Кроме того, современные интеллектуальные модели способны учитывать возрастные особенности учащихся и уровень их читательской подготовки. Это позволяет постепенно усложнять аналитическую деятельность, переходя от простого пересказа содержания произведения к полноценному литературоведческому анализу художественного текста.

Развитие читательской компетентности сегодня становится одной из центральных задач современного образования. В условиях стремительного распространения цифровых технологий школьники все чаще воспринимают информацию фрагментарно, отдавая предпочтение коротким сообщениям, видеоматериалам и визуальному контенту. В результате снижается способность к длительной концентрации внимания, глубокому анализу художественного произведения и самостоятельному осмыслению авторской позиции. Использование искусственного интеллекта способно частично компенсировать эти тенденции при условии грамотной педагогической организации учебного процесса. Интеллектуальные системы могут сопровождать чтение произведения дополнительными комментариями, предлагать вопросы различного уровня сложности, объяснять исторические реалии, культурные особенности эпохи, значения малоупотребительных слов и выражений, помогая учащимся преодолевать трудности восприятия художественного текста.

Не менее важным становится использование искусственного интеллекта при организации проектной и исследовательской деятельности школьников. Современные образовательные стандарты ориентируют учителя

не только на передачу знаний, но и на формирование универсальных учебных действий, исследовательских компетенций, навыков поиска, анализа и критической оценки информации. Искусственный интеллект способен значительно ускорить поиск научных источников, систематизацию материалов, составление библиографии, предварительный анализ литературоведческих исследований. Однако принципиально важно, чтобы учащиеся не ограничивались автоматическим использованием готовых материалов, а самостоятельно осмысливали полученную информацию, сравнивали различные точки зрения, формулировали собственные выводы и аргументировали свою позицию.

Особую ценность искусственный интеллект приобретает при организации индивидуального сопровождения обучающихся. Каждый школьник сталкивается с различными образовательными затруднениями. Одним сложно усваивать орфографические правила, другим — анализировать синтаксические конструкции, третьим — понимать художественные особенности литературного произведения. Традиционная система обучения далеко не всегда позволяет уделить каждому ученику необходимое количество времени. Интеллектуальные технологии предоставляют возможность постоянной консультационной поддержки. Ученик может неоднократно обращаться за разъяснением материала, получать дополнительные примеры, выполнять тренировочные упражнения без страха получить отрицательную оценку за допущенные ошибки. Это способствует формированию положительной учебной мотивации и снижению психологического напряжения.

Следует отметить, что искусственный интеллект оказывает влияние не только на деятельность учащихся, но и на профессиональную деятельность самого учителя русского языка и литературы. Современный педагог выполняет множество функций, связанных с подготовкой учебных материалов, разработкой дидактических заданий, проверкой письменных работ, анализом результатов обучения, подготовкой к урокам и внеурочным мероприятиям. Значительная часть этой работы требует больших временных затрат. Использование интеллектуальных технологий позволяет автоматизировать выполнение ряда рутинных операций, освобождая время педагога для решения действительно творческих и воспитательных задач.

Например, искусственный интеллект способен оперативно подготовить несколько вариантов упражнений по определенной теме, составить словарный диктант с учетом изучаемых орфограмм, сформировать тестовые задания различного уровня сложности, предложить темы сочинений, подобрать художественные тексты для языкового анализа, разработать материалы для повторения изученного раздела программы. Благодаря этому учитель получает возможность сосредоточиться на методическом проектировании урока, выборе наиболее эффективных педагогических технологий, организации продуктивного общения с учащимися.

Вместе с тем использование искусственного интеллекта требует формирования новых профессиональных компетенций педагога. Учитель уже не может ограничиваться традиционными методами преподавания. Ему необходимо понимать принципы функционирования интеллектуальных систем, критически оценивать качество генерируемых материалов, выявлять возможные ошибки алгоритмов, учитывать возрастные особенности обучающихся при использовании цифровых инструментов. Возникает новая профессиональная роль учителя как координатора взаимодействия между учеником и интеллектуальной системой.

Именно поэтому важнейшим направлением развития педагогического образования становится формирование цифровой компетентности педагогов. Учитель должен уметь грамотно формулировать запросы к интеллектуальным системам, оценивать достоверность полученной информации, адаптировать автоматически созданные материалы к конкретным образовательным задачам, предупреждать возможные негативные последствия чрезмерного использования искусственного интеллекта.

Несмотря на значительные преимущества, применение искусственного интеллекта сопровождается рядом серьезных педагогических рисков. Одним из наиболее обсуждаемых является снижение уровня самостоятельной учебной деятельности учащихся. Современные генеративные модели способны практически мгновенно создавать сочинения, ответы на вопросы, планы произведений, характеристики литературных героев, выполнять упражнения по русскому языку. При отсутствии педагогического контроля существует высокая вероятность того, что школьники начнут использовать искусственный интеллект не как средство обучения, а как инструмент выполнения учебной работы вместо собственного интеллектуального труда.

Подобная ситуация представляет серьезную угрозу для развития мышления. Самостоятельное выполнение учебных заданий всегда являлось важнейшим механизмом формирования интеллектуальных способностей личности. Именно в процессе анализа, поиска аргументов, построения логических рассуждений, исправления собственных ошибок происходит развитие познавательной деятельности. Если данные функции полностью передаются искусственному интеллекту, образовательная ценность самого процесса обучения значительно снижается.

Не менее серьезной проблемой становится нарушение принципов академической честности. Уже сегодня многие образовательные учреждения сталкиваются с ситуацией, когда учащиеся представляют автоматически сгенерированные тексты как результаты собственной работы. Особенно часто это наблюдается при написании сочинений, эссе, исследовательских проектов, докладов и рефератов. Формально подобные работы могут соответствовать всем требованиям оформления, содержать логичную структуру и грамотную речь, однако они не отражают уровень реальных знаний и сформированности компетенций конкретного ученика.

Возникает принципиально новая педагогическая проблема оценки образовательных результатов. Если ранее основным объектом контроля являлся созданный учащимся текст, то теперь учителю необходимо

оценивать не только конечный продукт, но и сам процесс его создания. Возрастает значение устных ответов, индивидуальных собеседований, творческих заданий, выполняемых непосредственно на уроке, проектной деятельности, предполагающей поэтапное сопровождение работы школьника.

Серьезные дискуссии вызывает и проблема достоверности информации, генерируемой искусственным интеллектом. Несмотря на высокий уровень развития современных языковых моделей, они не обладают полноценным пониманием содержания текста и могут допускать фактические ошибки. Иногда интеллектуальная система приводит несуществующие цитаты, неверно интерпретирует художественные произведения, смешивает литературоведческие понятия, ошибается в датах, биографических сведениях или авторстве произведений. Если учащиеся безоговорочно доверяют подобной информации, существует риск формирования ошибочных знаний.

По этой причине учитель должен постоянно формировать у школьников навыки критической оценки информации. Любые сведения, полученные с помощью искусственного интеллекта, должны рассматриваться как материал для анализа, а не как абсолютная истина. Обучающиеся должны проверять информацию по авторитетным научным источникам, учебникам, академическим словарям и литературоведческим исследованиям. Только такой подход обеспечивает формирование информационной культуры личности.

Особое внимание следует уделить вопросам развития критического мышления. Преподавание литературы традиционно направлено на воспитание способности самостоятельно анализировать художественное произведение, понимать авторскую позицию, выявлять нравственные проблемы, формулировать собственное отношение к прочитанному. Искусственный интеллект способен предложить готовую интерпретацию текста, однако подобная интерпретация далеко не всегда должна восприниматься как единственно возможная. Художественная литература отличается многозначностью, допускает различные варианты прочтения, основанные на личном читательском опыте, культурном контексте и уровне подготовки читателя. Поэтому чрезмерное использование готовых аналитических материалов способно привести к снижению самостоятельности литературного мышления учащихся.

Еще одним педагогическим риском становится постепенное ослабление коммуникативного взаимодействия между учителем и учеником. В традиционной образовательной модели именно живое педагогическое общение выступает основным механизмом передачи знаний, воспитания личности и формирования ценностных ориентиров. Эмоциональная поддержка, индивидуальная беседа, обсуждение литературных произведений, совместный поиск ответов на сложные вопросы невозможно полностью заменить взаимодействием с интеллектуальной системой, какой бы совершенной она ни была.

Живое слово учителя всегда играло особую роль в преподавании русского языка и литературы. Именно личность педагога, его эмоциональное отношение к художественному произведению, способность организовать дискуссию, вовлечь учащихся в размышление над нравственными и философскими проблемами делают урок литературы уникальным образовательным пространством. Искусственный интеллект способен предоставить информацию, объяснить языковые явления, предложить различные варианты анализа текста, однако он не обладает личным жизненным опытом, эмоциональной эмпатией и педагогической интуицией, которые лежат в основе гуманистического образования. Поэтому даже при самом активном внедрении интеллектуальных технологий центральной фигурой образовательного процесса остается учитель.

Следует учитывать и возрастные особенности обучающихся. Школьники младшего и среднего возраста еще не обладают достаточным уровнем критического мышления для самостоятельной оценки качества информации, полученной с помощью искусственного интеллекта. Они склонны воспринимать уверенно сформулированные ответы как безусловно достоверные. В этой связи особое значение приобретает педагогическое сопровождение использования цифровых инструментов. Учитель должен объяснять обучающимся принципы работы интеллектуальных систем, их возможности и ограничения, формировать навыки проверки информации и ответственного отношения к цифровым ресурсам.

Еще одним направлением педагогических рисков является постепенное снижение мотивации к самостоятельному чтению художественной литературы. Современные интеллектуальные модели способны за несколько секунд подготовить подробное содержание произведения, характеристику персонажей, анализ композиции, описание художественных средств и авторской позиции. При неправильной организации учебного процесса часть школьников начинает ограничиваться изучением подобных кратких материалов вместо полноценного знакомства с литературным произведением. В результате исчезает сам процесс художественного восприятия текста, который составляет основу литературного образования.

Настоящее чтение предполагает эмоциональное сопереживание героям, постепенное осмысление сюжета, самостоятельное выявление авторского замысла, формирование личного отношения к прочитанному. Ни один автоматически созданный пересказ не способен заменить этот сложный интеллектуальный и духовный процесс. Поэтому использование искусственного интеллекта должно строиться по принципу дополнения чтения, а не его замещения.

Особую актуальность приобретает проблема сохранения творческого характера письменной речи учащихся. Написание сочинений по литературе традиционно рассматривается как один из наиболее эффективных способов развития аналитического мышления, речевой культуры и способности аргументированно выражать собственную позицию. Генеративные модели могут создавать достаточно грамотные и логически выстроенные тексты, однако они формируются на основе статистического анализа

большого массива информации и не отражают индивидуального читательского восприятия конкретного школьника.

Если ученик начинает регулярно использовать готовые тексты, постепенно утрачиваются навыки самостоятельного построения рассуждения, отбора аргументов, композиционного оформления сочинения. Именно поэтому учителю необходимо изменять методику организации письменных работ. Все большее значение приобретают задания, предполагающие личностную интерпретацию произведения, сопоставление художественного текста с жизненным опытом учащихся, анализ конкретных эпизодов, выполнение творческих работ непосредственно на уроке, а также поэтапное сопровождение процесса написания сочинения.

Не менее важным становится вопрос объективности автоматической проверки письменных работ. Современные интеллектуальные системы успешно выявляют орфографические, пунктуационные и отдельные грамматические ошибки. Однако оценка речевого богатства, художественной выразительности, логики аргументации, глубины литературного анализа и оригинальности авторской мысли по-прежнему остается сложной педагогической задачей. Такие компоненты невозможно полностью формализовать, поскольку они связаны с индивидуальными особенностями авторского текста.

Поэтому автоматизированная проверка должна рассматриваться исключительно как вспомогательный инструмент. Окончательное решение относительно качества письменной работы, уровня сформированности речевых навыков и достижения образовательных результатов должен принимать учитель, обладающий профессиональной методической подготовкой и способностью учитывать индивидуальные особенности каждого обучающегося.

Отдельного внимания заслуживают этические аспекты применения искусственного интеллекта в образовании. Современная педагогика ориентирована не только на формирование знаний и умений, но и на воспитание личности, способной принимать ответственные решения, уважать интеллектуальный труд других людей, соблюдать нормы академической честности. Использование интеллектуальных технологий требует формирования новой цифровой культуры обучающихся. Школьники должны понимать различие между использованием искусственного интеллекта как инструмента обучения и его применением для недобросовестного выполнения учебных заданий.

Учителю русского языка и литературы принадлежит важная роль в воспитании ответственного отношения к цифровым технологиям. Необходимо регулярно обсуждать с учащимися вопросы авторства текста, интеллектуальной собственности, корректного цитирования источников, этики использования автоматически созданных материалов. Подобная работа способствует формированию не только информационной грамотности, но и нравственной ответственности личности.

Перспективным направлением развития методики преподавания русского языка и литературы становится создание смешанной модели обучения, объединяющей традиционные педагогические технологии и возможности искусственного интеллекта. Такая модель предполагает рациональное распределение функций между педагогом и интеллектуальной системой. Искусственный интеллект выполняет задачи, связанные с поиском информации, автоматической проверкой типовых упражнений, подбором индивидуальных заданий, созданием тренировочных материалов и сопровождением самостоятельной работы учащихся. Учитель, в свою очередь, организует образовательный процесс, определяет педагогические цели, развивает критическое мышление, коммуникативные способности, нравственные качества и читательскую культуру школьников.

Подобное взаимодействие позволяет использовать сильные стороны обеих составляющих образовательного процесса. Высокая скорость обработки информации, способность анализировать большие объемы данных и персонализировать обучение успешно сочетаются с педагогическим мастерством учителя, его профессиональной интуицией, эмоциональной поддержкой учащихся и воспитательной функцией образования.

В ближайшие годы влияние искусственного интеллекта на преподавание русского языка и литературы, вероятно, будет только усиливаться. Уже сегодня появляются интеллектуальные образовательные платформы нового поколения, способные учитывать индивидуальные особенности обучающихся, прогнозировать возможные затруднения при изучении материала, автоматически формировать персональные образовательные траектории и сопровождать процесс обучения практически на всех его этапах. Однако эффективность подобных технологий будет зависеть не столько от уровня их технического совершенства, сколько от качества педагогической методики их использования.

Главной задачей современного образования остается развитие личности обучающегося. Именно поэтому любые цифровые технологии должны рассматриваться не как самоцель, а как средство достижения образовательных результатов. Искусственный интеллект способен значительно расширить возможности преподавания русского языка и литературы, однако только при условии его разумного, педагогически обоснованного и этически ответственного применения.

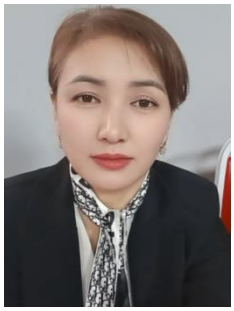
Таким образом, использование искусственного интеллекта в преподавании русского языка и литературы представляет собой одно из наиболее перспективных направлений модернизации современного образования. Интеллектуальные технологии открывают широкие возможности для персонализации обучения, повышения качества обратной связи, автоматизации проверки письменных работ, развития самостоятельной деятельности обучающихся и совершенствования профессиональной деятельности педагога. Вместе с тем их внедрение сопровождается рядом серьезных педагогических рисков, среди которых особое значение имеют снижение самостоятельности учащихся, нарушение принципов академической честности, уменьшение мотивации к чтению художественной литературы, ослабление критического мышления и опасность безусловного доверия

автоматически сгенерированной информации. Решение данных проблем возможно лишь при сохранении ведущей роли учителя в образовательном процессе. Именно педагог определяет цели обучения, организует учебную деятельность, формирует ценностные ориентиры личности и обеспечивает воспитательный потенциал гуманитарного образования. Искусственный интеллект должен использоваться как эффективный инструмент поддержки образовательного процесса, а не как замена творческой деятельности ученика и профессионального мастерства учителя. Только гармоничное сочетание инновационных цифровых технологий и лучших традиций отечественной педагогики позволит обеспечить высокое качество преподавания русского языка и литературы в условиях цифровой трансформации образования.

Использованная литература

1. Беспалько В. П. Слагаемые педагогической технологии. – Москва: Педагогика, 1989.
2. Выготский Л. С.. **Мышление и речь**. – Москва: Лабиринт, 1999.
3. Зимняя И. А.. Педагогическая психология. – Москва: Логос, 2004.
4. Министерство просвещения Российской Федерации. Федеральные государственные образовательные стандарты общего образования.
5. ЮНЕСКО>. Рекомендации по вопросам этики искусственного интеллекта. 2021.
6. ЮНЕСКО. Guidance for Generative AI in Education and Research. 2023.
7. OECD. Artificial Intelligence and the Future of Skills. Paris, 2021.
8. Council of Europe. Artificial Intelligence and Education: Challenges and Opportunities. Strasbourg, 2022.
9. ЮНЕСКО. Education in a Digital World: AI and Learning. Paris, 2023.
10. Научные статьи по проблемам цифровой педагогики, искусственного интеллекта и методики преподавания русского языка и литературы (2022–2025 гг.).

VELCRO – БАЛАНЫҢ ЭМОЦИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ДАМУЫНЫҢ СЕРІГІ

Нурмахамбетова Назым Орынбасаровна
Түркістан облысы Түркістан қаласы
Н.Төреқұлов атындағы №8 жалпы білім беретін мектеп КММ
Педагогика-психология мұғалімі

Аннотация. Қазіргі мектепке дейінгі білім беру жүйесінде баланың эмоциялық және әлеуметтік дамуын қамтамасыз ету басты басымдықтардың бірі болып табылады. Ерте жаста қалыптасатын эмоционалдық тұрақтылық, қарым-қатынас мәдениеті, өз сезімін тану және басқара білу дағдылары тұлғаның кейінгі өміріндегі әлеуметтік бейімделуіне, танымдық белсенділігіне және психологиялық саулығына тікелей ықпал етеді. Осы тұрғыдан алғанда, инновациялық педагогикалық құралдардың ішінде Velcro негізіндегі дамытушы ойын материалдарының маңызы ерекше. Velcro технологиясына негізделген ойындар баланың ұсақ моторикасын ғана емес, эмоцияларды ажырату, өз ойын жеткізу, әлеуметтік өзара әрекеттесу, бірлескен әрекетке қатысу, шешім қабылдау және шығармашылық қабілеттерін кешенді түрде дамытуға мүмкіндік береді. Мақалада Velcro технологиясының мектепке дейінгі білім беру ұйымдарындағы қолданылу ерекшеліктері, оның эмоциялық интеллектіні қалыптастырудағы мүмкіндіктері, әлеуметтік дағдыларды дамытудағы педагогикалық әлеуеті және тәрбиелік маңызы қарастырылады. Сонымен қатар педагог пен ата-ананың бірлескен жұмысы арқылы Velcro материалдарын тиімді пайдаланудың жолдары талданып, қазіргі білім беру кеңістігіндегі практикалық маңызы айқындалады.

Қазіргі қоғамдағы әлеуметтік-экономикалық өзгерістер, цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы және білім беру жүйесінің жаңғыруы мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту мазмұнына жаңа талаптар қойып отыр. Бұрын мектепке дейінгі ұйымдарда негізгі назар баланың танымдық дамуына, әріптер мен сандарды үйретуге немесе мектепке дайындауға бағытталса, бүгінгі таңда баланың эмоциялық саулығы, психологиялық жайлылығы, өзге адамдармен тиімді қарым-қатынас орната білуі және қоғамға бейімделуі негізгі құндылықтардың біріне айналды. Ғалымдардың пікірінше, ерте жаста қалыптасқан әлеуметтік және эмоциялық құзыреттер адамның кейінгі оқу жетістіктеріне, кәсіби қызметіне, тұлғалық қалыптасуына және өмір сапасына тікелей әсер етеді.

Баланың дүниетанымы ең алдымен ойын арқылы қалыптасатыны белгілі. Сондықтан мектепке дейінгі ұйымдарда қолданылатын әрбір ойын материалы тек көңіл көтеру құралы ғана емес, белгілі бір педагогикалық мақсатты жүзеге асыратын дамытушы ресурс ретінде қарастырылуы тиіс. Соңғы жылдары тәжірибеде кеңінен қолданыла бастаған Velcro технологиясы осы талаптарға толық жауап береді. Velcro негізіндегі ойын материалдары түрлі түсті бейнелерді, геометриялық фигураларды, жануарларды, тұрмыстық заттарды, эмоцияларды, табиғат құбылыстарын және басқа да көрнекіліктерді арнайы жабысқақ негіз арқылы бірнеше рет қолдануға мүмкіндік береді. Бұл олардың ұзақ уақыт пайдаланылуын ғана емес, баланың қызығушылығын сақтап қалуын да қамтамасыз етеді.

Velcro технологиясының басты ерекшелігі – оның баланы әрекетке тартуында. Дәстүрлі суреттерді немесе карточкаларды қараудан айырмашылығы, бала Velcro элементтерін өз қолымен орналастырады,

салыстырады, сәйкестендіреді, таңдайды, түзетеді және қайта орналастырады. Мұндай әрекеттер тек ұсақ моториканы ғана емес, қабылдау, есте сақтау, зейін, ойлау және сөйлеу процестерінің белсенді дамуына ықпал етеді. Сонымен қатар әрбір тапсырма барысында бала өзінің эмоцияларын білдіреді, қателеседі, қайтадан әрекет етеді, жетістікке жетеді. Осы процестердің барлығы эмоциялық интеллектінің қалыптасуына әсер етеді.

Эмоциялық интеллект ұғымы соңғы онжылдықтарда педагогика мен психология ғылымында ерекше маңызға ие болды. Баланың өз сезімдерін түсінуі, оларды дұрыс атауы, өзге адамдардың көңіл күйін тануы, жанашырлық танытуы, ортақ шешім қабылдай білуі қазіргі білім беру мазмұнының маңызды нәтижелерінің бірі ретінде қарастырылады. Бұл қасиеттер кейінгі өмірде оқу үлгерімінен кем емес рөл атқарады. Көптеген зерттеулер эмоциялық интеллектісі жоғары балалардың құрдастарымен қарым-қатынасы тұрақты болатынын, күйзелісті жеңіл еңсеретінін және жаңа ортаға тез бейімделетінін көрсетеді.

Velcro ойындарының осы бағыттағы мүмкіндіктері өте кең. Мысалы, эмоцияларды бейнелейтін түрлі смайликтер немесе адам жүзінің суреттері арқылы балалар қуаныш, мұң, қорқыныш, таңдану, ашу, ұялу сияқты сезімдерді ажыратуды үйренеді. Педагог белгілі бір өмірлік жағдаятты сипаттай отырып, баладан сәйкес эмоцияны таңдауды сұрайды. Кейін сол эмоцияның неліктен пайда болғанын, мұндай жағдайда өзін қалай ұстауға болатынын бірге талқылайды. Осылайша қарапайым ойын біртіндеп әлеуметтік-коммуникативтік дамудың тиімді құралына айналады.

Баланың әлеуметтік дамуы ең алдымен өзге адамдармен өзара әрекеттесу барысында қалыптасады. Бірлескен ойындар кезінде балалар өз пікірін айтуды, басқа баланың пікірін тыңдауды, кезек күтуді, ортақ шешім қабылдауды және өз әрекеттерін келісуді үйренеді. Velcro материалдарының тағы бір артықшылығы – оларды жеке де, жұппен де, топпен де қолдануға болады. Бұл педагогке әртүрлі ұйымдастыру формаларын тиімді пайдалануға мүмкіндік береді.

Қазіргі мектепке дейінгі білім беру ұйымдарының негізгі міндеттерінің бірі – инклюзивті білім беру қағидаларын жүзеге асыру. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың эмоциялық және әлеуметтік бейімделуі ерекше назар аударуды талап етеді. Velcro технологиясының қарапайым құрылымы, көрнекілігінің жоғары болуы және әрекетті бірнеше рет қайталау мүмкіндігі мұндай балалар үшін де қолайлы жағдай жасайды. Әсіресе сөйлеу тілінде бұзылыстары бар, аутизм спектріндегі немесе психикалық дамуы тежелген балалар визуалды материалдар арқылы ақпаратты анағұрлым жеңіл қабылдайды. Сондықтан Velcro ойындары олар үшін тиімді түзете-дамытушы құралдардың бірі болып саналады.

Педагогикалық тәжірибе көрсеткендей, баланың эмоциялық жағдайы оқу әрекетінің нәтижесіне тікелей ықпал етеді. Егер бала өзін қауіпсіз сезінсе, оның бойында қызығушылық, белсенділік және шығармашылық бастама күшейеді. Ал керісінше үрей, қорқыныш немесе сенімсіздік оқу белсенділігін төмендетеді. Velcro ойындарының ерекшелігі – бала қателескен жағдайда да материалды оңай түзете алады. Жабысқақ бөлшекті алып қайта орналастыру ешқандай қиындық туғызбайды. Бұл баланың қателесуден қорықпауына, өз әрекетін қайта қарауына және табысқа жетуіне мүмкіндік береді. Осындай қарапайым әрекеттердің өзі өзіндік сенімділіктің қалыптасуына оң әсер етеді.

Velcro материалдарының тағы бір маңызды ерекшелігі – олардың әмбебаптығы. Бір ғана материалды түрлі жас ерекшеліктеріне сәйкес әртүрлі мақсатта қолдануға болады. Кіші топтағы балалар түстерді, пішіндерді және қарапайым заттарды сәйкестендірсе, ересек топ тәрбиеленушілері оқиғалардың ретін құрастырады, эмоцияларды талдайды, сюжеттік ойындарға қатысады немесе қарапайым әңгімелер құрастырады. Мұндай икемділік педагогке әр баланың даму деңгейіне сәйкес тапсырмалар дайындауға мүмкіндік береді.

Эмоциялық даму барысында ерекше назар аударылатын мәселелердің бірі – баланың өзін-өзі тануы. Көптеген балалар өз сезімдерін нақты сөзбен жеткізе алмайды. Олар тек жағымды немесе жағымсыз көңіл күйді ғана сезінеді. Velcro негізіндегі арнайы эмоциялық карталар баланың ішкі күйін сипаттайтын сөздік қорын кеңейтеді. «Мен қуанып тұрмын», «Мен ренжідім», «Мен таңғалдым», «Мен қобалжып тұрмын» сияқты сөз тіркестерін қолдану арқылы бала өз сезімдерін анық жеткізуге үйренеді. Бұл кейінгі қарым-қатынаста жанжалдардың азаюына, өзара түсіністіктің артуына ықпал етеді.

Психологтардың пікірінше, мектепке дейінгі кезеңде қалыптасқан эмпатия сезімі адамның бүкіл өміріндегі әлеуметтік қарым-қатынастың негізін қалайды. Басқа адамның көңіл күйін түсіну, оған жанашырлық таныту, көмек көрсетуге ұмтылу – әлеуметтік жетілудің маңызды көрсеткіштері. Velcro ойындарында қолданылатын сюжеттік жағдаяттар балаларға дәл осындай қасиеттерді дамытуға мүмкіндік береді. Мысалы, суретте жылап тұрған немесе қуанып тұрған кейіпкердің бейнесі ұсынылып, оның неліктен осындай күйде тұрғаны талқыланады. Кейін балалар оған қалай көмектесуге болатынын немесе қуанышын қалай бөлісуге болатынын бірге ойластырады. Осындай жұмыстар барысында эмоциялық тәжірибе біртіндеп әлеуметтік тәжірибеге айналады.

Velcro технологиясының тәрбиелік әлеуеті оның ойын барысында табиғи түрде іске асуымен ерекшеленеді. Бала өзін арнайы оқытылып жатырмын деп сезінбейді. Ол қызықты тапсырманы орындап отырғандай қабылдайды. Ал дәл осы табиғилық мектепке дейінгі жастағы балалардың танымдық белсенділігін арттыратын негізгі факторлардың бірі болып табылады. Педагог ойын барысында байқалмайтын бағыттаушы рөл атқара отырып, баланың әрбір жетістігін қолдап, қажет болған жағдайда көмек көрсетеді және жағымды эмоциялық ахуал қалыптастырады.

Velcro технологиясын мектепке дейінгі ұйымдардың күнделікті білім беру қызметіне енгізу баланың жан-жақты дамуын қамтамасыз ететін тиімді педагогикалық шешімдердің бірі болып табылады. Қазіргі білім

беру тұжырымдамаларында бала дайын ақпаратты қабылдаушы емес, білімді өз әрекеті арқылы меңгеретін белсенді тұлға ретінде қарастырылады. Осы тұрғыдан алғанда Velcro материалдары баланың өздігінен ізденуіне, таңдау жасауына, салыстыруына, қателесуіне және оны түзетуіне мүмкіндік беретін ерекше дидактикалық құрал болып саналады. Әрбір әрекет барысында бала қоршаған ортаны танып қана қоймай, өзінің ішкі сезімдерін де бақылауды, оларды сөзбен жеткізуді және өзгелердің эмоцияларын түсінуді үйренеді.

Мектепке дейінгі кезеңде эмоциялық тұрақтылықтың қалыптасуы көбінесе баланың күнделікті тәжірибесіне байланысты болады. Егер тәрбиеленуші түрлі жағдаяттарды ойын арқылы қауіпсіз жағдайда бірнеше рет бастан өткерсе, ол шынайы өмірде де дұрыс әрекет етуге бейімделеді. Velcro ойындары осындай мүмкіндікті қамтамасыз етеді. Мысалы, «Досың ренжіп қалды», «Ойыншық жоғалып кетті», «Бала жаңа досымен танысты», «Ата-анасы сыйлық әкелді» сияқты жағдаяттарды бейнелейтін суреттер арқылы балалар түрлі эмоциялық жағдайларды талдайды. Педагог әрбір жағдайда қандай сезім пайда болатынын, не себепті солай болатынын және мұндай жағдайда өзін қалай ұстаған дұрыс екенін балалармен бірге талқылайды. Мұндай жұмыстар баланың эмоциялық тәжірибесін байытып, әлеуметтік мінез-құлықтың дұрыс үлгілерін қалыптастырады.

Velcro ойындарының тағы бір маңызды ерекшелігі – олар сөйлеу тілінің дамуына табиғи түрде ықпал етеді. Эмоцияны тек тану жеткіліксіз, оны сөзбен жеткізу де маңызды. Сондықтан педагог балаларды әр тапсырманы орындау барысында өз ойын толық сөйлеммен айтуға ынталандырады. Мысалы, бала жай ғана «қуанышты» деп жауап бермей, «Бұл бала қуанып тұр, себебі анасы оны құшақтап алды» немесе «Менің ойымша, ол досымен кездескеніне қуанды» деген сияқты толық жауап береді. Мұндай жұмыстар сөздік қордың кеңеюіне, байланыстырып сөйлеудің дамуына және коммуникативтік құзыреттіліктің қалыптасуына оң әсер етеді.

Баланың әлеуметтік бейімделуінде құрдастарымен өзара әрекеттесу ерекше орын алады. Мектепке дейінгі ұйымда балалар алғаш рет үлкен әлеуметтік ортаға енеді. Олар ортақ ережелерді сақтауды, бірлескен жұмысты ұйымдастыруды, пікір алмасуды, өзгенің пікірін құрметтеуді, кезек күтуді және ортақ мақсатқа жетуді үйренеді. Velcro материалдары осы дағдыларды қалыптастыру үшін қолайлы орта жасайды. Бір тапсырманы бірнеше бала бірігіп орындағанда олардың арасында табиғи қарым-қатынас қалыптасады. Олар қай суретті қай жерге орналастыру қажеттігін талқылайды, өз ұсыныстарын білдіреді, кейде келіспеушіліктер туындайды. Осындай жағдайда педагог балаларды дауласуға емес, дәлелдеуге, тыңдауға және келісімге келуге бағыттайды. Бұл әлеуметтік интеллектінің қалыптасуына үлкен ықпал етеді.

Қазіргі педагогикада ойынның нәтижесінен гөрі ойын барысында қалыптасатын тәжірибе маңыздырақ деп есептеледі. Velcro ойындарының артықшылығы да дәл осыған негізделген. Балалар тапсырманы орындау кезінде өз әрекеттерін бірнеше рет өзгерте алады, жаңа шешім қабылдайды, өз қатесін байқайды, қайтадан әрекет етеді. Мұндай үдеріс икемді ойлауды, мәселені түрлі қырынан қарастыру қабілетін және шығармашылық белсенділікті дамытады.

Velcro технологиясы арқылы ұйымдастырылатын жұмыстар баланың ұсақ моторикасын жетілдіруде де маңызды рөл атқарады. Психология мен нейропедагогика саласындағы көптеген зерттеулер қол саусақтарының ұсақ қимылдары мен сөйлеу орталығының дамуы арасында тығыз байланыс бар екенін дәлелдейді. Бала Velcro бөлшектерін алып, орналастырып, қайтадан жапсырған сайын оның саусақ бұлшықеттері жұмыс істейді. Бұл әрекеттер көз бен қолдың үйлесімділігін, қозғалыс дәлдігін және кеңістіктік бағдарлау қабілетін дамытады. Өз кезегінде бұл сөйлеудің жетілуіне, жазуға дайындыққа және жалпы интеллектуалдық дамуға оң ықпал етеді.

Эмоциялық даму барысында өзін-өзі реттеу дағдылары ерекше маңызға ие. Баланың ашуын басқаруы, көңілсіздігін жеңе білуі, қобалжуын азайтуы немесе қуанышын дұрыс жеткізе білуі өмір бойы қажет болатын маңызды қабілеттердің қатарына жатады. Velcro технологиясы осы бағыттағы жұмыстарды қызықты әрі түсінікті түрде ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Мысалы, педагог балаларға түрлі көңіл күйді бейнелейтін суреттерді ұсынып, «Егер сен ашулансаң не істейсің?», «Қорыққанда кімнен көмек сұрайсың?», «Досың жыласа не айтасың?» деген сұрақтар арқылы балаларды өз мінез-құлқын талдауға жетелейді. Мұндай жұмыстар баланың эмоциялық тұрақтылығын арттыруға көмектеседі.

Мектепке дейінгі ұйымдарда ата-анамен серіктестік қарым-қатынас орнату – табысты тәрбиенің негізгі шарттарының бірі. Velcro ойындарының тағы бір артықшылығы – оларды үй жағдайында да оңай қолдануға болады. Көптеген ата-аналар арнайы педагогикалық дайындықсыз-ақ қарапайым тапсырмалар арқылы баламен сапалы уақыт өткізе алады. Мысалы, отбасы мүшелерінің суреттерін пайдаланып, «Бүгін кімнің көңіл күйі қандай болды?», «Неліктен анамыз қуанып тұр?», «Әке жұмыстан келгенде қандай сезімде болады?» сияқты қарапайым әңгімелер ұйымдастыру баланың эмоциялық сөздігін кеңейтіп қана қоймай, отбасы ішіндегі сенімді қарым-қатынасты нығайтады.

Қазіргі таңда балалардың бос уақытының едәуір бөлігі цифрлық құрылғылармен өтетіні белгілі. Телефон, планшет және теледидар ұзақ уақыт қолданылған жағдайда балада шынайы қарым-қатынасқа деген қажеттілік төмендеуі мүмкін. Осы тұрғыдан алғанда Velcro ойындары экрандық уақытты азайтып, нақты заттармен әрекет етуге мүмкіндік береді. Бала материалды қолымен ұстайды, оның пішінін сезінеді, бөліктерді орналастырады, басқа балалармен сөйлеседі. Мұндай әрекеттер сенсорлық тәжірибені байытып, тұлғаның табиғи дамуына қолайлы жағдай жасайды.

Педагог үшін Velcro технологиясының тағы бір маңызды артықшылығы – оқу қызметін дараландыру мүмкіндігі. Бір топтағы балалардың даму деңгейі әртүрлі болғандықтан, бір тапсырманы әр балаға бірдей ұсыну әрдайым тиімді бола бермейді. Velcro материалдарын пайдалана отырып педагог тапсырманың

күрделілік деңгейін оңай өзгерте алады. Кейбір балалар тек сәйкестендіру жұмысын орындаса, басқалары себеп-салдарлық байланыстарды анықтайды немесе суреттер бойынша әңгіме құрастырады. Осылайша әр бала өзінің мүмкіндігіне сәйкес табысқа жетеді. Бұл оның өз күшіне деген сенімін арттырып, оқу мотивациясын күшейтеді.

Velcro технологиясы шығармашылық қабілеттерді дамытуға да үлкен мүмкіндік береді. Балалар дайын үлгілермен ғана жұмыс істемей, өз сюжеттерін құрастырады, кейіпкерлерді орналастырады, оқиғаларды ойлап табады және оларды әңгімелейді. Осындай жұмыстар барысында қиял, елестету, логикалық ойлау және сөйлеу белсенді дамиды. Сонымен қатар шығармашылық әрекет баланың ішкі эмоциялық жағдайын сыртқа шығаруға көмектеседі. Кейбір балалар өз сезімдерін сөзбен жеткізе алмағанымен, ойын барысында оларды бейнелер арқылы көрсете алады. Бұл педагогке де, психологқа да баланың ішкі дүниесін тереңірек түсінуге мүмкіндік береді.

Мектепке дейінгі білім беру жүйесінде қауіпсіз психологиялық орта қалыптастыру маңызды міндеттердің бірі болып саналады. Velcro ойындары бәсекелестікке емес, ынтымақтастыққа негізделгендіктен балалар арасында өзара қолдау көрсету мәдениеті қалыптасады. Олар бір-біріне көмектеседі, жетістігіне қуанады, ортақ нәтижеге бірге жетеді. Осындай тәжірибе кейінгі мектеп өмірінде де табысты қарым-қатынас орнатудың негізіне айналады.

Қазіргі мектепке дейінгі білім беру жүйесінің негізгі қағидаттарының бірі – баланың жеке ерекшелігін құрметтеу және оның табиғи даму қарқынын қолдау. Осы тұрғыдан алғанда Velcro технологиясы әр баланың мүмкіндігіне сәйкес жұмыс ұйымдастыруға жағдай жасайды. Кейбір тәрбиеленушілер тапсырманы тез орындаса, енді біреулеріне көбірек уақыт қажет болуы мүмкін. Жабысқақ элементтермен жұмыс істеу барысында бала асықпай ойланады, түрлі нұсқаларды байқап көреді, өз шешімін өзгерте алады. Мұндай еркіндік баланың өзіне деген сенімін нығайтып, қателесуден қорықпауына ықпал етеді. Ал психологиялық қауіпсіздік сақталған ортада эмоциялық және әлеуметтік даму әлдеқайда нәтижелі жүзеге асады.

Velcro материалдарын қолданудың тиімділігі олардың тәрбиелік мазмұнына да байланысты. Педагог әрбір тапсырма арқылы балалардың бойында мейірімділік, қамқорлық, достық, жауапкершілік, сыйластық, адалдық сияқты адамгершілік қасиеттерді қалыптастыра алады. Мысалы, достарына көмектесіп жатқан балалардың суреттері, табиғатты қорғау, үлкендерді құрметтеу немесе жануарларға қамқорлық көрсетуге арналған көріністер арқылы балалар тек оқиғаны сипаттап қоймай, оның адамгершілік мәнін де түсінеді. Осындай жұмыстар барысында олар өз әрекеттерін бағалауға, жақсы мен жаманды ажыратуға және дұрыс таңдау жасауға үйренеді.

Баланың әлеуметтік тәжірибесі ең алдымен күнделікті өмірдегі қарапайым жағдаяттар арқылы қалыптасады. Сондықтан Velcro ойындарының мазмұны баланың өмірімен тығыз байланысты болғаны маңызды. Киіну, тамақтану, серуендеу, мерекеге дайындалу, қонақ күту, балабақшадағы күн тәртібі сияқты тақырыптар балаларға жақын әрі түсінікті болады. Осындай тапсырмалар арқылы олар өздерінің күнделікті әрекеттерін реттеуді, белгілі бір ережелерді сақтауды және қоршаған адамдармен дұрыс қарым-қатынас жасауды меңгереді.

Эмоциялық интеллектіні дамыту барысында баланың өз сезімін ғана емес, өзге адамның да көңіл күйін түсіну қабілеті қалыптасады. Бұл қасиет эмпатия деп аталады және тұлғаның әлеуметтік жетілуінің маңызды көрсеткіші болып есептеледі. Velcro технологиясына негізделген тапсырмаларда балалар түрлі кейіпкерлердің эмоцияларын анықтап қана қоймай, олардың көңіл күйінің өзгеру себептерін түсіндіруге тырысады. Олар «Бұл бала неге ренжіді?», «Оған қалай көмектесуге болады?», «Егер сен оның орнында болсаң не істер едің?» деген сұрақтарға жауап береді. Осындай талқылаулар барысында балалардың адамгершілік көзқарастары, жанашырлық сезімі және жауапкершілігі біртіндеп қалыптасады.

Қазіргі педагогикада ойын тек оқу материалы емес, баланың өзін еркін сезінетін, өз мүмкіндігін ашатын және әлеуметтік тәжірибе жинақтайтын орта ретінде қарастырылады. Velcro технологиясының ерекшелігі – оның ойын әрекетін табиғи түрде ұйымдастыруында. Бала белгілі бір тапсырманы орындау кезінде өзін бақылауда немесе бағалауда отырғанын сезінбейді. Керісінше, ол қызықты әрекетке қатысушы ретінде белсенділік танытады. Мұндай жағдайда білім де, тәрбие де табиғи жолмен жүзеге асады.

Velcro материалдарының ұзақ уақыт қолдануға жарамды болуы да олардың практикалық құндылығын арттырады. Бір рет дайындалған ойын материалдарын бірнеше оқу жылында пайдалануға болады. Сонымен қатар педагог оларды жаңа тақырыптарға бейімдеп, толықтырып немесе өзгертіп отыра алады. Бұл білім беру ұйымдарының материалдық ресурстарын үнемдеуге де мүмкіндік береді.

Соңғы жылдары мектепке дейінгі ұйымдарда STEM элементтері, жобалық оқыту, зерттеушілік әрекет сияқты жаңа педагогикалық технологиялар белсенді енгізілуде. Velcro материалдары осы инновациялық бағыттармен де үйлесімді қолданылады. Балалар табиғат құбылыстарын ретімен орналастырады, жыл мезгілдерінің ерекшеліктерін салыстырады, жануарларды тіршілік ортасына қарай топтастырады, өсімдіктердің өсу кезеңдерін ретімен құрастырады. Осындай әрекеттер барысында олар тек қоршаған әлем туралы білім алып қана қоймай, өзара пікірлеседі, дәлелдейді, ортақ қорытындыға келеді. Бұл олардың әлеуметтік және танымдық дамуының өзара байланысын күшейтеді.

Velcro технологиясының нәтижелілігі көбіне педагогтің кәсіби шеберлігіне байланысты. Бір ғана материалды әртүрлі мақсатта қолдануға болады. Сондықтан тәрбиеші тапсырмаларды баланың жас ерекшелігіне, даму деңгейіне және білім беру мақсатына сәйкес жоспарлауы қажет. Сонымен қатар әрбір ойыннан кейін балалармен қысқаша рефлексия жүргізудің маңызы зор. Педагог «Бүгін не ұнады?», «Қандай

тапсырма қиын болды?», «Сен қандай сезімде болдың?», «Досыңа қалай көмектестің?» деген сұрақтар арқылы балалардың эмоциялық тәжірибесін саналы түрде бекітеді.

Ата-аналардың педагогикалық мәдениетін арттыруда да Velcro технологиясының мүмкіндіктері кең. Мектепке дейінгі ұйымдарда шеберлік сағаттарын, ашық сабақтарды, отбасылық ойын кештерін ұйымдастыру арқылы ата-аналарға бұл материалдарды үй жағдайында қолданудың тиімді жолдарын көрсетуге болады. Осындай бірлескен жұмыстар отбасы мен балабақша арасындағы серіктестікті нығайтып, баланың жан-жақты дамуына қолайлы орта қалыптастырады.

Бүгінгі таңда білім беру жүйесінің алдында тұрған маңызды міндеттердің бірі – болашақ қоғамда өмір сүре алатын, өзгерістерге бейім, өз ойын еркін жеткізетін, эмоционалдық тұрғыдан тұрақты және әлеуметтік жауапты тұлға тәрбиелеу. Бұл міндетті жүзеге асыру тек дәстүрлі әдістермен шектелмейді. Педагог жаңа технологияларды тәрбиелік мақсатпен ұштастыра білуі тиіс. Velcro технологиясы осы тұрғыдан өзінің тиімділігін дәлелдеп отырған инновациялық педагогикалық құралдардың бірі болып табылады.

Баланың мектепке дейінгі кезеңде қалыптасқан эмоциялық тәжірибесі оның кейінгі мектеп өміріндегі жетістіктеріне тікелей әсер етеді. Өз сезімін түсінетін, басқара алатын және өзгенің эмоциясын қабылдай білетін бала оқу барысында да белсенділік танытады, қиындықтарды жеңіл еңсереді және жаңа ортаға тез бейімделеді. Сондықтан эмоциялық интеллектіні дамытуға бағытталған жұмыстар мектепке дейінгі тәрбиенің негізгі құрамдас бөлігі болуы тиіс. Velcro материалдары осы міндетті жүзеге асыруда қарапайым, қолжетімді және нәтижелі құрал ретінде ерекшеленеді.

Ойын барысында бала тек білім алып қоймайды, ол өз тұлғасын қалыптастырады. Ол өз әрекетін жоспарлайды, шешім қабылдайды, өзгенің пікірін тыңдайды, бірге әрекет етеді, қателігін түзетеді және жетістігіне қуанады. Мұндай тәжірибелердің барлығы болашақ әлеуметтік өмірдің негізін қалайды. Сондықтан Velcro технологиясын қолдану тек дидактикалық мақсатпен ғана емес, тұлғаның жан-жақты дамуын қамтамасыз ететін кешенді педагогикалық құрал ретінде қарастырылуы қажет.

Қорытынды. Қорыта келгенде, Velcro технологиясына негізделген дамытушы ойындар мектепке дейінгі білім беру жүйесінде баланың эмоциялық және әлеуметтік дамуын қолдайтын тиімді педагогикалық құрал болып табылады. Бұл материалдар балалардың эмоцияларды тануына, өз сезімдерін еркін білдіруіне, қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыруына, бірлескен әрекетке қатысуына, шығармашылық қабілеттерін дамытуына және әлеуметтік бейімделуіне жан-жақты мүмкіндік береді. Сонымен қатар Velcro ойындары ұсақ моториканы, сөйлеу тілін, зейінді, есте сақтауды, логикалық ойлауды және танымдық белсенділікті қатар дамытады. Оның қарапайым құрылымы, қауіпсіздігі, қайта-қайта қолдануға болатын ерекшелігі және түрлі жас ерекшеліктеріне бейімделуі бұл технологияның практикалық құндылығын арттыра түседі. Velcro материалдарының әлеуеті педагогтің кәсіби шеберлігімен, ата-анамен серіктестігімен және тәрбиелік мақсаттарды дұрыс ұйымдастыруымен толық ашылады. Сондықтан мектепке дейінгі ұйымдардың білім беру тәжірибесінде Velcro технологиясын жүйелі пайдалану баланың жан-жақты үйлесімді дамуына, психологиялық саулығының нығаюына және болашақ әлеуметтік өмірге табысты бейімделуіне маңызды үлес қосады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. **Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты.** – Астана.
2. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. **Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасы.** – Астана.
3. Выготский Л. С.. **Воображение и творчество в детском возрасте.** – Москва.
4. Эльконин Д. Б.. **Психология игры.** – Москва.
5. Запорожец А. В.. **Избранные психологические труды.** – Москва.
6. Гоулман Д.. **Эмоциональный интеллект.** – Москва.
7. ЮНЕСКО. Материалы по раннему развитию детей и социально-эмоциональному обучению.
8. Балаларды әлеуметтік-эмоциялық оқытуға арналған заманауи ғылыми-педагогикалық зерттеулер мен әдістемелік еңбектер (2019–2025).

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ НЕГІЗІНДЕ АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҚТАРЫН ЖОБАЛАУ: МҰҒАЛІМ ТӘЖІРИБЕСІ ЖӘНЕ ТИІМДІ ӘДІСТЕРІ

Пралиев Нурали Ильдусович
Түркістан облысы Жетісай ауданы
Жетісай қаласының Мамандадырылған "Дарын" мектеп-интернаты КММ
Ағылшын тілі пәні мұғалімі

Аннотация. Қазіргі білім беру жүйесіндегі цифрлық трансформация үдерісі шетел тілдерін оқыту әдістемесіне жаңа мүмкіндіктер енгізіп отыр. Соның ішінде жасанды интеллект технологиялары ағылшын тілі сабақтарының мазмұнын жаңартуға, оқыту үдерісін дараландыруға және білім алушылардың коммуникативтік құзыреттілігін тиімді дамытуға мүмкіндік беретін маңызды құралдардың біріне айналды. Мақалада ағылшын тілі сабақтарын жасанды интеллект негізінде жобалаудың педагогикалық ерекшеліктері, мұғалімнің кәсіби тәжірибесінде

қолданылатын тиімді әдістері мен заманауи цифрлық шешімдері қарастырылады. Сонымен қатар жасанды интеллектті оқу мақсаттарына сәйкес кіріктірудің практикалық жолдары, оқушылардың тілдік дағдыларын дамытудағы мүмкіндіктері, сабақ құрылымын жобалау ерекшеліктері және мұғалімнің жаңа кәсіби рөлі ғылыми-әдістемелік тұрғыдан талданады. Зерттеу барысында жасанды интеллектті қолданудың артықшылықтарымен қатар академиялық адалдықты сақтау, сыни ойлауды дамыту және мұғалімнің жетекшілік қызметін күшейту мәселелері де қарастырылады. Ұсынылған тәжірибелік тәсілдер ағылшын тілі мұғалімдерінің кәсіби қызметін жетілдіруге және білім беру сапасын арттыруға бағытталған.

Қазіргі таңда әлемдік білім беру кеңістігінде жүріп жатқан цифрлық өзгерістер мұғалімнің кәсіби қызметіне түбегейлі жаңаша талаптар қойып отыр. Ақпараттық технологиялардың үздіксіз дамуы, білім беру платформаларының көбеюі және жасанды интеллект жүйелерінің кең таралуы оқу процесінің мазмұны мен ұйымдастырылуына елеулі ықпал етуде. Әсіресе шетел тілдерін оқыту саласында бұл өзгерістер ерекше байқалады. Себебі ағылшын тілі – халықаралық коммуникацияның, ғылымның, технологияның және цифрлық кеңістіктің негізгі тілі ретінде оқушылардың болашақ кәсіби мүмкіндіктерімен тікелей байланысты. Сондықтан ағылшын тілі мұғалімі тек пәндік білім беруші ғана емес, сонымен қатар заманауи цифрлық технологияларды тиімді қолданатын білім беру дизайнеріне айналып келеді.

Соңғы бірнеше жыл ішінде генеративті жасанды интеллект құралдарының пайда болуы оқыту әдістемесіне жаңа серпін берді. Бұрын мұғалім сабақ жоспарын, тапсырмаларды, мәтіндерді және бағалау материалдарын өз бетінше ұзақ уақыт дайындайтын болса, қазіргі таңда жасанды интеллект осы жұмыстардың бір бөлігін қысқа уақыт ішінде орындауға мүмкіндік береді. Бұл мұғалімнің уақытын үнемдеп қана қоймай, сабақты шығармашылық тұрғыдан жобалауға көбірек мүмкіндік береді.

Ағылшын тілін оқытудағы негізгі мақсаттардың бірі – білім алушылардың коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру. Коммуникативтік құзыреттілік тек грамматикалық біліммен шектелмейді. Ол тыңдалым, айтылым, оқылым және жазылым дағдыларының өзара байланысы арқылы қалыптасады. Сонымен қатар оқушының сөздік қоры, мәдениетаралық қарым-қатынас жасау қабілеті, өз ойын еркін жеткізе білуі және шынайы тілдік жағдаяттарда тілдік құралдарды тиімді қолдануы маңызды рөл атқарады. Жасанды интеллект осы бағыттардың әрқайсысын дамытуда тиімді көмекші құрал ретінде қолданыла алады.

Қазіргі оқушылар цифрлық ортада өсіп келе жатқан ұрпақ болғандықтан дәстүрлі оқыту әдістері олардың қызығушылығын әрдайым толық қамтамасыз ете бермейді. Олар интерактивті тапсырмаларға, жедел кері байланысқа, жеке оқу траекториясына және цифрлық ресурстармен жұмыс жасауға бейім келеді. Сондықтан мұғалім сабақтарды жоспарлау барысында оқушылардың осы ерекшеліктерін ескеруге тиіс. Жасанды интеллект технологиялары дәл осы қажеттіліктерді жүзеге асырудың тиімді құралдарының біріне айналып отыр.

Сабақты жобалау педагогикалық мақсаттарды нақты анықтаудан басталады. Кез келген цифрлық құрал сияқты жасанды интеллект те мақсат емес, оқу мақсатына жетудің құралы болуы қажет. Егер мұғалім сабақтың күтілетін нәтижелерін нақты анықтамаса, технологияның өзі жоғары нәтижеге жеткізбейді. Сондықтан ең алдымен оқу бағдарламасындағы оқу мақсаттары сараланып, кейін сол мақсаттарға сәйкес жасанды интеллект құралдарының мүмкіндіктері таңдалады.

Мысалы, оқушылардың сөздік қорын дамыту мақсаты қойылса, жасанды интеллект бірнеше деңгейдегі жаңа сөздерді қамтитын мәтіндерді автоматты түрде құрастыра алады. Егер айтылым дағдыларын жетілдіру қажет болса, түрлі жағдаяттарға арналған диалогтар немесе рөлдік ойын сценарийлері ұсынылады. Ал жазылымды дамыту кезінде әртүрлі жанрдағы мәтіндердің үлгілері, жоспарлары немесе бағалау критерийлеріне сәйкес үлгі жауаптар дайындалады. Мұндай мүмкіндіктер мұғалімнің сабаққа дайындалу уақытын қысқартып, оның әдістемелік жұмысының сапасын арттырады.

Ағылшын тілі сабақтарын жобалау барысында саралап оқыту қағидаты ерекше маңызға ие. Бір сыныптағы білім алушылардың тілдік деңгейлері, оқу қарқыны және қызығушылықтары әртүрлі болады. Кейбір оқушылар жаңа сөздерді тез меңгерсе, енді біреулеріне бірнеше мәрте қайталау қажет. Дәстүрлі сабақ барысында әр балаға жеке тапсырма дайындау мұғалім үшін күрделі міндеттердің бірі болып табылады. Ал жасанды интеллект әртүрлі деңгейдегі тапсырмаларды бірнеше минут ішінде дайындауға мүмкіндік береді. Осылайша мұғалім оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, тиімді сараланған оқыту ұйымдастырады.

Жасанды интеллектті пайдалану сабақтың кіріспе кезеңінен бастап тиімді жүзеге асырылады. Сабақтың басында оқушылардың қызығушылығын арттыру үшін түрлі жағдаяттық сұрақтар, қысқа әңгімелер, интерактивті суреттер немесе болжам жасау тапсырмалары ұсынылады. Мұндай тапсырмаларды мұғалім жасанды интеллект көмегімен оқу тақырыбына сәйкес тез дайындай алады. Мысалы, саяхат тақырыбын бастамас бұрын әртүрлі елдердің мәдениеті туралы қызықты деректер немесе суреттер негізінде пікірталас ұйымдастыруға болады. Бұл оқушылардың алдыңғы білімдерін белсендіруге және жаңа тақырыпқа қызығушылығын арттыруға мүмкіндік береді.

Тілдік материалды меңгерту кезеңінде жасанды интеллекттің әлеуеті одан әрі арта түседі. Мұғалім белгілі бір грамматикалық құрылым бойынша түрлі деңгейдегі жаттығулар, сөйлемдерді толықтыру тапсырмалары, қатені түзету жұмыстары немесе коммуникативтік жағдаяттар әзірлей алады. Бұл тапсырмалар оқу бағдарламасының мазмұнына ғана емес, нақты сыныптың дайындық деңгейіне де бейімделеді. Сонымен қатар бір тапсырманың бірнеше нұсқасын дайындау академиялық адалдықты сақтауға және оқушылардың өздігінен жұмыс істеуіне мүмкіндік береді.

Ағылшын тілін меңгеруде сөздік қордың рөлі ерекше. Жасанды интеллект жаңа сөздерді есте сақтауды жеңілдететін түрлі әдістерді қолдануға мүмкіндік береді. Мысалы, сөздерді тақырыптық топтарға бөлу, контекст ішінде пайдалану, ассоциациялар құру, шағын мәтіндерде қолдану немесе диалогтар арқылы бекіту сияқты тапсырмалар автоматты түрде әзірленеді. Мұғалім бұл материалдарды өз тәжірибесіне бейімдеп, сабақтың ерекшелігіне қарай өзгерте алады.

Қазіргі білім беру тәжірибесінде тапсырмалардың өмірмен байланысы маңызды қағидалардың бірі болып саналады. Сондықтан ағылшын тілі сабақтарында шынайы коммуникативтік жағдаяттарды ұйымдастыру үлкен маңызға ие. Жасанды интеллект түрлі елдердегі күнделікті өмірге, мәдениетке, білімге, ғылымға немесе экологияға қатысты жағдаяттарды құрастырып бере алады. Осындай тапсырмалар арқылы оқушылар тек тілдік білім алып қана қоймай, мәдениетаралық коммуникация дағдыларын да қалыптастырады.

Мұғалім тәжірибесінде тиімді қолданылып жүрген әдістердің бірі – проблемалық оқыту. Сабақ барысында оқушыларға белгілі бір мәселе ұсынылып, оны ағылшын тілінде талқылау ұйымдастырылады. Жасанды интеллект осы мәселе бойынша бірнеше көзқарасты, дәлелдерді немесе пікірталас сұрақтарын дайындай алады. Бұл оқушылардың сыни ойлауын, аргументтеу қабілетін және еркін сөйлеу дағдыларын дамытуға ықпал етеді.

Қазіргі заманғы сабақ құрылымында қалыптастырушы бағалау маңызды орын алады. Жасанды интеллект оқушылардың жауаптарын талдап, олардың жиі жіберетін қателерін анықтап, жедел кері байланыс ұсына алады. Дегенмен бұл бағалау мұғалімнің кәсіби пікірін алмастырмайды. Мұғалім оқушының сөйлеу мәдениетін, шығармашылығын, қарым-қатынас жасау қабілетін және жеке жетістіктерін кешенді бағалай отырып, жасанды интеллект ұсынған нәтижелерді толықтыра алады.

Жасанды интеллект сабақ жоспарлаудың әр кезеңінде мұғалімнің сенімді көмекшісі болғанымен, оның тиімділігі педагогтің кәсіби құзыреттілігіне байланысты. Мұғалім технологияны механикалық түрде қолданбай, әрбір тапсырманың оқу мақсатына сәйкестігін, оқушының жас ерекшелігін және сабақтың тәрбиелік әлеуетін ескерген жағдайда ғана жоғары нәтижеге қол жеткізе алады. Осы тұрғыдан алғанда жасанды интеллект педагогикалық шеберлікті алмастыратын құрал емес, оны жаңа деңгейге көтеретін инновациялық ресурс ретінде қарастырылуы тиіс.

Жасанды интеллект негізінде ағылшын тілі сабақтарын жобалау барысында мұғалім ең алдымен оқу мақсаттары мен күтілетін нәтижелердің өзара байланысын нақты анықтауы қажет. Сабақтың әр кезеңі белгілі бір тілдік дағдыны дамытуға бағытталғанда ғана цифрлық құралдарды қолдану өз нәтижесін береді. Сондықтан сабақ жоспарын әзірлеу кезінде мұғалім тыңдалым, айтылым, оқылым және жазылым дағдыларының барлығын өзара кіріктіріп ұйымдастыруға ұмтылады. Жасанды интеллект бұл үдерісті жеңілдетіп, әр дағдыға сәйкес мазмұнды материалдарды жылдам дайындауға мүмкіндік береді.

Тыңдалым дағдысын қалыптастыру барысында оқушылардың жас ерекшелігі мен тілдік деңгейіне сәйкес мәтіндерді таңдау маңызды. Бұрын мұғалім қажетті материалды әртүрлі дереккөздерден ұзақ іздейтін болса, қазіргі таңда жасанды интеллект белгілі бір тақырыпқа, грамматикалық құрылымға немесе сөздік қорға сәйкес тыңдалым мәтіндерінің бірнеше нұсқасын ұсына алады. Мұғалім оларды оқу мақсатына сәйкес өңдеп, қажетті өзгерістер енгізеді. Сонымен қатар мәтін бойынша түрлі деңгейдегі сұрақтар, негізгі ойды анықтауға арналған тапсырмалар және тыңдалымнан кейінгі пікірталас сұрақтары да қысқа уақыт ішінде әзірленеді.

Айтылым дағдыларын дамытуда жасанды интеллекттің мүмкіндіктері одан да кең. Коммуникативтік тәсіл қазіргі шетел тілін оқыту әдістемесінің негізгі қағидаларының бірі болғандықтан, оқушылардың сабақ барысында мүмкіндігінше көп сөйлеуіне жағдай жасау қажет. Осы мақсатта мұғалім түрлі жағдаяттық тапсырмалар, рөлдік ойындар, жұптық және топтық жұмыстар ұйымдастырады. Жасанды интеллект саяхат, денсаулық, экология, мамандықтар, ғылым, мәдениет, цифрлық технологиялар сияқты кез келген тақырып бойынша өмірлік жағдаяттарды әзірлей алады. Мұндай тапсырмалар оқушылардың табиғи тілдік ортаға жақын жағдайда сөйлесуіне мүмкіндік береді.

Жазылымды дамыту барысында жасанды интеллект ерекше тиімді құрал ретінде көрінеді. Ағылшын тілінде хат жазу, эссе құрастыру, мақала дайындау немесе пікір білдіру сияқты тапсырмалар көптеген оқушылар үшін күрделі болып есептеледі. Мұғалім жасанды интеллект көмегімен әртүрлі деңгейдегі үлгі жоспарлар, тірек сөздер, бағалау критерийлеріне сәйкес үлгі құрылымдар немесе грамматикалық тіректер дайындай алады. Дегенмен мұғалімнің басты міндеті – дайын мәтінді көшірту емес, оқушының өзіндік ойын дамыту екенін үнемі ескеріп отыру.

Оқылым дағдыларын қалыптастыру кезінде де жасанды интеллект үлкен қолдау көрсетеді. Оқушылардың тілдік деңгейіне сәйкес бейімделген мәтіндер құрастыру, жаңа сөздерді автоматты түрде ерекшелеу, мәтін бойынша тапсырмалар дайындау немесе мәтінді бірнеше күрделілік деңгейінде ұсыну мұғалім жұмысының сапасын арттырады. Сонымен қатар әртүрлі қызығушылықтағы оқушыларға бір тақырып бойынша бірнеше мазмұндағы мәтіндер ұсынуға болады. Бұл саралап оқытудың тиімді жүзеге асуына мүмкіндік береді.

Сабақты жобалау барысында қалыптастырушы бағалау үдерісі де ерекше орын алады. Жасанды интеллект білім алушылардың тапсырмаларды орындау нәтижелерін талдап, жиі кездесетін қателерді анықтауға көмектеседі. Мысалы, белгілі бір грамматикалық тақырып бойынша көптеген оқушылар бірдей қате жіберсе, мұғалім келесі сабақта дәл осы мәселеге қайта тоқталып, қосымша түсіндіру жұмыстарын ұйымдастыра алады. Осылайша бағалау тек нәтиже емес, оқытуды жетілдіру құралына айналады.

Ағылшын тілі сабақтарында жобалық оқыту технологиясы кеңінен қолданылады. Жоба жұмыстары оқушылардың зерттеушілік қабілетін, шығармашылығын, ақпаратпен жұмыс жасау дағдыларын және тілдік құзыреттілігін қатар дамытады. Жасанды интеллект жоба тақырыптарын ұсыну, зерттеу жоспарын құру, қажетті сұрақтарды дайындау немесе презентация құрылымын жасау барысында мұғалімнің сенімді көмекшісіне айналады. Бірақ жобаның мазмұнын талдау, ақпараттың шынайылығын бағалау және қорытынды жасау міндеті міндетті түрде оқушының өзіне жүктелуі тиіс.

Мұғалім тәжірибесінде тиімді қолданылатын әдістердің бірі – проблемалық жағдаяттарды ұйымдастыру. Мысалы, оқушыларға «Artificial Intelligence: Friend or Threat?», «Should Social Media Be Limited for Teenagers?», «How Can We Protect the Environment?» сияқты мәселелер ұсынылып, пікірталас жүргізіледі. Жасанды интеллект осындай тақырыптар бойынша әртүрлі көзқарастарды, дәлелдерді және талқылау сұрақтарын ұсына алады. Нәтижесінде оқушылар дайын ақпаратты қайталамай, өз пікірін дәлелдеуге, қарсы пікірге жауап беруге және ағылшын тілінде еркін сөйлесуге үйренеді.

Қазіргі оқыту үдерісінде кері байланыстың маңызы өте жоғары. Әрбір оқушы өзінің қандай жетістікке жеткенін, қандай бағытта әлі де жұмыс істеу қажеттігін нақты түсінуі тиіс. Жасанды интеллект белгілі бір тапсырма орындалғаннан кейін бірден ұсыныстар бере алады. Мысалы, сөздік қордың жеткіліксіздігі, грамматикалық қателер немесе сөйлем құрылымындағы кемшіліктер көрсетіледі. Бірақ мұғалімнің кәсіби кері байланысы әлдеқайда маңызды. Себебі педагог оқушының жеке ерекшелігін, сабақтағы белсенділігін, ынтасын және даму динамикасын толық бағалай алады.

Жасанды интеллектті қолдану мұғалімнің шығармашылық мүмкіндіктерін де кеңейтеді. Бұрын бір сабаққа арналған барлық материалдарды әзірлеуге бірнеше сағат кететін болса, қазіргі таңда мұғалім негізгі уақытын тапсырма дайындауға емес, сабақтың әдістемелік құрылымын жетілдіруге жұмсай алады. Бұл өз кезегінде білім беру сапасының артуына ықпал етеді.

Сонымен қатар жасанды интеллект оқушылардың қызығушылығын арттыратын тапсырмалар құруға мүмкіндік береді. Мысалы, белгілі бір тақырып бойынша интерактивті сұхбаттар, кейіпкерлер арасындағы диалогтар, қиял-ғажайып жағдаяттар немесе ойын элементтері енгізілген тапсырмалар сабақтың тартымдылығын күшейтеді. Мұндай жұмыстар әсіресе орта буын оқушыларының мотивациясын арттыруда тиімді нәтиже береді.

Ағылшын тілі мұғалімі үшін мәдениетаралық коммуникацияны дамыту маңызды бағыттардың бірі болып табылады. Жасанды интеллект әртүрлі мемлекеттердің мәдени ерекшеліктері туралы қызықты ақпараттар, салыстырмалы тапсырмалар және пікірталас материалдарын ұсына алады. Оқушылар тек тілді үйреніп қана қоймай, ағылшын тілінде сөйлейтін елдердің мәдениетін, дәстүрлерін және өмір салтын салыстыра отырып зерттейді. Бұл олардың жаһандық ойлау қабілетін қалыптастырады.

Сабақ барысында ойын технологияларын қолдану да жоғары нәтиже береді. Жасанды интеллект әртүрлі тілдік ойындардың, викториналардың, квест тапсырмаларының және шығармашылық жаттығулардың мазмұнын қысқа уақытта әзірлей алады. Мұндай тапсырмалар оқушылардың сабаққа қызығушылығын сақтап, тілдік материалды табиғи жағдайда бекітуге мүмкіндік береді.

Дегенмен жасанды интеллектті қолдануда белгілі бір педагогикалық шектеулерді ескеру қажет. Мұғалім ешқашан технологияға толық тәуелді болмауы тиіс. Әрбір тапсырма оқу бағдарламасына, оқушылардың жас ерекшелігіне және тәрбиелік мақсаттарға сәйкес келуі міндетті. Сонымен қатар жасанды интеллект ұсынған ақпараттың дұрыстығын тексеру де мұғалімнің кәсіби жауапкершілігі болып қала береді.

Тағы бір маңызды мәселе – академиялық адалдық. Кейбір оқушылар дайын мәтіндерді немесе автоматты түрде жасалған жауаптарды өз жұмысы ретінде ұсынуы мүмкін. Сондықтан мұғалім сабақтарды жобалау кезінде оқушының жеке ойын, шығармашылығын және сыни ойлауын талап ететін тапсырмаларға басымдық беруі қажет. Мұндай жұмыстарда жасанды интеллект тек көмекші құрал қызметін атқарады, ал негізгі интеллектуалдық әрекетті білім алушының өзі жүзеге асырады.

Қазіргі кезеңде ағылшын тілі мұғалімінің кәсіби құзыреттілігі пәндік біліммен ғана шектелмейді. Ол цифрлық педагогика, жасанды интеллект мүмкіндіктері, цифрлық этика, ақпараттық қауіпсіздік және білім беру технологиялары саласында да үздіксіз дамып отыруы қажет. Осындай кешенді дайындық қана жасанды интеллекттің мүмкіндіктерін тиімді пайдаланып, сапалы сабақ жобалауға мүмкіндік береді.

Қазіргі білім беру жүйесінде мұғалімнің кәсіби қызметі тек білім берумен ғана шектелмейді. Ол оқу процесін ұйымдастырушы, оқушылардың оқу әрекетін бағыттаушы, цифрлық ресурстарды сараптаушы және білім беру ортасын жобалаушы ретінде жаңа міндеттерді атқарады. Осы тұрғыдан алғанда жасанды интеллект мұғалімнің кәсіби қызметін жеңілдететін тиімді құрал болғанымен, педагогикалық шешім қабылдау құқығы мен жауапкершілігі толықтай мұғалімнің қолында қалуы тиіс. Жасанды интеллект оқу материалының бірнеше нұсқасын ұсына алады, алайда олардың ішінен оқу мақсатына, білім алушылардың ерекшелігіне және тәрбиелік міндеттерге сәйкес келетінін тек мұғалім ғана таңдай алады.

Ағылшын тілі сабақтарын жобалау барысында оқушылардың XXI ғасыр дағдыларын қалыптастыру маңызды орын алады. Қазіргі еңбек нарығында тілдік білімнің өзі жеткіліксіз. Болашақ мамандардан шығармашылық ойлау, мәселені шешу, сыни талдау, топпен жұмыс істеу, цифрлық сауаттылық және тиімді коммуникация сияқты әмбебап құзыреттер талап етіледі. Жасанды интеллект осы дағдыларды дамытуға бағытталған тапсырмаларды ұйымдастыруда үлкен мүмкіндік береді. Мысалы, оқушылар белгілі бір жаһандық мәселені талдап, бірнеше ақпарат көзін салыстырып, өз шешімін ағылшын тілінде ұсынады. Мұндай тапсырмалар тілдік білімді өмірлік тәжірибемен байланыстырады.

Жасанды интеллект негізінде құрылған сабақтарда оқушының оқу белсенділігі артады. Дәстүрлі сабақтарда мұғалім ақпараттың негізгі көзі болса, қазіргі жағдайда оқушы өздігінен ізденіп, ақпаратты талдап, оны өңдеп, қорытынды жасауға үйренеді. Мұғалім бұл процесте кеңесші әрі бағыттаушы қызметін атқарады. Осындай тәсіл білім алушының дербестігін, жауапкершілігін және өзіндік оқу дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді.

Сабақтың тиімділігі көбіне қолданылатын әдістердің әртүрлілігіне байланысты болады. Жасанды интеллект мұғалімге бір тақырып бойынша бірнеше әдісті қатар пайдалануға мүмкіндік береді. Мысалы, сабақтың басында қызығушылықты оятуға арналған қысқа жағдаят ұсынылып, кейін жұптық жұмыс ұйымдастырылады, одан кейін пікірталас өткізіліп, соңында рефлексия жүргізіледі. Барлық тапсырмалар бір оқу мақсатына қызмет етеді және бір-бірімен логикалық байланыста болады. Осындай жүйелі жоспарланған сабақтар оқушылардың белсенді қатысуына мүмкіндік береді.

Тәжірибелі мұғалімдер жасанды интеллектті шығармашылық жұмыстарды ұйымдастыру барысында да тиімді пайдаланады. Мысалы, білім алушыларға белгілі бір тақырып бойынша подкаст сценарийін әзірлеу, жарнама мәтінін жазу, туристік буклет дайындау, сұхбат құрастыру немесе мектеп газетіне мақала жазу ұсынылады. Жасанды интеллект мұндай жұмыстардың құрылымын ұсынғанымен, мазмұнын оқушылар өздері әзірлейді. Нәтижесінде олардың тілдік құзыреттілігімен қатар шығармашылық қабілеттері де дамиды.

Ағылшын тілі сабақтарында рефлексия кезеңін ұйымдастырудың да маңызы зор. Сабақ соңында оқушылар өздерінің не үйренгенін, қандай қиындықтар кездескенін және келесі сабақта нені жетілдіру қажет екенін бағалайды. Жасанды интеллект рефлексия сұрақтарын, өзін-өзі бағалау парақтарын немесе қысқа сауалнамаларды әзірлеуге көмектесе алады. Бұл мұғалімге оқыту процесінің тиімділігін талдауға және келесі сабақтарды жетілдіруге мүмкіндік береді.

Соңғы жылдары қалыптастырушы бағалау білім беру сапасын арттырудың маңызды құралы ретінде қарастырылып келеді. Жасанды интеллект бағалау критерийлеріне сәйкес тапсырмалар дайындауға, дескрипторлар құрастыруға және оқушылардың нәтижелерін талдауға қолдау көрсетеді. Дегенмен сөйлеу мәдениеті, шығармашылық ойлау, тілдік икемділік және коммуникативтік құзыреттілік сияқты көрсеткіштерді бағалауда мұғалімнің кәсіби пікірі шешуші рөл атқарады.

Мұғалім тәжірибесінде байқалған тиімді әдістердің бірі – оқушыларға жасанды интеллекттің берген жауабын талдау тапсырмасын ұсыну. Мысалы, белгілі бір тақырып бойынша жасанды интеллект дайындаған мәтін беріледі. Оқушылар оның грамматикалық дұрыстығын, сөздік қорын, логикалық құрылымын және мазмұнын талдайды, қажет болған жағдайда түзетулер енгізеді. Мұндай жұмыс олардың сыни ойлауын дамытып қана қоймай, тілдік білімдерін тәжірибеде қолдануға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар оқушыларға жасанды интеллектпен тиімді жұмыс істеуді де үйрету қажет. Дұрыс сұраныс (prompt) құрастыру, нақты тапсырма беру, алынған ақпаратты тексеру және оны өз мақсатына бейімдеу – қазіргі цифрлық сауаттылықтың маңызды құрамдас бөліктері. Сондықтан ағылшын тілі сабағында мұндай дағдыларды қалыптастыру оқушылардың болашақ кәсіби қызметі үшін де маңызды.

Жасанды интеллектті қолдану барысында цифрлық этика мәселесіне ерекше көңіл бөлінуі тиіс. Мұғалім оқушыларға авторлық құқықты сақтау, ақпарат көздерін көрсету, академиялық адалдық қағидаларын ұстану және жасанды интеллектті тек көмекші құрал ретінде пайдалану қажеттігін үнемі түсіндіріп отыруы керек. Бұл олардың жауапкершілігін арттырып, білім беру процесінің сапасын қамтамасыз етеді.

Педагогикалық тәжірибе көрсеткендей, жасанды интеллект ең тиімді нәтижені дәстүрлі оқыту әдістерімен үйлестірілген жағдайда береді. Сабақ барысында мұғалімнің түсіндіруі, пікірталас, жұптық жұмыс, топтық жұмыс, рөлдік ойындар, жобалық оқыту және цифрлық құралдарды кешенді пайдалану білім алушылардың оқу белсенділігін едәуір арттырады. Осындай кіріктірілген тәсіл қазіргі білім беру талаптарына толық сәйкес келеді.

Болашақта жасанды интеллект негізіндегі білім беру технологиялары одан әрі дамып, ағылшын тілі сабақтарының мазмұны мен ұйымдастырылуына жаңа мүмкіндіктер ұсынатыны сөзсіз. Дегенмен қандай технология қолданылса да, сабақтың табыстылығы мұғалімнің кәсіби құзыреттілігіне, педагогикалық шеберлігіне және оқушылармен тиімді қарым-қатынас орната білуіне байланысты болады. Сондықтан мұғалім цифрлық құралдарды меңгерумен қатар үздіксіз кәсіби дамуға, жаңа әдістемелерді зерттеуге және өзінің тәжірибесін жетілдіруге ұмтылуы қажет.

Осылайша жасанды интеллект ағылшын тілі сабақтарын жобалаудың жаңа кезеңін қалыптастырып отыр. Ол мұғалімнің шығармашылық әлеуетін кеңейтеді, сабақтың сапасын арттырады, саралап оқытуды тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік береді және оқушылардың тілдік құзыреттілігін дамытуға жағдай жасайды. Алайда технология педагогтің орнын алмастырмайды. Керісінше, ол мұғалімнің кәсіби қызметін жаңа деңгейге көтеретін интеллектуалдық көмекші ретінде қарастырылуы тиіс.

Қорытынды. Қорыта айтқанда, жасанды интеллект негізінде ағылшын тілі сабақтарын жобалау қазіргі білім беру жүйесінің маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Интеллектуалдық технологиялар мұғалімге оқу материалдарын жедел әзірлеуге, сараланған тапсырмалар құрастыруға, қалыптастырушы бағалауды тиімді ұйымдастыруға және білім алушылардың жеке ерекшеліктерін ескеруге мүмкіндік береді. Сонымен қатар олар тыңдалым, айтылым, оқылым және жазылым дағдыларын кешенді дамытуға, оқушылардың оқу мотивациясын арттыруға және коммуникативтік құзыреттілігін жетілдіруге ықпал етеді. Алайда жасанды интеллектті қолдану барысында мұғалімнің кәсіби жетекшілігі, педагогикалық мақсаттардың айқындылығы, академиялық адалдық қағидаларын сақтау және сыни ойлауды дамыту басты назарда болуы тиіс. Жасанды интеллект – мұғалімнің

кәсіби тәжірибесін толықтыратын заманауи ресурс. Оның мүмкіндіктерін ғылыми негізде және әдістемелік тұрғыдан сауатты пайдалану ғана ағылшын тілі сабақтарының сапасын жаңа деңгейге көтеріп, халықаралық талаптарға сәйкес бәсекеге қабілетті тұлғаны қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. **Жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты.** – Астана.
2. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. **Жаңартылған білім беру бағдарламасы. Ағылшын тілі пәні.** – Астана.
3. Richards J. C.. *Approaches and Methods in Language Teaching*. Cambridge University Press.
4. Harmer Jeremy. *The Practice of English Language Teaching*. Pearson Education.
5. Scrivener Jim. *Learning Teaching*. Macmillan Education.
6. ЮНЕСКО. *Guidance for Generative AI in Education and Research*. 2023.
7. OECD. *Artificial Intelligence and the Future of Skills*. Paris.
8. Cambridge University Press>. English Language Teaching Resources.
9. British Council. Materials on Digital Learning and English Language Teaching.
10. Ағылшын тілін оқыту әдістемесі, цифрлық педагогика және жасанды интеллектті білім беруде қолдану мәселелеріне арналған отандық және халықаралық ғылыми мақалалар (2022–2025).

СОВРЕМЕННЫЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ

Асылбекова Алма Жаксыбаевна
г. Алматы Алатауский район
КГУ «Общеобразовательная школа №14»
Учитель русского языка и литературы

Аннотация. В условиях стремительной цифровизации образования преподавание русского языка и литературы претерпевает существенные изменения, связанные с внедрением современных образовательных технологий. Использование цифровых ресурсов, интерактивных платформ, технологий искусственного интеллекта, смешанного обучения, проектной деятельности и формирующего оценивания позволяет повысить качество образовательного процесса, обеспечить индивидуализацию обучения и сформировать у обучающихся ключевые компетенции XXI века. В статье рассматриваются возможности применения современных образовательных технологий на уроках русского языка и литературы, анализируются особенности проектирования учебного процесса в цифровой образовательной среде, раскрывается практический опыт учителя по организации эффективного обучения с использованием инновационных педагогических подходов. Особое внимание уделяется вопросам формирования читательской, коммуникативной и цифровой компетентности школьников, развитию критического мышления, творческих способностей и мотивации к изучению русского языка и литературы. Делается вывод о том, что современные технологии не заменяют традиционную методику преподавания, а существенно расширяют ее педагогический потенциал при сохранении ведущей роли учителя в образовательном процессе.

Современное образование переживает период масштабной цифровой трансформации, затрагивающей практически все компоненты образовательного процесса. Развитие информационно-коммуникационных технологий, распространение электронных образовательных ресурсов, появление интеллектуальных цифровых платформ и изменение потребностей современного общества обусловили необходимость пересмотра традиционных подходов к организации обучения. Особенно актуальными данные изменения становятся в преподавании гуманитарных дисциплин, где важнейшее значение приобретают развитие личности обучающегося, формирование коммуникативной культуры, воспитание читательской компетентности и развитие критического мышления.

Русский язык и литература занимают особое место среди школьных предметов. Они не только обеспечивают формирование языковой грамотности, но и способствуют развитию духовно-нравственных качеств личности, расширению культурного кругозора, воспитанию эстетического вкуса, развитию способности понимать художественный текст и самостоятельно выражать собственные мысли. Именно поэтому внедрение современных образовательных технологий в преподавание русского языка и литературы требует не механической цифровизации отдельных этапов урока, а глубокого методического переосмысления всей системы обучения.

Сегодня понятие современной образовательной технологии значительно шире простого использования компьютера или интерактивной доски на уроке. Оно включает целостную систему педагогических методов, цифровых инструментов, способов организации учебной деятельности и технологий оценки образовательных результатов, направленных на достижение конкретных целей обучения. Современный урок русского языка и литературы строится как пространство активного взаимодействия учителя и ученика, где цифровые средства становятся инструментом развития самостоятельности, исследовательской активности и творческого потенциала школьников.

Одной из главных особенностей современной школы становится переход от передачи готовых знаний к организации самостоятельной познавательной деятельности обучающихся. Если традиционная модель обучения предполагала преимущественно объяснение материала учителем и последующее воспроизведение информации учащимися, то современная педагогика ориентируется на формирование способности самостоятельно добывать знания, анализировать информацию, критически оценивать различные источники и применять полученные знания в практической деятельности.

В условиях цифровизации значительно меняется и роль учителя русского языка и литературы. Сегодня педагог уже не является единственным источником информации. Огромный объем образовательных ресурсов доступен школьникам через цифровые платформы, электронные библиотеки, мультимедийные энциклопедии и интеллектуальные поисковые системы. В связи с этим профессиональная деятельность учителя приобретает новые функции. Он становится организатором образовательной среды, консультантом, наставником, координатором познавательной деятельности и разработчиком эффективных образовательных маршрутов.

Особое значение в современной методике приобретает технология смешанного обучения. Она предполагает рациональное сочетание традиционного очного обучения с использованием цифровых образовательных ресурсов. Такой подход позволяет значительно расширить возможности организации урока. Часть материала учащиеся могут изучать самостоятельно с помощью электронных платформ, а учебное время использовать для обсуждения сложных вопросов, анализа художественных произведений, выполнения творческих заданий, организации дискуссий и проектной деятельности.

На уроках русского языка технология смешанного обучения позволяет существенно повысить эффективность формирования орфографических, пунктуационных и грамматических навыков. Автоматизированные тренажеры предоставляют возможность многократного выполнения упражнений с немедленной обратной связью. Ученик сразу получает информацию о допущенных ошибках, анализирует причины их возникновения и повторяет выполнение задания до достижения необходимого результата. Благодаря этому возрастает уровень самостоятельности обучающихся и повышается качество усвоения языкового материала.

Особую роль цифровые технологии играют в преподавании литературы. Современные мультимедийные ресурсы позволяют значительно расширить культурный контекст изучаемых произведений. Использование виртуальных экскурсий по литературным музеям, цифровых архивов, исторических документов, театральных постановок, аудиокниг и художественных фильмов помогает школьникам глубже понять эпоху создания произведения, особенности мировоззрения писателя и исторические события, отраженные в художественном тексте.

Одним из наиболее востребованных направлений современной педагогики становится развитие читательской грамотности. Международные исследования качества образования показывают, что успешность обучения во многом определяется способностью школьников понимать, анализировать, интерпретировать и оценивать различные виды текстов. Именно поэтому на уроках русского языка и литературы особое внимание уделяется формированию навыков осмысленного чтения.

Современные образовательные технологии значительно расширяют возможности организации работы с текстом. Учитель может использовать интерактивные задания, цифровые карты персонажей, интеллект-карты, электронные таблицы анализа художественных образов, визуализацию сюжетных линий, временные шкалы событий произведения и другие цифровые инструменты, позволяющие активизировать мыслительную деятельность обучающихся.

Не менее важным направлением становится технология развития критического мышления. Современный школьник ежедневно сталкивается с огромным количеством информации различного качества. Поэтому задача учителя заключается не только в передаче знаний, но и в формировании способности анализировать получаемую информацию, сопоставлять различные точки зрения, выявлять причинно-следственные связи, формулировать аргументированные выводы и самостоятельно оценивать достоверность источников.

На уроках литературы технология критического мышления реализуется через анализ художественных произведений, организацию дискуссий, сопоставление различных интерпретаций текста, обсуждение нравственных проблем, поднятых автором. Цифровые технологии позволяют значительно разнообразить подобную деятельность. Например, учащиеся могут совместно создавать электронные схемы анализа произведений, работать с интерактивными документами, проводить коллективное обсуждение текстов в цифровой образовательной среде.

Особую актуальность приобретает использование технологии проектного обучения. Работа над проектами способствует развитию исследовательских навыков, коммуникативной компетентности, самостоятельности и ответственности обучающихся. На уроках русского языка проекты могут быть посвящены исследованию истории слов, особенностей современного русского языка, анализу языковых явлений или изучению речевой культуры различных социальных групп. На уроках литературы учащиеся создают литературные исследования, виртуальные музеи писателей, мультимедийные презентации, электронные путеводители по художественным произведениям и творческие проекты, объединяющие различные виды искусства.

Современные цифровые инструменты существенно облегчают организацию проектной деятельности. Они позволяют учащимся совместно работать над документами, обмениваться материалами, создавать мультимедийные продукты, проводить онлайн-опросы, оформлять результаты исследований в различных

форматах. При этом главной задачей учителя остается методическое сопровождение проекта, помощь в постановке исследовательской проблемы, организации поиска информации и формулировании самостоятельных выводов.

Большое значение в условиях цифровизации приобретает технология формирующего оценивания. В отличие от традиционной системы контроля знаний, она ориентирована не только на фиксацию результата обучения, но и на поддержку дальнейшего развития обучающегося. Современные цифровые платформы позволяют оперативно отслеживать достижения каждого ученика, выявлять наиболее сложные темы, анализировать типичные ошибки и своевременно корректировать образовательный процесс.

Формирующее оценивание на уроках русского языка и литературы особенно важно потому, что данные предметы предполагают не только проверку правильности ответа, но и оценку логики рассуждения, речевой культуры, глубины понимания текста и способности аргументировать собственную позицию. Цифровые инструменты помогают учителю быстро получить информацию о том, какие темы вызывают у учащихся затруднения, какие орфограммы или пунктограммы усвоены недостаточно, какие виды заданий требуют повторного объяснения. Однако окончательное педагогическое решение всегда остается за учителем, поскольку только он способен учитывать индивидуальные особенности ученика, динамику его развития, мотивацию и качество творческого мышления.

На уроках русского языка формирующее оценивание может быть организовано с помощью онлайн-тестов, интерактивных диктантов, электронных карточек, цифровых тренажеров и автоматизированных заданий на распознавание языковых явлений. Такие формы работы позволяют сделать процесс контроля более гибким и оперативным. Учащийся получает возможность сразу увидеть результат, осознать допущенную ошибку и выполнить дополнительное задание для закрепления материала. Для учителя это становится основанием для корректировки дальнейшей работы: если большая часть класса испытывает трудности с определенной темой, необходимо вернуться к ней на следующем уроке или предложить дополнительные упражнения.

В преподавании литературы формирующее оценивание может принимать более разнообразные формы. Это могут быть читательские дневники в электронном формате, мини-эссе, рефлексивные ответы, онлайн-обсуждения, интерактивные вопросы по содержанию произведения, творческие задания и устные выступления с последующим самооцениванием. Важно, чтобы оценивание не сводилось только к проверке знания сюжета. Оно должно выявлять, насколько глубоко ученик понимает авторскую позицию, умеет анализировать художественные детали, видеть связь между образом героя и идеей произведения, выражать собственное отношение к прочитанному.

Одной из эффективных современных технологий является технология проблемного обучения. Ее сущность заключается в создании учебной ситуации, в которой учащиеся сталкиваются с вопросом, не имеющим однозначного ответа, и вынуждены самостоятельно искать способы его решения. На уроках литературы проблемное обучение особенно продуктивно, поскольку художественный текст всегда содержит нравственные, философские и социальные вопросы, требующие размышления. Например, при изучении произведений русской классики учащимся можно предложить обсудить мотивы поступков героев, причины их внутренних конфликтов, связь личного выбора персонажа с исторической эпохой.

Цифровая образовательная среда позволяет расширить возможности проблемного обучения. Учитель может предложить учащимся разные интерпретации одного и того же произведения, фрагменты критических статей, видеоматериалы, архивные документы или иллюстрации. Сравнивая различные источники, школьники учатся видеть неоднозначность литературного текста, формулировать собственную позицию и аргументировать ее. Такой подход развивает не только предметные знания, но и интеллектуальную самостоятельность.

На уроках русского языка проблемное обучение может быть связано с анализом языковых явлений, речевых ошибок, спорных случаев правописания, особенностей употребления слов в разных стилях речи. Например, учащимся можно предложить несколько вариантов предложения и попросить объяснить, какой из них соответствует нормам литературного языка и почему. Такая работа способствует осознанному усвоению правил, а не механическому запоминанию формулировок.

В условиях цифровизации особую роль приобретает технология индивидуализации и дифференциации обучения. В одном классе всегда есть учащиеся с разным уровнем подготовки, различной скоростью усвоения материала, разными интересами и образовательными потребностями. Современные цифровые ресурсы позволяют предложить каждому ученику задания соответствующего уровня сложности. Сильные учащиеся получают возможность выполнять исследовательские и творческие задания, а тем, кто испытывает трудности, предлагаются дополнительные тренировочные упражнения и подробные пояснения.

Индивидуализация особенно важна при изучении русского языка, поскольку грамотность формируется постепенно и требует систематической практики. Один ученик может хорошо понимать грамматическую тему, но допускать пунктуационные ошибки, другой испытывает трудности с орфографией, третий — с построением связного текста. Цифровые технологии позволяют выявить эти индивидуальные затруднения и подобрать соответствующие задания. Такой подход делает обучение более адресным и результативным.

В литературном образовании индивидуализация проявляется в возможности выбора форм работы с произведением. Один ученик может подготовить устное выступление, другой — создать иллюстрацию или презентацию, третий — написать эссе, четвертый — составить интеллект-карту образов. Такая вариативность

позволяет каждому школьнику проявить свои сильные стороны и одновременно глубже осмыслить художественный текст.

Современный урок русского языка и литературы невозможно представить без развития коммуникативной компетентности. Учащиеся должны уметь не только правильно писать и читать, но и вести диалог, участвовать в дискуссии, выражать собственную точку зрения, слушать собеседника и аргументированно отвечать на вопросы. Цифровые технологии создают дополнительные возможности для организации коммуникативной практики. Онлайн-доски, совместные документы, образовательные платформы и интерактивные сервисы позволяют учащимся работать в парах и группах, обмениваться мнениями, совместно редактировать тексты и представлять результаты работы.

Особенно эффективной является технология сотрудничества. Она предполагает организацию учебной деятельности таким образом, чтобы учащиеся не просто выполняли задания рядом друг с другом, а действительно взаимодействовали, распределяли роли, обсуждали способы решения задачи и совместно достигали результата. На уроках литературы это может быть групповая работа над анализом образа героя, сопоставлением эпизодов, подготовкой инсценировки или созданием литературного проекта. На уроках русского языка — совместное редактирование текста, составление правил, выполнение лингвистического исследования, подготовка устного выступления.

Цифровые инструменты делают сотрудничество более удобным и продуктивным. Учащиеся могут работать над одним документом одновременно, оставлять комментарии, вносить исправления, обсуждать варианты формулировок. При этом учитель видит вклад каждого участника и может объективнее оценить не только конечный результат, но и процесс совместной деятельности.

Важное место занимает технология развития письменной речи. В условиях цифровизации письменная коммуникация становится одной из наиболее востребованных форм общения. Школьники ежедневно пишут сообщения, комментарии, электронные письма, посты и другие тексты. Однако это не всегда означает высокий уровень речевой культуры. Задача учителя русского языка заключается в том, чтобы научить учащихся создавать грамотные, логичные, выразительные и уместные тексты в разных коммуникативных ситуациях.

Современные образовательные технологии позволяют организовать работу над текстом более эффективно. Учащиеся могут создавать черновики в электронном виде, редактировать их, получать комментарии учителя, сравнивать разные варианты формулировок, анализировать речевые ошибки и совершенствовать собственный стиль. Такая работа формирует представление о письме как о процессе, включающем планирование, написание, редактирование и оценку результата.

Особую роль в современной школе играет медиаграмотность. Уроки русского языка и литературы имеют большой потенциал для ее формирования, поскольку они напрямую связаны с анализом текстов. В цифровой среде текст существует не только в печатной форме, но и в виде публикаций в социальных сетях, новостных сообщений, рекламных материалов, блогов, комментариев, мультимедийных сообщений. Учитель может использовать эти материалы как объект анализа, обучая школьников различать факты и мнения, выявлять манипулятивные приемы, оценивать достоверность информации и понимать особенности разных жанров цифровой коммуникации.

На уроках русского языка работа с медиатекстами помогает показать практическую значимость языковых знаний. Учащиеся анализируют заголовки, речевые средства воздействия, особенности публицистического стиля, ошибки в интернет-коммуникации, способы создания убедительного сообщения. На уроках литературы медиаграмотность может быть связана с сопоставлением художественного текста и его современных интерпретаций в кино, театре, социальных сетях или визуальной культуре.

Современные образовательные технологии также позволяют усилить воспитательный потенциал уроков литературы. Художественное произведение всегда обращено к внутреннему миру человека, его нравственному выбору, отношениям с обществом, поиску смысла жизни. Цифровые ресурсы помогают сделать этот разговор более содержательным и близким современному ученику. Например, при изучении произведений о нравственном выборе можно использовать интерактивные дискуссии, цифровые опросы, рефлексивные дневники, творческие задания, в которых учащиеся сопоставляют проблемы художественного текста с современностью.

При этом важно сохранять баланс между цифровыми технологиями и живым общением. Литература требует эмоционального отклика, личного переживания и непосредственного обсуждения. Поэтому цифровые средства должны не заменять разговор о книге, а помогать его углублять. Именно учитель создает атмосферу доверия, в которой ученик может высказать собственное мнение, задать вопрос, сомневаться и искать ответ.

Значительное место в условиях цифровизации занимает использование искусственного интеллекта. Интеллектуальные системы могут помогать учителю в подготовке заданий, создании текстов для анализа, разработке вопросов, составлении тестов и индивидуальных упражнений. Однако применение искусственного интеллекта требует высокой педагогической ответственности. Учитель должен критически оценивать автоматически созданные материалы, проверять их точность, соответствие возрасту учащихся и образовательным задачам.

Для учащихся искусственный интеллект может стать инструментом обучения, если использовать его правильно. Например, школьники могут сравнивать собственный текст с предложенными вариантами, анализировать ошибки, улучшать формулировки, задавать вопросы по сложной теме. Однако недопустимо превращать искусственный интеллект в средство выполнения работы вместо ученика. Поэтому педагог должен

формировать у школьников культуру ответственного использования цифровых инструментов, объяснять нормы академической честности и развивать навыки критической оценки автоматически полученной информации.

Цифровизация образования требует от учителя русского языка и литературы постоянного профессионального развития. Современный педагог уже не может ограничиваться только глубокими предметными знаниями и владением традиционной методикой преподавания. Сегодня он должен свободно ориентироваться в цифровой образовательной среде, уметь выбирать наиболее эффективные электронные ресурсы, проектировать уроки с использованием современных технологий, анализировать результаты обучения и своевременно корректировать образовательный процесс. При этом цифровая компетентность рассматривается не как отдельный профессиональный навык, а как неотъемлемая составляющая педагогического мастерства.

Особое значение приобретает способность учителя критически оценивать возможности различных образовательных технологий. В условиях стремительного появления новых цифровых сервисов существует риск их формального использования исключительно ради внешней привлекательности урока. Однако любая технология имеет педагогическую ценность только тогда, когда способствует достижению конкретных образовательных результатов. Именно поэтому выбор цифрового инструмента всегда должен определяться целями обучения, возрастными особенностями учащихся, содержанием изучаемого материала и уровнем подготовки класса.

В преподавании русского языка важнейшим результатом остается формирование грамотной письменной и устной речи. Современные образовательные технологии позволяют значительно разнообразить пути достижения этой цели. Работа с электронными словарями, корпусами русского языка, интерактивными тренажерами, цифровыми упражнениями, мультимедийными презентациями и интеллектуальными образовательными платформами способствует повышению интереса школьников к изучению языка. Вместе с тем ни один цифровой ресурс не способен заменить систематическую языковую практику, постоянную работу над речью и живое взаимодействие между учителем и учеником.

Особую роль современные технологии играют при изучении литературы. Цифровая образовательная среда открывает широкие возможности для интеграции различных видов искусства в процесс анализа художественного произведения. Музыкальные произведения, театральные постановки, кинофрагменты, произведения живописи, исторические документы, виртуальные экскурсии по литературным музеям помогают учащимся глубже понять эпоху, в которой жил писатель, особенности его мировоззрения и художественного метода. Благодаря этому урок литературы становится не только пространством изучения текста, но и важным элементом культурного образования личности.

Большое значение приобретает развитие исследовательской культуры школьников. Современные образовательные технологии позволяют организовать полноценную исследовательскую деятельность уже на уровне основной школы. Учащиеся получают возможность самостоятельно искать информацию, анализировать различные источники, сопоставлять научные точки зрения, работать с архивными материалами, электронными библиотеками и литературоведческими публикациями. При этом задача учителя заключается не только в организации поиска информации, но и в формировании навыков ее критического анализа, отбора и научного осмысления.

Практика показывает, что наибольшую эффективность демонстрирует интеграция нескольких образовательных технологий в рамках одного урока. Например, изучение художественного произведения может начинаться с технологии развития критического мышления, затем продолжаться проектной деятельностью, сопровождаться использованием цифровых образовательных ресурсов, завершаться рефлексией и элементами формирующего оценивания. Такая интеграция позволяет учитывать особенности восприятия современных школьников и обеспечивает высокий уровень их познавательной активности.

Отдельного внимания заслуживает организация домашней работы в условиях цифровизации образования. Современные технологии позволяют существенно изменить традиционный подход к выполнению домашних заданий. Вместо механического повторения материала учащиеся могут выполнять творческие проекты, создавать видеопрезентации, электронные читательские дневники, подготавливать интервью с литературными героями, составлять интерактивные схемы анализа произведений, участвовать в сетевых образовательных проектах. Подобная деятельность способствует развитию самостоятельности, ответственности и творческой инициативы.

Вместе с тем цифровизация образования сопровождается рядом педагогических вызовов. Одним из наиболее серьезных является снижение устойчивости внимания школьников. Постоянное взаимодействие с цифровой информацией формирует привычку к быстрому переключению между различными источниками данных, что может затруднять восприятие объемных художественных произведений. Именно поэтому учителю литературы необходимо создавать условия для формирования культуры вдумчивого чтения, глубокого анализа текста и эмоционального переживания художественного произведения.

Не менее актуальной остается проблема академической честности. Современные цифровые технологии значительно облегчают поиск готовых ответов, сочинений, анализов произведений и других учебных материалов. Кроме того, широкое распространение систем искусственного интеллекта создает дополнительные возможности для автоматического выполнения письменных заданий. В этой ситуации существенно возрастает значение таких форм работы, которые требуют личностного осмысления произведения, самостоятельной аргументации, творческой интерпретации текста и выражения собственного читательского опыта.

Современный урок русского языка и литературы должен быть ориентирован не только на усвоение учебного материала, но и на развитие личности ученика. Именно поэтому особое место занимает воспитательный потенциал гуманитарного образования. Художественная литература способствует формированию нравственных ценностей, развитию эмпатии, уважения к культурному наследию, способности понимать внутренний мир другого человека. Цифровые технологии могут усилить этот воспитательный эффект, если используются как средство организации диалога, совместного обсуждения и творческого взаимодействия.

Перспективным направлением развития методики преподавания становится персонализация обучения. Современные цифровые образовательные платформы позволяют учитывать уровень подготовки каждого ученика, предлагать индивидуальные задания, адаптировать темп обучения, отслеживать образовательные достижения и своевременно корректировать возникающие трудности. Однако персонализация не означает изоляцию учащихся. Напротив, она должна сочетаться с коллективной деятельностью, совместным обсуждением художественных произведений, развитием коммуникативных навыков и воспитанием культуры сотрудничества.

Важнейшим условием успешной цифровизации остается сохранение гуманистической направленности образования. Независимо от уровня развития технологий центральной фигурой образовательного процесса остается учитель. Именно он формирует образовательную среду, определяет педагогические цели, поддерживает учебную мотивацию, помогает ученикам преодолевать трудности, воспитывает уважение к языку, литературе и национальной культуре. Ни одна цифровая технология не способна заменить педагогическое мастерство, профессиональную интуицию, эмоциональную поддержку и личный пример учителя.

Таким образом, современные образовательные технологии открывают широкие перспективы для совершенствования преподавания русского языка и литературы. Они позволяют сделать обучение более наглядным, интерактивным, индивидуализированным и практически ориентированным. Вместе с тем эффективность их использования определяется не количеством цифровых инструментов, а качеством педагогического проектирования урока, профессиональной компетентностью учителя и разумным сочетанием инновационных и традиционных методов обучения.

Заключение. Таким образом, цифровизация образования открывает новые возможности для совершенствования преподавания русского языка и литературы. Современные образовательные технологии позволяют существенно повысить эффективность формирования языковой, коммуникативной, читательской и цифровой компетентности обучающихся, развивать критическое мышление, исследовательские навыки, творческую активность и самостоятельность школьников. Использование смешанного обучения, проектной деятельности, технологий развития критического мышления, формирующего оценивания, цифровых образовательных ресурсов и искусственного интеллекта способствует обновлению содержания уроков и делает образовательный процесс более гибким, личностно ориентированным и соответствующим требованиям современного общества. Вместе с тем цифровые технологии не должны рассматриваться как самоцель или замена традиционной педагогики. Их основная задача заключается в расширении профессиональных возможностей учителя и повышении качества обучения при сохранении ведущей роли педагога как наставника, организатора познавательной деятельности и носителя культурных ценностей. Только гармоничное сочетание современных образовательных технологий с лучшими традициями преподавания русского языка и литературы позволит сформировать функционально грамотную, культурную, ответственную и творчески мыслящую личность, способную успешно действовать в условиях информационного общества.

Список использованной литературы

1. Беспалько В. П.. *Слагаемые педагогической технологии*. – Москва: Педагогика, 1989.
2. Выготский Л. С.. *Мышление и речь*. – Москва: Лабиринт, 1999.
3. Полат Е. С.. *Современные педагогические и информационные технологии в системе образования*. – Москва: Академия.
4. Селевко Г. К.. *Современные образовательные технологии*. – Москва: Народное образование.
5. Зимняя И. А.. *Педагогическая психология*. – Москва: Логос.
6. Министерство просвещения Российской Федерации. Федеральные государственные образовательные стандарты общего образования.
7. ЮНЕСКО. *Guidance for Generative AI in Education and Research*. Paris, 2023.
8. OECD. *The Future of Education and Skills 2030*. Paris.
9. Council of Europe. *Digital Citizenship Education Handbook*. Strasbourg.
10. Современные научные статьи по цифровой педагогике, методике преподавания русского языка и литературы и использованию цифровых образовательных технологий в школе (2021–2025 гг.).

МАТЕМАТИКАЛЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫ ДАМЫТУҒА БАҒЫТТАЛҒАН ТИІМДІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТӘСІЛДЕР

Құралбаев Мағжан Бақытжанұлы
Түркістан облысы Мақтаарал ауданы
"Ғ. Мүсірепов атындағы №53 жалпы білім беретін мектеп"
Математика пәні мұғалімі

Аннотация

Қазіргі білім беру жүйесінің басты мақсаты – оқушының тек пәндік білімді меңгеруі ғана емес, сол білімді өмірлік жағдаяттарда тиімді пайдалана алатын, мәселені жан-жақты талдайтын, логикалық пайымдайтын, дәлелді шешім қабылдайтын тұлға қалыптастыру. Осы талаптарды жүзеге асыруда математикалық сауаттылықты дамыту ерекше маңызға ие. Математикалық сауаттылық – оқушының математикалық білімін күнделікті өмірде кездесетін түрлі жағдаяттарды шешуге қолдану қабілеті. Бұл мақалада математикалық сауаттылық ұғымының мәні, оны қалыптастырудың педагогикалық негіздері және математика пәні мұғалімінің кәсіби қызметінде қолдануға болатын тиімді педагогикалық тәсілдер қарастырылады. Сонымен қатар оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыруға ықпал ететін тәжірибелік тапсырмалар, зерттеушілік оқыту, саралап оқыту, цифрлық технологияларды пайдалану, қалыптастырушы бағалау және өмірмен байланысты есептерді ұйымдастырудың маңыздылығы ғылыми-әдістемелік тұрғыдан талданады. Мақалада ұсынылған ой-пікірлер қазіргі білім беру талаптарына сәйкес математикалық сауаттылықты дамыту жолдарын жетілдіруге бағытталған.

Қазіргі жаһандану дәуірінде білім беру жүйесіне қойылатын талаптар түбегейлі өзгерді. Бұрын оқушылардың білім көлемі мен формулаларды жатқа білуі негізгі көрсеткіш саналса, бүгінгі күні алған білімді өмірлік жағдайда тиімді пайдалану қабілеті маңызды орынға шықты. Осыған байланысты функционалдық сауаттылықты дамыту әлемдік білім беру жүйесінің негізгі басымдықтарының біріне айналды. Оның ішінде математикалық сауаттылық – жеке тұлғаның қоғамдағы әлеуметтік, экономикалық және кәсіби өмірге табысты бейімделуінің маңызды көрсеткіші болып есептеледі.

Математика – адамның логикалық ойлауын, талдау жасауын, дәлелдеуін және жүйелі қорытынды шығаруын қалыптастыратын ерекше ғылым. Сондықтан мектепте математиканы оқытудың негізгі мақсаты тек есеп шығартумен немесе формулаларды меңгертумен шектелмеуі тиіс. Ең бастысы – оқушының математикалық білімді өмірде қолдану тәжірибесін қалыптастыру. Қазіргі таңда халықаралық PISA, TIMSS сияқты зерттеулерде де дәл осы қабілет бағаланады. Бұл зерттеулерде оқушының теориялық білімінен гөрі нақты өмірлік жағдаяттарды математикалық модельдеу, ақпаратты талдау, есептеу және нәтижені түсіндіру қабілеттері басымдыққа ие.

Қазақстан Республикасының білім беру саясаты да осы бағытта жаңартылып келеді. Жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты білім алушылардың функционалдық сауаттылығын дамытуға ерекше назар аударады. Демек, математика мұғалімінің кәсіби қызметі де өзгеріп, дәстүрлі түсіндіру әдістерінен оқушының белсенді әрекетін ұйымдастыратын заманауи педагогикалық технологияларға көшу қажеттілігі туындап отыр.

Математикалық сауаттылық дегеніміз – адамның түрлі өмірлік жағдаяттарда математикалық білімін қолдана білуі, мәселені математикалық тілде сипаттауы, қажетті есептеулер жүргізуі, алынған нәтижені түсіндіруі және дұрыс шешім қабылдай алуы. Бұл ұғым тек арифметикалық амалдарды орындаумен шектелмейді. Ол ақпаратты саралау, логикалық байланыстарды анықтау, статистикалық мәліметтерді оқу, графиктер мен диаграммаларды талдау, ықтималдықтарды бағалау сияқты көптеген дағдыларды қамтиды.

Оқушының математикалық сауаттылығы оның пән бойынша үлгерімімен ғана анықталмайды. Кейбір оқушылар күрделі формулаларды жақсы меңгергенімен, қарапайым өмірлік есептерді шешуде қиналуы мүмкін. Мысалы, банктік несие пайызын есептеу, коммуналдық төлемдерді салыстыру, дүкендегі жеңілдіктің тиімділігін анықтау немесе жол жүру уақытын жоспарлау сияқты қарапайым жағдаяттардың өзінде математикалық ойлау қажет болады. Сондықтан математиканы оқыту барысында осындай өмірлік жағдайларды жүйелі түрде енгізу маңызды.

Математикалық сауаттылықтың құрылымында бірнеше негізгі компонент ерекшеленеді. Біріншісі – математикалық ойлау. Бұл мәселені талдау, заңдылықтарды анықтау және логикалық қорытынды жасау қабілеті. Екіншісі – математикалық модельдеу. Яғни нақты өмірдегі жағдайды математикалық өрнекке немесе теңдеуге айналдыра білу. Үшіншісі – есептеу және математикалық амалдарды дұрыс орындау. Төртіншісі – алынған нәтижені нақты өмір тұрғысынан бағалап, түсіндіру. Осы компоненттердің барлығы кешенді түрде дамығанда ғана оқушының математикалық сауаттылығы жоғары деңгейге көтеріледі.

Бүгінгі оқушы ақпараттық қоғамда өмір сүріп жатыр. Ол күн сайын әртүрлі ақпарат көздерінен сандық мәліметтерді қабылдайды. Әлеуметтік желілердегі статистика, ауа райы болжамдары, экономикалық көрсеткіштер, валюта бағамдары, түрлі инфографикалар – мұның бәрі математикалық сауаттылықты талап етеді. Егер оқушы осындай ақпараттарды талдай алмаса, дұрыс шешім қабылдау мүмкіндігі төмендейді. Сондықтан математика пәні өмірден алшақ ғылым емес, керісінше күнделікті тіршіліктің ажырамас бөлігі екендігін оқыту барысында үнемі дәлелдеп отыру қажет.

Заманауи педагогикада білім беру үдерісі оқушының белсенді әрекетіне негізделеді. Мұғалім дайын ақпарат беруші емес, білім алушының танымдық әрекетін ұйымдастырушы, бағыттаушы тұлға ретінде қарастырылады. Бұл көзқарас математикалық сауаттылықты қалыптастырудың негізгі шарты болып табылады. Егер сабақ барысында барлық шешімді мұғалім өзі айтып отырса, оқушыда мәселені өздігінен талдау дағдысы қалыптаспайды. Ал оқушыны ізденуге, дәлелдеуге, бірнеше шешім ұсынуға жетелейтін тапсырмалар оның математикалық ойлауын дамытады.

Математикалық сауаттылықты дамытуда проблемалық оқыту ерекше орын алады. Бұл тәсілдің басты ерекшелігі – оқушыға дайын білім берілмейді. Оның орнына алдына шешуді қажет ететін мәселе қойылады. Оқушы мәселені талдайды, болжам жасайды, дәлелдейді және қорытынды шығарады. Осындай жұмыс барысында логикалық ойлау ғана емес, зерттеушілік қабілет те қалыптасады. Проблемалық тапсырмалар оқушыны қателесуден қорықпауға, жаңа идея ұсынуға және өз ойын негіздеуге үйретеді.

Мысалы, мұғалім «Отбасы бір айда электр энергиясына қанша қаражат жұмсайды?» деген өмірлік жағдайды ұсына алады. Оқушылар электр құралдарының қуатын анықтап, тәуліктік пайдалану уақытын есептеп, айлық тұтыну көлемін шығарады. Кейін алынған нәтижені электр тарифімен көбейтіп, нақты төлем мөлшерін анықтайды. Бұл тапсырма барысында пайыз, көбейту, өлшем бірліктерін түрлендіру сияқты көптеген математикалық білімдер кешенді түрде қолданылады.

Зерттеушілік оқыту әдісі де математикалық сауаттылықты қалыптастырудың маңызды құралы болып саналады. Зерттеу барысында оқушылар нақты мәселе бойынша ақпарат жинайды, тәжірибе жүргізеді, нәтижені салыстырады және ғылыми қорытынды жасайды. Мұндай жұмыстар математиканы тек формула ретінде емес, қоршаған ортаны танудың тиімді құралы ретінде қабылдауға мүмкіндік береді.

Мәселен, оқушылар мектеп асханасындағы бір апталық тағам мәзірінің калориясын есептеп, дұрыс тамақтану талаптарына сәйкестігін зерттей алады. Немесе мектеп ауласындағы ағаштардың биіктігін көлеңке ұзындығы арқылы анықтап, ұқсас үшбұрыштардың қасиеттерін тәжірибеде қолданады. Осындай зерттеу жұмыстары теориялық білімнің өмірмен байланысын нақты көрсетеді.

Саралап оқыту технологиясы математикалық сауаттылықты дамытуда ерекше тиімді. Себебі әр оқушының дайындық деңгейі, оқу қарқыны және танымдық мүмкіндігі әртүрлі болады. Бір тапсырманы барлық оқушы бірдей орындай алмайды. Сондықтан мұғалім тапсырмаларды күрделілік деңгейіне қарай саралап ұсынған жағдайда әр білім алушы өз мүмкіндігіне сәйкес жетістікке жетеді. Бұл олардың пәнге деген қызығушылығын арттырып, өз күшіне деген сенімін қалыптастырады.

Сараланған тапсырмалар тек күрделілік бойынша ғана емес, мазмұны бойынша да ерекшеленуі мүмкін. Кейбір оқушыларға есептің дайын моделін беру жеткілікті болса, ал жоғары деңгейдегі оқушылар математикалық модельді өздері құрастырады. Бұл тәсіл барлық оқушының математикалық сауаттылығын біртіндеп дамытуға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар топтық және жұптық жұмыс оқушылардың бірлескен әрекетін ұйымдастырудың тиімді тәсілі болып табылады. Бірлескен жұмыс барысында оқушылар өз ойларын дәлелдеуге, басқалардың пікірін тыңдауға, ортақ шешім қабылдауға үйренеді. Бұл өз кезегінде математикалық тілдің дамуына және логикалық дәлелдеудің қалыптасуына ықпал етеді.

Сабақ барысында «Ойлан – жұптас – бөліс», «Джигсо», «Ақылдың алты қалпағы», «Галереяны аралау» сияқты белсенді оқыту әдістерін қолдану оқушылардың сабаққа қызығушылығын арттырып қана қоймай, олардың математикалық пайымдау мәдениетін де жетілдіреді. Әсіресе өмірлік жағдаяттарға негізделген топтық есептер оқушылардың әртүрлі көзқарастарды салыстыруына мүмкіндік береді.

Математикалық сауаттылықты дамытуда ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың мүмкіндіктері жылдан-жылға артып келеді. Қазіргі мектеп оқушылары цифрлық ортада өсіп келе жатқандықтан, дәстүрлі оқыту әдістерін интерактивті технологиялармен ұштастыру олардың оқу мотивациясын күшейтеді. Сандық білім беру ресурстары, динамикалық модельдер, математикалық бағдарламалар және онлайн платформалар күрделі ұғымдарды көрнекі түрде түсіндіруге мүмкіндік береді. Бұл оқушылардың теориялық білімді терең түсінуімен қатар, оны тәжірибеде қолдануына жағдай жасайды.

Мысалы, геометриялық фигуралардың қасиеттерін оқыту барысында интерактивті модельдерді пайдалану арқылы оқушылар фигуралардың элементтерін өздері өзгертіп, олардың арасындағы тәуелділіктерді бақылай алады. Ал функциялардың графиктерін зерттеу кезінде компьютерлік бағдарламалар көмегімен коэффициенттердің өзгерісі графиктің түріне қалай әсер ететінін бірден көруге мүмкіндік туады. Мұндай көрнекілік оқушының математикалық түсініктерді саналы меңгеруіне ықпал етеді.

Сандық технологияларды пайдалану тек көрнекілікпен шектелмейді. Онлайн тестілеу, виртуалды зертханалар, математикалық тренажерлар және интерактивті тапсырмалар арқылы оқушылар өз білімдерін бірнеше рет тексеріп, қателерін бірден түзете алады. Бұл қалыптастырушы бағалаудың тиімді жүзеге асуына жағдай жасайды. Сонымен қатар мұғалім әр оқушының жетістіктерін жедел бақылап, қай тақырыптар бойынша қосымша жұмыс жүргізу қажеттігін анықтай алады.

Математикалық сауаттылықты дамытуда қалыптастырушы бағалау ерекше орын алады. Дәстүрлі бағалау көбіне оқу нәтижесін ғана анықтаса, қалыптастырушы бағалау оқыту процесінің барлық кезеңінде жүзеге асады. Оның негізгі мақсаты – оқушының қай деңгейде тұрғанын анықтап, әрі қарай даму жолдарын көрсету. Сондықтан мұндай бағалау оқушылардың өз қателерін түсінуіне, оларды түзетуіне және білімін жетілдіруіне мүмкіндік береді.

Қалыптастырушы бағалау барысында мұғалім тек дұрыс немесе бұрыс деген пікірмен шектелмеуі тиіс. Әрбір жауапқа нақты кері байланыс берілуі қажет. Мысалы, есептің шешу жолы дұрыс таңдалғанымен, есептеуде кеткен қате немесе нәтижені түсіндірудегі кемшілік нақты көрсетілсе, оқушы келесі жолы сондай қатені қайталамауға тырысады. Осындай жүйелі кері байланыс математикалық ойлаудың сапасын арттырады.

Өзін-өзі бағалау мен өзара бағалау да математикалық сауаттылықты қалыптастырудың тиімді құралдарының бірі болып табылады. Оқушылар бір-бірінің жұмыстарын талдау барысында бағалау критерийлерін тереңірек түсінеді, дәлел келтіруге үйренеді және математикалық терминдерді дұрыс қолданады. Сонымен қатар бұл тәсіл жауапкершілік пен академиялық адалдық мәдениетін қалыптастырады.

Математикалық сауаттылықты қалыптастырудың маңызды бағыттарының бірі – өмірмен байланысты есептерді жүйелі пайдалану. Мұндай тапсырмалар оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, математиканың күнделікті өмірдегі қажеттілігін нақты көрсетеді. Өмірлік жағдаяттарға негізделген есептер арқылы оқушы алған білімінің практикалық құндылығын сезінеді.

Мысалы, отбасылық бюджетті жоспарлау тақырыбында оқушылар айлық кіріс пен шығыс құрылымын талдап, үнемдеу жолдарын есептей алады. Немесе дүкендердегі жеңілдіктерді салыстыру арқылы ең тиімді сатып алу нұсқасын анықтайды. Бұл тапсырмалар пайыздарды, пропорцияларды, бөлшектерді және теңдеулерді қолдануға негізделеді. Сонымен қатар олар қаржылық сауаттылықтың қалыптасуына ықпал етеді.

Экологиялық мазмұндағы есептер де математикалық сауаттылықты дамытуда маңызды рөл атқарады. Мәселен, суды үнемдеу, электр энергиясын тұтыну, тұрмыстық қалдықтардың мөлшерін азайту немесе ағаш отырғызу бойынша статистикалық мәліметтерді талдау оқушылардың экологиялық мәдениетін қалыптастырады. Мұндай тапсырмалар математикалық есептеулерді қоғамдық маңызы бар мәселелермен байланыстырады.

Денсаулық сақтау саласына қатысты есептер де ерекше қызығушылық тудырады. Оқушылар дене салмағы индексін есептеу, тәуліктік калория мөлшерін анықтау, жүрек соғысының жиілігін талдау немесе спорттық жаттығулардың нәтижелерін салыстыру арқылы математикалық амалдарды нақты өмірде қолданады. Осындай тапсырмалар оқушылардың денсаулыққа жауапкершілікпен қарауына ықпал етеді.

Статистикалық мәліметтермен жұмыс жасау математикалық сауаттылықтың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Қазіргі қоғамда ақпараттың басым бөлігі диаграмма, кесте немесе график түрінде ұсынылады. Сондықтан оқушылар осындай мәліметтерді дұрыс оқып, талдап, қорытынды жасай білуі қажет. Сабақ барысында газет материалдарын, ресми статистикалық деректерді, ауа райының көрсеткіштерін немесе халық санының өзгерісі туралы мәліметтерді пайдалану математикалық талдау дағдыларын жетілдіреді.

Оқушыларға өздері шағын зерттеу жүргізуге мүмкіндік беру де тиімді нәтиже береді. Мысалы, сыныптағы оқушылардың бой ұзындығын, кітап оқу жиілігін, спортпен айналысу уақытын немесе интернетті пайдалану ұзақтығын зерттеп, алынған нәтижелер бойынша диаграмма құруға болады. Мұндай жұмыстар барысында оқушылар мәлімет жинау, өңдеу, талдау және қорытынды жасау кезеңдерінің барлығынан өтеді.

Математикалық сауаттылықты дамытуда PISA форматындағы тапсырмалардың маңызы ерекше. Бұл тапсырмалар дәстүрлі есептерден мазмұны жағынан өзгеше болады. Мұнда оқушыға алдымен көлемді мәтін, диаграмма, сурет немесе кесте ұсынылады. Кейін сол ақпаратты пайдалана отырып бірнеше сұраққа жауап беру талап етіледі. Кей жағдайда есепті шығару үшін артық ақпаратты алып тастау немесе жетіспейтін мәліметті анықтау қажет болады.

Осындай тапсырмалар оқушылардың оқу сауаттылығын, сыни ойлауын және математикалық моделдеу қабілетін қатар дамытады. Сондықтан математика сабақтарында халықаралық зерттеулер форматына ұқсас тапсырмаларды жүйелі түрде қолдану қажет. Бұл оқушылардың халықаралық бағалау нәтижелерін жақсартуға мүмкіндік береді.

Мұғалімнің кәсіби шеберлігі математикалық сауаттылықты қалыптастырудың шешуші факторы болып табылады. Заманауи мұғалім тек пәнді жақсы меңгерген маман ғана емес, сонымен қатар оқушылардың зерттеушілік қабілетін дамытатын, ынтымақтастық атмосферасын қалыптастыратын және білім беру процесін тиімді ұйымдастыратын көшбасшы болуы тиіс. Ол әр сабақтың мақсатын өмірлік жағдаяттармен байланыстырып, оқушының өздігінен ізденуіне мүмкіндік жасауы қажет.

Сабақ барысында мұғалімнің қоятын сұрақтарының сапасы да үлкен рөл атқарады. Ашық сұрақтар оқушыны ойлануға, дәлелдеуге және бірнеше шешім ұсынуға итермелейді. Мысалы, «Бұл есепті тағы қандай тәсілмен шығаруға болады?», «Неліктен дәл осы әдісті таңдадың?», «Егер шарт өзгерсе, нәтиже қалай өзгереді?» деген сұрақтар оқушылардың жоғары деңгейлі ойлау дағдыларын дамытады.

Математикалық сауаттылықты қалыптастыру үздіксіз жүргізілетін жүйелі жұмыс болуы тиіс. Ол тек бір тарауда немесе белгілі бір тақырыпта ғана емес, мектеп математикасының барлық бөлімдерінде жүзеге асырылғаны дұрыс. Арифметика, алгебра, геометрия, ықтималдықтар теориясы және статистика сияқты барлық бөлімдер өмірлік жағдайлармен байланыстырылған кезде ғана оқыту нәтижелі болады.

Ата-анамен ынтымақтастық та математикалық сауаттылықты дамытуда маңызды орын алады. Үй жағдайында баланы қарапайым есептеулерге қатыстыру, дүкендегі сатып алуларды жоспарлау, отбасы бюджетін есептеу, саяхат бағытын анықтау немесе коммуналдық төлемдерді талдау сияқты әрекеттер математиканың өмірдегі рөлін көрсетуге мүмкіндік береді. Бұл оқушының мектепте алған білімін күнделікті тәжірибеде бекітуіне көмектеседі.

Сонымен бірге сабақтан тыс жұмыстардың да мүмкіндігі зор. Математикалық үйірмелер, логикалық ойындар, зияткерлік сайыстар, олимпиадалар, жобалар байқауы және STEM бағытындағы іс-шаралар

оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытады. Әсіресе топтық жобалар орындау барысында математикалық есептеулерді инженерлік немесе технологиялық міндеттермен ұштастыру оқушылардың қызығушылығын арттырады.

Қазіргі уақытта пәнаралық ықпалдастыққа ерекше мән берілуде. Математика пәнін географиямен, физикамен, информатикамен, биологиямен, экономикамен байланыстырып оқыту білімнің тұтастығын қамтамасыз етеді. Мұндай сабақтарда оқушылар бір мәселені бірнеше ғылым тұрғысынан қарастырып, математиканың әмбебап тіл екендігін түсінеді. Бұл олардың функционалдық сауаттылығын кешенді түрде дамытуға ықпал етеді.

Қазіргі білім беру кеңістігінде математикалық сауаттылықты дамыту – ұзақ мерзімді және жүйелі педагогикалық қызметті талап ететін маңызды міндеттердің бірі. Бұл міндетті тиімді жүзеге асыру үшін мұғалім оқу үдерісін оқушының белсенді танымдық әрекетіне негіздеуі қажет. Сабақ барысында дайын білімді меңгерту емес, білімді өздігінен құрастыруға мүмкіндік беру оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырады. Мұндай тәсіл олардың өмірде кездесетін түрлі мәселелерді шешуге қажетті құзыреттіліктерін қалыптастырады.

Математика пәні мұғалімі әрбір тақырыптың өмірмен байланысын нақты көрсете алғанда ғана оқушылар математиканың практикалық маңызын түсінеді. Мысалы, теңдеулерді оқыту барысында экономикалық есептерді, пайыздарды өткенде банктік салымдар мен несие төлемдерін, функцияларды оқыту кезінде өндіріс көлемінің өзгерісін немесе халық санының өсу динамикасын пайдалану сабақтың мазмұнын байытады. Бұл оқушылардың теориялық білімді нақты өмірлік жағдайларда қолдануына мүмкіндік береді.

Сонымен қатар мұғалімнің кәсіби рефлексиясы да ерекше маңызға ие. Әр сабақтан кейін қолданылған әдістердің тиімділігіне талдау жасап, оқушылардың жетістіктері мен қиындықтарын саралау арқылы оқыту сапасын үздіксіз жетілдіруге болады. Өз тәжірибесін зерттеу, әріптестермен тәжірибе алмасу, әдістемелік бірлестіктер жұмысына белсенді қатысу және біліктілікті арттыру курстарынан өту мұғалімнің кәсіби дамуына оң әсер етеді.

Математикалық сауаттылықты дамытуда оқу тапсырмаларының сапасы шешуші рөл атқарады. Сондықтан тапсырмалар тек есептеу әрекеттеріне ғана емес, ақпаратты талдау, салыстыру, дәлелдеу, модельдеу және қорытынды жасауға бағытталуы қажет. Оқушылардың бірнеше шешу жолын ұсынуына мүмкіндік беретін ашық тапсырмалар олардың шығармашылық ойлауын дамытады. Сонымен қатар мұндай жұмыстар оқушылардың математикалық тілде өз ойын сауатты жеткізу қабілетін қалыптастырады.

Сабақта кездесетін қателерді жазалау құралы ретінде емес, білім алудың табиғи кезеңі ретінде қарастыру маңызды. Егер мұғалім оқушының қатесін талдап, оның пайда болу себебін анықтауға бағыттаса, оқушы өз кемшіліктерін түзетіп, келесі тапсырмаларда саналы әрекет етеді. Осындай қолайлы психологиялық орта қалыптасқанда оқушылар өз пікірлерін ашық айтып, жаңа идеяларды ұсынудан қорықпайды.

Заманауи білім беру жүйесінде сыни ойлау, коммуникация, ынтымақтастық және шығармашылық сияқты XXI ғасыр дағдылары ерекше маңызға ие. Бұл дағдылардың барлығы математикалық сауаттылықпен тығыз байланысты. Себебі математикалық есептердің басым бөлігі дәлелдеуді, пікір алмасуды, ақпаратты талдауды және бірнеше шешімнің ішінен тиімдісін таңдауды талап етеді. Сондықтан математика сабағы аталған құзыреттіліктерді қалыптастыратын маңызды орта болып табылады.

Математикалық сауаттылықтың жоғары деңгейі оқушының болашақ мамандық таңдауына да оң ықпал етеді. Инженерия, ақпараттық технологиялар, экономика, қаржы, медицина, сәулет, статистика және басқа да көптеген салалар математикалық ойлау мәдениетін талап етеді. Сондықтан мектеп қабырғасында қалыптасқан математикалық сауаттылық кейінгі кәсіби қызметтің сапасына тікелей әсер етеді.

Білім беру ұйымдарында математикалық сауаттылықты дамытуға арналған әдістемелік жұмыстардың жүйелі ұйымдастырылуы да маңызды. Мұғалімдер арасында тәжірибе алмасу семинарларын өткізу, ашық сабақтар ұйымдастыру, халықаралық зерттеулер тапсырмаларын талдау, бірлескен әдістемелік құралдар әзірлеу педагогтердің кәсіби әлеуетін арттырады. Мұндай жұмыстар білім сапасын тұрақты жақсартуға ықпал етеді.

Білім алушылардың оқу жетістіктерін бағалау барысында тек қорытынды нәтижеге емес, оқу әрекетінің барысына назар аудару қажет. Оқушының есепті талдау тәсілі, дәлел келтіруі, математикалық модель құруы және алынған нәтижені түсіндіруі де бағалау критерийлерінің маңызды бөлігі болуы тиіс. Бұл бағалаудың әділдігін арттырып, оқушылардың жоғары деңгейлі ойлау дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді.

Қазіргі қоғамдағы цифрландыру үдерісі математикалық сауаттылықтың мазмұнын кеңейте түсті. Үлкен деректерді талдау, жасанды интеллект технологиялары, бағдарламалау негіздері, қаржылық модельдер және статистикалық есептеулер математикалық білімнің қолданылу аясын бұрынғыдан да ұлғайтты. Сондықтан мектеп математикасы заман талабына сай жаңартылып, оқушылардың цифрлық ортада тиімді әрекет етуіне жағдай жасауы тиіс.

Математика пәні мұғалімі әрбір сабақтың тәрбиелік әлеуетін де ескергені жөн. Ұқыптылық, дәлдік, жауапкершілік, табандылық, еңбексүйгіштік және жүйелі жұмыс жасау сияқты қасиеттер математиканы оқу барысында табиғи түрде қалыптасады. Сондықтан математикалық сауаттылық тек танымдық қабілетті ғана емес, тұлғалық қасиеттерді де дамытады.

Қорытындылай келе, математикалық сауаттылық – қазіргі білім беру жүйесінің негізгі нәтижелерінің бірі. Ол оқушының математикалық білімді меңгеру деңгейін ғана емес, сол білімді күнделікті өмірде тиімді пайдалану қабілетін көрсетеді. Сондықтан математиканы оқыту барысында өмірмен байланысты

тапсырмаларды жүйелі қолдану, зерттеушілік оқытуды ұйымдастыру, проблемалық жағдаяттар құру, саралап оқыту технологиясын пайдалану, цифрлық ресурстарды тиімді енгізу, қалыптастырушы бағалауды жүзеге асыру және оқушының белсенді оқу әрекетін ұйымдастыру ерекше маңызға ие.

Осы бағыттағы жүйелі жұмыс нәтижесінде білім алушылардың логикалық ойлауы, сыни талдау қабілеті, ақпаратпен жұмыс жасау мәдениеті, математикалық модельдеу дағдылары және дәлелді шешім қабылдау құзыреттілігі қалыптасады. Мұндай қасиеттер қазіргі қоғамда табысты өмір сүрудің, кәсіби дамудың және азаматтық жауапкершіліктің маңызды алғышарттарының бірі болып табылады. Демек, математикалық сауаттылықты дамытуға бағытталған тиімді педагогикалық тәсілдерді оқу үдерісінде кеңінен қолдану – сапалы білім берудің және бәсекеге қабілетті тұлға тәрбиелеудің басты кепілі.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. *Жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты*. – Астана.
2. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. *Математика оқу бағдарламасы (жаңартылған білім беру мазмұны)*. – Астана.
3. Pólya György *How to Solve It*. – Princeton University Press.
4. OECD. *PISA Mathematics Framework*.
5. OECD. *PISA 2022 Assessment and Analytical Framework*.
6. John Hattie. *Visible Learning*. – Routledge.
7. Lev Vygotsky. *Thought and Language*.
8. Jerome Bruner. *The Process of Education.*
9. Richard Skemp. *Relational Understanding and Instrumental Understanding*.
10. Математика пәнін оқыту әдістемесі бойынша жоғары оқу орындарына арналған оқу құралдары мен ғылыми-әдістемелік басылымдар.

РАЗВИТИЕ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ ЧЕРЕЗ АНАЛИЗ ТЕКСТА

Бопиева Гульнар Турганбаевна
Методист по русскому языку и литературе
КГУ «Центр развития образования»
Туркестанской области

Аннотация. Развитие функциональной грамотности через анализ текста является одним из важнейших направлений современной методики преподавания русского языка и литературы. Для методиста данная проблема имеет особое значение, поскольку именно методист определяет содержание методического сопровождения учителей, помогает выстраивать систему работы с текстом, разрабатывать эффективные задания, направленные не только на проверку знаний, но и на формирование у учащихся способности применять полученную информацию в учебных и жизненных ситуациях. В статье рассматривается роль анализа текста в развитии читательской, коммуникативной, информационной и языковой грамотности школьников. Особое внимание уделяется смысловому чтению, интерпретации, критическому мышлению, работе с художественными, публицистическими, научно-популярными и учебными текстами, а также методическим условиям, необходимым для формирования устойчивых навыков понимания, анализа, оценки и практического применения текстовой информации.

В современной образовательной практике функциональная грамотность рассматривается как способность человека использовать знания, умения и навыки для решения реальных жизненных задач. Это понятие значительно шире традиционного понимания грамотности как умения читать и писать. Функционально грамотный человек способен ориентироваться в большом потоке информации, понимать смысл прочитанного, выделять главное, устанавливать причинно-следственные связи, критически оценивать данные, делать выводы, аргументировать собственную позицию и применять полученные знания в различных ситуациях. В условиях стремительного развития информационного общества именно эти умения становятся основой успешной социализации, дальнейшего образования и профессионального самоопределения личности.

Особая роль в формировании функциональной грамотности принадлежит предметам «Русский язык» и «Литература», поскольку их содержание непосредственно связано с текстом. Текст является основной единицей обучения, источником информации, средством коммуникации и пространством формирования духовно-нравственных ценностей. Через текст ученик познаёт язык, культуру, историю, общественные отношения, внутренний мир человека и способы выражения мысли. Поэтому анализ текста не должен восприниматься только как традиционный элемент урока. Он является универсальным методическим инструментом, позволяющим развивать мышление, речь, воображение, эмоциональную отзывчивость, культуру общения и способность к самостоятельному осмыслению действительности.

Для методиста по русскому языку и литературе важно понимать, что развитие функциональной грамотности невозможно осуществить посредством отдельных, случайных заданий. Необходима целостная система работы, охватывающая все этапы обучения: от первичного восприятия текста до создания собственного высказывания. Учащиеся должны постепенно переходить от простого понимания фактической

информации к глубокому анализу авторской позиции, композиции, языковых средств, подтекста, проблематики и ценностного содержания произведения. Такая работа требует от учителя методической грамотности, умения подбирать тексты, формулировать вопросы, организовывать обсуждение, развивать самостоятельность учащихся и оценивать не только правильность ответа, но и глубину понимания.

Анализ текста способствует развитию читательской грамотности, которая является одной из ключевых составляющих функциональной грамотности. Читательская грамотность предполагает не механическое чтение, а осмысленное взаимодействие с текстом. Ученик должен уметь определить тему и основную мысль, понять значение слов и выражений в контексте, выделить ключевую информацию, установить связь между частями текста, определить авторскую позицию, оценить достоверность и убедительность информации. При работе с художественным текстом добавляется необходимость понимать образную систему, характеры героев, художественные детали, символику, авторский замысел и нравственную проблематику произведения.

Важнейшим условием развития функциональной грамотности является формирование навыков смыслового чтения. Смысловое чтение включает несколько этапов: подготовку к восприятию текста, непосредственное чтение, анализ, интерпретацию, оценку и применение полученной информации. На предтекстовом этапе учитель может предложить учащимся обсудить заголовок, спрогнозировать содержание, определить возможную проблему, объяснить ключевые слова, высказать предположения. Такая работа активизирует внимание, вызывает интерес и помогает ученикам осознанно войти в текст. Во время чтения важно организовать поиск главной информации, работу с пометками, уточнение непонятных слов, выделение микротем. После чтения учащиеся должны перейти к обсуждению, интерпретации, сопоставлению, формулированию выводов и созданию собственного текста.

Особое значение имеет правильная постановка вопросов. В традиционной практике часто используются вопросы репродуктивного характера, направленные на проверку знания содержания: кто является главным героем, где происходят события, что произошло в начале или в конце текста. Такие вопросы необходимы, но они не обеспечивают полноценного развития функциональной грамотности. Для формирования глубокого понимания нужны вопросы аналитического, проблемного, оценочного и творческого характера. Например: почему герой поступил именно так, какие детали помогают понять его состояние, как автор относится к изображаемому, какие аргументы подтверждают основную мысль текста, можно ли согласиться с позицией автора, как данная проблема проявляется в современной жизни. Ответы на такие вопросы требуют от ученика самостоятельного мышления и аргументации.

Анализ текста должен быть направлен на развитие критического мышления. Современный школьник ежедневно сталкивается с большим количеством информации, среди которой есть достоверные сведения, субъективные мнения, эмоциональные оценки, реклама, манипулятивные утверждения и непроверенные факты. Поэтому уроки русского языка и литературы должны учить не только читать, но и проверять, сопоставлять, оценивать информацию. При работе с публицистическими и информационными текстами можно предлагать задания на различение факта и мнения, определение цели автора, выявление эмоционально окрашенной лексики, анализ аргументов, поиск скрытой оценки. Такая работа помогает учащимся становиться более самостоятельными и ответственными потребителями информации.

Большой потенциал для развития функциональной грамотности имеет работа с художественным текстом. Художественное произведение требует от читателя не только понимания сюжета, но и эмоционального отклика, нравственной оценки, способности видеть подтекст и многозначность образов. Анализируя художественный текст, учащиеся учатся понимать внутренний мир человека, мотивы поступков, сложность жизненного выбора, связь личности и общества. При этом важно не сводить анализ литературы к пересказу содержания или заучиванию готовых характеристик героев. Ученик должен самостоятельно находить в тексте доказательства, объяснять роль деталей, сопоставлять эпизоды, видеть развитие конфликта и формулировать собственное отношение к прочитанному.

На уроках русского языка анализ текста позволяет показать практическое значение языковых знаний. Лексика, морфология, синтаксис, орфография и пунктуация должны изучаться не изолированно, а в связи с речевой практикой. Например, при изучении лексики учащиеся могут анализировать значение слов в контексте, определять роль синонимов, антонимов, фразеологизмов, эмоционально окрашенной лексики. При изучении морфологии важно показать, как части речи помогают создать точность, выразительность и динамику текста. Синтаксис позволяет анализировать структуру мысли, способы связи предложений, интонацию, логическое ударение, выразительные возможности простых и сложных конструкций. Такой подход помогает учащимся осознать, что языковые правила нужны не сами по себе, а для точного понимания и создания текста.

Функциональная грамотность тесно связана с коммуникативной компетентностью. Ученик должен не только понимать чужой текст, но и создавать собственные устные и письменные высказывания. Поэтому анализ текста необходимо завершать речевой деятельностью: написанием отзыва, эссе, сочинения-рассуждения, аннотации, рецензии, письма, выступления, заметки или плана. В процессе такой работы учащиеся учатся формулировать мысль, строить логичное высказывание, использовать аргументы, соблюдать нормы литературного языка, учитывать адресата и цель общения. Это особенно важно, потому что функциональная грамотность проявляется именно в способности использовать речь для решения конкретной коммуникативной задачи.

Методист должен обращать внимание педагогов на необходимость разнообразия текстового материала. В учебной практике должны использоваться художественные, публицистические, научно-популярные,

учебные, официально-деловые, информационные и смешанные тексты. Каждый тип текста формирует разные умения. Художественный текст развивает образное мышление, эмоциональную восприимчивость и нравственную рефлексию. Публицистический текст учит анализировать проблему, позицию автора, аргументы и средства воздействия. Научно-популярный текст формирует логическое мышление, умение работать с терминами и причинно-следственными связями. Учебный текст развивает навыки самостоятельного освоения знаний. Официально-деловые и информационные тексты приближают обучение к реальным жизненным ситуациям: чтению инструкций, объявлений, заявлений, правил, расписаний, таблиц и документов.

Одним из эффективных приёмов является работа с ключевыми словами. Умение выделять ключевые слова показывает, насколько ученик понимает смысловую структуру текста. Ключевые слова помогают определить тему, микротемы, проблему и основную мысль. Учащимся можно предложить выписать ключевые слова, распределить их по смысловым группам, составить по ним план, восстановить содержание текста, объяснить, почему именно эти слова являются значимыми. Такая работа особенно полезна при изучении научно-популярных и учебных текстов, где важно отделять основную информацию от второстепенной.

Не менее важна работа с заголовком. Заголовок часто содержит главный смысловой ориентир текста. Он может прямо называть тему, обозначать проблему, выражать авторскую оценку, содержать метафору, вопрос или скрытый смысл. Анализ заголовка помогает развивать прогнозирование, внимание к смысловым деталям и умение соотносить часть с целым. До чтения учащиеся могут предположить, о чём будет текст, какие ассоциации вызывает заголовок, какую проблему он обозначает. После чтения важно вернуться к заголовку и обсудить, изменилось ли его понимание, насколько точно он отражает содержание, можно ли предложить другой вариант.

Развитие функциональной грамотности невозможно представить без систематической работы по преобразованию информации. Современный ученик должен уметь не только воспринимать текст, но и изменять форму представления содержащейся в нём информации в зависимости от поставленной задачи. Именно поэтому в практике преподавания русского языка и литературы большое значение приобретают задания по составлению плана, тезисов, аннотации, конспекта, схемы, таблицы, интеллект-карты, кластера, синквейна, сравнительной характеристики и различных видов инфографики. Подобные задания способствуют развитию аналитического мышления, помогают увидеть логическую структуру текста, определить взаимосвязь между его частями, установить причинно-следственные отношения и выделить наиболее значимую информацию. Методисту важно рекомендовать учителям использовать подобные формы работы не эпизодически, а как обязательный элемент анализа любого текста.

Одним из эффективных направлений развития функциональной грамотности является сопоставительный анализ различных текстов. Работа с двумя или несколькими текстами позволяет школьникам увидеть разнообразие способов раскрытия одной проблемы, сравнить авторские позиции, определить особенности языкового оформления, композиции, аргументации и выразительных средств. Особенно продуктивным считается сопоставление художественного и публицистического текста, литературного произведения и исторического документа, научно-популярной статьи и газетной публикации. Выполняя такие задания, учащиеся учатся сравнивать, анализировать, делать выводы, выявлять сходства и различия, что значительно расширяет их читательский опыт и формирует критическое отношение к информации.

Большую роль играет использование текстов, связанных с реальной жизнью школьников. Если содержание произведения отражает ситуации, с которыми учащиеся сталкиваются ежедневно, мотивация к чтению значительно возрастает. Это могут быть тексты о взаимоотношениях в семье, дружбе, выборе профессии, культуре общения, цифровой безопасности, экологии, волонтёрстве, патриотизме, здоровом образе жизни. Анализ подобных материалов помогает школьникам осмыслить собственный жизненный опыт, научиться принимать решения, аргументировать свою позицию и применять полученные знания за пределами школы.

Особое место занимает организация проблемного диалога. В отличие от традиционной объяснительно-иллюстративной модели обучения, проблемный диалог строится на совместном поиске ответа. Учитель не сообщает готовые выводы, а создаёт условия, при которых учащиеся самостоятельно приходят к пониманию текста. Вопросы должны стимулировать размышление, поиск аргументов, сопоставление различных точек зрения. Например, при анализе литературного произведения можно предложить обсудить, можно ли оправдать поступок героя, какие обстоятельства повлияли на его выбор, как изменился бы смысл произведения при другом финале, почему автор использует определённый художественный приём. Такая работа развивает исследовательское мышление и делает процесс чтения активным.

Методическая практика показывает, что особое внимание следует уделять вопросам высокого уровня познавательной деятельности. Репродуктивные вопросы позволяют проверить понимание содержания, однако функциональная грамотность формируется благодаря аналитическим, интерпретационным, оценочным и творческим заданиям. Ученики должны не только отвечать на вопросы, но и самостоятельно их формулировать. Составление вопросов к тексту является эффективным способом проверки глубины понимания прочитанного. Если школьник способен задать содержательный вопрос, требующий анализа, сопоставления или оценки, это свидетельствует о высоком уровне его читательской компетентности.

Одним из важнейших компонентов функциональной грамотности является культура доказательного высказывания. Современный образовательный процесс ориентирован на развитие аргументированной речи. Любое мнение должно подтверждаться фактами, цитатами, примерами или логическими выводами. Поэтому

анализ текста обязательно должен включать поиск доказательств авторской позиции, подбор цитат, объяснение роли художественных деталей, языковых средств, композиционных особенностей. Учащиеся постепенно привыкают строить рассуждение по принципу: тезис — доказательство — вывод. Этот навык необходим не только на уроках русского языка и литературы, но и при изучении всех остальных предметов.

Большие возможности для формирования функциональной грамотности предоставляет работа с художественной деталью. Нередко именно небольшая деталь помогает понять характер героя, авторскую оценку, развитие конфликта или скрытый смысл произведения. Однако учащиеся далеко не всегда обращают внимание на подобные элементы текста. Поэтому учитель должен специально организовывать деятельность по поиску значимых деталей, объяснению их роли, сравнению различных художественных средств. Такая работа способствует развитию наблюдательности, внимательности и умения видеть глубокие смысловые связи.

Не менее важным является формирование навыков интерпретации текста. Интерпретация предполагает не воспроизведение готовых выводов, а самостоятельное понимание произведения. При этом важно показать учащимся, что художественный текст допускает различные варианты осмысления при условии их аргументированности. Методически оправдано использование дискуссий, коллективного обсуждения, работы в парах и группах, когда школьники предлагают собственные версии понимания произведения, сопоставляют их и подтверждают текстовыми доказательствами. Такой подход способствует развитию гибкости мышления и уважительного отношения к мнению других людей.

Современная школа всё чаще использует исследовательские методы обучения. Анализ текста предоставляет широкие возможности для организации мини-исследований. Учащиеся могут изучать особенности авторского стиля, роль художественных средств, эволюцию образа героя, специфику композиции, языковые особенности произведения, историко-культурный контекст. Исследовательская деятельность формирует самостоятельность, ответственность, умение работать с источниками информации, анализировать факты и представлять результаты собственной работы.

Большую роль в развитии функциональной грамотности играет проектная деятельность. Работа над проектом требует поиска информации, её анализа, систематизации, оценки и представления результатов. Тематика проектов может быть разнообразной: создание литературной карты, исследование исторической эпохи произведения, подготовка виртуальной экскурсии, разработка мультимедийной презентации, сравнительный анализ произведений разных авторов, исследование языковых особенностей текста. Выполняя проекты, учащиеся учатся применять знания на практике, распределять обязанности, работать в коллективе, выступать перед аудиторией и аргументированно защищать собственную точку зрения.

Особое значение в современных условиях приобретает использование цифровых образовательных технологий. Работа с электронными библиотеками, цифровыми архивами, образовательными платформами, интерактивными словарями, виртуальными музеями значительно расширяет возможности анализа текста. Однако вместе с этим возрастает необходимость формирования информационной культуры. Ученики должны уметь оценивать достоверность интернет-источников, различать научную и недостоверную информацию, соблюдать нормы академической честности и корректно использовать материалы при подготовке собственных работ.

Методисту необходимо обращать внимание учителей на принцип постепенного усложнения учебной деятельности. На начальном этапе школьники учатся понимать фактическое содержание текста, определять тему, главную мысль, последовательность событий. Затем вводятся задания на анализ композиции, характеристику героев, определение авторской позиции, работу с художественными средствами. На более высоком уровне учащиеся самостоятельно формулируют проблему текста, интерпретируют его содержание, сопоставляют различные произведения, оценивают авторскую концепцию и создают собственные аналитические тексты. Такая последовательность обеспечивает устойчивое развитие функциональной грамотности.

Значительную эффективность демонстрирует организация групповой работы. Совместный анализ текста способствует развитию коммуникативной компетентности, ответственности, навыков сотрудничества и взаимного уважения. Каждая группа может исследовать отдельный аспект произведения: композицию, систему образов, художественные средства, проблематику, авторскую позицию. После завершения исследования результаты представляются всему классу, обсуждаются и сопоставляются. Такой формат работы позволяет рассмотреть произведение с разных сторон и способствует более глубокому пониманию текста.

Формирование функциональной грамотности невозможно без развития письменной речи. После анализа текста учащиеся должны создавать собственные речевые продукты. Это могут быть сочинения, эссе, отзывы, рецензии, статьи, интервью, письма литературным героям, дневниковые записи, публичные выступления, аналитические заметки. При оценивании подобных работ важно учитывать не только орфографическую и пунктуационную грамотность, но и логичность построения текста, аргументированность выводов, самостоятельность мышления, речевую выразительность и коммуникативную целесообразность.

Важным направлением методической деятельности является организация профессионального сопровождения педагогов. Методист проводит консультации, мастер-классы, семинары, открытые уроки, методические практикумы, анализирует результаты диагностики читательской грамотности, помогает разрабатывать современные учебные материалы и внедрять эффективные образовательные технологии. Именно системная методическая работа обеспечивает единый подход к формированию функциональной грамотности в образовательной организации и способствует профессиональному росту педагогов.

Практика показывает, что регулярная работа по анализу текста положительно влияет на качество образования. Повышается интерес учащихся к чтению, развивается культура речи, совершенствуются навыки письменного и устного общения, формируется способность самостоятельно добывать знания, анализировать информацию и принимать обоснованные решения. Всё это подтверждает, что анализ текста является одним из наиболее эффективных средств формирования функциональной грамотности современного школьника.

Формирование функциональной грамотности невозможно рассматривать как краткосрочную педагогическую задачу. Это длительный, последовательный и целенаправленный процесс, требующий единства содержания образования, современных методических подходов и постоянного профессионального развития педагогов. Именно поэтому особая роль принадлежит методисту по русскому языку и литературе, который обеспечивает научно-методическое сопровождение учителей, анализирует эффективность применяемых технологий, организует обмен педагогическим опытом и способствует внедрению инновационных методов обучения.

Сегодня анализ текста перестаёт быть исключительно способом проверки понимания содержания произведения. Он становится универсальным инструментом формирования личности учащегося. В процессе работы с текстом школьники учатся не только воспринимать информацию, но и самостоятельно её осмысливать, интерпретировать, критически оценивать, устанавливать причинно-следственные связи, делать выводы и аргументированно выражать собственную позицию. Эти умения являются основой успешной учебной деятельности и важнейшими составляющими функциональной грамотности.

Особую значимость приобретает развитие читательской самостоятельности. Современный ученик ежедневно сталкивается с огромным объёмом информации, представленной в различных форматах. Чтобы успешно ориентироваться в информационном пространстве, недостаточно быстро читать текст. Необходимо понимать авторский замысел, отличать достоверные сведения от субъективных оценок, анализировать аргументацию, выявлять скрытые смыслы, сопоставлять различные точки зрения и принимать собственные обоснованные решения. Именно поэтому анализ текста становится важнейшим механизмом формирования критического мышления.

Следует подчеркнуть, что функциональная грамотность развивается не только при изучении художественной литературы. Не менее важна работа с научно-популярными, публицистическими, официально-деловыми, информационными и учебными текстами. Такое разнообразие позволяет формировать универсальные способы работы с информацией, которые ученик сможет использовать в дальнейшем обучении, профессиональной деятельности и повседневной жизни. Чем шире круг анализируемых текстов, тем успешнее формируются навыки смыслового чтения, информационной культуры и речевого взаимодействия.

Современный урок русского языка и литературы должен строиться как пространство активного познания. Учитель становится организатором исследовательской деятельности, а ученик — активным участником образовательного процесса. В центре внимания находится не воспроизведение готовых знаний, а самостоятельный поиск ответа, анализ фактов, обсуждение различных точек зрения, формулирование выводов и создание собственного речевого продукта. Именно такая организация учебной деятельности соответствует требованиям современных образовательных стандартов и способствует развитию функциональной грамотности.

Методисту необходимо уделять особое внимание совершенствованию профессиональной компетентности педагогов. Повышение квалификации должно включать изучение современных методик смыслового чтения, технологий развития критического мышления, проектной и исследовательской деятельности, цифровых образовательных ресурсов, способов формирования читательской грамотности и системы критериального оценивания. Только постоянное профессиональное развитие позволяет учителю эффективно решать задачи современного образования.

Важным условием успешной работы является организация мониторинга сформированности функциональной грамотности. Методическая служба должна регулярно анализировать результаты диагностических работ, выявлять типичные затруднения учащихся, определять причины возникающих проблем и разрабатывать рекомендации по совершенствованию образовательного процесса. Такой подход позволяет своевременно корректировать содержание обучения и повышать его результативность.

Практический опыт показывает, что учащиеся, систематически работающие с текстом, демонстрируют более высокий уровень читательской грамотности, успешнее выполняют задания международных исследований качества образования, свободнее выражают собственные мысли, легче ориентируются в новой информации и эффективнее решают нестандартные учебные и жизненные задачи. Они способны самостоятельно добывать знания, анализировать различные источники информации, строить логически последовательные рассуждения и принимать обоснованные решения. Именно эти качества определяют успешность личности в условиях современного общества.

Особую роль играет воспитательный потенциал анализа текста. Литературные произведения позволяют обсуждать нравственные ценности, проблемы добра и зла, ответственности, патриотизма, гражданской позиции, взаимоотношений между людьми. Через анализ художественных образов школьники учатся сопереживать, понимать мотивы поступков, уважать культурное наследие своего народа и осознавать общечеловеческие ценности. Следовательно, развитие функциональной грамотности тесно связано с духовно-нравственным воспитанием личности.

Необходимо отметить, что современные цифровые технологии значительно расширяют возможности анализа текста. Использование электронных библиотек, образовательных платформ, интерактивных словарей, виртуальных экскурсий и мультимедийных материалов позволяет сделать учебный процесс более разнообразным и мотивирующим. Вместе с тем цифровая образовательная среда требует формирования информационной грамотности, культуры работы с источниками, навыков проверки достоверности информации и соблюдения академической честности. Все эти направления органично интегрируются в процесс анализа текста.

Таким образом, развитие функциональной грамотности через анализ текста представляет собой одно из приоритетных направлений современной методики преподавания русского языка и литературы. Анализ текста объединяет языковое, литературное, речевое, коммуникативное, информационное и личностное развитие учащихся. Он формирует способность понимать смысл прочитанного, анализировать информацию, критически мыслить, аргументированно выражать своё мнение, принимать самостоятельные решения и использовать приобретённые знания в различных жизненных ситуациях.

Развитие функциональной грамотности является одной из стратегических задач современного образования. В системе преподавания русского языка и литературы ведущая роль в её решении принадлежит анализу текста как универсальному методу формирования читательской, коммуникативной, языковой и информационной компетентности школьников.

Эффективная организация работы с текстом позволяет развивать смысловое чтение, критическое мышление, способность интерпретировать информацию, строить аргументированное высказывание и применять знания в практической деятельности. Именно поэтому методист по русскому языку и литературе должен обеспечивать научно-методическое сопровождение педагогов, совершенствовать систему обучения анализу текста и внедрять современные образовательные технологии.

Последовательная, системная и методически грамотная работа с различными видами текстов способствует формированию личности, способной к самостоятельному мышлению, успешной коммуникации, ответственному отношению к информации и непрерывному самообразованию. Следовательно, анализ текста следует рассматривать как один из наиболее эффективных инструментов формирования функциональной грамотности обучающихся в условиях современной школы.

Список использованной литературы

1. Асмолов А. Г. *Формирование универсальных учебных действий в основной школе*. — Москва: Просвещение, 2022.
2. Выготский Л. С. *Мышление и речь*. — Москва: Лабиринт, 2023.
3. Леонтьев А. А. *Язык, речь, речевая деятельность*. — Москва: Просвещение, 2021.
4. Львов М. Р. *Методика преподавания русского языка в школе*. — Москва: Академия, 2020.
5. Баранов М. Т., Ладыженская Т. А. *Методика преподавания русского языка*. — Москва: Просвещение, 2021.
6. Федеральный государственный образовательный стандарт основного общего образования. — Москва: Просвещение, 2021.
7. Программа международной оценки образовательных достижений учащихся PISA: концепция читательской грамотности и методические материалы.
8. Хуторской А. В. *Компетентностный подход в современном образовании*. — Москва: Народное образование, 2021.
9. Сафонова В. В. *Современные технологии формирования читательской грамотности*. — Москва: Просвещение, 2022.
10. Зимняя И. А. *Педагогическая психология*. — Москва: Логос, 2020.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ҚҰҚЫҚТЫҚ, ДЕМОКРАТИЯЛЫҚ МЕМЛЕКЕТ ҚҰРУДАҒЫ ХАЛЫҚ БИЛІГІНІҢ МАҢЫЗЫ

Сабитов Жавлон Бахадирович

Түркістан облысы Қазығұрт ауданы

"Тураб Тула атындағы жалпы білім беретін мектеп" коммуналдық мемлекеттік мекемесі

Құқық негіздері пәнінің мұғалімі

Аннотация

Қазақстан Республикасында құқықтық және демократиялық мемлекет қалыптастыру – тәуелсіздік жылдарынан бергі мемлекеттік саясаттың негізгі бағыттарының бірі. Бұл үдерісте халық билігі қағидаты ерекше маңызға ие, өйткені мемлекеттің демократиялық сипаты азаматтардың мемлекеттік басқаруға қатысу деңгейімен, олардың құқықтары мен бостандықтарының қорғалуы арқылы айқындалады. Құқықтық мемлекетте заңның үстемдігі қамтамасыз етіліп, мемлекеттік билік Конституция талаптарына сәйкес жүзеге асырылады. Ал демократиялық мемлекетте халық мемлекеттік биліктің бірден-бір бастауы ретінде танылып, сайлау, референдум, қоғамдық бақылау және азаматтық қоғам институттары арқылы билікті жүзеге асыруға қатысады. Бұл мақалада Қазақстан Республикасында құқықтық, демократиялық мемлекет құрудағы халық билігінің рөлі

ғылыми-теориялық және практикалық тұрғыдан қарастырылып, Конституция нормалары, мемлекеттік басқару жүйесі, азаматтық қоғам институттарының қызметі және құқықтық мәдениетті қалыптастыру мәселелері талданады. Сонымен қатар құқық негіздері пәні мұғалімінің құқықтық санасы жоғары, белсенді азамат тәрбиелеудегі рөлі айқындалады.

Қазақстан Республикасы тәуелсіздік алған сәттен бастап құқықтық әрі демократиялық мемлекет құруды өзінің басты стратегиялық бағыты ретінде айқындады. Мемлекеттіліктің жаңа үлгісін қалыптастыру барысында халықаралық құқықтың жалпыға бірдей танылған қағидаттары басшылыққа алынып, ұлттық құқықтық жүйені жетілдіру бағытында ауқымды реформалар жүргізілді. Қазақстан Республикасының Конституциясында мемлекет өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтыратыны нақты белгіленген. Бұл қағидаттар мемлекеттік құрылыстың ғана емес, қоғамдық дамудың да негізгі бағдары болып табылады. Құқықтық мемлекет пен демократиялық мемлекеттің басты тірегі – халық билігі. Сондықтан халықтың мемлекеттік билікті қалыптастыруға және жүзеге асыруға қатысуы демократиялық қоғамның басты көрсеткіші болып есептеледі.

Халық билігі ұғымы мемлекеттік биліктің қайнар көзі ретінде халықтың танылуын білдіреді. Демократиялық мемлекетте халық тек сайлау кезінде ғана емес, мемлекеттік басқарудың барлық маңызды кезеңдерінде белсенді субъект ретінде көрініс табады. Азаматтардың қоғамдық пікір білдіруі, мемлекеттік шешімдерді талқылауға қатысуы, қоғамдық ұйымдар қызметіне араласуы, жергілікті өзін-өзі басқаруды дамытуы халық билігінің нақты көрінісі болып табылады. Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес мемлекеттік биліктің бірден-бір бастауы – халық. Бұл қағида мемлекеттің бүкіл құқықтық жүйесінің өзегін құрайды және мемлекеттік биліктің заңдылығының негізі болып саналады.

Құқықтық мемлекет ұғымы заң үстемдігі қағидатына негізделеді. Мұндай мемлекетте мемлекеттік органдардың қызметі заңмен шектеледі, адамның құқықтары мен бостандықтары жоғары құндылық ретінде танылады, сот тәуелсіздігі қамтамасыз етіледі және биліктің бөліну қағидаты жүзеге асырылады. Қазақстан Республикасында құқықтық мемлекет қалыптастыру мақсатында көптеген заңнамалық өзгерістер енгізіліп, құқық қорғау жүйесі жаңғыртылып, сот жүйесінің тиімділігін арттыру бағытында реформалар жүргізілуде. Бұл өзгерістердің барлығы халықтың құқықтарының қорғалуын күшейтуге және мемлекеттік басқарудың ашықтығын қамтамасыз етуге бағытталған.

Демократиялық мемлекет құқықтық мемлекетпен тығыз байланысты. Егер құқықтық мемлекет заңның үстемдігіне сүйенсе, демократиялық мемлекет халықтың еркін білдіруіне негізделеді. Демократия жағдайында мемлекеттік билік азаматтардың еркі арқылы қалыптасады. Азаматтар сайлау арқылы өз өкілдерін таңдайды, мемлекеттік бағдарламаларды бағалайды, қоғамдық пікір қалыптастырады және мемлекеттік басқаруға ықпал етеді. Сондықтан демократия тек мемлекеттік басқару нысаны ғана емес, қоғамдағы саяси мәдениеттің, азаматтық белсенділіктің және құқықтық сананың көрсеткіші болып табылады.

Қазақстан Республикасында халық билігін жүзеге асырудың негізгі нысандарының бірі – сайлау институты. Еркін әрі әділ сайлау демократиялық мемлекеттің басты белгілерінің бірі саналады. Сайлау барысында азаматтар өздерінің конституциялық құқықтарын пайдалана отырып, Президентті, Парламент депутаттарын және жергілікті өкілді органдардың мүшелерін сайлайды. Сайлау азаматтардың мемлекеттік басқаруға тікелей қатысуының маңызды құралы ретінде халықтың еркін білдіреді. Сонымен қатар сайлау мемлекеттік биліктің заңдылығын қамтамасыз етеді және қоғамның саяси тұрақтылығын нығайтады.

Халық билігінің тағы бір маңызды көрінісі – республикалық референдум институты. Референдум барысында ерекше мемлекеттік маңызы бар мәселелер халықтың тікелей дауыс беруі арқылы шешіледі. Бұл демократияның ең жоғары нысандарының бірі болып есептеледі. Референдум азаматтардың мемлекеттік саясатқа тікелей ықпал етуіне мүмкіндік береді және қоғамдағы маңызды өзгерістердің халықтың келісімі негізінде жүзеге асырылуын қамтамасыз етеді.

Қазақстанда соңғы жылдары жүргізілген конституциялық реформалар халық билігін нығайтуға бағытталды. Мемлекеттік басқару жүйесінде билік тармақтарының тепе-теңдігін күшейту, Парламенттің рөлін арттыру, жергілікті өзін-өзі басқаруды дамыту, азаматтардың қоғамдық шешімдер қабылдау процесіне қатысу мүмкіндіктерін кеңейту сияқты өзгерістер демократиялық қағидаттардың дамуына оң ықпал етті. Мұндай реформалар халықтың мемлекетке деген сенімін арттырып қана қоймай, азаматтық қоғам институттарының белсенділігін күшейтуге мүмкіндік береді.

Құқықтық мемлекетте адамның құқықтары мен бостандықтарын қорғау ерекше орын алады. Қазақстан Республикасының Конституциясында адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары мемлекеттің ең қымбат қазынасы ретінде танылған. Бұл қағида құқықтық мемлекеттің басты ерекшелігін көрсетеді. Мемлекет азаматтардың құқықтарын қамтамасыз етуге, оларды қорғауға және бұзылған жағдайда қалпына келтіруге міндетті. Осыған байланысты сот жүйесінің тәуелсіздігі, прокуратураның заңдылықты қадағалау қызметі, құқық қорғау органдарының тиімді жұмысы құқықтық мемлекеттің маңызды элементтері болып табылады.

Халық билігінің тиімді жүзеге асырылуы азаматтардың құқықтық мәдениетінің деңгейіне тікелей байланысты. Егер азамат өз құқықтары мен міндеттерін жақсы білсе, мемлекеттік басқаруға белсенді қатысса, заң талаптарын құрметтесе, онда құқықтық мемлекет те тиімді дамиды. Сондықтан құқықтық мәдениетті қалыптастыру жалпы білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады. Бұл бағытта құқық негіздері пәнінің алатын орны ерекше.

Құқық негіздері пәні оқушылардың құқықтық дүниетанымын қалыптастырады, Конституцияның негізгі қағидаларын түсіндіреді, адамның құқықтары мен міндеттерін меңгертеді, демократиялық құндылықтарды

құрметтеуге тәрбиелейді. Сабақ барысында оқушылар тек теориялық білім алып қана қоймай, нақты құқықтық жағдайларды талдайды, заң нормаларын өмірлік мәселелерді шешуде қолдануға үйренеді. Мұндай жұмыс олардың функционалдық құқықтық сауаттылығын арттырып, белсенді азаматтық ұстаным қалыптастыруға ықпал етеді.

Құқық негіздері пәнінің мұғалімі құқықтық мәдениетті қалыптастыруда ерекше рөл атқарады. Мұғалім оқушыларға заң талаптарын түсіндіріп қана қоймай, құқықтық мемлекет қағидаларын құрметтеуге, әділдікке ұмтылуға, заң алдында барлығының тең екенін түсінуге тәрбиелейді. Сонымен бірге мұғалім демократиялық қоғамдағы азаматтың жауапкершілігін, қоғамдық белсенділіктің маңызын және халық билігінің мәнін нақты мысалдар арқылы түсіндіреді. Бұл оқушылардың азаматтық жауапкершілігін қалыптастырып, олардың қоғам өміріне саналы қатысуына негіз қалайды.

Қазақстан Республикасында азаматтық қоғам институттарының дамуы халық билігін жүзеге асырудың маңызды тетігі болып табылады. Үкіметтік емес ұйымдар, қоғамдық бірлестіктер, жастар ұйымдары, бұқаралық ақпарат құралдары және қоғамдық кеңестер мемлекеттік органдар мен қоғам арасындағы байланысты нығайтып, азаматтардың пікірін мемлекеттік шешімдер қабылдау барысында ескеруге мүмкіндік береді. Мұндай институттардың белсенділігі демократиялық мемлекет дамуының маңызды көрсеткіші болып саналады.

Қазіргі таңда цифрлық технологиялардың дамуы халық билігін жүзеге асырудың жаңа мүмкіндіктерін қалыптастырды. Электрондық үкімет жүйесі, онлайн қоғамдық талқылаулар, мемлекеттік қызметтердің цифрландырылуы, электрондық өтініштер мен қоғамдық петициялар азаматтардың мемлекеттік басқаруға қатысуын жеңілдетті. Бұл өз кезегінде мемлекеттік органдар қызметінің ашықтығын арттырып, қоғам мен билік арасындағы өзара сенімді нығайтуға ықпал етеді.

Сонымен бірге құқықтық мемлекет қалыптастыру барысында құқықтық нигилизмнің алдын алу ерекше маңызды. Кейбір азаматтардың заң талаптарына немқұрайлы қарауы, құқықтық білімнің жеткіліксіздігі немесе мемлекеттік институттарға сенімнің төмен болуы құқықтық мемлекет қағидаларының толық жүзеге асуына кедергі келтіруі мүмкін. Сондықтан құқықтық ағарту жұмыстары үздіксіз жүргізіліп, жастардың құқықтық сауаттылығын арттыруға ерекше көңіл бөлінуі қажет. Бұл міндетті орындауда құқық негіздері пәнінің мұғалімі жетекші орын алады.

Қазақстан Республикасында құқықтық мемлекет құру тек мемлекеттік органдардың қызметімен ғана шектелмейді. Бұл бүкіл қоғамның ортақ жауапкершілігі болып табылады. Әрбір азамат заң талаптарын сақтап, қоғамдық тәртіпті құрметтеп, өз құқықтары мен міндеттерін дұрыс түсінген жағдайда ғана құқықтық мемлекет толыққанды дамиды. Халық билігінің тиімді жүзеге асуы азаматтардың белсенділігіне, құқықтық мәдениетіне және демократиялық құндылықтарды қолдауына тікелей байланысты.

Қазақстан Республикасында құқықтық және демократиялық мемлекет қалыптастыру үдерісі қоғамның саяси мәдениетінің дамуымен, азаматтардың құқықтық санасының қалыптасуымен және мемлекеттік басқарудың тиімділігімен тығыз байланысты. Демократиялық мемлекет жағдайында халық тек мемлекеттік биліктің қайнар көзі ғана емес, сонымен қатар мемлекеттік саясаттың белсенді қатысушысы болып табылады. Азаматтардың қоғамдық өмірге қатысуы мемлекеттік шешімдердің сапасын арттырып, билік пен қоғам арасындағы өзара сенімді нығайтады. Сондықтан халық билігі демократиялық мемлекеттің негізгі қағидаларының бірі ретінде мемлекеттің тұрақты дамуының кепілі саналады.

Қазақстан Республикасының Конституциясында бекітілген биліктің бөлінуі қағидаты құқықтық мемлекеттің маңызды элементтерінің бірі болып табылады. Заң шығарушы, атқарушы және сот билігінің өзара тәуелсіздігі мемлекеттік басқаруда тепе-теңдікті қамтамасыз етеді. Әрбір билік тармағы өзіне жүктелген функцияларды Конституция мен заңдар негізінде жүзеге асырады. Мұндай жүйе биліктің шектен тыс шоғырлануына жол бермей, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауға мүмкіндік береді. Халық билігі дәл осы билік тармақтарының қызметін заңды түрде қалыптастыру арқылы жүзеге асады.

Парламенттің қызметі халық билігінің нақты көрінісі болып табылады. Мәжіліс пен Сенат депутаттары халықтың сенімі арқылы сайланып немесе Конституцияда белгіленген тәртіппен қалыптастырылады. Парламент заң қабылдау арқылы қоғам өмірінің барлық маңызды салаларын құқықтық тұрғыдан реттейді. Қабылданған заңдардың сапасы азаматтардың құқықтарын қорғауға, мемлекеттік басқарудың тиімділігіне және экономикалық дамуға тікелей ықпал етеді. Сондықтан халықтың депутаттарды таңдау процесіне белсенді қатысуы құқықтық мемлекеттің тұрақты дамуы үшін ерекше маңызды.

Президент институты да халық билігінің жүзеге асырылуының маңызды элементі болып табылады. Қазақстан Республикасының Президенті бүкіл халықтық сайлау арқылы сайланады және Конституцияның, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарының кепілі ретінде қызмет атқарады. Президент мемлекеттік билік тармақтарының келісіп жұмыс істеуін қамтамасыз етеді, ішкі және сыртқы саясаттың негізгі бағыттарын айқындайды, мемлекеттік реформалардың жүзеге асуына жетекшілік етеді. Президенттің халық алдындағы жауапкершілігі демократиялық мемлекеттің маңызды қағидаларының бірі болып саналады.

Жергілікті өзін-өзі басқару жүйесінің дамуы халық билігінің тиімділігін арттыратын маңызды факторлардың бірі болып табылады. Соңғы жылдары елімізде ауылдық округ әкімдерін тікелей сайлау тәжірибесінің енгізілуі азаматтардың жергілікті мәселелерді шешуге қатысу мүмкіндігін кеңейтті. Бұл тұрғындардың өз өңірінің әлеуметтік-экономикалық дамуына жауапкершілігін арттырып, мемлекеттік басқарудың тиімділігін күшейтеді. Жергілікті өзін-өзі басқару демократияның күнделікті өмірдегі нақты көрінісі болып табылады.

Қоғамдық кеңестердің қызметі де халық билігін іске асырудың маңызды тетігіне айналып келеді. Қоғамдық кеңестер мемлекеттік органдардың қызметіне қоғамдық бақылау жүргізіп, нормативтік құқықтық актілердің жобаларын талқылауға қатысады, азаматтардың ұсыныстары мен пікірлерін мемлекеттік органдарға жеткізеді. Бұл қоғамдық институттардың қызметі мемлекеттік басқарудың ашықтығын қамтамасыз етіп, халықтың мемлекетке деген сенімін нығайтуға ықпал етеді.

Азаматтық қоғам институттарының дамуы демократиялық мемлекеттің ажырамас белгісі болып табылады. Үкіметтік емес ұйымдар, кәсіподақтар, жастар ұйымдары, еріктілер қозғалыстары, кәсіби қауымдастықтар және бұқаралық ақпарат құралдары қоғам мен мемлекет арасындағы байланысты қамтамасыз етеді. Олар қоғамдық пікір қалыптастырып, азаматтардың құқықтарын қорғауға қатысады, әлеуметтік мәселелерді шешуге ықпал етеді және мемлекеттік органдар қызметінің ашықтығын арттыруға мүмкіндік береді.

Бұқаралық ақпарат құралдарының қоғамдағы орны ерекше. Демократиялық мемлекетте тәуелсіз әрі жауапты ақпарат құралдары халықтың ақпарат алу құқығын қамтамасыз етеді, мемлекеттік органдардың қызметі туралы ақпарат таратады, қоғамдық пікір қалыптастырады және азаматтардың мемлекеттік саясатқа қатысты көзқарасын білдіруге мүмкіндік береді. Сонымен қатар қазіргі цифрлық ақпараттық кеңістікте жалған ақпаратпен күресу, медиасауаттылықты қалыптастыру және ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету де құқықтық мәдениеттің маңызды құрамдас бөлігіне айналып отыр.

Халық билігінің тиімді жүзеге асуы құқықтық сананың жоғары деңгейімен тығыз байланысты. Құқықтық сана – адамның заңға, құқыққа, әділеттілікке, мемлекетке және қоғамдық тәртіпке деген көзқарасының жиынтығы. Құқықтық санасы қалыптасқан азамат заң талаптарын саналы түрде орындайды, өз құқықтары мен міндеттерін жақсы біледі және басқа адамдардың құқықтарын құрметтейді. Мұндай азаматтар қоғамның тұрақты дамуына белсенді үлес қосады.

Құқықтық мәдениет құқықтық санамен қатар қалыптасады. Құқықтық мәдениет тек заңдарды білу ғана емес, оларды күнделікті өмірде сақтау, құқықтық жауапкершілікті сезіну және құқықтық мінез-құлық нормаларын ұстану болып табылады. Қоғамдағы құқықтық мәдениет деңгейі жоғарылаған сайын заң бұзушылықтар азайып, азаматтардың мемлекетке деген сенімі артады. Сондықтан құқықтық мәдениетті қалыптастыру мектеп қабырғасынан басталуы тиіс.

Бұл бағытта құқық негіздері пәнінің мұғаліміне үлкен жауапкершілік жүктеледі. Мұғалім оқушыларға құқықтық білім берумен қатар, оларды азаматтық жауапкершілікке тәрбиелейді. Сабақ барысында Конституция нормаларын талдау, құқықтық жағдаяттарды шешу, сот процестерінің үлгілерін ұйымдастыру, пікірталастар өткізу, рөлдік ойындарды пайдалану оқушылардың құқықтық ойлау қабілетін дамытады. Мұндай әдістер оқушылардың заң нормаларын жаттап қана қоймай, оларды нақты өмірлік жағдайларда қолдануына мүмкіндік береді.

Құқық негіздері сабақтарында функционалдық құқықтық сауаттылықты дамыту ерекше маңызға ие. Функционалдық құқықтық сауаттылық дегеніміз – адамның құқықтық білімін күнделікті өмірде қолдана білу қабілеті. Оқушылар еңбек қатынастары, тұтынушылардың құқықтары, әкімшілік жауапкершілік, отбасылық құқық, сайлау құқығы, азаматтық құқық сияқты өмірде жиі кездесетін мәселелер бойынша дұрыс құқықтық шешім қабылдауға үйренуі қажет. Бұл олардың болашақта жауапты азамат болып қалыптасуына ықпал етеді.

Соңғы жылдары Қазақстан Республикасында құқықтық реформалардың жүзеге асырылуы құқықтық мемлекеттің нығаюына оң әсерін тигізуде. Мемлекеттік басқаруды жаңғырту, әкімшілік рәсімдерді жеңілдету, мемлекеттік қызмет көрсету сапасын арттыру, сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатты күшейту, сот жүйесін жетілдіру сияқты реформалар халықтың құқықтарының қорғалуын қамтамасыз етуге бағытталған. Бұл өзгерістердің барлығы халық билігін тиімді жүзеге асырудың институционалдық негіздерін нығайтады.

Сыбайлас жемқорлықпен күрес құқықтық мемлекет қалыптастырудың маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Жемқорлық заң үстемдігі қағидатын әлсіретеді, азаматтардың мемлекеттік органдарға деген сенімін төмендетеді және демократиялық институттардың тиімділігіне кері әсер етеді. Сондықтан жастар арасында адалдық, әділдік және заңға құрмет сияқты құндылықтарды қалыптастыру құқықтық тәрбиенің маңызды міндетіне айналып отыр. Бұл бағытта құқық негіздері пәнінің тәрбиелік әлеуеті өте жоғары.

Қазіргі кезеңде жастардың азаматтық белсенділігін арттыру ерекше өзекті мәселеге айналды. Жастардың қоғамдық ұйымдарға қатысуы, волонтерлік қызметпен айналысуы, жастар парламенттеріне мүше болуы, қоғамдық жобаларды жүзеге асыруы олардың азаматтық жауапкершілігін қалыптастырады. Мұндай тәжірибе жастардың құқықтық мемлекет пен демократиялық қоғамның толыққанды мүшесі ретінде қалыптасуына мүмкіндік береді.

Құқықтық мемлекет жағдайында адамның құқықтары мен міндеттері өзара тығыз байланысты. Азаматтар өз құқықтарын пайдалана отырып, қоғам алдындағы міндеттерін де орындауы тиіс. Заңдарды сақтау, салық төлеу, қоршаған ортаны қорғау, қоғамдық тәртіпті сақтау, басқа адамдардың құқықтарын құрметтеу – әрбір азаматтың конституциялық міндеттері болып табылады. Құқықтар мен міндеттердің тепе-теңдігі қоғамдағы тұрақтылықтың негізгі шарты болып есептеледі.

Осылайша халық билігінің тиімді жүзеге асуы азаматтардың құқықтық мәдениетіне, мемлекеттік институттардың ашықтығына, демократиялық рәсімдердің әділдігіне және құқықтық тәрбиенің сапасына тікелей тәуелді. Сондықтан құқық негіздері пәнінің мұғалімі құқықтық мемлекет пен демократиялық қоғамның құндылықтарын оқушылардың санасына сіңіріп, олардың белсенді азаматтық ұстанымын қалыптастыруда шешуші рөл атқарады.

Қазақстан Республикасында құқықтық мемлекет пен демократиялық қоғамды қалыптастыру үздіксіз дамып отыратын үдеріс болып табылады. Бұл үдерістің табысты болуы мемлекеттің құқықтық негіздерінің беріктігіне ғана емес, ең алдымен азаматтардың құқықтық мәдениетінің деңгейіне, олардың қоғамдық өмірге белсенді қатысуына және халық билігі қағидатын қолдауына байланысты. Мемлекет пен қоғам арасындағы өзара сенім неғұрлым жоғары болған сайын демократиялық институттардың қызметі де соғұрлым тиімді жүзеге асады. Сондықтан халық билігі тек конституциялық қағида ретінде ғана емес, қоғамның күнделікті өмірінде көрініс табатын нақты әлеуметтік құндылық ретінде қарастырылуы тиіс.

Қазіргі әлемдегі жаһандану үдерістері, цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы және ақпараттық кеңістіктің кеңеюі құқықтық мемлекетке жаңа талаптар қойып отыр. Азаматтардың құқықтарын қорғаудың тиімді тетіктерін жетілдіру, мемлекеттік қызметтердің қолжетімділігін арттыру, мемлекеттік органдар қызметінің ашықтығын қамтамасыз ету және қоғамдық бақылауды күшейту құқықтық мемлекет дамуының басты бағыттарына айналды. Қазақстан Республикасында жүзеге асырылып жатқан саяси және құқықтық реформалар дәл осы мақсаттарды орындауға бағытталған.

Электрондық үкімет жүйесінің дамуы халық билігін жүзеге асырудың жаңа мүмкіндіктерін қалыптастырды. Мемлекеттік қызметтердің басым бөлігі электрондық форматқа көшіріліп, азаматтардың мемлекеттік органдармен қарым-қатынасы жеңілдетілді. Сонымен қатар электрондық өтініштер, қоғамдық талқылаулар, ашық бюджеттер, мемлекеттік органдардың интернет-порталдары және цифрлық кері байланыс құралдары халықтың мемлекеттік басқаруға қатысу белсенділігін арттыруға ықпал етуде. Бұл өз кезегінде демократиялық басқарудың сапасын көтеріп, мемлекеттік аппараттың есептілігі мен жауапкершілігін күшейтеді.

Құқықтық мемлекет жағдайында заңның үстемдігі қоғамның барлық мүшесіне бірдей дәрежеде қолданылуы тиіс. Заң алдында барлық азаматтардың теңдігі – демократиялық мемлекеттің негізгі белгілерінің бірі. Әлеуметтік мәртебесіне, қызметіне немесе материалдық жағдайына қарамастан әрбір азамат заң талаптарын орындауға міндетті. Бұл қағида әділетті қоғам қалыптастырудың негізгі шарты болып табылады. Сондықтан құқықтық мемлекет азаматтардың құқықтарын қорғаумен қатар, олардың заң алдындағы жауапкершілігін де қамтамасыз етеді.

Қоғамдағы тұрақтылықтың маңызды факторларының бірі – құқықтық тәрбиенің сапасы. Құқықтық тәрбие адамның құқықтық санасын қалыптастырып қана қоймай, оның мінез-құлқына, азаматтық ұстанымына және қоғамдық жауапкершілігіне ықпал етеді. Білім беру ұйымдары құқықтық мәдениетті қалыптастырудың алғашқы әрі ең маңызды ортасы болып табылады. Әсіресе мектеп қабырғасында оқушылар Конституцияның негізгі қағидаларын, адамның құқықтары мен міндеттерін, мемлекеттік биліктің ұйымдастырылуын және демократиялық қоғамның негізгі құндылықтарын меңгереді.

Құқық негіздері пәнінің мұғалімі қазіргі қоғамдағы құқықтық тәрбиенің негізгі ұйымдастырушысы болып табылады. Мұғалімнің кәсіби қызметі оқушыларға құқықтық білім берумен ғана шектелмейді. Ол жастардың бойында патриотизмді, заңға құрметті, әділеттілікке ұмтылысты, сыбайлас жемқорлыққа төзбеушілікті, азаматтық жауапкершілікті және қоғамдық белсенділікті қалыптастыруға бағытталуы тиіс. Сабақ барысында қолданылатын жағдаяттық тапсырмалар, пікірталастар, құқықтық ойындар, сот процестерінің үлгілері, жобалық жұмыстар мен дебат технологиялары оқушылардың құқықтық ойлауын дамытуға мүмкіндік береді.

Қазіргі білім беру жүйесінде функционалдық құқықтық сауаттылықты дамыту ерекше маңызға ие. Оқушылар алған құқықтық білімдерін күнделікті өмірде қолдана алуы тиіс. Олар келісімшарт жасау, еңбек құқықтарын қорғау, тұтынушы құқықтарын пайдалану, мемлекеттік қызметтерді алу, цифрлық қауіпсіздік талаптарын сақтау, әкімшілік және азаматтық құқықтық қатынастарды түсіну сияқты өмірлік мәселелерде дұрыс құқықтық шешім қабылдай білуі қажет. Бұл олардың құқықтық мемлекет жағдайында өз құқықтарын тиімді қорғауына мүмкіндік береді.

Қазақстан Республикасында құқықтық мемлекет құру ісі халықаралық құқықтың жалпыға бірдей танылған қағидаларымен сабақтас жүргізілуде. Адам құқықтарын қорғау, заң үстемдігін қамтамасыз ету, демократиялық институттарды жетілдіру, азаматтық қоғамды дамыту бағытындағы халықаралық тәжірибелер ұлттық заңнамада ескеріліп келеді. Бұл еліміздің әлемдік құқықтық кеңістікпен үйлесімді дамуына жағдай жасайды.

Халық билігі қағидатын іске асырудың маңызды алғышарттарының бірі – мемлекеттік органдардың ашықтығы мен есептілігі. Ашық мемлекеттік басқару азаматтардың билікке деген сенімін арттырады және мемлекеттік шешімдердің сапасын жақсартады. Сондықтан қоғамдық бақылау, ашық деректер, мемлекеттік бағдарламалардың жария талқылануы, азаматтардың ұсыныстарын қарастыру сияқты тетіктердің маңызы жылдан-жылға артып келеді.

Сонымен қатар құқықтық мемлекет қалыптастыру барысында ұлттық құндылықтарды сақтау ерекше мәнге ие. Қазақ халқының әділдікке, келісімге, өзара сыйластыққа негізделген дәстүрлері қазіргі құқықтық мемлекет қағидаларымен үйлеседі. Ұлттық құқықтық мәдениет пен қазіргі демократиялық қағидаларды ұштастыру қоғамның тұрақты дамуына оң әсер етеді. Бұл бағытта құқық негіздері пәні оқушылардың ұлттық құқықтық дәстүрлерді құрметтеуіне және Конституциялық құндылықтарды терең түсінуіне ықпал етеді.

Қоғамның құқықтық мәдениетін арттыруда отбасының, бұқаралық ақпарат құралдарының, қоғамдық ұйымдардың және мемлекеттік институттардың бірлескен жұмысы маңызды. Құқықтық тәрбие мектеппен ғана шектелмеуі тиіс. Азаматтардың өмір бойы құқықтық білімін жетілдіруі, құқықтық ақпаратқа қолжетімділігі

және құқықтық кеңес алу мүмкіндігі құқықтық мемлекеттің тиімді қызмет етуінің маңызды шарттарының бірі болып табылады.

Осы тұрғыдан алғанда құқық негіздері пәнінің мұғалімі құқықтық білімді таратушы ғана емес, демократиялық құндылықтарды насихаттаушы, құқықтық мәдениетті қалыптастырушы және белсенді азамат тәрбиелеуші тұлға ретінде ерекше орын алады. Мұғалімнің кәсіби шеберлігі, әдістемелік дайындығы және құқықтық құзыреттілігі оқушылардың құқықтық санасының қалыптасуына тікелей ықпал етеді.

Қазақстан Республикасында құқықтық және демократиялық мемлекет құрудың табысты жүзеге асуы халық билігі қағидатының толық орындалуына байланысты. Конституцияда бекітілгендей, мемлекеттік биліктің бірден-бір бастауы – халық. Сондықтан азаматтардың мемлекеттік басқаруға белсенді қатысуы, құқықтары мен бостандықтарының қорғалуы, заңның үстемдігі және билік тармақтарының теңгерімді қызметі құқықтық мемлекеттің негізгі белгілері болып табылады.

Құқықтық мемлекет азаматтардың құқықтарын қорғаумен қатар, олардың құқықтық мәдениетін қалыптастыруды да көздейді. Бұл міндетті жүзеге асыруда білім беру жүйесінің, әсіресе құқық негіздері пәнінің орны ерекше. Пәнді оқыту барысында оқушылардың құқықтық санасы, азаматтық жауапкершілігі, демократиялық құндылықтарға құрметі және заңды өмірде қолдану дағдылары қалыптасады.

Құқық негіздері пәнінің мұғалімі құқықтық мемлекет қағидаларын түсіндіру арқылы ғана емес, оқушылардың бойында әділеттілікке, заңдылыққа, жауапкершілікке және белсенді азаматтық ұстанымға негізделген дүниетанымды қалыптастыру арқылы қоғамның құқықтық мәдениетін дамытуға үлес қосады. Сондықтан құқықтық білім беру – Қазақстан Республикасында демократиялық, құқықтық мемлекетті нығайтудың маңызды кепілі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. – Астана, 2022.
2. Қазақстан Республикасының «Сайлау туралы» Конституциялық заңы.
3. Қазақстан Республикасының «Құқықтық актілер туралы» Заңы.
4. Қазақстан Республикасының «Жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы» Заңы.
5. Қазақстан Республикасының «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Заңы.
6. Қазақстан Республикасында құқықтық саясат тұжырымдамасы.
7. Сапарғалиев Ғ. **Қазақстан Республикасының Конституциялық құқығы**. – Алматы: Жеті Жарғы.
8. Сартаев С. **Қазақстан Республикасының мемлекет және құқық теориясы**. – Алматы.
9. Ағдарбеков Т. **Мемлекет және құқық теориясы**. – Алматы.
10. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. **«Құқық негіздері» пәні бойынша оқу бағдарламасы**.

СЕНСОРЛЫҚ ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ҚАБІЛЕТІН ДАМЫТУ

Ерғазина Назерке Ерғазықызы
Абай облысы Жарма ауданы
«Мұтән Аймақов атындағы орта мектебі» КММ
Мектепалды даярлық тобы тәрбиешісі

Аңдатпа

Бұл мақалада мектепке дейінгі жастағы балалардың танымдық қабілеттерін дамытуда сенсорлық ойындардың маңызы қарастырылады. Сенсорлық тәрбие арқылы балалардың түстерді, пішіндерді, көлемді ажырату, салыстыру, талдау және қоршаған ортаны қабылдау дағдылары қалыптасады. Автордың іс-тәжірибесінен алынған ойын үлгілері мен олардың тиімділігі сипатталады.

Тірек сөздер: сенсорлық тәрбие, дидактикалық ойын, мектепке дейінгі ұйым, танымдық қабілет, ұсақ моторика, ойын технологиясы.

Кіріспе

Мектепке дейінгі кезең – баланың жан-жақты дамуының негізі қаланатын ерекше уақыт. Бұл кезеңде бала қоршаған ортаны көру, есту, сипап сезу және тәжірибе жасау арқылы таниды. Сондықтан сенсорлық тәрбие баланың ақыл-ойының, сөйлеуінің және шығармашылық қабілеттерінің дамуына тікелей әсер етеді.

Сенсорлық дамыту жұмыстары ойын арқылы ұйымдастырылғанда балалар жаңа білімді қызығушылықпен қабылдайды және оны күнделікті өмірде қолдануға бейімделеді.

Сенсорлық тәрбиенің маңызы

Сенсорлық тәрбие – баланың заттардың қасиеттерін қабылдауын және оларды ажырату қабілетін дамытатын маңызды педагогикалық бағыт.

Сенсорлық ойындар арқылы балалар:

- негізгі түстерді ажыратады;
- геометриялық пішіндерді таниды;
- үлкен және кіші ұғымдарын меңгереді;

- ұзын-қысқа, кең-тар сияқты түсініктерді ажыратады;
- ұсақ моторикасын дамытады;
- сөйлеу белсенділігін арттырады.

Іс-тәжірибемнен

Өз тәжірибемде сенсорлық ойындарды күнделікті ұйымдастырылған іс-әрекетке кіріктіріп қолданамын. Бұл балалардың оқу әрекетіне қызығушылығын арттырып, білімді жеңіл меңгеруіне мүмкіндік береді.

Тиімді қолданылатын ойындар:

«Түстер әлемі»

Балалар түрлі түсті заттарды сәйкестендіріп, олардың атауын айтады.

Нәтижесі: түстерді ажырату қабілеті қалыптасады.

«Ғажайып қапшық»

Балалар затты сипап сезу арқылы анықтайды.

Нәтижесі: тактильді қабылдау және сөйлеу дағдылары дамиды.

«Пішінді орналастыр»

Балалар геометриялық пішіндерді өз орындарына орналастырады.

Нәтижесі: логикалық ойлау және кеңістікті бағдарлау қабілеті жетіледі.

«Моншақ тізу»

Балалар түрлі түсті моншақтарды белгілі бір ретпен тізеді.

Нәтижесі: ұсақ моторикасы, зейіні және шыдамдылығы дамиды.

«Көлеңкесін тап»

Балалар суретті көлеңкесімен сәйкестендіреді.

Нәтижесі: байқағыштық пен есте сақтау қабілеті артады.

Жұмыстың нәтижелері

Сенсорлық ойындарды жүйелі қолданудың нәтижесінде балалардың:

- танымдық қызығушылығы артты;
- сөйлеу белсенділігі жақсарды;
- түстер мен пішіндерді ажырату дағдылары қалыптасты;
- есте сақтау және зейін қабілеттері дамыды;
- шығармашылық белсенділігі артты;
- тапсырмаларды өздігінен орындауға ынтасы күшейді.

Ата-аналармен жүргізілген кері байланыс барысында балалардың үй жағдайында да сенсорлық ойындарға қызығушылық танытатыны байқалды.

Практикалық ұсыныстар

Сенсорлық дамыту жұмыстарын тиімді ұйымдастыру үшін:

- ойындарды жүйелі жоспарлау;
- табиғи және қауіпсіз материалдарды пайдалану;
- балалардың жас ерекшелігіне сәйкес тапсырмалар таңдау;
- ойын барысында мадақтау әдісін қолдану;
- ата-аналарға үйде қолдануға болатын ойындар ұсыну;
- оқу орталығын түрлі-түсті көрнекіліктермен жабдықтау ұсынылады.

Қорытынды

Сенсорлық ойындар мектепке дейінгі жастағы балалардың жан-жақты дамуына ықпал ететін тиімді құрал болып табылады. Ойын арқылы ұйымдастырылған оқу әрекеті баланың танымдық белсенділігін арттырып, қоршаған ортаны қабылдауын, ойлауын, сөйлеуін және шығармашылық қабілетін дамытады.

Тәрбиеші сенсорлық ойындарды мақсатты әрі жүйелі қолданған жағдайда мектепке дейінгі білім беру үдерісінің сапасы артып, балалардың даму нәтижелері жақсарады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. **Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты**.
2. **Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасы**.
3. Л.С. Выготский. *Ойын және баланың психикалық дамуы*.
4. М. Монтессори. *Маған өзім жасауға көмектес*.
5. В.А. Сухомлинский. *Балаға жүрек жылуы*.

ДОМБЫРА ПӘНІНДЕ МАХАМБЕТ КҮЙЛЕРІН ОҚЫТУДЫҢ «КҮЙ-DIGITAL» АВТОРЛЫҚ ӘДІСТЕМЕСІ

Сарсенгалиева Акмарал Жаксылыковна
Алматы қаласы Алмалы ауданы
«Ахмет Жұбанов атындағы дарынды балаларға арналған республикалық қазақ мамандандырылған музыка мектеп интернаты» РММ
Домбыра аспабының оқытушысы

Қазақ халқының рухани болмысын күй өнерінсіз елестету мүмкін емес. Домбыраның қос ішегінен төгілген әрбір күй – халықтың тарихи жадының, еркіндікке ұмтылған рухының және ұлттық дүниетанымының көркем шежіресі. Осындай асыл мұраның көрнекті өкілдерінің бірі – Махамбет Өтемісұлы. Оның күйлері – тек музыкалық шығарма ғана емес, азаттық идеясын, ерлік рухын және ел тағдырын бейнелейтін тарихи-рухани құндылық.

Бүгінгі таңда білім беру жүйесі жаңа талаптармен бетпе-бет келіп отыр. Ақпараттық қоғам жағдайында оқушылардың білімді қабылдау тәсілі өзгерді, цифрлық орта олардың күнделікті өмірінің ажырамас бөлігіне айналды. Осындай жағдайда дәстүрлі оқыту әдістерін сол қалпында қолдану жеткілікті ме? Әлде ұлттық өнерді жаңа буынның дүниетанымына жақын технологиялар арқылы жеткізу қажет пе? Бұл сұрақтар музыка педагогикасының алдына жаңа міндеттер қойып отыр.

Домбыра сабағында цифрлық технологияларды қолдану соңғы жылдары жиі айтылғанымен, олардың Махамбет Өтемісұлының күй мұрасын жүйелі оқытудағы мүмкіндіктері жеткілікті деңгейде зерттеле қойған жоқ. Көп жағдайда цифрлық құралдар сабақтың қосымша көрнекілігі ретінде ғана пайдаланылып келеді. Ал оларды оқу мазмұнының табиғи құрамдас бөлігіне айналдыру, орындаушылық тәжірибемен ұштастыру және оқушының шығармашылық белсенділігін дамыту құралы ретінде қарастыру – бүгінгі күннің өзекті мәселелерінің бірі.

Осы қажеттіліктен туындаған авторлық «Күй-Digital» әдістемесі ұлттық музыка педагогикасының дәстүрлі ұстанымдарын сақтай отырып, оларды цифрлық білім беру кеңістігінің мүмкіндіктерімен сабақтастыруды мақсат етеді. Әдістеменің негізінде QR-код арқылы қолжетімді оқу материалдары, бейнеорындаулар, интерактивті тапсырмалар, цифрлық бағалау құралдары және жасанды интеллект мүмкіндіктері біріктірілген. Мұндай тәсіл оқушының күйді жай ғана орындауына емес, оның тарихи мазмұнын түсінуіне, орындаушылық ерекшеліктерін саналы меңгеруіне және өздігінен ізденуіне жағдай жасайды.

Цифрлық технологиялардың мүмкіндігі мұнымен ғана шектелмейді. Олар мұғалімнің уақытын ұтымды ұйымдастыруға, әр білім алушының оқу қарқынына сәйкес тапсырмалар ұсынуға, жедел кері байланыс беруге және оқу нәтижелерін жүйелі бақылауға мүмкіндік береді. Демек, цифрлық құралдар педагогтің орнын алмастырмайды, керісінше оның кәсіби қызметін жаңа деңгейге көтеретін тиімді әдістемелік ресурсқа айналады.

Мақаланың мақсаты – домбыра сабағында Махамбет Өтемісұлының күй мұрасын цифрлық технологиялар арқылы оқытудың инновациялық әдістемесін ғылыми-әдістемелік тұрғыдан негіздеу, оның құрылымын, мазмұнын және тәжірибелік тиімділігін көрсету.

Ұлттық өнердің өміршеңдігі оны сақтауда ғана емес, оны заман талабына сай жаңаша оқыта білуде жатыр. Сондықтан Махамбет күйлерін цифрлық білім беру кеңістігімен сабақтастыра оқыту – уақытша үрдіс емес, ұлттық музыка педагогикасының болашақ даму бағытының бірі.

Зерттеу материалдары мен әдістері

Зерттеу барысында ғылыми-педагогикалық талдау, салыстырмалы сараптау, бақылау, тәжірибелік апробация, сауалнама, қалыптастырушы бағалау және мониторинг әдістері кешенді түрде қолданылды. Сонымен қатар музыка педагогикасы, цифрлық білім беру және ұлттық өнерді оқыту мәселелеріне арналған ғылыми еңбектер зерделеніп, олардың негізгі тұжырымдары зерттеу мазмұнымен сабақтастырылды.

Тәжірибелік жұмыс барысында домбыра сабағында Махамбет Өтемісұлының күй мұрасын оқытуға арналған авторлық **«Күй-Digital»** әдістемесі әзірленіп, оқу үдерісіне кезең-кезеңімен енгізілді. Әдістемеде QR-кодтар, мультимедиалық материалдар, интерактивті платформалар және жасанды интеллект құралдары сабақтың мақсатына сәйкес қолданылды. Оқыту барысында білім алушылардың орындаушылық шеберлігі, тарихи-музыкалық танымы, шығармашылық белсенділігі және цифрлық құзыреттілігі жүйелі түрде бақылауға алынды.

Зерттеу барысында алынған мәліметтер сапалық және сандық тұрғыдан талданып, бастапқы және қорытынды нәтижелер өзара салыстырылды. Бұл авторлық әдістеменің тиімділігін ғылыми тұрғыдан бағалауға мүмкіндік берді.

Ұлттық күй мұрасын оқытудағы жаңа педагогикалық ұстаным

Бүгінгі білім алушы бұрынғы оқушыдан өзгеше. Ол ақпаратты тек мұғалімнің түсіндіруі арқылы ғана емес, бейнематериалдардан, цифрлық платформалардан, мобильді қосымшалардан және жасанды интеллект жүйелерінен де қабылдайды. Осындай өзгерістер жағдайында домбыра сабағының мазмұны да жаңаша ұйымдастырылуы қажет.

Махамбет Өтемісұлының күйлері – орындаушылық техникамен ғана бағаланатын шығармалар емес. Әр күйдің астарында тарихи оқиға, азаматтық ұстаным, еркіндік идеясы мен ұлттық рух жатыр. Егер оқушы күйді тек ноталар жиынтығы ретінде қабылдаса, оның көркемдік мазмұнын толық сезіне алмайды. Сондықтан күйді үйрету барысында тарихи дерек, әдеби материал, музыкалық талдау және цифрлық ресурстар өзара байланыста қолданылуы тиіс.

Осы қажеттілікті ескере отырып, авторлық **«Күй-Digital»** әдістемесі әзірленді. Әдістеменің негізгі қағидасы – ұлттық орындаушылық дәстүрді сақтай отырып, цифрлық технологияларды оқу үдерісінің табиғи құрамдас бөлігіне айналдыру.

Авторлық модель төрт өзара байланысты бағыттан тұрады.

Бірінші бағыт – **цифрлық оқу ортасын қалыптастыру**. Сабақ барысында QR-кодтар арқылы бейнесабақтар, электрондық ноталар, тарихи деректер және аудиожазбалар ұсынылады. Бұл оқушының қажетті ақпаратқа кез келген уақытта қайта оралуына мүмкіндік береді.

Екінші бағыт – **интерактивті оқыту технологиялары**. Wordwall, LearningApps, Canva сияқты платформалар теориялық білімді бекітуге, шығармашылық тапсырмалар орындауға және топтық жұмыстарды ұйымдастыруға қолданылады. Мұндай тапсырмалар оқушылардың белсенділігін арттырып, олардың оқу әрекетіне қызығушылығын күшейтеді.

Үшінші бағыт – **жасанды интеллект құралдарын педагогикалық мақсатта пайдалану**. ChatGPT сияқты жүйелер арқылы күйдің шығу тарихына қатысты қосымша мәліметтерді іздеу, сұрақтар құрастыру, тарихи оқиғаларды салыстыру немесе шығармашылық тапсырмаларға идея әзірлеу ұйымдастырылады. Алайда жасанды интеллект ұсынған ақпарат міндетті түрде ғылыми әдебиеттермен салыстырылып, тексеріледі. Бұл білім алушылардың ақпаратты сыни тұрғыдан бағалау мәдениетін қалыптастырады.

Төртінші бағыт – **цифрлық бағалау және кері байланыс жүйесі**. Google Forms, Quizizz және Padlet платформалары арқылы білім алушылардың жетістіктері жедел бағаланып, олардың оқу барысындағы қиындықтары анықталады. Мұғалім әр сабақтан кейін алынған мәліметтерді талдап, келесі оқу кезеңін жоспарлайды.

Ұсынылған модельдің ерекшелігі – цифрлық технологиялардың мақсат емес, педагогикалық құрал ретінде қарастырылуында. Сабақтың негізгі өзегі бұрынғыдай күйді орындау, оның көркемдік мазмұнын түсіну және ұлттық құндылықтарды меңгеру болып қала береді. Ал цифрлық ресурстар осы мақсатқа жетудің тиімді жолын ұсынады.

Практикалық тәжірибе көрсеткендей, мұндай сабақтарда білім алушылардың белсенділігі артып, өздігінен ізденуге деген ынтасы күшейеді. Олар тек күйді орындап қана қоймай, оның шығу тарихын зерттейді, түрлі дереккөздерді салыстырады, тарихи оқиғаларға өз көзқарасын білдіреді. Бұл орындаушылық қабілетпен қатар зерттеушілік және шығармашылық дағдылардың да қалыптасуына ықпал етеді.

Осылайша, цифрлық технологияларды ғылыми негізде және педагогикалық мақсатқа сай пайдалану ұлттық күй өнерін оқытудың мазмұнын байытып, домбыра сабағының тәрбиелік және дамытушылық мүмкіндіктерін жаңа деңгейге көтереді. Сондықтан мұндай әдістемелік шешімдер қазіргі музыка педагогикасының дамуындағы маңызды бағыттардың бірі болып табылады.

Авторлық әдістеменің тәжірибелік нәтижелері және ғылыми жаңалығы

Кез келген педагогикалық идеяның өміршеңдігі оның теориялық негізімен ғана емес, тәжірибеде берген нәтижесімен де айқындалады. Осы ұстанымды басшылыққа ала отырып, «Күй-Digital» авторлық әдістемесі домбыра сыныбындағы оқу үдерісіне енгізіліп, оның тиімділігі кезең-кезеңімен бағаланды. Апробация барысында басты назар білім алушылардың орындаушылық шеберлігіне, ұлттық музыкаға қызығушылығының өзгеруіне, цифрлық құралдарды оқу мақсатында пайдалану дағдыларына және шығармашылық белсенділігіне аударылды.

Сабақтарда дәстүрлі түсіндіру мен жеке орындау жұмыстары цифрлық ресурстармен өзара сабақтастықта ұйымдастырылды. Оқушылар QR-код арқылы кәсіби домбырашылардың орындауын тыңдап, күйдің орындалу мәнерін салыстырды, интерактивті тапсырмалар орындады, бейнематериалдар арқылы өз орындауына талдау жасады. Бұл тәсіл олардың тек техникалық дағдыларын жетілдіріп қана қоймай, шығарманың мазмұнын тереңірек түсінуіне де ықпал етті.

Апробация барысында байқалған маңызды өзгерістердің бірі – оқушылардың сабақтағы белсенділігінің артуы. Дәстүрлі сабақтарда мұғалімнің түсіндіруін күтетін білім алушылар цифрлық ресурстарды пайдалану барысында өздігінен ақпарат іздеуге, қосымша материалдармен жұмыс істеуге және сұрақтарға дербес жауап табуға ұмтылды. Мұндай өзгеріс оқытудағы білім алушының рөлін өзгертті. Ол енді дайын білімді қабылдаушы емес, білімді іздеуші және оны талдай алатын тұлға ретінде қалыптаса бастады.

Практикалық сабақтарда жасанды интеллект құралдарын қолдану да оң нәтиже көрсетті. "Жасанды интеллект құралдары (ChatGPT, Gemini, Microsoft Copilot, Perplexity AI) арқылы білім алушылар Махамбет күйлерінің шығу тарихына қатысты қосымша мәліметтерді іздеп, әртүрлі дереккөздерді салыстырды. Canva AI және Gamma AI платформаларының көмегімен күйдің тарихи мазмұнына арналған инфографикалар мен таныстырылымдар әзірленді. Ал Napkin AI сервистері арқылы күйдің құрылымы мен тарихи байланыстарын көрнекі сызбалар түрінде бейнелеу ұйымдастырылды."

Әдістеменің тағы бір ерекшелігі – бағалау жүйесінің өзгеруі. Қалыптастырушы бағалау сабақтың соңында ғана емес, оқу әрекетінің барлық кезеңінде жүргізілді. Цифрлық платформалар арқылы алынған жедел кері байланыс

мұғалімге әр оқушының жетістігі мен қиындықтарын уақытында анықтауға мүмкіндік берді. Соның нәтижесінде тапсырмаларды саралау тиімді жүзеге асырылып, әр білім алушының жеке оқу қарқыны ескерілді.
Жүргізілген тәжірибе цифрлық технологиялардың орындаушылық шеберлікті қалыптастыруға ғана емес, ұлттық құндылықтарды қабылдау мәдениетіне де ықпал ететінін көрсетті. Оқушылар күйдің музыкалық мәтінін орындаумен шектелмей, оның тарихи негізіне, тәрбиелік мәніне және көркемдік ерекшеліктеріне қызығушылық таныта бастады. Бұл жағдай ұлттық музыкаға деген құрметтің күшеюіне және тарихи сананың қалыптасуына оң әсер етті.
Зерттеу нәтижелері авторлық әдістеменің бірнеше ғылыми ерекшелігін айқындауға мүмкіндік берді. Біріншіден, домбыра сабағында цифрлық технологияларды қолданудың құрылымдық моделі ұсынылды. Екіншіден, QR-кодтар, мультимедиалық ресурстар, интерактивті платформалар және жасанды интеллект құралдары өзара байланысқан біртұтас педагогикалық жүйе ретінде қарастырылды. Үшіншіден, цифрлық бағалау мен мониторинг оқу нәтижелерін талдаудың тиімді механизмі ретінде негізделді. Төртіншіден, ұлттық күй мұрасын оқытуда цифрлық білім беру ортасының мүмкіндіктерін пайдаланудың практикалық алгоритмі жасалды.
Осы ғылыми жаңалықтар ұсынылған әдістеменің дәстүрлі оқыту тәжірибесін жоққа шығармайтынын, керісінше оны жаңа педагогикалық мүмкіндіктермен толықтыратынын дәлелдейді. Домбыра – ұлттық рухтың символы болса, цифрлық технология – сол рухани мұраны қазіргі ұрпақтың дүниетанымына жақындататын тиімді құрал. Екеуінің үйлесімді тоғысуы ғана бүгінгі білім беру кеңістігінде сапалы нәтижеге жеткізе алады.
Сонымен қатар авторлық әдістеменің тәжірибелік құндылығы оның қолдануға дайын болуымен ерекшеленеді. Әдістемелік үлгілер, сабақ жоспарлары, бағалау құралдары, цифрлық тапсырмалар және QR-кодтарға негізделген оқу материалдары педагогтің күнделікті жұмысында ешқандай қосымша бейімдеусіз пайдалануға мүмкіндік береді. Бұл ұсынылған жұмыстың ғылыми ғана емес, практикалық маңызын да арттыра түседі.
Осылайша, жүргізілген зерттеу нәтижелері Махамбет Өтемісұлының күй мұрасын цифрлық технологиялар арқылы оқыту ұлттық музыка педагогикасын дамытудың жаңа бағыты екенін көрсетті. Мұндай әдістемелік шешімдер ұлттық өнерді сақтауға, оны қазіргі білім беру талаптарына бейімдеуге және жас ұрпақтың рухани-мәдени тәрбиесін жаңа деңгейге көтеруге нақты мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Жұматаева З. **Цифрлық білім беру жүйесі: мәселелер мен перспективалар** // *Қазақ тілі мен әдебиеті*. – 2021. – №4. – 2–11 б.
2. Kataev N., Yerkinkyzy A. **Оқыту процесін ұйымдастыруда цифрлық білім беру технологияларының тиімділігі** // *Journal of Educational Sciences*. – 2021. – №67(2). https://doi.org/10.26577/JES.2021.v67.i2.08
3. Мамбеталиева А.Қ., Туралбаева А.Т. **Болашақ бастауыш білім педагогтарының жасанды интеллект элементтерін қолдануының маңызы** // *Scientific Journal of Pedagogy and Economics*. – 2022. – №6. – 155–165. https://doi.org/10.32014/2022.2518-1467.398
4. Орынбасар М., Жумадилова М.Б., Абдыкеримова Э.А. **Қазақстанның білім беру жүйесіндегі жасанды интеллект: талдау және перспективалар** // *Yessenov Science Journal*. – 2025. https://doi.org/10.56525/KFGK8889
5. Бекбулатова А.С. **Жасанды интеллект білім беруді трансформациялау құралы ретінде: оқу процесінде сыни ойлау мен soft skills синтезі** // *Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университетінің Хабаршысы*. – 2025. https://doi.org/10.62724/202540301

ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ҒЫЛЫМДАРЫНДАҒЫ МАТЕМАТИКАЛЫҚ МОДЕЛЬДЕУДІҢ ҚАЗІРГІ БАҒЫТТАРЫ

Касымбекова Махпал Турегельдыевна
Қарасай ауданы
Аль-Фараби атындағы дарынды балаларға арналған мамандандырылған лицейі
Математика пәні мұғалімі

Аңдатпа
Мақалада жаратылыстану ғылымдарындағы математикалық модельдеудің қазіргі бағыттары қарастырылады. Дифференциалдық теңдеулер, сандық әдістер, гомогенизация, белгісіз параметрлерді анықтау, цифрлық егіздер және физикалық заңдармен үйлестірілген машиналық оқыту тәсілдерінің маңызы талданады. Математикалық модельдің құрылу кезеңдері көрсетіліп, экспоненциалдық кему, диффузия және стационар жылу өткізгіштік модельдері бойынша нақты есептеу мысалдары келтіріледі. Модель нәтижелерінің өлшем бірліктері, бастапқы шарттары және қолданылу шектеулері түсіндіріледі.

Түйін сөздер: математикалық модель, дифференциалдық теңдеу, диффузия, гомогенизация, сандық әдіс, ғылыми машиналық оқыту.

Abstract
The article reviews current directions of mathematical modelling in the natural sciences, including differential equations, numerical methods, homogenization, inverse problems, digital twins and physics-informed machine learning.

The stages of model construction are outlined, and worked examples are provided for exponential decay, diffusion length and steady-state heat conduction. Particular attention is paid to units, initial and boundary conditions, assumptions and limitations.

Keywords: mathematical model, differential equation, diffusion, homogenization, numerical method, scientific machine learning.

Кіріспе

Математикалық модельдеу табиғи құбылыстарды сандық және сапалық тұрғыдан зерттеудің негізгі құралдарының бірі. Модель нақты объектінің барлық қасиетін көшірмейді; зерттеу мақсатына маңызды байланыстарды теңдеулер, функциялар, алгоритмдер және ықтималдық үлестірімдері арқылы бейнелейді. Қазіргі жаратылыстануда модельдеу физикада, химияда, биологияда, геологияда, экологияда, климатологияда және медицинада кеңінен қолданылады.

Қазіргі кезеңде классикалық дифференциалдық теңдеулер жоғары өнімді есептеулермен, деректерді ассимиляциялаумен және машиналық оқытумен біріктірілуде. Физикалық заңдарды нейрондық желінің шығын функциясына енгізетін PINN тәсілдері тура және кері есептерді шешуге қолданылуда; алайда оқыту қатесі мен тұрақтылық мәселелері әлі де маңызды. Сондықтан жаңа әдістер классикалық талдауды алмастырмайды, оны толықтырады.

1. Математикалық модельді құру кезеңдері

Модельдеу үдерісі әдетте бес кезеңнен тұрады: 1) объект пен зерттеу мақсатын анықтау; 2) негізгі айнымалылар мен параметрлерді таңдау; 3) сақталу заңдары негізінде теңдеу құру; 4) бастапқы және шекаралық шарттарды белгілеу; 5) шешімді тәжірибелік деректермен салыстырып, модельдің қатесін бағалау.

Бақылау = модель нәтижесі + өлшеу қатесі (1)

Модельдің сапасы тек формуланың күрделілігімен өлшенбейді. Оның параметрлері физикалық мағынаға ие болуы, өлшем бірліктері сәйкес келуі және қолданылатын жағдайлар нақты көрсетілуі қажет.

2. Қазіргі негізгі бағыттар

Бірінші бағыт — дербес туындылы дифференциалдық теңдеулер арқылы жылу, масса, импульс және химиялық компоненттер тасымалын сипаттау. Екінші бағыт — көпмасштабты модельдеу және гомогенизация. Бұл тәсіл микродеңгейдегі күрделі кеуекті немесе композиттік құрылымның макродеңгейдегі тиімді коэффициенттерін алуға мүмкіндік береді.

Үшінші бағыт — кері есептер. Мұнда бақылау нәтижелері бойынша диффузия коэффициенті, реакция жылдамдығы немесе өткізгіштік сияқты белгісіз параметрлер анықталады. Төртінші бағыт — цифрлық егіз: нақты объектіден келетін деректермен тұрақты жаңартылатын есептеу моделі. Бесінші бағыт — ғылыми машиналық оқыту, оның ішінде PINN және нейрондық операторлар. Бұл әдістер дифференциалдық теңдеулер мен деректерді бір жүйеде біріктіреді.

3. Негізгі модельдер және нақты есептер

3.1 Экспоненциалдық кему моделі

Радиоактивті ыдырау, ерітіндідегі заттың бірінші ретті реакциямен азаюы немесе ағзадағы дәрі мөлшерінің төмендеуі келесі дифференциалдық теңдеумен сипатталуы мүмкін:

$dC/dt = -kC, \quad C(0) = C_0 \quad (2)$

Бұл есептің дәл шешімі:

$C(t) = C_0 e^{(-kt)} \quad (3)$

Мұндағы C(t) — уақыт мезетіндегі концентрация, C_0 — бастапқы концентрация, k — кему тұрақтысы, t — уақыт. k өлшемі уақыт$^{-1}$ болуы тиіс.

Есеп: $C_0 = 100$ мг/л, $k = 0.15$ тәулік$^{-1}$, $t = 10$ тәулік. Онда

$C(10) = 100 \cdot e^{(-0,15 \cdot 10)} = 100 \cdot e^{(-1,5)} \approx 22.31$ мг/л.

Демек, 10 тәуліктен кейін бастапқы заттың шамамен 22.31%-ы қалады. Бұл нәтиже модельде сырттан жаңа зат түспейді және k тұрақты деп қабылданған жағдайда ғана дұрыс.

3.2 Диффузиялық таралу ұзындығы

Біртекті ортада бөлшектердің орташа квадраттық ығысуы бір өлшемді жағдайда $\langle x^2 \rangle = 2Dt$ формуласымен бағаланады. Сондықтан сипаттамалық диффузия ұзындығы:

$\ell = \sqrt{(2Dt)} \quad (4)$

Есеп: $D = 1,5 \cdot 10^{-9}$ м²/с, $t = 3600$ с. Онда

$\ell = \sqrt{(2 \cdot 1,5 \cdot 10^{-9} \cdot 3600)} = \sqrt{(1,08 \cdot 10^{-5})} \approx 0.003286$ м = 3.286 мм.

Яғни бір сағат ішінде заттың сипаттамалық таралу қашықтығы шамамен 3,29 мм. Бұл нақты шекара емес, ықтималдық үлестірімінің таралу масштабын сипаттайтын шама.

3.3 Стационар жылу өткізгіштік

Ұзындығы L болатын біртекті өзекшеде жылу көзі жоқ және жылуөткізгіштік коэффициенті тұрақты болса, стационар температура теңдеуі:

$d^2T/dx^2 = 0, \quad T(0)=T_0, \quad T(L)=T^L \quad (5)$

Интегралдау нәтижесінде температура сызықтық заңмен өзгереді:

$T(x) = T_0 + (T^L - T_0)x/L \quad (6)$

Есеп: $T_0 = 20°C$, $T^L = 80°C$, $L = 0.5$ м, $x = 0.2$ м.

$T(0,2) = 20 + (80-20) \cdot 0,2/0,5 = 20 + 24 = 44°C$.

Бұл есепте өзекшенің қимасы мен материал қасиеті өзгермейді, ішкі жылу көзі жоқ және процесс уақыт бойынша тұрақталған деп қабылданады.

4. Сандық әдістер және дәлдік

Көптеген табиғи процестер үшін аналитикалық шешім табылмайды. Мұндай жағдайда ақырлы айырмалар, ақырлы элементтер және ақырлы көлемдер әдістері қолданылады. Сандық шешімнің дәлдігін тор қадамы h мен уақыт қадамы Δt анықтайды. Мысалы, бірінші туындының орталық айырмалық жуықтауы:

$$f'(x) \approx [f(x+h) - f(x-h)]/(2h) \quad (7)$$

Бұл жуықтаудың қателігі, функция жеткілікті тегіс болғанда, $O(h^2)$ ретімен азаяды. h екі есе кішірейтілсе, дискреттеу қатесі шамамен төрт есе азаюы мүмкін. Бірақ өте ұсақ тор есептеу уақытын және жад көлемін арттырады.

5. Талқылау

Келтірілген есептер математикалық модельдің үш маңызды қасиетін көрсетеді. Біріншіден, әр параметрдің физикалық мағынасы мен өлшем бірлігі бар. Екіншіден, шешім бастапқы және шекаралық шарттарға тәуелді. Үшіншіден, кез келген модель белгілі жорамалдарға негізделеді. Сондықтан нәтиже нақты нысанға қолданылар алдында тәжірибелік деректермен тексерілуі тиіс.

Гомогенизация күрделі микроструктураны тиімді макропараметрлермен алмастыруға көмектеседі. Ғылыми машиналық оқыту дерек аз болған жағдайда физикалық заңдарды пайдалана алады, бірақ оқыту тұрақтылығы, жалпылау қабілеті және қателікті сенімді бағалау мәселелері сақталады. Болашақ зерттеулерде классикалық теңдеулер, жоғары өнімді есептеу, сенсорлық деректер және жасанды интеллект біртұтас модельдеу ортасында біріктіріледі.

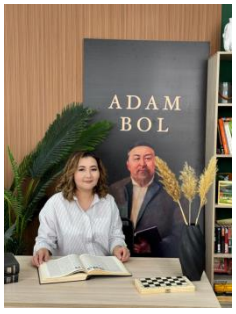
Қорытынды

Жаратылыстану ғылымдарындағы математикалық модельдеудің қазіргі бағыттары классикалық дифференциалдық теңдеулерден көпмасштабты модельдеуге, цифрлық егіздерге және физикалық заңдармен үйлестірілген машиналық оқытуға дейін кеңейіп отыр. Модельдің ғылыми құндылығы теңдеуді жазумен ғана шектелмейді: параметрлердің мағынасы, өлшем бірліктері, бастапқы және шекаралық шарттар, сандық дәлдік пен қолданылу шекарасы толық негізделуі керек. Формуламен орындалған нақты есептер модельдің табиғи процесті түсіндіру және болжау мүмкіндігін көрсетеді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Díaz J. I., Meirmanov A., Senkebayeva A. Mathematical analysis and homogenization of a free boundary problem for in situ leaching of rare earths with a special periodic structure. 2026.
2. Evans L. C. Partial Differential Equations. 2nd ed. American Mathematical Society, 2010.
3. Bear J. Dynamics of Fluids in Porous Media. Dover Publications, 1988.
4. Hornung U. Homogenization and Porous Media. Springer, 1997.
5. Raissi M., Perdikaris P., Karniadakis G. E. Physics-informed neural networks: A deep learning framework for solving forward and inverse problems involving nonlinear partial differential equations. Journal of Computational Physics, 2019, 378, 686–707.
6. De Ryck T., Mishra S. Numerical analysis of physics-informed neural networks and related models in physics-informed machine learning. 2024.
7. Raissi M., Perdikaris P., Ahmadi N., Karniadakis G. E. Physics-Informed Neural Networks and Extensions. 2024.
8. Toscano J. D. et al. From PINNs to PIKANs: Recent Advances in Physics-Informed Machine Learning. 2024.

АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҒЫНДА ТОПТЫҚ ЖОБА ЖАСАУ

Наренбаева Несібелі Махмудқызы
Маңғыстау облысы Жаңаөзен қаласы
КГУ "Жалпы білім беретін №3 мектеп"
Ағылшын тілі пәні мұғалімі

Аннотация

Қазіргі білім беру жүйесінің басты мақсаты – білім алушылардың тек тілдік білімін қалыптастыру ғана емес, сонымен қатар олардың өмірлік дағдыларын, сыни ойлау қабілетін, бірлесіп жұмыс жасау мәдениетін және шығармашылық әлеуетін дамыту болып табылады. Осы тұрғыдан алғанда ағылшын тілі сабағында топтық жобаларды ұйымдастыру оқушылардың тілдік құзыреттілігін қалыптастырудың, қарым-қатынас мәдениетін жетілдірудің және білімді өмірлік жағдаяттарда қолдануға үйретудің тиімді жолдарының бірі саналады. Топтық жоба оқушылардың тыңдалым, айтылым, оқылым және жазылым дағдыларын кешенді түрде дамытуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар білім алушылар ақпаратты іздеу, сұрыптау, талдау, өңдеу және оны ағылшын тілінде ұсыну арқылы зерттеушілік қабілеттерін жетілдіреді. Бұл мақалада ағылшын тілі сабағында топтық жобаны ұйымдастырудың педагогикалық негіздері, оның оқушылардың коммуникативтік құзыреттілігін дамытудағы рөлі, жобалық оқыту технологиясының ерекшеліктері, мұғалімнің бағыттаушы қызметі және топтық жұмыстың оқу нәтижесіне ықпалы қарастырылады. Сондай-ақ қазіргі білім беру талаптарына сәйкес топтық жобаларды ұйымдастырудың тиімді жолдары мен тәжірибелік маңызы жан-жақты талданады.

Жаһандану жағдайында ағылшын тілі халықаралық қарым-қатынастың, ғылым мен технологияның, білім мен бизнестің негізгі құралдарының біріне айналды. Сондықтан мектепте ағылшын тілін оқыту тек грамматикалық ережелер мен сөздік қорды меңгертумен шектелмеуі тиіс. Қазіргі білім алушы тілді өмірлік жағдаяттарда еркін пайдалана алатын, ойын жүйелі жеткізетін, пікірталасқа қатыса алатын, топпен бірлесіп жұмыс істейтін тұлға ретінде қалыптасуы қажет. Осы мақсатқа жетудің тиімді жолдарының бірі – жобалық оқыту технологиясын сабақ үдерісіне жүйелі енгізу.

Жобалық оқыту технологиясы соңғы жылдары әлемдік білім беру тәжірибесінде кеңінен қолданылып келеді. Бұл технология оқушыны дайын білімді қабылдаушы емес, білімді өздігінен іздеуші, зерттеуші және оны тәжірибеде қолданушы тұлға ретінде қарастырады. Ағылшын тілі сабақтарында жобалық жұмыстар оқушылардың тілдік дағдыларын табиғи қарым-қатынас жағдайында дамытуға мүмкіндік береді. Себебі жоба барысында оқушылар мәселені бірге талқылайды, жоспар құрады, ақпарат жинайды, өзара пікір алмасады, шешім қабылдайды және соңында ортақ өнім дайындайды. Бұл әрекеттердің барлығы ағылшын тілінде жүзеге асырылған жағдайда тілдік орта қалыптасып, білім алушылардың коммуникативтік құзыреттілігі артады.

Топтық жоба оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеруге де мүмкіндік береді. Әрбір оқушы өзінің қызығушылығына, қабілетіне және мүмкіндігіне сәйкес белгілі бір міндетті орындайды. Біреуі ақпарат іздесе, екіншісі мәтін құрастырады, үшіншісі безендіру жұмыстарымен айналысады, ал тағы бірі жобаны қорғауға дайындалады. Осындай міндеттердің бөлінуі оқушылардың жауапкершілік сезімін арттырып қана қоймай, өзара ынтымақтастық мәдениетін қалыптастырады. Сонымен қатар әр оқушы өзінің үлесінің маңызды екенін түсініп, ортақ нәтижеге қол жеткізуге ұмтылады.

Қазақстан Республикасының орта білім беру мазмұны да оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытуға ерекше көңіл бөледі. Функционалдық сауаттылық дегеніміз – алған білімді өмірлік жағдаяттарда тиімді пайдалану қабілеті. Ағылшын тілі сабақтарындағы топтық жобалар дәл осы мақсатқа қызмет етеді. Өйткені оқушылар теориялық білімді нақты мәселелерді шешу барысында қолданады. Мысалы, «Healthy Lifestyle», «Environmental Problems», «My Future Profession», «Travelling Around the World», «National Traditions» сияқты тақырыптар бойынша орындалатын жобалар оқушылардың тек тілдік білімін ғана емес, дүниетанымын да кеңейтеді.

Жобалық оқыту барысында оқушылардың төрт тілдік дағдысы өзара байланыста дамиды. Ақпарат іздеу кезінде олар түрлі мәтіндерді оқиды, бейнематериалдарды тыңдайды, қажетті мәліметтерді жазып алады. Кейін сол ақпаратты талқылау барысында өз ойын ауызша жеткізеді, пікір алмасады, сұрақтарға жауап береді. Соңында жобаның қорытындысын жазбаша рәсімдеп, көпшілік алдында таныстырады. Осылайша тыңдалым, оқылым, жазылым және айтылым бір сабақтың немесе бір жобаның аясында кешенді түрде қалыптасады.

Ағылшын тілі сабақтарындағы топтық жобалардың тағы бір маңызды артықшылығы – оқушылардың оқу мотивациясын арттыруы. Дәстүрлі сабақтарда кейбір оқушылар тек мұғалімнің сұрағына жауап берумен ғана шектелуі мүмкін. Ал жобалық жұмыс барысында әрбір оқушының белгілі бір міндеті болғандықтан, олардың барлығы оқу үдерісіне белсенді қатысады. Әсіресе шығармашылық тапсырмалар, презентациялар, бейнероликтер дайындау, постер жасау немесе цифрлық платформаларды пайдалану білім алушылардың қызығушылығын арттырады.

Қазіргі цифрлық қоғам жағдайында ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану жобалық жұмыстың тиімділігін одан әрі арттырады. Оқушылар интернет желісінен ағылшын тіліндегі ақпараттарды іздейді, электрондық сөздіктерді пайдаланады, онлайн платформалар арқылы бірлескен құжаттар жасайды, презентациялар әзірлейді. Мұндай жұмыстар олардың цифрлық сауаттылығын дамытуға ықпал етеді. Сонымен қатар ағылшын тіліндегі шынайы ақпарат көздерімен жұмыс жасау оқушылардың тілдік тәжірибесін кеңейтеді.

Топтық жобаның табысты болуы ең алдымен мұғалімнің кәсіби ұйымдастырушылық қабілетіне байланысты. Мұғалім жоба тақырыбын оқу бағдарламасына сәйкес анықтап, оқушылардың жас ерекшеліктерін, тілдік деңгейін және қызығушылығын ескеруі қажет. Сонымен қатар жоба мақсатын нақты белгілеп, бағалау критерийлерін алдын ала түсіндіру маңызды. Бұл оқушылардың жұмысты жүйелі орындауына және нәтижеге бағытталуына мүмкіндік береді.

Жобалық жұмысты ұйымдастыру барысында мұғалімнің рөлі дәстүрлі түсіндіруші қызметінен кеңесші, үйлестіруші және бағыттаушы деңгейіне өзгереді. Мұғалім дайын жауапты бермейді, керісінше оқушыларды ізденуге, мәселені өз бетінше шешуге жетелейді. Бұл білім алушылардың дербестігін арттырып, зерттеушілік қабілетін қалыптастырады. Сонымен бірге мұғалім топ мүшелері арасындағы ынтымақтастықтың сақталуын бақылап, қажет жағдайда көмек көрсетеді.

Топтық жобада міндеттердің әділ бөлінуі ерекше маңызға ие. Кейбір жағдайда белсенді оқушылар барлық жұмысты өздері орындап, басқа оқушылардың қатысуы төмен болуы мүмкін. Мұндай жағдайдың алдын алу үшін әр қатысушының нақты міндеті анықталып, оның орындалуы бағалау барысында ескерілуі тиіс. Мысалы, бір оқушы ақпарат жинауға, екіншісі мәтінді редакциялауға, үшіншісі көрнекілік дайындауға, төртіншісі қорғауға жауапты болуы мүмкін. Бұл тәсіл барлық білім алушының белсенділігін қамтамасыз етеді.

Жобалық жұмысты бағалау да дәстүрлі бағалаудан ерекшеленеді. Мұнда тек соңғы нәтиже ғана емес, бүкіл жұмыс үдерісі бағаланады. Оқушылардың ақпарат іздеу сапасы, топтағы ынтымақтастығы, уақытты тиімді пайдалануы, шығармашылығы, ағылшын тілін қолдану деңгейі және жобаны қорғау шеберлігі ескеріледі. Сонымен қатар өзін-өзі бағалау мен өзара бағалау әдістерін қолдану оқушылардың рефлексия жасау дағдыларын қалыптастырады.

Ағылшын тілі сабақтарында қолданылатын жобалардың мазмұны алуан түрлі болуы мүмкін. Бастауыш сыныптарда қарапайым тақырыптарға арналған суретті альбомдар, отбасы туралы постерлер немесе сүйікті жануарлар жайлы шағын жобалар тиімді болса, орта және жоғары сыныптарда әлеуметтік мәселелерге, ғылымға, мәдениетке немесе экологиялық проблемаларға арналған зерттеу жобалары ұйымдастырылады. Мұндай жұмыстар оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес күрделеніп отырады.

Жоба барысында оқушылардың шығармашылық қабілеті ерекше дамиды. Олар дайын үлгіні қайталамай, өз идеяларын ұсынады, ерекше дизайн жасайды, бейнематериалдар әзірлейді, рөлдік ойындар ұйымдастырады немесе интерактивті презентациялар дайындайды. Мұндай шығармашылық әрекеттер ағылшын тілін үйренуді қызықты әрі нәтижелі етеді.

Топтық жобалардың тәрбиелік маңызы да жоғары. Бірлескен жұмыс барысында оқушылар бір-бірінің пікірін тыңдауға, өз көзқарасын мәдениетті түрде жеткізуге, өзгелердің еңбегін құрметтеуге және ортақ шешім қабылдауға үйренеді. Бұл қасиеттер олардың болашақ кәсіби және әлеуметтік өмірінде аса маңызды құзыреттердің бірі болып табылады.

Сонымен қатар жобалық жұмыстар көшбасшылық қасиеттердің қалыптасуына ықпал етеді. Кейбір оқушылар топты ұйымдастыру қабілетін көрсетсе, енді бірі шығармашылық бағытта белсенділік танытады. Мұғалім осындай қабілеттерді байқап, әрі қарай дамытуға мүмкіндік береді. Бұл білім алушылардың өз күшіне деген сенімін арттырады және олардың тұлғалық дамуына оң әсер етеді.

Жобалық оқытудың тағы бір ерекшелігі – оның пәнаралық байланысқа негізделуі. Ағылшын тіліндегі көптеген жобалар география, тарих, биология, информатика немесе өнер пәндерімен тығыз байланысты жүзеге асырылады. Мысалы, климаттың өзгеруі туралы жоба биология және география пәніндегі білімді қажет етсе, тарихи ескерткіштер туралы жоба тарих пәнімен ұштасады. Мұндай ықпалдастық оқушылардың білімді кешенді қабылдауына мүмкіндік береді.

Жобалық жұмыстың табысты жүзеге асуы үшін оқу үдерісінде қолайлы психологиялық ахуалдың қалыптасуы аса маңызды. Оқушылар өз пікірін еркін айтып, қателесуден қорықпайтын ортада ғана шығармашылық белсенділік танытады. Ағылшын тілін үйрену барысында көптеген білім алушылар сөйлеуге қысылып, қате жіберемін деген қорқыныш сезінеді. Ал топтық жұмыс кезінде жауапкершілік барлық қатысушыларға ортақ бөлінетіндіктен, мұндай психологиялық кедергілер біртіндеп азаяды. Оқушылар бір-біріне қолдау көрсетіп, өзара түзетулер енгізіп, пікір алмасу арқылы тілдік сенімділігін арттырады. Бұл жағдай олардың ағылшын тілінде еркін сөйлеуіне, ойын ашық жеткізуіне және қарым-қатынас жасау тәжірибесінің қалыптасуына ықпал етеді.

Топтық жобаларды ұйымдастыру барысында сабақтың әр кезеңі алдын ала мұқият жоспарланғаны дұрыс. Алдымен мұғалім жобаның мақсаты мен күтілетін нәтижесін түсіндіреді. Кейін оқушылар топтарға бөлініп, тақырып бойынша міндеттерді бөліседі. Әр топ өз жоспарын құрып, ақпарат көздерін анықтайды, зерттеу жүргізеді және жиналған мәліметтерді саралайды. Одан кейін материалды ағылшын тілінде рәсімдеп, қорытынды өнім дайындайды. Соңғы кезеңде әр топ өз жобасын сынып алдында қорғайды, сұрақтарға жауап береді және басқа топтардың жұмысына пікір білдіреді. Осындай жүйелі ұйымдастыру жұмыстың сапасын арттырады және уақытты тиімді пайдалануға мүмкіндік береді.

Жобаның тақырыбы оқушылардың жас ерекшелігіне ғана емес, олардың күнделікті өмірімен де тығыз байланысты болуы қажет. Егер жоба білім алушының қызығушылығына сәйкес келсе, оның орындауға деген ынтасы жоғары болады. Мысалы, төменгі сыныптарда «My Family», «My School», «My Favourite Animal», «My Toys» сияқты қарапайым тақырыптар тиімді болса, жоғары сыныптарда «Global Warming», «Artificial Intelligence», «Social Media», «Future Careers», «Cultural Diversity», «Healthy Lifestyle», «Tourism in Kazakhstan» секілді өзекті мәселелерге арналған жобалар оқушылардың зерттеушілік қызығушылығын арттырады. Осындай өмірмен байланысты тақырыптар білім алушылардың ағылшын тілін тек пән ретінде емес, шынайы қарым-қатынас құралы ретінде қабылдауына мүмкіндік береді.

Жоба барысында қолданылатын тапсырмалар да түрлі деңгейде болуы тиіс. Кейбір оқушылар ақпаратты жинақтауға бейім болса, енді біреулері шығармашылық жұмыстарды орындауға қызығады. Сондықтан мұғалім тапсырмаларды саралап берген жағдайда әр оқушы өз қабілетін көрсетуге мүмкіндік алады. Мысалы, тілдік деңгейі жоғары оқушылар сұхбат мәтінін немесе баяндама дайындаса, орташа деңгейдегі оқушылар ақпарат жинау, суреттер таңдау немесе қарапайым мәтіндерді аудару жұмыстарымен айналыса алады. Бұл тәсіл инклюзивті білім беру қағидаттарына да сәйкес келеді.

Топтық жобаның маңызды ерекшеліктерінің бірі – оқушылардың өздігінен білім алу дағдысын қалыптастыруы. Мұғалім барлық ақпаратты дайын күйінде ұсынбайды, керісінше қажетті бағыт береді. Оқушылар ақпаратты кітаптардан, ғылыми мақалалардан, интернет ресурстарынан, бейнематериалдардан іздейді. Олар бірнеше дереккөзді салыстырып, сенімді ақпаратты іріктеуді үйренеді. Бұл қазіргі ақпараттық қоғам жағдайында өте маңызды құзыреттердің бірі болып табылады. Себебі XXI ғасыр адамы үшін ақпаратты іздеу ғана емес, оның шынайылығын бағалау және дұрыс пайдалану қабілеті ерекше маңызға ие.

Ағылшын тілі сабақтарындағы жобалық жұмыстар мәдениетаралық құзыреттілікті қалыптастыруға да ықпал етеді. Шетел халықтарының мәдениетімен танысу барысында оқушылар өз мәдениетін салыстырып, ұлттық құндылықтардың ерекшелігін түсіне бастайды. Мысалы, «Traditional Holidays», «Food Around the World», «Famous People», «Education Systems», «Customs and Traditions» тақырыптарындағы жобалар арқылы оқушылар түрлі елдердің мәдениетімен танысып қана қоймай, Қазақстанның мәдениетін ағылшын тілінде

таныстыруға үйренеді. Бұл олардың елін халықаралық деңгейде таныстыра алатын тұлға ретінде қалыптасуына әсер етеді.

Топтық жобаларды ұйымдастыру кезінде цифрлық білім беру ресурстарын пайдалану қазіргі заман талабына толық сәйкес келеді. Бүгінгі таңда көптеген мектептерде интерактивті тақталар, планшеттер, компьютерлер және интернет ресурстары кеңінен қолданылады. Оқушылар презентация жасау үшін арнайы бағдарламаларды пайдаланады, онлайн сөздіктер арқылы жаңа сөздерді меңгереді, бейнемонтаж жасап, инфографика әзірлейді. Мұндай жұмыстар олардың цифрлық құзыреттілігін жетілдіреді әрі жобаның тартымдылығын арттырады.

Қазіргі таңда халықаралық тәжірибеде Project-Based Learning (PBL) технологиясы кеңінен таралған. Бұл тәсілде оқу нақты өмірлік мәселені шешуге бағытталады. Ағылшын тілі сабақтарында да осы технологияны тиімді қолдануға болады. Мысалы, оқушылар өз қаласының туристік бағыттарын жарнамалайтын ағылшын тіліндегі бейнеролик дайындай алады немесе мектептің экологиялық жағдайын жақсартуға арналған ұсыныстар әзірлей алады. Осындай жұмыстар арқылы оқушылар тек тілдік білімді меңгеріп қана қоймай, қоғамдағы нақты мәселелерді шешуге атсалысудың маңызын түсінеді.

Жобалық жұмыстың тағы бір артықшылығы – оқушылардың уақытты жоспарлау қабілетін дамытуы. Әрбір топ өз жұмысын белгілі бір мерзім ішінде аяқтауы тиіс. Сондықтан олар жоспар құрып, міндеттерді уақыт бойынша бөліп, орындалу барысын бақылауға үйренеді. Бұл дағды кейін жоғары оқу орнында және кәсіби қызметте өте қажет болады. Уақытты тиімді басқару жауапкершілікті арттырып, жұмыстың сапасына оң әсер етеді.

Топтық жұмыс барысында кейбір қиындықтардың туындауы да заңды құбылыс. Кейде оқушылар арасында пікір қайшылығы болуы мүмкін немесе міндеттер тең бөлінбеуі ықтимал. Мұндай жағдайда мұғалім аралық бақылау жүргізіп, топ мүшелерінің өзара қарым-қатынасын бақылап отыруы қажет. Сонымен қатар әр оқушының жеке үлесін анықтайтын бағалау парақтары қолданылса, барлық қатысушылардың белсенділігі артады. Бұл әділ бағалауды қамтамасыз етеді және әр білім алушының жауапкершілігін күшейтеді.

Жобалық жұмысты қорғау кезеңі оқушылардың көпшілік алдында сөйлеу мәдениетін қалыптастыруда ерекше орын алады. Жоба қорғау кезінде білім алушылар аудитория алдында өз ойын жүйелі жеткізуге, сұрақтарға нақты жауап беруге және пікірталас жүргізуге үйренеді. Бұл олардың сөйлеу дағдысын ғана емес, көшбасшылық қасиеттерін де дамытады. Сонымен бірге ағылшын тілінде көпшілік алдында сөйлеу тәжірибесі халықаралық олимпиадаларға, ғылыми жобаларға немесе түрлі байқауларға қатысу кезінде үлкен артықшылық береді.

Бағалау жүйесінде қалыптастырушы бағалау элементтерін пайдалану жобалық жұмыстың тиімділігін арттырады. Мұғалім тек соңғы нәтижені ғана емес, жұмыстың орындалу барысын да бақылап, кері байланыс береді. Оқушылар өз қателерін уақытында түзетіп, жұмысты жетілдіруге мүмкіндік алады. Сонымен қатар өзара бағалау кезінде білім алушылар әділ пікір айтуға, дәлел келтіруге және сындарлы ұсыныс жасауға үйренеді. Бұл олардың сыни ойлау қабілетін дамытуға ықпал етеді.

Жобалық оқыту технологиясының нәтижелілігі көптеген ғылыми зерттеулерде дәлелденген. Зерттеушілер жобалық жұмыстардың оқушылардың оқу жетістігін арттыратынын, пәнге деген қызығушылығын күшейтетінін және ұзақ мерзімді есте сақтау қабілетін жақсартатынын көрсетеді. Себебі оқушы дайын ақпаратты жаттап қана қоймай, оны өзі іздеп тауып, талдап, өмірмен байланыстырады. Осындай әрекеттер білімнің терең әрі берік қалыптасуына мүмкіндік береді.

Ағылшын тілі мұғалімінің кәсіби шеберлігі жобалық жұмыстың нәтижесіне тікелей әсер етеді. Мұғалім тек пәндік біліммен шектелмей, фасилитатор, ұйымдастырушы, кеңесші және ынталандырушы рөлдерін қатар атқарады. Ол оқушылардың шығармашылық бастамаларын қолдап, қиындық туған жағдайда бағыт береді, қажетті ресурстармен қамтамасыз етеді және оқу үдерісінің тиімді ұйымдастырылуын қамтамасыз етеді. Сондықтан жобалық оқытуды табысты жүзеге асыру үшін мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі үнемі жетілдіріліп отыруы қажет.

Жобалық жұмыстар арқылы оқушылардың функционалдық сауаттылығы едәуір дамиды. Олар алған тілдік білімін тек сабақ барысында ғана емес, нақты өмірлік жағдаяттарда қолдануға үйренеді. Мысалы, шетелдік туристерге жол көрсету, халықаралық форумда өз ойын жеткізу, интернет арқылы шетелдік достарымен қарым-қатынас жасау немесе халықаралық білім беру бағдарламаларына қатысу сияқты жағдайларда ағылшын тілін еркін пайдалану қажеттілігі туындайды. Сабақтағы жобалар дәл осындай өмірлік жағдайларға дайындық қызметін атқарады.

Сонымен қатар топтық жобалар оқушылардың эмоционалдық интеллектісін дамытуға мүмкіндік береді. Бірлескен жұмыс барысында олар өз сезімдерін басқара білуге, өзгелердің пікірін түсінуге, жанжалдарды мәдениетті түрде шешуге және өзара қолдау көрсетуге үйренеді. Бұл қасиеттер тек оқу барысында ғана емес, болашақ еңбек нарығында да жоғары бағаланатын әмбебап дағдылардың қатарына жатады.

Оқушылардың жобалық қызметке жүйелі түрде қатысуы олардың болашақ кәсіби бағдарын анықтауға да әсер етеді. Кейбір білім алушылар зерттеушілік жұмыстарға қызығушылық танытса, енді біреулері дизайнерлік немесе ақпараттық технологиялар бағытында қабілетін байқатады. Ал кейбір оқушылар көшбасшылық қасиеттерін көрсетіп, ұйымдастырушылық қабілетін дамытады. Мұғалім осы ерекшеліктерді байқап, әрі қарай дамытуға жағдай жасаған жағдайда жобалық жұмыс оқушының жеке тұлғалық қалыптасуына үлкен үлес қосады.

Ағылшын тілі сабағында топтық жобаларды жүйелі қолдану оқыту сапасын арттырумен қатар білім алушылардың оқу әрекетіне деген жауапкершілігін қалыптастырады. Сабақ барысында әрбір оқушы өз міндетінің ортақ нәтижеге әсер ететінін түсінеді. Бұл олардың өзіндік бақылау жасауына, жұмысты уақытында орындауына және сапалы нәтижеге ұмтылуына ықпал етеді. Осындай жауапкершілік сезімі тек оқу үдерісінде ғана емес, болашақтағы кәсіби және қоғамдық өмірінде де маңызды рөл атқарады. Сондықтан жобалық технологияны тек белгілі бір тақырыптарда ғана емес, оқу жылы бойына жүйелі жоспарлап қолдану тиімді болып саналады.

Жобалық оқыту барысында оқушылардың сыни ойлау қабілеті ерекше дамиды. Олар ақпаратты дайын күйінде қабылдамай, бірнеше дереккөзді салыстырады, талдайды, дәлелдерді саралайды және өз қорытындыларын шығарады. Мұндай жұмыс барысында оқушылар кез келген ақпараттың дұрыстығын тексеруге, жалған және сенімді ақпаратты ажыратуға үйренеді. Бұл қазіргі цифрлық қоғамдағы медиасауаттылықтың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Әсіресе интернет ресурстарымен жұмыс жасау кезінде мұндай қабілеттің қалыптасуы білім алушылардың сапалы білім алуына мүмкіндік береді.

Ағылшын тілі пәніндегі топтық жобалардың тиімділігі олардың нақты өніммен аяқталуында жатыр. Сабақ соңында оқушылар жай ғана тапсырманы орындап қоймайды, белгілі бір нәтиже ұсынады. Бұл презентация, бейнефильм, постер, буклет, газет, электрондық кітапша, веб-парақша немесе зерттеу жұмысы болуы мүмкін. Осындай нақты өнімнің болуы оқушылардың еңбегін бағалауға, өз жетістігін сезінуге және келесі жұмыстарға ынталануына ықпал етеді. Сонымен қатар дайын өнімді мектеп көрмелерінде, ғылыми жобалар байқауларында немесе түрлі пән апталықтарында пайдалану оқушылардың шығармашылық белсенділігін арттыра түседі.

Топтық жобаларды орындау кезінде рефлексия жүргізудің де маңызы зор. Жоба аяқталғаннан кейін оқушылар өз жұмысына талдау жасап, қандай қиындықтар кездескенін, қандай жетістіктерге қол жеткізгенін және келесі жолы нені жақсарту қажет екенін анықтайды. Осындай рефлексиялық жұмыстар білім алушылардың өзін-өзі бағалау қабілетін қалыптастырады. Сонымен қатар мұғалім де жобаның тиімділігін саралап, болашақта қолданылатын әдіс-тәсілдерді жетілдіруге мүмкіндік алады.

Ағылшын тілі сабақтарында топтық жобаларды ұйымдастыру барысында оқушылардың жас ерекшеліктері міндетті түрде ескерілуі қажет. Бастауыш сыныптарда жобалар қысқа мерзімді, көрнекілікке негізделген және ойын элементтерімен ұйымдастырылғаны тиімді. Бұл жастағы балалар үшін суреттер, қолөнер бұйымдары, қарапайым диалогтар мен әндер арқылы орындалатын жобалар қызықты болады. Ал негізгі және жоғары сыныптарда ұзақ мерзімді зерттеу жобалары, әлеуметтік мәселелерді талдау, ғылыми ақпаратпен жұмыс жасау, статистикалық мәліметтерді пайдалану сияқты күрделі тапсырмалар енгізіледі. Осылайша жобалардың мазмұны оқушылардың танымдық мүмкіндіктеріне сәйкес күрделеніп отырады.

Мұғалімнің жобалық қызметті ұйымдастырудағы негізгі міндеттерінің бірі – әділ бағалау жүйесін қалыптастыру. Бағалау критерийлері жоба басталмай тұрып оқушыларға таныстырылуы тиіс. Мысалы, ақпараттың сапасы, ағылшын тілін дұрыс қолдануы, шығармашылық шешімдері, уақытты сақтау, командалық жұмыс, презентацияның сапасы және сұрақтарға жауап беру деңгейі жеке-жеке бағалануы мүмкін. Осындай нақты критерийлер оқушылардың бағалау жүйесіне деген сенімін арттырады және жұмысты мақсатты түрде орындауға бағыттайды.

Қазіргі білім беру тәжірибесінде қалыптастырушы бағалау әдістері жобалық жұмыспен өте жақсы үйлеседі. Мұғалім әр кезеңде кері байланыс беріп, оқушылардың жіберген қателіктерін түзетуге мүмкіндік жасайды. Бұл жағдайда баға қоюдан бұрын оқушының даму динамикасына назар аударылады. Нәтижесінде білім алушылар өздерінің әлсіз және күшті жақтарын анықтап, келесі жобаларда оларды жетілдіруге ұмтылады.

Жобалық оқыту технологиясы инклюзивті білім беру қағидаттарын жүзеге асыруға да мүмкіндік береді. Әртүрлі қабілетке ие оқушылар бір топта жұмыс істей отырып, бір-біріне қолдау көрсетеді. Тапсырмалар сараланып берілген жағдайда әр білім алушы өз мүмкіндігіне сәйкес үлес қосады. Бұл оқушылар арасында өзара сыйластықты қалыптастырып, әр адамның қабілетін бағалауға үйретеді. Сонымен бірге ерекше білім беру қажеттілігі бар оқушылардың әлеуметтік бейімделуіне де оң ықпал етеді.

Ағылшын тілі сабақтарында топтық жобаларды ұйымдастыру халықаралық тәжірибеге де толық сәйкес келеді. Әлемнің көптеген дамыған мемлекеттерінде жобалық оқыту білім беру бағдарламасының маңызды құрамдас бөлігі ретінде қарастырылады. Бұл тәсіл білім алушылардың XXI ғасыр дағдыларын қалыптастыруға бағытталған. Олардың қатарына коммуникация, ынтымақтастық, сыни ойлау, шығармашылық, цифрлық сауаттылық және мәселелерді шешу қабілеттері жатады. Аталған құзыреттер қазіргі еңбек нарығында жоғары сұранысқа ие болғандықтан, мектеп қабырғасынан бастап оларды дамыту маңызды міндеттердің бірі болып саналады.

Топтық жобалардың нәтижелілігі ата-аналардың қолдауымен де тығыз байланысты. Кейбір жобалар үй жағдайында қосымша ақпарат жинауды немесе белгілі бір материалдар дайындауды қажет етеді. Мұндай жағдайда ата-аналардың қолдауы оқушының жұмысты сапалы орындауына мүмкіндік береді. Сонымен қатар ата-аналар баласының зерттеушілік және шығармашылық қабілеттерінің дамуын бақылап, оның жетістіктеріне куә болады. Бұл мектеп пен отбасы арасындағы серіктестіктің нығаюына ықпал етеді.

Бүгінгі таңда жасанды интеллект құралдары мен цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы жобалық жұмыстардың мазмұнын жаңа деңгейге көтеруде. Оқушылар ағылшын тіліндегі ақпараттарды іздеу, мәтіндерді талдау, презентация жасау, бейнематериал әзірлеу сияқты жұмыстарда заманауи цифрлық платформаларды тиімді пайдалана алады. Алайда мұғалім оқушыларға ақпараттық қауіпсіздік талаптарын, академиялық адалдық

қағидаларын және дереккөздерге дұрыс сілтеме жасаудың маңызын түсіндіруі қажет. Бұл олардың жауапты цифрлық азамат ретінде қалыптасуына ықпал етеді.

Жобалық жұмыстың тағы бір маңызды нәтижесі – оқушылардың өзіне деген сенімінің артуы. Жоба қорғау барысында олар өз еңбегінің нәтижесін көпшілік алдында таныстырып, пікірлерін дәлелдеуге үйренеді. Бірнеше рет осындай тәжірибеден өткен оқушының сөйлеу мәдениеті жақсарып, аудитория алдында еркін сөйлеу қабілеті қалыптасады. Бұл қасиет жоғары оқу орнында білім алу барысында да, болашақ кәсіби қызметінде де үлкен артықшылық береді.

Ағылшын тілі мұғалімі жобалық жұмысты ұйымдастыру барысында жаңашыл педагогикалық технологияларды өзара ықпалдастыра қолданған жағдайда оның тиімділігі арта түседі. Мысалы, жобалық оқытуды саралап оқыту, сын тұрғысынан ойлау технологиясы, CLIL элементтері, коммуникативтік әдіс, ойын технологиялары және цифрлық білім беру ресурстарымен ұштастыру оқушылардың оқу жетістігін едәуір жақсартады. Осындай кешенді жұмыс сабақтың мазмұнын байытып, білім алушылардың белсенділігін арттырады.

Жобалық жұмыстарды ұйымдастыруда мұғалімнің үздіксіз кәсіби дамуы ерекше маңызға ие. Заманауи білім беру талаптары педагогтан тек пәндік білімді ғана емес, жобаларды жоспарлау, командалық жұмысты ұйымдастыру, цифрлық құралдарды пайдалану және тиімді бағалау әдістерін меңгеруді талап етеді. Сондықтан мұғалімдердің біліктілікті арттыру курстарына қатысуы, тәжірибе алмасуы және халықаралық педагогикалық тәжірибелерді зерделеуі жобалық оқытудың сапасын арттыруға мүмкіндік береді.

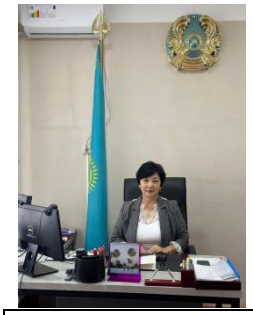
Осылайша, ағылшын тілі сабағында топтық жобаларды жүйелі ұйымдастыру білім беру сапасын арттырудың маңызды құралдарының бірі болып табылады. Ол оқушылардың коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастырып қана қоймай, зерттеушілік қабілеттерін, шығармашылық әлеуетін, жауапкершілігін, көшбасшылық қасиеттерін және әлеуметтік дағдыларын жан-жақты дамытады. Жобалық қызмет барысында алынған тәжірибе оқушылардың болашақтағы академиялық және кәсіби жетістіктерінің берік негізін қалайды.

Қорыта келгенде, ағылшын тілі сабағында топтық жобаларды ұйымдастыру – қазіргі білім беру жүйесінің талаптарына толық жауап беретін, оқушы тұлғасын жан-жақты дамытуға бағытталған тиімді педагогикалық технологиялардың бірі. Бұл тәсіл білім алушылардың тыңдалым, айтылым, оқылым және жазылым дағдыларын кешенді түрде жетілдіріп қана қоймай, олардың зерттеушілік, шығармашылық, коммуникативтік және цифрлық құзыреттіліктерін қалыптастырады. Сонымен қатар топтық жұмыс барысында оқушылар өзара ынтымақтастыққа, жауапкершілікке, көшбасшылыққа, уақытты тиімді жоспарлауға және ортақ шешім қабылдауға үйренеді. Мұғалімнің дұрыс ұйымдастырылған бағыттаушы қызметі, нақты бағалау критерийлері және заманауи цифрлық ресурстарды тиімді пайдалану жобалық оқытудың нәтижелілігін арттырады. Сондықтан ағылшын тілі сабақтарында топтық жобаларды жүйелі әрі мақсатты түрде қолдану оқушылардың функционалдық сауаттылығын, өмірлік дағдыларын және халықаралық деңгейде еркін қарым-қатынас жасай алатын бәсекеге қабілетті тұлға ретінде қалыптасуын қамтамасыз етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. *Жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты*. – Астана, 2022.
2. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. *Ағылшын тілі пәні бойынша оқу бағдарламасы (5–11 сыныптар)*. – Астана.
3. Полат Е.С. *Метод проектов на уроках иностранного языка*. – Москва: Академия, 2019.
4. Hutchinson T. *Project English*. – Oxford: Oxford University Press.
5. Harmer J. *The Practice of English Language Teaching*. – Pearson Education.
6. Richards J.C. *Communicative Language Teaching Today*. – Cambridge University Press.
7. Brown H.D. *Teaching by Principles: An Interactive Approach to Language Pedagogy*. – Pearson.
8. Slavin R. *Cooperative Learning: Theory, Research and Practice*. – Boston.
9. Thomas J.W. *A Review of Research on Project-Based Learning*. – California.
10. Bell S. *Project-Based Learning for the 21st Century*. – *The Clearing House*, 2010.

ХИМИЯЛЫҚ ЭЛЕМЕНТТЕРДІҢ ПЕРИОДТЫҚ КЕСТЕСІ

Мамытбаева Сауле Асетовна
Шымкент қаласы
Кенесары Қасымұлы атындағы №33 ЖОББМ
Мектеп директоры

Бөлім:		**7.6 А** Химиялық элементтердің периодтық кестесі
Педагогтің аты-жөні:		**Мамытбаева С.А**
Күн:	**Сыныбы : 7А**	Қатысушылар саны: 23 Қатыспағандар саны: 5
Тақырыбы:	**Периодтық кестенің құрылымы**	
Оқу бағдарламасына сәйкес оқу мақсаты:	7.2.1.2. периодтық жүйенің құрылымын білу және сипаттау: топтар мен периодтар	
Сабақтың мақсаты: *(Негіздеме: Мемлекет ысы Қ.Тоқаевтың Ұлттық лтайдың II,III, IV рыстарында берген сырмасы, ҚР Оқу-ағарту істрлігінің №123 бұйрығы)*	✓ Периодтық жүйенің құрылымымен танысады (периодтар мен топтар) ✓ Химиялық элементтердің периодтық жүйедегі орны **Ақпан – жасампаздық пен жаңашылдық айы** ЖИ арқылы оқушыларға жаңашылдықпен ұғындыру және бағалау	

Сабақ барысы	**Мұғалімнің әрекеті**	**Оқушының әрекеті**	**Бағалау**	**Ресурстар**
Сабақтың басы 3 мин	**I. Ұйымдастыру кезеңі:** 1. Оқушылармен амандасу, түгендеу. 2.Ынтымақтастық атмосферасын қалыптастыру. 3.Үй тапсырмасына шолу.	**«Ұшу-Қону» әдісімен сұрақтарға жауап береді:** Бүгінгі ауа-райы жылы/суық? Сенің көңіл-күйіңе ашық сабақтың әсері бар/жоқ? Үй тапсырмасы орындалды/орындалмады? Химиялық элементтердің саны 130/118? Бейметалдардың жылтыр қасиеті бар/жоқ? Металдардың жылу мен токты өткізбейді/өткізеді Бір валентті металдар: Ca, Mg, Ba/Li,Na,K?	Ұшу мен қонудағы сұрақтың мәнін ұғынғандары үшін мадақтау	Апгрейд 45 минут

5мин	**II Жаңа сабақ. Жаңашылдықпен ЖИ арқылы өз білімдерімізді тамшылатып, пробиркаларға тамшылармен бағалату.** ЖИ бағалау.html **«Баскетбол»** әдісі арқылы сұрақ қою арқылы жаңа тақырып бойынша білімдерін жинақтау. Периодтық кесте арқылы жаңа сабақтың тақырыбы ашылады. **Саралау: көпшілігі период пен топтың**	Оқушылар **« Баскетбол»** әдісі арқылы жаңа тақырыпты «Төңкерілген сынып» бойынша білімдерін тиянақтайды. 1. Атомдардың белгілі бір түрі/ **элемент** 2. Оттек қандай зат /**жай зат** 3. Бірдей химиялық элемент атомдарынан құралады./ **жай зат** 4. Су қандай зат /**күрделі зат** 5.Әртүрлі атомдардан түзілген қосылыс/**күрделі зат** 6. Сілтілік Ме басталып инертті газбен аяқталатын қатарды / **период** 7. Периодтар бөлінеді екіге/ **кіші және үлкен** 5. Тік бағанда орналасқан қатар/ **топ** 6. Екі топшаға бөлінеді/ **негізгі және қосымша топшалар** 7. 1 А тобындағы элементтер атауы/ **сілтілік металдар** 8.4 топтың негізгі элементтерін ата/**C,Si,Ge,Sn,Pb** *Ұялы телефон арқылы **«Тамшылар»** бағалауын*	**ҚБ** **Дескрипторы** Сұраққа жауап-1 балл Мадақтау «Жарайсың!» «Тамаша жауап»т.б	ЖИ бағалау https://narimanalii.github.io/chemistry-drops/; доп

<table>
<tr><td></td><td>маңызын ұғады.</td><td>жүргізеді</td><td></td><td></td></tr>
<tr><td>Сабақтың ортасы

3 мин</td><td>Жұптық жұмыс
Тапсырма 1 мұғалім оқушыларға тақырыпты ашу мақсатында химиялық элементердің атауы бойынша сәйкестендіру тестін береді.

<table><tr><td>Химиялық элемент таңбасы</td><td>Химиялық элемент атауы</td></tr><tr><td>Ca</td><td>күкірт</td></tr><tr><td>H</td><td>мыс</td></tr><tr><td>S</td><td>кальций</td></tr><tr><td>C</td><td>темір</td></tr><tr><td>Na</td><td>сутек</td></tr><tr><td>Cu</td><td>алтын</td></tr><tr><td>Fe</td><td>натрий</td></tr><tr><td>Au</td><td>көміртек</td></tr></table>
Орындап болған соң, жауабын жұпта тексерту.
Саралау: Бұл тапсырманы сыныптағы барлық оқушылар жасайды.

https://drive.google.com/file/d/1AMc9SDjOCmqWd1MlgNa2B4Q6xV59t94H/view?usp=drivesdk

Д.И.Менделеевтің периодтық кесте туралы үзінді</td><td>Тапсырма 1 оқушылар сәйкестігін табады.

Дұрыс жауабын жұптық тексеру арқылы бағалайды

<table><tr><td>Химиялық элемент таңбасы</td><td>Химиялық элемент атауы</td><td>Хи эл ң ат</td></tr><tr><td>Ca</td><td>кальций</td><td>ка</td></tr><tr><td>H</td><td>сутек</td><td>ги ум</td></tr><tr><td>S</td><td>күкірт</td><td>су</td></tr><tr><td>C</td><td>көміртек</td><td>ка</td></tr><tr><td>Na</td><td>натрий</td><td>на</td></tr><tr><td>Cu</td><td>мыс</td><td>ку</td></tr><tr><td>Fe</td><td>темір</td><td>фе</td></tr><tr><td>Au</td><td>алтын</td><td>ау</td></tr></table>Ұялы телефон арқылы «Тамшылар» бағалауын жүргізеді

Периодтық кесте бойынша сұрақтармен пысықтайды.

Тапсырма 2 кейбір элементтердің олай орналаспағанын анықтауға</td><td>ҚБ

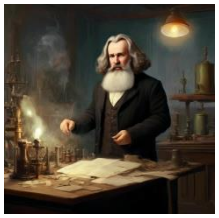
Дескриптор:

1.Химиялық элемент атауын қазақша және латынша біледі-1балл

2.Валенттілігін табады-1 балл</td><td>АКТ арқылы слайдтар, Химия оқулығы

7-сынып, дәптер

https://drive.google.com/file/d/1AMc9SDjOCmqWd1MlgNa2B4Q6xV59t94H/view?usp=drivesdk</td></tr>
</table>

5 мин 15 мин	 1869 және 1871 жылы периодтың заңның тұжырымдамасында Менделеевтің периодтық кестедегі атомдық массаның немесе ядро зарядының өсуімен орналастыру реті қойылғанын білдіру. **Тапсырма 2** Бірақ, кейбір элементтердің олай орналаспағанын анықтауға периодтық кестені қарап шығып, Ar мен К, Те мен I анықтайды, себебін тақтада табады: реттік нөмір, ядро заряды, протон саны, электрон саны, нейтрон сандарын табу. **Саралау: біраз оқушылар периодтық кесте арқылы атом құрылысын сипаттайды.** **Тапсырма 3** Берілген қосылыстардың құрамындағы элементтердің массалық үлесін табуға есептер беріледі. **Саралау: дарынды оқушылар пайыздық үлеске есептерді**	периодтық кестені қарап шығып, Ar мен К, Те мен I анықтайды, себебін тақтада табады: реттік нөмір, ядро заряды, протон саны, электрон саны, нейтрон сандарын кестеде толтырып,анықтайды. **Тапсырма 3** Қосылыстардың берілгенін, шығару жолын жазады, есепті жауабымен шығарады. CH_4 CaO Na_2CO_3 *Ұялы телефон арқылы **«Тамшылар»** бағалауын жүргізеді* **Тапсырма 4** Химиялық реакция теңдеулерін аяқтап, теңестіріп жазады. Cu +O_2--- Ca +HCI----- Na +CI_2--- AI+HCI----- *Ұялы телефон арқылы **«Тамшылар»** бағалауын жүргізеді*	**ҚБ** **Дескриптор:** 1.Кестені қолданып, атом құрылысын біледі-1 балл **ҚБ** **Дескриптор:** 1.Массалық үлеске формуланы қолданады-1 балл 2.Салыстырмалы молекулалық массасын табады-1 балл 3.Есепті жауабымен шығарады-1 балл	

	шығарады, түсінеді. **Тапсырма 4** Реакция типтеріне тапсырмалар беру, қай типіне жататынын анықтату, коэфициенттерді қою арқылы теңестіру **Саралау:** **Кейбір оқушылар реакция жазуды үйренген, түсінеді.**		**ҚБ** **Дескриптор:** 1.Химиялық реакция теңдеуін теңестіреді-1 балл 2.Химиялық реакция типін анықтайды-1 балл	
7 мин	**Сабақты бекіту тапсырмалары.** Мұғалім тақырып бойынша білімдерін пысықтау үшін жеке жұмыстарды периодтық кесте арқылы ұйымдастырады, торкөзге жалпы сипаттама беру. **Саралау: тапсырманы барлық оқушылар орындайды.** **Тапсырма 6 ынталандыруға арналған:** Химиялық формулалардың жай, күрделі, атом, молекулаларды ажырату. H_2, NH_3, Au, $MgCl_2$, Na, K_2SO_4, O_2, H_2O, S, N_2 , Cu , Ca, Cl_2, HCl, CO_2, SO_2, NaCl $NaHCO_3$, $CH3COOH$	**Тапсырма 5** Торкөздердерді шығарып алып сипаттама береді. *Ұялы телефон арқылы **«Тамшылар»** бағалауын жүргізеді* **Тапсырма 6** Оқушыларға қима қағаздар беріледі. Әр оқушы: атауы, атом немесе молекула, жай және күрделі затты ажыратады. H_2, NH_3, Au, $MgCl_2$, Na, K_2SO_4, O_2, H_2O, S, N_2 , Cu , Ca, Cl_2, HCl, CO_2, SO_2, NaCl $NaHCO_3$, $CH3COOH$	**ҚБ** **Дескриптор:** Торкөздегі таңба,оның орнын, сандарды сипаттайды-1 балл **Мадақтау**	Химия оқулығы, 39 сурет 7-сынып

Сабақтың соңы 6мин 1 мин	**Қалыптастырушы бағалауды комментарий беру арқылы жүргізу:**9-10 балл; 7-8 балл; 4-5 балл алу себептеріне тоқталу. **Кері байланыс:** **Не көрдіңіз?** **Не туралы ойландыңыз?** **Неге тоқталу қажет?** Мұғалім сабақты қорытындылау мақсатында оқушылардың сабаққа деген көзқарасын, рефлексиясын тыңдайды. **Үй тапсырмасы §16 оқу, 1 есеп 87 бет**	Жалпы «Тамшылар» бағалауының балын есептейді, айтып шығады. Мадақталады, бағаланады, кері байланыс береді Оқушылар бүгінгі сабақтың мақсатына жеткізетін тапсырмалар орындауына қарай, өз түсінгенін, пікірін, өз ойын айту арқылы сабаққа қорытынды жасайды.	Мұғалім оқушыларды «Тамшылар» әдісімен 1-10 баллдық жүйе бойынша оқушылардың білім деңгейі бағаланады	Апгрейд 45 минут QR мен кері байланыс оқушылар мен мұғалімдер береді

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КРЕАТИВТІ ОЙЛАУЫН ДАМЫТУДАҒЫ ЗАМАНАУИ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

Моминова Жаркыной
Түркістан облысы Жетісай ауданы
№57 Сарыарқа атындағы жалпы білім беретін мектебінің
бастауыш сынып мұғалімі

Аннотация

Бұл мақалада бастауыш сынып оқушыларының креативті ойлау қабілетін дамытудағы заманауи педагогикалық технологиялардың ғылыми-әдістемелік негіздері, олардың оқу-тәрбие үдерісіндегі орны мен тиімділігі жан-жақты қарастырылады. Креативті ойлау бүгінгі білім беру жүйесіндегі басты құзыреттердің бірі ретінде танылып, оқушылардың білімді дайын күйінде қабылдауынан гөрі оны өздігінен ізденіп табуына, талдауына, салыстыруына, жаңа идеялар ұсынуына және өмірлік жағдаяттарда тиімді пайдалануына мүмкіндік береді. Мақалада бастауыш мектеп жасындағы балалардың психологиялық ерекшеліктері, шығармашылық әлеуетін дамыту жолдары, мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі, инновациялық оқыту технологияларының мүмкіндіктері, цифрлық білім беру ресурстары, ойын технологиялары, жобалық және зерттеушілік оқыту, STEM, STEAM, дизайн-ойлау, проблемалық оқыту, саралап оқыту, жасанды интеллект құралдарын қолданудың артықшылықтары ғылыми тұрғыдан талданады. Сонымен қатар оқушылардың шығармашылық белсенділігін арттыруға бағытталған педагогикалық тәсілдердің тәжірибелік маңызы ашылып, білім сапасын арттырудағы рөлі сипатталады. Материал бастауыш сынып мұғалімдеріне, әдіскерлерге, педагогикалық жоғары оқу орындарының студенттеріне және білім беру саласының мамандарына арналған.

Жаһандану жағдайында білім беру жүйесінің алдына қойылатын талаптар түбегейлі өзгеріп келеді. Бүгінгі мектептің басты міндеті – оқушыға тек теориялық білім беру ғана емес, оның өмірлік жағдайларда дұрыс шешім қабылдай алатын, түрлі мәселелерді шығармашылық тұрғыдан шеше білетін, жаңашыл идеялар ұсына алатын, өзгерістерге тез бейімделетін, өзіндік көзқарасы қалыптасқан тұлға тәрбиелеу. Осындай талаптардың жүзеге асуы ең алдымен бастауыш мектептен басталады. Себебі дәл осы кезеңде баланың

дүниетанымы қалыптасып, қоршаған ортаға деген қызығушылығы артып, танымдық әрекеті қарқынды дамиды. Сондықтан бастауыш білім беру мазмұны баланың табиғи шығармашылық қабілеттерін қолдауға, оның қиялын, елестетуін, зерттеушілік қызығушылығын және креативті ойлауын дамытуға бағытталуы тиіс.

Креативті ойлау – адамның жаңа идеяларды қалыптастыруға, стандартты емес шешімдерді ұсынуға, мәселені бірнеше қырынан қарастыруға, бұрынғы білімді жаңа жағдайда тиімді қолдануға мүмкіндік беретін жоғары деңгейдегі танымдық қабілет. Қазіргі таңда халықаралық зерттеулерде де креативтілік негізгі құзыреттердің бірі ретінде қарастырылады. Әлемдік білім беру кеңістігінде шығармашылық ойлайтын тұлға еңбек нарығында сұранысқа ие, инновациялық дамудың қозғаушы күші ретінде бағаланады. Сондықтан бастауыш мектепте креативті ойлауды дамыту тек жеке пәннің мақсаты емес, барлық оқу пәндерінің, тәрбие жұмысының және мұғалімнің күнделікті педагогикалық қызметінің ажырамас бөлігіне айналуы қажет.

Баланың шығармашылық мүмкіндігі туғаннан бастап қалыптасады. Дегенмен оның толық ашылуы әлеуметтік ортаға, отбасы тәрбиесіне, мектептегі білім беру сапасына және мұғалімнің кәсіби шеберлігіне тікелей байланысты. Егер мұғалім оқушының әрбір ерекше ойын қолдап, қателесуге мүмкіндік беріп, еркін пікір айтуына жағдай жасаса, баланың шығармашылық әлеуеті біртіндеп дамиды. Ал дайын үлгіні ғана қайталауға негізделген оқыту шығармашылық белсенділіктің төмендеуіне әкеледі. Сондықтан қазіргі сабақтарда оқушының өзіндік ізденісіне, тәжірибе жасауына, салыстыруына, талдауына және қорытынды шығаруына мүмкіндік беретін әдістердің қолданылуы ерекше маңызға ие.

Бастауыш мектеп жасындағы балалардың психологиялық ерекшеліктері креативті ойлауды дамытуға өте қолайлы кезең болып табылады. Бұл жаста балалардың қиялы ерекше белсенді жұмыс істейді, жаңа ақпаратты қабылдауға қызығушылығы жоғары болады, ойын әрекеті арқылы білімді тез меңгереді, түрлі бейнелерді елестету қабілеті жақсы дамиды. Мұндай ерекшеліктерді тиімді пайдалану мұғалімнен сабақ құрылымын дәстүрлі түсіндіру үлгісінен шығармашылық әрекетке негізделген модельге көшіруді талап етеді. Әрбір тапсырма оқушыны ойлануға, өз көзқарасын дәлелдеуге, бірнеше шешім ұсынуға және жаңа өнім жасауға жетелеуі тиіс.

Заманауи педагогикалық технологиялардың басты мақсаты – білім алушының жеке ерекшеліктерін ескере отырып, оның шығармашылық әлеуетін толық ашу. Бұрынғы білім беру жүйесінде мұғалім негізгі ақпарат көзі болса, қазіргі жағдайда ол бағыттаушы, кеңесші және ұйымдастырушы қызметін атқарады. Ал оқушы оқу әрекетінің белсенді субъектісіне айналады. Осындай өзгеріс білім беру философиясының өзгергенін көрсетеді. Бүгінгі сабақтарда оқушылардың өздігінен білім алуы, ақпаратты саралауы, жаңа идеяларды қалыптастыруы және бірлескен әрекет арқылы нәтижеге жетуі негізгі орын алады.

Креативті ойлау көптеген компоненттердің өзара байланысынан тұрады. Оның құрамына икемділік, ерекше идея ұсыну, ойдың жылдамдығы, мәселені әртүрлі жолмен шеше білу, тәуекелге бару, жаңа тәжірибеге ашық болу, болжам жасау, қиялдау және рефлексия жасау қабілеттері кіреді. Бұл қасиеттердің барлығы бастауыш мектептен бастап жүйелі түрде қалыптастырылған жағдайда ғана жоғары нәтижеге жеткізеді. Сондықтан оқу тапсырмалары тек дұрыс жауапты табуға емес, бірнеше ықтимал жауаптарды қарастыруға бағытталуы тиіс.

Қазіргі педагогика ғылымында шығармашылықты дамытуға бағытталған көптеген технологиялар ұсынылған. Солардың ішінде жобалық оқыту, проблемалық оқыту, зерттеушілік оқыту, ойын технологиялары, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, STEM және STEAM білім беру, дизайн-ойлау технологиясы, цифрлық білім беру платформалары, саралап оқыту, тұлғаға бағдарланған оқыту ерекше орын алады. Бұл технологиялардың барлығының ортақ мақсаты – оқушының белсенді танымдық әрекетін ұйымдастыру және шығармашылық мүмкіндігін дамыту.

Жобалық оқыту технологиясы бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілеттерін дамытуда ерекше нәтижелер береді. Жоба барысында оқушылар мәселені анықтайды, ақпарат жинақтайды, оны талдайды, бірнеше шешім ұсынады, өз жобасын қорғайды және нақты өнім шығарады. Мұндай жұмыс барысында балалардың зерттеушілік қабілеті, жауапкершілігі, коммуникативтік дағдылары, шығармашылық белсенділігі қатар дамиды. Ең маңыздысы – оқушылар білімді дайын күйінде алмайды, оны өздері іздену арқылы меңгереді.

Зерттеушілік оқыту технологиясы да креативті ойлауды қалыптастырудың тиімді құралдарының бірі болып табылады. Сабақ барысында оқушылар түрлі сұрақтарға жауап іздейді, болжам жасайды, тәжірибе жүргізеді, бақылау нәтижелерін салыстырады, қорытынды шығарады. Осындай әрекеттер барысында баланың ғылыми дүниетанымы қалыптасып қана қоймай, оның ойлау икемділігі де дамиды. Әсіресе дүниетану, жаратылыстану, математика сабақтарында зерттеу элементтерін қолдану оқушылардың шығармашылық әлеуетін айтарлықтай арттырады.

Соңғы жылдары әлемдік білім беру тәжірибесінде кеңінен таралған STEM және STEAM технологиялары бастауыш мектеп үшін де үлкен мүмкіндік беріп отыр. STEM білім беру ғылым, технология, инженерия және математиканы өзара байланыстыра отырып оқытуды көздейді. Ал STEAM моделінде бұған өнер элементтері де енгізіледі. Бұл тәсілдер арқылы оқушылар тек теориялық білім алып қана қоймай, нақты өнім дайындайды, модель құрастырады, тәжірибе жасайды, түрлі материалдармен жұмыс істейді және шығармашылық идеяларын жүзеге асырады. Осындай әрекеттер барысында олардың креативті ойлауы табиғи түрде дамиды.

Балалардың шығармашылық қабілеттерін дамытуда ойын технологияларының маңызы ерекше. Ойын бастауыш мектеп оқушысының жетекші әрекеті болғандықтан, кез келген оқу материалы ойынмен ұштастырылған жағдайда қызығушылық артып, танымдық белсенділік күшейеді. Рөлдік ойындар, іскерлік

ойындар, интеллектуалдық жарыстар, логикалық тапсырмалар, шығармашылық квесттер оқушылардың еркін ойлауына мүмкіндік береді. Ойын барысында бала қателесуден қорықпайды, жаңа идеялар ұсынады, өз пікірін еркін жеткізеді. Бұл шығармашылық еркіндіктің қалыптасуына негіз болады.

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар да бастауыш сыныптағы креативті ойлауды дамытудың тиімді құралына айналды. Интерактивті тақта, білім беру платформалары, анимациялар, виртуалды зертханалар, цифрлық карталар, электрондық кітаптар және мультимедиялық ресурстар оқушылардың қызығушылығын арттырып қана қоймай, олардың шығармашылық белсенділігін күшейтеді. Оқушылар бейнежазба жасап, презентация дайындап, электрондық кітапша құрастырып, цифрлық суреттер салып, түрлі онлайн жобаларға қатысу арқылы жаңа тәжірибе жинақтайды.

Қазіргі уақытта жасанды интеллект технологиялары да бастауыш білім беру жүйесіне біртіндеп енгізілуде. Жасанды интеллект мұғалімнің орнын алмастырмайды, бірақ оның кәсіби қызметін жеңілдететін көмекші құрал ретінде үлкен мүмкіндіктер ұсынады. Мұғалім сабақ жоспарын дайындауда, шығармашылық тапсырмалар құрастыруда, деңгейлік жаттығулар әзірлеуде, көрнекіліктер жасауда және оқушылардың жеке ерекшеліктеріне сәйкес тапсырмалар таңдауда жасанды интеллект мүмкіндіктерін пайдалана алады. Ал оқушылар үшін бұл технология шығармашылық әңгімелер құрастыруға, суреттерді сипаттауға, қызықты сұрақтарға жауап іздеуге және жаңа идеяларды дамытуға мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект құралдарын дұрыс ұйымдастырған жағдайда оқушылардың ойлау икемділігі артып, ақпаратпен жұмыс жасау мәдениеті қалыптасады. Дегенмен мұғалім цифрлық құралдарды қолданғанда педагогикалық мақсатты бірінші орынға қоюы қажет. Технология ешқашан шығармашылық тәрбиенің негізгі мақсатына айналмауы тиіс. Оның басты қызметі – оқушының шығармашылық әрекетін қолдау және білім алуды қызықты ұйымдастыру.

Мұғалімнің кәсіби шеберлігі бастауыш сынып оқушыларының креативті ойлауын қалыптастырудағы негізгі факторлардың бірі болып саналады. Шығармашылықты дамытатын білім беру ортасын қалыптастыру үшін педагогтың өзі де үнемі ізденісте болып, жаңа педагогикалық технологияларды меңгеруге, цифрлық ресурстарды тиімді пайдалануға, оқыту әдістерін жаңартуға дайын болуы қажет. Қазіргі мұғалім ақпаратты жеткізуші ғана емес, оқушының шығармашылық әлеуетін ашатын ұйымдастырушы, кеңесші, тәлімгер және ынталандырушы тұлға ретінде көрінеді. Сабақ барысында мұғалімнің қоятын сұрақтарының сипаты, тапсырмаларды ұйымдастыру тәсілі, кері байланыс беру мәдениеті, оқушының пікіріне құрметпен қарауы және шығармашылық бастамаларын қолдауы білім алушының ойлау ерекшелігінің қалыптасуына тікелей ықпал етеді.

Креативті ойлауды дамытуға бағытталған сабақтарда мұғалім көбінесе ашық сұрақтарды пайдаланады. Ашық сұрақтардың ерекшелігі – олардың бір ғана дұрыс жауабы болмайды. Мұндай тапсырмалар оқушыларды ойлануға, дәлелдеуге, салыстыруға, өз пікірін қорғауға және бірнеше шешім ұсынуға жетелейді. Мысалы, мәтінді оқығаннан кейін «Кейіпкердің орнында сен болсаң не істер едің?», «Бұл оқиғаның басқа аяқталуын ойлап тап», «Берілген затты тағы қандай мақсатта пайдалануға болады?», «Егер табиғатта барлық ағаштар сөйлей алса, не өзгерер еді?» деген сұрақтар баланың шығармашылық қиялын дамытады. Осындай тапсырмалар арқылы оқушы өз ойын еркін жеткізуді, тосын идеяларды ұсынуды және логикалық дәлелдеуді үйренеді.

Креативті ойлау дайын үлгіні қайталаудан емес, мәселені өздігінен шешу әрекеті барысында қалыптасады. Сондықтан қазіргі сабақ құрылымында репродуктивті тапсырмалармен қатар өнімді және шығармашылық тапсырмалардың үлесі басым болуы тиіс. Егер оқушы тек ережені қайталап немесе дайын үлгі бойынша жұмыс істесе, оның шығармашылық қабілеті толық ашылмайды. Ал жаңа өнім жасауға бағытталған тапсырмалар баланың қиялын іске қосып, білімін жаңа жағдайда қолдануына мүмкіндік береді. Мысалы, мәтінді оқу тапсырмасынан кейін өз ертегісін құрастыру, математикалық есептің бірнеше шешу жолын ұсыну, табиғат құбылысына байланысты тәжірибе жобасын әзірлеу немесе белгілі бір тақырып бойынша комикс жасау сияқты жұмыстар креативті ойлауды тиімді дамытады.

Бастауыш мектепте пәнаралық ықпалдастықтың да маңызы зор. Өйткені шығармашылық ойлау нақты бір пәннің аясында ғана қалыптаспайды. Бір тақырыпты бірнеше пәнмен байланыстыра қарастыру оқушының дүниетанымын кеңейтіп, білімді кешенді түрде қабылдауына жағдай жасайды. Мәселен, «Төрт мезгіл» тақырыбын қазақ тілі, әдебиеттік оқу, математика, дүниетану, музыка және көркем еңбек пәндерімен байланыстыра оқыту барысында балалар өлең шығарып, сурет салып, табиғат құбылыстарын бақылап, ауа райына байланысты есептер шығарып, шағын зерттеу жұмыстарын жүргізе алады. Мұндай интеграцияланған сабақтар оқушылардың қызығушылығын арттырып қана қоймай, олардың шығармашылық әлеуетін де күшейтеді.

Саралап оқыту технологиясы креативті ойлауды дамытуда ерекше рөл атқарады. Әр оқушының қабілеті, қызығушылығы, қабылдау қарқыны әртүрлі болатындықтан, мұғалім тапсырмаларды оқушылардың мүмкіндіктеріне қарай ұсынуы қажет. Бір оқушы мәтін бойынша сурет салса, екіншісі әңгіме құрастырады, үшіншісі көрініс қояды немесе инфографика әзірлейді. Мұндай таңдау еркіндігі оқушылардың өз қабілетін көрсетуіне мүмкіндік береді және олардың шығармашылық белсенділігін арттырады. Сонымен қатар

сараланған тапсырмалар арқылы әрбір бала өз жетістігін сезінеді, бұл оның оқу мотивациясының артуына ықпал етеді.

Креативті ойлауды қалыптастыруда рефлексияның орны ерекше. Сабақ соңында оқушылар өз жұмысына талдау жасап, қандай қиындықтар болғанын, қандай жаңалық ашқанын, келесі жолы нені жақсартуға болатынын анықтайды. Рефлексия арқылы бала өз ойын бағалауды, өз әрекетіне жауапкершілікпен қарауды және болашақтағы дамуын жоспарлауды үйренеді. Бұл шығармашылық тұлғаның маңызды қасиеттерінің бірі болып табылады.

Бастауыш сынып оқушылары үшін қолайлы шығармашылық орта қалыптастырудың негізгі шарттарының бірі – психологиялық қауіпсіздік. Егер бала қателесуден қорықса, ол жаңа идея ұсынуға ұмтылмайды. Сондықтан мұғалім әрбір оқушының пікіріне құрметпен қарап, оның ерекше көзқарасын қолдап, сәтсіздікті даму мүмкіндігі ретінде қабылдайтын атмосфера қалыптастыруы қажет. Мұндай ортада оқушылар еркін ойланып, батыл шешім қабылдайды және өз мүмкіндіктеріне сенімді бола бастайды.

Қазіргі білім беру жүйесінде цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы шығармашылықты дамытуға жаңа мүмкіндіктер ашты. Онлайн платформалар, интерактивті қосымшалар, білім беру ойындары, анимациялар, виртуалды зертханалар және цифрлық шығармашылық бағдарламалар балалардың қызығушылығын арттырып, олардың өз идеяларын түрлі форматта жүзеге асыруына мүмкіндік береді. Оқушылар мультфильм жасап, дыбыстық ертегі жазып, анимациялық презентация дайындап немесе виртуалды көрме ұйымдастыра алады. Мұндай жұмыстар олардың цифрлық сауаттылығын ғана емес, шығармашылық ойлауын да дамытады.

Соңғы жылдары жасанды интеллект құралдарының білім беру саласына енгізілуі шығармашылық тапсырмалардың мазмұнын айтарлықтай байытты. Бастауыш сынып мұғалімі ChatGPT, Gemini, Copilot сияқты мәтіндік интеллект құралдарын, сондай-ақ сурет генерациялайтын сервистерді сабақ барысында идея генераторы ретінде пайдалана алады. Мысалы, белгілі бір ертегінің жалғасын бірнеше нұсқада құрастыру, кейіпкердің мінезін өзгертіп жаңа оқиға ойлап табу, сурет бойынша әңгіме жазу немесе қызықты тапсырмалар әзірлеу барысында жасанды интеллект оқушылардың шығармашылық әрекетін қолдай алады. Бірақ мұғалім оқушылардың дайын жауапты көшіріп алуына емес, алынған ақпаратты талдап, жетілдіріп, өзіндік идея қосуына бағыт беруі тиіс.

Креативті ойлау тек шығармашылық жұмыстар арқылы ғана емес, күнделікті сабақтағы қарапайым тапсырмалардың өзінде де дамиды. Мысалы, математика сабағында бір есепті бірнеше тәсілмен шығару ұсынылса, қазақ тілі сабағында бір сөзге мүмкіндігінше көп мағынасы жақын сөздер табу немесе сөйлемді бірнеше түрлі тәсілмен құрастыру тапсырылса, дүниетану сабағында табиғи құбылыстың пайда болу себептері туралы бірнеше болжам айту сұралса, бұл оқушылардың ойлау икемділігін арттырады. Осындай қарапайым өзгерістердің өзі сабақтың мазмұнын шығармашылық бағытқа бұрады.

Креативті ойлаудың маңызды көрсеткіштерінің бірі – идеялардың көптүрлілігі. Сондықтан мұғалім оқушылардың бір ғана жауаппен шектелуіне жол бермеуі тиіс. Әрбір тапсырмада бірнеше балама шешімнің болуы қалыпты құбылыс ретінде қабылданған жағдайда балалар өз ойларын батыл жеткізе бастайды. Бұл олардың өзіне деген сенімділігін күшейтіп, шығармашылық белсенділігін арттырады.

Шығармашылық ойлау мен функционалдық сауаттылық өзара тығыз байланысты. Функционалдық сауатты оқушы алған білімін өмірлік жағдайда қолдана алады, ал шығармашылық ойлайтын оқушы бұл білімді жаңа жағдаяттарға бейімдеп, тиімді шешім қабылдайды. Сондықтан қазіргі сабақтарда өмірмен байланысты тапсырмалардың үлесі артуы тиіс. Мысалы, мектеп ауласын көгалдандыру жобасын жасау, сынып кітапханасын ұйымдастыру жоспарын әзірлеу, су үнемдеу бойынша ұсыныстар дайындау, экологиялық жарнама жасау сияқты жұмыстар балалардың креативті ойлауын нақты өмірлік мәселелерді шешумен ұштастырады.

Ата-аналардың қолдауы да бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық дамуына үлкен әсер етеді. Егер отбасы баланың қызығушылығын қолдап, бірге кітап оқып, тәжірибелер жасап, шығармашылық ойындарға уақыт бөлсе, мектептегі жұмыс әлдеқайда нәтижелі болады. Сондықтан мұғалім мен ата-ана арасындағы серіктестік шығармашылық тұлғаны тәрбиелеудің маңызды шарты болып табылады. Ата-аналарға арналған шеберлік сабақтары, шығармашылық байқаулар, отбасылық жобалар және бірлескен іс-шаралар осы бағыттағы жұмыстың тиімділігін арттырады.

Креативті ойлауды дамыту үздіксіз жүргізілетін жүйелі педагогикалық үдеріс болуы қажет. Ол тек арнайы шығармашылық сабақтарда ғана емес, барлық пәндерде, сыныптан тыс жұмыстарда, үй тапсырмаларында, тәрбие сағаттарында және күнделікті қарым-қатынаста жүзеге асырылуы тиіс. Оқушы шығармашылық әрекетке неғұрлым жиі тартылса, оның жаңа идея ұсыну қабілеті соғұрлым жоғары деңгейде қалыптасады.

Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, инновациялық экономика жағдайында елдің басты байлығы – шығармашылықпен ойлайтын, жаңашыл идеяларды жүзеге асыра алатын адамдар. Сондықтан бастауыш мектептен бастап әрбір оқушының табиғи қабілетін байқап, оны дамыту білім беру жүйесінің стратегиялық міндеттерінің бірі болып қала береді. Заманауи педагогикалық технологиялар осы мақсатқа жетудің тиімді құралы болып табылады. Олар оқушылардың оқу әрекетін қызықты, мазмұнды және нәтижелі етіп ұйымдастырып қана қоймай, олардың өмір бойы білім алуға деген ішкі қажеттілігін қалыптастырады.

Осындай жүйелі ұйымдастырылған педагогикалық жұмыс нәтижесінде бастауыш сынып оқушылары шығармашылық тұрғыдан ойлайтын, жаңа идеялар ұсынатын, өз пікірін дәлелдей алатын, кез келген мәселені

бірнеше қырынан қарастыратын, бірлескен әрекетке белсенді қатысатын, өзгермелі қоғам талаптарына бейімделген тұлға ретінде қалыптасады. Бұл қасиеттер олардың кейінгі оқу сатыларында ғана емес, болашақ кәсіби және әлеуметтік өмірінде де табысты болуына берік негіз қалайды.

Креативті ойлауды дамытуға бағытталған білім беру үдерісінің нәтижелілігі ең алдымен бағалау жүйесінің мазмұнына байланысты. Егер бағалау тек дайын жауаптың дұрыстығына ғана негізделсе, онда оқушылар тәуекелге барып, жаңа идея ұсынуға ұмтылмайды. Ал шығармашылыққа бағытталған бағалау жүйесінде ойдың ерекшелігі, мәселені шешудің баламалы жолдары, дәлелдеу сапасы, идеялардың жаңашылдығы, топпен жұмыс жасау қабілеті және өзіндік пікір білдіру деңгейі де ескеріледі. Сондықтан қалыптастырушы бағалау әдістері креативті ойлауды дамытуда ерекше тиімді болып саналады. Сабақ барысында мұғалім оқушының тек нәтижесін ғана емес, оның ойлау процесін де бақылап, қолдап отырған жағдайда білім алушы өз мүмкіндігін толық көрсетуге ұмтылады. Мұндай жағдайда баға қорқыныш тудыратын құрал емес, әрі қарай дамуға бағыттайтын кері байланысқа айналады.

Оқушылардың шығармашылық қабілеттерін бағалауда өзін-өзі бағалау мен өзара бағалаудың да маңызы зор. Бұл тәсілдер арқылы балалар өз жұмысына сыни тұрғыдан қарауды, құрдастарының пікірін құрметтеуді, өз жетістіктері мен кемшіліктерін анықтауды үйренеді. Әсіресе шығармашылық жобалар, зерттеу жұмыстары, ертегі құрастыру, макет жасау, презентация әзірлеу сияқты жұмыстардан кейін ұйымдастырылатын талқылаулар оқушылардың рефлексия жасау мәдениетін қалыптастырады. Олар бір-бірінің жұмыстарынан жаңа идеялар алып, өз шығармашылықтарын жетілдіруге талпынады.

Бастауыш сыныптағы шығармашылық тапсырмалардың мазмұны оқушының жас ерекшелігіне сәйкес болуы тиіс. Күрделі теориялық тапсырмалардан гөрі өмірмен байланысты қызықты жағдаяттар, тәжірибелер, бақылаулар, ойындар, қиялға негізделген жұмыстар баланың танымдық белсенділігін анағұрлым жоғары деңгейде дамытады. Мысалы, «Егер сен бір күнге қала әкімі болсаң не өзгертер едің?», «Ормандағы жануарларға арналған қауіпсіз мектептің жобасын жаса», «Болашақтың сөмкесін ойлап тап», «Суды үнемдеудің жаңа тәсілдерін ұсын», «Егер кітаптар сөйлей алса, олар не айтар еді?» сияқты тапсырмалар балалардың қиялын шектемей, еркін ойлауына мүмкіндік береді. Осындай жұмыстар барысында әрбір оқушы өзін зерттеуші, өнертапқыш немесе дизайнер ретінде сезінеді.

Көркем әдебиетпен жұмыс жасау да шығармашылық ойлауды қалыптастырудың маңызды құралдарының бірі болып табылады. Әдеби шығармаларды оқу барысында оқушылар кейіпкерлердің іс-әрекетіне баға береді, оқиғаның жалғасын болжайды, баламалы аяқталуын ұсынады, кейіпкерлер атынан хат жазады немесе жаңа кейіпкер енгізеді. Бұл тапсырмалар баланың мәтінді терең түсінуіне ғана емес, оның қиялы мен шығармашылық әлеуетінің дамуына да ықпал етеді. Әдебиеттік оқу сабақтарында драмалау, сахналау, рөлдік ойындар ұйымдастыру арқылы оқушылардың эмоционалдық интеллектісі, коммуникативтік мәдениеті және шығармашылық белсенділігі қатар дамиды.

Математика сабақтарында да креативті ойлауды тиімді дамытуға болады. Қазіргі әдістемеде бір есепті бірнеше тәсілмен шығару, өз есебін құрастыру, логикалық жұмбақтарды шешу, математикалық ойындар ұйымдастыру, өмірлік жағдайларға негізделген есептерді талдау кеңінен қолданылады. Мұндай жұмыстар оқушылардың тек есептеу дағдыларын ғана емес, логикалық және шығармашылық ойлауын қатар жетілдіреді. Әсіресе нақты өмірмен байланысты практикалық тапсырмалар оқушының математикалық білімінің құндылығын түсінуіне мүмкіндік береді.

Дүниетану сабақтарында табиғатты бақылау, шағын тәжірибелер жүргізу, болжам жасау, қоршаған орта мәселелеріне қатысты жобалар әзірлеу, экологиялық мәселелерді шешудің тың жолдарын ұсыну сияқты жұмыстар балалардың зерттеушілік және шығармашылық қабілеттерін дамытуда ерекше нәтижелер береді. Бақылау барысында оқушылар тек дайын ақпаратты қабылдамай, өздері сұрақ қойып, жауап іздеп, қорытынды жасауға үйренеді. Бұл ғылыми ойлаудың алғашқы негіздерін қалыптастырады.

Көркем еңбек пен музыка сабақтары шығармашылық қабілетті табиғи түрде дамытатын пәндер қатарына жатады. Сурет салу, мүсіндеу, құрастыру, аппликация жасау, музыкалық импровизация, ән шығару немесе түрлі материалдарды пайдаланып жаңа бұйым жасау барысында балалардың эстетикалық талғамы, кеңістіктік ойлауы және креативтілігі қатар қалыптасады. Мұндай сабақтарда нәтижеден бұрын шығармашылық үдерістің өзі маңызды. Сондықтан мұғалім әр оқушының ерекше идеясын бағалап, оның даралығын сақтауға көңіл бөлуі қажет.

Сыныптан тыс жұмыстардың да шығармашылық тұлғаны қалыптастырудағы орны ерекше. Пәндік апталықтар, ғылыми жобалар көрмесі, шығармашылық фестивальдер, театрландырылған қойылымдар, интеллектуалдық ойындар, пікірсайыстар, өнертапқыштар байқауы, кітап оқу клубтары және робототехника үйірмелері оқушылардың шығармашылық әлеуетін жан-жақты дамытуға мүмкіндік береді. Осындай жұмыстар барысында бала өзінің қызығушылығын анықтап, жаңа қабілеттерін ашады, ұжыммен жұмыс жасау тәжірибесін жинақтайды.

Цифрлық дәуірде ақпарат көлемінің күрт артуы мұғалімнің қызметіне де жаңа талаптар қойып отыр. Қазіргі педагог тек білім беруші ғана емес, оқушыларды ақпаратты сыни тұрғыдан талдауға, шынайы және жалған ақпаратты ажыратуға, цифрлық қауіпсіздік ережелерін сақтауға және жасанды интеллект құралдарын жауапкершілікпен пайдалануға үйрететін тұлға болуы тиіс. Бұл міндеттердің барлығы шығармашылық ойлаумен өзара байланысты. Себебі шығармашылық адам кез келген ақпаратты дайын күйінде қабылдамай, оны саралап, талдап, өзіндік қорытынды жасауға ұмтылады.

Білім беру ұйымында шығармашылық ортаны қалыптастыру тек мұғалімнің ғана емес, бүкіл мектеп ұжымының ортақ міндеті болып табылады. Әкімшілік тарапынан мұғалімдердің инновациялық тәжірибесін қолдау, әдістемелік бірлестіктерде тәжірибе алмасу, шығармашылық зертханалар ұйымдастыру, жаңа педагогикалық технологияларды меңгеруге жағдай жасау, цифрлық ресурстармен қамтамасыз ету сияқты жұмыстар жүйелі жүргізілген жағдайда ғана креативті білім беру ортасы қалыптасады. Мұндай мектепте оқушының бастамасы құнды саналады, жаңа идеялар қолдау табады және шығармашылық ізденіс білім беру мәдениетінің ажырамас бөлігіне айналады.

Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың стратегиялық құжаттарында да шығармашылық әлеуеті жоғары тұлға тәрбиелеу негізгі басымдықтардың бірі ретінде қарастырылған. Жаңартылған білім беру мазмұны, құзыреттілікке негізделген оқыту, функционалдық сауаттылықты дамыту, цифрлық трансформация және жасанды интеллект элементтерін енгізу сияқты бағыттардың барлығы оқушының шығармашылық мүмкіндігін ашуға бағытталған. Сондықтан бастауыш сынып мұғалімінің күнделікті педагогикалық қызметінде креативті ойлауды дамытуға арналған әдістер мен технологияларды жүйелі пайдалану білім беру сапасының маңызды көрсеткішіне айналып отыр.

Креативті ойлау бір күнде қалыптаспайды. Ол ұзақ уақыт бойы жүргізілетін мақсатты, жүйелі әрі ғылыми негізделген педагогикалық жұмыстың нәтижесінде дамиды. Әрбір қызықты сұрақ, әрбір зерттеу тапсырмасы, әрбір шығармашылық жоба, әрбір пікірталас, әрбір тәжірибе баланың ойлау көкжиегін кеңейтіп, оның интеллектуалдық және тұлғалық дамуына ықпал етеді. Сондықтан мұғалім әр сабақта оқушының тек нені үйренгеніне емес, қалай ойлағанына, қандай идея ұсынғанына, қандай жаңалық ашқанына назар аударуы қажет.

Шығармашылықпен ойлайтын оқушы өзгермелі қоғам жағдайында жаңа мүмкіндіктерді тез байқайды, мәселелерді тиімді шешеді, өз ойын еркін жеткізеді, жауапкершілікпен әрекет етеді және өмір бойы білім алуға ұмтылады. Осындай қасиеттер бүгінгі күні кез келген мамандық үшін маңызды әмбебап құзыреттер болып саналады. Сондықтан бастауыш мектепте креативті ойлауды дамыту тек оқу жетістігін арттыру құралы емес, болашақ азаматтың өмірлік табысының негізін қалайтын маңызды педагогикалық міндет болып табылады.

Білім беру тәжірибесі көрсеткендей, шығармашылыққа бағытталған оқыту барысында оқушылардың оқу мотивациясы артады, пәндерге деген қызығушылығы күшейеді, өздігінен ізденуге деген қажеттілігі қалыптасады және академиялық жетістіктері жоғарылайды. Олар жаңа ақпаратты жаттап алудан гөрі оны түсініп, талдап, тәжірибеде қолдануға бейімделеді. Бұл өз кезегінде функционалдық сауаттылықтың, зерттеушілік мәдениеттің және өмірлік құзыреттердің қалыптасуына оң әсер етеді.

Қазіргі бастауыш мектеп мұғалімі үшін ең басты міндеттердің бірі – әрбір баланың бойындағы табиғи шығармашылық қабілетті байқап, оны жүйелі түрде дамыту. Ол үшін оқыту мазмұнын жаңарту жеткіліксіз, сабақтың философиясын өзгерту қажет. Сабақтың орталығында мұғалім емес, белсенді ізденуші, зерттеуші, шығармашылықпен әрекет ететін оқушы тұруы тиіс. Осындай жағдайда ғана заманауи педагогикалық технологиялар өзінің нақты тиімділігін көрсетіп, білім беру сапасының артуына ықпал етеді.

Жүргізілген ғылыми-әдістемелік талдау бастауыш сынып оқушыларының креативті ойлауын дамыту қазіргі білім беру жүйесінің стратегиялық бағыттарының бірі екенін көрсетеді. Креативтілік – тек шығармашылық қабілет емес, ол мәселені жаңаша шешуге, өзгерістерге бейімделуге, білімді өмірлік жағдаяттарда тиімді қолдануға мүмкіндік беретін маңызды құзырет. Сондықтан бастауыш мектептен бастап оқушылардың шығармашылық әлеуетін жүйелі түрде дамыту олардың интеллектуалдық, тұлғалық және әлеуметтік қалыптасуының басты шарты болып табылады.

Заманауи педагогикалық технологиялар, соның ішінде жобалық оқыту, зерттеушілік оқыту, проблемалық оқыту, ойын технологиялары, STEM және STEAM тәсілдері, саралап оқыту, цифрлық білім беру ресурстары мен жасанды интеллект құралдары оқушылардың шығармашылық белсенділігін арттыруға, оқу мотивациясын күшейтуге және функционалдық сауаттылығын дамытуға кең мүмкіндік береді. Бұл технологиялар оқушыны білімді дайын күйінде қабылдайтын пассивті орындаушыдан өзіндік көзқарасы бар, жаңа идея ұсына алатын, шығармашылықпен әрекет ететін белсенді тұлға деңгейіне көтереді.

Бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби құзыреттілігі, шығармашылық көзқарасы және инновациялық педагогикалық тәжірибесі оқушылардың креативті ойлауын қалыптастырудағы шешуші фактор болып табылады. Сондықтан педагогтердің үздіксіз кәсіби дамуы, заманауи әдістемелерді меңгеруі және білім беру үдерісін шығармашылық бағытта ұйымдастыруы білім сапасын арттырудың маңызды тетігі болып қала береді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана.
2. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. Мемлекеттік жалпыға міндетті бастауыш білім беру стандарты. – Астана.
3. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. Бастауыш білім беру пәндерінің оқу бағдарламалары. – Астана.
4. OECD. *PISA 2022 Assessment and Analytical Framework*. Paris: OECD Publishing, 2023.
5. UNESCO. *Reimagining Our Futures Together: A New Social Contract for Education*. Paris, 2021.
6. Torrance E. P. *Torrance Tests of Creative Thinking*. Scholastic Testing Service.
7. Guilford J. P. *The Nature of Human Intelligence*. New York.
8. Robinson K. *Creative Schools: The Grassroots Revolution That's Transforming Education*. Penguin Books.
9. Sternberg R. J. *Creativity: From Potential to Realization*. American Psychological Association.
10. Vygotsky L. S. *Thought and Language*. MIT Press.

11. Piaget J. *The Psychology of Intelligence*. Routledge.
12. Dewey J. *Experience and Education*. Macmillan.
13. Trilling B., Fadel C. *21st Century Skills: Learning for Life in Our Times*. Jossey-Bass.
14. Fullan M. *The New Meaning of Educational Change*. Teachers College Press.
15. Gardner H. *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences*. Basic Books.
16. Resnick M. *Lifelong Kindergarten: Cultivating Creativity through Projects, Passion, Peers, and Play*. MIT Press.
17. Mishra P., Koehler M. *Technological Pedagogical Content Knowledge (TPACK)*.
18. Қазақстандық және халықаралық педагогикалық журналдардағы бастауыш білім беру, шығармашылық ойлау және инновациялық технологиялар бойынша ғылыми мақалалар.

ФИЗИКА ПӘНІН ОҚЫТУДАҒЫ ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯ ЖӘНЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ

Сахауова Гулназ Койлибаевна
Қалмұратұлы Оразалы атындағы жалпы орта мектебінің физика пәні мұғалімі

Аннотация

Бұл мақалада физика пәнін оқытудағы цифрлық трансформация жағдайында жасанды интеллект технологияларын тиімді қолданудың педагогикалық мүмкіндіктері жан-жақты қарастырылады. Білім беру жүйесіндегі цифрландыру үдерісі, жасанды интеллект негізіндегі платформалардың физика сабағындағы рөлі, оқушылардың функционалдық сауаттылығын, зерттеушілік қабілетін, сыни және инженерлік ойлауын дамытудағы ықпалы ғылыми-әдістемелік тұрғыдан талданады. Сонымен қатар физика пәнін оқытуда виртуалды зертханалар, интеллектуалды оқыту жүйелері, цифрлық модельдеу құралдары, үлкен деректерді талдау, бейімделген оқыту технологиялары және генеративті жасанды интеллект сервистерін қолданудың артықшылықтары мен ерекшеліктері сипатталады. Автор қазіргі білім беру кеңістігіндегі мұғалімнің өзгерген кәсіби рөлін, цифрлық құзыреттіліктерді қалыптастырудың маңызын және физика пәнін оқытудың сапасын арттыруға бағытталған инновациялық тәсілдерді қарастырады. Мақала физика пәні мұғалімдеріне, әдіскерлерге және педагогикалық жоғары оқу орындарының білім алушыларына арналған.

Физика – табиғат заңдылықтарын зерттейтін, ғылыми дүниетанымды қалыптастыратын және инженерлік-техникалық ойлаудың негізін қалайтын жетекші пәндердің бірі. Қазіргі қоғамның қарқынды технологиялық дамуы, өндірістің автоматтандырылуы, роботтандырудың кеңеюі және жасанды интеллекттің барлық салаға енуі физика пәнін оқытудың мазмұны мен әдістемесіне жаңа талаптар қойып отыр. Бұрын физика сабақтарының негізгі мақсаты оқушыларға теориялық білім беру және есеп шығаруға үйрету болса, бүгінде негізгі міндеттердің бірі – алған білімді өмірлік жағдаяттарда тиімді пайдалана алатын, күрделі мәселелерді ғылыми тұрғыдан шеше алатын, заманауи цифрлық құралдарды еркін меңгерген тұлғаны қалыптастыру болып табылады.

Әлемдік білім беру кеңістігінде жүріп жатқан цифрлық трансформация тек техникалық жаңарту үдерісі ғана емес. Ол білім беру философиясының өзгеруімен, оқыту парадигмасының жаңаруымен және мұғалімнің кәсіби қызметінің жаңа деңгейге көтерілуімен сипатталады. Цифрлық трансформация нәтижесінде білім беру ортасы оқушының жеке ерекшеліктеріне бейімделетін интеллектуалды экожүйеге айналып келеді. Бұл өзгерістер физика сияқты күрделі ғылыми пәндерді оқытуда ерекше маңызды болып саналады.

Физика сабақтарында көптеген құбылыстарды тікелей бақылау мүмкін емес. Мысалы, атом құрылысы, электр өрісі, магнит индукциясы, кванттық процестер немесе ғарыштық құбылыстар оқушылардың көз алдына нақты елестемейді. Мұндай жағдайда цифрлық модельдер мен жасанды интеллект негізіндегі визуализация құралдары теориялық білімді нақты тәжірибемен ұштастыруға мүмкіндік береді. Нәтижесінде оқушылар күрделі ұғымдарды әлдеқайда жеңіл қабылдайды.

Жасанды интеллект технологиялары соңғы бірнеше жыл ішінде білім беру жүйесіне белсенді түрде енгізіле бастады. Олар тек ақпарат іздеу немесе мәтін құрастыру құралы ғана емес, оқыту процесінің толыққанды интеллектуалды серіктесіне айналып келеді. Бүгінгі таңда жасанды интеллект оқушының білім деңгейін автоматты түрде анықтап, оның әлсіз тұстарын талдай алады, жеке оқу траекториясын құрастырады, тапсырмаларды саралап ұсынады, кері байланысты автоматты түрде береді және оқу жетістіктерін болжай алады.

Физика пәнінде мұндай мүмкіндіктер ерекше құнды. Себебі әрбір оқушының математикалық дайындығы, логикалық ойлауы және кеңістіктік елестету қабілеті әртүрлі болады. Бір оқушы механика есептерін оңай шығарса, екіншісі электр құбылыстарын жақсы меңгеруі мүмкін. Ал үшінші оқушы тәжірибелік жұмыстарда жоғары нәтиже көрсеткенімен, теориялық тапсырмаларда қиындық көреді. Жасанды интеллект дәл осындай ерекшеліктерді анықтап, әрбір білім алушыға жеке ұсыныстар жасай алады.

Қазақстан Республикасында білім беру жүйесін цифрландыру мемлекеттік деңгейде қолдау тауып келеді. Орта білім мазмұнын жаңарту, STEM білім беру бағытын дамыту, робототехника кабинеттерін ашу, цифрлық білім ресурстарын кеңінен пайдалану және жасанды интеллект элементтерін білім беру процесіне енгізу қазіргі білім саясатының маңызды бағыттарының біріне айналды. Бұл жағдай физика пәні мұғалімдерінің кәсіби құзыреттілігіне жаңа талаптар қояды.

Қазіргі заман мұғалімі тек пәндік біліммен ғана шектелмеуі тиіс. Ол цифрлық технологияларды еркін пайдаланып, оқушылардың зерттеушілік қызметін ұйымдастыра алатын, жобалық оқыту әдістерін меңгерген, жасанды интеллект құралдарын сабақтың мақсатына сәйкес тиімді қолданатын кәсіби маман болуы қажет.

Физика пәнінің ерекшелігі – ғылыми эксперименттердің көптігі. Дегенмен мектеп жағдайында барлық тәжірибелерді орындауға мүмкіндік бола бермейді. Кейбір зертханалық жұмыстар қымбат құралдарды қажет етеді, кейбір тәжірибелер қауіпті болуы мүмкін немесе көп уақыт алады. Мұндай жағдайда виртуалды зертханалар үлкен мүмкіндік береді.

Цифрлық симуляциялар оқушыларға тәжірибені бірнеше рет қайталап көруге, өлшеулер жүргізуге, әртүрлі параметрлерді өзгертіп, нәтижелерін салыстыруға мүмкіндік береді. Бұл ғылыми зерттеу мәдениетін қалыптастыруға ықпал етеді.

Жасанды интеллект негізіндегі зертханалар оқушылардың әрекеттерін бақылап, олардың жіберген қателіктерін автоматты түрде анықтай алады. Сонымен қатар әрбір тәжірибеден кейін оқушының түсіну деңгейін бағалап, келесі тапсырмаларды соған сәйкес бейімдейді.

Физика пәнін оқытудағы цифрлық трансформацияның тағы бір маңызды бағыты – үлкен деректерді пайдалану. Бұрын мұғалім әрбір оқушының үлгерімін тек журнал арқылы бақыласа, қазіргі цифрлық платформалар мыңдаған оқу әрекеттерін автоматты түрде талдай алады. Қандай есептерде қате жіберілді, қай тақырыптар қиындық туғызды, қандай уақыт аралығында оқу белсенділігі төмендеді – осының барлығы бірнеше секунд ішінде анықталады.

Осындай аналитикалық мүмкіндіктер мұғалімнің жұмысын жеңілдетіп қана қоймай, оқу процесін дәлелді деректер негізінде ұйымдастыруға жағдай жасайды.

Цифрлық технологиялар физика сабағын дәстүрлі лекциядан зертханалық-зерттеушілік алаңға айналдырады. Сабақ барысында оқушылар тек мұғалімді тыңдамайды. Олар модель құрады, болжам жасайды, тәжірибе жүргізеді, алынған нәтижелерді салыстырады, жасанды интеллекттің ұсынған қорытындыларын талдайды және өз шешімдерін дәлелдеуге үйренеді.

Бұл тәсіл оқушылардың жоғары деңгейдегі ойлау дағдыларын дамытуға ықпал етеді.

Физика ғылымының көптеген бөлімдері математикамен, информатикамен, инженериямен және технологиямен тығыз байланысты. Сондықтан қазіргі білім беру жүйесінде STEM бағыты ерекше мәнге ие болып отыр. STEM білім берудің негізгі мақсаты – пәндерді жеке-жеке оқыту емес, олардың арасындағы табиғи байланысты көрсету.

Жасанды интеллект STEM сабақтарының тиімділігін бірнеше есе арттыра алады. Мысалы, оқушылар Arduino немесе басқа микроконтроллерлер арқылы жоба жасап жатқан кезде жасанды интеллект бағдарламалау кодындағы қателерді анықтай алады, құрылғының жұмысын модельдейді және жобаны жетілдіру бойынша ұсыныстар береді.

Физика сабақтарында инженерлік есептерді орындау барысында генеративті жасанды интеллект бірнеше балама шешім ұсына алады. Бірақ мұғалім оқушыларға дайын жауапты көшіріп алуды емес, ұсынылған идеяларды ғылыми тұрғыдан талдауды үйретуі қажет.

Бұл жерде мұғалімнің кәсіби шеберлігі ерекше маңызды.

Жасанды интеллект мұғалімді алмастырмайды. Ол мұғалімнің кәсіби көмекшісі ретінде әрекет етеді. Сабақ жоспарын дайындау, сараланған тапсырмалар әзірлеу, бағалау критерийлерін құру, тәжірибелік жұмыстарды жоспарлау, күрделі физикалық процестердің көрнекі модельдерін жасау сияқты көптеген жұмыстарды автоматтандыру арқылы мұғалім шығармашылық қызметке көбірек уақыт бөле алады.

Физика пәнін оқытуда цифрлық трансформацияның маңызды нәтижелерінің бірі – оқушылардың оқу мотивациясының артуы. Заманауи цифрлық ортада өскен оқушылар интерактивті технологияларға қызығушылық танытады. Олар күрделі формулаларды жаттаудан гөрі тәжірибе жасап, модель құрып, нәтижені визуалды түрде көруге бейім.

Сондықтан қазіргі физика сабағы оқушының белсенді әрекетіне негізделген зерттеу кеңістігіне айналуы тиіс.

Физикадағы көптеген заңдар мен құбылыстарды жасанды интеллект арқылы үш өлшемді модельдерде көрсету оқушылардың кеңістіктік ойлауын дамытады. Электромагниттік өрістердің таралуы, жарықтың сынуы, толқындардың интерференциясы немесе планеталардың қозғалысы сияқты күрделі тақырыптарды визуалды түрде меңгеру әлдеқайда тиімді болады.

Сонымен бірге жасанды интеллект әрбір оқушының сұрақтарына жедел жауап бере алады, қосымша түсініктемелер береді және білімдегі олқылықтарды бірден анықтайды. Мұндай мүмкіндік әсіресе үлкен сыныптарда маңызды, өйткені мұғалім барлық оқушыға бір уақытта жеке кеңес бере алмайды.

Физика пәнін оқытудағы цифрлық трансформация тек технологиялық жаңалық емес, ол педагогикалық ойлаудың жаңа кезеңі болып табылады. Бұл кезеңде білім беру мазмұны тұлғаға бағытталады, оқыту дербестенеді, зерттеушілік әрекет күшейеді және мұғалімнің рөлі ақпарат жеткізушіден оқу процесінің ұйымдастырушысы мен ғылыми кеңесшісіне өзгереді.

Жасанды интеллект пен цифрлық технологиялардың үйлесімді қолданылуы физика пәнінің күрделі мазмұнын жеңілдетіп қана қоймай, оқушылардың ғылыми дүниетанымын, функционалдық сауаттылығын және инженерлік мәдениетін қалыптастырудың жаңа мүмкіндіктерін ашады.

Цифрлық трансформация жағдайында физика пәнін оқыту дәстүрлі білім берудің шекарасынан шығып, ғылыми зерттеу, инженерлік модельдеу және интеллектуалды талдау элементтері біріктірілген күрделі педагогикалық жүйеге айналып келеді. Мұндай жүйеде оқушы білімді дайын күйінде қабылдамайды, керісінше ақпаратты талдап, салыстырып, тәжірибе жүргізіп, алынған нәтижелер негізінде өзіндік қорытынды жасауға үйренеді. Осы тұрғыдан алғанда жасанды интеллект физика сабақтарының құрылымын жаңаша ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

Физика пәнінің басты ерекшелігі – оның экспериментке негізделуі. Теориялық заңдардың барлығы тәжірибе арқылы дәлелденеді. Дегенмен мектеп жағдайында көптеген тәжірибелерді орындауға мүмкіндік бола бермейді. Кейбір құралдардың қымбат болуы, қауіпсіздік талаптары немесе зертханалық жабдықтардың жеткіліксіздігі оқыту сапасына әсер етеді. Осындай жағдайда цифрлық технологиялар мен жасанды интеллект физикалық эксперименттердің жаңа форматын қалыптастырады.

Виртуалды зертханалар оқушыларға кез келген физикалық процесті бірнеше рет қайталап орындауға мүмкіндік береді. Егер дәстүрлі зертханада бір құрал бұзылып қалса немесе өлшеу қателігі орын алса, тәжірибені қайта өткізу қиындық туғызуы мүмкін. Ал виртуалды ортада тәжірибені шексіз қайталауға болады. Әрбір тәжірибеде параметрлерді өзгертіп, нәтижелерді салыстыру арқылы оқушылар ғылыми заңдылықтарды тереңірек түсінеді.

Мысалы, дененің еркін түсу заңын түсіндіру барысында ауырлық үдеуінің шамасын, дененің массасын немесе ауа кедергісін өзгертіп көруге болады. Нәтижесінде оқушы тек формуланы жаттап қана қоймай, физикалық құбылыстың ішкі механизмін түсінеді. Бұл ғылыми ойлаудың қалыптасуына үлкен ықпал етеді.

Жасанды интеллект осындай тәжірибелер барысында оқушының әрекеттерін талдап, оның қандай кезеңде қателескенін анықтай алады. Егер білім алушы тәжірибені дұрыс орындамаған болса, жүйе автоматты түрде түсіндірме береді немесе қосымша тапсырмалар ұсынады. Мұндай жедел кері байланыс дәстүрлі оқытуда әрдайым жүзеге аса бермейді.

Физика сабақтарында қолданылатын цифрлық платформалар оқушылардың білім деңгейіне қарай тапсырмаларды автоматты түрде бейімдей алады. Мысалы, Ньютон заңдарын жақсы меңгерген оқушыға күрделі динамикалық есептер ұсынылса, негізгі ұғымдарды әлі толық игермеген оқушыға қарапайым практикалық тапсырмалар беріледі. Бұл сараланған оқытуды сапалы ұйымдастырудың тиімді жолдарының бірі болып табылады.

Жасанды интеллекттің тағы бір маңызды артықшылығы – күрделі ғылыми мәтіндерді жеңіл тілде түсіндіре алу қабілеті. Физикадағы көптеген анықтамалар мен заңдар ғылыми терминдерге бай болғандықтан, кейбір оқушылар оларды қабылдауда қиындық көреді. Интеллектуалды жүйелер бір ұғымды бірнеше түрлі деңгейде түсіндіре алады: бастауыш түсінік ретінде, ғылыми тілде немесе өмірлік мысалдар арқылы. Бұл оқушылардың танымдық мүмкіндіктеріне сәйкес оқытуды ұйымдастыруға жағдай жасайды.

Қазіргі уақытта генеративті жасанды интеллект құралдары физика мұғалімдерінің күнделікті жұмысын айтарлықтай жеңілдетуде. Сабақ жоспарын құру, оқу мақсаттарына сәйкес тапсырмалар дайындау, қалыптастырушы бағалау сұрақтарын әзірлеу, тәжірибелік жұмыстардың сипаттамасын жазу, бақылау жұмыстарының бірнеше нұсқасын жасау сияқты көптеген жұмыстарды қысқа уақыт ішінде орындауға мүмкіндік береді.

Мысалы, мұғалім белгілі бір тақырып бойынша әртүрлі деңгейдегі есептерді бірнеше секунд ішінде дайындай алады. Сонымен қатар жүйе есептердің дұрыс шешімдерін, бағалау критерийлерін және дескрипторларын бірге ұсынады. Бұл мұғалімнің уақытын үнемдеп қана қоймай, оқу материалдарының сапасын арттырады.

Физика сабағында қолданылатын жасанды интеллект құралдары оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуда да маңызды рөл атқарады. Бұрын есептің бір ғана дұрыс шешімі қарастырылса, қазіргі цифрлық орта бірнеше түрлі шешім ұсынуға мүмкіндік береді. Оқушылар ұсынылған нұсқаларды салыстырып, олардың артықшылықтары мен кемшіліктерін ғылыми тұрғыдан талдайды. Бұл сыни ойлауды қалыптастырады.

Физика пәнін оқытудағы маңызды бағыттардың бірі – инженерлік жобалау. Оқушылар белгілі бір техникалық мәселені шешуге арналған құрылғы моделін жасап, оның жұмыс принципін түсіндіреді. Жасанды интеллект осындай жобаларды әзірлеу барысында қажетті ақпараттарды жүйелеп, материалдарды таңдауға көмектеседі, конструкцияның тиімділігін болжайды және ықтимал қателіктерді алдын ала анықтай алады.

Мысалы, күн энергиясын пайдаланатын шағын электр станциясының моделін жасау кезінде жасанды интеллект күн панельдерінің тиімді орналасуын есептеп, қуат өндіру көрсеткіштерін модельдей алады. Бұл оқушылардың инженерлік мәдениетін қалыптастыруға ықпал етеді.

Физика сабағында цифрлық трансформацияның тағы бір маңызды элементі – деректерді өңдеу мәдениетін қалыптастыру. Қазіргі ғылым үлкен көлемдегі ақпаратпен жұмыс істеуді талап етеді. Оқушылар

тәжірибе нәтижелерін жинақтап, оларды диаграмма, график немесе математикалық модель түрінде өңдей білуі қажет. Жасанды интеллект мұндай жұмыстарды орындауды жеңілдетеді.

Эксперимент нәтижелері автоматты түрде кестеге енгізіліп, графиктер салынады, статистикалық көрсеткіштер есептеледі. Оқушылар уақытты есептеуге емес, нәтижелерді ғылыми тұрғыдан талдауға көбірек көңіл бөледі. Бұл зерттеушілік құзыреттіліктің қалыптасуына әсер етеді.

Физикадағы математикалық модельдеу цифрлық технологиялардың көмегімен жаңа деңгейге көтерілуде. Бұрын көптеген есептер қағазда шығарылса, қазір модельдеу бағдарламалары қозғалыс траекториясын, күштердің әсерін немесе электр тізбектерінің жұмысын нақты уақыт режимінде көрсетеді. Мұндай көрнекілік теориялық білімнің тәжірибемен байланысын күшейтеді.

Жасанды интеллекттің маңызды қызметтерінің бірі – білім алушылардың оқу жетістіктерін болжау. Жүйе әрбір оқушының сабаққа қатысу белсенділігін, тапсырмаларды орындау жылдамдығын, тест нәтижелерін және басқа көрсеткіштерді талдай отырып, үлгерімнің өзгеру ықтималдығын анықтай алады. Бұл мұғалімге оқу процесіне дер кезінде түзетулер енгізуге мүмкіндік береді.

Сонымен қатар цифрлық платформалар әрбір оқушының оқу портфолиосын автоматты түрде қалыптастырады. Онда орындалған зертханалық жұмыстар, есептер, жобалар, шығармашылық тапсырмалар және жетістіктер толық сақталады. Мұндай жүйе оқушының ұзақ мерзімді даму динамикасын бақылауға мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект физика пәнін инклюзивті білім беру жағдайында да тиімді ұйымдастыруға ықпал етеді. Көру қабілеті төмен оқушылар үшін мәтінді дыбыстау, есту қабілеті бұзылған балалар үшін автоматты субтитрлер құру, оқу қарқынын жеке реттеу сияқты мүмкіндіктер білімнің қолжетімділігін арттырады. Бұл білім берудегі тең мүмкіндіктер қағидатын жүзеге асыруға ықпал етеді.

Физика пәнін оқыту барысында оқушылардың мотивациясын арттыру үшін ойын технологиялары кеңінен қолданылады. Жасанды интеллект элементтері енгізілген геймификация оқушылардың пәнге деген қызығушылығын күшейтеді. Деңгейлік тапсырмалар, виртуалды марапаттар, ғылыми миссиялар, инженерлік квесттер және цифрлық жарыстар оқу процесін тартымды етеді.

Мысалы, «Ғарыш станциясын құтқару» немесе «Марсқа экспедиция» сияқты виртуалды тапсырмаларда оқушылар физика заңдарын пайдалана отырып күрделі мәселелерді шешеді. Әрбір дұрыс орындалған әрекет үшін жүйе ұпай береді және келесі кезеңге өтуге мүмкіндік жасайды. Мұндай тапсырмалар теориялық білімнің практикалық маңызын түсінуге көмектеседі.

Цифрлық трансформация жағдайында мұғалімнің кәсіби қызметі де айтарлықтай өзгеруде. Мұғалім енді тек ақпарат көзі емес, оқушылардың зерттеу қызметін ұйымдастырушы, кеңесші және бағыттаушы рөлін атқарады. Сондықтан қазіргі физика мұғалімі пәндік біліммен қатар цифрлық педагогика негіздерін, жасанды интеллект құралдарын және деректерді талдау технологияларын меңгеруі қажет.

Кәсіби даму барысында мұғалім жаңа цифрлық платформаларды игеріп қана қоймай, олардың педагогикалық тиімділігін бағалай білуі тиіс. Әрбір технология оқу мақсатына сәйкес қолданылған жағдайда ғана жоғары нәтиже береді. Сондықтан технологияны қолданудың өзі мақсат емес, ол білім сапасын арттырудың құралы болуы керек.

Жасанды интеллект көмегімен дайындалған оқу материалдарын пайдалану кезінде академиялық адалдық мәселесіне ерекше назар аудару қажет. Оқушылар дайын жауаптарды көшіріп алмай, алынған ақпаратты талдап, ғылыми дәлелдермен негіздеуді үйренуі тиіс. Мұғалім тапсырмаларды шығармашылық сипатта ұйымдастырып, әрбір білім алушының өзіндік пікірін қалыптастыруға жағдай жасауы қажет.

Физика сабақтарында қолданылатын генеративті жасанды интеллект құралдары оқушылардың ғылыми тілін дамытуға да мүмкіндік береді. Олар зертханалық жұмыстар бойынша есептерді рәсімдеуге, ғылыми мақалаларға аннотация жазуға, эксперимент нәтижелерін түсіндіруге және ғылыми терминдерді дұрыс қолдануға үйренеді. Бұл жоғары оқу орнына дайындық деңгейін арттырады.

Цифрлық білім беру ортасының тағы бір артықшылығы – мектеп пен жоғары оқу орындары арасындағы сабақтастықты нығайту. Университеттердің ашық зертханалары, халықаралық ғылыми платформалар, онлайн дәрістер мен виртуалды конференциялар мектеп оқушылары үшін қолжетімді болуда. Жасанды интеллект осы ресурстарды оқушының қызығушылығына сәйкес іріктеп, жеке оқу бағытын қалыптастыра алады.

Физика ғылымы қарқынды дамып отырған қазіргі кезеңде білім мазмұны да үздіксіз жаңарып отырады. Сондықтан мұғалімнің де, оқушының да өмір бойы білім алу дағдысын қалыптастыру ерекше маңызды. Жасанды интеллект дәл осы үздіксіз білім алу мәдениетін дамытуға ықпал ететін тиімді құралдардың біріне айналып келеді.

Осылайша цифрлық трансформация физика пәнін оқытудың барлық құрамдас бөліктерін – мақсаттарын, мазмұнын, әдістерін, бағалау жүйесін және мұғалімнің кәсіби қызметін түбегейлі жаңартып отыр. Бұл өзгерістердің тиімділігі технологиялардың көптігімен емес, олардың педагогикалық тұрғыдан сауатты және ғылыми негізделген қолданылуымен анықталады.

Физика пәнін оқытудағы цифрлық трансформацияның табысты жүзеге асуы ең алдымен сабақтың дұрыс педагогикалық жобалануына байланысты. Егер цифрлық құралдар тек көрнекілік ретінде ғана қолданылса, олардың мүмкіндігі толық ашылмайды. Ал жасанды интеллект оқыту әдістемесінің құрамдас бөлігі ретінде

қарастырылған жағдайда ғана білім сапасының нақты артуына ықпал етеді. Сондықтан әрбір физика сабағында цифрлық технологиялар оқу мақсатына сәйкес жоспарланып, білім алушының танымдық әрекетін белсендіруге бағытталуы тиіс.

Сабақтың кіріспе кезеңінде жасанды интеллект оқушылардың алдыңғы білімін анықтауға мүмкіндік береді. Интеллектуалды тестілеу жүйелері бірнеше минут ішінде білім алушылардың дайындық деңгейін бағалап, тақырып бойынша кездесетін негізгі қиындықтарды анықтайды. Мұғалім алынған аналитикалық мәліметтер негізінде сабақтың мазмұнын нақтылап, қажетті түзетулер енгізе алады. Бұл оқу уақытын тиімді пайдалануға және сараланған оқытуды ұйымдастыруға жағдай жасайды.

Жаңа тақырыпты түсіндіру барысында цифрлық визуализация ерекше маңызға ие. Физикадағы көптеген ұғымдар көзге көрінбейтін немесе микродүниеде өтетін құбылыстарға негізделген. Электрондардың қозғалысы, электр өрісінің таралуы, магнит индукциясы, ядролық реакциялар, толқындық процестер немесе кванттық құбылыстарды оқушылардың елестетуі әрдайым оңай емес. Жасанды интеллект негізіндегі үш өлшемді модельдер осы күрделі процестерді нақты әрі көрнекі түрде бейнелейді. Оқушы формуланы ғана емес, оның физикалық мағынасын терең түсіне бастайды.

Физика есептерін шығару барысында да интеллектуалды технологиялардың мүмкіндігі зор. Жасанды интеллект есептің бірнеше шешу жолын ұсына алады, математикалық түрлендірулердің дұрыстығын тексереді және есептің физикалық мәнін түсіндіреді. Дегенмен мұғалім оқушыларға дайын жауапты пайдалануды емес, ұсынылған шешімдерді талдап, ең тиімді тәсілді таңдауды үйретуі қажет. Бұл ғылыми ойлау мәдениетін қалыптастырады.

Зертханалық жұмыстар цифрлық трансформация жағдайында жаңа сипатқа ие болады. Виртуалды және толықтырылған шынайылық технологиялары күрделі тәжірибелерді қауіпсіз орындауға мүмкіндік береді. Мысалы, электр тізбектерін құрастыру, ядролық физика тәжірибелері, оптикалық құбылыстар немесе астрономиялық бақылаулар цифрлық ортада дәл әрі қауіпсіз орындалады. Оқушылар тәжірибе нәтижелерін бірнеше рет салыстырып, өлшеу дәлдігін арттыра алады.

Жасанды интеллект әрбір зертханалық жұмыстың орындалу барысын автоматты түрде бағалай алады. Жүйе тәжірибенің кезеңдерін бақылап, өлшеулердің дұрыстығын тексереді, есептеулердегі қателерді анықтайды және нәтижелерді ғылыми тұрғыдан түсіндіруге бағытталған ұсыныстар береді. Мұндай мүмкіндік қалыптастырушы бағалаудың сапасын арттырады.

Физика пәнінде жобалық оқыту ерекше орын алады. Цифрлық трансформация жағдайында оқушылар ғылыми жобаларды орындау барысында жасанды интеллекттің аналитикалық мүмкіндіктерін пайдалана алады. Олар әдебиеттерді жүйелейді, ғылыми ақпараттарды салыстырады, тәжірибелердің нәтижелерін өңдейді, математикалық модельдер құрады және қорытындылардың дұрыстығын тексереді. Бұл ғылыми зерттеу жұмыстарының сапасын арттырады.

Жобалық жұмыстардың тақырыптары қазіргі ғылым мен техниканың өзекті мәселелерімен байланысты болуы мүмкін. Мысалы, жаңартылатын энергия көздерінің тиімділігі, электр көліктерінің жұмыс принциптері, күн батареяларының өнімділігі, жел энергетикасы, смарт-үйлердегі физикалық жүйелер, ғарыштық технологиялар немесе жасанды интеллекттің энергетикадағы қолданылуы сияқты тақырыптар оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырады.

Физика пәнін оқытудағы цифрлық трансформация функционалдық сауаттылықты дамытуға да тікелей ықпал етеді. Оқушылар физикалық заңдарды тек есеп шығаруда ғана емес, күнделікті өмірдегі мәселелерді шешуде де қолдануға үйренеді. Энергияны үнемдеу, тұрмыстық құрылғылардың жұмыс тиімділігін анықтау, көлік қауіпсіздігі, климаттық өзгерістер, қоршаған ортаны қорғау сияқты өмірлік жағдайлар физикалық білімнің практикалық маңызын көрсетеді.

Жасанды интеллекттің көмегімен мұғалім әрбір оқушының жеке оқу траекториясын қалыптастыра алады. Оқу жетістіктері, қызығушылықтары, қарқыны және қабілеттері негізінде жүйе жеке тапсырмалар ұсынады. Мұндай тәсіл оқушылар арасындағы білім алшақтығын азайтып, әрқайсысының әлеуетін толық ашуға мүмкіндік береді.

Цифрлық трансформация мұғалімнің кәсіби құзыреттілігін үздіксіз жетілдіруді талап етеді. Физика пәнінің мұғалімі цифрлық педагогика, жасанды интеллект, деректерді талдау, виртуалды зертханалар, STEM және инженерлік білім беру бағыттары бойынша білімін тұрақты түрде жаңартып отыруы тиіс. Бұл кәсіби даму қазіргі заман педагогінің маңызды көрсеткішіне айналып отыр.

Сонымен қатар цифрлық білім беру ортасында ақпараттық қауіпсіздік пен академиялық адалдық мәселелері ерекше назар аударуды қажет етеді. Жасанды интеллект ұсынған ақпараттың ғылыми дәлдігін тексеру, дереккөздерді дұрыс пайдалану, авторлық құқықты сақтау және дайын материалдарды механикалық көшіруге жол бермеу – мұғалімнің басты міндеттерінің бірі. Оқушылар жасанды интеллектті көмекші құрал ретінде пайдаланып, өздерінің ғылыми пайымдауларын қалыптастыруы тиіс.

Физика пәнін оқытуда жасанды интеллектті қолданудың тағы бір маңызды бағыты – білім сапасын басқару. Цифрлық платформалар арқылы алынған аналитикалық мәліметтер мектеп әкімшілігіне, әдістемелік бірлестіктерге және мұғалімдерге оқу процесінің тиімділігін бағалауға мүмкіндік береді. Белгілі бір тақырыптар бойынша үлгерімнің төмендеу себептері анықталып, дер кезінде түзету жұмыстары жүргізіледі. Бұл дәлелдерге негізделген басқару мәдениетін қалыптастырады.

Болашақта физика пәнін оқыту жасанды интеллектпен одан әрі тығыз ықпалдаса түсетіні сөзсіз. Интеллектуалды виртуалды зертханалар, цифрлық егіздер (Digital Twin), толықтырылған және аралас шынайылық технологиялары, бейімделген оқыту платформалары мен интеллектуалды бағалау жүйелері мектеп тәжірибесінің ажырамас бөлігіне айналады. Мұндай жағдайда физика мұғалімінің шығармашылық әлеуеті, зерттеушілік мәдениеті және цифрлық құзыреттілігі білім сапасын анықтайтын негізгі факторлардың бірі болады.

Ең бастысы – жасанды интеллект педагогтің орнын басатын құрал емес, оның кәсіби қызметін қолдайтын интеллектуалды серіктес екендігін түсіну қажет. Мұғалімнің ғылыми білімі, педагогикалық шеберлігі, тәрбиелік ықпалы және тұлғалық қарым-қатынасы ешбір технологиямен алмастырылмайды. Сондықтан цифрлық трансформацияның басты мақсаты – мұғалімді алмастыру емес, оның кәсіби мүмкіндіктерін кеңейту.

Физика пәнін оқытудағы цифрлық трансформация білім алушылардың ғылыми дүниетанымын қалыптастыруға, инженерлік мәдениетін дамытуға, зерттеушілік қабілеттерін жетілдіруге және халықаралық деңгейдегі бәсекеге қабілетті тұлға тәрбиелеуге бағытталған ұзақ мерзімді стратегиялық үдеріс болып табылады. Жасанды интеллекттің педагогикалық мүмкіндіктерін ғылыми негізде және мақсатты түрде пайдалану физика сабағын жаңа сапалық деңгейге көтеріп, оқушылардың білім нәтижелерін айтарлықтай жақсартуға мүмкіндік береді.

Осылайша физика пәнін оқытудағы цифрлық трансформация мен жасанды интеллект технологияларының тиімді интеграциясы білім мазмұнын жаңартудың, оқыту әдістерін жетілдірудің және мұғалімнің кәсіби қызметін дамытудың маңызды бағыты болып табылады. Инновациялық технологияларды педагогикалық мақсатқа сәйкес қолдану арқылы оқушылардың пәнге деген қызығушылығы артып, ғылыми сауаттылығы, функционалдық құзыреттілігі, шығармашылық және инженерлік ойлауы қалыптасады. Бұл өз кезегінде еліміздің ғылыми-технологиялық әлеуетін арттыруға қабілетті жас ұрпақты тәрбиелеудің сенімді негізін қалайды.

Физика пәнін оқытудағы цифрлық трансформация білім беру жүйесінің сапалық жаңа кезеңге өтуінің маңызды көрсеткіші болып табылады. Бұл үдеріс оқыту мазмұнын жаңартумен ғана шектелмей, білім беру философиясын, мұғалімнің кәсіби қызметін, оқушының оқу әрекетін және бағалау жүйесін кешенді түрде өзгертеді. Жасанды интеллект технологиялары физика пәнінің күрделі теориялық материалдарын түсіндіруді жеңілдетіп, тәжірибелік жұмыстарды ұйымдастырудың жаңа мүмкіндіктерін ашады, оқушылардың зерттеушілік және инженерлік ойлауын дамытуға ықпал етеді.

Мақалада қарастырылған ғылыми-әдістемелік талдау көрсеткендей, жасанды интеллект физика сабақтарында оқу материалдарын саралау, жеке оқу траекторияларын қалыптастыру, виртуалды зертханаларды ұйымдастыру, білім нәтижелерін талдау және мұғалімнің кәсіби қызметін оңтайландыру бағыттарында жоғары тиімділік танытады. Сонымен бірге бұл технологияларды қолдану барысында педагогикалық мақсаттың басымдығын сақтау, академиялық адалдықты қамтамасыз ету және оқушылардың сыни ойлауын дамыту ерекше маңызға ие.

Болашақта цифрлық технологиялар мен жасанды интеллекттің мүмкіндіктері одан әрі кеңейіп, физика пәнін оқытудың мазмұны мен әдістемесін жаңа деңгейге көтереді. Сондықтан қазіргі физика мұғалімі цифрлық құзыреттілігі жоғары, инновациялық технологияларды ғылыми негізде қолдана алатын, зерттеушілік мәдениеті қалыптасқан кәсіби маман болуы тиіс. Осындай педагогтердің қызметі ғана білім алушылардың ғылыми дүниетанымын кеңейтіп, халықаралық талаптарға сай бәсекеге қабілетті тұлға қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана.
2. Қазақстан Республикасының «Педагог мәртебесі туралы» Заңы. – Астана.
3. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігінің орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты.
4. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламалары.
5. UNESCO. *Artificial Intelligence and Education: Guidance for Policy Makers*. – Paris, 2023.
6. UNESCO. *Global Education Monitoring Report*. – Paris, 2024.
7. OECD. *Education at a Glance 2024*. – Paris: OECD Publishing.
8. OECD. *PISA 2022 Results*. – Paris, 2023.
9. World Economic Forum. *The Future of Jobs Report*. – Geneva, 2025.
10. European Commission. *Digital Education Action Plan*. – Brussels.
11. Halliday D., Resnick R., Walker J. *Fundamentals of Physics*. – Wiley.
12. Serway R., Jewett J. *Physics for Scientists and Engineers*. – Cengage Learning.
13. Tipler P., Mosca G. *Physics for Scientists and Engineers*. – W.H. Freeman.
14. Hewitt P. *Conceptual Physics*. – Pearson.
15. Hestenes D. *Modeling Instruction in Physics*. – Arizona State University.
16. Mayer R. *Multimedia Learning*. – Cambridge University Press.
17. Mishra P., Koehler M. *Technological Pedagogical Content Knowledge (TPACK)*.
18. Koehler M., Mishra P. *Handbook of Technological Pedagogical Content Knowledge for Educators*.
19. Fullan M. *The New Meaning of Educational Change*. – Routledge.

20. Luckin R. *Machine Learning and Human Intelligence*. – UCL Institute of Education.
21. Holmes W., Bialik M., Fadel C. *Artificial Intelligence in Education*. – Center for Curriculum Redesign.
22. Siemens G. *Learning Analytics and Educational Data Mining*.
23. Қазақстандық физика пәнін оқыту әдістемесіне арналған ғылыми-әдістемелік еңбектер мен оқу құралдары.
24. STEM-білім беру және цифрлық педагогика бойынша халықаралық ғылыми мақалалар.
25. Жасанды интеллектті білім беру үдерісінде қолдануға арналған заманауи ғылыми жарияланымдар.

ИНФОРМАТИКА ПӘНІНДЕ ГЕНЕРАТИВТІ AI ҚҰРАЛДАРЫН ПАЙДАЛАНУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ XXI ҒАСЫР ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Алменов Баходир Курбоналиевич
Түркістан облысы Мақтаарал ауданы
"Ғ. Мүсірепов атындағы №53 жалпы білім беретін мектеп" коммуналдық мемлекеттік мекемесінің информатика пәні мұғалімі

Аннотация

Бұл мақалада информатика пәнінде генеративті жасанды интеллект (Generative AI) құралдарын тиімді пайдалану арқылы оқушылардың XXI ғасыр дағдыларын қалыптастырудың ғылыми-әдістемелік негіздері жан-жақты қарастырылады. Генеративті AI технологияларының білім беру жүйесіндегі орны, олардың информатика сабағында алгоритмдік ойлау, креативтілік, сыни ойлау, коммуникация, бірлескен жұмыс, цифрлық сауаттылық және проблемаларды шешу қабілеттерін дамытудағы педагогикалық мүмкіндіктері талданады. Сонымен қатар ChatGPT, Gemini, Claude, Microsoft Copilot, GitHub Copilot, DALL·E және басқа да генеративті интеллект құралдарын сабақта қауіпсіз әрі тиімді пайдаланудың әдістемелік жолдары сипатталады. Мақалада мұғалімнің өзгерген кәсіби рөлі, промпт-инженерия негіздері, академиялық адалдық мәселелері, цифрлық этика және жасанды интеллектті қолдану арқылы білім сапасын арттырудың заманауи тәсілдері ғылыми тұрғыдан негізделген. Материал информатика пәні мұғалімдеріне, әдіскерлерге және педагогикалық жоғары оқу орындарының білім алушыларына арналған.

Қоғамның цифрлық трансформациясы білім беру жүйесіне түбегейлі өзгерістер енгізіп отыр. Соңғы бірнеше жыл ішінде жасанды интеллект технологияларының даму қарқыны бұрын-соңды болмаған деңгейге жетті. Әсіресе генеративті жасанды интеллекттің пайда болуы білім беру кеңістігіндегі оқыту әдістерін қайта қарауға мүмкіндік берді. Егер бұған дейін ақпараттық технологиялар негізінен дайын ақпаратты өңдеуге бағытталса, қазіргі генеративті интеллект мәтін, бағдарламалық код, сурет, бейне, дыбыс және күрделі аналитикалық материалдарды өздігінен құрастыра алады. Бұл ерекшелік білім беру жүйесінде жаңа педагогикалық мүмкіндіктердің қалыптасуына негіз болды.

Информатика пәні цифрлық қоғамның басты құзыреттіліктерін қалыптастыратын негізгі оқу пәндерінің бірі болып саналады. Сондықтан жасанды интеллект мүмкіндіктерін ең алдымен осы пән арқылы тиімді енгізу білім сапасын арттырудың маңызды бағыттарының біріне айналып отыр. Қазіргі информатика сабағы тек бағдарламалау тілдерін немесе компьютер құрылғыларын үйретумен шектелмеуі тиіс. Ол оқушыларды цифрлық экономика жағдайында өмір сүріп, еңбек етуге дайындайтын инновациялық орта болуы қажет.

XXI ғасыр дағдылары ұғымы қазіргі халықаралық білім беру саясатында ерекше орын алады. Бұл дағдыларға сыни ойлау, креативтілік, коммуникация, коллаборация, ақпараттық сауаттылық, цифрлық сауаттылық, медиасауаттылық, икемділік, көшбасшылық, зерттеушілік және өмір бойы білім алу қабілеттері жатады. Дәл осы құзыреттер болашақ еңбек нарығында сұранысқа ие мамандарды қалыптастырудың негізі болып табылады.

Информатика пәні аталған құзыреттердің барлығын дамытуға қолайлы орта қалыптастырады. Генеративті AI құралдары бұл процесті әлдеқайда тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Олар оқушының шығармашылық идеясын дамытуға, бағдарламалау дағдыларын жетілдіруге, күрделі есептердің бірнеше шешімін салыстыруға және ғылыми зерттеулер жүргізуге көмектеседі.

Бүгінгі таңда ChatGPT, Gemini, Claude, Microsoft Copilot, GitHub Copilot сияқты генеративті интеллект жүйелері әлемнің көптеген елдерінің білім беру ұйымдарында кеңінен қолданылып келеді. Бұл құралдар оқушылардың жеке оқу траекториясын қалыптастыруға, тапсырмаларды саралауға, бағдарламалау кодтарын талдауға, күрделі ұғымдарды түсіндіруге және шығармашылық жобаларды орындауға мүмкіндік береді.

Қазақстан Республикасында да білім беру жүйесін цифрландыру мемлекеттік саясаттың маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Орта білім беру мазмұнын жаңарту барысында цифрлық технологияларды енгізуге ерекше көңіл бөлінуде. Жасанды интеллект элементтерін оқу үдерісіне енгізу информатика пәнінің мазмұнын жаңғыртуға және халықаралық тәжірибеге жақындатуға мүмкіндік береді.

Генеративті AI құралдарының басты ерекшелігі – олар тек ақпаратты іздеп бермейді. Олар жаңа мазмұн қалыптастырады. Мысалы, оқушы белгілі бір алгоритм бойынша бағдарлама жазуды сұраса, жүйе бірнеше

нұсқа ұсына алады. Егер есептің шарты өзгерсе, жасанды интеллект жаңа бағдарламаны қайта құрастырады. Бұл оқушылардың алгоритмдік ойлауын кеңейтуге ықпал етеді.

Информатика пәнінде бағдарламалау көбінесе оқушылар үшін күрделі бөлімдердің бірі болып саналады. Айнымалылар, циклдер, функциялар, рекурсия, массивтер немесе объектіге бағытталған бағдарламалау тақырыптарын меңгеру барысында көптеген оқушылар қиындықтарға кездеседі. Генеративті AI әрбір бағдарламаның орындалу логикасын кезең-кезеңімен түсіндіріп, жіберілген қателерді анықтай алады.

Мысалы, Python бағдарламасында синтаксистік қате кеткен жағдайда интеллект жүйесі қатені көрсетіп қана қоймай, оның себебін түсіндіреді және дұрыс нұсқасын ұсынады. Бұл оқушылардың қателерді өздігінен түзету қабілетін қалыптастырады.

Информатика сабағында генеративті AI құралдарын пайдалану оқушылардың зерттеушілік әрекетін де белсендіреді. Олар белгілі бір тақырып бойынша бірнеше ақпарат көзін салыстырып, алынған мәліметтердің дұрыстығын тексеруге, дәлелдерді саралауға және ғылыми қорытынды жасауға үйренеді. Бұл сыни ойлау мәдениетін қалыптастырудың маңызды жолдарының бірі болып табылады.

Қазіргі заманғы еңбек нарығында шығармашылық ойлайтын, стандартты емес шешім қабылдай алатын мамандарға сұраныс жоғары. Сондықтан мектеп қабырғасынан бастап оқушылардың креативтілігін дамыту ерекше маңызға ие. Генеративті интеллект шығармашылық идеяларды ұсынуға, жобалардың бірнеше концепциясын әзірлеуге және оларды жетілдіруге мүмкіндік береді.

Мысалы, мобильді қосымша әзірлеу тақырыбында оқушылар жасанды интеллект көмегімен интерфейс дизайнының бірнеше нұсқасын жасап, кейін олардың тиімділігін талдай алады. Бұл дизайндық ойлау мен инженерлік мәдениетті қалыптастырады.

Информатика пәнінің тағы бір маңызды мақсаты – цифрлық сауаттылықты қалыптастыру. Генеративті AI құралдарын пайдалану барысында оқушылар тек технологияны қолдануды ғана емес, оның мүмкіндіктері мен шектеулерін де түсіне бастайды. Олар ақпараттың сенімділігін бағалауды, жалған мәліметтерді анықтауды және жасанды интеллекттің қателесу ықтималдығын ескеруді үйренеді.

Осыған байланысты цифрлық этика мәселесі ерекше өзекті болып отыр. Жасанды интеллект ұсынған ақпарат әрдайым дұрыс бола бермейді. Кейбір жағдайларда жүйе жалған мәлімет беруі немесе ғылыми тұрғыдан дәлелденбеген ақпарат ұсынуы мүмкін. Сондықтан мұғалім оқушыларды кез келген нәтижені тексеруге, бірнеше дереккөзді пайдалануға және ғылыми дәлелдерге сүйенуге үйретуі тиіс.

Генеративті AI құралдары оқушылардың коммуникациялық қабілеттерін дамытуға да мүмкіндік береді. Олар бірлескен жобалар орындау барысында идеяларымен алмасып, жасанды интеллект ұсынған шешімдерді бірге талдайды, пікірталас жүргізеді және ортақ қорытынды шығарады. Мұндай жұмыстар командалық мәдениетті қалыптастырады.

Информатика пәніндегі цифрлық жобалар қазіргі уақытта бағдарламалау шеңберінен әлдеқайда кеңейді. Оқушылар веб-сайттар жасайды, мобильді қосымшалар әзірлейді, деректер қорымен жұмыс істейді, роботтарды бағдарламалайды, машиналық оқыту модельдерін зерттейді және үлкен деректерді талдайды. Генеративті AI осы жұмыстардың әрқайсысында интеллектуалды көмекші ретінде әрекет етеді.

Мысалы, GitHub Copilot бағдарламалау барысында кодтың келесі бөлігін болжай алады, функциялардың тиімді құрылымын ұсынады және бағдарламаның өнімділігін арттыру жолдарын көрсетеді. Бірақ мұғалім оқушыларға дайын кодты көшіруді емес, ұсынылған алгоритмнің логикасын түсінуді үйретуі қажет.

Жасанды интеллектті тиімді пайдалану үшін оқушылардың жаңа құзыреттілігі – промпт-инженерия қалыптасуы керек. Промпт дегеніміз – интеллект жүйесіне берілетін нақты әрі құрылымдалған тапсырма. Промпт қаншалықты нақты болса, алынатын нәтиже де соншалықты сапалы болады.

Мысалы, «Python туралы айтып бер» деген қарапайым сұранысқа қарағанда, «8-сынып оқушысына Python тіліндегі циклдердің жұмысын өмірлік мысалмен түсіндіріп, үш деңгейлік тапсырма құрастыр» деген промпт әлдеқайда сапалы нәтиже береді. Промпт құрастыру дағдылары қазіргі уақытта цифрлық сауаттылықтың жаңа құрамдас бөлігі ретінде қарастырылуда. Бұл болашақ мамандар үшін маңызды кәсіби құзыреттілікке айналып келеді.

Информатика сабағында генеративті AI құралдарын пайдалану мұғалімнің жұмысын да айтарлықтай жеңілдетеді. Сабақ жоспарларын әзірлеу, деңгейлік тапсырмалар құрастыру, бағдарламалау есептерін дайындау, бағалау критерийлерін жасау, практикалық жұмыстарды саралау және оқушылардың жобаларын бағалау сияқты көптеген жұмыстар автоматтандырылады. Нәтижесінде мұғалім техникалық жұмыстарға аз уақыт бөліп, оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға көбірек көңіл бөле алады.

Генеративті AI құралдарының педагогикалық мүмкіндіктері тек оқыту процесімен ғана шектелмейді. Олар білім сапасын талдау, оқу жетістіктерін болжау, оқушылардың қызығушылықтарын анықтау және жеке оқу траекторияларын құру сияқты маңызды міндеттерді де орындай алады. Осының барлығы информатика пәнін жаңа сапалық деңгейге көтеріп, XXI ғасыр талаптарына сәйкес келетін білім беру ортасын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Жасанды интеллекттің қарқынды дамуы информатика пәнінің мазмұны мен оқыту әдістемесіне түбегейлі өзгерістер енгізіп отыр. Егер бұрын информатика сабақтарының негізгі мақсаты компьютерлік сауаттылықты қалыптастыру және бағдарламалау негіздерін меңгерту болса, қазіргі кезеңде басты назар цифрлық қоғамда тиімді әрекет ете алатын, жаңа технологияларды саналы пайдаланатын, ақпаратты сыни тұрғыдан талдайтын және инновациялық шешімдер қабылдайтын тұлғаны қалыптастыруға аударылуда. Осы тұрғыдан алғанда

генеративті AI құралдары информатика пәнінің мазмұнын жаңғыртып қана қоймай, оқушылардың XXI ғасыр дағдыларын кешенді дамытуға мүмкіндік беретін қуатты педагогикалық құралға айналып отыр.

Информатика сабағында генеративті AI қолданудың басты артықшылықтарының бірі – оқытуды дараландыру мүмкіндігі. Әрбір оқушының дайындық деңгейі, логикалық ойлауы, ақпаратты қабылдау жылдамдығы және қызығушылығы әртүрлі болатындықтан, барлығына бірдей тапсырма ұсыну әрдайым тиімді нәтиже бере бермейді. Генеративті интеллект әр оқушының қажеттілігіне сәйкес тапсырмалар әзірлеп, түсіндіру деңгейін бейімдеп, жеке оқу траекториясын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Бұл әсіресе бағдарламалау тақырыптарын меңгеруде ерекше тиімді. Кейбір оқушылар циклдерді бірден меңгерсе, кейбіреулер шартты операторларды түсінуде қосымша қолдауды қажет етеді. AI әр оқушының сұранысына қарай түсіндірмені бірнеше деңгейде ұсынып, күрделілік деңгейін біртіндеп арттыра алады.

Бағдарламалау сабақтарында генеративті AI оқушылардың алгоритмдік ойлауын қалыптастырудың жаңа мүмкіндіктерін ашады. Мысалы, оқушы белгілі бір есептің шешімін жазған кезде жүйе тек дұрыс немесе бұрыс екенін ғана көрсетпейді, сонымен қатар алгоритмнің тиімділігін талдап, уақыттық күрделілігін түсіндіреді, кодты оңтайландырудың бірнеше жолын ұсынады және бағдарламаның орындалу логикасын кезең-кезеңімен сипаттайды. Мұндай кері байланыс оқушылардың дайын кодты жаттап алуына емес, бағдарламаның құрылымын терең түсінуіне ықпал етеді.

Информатика пәнінде жобалық жұмыстардың маңызы жылдан-жылға артып келеді. Қазіргі таңда оқушылар қарапайым бағдарламалар ғана емес, мобильді қосымшалар, веб-платформалар, чат-боттар, ойындар және жасанды интеллект элементтері бар жүйелер құрастыра бастады. Генеративті AI жобаның барлық кезеңінде интеллектуалды кеңесші ретінде қызмет атқара алады. Жоба идеясын ұсынудан бастап интерфейс құрылымын әзірлеуге, мәліметтер қорын ұйымдастыруға, бағдарламалау кодын жетілдіруге және пайдаланушы нұсқаулығын дайындауға дейінгі жұмыстарды жүйелі түрде қолдайды. Бұл оқушылардың инженерлік және жобалық мәдениетін қалыптастырады.

Креативтілік XXI ғасырдың негізгі құзыреттерінің бірі болып саналады. Генеративті AI шығармашылық тапсырмаларды орындауда ерекше мүмкіндіктер береді. Оқушылар веб-дизайн жобаларын әзірлегенде бірнеше интерфейс үлгісін салыстырып, логотиптердің нұсқаларын жасап, инфографикалар құрастырып немесе цифрлық өнімнің тұжырымдамасын қалыптастыра алады. Мұндай жұмыстар шығармашылық ойлауды ғана емес, эстетикалық талғамды, пайдаланушы тәжірибесін талдау қабілетін және инновациялық көзқарасты дамытады.

Информатика пәнінде деректермен жұмыс істеу маңызды орын алады. Үлкен көлемдегі ақпаратты өңдеу, кестелерді талдау, визуализация жасау, диаграммалар құру және қорытынды шығару қазіргі заманғы цифрлық қоғамның негізгі талаптарының бірі. Генеративті AI оқушыларға деректерді өңдеу әдістерін түсіндіріп, кестелерді автоматты түрде талдауға, визуализация жасауға және статистикалық қорытындыларды түсіндіруге көмектеседі. Нәтижесінде оқушылар тек техникалық әрекеттерді орындап қана қоймай, алынған нәтижелердің ғылыми мағынасын түсіне бастайды.

Коммуникация мен бірлескен жұмыс дағдылары да информатика пәнінде тиімді қалыптасады. Генеративті интеллект ұсынған идеяларды бірнеше оқушы бірге талдап, олардың тиімділігін салыстырады, өз ұсыныстарын дәлелдейді және ортақ шешім қабылдайды. Бұл оқушылардың пікірталас мәдениетін, дәлелді сөйлеу қабілетін және ұжымдық жауапкершілігін қалыптастырады. Әсіресе топтық жобалар барысында әр қатысушының міндетін нақты жоспарлау, жұмыс нәтижесін біріктіру және ортақ цифрлық өнім әзірлеу оқушылардың командалық жұмыс тәжірибесін байытады.

Қазіргі уақытта халықаралық білім беру ұйымдары информатика пәнін тек бағдарламалау немесе компьютерлік сауаттылықпен шектемей, есептеуіш ойлау мәдениетін қалыптастыру пәні ретінде қарастырады. Есептеуіш ойлау дегеніміз – күрделі мәселені шағын бөліктерге бөліп талдау, заңдылықтарды анықтау, абстракция жасау және алгоритм құру қабілеті. Генеративті AI осындай ойлау әрекеттерін кезең-кезеңімен ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Жүйе оқушыға мәселені қалай құрылымдау керектігін көрсетіп, әр кезеңнің мақсатын түсіндіреді және балама алгоритмдерді салыстыруға мүмкіндік береді.

Информатика сабақтарында қолданылатын тағы бір маңызды бағыт – промпт-инженерия. Бұл – жасанды интеллектпен тиімді жұмыс істеу үшін нақты, құрылымды және мақсатқа бағытталған сұраныс құрастыру өнері. Болашақта көптеген мамандықтар дәл осы дағдыны талап етеді. Сондықтан мектеп қабырғасынан бастап оқушыларға дұрыс промпт жазуды үйрету олардың цифрлық құзыреттілігін қалыптастырудың маңызды бөлігіне айналып отыр. Мұғалім оқушыларға қысқа әрі түсініксіз сұраныстардың орнына нақты мақсатты, нәтиже форматын, аудиториясын және талаптарын көрсететін промпттар құруды үйретуі тиіс.

Генеративті AI қолданудың тиімділігі мұғалімнің кәсіби даярлығына да тікелей байланысты. Информатика мұғалімі жаңа технологиялардың жұмыс принциптерін ғана емес, олардың педагогикалық мүмкіндіктерін, шектеулерін және қауіптерін жақсы түсінуі қажет. Ол жасанды интеллектті сабақтың мақсатына сәйкес қолдана білуі, тапсырмаларды дұрыс ұйымдастыруы және оқушылардың дербес ойлауын сақтай отырып, AI құралдарын тиімді пайдалануға бағыт беруі тиіс.

Сонымен қатар академиялық адалдық мәселесі ерекше назар аударуды қажет етеді. Генеративті AI дайын мәтіндер мен бағдарламалық кодтарды оңай жасай алатындықтан, кейбір оқушылар оларды өз еңбегі ретінде көрсетуге тырысуы мүмкін. Сондықтан мұғалім тапсырмаларды шығармашылық және зерттеушілік сипатта құрастырып, оқушылардың дайын нәтижені ғана емес, оны орындау барысын, қабылданған шешімдерді және

қолданылған тәсілдерді түсіндіруін талап етуі қажет. Мұндай тәсіл оқушылардың жауапкершілігін арттырып, өздігінен ойлау мәдениетін қалыптастырады.

Ақпараттық қауіпсіздік пен цифрлық этика да қазіргі информатика пәнінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Генеративті AI жүйелерімен жұмыс барысында жеке мәліметтерді қорғау, авторлық құқықты сақтау, сенімді ақпарат көздерін пайдалану және жалған ақпараттарды анықтау дағдылары қалыптасуы тиіс. Мұғалім әрбір цифрлық құралды пайдалану кезінде оның қауіпсіздік талаптарын түсіндіріп, оқушылардың жауапты цифрлық азамат ретінде қалыптасуына жағдай жасауы қажет.

Информатика пәнінде генеративті AI құралдарын қолдану бағалау жүйесін де жетілдіреді. Жасанды интеллект қалыптастырушы бағалау барысында әр оқушының жіберген қателерін автоматты түрде анықтап, түсіндірме береді, қосымша тапсырмалар ұсынады және оқу жетістігінің даму динамикасын көрсетеді. Бұл мұғалімге әр оқушының оқу барысын нақты бақылауға мүмкіндік береді. Сонымен бірге оқушылар өздерінің әлсіз және күшті тұстарын көріп, оқу мақсаттарын өздігінен жоспарлай бастайды.

STEM және STEAM бағытындағы интеграция да генеративті AI мүмкіндіктерімен жаңа деңгейге көтерілуде. Информатика физикамен, математикамен, робототехникамен, инженериямен және өнермен біріктірілген жобаларды жүзеге асыруда негізгі рөл атқарады. Оқушылар роботтардың басқару алгоритмдерін әзірлейді, интеллектуалды жүйелердің жұмысын модельдейді, мобильді қосымшалар құрастырады, жасанды интеллект негізіндегі қарапайым жобаларды орындайды. Мұндай жұмыстар олардың ғылыми дүниетанымын кеңейтіп, болашақ мамандыққа деген қызығушылығын арттырады.

Генеративті AI құралдары мұғалімдердің кәсіби қызметін де айтарлықтай жеңілдетеді. Олар қысқа уақыт ішінде сабақ жоспарларын дайындауға, оқу мақсаттарына сәйкес тапсырмалар әзірлеуге, сараланған бағалау материалдарын құруға, бағдарламалау есептерінің бірнеше нұсқасын жасауға, оқу жобаларының критерийлерін қалыптастыруға және рефлексия сұрақтарын әзірлеуге мүмкіндік береді. Бұл мұғалімнің уақытын үнемдеп қана қоймай, сабақтың ғылыми-әдістемелік сапасын арттырады.

Қазіргі таңда әлемнің жетекші университеттері мен IT-компаниялары жасанды интеллектпен жұмыс істей алатын мамандарға басымдық беруде. Сондықтан мектепте информатика пәнін оқыту барысында генеративті AI құралдарын орынды пайдалану оқушылардың болашақ кәсіби табысына тікелей әсер етеді. Олар технологияны тұтынушы ғана емес, оны саналы түрде қолданатын, жаңа өнім жасайтын және инновациялық идеялар ұсынатын тұлға ретінде қалыптасады.

Білім беру жүйесіндегі цифрлық трансформация информатика пәнінің мазмұнын үздіксіз жаңартуды талап етеді. Болашақта генеративті AI құралдарының мүмкіндіктері одан әрі кеңейіп, бағдарламалау, машиналық оқыту, киберқауіпсіздік, үлкен деректер, бұлттық технологиялар және цифрлық егіздер сияқты бағыттармен тығыз байланыста дамиды. Сондықтан информатика мұғалімі кәсіби білімін тұрақты түрде жетілдіріп, жаңа технологияларды педагогикалық мақсатқа сәйкес пайдалана алуы тиіс. Бұл оқушылардың XXI ғасыр талаптарына сай құзыреттіліктерін қалыптастырудың басты кепілі болып табылады.

Генеративті жасанды интеллект құралдарын информатика пәнінде тиімді қолдану білім беру мазмұнын жаңартумен қатар, оқушылардың болашақ кәсіби қызметіне қажетті әмбебап құзыреттерді қалыптастыруға мүмкіндік береді. Қазіргі еңбек нарығы тек бағдарламалау тілдерін меңгерген мамандарды ғана емес, цифрлық технологияларды шығармашылықпен пайдалана алатын, жасанды интеллектпен тиімді жұмыс істейтін, күрделі мәселелерді жүйелі талдайтын және өмір бойы білім алуға дайын тұлғаларды талап етеді. Сондықтан мектеп қабырғасынан бастап информатика сабақтарында генеративті AI құралдарын педагогикалық тұрғыдан дұрыс қолдану – уақыт талабы ғана емес, білім беру жүйесінің стратегиялық бағыты болып табылады.

Информатика пәнінде оқушылардың цифрлық сауаттылығын қалыптастыру дәстүрлі компьютерлік білім беруден әлдеқайда кең ұғымға айналды. Бүгінгі күні цифрлық сауаттылық тек компьютерді пайдалану немесе бағдарламалармен жұмыс істеу қабілетін білдірмейді. Ол ақпаратты іздеу, бағалау, өңдеу, цифрлық өнім жасау, ақпараттық қауіпсіздікті сақтау, желілік қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру және жасанды интеллект құралдарын жауапкершілікпен пайдалану сияқты көптеген құзыреттерді қамтиды. Генеративті AI осы құзыреттердің барлығын кешенді түрде дамытуға ықпал етеді.

Қазіргі оқушылар үлкен көлемдегі ақпаратпен жұмыс істейді. Сондықтан олардың ақпаратты талдау қабілеті ерекше маңызды. Генеративті жасанды интеллект белгілі бір тақырып бойынша көптеген мәліметтерді бірнеше секунд ішінде ұсына алады. Бірақ алынған ақпараттың дұрыстығын бағалау, ғылыми негізділігін тексеру және оны түрлі дереккөздермен салыстыру міндеті оқушының өзіне жүктелуі тиіс. Мұндай жұмыс барысында оқушылар сыни ойлауды дамытады және кез келген ақпаратқа талдау жасап қарауға үйренеді.

Информатика пәніндегі маңызды міндеттердің бірі – алгоритмдік мәдениетті қалыптастыру. Генеративті AI бағдарламалау есептерінің бірнеше түрлі шешімдерін ұсынып қана қоймай, олардың әрқайсысының тиімділігін салыстырады. Оқушылар алгоритмдердің орындалу жылдамдығын, жадыны пайдалану тиімділігін және бағдарламаның құрылымын талдай отырып, ең оңтайлы шешімді таңдауға үйренеді. Бұл есептеуіш ойлау мәдениетін қалыптастырады.

Генеративті AI құралдарының тағы бір маңызды артықшылығы – күрделі тақырыптарды бірнеше деңгейде түсіндіре алу мүмкіндігі. Бір оқушыға қарапайым тілмен түсіндіру қажет болса, екінші оқушыға ғылыми терминологиямен кеңейтілген түсіндірме ұсынылады. Үшінші оқушы нақты өмірден мысалдар арқылы

жақсы қабылдауы мүмкін. Мұндай бейімделген оқыту оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеруге мүмкіндік береді.

Информатика пәнінде зерттеушілік жұмыстардың үлесі жылдан-жылға артып келеді. Оқушылар ақпараттық жүйелерді жобалайды, деректер қорын құрады, мобильді қосымшалар әзірлейді, веб-сайттар жасайды, роботтарды бағдарламалайды және қарапайым жасанды интеллект модельдерін зерттейді. Генеративті AI осы жұмыстар барысында ғылыми кеңесші ретінде қызмет атқара алады. Ол жобаның құрылымын ұсынады, техникалық мәселелерді шешуге көмектеседі, бағдарламалау кодындағы қателерді анықтайды және жобаны жетілдіру бойынша ұсыныстар береді.

Сонымен қатар генеративті AI оқушылардың шығармашылық белсенділігін едәуір арттырады. Бұрын бағдарламалау тек техникалық әрекет ретінде қабылданса, қазіргі уақытта ол шығармашылықпен ұштасып келеді. Оқушылар өздерінің цифрлық өнімдерін әзірлейді, қолданушы интерфейсін жобалайды, анимациялар жасайды, білім беру ойындарын құрастырады және жасанды интеллект элементтерін пайдаланып инновациялық жобалар дайындайды. Бұл олардың креативті ойлау қабілетін жаңа деңгейге көтереді.

Информатика пәніндегі топтық жұмыстар да жаңа мазмұнға ие болуда. Генеративті AI көмегімен орындалатын жобалар барысында оқушылар міндеттерді бөліседі, идеяларымен алмасады, ортақ шешім қабылдайды және өз жұмыстарын көпшілік алдында қорғайды. Мұндай әрекеттер коммуникация, көшбасшылық, жауапкершілік және ынтымақтастық дағдыларын қалыптастырады. XXI ғасыр маманы үшін бұл құзыреттердің маңызы техникалық білімнен кем емес.

Жасанды интеллект құралдарын пайдалану барысында мұғалімнің рөлі де өзгереді. Ол енді тек білім беруші емес, оқу процесінің ұйымдастырушысы, кеңесші, фасилитатор және тәлімгер қызметін атқарады. Мұғалім оқушыларға дайын жауапты ұсынбайды, керісінше оларды сұрақ қоя білуге, дұрыс промпт құруға, алынған нәтижелерді талдауға және өз қорытындыларын жасауға бағыттайды. Осындай педагогикалық тәсіл оқушылардың дербестігін арттырады.

Информатика пәнінде генеративті AI құралдарын қолдану барысында академиялық адалдық қағидаларын сақтау ерекше маңызға ие. Оқушылар жасанды интеллект жасаған материалды өз жұмысы ретінде пайдаланбауы тиіс. Олар AI ұсынған идеяларды талдап, жетілдіріп, өздерінің шығармашылық еңбегіне айналдыруы қажет. Мұғалім бағалау барысында тек дайын нәтижені ғана емес, жұмыстың орындалу процесін, қолданылған тәсілдерді және оқушының түсіндіру қабілетін де ескергені дұрыс.

Цифрлық қауіпсіздік мәселесі де ерекше назар аударуды қажет етеді. Генеративті AI платформаларын пайдалану кезінде жеке мәліметтерді қорғау, құпия ақпаратты жарияламау, күмәнді сілтемелерден сақтану және авторлық құқық нормаларын сақтау маңызды. Информатика пәні осы мәдениетті қалыптастыратын негізгі пәндердің бірі болғандықтан, әрбір сабақта цифрлық этика элементтері қарастырылуы тиіс.

Болашақта генеративті AI құралдарының мүмкіндіктері одан әрі кеңейе түседі. Бағдарламалау, робототехника, киберқауіпсіздік, машиналық оқыту, виртуалды және толықтырылған шынайылық, үлкен деректерді талдау сияқты бағыттардың барлығы жасанды интеллектпен тығыз байланыста дамиды. Сондықтан қазіргі оқушы мектеп қабырғасынан бастап осы технологияларды ғылыми негізде қолдануды үйренуі қажет.

Информатика пәнінде генеративті AI құралдарын жүйелі пайдалану білім сапасын арттыруға ғана емес, оқушылардың функционалдық сауаттылығын, цифрлық мәдениетін және инновациялық ойлауын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Мұндай сабақтарда оқушылар тек білім алушы емес, жаңа идея ұсынушы, цифрлық өнім жасаушы және зерттеуші ретінде қалыптасады. Бұл олардың жоғары оқу орындарында және болашақ кәсіби қызметінде табысты болуына негіз қалайды.

Информатика пәнінде генеративті жасанды интеллект құралдарын пайдалану арқылы оқушылардың XXI ғасыр дағдыларын қалыптастыру – қазіргі білім беру жүйесінің басым бағыттарының бірі. Генеративті AI технологиялары оқыту мазмұнын жаңғыртып қана қоймай, білім алушылардың алгоритмдік ойлауын, сыни және креативті ойлауын, цифрлық сауаттылығын, зерттеушілік қабілетін, коммуникация мәдениетін және бірлескен жұмыс дағдыларын кешенді түрде дамытуға мүмкіндік береді.

Мақалада қарастырылған ғылыми-әдістемелік талдау көрсеткендей, генеративті AI құралдарын информатика сабақтарында тиімді пайдалану оқушылардың оқу белсенділігін арттырып, жеке оқу траекториясын ұйымдастыруға, бағдарламалау дағдыларын жетілдіруге, жобалық жұмыстардың сапасын көтеруге және оқу процесін дербестендіруге жағдай жасайды. Сонымен қатар бұл технологияларды қолдану барысында академиялық адалдық, цифрлық этика, ақпараттық қауіпсіздік және жауапты пайдалану мәдениетін қалыптастырудың маңызы ерекше екендігі анықталды.

Қазіргі информатика мұғалімі генеративті жасанды интеллекттің мүмкіндіктерін терең меңгерген, оларды оқу мақсатына сәйкес тиімді қолдана алатын және оқушылардың шығармашылық әлеуетін дамытуға бағыттайтын кәсіби маман болуы тиіс. Осындай жағдайда ғана генеративті AI технологиялары білім сапасын арттырудың, инновациялық ойлайтын цифрлық ұрпақ тәрбиелеудің және Қазақстанның цифрлық экономикасын дамытуға үлес қосатын бәсекеге қабілетті тұлғаларды қалыптастырудың тиімді құралына айналады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана.
2. Қазақстан Республикасының «Педагог мәртебесі туралы» Заңы. – Астана.

3. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. Орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты.
4. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламалары.
5. UNESCO. *Generative AI in Education and Research*. – Paris, 2023.
6. UNESCO. *Artificial Intelligence and Education: Guidance for Policy Makers*. – Paris.
7. OECD. *Education 2030 Framework for Learning*. – Paris.
8. OECD. *Education at a Glance*. – OECD Publishing.
9. World Economic Forum. *The Future of Jobs Report*. – Geneva, 2025.
10. Microsoft Education. *AI for Education*.
11. OpenAI. *Teaching with AI: Educator Guide*.
12. Google for Education. *Generative AI for Learning*.
13. Mishra P., Koehler M. *Technological Pedagogical Content Knowledge (TPACK)*.
14. Holmes W., Bialik M., Fadel C. *Artificial Intelligence in Education*.
15. Luckin R. *Machine Learning and Human Intelligence*.
16. Siemens G. *Learning Analytics and Educational Data Mining*.
17. Wing J. *Computational Thinking*. – Communications of the ACM.
18. Қазақстандық информатика пәнін оқыту әдістемесіне арналған ғылыми еңбектер.
19. STEM және цифрлық педагогика бойынша халықаралық ғылыми зерттеулер.
20. Жасанды интеллект пен генеративті AI технологияларын білім беру жүйесінде қолдануға арналған заманауи ғылыми мақалалар.

ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРЫ АРҚЫЛЫ КӨШБАСШЫЛЫҚ ҚАСИЕТТЕРДІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Нақан Бекзат
Алматы қаласы Наурызбай ауданы
№187 КММ мектебінің дене шынықтыру пәні мұғалімі

Аннотация

Мақалада қазақтың ұлттық ойындарын дене шынықтыру сабақтары мен сыныптан тыс спорттық-сауықтыру іс-шараларында тиімді қолдану арқылы оқушылардың көшбасшылық қасиеттерін қалыптастырудың ғылыми-әдістемелік негіздері қарастырылады. Ұлттық ойындардың тәрбиелік, танымдық, әлеуметтік және денсаулық сақтау әлеуеті талданып, олардың оқушылардың жауапкершілік, бастамашылдық, шешім қабылдау, ұйымдастырушылық қабілет, командалық жұмыс, қарым-қатынас мәдениеті және патриоттық құндылықтарын дамытудағы мүмкіндіктері айқындалады. Сонымен қатар ұлттық құндылықтарды қазіргі білім беру жүйесінің талаптарымен ұштастыра отырып, дене шынықтыру пәні мұғалімінің кәсіби қызметінде ұлттық ойындарды жүйелі қолданудың тиімді жолдары ұсынылады. Мақала жалпы орта білім беру ұйымдарының дене шынықтыру пәні мұғалімдеріне, әдіскерлерге және педагогикалық жоғары оқу орындарының білім алушыларына арналған.

Түйін сөздер: ұлттық ойындар, көшбасшылық, дене шынықтыру, ұлттық тәрбие, құндылық, командалық жұмыс, оқушы тұлғасы, патриотизм, функционалдық сауаттылық, дене мәдениеті.

Қазақ халқының сан ғасырлық тарихында ұлттық ойындар тек көңіл көтерудің немесе уақыт өткізудің құралы ғана емес, тұтас ұлттың дүниетанымын, өмір салтын, әскери дайындығын, еңбек мәдениетін және адамгершілік қағидаларын ұрпақтан ұрпаққа жеткізетін маңызды тәрбиелік институт қызметін атқарды. Көшпелі өркениеттің қалыптасу кезеңінен бастап қазақ қоғамында әрбір ұлттық ойын белгілі бір өмірлік қажеттіліктен туындап, адамның физикалық қабілетін ғана емес, оның ерік-жігерін, батылдығын, жауапкершілігін, ұжыммен әрекет ету дағдысын және қиын жағдайда дұрыс шешім қабылдау қабілетін қалыптастыруға бағытталды. Сондықтан ұлттық ойындардың мазмұны бүгінгі заманның «көшбасшылық құзыреттілік», «командалық жұмыс», «эмоционалдық интеллект», «әлеуметтік жауапкершілік» сияқты ұғымдарымен толық үндеседі.

Жаһандану жағдайында ұлттық мәдениетті сақтау мен оны білім беру жүйесіне тиімді кіріктіру мәселесі ерекше өзектілікке ие болып отыр. Қазіргі мектептің басты міндеттерінің бірі – ұлттық құндылықтарды бойына сіңірген, қоғамға бейімделген, шығармашыл, бастамашыл және жауапты тұлға тәрбиелеу. Осындай тұлғаны қалыптастыруда дене шынықтыру пәнінің орны ерекше. Себебі дене шынықтыру сабағы оқушының тек физикалық дамуына ғана емес, мінез-құлқының қалыптасуына, ұжымдық әрекетке бейімделуіне, өзін-өзі басқаруына және көшбасшылық қабілеттерінің дамуына ықпал етеді.

Көшбасшылық ұғымы бүгінгі күні тек басқарушылық қызметпен ғана шектелмейді. Заманауи педагогикада көшбасшылық – белгілі бір мақсатқа жету жолында өзгелерді ұйымдастыра алу, жауапкершілікті өз мойнына алу, қиындықтарды жеңуге ұмтылу, жаңа идеялар ұсыну, әділ шешім қабылдау, қарым-қатынасты тиімді ұйымдастыру және ұжымның дамуына оң ықпал ету қабілеті ретінде қарастырылады. Мұндай қасиеттер

оқушы бойында бір күнде қалыптаспайды. Олар жүйелі тәрбие, мақсатты ұйымдастырылған оқу әрекеті және тәжірибелік жұмыстар барысында дамиды.

Дене шынықтыру сабақтарының ерекшелігі – оқушының теориялық білімді нақты әрекет арқылы меңгеруі. Әрбір ойын, жарыс немесе эстафета барысында оқушылар бірлескен әрекетке қатысады, өзара қолдау көрсетеді, қарсыласын құрметтеуді үйренеді, жеңіске жетудің жолдарын іздейді және сәтсіздіктерден сабақ алады. Осындай орта көшбасшылық қабілеттердің табиғи қалыптасуына мүмкіндік береді. Егер осы әрекеттер ұлттық ойындардың мазмұнымен толықтырылса, онда тәрбиелік әсер бірнеше есе күшейеді.

Қазақтың ұлттық ойындары өзінің құрылымы жағынан өте күрделі әрі тәрбиелік мүмкіндігі жоғары педагогикалық құрал болып табылады. Мысалы, «Арқан тарту» ойыны командалық ынтымақтастықты дамытса, «Ақсүйек» ұйымдастырушылық пен стратегиялық ойлауды қалыптастырады. «Асық ату» дәлдікпен қатар сабырлылықты, мақсатқа ұмтылуды және жауапкершілікті дамытады. «Хан талапай» жылдам ойлау мен көшбасшылық бастаманы қажет етеді. «Көкпар» сияқты ойындар батылдықты, табандылықты, ерік күшін және ортақ мақсат жолында әрекет етуді тәрбиелейді.

Ұлттық ойындардың педагогикалық әлеуетін ғылыми тұрғыдан қарастырғанда олардың бірнеше маңызды функцияларын бөліп көрсетуге болады. Біріншіден, денсаулық сақтау функциясы. Екіншіден, тәрбиелік функция. Үшіншіден, әлеуметтік бейімдеу функциясы. Төртіншіден, ұлттық мәдениетті сақтау функциясы. Бесіншіден, көшбасшылық пен азаматтық жауапкершілікті қалыптастыру функциясы.

Көшбасшылық қасиеттердің қалыптасуы психология ғылымында әлеуметтік тәжірибемен тікелей байланысты екендігі дәлелденген. Яғни бала белгілі бір жағдайда жауапкершілік алып, шешім қабылдаған сайын оның көшбасшылық қабілеті дами түседі. Ұлттық ойындардың көпшілігі дәл осындай өмірлік жағдаяттарды модельдейді. Ойын барысында қатысушылар тактиканы анықтайды, қарсыластың әрекетін болжайды, команданың мүмкіндігін бағалайды, тәуекел етеді және ортақ нәтижеге жауап береді. Бұл қасиеттер кейін оқу қызметінде де, қоғамдық өмірде де маңызды рөл атқарады.

Қазіргі мектеп тәжірибесінде ұлттық ойындарды қолдану көбінесе мерекелік іс-шаралармен ғана шектеліп келеді. Ал шын мәнінде оларды дене шынықтыру сабақтарының барлық бөлімдеріне тиімді енгізуге болады. Сабақтың дайындық бөлімінде ұлттық қимыл-қозғалыс элементтері арқылы қыздыру жаттығулары ұйымдастырылса, негізгі бөлімде белгілі бір ұлттық ойындардың толық нұсқалары немесе олардың бейімделген үлгілері пайдаланылады. Қорытынды бөлімде ойын нәтижелері талданып, көшбасшылық әрекеттерге рефлексия жүргізіледі.

Мысалы, мұғалім сабақ барысында оқушыларды бірнеше топқа бөліп, әр топтың көшбасшысын өздері таңдауға мүмкіндік береді. Бұл жерде көшбасшы міндетті түрде ең мықты спортшы болмауы тиіс. Ол өз командасын ұйымдастыра алатын, барлығын тыңдайтын, әділ шешім қабылдайтын және жауапкершілік көтеретін оқушы болуы қажет. Мұндай тәсіл оқушылар арасында демократиялық қарым-қатынасты қалыптастырады.

Ұлттық ойындардағы көшбасшылықтың тағы бір ерекшелігі – оның табиғилығында. Оқушы өзін көшбасшы ретінде арнайы тағайындалғандықтан емес, нақты әрекеті арқылы дәлелдейді. Егер ол қиын сәтте дұрыс шешім қабылдап, командасына қолдау көрсетсе, өзгелер оны ерікті түрде көшбасшы ретінде мойындайды. Мұндай тәжірибе оқушының өзіндік бағасын арттырып, сенімділігін қалыптастырады.

Дене шынықтыру пәні мұғалімі ұлттық ойындарды қолданғанда ең алдымен олардың тәрбиелік мақсатын анықтауы қажет. Егер сабақтың мақсаты тек қозғалыс белсенділігін арттыру болса, онда тәрбиелік нәтиже толық ашылмайды. Ал егер мұғалім әр ойынның соңында оқушылардың әрекеттерін талдап, кімнің жауапкершілік танытқанын, кімнің командасына қолдау көрсеткенін, кімнің әділдік сақтағанын атап өтсе, онда көшбасшылық қасиеттердің дамуы саналы сипат алады.

Ұлттық ойындардың маңызды ерекшелігінің бірі – олардың барлық оқушыларды белсенді әрекетке тарту мүмкіндігі. Қазіргі спорт түрлерінде кейбір балалар өз мүмкіндігін толық көрсете алмауы мүмкін. Ал ұлттық ойындардың құрылымы әртүрлі қабілетке ие оқушылардың барлығына өзін көрсетуге мүмкіндік береді. Бір оқушы жылдамдығымен ерекшеленсе, екіншісі ұйымдастырушылық қабілетімен, үшіншісі стратегиялық ойлауымен немесе сабырлылығымен көзге түседі. Осылайша әрбір оқушы өзінің көшбасшылық әлеуетін ашуға мүмкіндік алады.

Көшбасшылық қасиеттердің қалыптасуында ұлттық ойындардың эмоционалдық әсері де ерекше орын алады. Ойын барысында пайда болатын қуаныш, жеңіске деген ұмтылыс, жауапкершілік сезімі, бір-біріне деген сенім және ортақ мақсатқа жетудегі ынтымақтастық оқушылардың тұлғалық дамуына жағымды ықпал етеді. Мұндай эмоциялық тәжірибе ұзақ уақыт есте сақталып, мінез-құлықтың тұрақты дағдыларына айналады.

Сонымен бірге ұлттық ойындар оқушылардың коммуникативтік мәдениетін дамытады. Олар пікір алмасуды, бірін-бірі тыңдауды, өз көзқарасын дәлелдеуді, жанжалдарды бейбіт жолмен шешуді және өзара сыйластықты үйренеді. Бұл қасиеттердің барлығы қазіргі көшбасшы тұлғаның маңызды сипаттамалары болып саналады.

Қазақтың ұлттық ойындары арқылы қалыптасатын көшбасшылықтың тағы бір маңызды қыры – патриотизм. Себебі ұлттық ойындар халқымыздың мәдени мұрасымен, тарихи тәжірибесімен және ұлттық дүниетанымымен тығыз байланысты. Оқушы ұлттық ойындарды меңгере отырып, өзінің тарихи тамырын таниды, ұлттық мәдениетке құрметпен қарайды және туған еліне деген сүйіспеншілігін нығайтады.

Дене шынықтыру пәні мұғалімінің кәсіби шеберлігі ұлттық ойындарды тек өткізе білумен ғана емес, олардың тәрбиелік әлеуетін толық аша алуымен бағаланады. Мұғалім әрбір ойынның мазмұнын қазіргі білім

беру мақсаттарымен байланыстырып, көшбасшылық қасиеттерді дамытуға бағытталған арнайы педагогикалық тапсырмалар әзірлеген жағдайда ғана жоғары нәтижеге қол жеткізе алады.

Ұлттық ойындарды ұйымдастыру барысында қауіпсіздік талаптарының сақталуы ерекше маңызға ие. Әрбір ойын оқушылардың жас ерекшелігіне, денсаулық жағдайына және физикалық дайындық деңгейіне сәйкес бейімделуі қажет. Сонымен қатар мұғалім барлық қатысушылардың тең дәрежеде белсенділік танытуына жағдай жасауы тиіс. Бұл әділдік қағидатын қалыптастырып, оқушылардың өзара сенімін арттырады.

Қазіргі білім беру жүйесінде ұлттық ойындарды цифрлық технологиялармен үйлестіру де тиімді нәтиже береді. Сабақ алдында ойынның тарихи шығу тегі туралы қысқа бейнематериал көрсету, ойын нәтижелерін электрондық бағалау құралдары арқылы талдау немесе көшбасшылық көрсеткіштерін цифрлық бақылау парақтарына енгізу оқыту сапасын арттыра алады.

Ұлттық ойындарды оқу-тәрбие үдерісіне кіріктірудің тиімділігі олардың оқушы тұлғасының жан-жақты дамуына кешенді ықпал етуімен түсіндіріледі. Дене шынықтыру сабағында қолданылатын әрбір ұлттық ойын тек қозғалыс әрекетін орындаумен шектелмейді, ол оқушының ойлау жүйесіне, мінез-құлқына, қарым-қатынас мәдениетіне, шешім қабылдау қабілетіне және жауапкершілік сезіміне әсер етеді. Осы тұрғыдан алғанда ұлттық ойындар тұлғаның көшбасшылық әлеуетін қалыптастырудың табиғи әрі тиімді педагогикалық ортасы болып табылады.

Педагогика ғылымында көшбасшылық қасиеттер бірнеше құрамдас бөліктерден тұрады. Олар – мақсат қоя білу, ұйымдастырушылық қабілет, жауапкершілік, бастамашылдық, сенімділік, коммуникативтік мәдениет, эмоционалдық тұрақтылық, стратегиялық ойлау, әділдік және өзгелерді ынталандыра білу. Бұл қасиеттердің әрқайсысы ұлттық ойындар барысында табиғи жағдайда қалыптасады.

Мысалы, «Арқан тарту» ойынын қарастырайық. Көпшілік бұл ойынды күш сынасу ойыны ретінде қабылдайды. Алайда педагогикалық тұрғыдан оның тәрбиелік мүмкіндігі әлдеқайда кең. Бұл ойында әрбір қатысушы өз күшін ғана емес, бүкіл команданың үйлесімді әрекетін қамтамасыз етуге ұмтылады. Егер топ мүшелерінің бірі өз уақытында әрекет етпесе немесе ортақ ырғақты сақтамаса, бүкіл команда жеңіліске ұшырайды. Сондықтан ойын барысында көшбасшының міндеті тек бұйрық беру емес, команданың мүмкіндігін дұрыс бағалап, барлық ойыншының күшін бір бағытқа жұмылдыру болып табылады.

Осындай ойындар арқылы оқушылардың ұйымдастырушылық қабілеттері қалыптасады. Олар әріптестерінің пікірін тыңдайды, өз ұсыныстарын дәлелдейді, ортақ келісімге келеді және нәтижеге бірге жауап береді. Мұндай тәжірибе мектеп ұжымында да, болашақ еңбек қызметінде де аса маңызды дағды болып саналады.

Ұлттық ойындардың ішінде «Асық ату» ерекше орын алады. Бұл ойын дәлдікпен қатар шыдамдылықты, сабырлылықты және эмоцияны басқара білуді талап етеді. Көшбасшы үшін эмоцияны бақылау – маңызды қасиеттердің бірі. Себебі кез келген жағдайда салмақты шешім қабылдай алу ұжымның табысты жұмыс істеуіне ықпал етеді. Ойын барысында асығыс әрекет көбіне қателікке әкеледі. Сондықтан оқушылар әр қимылын алдын ала жоспарлап, жауапкершілікпен орындауға үйренеді.

«Хан талапай» ойыны оқушылардың жылдам шешім қабылдау қабілетін дамытады. Қазіргі қоғамда көшбасшыдан тез бейімделу, өзгермелі жағдайларда тиімді әрекет ету және мүмкіндікті дер кезінде пайдалану талап етіледі. Бұл қасиеттер аталған ойын барысында табиғи түрде қалыптасады. Сонымен қатар оқушылар әділдік қағидаларын сақтауға, өзгенің құқығын құрметтеуге және ойын ережелеріне бағынуға үйренеді.

«Ақсүйек» ойынының тәрбиелік мүмкіндігі де ерекше. Бұл ойын барысында балалар бір-бірімен өзара байланыс орнатып, кеңістікті бағдарлайды, жоспар құрады, ізденеді және топтық әрекетті ұйымдастырады. Мұнда көшбасшының басты міндеті – топ мүшелерінің мүмкіндігін тиімді пайдалану және мақсатқа жетудің оңтайлы жолын ұсыну.

Ұлттық ойындардың ішінде қозғалыс белсенділігі жоғары ойындардың бірі – «Қыз қуу». Бұл ойын жылдамдықты ғана емес, батылдықты, шешім қабылдау қабілетін және өзін-өзі бақылауды қалыптастырады. Мұндай ойындарды мектеп жағдайына бейімдей отырып ұйымдастыру оқушылардың ерік-жігерін шыңдайды.

Көшбасшылық қасиеттердің қалыптасуына ықпал ететін тағы бір ұлттық ойын – «Бес тас». Бұл ойын көбіне қыз балалар арасында кең тарағанымен, оның тәрбиелік әлеуеті барлық оқушыға ортақ. Ойын ұсақ моториканы, зейінді, есте сақтауды, есептеу қабілетін және қозғалыс үйлесімділігін дамытады. Сонымен бірге шыдамдылық пен табандылыққа тәрбиелейді.

Дене шынықтыру пәні мұғалімі ұлттық ойындарды жоспарлау барысында олардың тәрбиелік мақсатын алдын ала анықтауы қажет. Егер сабақтың негізгі мақсаты көшбасшылық қасиеттерді қалыптастыру болса, онда ойын тапсырмалары да осы бағытқа негізделуі тиіс. Мысалы:

- топ басшыларын әр сабақ сайын алмастыру;
- әр оқушыға белгілі бір ұйымдастырушылық міндет жүктеу;
- ойын соңында көшбасшылық әрекеттерге талдау жасау;
- өзара бағалау ұйымдастыру;
- топтық рефлексия өткізу;
- жауапкершілік деңгейін бағалау.

Осындай жұмыстар нәтижесінде көшбасшылық белгілі бір оқушының ғана ерекшелігі емес, бүкіл сынып мәдениетінің құрамдас бөлігіне айналады.

Қазіргі педагогикада көшбасшылықтың бірнеше моделі қарастырылады. Солардың ішінде қызмет етуші көшбасшылық (servant leadership) моделі ерекше маңызға ие. Бұл модель бойынша көшбасшы өзгелерге бұйрық беруші емес, керісінше командасының дамуына жағдай жасаушы тұлға болып есептеледі. Қазақ халқының ұлттық тәрбиесінде де дәл осы қағида басым болған. Батырлар, билер, ақсақалдар халыққа қызмет ету арқылы беделге ие болған. Сондықтан ұлттық ойындарды ұйымдастыру барысында көшбасшылықтың осы үлгісін қалыптастыру маңызды.

Мысалы, ойын кезінде команда капитаны қарсыластарын құрметтеп, өз командасының әлсіз ойыншыларына қолдау көрсетіп, әділ төрелікке бағынса, қалған оқушылар үшін үлгі болады. Мұғалім дәл осындай әрекеттерді ерекше атап көрсеткен жағдайда оқушылардың құндылықтық бағдары қалыптасады.

Ұлттық ойындардың маңызды ерекшеліктерінің бірі – олардың инклюзивті сипаты. Әртүрлі дайындық деңгейіндегі оқушылар ойынға қатыса алады. Бұл әсіресе дене дайындығы орташа немесе төмен балалардың өз қабілетін көрсетуіне мүмкіндік береді. Бір оқушы ұйымдастыру қабілеті арқылы ерекшеленсе, екіншісі тактикалық ойлауымен, үшіншісі сабырлылығымен көзге түседі. Осылайша әрбір оқушы көшбасшылықтың әртүрлі қырын көрсете алады.

Мұғалімнің кәсіби қызметінде бақылау мен кері байланыстың рөлі ерекше. Ұлттық ойындарды өткізгеннен кейін міндетті түрде рефлексия жүргізілгені дұрыс. Оқушыларға мынадай сұрақтар қою тиімді:

- Командада кім көшбасшылық көрсетті?
- Оның қандай әрекеті ұнады?
- Қандай шешім дұрыс болды?
- Қандай жағдайда командаға көбірек қолдау қажет болды?
- Келесі ойында нені өзгерткіміз келеді?

Осындай талдау жұмыстары оқушылардың өзіндік бағалау мәдениетін қалыптастырады.

Ұлттық ойындар оқушылардың эмоционалдық интеллектісін дамытуда да маңызды орын алады. Эмоционалдық интеллект дегеніміз – өз сезімін түсіну, басқара білу және өзгелердің эмоциясын ескеру қабілеті. Көшбасшылықтың табысты болуы дәл осы қасиетке байланысты.

Мысалы, ойын барысында жеңілген оқушыны қолдау, жеңіске жеткен топтың қарсыласына құрмет көрсетуі, ойын соңында алғыс айту дәстүрін қалыптастыру – эмоционалдық мәдениеттің көрінісі болып табылады.

Ұлттық ойындарды пайдалану барысында мұғалім әр оқушының жеке ерекшелігін ескеруі қажет. Кейбір балалар табиғатынан белсенді болса, енді біреулері тұйық келеді. Сондықтан көшбасшылық мүмкіндігін барлық оқушыға кезекпен беру тиімді нәтиже береді.

Сабақ барысында қолданылатын тапсырмалар күрделілік деңгейі бойынша кезең-кезеңімен ұйымдастырылғаны дұрыс. Алғашқы кезеңде қарапайым ұйымдастырушылық тапсырмалар беріледі. Кейін оқушылар өз командасын толық басқаруға көшеді. Соңғы кезеңде бірнеше топтың бірлескен жұмысын үйлестіру міндеттері ұсынылады. Осындай бірізділік көшбасшылық қабілеттің тұрақты қалыптасуына мүмкіндік береді.

Ұлттық ойындарды мектептің тәрбие жүйесімен ықпалдастыру да маңызды. Наурыз мерекесі, Денсаулық күні, Спорт апталығы, Әкелер сайысы, Отбасылық жарыстар сияқты іс-шараларда ұлттық ойындарға ерекше орын беру оқушылардың ұлттық мәдениетке қызығушылығын арттырады. Сонымен қатар ата-аналардың қатысуы балалардың әлеуметтік жауапкершілігін күшейтеді.

Қазіргі таңда білім беру ұйымдарында «Адал азамат» тұжырымдамасы жүзеге асырылып келеді. Бұл бағдарламадағы негізгі құндылықтар – адалдық, еңбекқорлық, жауапкершілік, әділдік, отансүйгіштік, құрмет және ынтымақтастық. Ұлттық ойындардың мазмұны осы құндылықтардың барлығымен сабақтас келеді. Сондықтан дене шынықтыру сабағында ұлттық ойындарды жүйелі қолдану «Адал азамат» тәрбиесінің нақты практикалық тетіктерінің бірі бола алады.

Көшбасшылық қасиеттерді бағалау мәселесі де маңызды. Бағалау тек спорттық нәтижемен шектелмеуі тиіс. Мұғалім келесі көрсеткіштерді де назарға алғаны жөн:

- бастамашылдық танытуы;
- жауапкершілік алуы;
- топты ұйымдастыруы;
- өзгені қолдай білуі;
- әділдік сақтауы;
- жанжалдың алдын алуы;
- тиімді шешім қабылдауы;
- қарым-қатынас мәдениеті;
- мақсатқа жетудегі табандылығы.

Осындай кешенді бағалау оқушының тұлғалық дамуын толық анықтауға мүмкіндік береді.

Ұлттық ойындар арқылы қалыптасқан көшбасшылық қасиеттер кейін оқушылардың ғылыми жобаларда, дебат клубтарында, оқушылардың өзін-өзі басқару ұйымдарында, волонтерлік қызметте және қоғамдық жұмыстарда белсенді болуына негіз қалайды. Демек, ұлттық ойындардың әсері тек дене шынықтыру сабағымен шектелмей, тұлғаның жалпы өмірлік ұстанымына ықпал етеді.

Қазақтың ұлттық ойындарын білім беру үдерісінде тиімді пайдалану оқушылардың көшбасшылық қасиеттерін жүйелі қалыптастыруға мүмкіндік беретіндігі педагогикалық тәжірибеде дәлелденіп келеді. Дене шынықтыру пәні мұғалімінің кәсіби құзыреттілігі тек спорттық жаттығуларды ұйымдастырумен ғана емес, олардың тәрбиелік әлеуетін барынша тиімді пайдалана алуымен де анықталады. Осы тұрғыдан алғанда ұлттық ойындар оқушылардың дене дайындығын жетілдірумен қатар, олардың азаматтық ұстанымын, жауапкершілігін, ұйымдастырушылық қабілетін және әлеуметтік белсенділігін қалыптастыратын әмбебап педагогикалық құрал болып табылады.

Көшбасшылықтың тиімді қалыптасуы үшін сабақтың барлық кезеңдері бір-бірімен логикалық байланыста құрылуы қажет. Сабақтың дайындық бөлімінде оқушылардың психологиялық дайындығына назар аударылып, топ ішінде жағымды ахуал қалыптастырылады. Бұл кезеңде мұғалім қысқа мотивациялық әңгімелер ұйымдастырып, ұлттық ойындардың тәрбиелік маңызын түсіндіреді. Мұндай жұмыс оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, олардың ішкі жауапкершілігін де күшейтеді.

Негізгі бөлімде ұлттық ойындар арқылы көшбасшылық қасиеттерді қалыптастыру мақсатында арнайы педагогикалық жағдаяттар жасалады. Әр топқа белгілі бір тапсырма беріліп, көшбасшы өз командасының жұмысын ұйымдастырады. Ол тапсырмаларды бөліп береді, әр ойыншының қабілетін ескереді, команданың іс-әрекетін үйлестіреді және нәтижеге жауап береді. Мұндай ұйымдастыру оқушылардың жауапкершілік сезімін арттырады.

Мысалы, бірнеше ұлттық ойынды бір сабақтың ішінде кешенді түрде қолдануға болады. Алдымен «Хан талапай» ойыны арқылы жылдам шешім қабылдау қабілеті дамытылады. Кейін «Арқан тарту» арқылы командалық бірлік нығайтылады. Сабақ соңында «Асық ату» арқылы дәлдік, сабырлылық және өзін-өзі бақылау қабілеттері жетілдіріледі. Осындай жүйелілік көшбасшылық қасиеттердің барлық компоненттерін қамтуға мүмкіндік береді.

Ұлттық ойындарды қолданудағы маңызды қағидалардың бірі – сабақтың тәрбиелік мақсатының айқын болуы. Мұғалім әр ойынның соңында оқушылардың әрекеттеріне талдау жасап, тек жеңімпаздарды ғана емес, жауапкершілік танытқан, достарына көмектескен, әділдік сақтаған және ұйымдастырушылық қабілетін көрсеткен оқушыларды да ерекше атап өткен жөн. Бұл оқушылардың ішкі уәжін арттырады.

Көшбасшылық қасиеттердің қалыптасуы көбіне оқушының өзін бағалауымен байланысты болады. Егер бала өзінің жетістігін сезінсе, жаңа бастамаларға белсенді қатыса бастайды. Сондықтан мұғалім әр сабақта қалыптастырушы бағалаудың түрлі тәсілдерін қолдануы қажет. Мысалы, өзін-өзі бағалау, өзара бағалау, бақылау парақтары, жетістік карталары және рефлексия күнделіктері оқушылардың өз әрекеттеріне сыни көзқараспен қарауына ықпал етеді.

Ұлттық ойындарды сабақтан тыс іс-шараларда қолданудың да мүмкіндігі мол. Мектепішілік жарыстар, ұлттық спорт фестивальдері, «Ұлттық ойындар күні», «Денсаулық апталығы», «Отбасылық спорттық сайыс», «Әке мен бала» жарыстары сияқты шаралар оқушылардың көшбасшылық қабілетін өмірлік жағдайда көрсетуіне мүмкіндік береді. Мұндай іс-шараларға ата-аналардың қатысуы тәрбиелік ықпалды күшейтіп, мектеп пен отбасының ынтымақтастығын нығайтады.

Ұлттық ойындарды ұйымдастыру барысында мұғалім әртүрлі көшбасшылық модельдерін пайдалана алады. Кейде көшбасшыны мұғалім тағайындайды, кейде оқушылар өздері таңдайды, ал кей жағдайда көшбасшылық міндеттері барлық оқушыға кезекпен беріледі. Соңғы тәсіл өте тиімді болып саналады, өйткені әрбір оқушы өзін көшбасшы ретінде сынап көруге мүмкіндік алады.

Қазіргі білім беру жүйесінде цифрлық технологияларды пайдалану ұлттық ойындардың мазмұнын байыта түседі. Мұғалім сабақ алдында ұлттық ойындардың шығу тарихы туралы қысқа бейнеролик көрсетіп, тарихи деректермен таныстыра алады. Сабақтан кейін ойындардың нәтижесін электрондық кестелер арқылы талдап, көшбасшылық көрсеткіштерінің динамикасын мониторинг жасауға болады. Сонымен қатар QR-кодтар арқылы ойын ережелерін ұсыну немесе жасанды интеллект негізіндегі платформаларда сабақ жоспарын әзірлеу мұғалімнің жұмысын жеңілдетеді.

Жасанды интеллект құралдары ұлттық ойындарды ұйымдастырудың сапасын жаңа деңгейге көтеруге мүмкіндік береді. AI платформалары сабақтың мақсатына сәйкес ұлттық ойындарды іріктейді, оқушылардың жас ерекшелігіне қарай тапсырмаларды бейімдейді, қауіпсіздік талаптарын ескеріп ұсыныстар береді және қалыптастырушы бағалау құралдарын автоматты түрде әзірлей алады. Бұл мұғалімнің уақытын үнемдеп, шығармашылық жұмысқа көбірек көңіл бөлуіне жағдай жасайды.

Дене шынықтыру пәні мұғалімі көшбасшылық қасиеттерді дамытуда саралап оқыту қағидатын ұстануы қажет. Әр оқушының дене дайындығы, психологиялық ерекшелігі және қызығушылығы әртүрлі болатындықтан, ойын тапсырмалары да икемді болуы тиіс. Кейбір оқушылар ұйымдастыру қабілеті арқылы ерекшеленсе, енді біреулері тактикалық шешім қабылдауымен немесе достарына қолдау көрсетуімен көзге түседі. Сондықтан көшбасшылық тек физикалық күшпен өлшенбейді.

Ұлттық ойындарды қолдану барысында қауіпсіздік техникасының сақталуы ерекше маңызға ие. Мұғалім ойын алаңын алдын ала дайындап, құрал-жабдықтардың жарамдылығын тексеріп, оқушыларға қауіпсіздік ережелерін түсіндіруі қажет. Сонымен бірге ойын барысында тәртіпті сақтап, әр оқушының денсаулық жағдайын ескергені жөн. Қауіпсіз орта ғана оқушылардың белсенді әрі сенімді әрекет етуіне мүмкіндік береді.

Ұлттық ойындардың тәрбиелік әсерін арттыру үшін пәнаралық байланыстарды пайдалану тиімді. Қазақстан тарихы сабақтарында ұлттық ойындардың шығу тарихы қарастырылса, әдебиет сабақтарында ұлттық

ойындарға қатысты шығармалар талданады, музыка сабақтарында ұлттық күйлер мен әндер қолданылады. Осылайша ұлттық ойындар тұтас тәрбиелік жүйенің құрамдас бөлігіне айналады.

Көшбасшылық қасиеттерді қалыптастырудағы ұлттық ойындардың тиімділігін анықтау үшін жүйелі мониторинг жүргізу қажет. Мұғалім оқу жылының басында және соңында диагностикалық бақылау жүргізіп, оқушылардың бастамашылдығы, жауапкершілігі, ұйымдастырушылық қабілеті, қарым-қатынас мәдениеті және командалық жұмыс деңгейіндегі өзгерістерді салыстыра алады. Мұндай талдау сабақтардың тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Зерттеулер көрсеткендей, ұлттық ойындарды жүйелі қолданған сыныптарда оқушылардың өзіне деген сенімі артып, бірлескен жұмысқа қызығушылығы күшейеді. Олар қоғамдық іс-шараларға белсенді қатысады, мектептің өзін-өзі басқару ұйымдарында көшбасшылық танытады, ғылыми жобаларға, спорттық жарыстарға және әлеуметтік бастамаларға жауапкершілікпен қарайды. Бұл ұлттық ойындардың тәрбиелік әлеуетінің жоғары екенін дәлелдейді.

Ұлттық ойындар арқылы қалыптасатын көшбасшылық қасиеттердің ішінде ең маңыздысы – адамгершілік көшбасшылық. Бұл ұғым өзгелерге үлгі болуды, әділдікті сақтауды, жауапкершілік алуды, үлкенді құрметтеп, кішіге қамқорлық көрсетуді білдіреді. Қазақ халқының дәстүрлі тәрбиесі дәл осы құндылықтарға негізделген. Сондықтан ұлттық ойындарды білім беру жүйесіне енгізу тек спорттық нәтиже емес, ұлттық болмысты сақтаудың да маңызды жолы болып табылады.

Қазақстан Республикасының білім беру саясаты ұлттық құндылықтарды оқу-тәрбие үдерісіне енгізуді басым бағыттардың бірі ретінде қарастырады. Осыған сәйкес дене шынықтыру пәнінде ұлттық ойындарды жүйелі пайдалану – білім сапасын арттырудың, функционалдық сауаттылықты дамытудың және оқушылардың тұлғалық қасиеттерін қалыптастырудың тиімді тетіктерінің бірі.

Ұлттық ойындар арқылы көшбасшылық қасиеттерді дамыту мұғалімнен жоғары кәсіби дайындықты, шығармашылық ізденісті және үздіксіз әдістемелік жетілдіруді талап етеді. Мұғалім әр сабақтың тәрбиелік мақсатын нақты белгілеп, ойындарды жүйелі жоспарлап, оқушылардың жетістіктерін тұрақты бақылап отырғанда ғана күтілетін нәтижеге қол жеткізе алады.

Жалпы алғанда, қазақтың ұлттық ойындары оқушылардың денсаулығын нығайтып қана қоймай, олардың ұлттық сана-сезімін, патриоттық ұстанымын, азаматтық жауапкершілігін, бастамашылдығын, ұйымдастырушылық қабілетін және көшбасшылық мәдениетін қалыптастыратын маңызды педагогикалық ресурс болып табылады. Сондықтан ұлттық ойындарды қазіргі білім беру талаптарына бейімдеп, дене шынықтыру сабақтарының ажырамас бөлігіне айналдыру – уақыт талабы.

Қазақтың ұлттық ойындары – халқымыздың ғасырлар бойы қалыптасқан мәдени мұрасы ғана емес, сонымен бірге жас ұрпақтың тұлғалық дамуын қамтамасыз ететін тиімді педагогикалық құрал. Дене шынықтыру пәні мұғалімі ұлттық ойындарды жүйелі әрі ғылыми-әдістемелік негізде қолданған жағдайда оқушылардың дене дайындығымен қатар олардың көшбасшылық қасиеттері, жауапкершілігі, бастамашылдығы, ұйымдастырушылық қабілеті, коммуникативтік мәдениеті және азаматтық ұстанымы да қарқынды дамиды.

Мақалада қарастырылған тұжырымдар ұлттық ойындардың білім беру үдерісіндегі тәрбиелік әлеуетінің жоғары екендігін көрсетеді. Әсіресе командалық әрекетке негізделген ойындар оқушылардың өзара ынтымақтастығын нығайтып, әділдік, сенім, құрмет, жауапкершілік және өзара көмек сияқты құндылықтарды қалыптастырады. Бұл қасиеттер қазіргі қоғам талап ететін заманауи көшбасшы тұлғаның негізгі белгілері болып табылады.

Қазіргі мектеп жағдайында ұлттық ойындарды жаңаша ұйымдастыру, оларды цифрлық технологиялармен және жасанды интеллект құралдарымен үйлестіру, қалыптастырушы бағалау жүйесімен байланыстыру және «Адал азамат» құндылықтарымен ықпалдастыру олардың тәрбиелік әсерін одан әрі күшейтеді.

Осылайша, қазақтың ұлттық ойындары арқылы көшбасшылық қасиеттерді қалыптастыру – ұлттық тәрбиені, дене мәдениетін және білім беру сапасын арттырудың тиімді педагогикалық бағыты болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. – Астана, 2022.
2. «Білім туралы» Қазақстан Республикасының Заңы. – Астана, 2007.
3. «Педагог мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасының Заңы. – Астана, 2019.
4. Қазақстан Республикасының жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. – Астана.
5. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасы бойынша әдістемелік ұсынымдар. – Астана.
6. Назарбаев Н.Ә. **Ұлы даланың жеті қыры**. – Астана.
7. Тоқаев Қ.К. **Тәуелсіздік бәрінен қымбат**. – Астана.
8. Құнанбаев А. **Қара сөздер**. – Алматы: Атамұра.
9. Әл-Фараби. **Қайырымды қала тұрғындарының көзқарастары**. – Алматы: Ғылым.
10. Баласағұни Ж. **Құтты білік**. – Алматы.
11. Ы. Алтынсарин. **Таңдамалы педагогикалық мұралары**. – Алматы.
12. Байтұрсынұлы А. **Ақ жол**. – Алматы.
13. Қалиев С. **Қазақ этнопедагогикасының теориясы мен тарихы**. – Алматы.

14. Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. **Педагогика**. – Алматы.
15. Аймауытов Ж. **Тәрбиеге жетекші**. – Алматы.
16. Сейтенов А.С. **Дене тәрбиесінің теориясы мен әдістемесі**. – Алматы.
17. Ашмарин Б.А. **Теория и методика физического воспитания**. – Москва.
18. Матвеев Л.П. **Теория и методика физической культуры**. – Москва.
19. UNESCO. **Quality Physical Education Guidelines for Policy Makers**. – Paris.
20. OECD. **Future of Education and Skills 2030**. – Paris.

МЕНШІКСІЗ ИНТЕГРАЛ. МЕНШІКСІЗ ИНТЕГРАЛДАРДЫҢ ЖИНАҚТЫЛЫҚ БЕЛГІЛЕРІ

Ертай Ақнур Маратқызы
Жамбыл облысы М.Х. Дулати атындағы Тараз университетінің студенті
Жетекшісі: Игисинов Сабит Жандарбекович

Аннотация

Мақалада меншіксіз интеграл ұғымының математикалық талдау курсындағы орны, оның теориялық негіздері және қолданбалы маңызы жан-жақты қарастырылады. Меншіксіз интегралдардың пайда болу себептері, анықталу ерекшеліктері, олардың жинақтылығы мен жинақсыздығын анықтау әдістері ғылыми тұрғыдан талданады. Сонымен қатар, шексіз аралықтағы және интеграл астындағы функцияның шексіз үзіліс нүктелері бар жағдайлардағы меншіксіз интегралдардың ерекшеліктері түсіндіріледі. Меншіксіз интегралдардың жинақтылық белгілерінің математикалық дәлелдері мен оларды қолданудың практикалық жолдары қарастырылып, салыстыру белгісі, шектік салыстыру белгісі, Коши критерийі және басқа да негізгі әдістердің тиімділігі сипатталады. Инженерлік есептерде, физикада, экономикада және ықтималдықтар теориясында кездесетін нақты қолданылу мысалдары арқылы тақырыптың қолданбалы сипаты көрсетіледі. Мақала жоғары оқу орындарының студенттеріне, математика пәні мұғалімдеріне және математикалық талдау пәнін тереңдетіп оқитын білім алушыларға арналған.

Математикалық талдау ғылымының негізгі бөлімдерінің бірі болып табылатын интегралдық есептеулер көптеген теориялық және практикалық мәселелерді шешудің маңызды құралы болып саналады. Анықталған интегралдың классикалық анықтамасы интегралдау аралығының шекті болуы және интеграл астындағы функцияның осы аралықта үзіліссіз немесе кем дегенде шектелген болуы шарттарына негізделеді. Дегенмен ғылыми зерттеулер мен қолданбалы есептерде бұл шарттар әрдайым орындала бермейді. Табиғаттағы көптеген құбылыстар шексіз аралықта қарастырылады немесе функция белгілі бір нүктеде шексіз үлкен мәнге ұмтылады. Осындай жағдайларда анықталған интеграл ұғымын кеңейту қажеттілігі туындайды. Осы қажеттіліктің нәтижесінде математикалық талдауда меншіксіз интегралдар теориясы қалыптасты.

Меншіксіз интегралдар математикалық анализдің теориялық тұрғыдан аса маңызды бөлімдерінің бірі болып табылады. Олар қарапайым анықталған интегралдың табиғи жалғасы болып есептеледі және шексіз процестерді зерттеудің негізгі құралдарының бірі ретінде кеңінен пайдаланылады. Бұл ұғым XVII–XVIII ғасырларда математикалық анализдің дамуымен бірге қалыптасып, кейіннен көптеген математиктердің еңбектерінде терең зерттелді. Әсіресе Исаак Ньютон, Готфрид Лейбниц, Огюстен Коши, Бернард Риман, Карл Вейерштрасс сияқты ғалымдардың еңбектері меншіксіз интегралдар теориясының қалыптасуына үлкен үлес қосты.

Қазіргі математикалық талдауда меншіксіз интегралдар тек теориялық зерттеу нысаны ғана емес, сонымен қатар көптеген қолданбалы ғылымдардың математикалық аппаратының маңызды элементі болып табылады. Электромагниттік өрістерді зерттеу кезінде, кванттық механикада, статистикалық физикада, ықтималдықтар теориясында, қаржы математикасында, жасанды интеллект алгоритмдерін талдауда және деректерді өңдеу барысында шексіз аралықтағы интегралдар жиі кездеседі. Сондықтан бұл тақырыпты жан-жақты меңгеру болашақ математиктер мен инженерлердің кәсіби дайындығы үшін ерекше маңызға ие.

Меншіксіз интеграл ұғымы анықталған интегралдың жалпыланған түрі болып табылады. Егер интегралдау аралығы шексіз болса немесе интеграл астындағы функция интегралдау аралығында шексіз мән қабылдайтын болса, онда мұндай интеграл меншіксіз интеграл деп аталады. Басқаша айтқанда, анықталған интегралдың қалыпты анықтамасын қолдануға мүмкіндік болмайтын жағдайларда шекті көшу әдісі арқылы анықталатын интеграл меншіксіз интеграл болып есептеледі.

Меншіксіз интегралдардың негізгі ерекшелігі – олардың мәні тікелей есептелмейді. Алдымен белгілі бір параметр енгізіліп, анықталған интеграл есептеледі, содан кейін осы параметр белгілі бір шекке ұмтылғандағы шегі қарастырылады. Егер бұл шек бар болса және ақырлы санға тең болса, онда интеграл жинақты деп есептеледі. Ал егер мұндай шек болмаса немесе шексіздікке ұмтылса, онда интеграл жинақсыз деп аталады.

Меншіксіз интегралдардың пайда болуы математикалық модельдеудің дамуымен тығыз байланысты. Көптеген физикалық шамалар табиғатта шексіз кеңістікте анықталады. Мысалы, тартылыс күші немесе электр өрісінің потенциалы шексіз кеңістікте қарастырылады. Осындай есептерді шығару барысында интегралдау аралығының шексіз болуы табиғи құбылыс болып табылады. Сонымен қатар функцияның белгілі бір нүктеде

шексіз үлкен мән қабылдауы да физикалық модельдерде жиі кездеседі. Сондықтан мұндай есептерді зерттеу үшін классикалық анықталған интеграл жеткіліксіз болады.

Меншіксіз интегралдар екі үлкен топқа бөлінеді. Бірінші түрі интегралдау аралығының шексіздігімен байланысты. Мұнда интегралдау шегі оң немесе теріс шексіздікке дейін жалғасады немесе екі жағынан да шексіз болады. Екінші түрі функцияның шексіз үзілісіне байланысты анықталады. Бұл жағдайда интегралдау аралығы шекті болғанымен, функция аралықтың белгілі бір нүктесінде немесе шекарасында шексіз үлкен мәнге ие болады.

Бірінші түрдегі меншіксіз интегралдар математикалық тұрғыдан шекті көшу арқылы анықталады. Егер функция белгілі бір аралықта анықталған болса және жоғарғы шек шексіздікке ұмтылса, онда интегралдың мәні аралықтың жоғарғы шегін айнымалы параметр ретінде алып, сол параметр шексіздікке ұмтылғандағы анықталған интегралдың шегі арқылы анықталады. Бұл анықтама математикалық анализдегі шек ұғымына толық негізделеді және интегралдың бар болуы дәл осы шектің бар болуына тәуелді болады.

Екінші түрдегі меншіксіз интегралдардың анықтамасы да ұқсас принципке сүйенеді. Егер функция интегралдау аралығының бір шекарасында немесе ішкі нүктесінде шексіздікке ұмтылатын болса, онда сол нүктеге белгілі бір параметр арқылы жақындау қарастырылады. Осы параметрдің тиісті мәнге ұмтылғандағы анықталған интегралдың шегі меншіксіз интегралдың мәні ретінде қабылданады.

Меншіксіз интегралдарды зерттеудегі ең маңызды мәселе – олардың жинақтылығын анықтау. Кез келген меншіксіз интегралдың негізгі қасиеті оның міндетті түрде белгілі бір санға тең болуы емес. Кейбір интегралдар ақырлы мәнге ие болса, кейбіреулері шексіздікке ұмтылады немесе мүлде анықталмайды. Сондықтан математикалық анализде «интегралды есептеу» ұғымынан бұрын «интегралдың жинақтылығын тексеру» міндеті қойылады.

Жинақтылық ұғымы математикалық анализдегі шек теориясымен тікелей байланысты. Егер интегралды анықтайтын шек бар болса, онда интеграл жинақты деп есептеледі. Мұндай жағдайда интегралдың нақты сандық мәні болады және ол көптеген қолданбалы есептерде пайдаланылуы мүмкін. Ал егер сәйкес шек жоқ болса немесе шексіздікке ұмтылса, онда интеграл жинақсыз болады және мұндай интегралдың кәдімгі мағынадағы сандық мәні болмайды.

Жинақтылық мәселесі тек теориялық қызығушылық тудырып қана қоймайды, сонымен бірге практикалық есептердің дұрыстығын анықтайды. Мысалы, физикадағы энергияның толық қоры немесе ықтималдықтар теориясындағы үлестіру функциясының нормалануы көбінесе меншіксіз интегралдардың жинақтылығына тәуелді болады. Егер сәйкес интеграл жинақсыз болса, онда қарастырылып отырған физикалық модельдің өзі нақты процесті дұрыс сипаттамайды немесе қосымша шарттарды қажет етеді.

Меншіксіз интегралдардың жинақтылығын анықтау әрдайым тікелей есептеу арқылы жүзеге аспайды. Көптеген жағдайларда интегралдың нақты мәнін табу мүмкін болмайды немесе өте күрделі болады. Сондықтан математикалық анализде интегралдың жинақтылығын анықтауға арналған арнайы белгілер қалыптастырылған. Бұл белгілер интегралдың нақты мәнін есептемей-ақ оның жинақты немесе жинақсыз екенін анықтауға мүмкіндік береді.

Жинақтылық белгілерінің ішінде ең қарапайымы және кең таралғаны – салыстыру белгісі. Бұл белгі бойынша зерттелетін функцияны қасиеттері жақсы белгілі басқа функциямен салыстыру жүзеге асырылады. Егер зерттелетін функция белгілі бір жинақты интегралдың функциясынан үлкен болмаса, онда оның интегралы да жинақты болады. Керісінше, егер зерттелетін функция жинақсыз интегралдың функциясынан кіші болмаса, онда ол да жинақсыз болады. Бұл әдіс көптеген күрделі интегралдарды зерттеудің негізгі құралы болып саналады.

Салыстыру әдісінің тиімділігі функциялардың асимптоталық қасиеттеріне негізделеді. Шексіздікке ұмтылғанда немесе ерекше нүктеге жақындағанда функциялардың өсу немесе кему жылдамдығы олардың интегралдарының қасиеттерін анықтайды. Сондықтан функциялардың шекаралық мінез-құлқын зерттеу меншіксіз интегралдардың теориясында ерекше орын алады.

Сонымен қатар жинақтылықты анықтауда шектік салыстыру белгісі кеңінен қолданылады. Бұл белгі екі функцияның қатынасының шегін зерттеуге негізделеді. Егер екі функция белгілі бір мағынада бірдей тәртіппен өсетін немесе кемитін болса, онда олардың интегралдарының жинақтылық қасиеттері де бірдей болады. Мұндай тәсіл көптеген күрделі аналитикалық есептерді едәуір жеңілдетеді.

Меншіксіз интегралдар теориясының дамуымен бірге олардың жинақтылығын зерттеудің жаңа әдістері де қалыптасты. Олардың қатарына абсолют жинақтылық ұғымы, Дирихле және Абель белгілері, Коши критерийі, асимптоталық талдау әдістері және функционалдық салыстыру тәсілдері жатады. Бұл әдістер қазіргі математикалық анализдің маңызды құралдары болып табылады және жоғары деңгейдегі ғылыми зерттеулерде кеңінен пайдаланылады.

Меншіксіз интегралдардың жинақтылығын зерттеу математикалық анализдің маңызды бағыттарының бірі болып саналады. Интегралдың нақты мәнін есептеуден бұрын оның жинақты немесе жинақсыз екенін анықтау қажет болады. Бұл мәселе әсіресе күрделі функциялар үшін ерекше өзекті, себебі көптеген жағдайда интегралды аналитикалық түрде есептеу мүмкін болмайды. Сондықтан математикалық талдауда жинақтылықты анықтауға мүмкіндік беретін бірқатар теориялық белгілер қалыптасқан. Бұл белгілер функциялардың қасиеттеріне сүйене отырып, интегралдың ақырлы мәнге ие болуын немесе болмауын алдын ала анықтауға мүмкіндік береді.

Жинақтылықты зерттеудің негізінде Коши критерийі жатыр. Бұл критерий бойынша меншіксіз интегралдың жинақтылығы оның қалдық интегралының қасиеттерімен анықталады. Егер интегралдың кез келген екі жеткілікті үлкен шектері арасындағы айырмасы нөлге ұмтылатын болса, онда интеграл жинақты болып есептеледі. Бұл критерий математикалық тұрғыдан өте маңызды, өйткені ол интегралдың нақты мәнін есептемей-ақ оның бар немесе жоқ екенін дәлелдеуге мүмкіндік береді.

Коши критерийінің теориялық негізі нақты сандар тізбегінің фундаменталдық қасиеттерімен байланысты. Белгілі болғандай, нақты сандар кеңістігінде кез келген фундаментал тізбек жинақты болады. Осы идея интегралдарға да қолданылады. Егер интегралдың шекті аралықтардағы мәндері бір-біріне шексіз жақындайтын болса, онда олардың ортақ шегі болады. Ал бұл шек меншіксіз интегралдың мәні ретінде қабылданады. Сондықтан Коши критерийі жинақтылық теориясының ең жалпы және әмбебап белгісі болып саналады.

Практикалық есептерде Коши критерийін тікелей қолдану әрдайым ыңғайлы бола бермейді. Сол себепті математикалық анализде салыстыру белгісі кеңінен пайдаланылады. Бұл белгі қарапайым әрі тиімді әдістердің бірі болып табылады. Оның негізгі идеясы зерттелетін функцияны қасиеттері алдын ала белгілі функциямен салыстыруға негізделеді.

Егер екі функция теріс емес болса және олардың арасында белгілі бір теңсіздік орындалса, онда осы теңсіздік арқылы интегралдардың қасиеттері де анықталады. Мысалы, зерттелетін функция белгілі бір жинақты функциядан үлкен болмайтын болса, онда оның интегралы да міндетті түрде жинақты болады. Керісінше, егер зерттелетін функция жинақсыз функциядан кем болмаса, онда оның интегралы да жинақсыз болады. Бұл принцип көптеген теориялық дәлелдеулердің негізін құрайды.

Салыстыру белгісінің тиімділігі функциялардың өсу жылдамдығына тәуелді. Шексіздікке ұмтылған кезде баяу кемитін функциялардың интегралдары көбіне жинақсыз болады, ал жылдам кемитін функциялардың интегралдары жинақты келеді. Сондықтан функциялардың асимптоталық қасиеттерін зерттеу интегралдардың жинақтылығын анықтаудың маңызды кезеңі болып табылады.

Мысалы, дәрежелік функциялар ерекше орын алады. Егер функция шексіздікте белгілі бір дәрежемен кемитін болса, онда сол дәреженің мәні интегралдың жинақтылығын анықтайды. Бұл нәтиже математикалық анализдегі негізгі теоремалардың бірі болып табылады және көптеген күрделі интегралдарды зерттеудің негізін қалайды.

Жинақтылықты анықтаудың тағы бір маңызды әдісі – шектік салыстыру белгісі. Бұл белгі екі функцияның қатынасының шегін зерттеуге негізделеді. Егер зерттелетін функция мен белгілі функцияның қатынасы белгілі бір ақырлы оң санға ұмтылатын болса, онда олардың интегралдарының жинақтылық қасиеттері бірдей болады.

Шектік салыстыру белгісі әсіресе күрделі аналитикалық функцияларды зерттеген кезде өте тиімді. Себебі көптеген функциялардың нақты түрі күрделі болғанымен, олардың шексіздіктегі мінез-құлқы қарапайым функциялармен бірдей болуы мүмкін. Осындай жағдайда күрделі функцияны қарапайым дәрежелік немесе көрсеткіштік функциямен салыстыру арқылы қажетті қорытынды жасауға болады.

Математикалық анализде логарифмдік функциялардың қатысуымен берілген интегралдар да жиі кездеседі. Мұндай жағдайларда тек дәрежелік салыстыру жеткіліксіз болады. Логарифмдік көбейткіштердің әсерін ескеру қажет. Логарифмнің өте баяу өсетін функция екендігі белгілі болғандықтан, ол көптеген интегралдардың жинақтылық қасиетіне ерекше ықпал етеді. Сондықтан логарифмдік функциялар қатысатын интегралдарды зерттеу үшін арнайы салыстыру тәсілдері пайдаланылады.

Кейбір интегралдарда дәрежелік және көрсеткіштік функциялар қатар кездеседі. Мұндай жағдайларда көрсеткіштік функциялардың кез келген дәрежелік функциядан әлдеқайда жылдам кемитіні немесе өсетіні ескеріледі. Бұл қасиет көрсеткіштік функциялардың қатысуымен берілген көптеген интегралдардың жинақты болуына себеп болады.

Функциялардың асимптоталық қасиеттерін зерттеу қазіргі математикалық талдаудың маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Асимптоталық талдау барысында функцияның нақты мәнінен гөрі оның шексіздікке ұмтылғандағы мінез-құлқы маңыздырақ болады. Дәл осы қасиет меншіксіз интегралдардың жинақтылығын анықтайды.

Меншіксіз интегралдардың абсолют жинақтылығы ұғымы да ерекше орын алады. Егер функцияның модулі бойынша алынған интеграл жинақты болса, онда бастапқы интеграл абсолют жинақты деп аталады. Абсолют жинақтылық интегралдың ең күшті қасиеттерінің бірі болып есептеледі. Абсолют жинақты интеграл міндетті түрде жинақты болады. Алайда кері тұжырым әрдайым дұрыс емес. Кейбір интегралдар шартты түрде ғана жинақты болуы мүмкін.

Абсолют жинақтылық математикалық физикада ерекше маңызды рөл атқарады. Себебі көптеген қатарлар мен интегралдардың орындарын ауыстыру немесе параметр бойынша интегралдау тек абсолют жинақтылық кезінде ғана орындалады. Сондықтан бұл ұғым функционалдық анализдің көптеген бөлімдерінің теориялық негізін құрайды.

Меншіксіз интегралдардың жинақтылығын зерттеуде Дирихле белгісі маңызды орын алады. Бұл белгі көбінесе тербелмелі функциялардың интегралдарын зерттеу кезінде қолданылады. Егер функциялардың бірі шектелген алғашқы функцияға ие болып, екіншісі монотонды кеміп нөлге ұмтылатын болса, онда олардың көбейтіндісінің интегралы жинақты болады.

Дирихле белгісі тригонометриялық функциялардың қатысуымен берілген көптеген интегралдарды зерттеуде кеңінен пайдаланылады. Мысалы, синус немесе косинус функциялары дәрежелік функциялармен бірге кездескен кезде осы белгі интегралдың жинақтылығын оңай анықтауға мүмкіндік береді.

Абель белгісі де Дирихле белгісіне ұқсас принципке негізделген. Егер функциялардың бірі жинақты интеграл құрайтын болса, ал екіншісі шектелген әрі монотонды болса, онда олардың көбейтіндісінің интегралы да жинақты болады. Бұл белгі әсіресе параметрлі интегралдарды зерттеу кезінде кеңінен қолданылады.

Меншіксіз интегралдардың теориясында ерекше орын алатын мәселелердің бірі – параметрге тәуелді интегралдар. Мұндай интегралдарда функция тек айнымалыға ғана емес, белгілі бір параметрге де тәуелді болады. Осындай интегралдардың қасиеттерін зерттеу кезінде жинақтылықтың параметр бойынша бірқалыптылығы қарастырылады.

Бірқалыпты жинақтылық ұғымы көптеген математикалық операцияларды орындауға мүмкіндік береді. Егер интеграл параметр бойынша бірқалыпты жинақты болса, онда интегралдау мен шекте көшу, интегралдау мен туынды алу операцияларының орындарын ауыстыруға болады. Бұл қасиет қазіргі қолданбалы математиканың көптеген бөлімдерінде маңызды рөл атқарады.

Меншіксіз интегралдардың қолданылу аясы өте кең. Физикада олар механика, электродинамика, кванттық теория, термодинамика және оптика есептерінде кездеседі. Электр өрісінің потенциалын есептеу, гравитациялық өрістің энергиясын анықтау, зарядтардың таралуын зерттеу сияқты көптеген мәселелер дәл осы интегралдардың көмегімен шешіледі.

Ықтималдықтар теориясында кездейсоқ шамалардың үлестіру заңдары көбінесе меншіксіз интегралдар арқылы анықталады. Әсіресе қалыпты үлестіру, көрсеткіштік үлестіру және гамма үлестіру сияқты маңызды үлестірулердің қасиеттері шексіз аралықтағы интегралдарға негізделген. Егер сәйкес интеграл жинақты болмаса, онда ықтималдық тығыздығының өзі дұрыс анықталмаған болып саналады.

Статистикалық талдауда математикалық күтім, дисперсия және жоғары ретті моменттер де көбінесе меншіксіз интегралдар арқылы есептеледі. Сондықтан ықтималдықтар теориясында жинақтылық мәселесі тек теориялық сипатта ғана емес, тәжірибелік тұрғыдан да үлкен маңызға ие.

Экономикада меншіксіз интегралдар ұзақ мерзімді инвестициялардың дисконтталған құнын есептеуде, үздіксіз табыс модельдерін құруда, тәуекелді бағалауда және экономикалық өсудің математикалық модельдерінде кеңінен қолданылады. Әсіресе шексіз уақыт аралығында қарастырылатын экономикалық модельдер осы интегралдарға сүйенеді.

Жасанды интеллект пен машиналық оқыту саласында да меншіксіз интегралдардың маңызы артып келеді. Көптеген ықтималдықтық модельдерде, Байес әдістерінде, ықтималдық тығыздықтарының нормалануы кезінде, үздіксіз кездейсоқ шамаларды сипаттауда дәл осы интегралдар пайдаланылады. Сонымен қатар нейрондық желілердің кейбір теориялық модельдерін талдау барысында да интегралдық әдістер кеңінен қолданылады.

Қазіргі уақытта математикалық бағдарламалау жүйелері меншіксіз интегралдарды сандық әдістермен есептеуге мүмкіндік береді. MATLAB, Mathematica, Maple, Python кітапханалары және басқа математикалық пакеттер күрделі интегралдардың жуық мәндерін жоғары дәлдікпен анықтай алады. Дегенмен мұндай бағдарламалар да ең алдымен интегралдың жинақтылығын тексеруге сүйенеді. Егер интеграл жинақсыз болса, онда сандық есептеу алгоритмдері де дұрыс нәтиже бермейді.

Меншіксіз интегралдардың теориясын оқыту барысында студенттердің тек анықтамаларды жаттап қана қоймай, олардың математикалық мағынасын терең түсінуі ерекше маңызды. Интегралдың жинақтылығы немесе жинақсыздығы көбінесе функцияның жалпы түріне емес, оның шекаралық нүктелердегі немесе шексіздіктегі мінез-құлқына тәуелді болады. Сондықтан математикалық талдау курсында функциялардың асимптоталық қасиеттеріне ерекше көңіл бөлінеді. Бұл тәсіл тек интегралдарды ғана емес, функционалдық қатарларды, дифференциалдық теңдеулерді және ықтималдықтар теориясының көптеген есептерін түсінудің негізін қалайды.

Педагогикалық тәжірибеде байқалғандай, студенттердің көпшілігі меншіксіз интегралды анықталған интегралдың қарапайым жалғасы ретінде қабылдайды. Алайда бұл ұғымның ерекшелігі оның есептеу алгоритмінде емес, ең алдымен шекті көшу идеясына негізделгендігінде жатыр. Сондықтан меншіксіз интеграл тақырыбын түсіндіру кезінде алдымен шек теориясын, функциялардың үздіксіздігін және анықталған интегралдың қасиеттерін қайталау үлкен нәтиже береді. Осындай сабақтастық студенттердің теориялық дайындығын нығайтып, күрделі дәлелдеулерді жеңіл қабылдауына мүмкіндік береді.

Меншіксіз интегралдарды оқытуда графикалық интерпретацияның да маңызы зор. Анықталған интеграл қисық сызық пен координаталар осьтері арқылы шектелген фигураның ауданын сипаттаса, меншіксіз интеграл шексіз аралықтағы ауданның ақырлы болуы мүмкін екенін көрсетеді. Бұл алғашқы қарағанда парадокс сияқты көрінгенімен, математикалық тұрғыдан толық дәлелденген құбылыс. Мысалы, шексіз ұзындықтағы облыстың ауданы ақырлы болуы мүмкін. Осындай мысалдар студенттердің математикалық интуициясын дамытып, анализдің терең идеяларын түсінуге көмектеседі.

Меншіксіз интегралдардың жинақтылығы көбіне функцияның кему жылдамдығына байланысты. Егер функция жеткілікті тез кемісе, онда оның астындағы шексіз аудан ақырлы болады. Ал функция баяу кеміген жағдайда аудан шексіз өсіп, интеграл жинақсыз болады. Бұл қағида көптеген қолданбалы есептердің математикалық негізін құрайды.

Дәрежелік функциялар осы тұрғыдан ерекше қызығушылық тудырады. Себебі олардың жинақтылығы дәреженің мәніне ғана тәуелді болады. Бұл нәтиже математикалық анализдегі ең маңызды заңдылықтардың бірі болып саналады. Осы заңдылық кейінгі көптеген күрделі функциялардың қасиеттерін зерттеу барысында негізгі эталон ретінде қолданылады.

Көрсеткіштік функциялардың қасиеттері де меншіксіз интегралдар теориясында маңызды орын алады. Көрсеткіштік функциялар дәрежелік функцияларға қарағанда әлдеқайда тез кемиді немесе өседі. Сондықтан олардың қатысуымен алынған көптеген интегралдар жинақты болып келеді. Бұл қасиет математикалық физикада, статистикалық механикада және ықтималдықтар теориясында кеңінен пайдаланылады.

Тригонометриялық функциялар қатысатын меншіксіз интегралдардың ерекшелігі олардың тербелмелі табиғатымен байланысты. Синус пен косинус функциялары оң және теріс мәндерді кезектестіріп қабылдайтындықтан, олардың интегралдары кейбір жағдайда абсолют жинақты болмаса да, шартты түрде жинақты болуы мүмкін. Осындай интегралдарды зерттеуде Дирихле және Абель белгілерінің маңызы ерекше.

Математикалық физикада Фурье интегралдары мен Фурье түрлендірулері де меншіксіз интегралдарға негізделген. Сигналдарды өңдеу, дыбысты талдау, медициналық бейнелерді қалпына келтіру, байланыс жүйелері, радиолокация және жасанды интеллекттің көптеген алгоритмдері дәл осы теорияға сүйенеді. Бұл меншіксіз интегралдардың қазіргі ғылым мен техниканың маңызды математикалық аппараты екендігін көрсетеді.

Кванттық механикада бөлшектің кеңістіктегі орналасу ықтималдығы толқындық функция арқылы сипатталады. Толқындық функцияның физикалық мағынаға ие болуы үшін оның квадраты бойынша алынған меншіксіз интеграл міндетті түрде бірге тең болуы қажет. Бұл нормалау шарты интегралдың жинақтылығына тікелей тәуелді. Егер сәйкес интеграл жинақсыз болса, онда мұндай функция физикалық күйді сипаттай алмайды.

Электродинамикада электр өрісінің энергиясы мен потенциалы да көбінесе шексіз кеңістікте есептеледі. Мұндай есептерде интегралдау аймағы бүкіл кеңістікті қамтиды. Сондықтан есептің дұрыстығы интегралдың жинақтылығына тәуелді болады. Инженерлік есептеулерде де осыған ұқсас жағдайлар жиі кездеседі.

Статистикалық физикадағы Больцман таралуы, Максвелл таралуы, Планк заңы сияқты көптеген теориялар көрсеткіштік функциялардың қатысуымен алынған меншіксіз интегралдарға негізделген. Бұл интегралдардың жинақтылығы физикалық шамалардың ақырлы мәнге ие болуын қамтамасыз етеді.

Экономикалық зерттеулерде ұзақ мерзімді инвестициялық жобаларды бағалау кезінде уақыт шексіз деп қарастырылатын модельдер кездеседі. Мұндай жағдайда болашақтағы табыстардың дисконталған қосындысы үздіксіз модель арқылы меншіксіз интеграл ретінде жазылады. Егер интеграл жинақты болса, онда жобаның ағымдағы құнын анықтауға болады.

Ақпараттық технологиялар саласында ықтималдықтық модельдердің басым көпшілігі үздіксіз үлестірулерге сүйенеді. Машиналық оқыту алгоритмдерінің ішінде Гаусстық модельдер, Байестік жіктеу әдістері, вариациялық қорытындылау, Марков процестері және көптеген статистикалық модельдер меншіксіз интегралдарсыз қарастырылмайды. Бұл қазіргі цифрлық технологиялардың математикалық негіздерінің бірі болып табылады.

Меншіксіз интегралдарды сандық әдістер арқылы есептеу де қазіргі қолданбалы математиканың маңызды бағытына айналды. Аналитикалық шешім табу мүмкін болмаған жағдайда әртүрлі жуықтау әдістері пайдаланылады. Олардың қатарына трапециялар әдісі, Симпсон әдісі, Гаусс квадратуралары және адаптивті интегралдау алгоритмдері жатады. Бұл әдістер бағдарламалық кешендерде кеңінен жүзеге асырылған.

Дегенмен сандық әдістерді қолданудың алдында интегралдың жинақтылығын теориялық тұрғыдан дәлелдеу міндетті болып табылады. Егер интеграл жинақсыз болса, онда кез келген сандық әдіс жалған нәтиже беруі мүмкін. Сондықтан теориялық талдау мен сандық есептеу бір-бірін толықтыратын кезеңдер ретінде қарастырылады.

Жоғары оқу орындарында математикалық талдау пәнін оқыту барысында меншіксіз интегралдар тақырыбы студенттердің логикалық ойлауын, дәлелдеу мәдениетін және аналитикалық қабілеттерін қалыптастыруда ерекше рөл атқарады. Бұл тақырыпты меңгеру барысында білім алушылар функциялардың қасиеттерін терең талдауды, шек теориясын қолдануды, дәлелдеудің әртүрлі әдістерін пайдалануды және математикалық модельдерді құруды үйренеді.

Заманауи білім беру технологиялары бұл тақырыпты оқытуда жаңа мүмкіндіктер ұсынады. GeoGebra, MATLAB, Maple, Mathematica, Python (NumPy, SciPy, SymPy кітапханалары) сияқты бағдарламалық құралдарды пайдалану арқылы студенттер интегралдардың графикалық бейнесін көріп, олардың жинақтылығын визуалды түрде талдай алады. Мұндай цифрлық ресурстар теориялық білімнің практикалық маңызын арттырады.

Сонымен қатар жасанды интеллект негізіндегі білім беру платформалары студенттердің жеке оқу траекториясын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Интеллектуалды жүйелер есептердің күрделілік деңгейін автоматты түрде таңдап, қателерді талдап, жедел кері байланыс береді. Бұл математикалық талдау пәнін тиімді меңгеруге жағдай жасайды.

Меншіксіз интегралдардың жинақтылық белгілерін меңгеру кейінгі математикалық пәндерді оқудың негізін қалайды. Функционалдық анализ, кешенді айнымалы функциялар теориясы, дифференциалдық теңдеулер, математикалық физика, ықтималдықтар теориясы және математикалық статистика пәндерінің

көпшілігі дәл осы теорияға сүйенеді. Сондықтан бұл тақырып математикалық білім беру жүйесіндегі іргелі ұғымдардың бірі болып саналады.

Жалпы алғанда, меншіксіз интегралдар теориясы математикалық анализдің дамуына ғана емес, қазіргі ғылым мен техниканың көптеген салаларының қалыптасуына зор ықпал етті. Оның теориялық аппараты үздіксіз процестерді модельдеуде, табиғи және әлеуметтік құбылыстарды сипаттауда, күрделі инженерлік есептерді шешуде кеңінен қолданылады. Сондықтан меншіксіз интегралдардың жинақтылық белгілерін жан-жақты меңгеру болашақ математика мұғалімдерінің, инженерлердің және ғылыми қызметкерлердің кәсіби даярлығының маңызды құрамдас бөлігі болып табылады.

Меншіксіз интегралдар математикалық талдаудың негізгі бөлімдерінің бірі ретінде анықталған интеграл ұғымын жалпылап, шексіз аралықтар мен шексіз үзіліс нүктелері бар функцияларды зерттеуге мүмкіндік береді. Бұл интегралдардың басты ерекшелігі – олардың мәнінің шекті көшу арқылы анықталуы және есептеудің алдында міндетті түрде жинақтылығының тексерілуі.

Мақалада меншіксіз интегралдардың теориялық негіздері, олардың түрлері және жинақтылық ұғымының математикалық мәні қарастырылды. Сонымен қатар Коши критерийі, салыстыру белгісі, шектік салыстыру белгісі, Дирихле және Абель белгілері сияқты негізгі жинақтылық әдістерінің ғылыми маңызы талданды. Бұл белгілер интегралдың нақты мәнін есептемей-ақ оның жинақты немесе жинақсыз екендігін анықтауға мүмкіндік беретіні көрсетілді.

Меншіксіз интегралдардың физикада, инженерияда, ықтималдықтар теориясында, экономикалық модельдерде, статистикада және жасанды интеллект технологияларында кеңінен қолданылуы олардың қолданбалы маңызын дәлелдейді. Сондықтан бұл тақырыпты терең меңгеру математикалық білімнің теориялық негіздерін қалыптастырумен қатар, заманауи ғылыми зерттеулер мен инженерлік есептерді тиімді шешуге мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Фихтенгольц Г.М. **Курс дифференциального и интегрального исчисления.** – Москва: Наука, 2003.
2. Демидович Б.П. **Сборник задач и упражнений по математическому анализу.** – Москва: Наука, 2006.
3. Ильин В.А., Позняк Э.Г. **Основы математического анализа.** – Москва: Физматлит, 2008.
4. Кудрявцев Л.Д. **Курс математического анализа.** – Москва: Высшая школа, 2003.
5. Никольский С.М. **Курс математического анализа.** – Москва: Наука, 2001.
6. Зорич В.А. **Математический анализ.** – Москва: МЦНМО, 2019.
7. Пискунов Н.С. **Дифференциальное и интегральное исчисление.** – Москва: Наука, 2004.
8. Берман Г.Н. **Сборник задач по курсу математического анализа.** – Санкт-Петербург: Профессия, 2007.
9. Шипачев В.С. **Высшая математика.** – Москва: Высшая школа, 2010.
10. Кремер Н.Ш. **Высшая математика для экономистов.** – Москва: ЮНИТИ, 2014.
11. Колмогоров А.Н., Фомин С.В. **Элементы теории функций и функционального анализа.** – Москва: Наука, 2009.
12. Courant R., John F. **Introduction to Calculus and Analysis.** – Springer, 2012.
13. Apostol T.M. **Calculus. Vol. II.** – John Wiley & Sons, 2007.
14. Rudin W. **Principles of Mathematical Analysis.** – McGraw-Hill, 1976.
15. Bartle R.G., Sherbert D.R. **Introduction to Real Analysis.** – Wiley, 2011.
16. Kreyszig E. **Advanced Engineering Mathematics.** – Wiley, 2018.
17. Stewart J. **Calculus.** – Cengage Learning, 2021.
18. Spivak M. **Calculus.** – Publish or Perish, 2008.
19. Simmons G.F. **Calculus with Analytic Geometry.** – McGraw-Hill, 1996.
20. Thomas G.B., Finney R.L. **Calculus and Analytic Geometry.** – Pearson Education, 2014.

ВЕТЕРИНАРИЯЛЫҚ АРНАЙЫ ПӘНДЕРДІ ОҚЫТУДАҒЫ ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯ: ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ

Лебаев Ермек Амангельдинович
Шығыс-Қазақстан облысы Ұлан ауданы
"Шығыс-Қазақстан көпсалалы колледжі" КМКҚ
Ветеринария мамандығы бойынша арнайы пәндер оқытушысы

Аннотация

Бұл мақалада ветеринариялық арнайы пәндерді оқытудағы цифрлық трансформацияның қазіргі жағдайы, жасанды интеллект технологияларын білім беру үдерісіне енгізудің педагогикалық мүмкіндіктері және олардың болашақ ветеринар мамандарын даярлаудағы рөлі жан-жақты қарастырылады. Ветеринариялық білім беру жүйесінде цифрлық технологиялар мен генеративті жасанды интеллект құралдарын тиімді пайдалану арқылы оқыту сапасын арттыру, білім алушылардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру, практикалық дағдыларын жетілдіру және зерттеушілік мәдениетін дамыту мәселелері ғылыми тұрғыдан талданады. Сонымен қатар

ChatGPT, Gemini, Copilot, Perplexity AI, арнайы ветеринариялық симуляциялық платформалар және виртуалды зертханалардың оқу үдерісіндегі мүмкіндіктері сипатталады. Жасанды интеллект негізінде білім алушылардың оқу жетістіктерін бағалау, клиникалық жағдайларды модельдеу, ауруларды диагностикалау, электрондық ветеринариялық құжаттарды әзірлеу және деректерді талдау мүмкіндіктері қарастырылады. Мақала ветеринария мамандығы бойынша арнайы пәндер оқытушыларына, колледж және жоғары оқу орны педагогтеріне, магистранттар мен жас зерттеушілерге арналған.

Цифрлық трансформация XXI ғасырдағы білім беру жүйесінің маңызды даму бағыттарының біріне айналды. Әлемдік білім кеңістігінде ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың қарқынды дамуы, үлкен деректерді өңдеу жүйелерінің жетілдірілуі және жасанды интеллект технологияларының кеңінен таралуы кәсіби мамандарды даярлау жүйесіне түбегейлі өзгерістер енгізуде. Бұл өзгерістер тек жалпы білім беру ұйымдарына ғана емес, техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдарына, жоғары оқу орындарына, соның ішінде ветеринария саласындағы мамандарды даярлау жүйесіне де тікелей әсер етуде.

Ветеринариялық білім беру – теориялық білім мен практикалық машықтардың үйлесіміне негізделген күрделі кәсіби даярлық жүйесі. Болашақ ветеринар дәрігер жануарлардың анатомиясын, физиологиясын, патологиялық өзгерістерін, жұқпалы және жұқпалы емес ауруларын, микробиологияны, паразитологияны, фармакологияны, хирургияны, акушерлік пен гинекологияны, ветеринариялық-санитариялық сараптаманы және көптеген арнайы пәндерді терең меңгеруі қажет. Мұндай кешенді дайындық дәстүрлі оқыту әдістерімен ғана шектелмей, заманауи цифрлық технологияларды тиімді пайдалануды талап етеді.

Қазіргі уақытта ветеринариялық тәжірибенің өзі цифрлық трансформация кезеңіне өтті. Заманауи ветеринариялық клиникаларда электрондық медициналық карталар, автоматтандырылған зертханалық жүйелер, цифрлық рентгенография, ультрадыбыстық диагностика, компьютерлік томография, магниттік-резонанстық томография, жасанды интеллект негізіндегі диагностикалық бағдарламалар және биометриялық мониторинг жүйелері кеңінен қолданылуда. Сондықтан білім беру ұйымдарында даярланатын болашақ мамандар осы технологиялармен оқу кезеңінде-ақ жұмыс істеуді меңгеруі тиіс.

Цифрлық трансформация білім беру мазмұнының жаңаруымен қатар оқыту әдістемесінің де өзгеруіне ықпал етеді. Бұрын оқытушы негізгі ақпарат көзі ретінде қарастырылса, қазіргі уақытта білім алушы қажетті ақпаратты көптеген цифрлық ресурстардан еркін ала алады. Осыған байланысты оқытушының қызметі ақпарат жеткізушіден кәсіби кеңесшіге, тәлімгерге, фасилитаторға және білім беру процесін ұйымдастырушыға айналуда.

Жасанды интеллект технологиялары осы өзгерістердің негізгі қозғаушы күштерінің бірі болып саналады. Генеративті жасанды интеллект табиғи тілде сұрақтарға жауап беруге, мәтіндер құрастыруға, ғылыми ақпараттарды талдауға, клиникалық жағдайларды модельдеуге, суреттер мен диаграммалар жасауға, күрделі ақпараттарды құрылымдауға және оқу материалдарын автоматты түрде әзірлеуге мүмкіндік береді. Бұл мүмкіндіктер ветеринариялық арнайы пәндерді оқыту сапасын жаңа деңгейге көтеруге жағдай жасайды.

Ветеринария саласында білім алушылардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруда визуализация ерекше орын алады. Анатомиялық құрылымдарды, физиологиялық процестерді, патологиялық өзгерістерді немесе хирургиялық операциялардың кезеңдерін тек мәтін арқылы түсіндіру әрдайым тиімді бола бермейді. Ал үшөлшемді модельдер, виртуалды зертханалар және жасанды интеллект негізінде құрылған интерактивті платформалар күрделі процестерді көрнекі түрде меңгеруге мүмкіндік береді.

Қазіргі білім беру жүйесінде виртуалды симуляциялық технологиялар кеңінен қолданылуда. Ветеринариялық клиникалық жағдайларды компьютерлік модельдеу арқылы студент нақты жануарға зиян келтірмей тәжірибе жинақтай алады. Мұндай тәсіл кәсіби қателіктердің алдын алуға, клиникалық ойлауды дамытуға және шешім қабылдау қабілетін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Жасанды интеллекттің тағы бір маңызды артықшылығы – білім алушылардың жеке ерекшеліктеріне бейімделген оқыту траекториясын қалыптастыру мүмкіндігі. Әрбір студенттің дайындық деңгейі, білімді меңгеру қарқыны және кәсіби қызығушылығы әртүрлі болады. Интеллектуалды оқыту жүйелері осы ерекшеліктерді талдап, жеке оқу тапсырмаларын автоматты түрде ұсына алады. Бұл оқытудың тиімділігін арттырып, білім сапасының жоғарылауына ықпал етеді.

Ветеринариялық арнайы пәндерді оқыту барысында қолданылатын жасанды интеллект құралдарының ішінде генеративті тілдік модельдер ерекше орын алады. ChatGPT, Gemini, Claude, Copilot және басқа платформалар күрделі ғылыми материалдарды қарапайым тілде түсіндіруге, терминдердің анықтамаларын ұсынуға, клиникалық есептер құрастыруға, тәжірибелік сабақтардың жоспарларын жасауға және бағалау тапсырмаларын әзірлеуге мүмкіндік береді.

Мысалы, жануарлардың жұқпалы аурулары пәнінде студент белгілі бір аурудың клиникалық белгілерін сипаттап, жасанды интеллекттен ықтимал диагноздарды салыстыруды сұрай алады. Ал жүйе аурулардың айырмашылықтарын, зертханалық зерттеу әдістерін және емдеу алгоритмдерін кезең-кезеңімен ұсынады. Мұндай интерактивті жұмыс білім алушының клиникалық ойлау қабілетін қалыптастырады.

Ветеринариялық микробиология пәнінде жасанды интеллект микроорганизмдердің морфологиялық ерекшеліктерін салыстыруға, олардың патогендік қасиеттерін жүйелеуге және зертханалық диагностиканың кезеңдерін түсіндіруге мүмкіндік береді. Бұл теориялық материалдың құрылымын жеңіл қабылдауға жағдай жасайды.

Паразитология пәнінде әртүрлі паразиттердің даму циклдерін анимациялық түрде көрсету студенттердің оқу материалын есте сақтау тиімділігін бірнеше есе арттырады. Генеративті AI күрделі биологиялық циклдерді инфографика немесе блок-схема түрінде автоматты түрде дайындай алады.

Ветеринариялық фармакология пәнінде жасанды интеллект дәрілік препараттардың әсер ету механизмдерін салыстыруға, олардың қолданылу көрсеткіштері мен қарсы көрсеткіштерін жүйелеуге, дозаларды есептеу мысалдарын әзірлеуге және тест тапсырмаларын автоматты түрде құрастыруға мүмкіндік береді.

Жануарлар анатомиясын оқыту барысында үшөлшемді цифрлық модельдер ерекше маңызға ие. Студент әрбір сүйекті, бұлшықетті, жүйкені немесе қан тамырын бірнеше қырынан қарап, олардың өзара орналасуын зерттей алады. Мұндай визуализация дәстүрлі плакаттар мен муляждарға қарағанда әлдеқайда тиімді болып табылады.

Цифрлық трансформация ветеринариялық білім беруде тек оқыту әдістерін ғана емес, бағалау жүйесін де өзгертуде. Қазіргі уақытта адаптивті тестілеу жүйелері студенттің жауаптарына қарай келесі сұрақтардың күрделілік деңгейін автоматты түрде анықтай алады. Бұл білім деңгейін анағұрлым дәл бағалауға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар жасанды интеллект білім алушылардың оқу жетістіктеріне талдау жасап, олардың жиі жіберетін қателерін анықтап, жеке ұсыныстар бере алады. Мұндай аналитикалық мүмкіндіктер оқытушының уақытын үнемдеп қана қоймай, әр студентпен жеке жұмыс жүргізуге жағдай жасайды.

Қазіргі ветеринариялық білім берудің маңызды бағыттарының бірі – дәлелді медицина қағидаларын меңгеру. Болашақ маман ғылыми мақалаларды талдай алуы, халықаралық деректер базасымен жұмыс істеуі және клиникалық шешімдерді ғылыми дәлелдер негізінде қабылдай білуі тиіс. Генеративті жасанды интеллект ғылыми әдебиеттерді қысқаша талдап, негізгі нәтижелерді жүйелеуге және халықаралық тәжірибені салыстыруға көмектеседі.

Осылайша цифрлық трансформация мен жасанды интеллект технологиялары ветеринариялық арнайы пәндерді оқыту әдістемесін түбегейлі жаңғыртып, кәсіби құзыреттілігі жоғары, цифрлық сауатты және заманауи технологияларды меңгерген ветеринар мамандарды даярлаудың жаңа мүмкіндіктерін қалыптастыруда.

Ветеринариялық арнайы пәндерді оқытудағы цифрлық трансформацияның табысты жүзеге асуы ең алдымен оқытушының цифрлық құзыреттілігіне байланысты. Заманауи педагог тек өз пәнін терең меңгерген маман ғана емес, сонымен қатар цифрлық білім беру ресурстарын тиімді пайдалана алатын, жасанды интеллект жүйелерімен жұмыс істейтін, білім алушылардың оқу әрекетін заманауи технологиялар арқылы ұйымдастыра білетін кәсіби тұлға болуы қажет. Сондықтан ветеринария мамандығы бойынша арнайы пәндер оқытушыларының кәсіби дамуы қазіргі кезеңде үздіксіз білім алумен және цифрлық дағдыларды жетілдірумен тығыз байланысты.

Жасанды интеллект технологияларын тиімді қолдану оқу процесін дараландыруға мүмкіндік береді. Дәстүрлі оқыту барысында барлық студенттерге бірдей тапсырмалар ұсынылатын болса, интеллектуалды білім беру платформалары әрбір білім алушының бастапқы дайындық деңгейін, оқу қарқынын, қызығушылығын және кәсіби қажеттілігін автоматты түрде талдап, жеке оқу траекториясын қалыптастырады. Бұл тәсіл әсіресе ветеринариялық білім беруде маңызды, себебі студенттердің теориялық дайындығы мен практикалық қабілеттері әртүрлі болады.

Ветеринариялық арнайы пәндердің көпшілігі клиникалық жағдайларды талдау арқылы оқытылады. Осындай сабақтарда Case Study әдісі кеңінен қолданылады. Жасанды интеллект бұл әдісті жаңа деңгейге көтеруге мүмкіндік береді. Мысалы, оқытушы жануардың түрін, жасын, клиникалық белгілерін, зертханалық көрсеткіштерін және эпизоотологиялық жағдайын енгізген кезде генеративті AI бірнеше ықтимал диагнозды ұсынады. Студент осы диагноздардың ішінен ең дұрысын ғылыми негізде дәлелдеуі тиіс. Мұндай тапсырмалар білім алушылардың аналитикалық ойлау қабілетін, клиникалық пайымдауын және дәлелді шешім қабылдау дағдыларын қалыптастырады.

Жұқпалы аурулар пәнін оқыту барысында эпизоотиялық жағдайларды модельдеу ерекше маңызға ие. Бұрын мұндай модельдерді жасау көп уақытты қажет ететін болса, қазіргі уақытта жасанды интеллект бірнеше секунд ішінде белгілі бір өңірдегі аурудың таралу сценарийін, инфекция көздерін, берілу жолдарын және алдын алу шараларын модельдей алады. Бұл студенттердің теориялық білімін нақты практикалық жағдайлармен байланыстыруға мүмкіндік береді.

Жануарлар хирургиясы пәнінде виртуалды симуляторлар кеңінен қолданылуда. Цифрлық ортада студент операцияның барлық кезеңдерін бірнеше рет қайталай алады. Жасанды интеллект әрбір әрекетті талдап, қателерді көрсетеді, хирургиялық құралдарды дұрыс таңдауға бағыт береді және операция техникасын жетілдіруге арналған ұсыныстар береді. Осындай цифрлық жаттығулар нақты жануарларда тәжірибе жүргізуге дейінгі маңызды дайындық кезеңі болып табылады.

Акушерлік және гинекология пәнінде де жасанды интеллектің мүмкіндіктері айтарлықтай кеңейді. Виртуалды клиникалық жағдайлар арқылы студент буаздықты анықтау, төлдеу барысын бақылау, патологиялық босануды диагностикалау және алғашқы ветеринариялық көмек көрсету алгоритмдерін тәжірибе жүзінде меңгереді. Мұндай цифрлық жаттығулар қауіпсіз ортада бірнеше рет қайталанып, білім алушының кәсіби сенімділігін арттырады.

Ветеринариялық-санитариялық сараптама пәнінде жасанды интеллект азық-түлік өнімдерінің сапасын бағалау, санитариялық нормаларды салыстыру, зертханалық қорытындыларды талдау және тәуекел факторларын анықтау барысында қолданылуда. Студенттер нақты өндірістік жағдайларға ұқсас виртуалды тапсырмалар орындау арқылы кәсіби құзыреттіліктерін қалыптастырады.

Биохимия және физиология пәндерінде күрделі биологиялық процестерді түсіндіру кезінде генеративті AI жоғары тиімділік көрсетеді. Жасушалық деңгейде жүретін алмасу процестері, ферменттердің әсер ету механизмі, гормондардың реттеуші қызметі немесе иммунологиялық реакциялар анимациялық модельдер арқылы ұсынылған кезде студенттердің оқу материалын меңгеру деңгейі айтарлықтай жоғарылайды.

Жасанды интеллект зертханалық жұмыстарды ұйымдастыруда да үлкен мүмкіндіктер береді. Көптеген колледждер мен жоғары оқу орындарында материалдық-техникалық база барлық зертханалық тәжірибелерді орындауға жеткілікті бола бермейді. Мұндай жағдайда виртуалды зертханалар нақты құрал-жабдықтардың жұмысын модельдеп, студенттердің зерттеу жүргізу қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді.

Мысалы, микробиологиялық зертханада қоректік ортаны таңдау, материалды себу, микроорганизмдерді өсіру және нәтижелерді интерпретациялау кезеңдері виртуалды форматта бірнеше рет қайталана алады. Жасанды интеллект әрбір әрекетті бақылап, орындалу дәлдігін бағалайды және қажетті түзетулер енгізеді.

Цифрлық трансформация білім алушылардың ғылыми-зерттеу жұмыстарына да жаңа серпін беруде. Бұрын ғылыми әдебиеттерді іздеу мен талдау ұзақ уақыт алатын болса, қазіргі таңда AI құралдары халықаралық ғылыми базалардан қажетті мақалаларды тауып, олардың негізгі нәтижелерін жүйелеп, ұқсас зерттеулерді салыстырып береді. Бұл студенттердің ғылыми ақпаратпен жұмыс істеу мәдениетін қалыптастыруға ықпал етеді.

Ветеринария саласында ғылыми зерттеулердің маңызды бағыты – аурулардың таралуын болжау. Үлкен деректерді өңдеу технологиялары мен жасанды интеллект эпизоотиялық мониторинг жүргізуге, аурулардың таралу ықтималдығын есептеуге және алдын алу шараларын жоспарлауға мүмкіндік береді. Осындай нақты мысалдарды оқу процесінде пайдалану студенттердің ғылыми дүниетанымын кеңейтеді.

Жасанды интеллект технологиялары білім алушылардың өзіндік жұмысын ұйымдастыруда да тиімді құрал болып табылады. Студент үй жағдайында күрделі тақырыптарды қайта түсіндіріп алуға, терминдердің анықтамаларын нақтылауға, клиникалық есептердің шешу жолдарын талдауға немесе қосымша тәжірибелік тапсырмалар орындауға мүмкіндік алады. Бұл үздіксіз білім алу қағидатын жүзеге асыруға жағдай жасайды.

Қазіргі уақытта ветеринариялық білім беруде кеңінен қолданылып жүрген генеративті AI платформаларының ішінде ChatGPT мәтіндік ақпараттарды түсіндіруде, Gemini ғылыми әдебиеттермен жұмыс істеуде, Microsoft Copilot құжаттарды әзірлеуде, ал Perplexity AI сенімді ғылыми дереккөздерді іздеуде жоғары тиімділік көрсетуде. Әрбір платформаның өзіндік ерекшеліктері болғанымен, олардың барлығы оқу үдерісінің сапасын арттыруға ықпал етеді.

Арнайы пәндер оқытушысы жасанды интеллектті сабақ жоспарын әзірлеуде де пайдалана алады. AI қысқа мерзімді сабақ жоспарларын, тәжірибелік жұмыстардың алгоритмін, бағалау критерийлерін, дескрипторларды, бақылау сұрақтарын, деңгейлік тапсырмаларды және тест сұрақтарын бірнеше секунд ішінде дайындауға мүмкіндік береді. Дегенмен мұндай материалдарды міндетті түрде оқытушының кәсіби сараптауынан өткізу қажет.

Бағалау жүйесін жетілдіруде де AI технологиялары маңызды рөл атқарады. Автоматты тестілеу жүйелері білім алушылардың нәтижелерін жылдам өңдеп қана қоймай, әр сұрақ бойынша статистикалық талдау жүргізеді. Қай тақырыптың қиын болғанын, қандай қателер жиі кездескенін және қандай оқу нәтижелері жеткіліксіз қалыптасқанын автоматты түрде анықтай алады.

Жасанды интеллекттің аналитикалық панельдері (Dashboard) оқытушыға әрбір студенттің оқу жетістігін, қатысу белсенділігін, тапсырмаларды орындау қарқынын және бағалардың өзгеру динамикасын нақты уақыт режимінде бақылауға мүмкіндік береді. Осындай мәліметтер негізінде тәуекелі жоғары студенттер анықталып, оларға дер кезінде педагогикалық қолдау көрсетіледі.

Сонымен қатар цифрлық трансформация академиялық адалдық мәселесін де өзекті етеді. Генеративті AI құралдарын қолдану барысында студенттердің дайын жауаптарды көшіріп пайдалану қаупі артады. Сондықтан оқытушы білім алушыларға жасанды интеллектті көмекші құрал ретінде ғана пайдалану мәдениетін қалыптастыруы қажет. Академиялық адалдық қағидаларын сақтау, дереккөздерге дұрыс сілтеме жасау және алынған ақпаратты сыни тұрғыдан бағалау қазіргі ветеринар маманының маңызды құзыреттерінің біріне айналуда.

Жасанды интеллектті оқу процесіне енгізу барысында белгілі бір қиындықтар да кездеседі. Олардың қатарына цифрлық инфрақұрылымның жеткіліксіздігі, интернет жылдамдығының төмендігі, оқытушылардың цифрлық құзыреттілігінің әркелкілігі, бағдарламалық қамтамасыз етудің шектеулілігі және ақпараттық қауіпсіздік мәселелері жатады. Сонымен қатар генеративті AI кейбір жағдайларда қате немесе дәлелденбеген ақпарат ұсынуы мүмкін. Сондықтан ветеринария саласындағы барлық мәліметтер халықаралық ғылыми әдебиеттермен және ресми ветеринариялық нормативтік құжаттармен міндетті түрде салыстырылып тексерілуі тиіс.

Болашақта ветеринариялық білім беру толыққанды цифрлық экожүйеге айналуы ықтимал. Бұл жүйеде жасанды интеллект, виртуалды және толықтырылған шынайылық, цифрлық егіздер (Digital Twin), үлкен деректерді талдау, роботтандырылған зертханалар және интеллектуалды басқару платформалары өзара интеграцияланып, білім беру сапасын жаңа деңгейге көтереді. Мұндай жағдайда ветеринария мамандығы

бойынша арнайы пәндер оқытушысының рөлі технологияны басқарушы және білім алушының кәсіби дамуын ұйымдастырушы ретінде одан әрі күшейе түседі.

Ветеринариялық білім беру жүйесін цифрлық трансформациялау тек жаңа технологияларды енгізумен ғана шектелмейді. Бұл – оқыту философиясының, педагогикалық әдіснаманың және білім беру нәтижелерін бағалау жүйесінің кешенді өзгеруін талап ететін көпқырлы үдеріс. Жасанды интеллект технологияларын оқу үдерісіне тиімді енгізу болашақ ветеринар мамандарының кәсіби құзыреттілігін жаңа деңгейге көтеріп, еңбек нарығының заманауи талаптарына жауап беретін бәсекеге қабілетті мамандар даярлауға мүмкіндік береді.

Ветеринария саласындағы арнайы пәндерді оқытуда құзыреттілікке негізделген тәсіл ерекше орын алады. Бүгінгі таңда студенттің тек теориялық білімді меңгеруі жеткіліксіз. Ол нақты өндірістік жағдайда туындайтын кәсіби мәселелерді шеше алуы, клиникалық ойлау қабілетін қалыптастыруы, ақпаратты талдауы, дәлелді шешім қабылдауы және цифрлық технологияларды еркін қолдана білуі қажет. Жасанды интеллект осы құзыреттердің барлығын кешенді дамытуға ықпал етеді.

Арнайы пәндерді оқыту барысында жобалық оқыту технологиясы тиімді әдістердің бірі болып саналады. Генеративті жасанды интеллект студенттердің ғылыми жобалар әзірлеуіне, ветеринариялық зерттеулердің құрылымын жоспарлауына, әдебиеттерге шолу жасауына, тәжірибелік бөлімнің алгоритмін құруына және алынған нәтижелерді өңдеуіне қолдау көрсетеді. Мұндай жұмыстар зерттеушілік мәдениетті қалыптастырып, ғылыми ойлау қабілетін жетілдіреді.

Ветеринариялық білім беру тәжірибесінде өндірістік практика ерекше маңызға ие. Клиникаларда, ветеринариялық зертханаларда, ауыл шаруашылығы кәсіпорындарында және ветеринариялық бақылау мекемелерінде студент нақты кәсіби ортаға бейімделеді. Цифрлық технологиялар өндірістік практиканың тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді. Мысалы, мобильді қосымшалар арқылы клиникалық бақылау нәтижелерін енгізу, электрондық күнделік жүргізу, тәжірибелік тапсырмаларды онлайн бағалау және қашықтан кеңес алу жүзеге асырылады.

Жасанды интеллект практикалық сабақтар кезінде оқытушының кәсіби көмекшісі ретінде қызмет атқара алады. Сабақ барысында студенттердің жауаптарын талдау, тест нәтижелерін өңдеу, жиі кездесетін қателерді анықтау және жеке ұсыныстар дайындау автоматтандырылады. Нәтижесінде оқытушы уақытын ұйымдастырушылық жұмыстарға емес, білім алушылардың кәсіби дамуына бағыттай алады.

Цифрлық трансформацияның маңызды бағыттарының бірі – оқу материалдарының мультимедиалық форматқа көшуі. Дәстүрлі мәтіндік оқу құралдарының орнына интерактивті электрондық оқулықтар, анимациялар, бейнесабақтар, инфографикалар және үшөлшемді модельдер кеңінен қолданылуда. Әсіресе ветеринариялық анатомия, хирургия, патологиялық анатомия және микробиология сияқты көрнекілікті қажет ететін пәндерде бұл ресурстардың тиімділігі өте жоғары.

Толықтырылған шынайылық (Augmented Reality) және виртуалды шынайылық (Virtual Reality) технологиялары ветеринариялық білім берудің жаңа кезеңін қалыптастыруда. AR технологиялары арқылы студент нақты жануардың дене мүшелерінің анатомиялық құрылымын мобильді құрылғы көмегімен зерттей алады. Ал VR технологиялары күрделі хирургиялық операцияларды, диагностикалық манипуляцияларды және клиникалық тәжірибелерді қауіпсіз виртуалды ортада орындауға мүмкіндік береді.

Цифрлық егіздер (Digital Twin) технологиясы да ветеринариялық білім беруде перспективалы бағыттардың бірі болып саналады. Бұл технология нақты жануардың немесе оның ағзасының виртуалды көшірмесін жасап, физиологиялық және патологиялық өзгерістерді модельдеуге мүмкіндік береді. Осындай цифрлық модельдер арқылы студент әртүрлі аурулардың даму механизмін, емдеу нәтижесін және профилактикалық шаралардың тиімділігін зерттей алады.

Жасанды интеллекттің үлкен деректерді (Big Data) талдау мүмкіндіктері ветеринариялық эпизоотологияда ерекше маңызға ие. Әртүрлі аймақтардан жиналған мәліметтер негізінде аурулардың таралу динамикасы, қауіп факторлары және болжамды эпизоотиялық жағдайлар автоматты түрде анықталады. Осындай нақты деректерді оқу процесінде пайдалану студенттердің аналитикалық ойлауын және ғылыми болжам жасау қабілетін дамытады.

Заманауи ветеринар маманы халықаралық ғылыми ақпаратпен жұмыс істей білуі қажет. Генеративті жасанды интеллект ағылшын тіліндегі ғылыми мақалаларды аударуға, негізгі нәтижелерін қысқаша мазмұндауға, ғылыми терминдердің түсіндірмесін беруге және әдебиеттерді тақырып бойынша жүйелеуге мүмкіндік береді. Бұл халықаралық тәжірибені білім беру үдерісіне енгізуге қолайлы жағдай жасайды.

Сонымен қатар жасанды интеллект кәсіби коммуникация мәдениетін қалыптастыруда да тиімді құрал бола алады. Студенттер ветеринариялық қорытынды жазуды, клиникалық есеп беруді, ғылыми мақала дайындауды, пациент иелерімен кәсіби қарым-қатынас жүргізуді және ресми ветеринариялық құжаттарды рәсімдеуді AI көмегімен жаттықтыра алады. Мұндай жұмыстар жазбаша және ауызша кәсіби коммуникацияның сапасын арттырады.

Білім сапасын басқаруда аналитикалық платформалардың маңызы артып келеді. Learning Analytics жүйелері білім алушылардың сабаққа қатысуын, тапсырмаларды орындауын, оқу белсенділігін және оқу нәтижелерінің өзгеру динамикасын кешенді түрде талдайды. Осы мәліметтер негізінде тәуекел тобына жататын студенттер анықталып, дер кезінде педагогикалық қолдау ұйымдастырылады.

Жасанды интеллекттің тағы бір маңызды бағыты – автоматтандырылған кері байланыс жүйелері. Студент тапсырманы орындағаннан кейін бірнеше секунд ішінде өз қателері туралы толық ақпарат алып, оларды түзету жолдарын көреді. Мұндай жедел кері байланыс оқу материалын сапалы меңгеруге және өзіндік білім алу дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді.

Цифрлық трансформация жағдайында арнайы пәндер оқытушысының кәсіби қызметі де жаңа мазмұнға ие болады. Оқытушы оқу бағдарламаларын цифрлық форматқа бейімдеуі, жасанды интеллект құралдарын сабақтың мақсатына сәйкес таңдауы, алынған нәтижелердің ғылыми дұрыстығын тексеруі және студенттердің академиялық адалдығын қамтамасыз етуі қажет. Бұл педагогтің цифрлық көшбасшылық қасиеттерін дамыту қажеттігін көрсетеді.

Алайда жасанды интеллектті шектен тыс пайдалану белгілі бір тәуекелдерді де туындатады. Егер студент барлық тапсырманы AI көмегімен орындауға дағдыланса, оның сыни ойлау қабілеті мен дербес талдау дағдылары әлсіреуі мүмкін. Сондықтан оқытушы жасанды интеллектті дайын жауап көзі ретінде емес, кәсіби ойлауды дамытатын интеллектуалды көмекші ретінде қолдану мәдениетін қалыптастыруы тиіс.

Этикалық мәселелер де ерекше назар аударуды талап етеді. Жануарларға қатысты клиникалық деректердің құпиялығы, ғылыми ақпараттың шынайылығы, авторлық құқықты сақтау және дербес мәліметтердің қауіпсіздігі цифрлық білім беру ортасының негізгі талаптарының бірі болып табылады. Осыған байланысты білім алушылардың цифрлық этика және ақпараттық қауіпсіздік мәдениетін қалыптастыру арнайы пәндерді оқытудың құрамдас бөлігіне айналуы қажет.

Қазақстандағы техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдары мен жоғары оқу орындарында ветеринариялық білім беруді цифрландыру мемлекеттік білім беру саясатының басым бағыттарының бірі болып табылады. Заманауи зертханаларды жаңғырту, электрондық білім беру платформаларын енгізу, цифрлық контент қорын толықтыру және оқытушылардың цифрлық құзыреттілігін дамыту ветеринар мамандарын даярлау сапасын арттырудың маңызды алғышарттары болып саналады.

Алдағы жылдары жасанды интеллекттің мүмкіндіктері одан әрі кеңейіп, интеллектуалды диагностика, роботтандырылған хирургия, автоматтандырылған зертханалық жүйелер және дәл ветеринария (Precision Veterinary Medicine) технологиялары қарқынды дамиды деп күтілуде. Сондықтан бүгінгі студенттерді осы технологиялармен жұмыс істеуге үйрету – арнайы пәндер оқытушыларының стратегиялық міндеттерінің бірі.

Жалпы алғанда, цифрлық трансформация мен жасанды интеллект технологиялары ветеринариялық білім беру жүйесін жаңа сапалық деңгейге көтеруге мүмкіндік береді. Олар оқытудың мазмұнын жаңартып қана қоймай, білім алушылардың кәсіби құзыреттілігін, зерттеушілік мәдениетін, клиникалық ойлау қабілетін және цифрлық сауаттылығын кешенді түрде дамытады. Мұндай инновациялық тәсілдер еңбек нарығында сұранысқа ие, халықаралық деңгейде бәсекеге қабілетті ветеринар мамандарды даярлаудың тиімді негізін қалыптастырады.

Ветеринариялық арнайы пәндерді оқытудағы цифрлық трансформация – білім беру жүйесінің сапасын арттыруға бағытталған стратегиялық үдеріс. Жасанды интеллект технологияларын оқу процесіне енгізу дәстүрлі оқыту әдістерін толықтырып, теориялық білім мен практикалық даярлықтың тиімді үйлесімін қамтамасыз етеді. Генеративті AI құралдары, виртуалды зертханалар, симуляциялық платформалар, үлкен деректерді талдау жүйелері және интеллектуалды бағалау технологиялары білім алушылардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруға, клиникалық ойлауын дамытуға және ғылыми-зерттеу мәдениетін жетілдіруге мүмкіндік береді.

Зерттеу барысында жасанды интеллекттің ветеринариялық арнайы пәндерді оқытуда оқу материалдарын әзірлеу, клиникалық жағдайларды модельдеу, тәжірибелік сабақтарды ұйымдастыру, білім нәтижелерін бағалау, ғылыми ақпараттарды талдау және жеке оқу траекториясын қалыптастыру сияқты көптеген педагогикалық мүмкіндіктері анықталды. Сонымен қатар цифрлық технологияларды тиімді пайдалану оқытушының кәсіби қызметін жаңғыртып, білім беру үдерісінің тиімділігін арттыратыны дәлелденді.

Қорыта айтқанда, ветеринариялық білім берудің болашағы цифрлық технологиялар мен жасанды интеллекттің мүмкіндіктерін ғылыми негізде, педагогикалық мақсатқа сай және академиялық адалдық қағидаларын сақтай отырып қолданумен тікелей байланысты. Бұл бағыттағы жүйелі жұмыс кәсіби білікті, цифрлық құзыреттілігі жоғары және халықаралық талаптарға сәйкес келетін жаңа буын ветеринар мамандарын даярлаудың берік негізін қалайды.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана, 2025.
2. Қазақстан Республикасының «Ветеринария туралы» Заңы. – Астана, 2024.
3. Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі. Жоғары білімнің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. – Астана, 2025.
4. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. Техникалық және кәсіптік білім беруді цифрландыру жөніндегі әдістемелік ұсынымдар. – Астана, 2025.
5. Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігі. Ветеринариялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету жөніндегі нормативтік құжаттар. – Астана, 2024.
6. Russell S., Norvig P. *Artificial Intelligence: A Modern Approach.* – Pearson, 2021.
7. Nilsson N. *The Quest for Artificial Intelligence.* – Cambridge University Press, 2019.
8. Goodfellow I., Bengio Y., Courville A. *Deep Learning.* – MIT Press, 2016.

9. Luckin R. *Machine Learning and Human Intelligence.* – UCL Press, 2018.
10. Holmes W., Bialik M., Fadel C. *Artificial Intelligence in Education.* – Boston: Center for Curriculum Redesign, 2019.
11. UNESCO. *Guidance for Generative AI in Education and Research.* – Paris, 2023.
12. UNESCO. *Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence.* – Paris, 2021.
13. World Organisation for Animal Health (WOAH). *Terrestrial Animal Health Code.* – Paris, 2024.
14. FAO. *Digital Technologies in Agriculture and Veterinary Services.* – Rome, 2023.
15. Cunningham J.G., Klein B.G. *Textbook of Veterinary Physiology.* – Elsevier, 2020.
16. Fossum T.W. *Small Animal Surgery.* – Elsevier, 2019.
17. Merck Veterinary Manual. – 12th Edition. – Merck & Co., 2024.
18. Radostits O.M. *Veterinary Medicine: A Textbook of the Diseases of Cattle, Horses, Sheep, Pigs and Goats.* – Elsevier, 2020.
19. Ettinger S.J., Feldman E.C. *Textbook of Veterinary Internal Medicine.* – Elsevier, 2024.
20. Bonk C.J. *The World Is Open: How Web Technology Is Revolutionizing Education.* – Jossey-Bass, 2020.

АҒЫЛШЫН ТІЛІ ПӘНІ АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ТІЛДІК ДАҒДЫЛАРЫН ДАМЫТУ

Аманғалиева Сымбат Аманғалиқызы
Қызылорда облысы Қызылорда қаласы
Baiterek.school.kz жеке мектеп интернаты
Ағылшын тілі пәні мұғалімі

Аннотация

Мақалада бастауыш сынып оқушыларының ағылшын тілі арқылы тілдік дағдыларын дамыту мәселесі жан-жақты қарастырылады. Бастауыш білім беру кезеңінде оқушылардың тыңдалым, айтылым, оқылым және жазылым дағдыларын кешенді қалыптастырудың ғылыми-әдістемелік негіздері талданып, олардың жас ерекшеліктеріне сәйкес тиімді педагогикалық тәсілдер сипатталады. Сонымен қатар коммуникативтік оқыту технологиялары, ойын әдістері, саралап оқыту, жобалық жұмыс, цифрлық білім беру ресурстары және жасанды интеллект құралдарын тиімді қолданудың мүмкіндіктері сараланады. Мақалада тілдік құзыреттілікті қалыптастырудың психологиялық-педагогикалық ерекшеліктері, оқушылардың оқу мотивациясын арттыру жолдары, функционалдық сауаттылықты дамытудағы ағылшын тілінің рөлі ғылыми әдебиеттер мен халықаралық тәжірибе негізінде қарастырылған. Бастауыш мектеп жағдайында заманауи білім беру технологияларын қолданудың оқушылардың коммуникативтік құзыреттілігіне, шығармашылық қабілетіне және танымдық белсенділігіне ықпалы көрсетіліп, практикалық ұсыныстар берілген.

Ағылшын тілі қазіргі әлемдік білім кеңістігінде халықаралық қарым-қатынас тілі ретінде ерекше маңызға ие болып отыр. Ғаламдық ақпараттық қоғамның қалыптасуы, ғылым мен техниканың қарқынды дамуы, халықаралық ынтымақтастықтың кеңеюі әрбір азаматтың бірнеше тілді меңгеру қажеттілігін айқындайды. Осы тұрғыдан алғанда бастауыш мектептен бастап ағылшын тілін сапалы оқыту білім беру жүйесінің маңызды басымдықтарының біріне айналып отыр. Ерте жастан тіл үйрену баланың табиғи тілдік қабілеттерін тиімді дамытуға мүмкіндік береді. Психологтердің зерттеулері бойынша бастауыш мектеп жасындағы балалардың есте сақтау қабілеті жоғары, еліктеу қасиеті жақсы дамыған, жаңа дыбыстар мен сөздерді тез қабылдайды. Сондықтан дәл осы кезеңде тілдік дағдыларды жүйелі қалыптастыру кейінгі оқу жетістіктерінің маңызды негізін қалайды.

Бастауыш сынып оқушылары үшін ағылшын тілін оқыту тек жаңа сөздерді жаттау немесе грамматикалық ережелерді меңгерумен шектелмеуі тиіс. Негізгі мақсат – оқушының нақты өмірлік жағдаяттарда тілді қолдана алу қабілетін дамыту. Бұл коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыру арқылы жүзеге асады. Коммуникативтік құзыреттілік дегеніміз – адамның белгілі бір тілде ойын еркін жеткізе білуі, сұхбат жүргізуі, тыңдаған ақпаратты түсінуі және алған білімін өмірде қолдана алуы. Сондықтан қазіргі ағылшын тілі сабағы оқушыны белсенді қарым-қатынасқа бағыттайтын оқу ортасы болуы қажет.

Тілдік дағдыларды дамыту төрт негізгі бағыттың өзара байланысы арқылы жүзеге асады. Олар – тыңдалым, айтылым, оқылым және жазылым. Бұл дағдылардың әрқайсысы бірін-бірі толықтырып, кешенді түрде дамығанда ғана тиімді нәтиже береді. Мысалы, оқушы алдымен сөзді тыңдайды, кейін оны қайталайды, мәтіннен оқиды және соңында жазып үйренеді. Мұндай табиғи жүйелілік бастауыш мектеп оқушыларының психологиялық ерекшеліктеріне толық сәйкес келеді.

Тыңдалым – кез келген шетел тілін меңгерудің алғашқы әрі маңызды кезеңі болып саналады. Оқушы алдымен ағылшын тілінің дыбыстық жүйесін қабылдап үйренеді. Дұрыс ұйымдастырылған тыңдалым жұмыстары дыбыстарды ажыратуға, дұрыс интонацияны меңгеруге және сөйлеуді түсінуге мүмкіндік береді. Бастауыш сыныптарда қысқа әндер, тақпақтар, мультфильмдер, ертегілер және қарапайым диалогтарды

пайдалану тыңдалым дағдысын табиғи жағдайда қалыптастырады. Балалар музыканы жақсы қабылдайтындықтан, ән арқылы үйретілген сөздер ұзақ уақыт есте сақталады. Сонымен қатар дыбыстық материалдардың көрнекілікпен қатар берілуі ақпаратты қабылдауды жеңілдетеді.

Айтылым дағдысын қалыптастыру бастауыш сынып оқушылары үшін ерекше маңызды. Көптеген балалар алғашқы кезде қате жіберуден қорқып сөйлеуге қиналады. Сондықтан мұғалім сабақ барысында психологиялық қауіпсіз орта қалыптастыруы қажет. Оқушы әрбір жауабы үшін қолдау көрген жағдайда ғана белсенді сөйлей бастайды. Айтылымды дамытуда жұптық жұмыс, топтық жұмыс, рөлдік ойындар, диалог құрастыру, сұрақ-жауап әдістері және түрлі коммуникативтік тапсырмалар тиімді нәтиже береді. Мұндай жұмыстар барысында оқушылар бір-бірімен қарым-қатынас жасап, сөздік қорын табиғи түрде байытады.

Оқылым дағдысы тек мәтінді оқумен ғана шектелмейді. Оның негізгі мақсаты – мәтіннің мазмұнын түсіну, негізгі ойды анықтау және қажетті ақпаратты таба білу. Бастауыш мектепте оқылым жұмыстары қарапайым суретті кітаптардан, қысқа әңгімелерден және қызықты ертегілерден басталады. Оқушы мәтінді оқып болған соң суретпен сәйкестендіру, сұрақтарға жауап беру, сөйлемдерді толықтыру сияқты тапсырмалар орындағанда мәтінді саналы қабылдайды. Бұл тәсілдер функционалдық сауаттылықтың қалыптасуына оң ықпал етеді.

Жазылым бастауыш сынып оқушылары үшін біртіндеп қалыптасатын күрделі дағды болып табылады. Алғашқы кезеңде әріптерді дұрыс жазу, сөздерді көшіру, кейін қысқа сөйлемдер құрастыру арқылы жазу мәдениеті қалыптасады. Жазылым барысында оқушы сөздердің емлесін меңгеріп қана қоймай, ойын жүйелі жеткізуге үйренеді. Бастауыш мектепте сурет бойынша сөйлем жазу, қарапайым хат құрастыру, күнделік жүргізу, шағын сипаттама жазу сияқты тапсырмалар жазылым дағдысының дамуына мүмкіндік береді.

Бастауыш мектеп оқушыларының тілдік дағдыларын дамытуда ойын технологияларының орны ерекше. Ойын – баланың табиғи әрекеті. Сондықтан ойын арқылы ұйымдастырылған сабақтар оқушылардың қызығушылығын арттырып, белсенділігін күшейтеді. Әсіресе сөздік ойындар, қозғалыс ойындары, командалық жарыстар, интерактивті тапсырмалар және шығармашылық ойындар тіл үйренуді жеңіл әрі қызықты етеді. Ойын барысында оқушылар өздерін еркін сезінеді, жаңа сөздерді байқамай меңгереді және оларды сөйлеуде қолдануға дағдыланады.

Қазіргі бастауыш мектеп тәжірибесінде Storytelling әдісі кеңінен қолданылып келеді. Бұл әдіс балалардың жас ерекшеліктеріне толық сәйкес келеді. Қызықты оқиғалар арқылы жаңа сөздер мен сөйлем құрылымдары табиғи түрде меңгеріледі. Мұғалім ертегі немесе шағын оқиға айтып бергеннен кейін оқушылар оны сурет арқылы мазмұндайды, кейіпкерлердің рөлін сомдайды немесе әңгімені жалғастырып көреді. Мұндай жұмыстар сөйлеу белсенділігін арттырып қана қоймай, шығармашылық ойлауды да дамытады.

Балалардың танымдық белсенділігін арттыруда көрнекілік құралдарының маңызы зор. Түрлі-түсті суреттер, карточкалар, плакаттар, ойыншықтар, бейнематериалдар және интерактивті тақта материалдары бастауыш сынып оқушыларының назарын ұзақ сақтауға мүмкіндік береді. Көрнекілік арқылы ұсынылған ақпарат есте ұзақ сақталады, себебі бала бір мезгілде көру, есту және әрекет ету арналарын қатар пайдаланады.

Бастауыш сыныптағы ағылшын тілі сабақтарында саралап оқыту тәсілдерін қолдану ерекше тиімді. Әр оқушының қабілеті, дайындық деңгейі және оқу қарқыны әртүрлі болғандықтан, тапсырмалар да соған сәйкес ұйымдастырылуы қажет. Кейбір оқушылар сурет бойынша сөздерді сәйкестендірсе, қабілеті жоғары оқушылар сол сөздерді пайдаланып шағын әңгіме құрастырады. Мұндай тәсіл әрбір оқушының табысқа жетуіне мүмкіндік береді және олардың оқу мотивациясын төмендетпейді.

Тілдік дағдыларды қалыптастыру барысында қалыптастырушы бағалаудың орны ерекше. Бағалау тек білімді анықтау құралы емес, оқушының әрі қарай дамуына бағыт беретін кері байланыс болуы тиіс. Мұғалім оқушының жетістігін атап көрсетіп, келесі қадамын нақты түсіндірген жағдайда оқушы өз мүмкіндігін дұрыс бағалайды және оқуына жауапкершілікпен қарай бастайды. Бағалау критерийлерінің түсінікті болуы да оқу нәтижесінің сапасына оң әсер етеді.

Соңғы жылдары білім беру жүйесінде цифрлық технологиялардың кеңінен қолданылуы ағылшын тілін оқытудың жаңа мүмкіндіктерін қалыптастырды. Интерактивті платформалар, мультимедиалық жаттығулар, электрондық кітаптар, онлайн ойындар және виртуалды тапсырмалар бастауыш сынып оқушыларының сабаққа қызығушылығын айтарлықтай арттырады. Цифрлық ресурстар әр оқушының оқу қарқынына сәйкес жұмыс істеуге мүмкіндік береді. Сонымен бірге мұғалім оқушылардың жетістіктерін жедел бақылап, оқу нәтижелерін талдай алады.

Жасанды интеллект құралдарының білім беру жүйесіне енгізілуі бастауыш мектептегі ағылшын тілін оқыту әдістемесін жаңа деңгейге көтеруде. AI негізіндегі платформалар оқушылардың білім деңгейін анықтап, жеке оқу траекториясын ұсына алады. Сонымен қатар сөйлеуді автоматты түрде тексеру, дұрыс айтылымды тыңдату, жаңа сөздерді қайталау жиілігін жоспарлау және интерактивті жаттығулар әзірлеу мүмкіндіктері мұғалімнің жұмысын жеңілдетеді. Алайда мұндай құралдар мұғалімнің орнын алмастырмайды. Олар тек педагогтің кәсіби қызметін қолдайтын тиімді көмекші ретінде қарастырылуы тиіс.

Бастауыш сынып оқушыларының тілдік дағдыларын дамыту барысында мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі шешуші факторлардың бірі болып табылады. Бастауыш мектеп мұғалімі тек ағылшын тілін жақсы меңгерген маман ғана емес, сонымен қатар баланың жас ерекшелігін, психологиялық даму заңдылықтарын, оқу мотивациясының қалыптасу ерекшеліктерін терең түсінетін педагог болуы қажет. Себебі бастауыш сынып оқушысы үшін сабақтағы эмоционалдық ахуал, мұғалімнің қолдауы, мадақтауы және қарым-қатынас стилі оқу

нәтижесіне тікелей әсер етеді. Мұғалімнің әрбір сөзі, қимылы және ұйымдастыру шеберлігі оқушының тіл үйренуге деген қызығушылығын қалыптастырады немесе керісінше төмендетуі мүмкін.

Бастауыш мектептегі ағылшын тілі сабағы оқушыны белсенді әрекетке тартатын шығармашылық орта болуы тиіс. Сабақ барысында оқушы тыңдап қана қоймай, сөйлейді, сұрақ қояды, жауап береді, талқылайды, салыстырады, өз пікірін білдіреді және жаңа білімді тәжірибеде қолданады. Мұндай сабақтарда мұғалім ақпарат беруші емес, оқу әрекетін ұйымдастырушы әрі бағыттаушы рөлін атқарады. Бұл тәсіл оқушының дербестігін, жауапкершілігін және өзіндік ойлау қабілетін қалыптастырады.

Тілдік дағдыларды дамытуда сабақтың құрылымы ерекше маңызды. Әрбір сабақтың басында оқушылардың назарын жаңа тақырыпқа аудару, бұрынғы білімдерін еске түсіру және жағымды психологиялық орта қалыптастыру қажет. Кейін жаңа тілдік материал көрнекілік, ойын немесе қызықты жағдаят арқылы ұсынылады. Одан кейін түрлі практикалық тапсырмалар орындалып, сабақ соңында оқушылар өз жетістіктеріне талдау жасайды. Осындай жүйелілік оқушылардың жаңа ақпаратты тиімді меңгеруіне мүмкіндік береді.

Бастауыш сынып оқушыларының сөздік қорын дамыту ағылшын тілін оқытудың негізгі міндеттерінің бірі болып табылады. Сөздік қор жеткілікті деңгейде қалыптаспаған жағдайда оқушы ойын еркін жеткізе алмайды, мәтінді толық түсінбейді және сөйлеуге сенімсіз болады. Сондықтан жаңа сөздерді үйрету тек олардың аудармасын айтумен шектелмеуі керек. Әрбір жаңа сөз нақты суретпен, әрекетпен, эмоциямен немесе өмірлік жағдаятпен байланыстырылып ұсынылған жағдайда ғана оқушының ұзақ мерзімді жадында сақталады.

Сөздік жұмыстарының тиімді әдістерінің бірі – қайталау жүйесін дұрыс ұйымдастыру. Ғалымдардың зерттеулеріне сәйкес жаңа сөз алғашқы күндері бірнеше рет әртүрлі тапсырмалар арқылы қолданылған жағдайда ғана есте ұзақ сақталады. Сондықтан мұғалім жаңа сөздерді сабақтың басында, ортасында және соңында түрлі ойындар, диалогтар, мәтіндер және шығармашылық тапсырмалар арқылы қайта қолдануға мүмкіндік беруі қажет. Мұндай жүйелі қайталау оқушының сөздік қорын тұрақты түрде байытады.

Фонетикалық дағдыларды қалыптастыру бастауыш кезеңде ерекше назар аударуды талап етеді. Қазақ және ағылшын тілдерінің дыбыстық жүйесінде айырмашылықтар көп болғандықтан, кейбір дыбыстарды дұрыс айту оқушылар үшін бастапқыда қиындық туғызады. Сондықтан дыбыстарды үйрету кезінде мұғалім артикуляциялық жаттығуларды, айнамен жұмыс жасауды, қысқа жаңылтпаштарды, әндерді және дыбыстық үлгілерді қолданғаны тиімді. Мұндай жұмыстар дұрыс айтылым мәдениетін қалыптастырады.

Интонация мен сөйлеу ырғағын меңгеру де тілдік құзыреттіліктің маңызды бөлігі болып табылады. Кей жағдайда оқушы сөздерді дұрыс айтқанымен, сөйлемдегі екпінді немесе дауыс ырғағын сақтамай сөйлейді. Бұл сөйлеудің табиғилығына әсер етеді. Сондықтан сабақ барысында дайын диалогтарды тыңдау, қайталау, кейіпкерлердің дауысын келтіру және драмалық қойылымдар ұйымдастыру пайдалы нәтиже береді.

Диалогтік оқыту технологиясы бастауыш мектепте ерекше тиімді әдістердің бірі болып есептеледі. Диалог барысында оқушылар бір-бірімен пікір алмасады, сұрақ қояды, жауап береді және нақты қарым-қатынас жағдайында жаңа сөздерді қолданады. Бұл оқушылардың коммуникативтік қабілетін ғана емес, тыңдай білу мәдениетін де қалыптастырады. Диалогтер күнделікті өмірге жақын тақырыптарда ұйымдастырылған кезде олардың практикалық маңызы артады.

Монологтік сөйлеуді дамыту үшін оқушыларға біртіндеп күрделенетін тапсырмалар ұсынылады. Алғашында олар сурет бойынша екі-үш сөйлем айтады, кейін өз отбасы, достары, мектебі немесе сүйікті ісі туралы қысқаша әңгімелейді. Уақыт өте келе шағын презентациялар жасап, өз ойын толық жеткізуге үйренеді. Осындай жүйелі жұмыс оқушының өзіне деген сенімділігін арттырады.

Функционалдық сауаттылықты дамытуда ағылшын тілінің мүмкіндіктері өте кең. Сабақ барысында оқушылар тек тілдік білім алып қана қоймай, өмірде кездесетін нақты мәселелерді шешуге үйренеді. Мысалы, дүкенде сатып алу, жол сұрау, достарымен сөйлесу, қоғамдық орында өзін таныстыру сияқты жағдаяттар арқылы оқушылар алған білімдерін өмірлік тәжірибемен байланыстырады. Бұл олардың практикалық тілдік құзыреттілігін қалыптастырады.

Жобалық оқыту технологиясы бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік және шығармашылық қабілеттерін дамытуда маңызды орын алады. Қарапайым жобалар оқушылардың қызығушылығына сәйкес ұйымдастырылады. Мысалы, «My Family», «My School», «My Favourite Animal», «My Hobby» тақырыптарында шағын жобалар әзірлеу барысында оқушылар ақпарат жинайды, суреттер салады, мәтін құрастырады және оны ағылшын тілінде таныстырады. Бұл жұмыс барысында төрт тілдік дағды қатар дамиды.

CLIL элементтерін пайдалану да бастауыш мектеп үшін тиімді әдістердің бірі болып табылады. Бұл тәсілде оқушылар ағылшын тілін басқа пәндердің мазмұнымен байланыстыра отырып меңгереді. Мысалы, табиғат, жануарлар әлемі, математикадағы қарапайым сандар немесе бейнелеу өнері тақырыптары ағылшын тілінде ұсынылады. Мұндай кіріктірілген оқыту оқушылардың пәндік білімін кеңейтумен қатар тілдік қабілеттерін де жетілдіреді.

Бастауыш мектепте ертегі терапиясы мен әдеби шығармаларды қолдану тілдік дағдыларды дамытуға үлкен мүмкіндік береді. Қызықты ертегілерді оқу, кейіпкерлерді талдау, олардың рөлін ойнау балалардың сөздік қорын кеңейтіп қана қоймай, адамгершілік қасиеттерін де қалыптастырады. Әсіресе ағылшын халық ертегілері мен әлемдік балалар әдебиетінің жеңілдетілген нұсқалары оқу мотивациясын арттыруға ықпал етеді.

Қазіргі білім беру кеңістігінде цифрлық платформалар оқыту сапасын арттырудың маңызды құралына айналып отыр. Интерактивті жаттығулар, онлайн викториналар, бейнесабақтар және мультимедиалық

тапсырмалар оқушылардың сабаққа белсенді қатысуына жағдай жасайды. Сандық ресурстардың тағы бір артықшылығы – әр оқушының жеке қарқынына сәйкес білім алуына мүмкіндік беруінде.

Геймификация элементтері бастауыш мектеп оқушылары үшін ерекше тиімді болып табылады. Сабақ барысында жұлдызшалар жинау, деңгейлерден өту, марапат белгілерін алу, виртуалды кейіпкерлермен жұмыс жасау сияқты элементтер оқу әрекетін қызықты етеді. Балалар өз жетістіктерін бақылап, келесі нәтижеге жетуге ұмтылады. Бұл ішкі оқу мотивациясының қалыптасуына оң әсер етеді.

Жасанды интеллект негізіндегі білім беру құралдары ағылшын тілін оқыту әдістемесіне жаңа мүмкіндіктер енгізуде. AI технологиялары оқушылардың жауаптарын талдап, олардың жиі жіберетін қателерін анықтай алады. Сонымен қатар әр оқушыға жеке деңгейіне сәйкес тапсырмалар ұсынып, оқу нәтижелерін автоматты түрде бағалайды. Мұндай технологиялар мұғалімнің уақытын үнемдеп, жеке оқыту мүмкіндігін кеңейтеді.

Генеративті жасанды интеллект құралдарын пайдалану бастауыш мектеп мұғалімдерінің шығармашылық жұмысын да жеңілдетеді. Мұғалім бірнеше минут ішінде жаңа мәтіндер, сөздік карточкалар, рөлдік ойындар, диалогтар, тест тапсырмалары, көрнекіліктер және бағалау критерийлерін дайындай алады. Сонымен бірге әртүрлі деңгейдегі оқушыларға арналған сараланған тапсырмалар әзірлеуге мүмкіндік туады.

Дегенмен жасанды интеллект құралдарын қолдану барысында педагогикалық этика талаптарын сақтау маңызды. Оқушылардың жеке деректерін қорғау, цифрлық қауіпсіздікті қамтамасыз ету және ақпараттың шынайылығын тексеру мұғалімнің басты міндеттерінің бірі болып қала береді. Сонымен қатар жасанды интеллект оқушының шығармашылық ойлауын алмастырмауы тиіс. Ол тек білім беру үдерісін жетілдіретін көмекші құрал ретінде пайдаланылғаны дұрыс.

Инклюзивті білім беру жағдайында ағылшын тілін оқытудың ерекшеліктері де назар аударуды қажет етеді. Әртүрлі білім беру қажеттіліктері бар оқушылардың тілдік дағдыларын дамыту үшін тапсырмалар икемделіп берілуі тиіс. Көрнекілік, дыбыстық сүйемелдеу, қысқа нұсқаулар және қосымша қолдау құралдары әрбір оқушының оқуына қолайлы жағдай жасайды. Инклюзивті ортада өзара құрмет пен ынтымақтастық мәдениетін қалыптастыру оқушылардың әлеуметтік бейімделуіне де оң ықпал етеді.

Ата-анамен тиімді ынтымақтастық бастауыш мектептегі тілдік дамудың маңызды құрамдас бөлігі болып саналады. Сабақта меңгерілген сөздерді үйде қайталау, қарапайым ағылшын тіліндегі мультфильмдерді бірге көру, балаларға арналған кітаптарды оқу және күнделікті қарапайым сөздерді қолдану баланың тілдік тәжірибесін кеңейтеді. Мұғалім ата-аналарға нақты әдістемелік ұсыныстар беріп отырса, оқушының оқу нәтижесі айтарлықтай жақсарады.

Тілдік дағдыларды дамытуда оқушылардың жетістіктерін жүйелі бақылау қажет. Мониторинг нәтижелері мұғалімге әр оқушының күшті және әлсіз жақтарын анықтауға мүмкіндік береді. Соның негізінде жеке қолдау ұйымдастырылып, оқыту әдістері жетілдіріледі. Бағалау тек қорытынды нәтиже емес, оқушының даму динамикасын көрсететін құрал ретінде қарастырылған жағдайда ғана оның педагогикалық құндылығы артады.

Бастауыш мектепте ағылшын тілін оқытудың нәтижелілігі оқу ортасының сапасына да тікелей байланысты. Заманауи білім беру кеңістігі оқушының тек білім алатын орны ғана емес, оның тұлғалық дамуына, әлеуметтік бейімделуіне және шығармашылық әлеуетінің қалыптасуына ықпал ететін орта болуы тиіс. Мұндай ортада әрбір оқушы өзін еркін сезініп, ойын ашық жеткізуге, сұрақ қоюға, пікір айтуға және жаңа білімді тәжірибеде қолдануға мүмкіндік алады. Психологиялық жайлы ахуал қалыптасқан сыныпта тілдік кедергілер азайып, оқушылардың сөйлеу белсенділігі артады.

Бастауыш сынып оқушыларының тілдік дағдыларын дамыту барысында пәнішілік және пәнаралық байланыстарды тиімді ұйымдастыру маңызды. Ағылшын тілі сабағында математика, дүниетану, музыка, көркем еңбек, цифрлық сауаттылық және дене шынықтыру элементтерін кіріктіру оқушылардың білімді кешенді қабылдауына жағдай жасайды. Мысалы, түстерді үйрену барысында сурет салу тапсырмаларын орындау, жануарлар тақырыбын дүниетану пәнімен байланыстыру немесе ән айту арқылы жаңа сөздерді меңгеру оқыту тиімділігін арттырады. Мұндай кіріктірілген сабақтар оқушылардың қызығушылығын сақтап қана қоймай, алған білімдерін түрлі жағдаяттарда қолдануға үйретеді.

Сын тұрғысынан ойлау технологиялары бастауыш мектепте де өз тиімділігін дәлелдеп келеді. Әрине, бұл жастағы оқушыларға күрделі талдау тапсырмалары берілмейді, бірақ қарапайым салыстыру, болжау, таңдау жасау және өз пікірін дәлелдеу жұмыстары олардың ойлау қабілетін дамытады. Мысалы, оқушыларға бірнеше суретті ұсынып, «Қай кейіпкерді таңдар едің? Неліктен?», «Ертегінің соңы қалай аяқталуы мүмкін?» немесе «Бұл кейіпкердің орнында сен не істер едің?» деген сұрақтар қою арқылы сөйлеу әрекеті белсендіріледі. Осындай тапсырмалар оқушының сөздік қорын ғана емес, логикалық және шығармашылық ойлауын да дамытады.

Бастауыш мектепте оқу мотивациясын қалыптастыру ұзақ мерзімді нәтижеге негіз болады. Егер оқушы ағылшын тілін қызығушылықпен үйренсе, оның кейінгі сыныптардағы оқу жетістігі де жоғары болады. Сондықтан мұғалім сабақ барысында әрбір оқушының жетістігін байқап, қолдап, мадақтап отыруы қажет. Жетістікке жеткен оқушы жаңа мақсаттарға ұмтылады, өзіне деген сенімі артады және оқу әрекетіне жауапкершілікпен қарайды. Мұндай ішкі мотивация сыртқы марапаттарға қарағанда әлдеқайда тұрақты болып табылады.

Заманауи білім беру жүйесінде функционалдық сауаттылықты дамыту басты міндеттердің біріне айналды. Ағылшын тілі осы міндетті жүзеге асырудың тиімді құралы болып табылады. Сабақ барысында оқушылар нақты өмірлік жағдаяттарды шешуге бағытталған тапсырмалар орындағанда, олардың функционалдық сауаттылығы қалыптасады. Мысалы, қарапайым хабарлама оқу, күн тәртібін құрастыру, карта бойынша бағыт көрсету, дүкендегі диалог немесе мерекелік құттықтау әзірлеу сияқты тапсырмалар тілдік білімді өмірлік тәжірибемен ұштастырады. Мұндай әрекеттер білімнің практикалық құндылығын арттырады.

Бастауыш мектепте шығармашылық жұмыстардың алатын орны ерекше. Өлең шығару, сурет бойынша әңгіме құрастыру, шағын кітапша жасау, комикс әзірлеу немесе цифрлық постер дайындау оқушылардың тілдік белсенділігін арттырады. Мұндай жұмыстар барысында оқушылар жаңа сөздерді еркін қолданады, сөйлем құрастырады және өз ойын ағылшын тілінде жеткізуге тырысады. Сонымен қатар шығармашылық жұмыстар әр баланың жеке қабілетін ашуға мүмкіндік береді.

Оқушылардың зерттеушілік дағдыларын дамыту мақсатында шағын зерттеу жұмыстарын ұйымдастырудың да маңызы зор. Мысалы, «Менің сүйікті жануарым», «Менің отбасымның дәстүрлері», «Менің мектебім», «Қазақстанның табиғаты» сияқты тақырыптар бойынша ақпарат жинақтап, оны ағылшын тілінде ұсыну оқушылардың ақпараттық сауаттылығын, ізденімпаздығын және тілдік құзыреттілігін қатар дамытады. Осындай жұмыстар бастауыш кезеңнің өзінде ғылыми ізденіске қызығушылық қалыптастырады.

Жасанды интеллект технологияларының қарқынды дамуы ағылшын тілі мұғалімінің кәсіби қызметіне жаңа талаптар қойып отыр. Мұғалім тек цифрлық ресурстарды пайдаланып қана қоймай, оларды оқу мақсатына сәйкес іріктей білуі, қауіпсіз қолдануды қамтамасыз етуі және оқушылардың цифрлық мәдениетін қалыптастыруы қажет. Генеративті жасанды интеллект мәтіндер құрастыру, суреттер жасау, жаттығулар әзірлеу, сабақ жоспарларын дайындау және оқушылардың білімін саралау сияқты көптеген мүмкіндіктер ұсынады. Дегенмен бұл құралдардың тиімділігі оларды педагогикалық мақсатқа сәйкес дұрыс қолдануға байланысты.

Мұғалімнің кәсіби дамуы үздіксіз жүретін үдеріс болып табылады. Заманауи ағылшын тілі мұғалімі халықаралық тәжірибелермен танысып, жаңа әдістемелерді меңгеріп, цифрлық платформаларды игеріп және кәсіби қауымдастықтармен тәжірибе алмасып отырған жағдайда ғана оқыту сапасын арттыра алады. Біліктілікті арттыру курстары, вебинарлар, онлайн конференциялар және халықаралық білім беру платформалары мұғалімнің кәсіби құзыреттілігін жетілдіруге кең мүмкіндік береді.

Ағылшын тілін оқыту барысында ұлттық құндылықтарды дәріптеу де ерекше мәнге ие. Сабақ мазмұнына Қазақстанның мәдениеті, салт-дәстүрлері, ұлттық мерекелері, тарихи тұлғалары және табиғаты туралы материалдарды енгізу оқушылардың патриоттық сезімін қалыптастырады. Сонымен қатар ағылшын тілінде өз елін таныстыра алатын тұлға тәрбиелеу – қазіргі білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі. Бұл оқушылардың мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілігін дамытуға ықпал етеді.

Білім беру сапасын арттыруда мұғалімнің рефлексия жасау қабілеті де маңызды орын алады. Әрбір сабақтан кейін мұғалім қолданған әдістердің тиімділігін саралап, оқушылардың жетістіктерін талдап және келесі сабаққа қажетті түзетулер енгізіп отырған жағдайда оқу үдерісі үздіксіз жетілдіріледі. Сонымен қатар оқушылардың өзіндік рефлексия жасауына жағдай жасау олардың оқу жауапкершілігін қалыптастырады. Оқушылар «Мен бүгін не үйрендім?», «Маған қандай тапсырма қиын болды?», «Келесі сабақта нені жақсартқым келеді?» деген сұрақтарға жауап беру арқылы өз оқуын бағалауға үйренеді.

Халықаралық тәжірибе бастауыш мектепте ағылшын тілін оқытуда ойын, қарым-қатынас, цифрлық технологиялар және тұлғаға бағытталған тәсілдердің жоғары тиімділігін дәлелдеп отыр. OECD, UNESCO және басқа да халықаралық ұйымдардың ұсынымдары оқушының белсенді әрекетіне негізделген оқыту моделінің нәтижелі екенін көрсетеді. Сондықтан қазақстандық бастауыш мектептерде де осы бағыттағы инновациялық әдістерді ұлттық білім беру мазмұнымен үйлестіре қолдану маңызды.

Тілдік дағдыларды дамытудағы тағы бір маңызды мәселе – оқу жетістіктерін кешенді бағалау. Тыңдалым, айтылым, оқылым және жазылым бойынша нақты критерийлерді пайдалану оқушылардың даму деңгейін объективті анықтауға мүмкіндік береді. Бағалау барысында оқушының тек дұрыс немесе қате жауабы ғана емес, оның сөйлеу белсенділігі, шығармашылығы, коммуникативтік әрекеті және оқу динамикасы да ескерілуі қажет. Мұндай бағалау жүйесі әрбір оқушының әлеуетін толық ашуға мүмкіндік береді.

Бастауыш мектептегі ағылшын тілі сабағының түпкі мақсаты – оқушыны еркін қарым-қатынас жасай алатын, ақпаратпен жұмыс істей білетін, бірнеше тілде ойын жеткізе алатын және өзгермелі қоғам жағдайында өмір бойы білім алуға дайын тұлға ретінде қалыптастыру. Осы мақсатқа жету үшін мұғалім дәстүрлі және инновациялық әдістерді үйлестіріп, цифрлық мүмкіндіктерді тиімді пайдаланып, оқушының жас ерекшелігін ескеретін шығармашылық оқу ортасын қалыптастыруы қажет. Сонда ғана бастауыш мектеп кезеңінде қалыптасқан тілдік дағдылар оқушының болашақтағы академиялық және өмірлік жетістіктерінің сенімді негізіне айналады.

Ағылшын тілі пәні арқылы бастауыш сынып оқушыларының тілдік дағдыларын дамыту – білім беру жүйесінің стратегиялық бағыттарының бірі. Ерте жаста қалыптасқан тыңдалым, айтылым, оқылым және жазылым дағдылары оқушының кейінгі оқу жетістігінің, функционалдық сауаттылығының және коммуникативтік құзыреттілігінің негізін қалайды. Тілдік дағдылардың тиімді қалыптасуы мұғалімнің кәсіби шеберлігіне, оқыту әдістерінің сапасына, оқу ортасының қолайлылығына және цифрлық білім беру ресурстарының орынды қолданылуына байланысты.

Зерттеу мазмұны бастауыш мектепте коммуникативтік оқыту, ойын технологиялары, Storytelling, жобалық оқыту, саралап оқыту, қалыптастырушы бағалау және цифрлық технологиялар тілдік құзыреттілікті дамытуда жоғары нәтиже беретінін көрсетті. Сонымен қатар генеративті жасанды интеллект құралдарын педагогикалық тұрғыдан сауатты пайдалану мұғалімнің шығармашылық мүмкіндігін кеңейтіп, оқыту үдерісін жекелендіруге жағдай жасайды.

Ағылшын тілі сабақтарында оқушылардың қызығушылығын арттыратын, олардың жас ерекшелігіне сәйкес ұйымдастырылған белсенді оқу әрекеттері оқыту сапасын едәуір жақсартады. Мұндай жағдайда оқушы тек тілдік білім алып қана қоймай, сыни ойлау, шығармашылық, зерттеушілік, ынтымақтастық және цифрлық сауаттылық сияқты XXI ғасыр дағдыларын да қатар дамытады.

Бастауыш мектеп мұғалімі дәстүрлі педагогикалық тәжірибені инновациялық технологиялармен ұштастырып, әрбір оқушының жеке ерекшелігін ескеретін білім беру ортасын қалыптастырған жағдайда ағылшын тілін оқыту сапасы жаңа деңгейге көтеріледі. Бұл өз кезегінде көптілді, бәсекеге қабілетті, функционалдық сауатты және жаһандық қоғамда еркін әрекет ете алатын тұлғаны тәрбиелеуге мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана.
2. Қазақстан Республикасының Оқу-ағарту министрлігі. Мемлекеттік жалпыға міндетті бастауыш білім беру стандарты. – Астана.
3. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламалары. – Астана.
4. Common European Framework of Reference for Languages (CEFR). – Council of Europe.
5. UNESCO. Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives. – Paris.
6. OECD. The Future of Education and Skills 2030. – Paris.
7. Richards J. C. *Communicative Language Teaching Today*. – Cambridge University Press.
8. Harmer J. *The Practice of English Language Teaching*. – Pearson Education.
9. Scrivener J. *Learning Teaching*. – Macmillan Education.
10. Cameron L. *Teaching Languages to Young Learners*. – Cambridge University Press.
11. Brown H. D. *Principles of Language Learning and Teaching*. – Pearson.
12. Nation I. S. P. *Learning Vocabulary in Another Language*. – Cambridge University Press.
13. Thornbury S. *How to Teach Vocabulary*. – Pearson Education.
14. Ur P. *A Course in Language Teaching*. – Cambridge University Press.
15. Vygotsky L. S. *Mind in Society*. – Harvard University Press.
16. Piaget J. *The Psychology of the Child*. – Basic Books.
17. Krashen S. *Principles and Practice in Second Language Acquisition*. – Pergamon Press.
18. Tomlinson B. *Materials Development in Language Teaching*. – Cambridge University Press.
19. Chapelle C. A. *Computer Applications in Second Language Acquisition*. – Cambridge University Press.
20. Holmes W., Bialik M., Fadel C. *Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning*. – Center for Curriculum Redesign.

СПОРТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫҢ ОҚУШЫ ТҰЛҒАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ РӨЛІ

Серікқали Бисұлтан Серікқалиұлы
Ақтөбе облысы Хромтау ауданы
Көктау орта мектебі
Дене шынықтыру пәні мұғалімі

Аннотация

Мақалада спорттық ойындардың оқушы тұлғасын жан-жақты қалыптастырудағы педагогикалық, психологиялық және әлеуметтік маңызы ғылыми тұрғыдан қарастырылады. Спорттық ойындардың оқушылардың дене дайындығын жетілдірумен қатар, олардың көшбасшылық қасиеттерін, жауапкершілігін, тәртіптілігін, қарым-қатынас мәдениетін, ұжымда жұмыс істеу дағдыларын және ерік-жігерін дамытудағы рөлі талданады. Сонымен бірге дене шынықтыру сабақтарында спорттық ойындарды тиімді ұйымдастырудың әдістемелік ерекшеліктері, ұлттық және халықаралық тәжірибелер, оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастырудағы мүмкіндіктері, цифрлық технологиялар мен жасанды интеллект құралдарын қолданудың жаңа бағыттары сипатталады. Мақалада білім беру ұйымдарындағы дене тәрбиесінің қазіргі даму үрдістері мен оқушының тұлғалық дамуына әсер ететін факторлар кешенді түрде қарастырылып, практикалық ұсыныстар ұсынылады.

Адамның тұлға болып қалыптасуы ұзақ әрі көпқырлы педагогикалық үдеріс болып табылады. Бұл үдерісте отбасы, мектеп, әлеуметтік орта, құрдастар қауымы және тәрбие жүйесі маңызды рөл атқарады. Соның ішінде дене шынықтыру пәні мен спорттық ойындардың тәрбиелік мүмкіндігі ерекше орын алады. Спорттық ойындар оқушының дене қабілеттерін жетілдіріп қана қоймай, оның мінез-құлқын, өмірлік ұстанымын, қарым-

қатынас мәдениетін және әлеуметтік жауапкершілігін қалыптастыруға ықпал етеді. Сондықтан қазіргі білім беру жүйесінде дене тәрбиесі тұлғаны жан-жақты дамытудың маңызды құрамдас бөлігі ретінде қарастырылады.

Білім берудің заманауи мақсаты – тек академиялық біліммен қаруланған оқушы тәрбиелеу емес, сонымен қатар дені сау, рухани бай, шығармашыл, бастамашыл және қоғамда өз орнын таба алатын тұлға қалыптастыру. Бұл мақсатқа жетуде спорттық ойындардың әлеуеті өте жоғары. Себебі ойын барысында оқушы тек қимыл-қозғалыс әрекеттерін орындап қана қоймайды, ол шешім қабылдайды, серіктестерімен қарым-қатынас жасайды, қиындықтарды жеңеді, жеңілісті қабылдауды және жеңісті бағалауды үйренеді. Мұндай тәжірибе оқушының өмірлік құндылықтарының қалыптасуына оң ықпал етеді.

Спорттық ойындардың тәрбиелік мүмкіндігі олардың табиғи ерекшеліктерімен байланысты. Әрбір ойын нақты мақсатқа жетуді, белгілі бір ережелерді сақтауды, тәртіпке бағынуды және өзара әрекеттесуді талап етеді. Осы талаптарды орындау барысында оқушылардың жауапкершілік сезімі артып, тәртіптілік, ұйымшылдық және өзара сыйластық қасиеттері дамиды. Мұндай қасиеттер тек спорт алаңында ғана емес, күнделікті өмірде де маңызды рөл атқарады.

Дене шынықтыру сабақтарында қолданылатын спорттық ойындар оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес ұйымдастырылған жағдайда олардың оқу белсенділігі де артады. Әсіресе бастауыш және орта буын оқушылары үшін ойын – табиғи әрекет. Сондықтан қозғалыс арқылы ұйымдастырылған оқу әрекеті олардың эмоционалдық жағдайына оң әсер етеді, сабаққа қызығушылығын күшейтеді және денсаулығын нығайтады. Ойын барысында бала еркін әрекет етеді, өз мүмкіндігін байқап көреді және табысқа жетуге ұмтылады.

Спорттық ойындардың маңызды ерекшеліктерінің бірі – олардың ұжымдық сипатында. Волейбол, баскетбол, футбол, гандбол сияқты командалық ойындарда әрбір ойыншының жетістігі бүкіл команданың нәтижесіне әсер етеді. Сондықтан оқушылар бір-біріне көмектесуге, ортақ мақсат үшін әрекет етуге, жауапкершілікті бөлісуге және өзара сенім қалыптастыруға үйренеді. Ұжымдық әрекет барысында әлеуметтік дағдылар табиғи түрде дамиды.

Қазіргі қоғамда коммуникативтік құзыреттілік тұлғаның маңызды қасиеттерінің бірі болып саналады. Спорттық ойындар осы қабілетті қалыптастырудың тиімді құралдарының қатарына жатады. Ойын кезінде оқушылар бір-бірімен үздіксіз байланыс жасап, ақпарат алмасады, бірлескен шешім қабылдайды және өз әрекеттерін үйлестіреді. Мұндай тәжірибе олардың қарым-қатынас мәдениетін жетілдіріп, сенімді сөйлей білуіне ықпал етеді.

Спорттық ойындардың психологиялық әсері де ерекше назар аударуды қажет етеді. Ойын барысында оқушы әртүрлі эмоциялық жағдайларды бастан кешіреді. Қуаныш, қобалжу, жауапкершілік, сенім, жеңіске деген ұмтылыс және жеңілісті қабылдау сияқты эмоциялар тұлғаның эмоционалдық тұрақтылығын қалыптастырады. Мұндай тәжірибе оқушының стресске төзімділігін арттырып, өмірлік қиындықтарды еңсеруге дайындайды.

Ерік-жігер қасиеттерін дамытуда да спорттық ойындардың орны ерекше. Жаттығулар барысында оқушылар алдарына мақсат қояды, қиындықтарды жеңуге тырысады, жіберген қателерін түзетеді және қайтадан әрекет жасауға үйренеді. Мұндай жүйелі жұмыс табандылық, шыдамдылық, еңбекқорлық және мақсатқа жетуге деген ұмтылысты қалыптастырады. Бұл қасиеттер кейінгі оқу әрекетінде де, кәсіби өмірде де маңызды орын алады.

Көшбасшылық қабілеттердің қалыптасуы спорттық ойындар арқылы табиғи түрде жүзеге асады. Команда капитаны немесе белсенді ойыншы өз серіктестерін ұйымдастырады, оларды қолдайды, жауапты шешімдер қабылдайды және қиын жағдайда бастама көтереді. Мұндай тәжірибе болашақ көшбасшы тұлғаның қалыптасуына ықпал етеді. Сонымен қатар әрбір оқушының көшбасшылық әлеуетін дамыту үшін мұғалім ойын барысында рөлдерді алмастырып отырғаны тиімді.

Спорттық ойындар әділдік пен адалдық құндылықтарын қалыптастырудың да тиімді құралы болып табылады. Әрбір ойын нақты ережелерге негізделеді және барлық қатысушылар үшін бірдей талаптар қойылады. Ережені сақтау, төрешінің шешімін құрметтеу, қарсыласқа сыйластықпен қарау және жеңісті әділ жолмен жеңіп алу оқушылардың құқықтық және адамгершілік мәдениетін қалыптастырады. Мұндай тәрбиелік ықпал мектептің жалпы тәрбие жүйесімен тығыз байланыста жүзеге асады.

Дене тәрбиесінің маңызды міндеттерінің бірі – оқушылардың салауатты өмір салтын қалыптастыру. Спорттық ойындарға тұрақты қатысатын оқушылардың қозғалыс белсенділігі артып, денсаулығы нығаяды, иммундық жүйесі жақсарады және зиянды әдеттерден алшақ болуға ұмтылады. Сонымен қатар спортпен жүйелі айналысу олардың күн тәртібін дұрыс ұйымдастыруына, уақытты тиімді жоспарлауына және өзін-өзі бақылауына ықпал етеді.

Оқушы тұлғасының үйлесімді дамуы оның танымдық қабілеттерінің дамуымен де байланысты. Спорттық ойындар барысында оқушылар ойын жағдайын талдайды, қарсыластың әрекетін болжайды, тактикалық шешім қабылдайды және өз әрекетін бірнеше қадам алға жоспарлайды. Мұндай әрекеттер логикалық ойлауды, зейінді, есте сақтауды және кеңістіктік бағдарлауды дамытады. Сондықтан спорттық ойындардың интеллектуалдық әлеуеті де жоғары.

Инклюзивті білім беру жағдайында спорттық ойындардың әлеуметтік маңызы арта түседі. Түрлі қабілет деңгейіндегі оқушылардың бірлескен ойын әрекеті өзара қолдау көрсетуге, құрметтеуге және әртүрлілікті қабылдауға тәрбиелейді. Мұғалім тапсырмаларды оқушылардың мүмкіндіктеріне қарай бейімдеп ұйымдастырған жағдайда әрбір бала өзін команданың толыққанды мүшесі ретінде сезінеді. Бұл олардың өзіндік бағасының жоғарылауына және әлеуметтік бейімделуіне ықпал етеді.

Қазіргі уақытта дене шынықтыру пәнінде цифрлық технологиялар кеңінен енгізілуде. Бейнеталдау бағдарламалары, қозғалысты бағалау жүйелері, фитнес-қосымшалар, электрондық күнделіктер және спорттық мониторинг платформалары сабақтың тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді. Мұғалім оқушылардың қозғалыс техникасын бейне арқылы талдап, олардың жеке жетістіктерін бақылап, оқу нәтижелерін жүйелі түрде саралай алады.

Жасанды интеллект құралдарының білім беру саласына енуі дене шынықтыру пәнін оқытуда да жаңа мүмкіндіктер ашуда. AI технологиялары оқушылардың физикалық көрсеткіштерін талдап, олардың дайындық деңгейіне сәйкес жаттығулар ұсына алады. Сонымен қатар жеке даму динамикасын бақылап, қауіпсіз жүктеме көлемін анықтауға мүмкіндік береді. Мұндай технологиялар мұғалімнің жұмысын жеңілдетіп, әр оқушыға жеке қолдау көрсетуге жағдай жасайды.

Алайда цифрлық технологиялар мен жасанды интеллект құралдары мұғалімнің тәрбиелік қызметін алмастыра алмайды. Оқушы тұлғасын қалыптастырудағы негізгі рөл әрқашан педагогке тиесілі. Мұғалім өзінің кәсіби шеберлігі, жеке үлгісі, әділдігі және оқушыларға деген құрметі арқылы олардың өмірлік ұстанымдарының қалыптасуына ықпал етеді. Сондықтан заманауи технологиялар педагогикалық шеберлікті толықтыратын көмекші құрал ретінде қарастырылуы тиіс.

Спорттық ойындардың тағы бір маңызды ерекшелігі – олардың ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды қалыптастырудағы мүмкіндігі. Қазақ халқының ұлттық ойындары мен заманауи спорт түрлерін сабақ барысында үйлестіре қолдану оқушылардың ұлттық мәдениетке деген құрметін арттырып, патриоттық тәрбиені күшейтеді. Сонымен бірге халықаралық спорт мәдениетімен танысу өзге халықтардың дәстүріне құрметпен қарауға тәрбиелейді.

Спорттық ойындар оқушының тұлғалық қасиеттерін қалыптастырудың ең тиімді педагогикалық құралдарының бірі болып саналады. Дене шынықтыру сабағында ұйымдастырылатын әрбір ойын оқушының дене мүмкіндіктерін жетілдірумен қатар, оның мінез-құлқына, ерік-жігеріне, эмоциялық тұрақтылығына және әлеуметтік бейімделуіне ықпал етеді. Сондықтан спорттық ойындарды тек қозғалыс әрекеті ретінде емес, жан-жақты тәрбиелік әлеуеті жоғары білім беру құралы ретінде қарастыру қажет. Бұл көзқарас қазіргі құзыреттілікке негізделген білім беру мазмұнының негізгі талаптарына толық сәйкес келеді.

Дене шынықтыру сабағының басты ерекшелігі – оқушының білімді әрекет арқылы меңгеруі. Басқа пәндерде теориялық білім басым болса, спорттық ойындарда оқушы тәжірибе арқылы үйренеді. Ол қозғалысты орындайды, қателеседі, қайта түзетеді, нәтижесін көреді және келесі әрекетін жоспарлайды. Осындай табиғи оқу үдерісі оқушының өзіндік тәжірибесін қалыптастырып, білімнің өмірлік маңызын түсінуге мүмкіндік береді.

Қазіргі мектеп тәжірибесінде қолданылатын спорттық ойындардың түрлері өте көп. Олардың қатарына футбол, волейбол, баскетбол, гандбол, үстел теннисі, бадминтон, ұлттық спорт ойындары, эстафеталық жарыстар және түрлі қозғалыс ойындары жатады. Әрбір ойынның өзіндік тәрбиелік мүмкіндігі бар. Мысалы, футбол оқушылардың төзімділігін, жылдам шешім қабылдау қабілетін және ұжымдық әрекетін дамытса, волейбол дәлдікке, жауапкершілікке және өзара қолдауға тәрбиелейді. Баскетбол кеңістіктік ойлау қабілетін, қозғалыс үйлесімділігін және тактикалық ойлауды жетілдіреді. Сондықтан мұғалім сабақтың мақсатына сәйкес спорттық ойын түрлерін тиімді іріктеуі қажет.

Спорттық ойындардың оқушылардың көшбасшылық қасиеттерін дамытудағы мүмкіндігі ерекше назар аударуға лайық. Сабақ барысында кейбір оқушылар табиғи түрде бастама көтеріп, өзгелерді ұйымдастыруға бейім болады. Мұғалім мұндай қабілеттерді байқап, оларды дұрыс бағытта дамытқан жағдайда оқушылардың ұйымдастырушылық қабілеті, жауапкершілігі және шешім қабылдау мәдениеті қалыптасады. Сонымен қатар көшбасшылық тек бір оқушыға ғана емес, барлық балаға кезекпен мүмкіндік беру арқылы дамытылғаны тиімді. Бұл тәсіл әрбір оқушының өз мүмкіндігін көрсетуіне жағдай жасайды.

Оқушылардың жауапкершілік қасиетін қалыптастыруда спорттық ойындардың тәрбиелік ықпалы өте жоғары. Командалық ойын барысында әр ойыншы өз міндетін орындауға жауап береді. Егер бір ойыншы тапсырмасын дұрыс орындамаса, бүкіл команда нәтижесіне әсер етеді. Осы арқылы оқушылар өз әрекеттерінің өзгелерге ықпал ететінін түсінеді. Мұндай тәжірибе жауапкершілікті тек сабақ барысында ғана емес, өмірлік қағида ретінде қабылдауға көмектеседі.

Спорттық ойындар оқушылардың тәртіп мәдениетін қалыптастырудың да тиімді құралы болып табылады. Әрбір ойын нақты ережелерге негізделеді және барлық қатысушылардан сол талаптарды сақтауды талап етеді. Сабақ барысында оқушылар уақытты сақтау, мұғалімнің нұсқауын орындау, ойын тәртібін бұзбау және қарсыласқа құрметпен қарау сияқты дағдыларды меңгереді. Бұл қасиеттер кейін оқу әрекетінде, қоғамдық ортада және кәсіби өмірде маңызды орын алады.

Дене шынықтыру сабақтарында қалыптасатын тағы бір маңызды қасиет – өзара көмек көрсету мәдениеті. Командалық ойын барысында оқушылар бір-біріне кеңес береді, қолдау көрсетеді, қиын жағдайда көмектеседі және ортақ нәтижеге бірге ұмтылады. Осындай өзара әрекет оқушылардың эмпатиясын, адамгершілік қасиеттерін және әлеуметтік жауапкершілігін қалыптастырады. Ұжымдық жетістікке жетудің қуанышын бірге сезіну олардың достық қарым-қатынасының нығаюына ықпал етеді.

Спорттық ойындардың тағы бір ерекшелігі – олар оқушылардың эмоционалдық интеллектісін дамытуға мүмкіндік береді. Ойын барысында оқушылар қуаныш, қобалжу, сенім, өкініш, жеңіске деген құлшыныс сияқты түрлі эмоцияларды бастан кешіреді. Мұғалім осы жағдайларды дұрыс басқара отырып, оқушыларды өз

эмоцияларын реттеуге, қарсыласына құрмет көрсетуге және жеңілісті мәдениетті түрде қабылдауға үйретеді. Бұл қасиеттер қазіргі қоғамда табысты тұлғаның маңызды сипаттарының бірі болып саналады.

Спорттық ойындар арқылы қалыптасатын төзімділік қасиеті де ерекше маңызды. Кез келген ойын барысында оқушылар физикалық және психологиялық қиындықтарға кездеседі. Олар шаршағанына қарамастан әрекетін жалғастыруға, қойған мақсатына жетуге және өз мүмкіндігін толық пайдалануға тырысады. Мұндай тәжірибе оқушының ерік-жігерін шыңдап, өмірлік қиындықтарды жеңуге деген сенімін арттырады.

Қазіргі білім беру жүйесінде функционалдық сауаттылықты дамыту негізгі басымдықтардың бірі болып отыр. Дене шынықтыру сабағында спорттық ойындар арқылы оқушылар нақты өмірлік жағдаяттарда дұрыс шешім қабылдауға, қауіпсіз әрекет етуге және ұжыммен тиімді жұмыс жасауға үйренеді. Мысалы, ойын кезінде жылдам тактикалық шешім қабылдау, қарсыластың әрекетін болжау және өз мүмкіндігін дұрыс бағалау өмірлік жағдайларда да қажет болатын әмбебап дағдылардың қалыптасуына ықпал етеді.

Спорттық ойындардың тағы бір маңызды нәтижесі – уақытты тиімді пайдалану мәдениетінің қалыптасуы. Жаттығулардың белгілі уақыт ішінде орындалуы, ойын кезеңдерінің нақты ұйымдастырылуы және жарыс тәртібінің сақталуы оқушылардың уақытты жоспарлау қабілетін дамытады. Бұл қасиет олардың басқа пәндерді оқу барысында да оң нәтиже береді.

Ұлттық спорт ойындарын дене шынықтыру сабақтарына енгізудің тәрбиелік мүмкіндігі ерекше. Қазақ халқының асық ату, тоғызқұмалақ, арқан тарту, ақсүйек, бес тас сияқты ұлттық ойындары оқушылардың ұлттық мәдениетке қызығушылығын арттырып қана қоймай, олардың тарихи санасын және ұлттық құндылықтарға деген құрметін қалыптастырады. Сонымен бірге бұл ойындар қозғалыс белсенділігін арттырып, логикалық ойлау қабілетін де дамытады.

Спорттық жарыстардың тәрбиелік әсері де жоғары. Мектепішілік, аудандық немесе облыстық жарыстарға қатысу барысында оқушылар жауапкершілікке, тәртіпке, намысқа және мақсатқа жетуге тәрбиеленеді. Жарысқа дайындық кезеңінің өзі оқушылардың еңбекқорлығын, жүйелі жаттығу жасау әдетін және өзін-өзі дамытуға деген ұмтылысын қалыптастырады.

Инклюзивті білім беру жағдайында спорттық ойындарды ұйымдастыру мұғалімнен ерекше педагогикалық шеберлікті талап етеді. Әртүрлі дайындық деңгейіндегі оқушылардың барлығы сабаққа белсенді қатыса алатындай жағдай жасалғанда ғана дене тәрбиесінің негізгі мақсаты жүзеге асады. Мұғалім тапсырмалардың күрделілік деңгейін өзгертіп, ойын ережелерін икемдеп және қосымша қолдау көрсету арқылы әрбір оқушының табысқа жетуіне мүмкіндік береді.

Қазіргі уақытта дене шынықтыру сабақтарында ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану кеңінен дамып келеді. Бейнежазбалар арқылы ойын техникасын талдау, интерактивті тақтада тактикалық сызбаларды көрсету, цифрлық таймерлер мен мобильді қосымшаларды пайдалану сабақтың сапасын арттырады. Мұндай технологиялар оқушылардың қызығушылығын күшейтіп, оқу материалын көрнекі түрде түсіндіруге мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект технологиялары спорттық дайындықтың жаңа кезеңін қалыптастыруда. AI негізіндегі платформалар қозғалыс дәлдігін талдап, оқушының физикалық мүмкіндіктеріне сәйкес жеке ұсыныстар бере алады. Сонымен қатар жаттығу нәтижелерін автоматты түрде салыстырып, даму динамикасын көрсетеді. Мұндай мүмкіндіктер мұғалімге әр оқушының жеке ерекшелігін ескеруге жағдай жасайды.

Генеративті жасанды интеллект құралдары дене шынықтыру мұғалімінің әдістемелік жұмысын да жеңілдетеді. Олар сабақ жоспарларын әзірлеуге, бағалау критерийлерін жасауға, жарыс сценарийлерін дайындауға, қауіпсіздік ережелерін рәсімдеуге және әртүрлі деңгейдегі оқушыларға арналған тапсырмалар құрастыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар мұғалім қысқа уақыт ішінде жаңа ойын үлгілерін, шығармашылық эстафеталарды және қызықты жарыс тапсырмаларын дайындай алады.

Дегенмен технологиялар қаншалықты дамығанымен, спорттық ойындардың басты құндылығы – тікелей қарым-қатынаста. Бірлескен әрекет, өзара қолдау, әділ бәсекелестік және эмоционалдық тәжірибе тек нақты ойын барысында толық қалыптасады. Сондықтан цифрлық технологиялар сабақтың мазмұнын байытқанымен, олар оқушылардың белсенді қозғалысын және тірі қарым-қатынасын алмастырмауы тиіс.

Дене шынықтыру мұғалімі оқушылардың денсаулығын сақтауға ерекше көңіл бөлуі қажет. Әрбір спорттық ойын алдында қауіпсіздік техникасын түсіндіру, дұрыс қыздыру жаттығуларын өткізу, ойын алаңының талапқа сай болуын бақылау және жүктемені жас ерекшеліктеріне сәйкес жоспарлау – сабақтың міндетті шарттары. Денсаулықты сақтау қағидалары жүйелі орындалғанда ғана спорттық ойындардың тәрбиелік және сауықтыру әсері толық жүзеге асады.

Ата-анамен тиімді ынтымақтастық та оқушы тұлғасын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Мұғалім ата-аналарды спорттық мерекелерге, отбасылық эстафеталарға, жарыстарға және денсаулық күндеріне тарту арқылы оқушылардың спортқа деген қызығушылығын күшейтеді. Мұндай бірлескен іс-шаралар отбасы мен мектеп арасындағы серіктестікті нығайтып, салауатты өмір салтын қалыптастыруға ықпал етеді.

Спорттық ойындарды жүйелі ұйымдастыру нәтижесінде оқушылардың өзін-өзі бағалауы жақсарады, өз күшіне сенімі артады және белсенді өмірлік ұстанымы қалыптасады. Бұл қасиеттер олардың тек мектептегі оқуына ғана емес, болашақ кәсіби және әлеуметтік өміріне де оң әсер етеді.

Спорттық ойындардың оқушы тұлғасын қалыптастырудағы тиімділігі ең алдымен мұғалімнің кәсіби шеберлігіне байланысты. Дене шынықтыру пәнінің мұғалімі тек спорттық жаттығуларды үйретуші маман ғана емес, сонымен қатар тәрбиеші, ұйымдастырушы, психолог және оқушылардың жеке тұлғалық дамуын бағыттаушы педагог болып табылады. Мұғалімнің сабақ өткізу мәдениеті, әділдігі, талап қоя білуі, қолдау

көрсетуі және оқушылармен дұрыс қарым-қатынас орнатуы олардың спортқа деген қызығушылығына және тұлғалық дамуына тікелей ықпал етеді. Сондықтан қазіргі дене шынықтыру мұғаліміне қойылатын талаптар да кеңейіп келеді. Ол педагогикалық, психологиялық, цифрлық және коммуникативтік құзыреттерді қатар меңгерген кәсіби маман болуы тиіс.

Сабақ барысында жағымды психологиялық ахуал қалыптастыру спорттық ойындардың тәрбиелік тиімділігін арттырады. Егер оқушы өзін қауіпсіз сезінсе, өз ойын еркін жеткізіп, қателесуден қорықпаса, оның белсенділігі айтарлықтай жоғарылайды. Мұғалімнің әрбір жетістікті дер кезінде байқап, мадақтауы оқушының өзіне деген сенімін нығайтады. Әсіресе дене дайындығы төмен немесе спортқа қызығушылығы әлсіз оқушыларды қолдау олардың сабаққа тұрақты қатысуына және жеке жетістіктерінің артуына мүмкіндік береді.

Спорттық ойындардың тәрбиелік мүмкіндігін толық пайдалану үшін сабақтың құрылымы ғылыми-әдістемелік талаптарға сай ұйымдастырылуы қажет. Сабақтың кіріспе бөлімінде оқушылардың денесін қыздырумен қатар, эмоционалдық дайындыққа да көңіл бөлінуі тиіс. Негізгі бөлімде ойындардың мақсаты нақты түсіндіріліп, қозғалыс әрекеттері кезең-кезеңімен үйретіледі. Қорытынды бөлімде оқушылардың жетістіктері талданып, өзіндік бағалау мен рефлексия ұйымдастырылған жағдайда тәрбиелік нәтиже айқын көрінеді.

Рефлексия спорттық ойындардың ажырамас бөлігі болуы тиіс. Сабақ соңында оқушылар өздерінің әрекеттеріне талдау жасап, қандай жетістікке жеткенін, қандай қиындықтар болғанын және келесі сабақта нені жақсартқысы келетінін ой елегінен өткізеді. Мұндай жұмыстар олардың өзіндік бағалау қабілетін дамытып, жеке жауапкершілігін күшейтеді. Сонымен қатар мұғалімге әр оқушының даму динамикасын бақылауға мүмкіндік береді.

Спорттық ойындар оқушылардың шығармашылық қабілеттерін де дамытады. Ойын барысында дайын алгоритмді қайталау ғана емес, жаңа тактикалық шешімдер қабылдау, күтпеген жағдайларда әрекет ету және түрлі комбинациялар құру қажет болады. Бұл оқушылардың креативті ойлауын дамытып, стандартты емес шешімдер қабылдау қабілетін қалыптастырады. Заманауи қоғамда мұндай қасиеттердің маңызы жылдан-жылға артып келеді.

Оқушылардың әлеуметтік бейімделуінде де спорттық ойындардың рөлі ерекше. Командалық әрекет барысында олар өзара сыйластықты, әртүрлі пікірді қабылдауды, келісімге келуді және ортақ мақсат үшін еңбек етуді үйренеді. Бұл қасиеттер кейін жоғары оқу орнында, еңбек ұжымында және қоғамдық өмірде табысты әрекет етуге негіз болады. Сондықтан спорттық ойындарды әлеуметтік құзыреттілікті қалыптастырудың маңызды құралы ретінде қарастыруға болады.

Білім беру жүйесінде инклюзивті қағидалардың кеңінен енгізілуі дене шынықтыру сабақтарының мазмұнына да жаңа талаптар қойып отыр. Әртүрлі мүмкіндіктері бар оқушылардың бірлескен ойын әрекеті өзара құрмет, төзімділік және қолдау мәдениетін қалыптастырады. Мұғалім ойын тапсырмаларын әр баланың дене мүмкіндігіне қарай бейімдеп, олардың барлығының белсенді қатысуына жағдай жасауы тиіс. Осындай тәсіл әрбір оқушының өзін ұжымның толыққанды мүшесі ретінде сезінуіне мүмкіндік береді.

Салауатты өмір салтын қалыптастыру бүгінгі білім беру жүйесінің басты бағыттарының бірі болып табылады. Спорттық ойындар арқылы оқушылар тұрақты қозғалыс белсенділігіне дағдыланып, денсаулықтың адам өміріндегі басты құндылық екенін түсінеді. Олар дұрыс тамақтану, жеке гигиена, еңбек пен демалыс режимін сақтау және зиянды әдеттерден бас тарту сияқты өмірлік маңызды қағидаларды меңгереді. Мұндай тәрбиелік жұмыстар дене шынықтыру сабағының тәрбиелік әлеуетін арттырады.

Бүгінгі таңда мектептерде оқушылардың денсаулық көрсеткіштерін жүйелі бақылау маңызды мәселеге айналып отыр. Мұғалім әр оқушының физикалық даму деңгейін, төзімділігін, икемділігін, жылдамдығын және күш көрсеткіштерін жүйелі бағалап отырған жағдайда оқу жүктемесін дұрыс жоспарлай алады. Бұл денсаулыққа зиян келтірмей, оқушылардың жеке мүмкіндіктерін тиімді дамытуға жағдай жасайды.

Цифрлық білім беру ортасының дамуы спорттық ойындарды ұйымдастырудың жаңа мүмкіндіктерін қалыптастырды. Интерактивті тақталарда тактикалық үлгілерді көрсету, бейнеанализ жасау, қозғалыс техникасын баяулатып көрсету және электрондық бағалау жүйелерін пайдалану сабақтың тиімділігін арттырады. Сонымен бірге цифрлық технологиялар оқушылардың оқу нәтижелерін жинақтап, олардың жеке жетістіктерін ұзақ мерзімді бақылауға мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект негізіндегі цифрлық жүйелер дене шынықтыру пәнінде сараланған оқытуды ұйымдастыруға көмектеседі. Мұндай жүйелер әр оқушының дене дайындығының деңгейін талдап, жеке ұсыныстар бере алады. Сонымен қатар олар жаттығулардың орындалу сапасын автоматты түрде бағалап, қателерді анықтауға мүмкіндік береді. Бұл мұғалімнің уақытын үнемдеп, оқушылармен жеке жұмыс жүргізу мүмкіндігін кеңейтеді.

Генеративті жасанды интеллект мұғалімдердің шығармашылық қызметіне де жаңа серпін беруде. Қазіргі таңда мұғалімдер бірнеше минут ішінде сабақ жоспарын, спорттық ойын сценарийлерін, бағалау парақтарын, жарыс ережелерін, қауіпсіздік нұсқаулықтарын, ата-аналарға арналған жадынамаларды және оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес түрлі тапсырмаларды әзірлей алады. Мұндай технологиялар уақытты тиімді пайдаланып, әдістемелік жұмыстың сапасын арттыруға ықпал етеді.

Сонымен қатар цифрлық технологияларды пайдалану барысында ақпараттық қауіпсіздік талаптарын сақтау қажет. Мұғалім оқушылардың жеке мәліметтерін қорғауға, сенімді цифрлық платформаларды пайдалануға және интернет ресурстарындағы ақпараттың шынайылығын тексеруге міндетті. Оқушылардың

цифрлық мәдениетін қалыптастыру да қазіргі дене шынықтыру мұғалімінің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады.

Спорттық ойындардың тәрбиелік мүмкіндігін арттыру мақсатында мектепте түрлі спорттық жобалар ұйымдастырылғаны тиімді. «Денсаулық апталығы», «Спорт – денсаулық кепілі», «Отбасылық эстафета», «Мектеп чемпионаты», «Ұлттық ойындар күні» сияқты іс-шаралар оқушылардың спортқа деген қызығушылығын күшейтіп, олардың әлеуметтік белсенділігін арттырады. Мұндай жобалар мектеп ұжымын біріктіріп, салауатты өмір салтын насихаттайтын тиімді құралға айналады.

Мектеп пен отбасының бірлескен жұмысы оқушы тұлғасының қалыптасуына ерекше ықпал етеді. Егер ата-аналар баласының спорттық жетістіктеріне қызығушылық танытып, дене белсенділігін қолдап отырса, оқушының спортқа деген ынтасы арта түседі. Отбасылық жарыстар, спорттық мерекелер және ортақ белсенді демалыс оқушының денсаулығын нығайтып қана қоймай, отбасы мүшелерінің өзара қарым-қатынасын да жақсартады.

Халықаралық тәжірибе көрсеткендей, спортпен тұрақты айналысатын оқушылардың оқу үлгерімі, өзін-өзі басқару қабілеті, көшбасшылық қасиеттері және әлеуметтік жауапкершілігі жоғары болады. Олар уақытты тиімді жоспарлап, күйзеліске төзімді келеді және жаңа ортаға тез бейімделеді. Бұл қасиеттер XXI ғасыр адамы үшін аса маңызды құзыреттердің қатарына жатады.

Қазақстандық білім беру жүйесінде дене шынықтыру пәнінің мазмұнын жаңарту барысында спорттық ойындардың тәрбиелік әлеуетін толық пайдалану өзекті міндеттердің бірі болып қала береді. Ұлттық құндылықтарды, инновациялық педагогикалық технологияларды және цифрлық мүмкіндіктерді үйлестіре отырып ұйымдастырылған сабақтар оқушының жан-жақты дамуына жағдай жасайды. Мұндай сабақтарда дене тәрбиесі тек қозғалыс мәдениетін қалыптастыратын пән емес, тұлғаның адамгершілік, әлеуметтік және интеллектуалдық дамуын қамтамасыз ететін маңызды тәрбие құралы ретінде көрінеді.

Оқушы тұлғасын қалыптастыру – үздіксіз әрі кешенді үдеріс. Осы үдерісте спорттық ойындардың орны ерекше. Олар оқушылардың дене қабілеттерін жетілдіріп қана қоймай, олардың азаматтық ұстанымын, жауапкершілігін, тәртіптілігін, көшбасшылық қасиеттерін, ынтымақтастық мәдениетін және өмірлік белсенділігін қалыптастырады. Сондықтан дене шынықтыру пәні мұғалімі спорттық ойындардың тәрбиелік мүмкіндігін ғылыми негізде тиімді пайдаланып, әрбір оқушының жеке әлеуетін ашуға бағытталған білім беру ортасын қалыптастыруы қажет.

Спорттық ойындар – оқушы тұлғасын жан-жақты қалыптастырудың тиімді педагогикалық құралдарының бірі. Олар дене дайындығын жетілдірумен қатар, оқушылардың жауапкершілік, тәртіптілік, әділдік, көшбасшылық, ұжымда жұмыс істеу, өзара құрмет және адамгершілік сияқты маңызды қасиеттерін қалыптастырады. Спорттық ойындар барысында оқушылар өмірлік маңызды әлеуметтік тәжірибе жинақтап, қиындықтарды жеңуге, өз мүмкіндігін бағалауға және мақсатқа жетуге үйренеді.

Зерттеу мазмұны спорттық ойындардың тәрбиелік әлеуеті мұғалімнің кәсіби құзыреттілігіне, сабақтың ғылыми-әдістемелік тұрғыдан дұрыс ұйымдастырылуына және оқушылардың жас ерекшеліктерінің ескерілуіне байланысты екенін көрсетті. Командалық ойындар, ұлттық спорт түрлері, жобалық жұмыстар, жарыстар, цифрлық технологиялар және жасанды интеллект құралдарын тиімді пайдалану дене тәрбиесінің сапасын арттырып, оқушының тұлғалық дамуына жаңа мүмкіндіктер береді.

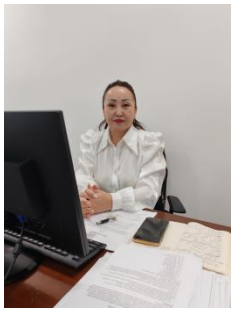
Дене шынықтыру пәні қазіргі мектепте тек қозғалыс белсенділігін ұйымдастыратын пән емес, ол дені сау, жауапты, әлеуметтік белсенді, патриот, көшбасшы және өмір бойы өзін-өзі жетілдіруге ұмтылатын тұлға тәрбиелеудің маңызды құралы болып табылады. Сондықтан спорттық ойындардың тәрбиелік мүмкіндігін толық пайдалану білім беру ұйымдарының басым бағыттарының бірі болуы тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана.
2. Қазақстан Республикасының «Дене шынықтыру және спорт туралы» Заңы. – Астана.
3. Қазақстан Республикасының мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты. – Астана.
4. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың тұжырымдамалық құжаттары. – Астана.
5. Қазақстан Республикасының Оқу-ағарту министрлігі. Дене шынықтыру пәнінің үлгілік оқу бағдарламасы. – Астана.
6. OECD. *Future of Education and Skills 2030*. – Paris.
7. UNESCO. *Quality Physical Education Guidelines for Policy Makers*. – Paris.
8. UNESCO. *International Charter of Physical Education, Physical Activity and Sport*. – Paris.
9. Bailey R. *Physical Education and Sport in Schools*. – London.
10. Kirk D. *Physical Education Futures*. – Routledge.
11. Siedentop D. *Introduction to Physical Education, Fitness and Sport*. – McGraw-Hill.
12. Pangrazi R. P. *Dynamic Physical Education for Elementary School Children*. – Pearson.
13. Graham G. *Teaching Children Physical Education*. – Human Kinetics.
14. Dyson B. *Cooperative Learning in Physical Education*. – Routledge.
15. Hellison D. *Teaching Personal and Social Responsibility Through Physical Activity*. – Human Kinetics.

16. Weinberg R., Gould D. *Foundations of Sport and Exercise Psychology*. – Human Kinetics.
17. Bompa T. *Theory and Methodology of Training*. – Human Kinetics.
18. Hattie J. *Visible Learning*. – Routledge.
19. Holmes W., Bialik M., Fadel C. *Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning*. – Center for Curriculum Redesign.
20. Gardner H. *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences*. – Basic Books.

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ НЕГІЗІНДЕ БІЛІМ САПАСЫН БАСҚАРУДЫҢ ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫ МОДЕЛІ

Хамза Зоя Құрметханқызы
Ақмола облысы
«Атбасар қаласының №8 жалпы білім беретін мектебі» КММ
директордың оқу ісі жөніндегі орынбасары

Аннотация

Бұл мақалада білім беру ұйымындағы білім сапасын басқарудың жаңа бағыты ретінде жасанды интеллект негізіндегі интеллектуалды басқару моделінің ғылыми-теориялық және практикалық негіздері қарастырылады. Цифрлық трансформация жағдайында директордың оқу ісі жөніндегі орынбасарының басқарушылық қызметіне жасанды интеллект технологияларын енгізудің маңыздылығы, олардың білім сапасын жоспарлау, мониторинг жүргізу, деректерді талдау, тәуекелдерді болжау және басқарушылық шешімдер қабылдау үдерістеріндегі мүмкіндіктері талданады. Сонымен қатар білім сапасын басқарудың интеллектуалды моделінің құрылымы, негізгі компоненттері, тиімділік көрсеткіштері және оны білім беру ұйымдарында енгізудің педагогикалық шарттары сипатталады. Мақалада халықаралық тәжірибелер, цифрлық білім беру саясаты және жасанды интеллект құралдарының білім беру менеджментіндегі рөлі сараланып, оқу ісі жөніндегі директор орынбасарының цифрлық басқару құзыреттілігін жетілдіруге бағытталған ғылыми тұжырымдар ұсынылады.

Тірек сөздер: жасанды интеллект, білім сапасы, цифрлық басқару, директордың оқу ісі жөніндегі орынбасары, интеллектуалды модель, білім беру аналитикасы, басқарушылық шешімдер.

Білім беру жүйесінің қарқынды цифрлық трансформациясы басқару қызметіне қойылатын талаптарды түбегейлі өзгертуде. Қазіргі мектеп тек білім беретін ұйым ғана емес, үлкен көлемдегі ақпарат үздіксіз жинақталатын, талданатын және сол ақпарат негізінде стратегиялық шешімдер қабылданатын күрделі басқару жүйесіне айналды. Мұндай жағдайда білім сапасын дәстүрлі әдістер арқылы басқару жеткіліксіз болып отыр. Себебі оқу жетістіктері, педагогтердің кәсіби қызметі, білім алушылардың функционалдық сауаттылығы, сабақ сапасы, оқу үлгерімі, ата-аналардың қанағаттану деңгейі және ішкі мониторинг нәтижелері сияқты көптеген көрсеткіштерді уақытылы сараптап, олардың өзара байланысын анықтау адам ресурстары арқылы ғана жүзеге асырылған жағдайда көп уақыт пен еңбек талап етеді. Сондықтан білім беру менеджментінде жасанды интеллект құралдарын пайдалану бүгінгі күннің маңызды стратегиялық бағытына айналып отыр.

Директордың оқу ісі жөніндегі орынбасары білім сапасын басқаруда негізгі үйлестіруші тұлға болып табылады. Оның қызметіне оқу процесін жоспарлау, мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандартының орындалуын қамтамасыз ету, педагогтердің кәсіби қызметін ұйымдастыру, оқу жетістіктерін бақылау, ішкі мониторинг жүргізу, әдістемелік жұмысты үйлестіру, білім сапасын талдау және басқарушылық шешімдерді қабылдау кіреді. Бұл жұмыстардың барлығы үлкен көлемдегі ақпаратпен тығыз байланысты болғандықтан, жасанды интеллект технологиялары оқу ісі жөніндегі орынбасарының қызметін жаңа сапалық деңгейге көтеруге мүмкіндік береді.

Жасанды интеллекттің білім беру жүйесіндегі басты артықшылықтарының бірі – үлкен көлемдегі деректерді қысқа уақыт ішінде өңдеп, заңдылықтарды анықтай алуы. Қазіргі мектепте күн сайын электрондық журналдар, цифрлық платформалар, қалыптастырушы бағалау нәтижелері, жиынтық бағалау қорытындылары, сабаққа қатысу көрсеткіштері, олимпиада мен ғылыми жоба нәтижелері, пәндік мониторингтер, педагогтердің кәсіби даму көрсеткіштері және ата-аналармен жүргізілген жұмыстар туралы көптеген мәліметтер жиналады. Егер бұл ақпараттар кешенді түрде талданбаса, олардың білім сапасына ықпалын толық анықтау мүмкін болмайды. Ал интеллектуалды аналитикалық жүйелер осы мәліметтердің арасындағы байланыстарды анықтап, білім сапасының өзгеруіне әсер ететін негізгі факторларды автоматты түрде айқындайды.

Білім сапасын басқарудың интеллектуалды моделі – жасанды интеллект технологияларын пайдалану арқылы білім беру ұйымындағы барлық оқу үдерістерін жоспарлау, мониторингтеу, талдау, болжау және жетілдіруді қамтамасыз ететін цифрлық басқару жүйесі. Бұл модельдің негізгі ерекшелігі – басқарушылық шешімдердің субъективті пікірлерге емес, нақты деректерге негізделуі. Басқару теориясында мұндай тәсіл дәлелді басқару немесе Data-Driven Decision Making қағидаты ретінде кеңінен қолданылады. Яғни әрбір қабылданатын шешім нақты статистикалық мәліметтерге, аналитикалық есептерге және интеллектуалды болжамдарға сүйенеді.

Қазіргі таңда әлемнің дамыған мемлекеттері білім беру ұйымдарын басқаруда жасанды интеллекттің мүмкіндіктерін кеңінен пайдалана бастады. Финляндия, Сингапур, Эстония, Канада, Ұлыбритания және Оңтүстік Корея мектептерінде интеллектуалды аналитикалық платформалар оқу жетістіктерін ғана емес, білім сапасының болашақтағы өзгерісін де болжай алады. Бұл жүйелер тәуекел тобындағы оқушыларды алдын ала анықтап, пәндер бойынша үлгерімнің төмендеу себептерін көрсетеді және білім сапасын жақсартуға бағытталған нақты ұсыныстар береді. Осындай тәжірибелер білім беру ұйымдарын басқарудың жаңа философиясын қалыптастыруда.

Қазақстан Республикасында да білім беру жүйесін цифрландыру мемлекеттік саясаттың басым бағыттарының бірі болып табылады. Электрондық журналдар, цифрлық білім беру платформалары, білім беру деректерінің ұлттық базасы және түрлі аналитикалық жүйелер мектептердің күнделікті қызметіне енгізілуде. Алайда көптеген білім беру ұйымдарында жиналған ақпараттың толық аналитикалық әлеуеті әлі де жеткілікті деңгейде пайдаланылмай келеді. Көп жағдайда мәліметтер тек есеп беру мақсатында ғана қолданылып, стратегиялық басқарушылық шешімдер қабылдау кезінде олардың мүмкіндіктері толық іске асырылмайды. Сондықтан жасанды интеллект негізіндегі интеллектуалды модельді енгізу осы мәселені шешудің тиімді жолдарының бірі болып табылады.

Интеллектуалды басқару моделінің басты мақсаты – мектептің білім сапасына әсер ететін барлық көрсеткіштерді біртұтас цифрлық жүйеде біріктіру. Бұл модельде оқушылардың оқу жетістіктері, пәндік мониторинг нәтижелері, педагогтердің кәсіби қызметі, сабақ сапасы, әдістемелік жұмыстар, оқу жоспарларының орындалуы, білім сапасының динамикасы және сыртқы бағалау нәтижелері өзара байланыста қарастырылады. Жасанды интеллект осы көрсеткіштердің өзгеру үрдістерін талдап, басқарушыға нақты аналитикалық есептер ұсынады.

Оқу ісі жөніндегі директор орынбасарының күнделікті қызметінің маңызды бағыттарының бірі – сабақтардың сапасын бақылау. Дәстүрлі тәсіл бойынша сабақтарға қатысу, бақылау парақтарын толтыру және талдау жүргізу көп уақытты қажет етеді. Интеллектуалды модель сабақтарды бақылау нәтижелерін автоматты түрде жүйелеп, әрбір мұғалімнің кәсіби даму динамикасын көрсетеді. Егер белгілі бір пән бойынша білім сапасының төмендеу үрдісі байқалса немесе сабақтардың тиімділігі азайса, жүйе бұл өзгерістерді бірден анықтап, тиісті ескерту береді.

Жасанды интеллекттің ерекше мүмкіндіктерінің бірі – болжамдық аналитика. Бұл технология өткен кезеңдегі мәліметтерді талдай отырып, болашақтағы нәтижелерді болжай алады. Мысалы, белгілі бір сыныптың оқу үлгерімі тоқсан соңында қандай деңгейде болатынын, қандай пәндер бойынша тәуекелдің жоғары екенін немесе қай мұғалімге әдістемелік қолдау қажет екенін алдын ала анықтауға мүмкіндік береді. Мұндай ақпарат басқарушыға мәселелерді туындағаннан кейін емес, алдын ала шешуге жағдай жасайды.

Интеллектуалды модельдің тағы бір маңызды артықшылығы – басқарушылық шешімдердің дәлдігін арттыруы. Дәстүрлі басқаруда көптеген шешімдер тәжірибеге немесе интуицияға сүйене отырып қабылданатын болса, жасанды интеллект нақты деректерге негізделген бірнеше ықтимал шешім нұсқаларын ұсынады. Басқарушы олардың ішінен мектептің ерекшелігіне сәйкес келетін тиімді шешімді таңдай алады. Бұл тәсіл стратегиялық жоспарлаудың сапасын арттырып, ресурстарды тиімді пайдалануға мүмкіндік береді.

Білім сапасын басқарудың интеллектуалды моделінде мониторинг жүйесі ерекше орын алады. Мониторинг тек бағалау нәтижелерін тіркеумен шектелмейді. Ол оқу процесінің барлық компоненттерін қамтиды. Оқушылардың білім сапасы, сабаққа қатысуы, қалыптастырушы бағалау нәтижелері, пәндік олимпиадаларға қатысуы, ғылыми жобалардағы жетістіктері, мұғалімдердің кәсіби даму көрсеткіштері және ата-аналардың кері байланысы сияқты көптеген көрсеткіштер бір жүйеге біріктіріледі. Осы мәліметтердің негізінде жасанды интеллект мектептің жалпы даму индексін қалыптастырады.

Интеллектуалды модельді енгізудің тиімділігі оның үздіксіз жұмыс істеу қағидатына негізделеді. Ақпарат күн сайын жаңартылып отырғандықтан, басқарушы нақты уақыт режимінде білім сапасының өзгеру динамикасын бақылап отырады. Егер белгілі бір бағытта кері өзгеріс байқалса, жүйе оны автоматты түрде белгілеп, мәселені шешуге арналған ұсыныстар әзірлейді. Мұндай мүмкіндік басқарудың жеделдігін арттырып, білім сапасын тұрақты бақылауға жағдай жасайды.

Жасанды интеллект негізіндегі интеллектуалды басқару моделі директордың оқу ісі жөніндегі орынбасарының қызметін автоматтандыру құралы ғана емес, стратегиялық басқарудың жаңа мәдениетін қалыптастыратын инновациялық жүйе болып табылады. Ол мектептің барлық білім беру процестерін біртұтас цифрлық кеңістікте байланыстырып, дәлелді басқару қағидаттарын жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Осындай модельді енгізу арқылы білім беру ұйымында басқарушылық шешімдердің сапасы артып, білім сапасын тұрақты жетілдірудің тиімді механизмі қалыптасады.

Жасанды интеллект негізінде білім сапасын басқарудың интеллектуалды моделін тиімді енгізу үшін ең алдымен білім беру ұйымында біртұтас цифрлық басқару ортасын қалыптастыру қажет. Бұл орта оқу процесіне қатысты барлық мәліметтердің өзара байланысын қамтамасыз етіп, ақпараттың үздіксіз жаңартылып отыруына жағдай жасауы тиіс. Егер мектептің әртүрлі ақпараттық жүйелері өзара ықпалдастырылмаса, мәліметтердің қайталануы, ақпараттың толық болмауы және басқарушылық шешімдердің дәлдігінің төмендеуі сияқты мәселелер туындайды. Сондықтан интеллектуалды модельдің негізінде барлық цифрлық ресурстарды біріктіретін бірыңғай аналитикалық платформа болуы қажет.

Директордың оқу ісі жөніндегі орынбасарының күнделікті қызметінің басым бөлігі жоспарлау, ұйымдастыру, бақылау және талдау жұмыстарынан тұрады. Әрбір оқу жылы басталғаннан бастап оқу

жоспарын орындау, күнтізбелік-тақырыптық жоспарлардың сапасын бақылау, педагогтердің жүктемесін үйлестіру, оқу жетістіктерінің мониторингін жүргізу, сабақтарға қатысу, әдістемелік жұмыстарды ұйымдастыру және түрлі есептерді әзірлеу сияқты көптеген басқарушылық міндеттер орындалады. Жасанды интеллект осы жұмыстардың басым бөлігін автоматтандыру арқылы басқарушының уақытын стратегиялық мәселелерді шешуге бағыттауға мүмкіндік береді.

Интеллектуалды модельдің негізгі элементтерінің бірі – білім сапасының кешенді аналитикалық панелі болып табылады. Бұл панельде мектептің барлық негізгі көрсеткіштері нақты уақыт режимінде көрініс табады. Атап айтқанда, пәндер бойынша білім сапасының деңгейі, сыныптар арасындағы үлгерім айырмашылықтары, тоқсандық және жылдық нәтижелердің динамикасы, білім алушылардың функционалдық сауаттылығының көрсеткіштері, мұғалімдердің кәсіби қызметінің тиімділігі, олимпиадалар мен ғылыми жобалардың нәтижелері, сабаққа қатысу көрсеткіштері және әдістемелік жұмыстардың орындалу деңгейі автоматты түрде жаңартылып отырады. Мұндай панель оқу ісі жөніндегі директор орынбасарына мектептің жалпы жағдайын бірнеше минут ішінде толық бағалауға мүмкіндік береді.

Білім сапасын басқаруда тәуекелдерді алдын ала анықтау ерекше маңызды. Дәстүрлі басқару тәжірибесінде мәселе көбіне оның салдары байқалғаннан кейін ғана анықталады. Мысалы, тоқсандық қорытынды шыққан соң ғана белгілі бір пән бойынша білім сапасының төмендегені байқалады немесе сыртқы бағалау нәтижелерінен кейін ғана әлсіз тұстар анықталады. Жасанды интеллект негізіндегі интеллектуалды модель мұндай жағдайлардың алдын алады. Ол қалыптастырушы бағалау нәтижелерін, күнделікті үлгерімді, сабаққа қатысуды, үй тапсырмаларының орындалуын және басқа да көрсеткіштерді тұрақты талдап, тәуекел аймақтарын ерте кезеңде анықтайды. Нәтижесінде оқу ісі жөніндегі орынбасары қажетті түзету жұмыстарын уақытында ұйымдастыра алады.

Білім сапасының төмендеуіне әсер ететін факторлар әр мектепте әртүрлі болуы мүмкін. Кейбір білім беру ұйымдарында пән мұғалімдерінің ауысуы, кейбірінде оқу жүктемесінің артуы, басқа мектептерде оқушылардың сабаққа қатысу деңгейінің төмендеуі негізгі себеп болуы ықтимал. Интеллектуалды модель осындай факторлардың арасындағы өзара байланысты анықтап, олардың білім нәтижесіне әсер ету деңгейін есептейді. Бұл басқарушыға нақты мәселенің түпкі себебін анықтауға мүмкіндік береді.

Жасанды интеллекттің тағы бір маңызды артықшылығы – педагогтердің кәсіби қызметін кешенді бағалау мүмкіндігі. Мұнда бағалау мұғалімнің жеке тұлғасына емес, кәсіби қызметінің нақты нәтижелеріне негізделеді. Сабаққа қатысу қорытындылары, оқушылардың білім сапасы, қалыптастырушы бағалау нәтижелері, әдістемелік жұмыстарға қатысуы, кәсіби даму курстары, авторлық материалдары, цифрлық ресурстарды қолдану деңгейі және оқушылардың жетістіктері біріктіріліп, кешенді талдау жүргізіледі. Осы мәліметтердің негізінде жүйе әр педагогтің кәсіби даму бағытын анықтап, жеке ұсыныстар қалыптастырады.

Оқу процесін басқаруда сабақ сапасының мониторингі ерекше орын алады. Интеллектуалды модель сабақтарды бақылау нәтижелерін тек жинақтап қана қоймай, олардың арасындағы ортақ үрдістерді де анықтайды. Егер бірнеше мұғалімнің сабағында оқыту мақсаты мен бағалау критерийлері арасында сәйкессіздік байқалса немесе оқыту әдістерінің тиімділігі төмендесе, жүйе бұл ақпаратты автоматты түрде талдап, оқу ісі жөніндегі орынбасарына әдістемелік қолдау көрсету қажеттігі туралы ұсыныс береді. Осылайша әдістемелік жұмыс нақты қажеттілікке негізделіп ұйымдастырылады.

Қазіргі мектепте білім сапасын басқару тек оқушылардың оқу жетістіктерімен ғана шектелмейді. Ол білім беру процесіне қатысатын барлық субъектілердің өзара әрекеттестігін қамтиды. Интеллектуалды модель ата-аналардың кері байланысын, педагогтердің ұсыныстарын, оқушылардың пікірлерін және мектепішілік әлеуметтік-психологиялық ахуал туралы мәліметтерді де талдай алады. Бұл ақпараттар басқарушылық шешімдердің сапасын арттырып, мектептің ішкі ортасын жетілдіруге мүмкіндік береді.

Оқу ісі жөніндегі директор орынбасары үшін маңызды міндеттердің бірі – білім сапасын арттыруға бағытталған әдістемелік жұмыстарды тиімді ұйымдастыру. Дәстүрлі тәжірибеде әдістемелік кеңестердің тақырыптары көбіне жалпы сипатта жоспарланады. Ал интеллектуалды модель нақты қажеттіліктерді анықтай отырып, қай пән мұғалімдеріне қандай бағытта қолдау қажет екенін автоматты түрде ұсынады. Мысалы, бағалау жүйесін жетілдіру, сараланған оқыту, цифрлық технологияларды пайдалану немесе функционалдық сауаттылықты дамыту бағыттары бойынша нақты ұсыныстар қалыптастырылады.

Жасанды интеллект негізіндегі интеллектуалды модель оқу жетістіктерін болжауда ерекше тиімділік көрсетеді. Егер жүйе белгілі бір сыныптың математика пәнінен үлгерімі бірнеше апта қатарынан төмендеп келе жатқанын анықтаса, ол тоқсан соңындағы ықтимал нәтижені алдын ала есептеп, басқарушыға тәуекел туралы хабарлайды. Мұндай жағдайда қосымша сабақтар ұйымдастыру, тәлімгерлік жүйесін енгізу немесе әдістемелік қолдау көрсету сияқты шаралар уақытында қабылданады. Бұл білім сапасының күрт төмендеуіне жол бермейді.

Стратегиялық жоспарлау барысында да интеллектуалды модельдің маңызы зор. Әдетте мектептің даму жоспары өткен оқу жылының қорытынды нәтижелеріне сүйене отырып әзірленеді. Ал жасанды интеллект өткен нәтижелермен қатар даму үрдістерін, сыртқы факторларды және ықтимал өзгерістерді ескеріп, бірнеше даму сценарийін ұсына алады. Бұл жоспарлаудың ғылыми негізділігін арттырады және мектептің ұзақ мерзімді даму стратегиясын нақтылауға мүмкіндік береді.

Интеллектуалды модельдің маңызды құрамдас бөліктерінің бірі – KPI көрсеткіштерінің автоматты мониторингі. Әрбір мұғалімнің, әдістемелік бірлестіктің және жалпы мектептің негізгі тиімділік көрсеткіштері жүйелі түрде жаңартылып отырады. Басқарушы нақты уақыт режимінде жоспарланған және қол жеткізілген

нәтижелердің айырмашылығын көріп, түзету шараларын дер кезінде ұйымдастырады. Бұл басқару қызметінің ашықтығын және нәтижелілігін арттырады.

Жасанды интеллекттің мүмкіндіктері мектепішілік бақылауды ұйымдастыруды да жаңа деңгейге көтереді. Сабақтарға қатысу нәтижелері, құжаттарды тексеру қорытындылары, білім алушылардың жетістіктері және әдістемелік жұмыстардың орындалуы бірыңғай базаға жинақталып, әрбір бағыт бойынша автоматты аналитикалық есептер қалыптастырылады. Мұндай жүйе қағаз құжаттардың көлемін азайтып, басқару қызметінің тиімділігін арттырады.

Сонымен қатар интеллектуалды модель білім беру ұйымындағы ресурстарды тиімді пайдалануға ықпал етеді. Мұғалімдердің оқу жүктемесі, кабинеттердің пайдалану деңгейі, цифрлық ресурстардың қолжетімділігі, қосымша сабақтардың нәтижелілігі және оқу уақытының тиімділігі сияқты көрсеткіштер кешенді түрде талданады. Осы мәліметтердің негізінде оқу ісі жөніндегі орынбасары басқарушылық ресурстарды оңтайландырып, мектептің жалпы тиімділігін арттыра алады.

Интеллектуалды модельді енгізу барысында белгілі бір қиындықтар да кездесуі мүмкін. Олардың қатарында цифрлық инфрақұрылымның жеткіліксіздігі, педагогтердің цифрлық құзыреттілігінің әртүрлі деңгейде болуы, ақпараттық қауіпсіздік талаптарын сақтау және үлкен көлемдегі мәліметтердің сапасын қамтамасыз ету мәселелері бар. Сондықтан мұндай жүйені енгізу кезең-кезеңімен жүзеге асырылып, педагогтерге тұрақты әдістемелік қолдау көрсетілуі тиіс.

Сонымен бірге жасанды интеллект директордың оқу ісі жөніндегі орынбасарының кәсіби тәжірибесін алмастыра алмайды. Интеллектуалды жүйе ақпаратты талдайды, болжам жасайды және ұсыныстар береді, алайда соңғы басқарушылық шешімді педагогикалық жағдайды, мектептің ерекшелігін және адами факторларды жан-жақты ескере отырып басқарушы қабылдайды. Сондықтан жасанды интеллект пен кәсіби педагогикалық көшбасшылықтың үйлесімді ықпалдастығы ғана білім сапасын басқарудың интеллектуалды моделінің тиімділігін қамтамасыз етеді.

Жасанды интеллект негізінде білім сапасын басқарудың интеллектуалды моделін білім беру ұйымында толық іске асыру үшін басқарудың барлық деңгейлері өзара байланыста жұмыс істеуі қажет. Басқарудың тиімділігі тек цифрлық платформалардың болуына ғана емес, сол платформалардан алынған ақпараттың ғылыми негізде талданып, нақты басқарушылық әрекеттерге айналуына тәуелді. Осы тұрғыдан алғанда директордың оқу ісі жөніндегі орынбасары ақпаратты жинақтаушы емес, оны стратегиялық шешімдер қабылдаудың негізгі ресурсына айналдыратын басқарушы ретінде қарастырылады.

Интеллектуалды модельдің маңызды ерекшеліктерінің бірі – білім беру ұйымының барлық құрылымдық бөлімдерінің қызметін бір жүйеге біріктіру. Әдістемелік бірлестіктердің жұмысы, педагогтердің кәсіби дамуы, оқушылардың оқу жетістіктері, оқу жоспарларының орындалуы, сабақ сапасы, білім беру бағдарламаларының тиімділігі және сыртқы бағалау нәтижелері бір аналитикалық кеңістікте өзара байланыста қарастырылады. Мұндай интеграция басқаруда жүйелілік қағидатын қамтамасыз етеді және жекелеген көрсеткіштерді емес, мектептің тұтас даму динамикасын бағалауға мүмкіндік береді.

Жасанды интеллекттің маңызды қызметтерінің бірі – автоматтандырылған стратегиялық талдау жүргізу. Дәстүрлі басқаруда оқу жылы аяқталғаннан кейін ғана қорытынды есептер жасалып, келесі оқу жылына жоспар құрылады. Ал интеллектуалды модель оқу жылы барысында үздіксіз талдау жүргізіп, даму қарқынын ай сайын, апта сайын және қажет болған жағдайда күн сайын бақылауға мүмкіндік береді. Басқарушы кез келген уақытта мектептің нақты жағдайын көріп, түзету жұмыстарын дер кезінде ұйымдастырады.

Оқу ісі жөніндегі директор орынбасарының қызметінде уақытты тиімді пайдалану ерекше маңызға ие. Көптеген мектептерде жұмыс уақытының едәуір бөлігі есептер дайындауға, ақпарат жинауға және құжаттарды рәсімдеуге жұмсалады. Жасанды интеллект осы жұмыстардың басым бөлігін автоматты түрде орындау арқылы басқарушының уақытын үнемдейді. Жүйе мониторинг қорытындыларын өңдеп, аналитикалық анықтамаларды, диаграммаларды, салыстырмалы кестелерді және басқарушылық есептерді бірнеше минут ішінде қалыптастыра алады. Нәтижесінде оқу ісі жөніндегі орынбасары әкімшілік жұмыстарға емес, педагогикалық көшбасшылық пен білім сапасын жетілдіруге көбірек көңіл бөледі.

Интеллектуалды модельдің құрамында білім сапасының тәуекел картасын қалыптастыру ерекше орын алады. Жасанды интеллект белгілі бір сыныптарда немесе пәндерде үлгерімнің төмендеу ықтималдығын анықтап қана қоймай, оның негізгі себептерін де саралайды. Мысалы, белгілі бір пән бойынша қалыптастырушы бағалау нәтижелерінің төмендеуі, сабаққа қатысудың азаюы, үй тапсырмасының жүйелі орындалмауы немесе мұғалімдердің ауысуы сияқты факторлардың білім сапасына ықпал ету деңгейі автоматты түрде есептеледі. Бұл ақпарат басқарушыға нақты профилактикалық шараларды уақытылы ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

Интеллектуалды модельдің тағы бір маңызды бағыты – білім беру нәтижелерінің болжамдық индекстерін қалыптастыру. Жасанды интеллект бірнеше жыл бойы жинақталған мәліметтерді талдай отырып, мектептің сыртқы бағалау нәтижелерін, қорытынды аттестаттау көрсеткіштерін, халықаралық зерттеулердегі ықтимал нәтижелерді және пәндер бойынша білім сапасының өзгеру бағытын алдын ала болжай алады. Мұндай болжамдар мектептің даму стратегиясын әзірлеу барысында маңызды ақпараттық негіз болып табылады.

Білім сапасын басқаруда мұғалімдердің кәсіби дамуы негізгі факторлардың бірі болып есептеледі. Сондықтан интеллектуалды модель педагогтердің кәсіби құзыреттілігін үздіксіз талдауға мүмкіндік береді. Жүйе мұғалімдердің цифрлық технологияларды қолдану деңгейін, сабақтардың тиімділігін, оқушылардың білім

нәтижелерін, кәсіби даму курстарына қатысуын, авторлық әзірлемелерін және әдістемелік белсенділігін кешенді түрде бағалайды. Осы мәліметтердің негізінде әр педагог үшін жеке кәсіби даму траекториясы ұсынылады. Бұл әдістемелік қызметтің нақты қажеттілікке негізделуіне жағдай жасайды.

Қазіргі заманғы мектепті басқаруда білім беру деректерінің қауіпсіздігі ерекше маңызға ие. Интеллектуалды модельді енгізу барысында оқушылардың, педагогтердің және ата-аналардың жеке мәліметтерінің қорғалуына ерекше назар аударылуы тиіс. Ақпараттық қауіпсіздік талаптарын сақтау, деректердің құпиялылығын қамтамасыз ету және цифрлық этика қағидаларын сақтау интеллектуалды басқарудың міндетті шарты болып табылады. Жасанды интеллект технологиялары тек заңнамалық талаптарға сәйкес және қауіпсіз цифрлық ортада қолданылған жағдайда ғана өзінің толық тиімділігін көрсете алады.

Жасанды интеллект негізіндегі интеллектуалды модель білім сапасын басқарудағы дәстүрлі мониторинг жүйесін сапалы жаңа деңгейге көтереді. Егер бұрын мониторинг тек өткен нәтижелерді тіркеуге бағытталса, қазіргі интеллектуалды мониторинг болашақтағы өзгерістерді болжауға, тәуекелдерді анықтауға және оларды алдын ала басқаруға мүмкіндік береді. Бұл білім беру ұйымының тұрақты дамуын қамтамасыз ететін маңызды құрал болып саналады.

Мектептің стратегиялық даму жоспарын әзірлеу барысында интеллектуалды модельдің аналитикалық мүмкіндіктері ерекше тиімділік береді. Жүйе мектептің күшті және әлсіз жақтарын, ішкі және сыртқы факторлардың ықпалын, ресурстық әлеуетін және даму перспективаларын кешенді түрде талдайды. Осы ақпараттың негізінде нақты мақсаттар, өлшенетін нәтижелер және орындалу индикаторлары айқындалады. Мұндай жоспарлау тәсілі мектептің даму стратегиясының ғылыми негізділігін күшейтеді.

Жасанды интеллекттің басқарудағы маңызды қызметтерінің бірі – басқарушылық шешімдердің тиімділігін бағалау. Белгілі бір өзгеріс енгізілгеннен кейін жүйе оның нәтижесін автоматты түрде бақылап, қабылданған шешімнің білім сапасына әсерін бағалайды. Егер күтілетін нәтиже байқалмаса, жасанды интеллект балама шешімдер ұсынады. Бұл басқару циклінің үздіксіз жетілдірілуін қамтамасыз етеді.

Интеллектуалды модельді енгізу мектептің басқару мәдениетіне де оң ықпал етеді. Деректерге негізделген басқару қағидаты қалыптасқан жағдайда барлық құрылымдық бөлімдердің қызметі ашық, жүйелі және нәтижеге бағытталған сипат алады. Педагогтер нақты көрсеткіштер негізінде жұмыс істеп, өз қызметінің нәтижесін тұрақты талдап отырады. Бұл ұжымда жауапкершілік мәдениетін қалыптастырып, білім сапасын арттыруға бағытталған ортақ мақсаттың орнығуына ықпал етеді.

Болашақта жасанды интеллект білім беру ұйымдарын басқарудың негізгі компоненттерінің біріне айналады деп күтілуде. Генеративті жасанды интеллект, үлкен деректерді талдау, болжамдық аналитика, интеллектуалды дашбордтар және цифрлық егіз технологиялары мектеп басқаруының жаңа кезеңін қалыптастырады. Осындай жағдайда директордың оқу ісі жөніндегі орынбасарының кәсіби құзыреттілігі тек педагогикалық біліммен ғана емес, цифрлық көшбасшылық, аналитикалық ойлау және инновациялық басқару дағдыларымен де айқындалатын болады.

Білім беру ұйымдарында интеллектуалды модельді енгізудің тиімділігі бірнеше негізгі шарттарға байланысты. Біріншіден, мектептің цифрлық инфрақұрылымы жеткілікті деңгейде дамыған болуы қажет. Екіншіден, педагогтердің цифрлық құзыреттілігі тұрақты түрде жетілдіріліп отыруы тиіс. Үшіншіден, басқарушылық шешімдер нақты деректерге негізделуі керек. Төртіншіден, жасанды интеллект құралдары педагогикалық мақсаттарға сәйкес қолданылып, адами фактордың рөлін төмендетпей, керісінше кәсіби қызметті қолдауға бағытталуы қажет.

Интеллектуалды модельдің табысты жүзеге асырылуы мектептің білім сапасын тұрақты арттыруға, педагогтердің кәсіби әлеуетін дамытуға, оқу процесінің тиімділігін күшейтуге және басқару қызметінің ашықтығын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар бұл модель білім беру ұйымының стратегиялық даму мәдениетін қалыптастырып, халықаралық деңгейдегі сапа талаптарына сәйкес келетін заманауи басқару жүйесін дамытуға негіз болады.

Жасанды интеллект негізінде білім сапасын басқарудың интеллектуалды моделі – білім беру ұйымын басқарудың жаңа сапалық деңгейін қалыптастыратын инновациялық жүйе. Оның негізгі мақсаты – білім сапасына әсер ететін барлық көрсеткіштерді кешенді талдау, тәуекелдерді алдын ала анықтау, басқарушылық шешімдерді ғылыми негіздеу және мектептің тұрақты дамуын қамтамасыз ету. Мұндай модель директордың оқу ісі жөніндегі орынбасарының қызметін автоматтандырып қана қоймай, оны стратегиялық педагогикалық көшбасшылық деңгейіне көтереді.

Зерттеу нәтижелері жасанды интеллект технологияларын оқу процесін жоспарлау, мониторинг жүргізу, сабақ сапасын бағалау, педагогтердің кәсіби дамуын талдау, білім нәтижелерін болжау және басқарушылық шешімдерді қабылдау барысында тиімді пайдалануға болатынын көрсетті. Интеллектуалды модель білім сапасын басқарудың дәлдігін арттырып, ресурстарды тиімді пайдалануға және мектептің даму стратегиясын ғылыми негізде қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Білім беру ұйымының болашақтағы табысты дамуы цифрлық трансформацияны тиімді жүзеге асыруға, басқарудың интеллектуалды тәсілдерін енгізуге және жасанды интеллект құралдарын педагогикалық мақсаттарға сәйкес қолдануға тікелей байланысты. Сондықтан директордың оқу ісі жөніндегі орынбасарының цифрлық басқару құзыреттілігін дамыту, білім беру аналитикасын жетілдіру және интеллектуалды басқару моделін тәжірибеге енгізу қазіргі білім беру жүйесінің маңызды стратегиялық бағыттарының бірі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. – Астана, 2022.
2. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана.
3. Қазақстан Республикасының «Педагог мәртебесі туралы» Заңы. – Астана.
4. Қазақстан Республикасының жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. – Астана.
5. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламалық құжаттары. – Астана.
6. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігінің білім сапасын бағалау және ішкі мониторинг бойынша әдістемелік ұсынымдары.
7. UNESCO. *Artificial Intelligence and Education: Guidance for Policy Makers*. – Paris.
8. UNESCO. *Reimagining Our Futures Together: A New Social Contract for Education*. – Paris.
9. OECD. *Digital Education Outlook*. – Paris.
10. OECD. *Education at a Glance*. – Paris.
11. European Commission. *Digital Education Action Plan 2021–2027*. – Brussels.
12. Russell S., Norvig P. *Artificial Intelligence: A Modern Approach*. – Pearson.
13. Holmes W., Bialik M., Fadel C. *Artificial Intelligence in Education*. – Boston.
14. Luckin R. *Machine Learning and Human Intelligence*. – London.
15. Fullan M. *The New Meaning of Educational Change*. – New York.
16. Hargreaves A., Fullan M. *Professional Capital*. – New York.
17. Senge P. *The Fifth Discipline*. – New York.
18. Marzano R. *School Leadership That Works*. – Alexandria.
19. Bush T. *Educational Leadership and Management*. – London.
20. Hallinger P. *Leading Educational Change and School Improvement*. – Routledge.

БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМІНІҢ ЦИФРЛЫҚ ЖӘНЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІ: ЖАҢА ТАЛАПТАР МЕН ТИІМДІ ТӘЖІРИБЕЛЕР

Оспанова Балжан Сейдаханқызы
Шымкент қаласы Тұран ауданы
Бастауыш сынып мұғалімі

Аңдатпа

Бұл мақалада бастауыш сынып мұғалімінің цифрлық және жасанды интеллект құзыреттілігінің қазіргі білім беру жүйесіндегі орны мен маңызы қарастырылады. Цифрлық трансформация жағдайында мұғалімнің кәсіби қызметіне қойылатын жаңа талаптар, цифрлық педагогиканың негізгі қағидалары, білім беру платформаларын тиімді пайдалану жолдары және генеративті жасанды интеллект құралдарын оқу үдерісіне кіріктірудің педагогикалық мүмкіндіктері ғылыми-практикалық тұрғыдан талданады. Сонымен қатар бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшеліктеріне сәйкес цифрлық ресурстарды қолданудың тиімді тәжірибелері, оқыту процесін дараландыру, қалыптастырушы бағалау, оқу мотивациясын арттыру, шығармашылық тапсырмаларды ұйымдастыру және мұғалімнің кәсіби дамуына әсер ететін факторлар сипатталады. Мақалада жасанды интеллекттің мұғалімді алмастырушы емес, кәсіби қызметін қолдайтын интеллектуалдық көмекші ретіндегі рөлі негізделіп, оны қауіпсіз, этикалық және тиімді пайдалану жолдары ұсынылады.

Кілт сөздер: цифрлық құзыреттілік, жасанды интеллект, генеративті жасанды интеллект, бастауыш білім, цифрлық педагогика, оқу мотивациясы, инновациялық технологиялар, цифрлық білім беру ресурстары, мұғалімнің кәсіби дамуы, функционалдық сауаттылық.

Қазіргі білім беру жүйесі әлемдік цифрлық трансформация жағдайында қарқынды өзгерістерді бастан өткеріп отыр. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың дамуы, интернеттің кең таралуы, бұлттық сервистердің қолжетімді болуы және генеративті жасанды интеллекттің білім беру саласына енуі мұғалімнің кәсіби қызметінің мазмұнын түбегейлі жаңартуда. Бүгінгі таңда бастауыш сынып мұғалімі тек пәндік білімді меңгерген маман ғана емес, сонымен қатар цифрлық технологияларды тиімді қолданатын, оқу процесін жаңашыл тәсілдермен ұйымдастыра алатын және жасанды интеллект құралдарын саналы пайдаланатын кәсіби педагог болуы тиіс.

Бастауыш білім беру – баланың тұлғалық қалыптасуының алғашқы әрі шешуші кезеңі. Осы кезеңде оқушылардың оқу дағдылары, сыни ойлауы, шығармашылығы, зерттеушілік қабілеті, цифрлық мәдениеті және ақпаратпен жұмыс істеу дағдылары қалыптасады. Сондықтан бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби құзыреттілігі тек дәстүрлі педагогикалық әдістермен шектелмей, заманауи цифрлық мүмкіндіктермен толықтырылуы қажет. Мұғалім жаңа технологияларды оқу мақсаттарына сәйкес тиімді пайдалана алғанда ғана оқыту сапасы артып, оқушылардың танымдық белсенділігі жоғарылайды.

Цифрлық құзыреттілік – мұғалімнің цифрлық құрылғыларды, онлайн платформаларды, білім беру қосымшаларын және электрондық ресурстарды оқу процесінде орынды қолдана алу қабілеті. Бұл құзыреттілік тек техникалық дағдылармен шектелмейді. Ол ақпаратты іздеу, талдау, өңдеу, цифрлық контент әзірлеу, онлайн қарым-қатынас ұйымдастыру, білім алушылардың цифрлық қауіпсіздігін қамтамасыз ету және цифрлық ортада тиімді педагогикалық шешім қабылдау сияқты кешенді қабілеттерді қамтиды.

Қазіргі бастауыш сынып оқушылары цифрлық технологиялармен ерте жастан танысады. Смартфон, планшет, интерактивті тақта, компьютер және түрлі мобильді қосымшалар олардың күнделікті өмірінің ажырамас бөлігіне айналған. Осыған байланысты мұғалім оқушылардың қызығушылығын ескеріп, цифрлық құралдарды оқу мақсаттарына тиімді бағыттай білуі қажет. Егер технология дұрыс қолданылса, ол оқушының оқу мотивациясын арттырып, оқу материалын терең меңгеруге және білімді өмірлік тәжірибемен байланыстыруға мүмкіндік береді.

Соңғы жылдары генеративті жасанды интеллекттің дамуы білім беру саласына жаңа мүмкіндіктер әкелді. Жасанды интеллект мәтін құрастыру, сурет жасау, презентация дайындау, тапсырмалар әзірлеу, мәтінді жеңілдету немесе күрделендіру, бағалау критерийлерін құрастыру және оқу материалдарын бейімдеу сияқты көптеген жұмыстарды жылдам орындауға мүмкіндік береді. Сондықтан қазіргі мұғалім бұл технологияларды педагогикалық мақсатқа сай қолдануды меңгеруі тиіс.

Жасанды интеллект мұғалімнің кәсіби қызметін жеңілдететін интеллектуалдық көмекші ретінде қарастырылғаны жөн. Ол мұғалімнің орнына сабақ өткізбейді және педагогикалық шешім қабылдамайды. Керісінше, күнделікті қайталанатын жұмыстарды автоматтандыру арқылы мұғалімге шығармашылықпен жұмыс істеуге, әрбір оқушыға жеке қолдау көрсетуге және сабақтың сапасын арттыруға мүмкіндік береді.

Мысалы, бастауыш сынып мұғалімі жасанды интеллект арқылы сабақ жоспарын бірнеше нұсқада дайындай алады, оқу мақсаттарына сәйкес тапсырмалар құрастырады, мәтіндерді жас ерекшелігіне қарай бейімдейді, қызықты ертегілер немесе диалогтар жасайды, қалыптастырушы бағалау тапсырмаларын әзірлейді және оқушылардың қабілет деңгейіне сәйкес сараланған оқу материалдарын алады. Мұндай мүмкіндіктер мұғалімнің уақытын үнемдеп қана қоймай, сабақтың мазмұнын байытады.

Цифрлық технологияларды қолдану бастауыш сынып оқушыларының оқу белсенділігін арттыруға ықпал етеді. Интерактивті ойындар, анимациялар, бейнематериалдар, электрондық кітаптар және білім беру платформалары арқылы ұсынылған тапсырмалар оқушылардың қызығушылығын күшейтеді. Әсіресе бастауыш сынып жасындағы балалар үшін көрнекілік пен ойын элементтері ерекше маңызды болғандықтан, цифрлық ресурстардың тиімділігі жоғары болады.

Интерактивті тақта мүмкіндіктері бастауыш сынып сабақтарын жандандырудың тиімді құралдарының бірі болып табылады. Мұғалім бейнефильмдерді көрсетіп, суреттерді салыстырып, интерактивті тапсырмалар орындап, сөздерді сәйкестендіріп, математикалық модельдерді немесе табиғат құбылыстарын визуалды түрде түсіндіре алады. Мұндай сабақтарда оқушылар ақпаратты жақсы қабылдап, ұзақ уақыт есте сақтайды.

Білім беру платформаларының мүмкіндіктері де жылдан-жылға кеңейіп келеді. Google Classroom оқу материалдарын таратуға және тапсырмалар жинауға мүмкіндік берсе, Microsoft Teams онлайн сабақ ұйымдастыруға жағдай жасайды. Canva платформасы көрнекі презентациялар, инфографикалар және оқу материалдарын әзірлеуге көмектеседі. Wordwall, LearningApps, Quizizz, Kahoot!, Blooket сияқты сервистер ойын арқылы білімді бекітуге тиімді. Padlet пен Jamboard бірлескен жұмысқа қолайлы орта қалыптастырады, ал Google Forms арқылы қалыптастырушы бағалау нәтижелері автоматты түрде өңделеді.

Цифрлық құзыретті мұғалім тек дайын ресурстарды пайдаланумен шектелмейді. Ол өзінің авторлық цифрлық оқу материалдарын әзірлей алады. Қысқа бейнесабақтар түсіру, интерактивті жұмыс парақтарын жасау, электрондық кітапшалар дайындау, цифрлық портфолио жүргізу және оқушылардың жеке жетістіктерін бақылау қазіргі мұғалімнің кәсіби қызметінің маңызды бөлігіне айналып келеді.

Бастауыш сыныптағы оқытуда ойын технологиялары ерекше орын алады. Цифрлық ойындар оқушылардың оқу әрекетін қызықты әрі тартымды етеді. Алайда мұғалім ойын элементтерін мақсатсыз қолданбауы тиіс. Әрбір ойын нақты оқу мақсатына сәйкес таңдалып, білімді бекітуге немесе жаңа тақырыпты меңгеруге қызмет етуі қажет. Осындай жағдайда ғана ойын технологиялары оқыту тиімділігін арттырады.

Жасанды интеллект құралдарының көмегімен бастауыш сынып оқушылары үшін жеке білім беру траекториясын ұйымдастыруға болады. Кейбір оқушыларға жеңілдетілген тапсырмалар ұсынылса, қабілеті жоғары балаларға күрделірек шығармашылық жұмыстар беріледі. Мұндай саралау әрбір оқушының оқу жетістігін арттыруға мүмкіндік береді және оқу процесін барынша дараландырады.

Цифрлық технологияларды қолдану қалыптастырушы бағалаудың сапасын да жақсартады. Электрондық тесттер, интерактивті тапсырмалар және автоматты кері байланыс құралдары мұғалімге әрбір оқушының оқу жетістігін жедел бақылауға мүмкіндік береді. Бағалау нәтижелері диаграмма және статистика түрінде ұсынылғандықтан, мұғалім оқушылардың қиындықтарын тез анықтап, қажетті қолдау көрсете алады.

Сонымен қатар цифрлық технологиялар ата-анамен байланысты нығайтуда маңызды рөл атқарады. Электрондық күнделік, мессенджерлер, онлайн жиналыстар және цифрлық портфолио арқылы ата-аналар баласының оқу жетістіктерін үнемі бақылап, мұғаліммен тұрақты байланыста болады. Бұл мектеп пен отбасының тиімді серіктестігін қалыптастырып, оқушылардың білім сапасының артуына оң әсер етеді.

Бастауыш сынып мұғалімінің цифрлық құзыреттілігі тек технологияны пайдалану қабілетімен ғана емес, оны педагогикалық тұрғыдан тиімді ұйымдастыра білуімен бағаланады. Мұғалім әрбір цифрлық құралдың оқу мақсатына қаншалықты сәйкес келетінін, оның баланың жас ерекшелігіне әсерін және оқу нәтижесіне ықпалын

ескеруі қажет. Тек осы жағдайда ғана цифрлық технологиялар оқытудың сапасын арттыратын тиімді құралға айналады.

Цифрлық қоғам жағдайында бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби қызметі бұрынғыдан әлдеқайда күрделі әрі көпқырлы сипатқа ие болды. Мұғалім тек оқу материалын түсіндіруші ғана емес, оқушылардың цифрлық ортадағы оқу әрекетін ұйымдастырушы, ақпараттық мәдениетін қалыптастырушы және қауіпсіз цифрлық орта құрушы тұлғаға айналды. Осыған байланысты цифрлық және жасанды интеллект құзыреттіліктері мұғалімнің кәсіби шеберлігінің маңызды көрсеткіштерінің бірі болып саналады.

Қазіргі бастауыш білім берудің басты ерекшеліктерінің бірі – оқыту процесінің оқушының жеке қажеттіліктеріне бағытталуы. Әрбір баланың оқу қарқыны, қызығушылығы, қабылдау ерекшелігі және танымдық мүмкіндігі әртүрлі. Сондықтан мұғалім оқу тапсырмаларын саралап ұсынуы тиіс. Цифрлық технологиялар мен жасанды интеллект бұл міндетті тиімді жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Мысалы, бір тақырып бойынша бірнеше деңгейдегі тапсырмалар әзірлеу, мәтіннің күрделілік деңгейін өзгерту немесе әр оқушының жетістігіне қарай жеке ұсыныстар дайындау бірнеше минут ішінде орындалады.

Жасанды интеллект құралдарының көмегімен мұғалім оқу материалын баланың жас ерекшелігіне бейімдей алады. Ұзақ мәтіндерді ықшамдау, қарапайым сөздермен түсіндіру, мысалдар санын көбейту, қызықты ертегілер немесе ойын элементтері арқылы жаңа тақырыпты ұсыну бастауыш сынып оқушыларының материалды жеңіл қабылдауына ықпал етеді. Бұл әсіресе оқу дағдысы әлі толық қалыптаспаған оқушылар үшін өте маңызды.

Бастауыш сыныпта көрнекілік қағидасы ерекше орын алады. Осы тұрғыдан алғанда цифрлық технологиялар мұғалімге кең мүмкіндік береді. Анимациялар, интерактивті суреттер, қысқа бейнероликтер, виртуалды тәжірибелер және үш өлшемді модельдер арқылы оқушылар күрделі ұғымдарды оңай меңгереді. Мысалы, табиғат құбылыстарын, жануарлардың тіршілігін, ғарыш әлемін немесе математикалық амалдарды визуалды түрде көрсету оқушылардың танымдық қызығушылығын арттырады.

Сабақтың тиімділігін арттыру мақсатында мұғалім аралас оқыту (Blended Learning) элементтерін қолдана алады. Бұл тәсілде дәстүрлі оқыту мен цифрлық ресурстар үйлесімді түрде біріктіріледі. Мысалы, жаңа тақырыпты мұғалім түсіндіргеннен кейін оқушылар интерактивті тапсырмалар орындайды, бейнематериал көреді немесе ойын форматындағы жаттығулар арқылы білімдерін бекітеді. Осындай сабақтар оқушылардың белсенділігін сақтап, оқу нәтижесін жақсартады.

Жасанды интеллектті пайдалану мұғалімнің шығармашылық әлеуетін арттыруға да ықпал етеді. Бұрын бірнеше сағатты қажет ететін көрнекілік дайындау, тапсырмалар жинағын құрастыру немесе мәтіндерді бейімдеу сияқты жұмыстар бүгінде әлдеқайда жылдам орындалады. Мұғалім үнемделген уақытын оқушылармен жеке жұмысқа, шығармашылық жобаларды ұйымдастыруға және кәсіби дамуына жұмсай алады.

Бастауыш сынып оқушылары үшін ертегі, әңгіме және ойын сюжеттері ерекше қызықты. Генеративті жасанды интеллект мұғалімге нақты тақырыпқа сәйкес жаңа ертегілер, тәрбиелік әңгімелер немесе оқу мақсаттарына бағытталған шағын оқиғалар құрастыруға мүмкіндік береді. Мысалы, математикалық амалдарды үйрететін ертегі, табиғатты қорғау туралы оқиға немесе достық пен адамгершілікке тәрбиелейтін мәтіндер бірнеше минут ішінде дайындалады. Мұндай материалдар сабақтың тәрбиелік әлеуетін күшейтеді.

Оқу мотивациясын қалыптастыруда геймификация технологиясының орны ерекше. Ойын элементтерін оқу үдерісіне енгізу оқушылардың белсенділігін арттырып, білім алуға деген қызығушылығын күшейтеді. Цифрлық платформалардағы марапаттау белгілері, деңгейлер, ұпайлар, виртуалды марапаттар және көшбасшылар тақтасы балаларды оқу тапсырмаларын қызығушылықпен орындауға ынталандырады. Алайда мұғалім ойын элементтерін шамадан тыс қолданбай, олардың оқу мақсатына қызмет етуін қамтамасыз етуі тиіс.

Білім беру платформалары бастауыш сыныптағы қалыптастырушы бағалаудың жаңа мүмкіндіктерін ашады. Quizizz, Kahoot!, Wordwall, LearningApps, Blooket сияқты сервистер арқылы мұғалім оқушылардың білім деңгейін жедел анықтап, нәтижелерді автоматты түрде талдай алады. Мұндай бағалау түрлері балаларға психологиялық тұрғыдан жеңіл қабылданады және оларды өз білімін жетілдіруге ынталандырады.

Canva платформасы мұғалімдер үшін әмбебап құралдардың біріне айналды. Оның көмегімен түрлі көрнекіліктер, постерлер, жұмыс парақтары, презентациялар, инфографикалар, сертификаттар және ата-аналарға арналған ақпараттық материалдар дайындалады. Әсіресе бастауыш сынып оқушылары үшін жарқын түсті, көрнекілігі жоғары оқу материалдары оқу мотивациясын арттырады.

Жасанды интеллектті қолдану тек сабақпен шектелмейді. Мұғалім сыныптан тыс жұмыстарды ұйымдастыру барысында да бұл мүмкіндіктерді пайдалана алады. Танымдық викториналар, интеллектуалдық ойындар, мерекелік іс-шаралардың сценарийлері, квест тапсырмалары және шығармашылық байқауларға арналған материалдарды әзірлеуде жасанды интеллект үлкен көмек көрсетеді.

Бүгінгі күні цифрлық қауіпсіздік мәселесі ерекше өзекті. Бастауыш сынып оқушылары интернетті белсенді қолданғанымен, олар қауіпсіздік ережелерін толық түсіне бермейді. Сондықтан мұғалім оқушыларға интернеттегі мәдени қарым-қатынас, жеке ақпаратты қорғау, сенімді және сенімсіз ақпаратты ажырату, экран уақытын тиімді жоспарлау және цифрлық этика туралы жүйелі түрде түсіндіруі қажет. Бұл бағыттағы жұмыс ата-аналармен бірлесіп жүргізілген жағдайда нәтижелі болады.

Жасанды интеллект құралдарын пайдалану барысында академиялық адалдық қағидалары да сақталуы тиіс. Мұғалім балаларға дайын жауаптарды көшірудің дұрыс еместігін, кез келген ақпаратты талдау, түсіну және өз сөзімен жеткізу қажеттігін үйретуі керек. Бұл олардың дербес ойлау қабілетін және шығармашылық белсенділігін дамытуға мүмкіндік береді.

Заманауи мұғалім үшін цифрлық сауаттылық үздіксіз дамуды талап етеді. Жаңа платформалар мен сервистер үнемі пайда болып отырғандықтан, педагог кәсіби білімін тұрақты түрде жетілдіруі қажет. Онлайн курстарға қатысу, вебинарлар көру, тәжірибе алмасу алаңдарына қатысу, кәсіби қауымдастықтармен байланыс орнату және халықаралық тәжірибені зерделеу мұғалімнің цифрлық құзыреттілігін арттырудың тиімді жолдары болып табылады.

Цифрлық технологиялардың тиімділігі мұғалімнің әдістемелік шеберлігімен тікелей байланысты. Егер технология оқу мақсатына сәйкес таңдалса және оқушылардың жас ерекшеліктері ескерілсе, оның нәтижесі әлдеқайда жоғары болады. Ал технология тек сән үшін немесе уақытша қызығушылық тудыру мақсатында қолданылса, оның педагогикалық тиімділігі төмендейді.

Бастауыш сынып мұғалімі оқу процесінде цифрлық және дәстүрлі әдістердің арасындағы тепе-теңдікті сақтай білуі қажет. Қолмен жазу, кітап оқу, тәжірибелік жұмыс, топтық қарым-қатынас сияқты дәстүрлі әрекеттер де баланың жан-жақты дамуы үшін маңызды. Сондықтан цифрлық құралдар мұғалімнің кәсіби қызметін толықтыратын көмекші құрал ретінде қарастырылуы тиіс.

Сабақ барысында қолданылатын жасанды интеллект құралдары оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға да мүмкіндік береді. Балалар өздерінің әңгімелерін, суреттерін, жобаларын немесе шағын зерттеулерін цифрлық құралдардың көмегімен жетілдіріп, түрлі форматта ұсына алады. Бұл олардың цифрлық шығармашылық дағдыларын қалыптастырады және жаңа технологияларға деген жауапты көзқарасын дамытады.

Практикалық тәжірибе көрсеткендей, цифрлық және жасанды интеллект құралдарын жүйелі пайдаланатын мұғалімдердің сабақтарында оқушылардың белсенділігі, оқу мотивациясы және білім сапасы жоғары болады. Сонымен қатар мұғалімнің құжат дайындауға, бағалау материалдарын әзірлеуге және оқу ресурстарын іздеуге жұмсайтын уақыты қысқарады. Нәтижесінде педагогтың кәсіби қызметі тиімді ұйымдастырылып, оқушылармен тікелей жұмыс істеуге көбірек мүмкіндік туады.

Осындай өзгерістер бастауыш білім беру жүйесінде мұғалімнің жаңа кәсіби бейнесін қалыптастыруда. Қазіргі бастауыш сынып мұғалімі – цифрлық сауатты, инновациялық технологияларды меңгерген, жасанды интеллект мүмкіндіктерін тиімді қолданатын, үздіксіз кәсіби дамуға ұмтылатын және әрбір оқушының қабілетін ашуға жағдай жасайтын заманауи педагог.

Білім беру жүйесіндегі цифрлық трансформация мұғалімнің кәсіби қызметін үздіксіз жетілдіруді талап етеді. Қазіргі бастауыш сынып мұғалімі оқу бағдарламасын сапалы меңгертіп қана қоймай, оқушылардың XXI ғасыр дағдыларын қалыптастыруға бағытталған инновациялық білім беру ортасын ұйымдастыруы тиіс. Мұндай ортада цифрлық технологиялар, жасанды интеллект, интерактивті платформалар және заманауи педагогикалық әдістер өзара үйлесімде қолданылған жағдайда ғана жоғары нәтижеге қол жеткізуге болады.

Цифрлық және жасанды интеллект құзыреттілігі ең алдымен мұғалімнің педагогикалық ойлау мәдениетінің өзгеруінен басталады. Заманауи педагог жаңа технологияларды мақсат емес, білім сапасын арттырудың тиімді құралы ретінде қарастыруы қажет. Әрбір цифрлық ресурс оқу мақсатына, оқушылардың жас ерекшелігіне және күтілетін нәтижеге сәйкес таңдалуы тиіс. Осындай ғылыми негізделген тәсіл ғана цифрлық технологиялардың педагогикалық тиімділігін қамтамасыз етеді.

Бастауыш сыныпта оқушылардың зерттеушілік қабілетін дамыту ерекше маңызға ие. Цифрлық құралдар бұл бағыттағы жұмысты жаңа деңгейге көтереді. Мұғалім табиғат құбылыстарын бақылау, өсімдіктердің өсуін зерттеу, ауа райын салыстыру, отбасы дәстүрлері туралы ақпарат жинақтау немесе туған өлкені таныстыру сияқты шағын зерттеу жұмыстарын ұйымдастыра алады. Оқушылар суретке түсіреді, ақпарат жинайды, нәтижелерін кесте немесе диаграмма түрінде рәсімдейді және өз жұмыстарын сынып алдында қорғайды. Бұл әрекеттер олардың зерттеушілік, коммуникативтік және цифрлық дағдыларын қатар дамытады.

Жасанды интеллект бастауыш сынып мұғаліміне сабақтың мазмұнын байытуға мүмкіндік береді. Мысалы, оқу мақсатына сәйкес ертегі құрастыру, логикалық тапсырмалар әзірлеу, шығармашылық сұрақтар дайындау, мәтіндердің бірнеше нұсқасын жасау немесе көркем шығармаларды оқушының жас ерекшелігіне бейімдеу жұмыстары қысқа уақыт ішінде орындалады. Мұғалім бұл материалдарды өзінің әдістемелік тәжірибесімен толықтырып, нақты сыныптың ерекшеліктеріне сәйкестендіреді.

Бастауыш сынып оқушылары үшін визуалды ақпараттың маңызы өте жоғары. Сондықтан мұғалім инфографикалар, интеллект-карталар, анимациялар, бейнефрагменттер, цифрлық постерлер және интерактивті иллюстрациялар арқылы оқу материалын көрнекі түрде ұсына алады. Мұндай тәсілдер оқушылардың есте сақтау қабілетін жақсартып, оқу материалын терең түсінуіне ықпал етеді.

Қазіргі уақытта мұғалімнің цифрлық құзыреттілігі тек сабақ өткізумен ғана шектелмейді. Ол оқу материалдарын бұлттық сервистерде сақтау, цифрлық портфолио жүргізу, ата-аналармен онлайн байланыс орнату, электрондық құжат айналымын ұйымдастыру, оқушылардың оқу жетістіктеріне мониторинг жүргізу сияқты жұмыстарды да қамтиды. Бұл мұғалімнің уақытын тиімді ұйымдастыруға және басқарушылық қызметін жеңілдетуге мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект оқу процесін дараландыруға кең мүмкіндік береді. Әр оқушының үлгерімі мен оқу қарқынына қарай қосымша тапсырмалар, қайталау материалдары немесе күрделендірілген шығармашылық жұмыстар автоматты түрде ұсынылуы мүмкін. Мұндай тәсіл оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеруге және олардың оқу жетістіктерін тұрақты арттыруға жағдай жасайды.

Цифрлық құралдарды тиімді пайдалануда мұғалімнің кәсіби рефлексиясы маңызды орын алады. Әр сабақтан кейін қолданылған платформалардың, әдістердің және цифрлық ресурстардың тиімділігі талданып, келесі сабақтарға қажетті түзетулер енгізілуі тиіс. Осындай жүйелі талдау педагогтің кәсіби өсуіне және сабақ сапасының тұрақты жақсаруына ықпал етеді.

Оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуда цифрлық жобалардың мүмкіндігі зор. Мысалы, балалар электрондық кітапша дайындап, өз ертегілерін безендіріп, цифрлық суреттер көрмесін ұйымдастырып, туған өлке туралы бейнеролик әзірлей алады. Мұндай жұмыстар олардың тек цифрлық сауаттылығын ғана емес, тілдік, эстетикалық және коммуникативтік құзыреттіліктерін де дамытады.

Мектеп тәжірибесінде STEAM элементтерін бастауыш сыныпта қолдану кең таралып келеді. Ғылым, технология, инженерия, өнер және математиканы кіріктіретін тапсырмалар оқушылардың логикалық ойлауын, шығармашылық қабілетін және практикалық дағдыларын дамытады. Мұғалім жасанды интеллекттің көмегімен STEAM жобаларына арналған тапсырмалар, тәжірибелер және шығармашылық идеялар әзірлей алады.

Қалыптастырушы бағалау цифрлық технологиялар арқылы жаңа деңгейге көтерілді. Электрондық тесттер, онлайн викториналар, интерактивті жаттығулар және автоматтандырылған кері байланыс құралдары оқушылардың білімін жедел бағалауға мүмкіндік береді. Сонымен бірге цифрлық бағалау нәтижелері мұғалімге әр оқушының оқу динамикасын бақылауға және жеке қолдау көрсетуге жағдай жасайды.

Цифрлық технологияларды пайдалану барысында инклюзивті білім беру қағидаларын сақтау да маңызды. Ерекше білім беру қажеттілігі бар оқушылар үшін мәтінді дыбыстау, қаріп өлшемін өзгерту, визуалды қолдау, субтитрлер және интерактивті тапсырмалар сияқты мүмкіндіктер оқу процесін қолжетімді етеді. Бұл барлық оқушылардың сапалы білім алуына жағдай жасайды.

Бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби қызметінде ата-анамен серіктестік ерекше орын алады. Цифрлық платформалар арқылы мұғалім ата-аналарға баласының жетістіктері туралы ақпарат беріп, үй тапсырмаларын түсіндіріп, тәрбиелік ұсыныстар ұсынып және кері байланыс ұйымдастыра алады. Мұндай өзара әрекет оқу процесінің ашықтығын қамтамасыз етеді және мектеп пен отбасы арасындағы сенімді нығайтады.

Жасанды интеллектті қолдануда педагогикалық этика мәселесіне ерекше назар аудару қажет. Мұғалім жасанды интеллекттен алынған материалдарды міндетті түрде тексеріп, ғылыми дұрыстығын бағалап, бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшелігіне сәйкес бейімдеуі тиіс. Сонымен қатар авторлық құқықты сақтау, дербес деректерді қорғау және академиялық адалдық қағидаларын түсіндіру маңызды.

Болашақта жасанды интеллект білім беру жүйесінің ажырамас бөлігіне айнала түседі. Сондықтан бүгінгі мұғалім тек қазіргі платформаларды меңгеріп қана қоймай, жаңа технологияларға бейімделуге дайын болуы қажет. Үздіксіз кәсіби даму, тәжірибе алмасу, ғылыми-зерттеу жұмыстарына қатысу және цифрлық педагогика саласындағы жаңалықтарды тұрақты қадағалау – заманауи мұғалімнің кәсіби табысының негізгі шарттары.

Практикалық тәжірибе цифрлық және жасанды интеллект құралдарын жүйелі пайдаланатын мұғалімдердің сабақтары оқушылар үшін қызықты, мазмұнды және нәтижелі болатынын көрсетіп отыр. Мұндай сабақтарда балалардың танымдық белсенділігі жоғарылап, өздігінен білім алуға деген ынтасы артады, шығармашылық тапсырмаларға қызығушылығы күшейеді және оқу материалын меңгеру деңгейі жақсарады.

Бастауыш білім беру жүйесінде цифрлық технологиялар мен жасанды интеллекттің мүмкіндіктерін тиімді пайдалану оқушылардың функционалдық сауаттылығын, ақпараттық мәдениетін, зерттеушілік қабілетін және өмірлік дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді. Сондықтан цифрлық құзыреттілігі жоғары мұғалім – сапалы білім берудің, инновациялық педагогиканың және бәсекеге қабілетті ұрпақ тәрбиелеудің негізгі кепілі.

Цифрлық трансформация жағдайында бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби қызметіне қойылатын талаптар жаңа деңгейге көтерілді. Қазіргі педагог цифрлық технологияларды, интерактивті білім беру ресурстарын және генеративті жасанды интеллект құралдарын оқу мақсаттарына сәйкес тиімді пайдалана алуы тиіс. Бұл құзыреттіліктер оқу процесін жаңғыртып қана қоймай, әрбір оқушының жеке ерекшеліктерін ескеруге, оқу мотивациясын арттыруға және білім сапасын жақсартуға мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект мұғалімнің кәсіби қызметін алмастырмайды, керісінше оны қолдайтын интеллектуалдық көмекші ретінде қызмет атқарады. Ол сабақ жоспарын әзірлеу, оқу материалдарын саралау, бағалау тапсырмаларын дайындау, цифрлық контент жасау және шығармашылық жұмыстарды ұйымдастыру барысында педагогтің жұмысын жеңілдетеді. Дегенмен барлық педагогикалық шешімдерді мұғалімнің өзі қабылдап, цифрлық құралдарды ғылыми-әдістемелік тұрғыдан саралап қолдануы қажет.

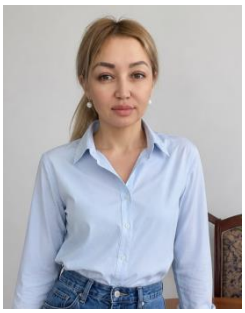
Бастауыш сыныптағы цифрлық және жасанды интеллект құзыреттілігі жоғары мұғалім оқушылардың цифрлық мәдениетін, ақпараттық сауаттылығын, шығармашылық ойлауын, зерттеушілік қабілетін және функционалдық дағдыларын жүйелі түрде қалыптастырады. Осындай педагогикалық тәжірибе нәтижесінде білім алушылар жаңа технологияларды саналы әрі қауіпсіз пайдалана алатын, өмір бойы білім алуға дайын, өзгермелі қоғам талаптарына бейім тұлға ретінде қалыптасады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының **«Білім туралы»** Заңы.
2. Қазақстан Республикасының Мемлекеттік жалпыға міндетті бастауыш білім беру стандарты.

3. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың **2023–2029 жылдарға арналған тұжырымдамасы**.
4. UNESCO. *ICT Competency Framework for Teachers*.
5. UNESCO. *Guidance for Generative AI in Education and Research*.
6. UNICEF. *Policy Guidance on AI for Children*.
7. OECD. *The Future of Education and Skills 2030*.
8. OECD. *PISA 2022 Assessment and Analytical Framework*.
9. Mishra Punya, Matthew J. Koehler. *Technological Pedagogical Content Knowledge (TPACK)*.
10. Ruben R. Puentedura. *SAMR Model*.
11. International Society for Technology in Education. *ISTE Standards for Educators*.
12. European Commission. *DigCompEdu: European Framework for the Digital Competence of Educators*.

КОЛЛЕДЖДІҢ ОҚУ-ӨНДІРІСТІК ҚЫЗМЕТІН ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯЛАУ: ТИІМДІ БАСҚАРУ ТӘЖІРИБЕЛЕРІ

Смагулова Аяжан Базарбаевна
Павлодар облысы Ақсу қаласы
Жаяу Мұса атындағы Жоғары көп салалы колледжі
Колледж басшысының оқу-өндірістік жөніндегі орынбасары

Аңдатпа

Бұл мақалада техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдарының оқу-өндірістік қызметін цифрлық трансформациялау жағдайындағы басқарудың заманауи бағыттары қарастырылады. Колледж басшысының оқу-өндірістік жұмысы жөніндегі орынбасарының кәсіби қызметіндегі цифрлық басқару құралдарының мүмкіндіктері, білім беру процесін автоматтандыру, өндірістік оқытуды ұйымдастыру, әлеуметтік серіктестік жүйесін дамыту, дуальды оқытуды басқару және білім сапасын мониторингтеу мәселелері ғылыми-тәжірибелік тұрғыдан талданады. Сонымен қатар жасанды интеллект, үлкен деректер технологиялары, бұлттық сервистер, цифрлық платформалар және басқарушылық аналитика негізінде оқу-өндірістік қызметті жетілдірудің тиімді тәжірибелері ұсынылады. Мақалада колледждің цифрлық экожүйесін қалыптастыру, білім алушылардың кәсіби құзыреттілігін арттыру және еңбек нарығының сұранысына сәйкес сапалы кадр даярлауды қамтамасыз етудегі басқарушылық шешімдердің маңызы негізделеді.

Кілт сөздер: цифрлық трансформация, оқу-өндірістік қызмет, колледж, басқару, дуальды оқыту, өндірістік практика, цифрлық платформа, жасанды интеллект, білім сапасы, басқарушылық аналитика.

Қазіргі кезеңде техникалық және кәсіптік білім беру жүйесі ел экономикасының бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ететін негізгі салалардың біріне айналып отыр. Өнеркәсіптің цифрландырылуы, өндірістік процестердің автоматтандырылуы, еңбек нарығының өзгеруі және жаңа технологиялардың қарқынды дамуы колледждердің қызметіне жаңа талаптар қоюда. Мұндай жағдайда оқу-өндірістік жұмысты басқарудың дәстүрлі тәсілдері жеткіліксіз болып, басқарудың цифрлық моделіне көшу қажеттілігі туындап отыр.

Цифрлық трансформация – бұл тек ақпараттық технологияларды енгізу ғана емес, бүкіл басқару жүйесін жаңарту, шешім қабылдау мәдениетін өзгерту және оқу-өндірістік қызметті жаңа деңгейде ұйымдастыру процесі. Колледждің оқу-өндірістік жұмысы жөніндегі орынбасары осы өзгерістердің негізгі үйлестірушісі ретінде оқу процесінің өндіріс талаптарына сәйкестігін қамтамасыз етеді, әлеуметтік серіктестікті дамытады, өндірістік тәжірибені ұйымдастырады және білім сапасының мониторингін жүргізеді.

Қазіргі еңбек нарығы жұмыс берушілерден теориялық біліммен қатар тәжірибелік дағдылары жоғары мамандарды талап етеді. Сондықтан колледждің оқу-өндірістік қызметі өндірістің нақты сұраныстарымен тығыз байланыста ұйымдастырылуы тиіс. Бұл міндетті жүзеге асыруда цифрлық басқару құралдарының мүмкіндігі ерекше. Олар оқу процесін жедел жоспарлауға, өндірістік тәжірибені бақылауға, білім алушылардың кәсіби жетістіктерін талдауға және басқарушылық шешімдердің тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Колледждің оқу-өндірістік қызметі бірнеше өзара байланысты бағыттардан тұрады. Олардың қатарына өндірістік оқытуды ұйымдастыру, оқу және өндірістік практикаларды жоспарлау, әлеуметтік серіктестермен жұмыс, дуальды оқыту жүйесін енгізу, құзыреттілік орталықтарының жұмысын үйлестіру, WorldSkills стандарттарын енгізу, жұмыс берушілердің талаптарын оқу бағдарламаларына кіріктіру және түлектердің жұмысқа орналасуын бақылау жатады. Бұл процестердің барлығы цифрлық басқару жүйесіне көшкен жағдайда анағұрлым тиімді ұйымдастырылады.

Цифрлық трансформация жағдайында басқарушылық шешімдер нақты деректерге негізделуі тиіс. Осыған байланысты білім беру аналитикасы ерекше маңызға ие болып отыр. Колледж басшылығы білім алушылардың үлгерімі, өндірістік тәжірибеден өтуі, жұмысқа орналасу көрсеткіштері, жұмыс берушілердің пікірлері және оқытушылардың қызмет нәтижелері туралы мәліметтерді цифрлық жүйелер арқылы жинақтап, талдай алады. Мұндай деректер стратегиялық жоспарлау сапасын арттырады.

Бүгінгі күні колледждерде электрондық журналдар, білім беру платформалары, құжат айналымының цифрлық жүйелері, өндірістік тәжірибені басқару сервистері және корпоративтік ақпараттық жүйелер кеңінен

қолданылуда. Бұл құралдар оқу процесінің ашықтығын қамтамасыз етіп, басқарушылық ақпараттың қолжетімділігін арттырады.

Цифрлық платформалардың көмегімен өндірістік тәжірибені ұйымдастыру анағұрлым тиімді жүзеге асырылады. Білім алушылардың практикадан өту орындары, күнделікті жұмыстары, тәлімгерлердің бағалауы, өндірістік тапсырмалардың орындалуы және қорытынды нәтижелері электрондық форматта тіркеледі. Мұндай жүйе оқу орны, өндірістік мекеме және студент арасындағы байланысты нығайтады.

Дуальды оқыту жүйесі цифрлық басқару құралдарын пайдалануды талап етеді. Себебі студенттің оқу орнындағы және кәсіпорындағы оқу жетістіктері өзара байланыста бағалануы қажет. Электрондық мониторинг жүйесі арқылы тәлімгерлердің пікірлері, өндірістегі құзыреттердің қалыптасуы және кәсіби дағдылардың даму деңгейі тұрақты бақыланады.

Қазіргі таңда басқаруда жасанды интеллект технологияларының мүмкіндіктері де кеңейіп келеді. Генеративті жасанды интеллект колледждің оқу-өндірістік жұмысы жөніндегі орынбасарына стратегиялық жоспарлар, өндірістік тәжірибе кестелері, бұйрықтар, есептер, мониторингтік анықтамалар, талдамалық есептер және басқарушылық құжаттарды әзірлеуге көмек көрсете алады. Бұл басқарушылық жұмыстың тиімділігін арттырып, уақытты үнемдеуге мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект өндірістік практика нәтижелерін талдау барысында да тиімді қолданылады. Ол білім алушылардың құзыреттілік деңгейін, тәжірибеден өту сапасын және жұмыс берушілердің бағаларын салыстырып, әлсіз тұстарды анықтай алады. Сонымен қатар белгілі бір мамандық бойынша еңбек нарығының өзгерістерін талдап, оқу бағдарламаларын жетілдіруге қатысты ұсыныстар әзірлейді.

Колледждің цифрлық экожүйесін қалыптастыру басқарудың барлық деңгейін қамтиды. Бірыңғай цифрлық ортада оқу процесі, өндірістік оқыту, практика, құжат айналымы, кадрлық жұмыс, білім сапасының мониторингі және әлеуметтік серіктестік өзара байланыста жүзеге асырылады. Бұл басқарудың ашықтығын, тиімділігін және жеделдігін қамтамасыз етеді.

Әлеуметтік серіктестік жүйесін дамытуда да цифрлық технологиялардың маңызы артып келеді. Колледж өндірістік кәсіпорындармен онлайн кездесулер ұйымдастырып, тәжірибе базаларын цифрлық форматта басқарып, жұмыс берушілердің ұсыныстарын электрондық жүйеде жинақтай алады. Сонымен қатар түлектердің жұмысқа орналасуы туралы мәліметтер де цифрлық мониторинг арқылы бақыланады.

Өндірістік оқыту шеберлерінің қызметін үйлестіруде цифрлық платформалар ерекше тиімді. Әрбір шебердің жұмыс жоспары, сабақ кестесі, өндірістік тапсырмалары және есептері электрондық жүйеде жүргізіледі. Бұл оқу-өндірістік бөлім жұмысының сапасын арттырып, басқарушылық бақылауды жеңілдетеді.

Цифрлық трансформация жағдайында басқарудың басты қағидаларының бірі – деректерге негізделген шешім қабылдау. Басқарушы нақты статистикалық көрсеткіштерге сүйене отырып, оқу бағдарламаларын жаңарту, өндірістік тәжірибе орындарын көбейту, әлеуметтік серіктестермен жұмысты жетілдіру және кадрлық саясатты жоспарлау бойынша тиімді шешімдер қабылдай алады.

Осылайша колледждің оқу-өндірістік қызметін цифрлық трансформациялау оқу орнының басқару тиімділігін арттырып қана қоймай, білім беру сапасын жақсартуға, өндіріс пен білім беру арасындағы байланысты нығайтуға және еңбек нарығына бәсекеге қабілетті мамандар даярлауға мүмкіндік береді.

Колледждің оқу-өндірістік қызметін тиімді басқару оқу процесі мен өндірістік тәжірибені өзара ықпалдастыруға негізделеді. Қазіргі еңбек нарығының талаптары теориялық білімді ғана емес, нақты өндірістік жағдайда қалыптасқан кәсіби құзыреттерді талап етеді. Сондықтан оқу-өндірістік жұмысы жөніндегі орынбасардың басты міндеттерінің бірі – білім беру бағдарламаларын өндірістің сұранысына сәйкестендіріп, тәжірибеге бағытталған оқытуды жүйелі ұйымдастыру болып табылады.

Цифрлық трансформация жағдайында басқару процестерінің басым бөлігі автоматтандырылып келеді. Бұрын қағаз жүзінде жүргізілген жоспарлау, мониторинг, есеп беру және бақылау жұмыстары бүгінде электрондық форматқа көшірілуде. Бұл басқарушылық шешімдерді жедел қабылдауға, ақпараттың дәлдігін қамтамасыз етуге және уақыт ресурстарын тиімді пайдалануға мүмкіндік береді.

Оқу-өндірістік жұмысты цифрлық форматта жоспарлау колледждің барлық құрылымдық бөлімшелерінің үйлесімді қызметін қамтамасыз етеді. Академиялық күнтізбе, өндірістік оқыту кестелері, оқу және өндірістік практика мерзімдері, кәсіпорындармен келісімдер, тәлімгерлердің жұмысы және білім алушылардың қозғалысы бірыңғай ақпараттық жүйеде басқарылған жағдайда оқу процесінің сапасы артады.

Өндірістік тәжірибені ұйымдастыру барысында цифрлық платформалардың рөлі ерекше. Әрбір білім алушының тәжірибе өтетін орны, тәлімгері, күнделікті тапсырмалары, орындалған жұмыстары және бағалау нәтижелері электрондық жүйеге енгізіледі. Мұндай тәсіл оқу орны мен кәсіпорын арасындағы ақпарат алмасуды жеңілдетіп, тәжірибенің сапасына тұрақты мониторинг жүргізуге мүмкіндік береді.

Қазіргі колледждерде дуальды оқыту жүйесі кеңінен енгізілуде. Бұл модель бойынша студент оқу уақытының белгілі бір бөлігін колледжде, қалған бөлігін өндіріс орнында өткізеді. Осындай күрделі процесті тиімді басқару үшін цифрлық бақылау жүйелері қажет. Электрондық күнделіктер, тәлімгердің бағалау парақтары, өндірістік тапсырмалардың орындалу көрсеткіштері және құзыреттер картасы онлайн режимде толтырылып, оқу-өндірістік бөлім тарапынан тұрақты талданады.

Цифрлық басқарудың маңызды бағыттарының бірі – білім беру аналитикасы. Оқу-өндірістік жұмысы жөніндегі орынбасар нақты деректерге сүйене отырып басқарушылық шешім қабылдауы тиіс. Үлгерім көрсеткіштері, өндірістік практика нәтижелері, кәсіпорындардың кері байланысы, жұмысқа орналасу пайызы және құзыреттілік емтихандарының қорытындылары бірыңғай аналитикалық панельде көрсетілген жағдайда колледждің даму бағытын жоспарлау әлдеқайда тиімді болады.

Үлкен деректер (Big Data) технологиялары колледж қызметін басқаруда жаңа мүмкіндіктер ашуда. Бірнеше жыл бойы жиналған мәліметтерді талдау арқылы белгілі бір мамандықтардың сұранысы, студенттердің оқу жетістігінің өзгеруі, тәжірибеден өту сапасы және жұмысқа орналасу көрсеткіштері анықталады. Осындай талдау нәтижесінде жаңа білім беру бағдарламаларын әзірлеу немесе қолданыстағы бағдарламаларды жаңарту туралы шешімдер қабылданады.

Қазіргі кезеңде генеративті жасанды интеллект басқарушылық қызметтің тиімділігін арттырудың маңызды құралына айналып келеді. Оқу-өндірістік жұмысы жөніндегі орынбасар жасанды интеллектті өндірістік тәжірибе жоспарларын әзірлеуде, кәсіпорындарға арналған ресми хаттарды дайындауда, мониторингтік анықтамалар жазуда, талдамалық есептерді рәсімдеуде және стратегиялық жоспарлау құжаттарын әзірлеуде пайдалана алады. Бұл әкімшілік жүктемені азайтып, стратегиялық мәселелерге көбірек уақыт бөлуге мүмкіндік береді.

Жасанды интеллекттің тағы бір тиімді бағыты – тәуекелдерді болжау. Мысалы, белгілі бір мамандық бойынша тәжірибеден өтпей қалу қаупі бар студенттерді, үлгерімі төмен білім алушыларды немесе жұмысқа орналасу ықтималдығы төмен топтарды алдын ала анықтауға болады. Мұндай болжамдар оқу-өндірістік бөлімге алдын алу шараларын уақытылы ұйымдастыруға көмектеседі.

Өндірістік оқыту шеберлерінің жұмысын цифрлық форматта ұйымдастыру да басқару сапасын арттырады. Әрбір шебердің оқу жүктемесі, сабақ жоспарлары, өндірістік тапсырмалары, студенттердің қатысуы және бағалау нәтижелері электрондық жүйеде тіркеледі. Бұл шеберлердің жұмысын әділ бағалауға және тәжірибе сапасын тұрақты бақылауға мүмкіндік береді.

Әлеуметтік серіктестік колледждің оқу-өндірістік қызметінің негізгі бағыттарының бірі болып табылады. Қазіргі уақытта кәсіпорындармен байланыс тек дәстүрлі кездесулер арқылы ғана емес, цифрлық коммуникациялық платформалар арқылы да жүзеге асырылады. Онлайн конференциялар, электрондық құжат айналымы, цифрлық келісімдер және бірлескен ақпараттық жүйелер серіктестіктің тиімділігін арттырады.

Жұмыс берушілердің пікірін жүйелі жинақтау колледж қызметінің сапасын бағалауда маңызды рөл атқарады. Цифрлық сауалнамалар мен онлайн мониторинг жүйелері арқылы кәсіпорындардың түлектердің кәсіби даярлығына берген бағасы жиналып, талданады. Бұл мәліметтер оқу жоспарларын жетілдіруге және тәжірибелік дайындықтың мазмұнын жаңартуға негіз болады.

WorldSkills стандарттарын енгізуде де цифрлық технологиялардың маңызы зор. Құзыреттілік тапсырмаларын модельдеу, бағалау критерийлерін әзірлеу, нәтижелерді автоматты түрде өңдеу және қатысушылардың кәсіби дағдыларын талдау цифрлық платформалар арқылы тиімді жүзеге асырылады. Бұл халықаралық талаптарға сәйкес маман даярлау сапасын арттырады.

Оқу-өндірістік бөлім қызметінде құжат айналымын толық цифрландыру уақытты айтарлықтай үнемдейді. Бұйрықтар, жоспарлар, есептер, мониторинг материалдары, тәжірибе бағдарламалары және келісімшарттар электрондық форматта жүргізілген жағдайда ақпаратқа қолжетімділік артып, басқарушылық шешімдердің орындалуы жеделдейді.

Қазіргі басқаруда KPI (Key Performance Indicators) жүйесін қолдану да өзекті болып отыр. Оқу-өндірістік бөлімнің негізгі көрсеткіштері ретінде өндірістік тәжірибеден сәтті өткен студенттердің үлесі, жұмысқа орналасу пайызы, әлеуметтік серіктестер саны, дуальды оқытуға қатысатын білім алушылар үлесі, құзыреттілік емтихандарының нәтижелері және жұмыс берушілердің қанағаттану деңгейі қарастырылады. Бұл көрсеткіштер цифрлық бақылау тақталары (Dashboard) арқылы үздіксіз мониторингтеледі.

Колледждің цифрлық экожүйесін қалыптастыруда бұлттық технологиялардың орны ерекше. Бұлттық сервистер құжаттарды бірлесіп өңдеуге, оқу материалдарын ортақ пайдалануына, басқарушылық ақпараттың қауіпсіз сақталуына және қашықтан жұмыс істеуге мүмкіндік береді. Әсіресе бірнеше филиалы немесе өндірістік базасы бар колледждер үшін мұндай жүйе басқарудың тиімділігін едәуір арттырады.

Практикалық тәжірибе көрсеткендей, цифрлық басқару жүйесін кезең-кезеңімен енгізген колледждерде өндірістік тәжірибені ұйымдастыру сапасы артып, әлеуметтік серіктестермен байланыс нығайып, түлектердің жұмысқа орналасу көрсеткіштері жақсарады. Сонымен қатар басқарушылық шешімдердің ашықтығы мен дәлдігі артып, білім беру ұйымының жалпы тиімділігі жоғарылайды.

Осылайша оқу-өндірістік қызметті цифрлық трансформациялау тек жаңа бағдарламаларды енгізу емес, колледждің бүкіл басқару мәдениетін жаңғырту болып табылады. Мұндай өзгерістер оқу орнының еңбек нарығына бейімделу қабілетін күшейтіп, болашақ мамандардың кәсіби даярлығын жаңа сапалық деңгейге көтереді.

Цифрлық трансформация жағдайында колледждің оқу-өндірістік қызметін басқару үздіксіз жетілдіруді талап етеді. Қазіргі басқарушы тек оқу процесін үйлестіруші ғана емес, стратегиялық жоспарлаушы, өзгерістерді басқарушы және цифрлық экожүйені қалыптастырушы көшбасшы болуы қажет. Сондықтан оқу-өндірістік жұмысы жөніндегі орынбасардың қызметі цифрлық технологияларды, білім беру аналитикасын және жасанды интеллект мүмкіндіктерін тиімді пайдаланумен тығыз байланысты.

Колледждің цифрлық даму стратегиясы оқу-өндірістік қызметтің барлық бағыттарын қамтуы тиіс. Бұл стратегияда оқу процесін цифрландыру, өндірістік тәжірибені басқару, құжат айналымын автоматтандыру, білім сапасын мониторингтеу, әлеуметтік серіктестікті дамыту және түлектердің жұмысқа орналасуын бақылау жүйелері өзара кіріктірілген болуы қажет. Мұндай кешенді тәсіл колледждің басқару тиімділігін арттырып, еңбек нарығының сұранысына жедел бейімделуге мүмкіндік береді.

Оқу-өндірістік бөлімнің қызметінде деректерге негізделген басқару қағидаты ерекше орын алады. Басқарушылық шешімдер нақты статистикалық көрсеткіштерге сүйенген жағдайда ғана олардың тиімділігі артады. Осы мақсатта білім алушылардың үлгерімі, кәсіби құзыреттерінің қалыптасу деңгейі, өндірістік тәжірибеден өту нәтижелері, WorldSkills чемпионаттарына қатысу көрсеткіштері, жұмысқа орналасу деңгейі және жұмыс берушілердің пікірлері тұрақты түрде талданып отыруы тиіс.

Басқарушылық аналитика колледж қызметінің күшті және әлсіз тұстарын анықтауға мүмкіндік береді. Мысалы, белгілі бір мамандық бойынша өндірістік тәжірибеден өту сапасы төмен болса немесе жұмысқа орналасу көрсеткіштері жеткіліксіз болса, оқу-өндірістік бөлім оқу бағдарламаларын қайта қарау, жаңа серіктестер тарту немесе тәжірибе базаларын кеңейту жөнінде нақты шешім қабылдай алады. Мұндай талдау цифрлық бақылау тақталары (Dashboard) арқылы көрнекі түрде ұсынылған жағдайда басқарушылық процестер әлдеқайда тиімді болады.

Жасанды интеллект басқарушылық қызметті жаңа деңгейге көтеруге мүмкіндік береді. Генеративті жасанды интеллекттің көмегімен оқу-өндірістік жұмысы жөніндегі орынбасар жылдық жоспарларды, өндірістік тәжірибе кестелерін, талдамалық анықтамаларды, бұйрық жобаларын, кәсіпорындарға арналған ресми хаттарды және мониторинг есептерін жедел әзірлей алады. Сонымен қатар жасанды интеллект еңбек нарығындағы өзгерістерді талдап, сұранысқа ие мамандықтар бойынша болжамдар жасауға көмектеседі.

Бүгінгі күні өндірістік оқытуды басқаруда құзыреттілікке негізделген тәсіл ерекше маңызға ие. Әрбір білім алушының кәсіби құзыреттері цифрлық жүйеде тіркеліп, олардың қалыптасу деңгейі нақты көрсеткіштер арқылы бағаланады. Мұндай мониторинг студенттің кәсіби дайындығын объективті бағалауға және жұмыс берушілердің талаптарына сәйкес келетін дағдыларды қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Әлеуметтік серіктестік жүйесін цифрлық форматта дамыту да басқарудың маңызды бағыты болып табылады. Кәсіпорындармен келісімшарттар, өндірістік тәжірибе орындары, тәлімгерлердің бағалауы, бос жұмыс орындары туралы ақпарат және түлектердің жұмысқа орналасуы бірыңғай электрондық базаға енгізілген жағдайда оқу орны мен жұмыс берушілер арасындағы өзара байланыс едәуір нығаяды.

Цифрлық трансформация барысында колледжде қағазсыз басқару моделін қалыптастыру өзекті мәселеге айналып отыр. Электрондық құжат айналымы, цифрлық қолтаңба, бұлттық сервистер және корпоративтік ақпараттық жүйелер басқару процестерінің ашықтығын арттырып, құжаттарды рәсімдеуге кететін уақытты қысқартады. Сонымен қатар құжаттардың сақталу қауіпсіздігі мен қолжетімділігі қамтамасыз етіледі.

Оқу-өндірістік қызметті басқаруда тәуекелдерді басқару жүйесі де маңызды орын алады. Цифрлық мониторинг арқылы өндірістік тәжірибеден өтпеген студенттерді, үлгерімі төмен топтарды, кәсіпорындармен келісім мерзімдерінің аяқталуын немесе жұмысқа орналасу көрсеткіштерінің төмендеуін алдын ала анықтауға болады. Мұндай мәліметтер басқарушыға алдын алу шараларын уақытылы ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

Білім беру сапасын қамтамасыз етуде ішкі мониторинг жүйесінің рөлі ерекше. Цифрлық мониторинг құралдары өндірістік сабақтардың сапасын, оқу бағдарламаларының орындалуын, тәжірибе нәтижелерін және құзыреттілік емтихандарының қорытындыларын кешенді түрде талдауға мүмкіндік береді. Осы талдау нәтижелері негізінде оқу-өндірістік бөлімнің қызметі жетілдіріліп, білім беру сапасын арттыру бойынша нақты іс-шаралар жоспарланады.

Оқу-өндірістік бөлім қызметкерлерінің цифрлық құзыреттілігін дамыту да маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Өндірістік оқыту шеберлері, арнайы пән оқытушылары және бөлім мамандары цифрлық платформаларды, электрондық журналдарды, бұлттық сервистерді және жасанды интеллект құралдарын тиімді қолдануды меңгеруі тиіс. Осы мақсатта колледж ішінде тұрақты оқыту семинарлары, тәжірибе алмасу алаңдары және кәсіби даму бағдарламалары ұйымдастырылуы қажет.

Колледждің цифрлық экожүйесін дамытуда киберқауіпсіздік мәселесіне де ерекше назар аударылуы тиіс. Басқарушылық ақпараттың құпиялылығы, студенттердің жеке деректерінің қорғалуы, электрондық құжаттардың қауіпсіз сақталуы және ақпараттық жүйелердің тұрақты жұмыс істеуі цифрлық басқарудың негізгі талаптарының бірі болып саналады.

Практикалық тәжірибе көрсеткендей, цифрлық басқару жүйесін кешенді енгізген колледждерде оқу-өндірістік қызметтің тиімділігі айтарлықтай артады. Өндірістік тәжірибені ұйымдастыру сапасы жақсарады, жұмыс берушілермен байланыс нығаяды, білім алушылардың кәсіби даярлық деңгейі жоғарылайды және түлектердің жұмысқа орналасу көрсеткіштері өседі. Сонымен қатар басқарушылық шешімдердің дәлдігі артып, стратегиялық жоспарлау сапасы жақсарады.

Болашақта техникалық және кәсіптік білім беру жүйесінің дамуы толық цифрлық экожүйелердің қалыптасуымен тығыз байланысты болады. Жасанды интеллект, үлкен деректер, бұлттық технологиялар, виртуалды және толықтырылған шынайылық элементтері өндірістік оқытуды ұйымдастырудың ажырамас бөлігіне айналады. Сондықтан оқу-өндірістік жұмысы жөніндегі орынбасардың кәсіби қызметі де үздіксіз жаңарып, жаңа басқарушылық құзыреттермен толықтырылып отыруы қажет.

Цифрлық трансформацияны табысты жүзеге асырудың басты шарты – технологияны енгізу емес, басқару мәдениетін өзгерту. Басқарушы инновациялық ойлайтын, деректерге негізделген шешім қабылдайтын,

өзгерістерді тиімді ұйымдастыратын және ұжымды ортақ мақсатқа жұмылдыра алатын көшбасшы болуы тиіс. Осындай басқарушылық ұстаным колледждің тұрақты дамуына және еңбек нарығында сұранысқа ие бәсекеге қабілетті мамандар даярлауға берік негіз қалайды.

Колледждің оқу-өндірістік қызметін цифрлық трансформациялау – техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдарының тұрақты дамуының маңызды бағыты. Цифрлық басқару құралдарын, білім беру аналитикасын, бұлттық сервистерді және генеративті жасанды интеллект мүмкіндіктерін тиімді пайдалану оқу-өндірістік процестердің сапасын арттырып, басқарушылық шешімдердің жеделдігі мен дәлдігін қамтамасыз етеді.

Оқу-өндірістік жұмысы жөніндегі орынбасардың қызметі қазіргі жағдайда стратегиялық басқару, әлеуметтік серіктестікті дамыту, дуальды оқытуды жетілдіру, өндірістік тәжірибені тиімді ұйымдастыру және білім сапасын тұрақты мониторингтеу бағыттарымен толықтырылуда. Бұл міндеттерді цифрлық технологиялармен үйлестіру колледждің еңбек нарығы талаптарына бейімделуін жеделдетіп, түлектердің кәсіби даярлық деңгейін жаңа сапалық деңгейге көтереді.

Жасанды интеллект пен цифрлық басқару жүйелері басқарушының кәсіби қызметін алмастырмайды, керісінше оның тиімділігін арттыратын интеллектуалдық құрал ретінде қызмет етеді. Сондықтан оқу-өндірістік қызметті цифрлық трансформациялау басқару мәдениетін жаңғыртуға, инновациялық экожүйе қалыптастыруға және бәсекеге қабілетті мамандар даярлауға бағытталған ұзақ мерзімді стратегиялық үдеріс болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының **«Білім туралы»** Заңы.
2. Қазақстан Республикасының **«Педагог мәртебесі туралы»** Заңы.
3. Қазақстан Республикасында техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың нормативтік-құқықтық құжаттары.
4. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың **2023–2029 жылдарға арналған тұжырымдамасы**.
5. OECD. *The Future of Education and Skills 2030*.
6. UNESCO. *ICT Competency Framework for Teachers*.
7. UNESCO. *Guidance for Generative AI in Education and Research*.
8. WorldSkills International. *WorldSkills Standards Specification*.
9. European Training Foundation. *Digitalisation in Vocational Education and Training*.
10. International Labour Organization. *Skills for a Greener Future*.
11. European Commission. *DigCompEdu: European Framework for the Digital Competence of Educators*.
12. UNICEF. *Policy Guidance on AI for Children*.

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ В УПРАВЛЕНИИ УЧЕБНЫМ ПРОЦЕССОМ: НОВЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ ДЛЯ ЗАМЕСТИТЕЛЯ РУКОВОДИТЕЛЯ ПО УЧЕБНОЙ РАБОТЕ

Абилшаикова Асем Зайниденовна
Павлодарская область г.Аксу
КГП на ПХВ «Аксуский высший многопрофильный колледж имени Жаяу Мусы»
Заместитель руководителя по учебной работе

Аннотация

В статье рассматриваются современные подходы к использованию технологий искусственного интеллекта в управлении учебным процессом в организациях технического и профессионального образования. Анализируются новые профессиональные функции заместителя руководителя по учебной работе в условиях цифровой трансформации образования, раскрываются возможности применения генеративного искусственного интеллекта для стратегического планирования, организации образовательного процесса, управления качеством образования, анализа учебных достижений обучающихся и повышения эффективности управленческих решений. Особое внимание уделяется цифровой аналитике, автоматизации управленческих процессов, персонализации обучения, мониторингу образовательных результатов и формированию единой цифровой образовательной среды колледжа. Представлены практические рекомендации по внедрению технологий искусственного интеллекта в систему управления учебным процессом.

Ключевые слова: искусственный интеллект, цифровая трансформация, управление образованием, заместитель руководителя по учебной работе, образовательная аналитика, цифровая образовательная среда, генеративный искусственный интеллект, управление качеством образования, колледж, цифровые технологии.

Современная система технического и профессионального образования переживает этап масштабной цифровой трансформации, затрагивающей все направления деятельности образовательной организации. Стремительное развитие цифровых технологий, искусственного интеллекта, больших данных, облачных сервисов и интеллектуальных информационных систем оказывает существенное влияние не только на процесс

обучения, но и на систему управления образовательной организацией. В этих условиях деятельность заместителя руководителя по учебной работе приобретает новое содержание, основанное на использовании современных цифровых инструментов для повышения эффективности управления учебным процессом.

В последние годы управление образованием постепенно переходит от традиционной модели, основанной преимущественно на административном контроле, к модели управления, основанной на данных (Data Driven Management). Такой подход предполагает принятие управленческих решений на основе объективной информации, полученной в результате постоянного мониторинга образовательных процессов. Искусственный интеллект становится одним из ключевых инструментов реализации данной модели.

Сегодня заместитель руководителя по учебной работе выполняет значительно более широкий круг функций, чем несколько лет назад. Помимо организации учебного процесса, составления расписания занятий, контроля выполнения образовательных программ и анализа качества знаний обучающихся, он отвечает за внедрение цифровых образовательных технологий, сопровождение инновационных проектов, организацию внутренней системы обеспечения качества образования, развитие цифровой образовательной среды и координацию профессионального развития педагогов.

Развитие генеративного искусственного интеллекта открыло принципиально новые возможности для автоматизации управленческой деятельности. Современные интеллектуальные системы способны существенно сократить время подготовки аналитических материалов, локальных нормативных документов, учебных планов, календарных графиков, приказов, отчетов, мониторинговых справок, презентаций и методических рекомендаций. Благодаря этому руководитель получает возможность сосредоточиться на стратегическом развитии образовательной организации.

Одним из наиболее значимых преимуществ искусственного интеллекта является способность быстро анализировать большие массивы информации. В образовательной организации ежедневно формируется значительный объем данных: результаты текущего и итогового оценивания, посещаемость занятий, выполнение учебных программ, результаты промежуточной аттестации, сведения о профессиональном развитии педагогов, показатели качества образования, данные внутреннего мониторинга и обратной связи от работодателей. Анализ подобных объемов информации традиционными методами требует значительных временных затрат. Использование интеллектуальной аналитики позволяет значительно ускорить данный процесс.

Современные цифровые платформы способны автоматически выявлять закономерности в образовательных результатах обучающихся, определять проблемные темы учебных дисциплин, прогнозировать риски академической неуспеваемости, анализировать эффективность педагогической деятельности и формировать рекомендации по совершенствованию образовательного процесса. Такой подход делает управление учебным процессом более объективным и научно обоснованным.

Особое значение приобретает применение искусственного интеллекта при стратегическом планировании деятельности колледжа. Генеративные модели способны помогать в разработке программ развития образовательной организации, подготовке аналитических материалов, составлении дорожных карт реализации проектов, формировании системы показателей эффективности деятельности структурных подразделений, а также в подготовке различных управленческих документов.

Цифровая трансформация существенно меняет организацию внутреннего мониторинга качества образования. Если ранее анализ результатов обучения проводился преимущественно после завершения семестра или учебного года, то современные цифровые инструменты позволяют получать актуальную информацию практически в режиме реального времени. Заместитель руководителя по учебной работе может оперативно отслеживать динамику успеваемости отдельных групп, дисциплин, преподавателей и образовательных программ.

Важным направлением использования искусственного интеллекта становится автоматизация составления расписания занятий. Формирование расписания является одной из наиболее сложных управленческих задач, поскольку необходимо учитывать учебные планы, нагрузку преподавателей, занятость учебных кабинетов, лабораторий, особенности производственного обучения и большое количество организационных ограничений. Интеллектуальные алгоритмы позволяют значительно сократить время составления расписания и минимизировать вероятность ошибок.

Современные технологии искусственного интеллекта могут использоваться также при планировании педагогической нагрузки преподавателей. Анализируя учебные планы, количество часов, кадровый состав и квалификационные характеристики педагогов, интеллектуальные системы предлагают наиболее рациональные варианты распределения учебной нагрузки, что способствует более эффективному использованию кадрового потенциала колледжа.

Особую роль искусственный интеллект играет в организации внутренней системы обеспечения качества образования. Современные аналитические платформы позволяют автоматически формировать отчеты по ключевым показателям деятельности колледжа, анализировать результаты внутреннего контроля, выявлять отклонения от плановых показателей и формировать рекомендации по совершенствованию образовательного процесса.

Одним из наиболее перспективных направлений становится использование интеллектуальных цифровых панелей управления (Dashboard). На едином экране заместитель руководителя получает полную картину функционирования учебного процесса: показатели посещаемости, результаты оценивания, выполнение

календарных графиков, нагрузку преподавателей, выполнение образовательных программ, результаты внутреннего контроля качества и эффективность реализации учебных проектов. Такая визуализация значительно облегчает принятие управленческих решений.

Не менее важным является использование искусственного интеллекта при организации методической работы. Генеративные модели помогают разрабатывать программы педагогических советов, методических семинаров, курсов повышения квалификации, формировать рекомендации по внедрению современных образовательных технологий и сопровождать профессиональное развитие педагогов.

В условиях активного внедрения цифровых образовательных технологий существенно возрастает значение индивидуализации обучения. Искусственный интеллект позволяет анализировать образовательные достижения каждого обучающегося, выявлять индивидуальные образовательные потребности и формировать рекомендации для преподавателей по организации дифференцированного обучения. Такой подход способствует повышению качества подготовки специалистов и снижению риска академической неуспеваемости.

Современная цифровая образовательная среда колледжа постепенно превращается в единую интеллектуальную экосистему, объединяющую электронный документооборот, электронные журналы, системы дистанционного обучения, цифровые библиотеки, платформы образовательной аналитики, сервисы искусственного интеллекта и средства коммуникации между всеми участниками образовательного процесса. Управление такой системой требует новых профессиональных компетенций заместителя руководителя по учебной работе.

Таким образом, искусственный интеллект становится не просто новой информационной технологией, а важнейшим инструментом стратегического управления образовательной организацией. Его использование позволяет существенно повысить качество управленческих решений, оптимизировать административные процессы, обеспечить объективный мониторинг образовательных результатов и создать условия для устойчивого развития современного колледжа.

Эффективное управление учебным процессом в современной образовательной организации невозможно без системного анализа образовательных данных. В условиях цифровой трансформации заместитель руководителя по учебной работе получает доступ к большому объему информации, позволяющей объективно оценивать качество образовательного процесса и принимать своевременные управленческие решения. Именно искусственный интеллект становится тем инструментом, который позволяет превратить разрозненные данные в практические рекомендации для совершенствования деятельности колледжа.

Одним из ключевых направлений применения искусственного интеллекта является образовательная аналитика. Современные интеллектуальные системы способны автоматически анализировать результаты текущего и итогового контроля, динамику успеваемости обучающихся, посещаемость занятий, качество освоения образовательных программ, выполнение учебных планов и эффективность педагогической деятельности. Такой анализ позволяет выявлять тенденции развития образовательного процесса значительно быстрее, чем при использовании традиционных методов обработки информации.

Особое внимание в деятельности заместителя руководителя по учебной работе уделяется мониторингу качества образования. В современных условиях мониторинг представляет собой непрерывный процесс сбора, обработки и анализа информации о состоянии образовательной системы. Искусственный интеллект способен автоматически формировать аналитические отчеты, визуализировать основные показатели, выявлять проблемные зоны и прогнозировать возможные риски снижения качества образования.

Большое значение приобретает прогнозная аналитика. Используя накопленные данные за несколько учебных лет, интеллектуальные алгоритмы способны прогнозировать вероятность академической задолженности отдельных студентов, снижение успеваемости по конкретным дисциплинам, необходимость корректировки учебных программ или изменения педагогической нагрузки. Это позволяет администрации колледжа своевременно принимать профилактические меры и предупреждать возникновение проблемных ситуаций.

Одной из наиболее трудоемких задач учебной части традиционно остается составление расписания учебных занятий. Искусственный интеллект значительно упрощает данный процесс. Современные интеллектуальные алгоритмы одновременно учитывают десятки параметров: учебные планы, количество академических часов, занятость преподавателей, наличие специализированных лабораторий, особенности производственного обучения, пожелания работодателей при реализации дуального обучения и множество организационных ограничений. В результате формируется оптимальное расписание с минимальным количеством конфликтов.

Искусственный интеллект позволяет существенно повысить эффективность управления педагогической нагрузкой. Автоматический анализ учебных планов, количества часов, квалификации преподавателей, распределения дисциплин и результатов предыдущей работы помогает заместителю руководителя принимать более объективные решения при распределении нагрузки между педагогами. Это способствует рациональному использованию кадрового потенциала колледжа.

Современные цифровые технологии значительно расширяют возможности внутреннего контроля качества образования. Если ранее посещение занятий и анализ учебной документации занимали значительное количество времени, то сегодня часть процессов может быть автоматизирована. Электронные журналы,

цифровые образовательные платформы и аналитические панели позволяют оперативно отслеживать выполнение календарно-тематического планирования, своевременность выставления оценок, активность студентов и выполнение учебных программ.

Особую роль играет использование искусственного интеллекта при организации внутриколледжного контроля. Генеративные модели способны помогать в разработке планов контроля, чек-листов, экспертных карт анализа занятий, аналитических справок, рекомендаций по итогам контроля и проектов управленческих решений. Благодаря этому значительно сокращается время подготовки документации и повышается качество аналитической работы.

Одним из наиболее перспективных направлений становится использование цифровых панелей управления (Dashboard). Руководитель получает возможность в режиме реального времени видеть ключевые показатели деятельности колледжа: выполнение учебной нагрузки, посещаемость занятий, результаты текущего контроля, показатели качества образования, участие преподавателей в методической работе, результаты внутреннего мониторинга и другие управленческие показатели. Подобная визуализация значительно облегчает принятие оперативных решений.

Современный заместитель руководителя по учебной работе активно использует искусственный интеллект при подготовке локальных нормативных документов. Генеративные модели позволяют быстро разрабатывать проекты приказов, положений, инструкций, регламентов, планов работы, аналитических отчетов, программ педагогических советов, методических семинаров и других документов. При этом окончательная редакция обязательно проходит профессиональную экспертную оценку руководителя.

Еще одной важной сферой применения искусственного интеллекта является сопровождение деятельности педагогов. Анализируя результаты образовательного процесса, интеллектуальные системы помогают определить темы, требующие методической поддержки, предлагают направления повышения квалификации, рекомендуют современные образовательные технологии и цифровые инструменты для повышения эффективности преподавания.

В условиях реализации компетентностного подхода особую актуальность приобретает оценка сформированности профессиональных компетенций обучающихся. Искусственный интеллект способен анализировать результаты выполнения практических заданий, промежуточной аттестации, демонстрационных экзаменов, производственной практики и формировать комплексную картину профессиональной подготовки студентов.

Большие возможности открываются при организации индивидуальных образовательных маршрутов. Анализируя академические достижения каждого обучающегося, система способна рекомендовать дополнительные учебные материалы, определить темы для повторения, предложить индивидуальные задания различного уровня сложности. Это позволяет значительно повысить качество подготовки студентов и обеспечить персонализированный подход к обучению.

Современные технологии искусственного интеллекта становятся эффективным инструментом сопровождения инновационной деятельности колледжа. Они помогают анализировать успешность реализации образовательных проектов, оценивать эффективность внедрения новых педагогических технологий, формировать прогнозы развития образовательной организации и разрабатывать стратегические направления дальнейшего совершенствования учебного процесса.

Особое значение имеет использование генеративного искусственного интеллекта при подготовке материалов для государственной аттестации, институциональной и специализированной аккредитации. Интеллектуальные сервисы помогают систематизировать документы, анализировать соответствие установленным требованиям, формировать аналитические отчеты и готовить доказательную базу по каждому критерию оценки.

Важным направлением становится цифровое взаимодействие с работодателями. Современные платформы позволяют получать оперативную обратную связь о качестве подготовки выпускников, анализировать уровень сформированности профессиональных компетенций, учитывать предложения предприятий при корректировке образовательных программ. Искусственный интеллект помогает обрабатывать большие объемы информации и выявлять наиболее значимые направления совершенствования подготовки специалистов.

Однако эффективное использование искусственного интеллекта невозможно без соблюдения этических принципов. Заместитель руководителя по учебной работе должен обеспечивать защиту персональных данных обучающихся и педагогов, соблюдать требования академической добросовестности, контролировать достоверность информации, формируемой интеллектуальными системами, и не допускать принятия управленческих решений исключительно на основе автоматизированных рекомендаций.

Практический опыт показывает, что комплексное внедрение искусственного интеллекта в систему управления учебным процессом позволяет значительно сократить административную нагрузку, повысить оперативность принятия решений, улучшить качество образовательной аналитики и создать условия для устойчивого развития образовательной организации. Именно поэтому цифровая трансформация становится не временной тенденцией, а стратегическим направлением развития современного колледжа.

Развитие искусственного интеллекта постепенно меняет философию управления образовательной организацией. Если ранее основное внимание уделялось контролю выполнения учебных планов и соблюдению нормативных требований, то сегодня управление становится более гибким, аналитическим и ориентированным

на прогнозирование результатов. Заместитель руководителя по учебной работе уже не ограничивается организацией учебного процесса, а выступает лидером цифровых изменений, координатором инновационной деятельности и инициатором совершенствования системы управления качеством образования.

Одним из приоритетных направлений становится создание единой цифровой образовательной экосистемы колледжа. Такая система объединяет электронный документооборот, информационные системы управления учебным процессом, платформы дистанционного обучения, электронные журналы, базы данных контингента обучающихся, цифровые библиотеки, сервисы образовательной аналитики, облачные технологии и инструменты искусственного интеллекта. Интеграция этих компонентов позволяет обеспечить непрерывный обмен информацией между всеми участниками образовательного процесса и значительно повысить эффективность управленческой деятельности.

Современные цифровые технологии позволяют реализовать принцип непрерывного мониторинга качества образования. Искусственный интеллект способен в режиме реального времени анализировать изменения основных показателей деятельности колледжа, автоматически выявлять отклонения от плановых значений и формировать рекомендации по корректировке управленческих решений. Такой подход обеспечивает своевременное реагирование на возникающие проблемы и способствует постоянному совершенствованию образовательного процесса.

Особое значение приобретает система управления качеством образования на основе цифровых данных. Использование интеллектуальных аналитических платформ позволяет заместителю руководителя по учебной работе оценивать эффективность реализации образовательных программ, анализировать результаты внутреннего контроля, сопоставлять достижения различных учебных групп, выявлять наиболее успешные педагогические практики и определять направления дальнейшего развития колледжа.

Большие возможности искусственный интеллект предоставляет при организации методической работы педагогического коллектива. На основе анализа результатов мониторинга система может определять профессиональные дефициты преподавателей, предлагать темы для повышения квалификации, рекомендовать современные образовательные технологии, цифровые сервисы и методические материалы. Это позволяет перейти от массовых форм методической работы к адресной поддержке каждого педагога.

В условиях постоянного обновления образовательных стандартов возрастает роль стратегического планирования. Искусственный интеллект помогает анализировать мировые тенденции развития образования, изменения рынка труда, требования работодателей, прогнозировать востребованность отдельных специальностей и формировать предложения по обновлению содержания образовательных программ. Благодаря этому колледж получает возможность своевременно адаптироваться к новым экономическим и технологическим условиям.

Одним из наиболее перспективных направлений является использование интеллектуальных цифровых помощников при подготовке управленческой документации. Генеративные модели способны разрабатывать проекты годовых планов работы, аналитических справок, отчетов, приказов, программ развития, дорожных карт, регламентов, методических рекомендаций, сценариев педагогических советов и других документов. Это значительно сокращает время подготовки материалов и позволяет руководителю сосредоточиться на принятии стратегических решений.

Важной составляющей деятельности заместителя руководителя по учебной работе становится управление инновациями. Искусственный интеллект помогает анализировать результаты внедрения новых образовательных технологий, оценивать их влияние на качество подготовки обучающихся, определять наиболее эффективные цифровые инструменты и формировать предложения по дальнейшему развитию инновационной деятельности колледжа.

Развитие цифровой образовательной среды невозможно без формирования цифровой культуры педагогического коллектива. Заместитель руководителя организует систематическое повышение квалификации преподавателей в области цифровой педагогики, использования образовательных платформ, инструментов искусственного интеллекта и современных средств образовательной аналитики. Формирование цифровой компетентности становится одним из ключевых факторов успешной трансформации образовательной организации.

Особое внимание необходимо уделять вопросам информационной безопасности. Использование искусственного интеллекта предполагает обработку значительных объемов персональных данных обучающихся и работников колледжа. Поэтому при внедрении цифровых технологий необходимо строго соблюдать требования законодательства в области защиты персональных данных, информационной безопасности и академической добросовестности.

Этические аспекты применения искусственного интеллекта также приобретают особую актуальность. Заместитель руководителя по учебной работе должен обеспечить ответственное использование интеллектуальных технологий, исключить возможность дискриминации обучающихся при автоматизированной обработке данных, контролировать достоверность результатов, формируемых искусственным интеллектом, и сохранять ведущую роль человека в принятии управленческих решений. Искусственный интеллект должен рассматриваться исключительно как инструмент поддержки профессиональной деятельности руководителя, а не как самостоятельный субъект управления.

Практика показывает, что успешная цифровая трансформация невозможна без комплексного подхода. Она требует не только внедрения современных информационных систем, но и изменения организационной

культуры колледжа, совершенствования системы управления, развития кадрового потенциала и формирования устойчивой цифровой инфраструктуры. Именно сочетание технологических инноваций и эффективного управленческого лидерства обеспечивает достижение высоких результатов.

Важным показателем эффективности цифровой трансформации становится повышение качества образовательных результатов обучающихся. Благодаря использованию образовательной аналитики и искусственного интеллекта колледж получает возможность своевременно выявлять риски снижения успеваемости, организовывать адресную поддержку студентов, совершенствовать содержание образовательных программ и обеспечивать более высокий уровень профессиональной подготовки выпускников.

Современный заместитель руководителя по учебной работе становится архитектором цифровых изменений в образовательной организации. Он координирует внедрение новых технологий, организует взаимодействие между структурными подразделениями, обеспечивает методическое сопровождение педагогов и создает условия для формирования современной цифровой образовательной среды. Именно от его профессиональной компетентности во многом зависит успешность реализации стратегии цифровой трансформации колледжа.

Перспективы дальнейшего развития искусственного интеллекта в системе управления образованием связаны с расширением возможностей прогнозной аналитики, интеллектуального планирования, автоматизированного мониторинга качества образования, цифровых помощников руководителя и персонализированного сопровождения образовательного процесса. Эти технологии постепенно становятся неотъемлемой частью современной управленческой практики.

Таким образом, искусственный интеллект открывает принципиально новые возможности для повышения эффективности управления учебным процессом. Его грамотное использование позволяет существенно повысить качество управленческих решений, оптимизировать административные процессы, обеспечить объективный мониторинг образовательных результатов и создать условия для устойчивого развития современной образовательной организации.

Цифровая трансформация системы технического и профессионального образования определяет новые требования к профессиональной деятельности заместителя руководителя по учебной работе. Использование технологий искусственного интеллекта становится важнейшим фактором повышения эффективности управления образовательным процессом, совершенствования внутренней системы обеспечения качества образования и развития современной цифровой образовательной среды колледжа.

Искусственный интеллект предоставляет широкие возможности для автоматизации управленческих процессов, анализа образовательных данных, прогнозирования результатов обучения, подготовки управленческой документации, организации внутреннего мониторинга качества образования и сопровождения профессионального развития педагогов. При этом интеллектуальные технологии не заменяют профессиональную деятельность руководителя, а выступают эффективным инструментом поддержки принятия обоснованных управленческих решений.

Комплексное внедрение искусственного интеллекта в систему управления учебным процессом способствует повышению качества образования, развитию цифровой культуры педагогического коллектива, укреплению взаимодействия с работодателями и подготовке конкурентоспособных специалистов, соответствующих современным требованиям рынка труда. Именно поэтому формирование цифровых управленческих компетенций становится одним из ключевых направлений профессионального развития заместителя руководителя по учебной работе.

Список использованной литературы

1. Закон Республики Казахстан **«Об образовании»**.
2. Концепция развития образования Республики Казахстан на **2023–2029 годы**.
3. UNESCO. *Guidance for Generative AI in Education and Research*.
4. UNESCO. *ICT Competency Framework for Teachers*.
5. OECD. *The Future of Education and Skills 2030*.
6. OECD. *Education Policy Outlook*.
7. European Commission. *DigCompEdu: European Framework for the Digital Competence of Educators*.
8. International Society for Technology in Education. *ISTE Standards for Education Leaders*.
9. European Training Foundation. *Digitalisation in Vocational Education and Training*.
10. International Labour Organization. *Skills for a Greener Future*.
11. WorldSkills International. *WorldSkills Standards Specification*.
12. UNICEF. *Policy Guidance on AI for Children*.

USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN ENGLISH LANGUAGE LESSONS

Ахметов Бейбарыс Тимерканұлы
город Тараз
Международный Таразский Университет им. Ш. Муртазы
Учитель английского языка

Abstract. This article examines the pedagogical possibilities of using artificial intelligence in English language lessons in the context of the digital transformation of education. It explores the role of artificial intelligence technologies in developing students' linguistic and communicative competences, increasing learning motivation, personalizing instruction, and organizing independent learning activities. Particular attention is paid to the use of generative artificial intelligence in developing speaking, listening, reading, and writing skills, expanding vocabulary, improving grammatical competence, and providing feedback. The article analyzes the possibilities of using artificial intelligence to create dialogues, texts, communicative situations, tasks of varying levels of difficulty, and individualized learning pathways. It emphasizes that artificial intelligence should not be regarded as a means of replacing the teacher or completing academic work on behalf of the student, but rather as an intelligent tool that expands pedagogical opportunities and creates conditions for active, conscious, and creative English language learning. The article also addresses digital literacy, academic integrity, critical evaluation of information, personal data protection, and the responsible use of generative technologies. Particular emphasis is placed on the changing professional role of the English language teacher, who, in the age of artificial intelligence, becomes not only a source of knowledge but also an organizer of communication, a designer of the educational environment, a mentor, and a coordinator of students' independent cognitive activity.

Keywords: artificial intelligence, English language, digital technologies, generative artificial intelligence, linguistic competence, communicative competence, personalized learning, digital literacy, critical thinking, educational technologies.

The development of digital technologies has a significant impact on the content, forms, and methods of modern education. While in the past the digitalization of the educational process was mainly associated with electronic textbooks, multimedia presentations, interactive whiteboards, educational platforms, and online testing, the spread of artificial intelligence technologies has opened fundamentally new possibilities for organizing learning. Artificial intelligence can not only provide information but also generate texts, formulate questions, simulate dialogues, adapt materials to a particular level of proficiency, analyze responses, provide recommendations, generate ideas, and support interactive communication with users. Therefore, the educational community faces the important task of identifying effective, methodologically sound, and safe ways of integrating artificial intelligence into the educational process.

The use of artificial intelligence is particularly relevant to English language teaching. This is related to the specific nature of the subject itself. Learning a foreign language requires continuous language practice, a variety of communicative situations, regular revision of lexical and grammatical material, feedback, and interaction with different types of texts. Developing sustainable communicative competence requires more than simply learning grammar rules or memorizing a certain number of words. Students need to learn how to use language resources in real and simulated life situations, understand their interlocutors, express their own opinions, ask questions, support their views with arguments, obtain information from different sources, and produce their own oral and written statements.

Traditional classroom organization does not always make it possible to provide every student with the necessary amount of individual language practice. In one classroom, a teacher works simultaneously with students who differ in their level of preparation, pace of learning, vocabulary, motivation, and educational needs. One student may complete a task quickly and require additional challenges, another may experience difficulties and need a more detailed explanation, while a third may understand written texts well but feel afraid to speak English. Under such conditions, artificial intelligence can become an additional tool for differentiating and personalizing the learning process.

An important advantage of artificial intelligence technologies is their ability to rapidly create educational content according to a specific pedagogical objective. Teachers can use generative systems to prepare texts on particular topics and at particular levels of difficulty, create comprehension questions, design communicative situations, develop lexical and grammatical exercises, and prepare examples, task cards, role-playing activities, mini-cases, and discussion scenarios. At the same time, teachers remain responsible for selecting, checking, and methodologically adapting the generated materials.

For example, when teaching the topic "Travelling," a teacher can use artificial intelligence to prepare several versions of the same communicative situation. For students at a basic level, this may be a simple dialogue between a tourist and a hotel employee using familiar expressions such as "I would like to book a room," "How much is it per night?" and "Is breakfast included?" More proficient students may be given a situation in which a customer has to solve a booking problem, clarify accommodation conditions, express dissatisfaction, and negotiate an appropriate solution. In this way, one topic can serve as the basis for tasks at different levels of difficulty.

Such differentiation has considerable pedagogical value. Students receive tasks that are within an achievable level of difficulty: they are neither excessively simple nor so difficult that students feel unable to complete them. This creates favorable conditions for maintaining cognitive interest and gradually progressing toward a higher level of language proficiency.

Artificial intelligence can also be useful when working with educational texts. The same informational material can be adapted to different levels of English proficiency. If the original text contains many complex grammatical structures and unfamiliar lexical items, the system can simplify it while preserving its main content. For more proficient learners, by contrast, the text can be enriched with academic vocabulary, fixed expressions, and more sophisticated syntactic structures. This enables the teacher to organize whole-class work around the same topic without imposing identical requirements on students whose linguistic abilities differ significantly.

However, adapting materials should not become a process of constantly simplifying learning activities. One of the purposes of education is to gradually expand students' capabilities. Therefore, a pedagogically appropriate approach is the principle of progressive complexity: first, students work with an accessible version of a text; then they become familiar with individual elements of a more challenging version; finally, they complete tasks that require them to transfer the vocabulary and grammatical structures they have learned to a new communicative situation.

Artificial intelligence has considerable potential for developing speaking skills. Oral communication is often one of the greatest challenges for school students. Even a learner who knows grammar rules well and has sufficient vocabulary may experience a psychological barrier when required to formulate an answer quickly in English. This may be caused by fear of making mistakes, limited classroom time, uncertainty about pronunciation, and insufficient opportunities for regular communicative practice.

Artificial intelligence tools make it possible to expand the range of simulated communication situations. Students can be asked to conduct a dialogue with a virtual interlocutor while playing a particular role: a tourist, customer, journalist, exchange student, conference participant, job applicant, museum visitor, or volunteer in an international project. An essential condition is the presence of a specific communicative goal. A simple instruction such as "Talk to artificial intelligence in English" is significantly less effective than a pedagogically structured task.

For example, a student may receive the following situation: "You are visiting London for the first time. Ask a local resident how to get to the British Museum, find out how long it takes to walk there, and ask about one more interesting place nearby." In this situation, the student has to formulate several questions independently, understand the answers, and continue the conversation. After completing the dialogue, the learner can be asked to analyze the expressions used, write down new vocabulary, and identify any mistakes that were made.

The use of artificial intelligence becomes even more productive when combined with pair and group work. After individual practice, students can role-play a similar situation with one another. In this case, the digital tool performs a preparatory function, while the main communication takes place between people. This approach is particularly important because the ultimate goal of learning English is the ability to communicate with real people rather than merely interact with a digital system.

Artificial intelligence also provides additional opportunities for developing writing skills. Writing an essay, letter, short message, story, review, article, or argumentative response requires students to consider content, structure, vocabulary, grammar, and the conventions of written communication simultaneously. In a traditional approach, students often receive teacher feedback only after completing their work. The use of artificial intelligence makes it possible to organize intermediate feedback at different stages of the writing process.

For example, before writing an essay, a student can independently formulate a thesis statement and three arguments and then ask the system to evaluate how logically they relate to the topic. The student can then write the first draft and receive recommendations concerning structure, coherence, or lexical variety. However, it is essential that artificial intelligence should not produce a ready-made assignment on behalf of the learner. The pedagogical value of the technology emerges when it helps students improve their own writing.

A useful strategy is the "AI as a Reviewer" format, in which artificial intelligence acts not as an author but as a reviewer. The teacher can establish feedback criteria in advance: checking whether the text contains an introduction and conclusion, identifying repeated words, highlighting sentences that may contain grammatical errors, and suggesting questions that can help students develop their arguments without rewriting the entire text. This format promotes learner independence.

For example, students can be given the following instruction: "Read my paragraph. Do not rewrite it. Identify three sentences that could be improved. Explain why and ask me questions that will help me improve them myself." In this case, technology does not replace cognitive activity but stimulates it. Students receive not a ready-made solution, but guidance for further improvement.

When developing writing competence, it is particularly important to help students understand the process of text production. High-quality written work rarely emerges from the first attempt. It involves planning, drafting, checking, editing, and producing a final version. Artificial intelligence can be incorporated into each of these stages in different ways. During the planning stage, it can help formulate questions related to the topic; during drafting, it can identify weak points; and during editing, it can draw attention to grammatical or lexical inaccuracies. The final decision about which changes to accept should remain with the student.

Artificial intelligence also offers significant possibilities for developing lexical competence. Traditional memorization of isolated vocabulary lists does not always result in students being able to use new words actively in

communication. For sustainable vocabulary acquisition, learners need to encounter words repeatedly in different contexts, understand their collocations, shades of meaning, and practical communicative functions.

With the help of artificial intelligence, teachers can create contextualized tasks that integrate new vocabulary into meaningful situations. For example, after studying vocabulary related to "Environment," students can be given a short text about pollution, followed by a dialogue between an environmental specialist and a representative of the local administration, and then a situation requiring them to discuss an environmental initiative at school. The same vocabulary appears in different communicative contexts, helping students transfer words from their passive vocabulary into active use.

Creating personalized examples can also be useful. If a student is learning the word "achievement," simply knowing its translation is not enough. The learner can be asked to infer its meaning from context, compare sentences, find synonyms, create an original sentence, and then use the word in a short story about a personal or fictional achievement. Artificial intelligence can rapidly generate additional contexts when the initial examples are insufficient.

Particular attention should be paid to developing students' ability to work independently with unfamiliar vocabulary. If learners become accustomed to immediately receiving a direct translation whenever they encounter a new word, they may develop dependence on external assistance. A more productive strategy is first to infer meaning from context, analyze word-formation elements, compare several examples, and only then check the hypothesis. Artificial intelligence can support this process if the teacher establishes an appropriate interaction format: instead of "Translate this word," students can use an instruction such as "Give me three sentences containing this word and help me work out its meaning without giving me a direct translation."

Artificial intelligence also opens up extensive opportunities for teaching grammar. It enables teachers to create exercises focusing on particular grammatical structures while taking students' proficiency levels and interests into account. For example, when studying the Past Simple, students can work with a short story related to sports, travel, or a school event and then identify past-tense verbs, explain their use, and transform selected sentences. When studying conditional sentences, teachers can generate problem-based situations requiring students to formulate hypotheses, such as: "What would you do if you found a wallet in the school corridor?" or "What will happen if people continue to waste water?"

At the same time, grammar instruction should be connected not only with formal exercises but also with communicative purposes. A grammatical structure becomes more meaningful when students understand why it is needed in communication. For example, the Present Perfect can be used when discussing life experiences, modal verbs when formulating rules and recommendations, and conditional sentences when predicting consequences and discussing possible solutions.

Artificial intelligence can generate numerous examples, but teachers need to verify their accuracy. Generative systems may make mistakes, provide ambiguous explanations, or produce examples that do not correspond to students' age or proficiency level. Therefore, technology does not eliminate the need for professional pedagogical expertise. On the contrary, the more actively artificial intelligence is used, the more important the teacher's methodological competence and ability to critically evaluate digital content become.

Working with errors is another area in which artificial intelligence can be used effectively. In traditional practice, error correction is often perceived by students simply as an indication that their answer is wrong. A more productive approach is to turn errors into a source of analysis. Instead of automatically correcting an error, students can be encouraged to identify its type, recall the relevant rule, compare several alternatives, and make the correction independently.

For example, if a student writes "She go to school every day," the system does not necessarily have to provide the corrected sentence, "She goes to school every day." Instead, it can ask: "Look at the subject. Which form of the verb do we use with he, she, or it in the Present Simple?" This form of feedback encourages students to recall the rule and apply it independently.

Another effective technique is the analysis of deliberately incorrect sentences. Artificial intelligence can prepare ten sentences containing typical errors related to the topic being studied. Students work in pairs to identify the errors, explain them, and suggest corrections. The results are then discussed with the whole class. In this way, technology provides material for learning, while the cognitive work remains the responsibility of the students.

Artificial intelligence can also play an important role in developing reading skills. Modern foreign-language reading involves not only understanding individual words and sentences but also identifying the main idea, locating specific information, establishing cause-and-effect relationships, distinguishing fact from opinion, understanding the author's position, and evaluating the reliability of information.

Teachers can use artificial intelligence to prepare a range of activities based on a single text. Before reading, students may be asked to predict the content from the title; while reading, they can identify the main ideas of individual paragraphs; after reading, they can answer questions, formulate a conclusion, express their attitude toward the issue, and compare the information with another source. Different levels of support can be provided for different learners.

A particularly promising approach is to combine language learning with the development of critical thinking. Generative artificial intelligence can produce convincing texts, but the information contained in them is not always accurate. This makes the technology itself a useful object of critical analysis. Teachers can provide students with an AI-generated text and ask them to verify several claims using reliable sources.

For example, within the topic "Famous Places," the system can generate a short description of a landmark. Students then identify factual statements in the text, select claims that require verification, find evidence that confirms

or refutes them, and present their findings in English. Such an activity simultaneously develops reading skills, vocabulary, information literacy, and the ability to evaluate the reliability of digital content.

Such tasks are particularly important in an environment characterized by the rapid growth of automatically generated information. Students need to understand that a confidently worded response from a digital system is not evidence that the information is true. The ability to verify information is becoming an essential component of functional and digital literacy.

Artificial intelligence can also contribute to the development of listening skills, particularly when digital tools support voice functions. Teachers can create additional audio materials at different levels of difficulty, adjust the speed of speech, simulate communicative situations, and combine listening activities with subsequent speaking tasks. However, when selecting such materials, attention should be paid to the naturalness of speech, pronunciation, and alignment with educational objectives.

When developing listening skills, the principle of gradual progression is effective. At the first stage, students may listen to a short dialogue and identify its general topic. They can then be asked to find specific information. At the next stage, they analyze the speakers' attitudes or reconstruct the sequence of events. Finally, the listening material becomes the basis for the students' own spoken production. For example, after listening to a dialogue about planning a trip, students can design their own itinerary and explain their choices.

Artificial intelligence enables teachers to vary the content of such activities quickly. The same linguistic material can be presented through situations at an airport, hotel, tourist information center, or railway ticket office. This increases the number of contexts in which students encounter and use the language items they are learning.

The use of artificial intelligence in project-based learning also deserves particular attention. Project-based learning creates conditions for integrating several language skills and connects English language learning with research, creative, and practical activities. Artificial intelligence can be used at specific stages of a project: generating ideas, formulating research questions, developing a plan, providing language support, analyzing text structure, and preparing questions for a presentation.

For example, students can work on a project entitled "Green School." Their task is to investigate environmental problems in their school and propose possible solutions. At the first stage, they conduct observations or a survey, analyze the results, learn the necessary English vocabulary, prepare proposals, and present their project in English. Artificial intelligence can help formulate survey questions, explain unfamiliar expressions, or suggest useful language structures for the presentation. However, the factual data, conclusions, and final decisions should result from the students' own work.

This approach helps prevent one of the major risks associated with generative technologies: replacing learning activities with the automatic production of a ready-made product. If students simply enter a project topic and receive a complete text, the educational value of the assignment decreases significantly. Therefore, when designing tasks, teachers need to evaluate not only the final product but also the process through which it was created.

Intermediate outcomes can be used for this purpose, including initial ideas, plans, lists of sources, drafts, observation tables, discussion notes, and comments on revisions. Students should be able to explain which parts of the work they completed independently, where they used artificial intelligence, which suggestions they accepted, which they rejected, and why. This format promotes responsibility and makes the use of digital tools transparent.

Artificial intelligence can also support intercultural learning. English is a means of international communication; therefore, learning it is closely connected with understanding cultural diversity, communication norms, traditions, and different perspectives. Generative systems can create situations of intercultural dialogue that can subsequently be used for analysis and discussion.

For example, students may be presented with a situation in which teenagers from different countries are participating in an international school project but have different understandings of the rules of group work. Students need to identify the causes of misunderstanding, propose a respectful form of communication, and formulate recommendations for the participants. Such an activity allows English to be used as a tool for solving a communicative problem while simultaneously developing respect for cultural differences.

At the same time, AI-generated materials may contain stereotypical or overly generalized representations of cultures. This is another reason why pedagogical review is essential. Moreover, such shortcomings can sometimes be transformed into learning opportunities: students can be asked to identify statements that appear stereotypical, explain why they may be problematic, and reformulate them in a more appropriate and respectful way.

One of the most significant advantages of artificial intelligence is its potential for personalized learning. Students in the same classroom may differ considerably in their level of English proficiency. A single traditional assignment may be too difficult for some learners and insufficiently challenging for others. Artificial intelligence makes it possible to create several versions of the same task while maintaining a common educational objective.

For example, all students may work on the topic "Healthy Lifestyle." A beginner-level learner writes five sentences using supporting words. An intermediate learner writes a short piece of advice to a peer using modal verbs. A more advanced learner analyzes a controversial statement about healthy lifestyles and prepares an argumentative response. After individual work, the results can be integrated into a whole-class discussion.

Personalization does not mean isolating students from one another. On the contrary, individualized preparation should provide a foundation for collaborative learning. Students can receive support appropriate to their level and then participate in common pair, group, or whole-class activities. In this way, artificial intelligence makes entry into the learning activity more accessible without undermining the social nature of education.

The technology can be particularly useful for additional independent practice. A student experiencing difficulty with a particular grammar topic can receive additional examples and exercises. A learner interested in a specific area such as sports, technology, music, or travel can work with English-language texts related to those interests. This increases the personal relevance of the learning material.

However, personalization should take place within clearly defined pedagogical objectives. If students are given complete freedom to interact with a generative system without criteria or specific tasks, learning may turn into an unsystematic search for answers. Therefore, the teacher's role is to establish objectives, design instructions, define expected outcomes, and organize reflection.

An important concept in the use of artificial intelligence is the quality of the prompt. The results produced by a generative system largely depend on how precisely the task is formulated. The ability to create clear prompts can be regarded as an element of digital literacy; however, teaching prompting should not be reduced to technical templates. Above all, students need to understand their own learning objectives.

For example, the prompt "Help me with English" is too general. A more meaningful prompt would be: "I am learning English at B1 level. Give me a short situation about volunteering. Ask me five questions one by one. After each answer, point out only one important grammar mistake and let me correct it myself." In the second case, the student specifies the level, topic, interaction format, and type of feedback.

English language teachers can gradually teach students the structure of an effective educational prompt: define the goal, provide context, specify the level of difficulty, describe the desired response format, and establish limitations. For example: "Do not give me the complete answer," "Ask questions one at a time," "Use B1-level vocabulary," "After my answer, give me a hint," or "Explain the mistake, but let me correct it myself." Such limitations transform artificial intelligence from a generator of ready-made solutions into a learning tool.

From a pedagogical perspective, it is particularly important to move away from the model of "ask – receive an answer" toward the model of "set a task – receive material – analyze – verify – modify – apply." This sequence preserves the learner's active role. Artificial intelligence should create additional intellectual activity rather than eliminate it.

Accordingly, it is advisable to use tasks in which the system's response is deliberately treated as intermediate material. For example, students can receive an AI-generated text and improve it; compare two versions of an answer and select the more convincing one; identify weak arguments; verify facts; adapt a text for a different audience; transform a written response into a dialogue; or formulate their own position that differs from the one suggested by the system.

One interesting format is "AI vs Student." The teacher poses a controversial question, for example: "Should students use smartphones during lessons?" Artificial intelligence generates arguments for and against the issue. Students analyze them, identify their strengths and weaknesses, add their own arguments, and conduct a discussion. In this case, technology becomes a source of material for critical analysis rather than a substitute for discussion.

Another option is "Improve the AI Answer." The system generates a deliberately simple response to a question. Students are required to make it more meaningful by adding arguments, examples, linking words, and topic-specific vocabulary. The class then compares the original and improved versions. Such an activity clearly demonstrates that text quality depends not only on grammatical accuracy but also on depth of content, logic, and relevance to the communicative purpose.

The "Question the AI" format is also useful. Instead of merely receiving information, students learn to ask clarifying questions such as: "What evidence supports this statement?", "Can you give another perspective?", "Which part of this answer might be uncertain?", and "How can I verify this information?" Such practice contributes to the development of a critical attitude toward digital sources.

Artificial intelligence can also be used by teachers when preparing lessons. Teaching involves a considerable amount of instructional design work, including defining objectives, selecting materials, developing exercises, differentiating tasks, formulating questions, and creating assessment criteria. Generative tools can reduce the time required for some technical operations. However, the generated results should always be treated as draft material.

For example, a teacher can ask a system to generate ten situations for practicing modal verbs and then independently select the four most appropriate ones and adapt them to the class. Several versions of questions related to a text can be generated, classified according to different levels of cognitive complexity, and edited. In this context, artificial intelligence helps expand the range of ideas, while the final pedagogical decision remains with the teacher.

The technology is particularly useful for differentiation. A single source material can quickly be transformed into several versions: additional scaffolding can be provided, the length can be reduced, difficult vocabulary can be replaced, multiple-choice questions can be created, or, conversely, the task can be made more challenging by requiring argumentation. This enables teachers to respond more flexibly to students' educational needs.

However, the effectiveness of artificial intelligence is determined not by the number of digital tools used in a lesson, but by the quality of the pedagogical scenario. A lesson built entirely around students' interaction with digital devices is not necessarily innovative or effective. Sometimes a traditional discussion, pair work, or a written task without digital tools may better serve the intended objective. Therefore, the use of artificial intelligence should answer a specific question: **What additional educational activity becomes possible because of this technology?**

If artificial intelligence simply performs for students what they are supposed to learn to do independently, its use is methodologically unjustified. However, if the technology provides additional practice, simulates communicative

situations, helps students receive feedback, enables them to compare alternatives, creates material for critical analysis, or provides differentiated support, it becomes a meaningful pedagogical resource.

Thus, the integration of artificial intelligence into English language teaching requires a reconsideration of the traditional interaction between the teacher, the learner, and educational content. The traditional model has often been based on the sequence "teacher – information – student." In the digital educational environment, an additional participant emerges: an intelligent tool capable of generating and transforming content. However, it should not occupy the central position. At the center of the educational process remains the learner—their development, language activity, thinking, and ability to act independently.

In this model, the teacher defines educational objectives, designs activities, establishes rules for the use of technology, checks the quality of materials, and organizes reflection. Artificial intelligence provides additional opportunities for practice, simulation, adaptation, and feedback. Students actively interact with materials, verify information, make decisions, and create their own educational products.

It is particularly important that the use of artificial intelligence should not reduce live communication in English language lessons. Language is a social phenomenon, and no digital technology can completely replace interaction between students, teachers, and peers. On the contrary, the most promising approach is one in which artificial intelligence helps prepare learners for more meaningful human communication.

For example, technology can help students select appropriate vocabulary and practice arguments before a debate, while the debate itself takes place in the classroom. Artificial intelligence can simulate an interview, after which students interview one another. The system can suggest ideas for a project, but the final decisions are made by the group. It can provide feedback on a draft, while the final work reflects the author's own position.

With this approach, artificial intelligence becomes not the final destination of learning but an intermediate link that strengthens students' linguistic, communicative, and cognitive activity. It is precisely this function of the technology that demonstrates its significant pedagogical potential in English language lessons.

At the same time, the expansion of technological possibilities creates new professional responsibilities for teachers. Educators need to be able to evaluate the quality of AI-generated responses, identify potential errors and biases, design tasks that resist the mechanical copying of ready-made answers, explain the principles of academic integrity, and develop a culture of responsible interaction with digital systems.

Whereas teachers' digital competence was previously associated mainly with the ability to use technical tools and educational platforms, it now includes more complex elements: understanding the possibilities and limitations of generative models, formulating pedagogically appropriate prompts, evaluating generated content, protecting personal data, designing AI-supported tasks, and teaching students to critically evaluate automatically generated information.

The age-related characteristics of students must also be taken into account. The way artificial intelligence is used in primary or lower secondary school cannot be identical to its use with older students. The younger the learner, the greater the degree of pedagogical guidance required. Teachers should determine materials in advance, monitor prompts, and organize activities so that technology does not become an uncontrolled source of information. Older students can gradually be given greater independence while clear requirements for information verification and academic integrity are maintained.

The use of artificial intelligence also raises the issue of authorship. When a student creates a text in cooperation with a generative system, an important question arises: which part of the final result reflects the student's own knowledge and skills? Assessment should therefore consider not only the quality of the final text but also the student's ability to explain its content, justify linguistic choices, correct mistakes, answer additional questions, and perform a similar task without full digital support.

One solution is process-oriented assessment. The teacher evaluates not only the final outcome but also the stages of work: defining the task, producing the initial version, using feedback, making revisions, and reflecting on the process. Students can maintain a short **AI log** in which they record why they used artificial intelligence and what they changed independently. This practice promotes transparency and develops a responsible attitude toward technology.

Reflection after completing an activity is equally important. Students can answer questions such as: "What did I do independently?", "How did artificial intelligence help me?", "Which recommendation did I decide not to accept and why?", "How did I verify the information I received?", "Which skill did I develop?", and "Would I be able to complete a similar task without this support?" Such questions shift attention from the digital tool itself to the student's own learning process.

As a result, artificial intelligence can become a factor that increases rather than reduces learner independence when its use is organized in a methodologically sound way. Students gradually learn to understand what kind of support they need, formulate appropriate prompts, evaluate the responses they receive, and make informed decisions. These abilities extend far beyond the English language classroom and are becoming components of modern functional literacy.

The particular value of English lies in the fact that it provides a natural environment for developing these competences. A significant proportion of digital resources, international information, and communication is available in English. Therefore, language learning and learning how to interact effectively and responsibly with artificial intelligence can reinforce one another. Students use English to solve authentic digital tasks while simultaneously improving their ability to work responsibly with modern technologies.

The practical integration of artificial intelligence into English language lessons should begin not with the choice of a digital tool, but with the identification of a specific educational objective. Teachers need to understand in advance

which language skill is to be developed, what type of activity students will perform, and how technology can make that activity more effective. If the objective is to develop speaking skills, artificial intelligence can be used to simulate communicative situations, prepare arguments, or provide individual practice. If the main goal is to improve writing, a digital system can function as a consultant, editor, or source of feedback. When working with reading, it can generate questions of varying levels of difficulty, adapt texts, and provide tasks for critical analysis. Therefore, technology should follow the methodological logic of the lesson rather than determine it.

One of the most effective models is the sequence **"goal – independent action – AI support – interaction – reflection."** At the first stage, students understand what exactly they are expected to learn. They then attempt to complete part of the task independently. After that, if necessary, they turn to artificial intelligence for limited support. The material received is analyzed and applied in pair, group, or individual activities. The process ends with reflection, allowing students to identify what they have learned and what role the technology played.

Consider the application of this model in a lesson on **"Environmental Problems."** The teacher sets a communicative objective: students should learn to describe an environmental problem, explain its causes, and propose possible solutions. First, they independently make a list of environmental problems they already know and relevant vocabulary. Artificial intelligence is then used to provide several additional examples or explain individual expressions. After that, students work in groups, choose one problem, and prepare a short presentation. The digital system may help them check the structure of the presentation, but it should not generate a complete ready-made text for the group. At the final stage, students present their solutions and answer their classmates' questions.

In this model, artificial intelligence plays a limited but pedagogically meaningful role. It does not replace independent thinking or communication; instead, it helps expand students' linguistic possibilities. This fundamentally distinguishes the educational use of technology from simply obtaining ready-made information.

A particularly promising area is the development of **speaking skills**. An English language lesson should give every student an opportunity to speak; however, in large classes, the amount of time available for individual speaking practice is limited. Artificial intelligence can partially address this problem by creating additional opportunities for preparation and practice.

For example, before a pair discussion, students may be given the question: **"Is online education better than traditional classroom learning?"** Each student formulates their own opinion and two supporting arguments. They can then ask artificial intelligence to act as an opponent and pose several follow-up questions. As a result, the student encounters possible counterarguments in advance and has an opportunity to prepare for a real discussion with classmates.

The **"AI Interview"** format can also be used to develop speaking skills. A student takes on the role of a famous scientist, athlete, traveler, environmental activist, or a character connected with the topic being studied. Artificial intelligence asks questions, and the student answers in English. The opposite format is also possible: the digital system plays a particular character, while the student conducts the interview. It is important that such an activity be followed by a content-verification stage, because the system's answers about real historical or contemporary figures may contain inaccuracies.

Another interesting technique is **"One-minute Speaking."** Students receive a topic and formulate an oral response for one minute. Artificial intelligence or the teacher then suggests two or three directions for improvement: using more linking expressions, adding an example, or formulating the conclusion more precisely. The student then repeats the response. Comparing the first and second attempts makes progress visible.

The **"Role Switch"** format can also be used. For example, when studying the topic "Shopping," artificial intelligence first plays the role of a shop assistant, while the student is the customer. The roles are then reversed, and the student must respond to the customer's questions. Such role switching requires more flexible use of vocabulary and allows the same communicative situation to be viewed from different perspectives.

Problem-based situations are also highly effective. Instead of reproducing a standard dialogue from a prepared model, the learner receives a problem that must be solved using English. For example: **"You booked a hotel room, but when you arrived, the receptionist could not find your reservation. Explain the situation politely and find a solution."** This requires independent construction of communication rather than mechanical repetition of memorized phrases.

Another example may be connected with school life: **"Your international school is planning a Culture Day, but students disagree about the programme. Discuss different ideas and find a solution acceptable to everyone."** Such a task develops not only language skills but also the ability to listen to others, support one's position with arguments, and reach an agreement.

Artificial intelligence can generate dozens of similar situations according to the topic, students' age, and language proficiency level. However, the teacher must select the most meaningful examples and ensure that the tasks correspond to the lesson objectives.

The development of **writing skills** can also be significantly strengthened through generative technologies. One common problem is students' desire to produce the final version of a text immediately. However, writing develops more effectively when it is understood as a sequential process. Artificial intelligence can help make this process more visible and structured.

At the first stage, students analyze the topic. For example: **"Should school students have less homework?"** They independently determine their position and write down their main arguments. Artificial intelligence can then be

used to check the completeness of the plan: what other aspects could be considered, whether alternative viewpoints are represented, and whether the arguments are sufficiently specific. After that, students write the first draft independently.

During the editing stage, the system is given a limited task: **"Do not rewrite my essay. Identify places where my argument is unclear and ask questions that can help me improve it."** The questions received encourage students to return to their own text and make decisions. They then conduct a language check by identifying repetitions, grammatical errors, and inaccurate expressions. Only after independent revision should digital assistance be used to check specific problematic areas.

In this way, artificial intelligence becomes a tool for multi-stage feedback. Its purpose is not to produce a perfect text but to help students identify opportunities to improve their own work.

The **"Three Versions"** technique is useful in teaching writing. A student writes a short paragraph and then receives two alternative versions of selected sentences from artificial intelligence. The task is to compare them and explain which version better matches the style and meaning of the text. Such analysis develops language awareness and the ability to make conscious linguistic choices.

Another useful technique is **"Make It More Precise."** Students are given a simple sentence, for example: **"Pollution is bad for people."** They first make it more precise independently. Their result can then be compared with several alternatives generated by artificial intelligence. The class discusses which words made the statement more specific and informative.

For older students, work with argumentation is particularly valuable. The system can generate a short argument on a specific issue, which students evaluate according to criteria such as the presence of a thesis, evidence, an example, logical connections, and a possible counterargument. They then create their own version. This format combines language learning with the development of critical thinking.

When working on **reading skills**, artificial intelligence can greatly diversify pre-reading, while-reading, and post-reading activities. Before reading, students may be given a title and several keywords and asked to predict the content. They then read the text and compare their predictions with the actual information.

Artificial intelligence can generate **True/False/Not Given** statements, questions checking understanding of details, and tasks focused on identifying the main idea or the sequence of events. However, higher-order questions requiring interpretation and evaluation are especially valuable. Examples include: **"Why do you think the author included this example?", "Which argument is the strongest and why?", "What information is missing?", "Do you agree with the author's conclusion?"**

Such questions help overcome the traditional perception of reading as simply searching for ready-made answers within a text. The student becomes an active interpreter of information.

An interesting activity is to compare two texts on the same issue. One may be taken from a reliable source, while the other is generated by artificial intelligence. Students identify similarities and differences, compare style, factual accuracy, and argumentation, and then discuss how the reliability of information can be determined.

The **"Missing Paragraph"** format can also be used when working with texts. Artificial intelligence generates an additional paragraph related to the original text. Students decide where it could logically be placed and justify their choice. This task develops understanding of text structure and cohesive devices.

Another option is **"Alternative Ending."** After reading a story, students predict possible developments and then compare their ideas with an ending suggested by artificial intelligence. They then determine which version is more consistent with the characters and the logic of the events. In this case, technology becomes a stimulus for interpretation and creative activity.

In teaching **listening**, the potential of artificial intelligence is primarily associated with the creation of varied speech situations and individualized levels of difficulty. For students who find listening challenging, material can first be presented at a slower pace and then at a natural speed. The length of spoken passages and the amount of unfamiliar vocabulary can also be increased gradually.

A three-stage approach is effective. Before listening, students become familiar with the topic and predict possible content. During the first listening, they identify the general idea. During the second, they focus on specific information. After listening, they complete a communicative task based on what they have heard.

For example, students listen to a conversation between two teenagers about weekend plans. After identifying the main details, they are asked to negotiate a joint activity with a partner. Thus, listening becomes preparation for speaking.

The **"Listen and Detect"** format is also interesting. Students listen to an audio text containing several controversial or logically inconsistent statements. They identify these statements and explain the problem. This encourages them to listen not only for language comprehension but also for content analysis.

Artificial intelligence becomes particularly valuable when organizing integrated tasks that develop several language skills simultaneously. Real communication rarely involves only one skill. A person reads a message and replies to it, listens to someone and takes notes, studies information and then presents it orally. Therefore, integrated tasks are among the closest to authentic real-life situations.

For example, students work on the topic **"Future Careers."** First, they read a short text about professions of the future and then ask artificial intelligence questions about skills that may be in demand in different fields. The answers are checked and discussed. Students then choose one profession, write a short description of the necessary competences, and present it to the class. The activity concludes with a discussion of which skills school students need to develop.

Another example is **"Plan a Sustainable Trip."** Students examine information about several travel options, compare transport, costs, and environmental factors, use artificial intelligence to generate additional questions or provide language support, and then work in groups to design the optimal route and defend their choice. One task therefore integrates reading, speaking, writing, critical thinking, and practical problem-solving.

Artificial intelligence has considerable potential in **project-based learning**. Unlike a short exercise, a project requires prolonged independent work, role distribution, information searching, product creation, and presentation. At the same time, there is a risk of overusing generative systems. Teachers should therefore define acceptable forms of digital support in advance.

For example, in the project **"My City for International Visitors,"** students create an English-language guide to their town or region. They independently select locations, collect reliable information, take photographs or choose permitted materials, write descriptions, and develop a route. Artificial intelligence may be used to check language, suggest the structure of the guide, or simulate questions from potential tourists. However, factual information must be verified by students using reliable sources.

In the project **"School of the Future,"** groups develop a concept for a future school. They discuss space, technologies, rules, forms of learning, and the role of the teacher. Artificial intelligence can act as a **"critical expert"** by asking questions such as: **"How will students communicate?", "How will you protect personal data?", "What happens if technology fails?", "How will students learn to cooperate?"** After analyzing the questions, the group improves its concept.

In the project **"Global Problems – Local Solutions,"** students choose a global issue such as climate change, pollution, water scarcity, food waste, digital inequality, or another relevant problem. They study the issue in English, identify how it appears locally, and propose a practical solution for their school or community. Artificial intelligence is used to generate research questions and provide language support, but it does not replace work with sources or group discussion.

An important part of such projects is the presentation. Students should not simply display a prepared product; they must also answer questions from the audience. This reduces the likelihood of mechanically using generated text: if students genuinely understand the content, they should be able to explain it in their own words.

The use of artificial intelligence can also be effectively connected with **formative assessment**. Formative assessment focuses not so much on assigning a final grade as on providing information about students' current level and the next steps in learning. Generative technologies can provide rapid preliminary feedback, particularly when students require additional individual practice.

However, automated feedback should not be treated as a final assessment. Artificial intelligence may misinterpret an answer, place excessive emphasis on formal errors, or suggest stylistic changes that do not correspond to the learning objective. Teachers should therefore explain that digital feedback is a recommendation that needs to be analyzed critically.

The principle **"Feedback – Decision – Revision"** is useful. First, students receive feedback. Then they decide which recommendations to accept, and only after that do they make changes. Ideally, they should be able to explain their decisions: **"I replaced this word because it was repeated three times," "I did not change this sentence because the suggested version changed the meaning," "I added an example because the argument was too general."**

This practice develops metacognitive skills—the ability to understand and regulate one's own learning.

For formative assessment, teachers can use criteria that are clear to students. For oral responses, these may include content, organization, topic-specific vocabulary, grammatical accuracy, fluency, and interaction. For written work, the criteria may include task achievement, structure, argumentation, vocabulary, grammar, and coherence. Artificial intelligence may support student self-assessment according to these criteria, but the final pedagogical judgment remains with the teacher.

The **"Two Strengths and One Next Step"** format is particularly useful. After completing a task, students receive or formulate two strengths of their work and one specific next step. For example: **"I used topic-specific vocabulary and gave an example. Next time, I need to use more linking words."** Such feedback is easier to process than a long list of mistakes and provides a clear direction for improvement.

Artificial intelligence can also be used to prepare self-assessment activities. After a dialogue, students answer questions such as: **"Did I ask follow-up questions?", "Did I explain my opinion?", "Which new expressions did I use?", "Where did I need help?"** Reflection transforms a completed exercise into a conscious learning experience.

An important aspect of generative technology use is the development of learner independence. At first glance, constant access to digital support may appear to make students less independent. This risk does exist when the system is used as a source of ready-made answers. However, when properly organized, it can instead become a tool for self-regulated learning.

For this purpose, students should learn the principle **"Ask for help, not for the answer."** They learn to request a hint, example, explanation, question, or feedback rather than a finished product. For example, instead of **"Write my essay about healthy lifestyle,"** they can use: **"Ask me five questions that will help me plan my essay about healthy lifestyle."** Instead of **"Do this grammar exercise,"** they can ask: **"Explain the rule I need for sentence 3, but do not give me the answer."**

Students can gradually master different levels of digital support. The first level is **explanation**: the system helps the learner understand a rule or word. The second is **a hint**: it indicates the direction toward a solution. The third is

feedback: it analyzes work that has already been completed. The fourth is **simulation**: it creates a situation for practice. The least desirable option is constant use at the **"ready-made answer"** level, because this minimizes students' own cognitive activity.

A simple classroom rule can therefore be introduced: **"Think by yourself first – then ask a classmate or check the material – only then use an AI hint."** This sequence prevents students from developing the habit of immediately turning to technology whenever they encounter even a minor difficulty.

Academic integrity plays a particularly important role. Generative artificial intelligence has significantly complicated traditional understandings of independent work. If a student can obtain a complete essay, translation, or set of answers within seconds, teachers need to reconsider not only rules but also the design of assignments.

A simple prohibition is not always the most effective solution. Students need to understand why certain forms of technology use are unacceptable. If the purpose of an assignment is to assess a student's ability to write an argumentative text independently, transferring the entire task to an AI system makes the assessment meaningless. If the objective is to learn how to edit a text, however, digital feedback may be appropriate.

For every significant assignment, it is therefore advisable to specify the rules for AI use. For example: **"AI is not permitted," "AI may be used only for generating ideas," "AI may be used for language checking after the first draft has been written,"** or **"AI is an intended part of the task, but all prompts and changes must be documented."**

This approach makes expectations transparent and helps develop a culture of responsible technology use.

A simple classification system can also be used. For example, **Level 0** means completing the task entirely without artificial intelligence; **Level 1** allows explanations of terms and rules; **Level 2** allows feedback on the student's own text; and **Level 3** means that artificial intelligence is an intended component of the assignment. Students should always know in advance which mode applies.

For major written or project assignments, it is useful to preserve intermediate versions. Drafts, plans, notes, corrections, and the final version make the actual working process visible. The teacher can assess how the idea developed, while the learner becomes more aware of their own progress.

Another useful method is a short oral defense. After completing written work, the teacher asks several questions about the content: **"Why did you choose this example?", "What does this phrase mean?", "Can you explain your second argument in another way?"** If the student is genuinely the author and understands the text, they will be able to answer. This practice also strengthens the connection between written and spoken language.

When using artificial intelligence, **personal data protection** must also be taken into account. Students should be taught that they should not unnecessarily enter personal information into digital systems, including their full name, address, telephone numbers, passwords, document details, information about other people, or other confidential data. Teachers should likewise avoid uploading documents containing students' personal data to third-party systems without appropriate legal and organizational grounds.

For learning situations, real personal information can easily be replaced with fictional data. A fictional character can be used instead of a student's real biography. An anonymized example can be used instead of actual school information. Developing this habit is part of digital safety.

Students also need to understand the limitations of artificial intelligence. A system does not "know" information in the human sense and does not guarantee that every response is true. It may generate plausible but incorrect facts, invent sources, or provide inaccurate explanations. Critical verification should therefore become an obligatory part of working with AI.

In English lessons, this can be transformed into the learning strategy **"Stop – Check – Compare – Decide."** After receiving an answer, students first pause rather than accepting it automatically. They then check key claims, compare the information with another source or with their own knowledge, and only then decide whether the material can be used.

The **"AI Fact Checker"** activity is especially useful. The teacher provides a short AI-generated text containing several claims. In groups, students classify them into three categories: **"can be confirmed," "requires verification,"** and **"raises doubts."** They then search for evidence in reliable sources and present the results in English.

This activity develops both language and media literacy. Students not only understand the English-language text but also evaluate the quality of the information it contains.

Attention should also be paid to possible **bias in digital systems**. AI responses may reflect common stereotypes, excessive generalizations, or limitations in the underlying data. When discussing cultures, professions, social roles, and other topics, students should learn to notice such features.

For example, the system may be asked to describe a typical scientist, leader, or successful entrepreneur. Students then analyze which characteristics it selected and why, and discuss whether the description contains stereotypical assumptions. This creates opportunities to develop critical thinking and respect for diversity.

The use of artificial intelligence significantly changes the role of the English language teacher. The teacher is no longer the sole source of linguistic information, because explanations, examples, and translations are instantly available to students. However, this does not reduce the importance of the teacher. On the contrary, professional functions that technology cannot fully replace become even more significant.

The teacher defines educational objectives, understands the characteristics of a particular class, recognizes students' emotional states, creates an atmosphere of trust, organizes interaction, motivates learners, evaluates progress over a long period, and makes pedagogical decisions. Artificial intelligence may generate an exercise, but it does not

know the full developmental history of an individual child. It may provide feedback on a text but cannot always determine which feedback will be most useful for that learner at that particular moment.

The modern English language teacher therefore becomes a **designer of educational experiences**. The teacher decides when technology is genuinely necessary and when live conversation, a book, the board, task cards, or group work would be more appropriate. Digital competence is demonstrated not by constant use of artificial intelligence, but by the ability to select the most appropriate tool for a specific pedagogical purpose.

One professional competence is therefore the ability to design **AI-enhanced tasks**—activities in which artificial intelligence expands the possibilities of learning. A good task should have a clear objective, a clearly defined outcome, limits on technology use, the need for independent decision-making, and a reflection stage.

For example, a weak task would be: **"Ask AI to write a story about friendship."** The student receives a ready-made text and performs almost no language work. A more effective task is: **"Write the beginning of a story about friendship yourself. Ask AI to suggest three possible conflicts. Choose one, explain why you selected it, and continue the story in your own words."** Here, the technology provides alternatives, but the key decisions are made by the learner.

Another weak instruction is: **"Ask AI about London and make a presentation."** A more productive version is: **"Choose three places in London that you would recommend to a teenager visiting the city for one day. Use AI to generate questions you need to research. Verify the answers using reliable sources. Create your own route and explain why you selected these places."** The second version involves research, verification, selection, and argumentation.

Thus, the quality of a task can be judged by the number of intellectual actions performed by the student. The more the learner compares, selects, explains, verifies, transforms, and creates, the greater the educational value of using artificial intelligence.

A useful principle for teachers is **"AI before – during – after."** Before the lesson, artificial intelligence can be used to prepare and differentiate materials. During the lesson, it can provide limited support, simulation, or analysis. After the lesson, it can support additional practice, self-assessment, and reflection.

For example, before a lesson on **"Media Literacy,"** the teacher prepares several short information messages at different levels of difficulty. During the lesson, students analyze them, identify indicators of reliability, and discuss the results. After the lesson, each learner receives an individual task: find or create an example of a questionable claim, verify it, and briefly describe the verification process in English.

The gradual introduction of technology is also important. There is no need to build an entire lesson around artificial intelligence from the beginning. Teachers can start with one small activity lasting five to ten minutes—for example, comparing two versions of a sentence, receiving an additional discussion question, or checking the logic of a writing plan. After analyzing the results, the range of applications can gradually be expanded.

This approach helps prevent technological overload and keeps attention focused on the learning objective. It also makes it possible to establish rules for safe and responsible use before moving on to more complex scenarios.

Effective AI integration must also take **technology access** into account. Not all students have equal access to devices and the internet. Therefore, assignments that significantly affect assessment should not make students dependent on their family's technical resources. If a digital tool is an obligatory part of a lesson, the educational institution should ideally provide the necessary conditions or offer an alternative.

Teachers must also be prepared for technical failures. A digital service may be temporarily unavailable, the internet connection may be unstable, or a device may run out of power. A well-designed pedagogical scenario therefore includes a backup option. If the absence of artificial intelligence makes the entire lesson impossible, this indicates excessive dependence on technology.

A promising direction is to combine artificial intelligence with traditional active learning methods. Technology can be effectively integrated into debates, project-based learning, case studies, role-playing, research tasks, storytelling, and problem-based learning.

Before a debate, for example, the system can help generate a list of possible positions, while students independently research the arguments and conduct the discussion. In a case-study approach, artificial intelligence creates the situation, but the group develops the solution. In role-playing, the system may provide character descriptions, while communication takes place between students. In a research task, it helps formulate questions, but the data are verified through sources.

The use of an **AI-generated case study** is particularly productive. The teacher specifies a topic, language level, and educational problem, and the system generates a short case. For example, the school administration plans to ban smartphones during breaks. Some students support the decision, while others consider it excessive. Students read the description, identify the positions of the participants, formulate arguments, and propose a compromise.

Such a task can easily be adapted to different proficiency levels. At A2 level, short sentences and supporting phrases can be used: **"I agree because…", "I think students should…", "In my opinion…"** At B1–B2 levels, students justify their positions, consider possible consequences, and formulate a compromise solution.

Role-playing activities can be supported with **AI-generated role cards**. Each participant receives a position, interests, and limitations. For example, in a **"Planning a School Festival"** scenario, one student represents the administration, another the student council, a third the parents, and a fourth the volunteers. Their task is to agree on a programme. Artificial intelligence can rapidly generate different role cards, but the teacher checks and adapts them for the class.

In debates, the **"AI Devil's Advocate"** format is useful. After a group has formulated its position, the system suggests several counterarguments. Students determine which are genuinely strong and prepare responses. This teaches them to examine an issue from different perspectives.

The **"Human or AI?"** format is also interesting. The teacher prepares several short texts, some written by people and others generated by artificial intelligence. Students' task is not simply to guess authorship, but to analyze the language, structure, specificity, and persuasiveness of the texts. A more important question is then discussed: can the origin of a text be reliably determined from style alone? Such a lesson encourages students to be cautious about simplistic conclusions concerning digital content.

Artificial intelligence can also support **creative activities** in English language teaching. For example, students write the beginning of a story, while the system suggests an unexpected plot twist. The students then continue the story independently. Collaborative storytelling can also be used: the first student writes two sentences, the second continues, artificial intelligence introduces a new condition, and the group must complete the story logically.

Another option is to create a dialogue between characters from different literary works or historical periods. Students first study the characters' features, determine a possible topic of conversation, and create their own dialogue. Artificial intelligence can be used to check logic or suggest additional questions, but it does not replace the creative work.

Creative tasks are especially valuable because they reduce the likelihood that there will be only one "correct" answer. Students have to make decisions, use their imagination, and employ language to express their own ideas.

Artificial intelligence can also help develop **pronunciation** when the technology supports speech recognition and synthesis. Learners can listen to model pronunciation, repeat phrases, compare alternatives, and practise intonation. However, automated pronunciation scores should not become an absolute criterion. English exists in many accent varieties, and the primary goal should be intelligibility and effective communication.

Teachers should avoid creating the impression that only one pronunciation model is "correct." Pronunciation work should focus on intelligibility, distinction between meaningful sounds, stress, rhythm, and intonation.

Individual speaking practice can be particularly helpful for students who are afraid of public responses. The opportunity to practise in a less stressful environment can increase confidence. After several attempts, the learner can move to pair and then group communication. In this way, the digital tool functions as a **bridge to real communication**.

At the same time, teachers must ensure that individual interaction with artificial intelligence does not replace collaboration among students. Communicative competence includes the ability to respond to unpredictable remarks from a real interlocutor, take emotional states into account, manage turn-taking, use non-verbal signals, and construct meaning collaboratively. These elements cannot be fully developed through interaction with an algorithm alone.

Therefore, one of the most effective models is **"AI Practice – Human Interaction – Reflection."** Students first prepare with the help of a digital tool, then apply what they have learned in real interaction, and finally analyze the result.

This cycle can be used with almost any topic. When studying **"Job Interview,"** students first practise answering questions from a virtual interviewer. They then conduct an interview with a classmate. Finally, they analyze which questions were difficult, what vocabulary they used, and what needs improvement.

With the topic **"At the Doctor's,"** learners can first practise necessary expressions in a digital simulation and then perform a pair role-play. With **"Making a Complaint,"** students first analyze examples of polite language and then solve a real communicative problem through dialogue.

It is precisely this combination of technology and human interaction that makes it possible to use the strengths of artificial intelligence without losing the communicative nature of language education.

The practical value of artificial intelligence in English language lessons becomes especially evident when the technology is integrated into a complete pedagogical scenario. Simply using a text generator, chatbot, or voice assistant does not automatically make a lesson modern or effective. Effectiveness depends on how well the selected tool helps students use English more actively, make decisions independently, work with information, analyze errors, formulate their own positions, and apply knowledge in new situations. Methodologically sound AI integration therefore requires a sequence of actions in which each stage has a specific educational function.

A universal algorithm for English language teachers can be formulated as **"Goal – Think – AI Support – Check – Communicate – Create – Reflect."** The first stage, **Goal**, involves defining a specific objective. Students need to understand what exactly they are developing: vocabulary, grammatical accuracy, argumentation skills, listening comprehension, essay writing, or participation in discussion. The second stage, **Think**, requires an initial independent action without artificial intelligence. Students recall known words, formulate ideas, develop a plan, or propose a solution. The third stage, **AI Support**, involves limited digital assistance such as a hint, example, additional question, language explanation, or feedback. The fourth stage, **Check**, focuses on verifying the material received by comparing it with a textbook, other sources, or prior knowledge. The fifth stage, **Communicate**, involves using the language in interaction with classmates and the teacher. The sixth stage, **Create**, requires students to produce their own outcome, such as an oral presentation, text, dialogue, project, poster, presentation, or case solution. The final stage, **Reflect**, enables students to identify what they learned, where difficulties occurred, and which parts of the work they completed independently.

This algorithm helps prevent technology from becoming a substitute for thinking. If students immediately turn to the system and obtain a ready-made result, the learning sequence is effectively reduced to a single action. If digital

support is introduced only after an independent attempt and is followed by verification and application, artificial intelligence becomes part of developmental learning.

Consider a practical lesson model on **"Healthy Lifestyle"** for intermediate-level students. The objective is to develop speaking and argumentation skills using health-related vocabulary. At the beginning of the lesson, the teacher asks: **"What does a healthy lifestyle mean to a teenager?"** Students individually write down five ideas, then compare their answers in pairs and identify the most important aspects.

At the next stage, artificial intelligence is used to generate controversial statements such as: **"Teenagers should never eat fast food," "Schools should have compulsory morning exercises," "Using fitness apps always improves health."** Students do not accept these statements as automatically correct. Instead, they analyze them, choose one for discussion, identify arguments for and against, request an additional question or example from the system if needed, and then conduct mini-debates.

After the discussion, each student writes a short recommendation to a peer entitled **"Three Realistic Ways to Improve Your Lifestyle."** Artificial intelligence may be used only after the draft has been written, for checking language accuracy. At the end of the lesson, students answer reflection questions: **"Which new phrase did I use today?", "Did I change my opinion during the discussion?", "How did AI help me?", "What did I do without AI?"**

Another practical model can be implemented in a lesson on **"Travelling."** The main objective is to develop communicative competence in real-life situations. The lesson begins with a short problem-based case: **"You are travelling abroad, but your suitcase has not arrived at the airport."** Students discuss which phrases they might need to solve the problem.

Artificial intelligence then simulates a dialogue with an airport employee. The student must explain the situation, describe the luggage, ask what will happen next, and provide contact details using fictional information. After individual practice, students perform a pair role-play in which one acts as the passenger and the other as the airport employee. Thus, the virtual simulation functions as preparation for live communication.

The situation can be made more challenging if necessary. For example, the employee may say that the luggage will only be delivered in two days. The student must explain why this creates a problem and request additional assistance. Such variation makes the communicative task more realistic.

In a lesson on **"Media and Information,"** artificial intelligence can be used as an object of critical analysis. The teacher provides two short texts on the same topic. One is based on verified information, while the other is deliberately generated with several questionable claims. Students read both texts and determine which raises more questions.

They then identify factual claims and classify them into categories: **"I can verify this," "I am not sure," "This needs another source."** After checking the claims using reliable sources, groups present their conclusions in English. In this way, the lesson simultaneously develops reading, speaking, functional literacy, and responsible attitudes toward digital content.

Another interesting practical model can be used with the topic **"Future Professions."** Students discuss which professions may change under the influence of automation and artificial intelligence. First, they independently create a list of familiar professions. The system then generates several future scenarios that students must evaluate critically.

For example: **"By 2040, all teachers will be replaced by AI."** Students analyze the statement, identify which teacher functions may realistically change and which require human interaction, and then prepare a short presentation on **"The Profession of the Future I Would Choose and Why."** English language learning is therefore connected with career guidance and critical thinking.

For upper-secondary students, a lesson entitled **"Artificial Intelligence: Opportunities and Risks"** can be organized. At the beginning, students read short opinions about the use of artificial intelligence. They then work in groups to identify advantages and risks, such as **access to information, personalised learning, automation, privacy, misinformation, academic honesty,** and **job transformation**.

Each group then receives a role: **students, teachers, parents, technology companies,** or **school administrators**. Artificial intelligence may generate additional questions for each position, but students independently construct their arguments. The activity concludes with a round-table discussion in English. Such a lesson not only allows students to discuss the technology itself but also demonstrates a model of its responsible use.

For younger and lower-secondary learners, scenarios should be simpler and provide more explicit support. For example, when studying vocabulary on **"Animals,"** artificial intelligence can generate short riddles: **"I am a large animal. I live in Africa. I have a long trunk. Who am I?"** Students guess the animal and then create similar descriptions themselves.

With the topic **"Food,"** the **"AI Restaurant"** game can be used. The system provides a menu, and the student must place an order, ask about the ingredients, and request the bill. After that, students work in pairs to create their own café or restaurant. Artificial intelligence increases the variety of possible situations, while the main speaking practice takes place between students.

Generative technologies can also become tools for active learning in **grammar lessons**. For example, when studying the First Conditional, the teacher presents the situation: **"Our school wants to reduce plastic waste."** Students create sentences such as: **"If students bring reusable bottles, we will use less plastic."** Artificial intelligence then generates several environmental problems, and students formulate their own solutions.

For the Second Conditional, imaginary situations can be used: **"What would you do if you could change one school rule?", "What would you do if you could live in another country for a year?", "What would happen if**

people stopped using cars for one week?" Such tasks allow students to use grammatical structures in meaningful contexts.

When studying modal verbs, tasks involving rules and recommendations are effective. For example, in the topic **"Digital Safety"**: **"Students must protect their passwords," "You should check information before sharing it," "You mustn't post another person's private photo without permission."** Artificial intelligence can generate digital-safety scenarios, while students formulate appropriate recommendations.

When studying verb tenses, the **"AI Timeline"** technique can be used. The system generates a short biographical or event-based story, and students determine why a particular tense has been used. They then transform the text by changing the time perspective. For example, Present Simple can be changed into Past Simple, after which students explain what linguistic changes occurred.

Another important area is work with **higher-level vocabulary**. Artificial intelligence can provide not only translations but also the semantic environment of a word: synonyms, antonyms, common collocations, contextual examples, and differences between closely related concepts. For example, when working with the words **"problem," "issue,"** and **"challenge,"** students compare contexts and determine when each word sounds most natural.

The **"Which Word Fits Best?"** format is useful. The system provides several sentences and three words with similar meanings. Students choose the most appropriate word and explain their decision. Artificial intelligence then provides feedback, which students compare with their own explanation.

Another technique is **"Vocabulary Upgrade."** Students receive a simple text containing frequently repeated words and are asked to make the language more varied by using the vocabulary they have learned. After independent revision, they can obtain an additional AI-generated version and compare the solutions.

This format is especially useful when teaching academic and formal English. Students gradually learn the differences between conversational and formal expressions and develop the ability to select language according to audience and purpose.

Artificial intelligence can also serve as an additional resource for **exam preparation**. It can generate practice questions, texts, speaking topics, and writing tasks. However, it is important to maintain alignment with official assessment criteria and not to treat automatically generated material as fully equivalent to authentic examination content.

Teachers can use the technology to create additional versions of similar tasks after students have already studied the main format. For example, if learners are practising an **opinion essay**, a generative system can create several topics at approximately the same level of difficulty. This gives students an opportunity to practise the same structure with varied content.

For preparation for the speaking component of an examination, a virtual interlocutor can ask questions, request clarification, and introduce additional topics. However, teachers should explain that AI-generated evaluation is not official and should only be treated as general guidance.

The use of artificial intelligence in **homework** also deserves attention. Homework traditionally involves independent work, but it is precisely in this context that teachers have the least control over how the final result was produced. Assignments should therefore be designed so that mechanically obtaining a ready-made answer does not give students a significant advantage.

Instead of the task **"Write an essay about your favourite book,"** students can be asked: **"Choose a book you have read. Write three personal reactions to it. Ask AI to suggest one question that challenges your opinion. Answer the question in your own words and explain whether it changed your view."** Here, personal experience and individual reflection form the basis of the assignment.

Instead of **"Prepare information about an English-speaking country,"** a research-based format can be used: **"Choose one fact about the country that surprised you. Verify it using two sources. Explain why it was unexpected and prepare one question for the class."** This format requires analysis rather than copying.

Maintaining an **AI Learning Diary** can also be a useful homework activity. Students periodically record why they used a digital assistant, what prompt they entered, what result they received, what they checked, and what they learned. The entries can be very brief, but they help develop a habit of conscious and purposeful interaction with technology.

For example: **"I used AI to practise questions in the Past Simple. It gave me five questions. I answered them and noticed that I often forgot did in questions. I corrected the mistakes."** Such a diary makes the learning process visible.

When organizing lessons, it is important to recognize that artificial intelligence can amplify both the strengths and weaknesses of teaching practice. If an assignment initially requires only mechanical reproduction of information, technology will allow it to be completed even faster without ensuring deep learning. If, however, the task is built around analysis, discussion, creativity, and problem-solving, artificial intelligence can expand the number of possible scenarios and support individual progress.

One of the key conditions for effective use is therefore changing the nature of questions. Instead of **"What is…?"** and **"Write about…"**, increasing importance should be given to questions such as **"Why?", "How do you**

know?", "Which option is better and why?", "What would you change?", "How can you verify this?", "What is your own position?"

The more difficult it is to transfer a question to an algorithm without genuine thought, the more likely it is that the student will participate meaningfully in the learning process. Several pedagogical criteria can be used to evaluate the effectiveness of artificial intelligence. The first is **language activity**. Technology should result in an increase in the amount of reading, writing, speaking, or listening performed by the student.

The second criterion is **cognitive activity**. Students should analyze, compare, verify, select, and justify rather than simply copy a ready-made answer. The third criterion is **independence**. After working with a digital tool, learners should gradually become capable of performing similar tasks with less support.

The fourth criterion is **the quality of communication**. The use of artificial intelligence should contribute to more meaningful interaction with the teacher and classmates rather than replace it.

The fifth criterion is **safety and academic integrity**. Students should understand the boundaries of acceptable use, avoid disclosing personal data, and be able to explain the role of technology in their work.

The sixth criterion is **alignment with the learning objective**. If the same result can be achieved more simply and effectively without a digital tool, its use is not necessary.

After conducting an AI-enhanced lesson, it is useful for the teacher to ask several questions: Did students' speaking activity increase? Who performed the main intellectual work—the student or the system? Did students have an opportunity to make decisions independently? Was information verification included? Did real communication take place? Were students able to explain what they had learned?

The answers to these questions help gradually improve teaching methodology.

For the systematic integration of artificial intelligence into English language teaching, several levels can be identified. At the first level, technology is used mainly by the teacher for preparing materials. Students interact with it very little or not at all. This is the safest starting model.

At the second level, artificial intelligence is used by students within strictly structured tasks. The teacher provides a ready-made prompt and determines the sequence of actions.

At the third level, students formulate prompts independently within a given learning objective and explain why they chose a particular format.

At the fourth level, artificial intelligence becomes part of project and research activities in which students themselves determine at which stage digital support is genuinely necessary.

The transition between these levels should be gradual and depend on students' age, digital literacy, and readiness to take responsibility.

For younger learners, tasks fully organized by the teacher are preferable. For example, the teacher enters the prompt and shows the class the generated result. Students compare alternatives, identify words, or choose an appropriate answer. This enables learners to become familiar with the possibilities of artificial intelligence without having to work independently with a digital service.

At the lower-secondary level, teachers can introduce ready-made and safe scenarios such as a speaking simulator, language hints, comparison of alternatives, or simple text checking. Older students can work with more complex formats such as fact-checking, argument evaluation, research tasks, projects, and independent prompt design.

The professional development of the teacher is also of great importance. Effective use of artificial intelligence requires not so much advanced technical knowledge as a pedagogical understanding of the technology. Teachers need to determine which tasks can be delegated to a digital assistant and which should remain exclusively human activities.

Teachers should be familiar with the principles of prompt design. A high-quality pedagogical prompt usually includes a role, objective, context, student level, response format, and limitations. For example: **"Act as an English speaking partner for a B1 student. The topic is environmental problems. Ask one question at a time. After each answer, give one short language tip, but do not rewrite the student's answer."**

Such wording is much more useful than the general prompt **"Practise English with me."**

Teachers should also be able to check generated materials for factual accuracy, natural language use, age appropriateness, and alignment with the educational programme. Automatically generated content should never be transferred directly into a lesson without review.

Another aspect of professional competence is the ability to explain the limitations of technology to students in simple language. Learners should understand that artificial intelligence can make mistakes, is not an authoritative source in itself, and can sometimes produce convincing but unreliable information.

Particular attention should be paid to students' emotional attitudes toward artificial intelligence. Some learners may perceive the technology as "all-knowing," which can reduce confidence in their own knowledge. Teachers should therefore promote the idea that AI is a useful tool, but one that does not possess human experience, responsibility, or pedagogical understanding.

It is useful to show students examples of AI errors. When learners see that the system can make mistakes, they begin to treat its responses more critically and are less likely to regard the digital tool as an absolute authority.

At the same time, it is important not to create an exclusively negative attitude toward technology. The purpose of education is not to make students afraid of technology, but to develop their ability to use it consciously and responsibly. Learners should understand both its advantages and its limitations.

In English language teaching, it is particularly important to maintain a balance between technological development and the humanistic orientation of education. Language is not learned only for the sake of producing correct grammatical structures. It is a means of personal expression, communication, understanding other people, cultures, and the world. Therefore, artificial intelligence should strengthen rather than weaken the human dimension of the lesson.

If a digital tool enables a shy student to prepare for a conversation and participate more confidently, its use is justified. If it helps the teacher create material for discussion and increase classroom participation, the technology is useful. However, if students spend most of the lesson silently interacting with screens instead of communicating, the methodological scenario should be reconsidered.

Collaborative work is especially important. Artificial intelligence can be used as a **"third participant"** in group activities. For example, a group develops a solution to a problem and asks the system to suggest an alternative. Students then compare their own solution with the AI-generated one and decide which is better.

This format encourages dialogue within the group. The focus of discussion is not the digital response itself, but its evaluation.

The **"Challenge the AI"** technique can also be used. Artificial intelligence formulates a position on a controversial issue, and students must find at least three arguments showing why the position may be incomplete or incorrect. For example: **"Online learning is always more effective than classroom learning."** Students identify exceptions, conditions, and counterarguments.

Another technique is **"Teach the AI."** Students receive an incorrect or oversimplified explanation of a grammar rule and must correct it. This reversal of roles increases responsibility and interest because the learner does not simply receive an explanation but becomes the expert.

For example, students may be given the task: **"AI says: We always use 'will' after 'if' in the first conditional. Is this correct? Explain."** They analyze the rule and provide examples. Such tasks are effective for developing conscious grammatical competence.

In creative work, the format **"AI Gives the Constraint"** can be useful. For example, students write a story while artificial intelligence generates an unexpected condition: **"The main character cannot use a phone," "The story must end at a train station," "One character knows a secret."** Students then continue the text. The digital tool provides the stimulus, while the content is created by the learners.

To develop spontaneous speaking, teachers can use **"Random AI Question."** At the end of a topic, the system generates an unexpected question connected with the vocabulary studied. Students receive thirty seconds to prepare and then answer. This helps develop flexibility in spoken communication.

In group work, an **"AI Problem Box"** can be organized. Artificial intelligence generates several problem situations, groups randomly select one, and within a limited time they develop a solution in English.

For example: **"Your class has money for only one new school project. Some students want a sports area, others want a reading space, others want a technology club. Find a compromise."** Students distribute roles, discuss the issue, and present their solution.

Such activities are particularly valuable for developing functional English because language is used as a tool for action.

The further development of artificial intelligence will inevitably influence the ways foreign languages are learned. Students can already obtain translations, explanations, and examples instantly, so the value of simply memorizing information is gradually changing. Increasing importance is being placed on the ability to use language consciously, understand context, work critically with information, express one's own ideas, and interact with other people.

This means that English language teaching should increasingly focus on productive activity. Students need not only to know a word but also to choose it appropriately in a particular situation; not only to understand a rule but also to apply it in communication; not only to read a text but also to evaluate its reliability; not only to write a grammatically correct paragraph but also to express their own position in it.

Artificial intelligence can significantly support this transition if it is used to expand practice rather than reduce expectations.

The development of **AI literacy** is becoming increasingly important. For students, AI literacy includes understanding what the system can and cannot do, formulating meaningful prompts, checking responses, protecting personal information, maintaining academic integrity, and recognizing personal responsibility for the final result.

In English language lessons, AI literacy can be developed naturally through language activity. Students formulate prompts in English, analyze responses, explain errors, compare information, and discuss ethical issues. English therefore becomes both the subject of learning and a tool for digital learning.

Another important outcome is the development of **metacognitive competence**. Students begin to understand more clearly how they learn, what kind of support they actually need, and which strategies work best. One learner may discover that it is useful to write a text independently first and then receive feedback. Another may benefit more from speaking practice before a task. A third may use artificial intelligence to generate examples containing new vocabulary.

Gradually, students learn to select a tool according to their own educational needs.

This is particularly important for developing lifelong learning skills. After leaving school, students will encounter new digital technologies, professional requirements, and the need to acquire knowledge independently.

Experience in the conscious use of artificial intelligence in English language lessons can therefore become part of a broader capacity for lifelong learning.

At the same time, schools should preserve the value of independent intellectual effort. The convenience of technology should not lead students to believe that every difficult task should be automated. Learners need to understand that development occurs precisely through effort: when a person recalls a word, formulates a sentence, searches for an argument, corrects an error, or tries to express an idea more accurately.

If artificial intelligence removes all of these actions, it also removes part of the learning process. A good pedagogical scenario therefore uses AI not to eliminate difficulty, but to create **productive difficulty**—a level of challenge that students can overcome with appropriate support.

In this context, the principle of gradually removing digital support is appropriate. For example, at the first stage, a student completes a dialogue with AI-generated hints. At the second stage, the learner receives only a list of key expressions. At the third stage, the student conducts the conversation independently. Such a sequence demonstrates genuine growth in competence.

The same principle can be applied to writing. At first, the system asks planning questions; later, it provides only assessment criteria; finally, the student writes without support. If the skill has genuinely developed, the need for external assistance should gradually decrease.

The question of measuring results is also important for teachers. The effectiveness of artificial intelligence cannot be evaluated solely on the basis of student interest. The novelty of a digital tool may create initial motivation, but sustainable pedagogical results must be visible in the quality of language activity.

Teachers can monitor changes in active vocabulary, the complexity of oral responses, independence in writing, the number of errors students correct themselves, and their ability to argue and verify information. It is also useful to compare work completed with different levels of support.

For example, at the beginning of a learning period, students can record a one-minute oral response without AI support. After several weeks of structured practice, they complete a similar task again. Fluency, coherence, use of topic-specific vocabulary, and confidence can then be compared.

In writing, the first and final drafts can be compared, with attention paid to the improvements the learner made independently after receiving feedback. This provides a more meaningful picture of progress than simply counting the number of completed digital exercises.

The motivational dimension should also be considered. Artificial intelligence can increase interest through interactivity, variety, and personalization. Students can work with topics that genuinely interest them and receive immediate responses. However, motivation will remain sustainable only when learners experience their own progress.

If technology constantly produces perfect answers, students may instead begin to feel less competent. The system should therefore help learners improve their own results rather than display an unattainable alternative.

A useful pedagogical formula is: **“AI does not do it better instead of you; it helps you do it better yourself.”** This is the understanding that should be developed among students.

The use of artificial intelligence also requires cooperation with parents. Particularly in primary and lower-secondary school, it is useful to explain why the technology is being used in learning, what rules have been established, and why teachers do not allow homework to be generated entirely by AI.

Parents may mistakenly view AI either as a universal educational tool or as a threat that should be completely prohibited. Schools should promote a more balanced approach: technology can be useful when applied appropriately, but it requires supervision, critical thinking, and clear rules.

Teachers can provide parents with simple recommendations: do not submit a ready-made generated text as the child’s own work; discuss the quality of the information obtained; pay attention to personal data protection; and encourage the child to make an independent attempt before turning to digital assistance.

It is useful for schools to develop common rules for the use of artificial intelligence. If every teacher has completely different requirements, students may find it difficult to understand what is acceptable. A shared policy can include principles of transparency, safety, academic integrity, information verification, and age appropriateness.

At the same time, the rules should not be exclusively prohibitive. They should explain when AI is genuinely useful—for practice, idea generation, receiving hints, language feedback, and analysis.

Particular attention should be given to the principle of **authorial responsibility**. Regardless of whether artificial intelligence was used, the student remains responsible for the final product. Learners should understand the content, be able to explain it, and verify its accuracy.

For the English language teacher, this means increasingly assessing not only the text as a product but also the student’s ability to interact with it. If a learner submits a flawless essay but cannot orally explain the meaning of the expressions used, questions arise about the independence of the work. Therefore, combining written and oral forms of assessment becomes particularly relevant.

A short reflective line can also be added to an assignment: **“AI use: none / vocabulary help / grammar feedback / idea generation / other.”** Such transparency reduces tension around the technology and encourages responsible use.

Inclusivity remains another important area. Artificial intelligence can provide additional support to students who need more time, simplified explanations, repetition, or an alternative way of presenting information. For example, a complex instruction can be reformulated in simpler English or divided into several steps.

However, the use of AI should not result in lower expectations for the learner. Support should help the student achieve the common learning objective rather than exclude them from full participation in language activity.

Teachers can use the principle **"same goal – different support."** All students develop the same skill, but they receive different levels of scaffolding. One learner works without prompts, another uses a list of expressions, while a third receives guiding questions for constructing an answer. Artificial intelligence makes it possible to create such variations quickly.

For highly motivated and advanced students, the technology can be used to increase complexity. For example, the system can provide additional counterarguments, more advanced vocabulary, texts written in an academic style, or unusual communicative conditions. In this way, differentiation occurs not only through simplification but also through enrichment and greater depth.

In the future, artificial intelligence may become one of the factors supporting a transition from a standardized lesson to a more flexible educational environment. However, this transition requires a high level of professional culture from the teacher. The more possibilities technology provides, the more important it becomes to select only those that have genuine educational value.

Teachers do not need to use AI in every lesson. Sometimes the best choice remains reading a book, talking in a circle, working with cards, handwriting, playing a game, or conducting a discussion without digital devices. Innovation does not mean the constant presence of technology; it means making informed choices.

If artificial intelligence becomes part of an English language lesson, it should meet at least one of the following conditions: increase language practice, provide differentiated support, create a realistic communicative situation, provide material for analysis, help students receive feedback, or expand opportunities for creative and research activity.

If none of these effects is achieved, the digital tool may be merely an additional element that does not improve the quality of learning.

Ultimately, the effectiveness of artificial intelligence depends on the teacher's pedagogical position. If technology is regarded merely as a faster way to obtain materials, its potential is only partially realized. If, however, it is integrated into a system of developmental, communicative, and research-oriented tasks, artificial intelligence can become a significant resource for modern language education.

The English language teacher plays a key role in this system. The teacher sets the direction, defines the boundaries, creates conditions for safe practice, and teaches students to ask questions, doubt, verify, argue, and make decisions. It is the teacher who transforms technological possibility into educational value.

Conclusion

The use of artificial intelligence in English language lessons creates significant opportunities for renewing the content and organization of the educational process. Generative technologies can support the development of all major language skills, create diverse communicative situations, provide additional language practice, adapt materials to students' proficiency levels, provide feedback, and help teachers design differentiated tasks.

The potential of artificial intelligence for developing speaking skills is especially valuable. Virtual dialogues and role-playing scenarios allow students to practise repeatedly in a variety of situations, reduce the language barrier, and gradually increase confidence. However, the greatest effect is achieved only when digital practice is followed by real communication with classmates and the teacher.

In writing, artificial intelligence is most appropriately used as a tool for feedback, planning, and editing. It can help students identify weaknesses, generate questions that clarify their ideas, and draw attention to errors. At the same time, generating a complete text on behalf of the learner does not contribute to the development of writing competence and creates risks related to academic integrity.

In reading instruction, artificial intelligence expands opportunities for adapting texts and creating questions, but its use for developing critical thinking has particular pedagogical significance. Students should not merely receive information; they should verify it, compare sources, identify questionable claims, and understand that automatically generated answers may contain inaccuracies.

The use of artificial intelligence in listening instruction makes it possible to vary communicative situations, speech rate, and the level of difficulty of materials. At the same time, the main objective remains unchanged: developing the ability to understand authentic spoken English and respond to it in communication.

The technology has considerable potential in project-based, research-oriented, and problem-based activities. Artificial intelligence can suggest ideas, questions, scenarios, and language support, but factual analysis, decision-making, argumentation, and the creation of the final product should remain the responsibility of the learner.

The role of the teacher also changes significantly. In an environment where digital information is readily available, the teacher becomes not only a source of knowledge but also a designer of the educational environment, an organizer of interaction, a mentor, an expert, and a guide in matters of digital safety. Professional competence now includes the ability to formulate high-quality prompts, verify materials, establish acceptable limits for AI use, and design tasks that preserve the active role of the learner.

One of the key conditions for the effective integration of artificial intelligence is **pedagogical appropriateness**. Technology should not be used simply to demonstrate innovation; it should solve a specific learning problem. If it does not strengthen students' linguistic, cognitive, or communicative activity, its use is not necessary.

The principle of independence is equally important. Students should first attempt to solve a task on their own and only then use digital support. Artificial intelligence should provide a hint, question, example, or feedback rather than completely remove the need to think.

Academic integrity and transparency are also essential. Students should understand the difference between acceptable support and the substitution of independent work. Clear rules, documentation of AI use, preservation of drafts, and oral defense help develop a responsible attitude toward technology.

Information safety is another necessary component. Artificial intelligence should not be used without understanding the risks related to personal data, inaccurate information, and possible bias. Therefore, English language education in a digital environment should simultaneously develop media literacy and AI literacy.

The most promising model is one in which artificial intelligence complements rather than replaces human interaction. English remains primarily a means of human communication. Digital tools should therefore help students enter dialogue more confidently, express ideas more precisely, understand different perspectives, and use language to solve real-life problems.

It can therefore be concluded that artificial intelligence can become an effective pedagogical resource only when it is used consciously and in a methodologically sound way. Its educational value is determined not by the number of generated texts or completed digital tasks, but by the extent to which students become more independent, critically minded, communicatively active, and capable of using English consciously.

The future of English language teaching is not about choosing between the teacher and artificial intelligence, but about creating a reasonable interaction between the teacher, the learner, and digital technologies. In such a system, the teacher retains the leading role, artificial intelligence functions as an additional intellectual tool, and the learner remains the central agent of the educational process. This approach makes it possible to combine the advantages of modern technologies with the fundamental values of education: independent thinking, responsibility, creativity, cooperation, and personal development.

References

1. UNESCO. *Guidance for Generative AI in Education and Research.* Paris: UNESCO, 2023.
2. UNESCO. *AI Competency Framework for Teachers.* Paris: UNESCO, 2024.
3. UNESCO. *AI Competency Framework for Students.* Paris: UNESCO, 2024.
4. Council of Europe. *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Companion Volume.* Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2020.
5. OECD. *Digital Education Outlook 2023: Towards an Effective Digital Education Ecosystem.* Paris: OECD Publishing, 2023.
6. European Commission. *Ethical Guidelines on the Use of Artificial Intelligence and Data in Teaching and Learning for Educators.* Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2022.
7. Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. *Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning.* Boston: Center for Curriculum Redesign, 2019.
8. Luckin, R., Holmes, W., Griffiths, M., & Forcier, L. *Intelligence Unleashed: An Argument for AI in Education.* London: Pearson, 2016.
9. Selwyn, N. *Should Robots Replace Teachers? AI and the Future of Education.* Cambridge: Polity Press, 2019.
10. Kohnke, L., Moorhouse, B. L., & Zou, D. "ChatGPT for Language Teaching and Learning." *RELC Journal*, 2023.
11. Kasneci, E., Sessler, K., Küchemann, S., et al. "ChatGPT for Good? On Opportunities and Challenges of Large Language Models for Education." *Learning and Individual Differences*, 2023.
12. Tlili, A., Shehata, B., Adarkwah, M. A., et al. "What If the Devil Is My Guardian Angel: ChatGPT as a Case Study of Using Chatbots in Education." *Smart Learning Environments*, 2023.
13. Hockly, N. "Artificial Intelligence in English Language Teaching: The Good, the Bad and the Ugly." *RELC Journal*, 2023.
14. Godwin-Jones, R. "Emerging Spaces for Language Learning: AI Bots, Intelligent Assistants, and Automated Writing Evaluation." *Language Learning & Technology*, 2021.
15. Warschauer, M., & Healey, D. "Computers and Language Learning: An Overview." *Language Teaching*, 1998.
16. Chapelle, C. A. *Computer Applications in Second Language Acquisition: Foundations for Teaching, Testing and Research.* Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
17. Beatty, K. *Teaching and Researching Computer-Assisted Language Learning.* London: Routledge, 2013.
18. Dudeney, G., Hockly, N., & Pegrum, M. *Digital Literacies.* Harlow: Pearson Education, 2013.
19. Harmer, J. *The Practice of English Language Teaching.* Harlow: Pearson Education, 2015.
20. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. *Approaches and Methods in Language Teaching.* Cambridge: Cambridge University Press, 2014.

АҒЫЛШЫН ТІЛІН ҮЙРЕТУДЕ ОЙЫН ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Иржанова Диана Азаматовна
Алматы облысы Қарасай ауданы Қаскелең қаласы
«Алматы облысы білім басқармасының Қарасай ауданы бойынша білім бөлімі»
мемлекеттік мекемесінің «В.Г. Белинский атындағы орта мектеп-гимназиясы»
коммуналдық мемлекеттік мекемесі
Ағылшын тілі пән мұғалімі

Аннотация. Мақалада ағылшын тілін оқыту үдерісінде ойын технологияларын қолданудың педагогикалық маңызы мен тиімділігі қарастырылады. Шетел тілін меңгеру барысында білім алушының оқу мотивациясын арттыру, тілдік кедергіні төмендету, сөздік қорын молайту, сөйлеу белсенділігін дамыту және алған білімін практикалық жағдайда қолдануға үйрету маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Осы тұрғыдан ойын технологиялары білім алушыны оқу әрекетінің белсенді қатысушысына айналдыратын, жағымды психологиялық ахуал қалыптастыратын және тілдік материалды табиғи қарым-қатынас жағдайында меңгеруге мүмкіндік беретін тиімді педагогикалық құрал ретінде сипатталады. Мақалада лексикалық, грамматикалық, фонетикалық, коммуникативтік, рөлдік, қимыл-қозғалыс және цифрлық ойындардың ағылшын тілі сабағындағы мүмкіндіктері талданады. Ойындарды сабақ мақсатына сәйкес таңдау, білім алушылардың жас және тілдік ерекшеліктерін ескеру, ойын мен оқу міндетінің өзара байланысын қамтамасыз ету мәселелеріне назар аударылады. Сонымен қатар ойын технологияларының тыңдалым, айтылым, оқылым және жазылым дағдыларын кешенді дамытудағы рөлі көрсетіледі. Ойын әрекетін жүйелі әрі мақсатты ұйымдастыру білім алушылардың ағылшын тілін үйренуге қызығушылығын күшейтіп, өз ойын еркін жеткізуіне, топта жұмыс істеуіне, шығармашылық және сыни ойлау қабілеттерінің қалыптасуына ықпал ететіні негізделеді.

Түйін сөздер: ағылшын тілі, ойын технологиясы, шетел тілін оқыту, коммуникативтік дағды, оқу мотивациясы, сөздік қор, тілдік ойын, рөлдік ойын, белсенді оқыту, цифрлық ойын.

Ағылшын тілін оқытудың негізгі мақсаты білім алушыға белгілі бір көлемдегі сөздер мен грамматикалық ережелерді меңгерту ғана емес, сол білімді нақты қарым-қатынас барысында еркін әрі орынды қолдана алатын тілдік тұлға қалыптастырумен байланысты. Тілді үйренуші ағылшын тілінде ақпаратты түсініп, өз ойын жеткізіп, сұрақ қойып, пікір алмасып, күнделікті және оқу жағдайларында қарым-қатынас жасай алуы қажет. Алайда шетел тілін меңгеру үдерісінде білім алушылардың барлығы бірдей белсенділік таныта бермейді. Кейбір білім алушылар қате айтудан қорқады, кейбіреулері жаңа сөздерді есте сақтауда қиындық көреді, енді біреулер грамматикалық құрылымдарды білсе де, оларды ауызша сөйлеуде қолдануға қиналады. Мұндай жағдайда мұғалімнің міндеті – білім алушыға тілдік материалды меңгеруге мүмкіндік беретін ғана емес, оны қолдануға ынталандыратын тиімді оқыту ортасын қалыптастыру.

Осындай педагогикалық міндеттерді шешуде ойын технологияларының мүмкіндігі мол. Ойын – білім алушының табиғи белсенділігіне негізделген әрекет. Ойын кезінде адам белгілі бір мақсатқа жетуге ұмтылады, шешім қабылдайды, басқалармен әрекеттеседі, ережені сақтайды, ақпаратты есте сақтайды және оны қажетті сәтте қолданады. Сондықтан ойын элементтерін шетел тілін оқыту мазмұнымен байланыстыру оқу материалын әрекет арқылы меңгеруге мүмкіндік береді. Ағылшын тілі сабағында дұрыс ұйымдастырылған ойын көңіл көтерудің қарапайым құралы емес, нақты дидактикалық міндетті шешуге бағытталған педагогикалық технология болып табылады.

Ойын технологиясының маңызды ерекшелігі – білім алушының сабаққа эмоционалдық қатынасын өзгертуі. Дәстүрлі тапсырмада білім алушы «дұрыс жауап беруім керек» деген психологиялық қысымды сезінуі мүмкін. Ал ойын барысында оның назары тек дұрыс жауапқа емес, ойын мақсатына, тапсырманы орындауға, командаға көмектесуге немесе белгілі бір мәселені шешуге бағытталады. Нәтижесінде тілдік әрекет табиғи сипат алып, қателесуден қорқу деңгейі төмендейді. Әсіресе ағылшын тілінде сөйлеуге сенімсіз білім алушылар үшін мұндай орта аса маңызды. Ойын барысында олар қысқа жауаптан бастап, біртіндеп сөйлем, диалог және шағын монолог құруға көшеді.

Шетел тілін үйретуде мотивацияның орны ерекше. Білім алушы тіл үйренудің мақсатын түсінгенімен, бірсарынды жаттығулардың жиі қайталануы оның қызығушылығын төмендетуі ықтимал. Ойын технологиялары оқу әрекетіне жаңалық, қозғалыс, таңдау, жарыс, белгісіздік және шығармашылық элементтерін енгізеді. Мысалы, сөздерді жай ғана жаттаудың орнына оларды табу, сәйкестендіру, сипаттау, топтастыру немесе жасырылған сөзді анықтау ұсынылса, білім алушы сол лексиканы бірнеше рет қолданғанын байқамай да қалуы мүмкін. Бұл қайталауды механикалық әрекеттен мағыналы әрекетке айналдырады.

Ойынның тиімділігі оның сабақтағы нақты мақсатпен байланысына тәуелді. Мұғалім кез келген қызықты ойынды ағылшын тілі сабағына енгізе бермеуі керек. Ойын қандай тілдік дағдыны дамытатыны, қандай сөздер немесе грамматикалық құрылымдар қолданылатыны, білім алушы ойын соңында қандай нәтижеге жететіні алдын ала анықталғаны жөн. Егер ойын сабақтың мақсатына қызмет етпесе, ол уақытты тиімді пайдалануға кедергі келтіруі мүмкін. Сондықтан педагог үшін «Бұл ойын қызықты ма?» деген сұрақпен қатар «Бұл ойын білім алушыға нені үйретеді?» деген сұрақ маңызды.

Ағылшын тілі сабақтарында ойын технологиясын қолданудың кең таралған бағыттарының бірі – лексикалық ойындар. Жаңа сөздерді меңгеру шетел тілін үйренудің негізгі құрамдас бөлігі болғанымен, сөздерді жеке тізім ретінде жаттау әрдайым тұрақты нәтиже бере бермейді. Сөздің мағынасын түсіну, оның айтылуын меңгеру, контексте қолдану және белгілі бір уақыттан кейін қайта еске түсіру қажет. Ойын осы әрекеттердің барлығын бір тапсырма аясында ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

Мысалы, «Guess the Word» ойынында бір білім алушы белгілі бір сөзді атамай сипаттайды, қалғандары оны табуға тырысады. Егер берілген сөз «teacher» болса, білім алушы «This person works at school. This person helps students learn» тәрізді сипаттамалар бере алады. Мұндай қарапайым ойынның өзінде бірнеше маңызды дағды қалыптасады. Білім алушы сөздің мағынасын түсінеді, бұрын меңгерген лексиканы белсенді қолданады, сөйлем құрайды және басқа білім алушылардың айтқанын тыңдайды. Ең маңыздысы – белгісіз немесе ұмытылған сөздің орнына басқа сөздерді пайдаланып ойын түсіндіру дағдысы дамиды. Бұл шынайы қарым-қатынаста өте қажетті коммуникативтік стратегия.

«Memory Game» ойыны да лексикалық материалды бекітуге тиімді. Мұғалім суреттер мен сөздер жазылған карточкаларды пайдаланып, білім алушыларға сәйкес жұптарды табуды ұсына алады. Бастапқы деңгейде бұл сөз бен суретті сәйкестендіру түрінде жүргізілсе, жоғарырақ деңгейде сөз бен анықтаманы, сөз бен синонимді, етістік пен оның өткен шақ формасын немесе сөз бен мысал сөйлемді сәйкестендіруге болады. Осылайша бір ойынның құрылымын білім алушылардың тілдік деңгейіне қарай күрделендіруге мүмкіндік бар.

«Word Chain» ойыны сөздік қорды белсендіруге көмектеседі. Бір білім алушы белгілі бір тақырыпқа қатысты сөз айтады, келесі білім алушы сол тақырыптағы басқа сөзді қосады. Мысалы, «Food» тақырыбында: apple – bread – cheese – rice – milk және т.б. Жоғары сыныптарда тапсырманы күрделендіріп, әр сөзбен сөйлем құрау немесе алдыңғы білім алушылар айтқан сөздердің барлығын ретімен қайталау талап етілуі мүмкін. Бұл есте сақтау қабілетін ғана емес, зейінді және тілдік жылдамдықты да дамытады.

Грамматиканы оқытуда да ойын технологияларын тиімді пайдалануға болады. Грамматикалық материал білім алушыларға көбіне күрделі ережелер мен жаттығулар жиынтығы ретінде қабылдануы мүмкін. Егер грамматикалық құрылым белгілі бір жағдаятта қолданылса, білім алушы оның коммуникативтік қызметін жақсы түсінеді. Мысалы, Past Simple тақырыбын меңгеруде білім алушыларға тек етістіктерді өткен шаққа қою тапсырмасының орнына «Yesterday Detective» ойынын ұйымдастыруға болады. Бір білім алушы кеше не істегені туралы бірнеше сөйлем айтады, олардың біреуі жалған болады. Қалған білім алушылар сұрақтар қою арқылы жалған ақпаратты анықтауға тырысады: «Did you go to the cinema?», «Who did you go with?», «What did you watch?» Мұнда грамматикалық құрылым нақты коммуникативтік мақсат үшін бірнеше рет қолданылады.

Present Continuous тақырыбында «What Are They Doing?» ойыны нәтижелі. Бір білім алушы белгілі бір әрекетті қимылмен көрсетеді, қалғандары «You are swimming», «You are cooking», «You are reading a book» деп болжам жасайды. Бұл әдіс бастауыш және орта буын білім алушылары үшін тиімді, өйткені тілдік материал қозғалыспен және визуалды бейнемен байланысады. Мұндай байланыс ақпараттың есте сақталуын жеңілдетеді.

Шартты сөйлемдерді меңгеру кезінде «What Would You Do If…?» ойынын қолдануға болады. Мұғалім немесе білім алушылар түрлі жағдаяттар ұсынады: «What would you do if you found a wallet in the street?», «What would you do if you could travel anywhere in the world?», «What would you do if you became a school principal for one day?» Білім алушылар жауап беріп қана қоймай, бір-бірінің пікіріне сұрақ қоя алады. Нәтижесінде грамматикалық құрылым жеке жаттығу шеңберінен шығып, пікір білдіру құралына айналады.

Ойын технологиясының ерекше маңызды бағыты – коммуникативтік ойындар. Ағылшын тілін үйренуші үшін тілдік білімнің практикалық нәтижесі қарым-қатынас жасай алу қабілетімен анықталады. Сондықтан сабақта білім алушылардың бір-бірімен ағылшын тілінде сөйлесуіне қажеттілік туғызатын тапсырмалар ұйымдастырылуы керек. Коммуникативтік ойындардың артықшылығы – ақпарат алмасу қажеттілігін қалыптастыруында. Білім алушы тапсырманы орындау үшін серіктесін тыңдауға, сұрақ қоюға және жауап беруге мәжбүр болады.

Мысалы, «Find Someone Who…» ойынында білім алушыларға «Find someone who likes reading», «Find someone who has visited another city this year», «Find someone who can play a musical instrument», «Find someone who watched a film yesterday» сияқты тапсырмалар беріледі. Олар сынып ішінде қозғалып, бір-біріне ағылшын тілінде сұрақтар қояды. «Do you like reading?», «Can you play a musical instrument?», «Did you watch a film yesterday?» тәрізді сұрақтарды бірнеше рет қолдану арқылы грамматикалық құрылымдар табиғи түрде бекітіледі. Сонымен бірге бір тапсырма барысында көптеген білім алушының сөйлеуіне жағдай жасалады.

Ақпараттық алшақтыққа негізделген ойындар да коммуникативтік құзыреттілікті дамытуда нәтижелі. Мұндай тапсырмада екі білім алушыда бір-бірін толықтыратын әртүрлі ақпарат болады. Мысалы, бірінші білім алушыда апталық сабақ кестесінің кейбір бөліктері, екінші білім алушыда қалған бөліктері беріледі. Олар бір-біріне қағаздарын көрсетпей, «What do we have on Monday at ten?», «When is the English lesson?» деген сұрақтар арқылы кестені толықтырады. Мұнда тіл ақпарат алу құралы ретінде пайдаланылады. Бұл шынайы коммуникацияның негізгі ерекшелігіне жақын.

Рөлдік ойындардың ағылшын тілін үйретудегі мүмкіндігі бұдан да кең. Рөлдік ойын барысында білім алушы белгілі бір әлеуметтік немесе күнделікті жағдаятқа еніп, сол жағдайға сәйкес тілдік әрекет жасайды. «At the Restaurant», «At the Airport», «At the Hotel», «At the Doctor’s», «Shopping», «Job Interview» тәрізді тақырыптар білім алушыларға өмірде кездесуі мүмкін қарым-қатынас үлгілерін тәжірибеде орындауға мүмкіндік береді.

Мысалы, «At the Restaurant» рөлдік ойынында бір білім алушы даяшы, екіншісі келуші рөлін атқарады. Олар «Can I have the menu, please?», «What would you like to order?», «I'd like…», «Could I have the bill, please?» сияқты функционалдық тіркестерді қолданады. Егер мұғалім дайын диалогты жаттатумен ғана шектелмей, әр топқа әртүрлі жағдаят ұсынса, ойын шығармашылық сипат алады. Бір жағдайда тапсырыс қате әкелінуі, екінші жағдайда тағамның бірі мәзірде болмауы, үшінші жағдайда келуші белгілі бір тағамның құрамын сұрауы мүмкін. Осындай күтпеген жағдайлар білім алушыны жатталған сөйлемдерді қайталаудан гөрі өз бетінше тілдік шешім іздеуге бағыттайды.

Ойын технологияларының тағы бір маңызды ерекшелігі – білім алушылар арасындағы ынтымақтастықты дамытуы. Барлық ойын жарыс түрінде ұйымдастырылуы міндетті емес. Командалық тапсырмаларда білім алушылар ортақ мақсатқа жету үшін бір-біріне көмектеседі. Мысалы, топ белгілі бір мәселені шешуі, оқиғаның жалғасын құрастыруы, жұмбақтың жауабын табуы немесе берілген ақпарат негізінде ортақ шешім қабылдауы мүмкін. Мұндай тапсырмалар барысында ағылшын тілі тек оқу пәні емес, бірлескен әрекетті ұйымдастыру құралына айналады.

Командалық ойындар үлгерімі әртүрлі білім алушыларды бір әрекетке біріктіруге мүмкіндік береді. Тілдік деңгейі жоғары білім алушы күрделі сөйлемдер құруға көмектессе, басқа білім алушы идея ұсынуы, сурет салуы, ақпаратты іздеуі немесе топ атынан қысқа жауап беруі мүмкін. Дегенмен мұғалім әр білім алушының тілдік әрекетке қатысуын қадағалауы қажет. Егер барлық жауапты бір ғана белсенді білім алушы орындаса, ойын өзінің оқыту мүмкіндігін толық жүзеге асыра алмайды. Сондықтан рөлдерді бөлу, әр қатысушыға міндет беру және кезекпен жауап беру сияқты ережелерді қолдану маңызды.

Ойын арқылы тіл үйретудің психологиялық тиімділігі де назар аударуға тұрарлық. Шетел тілінде сөйлеу кезінде білім алушы өзінің қатесін өзгелер байқайды деген алаңдаушылық сезінуі мүмкін. Бұл әсіресе жасөспірімдер арасында байқалады. Ойын жағдаятында білім алушы өзінің атынан емес, кейіпкер немесе белгілі бір рөл атынан сөйлеген кезде психологиялық кедергі азаяды. Мысалы, пікірталаста «You are a scientist», «You are a journalist», «You are a traveller» сияқты рөлдердің берілуі білім алушыға ойын еркін айтуға мүмкіндік береді. Өйткені ол өзінің жеке көзқарасын қорғап тұрған жоқ, берілген рөлдің міндетін орындауда. Бұл сөйлеуге сенімділікті біртіндеп қалыптастырады.

Ойын барысында қателермен жұмыс жүргізудің тәсілі де маңызды. Мұғалім әрбір қате айтылған сөзді немесе грамматикалық құрылымды бірден тоқтатып түзете берсе, ойынның қарқыны төмендеп, білім алушының сөйлеуге деген сенімділігі әлсіреуі мүмкін. Сондықтан коммуникативтік ойындарда бірінші кезекте мағынаның жеткізілуіне назар аударып, жиі кездескен маңызды қателерді ойын аяқталғаннан кейін талқылау тиімді. Ал нақты грамматикалық немесе фонетикалық құрылымды бекітуге арналған ойындарда қателерді дер кезінде түзету қажет болуы мүмкін. Демек, қателермен жұмыс тәсілі ойынның мақсатына қарай таңдалады.

Фонетикалық дағдыларды қалыптастыруда да ойын технологиялары пайдалы. Ағылшын тіліндегі кейбір дыбыстарды дұрыс айту, сөз екпінін сақтау, сөйлемнің интонациясын меңгеру білім алушыларға қиындық тудыруы мүмкін. «Sound Bingo», «Odd One Out», «Tongue Twister Challenge», «Rhyming Words» тәрізді ойындар дыбыстарды ажыратуға және дұрыс айтуға үйретеді. Мысалы, мұғалім бір-біріне ұқсас ship–sheep, live–leave, cat–cut сияқты сөздерді қолданып тыңдалым ойынын ұйымдастыра алады. Білім алушы естіген сөзді дұрыс анықтау үшін дыбыстық айырмашылыққа мұқият назар аударады.

Осылайша, ағылшын тілін оқытудағы ойын технологиясы бір ғана дағдыны қалыптастырумен шектелмейтін кешенді педагогикалық мүмкіндікке ие. Ол білім алушының сөздік қорын молайтуға, грамматикалық құрылымдарды қолдануына, дұрыс айтылымды меңгеруіне, тыңдау және сөйлеу белсенділігін арттыруға, өзара қарым-қатынас пен ынтымақтастық дағдыларын дамытуға жағдай жасайды. Алайда ойынның шынайы педагогикалық нәтижесі оның қызықтылығымен ғана емес, сабақ мақсатына сәйкестігімен, дұрыс ұйымдастырылуымен және әр білім алушының белсенді тілдік әрекетке тартылуымен анықталады.

Ойын технологияларын тиімді қолдануда білім алушылардың жас ерекшеліктерін ескеру маңызды. Бастауыш сынып білім алушылары үшін қозғалысқа, суретке, дыбысқа, қайталауға және қысқа әрекеттерге негізделген ойындар тиімді болса, орта және жоғары сыныптарда проблемалық жағдаяттар, пікірталас, рөлдік ойын, интеллектуалдық жарыс, шығармашылық тапсырма және жобалық сипаттағы ойындарды көбірек пайдалануға болады. Мұғалім бір ойынды барлық сыныпта бірдей формада қолданбай, оның мазмұны мен күрделілік деңгейін білім алушылардың тілдік мүмкіндігіне қарай бейімдеуі қажет.

Бастауыш сыныптарда ағылшын тілін меңгеру көбіне еліктеу, қайталау, қозғалыс және көрнекілік арқылы жүзеге асады. Сондықтан мұндай жаста «Simon Says», «Touch and Say», «What's Missing?», «Show Me», «Mime and Guess» сияқты ойындар нәтижелі болады. Мысалы, «Simon Says» ойыны арқылы мұғалім «Stand up», «Sit down», «Open your book», «Touch your nose», «Raise your hands», «Turn around» сияқты бұйрық райындағы құрылымдарды үйрете алады. Білім алушы мұғалімнің нұсқауын тыңдайды, оның мағынасын түсінеді және тиісті әрекетті орындайды. Осылайша тыңдалым мен сөз мағынасын түсіну қозғалыспен байланыстырылады.

«What's Missing?» ойынында тақтаға немесе үстелге бірнеше заттың суреті орналастырылады. Білім алушылар оларды қарап шығып, кейін көздерін жұмады. Мұғалім бір суретті алып тастайды. Білім алушылар қай заттың жоғалғанын ағылшын тілінде айтуы керек. Мұндай қарапайым ойын жаңа лексиканы есте сақтауға, зейінді дамытуға және сөздерді бірнеше рет қайталауға мүмкіндік береді. Оны «School Objects», «Animals», «Food», «Clothes», «Transport», «Weather» тәрізді көптеген тақырыпта қолдануға болады.

Орта буын білім алушылары үшін ойын мазмұны күрделеніп, тілдік әрекеттің көлемі артуы қажет. Мысалы, «Twenty Questions» ойынында бір білім алушы белгілі бір затты, жануарды, мамандықты немесе танымал орынды ойлайды, ал қалғандары жиырмаға дейін сұрақ қою арқылы оны анықтауға тырысады. «Is it a person?», «Does it live in water?», «Can it fly?», «Is it bigger than a car?», «Do people use it every day?» сияқты сұрақтар білім алушылардың сұраулы сөйлемдерді практикалық тұрғыдан қолдануына мүмкіндік береді. Бұл ойын логикалық ойлау мен тілдік болжам жасауды қатар дамытады.

Жоғары сыныптарда ойын технологияларын өмірлік мәселелермен, болашақ мамандықпен, әлеуметтік және мәдени тақырыптармен байланыстыру тиімді. Мысалы, «Job Interview» ойынында білім алушылар жұмыс беруші және үміткер рөлдерін атқара алады. Бір топ бос жұмыс орны туралы хабарландыру дайындаса, екінші топ сол жұмысқа орналасуға дайындалады. Ойын барысында «What are your strengths?», «Why do you want this job?», «What experience do you have?», «Why should we choose you?» сияқты сұрақтар қойылады. Мұндай тапсырма тілдік білімді өмірлік жағдаятпен байланыстырып, білім алушының болашақта қажет болуы ықтимал коммуникативтік тәжірибесін қалыптастырады.

Ойын технологиялары тыңдалым дағдысын дамытуда да маңызды рөл атқарады. Тыңдалым кезінде білім алушы ақпаратты тек естіп қана қоймай, негізгі ойды анықтап, қажетті мәліметті ажыратып, мағынаны контекст арқылы болжауы керек. Ойын түріндегі тыңдалым тапсырмалары бұл әрекетті белсенді етеді. Мысалы, «Listen and Draw» ойынында бір білім алушы суретті сипаттайды, екінші білім алушы сипаттама бойынша сурет салады. «There is a small house in the middle. There are two trees next to the house. A cat is sitting under the tree» сияқты нұсқауларды дұрыс орындау үшін тыңдаушы әрбір ақпаратқа мұқият назар аударуы қажет. Ойын соңында бастапқы және салынған суреттер салыстырылады.

«True or False» тыңдалым ойынында мұғалім шағын мәтін оқиды немесе аудиоматериал ұсынады. Білім алушылар мәтін мазмұнына қатысты сөйлемдердің дұрыс немесе бұрыс екенін анықтайды. Бұл тапсырманы командалық форматта өткізу білім алушылардың белсенділігін арттырады. Алайда жарыс элементінің негізгі мақсатқа айналып кетпеуі маңызды. Ұпай жинаумен қатар білім алушылар өз жауабының себебін түсіндірсе, тапсырманың тілдік және танымдық құндылығы артады.

Айтылым дағдысын дамыту ойын технологиясының ең маңызды бағыттарының бірі саналады. Ағылшын тілін үйренушілердің арасында сөздерді жақсы білетін, грамматикалық тапсырмаларды дұрыс орындайтын, бірақ еркін сөйлеуге қиналатын білім алушылар кездеседі. Мұндай жағдайда қысқа әрі жиі ұйымдастырылатын сөйлеу ойындары тиімді. «One Minute Talk» ойынында білім алушыға белгілі бір тақырып беріледі және ол бір минут бойы сол тақырыпта сөйлеуге тырысады. Алғашқы кезеңде «My Family», «My Favourite Food», «My Weekend», «My School» сияқты таныс тақырыптар ұсынылып, кейін «Technology in Our Life», «A Perfect City», «My Future Profession», «How to Protect Nature» тәрізді күрделірек мәселелерге көшуге болады.

«Story Chain» ойыны да айтылымды дамытуға мүмкіндік береді. Бірінші білім алушы «Yesterday I found a strange box near my house» деп әңгімені бастайды. Келесі білім алушы бір немесе екі сөйлем қосады. Осылайша топ ортақ оқиға құрастырады. Мұндай тапсырмада білім алушылар алдыңғы айтылған ақпаратты тыңдап, әңгіменің логикасын сақтап, өз идеясын ағылшын тілінде жеткізуі керек. Ойын шығармашылық ойлауды, тыңдалымды, сөздік қорды және сөйлем құрау қабілетін бір мезгілде дамытады.

Оқылым дағдысын қалыптастыруда да ойын элементтері мәтінмен жұмысты қызықты ете алады. Мысалы, «Jigsaw Reading» тәсілінде мәтін бірнеше бөлікке бөлінеді. Әр топ мәтіннің бір бөлігін оқып, негізгі ақпаратты анықтайды. Кейін білім алушылар жаңа топтарға бірігіп, өз бөлігін басқаларға түсіндіреді. Соңында барлық ақпарат біріктіріліп, мәтіннің толық мазмұны қалпына келтіріледі. Мұнда білім алушы өз бөлігін түсінуге ғана емес, оны басқаларға ағылшын тілінде жеткізуге жауапты болады.

«Treasure Hunt» форматындағы оқылым тапсырмасы да тиімді. Мұғалім сыныптың әр жеріне немесе жұмыс парағына бірнеше нұсқау орналастырады. Бір тапсырманың дұрыс жауабы келесі тапсырмаға апарады. Мысалы, білім алушылар қысқа мәтінді оқып, кейіпкердің қай жерге барғанын анықтайды, содан кейін сол жауапқа сәйкес келетін келесі тапсырманы табады. Бұл тәсіл оқылымды мақсатты әрекетке айналдырады. Білім алушы мәтінді мұғалім талап еткендіктен емес, келесі қадамға өту үшін оқиды.

Жазылым дағдысын дамыту барысында ойын технологияларын қолдану да оң нәтиже береді. Жазылым кейбір білім алушылар үшін күрделі және ұзақ әрекет ретінде қабылданады. Сондықтан оны қысқа шығармашылық ойындардан бастауға болады. «Finish the Story» ойынында білім алушыларға әңгіменің алғашқы екі-үш сөйлемі беріледі де, оның жалғасын өздері құрастырады. Кейін әр топтың нұсқалары оқылып, ең қызықты, ерекше немесе логикалық аяқталған оқиға анықталады.

«Pass the Story» ойынында әр білім алушы қағазға бір сөйлем жазып, оны келесі білім алушыға береді. Келесі қатысушы әңгімені жалғастырады. Бірнеше айналымнан кейін қызықты мәтін пайда болады. Бұл ойында білім алушы өз сөйлемін алдыңғы контекске сәйкестендіруге тырысады. Нәтижесінде грамматика, сөздік қор, мәтіннің логикалық байланысы және шығармашылық қабілет қатар дамиды.

Ағылшын тілі сабағында цифрлық ойын элементтерінің де орны артып келеді. Интерактивті тапсырмалар білім алушыларға нәтижесін жылдам көруге, жауаптарын салыстыруға және қателері бойынша жедел кері байланыс алуға мүмкіндік береді. Мұғалім цифрлық викториналар, сөздерді сәйкестендіру, дұрыс жауапты таңдау, сөйлемдерді ретке келтіру, уақытқа негізделген тапсырмалар сияқты ойын форматтарын пайдалана алады. Бірақ цифрлық құралдың өзі сабақтың сапасын автоматты түрде арттырмайды. Оның тиімділігі мазмұнының оқу мақсатына сәйкестігіне байланысты.

Цифрлық ойындарды қолданғанда мұғалім білім алушылардың назарын тек ұпай мен жылдамдыққа бағыттап қоймауы керек. Кейде жылдам жауап берген білім алушы жоғары ұпай алғанымен, материалды терең түсінбеуі мүмкін. Сондықтан ойыннан кейін қате жауаптарды талдау, «Неліктен бұл жауап дұрыс?», «Қандай ереже қолданылды?», «Бұл сөзді басқа сөйлемде қалай қолдануға болады?» сияқты сұрақтарды талқылау қажет. Сонда цифрлық ойын бағалау құралы ғана емес, оқыту және рефлексия құралына айналады.

Ойын технологиясының тиімділігін арттыратын маңызды факторлардың бірі – саралау. Бір сыныптағы білім алушылардың тілдік деңгейі, есте сақтау жылдамдығы, сөйлеуге дайындығы және қызығушылығы әртүрлі болады. Сондықтан бір ойынның өзінде әртүрлі күрделілік деңгейіндегі тапсырмалар ұсынуға болады. Мысалы, «Describe and Guess» ойынында бастапқы деңгейдегі білім алушыға сипаттауға көмектесетін тірек сөздер беріледі: «It is…», «It has…», «You can find it…», «People use it for…». Ал деңгейі жоғары білім алушыға ешқандай тірек берілмей, күрделі сөзді өздігінен сипаттау ұсынылады.

Рөлдік ойында да саралау мүмкіндігі мол. Сөйлеу дағдысы төмен білім алушыға қысқа әрі нақты рөл беріліп, қажетті тіркестер ұсынылады. Тілдік деңгейі жоғары білім алушыға күтпеген мәселесі бар күрделі рөл берілуі мүмкін. Мысалы, қонақүйдегі диалогта бір білім алушы жай ғана бөлме сұраса, жоғары деңгейдегі білім алушы алдын ала тапсырыс берген бөлмесі дайын болмаған жағдайды шешуге тырысады. Осы тәсіл арқылы барлық білім алушы бір ойынға қатысқанымен, өз мүмкіндігіне сәйкес тілдік міндет орындайды.

Ойындарды ұйымдастыру барысында уақытты дұрыс жоспарлау қажет. Кейде ойынның ережесін түсіндіруге сабақтың көп бөлігі жұмсалып кетуі мүмкін. Сондықтан ереже қысқа, түсінікті және мүмкіндігінше үлгі арқылы көрсетілгені дұрыс. Мұғалім алдымен екі білім алушымен ойынның бір кезеңін көрсетіп, содан кейін бүкіл сыныпты әрекетке қосса, тапсырма тез түсінікті болады. Күрделі ойындарда нұсқауды тақтаға қысқа қадамдар түрінде жазып қою пайдалы.

Ойынның ұзақтығы да сабақ мақсатына байланысты анықталады. Әр ойын бүкіл сабақты қамтуы міндетті емес. Кейде сабақтың басында үш-бес минуттық лексикалық ойын білім алушылардың назарын жинақтауға жеткілікті. Сабақ ортасында он минуттық коммуникативтік ойын жаңа материалды бекітуге көмектеседі. Сабақ соңындағы қысқа викторина немесе «Exit Game» білім алушылардың материалды қаншалықты меңгергенін анықтауға мүмкіндік береді. Демек, ойын сабақтың әр кезеңінде әртүрлі педагогикалық қызмет атқара алады.

Сабақтың бастапқы кезеңіндегі ойындардың мақсаты білім алушыларды ағылшын тіліндегі ортаға енгізу, бұрынғы білімін еске түсіру және сабаққа эмоционалдық дайындық қалыптастыру болуы мүмкін. Мысалы, «Three Words» ойынында білім алушылар өткен сабақтың тақырыбына қатысты үш сөз айтады. «Quick Questions» ойынында мұғалім қысқа сұрақтар қойып, білім алушылар жылдам жауап береді. Мұндай әрекеттер жаңа тақырыпқа табиғи өтуге көмектеседі.

Жаңа материалды меңгеру барысында ойын зерттеушілік сипатта ұйымдастырылуы мүмкін. Мұғалім жаңа ережені бірден түсіндіріп берудің орнына бірнеше мысал ұсынып, білім алушыларға олардың арасындағы заңдылықты табуды тапсырады. Мысалы, салыстырмалы шырайды оқытуда әртүрлі жануарлардың суреттерін көрсетіп, «An elephant is bigger than a horse», «A cheetah is faster than a lion» сияқты сөйлемдер беріледі. Кейін топтар өздері салыстырулар жасап, грамматикалық құрылымның жасалу жолын анықтайды. Бұл жерде ойын элементі зерттеу және болжам жасаумен ұштасады.

Бекіту кезеңінде ойындар білім алушыға жаңа материалды бірнеше рет әртүрлі жағдайда қолдануға мүмкіндік береді. Мысалы, жаңа сөздерді алдымен суретпен сәйкестендіруге, кейін сипаттап табуға, одан соң сол сөздерді қолданып сөйлем құрауға болады. Бір материалдың әртүрлі ойын арқылы қайталануы білім алушының жалығуын азайтып, білімнің ұзақ мерзімді есте сақталуына жағдай жасайды.

Сабақ соңындағы ойындар рефлексия мен қалыптастырушы бағалау қызметін атқара алады. «Two Truths and a Mistake» ойынында білім алушы сабақ бойынша үш тұжырым айтады, олардың біреуі қате болады. Басқалар қатені анықтап, дұрысын түсіндіреді. «One Question Left» ойынында білім алушылар сабақ бойынша әлі де түсінбеген бір сұрағын жазады. «Explain It in 30 Seconds» тапсырмасында жаңа тақырыпты жарты минут ішінде серіктесіне түсіндіруге тырысады. Мұндай ойындар мұғалімге білім алушылардың нақты түсіну деңгейін байқауға мүмкіндік береді.

Ойын технологияларын бағалау үдерісімен байланыстыруда тек жеңімпазды анықтауға негізделген тәсілден аулақ болған жөн. Егер сабақта үнемі бірдей тілдік деңгейі жоғары білім алушылар жеңіске жетсе, қалған білім алушылардың мотивациясы төмендеуі мүмкін. Сондықтан бағалау критерийлерін әртүрлі ету тиімді. Мысалы, «ең дұрыс жауап», «ең жақсы командалық жұмыс», «ең шығармашылық идея», «ағылшын тілін ең белсенді қолданған топ», «ең жақсы сұрақ», «ең жақсы түсіндіру» сияқты бірнеше көрсеткіш қарастырылуы мүмкін. Бұл әртүрлі қабілеті бар білім алушылардың жетістігін көрсетуге жағдай жасайды.

Сонымен бірге жеке жетістікті алдыңғы нәтижемен салыстыру маңызды. Білім алушы бүгін бұрынғыға қарағанда көбірек сөз қолданса, диалогқа өз еркімен қосылса немесе толық сөйлем құрай алса, бұл да маңызды нәтиже. Ойын технологиясының міндеті білім алушыларды бір-бірімен үздіксіз салыстыру емес, олардың тілдік әрекетке қатысу мүмкіндігін кеңейту болуы тиіс.

Мұғалім ойын барысында бақылаушы, ұйымдастырушы, бағыттаушы және кері байланыс беруші қызметін атқарады. Ойын басталғаннан кейін мұғалім барлық әрекетті өзі басқаруға тырыспай, білім алушыларға дербестік бергені дұрыс. Ол топтарды аралап, олардың ағылшын тілін қолдануын бақылайды, қажет болған жағдайда көмек көрсетеді және жиі кездесетін қиындықтарды белгілейді. Ойын аяқталғаннан

кейін қысқа кері байланыс ұйымдастырылып, жақсы қолданылған сөздер мен құрылымдар аталып, түзетуді қажет ететін тұстар талданады.

Ойын технологиялары білім алушының дербестігін дамытуға да ықпал етеді. Біртіндеп ойындарды мұғалімнің өзі ғана емес, білім алушылар да дайындай алады. Мысалы, әр топ басқа топқа бес сұрақтан тұратын викторина әзірлейді, жаңа сөздер бойынша жұмбақ құрастырады немесе рөлдік жағдаят ойлап табады. Ойын тапсырмасын өздері дайындаған кезде білім алушылар материалды қайта қарап, маңызды ақпаратты таңдап, сұрақтың дұрыс құрылуын тексереді. Яғни олар ойынға қатысушы ғана емес, оқу материалының белсенді құрастырушысына айналады.

Ойын технологиясының шығармашылық әлеуеті де жоғары. Ағылшын тілі сабағында білім алушыларға дайын жауапты табудан гөрі бірнеше ықтимал шешімі бар тапсырмалар беру пайдалы. Мысалы, «Survival Game» барысында топқа «Сіздер белгісіз аралда қалдыңыздар. Берілген он заттың ішінен тек бесеуін таңдауға болады» деген жағдаят беріледі. Білім алушылар қай заттардың маңызды екенін талқылап, өз таңдауларын ағылшын тілінде дәлелдейді. «We need this because…», «I think this is more useful than…», «I agree with you, but…», «What if…?» сияқты құрылымдар табиғи түрде қолданылады. Бұл тапсырма тілдік дағдымен бірге сыни ойлау, дәлелдеу, келісу және келіспеу мәдениетін қалыптастырады.

Ойын технологияларының әлеуметтік маңызы да осындай тапсырмалар арқылы көрінеді. Білім алушы өз пікірін айту ғана емес, өзгелердің пікірін тыңдау, кезек күту, ортақ шешім қабылдау, міндетті бөлісу және нәтижеге бірлесіп жауап беру тәжірибесін жинақтайды. Ағылшын тілі сабағы осылайша тек лингвистикалық білім беретін орта емес, коммуникативтік мәдениет пен әлеуметтік дағдылар қалыптасатын кеңістікке айналады.

Ойын арқылы қалыптасқан жағымды эмоция білім алушының пәнге деген қатынасына әсер етеді. Сабақта өзінің жетістікке жете алатынын сезінген білім алушы келесі тапсырмаға сенімдірек кіріседі. Әсіресе үлгерімі төмен немесе ағылшын тілінде сөйлеуге ұялатын білім алушыларға шағын жеңістердің маңызы зор. Бір сөзді дұрыс табу, командасына ұпай әкелу, қарапайым сұраққа дұрыс жауап беру немесе рөлдік диалогты аяқтау олардың өз мүмкіндігіне деген сенімін күшейте алады.

Сондықтан ойын технологияларын ағылшын тілі сабағына кездейсоқ қосымша әрекет ретінде емес, оқу мақсатына жетудің жүйелі тәсілі ретінде қарастыру қажет. Мұғалім ойынның мақсатын, тілдік мазмұнын, уақытын, ережесін, саралау жолдарын және кері байланыс формасын алдын ала ойластырғанда ғана оның педагогикалық мүмкіндігі толық ашылады. Сонда ойын білім алушының қызығушылығын уақытша арттыратын құралдан тілдік білімді практикалық әрекетке айналдыратын тиімді оқыту технологиясына айналады.

Ойын технологияларын ағылшын тілін оқыту үдерісіне жүйелі енгізудің нәтижелілігі мұғалімнің әдістемелік шеберлігімен тікелей байланысты. Ойынның өзі автоматты түрде жоғары нәтиже бермейді. Егер оның мақсаты анық болмаса, тапсырма тым жеңіл немесе шамадан тыс күрделі болса, ережесі түсініксіз құрылса немесе білім алушылардың басым бөлігі белсенді әрекетке тартылмаса, ойын өзінің дидактикалық маңызын жоғалтуы мүмкін. Сондықтан мұғалім әр ойынның сабақтағы орнын алдын ала белгілеп, оны нақты тілдік міндетпен байланыстыруы қажет. Мысалы, бір ойын жаңа сөздерді енгізуге, екіншісі оларды бекітуге, үшіншісі сөйлеуде қолдануға, ал төртіншісі оқу нәтижесін тексеруге бағытталуы мүмкін.

Ойын технологиясын жоспарлау кезінде сабақтың оқу мақсаты негізгі бағдар болуы тиіс. Егер сабақтың мақсаты білім алушыларды өткен шақтағы оқиғалар туралы әңгімелеуге үйрету болса, ойынның өзі де Past Simple құрылымдарын қолдануға мүмкіндік беруі қажет. Егер мақсат сөйлеу дағдысын дамыту болса, тек дұрыс жауапты таңдауға негізделген тестілік ойын жеткіліксіз. Мұндай жағдайда жұптық немесе топтық қарым-қатынасты талап ететін тапсырмалар тиімді болады. Бұл ойын технологиясын мақсатқа бағытталған педагогикалық құрал ретінде қолданудың басты шарты болып табылады.

Ағылшын тілі сабағында ойындардың тиімділігін арттыру үшін бірнеше әдістемелік талапты сақтау маңызды. Біріншіден, ойынның нұсқауы өте түсінікті болуы керек. Білім алушылар ойын ережесін түсінуге көп уақыт жұмсамауы тиіс. Екіншіден, ойын барлық білім алушының қатысуына жағдай жасауы қажет. Үшіншіден, ағылшын тілін қолдану ойынның міндетті шарты болғаны жөн. Егер білім алушылар тапсырманы орындау кезінде негізінен ана тілінде сөйлесіп, тек соңғы жауапты ағылшын тілінде айтатын болса, ойынның коммуникативтік мүмкіндігі азаяды. Сондықтан мұғалім «English only», «Use at least three new words», «Ask your partner two questions» сияқты нақты талаптар қоя алады.

Төртіншіден, ойын барысында қалыптасатын бәсекелестік жағымды сипатта болуы тиіс. Жарыс білім алушылардың белсенділігін арттырғанымен, жеңіліске ұшыраған топтың немесе жеке білім алушының өзін төмен сезінуіне жол бермеу маңызды. Сондықтан мұғалім нәтижені тек ұпай бойынша бағаламай, әртүрлі жетістікті атап көрсетуі қажет. Бір топ ең жылдам болса, екінші топ ең дұрыс жауап берген, үшінші топ ең шығармашылық шешім ұсынған болуы мүмкін. Мұндай тәсіл ойынның ынталандырушы мүмкіндігін сақтайды.

Бесіншіден, ойын аяқталғаннан кейін қысқа рефлексия ұйымдастырылғаны дұрыс. Білім алушылар «What new words did you use?», «What was difficult?», «What helped your team?», «Which expressions were useful?» сияқты сұрақтарға жауап бере алады. Рефлексия ойын әрекетін саналы оқу әрекетіне айналдырады. Білім алушы тек ойнағанын емес, сол ойын барысында қандай жаңа білім немесе дағды меңгергенін түсінеді.

Ойын технологияларын қолданудың тиімділігі білім алушылардың оқу мотивациясының артуынан да байқалады. Ойын элементтері бар сабақта білім алушы тапсырманы орындауға белсенді кіріседі, себебі оның алдында нақты әрекеттік мақсат болады. Бір сөзді жаттау үшін емес, ойында пайдалану үшін есте сақтау,

грамматикалық құрылымды ереже ретінде емес, командаға қажетті ақпаратты жеткізу үшін қолдану білімнің практикалық мәнін арттырады. Осы кезде білім алушы ағылшын тілінің шынайы қарым-қатынас құралы екенін сезіне бастайды.

Сонымен қатар ойын технологиясы оқу барысында жағымды эмоциялық орта қалыптастыруға мүмкіндік береді. Жағымды эмоция білім алушының есте сақтау, назар аудару және қарым-қатынасқа түсу қабілетіне әсер етеді. Білім алушы өзін қауіпсіз сезінген ортада қателесуден аз қорқады және жаңа сөздер мен сөйлемдерді еркін қолдануға тырысады. Мұғалімнің бұл жерде қолдаушы ұстанымы аса маңызды. Қате жауапты жазалау немесе келемеждеу емес, оны үйренудің табиғи бөлігі ретінде қабылдау ойынның психологиялық тиімділігін арттырады.

Ойын технологиясы әсіресе сөйлеу кедергісін азайтуда тиімді. Кейбір білім алушылар мұғалімнің тікелей сұрағына жауап бергенде қобалжуы мүмкін, бірақ жұптық ойын барысында сол құрылымды еркін қолданады. Бұл құбылыс ойынның коммуникативтік қысымды төмендету ерекшелігімен байланысты. Білім алушының назары өз қатесіне емес, тапсырманы орындауға бағытталады. Біртіндеп бұл тәжірибе ағылшын тілінде сөйлеуге деген сенімділіктің қалыптасуына ықпал етеді.

Ойындарды қолданудың тағы бір маңызды нәтижесі – тілдік материалдың есте сақталу сапасының артуы. Білім алушы сөзді бірнеше рет әртүрлі контексте қолданғанда, оны тек механикалық түрде қайталағаннан гөрі жақсы меңгереді. Мысалы, жаңа сөз алдымен сурет арқылы таныстырылып, кейін жұмбақта қолданылып, одан соң сөйлемде айтылып, соңында рөлдік ойында пайдаланылса, білім алушыда сол сөзге қатысты бірнеше ассоциациялық байланыс пайда болады. Бұл ұзақ мерзімді есте сақтауға қолайлы жағдай туғызады.

Ойын технологиялары оқушылардың сыни және шығармашылық ойлауын дамытуға да ықпал етеді. Әсіресе шешім қабылдауға, ақпаратты салыстыруға, мәселені талдауға негізделген ойындар білім алушыны дайын жауапты қайталаудан алыстатады. Мысалы, «Which invention is the most important?», «How would you improve your school?», «What would you take to a desert island?» сияқты тапсырмаларда білім алушылар жауаптарын дәлелдеуі керек. Бұл жағдайда ағылшын тілі ойды білдірудің нақты құралына айналады.

Сонымен бірге ойын технологиясы функционалдық сауаттылықты дамытуға мүмкіндік береді. Шетел тілін меңгерудің мәні білім алушының ережелерді білуімен емес, оларды өмірлік жағдайда қолдануымен анықталады. Дүкенде сатып алу, жол сұрау, қонақүйге тапсырыс беру, дәрігерге шағымын айту, электрондық хат жазу, пікірталасқа қатысу немесе ақпарат сұрау сияқты жағдаяттарды ойын арқылы модельдеу білім алушыға тілдік білімін тәжірибеде қолдануға үйретеді.

Мұғалім ойын тапсырмаларын оқу бағдарламасындағы тақырыптармен байланыстыра отырып та үлкен нәтижеге қол жеткізе алады. «Travelling» тақырыбында туристік агенттік ойынын, «Healthy Lifestyle» бөлімінде дәрігер мен пациент арасындағы рөлдік диалогты, «Environment» тақырыбында экологиялық мәселені шешуге арналған командалық ойынды, «Professions» бөлімінде жұмысқа қабылдау сұхбатын ұйымдастыруға болады. Бұл сабақ мазмұны мен ойын әрекетінің табиғи байланысын қалыптастырады.

Ойын технологиясын қолдану барысында педагог білім алушылардың жеке ерекшеліктерін де ескеруі қажет. Кейбір білім алушылар жарысты жақсы көрсе, басқалары тыныш жұптық жұмыста белсенді болады. Кейбіреулер ауызша жауап беруге дайын болса, енді біреулері жазылым немесе шығармашылық тапсырмада өз мүмкіндігін жақсы көрсетеді. Сондықтан ойындардың түрлерін алмастырып қолдану маңызды. Сабақтарда тек жылдамдыққа негізделген викториналарды қайталай беру барлық білім алушы үшін бірдей тиімді болмайды.

Инклюзивті білім беру жағдайында да ойын технологияларын бейімдеуге мүмкіндік бар. Қозғалыс мүмкіндігі шектеулі білім алушыға физикалық әрекетті талап етпейтін рөл беру, оқу қарқыны баяу білім алушыға тірек сөздер немесе дайын сөйлем бастамаларын ұсыну, тілдік деңгейі жоғары білім алушыға күрделі тапсырма беру арқылы ортақ ойынға әркімнің қатысуына жағдай жасауға болады. Бұл ойынның әлеуметтік біріктіруші қызметін күшейтеді.

Мұғалім ойындардың тиімділігін белгілі бір уақыт аралығында бақылап отырғаны жөн. Ол білім алушылардың сабақтағы белсенділігіне, жаңа сөздерді қолдану жиілігіне, сөйлеу ұзақтығына, жұптық және топтық жұмысқа қатысуына, грамматикалық қателерінің азаюына назар аудара алады. Сонымен қатар қысқа сауалнама, бақылау парағы, рефлексия немесе өзін-өзі бағалау арқылы білім алушылардың ойындарға көзқарасын анықтауға болады. Мұндай мәліметтер келесі сабақтарды жоспарлауда пайдалы.

Ойын технологияларын үй тапсырмасымен байланыстыру да мүмкін. Білім алушылар өз бетінше ағылшын тіліндегі сөзжұмбақ, викторина, карточка, жұмбақ немесе шағын ойын әзірлей алады. Келесі сабақта олар дайындаған тапсырманы сыныптастарына ұсынады. Бұл білім алушыны дайын материалды пайдаланушыдан оқу тапсырмасын құрастырушы деңгейіне көтереді. Сонымен бірге материалды қайталау мен жүйелеуге мүмкіндік береді.

Ата-аналармен бірлескен жұмыс барысында да қарапайым тілдік ойындарды ұсынуға болады. Әсіресе бастауыш сынып білім алушылары үшін үйде суретті карточкалармен жұмыс істеу, ағылшын тілінде заттарды атау, қарапайым «Guessing Game» немесе «Memory Game» ойнау пайдалы болуы мүмкін. Мұндай әрекет міндетті үй жұмысы түрінде емес, баланың тілге деген қызығушылығын қолдайтын қосымша мүмкіндік ретінде ұйымдастырылғаны дұрыс.

Ойын технологиясын қолдануда мұғалімнің шығармашылық ізденісі ерекше маңызға ие. Дайын ойындарды өзгеріссіз қолданумен шектелмей, оларды нақты сыныптың ерекшелігіне бейімдеу қажет. Бір ойынды бірнеше тақырыпқа өзгертіп қолдануға болады. Мысалы, «Bingo» ойыны тек сандарды емес, жаңа

сөздерді, өткен шақ етістіктерін, дұрыс айтылатын дыбыстарды, мәтін бойынша ақпаратты немесе мәдени фактілерді бекітуге пайдаланылуы мүмкін. Бұл мұғалімге уақытты үнемдеп, бір ойынның бірнеше әдістемелік нұсқасын жасауға мүмкіндік береді.

Ойынның білім беру нәтижесі тек көңілді өткен сабақпен өлшенбеуі керек. Негізгі көрсеткіш – білім алушының тілдік әрекетінің өзгеруі. Егер ол бұрын жауап беруге қиналса, ал ойындардан кейін қысқа сөйлемдермен сөйлей бастаса, жаңа сөздерді белсенді қолданса, серіктесіне сұрақ қоя алса немесе өз ойын дәлелдеуге ұмтылса, бұл ойын технологиясының нақты нәтижесі болып табылады. Сондықтан мұғалім ойыннан кейінгі тілдік ілгерілеуді бақылауға басымдық беруі қажет.

Ағылшын тілін оқыту үдерісінде ойын технологияларын басқа әдістермен үйлестіру де тиімді. Ойын жобалық оқыту, жұптық және топтық жұмыс, проблемалық оқыту, коммуникативтік әдіс, саралап оқыту, қалыптастырушы бағалау және цифрлық технологиялармен өзара байланыста қолданылуы мүмкін. Мысалы, шағын жоба соңында білім алушылар жасаған жұмыстарын викторина немесе рөлдік ойын арқылы таныстырса, бірнеше педагогикалық тәсіл бір сабақ аясында ықпалдасады.

Осылайша ойын технологиялары ағылшын тілі сабағындағы оқу әрекетін жандандырып қана қоймай, тіл үйренудің табиғи коммуникативтік ортасын қалыптастырады. Оның көмегімен білім алушы жаңа материалды қабылдайды, қайталайды, қолданады, өзгелермен әрекеттеседі, қателеседі, түзетеді, шешім қабылдайды және тілдік тәжірибе жинақтайды. Мұның барлығы шетел тілін меңгерудің басты мақсаты – ағылшын тілін өмірлік және оқу жағдаяттарында еркін қолдана алатын тұлғаны қалыптастыруға бағытталады.

Қорытынды. Ағылшын тілін үйретуде ойын технологияларын пайдалану – білім алушылардың оқу мотивациясын, танымдық белсенділігін және коммуникативтік дағдыларын арттыруға мүмкіндік беретін тиімді педагогикалық тәсіл. Ойын арқылы білім алушы оқу материалын пассивті қабылдаушы емес, сабақтағы әрекеттің белсенді қатысушысына айналады. Ол жаңа сөздерді жаттап қана қоймай, оларды сөйлеуде қолданады, грамматикалық құрылымдарды нақты жағдаятта пайдаланады, тыңдайды, сұрақ қояды, жауап береді және өз ойын ағылшын тілінде жеткізуге үйренеді.

Ойын технологияларының басты артықшылықтарының бірі – шетел тілінде сөйлеуге байланысты психологиялық кедергіні төмендетуі. Жағымды эмоционалдық ортада білім алушы қателесуден аз қорқып, тілдік әрекетке еркін қатысады. Бұл әсіресе сөйлеуге сенімсіз, ұялшақ немесе үлгерімі төмен білім алушылар үшін маңызды. Ойын барысында қалыптасқан шағын жетістіктер олардың өз күшіне сенуіне және пәнге деген оң көзқарасының қалыптасуына жағдай жасайды.

Лексикалық, грамматикалық, фонетикалық, коммуникативтік, рөлдік, шығармашылық және цифрлық ойындарды жүйелі қолдану тыңдалым, айтылым, оқылым және жазылым дағдыларын кешенді дамытуға мүмкіндік береді. Сонымен бірге ойындар шығармашылық ойлау, сыни тұрғыдан талдау, ынтымақтастық, шешім қабылдау, жауапкершілік және өзара қарым-қатынас мәдениеті сияқты маңызды дағдылардың дамуына ықпал етеді.

Дегенмен ойын технологиясының тиімділігі оны қаншалықты жиі қолданумен емес, қаншалықты мақсатты ұйымдастырумен анықталады. Әр ойын сабақтың оқу мақсатына сәйкес келіп, білім алушылардың жас ерекшелігіне, тілдік деңгейіне және жеке мүмкіндігіне бейімделуі керек. Ойынның ережесі түсінікті, уақыты тиімді жоспарланған, ал нәтижесі міндетті түрде педагогикалық тұрғыдан талдануы қажет.

Ойын технологиясын дәстүрлі жаттығулардың орнын толық басатын әдіс ретінде емес, оларды толықтыратын және тілдік білімді практикалық әрекетке айналдыратын құрал ретінде қарастырған дұрыс. Мұғалім ойын мен оқу мақсаты арасындағы тепе-теңдікті сақтай алғанда ғана ойын шынайы білім беру технологиясына айналады.

Сондықтан ағылшын тілін оқытуда ойын технологияларын мақсатты, жүйелі және шығармашылықпен қолдану білім алушылардың тілдік құзыреттілігін арттырудың тиімді жолдарының бірі болып табылады. Ойын арқылы құрылған белсенді, қауіпсіз және ынталандырушы білім беру ортасы білім алушының ағылшын тілін меңгеруге деген қызығушылығын сақтап, алған білімін практикалық қарым-қатынаста қолдануына мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Пассов Е. И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. – Москва: Просвещение, 1991.
2. Соловова Е. Н. Методика обучения иностранным языкам. – Москва: Просвещение, 2002.
3. Щукин А. Н. Обучение иностранным языкам: теория и практика. – Москва: Филоматис, 2006.
4. Hadfield J. *Intermediate Communication Games*. – Harlow: Longman, 1990.
5. Wright A., Betteridge D., Buckby M. *Games for Language Learning*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
6. Harmer J. *The Practice of English Language Teaching*. – Harlow: Pearson Education, 2007.
7. Ur P. *A Course in Language Teaching: Practice and Theory*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
8. Richards J. C., Rodgers T. S. *Approaches and Methods in Language Teaching*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2014.
9. Thornbury S. *How to Teach Speaking*. – Harlow: Pearson Longman, 2005.
10. Nation I. S. P. *Learning Vocabulary in Another Language*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

ҚАЗАҚ ТІЛІН ШЕТЕЛ АЗАМАТТАРЫНА ОҚЫТУДАҒЫ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ КОММУНИКАЦИЯНЫҢ МАҢЫЗЫ

Амантай Таңшолпан Қанатқызы
Алматы қаласы
Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті
Филология факультеті, Орыс филологиясы және әлем әдебиеті кафедрасының аға оқытушысы

Қазіргі жаһандану жағдайында халықтар арасындағы мәдени, әлеуметтік және білім беру байланыстарының қарқынды дамуы тілдерді оқыту мәселесіне жаңа талаптар қойып отыр. Тіл – тек адамдар арасындағы қарым-қатынас құралы ғана емес, сонымен қатар белгілі бір халықтың тарихын, мәдениетін, дүниетанымын және ұлттық құндылықтарын танытатын маңызды рухани құндылық. Осы тұрғыдан алғанда шетел азаматтарына қазақ тілін оқыту барысында тілдік біліммен қатар мәдениетаралық коммуникация мәселесіне назар аудару ерекше маңызға ие. Қазақстанның халықаралық байланыстарының кеңеюі, білім беру саласындағы ынтымақтастықтың артуы және шетел азаматтарының елімізде білім алу мүмкіндіктерінің көбеюі қазақ тілін шетел тілі ретінде оқыту бағытының дамуына ықпал етуде. Қазақ тілін үйренуге қызығушылық танытатын шетелдік білім алушылардың саны артқан сайын тіл үйретудің тиімді әдістерін жетілдіру қажеттілігі де туындап отыр. Мұндай жағдайда қазақ тілін тек грамматикалық құрылымдар мен лексикалық бірліктер жүйесі ретінде емес, қазақ халқының мәдениетімен, салт-дәстүрімен, ұлттық дүниетанымымен сабақтастыра оқыту маңызды болып табылады. Тіл мен мәдениет – өзара тығыз байланысты ұғымдар. Белгілі бір тілді меңгеру сол тілде сөйлейтін халықтың мәдени ерекшеліктерін түсінумен қатар жүреді. Шетел азаматтарына қазақ тілін оқыту барысында мәдени мазмұнды енгізу олардың тілдік материалды тереңірек қабылдауына, қарым-қатынас жағдайларын дұрыс түсінуіне және қазақ тілінде еркін сөйлесу дағдыларын қалыптастыруына мүмкіндік береді. Тіл үйренуші тек сөздер мен грамматикалық ережелерді меңгеріп қана қоймай, сол тілдің қолданылу ортасындағы мәдени нормаларды да игеруі қажет. Мәдениетаралық коммуникация қазіргі тіл оқыту әдістемесінің маңызды бағыттарының бірі болып саналады. Ол әртүрлі мәдениет өкілдерінің өзара түсіністікке негізделген қарым-қатынас жасау үдерісін білдіреді. Шетел азаматтарына қазақ тілін үйретуде мәдениетаралық коммуникацияны қалыптастыру тілдік кедергілерді жеңуге, мәдени айырмашылықтарды дұрыс қабылдауға және тиімді қарым-қатынас орнатуға ықпал етеді. Бұл бағыт тіл үйренушінің тек коммуникативтік қабілетін ғана емес, сонымен қатар басқа мәдениетке деген құрметін қалыптастырады. Қазақ тілін шетел азаматтарына оқыту барысында кездесетін негізгі ерекшеліктердің бірі – білім алушылардың әртүрлі тілдік және мәдени ортадан келуі. Әр халықтың қарым-қатынас жасау үлгісі, сөйлеу мәдениеті, әлеуметтік нормалары мен құндылықтары әртүрлі болуы мүмкін. Сондықтан қазақ тілін оқыту кезінде білім алушылардың мәдени ерекшеліктерін ескеру және тілдік материалды мәдени контекспен байланыстыра ұсыну маңызды. Бұл тәсіл оқыту үдерісін тиімді ұйымдастыруға және тіл үйренушілердің қазақ тілін меңгеруге деген қызығушылығын арттыруға мүмкіндік береді. Қазіргі тіл оқыту тәжірибесінде шетел тілін меңгеру тек тілдік құзыреттілікпен шектелмейді. Заманауи әдістемеде коммуникативтік және мәдени құзыреттіліктерді қатар дамыту негізгі талаптардың біріне айналып отыр. Қазақ тілін шетел азаматтарына оқыту барысында ұлттық мәдени элементтерді пайдалану білім алушылардың тілдік қорын кеңейтіп қана қоймай, олардың Қазақстан мәдениеті туралы түсінігін қалыптастырады. Бұл өз кезегінде тіл үйрену үдерісінің мазмұндылығын арттырады. Қазақ тілін оқытуда мәдениетаралық коммуникацияның маңызы оның тіл мен мәдениетті біртұтас жүйе ретінде қарастыруында көрінеді. Тіл арқылы халықтың тарихи тәжірибесі, дүниетанымы және әлеуметтік құндылықтары беріледі. Сондықтан қазақ тілін меңгеру барысында мәдени ақпараттарды пайдалану білім алушылардың тілдік материалды жақсы түсінуіне және оны нақты қарым-қатынас жағдайларында дұрыс қолдануына жағдай жасайды. Зерттеу тақырыбының өзектілігі қазақ тілін шетел азаматтарына оқыту барысында мәдениетаралық коммуникацияның рөлін анықтау қажеттілігімен байланысты. Қазіргі көпмәдениетті білім беру кеңістігінде тіл үйрету үдерісі тек тілдік білім беруге емес, әртүрлі мәдениеттер арасындағы өзара түсіністікті қалыптастыруға бағытталуы тиіс. Осыған байланысты қазақ тілін оқыту әдістемесінде мәдени компонентті тиімді пайдалану мәселесі маңызды ғылыми-әдістемелік бағыт ретінде қарастырылады. Қазақ тілін шетел азаматтарына оқытуда мәдениетаралық коммуникацияны дамыту білім алушылардың тілдік және мәдени құзыреттілігін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Тілді ұлттық мәдениетпен сабақтастыра меңгеру арқылы шетелдік білім алушылар қазақ халқының рухани құндылықтарын тереңірек түсініп, қазақ тілінде сапалы қарым-қатынас жасау қабілетіне ие болады. Сондықтан мәдениетаралық бағытқа негізделген қазақ тілін оқыту әдістемесін дамыту қазіргі тіл білімінің маңызды мәселелерінің бірі болып табылады. Қазақ тілін шетел азаматтарына оқыту қазіргі тіл білімінің қолданбалы бағыттарының бірі болып табылады. Шетелдік білім алушыларға қазақ тілін меңгертуде тілдің грамматикалық құрылымы мен сөздік қорын үйретумен қатар, қазақ халқының мәдени ерекшеліктерін таныту маңызды орын алады. Себебі тіл белгілі бір халықтың мәдени тәжірибесін, ұлттық дүниетанымын және әлеуметтік қарым-қатынас үлгілерін бейнелейтін күрделі жүйе болып саналады. Осыған байланысты қазақ тілін оқыту үдерісінде мәдениетаралық коммуникация ұғымын енгізу тіл үйренушілердің коммуникативтік қабілетін дамытуға және тілдік ортаны терең түсінуіне мүмкіндік береді. Мәдениетаралық коммуникация – әртүрлі мәдениет өкілдерінің өзара түсіністік негізінде қарым-қатынас жасау үдерісі. Тіл үйренуші жаңа тілді меңгеру барысында тек тілдік

бірліктерді игеріп қана қоймай, сол тілде сөйлейтін халықтың мәдени нормаларын, құндылықтарын және қарым-қатынас ерекшеліктерін де қабылдайды. Сондықтан шетел азаматтарына қазақ тілін оқытуда мәдени компонентті пайдалану тілдік білімді толықтыратын маңызды әдістемелік құрал болып табылады. Қазақ тілін оқыту барысында мәдениетаралық бағытты қолдану білім алушылардың тілге деген қызығушылығын арттырады. Шетелдік білім алушылар үшін кез келген жаңа тіл сол халықтың өмір салтымен, дәстүрімен және қоғамдық қатынастарымен тығыз байланысты болады. Егер тілдік материал мәдени мазмұнмен ұштастырылса, білім алушы тілдік құбылыстарды жеңіл қабылдап, олардың қолданыс ерекшеліктерін жақсы түсінеді. Бұл өз кезегінде қазақ тілін меңгеру үдерісінің тиімділігін арттырады. Қазақ тілінің өзіндік ұлттық ерекшеліктері оның мәдени мазмұнымен тығыз байланысты. Қазақ тілін оқыту әдістемесінде мәдени компонентті қолданудың бірнеше маңызды бағыты бар. Біріншіден, тілдік материалдарды ұлттық мәдени мазмұнмен байланыстыра ұсыну қажет. Екіншіден, білім алушылардың қазақ қоғамындағы қарым-қатынас ерекшеліктерін түсінуіне жағдай жасау керек. Үшіншіден, тіл үйрену барысында мәдени салыстыру әдісін пайдалану арқылы әртүрлі халықтардың мәдени ұқсастықтары мен айырмашылықтарын анықтауға мүмкіндік беріледі. Бұл тәсіл білім алушылардың мәдени қабылдау қабілетін дамытады. Мәдениетаралық коммуникацияны қалыптастыруда оқытушының рөлі ерекше. Оқытушы тілдік материалды таңдауда оның мәдени маңызын ескеріп, білім алушылардың қызығушылығы мен қажеттілігіне сәйкес ұйымдастыруы қажет. Сабақ барысында мәдени ақпараттарды тиімді пайдалану шетелдік білім алушылардың қазақ тілін үйренуге деген ынтасын арттырып, оқу үдерісін мазмұнды етеді. Қазіргі білім беру жүйесінде қазақ тілін оқыту коммуникативтік бағытқа негізделуі тиіс. Коммуникативтік әдіс тіл үйренушінің алған білімін нақты қарым-қатынас жағдайларында қолдануына мүмкіндік береді. Бұл бағытта мәдениетаралық коммуникация маңызды рөл атқарады, себебі тиімді қарым-қатынас тек тілдік білімге емес, сонымен қатар мәдени нормаларды түсінуге де байланысты. Қазақ тілін шетел азаматтарына оқытуда ақпараттық технологияларды пайдалану да мәдениетаралық байланысты дамытуға мүмкіндік береді. Электронды ресурстар, мультимедиалық материалдар және цифрлық оқыту құралдары арқылы білім алушылар қазақ мәдениеті туралы кең көлемді ақпарат ала алады. Мұндай технологиялар тіл үйренушінің қазақ тілдік ортасымен танысуын жеңілдетіп, мәдени ақпаратты қабылдау мүмкіндігін кеңейтеді. Мәдениетаралық коммуникацияға негізделген қазақ тілін оқыту білім алушылардың тілдік құзыреттілігімен қатар әлеуметтік-мәдени құзыреттілігін қалыптастырады. Бұл қазіргі көпмәдениетті қоғам жағдайында аса маңызды. Шетел азаматы қазақ тілін меңгеру арқылы тек жаңа тілдік жүйені игеріп қоймай, қазақ қоғамының мәдени ерекшеліктерін түсінуге мүмкіндік алады. Қазақ тілін оқытудағы мәдениетаралық бағыттың тағы бір маңызды қыры – тіл үйренушінің мәдени толеранттылығын қалыптастыру. Қорыта айтқанда, қазақ тілін шетел азаматтарына оқытуда мәдениетаралық коммуникацияның маңызы өте жоғары. Тілді мәдениетпен сабақтастыра оқыту білім алушылардың қазақ тілін терең меңгеруіне, тілдік ортаға бейімделуіне және тиімді қарым-қатынас жасауына мүмкіндік береді. Мәдениетаралық бағыт қазақ тілін оқытудың мазмұнын байытып, оны заманауи талаптарға сай ұйымдастырудың маңызды негіздерінің бірі болып табылады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Аханов К. **Тіл білімінің негіздері**. – Алматы: Санат, 1993. – 496 б.
2. Жұбанов Қ. **Қазақ тілі жөніндегі зерттеулер**. – Алматы: Ғылым, 1999. – 581 б.
3. Сапарбекова Л.С. **Қазақ тілін оқыту әдістемесі**. – Алматы: Қазақ университеті, 2012. – 240 б.
4. Тер-Минасова С.Г. **Язык и межкультурная коммуникация**. – Москва: Слово/Slovo, 2000. – 624 с.
5. Сафонова В.В. **Социокультурный подход к обучению иностранным языкам**. – Москва: Высшая школа, 1991. – 311 с.

АІ ҚҰРАЛДАРЫН ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҒЫНДА ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ТАПСЫРМАЛАР ҰЙЫМДАСТЫРУ

Зәуірбекова Перизат
Ағылшын тілі пәні мұғалімі

Аннотация. Мақалада ағылшын тілі сабақтарында жасанды интеллект (АІ) құралдарын пайдалану арқылы оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту мүмкіндіктері қарастырылады. Цифрлық технологиялардың білім беру кеңістігіне енуі шетел тілін оқыту әдістемесіне жаңа талаптар қойып, мұғалімнің дәстүрлі ақпарат беруші рөлінен оқу әрекетін ұйымдастырушы, бағыттаушы және шығармашылық ортаны қалыптастырушы рөлге ауысуын жеделдетуде. Осы тұрғыдан жасанды интеллект құралдары оқушыға дайын жауап ұсынатын технология ретінде емес, идея қалыптастыруға, тілдік материалды түрлендіруге, шығармашылық мәтін құрастыруға, диалог пен жағдаят әзірлеуге, жеке кері байланыс алуға және өз жұмысын жетілдіруге мүмкіндік беретін педагогикалық ресурс ретінде қарастырылады. Мақалада АІ көмегімен шығармашылық жазылым, әңгіме құрастыру, рөлдік ойын, цифрлық storytelling, проблемалық жағдаят, жоба, пікірталас, визуалды материал негізіндегі тапсырмалар ұйымдастырудың ерекшеліктері талданады. Сонымен қатар оқушының сыни ойлауын, дербестігін және академиялық адалдығын сақтау мәселесіне ерекше назар аударылады. Жасанды интеллектті мақсатты әрі жауапты пайдалану ағылшын тіліндегі коммуникативтік

дағдыларды дамытумен қатар оқушының шығармашылық бастамасын, цифрлық сауаттылығын, ақпаратты бағалау қабілетін және өзіндік көзқарасын қалыптастыруға ықпал ететіні негізделеді.

Түйін сөздер: жасанды интеллект, ағылшын тілі, шығармашылық тапсырма, AI құралдары, цифрлық технология, шығармашылық ойлау, коммуникативтік құзыреттілік, жазылым, айтылым, сыни ойлау, цифрлық сауаттылық, оқушы белсенділігі.

Ағылшын тілін оқытуда оқушының белгілі бір сөздер мен грамматикалық құрылымдарды меңгеруі маңызды болғанымен, тілдік білімнің шынайы нәтижесі сол білімді жаңа коммуникативтік жағдайда еркін пайдалана алуымен анықталады. Оқушы өз ойын ағылшын тілінде жеткізе алғанда, сұрақ қоя білгенде, өзгелердің пікіріне жауап бергенде, мәселені бірнеше қырынан қарастырғанда, мәтін құрастырғанда және тілдік құралдарды нақты мақсатына сәйкес таңдағанда ғана шетел тілін меңгеру функционалдық сипатқа ие болады. Сондықтан ағылшын тілі сабағы дайын тілдік үлгілерді қайталаумен шектелмей, оқушының өзіндік ойын, қиялын, тәжірибесін және шығармашылық бастамасын тілдік әрекетпен байланыстыратын ортаға айналуы қажет.

Шығармашылық тапсырма ағылшын тілін оқытуда ерекше педагогикалық мүмкіндік береді. Мұндай тапсырманың негізгі айырмашылығы – оқушыдан жалғыз дұрыс жауап талап етілмейді. Оған белгілі бір мәселені шешудің бірнеше жолын ұсынуға, өз нұсқасын құрастыруға, кейіпкердің атынан сөйлеуге, оқиғаны жалғастыруға, жаңа өнім әзірлеуге немесе белгілі бір жағдайға өзіндік көзқарасын білдіруге мүмкіндік беріледі. Мысалы, дәстүрлі тапсырмада оқушыға берілген сөздерді пайдаланып бес сөйлем жазу ұсынылса, шығармашылық тапсырмада сол сөздер негізінде қысқа оқиға, жарнама, әлеуметтік жоба идеясы, кейіпкердің күнделігі немесе болашақ туралы болжам құрастыру ұсынылуы мүмкін. Екі жағдайда да тілдік материал қолданылады, алайда екінші жағдайда тіл оқушының жеке ойын білдіру құралына айналады.

Жасанды интеллект технологиялары дәл осы шығармашылық тапсырмаларды ұйымдастырудың мүмкіндіктерін едәуір кеңейтеді. AI жүйелері мәтіндік идеялар ұсынуға, оқушының тілдік деңгейіне сәйкес материал бейімдеуге, бірнеше сценарий құрастыруға, кейіпкерлерді сипаттауға, диалог үлгілерін жасауға, мәтінге байланысты сұрақтар әзірлеуге, оқушының жазған жұмысын талдауға және оны жетілдіруге бағытталған ұсыныстар беруге қабілетті. Мұғалім бұл мүмкіндіктерді әдістемелік мақсатпен пайдаланған кезде бір ғана тапсырманың бірнеше нұсқасын қысқа уақыт ішінде әзірлеп, оқушылардың қызығушылығы мен дайындық деңгейіне сәйкес оқу әрекетін ұйымдастыра алады.

Дегенмен жасанды интеллекттің білім берудегі құндылығы оның мәтінді қаншалықты жылдам жасайтынымен анықталмайды. Негізгі мәселе – технология оқушының ойлау әрекетін күшейте ме, әлде оны алмастыра ма деген сұрақ. Егер оқушы тапсырманың мәтінін AI жүйесіне енгізіп, алынған жауапты өзгеріссіз көшірсе, шығармашылық әрекет те, тілдік тәжірибе де толық жүзеге аспайды. Мұндай жағдайда технология оқу процесін жеңілдеткенімен, білім алушының дамуына қажетті интеллектуалдық әрекетті қысқартуы мүмкін. Сондықтан ағылшын тілі мұғалімі үшін маңызды әдістемелік қағида – «AI оқушының орнына емес, оқушымен бірге жұмыс істеуі тиіс» деген ұстаным.

Мысалы, оқушыға «Write a story about friendship» деген тапсырма беріп, толық әңгімені AI-ға жаздыру шығармашылық жұмыстың мақсатына сәйкес келмейді. Оның орнына жасанды интеллекттен достық тақырыбына бес ерекше оқиға идеясының алғашқы жағдайын ғана ұсынуды сұрауға болады. Оқушы олардың біреуін таңдайды немесе бірнеше идеяны біріктіріп, кейіпкерлерін өзі анықтайды, оқиғаның дамуын жоспарлайды және мәтінді дербес жазады. Кейін AI құралын редактор немесе кеңесші ретінде пайдаланып, мәтіннің әлсіз тұстарын анықтай алады. Бұл жағдайда технология бастапқы импульс пен кері байланыс береді, ал негізгі шығармашылық шешімді оқушы қабылдайды.

Шығармашылық тапсырмаларды ұйымдастыруда AI құралдарының маңызды артықшылықтарының бірі – идея тапшылығын азайту. Ағылшын тілінде жазылым немесе айтылым тапсырмасын орындауда кейбір оқушылардың негізгі қиындығы грамматика немесе сөздік қор ғана емес, «не туралы айту керектігін білмеу» болып табылады. Мұғалім «Imagine you are living in 2050. Describe your school» деген тапсырма бергенде, бір оқушы бірден бірнеше идея ұсына алса, екінші оқушы ұзақ уақыт бойы алғашқы сөйлемді бастай алмай отыруы мүмкін. AI мұндай оқушыға дайын мәтін емес, бағыттаушы сұрақтар ұсына алады: What does your classroom look like? Do students have human teachers or AI assistants? What subjects do they study? How do they travel to school? What makes this school different from your school today? Осындай сұрақтар шығармашылық ойлауды белсендіреді және оқушыға мәтін құрылымын өздігінен қалыптастыруға көмектеседі.

Бұл тәсіл саралап оқытуды да қолдайды. Бір тақырыптағы шығармашылық тапсырма әртүрлі тілдік деңгейдегі оқушыларға әртүрлі қолдау көлемімен ұсынылуы мүмкін. Тілдік қолдауды қажет ететін оқушыға тірек сөздер, сөйлем бастамалары немесе қысқа сұрақтар беріледі. Орта деңгейдегі оқушыға бірнеше идея мен құрылымдық бағдар ұсынылады. Жоғары деңгейдегі оқушыға күрделі проблема беріліп, аргументтерді өздігінен құрастыру талап етіледі. Жасанды интеллект мұғалімге осындай нұсқаларды жылдам дайындауға көмектеседі, бірақ тапсырманың мақсаты мен күрделілік деңгейін педагог анықтайды.

AI құралдарын қолданудың тағы бір маңызды бағыты – шығармашылық жазылымды дамыту. Writing дағдысы оқушыдан бір мезгілде бірнеше әрекетті талап етеді: идеяны анықтау, ақпаратты жүйелеу, қажетті сөздерді таңдау, грамматикалық құрылымдарды қолдану, сөйлемдерді логикалық байланыстыру, мәтін жанрын сақтау және соңында жұмысты редакциялау. Сондықтан көптеген оқушылар жазылым тапсырмасын күрделі әрекет ретінде қабылдайды. Жасанды интеллект осы процесті кезеңдерге бөліп ұйымдастыруға көмектесе алады.

Мысалы, мұғалім «A letter from the future» шығармашылық тапсырмасын ұсынады. Оқушы өзін жиырма жылдан кейінгі өмірінде елестетіп, қазіргі өзіне ағылшын тілінде хат жазуы керек. AI бірінші кезеңде оқушыға тек идеялық сұрақтар береді: Where do you live? What profession did you choose? Which dream came true? What advice would you give to your younger self? What mistake should your younger self avoid? Оқушы жауаптарды өзі ойластырады. Екінші кезеңде сол жауаптардан хаттың жоспарын құрады. Үшінші кезеңде мәтінді өздігінен жазады. Төртінші кезеңде AI-дан мәтінді қайта жазуды емес, «Find three places where my message could be clearer» немесе «Suggest questions that will help me improve this letter» деген сипаттағы кері байланыс сұрайды. Нәтижесінде жасанды интеллект авторды алмастырмай, редакциялық серіктес қызметін атқарады.

Оқушының AI ұсынған түзетулердің барлығын автоматты түрде қабылдамауы да маңызды. Ол ұсынысты талдап, «Неліктен бұл өзгеріс қажет?», «Менің бастапқы сөйлемімнің мағынасы сақталды ма?», «Ұсынылған сөз менің деңгейіме және стиліме сәйкес келе ме?» деген сұрақтарға жауап беруі керек. Осы әрекет арқылы тілдік рефлексия дамиды. Оқушы грамматикалық қатені жай түзетіп қана қоймай, оның себебін түсінуге үйренеді.

Storytelling әдісі де AI құралдарымен тиімді үйлеседі. Әңгіме құрастыру барысында оқушы кейіпкер, орын, уақыт, проблема, оқиға желісі және шешім туралы ойланады. Бұл сөздік қорды белсендіруге, өткен шақ формаларын, сын есімдерді, байланыстырушы сөздерді және диалог құрылымдарын табиғи контексте қолдануға мүмкіндік береді. Мұғалім AI көмегімен тосын шығармашылық жағдайлар құрастыра алады. Мысалы: «A teenager finds a phone that receives messages from the future», «A school library has a secret door that opens once a year», «An AI robot wants to become a student for one day», «Two students wake up in a city where nobody can speak». Оқушылар осындай бастапқы жағдайлардың бірін таңдап, әңгімені өздері жалғастырады.

Шығармашылықтың деңгейін арттыру үшін мұғалім белгілі бір шектеулер енгізе алады. Мысалы, оқиғада кемінде бес жаңа сөз қолданылуы, екі кейіпкер арасында диалог болуы, күтпеген шешім берілуі немесе әңгіменің соңында оқырманға сұрақ қойылуы тиіс. Мұндай талаптар AI-дан дайын мәтінді көшіруге емес, оқушының тілдік және шығармашылық әрекетіне басымдық береді.

Әңгімені бірлесіп құрастыру да тиімді. Сынып бірнеше топқа бөлінеді. Әр топ AI ұсынған бір бастапқы сөйлемді алады. Бірінші оқушы екі сөйлем қосады, келесі оқушы оқиғаны жалғастырады, үшінші оқушы жаңа проблема енгізеді, соңғы оқушы шешім ұсынады. Топ мәтінді бірге тексеріп, сынып алдында оқиды. Басқа топтар әңгіменің ең қызықты элементін анықтап, сұрақтар қояды. Мұндай жұмыс тілдік әрекетпен бірге ынтымақтастық, жауапкершілік және өзгенің идеясын дамыту дағдысын қалыптастырады.

Ағылшын тіліндегі шығармашылық тапсырмалардың тағы бір нәтижелі түрі – рөлдік ойын. Рөлдік тапсырмада оқушы белгілі бір әлеуметтік немесе қиялдағы рөлге еніп, нақты коммуникативтік мақсатқа жетуге тырысады. AI құралдары мұғалімге стандартты «At the restaurant», «At the airport» сияқты жағдаяттардан күрделірек және қызықты сценарийлер құрастыруға мүмкіндік береді.

Мысалы, «The City of the Future» тапсырмасында оқушылар архитектор, эколог, оқушы, кәсіпкер, қала әкімі және тұрғын рөлдерін алады. Олардың міндеті – болашақ қаласының жобасын талқылау. Әр рөлдің мақсаты әртүрлі. Эколог жасыл аймақтарды көбейтуді қалайды, кәсіпкер жаңа сауда орталығын ұсынады, оқушы жастарға арналған кеңістік сұрайды, әкім бюджет пен барлық тұрғындардың қажеттілігін ескеруі тиіс. AI мұғалімге әр рөл үшін қысқа role card дайындауға көмектеседі. Бірақ келісімге келу, дәлел айту және шешім қабылдау оқушылардың өздеріне жүктеледі.

Осындай тапсырмаларда тіл тек жаттығу нысаны емес, нақты мақсатқа жетудің құралы ретінде қолданылады. Оқушы «I think…», «In my opinion…» сияқты дайын тіркестермен шектелмей, «I understand your point, but…», «What if we…?», «The main advantage of this idea is…», «I disagree because…», «Could we find a compromise?» тәрізді функционалдық тілдік бірліктерді қолдануға қажеттілік сезінеді. Мұғалім осы тіркестерді алдын ала ұсынып, оқушылардың пікірталас барысында қолдануын бақылай алады.

AI арқылы проблемалық шығармашылық жағдаяттарды құрастыру да ағылшын тілі сабағының мазмұнын өмірлік контекспен байланыстырады. Мысалы, оқушыларға «Your school wants to reduce plastic waste by 50%. You have one month and a limited budget. Create a plan» деген мәселе ұсынылады. Бұл тапсырмада олар мектептегі жағдайды талдайды, шешімдер ұсынады, олардың артықшылықтары мен кемшіліктерін салыстырады, ағылшын тілінде жоспар жасап, өз жобаларын қорғайды. AI бастапқы идеяларды немесе қарсы аргументтерді ұсына алады, бірақ топ қай шешімді таңдайтынын өзі анықтайды.

Осындай жұмыс кезінде AI-ға «Give us the best solution» деп сұрақ қоюдан гөрі «Give us five different possible solutions, including one unusual idea» деп сұрау педагогикалық тұрғыдан тиімді. Себебі бірінші жағдайда технология шешім қабылдайды, ал екінші жағдайда оқушыларға таңдау материалы ұсынылады. Оқушылар әр нұсқаны бағалап, өз жағдайына сәйкес келетінін дәлелдеуі керек. Демек, AI шығармашылық ойлаудың соңғы нәтижесін емес, ойлауға қажетті бастапқы кеңістікті қалыптастырады.

Ағылшын тілі сабағында визуалды шығармашылық тапсырмаларды да AI технологияларымен байланыстыруға болады. Мұғалім белгілі бір тақырыпқа сәйкес жасалған немесе таңдалған бейнені көрсетіп, оқушыларға оның негізінде оқиға құрастыруды ұсына алады. Мысалы, болашақтағы экологиялық қала, ерекше мектеп, Марстағы ғылыми станция, роботтар мен адамдар бірге өмір сүретін қоғам бейнеленген суреттер оқушылардың қиялын белсендіреді. Бір сурет әр оқушыда әртүрлі ассоциация туғызатындықтан, жауаптардың қайталану ықтималдығы азаяды.

Сурет негізіндегі тапсырманы бірнеше кезеңмен ұйымдастыруға болады. Алдымен оқушылар суреттен көрген фактілерін ғана ағылшын тілінде атайды. Кейін «What might have happened before this moment?», «Who

are these people?», «What problem are they trying to solve?», «What will happen next?» сұрақтары беріледі. Соңында оқушылар қысқа әңгіме немесе диалог құрастырады. Осылайша бақылау, болжам жасау және шығармашылық интерпретация бір тапсырмада бірігеді.

AI құралдарының көмегімен «alternative ending» тапсырмасын ұйымдастыру да нәтижелі. Оқушылар белгілі бір әңгімені немесе әдеби мәтінді оқып болғаннан кейін оның аяқталуын өзгертеді. Мұғалім AI арқылы бірнеше «What if…?» сұрағын дайындай алады. Мысалы: What if the main character made the opposite decision? What if the story happened today? What if another character told the story? What if the conflict was never solved? Оқушы осы сұрақтардың біреуін таңдап, мәтіннің балама нұсқасын жасайды. Бұл тапсырма оқылған мәтінді түсінуді ғана емес, себеп-салдарлық байланысты анықтауды және авторлық шешімді бағалауды талап етеді.

Әдеби мәтінмен жұмыс кезінде AI-дың рөлі ерекше сақтықты қажет етеді. Егер оқушы жүйеден шығарманың толық талдауын алып, оны өз жауабы ретінде пайдаланса, оқу мақсаты орындалмайды. Сондықтан AI-ды «талдауды орындаушы» емес, «талдауға сұрақ қоюшы» ретінде қолдану тиімді. Мысалы, оқушы мәтінді оқығаннан кейін AI-дан «Ask me five questions that will help me understand the character's motivation» деп сұрай алады. Оқушы сол сұрақтарға мәтіннен дәлел тауып жауап береді. Бұл жағдайда жасанды интеллект зерттеушілік диалог ұйымдастырушы құрал қызметін атқарады.

Шығармашылық айтылым тапсырмаларын ұйымдастыруда да AI-дың мүмкіндігі кең. Speaking барысында кейбір оқушылар қате жіберуден қорқып, қысқа жауап беруге тырысады. Мұғалім тапсырманы бағалау жағдайы емес, тәжірибе алаңы ретінде ұйымдастырса, тілдік белсенділік артады. AI көмегімен түрлі қызықты сценарийлер дайындауға болады. Мысалы: «You are interviewing a person who has just returned from Mars», «Convince your school principal to create a no-homework day», «You have invented a device that solves one everyday problem. Present it to investors», «Explain smartphones to a person from the 18th century». Мұндай тапсырмалар тілдік икемділік пен импровизацияны талап етеді.

«Impossible Interview» форматы ерекше қызығушылық туғызуы мүмкін. Оқушы тарихи тұлға, әдеби кейіпкер, ғалым немесе қиялдағы кейіпкермен сұхбат сценарийін жасайды. AI кейіпкер туралы бастапқы мәліметтерді жүйелеуге немесе ықтимал сұрақтардың бірнеше түрін ұсынуға көмектеседі, алайда оқушы ең мазмұнды сұрақтарды өзі таңдап, олардың ретін құрастырады. Жұптық жұмыста бір оқушы журналист, екіншісі кейіпкер болады. Кейін рөлдер ауыстырылады. Бұл тәсіл сұрақ құрастыру, тыңдау және жедел жауап беру дағдыларын дамытады.

Жасанды интеллект шығармашылық тапсырмаларды жекелендіруге де мүмкіндік береді. Бір сыныптағы оқушылардың қызығушылықтары әртүрлі болуы заңды. Біреуі спортты, екіншісі музыка мен киноны, үшіншісі технологияны, төртіншісі табиғатты ұнатуы мүмкін. Бірдей грамматикалық немесе лексикалық мақсатты сақтай отырып, мұғалім әртүрлі контекст ұсына алады. Мысалы, Future Simple немесе be going to құрылымдарын бекіту кезінде бір оқушы «My future football club», екіншісі «My future music festival», үшіншісі «My future eco-city», төртіншісі «My future robot» тақырыбында шығармашылық жұмыс орындай алады.

Бұл жерде жекелендіру оқушыға тапсырманы жеңілдету дегенді білдірмейді. Керісінше, ортақ оқу мақсаты сақталып, оған апаратын контекст білім алушының қызығушылығына бейімделеді. Нәтижесінде оқушы ағылшын тілін міндетті пән ретінде ғана емес, өзі үшін маңызды нәрсені сипаттайтын құрал ретінде қабылдай бастайды.

AI негізіндегі шығармашылық тапсырмалардың тиімділігі prompt, яғни жасанды интеллектке берілетін нұсқаудың сапасына да байланысты. Сондықтан ағылшын тілі сабағында prompt құрастырудың қарапайым дағдыларын үйрету цифрлық сауаттылықтың бір бөлігі ретінде қарастырылуы мүмкін. Оқушы AI-ға нақты мақсат, контекст, рөл және шектеу беруді үйренуі керек. Мысалы, «Give me an English task» деген жалпылама сұраудың орнына «Give me three creative speaking situations for a B1-level student about environmental problems. Do not give answers» деген сұраныс нақты әрі педагогикалық тұрғыдан пайдалы нәтиже береді.

Prompt құрастырудың өзі тілдік тапсырмаға айнала алады. Оқушыларға бір мақсат беріледі, мысалы, «AI-дан саяхат тақырыбына қызықты рөлдік ойын жасат». Әр топ ағылшын тілінде өз prompt-ын құрастырады. Кейін алынған нәтижелер салыстырылады. Қай prompt нақты нәтиже берді? Қай жерде ақпарат жетіспеді? Қандай сөздерді қосқанда нәтиже жақсарды? Осы талдау барысында оқушылар ағылшын тіліндегі нұсқау беру формаларын меңгеріп қана қоймай, цифрлық жүйемен саналы әрекеттесуге үйренеді.

AI берген ақпаратқа сыни көзқарас қалыптастыру да шығармашылық жұмыстың ажырамас бөлігі болуы тиіс. Жасанды интеллект ұсынған мәтін әрдайым дәл, сапалы немесе оқушының мақсатына сәйкес бола бермейді. Сондықтан «AI айтты – демек дұрыс» деген түсініктің орнына тексеру мәдениетін қалыптастыру қажет. Мұғалім кейде әдейі AI жасаған бірнеше жауапты ұсынып, оқушыларға олардың арасынан ең сапалысын таңдауды немесе әлсіз тұстарын анықтауды тапсыра алады.

Мысалы, бір тақырып бойынша AI жасаған үш қысқа мәтін беріледі. Оқушылар қай мәтіннің идеясы ерекше екенін, қайсысының сөздік қоры тақырыпқа сәйкес келетінін, қай жерде қайталау бар екенін, қандай сөйлем табиғи естілмейтінін анықтайды. Кейін үш мәтіннің жақсы элементтерін пайдаланып, өз нұсқасын жасайды. Бұл тапсырма оқушыны AI өнімінің пассивті тұтынушысынан редактор және сарапшы рөліне ауыстырады.

Шығармашылық жұмысты бағалауда да жаңа көзқарас қажет. Егер мұғалім тек грамматикалық қатеге назар аударса, оқушы қауіпсіз әрі қарапайым сөйлемдерді таңдауға тырысады және шығармашылық тәуекел азаяды. Сондықтан бағалау критерийлері тілдік дұрыстықпен қатар идеяның ерекшелігін, мазмұнның

байланыстылығын, тапсырма талабын орындауды, сөздік қорды орынды қолдануды, аудиторияға әсерін және AI көмегін саналы пайдалануын қамтуы мүмкін.

Мысалы, шығармашылық мәтінді бағалағанда «Language accuracy», «Originality of ideas», «Organisation», «Vocabulary use», «Independent contribution» сияқты өлшемдер қарастырылады. Соңғы критерийдің маңызы ерекше. Оқушы AI қолданған жағдайда өзінің қандай әрекетті дербес орындағанын көрсете білуі керек. Ол «AI helped me generate three ideas, but I chose the topic and wrote the story myself» немесе «I used AI to check my grammar after writing the first draft» деп қысқаша түсіндіре алады. Мұндай рефлексия академиялық адалдықты жазалау механизмі емес, саналы технологиялық әрекет мәдениеті ретінде қалыптастырады.

AI қолданылған сабақта мұғалімнің кәсіби рөлі төмендемейді, керісінше күрделене түседі. Бұрын мұғалім тапсырманы өзі дайындап, орындалуын тексерсе, енді ол технология ұсынған мүмкіндіктер арасынан педагогикалық тұрғыдан құндысын таңдауы керек. Мұғалім қандай кезеңде AI қолдануға болатынын, қай кезде оқушының өздігінен жұмыс істеуі қажеттігін, қандай деректерді енгізуге болмайтынын, AI жауабын қалай тексеру керектігін және тапсырманың шынайы оқу нәтижесіне қалай жеткізетінін алдын ала ойластырады.

Сондықтан «сабақта AI қолданылды ма?» деген сұрақтан гөрі «AI қолдану оқушының қандай әрекетін күшейтті?» деген сұрақ маңызды. Егер технология оқушыға көбірек идея ұсынуға, өз мәтінін жетілдіруге, бірнеше көзқарасты салыстыруға, шығармашылық шешім қабылдауға және ағылшын тілін белсенді қолдануға жағдай жасаса, оның педагогикалық құндылығы бар. Ал егер AI оқушының орнына негізгі тапсырманы орындап берсе, технологияны пайдаланудың сыртқы жаңашылдығына қарамастан, оқу нәтижесі төмендеуі мүмкін.

Ағылшын тілі мұғалімі шығармашылық AI тапсырмасын құрастырғанда алдымен оқу мақсатын анықтағаны дұрыс. Мысалы, мақсат – оқушының өткен шақта әңгіме құрастыруы. Бұл жағдайда AI арқылы сурет немесе оқиға бастамасын ұсынуға болады, бірақ оқиға желісін оқушы өзі дамытады. Егер мақсат – аргументативті айтылым болса, AI бірнеше қарама-қайшы пікір дайындауы мүмкін, алайда оқушы олардың арасынан өз позициясын таңдап, дәлел келтіреді. Егер мақсат – сөздік қорды белсендіру болса, AI контекст немесе кейіпкер ұсынады, бірақ жаңа сөздерді сөйлеуде қолдану оқушыға жүктеледі. Яғни технология әрдайым оқу мақсатына бағынышты болуы қажет.

Шығармашылық тапсырмада таңдау мүмкіндігін беру де маңызды. Барлық оқушыға бір ғана тақырып, бір ғана өнім және бір ғана жұмыс форматын ұсыну кейбір білім алушылардың қызығушылығын төмендетуі мүмкін. AI көмегімен мұғалім бір оқу мақсатына негізделген бірнеше нұсқа дайындай алады. Мысалы, оқушы жаңа лексиканы пайдаланып қысқа әңгіме жаза алады, диалог құрастыра алады, жарнама мәтінін әзірлей алады немесе шағын презентация сценарийін жасай алады. Тапсырманың тілдік талабы бірдей болғанымен, өнім формасын таңдау оқушының жауапкершілігін және ішкі мотивациясын арттырады.

Сонымен бірге шығармашылық еркіндік белгілі бір құрылыммен үйлескенде тиімді болады. «Create something interesting» тәрізді тым ашық тапсырма кейбір оқушыларға қиындық туғызады. Сондықтан мұғалім шығармашылық кеңістік пен нақты критерийдің тепе-теңдігін сақтауы керек. Мысалы: «Create a dialogue between a human and an AI assistant in 2040. Use at least eight target words, include one disagreement and finish with an unexpected decision». Мұнда тақырып шығармашылыққа мүмкіндік береді, бірақ тілдік және мазмұндық талаптар анық көрсетілген.

Жасанды интеллектті шығармашылық тапсырмаларға енгізу оқушының қателесуге деген көзқарасын да өзгерте алады. Тілді меңгеру барысында қате табиғи құбылыс. Алайда оқушы әр қатесін сәтсіздік ретінде қабылдаса, күрделі сөйлемдер мен жаңа сөздерді қолданудан қашады. AI арқылы алғашқы нұсқаны тексеріп, кейін оны жетілдіру мүмкіндігі writing процесін «бір рет жазу және баға алу» моделінен «жазу – кері байланыс алу – қайта қарау – жақсарту» цикліне ауыстырады. Бұл шығармашылық әрекетке өте жақын процесс, себебі кез келген шығармашылық өнім алғашқы нұсқадан кейін редакциялауды қажет етеді.

Осы тұрғыдан ағылшын тілі сабағында «first draft» мәдениетін қалыптастыру маңызды. Оқушы алғашқы мәтінінің мінсіз болуы міндетті емес екенін түсінеді. Ол алдымен ойын еркін жеткізеді, кейін құрылымды қарайды, тілдік қатені тексереді, сөздерді нақтылайды және соңғы нұсқасын дайындайды. AI осы кезеңдердің бірінде көмекші бола алады, бірақ мәтін авторының шешім қабылдау құқығы оқушыда қалады.

Мұндай тәсіл оқушының өзіндік тиімділік сезімін де арттыра алады. Бұрын ағылшын тілінде көлемді шығармашылық мәтін жазуға қиналған білім алушы идеялық тірек пен кезеңдік қолдау арқылы тапсырманы орындай алатынын көреді. Біртіндеп қолдау азайтылып, дербестік деңгейі жоғарылайды. Сондықтан AI-ды тұрақты «таяныш» ретінде емес, оқушыны өздігінен әрекет етуге жеткізетін уақытша педагогикалық қолдау ретінде қолдану орынды.

AI құралдары арқылы шығармашылық тапсырмаларды ұйымдастыру ағылшын тілі сабағын технологияға толтыру деген сөз емес. Сабақтың негізгі субъектісі оқушы болып қала береді. Технология идея тудыруға, материалды бейімдеуге, сұрақтар әзірлеуге, тілдік қолдау көрсетуге және кері байланыс ұйымдастыруға көмектеседі. Ал қиялдау, таңдау, салыстыру, дәлелдеу, келісу, мәтін құрастыру, шешім қабылдау және өз жұмысына жауап беру білім алушының әрекеті болуы тиіс.

Осы қағида сақталған жағдайда жасанды интеллект ағылшын тілі сабағында шығармашылықты шектейтін емес, керісінше оның мүмкіндігін кеңейтетін құралға айналады. Оқушы дайын мәтінді қабылдаушы позициясынан идеяны түрлендіруші, сұрақ қоюшы, автор, редактор және зерттеуші позициясына көшеді. Ал мұғалім технология мен педагогикалық мақсат арасындағы байланысты қамтамасыз ететін кәсіби ұйымдастырушы ретінде оқушының тілдік әрі шығармашылық дамуына жағдай жасайды.

AI құралдарын ағылшын тілі сабағында шығармашылық тапсырмалар ұйымдастыру үшін қолданғанда мұғалім технологияны сабақтың барлық кезеңіне міндетті түрде енгізуге ұмтылмауы керек. Оның орнына жасанды интеллект нақты педагогикалық міндетті шешетін тұста пайдаланылғаны тиімді. Кейбір сабақтарда AI тек қызығушылықты ояту кезеңінде қолданылса, екінші жағдайда шығармашылық өнім әзірлеуге идея береді, үшінші сабақта оқушы жұмысына кері байланыс жасауға көмектеседі. Мұндай икемділік технологияны мақсат емес, оқу нәтижесіне жеткізетін құрал ретінде қарастыруға мүмкіндік береді.

Сабақтың бастапқы кезеңінде AI оқушылардың тақырыпқа қызығушылығын арттыратын тосын сұрақтар мен болжамдық жағдаяттарды дайындау үшін пайдаланылуы мүмкін. Мысалы, сабақ тақырыбы «Travelling» болса, мұғалім дәстүрлі «Where did you travel last summer?» сұрағымен шектелмей, «You can travel anywhere in the world, but you can take only three things. Where will you go and what will you take?» немесе «An AI travel assistant has chosen the most unusual destination for your class. What place do you think it is?» деген сұрақтарды ұсына алады. Мұндай сұрақтардың ерекшелігі – оқушыдан бұрын меңгерілген сөздерді еске түсірумен қатар, болжам жасау мен таңдауын түсіндіру талап етіледі.

«Food» тақырыбында «Imagine that you are opening a restaurant where every dish represents a different country» деген шығармашылық міндет ұсынылуы мүмкін. Оқушылар мейрамхананың атауын, мәзірін, ерекше тағамын, бағасын және жарнамалық ұранын ағылшын тілінде әзірлейді. AI мұнда тағам идеяларын немесе ерекше мейрамхана концепцияларын ұсынуы мүмкін. Бірақ соңғы өнімді оқушы немесе топ өзі құрастырады. Бір топ экологиялық мейрамхана, екіншісі болашақ тағамдары ұсынылатын кафе, үшіншісі әлем халықтарының тағамдарын біріктіретін орын жобалауы мүмкін. Бір ғана лексикалық тақырып бірнеше шығармашылық бағытқа бөлінеді.

«Jobs and Professions» тақырыбында болашақ мамандықтары бойынша тапсырма қызықты нәтиже береді. Оқушылар AI-дан келешекте пайда болуы ықтимал мамандықтардың бірнеше идеясын сұрап, солардың біреуін таңдайды немесе өз мамандығын ойлап табады. Мысалы, virtual world designer, space tourism guide, robot behaviour specialist сияқты нұсқалар талқылануы мүмкін. Оқушы мамандықтың міндетін, қажетті қабілеттерді, артықшылықтары мен қиындықтарын ағылшын тілінде сипаттайды. Кейін сынып алдында «job fair» ұйымдастырылып, әр оқушы өз мамандығын таныстырады. Сыныптастары сұрақ қойып, қай мамандықтың ең қажетті, ең ерекше немесе ең күрделі екенін анықтайды.

Мұндай тапсырманың тілдік құндылығы жоғары, өйткені оқушы vocabulary, modal verbs, future forms және descriptive language сияқты бірнеше тілдік құралды бір контексте қолданады. Шығармашылық компонент тапсырманың эмоциялық тартымдылығын арттырса, коммуникативтік кезең тілдің практикалық қызметін көрсетеді.

AI құралдарын лексиканы шығармашылық жолмен меңгеруге де пайдалануға болады. Жаңа сөздерді жаттау үшін олардың аудармасын қайталау жеткіліксіз. Сөздің мағынасы түрлі контексте қолданылған сайын оның белсенді сөздік қорға өту мүмкіндігі жоғарылайды. Сондықтан AI көмегімен бір лексикалық бірлікке бірнеше ерекше контекст жасауға болады.

Мысалы, оқушылар «environment» тақырыбы бойынша recycle, pollution, renewable, waste, protect, reduce, sustainable сөздерін меңгеріп жатыр делік. Мұғалім AI көмегімен осы сөздер қатысатын қарапайым мәтін жасатып берудің орнына оқушыларға «Design the greenest school in Kazakhstan» деген шығармашылық тапсырма береді. Топтар мектептің энергия жүйесін, қалдықтарды басқаруын, көлік түрлерін, ауласын және оқушылардың экологиялық ережелерін ойластырады. Міндетті шарт ретінде жаңа сөздердің белгілі бір санын қолдану көрсетіледі. Осылайша лексикалық материал нақты шығармашылық өнімнің құрамына енеді.

Сөздік қорды дамытуға арналған тағы бір әдіс – «AI Word Challenge». Мұғалім сабақ тақырыбына қатысты бес немесе алты сөзді анықтайды. AI сол сөздердің барлығы қолданылуы мүмкін ерекше жағдаят ұсынады. Оқушылар шағын топта қысқа әңгіме немесе диалог құрастырады. Кейін басқа топ мәтіндегі мақсатты сөздерді тауып, олардың қандай мағынада қолданылғанын түсіндіреді. Егер бір сөз табиғи емес контексте қолданылса, сынып бірге балама нұсқа ұсынады. Мұнда оқушы сөзді есте сақтаумен қатар оның қолданысын бағалайды.

Грамматиканы оқытуда да шығармашылық AI тапсырмалары тиімді. Грамматикалық ережені меңгеру жаттығуларды жоққа шығармайды, бірақ ережені тек бос орын толтыру арқылы бекіту оқушыға құрылымның коммуникативтік қызметін толық сезінуге мүмкіндік бермейді. Мысалы, Second Conditional тақырыбын өткен кезде дәстүрлі «If I were…, I would…» сөйлемдерін толықтырудан кейін AI көмегімен ерекше жағдаяттар ұсынылады: «What would you do if you could become invisible for one day?», «What would happen if nobody used smartphones for a month?», «If you could redesign your school, what would you change?», «What would you do if an AI robot joined your class tomorrow?». Оқушылар жауап беріп қана қоймай, бір-бірінің пікірін талқылайды.

Past Simple және Past Continuous формаларын бекіту үшін AI-дан жұмбақ оқиғаның бастапқы жағдайын әзірлеуге болады. Мысалы: «At 9 p.m. the lights suddenly went out in the school. When they came back on, one important object had disappeared». Оқушылар детектив рөлін атқарып, оқиға кезінде әр кейіпкердің не істеп жатқанын анықтайды. Бір топ куәгерлердің сөздерін құрастырады, екінші топ сұрақтар дайындайды, үшінші топ дәлелдерді талдайды. Грамматикалық құрылым оқиғаны зерттеудің табиғи құралына айналады.

Future forms тақырыбында «News from 2050» шығармашылық жобасын қолдануға болады. Оқушылар өздерін 2050 жылғы жаңалықтар редакциясының қызметкерлері ретінде елестетеді. Олар технология, экология, білім, спорт немесе ғарыш саласындағы болашақ жаңалықты ойлап тауып, қысқа жаңалық мәтінін дайындайды.

AI ықтимал тақырыптар ұсына алады, бірақ оқушылар ақпаратты өздері дамытады. Кейін жаңалық жүргізушісі, тілші және сарапшы рөлдерінде шағын көрсетілім жасайды.

Present Perfect тақырыбында «My achievements museum» тапсырмасын ұйымдастыруға болады. Оқушы өміріндегі өзі маңызды деп есептейтін жетістіктерді таңдап, виртуалды музей экспонаттары ретінде сипаттайды: «I have learned…», «I have taken part in…», «I have improved…». Тапсырма оқушыны жеке жетістіктерін ой елегінен өткізуге және грамматикалық құрылымды мағыналы контексте пайдалануға бағыттайды.

AI құралдарын оқылым тапсырмаларын шығармашылық бағытта дамытуға да қолдануға болады. Reading сабағында мәтінді оқып, сұрақтарға жауап беру маңызды болғанымен, жұмысты сол жерде аяқтамаған жөн. Оқылған ақпарат жаңа өнім құрастыруға негіз болуы мүмкін. Мысалы, мәтін белгілі бір саяхатшы туралы болса, оқушылар оның келесі экспедициясын жоспарлайды. Егер мәтін ғылыми жаңалық туралы болса, сол жаңалықтың он жылдан кейін қоғамға қалай әсер ететінін болжайды. Әдеби үзінді берілсе, кейіпкерге хат жазады немесе оқиғаның басқа кейіпкер атынан баяндалған нұсқасын құрастырады.

Оқылымнан кейін «AI Question Designer» тәсілін пайдалануға болады. Алдымен оқушылар мәтінді өздері оқиды. Содан кейін AI-дан мәтін мазмұнына байланысты қарапайым фактілік сұрақтар емес, талдау мен қиялды қажет ететін сұрақтар әзірлеуді сұрайды. Мысалы: «Which decision of the character would you change and why?», «How would the story be different if it happened in your city?», «What information is missing from the text?», «What could happen five years later?». Оқушылар AI ұсынған сұрақтардың ішінен ең қызықты үшеуін таңдап, жұпта талқылайды.

Осы тәсілдің тағы бір нұсқасы – сұрақтарды оқушылардың өздеріне бағалату. AI он сұрақ ұсынады, ал оқушылар оларды «fact», «analysis», «opinion», «creative thinking» санаттарына бөледі. Кейін шығармашылық ойлауға бағытталған сұрақтарды өздері жетілдіреді. Мұндай жұмыс сұрақтың сапасын түсінуге мүмкіндік береді. Оқушы жақсы сұрақтың өзі терең ойлауға себеп болатынын байқайды.

Тыңдалым да шығармашылық тапсырмалармен ұштастырыла алады. Аудиоматериалды тыңдағаннан кейін оның мазмұнын қайталау орнына оқушыларға жалғасын құрастыру ұсынылады. Мысалы, екі адамның әңгімесі кенет тоқтайды. Оқушылар «What happens next?» сұрағына жауап беріп, диалогты жалғастырады. Кейін түпнұсқа жалғасымен салыстырады. Мұнда мақсат түпнұсқаны дәл болжау емес, тыңдалған ақпаратты негізге алып қисынды нұсқа ұсыну.

Тыңдалымнан кейін «Different Perspective» тапсырмасын да ұйымдастыруға болады. Оқушылар бір оқиғаны тыңдайды, кейін оны оқиғадағы басқа адамның көзқарасымен қайта баяндайды. AI мұғалімге ықтимал кейіпкерлердің рөлдерін немесе бағыттаушы сұрақтарды дайындауға көмектеседі. Бұл тәсіл тыңдалған ақпаратты терең түсінуге, есімдіктерді, шақ формаларын және эмоция білдіретін лексиканы қолдануға мүмкіндік береді.

Айтылымды дамытуда AI-дың ең пайдалы мүмкіндіктерінің бірі – түрлі коммуникативтік жағдаяттарды жылдам генерациялау. Дегенмен мұғалім дайын сценарийді сол күйінде қолданбай, оны сынып ерекшелігіне бейімдеуі қажет. Оқушылардың жасы, тілдік деңгейі, қызығушылығы және тақырып бойынша бұрынғы білімі ескеріледі.

«One Problem – Many Solutions» тапсырмасында сыныпқа бір проблема ұсынылады. Мысалы: «Students spend too much time on their phones during breaks». Топтар мәселені шешудің бірнеше нұсқасын ұсынады. AI қосымша ерекше шешімдер бере алады. Бірақ әр топ ұсыныстарды usefulness, fairness, cost және possible problems критерийлері бойынша бағалайды. Соңында ең қолайлы шешімді таңдап, ағылшын тілінде қорғайды. Бұл тапсырмада шығармашылық, сыни ойлау және аргументативті сөйлеу қатар дамиды.

«AI Devil's Advocate» тәсілі пікірталас дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Оқушы белгілі бір пікірді ұсынғаннан кейін AI қарсы аргументтер генерациялайды. Мысалы, оқушы «Homework should be reduced» деген позицияны қорғаса, AI үй тапсырмасының пайдасына бірнеше қарсы пікір береді. Оқушы сол аргументтерге жауап дайындайды. Мұндағы мақсат AI-мен «жеңісу» емес, өз позициясының әлсіз тұстарын көру және дәлелін күшейту.

Пікірталас барысында оқушыға бір ғана көзқарасты қорғау емес, позиция ауыстыру тапсырмасы да берілуі мүмкін. Алдымен ол белгілі бір мәселенің пайдасын дәлелдейді, кейін қарсы тараптың көзқарасын қорғайды. AI екі позицияға бастапқы идеялар бере алады. Бұл оқушыға мәселені біржақты бағаламауға және өзге адамның логикасын түсінуге көмектеседі.

Жоба әдісі AI мен шығармашылық әрекетті байланыстырудың кең мүмкіндігін береді. Ағылшын тіліндегі жоба нақты өнім жасаумен аяқталуы тиіс. Өнім постер, әлеуметтік науқан, презентация, туристік маршрут, мектепті дамыту ұсынысы, бейнеролик сценарийі, подкаст жоспары немесе цифрлық әңгіме болуы мүмкін.

Мысалы, «Promote Your Region» жобасында оқушылар өз өңірін шетелдік туристерге таныстыру міндетін алады. Олар көрікті орындарды зерттейді, ақпараттың сенімділігін тексереді, мақсатты аудиторияны анықтайды және ағылшын тіліндегі жарнамалық өнім дайындайды. AI мәтін құрылымын ұсынуға, слоган идеяларын жасауға немесе турист рөлінде сұрақ қоюға көмектесе алады. Бірақ нақты жергілікті деректер сенімді дереккөздер арқылы тексерілуі тиіс. Бұл оқушыға AI ақпараты мен тексерілген фактінің айырмашылығын түсіндіреді.

«Eco-School Campaign» жобасында оқушылар мектептегі нақты экологиялық мәселені таңдайды. Мысалы, қағаздың көп қолданылуы, су шығыны, электр энергиясын үнемдемеу немесе пластик қалдықтар

мәселесі. Олар ағылшын тілінде мәселені сипаттап, шешімдер ұсынып, науқан атауы мен үндеу мәтінін әзірлейді. AI бірнеше слоган немесе идея бере алады, бірақ топ олардың қайсысы мектеп жағдайына сәйкес келетінін анықтайды. Соңғы өнімді қорғау кезінде «Why did you choose this solution?», «How can students participate?», «What difficulties may appear?» сұрақтарына жауап береді.

Оқушылардың шығармашылық қабілетін дамытатын қызықты форматтың бірі – цифрлық storytelling. Бұл жерде оқушы мәтін, бейне, дыбыс және баяндауды бір мағыналық өнімге біріктіреді. Ағылшын тілі сабағында цифрлық әңгіменің күрделі болуы міндетті емес. 5–7 кадрдан тұратын қысқа оқиға да жеткілікті. Негізгі назар визуалды безендіруге емес, тілдік мазмұнға аударылады.

Мысалы, «A Day Without Technology» тақырыбында оқушы технология мүлде жұмыс істемей қалған бір күн туралы оқиға құрастырады. Алдымен кейіпкер мен негізгі проблеманы анықтайды, кейін оқиға жоспарын жасайды. AI сюжетке күтпеген бұрылыс ұсынуы мүмкін. Бірақ оқушы қай идеяны пайдаланатынын өзі шешеді. Әр кадрға ағылшын тілінде қысқа мәтін жазылып, соңында оқушы өз оқиғасын ауызша таныстырады.

Storytelling барысында «AI twist» әдісін қолдануға болады. Оқушылар әңгіменің алғашқы жартысын өздері жазады. Содан кейін AI-дан үш күтпеген оқиға бұрылысын ұсынуды сұрайды. Әр оқушы біреуін таңдап, оны өзінің бастапқы сюжетіне қисынды түрде енгізеді. Бұл дайын әңгімені көшіргеннен мүлде өзгеше әрекет, өйткені оқушы сырттан келген идеяны өзінің мәтіндік логикасына бейімдеуге мәжбүр болады.

Шығармашылық тапсырмалардың тағы бір формасы – жарнама құрастыру. «Create an advertisement for an impossible product» тапсырмасы оқушылардың ерекше қызығушылығын туғызуы мүмкін. Олар уақытты тоқтататын сағат, үй тапсырмасын еске салатын ақылды қалам, эмоцияны аударатын құлаққап немесе кез келген фантастикалық өнім ойлап табады. Өнімнің атауын, қызметін, мақсатты аудиториясын, артықшылығын және слоганын ағылшын тілінде дайындайды. AI өнім идеяларының бастапқы тізімін ұсынуы мүмкін, бірақ соңғы концепция оқушыларға тиесілі болуы керек.

Бұл тапсырма persuasive language қолдануға мүмкіндік береді: «This product will help you…», «Imagine a world where…», «You will never have to… again», «The perfect choice for…». Кейін оқушылар өз өнімін сынып алдында таныстырып, «инвесторлардың» сұрақтарына жауап береді. Сыныптастар ең пайдалы, ең ерекше және ең жақсы таныстырылған өнімді анықтай алады.

Ағылшын тіліндегі шығармашылық тапсырмалар мәдениетаралық құзыреттілікті дамытуға да бағытталуы мүмкін. Мысалы, «Cultural Exchange Box» тапсырмасында оқушы Қазақстанды шетелдік құрдасына таныстыру үшін қорапқа салатын бес символдық затты таңдайды. Әр заттың не үшін таңдалғанын ағылшын тілінде түсіндіреді. AI басқа елден келген оқушы рөлінде сұрақтар ұсына алады: «Why is this important?», «When do people use it?», «Is it connected with a tradition?». Нәтижесінде оқушы өз мәдениетін шетел тілінде таныстыру тәжірибесін алады.

Тағы бір нұсқа – «International School Festival». Топтар әр елдің мәдениеті туралы ақпарат зерттеп, фестиваль бағдарламасын құрады. Бірақ тапсырманың маңызды шарты – стереотиптерден аулақ болу және ақпаратты тексеру. AI ұсынған мәдени деректер міндетті түрде сенімді дереккөздермен салыстырылуы керек. Бұл шығармашылық тапсырманы медиасауаттылықпен байланыстырады.

Жасанды интеллектті қолданғанда ақпараттық қауіпсіздік мәселесі де назардан тыс қалмауы тиіс. Оқушылар AI жүйесіне жеке мәліметтерді, құпия ақпаратты немесе басқа адамның жеке деректерін енгізбеу керектігін білуі қажет. Мұғалім сабақ басталғанға дейін қысқа әрі түсінікті ережелер қалыптастыра алады: жеке мәліметті енгізбеу; AI жауабын бірден шындық ретінде қабылдамау; алынған ақпаратты тексеру; дайын жұмысты өзінікі ретінде ұсынбау; технологияны оқу мақсатына сәйкес пайдалану.

Академиялық адалдық шығармашылық тапсырмаларда ерекше мәнге ие. AI қолдануға толық тыйым салу әрдайым тиімді шешім бола бермейді, өйткені оқушы технологияны сабақтан тыс уақытта бәрібір пайдалана алады. Сондықтан мұғалімге AI-ды қалай адал қолдану керектігін көрсету маңызды. Мысалы, тапсырмада «AI may be used for brainstorming and feedback, but the final text must be written by you» деген талап беріледі. Оқушы жұмыс соңында AI-ды қандай мақсатта пайдаланғанын бір-екі сөйлеммен көрсетеді.

Мұндай ашықтық оқушы мен мұғалім арасындағы сенімді нығайтады. Сонымен бірге педагогке жұмыстың қай бөлігі оқушының дербес әрекетінің нәтижесі екенін бағалауға мүмкіндік береді. Кейде мұғалім соңғы өніммен қатар алғашқы нұсқаны, жоспарды немесе prompt тарихының негізгі бөлігін көрсетуін сұрай алады. Бұл бақылау үшін ғана емес, шығармашылық процесті бағалау үшін де қажет.

AI қолданылатын тапсырмада өнімнен гөрі процесті бағалау маңызды бола түседі. Егер екі оқушының соңғы мәтіні бірдей сапалы болса, бірақ біріншісі бірнеше нұсқа жасап, кері байланысты талдап, мәтінді жетілдірсе, екіншісі дайын AI мәтінін көшірсе, олардың оқу әрекеті бірдей емес. Сондықтан бағалауда идея қалыптастыру, жоспарлау, дербес жазу, редакциялау және рефлексия кезеңдері ескерілуі тиіс.

Оқушының рефлексиясын ұйымдастыру үшін бірнеше қарапайым сұрақ жеткілікті: «What was my original idea?», «How did AI help me?», «Which AI suggestion did I reject and why?», «What did I change myself?», «What new English expression did I learn?», «What would I do differently next time?». Бұл сұрақтар оқушыны өз әрекетіне сырттай қарауға үйретеді.

AI көмегімен peer feedback, яғни өзара бағалауды да жетілдіруге болады. Оқушылар бір-бірінің жұмысын оқып, алдымен өз пікірлерін береді. Кейін AI ұсынған кері байланыспен салыстырады. Мысалы, сыныптасы мәтіндегі идеяның қызықты екенін, бірақ оқиға соңы түсініксіз қалғанын айтуы мүмкін. AI грамматикалық құрылым немесе байланыс туралы қосымша ұсыныс береді. Оқушы екі кері байланысты салыстырып,

қайсысын қабылдайтынын өзі шешеді. Бұл бағалауды механикалық түзетуден саналы редакциялауға айналдырады.

Мұғалім AI берген кері байланыстың сапасын да талқылауы тиіс. Кейде жүйе оқушының жасына немесе деңгейіне сәйкес келмейтін күрделі сөздер ұсынуы мүмкін. Кейде автордың жеке стилін тым ресми мәтінге айналдырады. Сондықтан «Is this correction necessary?», «Does this still sound like my writing?», «Can I explain this new word myself?» деген сұрақтар маңызды. Егер оқушы AI ұсынған сөздің мағынасын түсіндіре алмаса, оны соңғы мәтінде қолдану қаншалықты орынды екенін ойлануы керек.

Шығармашылық тапсырмаларды саралау барысында AI мұғалімге уақыт үнемдеуге мүмкіндік береді. Мысалы, бір мәтіннің A2, B1 және B2 деңгейлеріне сәйкес үш нұсқасын әзірлеуге, бір тақырыпқа әртүрлі күрделіліктегі сұрақтар дайындауға немесе тілдік қолдау көлемін өзгертуге болады. Бірақ автоматты бейімдеуден кейін мұғалім материалды міндетті түрде қарап шығуы қажет. Себебі тілдік деңгей тек сөйлемнің ұзындығымен анықталмайды; сөздердің жиілігі, абстрактілі ұғымдар, мәдени контекст және тапсырманың когнитивтік күрделілігі де маңызды.

Қолдауды қажет ететін оқушы үшін AI арқылы sentence starters әзірлеуге болады: «I believe that…», «One possible solution is…», «The main problem is…», «If I were…, I would…». Ал қабілеті жоғары оқушыға «Use at least two counterarguments», «Include a metaphor», «Present the issue from two perspectives» сияқты қосымша шығармашылық талаптар беріледі. Осылайша барлық оқушы ортақ тақырыппен жұмыс істегенімен, әрқайсысы өзінің даму аймағына сәйкес міндет орындайды.

AI құралдарын топтық жұмыста қолдану кезінде де рөлдерді нақты бөлу маңызды. Егер бір оқушы құрылғыны қолына алып, барлық prompt-ты өзі енгізсе, қалғандары пассивті бақылаушыға айналуы мүмкін. Сондықтан топта «idea generator», «prompt designer», «language checker», «critical reviewer», «speaker» сияқты рөлдер бөлінеді. Әр оқушының нақты міндеті болады. Рөлдерді келесі тапсырмаларда ауыстырып отыру арқылы барлық білім алушы әртүрлі әрекетті меңгереді.

Мысалы, «Save Our Town» шығармашылық кейсінде оқушыларға ойдан шығарылған қаланың мәселелері беріледі: ауа ластануы, көлік кептелісі, жастарға арналған орындардың аздығы және жасыл аумақтың қысқаруы. Топ AI көмегімен ықтимал шешімдердің кең тізімін жасайды. Idea generator өз ұсыныстарын қосады, critical reviewer AI идеяларының қайсысы шынайы екенін бағалайды, language checker презентация тілін қарайды, speaker қорғайды. Бұл жағдайда AI топтың бір мүшесі тәрізді қосымша идея көзі қызметін атқарады, бірақ шешім қабылдау құқығы адамдарда қалады.

Оқушылардың жас ерекшелігін ескеру де маңызды. Төменгі сыныптарда AI қолданылатын тапсырмалар қысқа, көрнекі және нақты болғаны дұрыс. Мұғалім технологиямен жұмыстың басым бөлігін өзі басқарып, оқушыларға дайын визуалды немесе мәтіндік стимул береді. Мысалы, балалар ерекше жануарды сипаттайды, қиялдағы бөлменің дизайнын жасайды немесе сурет бойынша төрт-бес сөйлемдік оқиға құрастырады.

Жоғары сыныптарда оқушылар AI-мен дербес жұмыс істеп, prompt сапасын талдай алады, ақпаратты бірнеше дерекпен салыстырады, күрделі пікірталас жүргізеді және AI өніміндегі ықтимал біржақтылықты анықтайды. Бұл деңгейде технологияны пайдалану ағылшын тілін меңгерумен қатар ақпараттық және цифрлық мәдениетті қалыптастыру міндетімен бірігеді.

AI шығармашылық тапсырмалары үй жұмысын ұйымдастыруға да жаңа мүмкіндік береді. Дегенмен «AI-мен мәтін жазып келу» сияқты жалпылама тапсырма берілмеуі тиіс. Оның орнына процесс нақты көрсетіледі. Мысалы: алдымен тақырыпқа қатысты үш идеяны өзің жаз; кейін AI-дан тағы үш идея сұра; екі тізімді салыстыр; бір идеяны таңдап, мәтінді өзің жаз; соңында AI-дан тек екі жақсарту ұсынысын сұра; қандай ұсыныстыкабылдағаныңды түсіндір. Мұндай құрылым оқушының технологияны саналы пайдалануына ықпал етеді.

Шығармашылық портфолио жүргізу де пайдалы. Оқушы тоқсан бойы орындаған әңгімелерін, диалогтарын, жобаларын, алғашқы және соңғы нұсқаларын жинақтайды. Әр жұмысқа қысқа рефлексия қосады. Уақыт өте келе ол өзінің тілдік және шығармашылық өсуін көре алады. Мұғалім де бір ғана қорытынды тапсырмаға емес, даму динамикасына сүйеніп кері байланыс береді.

Жасанды интеллектті тиімді қолдану үшін мұғалімнің prompt құрастыру шеберлігімен қатар педагогикалық сараптамасы қажет. AI жасаған тапсырма сырттай қызықты болғанымен, оқу мақсатына сәйкес келмеуі мүмкін. Сондықтан әр материалға қатысты мұғалім «Бұл тапсырмада оқушы нақты не істейді?», «Қандай тілдік дағды дамиды?», «Шығармашылық шешім қабылдай ма?», «AI оқушының орнына қандай да бір негізгі әрекетті орындап қойған жоқ па?», «Нәтижені қалай бағалаймын?» деген сұрақтарды қоюы керек.

Шығармашылық тапсырма сапасының қарапайым формуласы ретінде «тілдік мақсат + мәселе немесе қиялдағы жағдай + таңдау + өнім + рефлексия» байланысын қарастыруға болады. Мысалы, тілдік мақсат – persuasive speaking; жағдай – мектепке жаңа клуб қажет; таңдау – оқушы клубтың түрін өзі анықтайды; өнім – директорға арналған екі минуттық pitch; рефлексия – қандай аргумент ең сенімді болғанын анықтау. AI идея немесе қарсы сұрақтар беруге қатысады. Осындай құрылым технологияның педагогикалық қызметін айқын етеді.

Мұғалімнің шығармашылық тапсырмалар қорын қалыптастыруына да AI көмектеседі. Бір оқу тақырыбына story challenge, role-play, debate, project, creative writing, problem-solving және visual task сияқты бірнеше формат әзірлеуге болады. Мұғалім олардың барлығын бір сабақта қолданбайды, сыныптың қажеттілігіне сәйкес таңдайды. Уақыт өте келе сәтті тапсырмалар жеке әдістемелік банкке жинақталады.

Осы жұмыстардың барлығында маңызды бір заңдылық сақталады: AI берген алғашқы нәтиже соңғы оқу өнімі болмауы тиіс. Оның арасында міндетті түрде оқушының интеллектуалдық әрекеті болуы қажет. Ол таңдайды, өзгертеді, толықтырады, сынайды, дәлелдейді, қайта құрастырады немесе өзінің нұсқасымен салыстырады. Дәл осы аралық әрекет жасанды интеллектті жай жауап генераторынан білім беру құралына айналдырады.

Ағылшын тіліндегі шығармашылық тапсырмаларда технологияны осылай пайдалану оқушыға екі маңызды тәжірибе береді. Біріншіден, ағылшын тілі шынайы идеялар мен жеке көзқарасты жеткізу құралына айналады. Екіншіден, оқушы жасанды интеллектпен жұмыс істеудің саналы моделін меңгереді: нақты сұрақ қою, алынған жауапты бағалау, қажетті бөлігін таңдау, ақпаратты тексеру және соңғы шешім үшін жауапкершілікті өзіне алу. Бұл дағдылар тілдік білім шеңберінен шығып, білім алушының кейінгі оқу және кәсіби әрекетінде маңызды болатын цифрлық құзыреттіліктің негізін қалыптастырады.

AI құралдарын ағылшын тілі сабағына енгізу кезінде мұғалім шығармашылық тапсырмалардың мазмұнын ғана емес, олардың оқушының дербестігіне қалай әсер ететінін де назарда ұстауы қажет. Технология дұрыс қолданылған жағдайда білім алушының мүмкіндігін кеңейтеді, ал шамадан тыс қолданылған жағдайда оның тілдік және ойлау белсенділігін төмендетуі мүмкін. Сондықтан AI құралдарымен жұмыс істеуде біртіндеп дербестендіру ұстанымы маңызды. Алғашқы кезеңде мұғалім оқушыға нақты құрылым, дайын prompt үлгісі және жұмыс алгоритмін ұсынады. Кейін оқушы тапсырманың мақсатына сәйкес prompt-ты өзі құрастырып, алынған нәтижені бағалап, қажетті бөлігін ғана пайдаланады. Соңында ол технологияның көмегінсіз де шығармашылық тапсырманы орындай алатын деңгейге жетуі тиіс.

Бұл қағида әсіресе жазылым дағдысын дамытуда маңызды. Мысалы, алғашқы сабақтарда мұғалім оқушыға «Ask AI to give you three opening sentences for a story about an unusual school day» деген нақты нұсқау бере алады. Кейін оқушы story opening құрастыруға арналған prompt-ты өзі жазады. Одан әрі оқушы AI көмегін тек мәтінді редакциялауда немесе идея тапшылығы кезінде пайдаланады. Осылайша технология тұрақты сүйенішке айналмай, оқушының өздігінен әрекет ету қабілетін дамытуға қызмет етеді.

AI қолданылған шығармашылық тапсырмаларда сабақ нәтижесі оқушы жасаған соңғы мәтінмен ғана өлшенбеуі керек. Шығармашылық әрекет бірнеше кезеңнен тұрады: идея іздеу, материал таңдау, жоспарлау, алғашқы нұсқаны құрастыру, кері байланыс алу, қайта қарау, соңғы өнім әзірлеу және рефлексия. Осы кезеңдердің әрқайсысы оқушының тілдік әрі ойлау дағдысының дамуына ықпал етеді. Сондықтан мұғалімнің бағалауы да осы процесті қамтуы қажет.

Мысалы, оқушы «My Ideal School of the Future» тақырыбында шығармашылық жоба орындасын. Егер бағалау тек соңғы презентацияға берілсе, оның идеяны қалай қалыптастырғаны, қандай шешімдерді өзгерткені, AI ұсынған қай кеңесті қабылдамағаны және неліктен қабылдамағаны көрінбей қалады. Ал процесс бағаланған жағдайда оқушы өзінің жұмысына жауапкершілікпен қарайды және технологияны дайын өнім алудың қысқа жолы ретінде емес, жобаны жетілдіру құралы ретінде қабылдайды.

Осы мақсатта шағын «AI use reflection» енгізуге болады. Оқушы жұмыс соңында ағылшын тілінде бірнеше сөйлем жазады: «I used AI to…», «The most useful suggestion was…», «I did not use this suggestion because…», «My own idea was…», «Next time I will…». Бұл қарапайым рефлексия оқушының жасанды интеллектпен қарым-қатынасын ашық әрі саналы етеді.

Шығармашылық тапсырмаларды бағалаудың тағы бір маңызды тұсы – түпнұсқалықты тек «AI қолданды немесе қолданбады» қағидасымен анықтамау. Қазіргі цифрлық ортада оқушы әртүрлі ресурстармен жұмыс істейді. Негізгі мәселе – ол алынған материалды қалай өңдеді және өзінің жеке үлесін қоса алды ма. Сондықтан түпнұсқалықтың көрсеткіші ретінде жеке идея, контекстке бейімдеу, таңдауды түсіндіру, тілдік шешімдерді өзгерту және рефлексияны қарастыру орынды.

Мысалы, екі оқушыға AI бірдей идея ұсынуы мүмкін. Біріншісі оны өзгеріссіз қолданады. Екіншісі идеяны өз мектебінің жағдайына бейімдеп, кейіпкерлерді өзгертеді, қосымша проблема енгізеді және соңын жаңа шешіммен аяқтайды. Екінші жағдайда оқушының шығармашылық үлесі айқын көрінеді. Сондықтан мұғалім өнімнің шығу тегіне ғана емес, оның қалай қайта өңделгеніне назар аударуы керек.

AI негізіндегі шығармашылық тапсырмалар оқушылардың тілдік қорқынышын азайтуға да көмектесе алады. Әсіресе айтылым кезінде кейбір білім алушылар бірден сынып алдында сөйлеуге қиналады. Мұндай жағдайда AI көмегімен алдын ала жаттығу ұйымдастыруға болады. Оқушы диалог сұрақтарын дайындап, ықтимал жауаптарын ойластырады немесе өзіндік speech жоспарын тексереді. Бірақ соңғы сөйлесу міндетті түрде тірі қарым-қатынаста жүзеге асуы керек.

Мысалы, оқушы «A presentation about my dream city» тақырыбы бойынша сөйлейтін болса, AI-дан «Ask me five questions as if you were my classmate» деп сұрауы мүмкін. Ол сұрақтарға жауап беріп, әлсіз тұстарын анықтайды. Кейін сынып алдында презентация жасағанда бұрынғыдан сенімдірек сөйлейді. Бұл жерде AI шынайы қарым-қатынастың орнын баспайды, оған дайындық құралы қызметін атқарады.

Айтылым дағдыларын дамыту үшін AI көмегімен импровизациялық тапсырмалар құрастыру да тиімді. Мысалы, мұғалім «Unexpected Situation Cards» дайындайды. Әр карточкада тосын жағдай беріледі: «Your train has stopped in an unknown town», «You accidentally receive a message meant for a famous person», «A robot asks you to teach it how to be a good friend», «You are invited to speak at a school in another country». Оқушы бірнеше минут ішінде рөлін ойластырып, серіктесімен диалог жүргізеді. Мұндай тапсырмалар дайын мәтінді жаттаудан гөрі шынайы сөйлеуге жақын келеді.

Оқушылардың шығармашылық еркіндігін арттыру үшін «student-generated task» тәсілін қолдануға болады. Бұл жағдайда тапсырманы мұғалім емес, оқушылар өздері құрастырады. Мысалы, әр топ AI көмегімен басқа топ үшін ағылшын тіліндегі шығармашылық speaking challenge дайындайды. Бірақ олар алдын ала критерий алады: тапсырма тақырыпқа сәйкес болуы, кемінде екі тілдік құрылымды қолдануды талап етуі, бір ғана дұрыс жауаппен шектелмеуі және үш минут ішінде орындалуы тиіс. Кейін топтар тапсырмалармен алмасып, бір-бірінің идеяларын бағалайды.

Мұндай жұмыс оқушыны тек тапсырма орындаушы емес, оқу процесін ұйымдастыруға қатысушы ретінде қалыптастырады. Ол жақсы тапсырманың қандай болуы керектігі туралы ойланады. AI-дан алынған ұсыныстарды да талдап, олардың қайсысы қызықты, қайсысы тым жеңіл немесе түсініксіз екенін анықтайды.

Оқушылардың медиасауаттылығын дамытуда AI жасаған мәтіндерді салыстыру тапсырмалары пайдалы. Мұғалім бір тақырыпқа үш түрлі мәтін ұсына алады: адам жазған мәтін, AI жасаған мәтін және редакцияланған аралас мәтін. Оқушылар авторды анықтауға емес, мәтін сапасын бағалауға назар аударады. Олар қай мәтінде нақты мысал бар, қайсында жалпы сөздер көп, қай жерде стиль біркелкі, қай жерде аргумент әлсіз екенін талдайды.

Бұл тәсіл оқушыға AI мәтінінің сырттай сауатты болғанымен, оның мазмұны әрқашан терең бола бермейтінін көрсетуге көмектеседі. Сонымен қатар адам жасаған мәтінде де әлсіз тұстар болуы мүмкін екенін түсіндіреді. Яғни мәселе «адам жақсы, AI жаман» деген қарапайым қарама-қарсылықта емес, ақпарат пен мәтін сапасын бағалай білуде.

Ағылшын тілі сабағындағы шығармашылық жұмыс оқушының мәдени және тұлғалық тәжірибесімен байланысқанда тиімді болады. Сондықтан AI ұсынған универсалды тапсырмалар жергілікті контекстке бейімделуі қажет. Қазақстандық оқушылар үшін өз қаласы, мектебі, ұлттық дәстүрлер, жергілікті табиғат, тарихи орындар және қоғамдағы өзекті мәселелер туралы ағылшын тілінде шығармашылық өнім әзірлеу ерекше маңызды.

Мысалы, «Create a cultural guide for an international student visiting Kazakhstan» тапсырмасында оқушылар қонаққа қандай кеңес беретінін ойластырады. Олар сәлемдесу мәдениеті, қонақжайлық, тағам, ұлттық мерекелер, табиғи және тарихи орындар туралы ақпаратты ағылшын тілінде ұсынады. AI бастапқы жоспар немесе сұрақтар ұсына алады, бірақ нақты мазмұнды оқушылар сенімді деректер мен жеке тәжірибеге сүйене отырып толықтырады.

«My Region in 2040» жобасында оқушылар өз өңірінің болашақтағы дамуын елестетеді. Олар көлік, экология, туризм, білім немесе технология саласындағы өзгерістерді болжайды. AI бірнеше футуристік идея беруі мүмкін, бірақ оқушылар олардың қайсысы жергілікті жағдайға сәйкес екенін талқылайды. Бұл тапсырма ағылшын тіліндегі future forms, prediction language және persuasive speaking дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді.

Мәдени мазмұндағы AI тапсырмаларын қолданғанда стереотиптер мәселесіне ерекше назар аудару керек. Жасанды интеллект белгілі бір ел немесе халық туралы тым жалпылама сипаттамалар ұсынуы мүмкін. Сондықтан оқушыларға «Is this information too general?», «Can all people in this country be described like this?», «What source could we check?» деген сұрақтар қойылады. Осылайша тілдік сабақ мәдениетаралық сезімталдық пен сыни ойлау алаңына айналады.

AI құралдары шығармашылық оқуды қолдауда инклюзивті мүмкіндіктер де бере алады. Кейбір оқушыларға күрделі мәтінді түсіну, тапсырма нұсқауын оқу немесе ойды ағылшын тілінде бірден құрастыру қиын болуы мүмкін. Мұндай жағдайда мұғалім AI арқылы тапсырма мәтінін жеңілдетіп, қосымша сөздік немесе визуалды тірек дайындай алады. Бірақ қолдау оқушының оқу мақсатын төмендетпеуі тиіс.

Мысалы, бүкіл сынып «Design a solution for a school problem» тапсырмасын орындаса, тілдік қиындық көретін оқушыға sentence frame беріледі: «The problem is…», «Our solution is…», «This will help because…». Ал жоғары деңгейдегі оқушыға дәлел, қарсы аргумент және ықтимал тәуекел қосу міндеттеледі. Нәтижесінде барлығы бір шығармашылық мәселе бойынша жұмыс істейді, бірақ қолдау деңгейі әртүрлі болады.

AI арқылы ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушыларға да тапсырманың құрылымын түсінікті етіп бейімдеуге болады. Мысалы, ұзақ нұсқауды қысқа қадамдарға бөлу, негізгі сөздерді бөліп көрсету немесе бір тапсырманы бірнеше шағын кезеңге айналдыру мүмкіндігі бар. Алайда мұғалім әр оқушыға қандай қолдау қажет екенін технологиядан жақсырақ біледі. Сондықтан соңғы педагогикалық шешім мұғалімде қалуы тиіс.

Шығармашылық тапсырмаларды ұйымдастыруда уақыт факторы маңызды. Кейде мұғалім AI мүмкіндіктерін пайдалануға тырысып, сабақтың көп уақытын prompt жазуға немесе техникалық әрекетке жұмсауы мүмкін. Бұл жағдайда негізгі тілдік практика азайып кетеді. Сондықтан AI қолданылатын кезең қысқа әрі мақсатты болуы керек. Егер технологияны пайдалануға кеткен уақыт оқушылардың сөйлеу, жазу немесе талқылау уақытынан асып кетсе, әдістемелік тепе-теңдік бұзылады.

Тиімді сабақта AI көбінесе «trigger» немесе «support» ретінде ғана көрінеді. Мысалы, үш минут ішінде бес идея ұсынылады, кейін жиырма минут оқушылар сол идеялармен өздері жұмыс істейді. Немесе оқушы мәтінді бес минутта AI арқылы тексеріп, одан кейін он минут ішінде өз бетімен редакциялайды. Осындай пропорция оқушы әрекетінің басымдығын сақтауға мүмкіндік береді.

Техникалық мүмкіндік болмаған жағдайда да AI-ға негізделген әдістемені қолдануға болады. Мұғалім сабаққа дейін AI көмегімен тапсырмалар, рөлдік карточкалар, визуалды сценарийлер немесе сұрақтар әзірлеп, оларды қағаз түрінде қолдана алады. Бұл жағдайда әр оқушының жеке құрылғысы болуы міндетті емес. Демек, AI интеграциясы тек онлайн режимдегі жұмыс деп түсінілмеуі керек.

Мұғалімнің алдын ала дайындығы әсіресе маңызды. AI жасаған материалда жас ерекшелігіне сәйкес келмейтін мазмұн, қате факт, орынсыз сөз немесе күрделі грамматикалық құрылым кездесуі мүмкін. Сондықтан кез келген автоматты түрде алынған тапсырма сабаққа дейін педагогикалық сүзгіден өтуі тиіс. Мұғалім мазмұнның дұрыстығын, тілдік деңгейін, қауіпсіздігін және оқу мақсатына сәйкестігін тексереді.

AI арқылы жасалған тапсырмалардың сапасын бағалау үшін бірнеше қарапайым өлшем қолдануға болады. Біріншісі – тапсырма оқушыдан ағылшын тілін нақты қолдануды талап ете ме? Екіншісі – онда таңдау немесе өзіндік шешім бар ма? Үшіншісі – дайын жауапты көшіру мүмкіндігі тым жоғары емес пе? Төртіншісі – AI оқушының ойлауын қолдай ма, әлде алмастыра ма? Бесіншісі – нәтиже бағалауға болатын нақты өнімге әкеледі ме? Осындай өлшемдер мұғалімге технологиялық жаңашылдықтың сыртқы әсерінен гөрі педагогикалық сапаға назар аударуға көмектеседі.

Шығармашылық тапсырмаларды жүйелі қолдану үшін мұғалім өз тәжірибесін рефлексиялауы қажет. Сабақтан кейін «Оқушылар AI-ды қай кезеңде тиімді пайдаланды?», «Қай жерде технология олардың дербестігін төмендетті?», «Қандай prompt жақсы нәтиже берді?», «Келесі жолы қандай шектеу енгізу керек?» деген сұрақтарға жауап беру пайдалы. Бұл мұғалімнің AI педагогикасы бойынша кәсіби тәжірибесін біртіндеп қалыптастырады.

Сонымен бірге әр сыныпқа бірдей тәсіл сәйкес келе бермейді. Кейбір топтар шығармашылық еркіндікке дайын болса, кейбір оқушыларға нақты үлгі мен кезеңдік қолдау қажет болады. Бір сыныпта AI негізіндегі пікірталас белсенді өтсе, екінші сыныпта storytelling немесе визуалды тапсырма тиімді болуы мүмкін. Мұғалім технологияны сыныптың нақты ерекшелігіне бейімдейді.

AI құралдары ағылшын тілін оқытуда мұғалімнің шығармашылық мүмкіндігін де арттырады. Бұрын бір мұғалімге әр деңгейге бірнеше тапсырма, әртүрлі рөлдік жағдай және жеке кері байланыс үлгілерін әзірлеу көп уақыт талап ететін. AI осы техникалық бөліктің бір бөлігін жеңілдетіп, мұғалімге тапсырманың мағынасы мен оқушы әрекетін ұйымдастыруға көбірек назар аударуға мүмкіндік береді.

Дегенмен мұғалім AI ұсынған материалдың пассивті тұтынушысына айналмауы тиіс. Ол технология жасаған нұсқаларды өңдеп, қысқартып, күрделендіріп, жергілікті контекстке бейімдеп, өзінің педагогикалық мақсатына сәйкестендіреді. Осы процесте мұғалімнің кәсіби шығармашылығы сақталады және жаңа сипат алады.

Ағылшын тілі сабағында AI құралдарының тағы бір маңызды мүмкіндігі – пәнаралық шығармашылық тапсырмалар ұйымдастыру. Мысалы, ағылшын тілі мен географияны байланыстырып, «Create an eco-tourism route» жобасын ұсынуға болады. Оқушылар белгілі бір өңірдің табиғи нысандарын зерттеп, туристерге ағылшын тілінде маршрут ұсынады. Географиядан кеңістіктік ақпаратты, ағылшын тілінен сипаттау мен persuasive language қолданады.

Ағылшын тілі мен биологияны кіріктіргенде «Invent an animal adapted to climate change» тапсырмасы қызықты болуы мүмкін. Оқушылар ойдан шығарылған жануардың сыртқы бейнесін, мекен ету ортасын, қоректенуін және қорғану механизмін сипаттайды. AI бірнеше экологиялық жағдай ұсына алады, ал оқушы сол жағдайға бейімделген тіршілік иесін өзі ойлап табады.

Ағылшын тілі мен информатика бағытында «Design an ethical AI assistant for students» жобасын ұйымдастыруға болады. Оқушылар мектеп оқушысына арналған AI көмекшінің қызметін, мүмкіндіктерін және қолдану ережелерін әзірлейді. Олар «It should…», «It must not…», «Students can use it to…» құрылымдарын қолданады. Бұл тапсырма ағылшын тілін цифрлық этика тақырыбымен байланыстырады.

Ағылшын тілі мен әдебиет интеграциясында AI арқылы «character transformation» тапсырмасы орындалуы мүмкін. Оқушы белгілі бір әдеби кейіпкерді қазіргі заманға әкеліп, оның смартфон, әлеуметтік желі, жасанды интеллект немесе қазіргі мектепке көзқарасын елестетеді. Бірақ мұндай тапсырмада кейіпкердің түпнұсқалық мінезін сақтау үшін алдымен әдеби мәтінге сүйенген талдау жасалуы керек. Сонда шығармашылық интерпретация мәтінді терең түсінудің жалғасына айналады.

Шығармашылық тапсырмалар оқушылардың құндылықтық көзқарасын дамытуға да мүмкіндік береді. Мысалы, «AI and Responsibility» тақырыбында оқушылар технологияны мектепте қолданудың ережелерін әзірлейді. Бір топ оқушы құқығын, екінші топ мұғалім көзқарасын, үшінші топ қауіпсіздік мәселесін, төртінші топ академиялық адалдықты зерттейді. Соңында барлығы ортақ «Responsible AI Use Code» ұсынады. Мұндай тапсырмада ағылшын тілі нақты әлеуметтік мәселені талқылаудың құралына айналады.

«What makes a fair school?» тапсырмасында оқушылар әділ бағалау, тең мүмкіндік, өзара құрмет және жауапкершілік туралы ойларын ағылшын тілінде білдіреді. AI әртүрлі жағдаяттар ұсына алады, мысалы, екі оқушы бірдей тапсырманы әртүрлі жағдайда орындаған кезде қалай әділ шешім қабылдау керек деген мәселе. Оқушылар шешімді талқылап, аргументтерін ұсынады.

Бұл жерде шығармашылық тапсырманың мақсаты оқушыға дайын «дұрыс» құндылықтық жауап беру емес. Керісінше, оған нақты жағдайды талдап, бірнеше позицияны салыстырып, өз шешімін дәлелдеуге мүмкіндік беру. AI әртүрлі көзқарас ұсынғанда оқушының сыни ойлауы күшейеді.

AI қолданылатын шығармашылық сабақта мұғалім мен оқушы арасындағы қарым-қатынас та өзгереді. Мұғалім барлық ақпараттың жалғыз көзі болудан қалады, бірақ оның маңызы азаймайды. Ол ақпаратты бағалауға, сұрақтың сапасын анықтауға, оқушының тілдік өсуін байқауға және технологияны жауапты қолдануға бағыт береді.

Оқушы да дайын тапсырманы орындаушы рөлінен біртіндеп автор және зерттеуші рөліне ауысады. Ол AI-ға сұрақ қояды, нәтижесін тексереді, балама іздейді, өнімін қайта өңдейді. Мұндай оқу тәжірибесі жауапкершілік пен дербестіктің дамуына ықпал етеді.

Мұғалім үшін ең маңызды міндеттердің бірі – оқушының «AI жақсы жауап берсе, менің ойлауымның қажеті жоқ» деген қате түсінік қалыптастыруына жол бермеу. Сабақта үнемі «Why did you choose this?», «Do you agree with the AI suggestion?», «What would you change?», «Can you give your own example?» сияқты сұрақтар қойылса, оқушы технологиямен диалогта өзінің рөлін сақтайды.

Мысалы, AI оқушыға бес тақырып ұсынса, мұғалім тек «қайсысын таңдадың?» деп сұрамай, «неге дәл осыны таңдадың?» дейді. AI грамматикалық түзету ұсынса, «неге бұл өзгеріс қажет?» деген сұрақ қойылады. AI аргумент берсе, «оған қарсы қандай аргумент айтуға болады?» деп талқыланады. Осындай шағын сұрақтардың өзі оқушының пассивті қабылдауын белсенді ойлауға айналдырады.

AI құралдарын пайдалану барысында тілдік қолданыстың табиғилығына да мән беру керек. Кейбір AI мәтіндері оқушының деңгейінен жоғары, тым ресми немесе жас ерекшелігіне сәйкес емес болуы мүмкін. Егер оқушы мұндай сөздерді түсінбей жаттап алса, шығармашылық жұмыстың табиғилығы төмендейді. Сондықтан соңғы мәтіндегі әр сөйлем оқушыға түсінікті болуы тиіс.

Осы мақсатта «Can you explain every sentence you wrote?» қағидасын қолдануға болады. Егер оқушы жұмыстағы сөздің немесе сөйлемнің мағынасын түсіндіре алмаса, мұғалім оны қарапайым нұсқамен ауыстыруды ұсынады. Бұл AI мәтінін механикалық көшірудің алдын алатын өте тиімді тәсілдердің бірі.

Шығармашылық тапсырмалардың нәтижесін сыныпта жариялау да оқушы мотивациясына оң әсер етеді. Мысалы, ең жақсы stories сыныптық жинаққа енгізіледі, жобалар шағын көрмеде көрсетіледі, диалогтар сахналанады немесе подкаст форматында жазылады. Оқушы өзінің жұмысын нақты аудитория үшін әзірлеген кезде мәтін сапасына көбірек жауапкершілікпен қарайды.

«Class AI Creativity Book» түріндегі ортақ өнім жасауға болады. Әр оқушы тоқсан ішінде бір шығармашылық мәтінін таңдап, соңғы нұсқасын жинаққа енгізеді. Мәтіннің астына «How AI helped me» деген бір сөйлемдік түсіндірме жазылады. Бұл оқушыларға технологияны пайдаланудың әртүрлі тәсілдерін көруге мүмкіндік береді және шығармашылық жұмысты ашық, адал мәдениетке негіздейді.

AI құралдары арқылы шығармашылық тапсырмалар ұйымдастыру мұғалімнің кәсіби дамуына да ықпал етеді. Педагог жаңа технологияны меңгеру барысында prompt құрастырумен ғана шектелмей, тапсырма дизайны, бағалау, цифрлық этика және оқу процесін жекелендіру мәселелерін қайта қарастырады. Демек, AI мұғалімді тек жаңа құралды қолдануға емес, өзінің әдістемелік шешімдерін тереңірек талдауға итермелейді.

Мұғалімдер арасында тәжірибе алмасу да маңызды. Бір мұғалімнің сәтті қолданған prompt-ы басқа сыныпта дәл сол нәтижені бермеуі мүмкін, бірақ оның құрылымын бейімдеуге болады. Мектеп ішінде шығармашылық AI тапсырмаларының әдістемелік қорын қалыптастыру, қолданылған тәсілдердің нәтижесін талқылау және қауіпсіздік ережелерін ортақ анықтау тиімді тәжірибені жүйелеуге көмектеседі.

Болашақта жасанды интеллект құралдары жетілдірілген сайын олардың ағылшын тілін оқытудағы мүмкіндігі де кеңейе түседі. Дыбыстық жүйелер нақты уақыттағы айтылымды талдап, виртуалды кейіпкерлермен диалог жүргізуге, түрлі тілдік деңгейге бейімделген тапсырмалар ұсынуға және оқушының прогресіне сәйкес дербес оқу сценарийін құруға мүмкіндік бере алады. Бірақ технология қаншалықты дамыса да, шығармашылық білім берудің негізгі мақсаты өзгермейді: оқушының өзіндік ойын қалыптастыру және оны тіл арқылы еркін жеткізу.

AI жүйесінің жылдамдығы мен көлемі адамның шығармашылық қабілетінің өлшемі бола алмайды. Адам шығармашылығы жеке тәжірибемен, эмоциямен, мәдени контекстпен, құндылықпен және жауапкершілікпен байланысты. Сондықтан ағылшын тілі сабағында AI-дың ең тиімді рөлі – осы адамдық шығармашылықты алмастыру емес, оның дамуына жаңа мүмкіндік беру.

Оқушы AI-дан идея алып, оған өзінің тәжірибесін қосқанда, бірнеше нұсқаны салыстырып, ең тиімдісін таңдағанда, дайын жауаппен келіспей, оны өзгерткенде немесе жаңа шешім ұсынғанда ғана технология шығармашылық серіктеске айналады. Бұл жағдайда оқушының ағылшын тіліндегі сөзі де мағыналырақ болады, себебі ол тек грамматикалық тапсырманы орындамайды, өзінің ойы мен шешімін білдіреді.

Шығармашылық тапсырмаларды осындай принциптермен ұйымдастыру ағылшын тілі сабағының мазмұнын жаңартады. Жасанды интеллект арқылы brainstorming, storytelling, role-play, debate, problem solving, project work, digital storytelling, writing feedback және мәдениетаралық тапсырмаларды түрлендіруге болады. Бірақ олардың барлығын біріктіретін ортақ талап – оқушы әрекетінің басымдығы.

Сондықтан мұғалім кез келген AI тапсырмасын жоспарлағанда үш негізгі сұраққа жауап бере алуы керек: бұл жұмыста оқушы қандай тілдік дағдыны дамытады, қандай шығармашылық шешімді өзі қабылдайды және AI қандай нақты көмекші қызмет атқарады? Егер осы үш сұрақ анық болса, технологияны қолдану педагогикалық тұрғыдан негізделген деп есептеуге болады.

Жасанды интеллектті пайдалану арқылы шығармашылық тапсырмалар ұйымдастыру ағылшын тілін меңгерудің тек тілдік емес, тұлғалық жағын да күшейтеді. Оқушы өз идеясын құрастырады, таңдауы үшін жауап береді, құрдастарымен пікір алмасады, ақпаратты тексереді және өз жұмысын жетілдіреді. Мұндай тәжірибе оған белгісіз жағдайда әрекет етуге, бірнеше шешімнің арасынан таңдау жасауға және өз пікірін негіздеуге көмектеседі.

Осыдан AI-ды ағылшын тілі сабағына енгізудің тиімділігі қолданылған платформалар санымен немесе жасалған материал көлемімен өлшенбеуі керек. Негізгі көрсеткіш – оқушының сабақта қаншалықты ойлағаны,

сөйлегені, жазғаны, таңдағаны, талдағаны және жаңа нәрсе жасағаны. Егер технология осы әрекеттердің сапасы мен көлемін арттырса, онда оның білім берудегі қолданылуы шынайы мағынаға ие болады.

Қорытынды. Жасанды интеллект құралдарын ағылшын тілі сабақтарында шығармашылық тапсырмалар ұйымдастыру мақсатында қолдану шетел тілін оқытудың мазмұны мен әдістемелік мүмкіндіктерін едәуір кеңейтеді. AI технологиялары мұғалімге оқушылардың тілдік деңгейіне, қызығушылығына және оқу мақсатына сәйкес әртүрлі тапсырма нұсқаларын құрастыруға, ерекше жағдаяттар мен рөлдік сценарийлер дайындауға, шығармашылық жазылымды қолдауға, мәтінді редакциялауға және жедел кері байланыс ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

AI құралдарының педагогикалық тиімділігі оларды жай қолдану фактісімен емес, оқушының қандай әрекетін белсендіретінімен анықталады. Жасанды интеллект оқушының орнына әңгіме жазып, аргумент таңдап немесе тапсырманы толық орындап берсе, оның шығармашылық және тілдік дамуына қосатын үлесі шектеледі. Ал технология идея тудыруға, бірнеше нұсқаны салыстыруға, сұрақ құрастыруға, кері байланыс алуға және жұмысты қайта қарауға көмектессе, ол оқушының дербестігін күшейтетін құралға айналады.

Ағылшын тілі сабағында AI көмегімен ұйымдастырылатын storytelling, role-play, пікірталас, жоба, проблемалық жағдаят, визуалды тапсырма, шығармашылық жазылым және цифрлық әңгіме форматтары тілдік дағдыларды өмірлік әрі мағыналы контексте қолдануға жағдай жасайды. Оқушы грамматикалық құрылым мен сөздік қорды жеке мақсаттан бөлек меңгермей, нақты коммуникативтік және шығармашылық өнім құрастыру барысында пайдаланады.

Мұндай сабақтарда мұғалімнің рөлі ерекше маңызға ие. Ол AI жасаған материалды сараптайды, оны оқушының жасына және деңгейіне бейімдейді, ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз етеді, академиялық адалдық талаптарын түсіндіреді және оқушының негізгі интеллектуалдық әрекетін технологияға беріп қоймауын қадағалайды. Мұғалім технология мен педагогикалық мақсат арасындағы байланысты қамтамасыз ететін кәсіби бағыттаушы болып қала береді.

AI қолданылатын шығармашылық тапсырмалар оқушының тек ағылшын тіліндегі коммуникативтік құзыреттілігін емес, сыни ойлауын, цифрлық сауаттылығын, ақпаратты тексеру дағдысын, дербестігін, ынтымақтастығын және жауапкершілігін де қалыптастыруға мүмкіндік береді. Бұл дағдылардың жиынтығы қазіргі білім алушының болашақ оқу және кәсіби ортасында маңызды орын алады.

Жасанды интеллектті тиімді пайдаланудың басты шарты – адам шығармашылығын технологиямен алмастырмау. Оқушы соңғы шешімнің авторы, негізгі мәтіннің жасаушысы, ақпаратты бағалаушы және өз жұмысын қорғаушы ретінде қалуы тиіс. AI оған қосымша идея, сұрақ немесе кері байланыс бере алады, бірақ білім алушының жеке көзқарасын, тәжірибесін және жауапкершілігін алмастыра алмайды.

Сондықтан ағылшын тілін оқытудағы AI технологиясының ең перспективалы моделі «AI орындайды – оқушы қабылдайды» моделі емес, «оқушы ойлайды – AI қолдайды – оқушы бағалайды – оқушы жасайды» моделі болып табылады. Осындай педагогикалық ұйымдастыру кезінде жасанды интеллект ағылшын тілі сабағын шынайы шығармашылық, зерттеушілік және коммуникативтік кеңістікке айналдыруға ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. UNESCO. *Guidance for Generative AI in Education and Research*. Paris: UNESCO, 2023.
2. UNESCO. *AI Competency Framework for Teachers*. Paris: UNESCO, 2024.
3. UNESCO. *AI Competency Framework for Students*. Paris: UNESCO, 2024.
4. Council of Europe. *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment – Companion Volume*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2020.
5. OECD. *Digital Education Outlook 2023: Towards an Effective Digital Education Ecosystem*. Paris: OECD Publishing, 2023.
6. European Commission. *Ethical Guidelines on the Use of Artificial Intelligence and Data in Teaching and Learning for Educators*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2022.
7. Holmes, W., Bialik, M., Fadel, C. *Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning*. Boston: Center for Curriculum Redesign, 2019.
8. Luckin, R., Holmes, W., Griffiths, M., Forcier, L. B. *Intelligence Unleashed: An Argument for AI in Education*. London: Pearson, 2016.
9. Kohnke, L., Moorhouse, B. L., Zou, D. ChatGPT for Language Teaching and Learning. *RELC Journal*, 2023.
10. Kasneci, E. et al. ChatGPT for Good? On Opportunities and Challenges of Large Language Models for Education. *Learning and Individual Differences*, 2023.
11. Tlili, A. et al. What if the Devil Is My Guardian Angel: ChatGPT as a Case Study of Using Chatbots in Education. *Smart Learning Environments*, 2023.
12. Hockly, N. Artificial Intelligence in English Language Teaching: The Good, the Bad and the Ugly. *Relc Journal* және ағылшын тілін цифрлық ортада оқытуға арналған әдістемелік еңбектер.
13. Harmer, J. *The Practice of English Language Teaching*. Pearson Education.
14. Richards, J. C., Rodgers, T. S. *Approaches and Methods in Language Teaching*. Cambridge University Press.
15. Nation, I. S. P., Macalister, J. *Language Curriculum Design*. Routledge.
16. Brown, H. D., Lee, H. *Teaching by Principles: An Interactive Approach to Language Pedagogy*. Pearson Education.
17. Nunan, D. *Task-Based Language Teaching*. Cambridge University Press.

18. Beghetto, R. A., Kaufman, J. C. Toward a Broader Conception of Creativity: A Case for “Mini-C” Creativity. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts*.
19. Amabile, T. M. *Creativity in Context*. Westview Press.
20. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігінің жалпы орта білім беру мазмұны, цифрлық сауаттылық, функционалдық сауаттылық және білім беру үдерісінде заманауи технологияларды қолдануға қатысты нормативтік-әдістемелік материалдары.

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТАРИХИ-МӘДЕНИ МҰРАСЫН ЦИФРЛАНДЫРУ: ТАРИХИ ЕСКЕРТКІШТЕРДІ САҚТАУ МЕН БІЛІМ БЕРУДЕ 3D ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Турсекеева Әсемгул Сержанқызы
Атырау облысы Құрманғазы ауданы
Қиғаш жалпы орта мектебі
Тарих пәні мұғалімі

Аннотация. Қазақстанның тарихи-мәдени мұрасы – ұлттық жады мен рухани құндылықтардың маңызды бөлігі. Уақыт, табиғи-климаттық әсерлер және адам әрекеті тарихи ескерткіштердің сақталуына ықпал ететіндіктен, оларды дәстүрлі қорғау әдістерімен қатар цифрлық форматта құжаттау өзекті. Мақалада тарихи нысандарды сақтауда және білім беруде 3D модельдеу, фотограмметрия, лазерлік сканерлеу, виртуалды шындық технологияларын пайдалану мүмкіндіктері қарастырылады. Қазақстанның тарихи нысандары негізінде «Қожа Ахмет Ясауи кесенесі – 3D», «Таңбалы петроглифтері – 3D», «Отырар – тарихи 3D реконструкция», «Айша бибі кесенесі – 3D», «Ақыртас – 3D» модельдерін білім беру кеңістігіне енгізу ұсынылады. 3D модель тарихи ескерткіштің виртуалды бейнесі ғана емес, оның жағдайын тіркейтін цифрлық дерек және оқушының зерттеушілік дағдыларын қалыптастыратын білім беру құралы ретінде қарастырылады.
Түйін сөздер: тарихи-мәдени мұра, цифрландыру, 3D модель, фотограмметрия, тарихи ескерткіш, виртуалды экскурсия, білім беру.

Қазақстанның тарихи-мәдени мұрасы халқымыздың өткені мен бүгінін байланыстыратын құнды рухани және материалдық қазына болып табылады. Еліміздің әр өңірінде орналасқан көне қалалар, кесенелер, археологиялық кешендер, петроглифтер мен сәулет ескерткіштері белгілі бір тарихи кезеңнің тұрмысын, мәдениетін, дүниетанымын және сәулет өнерін танытады. Қожа Ахмет Ясауи кесенесі мен Таңбалы петроглифтері сияқты нысандардың ЮНЕСКО-ның Бүкіләлемдік мұра тізіміне енуі Қазақстандағы тарихи мұраның халықаралық деңгейдегі маңызын көрсетеді. Алайда тарихи нысандар уақыт өте келе табиғи тозуға, температура мен ылғал өзгерістеріне, жел мен жауын-шашынға, туристік және антропогендік әсерлерге ұшырайды. Сондықтан тарихи ескерткішті физикалық тұрғыдан сақтаумен қатар, оның қазіргі жағдайын барынша дәл **цифрлық форматта тіркеу** маңызды.

Бұл мәселені шешудің заманауи бағыттарының бірі – 3D технологияларды қолдану. 3D цифрландыру тарихи нысанның пішінін, көлемін, архитектуралық элементтері мен кеңістіктік құрылымын электронды форматта сақтауға мүмкіндік береді. Мұнда фотограмметрия мен лазерлік сканерлеу технологияларының мүмкіндігі жоғары. Фотограмметрия кезінде ескерткіш әртүрлі бұрыштан фотосуретке түсіріліп, арнайы бағдарламалық құрал арқылы үшөлшемді модель жасалады. Лазерлік сканерлеу нысанның геометриялық құрылымын көптеген кеңістіктік нүктелер арқылы жоғары дәлдікпен тіркеуге мүмкіндік береді. Осылайша **«тарихи нысан → цифрлық түсірілім → 3D модель → сақтау → зерттеу → білім беру»** жүйесі қалыптасады. Егер ескерткіш белгілі бір уақыт аралығында қайта сканерленсе, жаңа және бұрынғы модельдерді салыстыру арқылы оның құрылымында болған өзгерістерді анықтауға болады. Сондықтан 3D модельді тарихи нысанның белгілі бір кезеңдегі жағдайын сақтайтын **цифрлық паспорт** ретінде қарастыруға болады.

Қазақстанның тарихи мұрасын цифрландыруда нақты 3D модельдерді жасау ерекше маңызға ие. Соның бірі – **«Қожа Ахмет Ясауи кесенесі – 3D»** моделі. Онда кесененің негізгі порталы, күмбезі, қабырғалары, ішкі кеңістігі және архитектуралық элементтері цифрлық түрде көрсетіледі. Пайдаланушы модельді 360 градус айналдырып, қажетті бөлігін үлкейтіп, әр элемент туралы тарихи мәлімет ала алады. Мұндай модель виртуалды экскурсия үшін ғана емес, ескерткіштің белгілі бір кезеңдегі жағдайын тіркеу үшін де пайдалы. ЮНЕСКО құжаттарында кесененің жағдайын бақылау және фотограмметриялық құжаттау мәселелеріне назар аударылған.

Екінші маңызды бағыт – **«Таңбалы петроглифтері – 3D археологиялық ландшафт»** моделі. Мұнда петроглифтердің бейнесімен қатар олардың жартастағы орналасуы, тас бетінің бедері және қоршаған кеңістікпен байланысы көрсетіледі. Оқушы жекелеген петроглифті үлкейтіп, оның ерекшелігін басқа бейнелермен салыстыра алады. Бұл тәсіл Таңбалыны жекелеген суреттер жиынтығы ретінде емес, біртұтас тарихи-археологиялық кеңістік ретінде зерттеуге мүмкіндік береді.

«Отырар – тарихи 3D реконструкция» моделін екі бөліктен құру тиімді: **«Otyrar NOW»** – қазіргі археологиялық қалдықтардың цифрлық моделі және **«Otyrar THEN»** – ғылыми деректер негізіндегі

ортағасырлық қаланың ықтимал реконструкциясы. Оқушы екі нұсқаны салыстырып, қазіргі археологиялық деректен бұрынғы қаланың бейнесі қалай қалпына келтірілетінін зерттейді. Бұл жерде нақты сақталған тарихи дерек пен ғылыми болжамды ажыратып көрсету маңызды. Осындай модель оқушыны дайын ақпаратты қабылдауға емес, «Бұл реконструкция қандай дерекке негізделген?» деген сұрақ қоюға үйретеді.

Қазақстанның сәулет мұрасын танытуда **«Айша бибі кесенесі – 3D»** моделінің мүмкіндігі де жоғары. Оқушылар модельді үлкейту арқылы кесене қабырғасындағы декоративтік элементтерді, геометриялық өрнектер мен симметрияны зерттей алады. Осы арқылы тарихты математика, геометрия және өнер пәндерімен байланыстыруға мүмкіндік туады. Ал **«Ақыртас – 3D тарихи-археологиялық кешені»** моделі кешеннің жалпы жоспарын, сақталған қабырғалары мен кеңістіктік құрылымын зерттеуге бағытталады. Қарапайым фотосурет ескерткішті бір ракурстан ғана көрсетсе, 3D модель тарихи нысанды жан-жақты қарастыруға мүмкіндік береді.

Аталған модельдерді ортақ **«3D Heritage Kazakhstan – Қазақстанның цифрлық тарихи мұрасы»** платформасына біріктіру тиімді болар еді. Платформа Қазақстанның интерактивті картасы түрінде құрылып, пайдаланушы белгілі бір өңірді таңдағанда сол жердегі тарихи нысанның 3D моделіне өте алады. Мысалы, Түркістанды таңдағанда «Қожа Ахмет Ясауи кесенесі – 3D», Таңбалы орналасқан өңірде «Таңбалы петроглифтері – 3D», Жамбыл облысында «Айша бибі кесенесі – 3D» және «Ақыртас – 3D» модельдері ашылады. Әр нысанға қысқаша тарихи анықтама, 3D модель, уақыт шкаласы, виртуалды экскурсия және оқушыға арналған зерттеу тапсырмасы беріледі. Бұл Қазақстанның әр өңіріндегі тарихи мұраны бір цифрлық білім кеңістігіне біріктіруге мүмкіндік береді.

3D технологиялардың білім берудегі басты артықшылығы – оқушыны тарихи ақпараттың пассивті қабылдаушысынан **зерттеушіге айналдыруы**. Дәстүрлі сабақта оқушы ескерткіш туралы мәтінді оқып, суретін көрсе, 3D модельмен жұмыс кезінде ол нысанды айналдырады, жеке элементтерін үлкейтеді, салыстырады және тарихи сұрақтарға жауап іздейді. Мысалы, «Қожа Ахмет Ясауи кесенесі – 3D» моделімен жұмыс кезінде оқушылар кесененің үш маңызды архитектуралық элементін анықтап, олардың қызметін түсіндіре алады. «Отырар NOW/THEN» моделінде қазіргі археологиялық қалдық пен тарихи реконструкция салыстырылады. «Таңбалы – 3D» арқылы петроглифтің бейнесі мен оның кеңістіктегі орналасуы зерттеледі. Осылайша сабақ **«көру – зерттеу – салыстыру – дәлелдеу – қорытынды жасау»** жүйесімен ұйымдастырылады.

Цифрлық модельдер тарихи мұраға қолжетімділікті де арттырады. Қазақстанның барлық оқушысының Түркістанға, Отырарға, Таңбалыға немесе Ақыртасқа баруға мүмкіндігі бола бермейді. Ал виртуалды экскурсиялар мен 3D модельдер шалғай өңірдегі оқушыға да тарихи нысанды интерактивті түрде зерттеуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар бұл технологиялар музейлерде, ғылыми жобаларда, факультативтік сабақтарда және пәнаралық STEM жобаларында пайдаланылуы мүмкін.

Дегенмен 3D модель түпнұсқа ескерткішті алмастырмайтынын ескеру қажет. Оның негізгі қызметі – тарихи нысанды құжаттау, зерттеу, таныстыру және білім беру. Әсіресе виртуалды реконструкция жасағанда ғылыми дәлдік сақталып, нақты археологиялық дерек пен болжамдық элементтер ажыратылуы тиіс. Сондай-ақ цифрлық деректердің ұзақ мерзім сақталуы, резервтік көшірмелердің жасалуы және модельдердің ғылыми мамандармен тексерілуі маңызды.

Қорыта айтқанда, Қазақстанның тарихи-мәдени мұрасын цифрландыру – өткенді сақтаудың ғана емес, оны жаңа ұрпаққа заманауи әрі түсінікті форматта жеткізудің тиімді бағыты. **«Қожа Ахмет Ясауи кесенесі – 3D», «Таңбалы петроглифтері – 3D», «Отырар – тарихи 3D реконструкция», «Айша бибі кесенесі – 3D», «Ақыртас – 3D»** сияқты модельдер тарихи нысандарды сақтауды, зерттеуді және білім беруді бір жүйеге біріктіре алады. Болашақта оларды **«3D Heritage Kazakhstan»** платформасына жинақтау Қазақстанның цифрлық тарихи мұра қорын қалыптастыруға негіз болар еді. Мұндағы басты қағида – технологияны тарихи мұраның орнына қою емес, **тарихи мұраны сақтау үшін технологияны пайдалану**. 3D модель арқылы бүгінгі ескерткіштің жағдайын дәл тіркеу – ертеңгі ұрпаққа жай сурет емес, зерттеуге болатын цифрлық тарихи дерек қалдыру деген сөз.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Тарихи-мәдени мұра объектілерін қорғау және пайдалану туралы» Заңы. – 2019 жылғы 26 желтоқсан, № 288-VI ҚРЗ.
2. UNESCO World Heritage Centre. Kazakhstan: Properties inscribed on the World Heritage List. UNESCO – Kazakhstan
3. UNESCO World Heritage Centre. Mausoleum of Khoja Ahmed Yasawi. Қожа Ахмет Ясауи кесенесі туралы UNESCO деректері
4. UNESCO World Heritage Centre. Petroglyphs within the Archaeological Landscape of Tamgaly. Таңбалы петроглифтері туралы UNESCO деректері
5. UNESCO World Heritage Centre. Silk Roads: the Routes Network of Chang'an-Tianshan Corridor. Ұлы Жібек жолы нысандары туралы UNESCO деректері

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ӨЗДІГІНЕН БІЛІМ АЛУ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Мұхтарова Виктория Мұхтарқызы
Шығыс Қазақстан облысы Тарбағатай ауданы
М. Әуезов атындағы Ақжар мектеп-интернат колледжі
Бастауыш сынып мұғалімі

Аннотация. Мақалада бастауыш сынып оқушыларының өздігінен білім алу дағдыларын қалыптастырудың педагогикалық маңызы, негізгі ерекшеліктері және оны оқу үдерісінде жүзеге асыру жолдары қарастырылады. Қазіргі білім беру жағдайында оқушының дайын ақпаратты қабылдауымен шектелмей, білімді өздігінен іздеуі, оқу мақсатын түсінуі, тапсырманы орындау жолдарын жоспарлауы, ақпаратты іріктеуі, өз әрекетін бақылауы және нәтижесін бағалай білуі маңызды. Осыған байланысты бастауыш мектеп кезеңінен бастап білім алушының дербестігін, жауапкершілігін, танымдық белсенділігін және өзіндік оқу әрекетін дамыту қажеттілігі артып отыр. Мақалада өздігінен білім алудың бастауыш сынып оқушысының тұлғалық дамуына әсері сипатталып, мұғалімнің бағыттаушы рөлі, оқу мотивациясын қалыптастыру, мақсат қою, жоспарлау, ақпаратпен жұмыс істеу, өзін-өзі бақылау мен рефлексия дағдыларын дамыту мәселелері талданады. Сонымен қатар сабақ барысында қолдануға болатын практикалық тапсырмалар, проблемалық жағдаяттар, зерттеушілік әрекет, таңдау мүмкіндігі және сараланған жұмыстардың тиімділігі көрсетіледі. Өздігінен білім алу дағдысы оқушының тек оқу жетістігіне емес, оның болашақтағы үздіксіз білім алуға дайындығына негіз болатын маңызды құзыреттілік ретінде қарастырылады.

Түйін сөздер: бастауыш білім, өздігінен білім алу, оқу дербестігі, танымдық белсенділік, оқу мотивациясы, өзіндік жұмыс, рефлексия, ақпаратпен жұмыс, функционалдық сауаттылық, бастауыш сынып мұғалімі.

Бастауыш мектеп – баланың білім алуға деген көзқарасы, оқу мәдениеті мен танымдық әрекетінің негіздері қалыптасатын маңызды кезең. Мектеп табалдырығын алғаш аттаған оқушы үшін оқу бастапқыда мұғалімнің тікелей басшылығымен жүзеге асатын әрекет болып табылады. Мұғалім тапсырманы түсіндіреді, оны орындау тәртібін көрсетеді, нәтижесін тексереді және оқушының келесі қадамын белгілейді. Алайда бастауыш білім берудің міндеті баланы үнемі сыртқы басқаруға тәуелді етіп қалдыру емес. Керісінше, оқушы біртіндеп өзінің оқу әрекетін түсінетін, мақсат қоя алатын, қажетті ақпаратты іздейтін, жұмысын жоспарлайтын, қиындықты анықтайтын және нәтижесіне баға беретін дербес білім алушы деңгейіне көтерілуі қажет.

Ақпарат көлемінің жылдам артуы адамның мектепте алған білімімен ғана шектеліп қалмай, өмір бойы білімін толықтырып отыруын талап етеді. Сондықтан оқушыға барлық қажетті ақпаратты дайын түрде беру мүмкін емес әрі педагогикалық тұрғыдан тиімді де емес. Ең маңыздысы – баланы білімді қалай табуға, түсінуге, қолдануға және қажет болған жағдайда өз біліміндегі олқылықты қалай толықтыруға болатынына үйрету. Бұл міндетті кейінгі сыныптарға қалдырмай, бастауыш мектептен бастау қажет. Себебі дәл осы кезеңде оқу әдеттері, жауапкершілік, тапсырманы орындау мәдениеті, кітаппен және ақпаратпен жұмыс жасау тәсілдері орныға бастайды.

Өздігінен білім алу дегеніміз – оқушының белгілі бір білімді немесе әрекет тәсілін мұғалімнің тұрақты тікелей көмегінсіз меңгеруге бағытталған саналы танымдық қызметі. Бастауыш сынып жағдайында бұл ұғым баланы толығымен өз бетімен қалдыруды білдірмейді. Кіші жастағы оқушыға педагогикалық қолдау, нақты нұсқаулық, үлгі және кері байланыс қажет. Сондықтан өздігінен білім алуды қалыптастыру мұғалімнің көмегін біртіндеп азайтып, оқушының жауапкершілігін біртіндеп арттыру қағидатына сүйенгені дұрыс.

Мысалы, алғашқы кезеңде мұғалім оқушыға мәтінді қалай зерттеу керектігін толық көрсетеді: тақырыпты оқуды, түсініксіз сөздерді белгілеуді, негізгі ойды анықтауды, маңызды ақпараттың астын сызуды және сұрақтарға жауап беруді ұсынады. Кейін оқушылар осы әрекеттерді қысқаша алгоритм бойынша орындайды. Одан кейін олар алгоритмді еске түсіріп, өздігінен жұмыс істейді. Соңғы кезеңде оқушы мәтінді меңгерудің өзіне тиімді тәсілін таңдай бастайды. Осы қарапайым мысалдың өзінде мұғалімнің басқаруынан оқушының өзіндік басқаруына қарай біртіндеп ауысу жүзеге асады.

Өздігінен білім алу қабілетінің негізінде оқу мотивациясы жатыр. Оқушы білімнің не үшін қажет екенін түсінбесе, өзіндік әрекетке тұрақты қызығушылық танытуы қиын. Сондықтан мұғалім әр сабақтағы оқу тапсырмаларын баланың тәжірибесімен, қызығушылығымен және күнделікті өмірімен байланыстыра ұйымдастырғаны жөн. «Осы ережені жаттап ал» деген талапқа қарағанда «Бұл ереже саған қай жағдайда көмектеседі?», «Осы білімді өмірде қай жерде қолдануға болады?», «Мәселені шешу үшін бізге нені білу қажет?» деген сұрақтар оқушының оқу материалына саналы қатынасын күшейтеді.

Бастауыш сынып оқушысының табиғи қызығушылығы – өздігінен білім алуды қалыптастырудың қуатты ресурсы. Балалар қоршаған орта туралы көп сұрақ қояды: неліктен жаңбыр жауады, өсімдік қалай өседі, құстар неге жылы жаққа ұшады, адамдар бұрын қалай өмір сүрген, үлкен сандарды қалай тез есептеуге болады? Мұғалім осындай сұрақтарды тек дайын жауап берумен аяқтамай, шағын зерттеу тапсырмасына айналдыра

алады. «Бұл сұрақтың жауабын қайдан білуімізге болады?», «Қандай дереккөздерді қолданамыз?», «Ақпараттың дұрыс екенін қалай тексереміз?» деген бағыттаушы сұрақтар оқушыны білімді іздеуге жетелейді.

Оқушының өздігінен білім алуындағы маңызды қадамдардың бірі – мақсат қою қабілеті. Көп жағдайда сабақтың мақсатын мұғалім дайын күйінде хабарлайды, ал оқушы оны сыртқы талап ретінде қабылдайды. Егер бала сабақ соңында нені білуі немесе не істей алуы керектігін өзі түсінсе, оқу әрекеті саналы сипат алады. Мысалы, мұғалім жаңа тақырыпты бірден айтпай, оқушыларға бірнеше тапсырма ұсынып, олардың қай жерде қиындыққа тап болғанын анықтауы мүмкін. «Бұл тапсырманы орындау үшін бізге қандай білім жетіспейді?» деген сұрақ арқылы оқушылар сабақтың мақсатын өздері тұжырымдайды. Мұндай тәсіл мақсатты оқушы үшін мағыналы етеді.

Мақсат қоюмен бірге жоспарлау дағдысы дамытылуы тиіс. Бастауыш сынып оқушысына көлемді тапсырма берілгенде ол неден бастау керектігін білмей қалуы мүмкін. Сондықтан бастапқыда жұмысты шағын қадамдарға бөлу үйретіледі. Мәселен, белгілі бір жануар туралы шағын ақпараттық мәтін дайындау қажет болса, оқушы алдымен жануарды таңдайды, содан кейін қажетті сұрақтарды анықтайды, ақпарат көзін табады, мәліметтерді оқиды, маңыздысын белгілейді, мәтінді құрастырады және соңында жұмысын тексереді. Осы әрекеттердің ретін түсіну баланың ұйымдастырушылық қабілетін қалыптастырады.

Өздігінен білім алудың тағы бір маңызды құрамдас бөлігі – ақпаратпен жұмыс жасау. Бастауыш мектепте ақпарат тек оқулықтағы мәтінмен шектелмеуі керек. Оқушылар балалар энциклопедиясын, сөздікті, анықтамалықты, кестені, диаграмманы, картаны, суретті, қарапайым цифрлық ресурстарды пайдалана алады. Бірақ ақпарат көздерінің санын көбейту өздігінен білім алу дағдысын автоматты түрде қалыптастырмайды. Бала ақпараттың ішінен қажетті мәліметті табуды, негізгі және қосымша ақпаратты ажыратуды, бірнеше мәліметті салыстыруды және оны өз сөзімен жеткізуді үйренуі қажет.

Мысалы, дүниетану сабағында «Суды не үшін үнемдеу керек?» деген сұрақ қойылса, оқушыларға шағын мәтін, сурет, тұрмыстағы су шығынын көрсететін қарапайым кесте ұсынылуы мүмкін. Балалар әр дереккөзден қажетті ақпаратты тауып, ортақ қорытынды жасайды. Мұндай тапсырмада оқушы тек тақырып туралы мәлімет алып қоймайды, әртүрлі ақпарат түрлерін байланыстыруды үйренеді. Кейін мұғалім дайын материал ұсынудың орнына оқушыға қажетті ақпаратты сынып кітапханасынан немесе алдын ала таңдалған қауіпсіз ресурстардан іздеуге мүмкіндік бере алады.

Өздігінен білім алу үшін сұрақ қоя білу қабілеті де ерекше маңызды. Дәстүрлі сабақта сұрақтарды көбінесе мұғалім қойып, оқушы жауап береді. Ал өзіндік білім алуда оқушының өзі сұрақ құрастыра білуі қажет. Мұғалім мәтінді оқығаннан кейін «Мәтін бойынша үш сұрақ құрастыр», «Жауабы мәтінде тікелей берілген бір сұрақ және ойлануды қажет ететін бір сұрақ дайында», «Авторға қандай сұрақ қояр едің?» деген тапсырмалар ұсына алады. Уақыт өте келе оқушылар сұрақты білім алудың құралы ретінде пайдалана бастайды.

Оқу дербестігін қалыптастыруда таңдау мүмкіндігінің де әсері жоғары. Егер балаға барлық уақытта бір ғана тапсырма, бір ғана орындау тәсілі және бір ғана жауап үлгісі берілсе, оның шешім қабылдау тәжірибесі шектеледі. Сондықтан бастауыш сыныпта шағын деңгейден бастап таңдау ұсынуға болады. Мысалы, оқушы оқыған шығармасының мазмұнын суретпен, қысқаша мәтінмен немесе оқиғалар тізбегі арқылы көрсете алады. Дүниетану сабағында зерттеу үшін бірнеше тақырыптың бірін таңдай алады. Математикада есепті сызба, кесте немесе арифметикалық амал арқылы түсіндіру жолдарының бірін қолданады. Мұндай таңдау баланың жауапкершілігін арттырып, өзінің оқу тәсілін тануына ықпал етеді.

Өзіндік жұмыстың тиімділігі тапсырманың күрделілік деңгейіне тікелей байланысты. Өте жеңіл тапсырма оқушыны дамытуға жеткіліксіз болса, шамадан тыс күрделі жұмыс оның өз күшіне сенімін төмендетуі мүмкін. Сондықтан мұғалім оқушылардың дайындық деңгейін ескеріп, қолдау көлемін саралағаны дұрыс. Бір оқушыға толық алгоритм ұсынылса, екіншісіне қысқаша тірек сөздер берілуі, ал үшінші оқушы тапсырманы ешқандай қосымша көмексіз орындауы мүмкін. Нәтижесінде барлығы бір мақсатқа бағытталғанымен, дербестік деңгейі әртүрлі болады.

Мұғалімнің өздігінен білім алуды қалыптастырудағы рөлі ақпарат жеткізушіден оқу әрекетін ұйымдастырушыға қарай өзгереді. Бұл мұғалімнің маңызын төмендетпейді, керісінше оның педагогикалық шеберлігіне қойылатын талапты арттырады. Мұғалім қай кезде түсіндіру қажеттігін, қай кезде сұрақ қою тиімді екенін, қай уақытта оқушыға өздігінен әрекет ету мүмкіндігін беру керектігін анықтай білуі тиіс. Кейбір жағдайда баланың қатесін бірден түзетпеу де пайдалы. «Қай жерден қате кеткен болуы мүмкін?», «Жауабыңды тағы бір тәсілмен тексере аласың ба?» деген сұрақтар арқылы мұғалім оқушыны өзіндік бақылауға бағыттайды.

Өзін-өзі бақылау дағдысы өздігінен білім алудың негізгі белгілерінің бірі болып саналады. Оқушы тапсырманы орындап болғаннан кейін оны мұғалімге бірден ұсынуға емес, алдымен өзі тексеруге дағдылануы керек. Бастапқы кезеңде қарапайым тексеру парақтары қолданылуы мүмкін. Мысалы, жазба жұмысы үшін бала: «Сөйлемді бас әріптен бастадым ба?», «Сөйлем соңына тиісті тыныс белгісін қойдым ба?», «Сөздерді дұрыс жаздым ба?», «Жұмысымды қайта оқып шықтым ба?» деген сұрақтарға жауап береді. Уақыт өте келе бұл әрекеттер ішкі әдетке айналып, оқушы арнайы парақсыз да жұмысын тексеруге үйренеді.

Қателермен дұрыс жұмыс жасау да оқу дербестігін дамытады. Егер қате тек төмен нәтиженің белгісі ретінде қабылданса, оқушы күрделі тапсырмадан қашуға тырысады. Ал қате үйренуге мүмкіндік беретін ақпарат ретінде қарастырылса, бала оны талдауға бейімделеді. Мұғалім «Неге қате жібердің?» деп кінәлаудың орнына «Қай жерде қиындық болды?», «Қандай ережені қайта қарау керек?», «Келесі жолы осы қатені

болдырмау үшін не істейсің?» деген сұрақтарды қолдана алады. Мұндай тәсіл оқушының өз оқуына жауапкершілікпен қарауын қалыптастырады.

Рефлексия өзіндік білім алудың ажырамас бөлігі болып табылады. Сабақ соңында «Сабақ ұнады ма?» деген жалпы сұрақпен шектелмей, оқу әрекетін талдауға бағытталған сұрақтар қойған тиімді: «Бүгін қандай жаңа нәрсе үйрендің?», «Қай тапсырманы өзің орындай алдың?», «Қай жерде көмек қажет болды?», «Қандай тәсіл саған жақсы көмектесті?», «Тағы нені білгің келеді?». Осындай жүйелі рефлексия арқылы бала өзінің оқу процесін бақылауды үйренеді.

Бастауыш сыныпта өздігінен білім алуды дамыту үшін күнделікті сабақ құрылымына шағын, бірақ тұрақты әрекеттер енгізу маңызды. Мәселен, сабақ басында оқушылар бүгінгі мақсатын анықтайды, жұмыс барысында қажетті тәсілді таңдайды, тапсырма соңында өзін тексереді, ал сабақ аяқталған кезде жетістігі мен қиындығын белгілейді. Бұл әрекеттер жүйелі қайталанған жағдайда оқушы біртіндеп «мұғалім не істеу керектігін айтқандықтан орындаймын» деген позициядан «мақсатқа жету үшін не істеу керектігін өзім анықтай аламын» деген позицияға ауысады.

Өздігінен білім алуды қалыптастыру пәндердің барлығында жүзеге асырылуы мүмкін. Қазақ тілі сабағында оқушы сөздің дұрыс жазылуын сөздіктен өздігінен тексереді, мәтіндегі түсініксіз сөздің мағынасын контекст немесе анықтамалық арқылы анықтайды. Әдебиеттік оқу барысында шығарманың мазмұнын түсіну үшін сұрақ құрастырады, кейіпкер әрекетіне дәлел іздейді, қосымша кітап таңдауға үйренеді. Математикада есептің шешу тәсілін таңдап, жауабын кері амал арқылы тексереді, бірнеше шешімді салыстырады. Дүниетануда болжам жасап, ақпарат жинап, бақылау жүргізіп, нәтижесін қорытындылайды. Көркем еңбек пен жаратылыстану бағытындағы тапсырмаларда жұмыс жоспарын құрып, қажетті материалды таңдайды.

Оқу дербестігін қалыптастыру үшін үй тапсырмасының мазмұнын да қайта қарастыруға болады. Үй тапсырмасы сыныпта орындалған жұмысты механикалық түрде қайталауға ғана бағытталса, оның өзіндік білім алуға ықпалы шектеулі болады. Кей жағдайда оқушыға шағын ізденіс тапсырмасы ұсынылуы тиімді. Мысалы, отбасындағы үлкендерден белгілі бір дәстүр туралы сұхбат алу, үйдегі заттардың пішіндерін геометриялық фигуралармен салыстыру, бір аптадағы ауа райын бақылау, кітаптан жаңа сөздер тауып жазу сияқты жұмыстар оқушының білімді өмірлік ортамен байланыстыруына мүмкіндік береді. Бірақ мұндай тапсырмалардың көлемі баланың жас ерекшелігіне сай болып, оны ата-ананың орындауына айналдырмауы керек.

Оқушының өздігінен білім алу қабілеті бір сабақта немесе бір тоқсанда толық қалыптаспайды. Бұл – жүйелі педагогикалық жұмысты қажет ететін ұзақ үдеріс. Бірінші сыныпта мұғалім әрекет үлгісін көбірек көрсетсе, келесі сыныптарда оқушыға берілетін дербестік біртіндеп кеңейеді. Бастауыш мектептің соңына қарай білім алушы қарапайым оқу мақсатын анықтай алуы, жұмысын жоспарлауы, бірнеше ақпарат көзін қолдануы, тапсырманы орындау тәсілін таңдауы, өз нәтижесін критерий бойынша тексеруі және қандай жағдайда көмек қажет екенін түсінуі маңызды.

Бұл жерде өздігінен білім алу мен оқушыны жалғыз қалдыру ұғымдарының арасын ажырата білу қажет. Дербестік – көмектің мүлде болмауы емес, көмекті орынды пайдалана білу. Өздігінен білім алатын оқушы бәрін міндетті түрде өзі білуге тиіс емес. Керісінше, ол нені білмейтінін түсініп, қажетті ақпаратты қайдан іздеу керектігін, кімнен және қандай түрде көмек сұрау қажеттігін анықтай алады. Сондықтан көмек сұрау да оқу дербестігінің маңызды элементі ретінде қарастырылуы керек.

Мұғалім сыныпта «білмей қалудан қорықпайтын» психологиялық қолайлы орта қалыптастырғанда оқушылар сұрақ қоюға, болжам айтуға және жаңа тәсілдерді байқап көруге белсенді қатысады. Егер әрбір қате үшін оқушы өзін ыңғайсыз сезінетін болса, ол дайын жауапты күтуге үйренеді. Ал ізденіс пен тәжірибе құнды деп қабылданатын ортада бала өздігінен шешім қабылдауға ұмтылады. Сондықтан оқу дербестігі тек әдістемелік тапсырмалар арқылы емес, мұғалім мен оқушы арасындағы қарым-қатынас мәдениеті арқылы да қалыптасады.

Бастауыш сынып оқушысының өздігінен білім алу дағдыларын қалыптастыру оның функционалдық сауаттылығымен де тікелей байланысты. Функционалдық сауатты оқушы алған білімін жаңа жағдайда қолдана білуі, мәселені түсініп, қажетті ақпаратты таңдап, шешім қабылдауы қажет. Мұндай әрекеттердің барлығы оқушының дайын нұсқауды орындауынан гөрі дербес ойлауын талап етеді. Демек, өзіндік білім алу дағдысын дамыту оқушының мектептегі үлгерімін арттыру құралы ғана емес, өмірлік міндеттерді шешуге дайындаудың маңызды бағыты болып табылады.

Осы тұрғыдан қарағанда бастауыш сыныптағы әрбір сабақ оқушының дербестігін дамытуға мүмкіндік бере алады. Мұғалім сабақ жоспарын құру кезінде «Балаларға қандай білім беремін?» деген сұрақпен қатар «Оқушылар осы білімді өздері меңгеру үшін қандай әрекет жасайды?», «Қай кезеңде таңдау жасайды?», «Қалай өзін-өзі тексереді?», «Қандай сұраққа өздігінен жауап іздейді?» деген мәселелерді де ойластырғаны жөн. Сонда білім беру үдерісінің орталығында тек оқу материалы емес, білім алуды үйреніп келе жатқан оқушы тұлғасы тұрады.

Өздігінен білім алу дағдыларын қалыптастыруда оқушының танымдық белсенділігін арттыратын тапсырмаларды жүйелі қолданудың маңызы зор. Танымдық белсенділік баланың берілген ақпаратты жай қабылдауынан емес, оны түсінуге, сұрақ қоюға, салыстыруға, дәлелдеуге, қорытынды жасауға және жаңа жағдайда қолдануға ұмтылуынан байқалады. Сондықтан бастауыш сынып мұғалімі сабақтағы тапсырмаларды тек дұрыс жауапты анықтауға емес, оқушының сол жауапқа қалай жеткенін түсіндіруге бағыттауы қажет. «Жауабың қандай?» деген сұрақпен қатар «Бұл жауапты қалай анықтадың?», «Неліктен осылай ойладың?»,

«Басқа тәсілмен орындауға бола ма?», «Қандай ақпарат саған көмектесті?» деген сұрақтардың қойылуы баланың өзінің ойлау әрекетіне назар аударуына мүмкіндік береді.

Оқу үдерісінде проблемалық жағдаяттарды пайдалану да оқушыны өздігінен ізденуге ынталандырады. Мұғалім дайын ережені бірден түсіндірудің орнына балаларға бұрынғы білімі жеткіліксіз болатын тапсырма ұсына алады. Оқушы тапсырманы орындау кезінде қиындықты байқап, жаңа білімге қажеттілік сезінеді. Мысалы, математика сабағында бұрын меңгерілген тәсілмен бірден шешілмейтін есеп ұсынылған жағдайда оқушылар әртүрлі болжам айтып, шешудің жаңа жолын іздейді. Қазақ тілі сабағында жазылуы оқушыларға күмән туғызатын сөздер беріліп, олардың дұрыс нұсқасын қалай анықтауға болатыны талқыланады. Осындай жағдайда жаңа білім мұғалімнің дайын ақпараты ретінде емес, нақты мәселені шешуге қажетті құрал ретінде қабылданады.

Зерттеушілік сипаттағы шағын тапсырмалар бастауыш сынып оқушысының өзіндік оқу әрекетін дамытудың тиімді тәсілдерінің бірі болып табылады. Зерттеу міндетті түрде күрделі ғылыми жұмыс түрінде ұйымдастырылмауы керек. Бастауыш сынып деңгейінде бақылау, салыстыру, қарапайым тәжірибе жасау, болжам ұсыну, мәлімет жинау және қорытынды шығару жеткілікті. Мысалы, оқушылар өсімдіктің өсуіне жарықтың әсерін бірнеше күн бақылап, нәтижесін кестеге белгілей алады. Математика сабағында сынып оқушыларының мектепке қандай көлікпен келетінін анықтап, мәліметтерді жинап, диаграмма құрастырады. Әдебиеттік оқуда бір автордың екі шығармасындағы кейіпкерлерді салыстырып, ортақ және ерекше белгілерін анықтайды. Осындай әрекеттер баланың дайын тұжырымды жаттап алуынан гөрі білімнің қалай қалыптасатынын түсінуіне көмектеседі.

Жобалық жұмыстар да оқушының өздігінен білім алуына қолайлы жағдай жасайды. Бастауыш сыныптағы жоба көлемі шағын, мақсаты түсінікті және нәтижесі балаға көрінетіндей болғаны дұрыс. «Менің отбасымның дәстүрлері», «Мектептегі суды қалай үнемдейміз?», «Біздің өлкедегі өсімдіктер», «Қауіпсіз жол», «Мен оқуға ұсынатын кітап» тәрізді тақырыптар бойынша оқушы ақпарат жинап, оны сұрыптап, нәтижесін белгілі бір өнім түрінде ұсына алады. Жобаның құндылығы әдемі безендірілген соңғы жұмыста ғана емес, оған жету барысында орындалған әрекеттерде жатыр. Оқушы мақсат қояды, жоспар жасайды, ақпарат іздейді, қажеттісін таңдайды, жұмысын реттейді және нәтижесін таныстырады. Бұл әрекеттердің барлығы өзіндік білім алудың құрамдас бөліктері болып табылады.

Оқушының дербестігін дамытуда мұғалімнің сұрақ қою мәдениеті маңызды орын алады. Егер мұғалім әрбір қиындықта жауапты өзі айтып берсе, бала дайын көмекке тәуелді бола бастайды. Оның орнына бағыттаушы сұрақтарды қолданған тиімді. Мысалы, «Тапсырмада бізден не сұрап тұр?», «Бұған дейін осыған ұқсас қандай тапсырма орындадық?», «Қандай ережені қолдануға болады?», «Қай ақпарат маңызды?», «Алдымен не істеу керек?», «Жауабыңды қалай тексеруге болады?» деген сұрақтар оқушының ойлауын ұйымдастырады, бірақ оның орнына жұмысты орындамайды. Уақыт өте келе мұндай сұрақтарды оқушы өзіне өзі қоя бастайды. Бұл өзін-өзі реттеудің қалыптасқанын көрсетеді.

Өзіндік білім алуда уақытты ұйымдастыру қабілетінің де маңызы бар. Бастауыш сынып оқушысы уақыт көлемін дәл бағалауда қиындық көруі мүмкін. Сондықтан мұғалім белгілі бір тапсырманы орындауға қанша уақыт қажет екенін алдын ала талқылап, жұмыс кезеңдерін белгілеуге үйретуі керек. Көлемді жұмысты бірнеше шағын кезеңге бөлу, әр кезеңнің орындалуын белгілеу, аяқталмаған жұмыстың себебін анықтау сияқты қарапайым әрекеттер баланың уақытты басқару тәжірибесін қалыптастырады. Бұл дағды кейін күрделі оқу тапсырмаларын орындауда ерекше қажет болады.

Бастауыш мектепте оқу күнделігін немесе қарапайым жеке жетістік парағын пайдалану пайдалы болуы мүмкін. Мұндай құралдың мақсаты баға жинақтау емес, оқушының өз оқуын бақылауына көмектесу болуы керек. Оқушы аптаның соңында «Мен нені жақсы меңгердім?», «Маған не қиын болды?», «Қандай тапсырманы өзім орындадым?», «Келесі аптада нені жақсартқым келеді?» деген сұрақтарға қысқаша жауап бере алады. Бастапқы сыныптарда жауаптар шартты белгілер, суреттер немесе қысқа сөздер арқылы берілсе, үшінші-төртінші сыныптарда шағын сөйлемдермен жазылуы мүмкін. Осындай жүйелі жұмыс оқушының өзінің даму динамикасын байқауына мүмкіндік береді.

Өздігінен білім алудың қалыптасуына оқу ортасының ұйымдастырылуы да әсер етеді. Сыныпта оқушы қажетті ақпаратты мұғалімнен сұрамай-ақ таба алатын ресурстардың болуы пайдалы. Мысалы, сөздіктер, балалар энциклопедиялары, анықтамалық материалдар, математикалық кестелер, оқу алгоритмдері, тақырыптық кітаптар қолжетімді жерде орналасуы мүмкін. Мұғалім оқушыларды осы ресурстарды орынды пайдалануға үйреткенде сыныптағы оқу ортасы өзіндік ізденісті қолдайтын кеңістікке айналады. Оқушы «Мен мұны білмеймін» дегеннен кейін бірден мұғалімге жүгінбей, «Жауабын қайдан табуға болады?» деп ойлана бастайды.

Цифрлық білім беру ресурстары да бастауыш сынып оқушыларының өзіндік оқуына қосымша мүмкіндік береді. Бірақ цифрлық құралды пайдалану өздігінен білім алу дағдысының қалыптасқанын білдірмейді. Оқушы интернеттен ақпарат таба алғанымен, оның мазмұнын түсінбеуі немесе алғашқы кездескен мәліметті дұрыс деп қабылдауы мүмкін. Сондықтан цифрлық ортадағы өзіндік оқу ақпараттық сауаттылықпен қатар жүруі тиіс. Бастауыш сынып оқушысына ақпараттың авторын анықтау, бірнеше дереккөздегі мәліметті салыстыру, түсініксіз ақпаратты тексеру, жеке мәліметтерді жарияламау сияқты бастапқы ережелерді түсіндіру маңызды.

Мұғалім цифрлық ресурстарды қолданғанда оқушының ойлау әрекетін бірінші орынға қойғаны жөн. Мысалы, оқушы белгілі бір тақырып туралы ақпаратты іздемес бұрын «Мен не білгім келеді?», «Қандай кілт сөздерді қолданамын?», «Тапқан ақпараттың қай бөлігі сұрағыма жауап береді?» деген мәселелерді анықтайды.

Ақпарат табылғаннан кейін оны жай көшіріп алу емес, өз сөзімен түсіндіру, қысқарту, кестеге түсіру немесе басқа мәліметпен салыстыру ұсынылады. Сонда цифрлық құрал дайын жауап көзі емес, білімді өздігінен құрастыруға көмектесетін ресурсқа айналады.

Өзіндік білім алу дағдыларын дамытуда топтық және жұптық жұмыстардың да орны ерекше. Бір қарағанда өздігінен білім алу жеке әрекетпен ғана байланысты сияқты көрінуі мүмкін. Шын мәнінде, басқа оқушымен пікір алмасу, өз ойын түсіндіру, сұрақ қою, бірлесіп шешім іздеу де баланың оқу дербестігін қалыптастырады. Топтық жұмыс кезінде оқушы өзінің білетінін және білмейтінін жақсырақ түсінеді. Басқаның тәсілін көріп, өз әрекетімен салыстырады. Бірақ топтық жұмыста бір оқушының барлық тапсырманы орындап, қалғандарының бақылаушы болып қалмауын қадағалау қажет. Ол үшін әр балаға нақты жауапкершілік беріліп, жұмыстың соңында жеке рефлексия ұйымдастырылғаны дұрыс.

Оқушының өзіндік әрекетінде оқу стратегияларын меңгеруі маңызды. Оқу стратегиясы – белгілі бір оқу міндетін орындауға көмектесетін әрекеттер жиынтығы. Мәтінді түсіну үшін тақырып бойынша болжам жасау, түсініксіз сөздерді белгілеу, негізгі ойды анықтау, тірек сөздерді жазу, мәтін бойынша сұрақ құрастыру сияқты стратегиялар қолданылуы мүмкін. Ақпаратты есте сақтау үшін сызба, кесте, қысқаша жазба, ассоциация пайдаланылады. Есеп шығару барысында шартты түсіну, белгілі және белгісіз мәліметтерді анықтау, амал таңдау, шешу және тексеру стратегиясы қолданылады. Осындай тәсілдерді саналы меңгерген бала жаңа тапсырма кездескенде неден бастау керектігін жақсырақ біледі.

Бұл жерде мұғалім оқу стратегияларын тек атап қана қоймай, оларды қолдану жолын үлгі ретінде көрсетуі қажет. Мысалы, жаңа мәтінмен жұмыс кезінде педагог өзінің ойлау барысын дауыстап көрсетуі мүмкін: «Тақырыпты оқыдым. Енді мәтін не туралы болуы мүмкін екенін болжаймын. Бірінші абзацтан негізгі ойды іздеймін. Мына сөзді түсінбедім, оның мағынасын сөйлемге қарап анықтап көремін». Мұндай үлгі оқушыға тәжірибелі оқырманның қалай ойлайтынын түсінуге көмектеседі. Кейін оқушы осы әрекеттерді өздігінен қолданады.

Өздігінен білім алудың нәтижелі қалыптасуына бағалау жүйесі де ықпал етеді. Егер оқушының назары тек қорытынды бағаға бағытталса, ол оқу үдерісінен гөрі нәтиженің сыртқы көрсеткішіне көбірек мән беруі мүмкін. Сондықтан қалыптастырушы бағалау арқылы оқушыға қай тұста жетістікке жеткенін және нені жетілдіру қажеттігін көрсету маңызды. Бағалау критерийлері оқушыға түсінікті тілде беріліп, жұмыстың алдында таныстырылғаны дұрыс. Сонда бала тапсырманы орындау барысында өз жұмысын осы талаптармен салыстыра алады.

Мысалы, мәтін құрастыру тапсырмасында «тақырыпты ашу», «ойды ретімен жеткізу», «сөйлемдерді байланыстыру», «жазу сауаттылығын тексеру» сияқты түсінікті критерийлер берілуі мүмкін. Оқушы жұмысын аяқтаған соң әр критерий бойынша өзін тексереді. Бұл жағдайда бағалау мұғалімнің соңғы шешімі ғана емес, оқу әрекетін реттейтін құрал қызметін атқарады. Өзін-өзі бағалау бірден объективті қалыптаспайды. Бастапқыда бала өз жұмысын асыра немесе төмен бағалауы мүмкін. Сондықтан мұғалім критерийлерді жүйелі қолдану арқылы өзіндік бағалаудың нақтылығын біртіндеп дамытады.

Өзара бағалау да өзіндік оқу дағдысына ықпал етеді. Басқа оқушының жұмысын белгілі критерий бойынша қарастырған бала сол талаптарды өзінің жұмысына қолдануды үйренеді. Дегенмен өзара бағалау барысында оқушылардың бір-бірінің тұлғасын емес, нақты жұмысты бағалайтыны түсіндірілуі қажет. «Сен дұрыс істемедің» деген пікірдің орнына «Мәтінде негізгі ой анық берілген, бірақ қорытындыны толықтыруға болады» сияқты нақты кері байланыс мәдениетін қалыптастыру маңызды.

Оқушының өз күшіне деген сенімі де дербес оқу әрекетіне әсер етеді. Үнемі сәтсіздікке ұшыраған бала жаңа тапсырманы орындауға кіріспей тұрып-ақ «Мен мұны жасай алмаймын» деген қорытындыға келуі мүмкін. Сондықтан мұғалім оқушының шағын жетістіктерін байқап, нәтижеден бөлек оның әрекетін де бағалағаны жөн. «Сен есепті дұрыс шығардың» деген пікірмен қатар «Алдымен шартты талдап, содан кейін дұрыс тәсілді өзің таңдадың» деген кері байланыс баланың табысқа қандай әрекет арқылы жеткенін түсінуіне көмектеседі. Осылайша оқушы жетістікті кездейсоқ жағдаймен емес, өзінің күш-жігерімен байланыстырады.

Ата-анамен ынтымақтастық та өзіндік білім алу дағдыларын қалыптастыруда ескерілуі тиіс. Кейбір ата-аналар баласына көмектесуді тапсырманы оның орнына орындау деп түсінуі мүмкін. Нәтижесінде оқушы үй тапсырмасын орындауда ересек адамның тұрақты көмегіне тәуелді болады. Мұғалім ата-аналарға көмектің тиімді түрлерін түсіндіре алады: тапсырманың орнына жауап бермеу, баладан шартты қайта оқуды сұрау, «Өзің қалай ойлайсың?», «Қандай ережені қолдануға болады?» деген бағыттаушы сұрақтар қою, жұмысты ұйымдастыруға жағдай жасау және соңғы тексеруді баланың өзіне қалдыру.

Оқушының жас ерекшелігіне сәйкес дербестік көлемін дұрыс анықтау өте маңызды. Бірінші сынып оқушысынан төртінші сыныптағыдай жоспарлау немесе өзін-өзі бағалау деңгейін талап ету дұрыс емес. Бірінші сыныпта дербестік қарапайым әрекеттерден басталады: оқу құралдарын дайындау, нұсқауды тыңдау, тапсырманы үлгі бойынша орындау, жұмысты қарапайым белгі арқылы тексеру. Екінші сыныпта тапсырманың орындалу ретін анықтау, шағын таңдау жасау және қателерін табу қабілеті күшейеді. Үшінші сыныпта ақпарат іздеу, жоспар құру, критерий бойынша өзін бағалау кеңейеді. Төртінші сыныпта оқушының шағын зерттеу жүргізуі, бірнеше дереккөзбен жұмыс істеуі, оқу тәсілін таңдауы және нәтижесін негіздеуі мүмкін.

Өзіндік оқу дағдыларын қалыптастыруда жүйелілік қағидаты ерекше орын алады. Егер мұғалім бір сабақта оқушыларға еркін таңдау беріп, келесі бірнеше апта бойы тек дайын нұсқаулықпен жұмыс істесе, дербестік тұрақты дағдыға айналмайды. Сондықтан мақсат қою, жоспарлау, өзіндік тексеру, ақпарат іздеу, сұрақ құрастыру және рефлексия сабақтың табиғи элементтеріне айналуы тиіс. Мұнда әр сабақта барлық тәсілді

бірдей қолдану міндетті емес. Маңыздысы – оқу жылы бойында оқушының өзіндік әрекетінің біртіндеп күрделеніп отыруы.

Мұғалім өз тәжірибесін талдау барысында оқушының дербестік деңгейіне назар аударғаны пайдалы. Мысалы, «Сабақ барысында кім көбірек сөйледі – мұғалім бе, оқушылар ма?», «Оқушыларға өздігінен шешім қабылдауға мүмкіндік берілді ме?», «Олар ақпаратты дайын алды ма, әлде іздеді ме?», «Тапсырманы орындаудың тәсілін таңдады ма?», «Өз нәтижесін тексерді ме?», «Қандай жағдайда мұғалім көмегі қажет болды?» деген сұрақтар педагогтің сабақтағы оқушы белсенділігін бағалауына көмектеседі.

Бастауыш мектепте өздігінен білім алу дағдыларын дамыту нәтижесінде оқушыда бірқатар маңызды қасиеттер қалыптаса бастайды. Ол тапсырманы орындауға жауапкершілікпен қарайды, қиындық туындағанда бірден жұмыстан бас тартпайды, қажетті ақпаратты іздеуге талпынады, сұрақ қоюдан қорықпайды, өзінің қатесін анықтауға тырысады және нәтижесін жақсарту жолын іздейді. Ең бастысы, бала білім алуды тек мұғалім талап ететін міндет ретінде емес, өзінің дамуына қажетті әрекет ретінде қабылдай бастайды.

Осындай оқу мәдениеті қалыптасқан сыныпта мұғалім мен оқушы арасындағы қарым-қатынас та өзгереді. Мұғалім барлық сұрақтың дайын жауабын беретін жалғыз ақпарат көзі болудан қалып, оқушының ізденуіне жағдай жасайтын, бағыт беретін, қажет кезде қолдау көрсететін педагогке айналады. Ал оқушы тапсырманы орындаушы рөлінен өзінің білім алуына белсенді қатысушы деңгейіне көтеріледі. Бұл өзгеріс бастауыш білімнің сапасын тек меңгерілген білім көлемімен емес, баланың өздігінен үйрену қабілетімен бағалауға мүмкіндік береді.

Бастауыш сынып оқушыларының өздігінен білім алу дағдыларын қалыптастыруда күнделікті оқу тапсырмаларының мазмұны мен ұйымдастырылуы шешуші рөл атқарады. Оқушының дербестігін дамыту үшін әр тапсырмада оның белгілі бір шешім қабылдауына, әрекет тәсілін таңдауына немесе өз нәтижесін бағалауына мүмкіндік болғаны дұрыс. Мұндай жұмыс біртіндеп жүргізілген жағдайда бала мұғалімнің нұсқауын ғана күтетін орындаушыдан оқу мақсатын түсінетін, өз әрекетін ұйымдастыра алатын белсенді білім алушыға айналады. Сондықтан бастауыш сыныптағы өзіндік оқу әрекетін қалыптастыру жеке әдіс немесе бір реттік тапсырма ретінде емес, бүкіл оқу үдерісін ұйымдастырудың маңызды қағидаты ретінде қарастырылуы қажет.

Оқушылардың оқу дербестігін дамытудың тиімді жолдарының бірі – деңгейлік және таңдау тапсырмаларын қолдану. Мұғалім бір тақырып бойынша мазмұны ұқсас, бірақ күрделілігі әртүрлі бірнеше тапсырма ұсына алады. Алғашқы кезеңде оқушы мұғалімнің көмегімен өзіне сәйкес тапсырманы таңдайды, кейін өзінің мүмкіндігін бағалап, шешімді өзі қабылдауға үйренеді. Мұнда мұғалім оқушыны тек жеңіл тапсырманы таңдауға емес, біртіндеп күрделірек әрекетке көшуге ынталандыруы тиіс. Таңдау мүмкіндігі оқушының жауапкершілігін арттырады және өзінің оқу мүмкіндіктерін түсінуіне ықпал етеді.

Мысалы, әдебиеттік оқу сабағында бір оқушы кейіпкерге сипаттама берсе, екінші оқушы кейіпкер әрекетін дәлелдер арқылы бағалауы, үшінші оқушы оқиғаға балама аяқталу нұсқасын ұсынуы мүмкін. Математикада бір есепті бірнеше тәсілмен шешу, берілген сызба бойынша есеп құрастыру немесе қатесі бар шешімді талдау ұсынылады. Қазақ тілі сабағында дайын мәтіндегі қателерді табу, мәтінді толықтыру, тірек сөздер арқылы шағын әңгіме құрастыру сияқты тапсырмалар қолданылуы мүмкін. Осындай жұмыстар оқушыны тек білімді қайталауға емес, оны әртүрлі жағдайда қолдануға бағыттайды.

Өздігінен білім алу дағдысын қалыптастыруда есте сақтауға негізделген тапсырмалармен қатар талдауды, салыстыруды, дәлелдеуді және шығармашылықты талап ететін жұмыстарды көбейту қажет. Себебі бала дайын үлгіге ғана сүйеніп үйренсе, жаңа жағдай кездескенде қиналуы мүмкін. Ал түрлі шешім қабылдауды қажет ететін тапсырмалар оқушының икемді ойлауын дамытады. Мысалы, «Қай жауап дұрыс?» деген сұрақтың орнына «Қай жауапты дұрыс деп есептейсің және неге?», «Осы мәселені шешудің тағы қандай жолы бар?», «Қандай ақпарат жетіспейді?» деген сұрақтардың қолданылуы оқушыны тереңірек ойлануға жетелейді.

Сабақта «ойлан – орында – тексер – түсіндір» тәрізді қарапайым алгоритмді тұрақты пайдалану да пайдалы. Оқушы тапсырманы орындауға асықпай, алдымен оның шартын түсінеді, содан кейін әрекетін жоспарлайды, жұмысты орындайды, соңында нәтижесін тексеріп, қалай орындағанын түсіндіреді. Бұл алгоритм уақыт өте келе баланың ішкі оқу әрекетінің құрылымына айналады. Әсіресе математика мен тілдік пәндерде мұндай тәсіл қателердің азаюына және жұмыстың саналы орындалуына көмектеседі.

Өзіндік білім алуды дамыту үшін мұғалім оқушыға тек «не істеу керектігін» емес, «қалай үйренуге болатынын» да көрсетуі керек. Бастауыш сынып оқушылары ақпаратты есте сақтаудың, мәтінді түсінудің, мәселені шешудің әртүрлі тәсілдерін бірден білмейді. Сондықтан тірек сызба құрастыру, негізгі сөздерді белгілеу, ақпаратты кестеге түсіру, сұрақ құрастыру, жоспар жасау, өзіне түсіндіру сияқты оқу тәсілдерін арнайы үйрету маңызды. Оқушы бірнеше тәсілді меңгергеннен кейін өзіне қайсысы тиімді екенін байқап, жағдайға қарай таңдай бастайды.

Бастауыш сыныпта өзіндік білім алуды қалыптастырудың тағы бір шарты – оқушы жетістігінің жеке динамикасын ескеру. Барлық бала бірдей жылдамдықпен дербес жұмыс істеуге көшпейді. Бір оқушы тапсырманы түсінген соң бірден өз бетімен орындаса, екінші балаға қосымша үлгі немесе сұрақ қажет болуы мүмкін. Сондықтан дербестікті талап ету барысында оқушының жеке ерекшеліктерін елемеу дұрыс емес. Мұғалім қолдауды біртіндеп азайту арқылы әр баланың өз мүмкіндігіне сәйкес даму траекториясын құра алады.

Педагогикалық қолдаудың тиімді түрі – дайын жауап бермей, оқушыны дұрыс әрекетке бағыттау. Егер бала тапсырманы орындай алмай тұрса, мұғалім оған «Бірінші не істеу керек?», «Қай ақпарат бізге белгілі?»,

«Қандай ереже есіңе түседі?», «Үлгіге қарап көрші» деген сұрақтар арқылы көмектесе алады. Бұл тәсіл оқушының мәселені өзі шешуіне мүмкіндік береді. Ал мұғалім жауапты бірден айтып берсе, тапсырма орындалғанымен, дербес әрекет дағдысы дамымайды.

Оқушының оқу дербестігін қалыптастыру барысында эмоционалдық қолдау да маңызды. Кейбір балалар қателесуден қорқып, жаңа тапсырмаға кірісуге сенімсіздік танытады. Мұғалім қателікті сәтсіздік емес, үйренудің бір бөлігі ретінде қабылдайтын орта құруы қажет. «Қате қай жерде болды?», «Одан не үйренуге болады?», «Келесі жолы басқаша не істейсің?» деген сұрақтар арқылы оқушы қателерін конструктивті талдауға үйренеді. Мұндай ортада бала күрделі тапсырмадан қашпай, оны орындауға әрекет етеді.

Өздігінен білім алу дағдысы қалыптасқан оқушы сыртқы бақылауға толық тәуелді болмайды. Ол жұмысын орындау үшін үнемі мұғалімнің ескертуін күтпейді, тапсырманың мақсатын түсінуге, өз әрекетін аяқтауға және нәтижесін тексеруге талпынады. Бірақ бастауыш мектеп кезеңінде бұл қасиеттер толық қалыптасқан деңгейде емес, даму үстінде болады. Сондықтан мұғалім әр кезеңде оқушыға қажетті қолдауды сақтай отырып, жауапкершілікті біртіндеп оның өзіне тапсыруы тиіс.

Мектеп пен отбасы арасындағы бірізділік те маңызды. Егер мектепте балаға өздігінен әрекет етуге мүмкіндік беріліп, үйде ата-ана оның орнына барлық тапсырманы орындаса, оқу дербестігінің дамуы баяулайды. Сондықтан ата-аналарға баланың әрекетін бақылау мен оның орнына жұмыс істеудің айырмашылығын түсіндіру қажет. Үйде балаға жұмыс орнын ұйымдастыру, тапсырманың орындалу уақытын жоспарлау, қиындық туындағанда бағыттаушы сұрақ қою сияқты қолдау жеткілікті. Негізгі жауапкершілік баланың өзінде қалуы керек.

Өзіндік білім алу дағдыларын қалыптастырудың нәтижесін тек академиялық бағалар арқылы анықтау жеткіліксіз. Мұғалім оқушының тапсырманы өздігінен бастауы, нұсқауды түсінуі, жоспар құруы, ақпарат іздеуі, сұрақ қоюы, қателерін анықтауы, кері байланысты қолдануы және жұмыстың нәтижесін бағалауы сияқты көрсеткіштерге де назар аударуы тиіс. Мұндай бақылау оқушының дербестік деңгейіндегі өзгерістерді көруге мүмкіндік береді.

Мысалы, оқу жылының басында оқушы мұғалімнің тұрақты көмегін қажет етуі мүмкін. Бірнеше айдан кейін ол тапсырманың шартын өздігінен оқып, әрекетті бастай алады. Кейін жұмыс барысында қатесін өзі тауып, түзетуді үйренеді. Осындай шағын өзгерістер өздігінен білім алу қабілетінің дамып келе жатқанын көрсетеді. Мұғалім бұл ілгерілеуді байқап, оқушыға нақты кері байланыс берсе, оның өз мүмкіндігіне сенімі нығаяды.

Бастауыш мектепте өзіндік білім алуға үйрету нәтижесінде балада оқу жауапкершілігімен қатар бастамашылдық, табандылық, қызығушылық, өз пікірін білдіру, шешім қабылдау және өзін бағалау сияқты тұлғалық қасиеттер дамиды. Бұл қасиеттер кейінгі білім алу сатыларында күрделі оқу міндеттерін орындауға негіз болады. Әсіресе негізгі мектепке өткен кезде оқу пәндерінің саны көбейіп, мұғалімдердің талаптары күрделенетінін ескерсек, бастауыш сыныпта қалыптасқан оқу дербестігі баланың жаңа ортаға бейімделуіне үлкен көмегін тигізеді.

Өздігінен білім алуды үйренген оқушы білімді сырттан берілетін дайын өнім ретінде емес, өзінің ізденісі мен әрекеті арқылы меңгерілетін құндылық ретінде қабылдайды. Ол белгілі бір мәселені білмеген жағдайда «Мен мұны білмеймін» деп тоқтап қалмай, «Мұны қалай білуге болады?» деген сұрақ қоя бастайды. Бұл – оқу мәдениетінің сапалық өзгерісі. Мұндай ұстаным баланың өмір бойы білім алуға психологиялық және практикалық дайындығының алғашқы негізін қалыптастырады.

Қорытынды. Бастауыш сынып оқушыларының өздігінен білім алу дағдыларын қалыптастыру – қазіргі білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі. Бұл дағды оқушының тек оқу үлгеріміне ғана емес, оның танымдық белсенділігіне, жауапкершілігіне, өз күшіне деген сеніміне және болашақтағы үздіксіз білім алу қабілетіне ықпал етеді. Өздігінен білім алу бір ғана өзіндік жұмыспен шектелмейді. Оның құрамына оқу мақсатын түсіну, жоспарлау, ақпаратты іздеу және іріктеу, оқу тәсілдерін таңдау, қиындықтарды анықтау, өзін-өзі бақылау, өзіндік бағалау және рефлексия сияқты өзара байланысты әрекеттер енеді. Сондықтан бұл дағдыларды дамыту бастауыш мектептің барлық пәндерінде жүйелі түрде жүзеге асырылуы тиіс.

Мұғалім оқушыны бірден толық дербестікке көшіруге емес, оның жас және жеке ерекшеліктерін ескеріп, педагогикалық қолдауды біртіндеп азайтуға бағытталған тәсілді қолдануы қажет. Проблемалық және зерттеушілік тапсырмалар, таңдау мүмкіндігі, жобалық жұмыстар, ақпаратпен жұмыс, өзін-өзі бағалау, оқу стратегияларын қолдану және рефлексия оқушының өз білім алуына белсенді қатысуына мүмкіндік береді. Сонымен қатар мұғалімнің бағыттаушы сұрақтары, қолайлы психологиялық ахуал және ата-анамен дұрыс ұйымдастырылған ынтымақтастық та маңызды рөл атқарады.

Бастауыш мектепте қалыптасқан оқу дербестігі баланың кейінгі оқу жетістіктерінің берік негізіне айналады. Өз мақсатын түсінетін, қажетті ақпаратты таба алатын, әрекетін жоспарлайтын, нәтижесін тексеретін және қиындық кездескенде шешім іздей білетін оқушы өзгермелі ортада жаңа білімді меңгеруге қабілетті болады. Сондықтан мұғалімнің негізгі міндеттерінің бірі – балаға дайын білімді ғана жеткізу емес, оны білім алудың тәсілдерімен қаруландырып, өздігінен үйренуге үйрету. Осындай бағыттағы жүйелі жұмыс бастауыш сынып оқушысын белсенді, жауапты, ізденімпаз және өмір бойы білім алуға дайын тұлға ретінде дамытуға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана.

2. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. Бастауыш білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты.
3. Выготский Л.С. Педагогическая психология. – Москва: Педагогика.
4. Давыдов В.В. Теория развивающего обучения. – Москва: Интор.
5. Эльконин Д.Б. Психология обучения младшего школьника. – Москва.
6. Зимняя И.А. Педагогическая психология. – Москва: Логос.
7. Хуторской А.В. Современная дидактика. – Санкт-Петербург: Питер.
8. Полат Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. – Москва: Академия.
9. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. – Москва: Педагогика.
10. OECD. PISA Framework: Student Agency and Learning Competencies. – Paris: OECD Publishing.
11. UNESCO. Reimagining Our Futures Together: A New Social Contract for Education. – Paris: UNESCO.
12. Zimmerman B.J. Becoming a Self-Regulated Learner: An Overview // Theory Into Practice.
13. Pintrich P.R. The Role of Goal Orientation in Self-Regulated Learning // Handbook of Self-Regulation.
14. Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. Педагогика. – Алматы.
15. Жарықбаев Қ.Б. Психология негіздері. – Алматы.

ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІН ОҚЫТУДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ПЕН ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ САБАҚТАСТЫРУ

Мұхтарова Динара Махмутқызы
Қызылорда облысы Сырдария ауданы Тереңөзек кенті
Қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі

Аннотация. Мақалада қазақ әдебиетін оқыту үдерісінде жасанды интеллект мүмкіндіктерін ұлттық құндылықтармен сабақтастыра пайдаланудың педагогикалық маңызы қарастырылады. Қазіргі білім беру кеңістігінде цифрлық технологиялар мен жасанды интеллект құралдарының кең таралуы мұғалімнің кәсіби қызметіне жаңа міндеттер жүктеп отыр. Бұл өзгерістер қазақ әдебиетін оқытуда да көрініс тауып, көркем мәтінді талдау, кейіпкер болмысын бағалау, тарихи-мәдени контексті түсіндіру, шығармашылық тапсырмалар әзірлеу және оқушының зерттеушілік әрекетін ұйымдастырудың жаңа мүмкіндіктерін қалыптастыруда. Сонымен бірге қазақ әдебиеті ұлттық дүниетанымды, тарихи жадты, тіл мәдениетін, адамгершілік ұстанымдарды және рухани мұраны ұрпақ санасына сіңіретін маңызды пән болғандықтан, жасанды интеллектті қолдану тек технологиялық тиімділікпен шектелмеуі тиіс. Мақалада жасанды интеллектті ұлттық мазмұнды терең түсінуге, әдеби кейіпкерлердің құндылықтық ұстанымдарын талдауға, салт-дәстүр мен тарихи ұғымдарды салыстыруға, оқушының өзіндік пікірін қалыптастыруға бағытталған көмекші құрал ретінде қолдану жолдары сипатталады. Сонымен қатар жасанды интеллект ұсынған ақпараттың дұрыстығын тексеру, ұлттық ұғымдарды бұрмалауға жол бермеу, академиялық адалдықты сақтау және мұғалімнің жетекші рөлін күшейту мәселелері талданады.

Түйін сөздер: қазақ әдебиеті, жасанды интеллект, ұлттық құндылықтар, көркем мәтін, әдеби талдау, цифрлық технология, ұлттық тәрбие, рухани мұра, шығармашылық тапсырма, зерттеушілік оқыту.

Қазақ әдебиеті – халықтың тарихи жадын, рухани дүниесін, ұлттық мінезін, дүниетанымын және мәдени тәжірибесін сақтап, кейінгі ұрпаққа жеткізетін маңызды рухани арна. Әдеби шығармалар арқылы оқушы тек көркем мәтінді оқып қана қоймайды, белгілі бір дәуірдің қоғамдық сипатын, адам мен қоғам арасындағы байланысты, ұлттық салт-дәстүрді, отбасы құндылықтарын, адамгершілік өлшемдерді және елдік идеяларды түсінеді. Сондықтан қазақ әдебиетін оқытудағы басты міндеттердің бірі – оқушыны шығарманың мазмұнын меңгерту ғана емес, оның бойында ұлттық сана, тарихи жауапкершілік, тілге құрмет, туған жерге сүйіспеншілік, үлкенді сыйлау, кішіге қамқор болу, адалдық, ар-намыс, еңбекқорлық және білімге ұмтылу сияқты қасиеттерді қалыптастыру.

Білім беру үдерісіне жасанды интеллекттің енуі осы міндеттерді жаңа құралдармен жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Жасанды интеллект мұғалімге көркем мәтін бойынша әртүрлі деңгейдегі тапсырмалар дайындауға, әдеби кейіпкерлерді салыстыруға арналған сұрақтар құрастыруға, шығарманың тарихи контексін түсіндіруге көмектесетін қосымша материалдар әзірлеуге, оқушыларға шығармашылық және зерттеушілік жағдаяттар ұсынуға мүмкіндік береді. Дегенмен технологияны пайдалануда әдебиеттің тәрбиелік және ұлттық мазмұны екінші кезекке ығысып қалмауы тиіс. Керісінше, жасанды интеллект әдеби шығарманың ұлттық мазмұнын тереңірек ашуға көмектесетін әдістемелік ресурс ретінде қарастырылуы қажет.

Ұлттық құндылықтар ұғымы кең мағынаға ие. Оның құрамына ана тілі, ұлттық тарих, дәстүр, салт, әдет-ғұрып, отбасы, үлкенге құрмет, кішіге ізет, ел мен жерге сүйіспеншілік, ар-намыс, бірлік, қонақжайлық, еңбек, білім, әділеттілік, жауапкершілік және ұрпақ сабақтастығы сияқты көптеген ұғымдар кіреді. Қазақ әдебиетінің көрнекті туындыларында бұл құндылықтар әртүрлі тарихи және көркемдік формада көрініс табады. Сондықтан мұғалім көркем мәтінді талдауда «шығармада қандай ұлттық құндылық көрінеді?» деген бір ғана жалпы

сұрақпен шектелмей, сол құндылықтың кейіпкер әрекетінен, автор позициясынан, көркем детальдан, қарым-қатынастан және оқиға желісінен қалай байқалатынын анықтатуы тиіс.

Жасанды интеллект осы бағыттағы тапсырмаларды түрлендіруге көмектеседі. Мысалы, мұғалім белгілі бір шығарманың кейіпкерлері арасындағы қарым-қатынасты ұлттық құндылықтар тұрғысынан талдауға арналған бес сұрақ дайындауды сұрай алады. Немесе шығармадағы отбасы құндылығы, үлкенді сыйлау, ел алдындағы жауапкершілік, еңбек пен білім идеяларын мәтіндік дәлелдермен байланыстыратын тапсырмалар құрастыруға болады. Мұнда негізгі талап – жасанды интеллекттің берген сұрағы нақты шығарма мазмұнына сәйкес келуі және оқушыны мәтінге қайта оралуға мәжбүр етуі.

Көркем мәтінді ұлттық құндылықтар тұрғысынан талдауда кейіпкер әрекетін бағалау ерекше маңызды. Әдеби кейіпкердің мінезі, таңдауы мен әрекеті белгілі бір моральдық ұстанымды көрсетеді. Жасанды интеллект көмегімен мұғалім бір кейіпкердің әрекетін бірнеше тұрғыдан қарастыратын проблемалық тапсырмалар дайындай алады. Мысалы, оқушыдан «Кейіпкердің таңдауы оның жеке мүддесіне ме, әлде қоғам алдындағы жауапкершілігіне ме негізделген?», «Оның әрекетін ұлттық дүниетаным тұрғысынан қалай бағалауға болады?», «Бұл шешім қазіргі жасөспірім үшін қандай сабақ береді?» деген сұрақтарға жауап беру талап етілуі мүмкін. Осындай тапсырмалар әдеби шығарманы қазіргі өмірмен байланыстырып, құндылықты дайын ереже ретінде емес, нақты адам әрекеті арқылы түсінуге мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект ұлттық құндылықтарды әдеби шығармалар арасында салыстыруға арналған тапсырмалар құрастыруда да пайдалы. Мысалы, екі түрлі дәуірде жазылған шығармалардағы отбасылық қарым-қатынас, елдік идея немесе еңбекке көзқарас салыстырылады. Оқушылар әр шығармадағы ұқсастықтар мен айырмашылықтарды анықтап, бұл айырмашылықтардың тарихи кезеңмен немесе кейіпкердің әлеуметтік ортасымен байланысын түсіндіреді. Мұндай жұмыс ұлттық құндылықтардың тұрақты мазмұны мен уақытқа байланысты көріну формасын ажыратуға мүмкіндік береді.

Қазақ әдебиетіндегі ұлттық құндылықтарды оқытуда тарихи контекст маңызды рөл атқарады. Белгілі бір шығармадағы салт-дәстүрді, қоғамдық қатынасты немесе кейіпкер әрекетін бүгінгі өлшеммен біржақты бағалау дұрыс болмауы мүмкін. Сондықтан мұғалім оқушыға шығарманың жазылған уақытын, дәуір ерекшелігін, тарихи жағдайды түсіндіруі керек. Жасанды интеллект мұғалімге осы тарихи контекст бойынша қысқа анықтамалар, уақыт сызықтары, салыстырмалы сұрақтар немесе зерттеу тапсырмаларын әзірлеуге көмектесе алады. Бірақ тарихи деректерді міндетті түрде сенімді дереккөздермен тексеру қажет.

Мысалы, XIX ғасырдағы қазақ қоғамындағы әлеуметтік қатынастар сипатталған шығарма оқытылған жағдайда оқушыларға сол кезеңнің тұрмыс-тіршілігі, дәстүрлі әлеуметтік құрылымы, білім беру жағдайы немесе отбасылық қатынастары туралы қосымша ақпарат берілуі мүмкін. Кейін олар бұл мәліметтерді шығарманың нақты эпизодтарымен байланыстырады. Жасанды интеллект осындай зерттеу сұрақтарының бастапқы нұсқасын дайындай алады. Бұл тәсіл оқушының көркем мәтінді тарихи шындықпен байланыстырып түсінуіне көмектеседі.

Әдебиет сабағында ұлттық құндылықтарды ашудың тиімді жолдарының бірі – кейіпкердің құндылықтық портретін жасау. Оқушылар кейіпкердің сөйлеген сөзі, әрекеті, басқа кейіпкерлерге қатынасы және шешімдері негізінде оның қандай құндылықтарды ұстанатынын анықтайды. Мұғалім жасанды интеллект көмегімен арнайы талдау кестесінің мазмұнын немесе сұрақтар тізбегін дайындай алады. Мысалы, «Кейіпкер үшін ең маңызды нәрсе не?», «Оның әрекетінен қандай адамгершілік ұстаным байқалады?», «Ол қандай жағдайда өз принципінен бас тартты немесе керісінше оны қорғады?», «Бұл әрекет ұлттық дүниетаныммен қалай байланысады?» деген сұрақтар әдеби образды тереңірек түсінуге мүмкіндік береді.

Ұлттық құндылықтармен жұмыс кезінде дайын моральдық қорытындыны оқушыға тікелей ұсынбау маңызды. Егер мұғалім «бұл кейіпкер – жақсы, өйткені ол үлкенді сыйлайды» немесе «шығарманың негізгі құндылығы – отансүйгіштік» деп дайын тұжырым берсе, оқушының талдау мүмкіндігі шектеледі. Оның орнына мәтіндік дәлелдер арқылы қорытындыны оқушының өзіне жасату тиімді. Жасанды интеллект тапсырмалары да осы принципке құрылуы керек. Яғни олар оқушыны «қандай құндылық бар?» деген атауға емес, «оны қандай әрекет дәлелдейді?», «автор бұл құндылықты қандай көркемдік тәсілмен көрсеткен?», «оның кейіпкер тағдырына әсері қандай?» деген тереңірек талдауға бағыттауы тиіс.

Жасанды интеллекттің пайдалы мүмкіндіктерінің бірі – бір тапсырманың бірнеше деңгейдегі нұсқасын дайындау. Мысалы, қолдауды қажет ететін оқушыға шығармадағы ұлттық құндылықтарды анықтауға арналған тірек сөздер беріледі. Орта деңгейдегі оқушы кейіпкер әрекетінен құндылықты тауып, дәлел келтіреді. Ал жоғары деңгейдегі оқушы құндылықтың шығарма идеясы мен автор позициясына әсерін талдайды. Барлық оқушы бір мазмұнмен жұмыс істегенімен, ойлау деңгейі мен қолдау көлемі әртүрлі болады.

Ұлттық құндылықтарды оқытуда шығармашылық тапсырмалардың да маңызы зор. Жасанды интеллект мұғалімге кейіпкерге хат жазу, оның атынан күнделік құрастыру, қазіргі заман оқушысымен шартты сұхбат жүргізу немесе шығармадағы құндылықтық мәселені бүгінгі қоғаммен байланыстыру сияқты тапсырмаларды дайындауға көмектесе алады. Мысалы, оқушы белгілі бір әдеби кейіпкерге бүгінгі жасөспірім атынан хат жазып, оның өмірлік шешіміне өз көзқарасын білдіреді. Хатта қазіргі және дәстүрлі құндылықтар арасындағы ұқсастықтар мен айырмашылықтарды көрсету талап етіледі. Бұл тапсырма әдеби мәтін, ұлттық дүниетаным және оқушының жеке тәжірибесін байланыстырады.

Тағы бір тиімді тәсіл – «дәуірлер диалогы». Мұнда әдеби шығарма кейіпкері қазіргі заман оқушысымен немесе басқа дәуір кейіпкерімен пікір алмасады. Жасанды интеллект осындай сұхбаттың бастапқы сұрақтарын немесе жағдаятын ұсына алады. Бірақ дайын диалогты ЖИ-ге толық жаздырудың орнына оқушы

кейіпкерлердің сөзін өзі құрауы тиіс. Ол үшін шығарманың мазмұнын, кейіпкер мінезін және сол дәуірдің құндылықтық ерекшелігін түсіну қажет. Осылайша шығармашылық тапсырма нақты әдеби білімге сүйенеді.

Қазақ әдебиетіндегі салт-дәстүр тақырыбын оқытуда да жасанды интеллект пайдалы болуы мүмкін. Мұғалім шығармада кездесетін дәстүрлерді анықтап, олардың мағынасы мен қоғамдағы қызметін түсіндіруге арналған сұрақтар әзірлей алады. Кейін оқушылар сол дәстүрдің қазіргі кезде қалай сақталғанын немесе өзгергенін зерттейді. Бұл жерде мұғалім дәстүрді тек сыртқы рәсім ретінде емес, оның артындағы құндылықтық мазмұнмен байланыстыруы керек. Мысалы, қонақжайлық – тек қонақ күту рәсімі емес, адамға құрмет, кеңпейілділік және әлеуметтік байланыс ұғымдарымен сабақтас құндылық.

Жасанды интеллект ұлттық ұғымдардың мағынасын түсіндіруге көмектескенімен, оның жауабы әрқашан толық немесе мәдени тұрғыдан дәл бола бермейді. «Аманат», «обал», «сауап», «ар», «намыс», «төр», «жеті ата», «асар», «бата» сияқты ұғымдардың мағынасы жай сөздік анықтамамен шектелмейді. Олар қазақ халқының дүниетанымдық және әлеуметтік тәжірибесімен тығыз байланысты. Сондықтан мұғалім осындай ұғымдарды түсіндіруде әдеби мәтін, этнографиялық дерек, сөздік және сенімді ғылыми еңбектерді қатар пайдалануы тиіс. Жасанды интеллект тек бастапқы көмекші құрал ретінде қолданылғаны жөн.

Қазақ әдебиетін оқытуда ұлттық құндылықтарды заманауи өмірмен байланыстыру оқушы үшін ерекше маңызды. Егер құндылық тек өткен дәуірге тән ұғым ретінде ұсынылса, оның тәрбиелік ықпалы әлсірейді. Сондықтан әдеби шығармадағы адалдық, жауапкершілік, еңбек, білім, үлкенге құрмет, елге қызмет ету сияқты идеяларды қазіргі жасөспірімнің өмірімен байланыстыратын тапсырмалар қажет. Жасанды интеллект осындай өмірлік жағдаяттарды құрастырып бере алады. Мысалы, шығармадағы кейіпкердің моральдық таңдауы қазіргі мектептегі нақты жағдаятпен салыстырылады. Оқушы екі жағдайдағы ұқсастық пен айырмашылықты анықтап, өз шешімін ұсынады.

Жасанды интеллект негізінде ұлттық құндылықтарды сабақтастырудың тағы бір жолы – әдеби кейіпкерлердің әрекетін қазіргі цифрлық қоғам контексінде қарастыру. Мысалы, шығарманың кейіпкері әлеуметтік желі дәуірінде өмір сүрсе, оның шешімі, қарым-қатынасы немесе бедел түсінігі қалай өзгерер еді деген сұрақ қойылады. Бірақ мұндай тапсырма әзіл немесе үстірт фантазия деңгейінде қалмауы тиіс. Оқушы кейіпкердің негізгі мінезін, құндылықтық ұстанымын сақтап, оның жаңа ортадағы әрекетін қисынды түрде болжауы қажет. Бұл әдеби образдың тереңдігін жақсы түсінуге мүмкіндік береді.

Әдебиет сабағында жасанды интеллектті қолдануда мұғалімнің жетекші рөлі ерекше. Технология мәтінді талдауға арналған сұрақтар ұсына алады, бірақ қай сұрақтың нақты сыныпқа лайық екенін мұғалім анықтайды. Жасанды интеллект ұлттық құндылық туралы ақпарат бере алады, бірақ оның мәдени және тарихи дұрыстығын педагог тексереді. Жүйе шығармашылық идеяларды ұсына алады, бірақ оның оқушының жас ерекшелігіне, тілдік деңгейіне және тәрбиелік мақсатқа сәйкестігін мұғалім бағалайды. Сондықтан жасанды интеллект пен ұлттық құндылықтарды сабақтастырудың нәтижелілігі ең алдымен мұғалімнің кәсіби шеберлігіне байланысты.

Осы тұрғыдан жасанды интеллект қазақ әдебиетіндегі ұлттық мазмұнды әлсірететін емес, керісінше дұрыс қолданылған жағдайда оны жаңа тәсілдер арқылы ашуға көмектесетін құрал бола алады. Мұғалімнің міндеті – технологияны әдеби мәтіннің орнына қоймау, оқушыны түпнұсқадан алыстатпау және дайын жауапқа тәуелді етпеу. Негізгі назар көркем шығарманы оқу, түсіну, талдау, мәтіннен дәлел келтіру және ұлттық құндылықтарды оқушының өз ойымен байланыстыруға бағытталуы тиіс. Сонда жасанды интеллект әдеби білім мен ұлттық тәрбиені байланыстыратын қосымша әдістемелік мүмкіндік ретінде өзінің педагогикалық құндылығын көрсете алады.

Қазақ әдебиетін оқытуда жасанды интеллект пен ұлттық құндылықтарды сабақтастырудың нәтижелілігі оқушының көркем шығарманы тек ақпарат көзі ретінде емес, ұлттық дүниетанымды танытатын рухани мұра ретінде қабылдауына байланысты. Сондықтан сабақтағы технологиялық әрекет мәтіннің мазмұнын қысқаша айтып берумен немесе дайын талдау ұсынумен шектелмеуі керек. Жасанды интеллект оқушыны көркем шығармаға қайта оралтатын, оның маңызды детальдарын байқауға, авторлық ойды түсінуге және кейіпкерлердің құндылықтық таңдауын саралауға жетелейтін құрал ретінде қолданылғаны дұрыс. Бұл жағдайда цифрлық технология әдеби мәтінді алмастырмайды, керісінше оны тереңірек зерттеуге жағдай жасайды.

Мұндай жұмысты ұйымдастырудың тиімді тәсілдерінің бірі – «мәтін – құндылық – қазіргі өмір» байланысын қалыптастыру. Алдымен оқушы шығармадан белгілі бір құндылық көрінетін эпизодты анықтайды. Кейін сол эпизодтағы кейіпкердің әрекетін түсіндіреді және оның қандай моральдық немесе ұлттық ұстанымммен байланысты екенін дәлелдейді. Соңында осы құндылықтың қазіргі қоғамдағы көрінісіне мысал келтіреді. Жасанды интеллект мұғалімге осындай үш кезеңді тапсырмалардың бірнеше нұсқасын дайындауға көмектеседі. Мысалы, шығармадан үлкенге құрмет көрінетін эпизодты анықтау, оның кейіпкерлер арасындағы қарым-қатынасқа әсерін түсіндіру және қазіргі отбасылық ортадағы маңызын бағалау ұсынылуы мүмкін.

Бұл тәсіл ұлттық құндылықтарды ұрандық сипатта түсіндіруден сақтайды. Оқушы құндылықтың атауын жаттап қана қоймай, оның адам әрекетіндегі нақты көрінісін түсінеді. Мәселен, «бірлік» ұғымын оқыту барысында шығарма кейіпкерлерінің ортақ мақсатқа жету жолындағы әрекеттері зерттеледі. Олардың қандай жағдайда бір-біріне қолдау көрсеткені, қай кезде алауыздықтың салдары байқалғаны талданады. Содан кейін оқушылар бірліктің қазіргі мектеп ұжымындағы немесе қоғамдағы маңызы туралы пікір білдіреді. Жасанды интеллект осындай салыстырмалы жағдаяттар ұсыну арқылы құндылықты өмірлік тәжірибемен байланыстыруға көмектеседі.

Қазақ әдебиеті сабақтарында жасанды интеллектті Абай шығармаларын оқыту барысында да тиімді қолдануға болады. Абай поэзиясы мен қара сөздеріндегі білім, ғылым, еңбек, адамгершілік, әділет, талап және

жауапкершілік мәселелері бүгінгі оқушының тұлғалық дамуы үшін өзекті. Мұғалім жасанды интеллект көмегімен Абай көтерген белгілі бір мәселені қазіргі өмірлік жағдаятпен салыстыруға арналған тапсырмалар дайындай алады. Мысалы, оқушылар ақынның білім мен еңбек туралы ойларын қазіргі жастардың кәсіби дамуы, цифрлық білім алу мүмкіндігі немесе уақытты тиімді пайдалану мәселесімен байланыстырып талдайды.

Алайда мұндай тапсырмаларда жасанды интеллектке Абайдың атынан жаңа нақыл сөздер немесе жалған дәйексөздер жасатудан сақтану қажет. Жүйе стильдік жағынан Абайға ұқсас сөйлем құрағанымен, оны ақынның нақты сөзі ретінде ұсынуға болмайды. Мұғалім оқушыларға осы айырмашылықты түсіндіру арқылы академиялық және ақпараттық сауаттылықты қатар қалыптастыра алады. Мәселен, жасанды интеллект ұсынған бірнеше сөйлемнің арасынан нақты Абай сөзі мен жасанды түрде құрастырылған пікірді ажырату тапсырмасы ұйымдастырылса, барлық түпнұсқа дәйексөздер алдын ала сенімді басылыммен тексерілуі тиіс. Оқушы өзінің таңдауын тілдік немесе мазмұндық белгілермен ғана емес, дереккөз арқылы дәлелдейді.

Ауыз әдебиеті үлгілерін оқытуда да жасанды интеллект пен ұлттық құндылықтарды байланыстырудың мүмкіндігі мол. Батырлар жыры, шешендік сөздер, мақал-мәтелдер, аңыздар мен ертегілер халықтың дүниетанымы мен тарихи тәжірибесін сақтаған мәдени мұра болып табылады. Мұғалім жасанды интеллект көмегімен олардың мазмұнын қазіргі өмірмен байланыстыратын проблемалық сұрақтар әзірлей алады. Мысалы, батырлар жырындағы ерлік түсінігі мен қазіргі қоғамдағы азаматтық жауапкершілік салыстырылады. Оқушы «ерлік» ұғымының әр дәуірдегі көрінісі өзгергенімен, оның негізіндегі жауапкершілік, елге қызмет ету және қиындық алдында табандылық таныту сияқты мағыналардың сабақтастығын анықтай алады.

Мақал-мәтелдерді оқытуда жасанды интеллект бірнеше жағдаят ұсына алады, ал оқушы сол жағдаятқа сәйкес келетін мақал-мәтелді таңдап, таңдауын түсіндіреді. Күрделірек нұсқасында бір мақалдың мағынасы қазіргі әлеуметтік немесе білім беру мәселесімен байланыстырылып талданады. Мысалы, еңбек, білім, достық, бірлік туралы мақалдардың қазіргі жасөспірім өміріндегі маңызы қарастырылады. Бұдан кейін оқушы мақалдағы құндылықтың өзінің күнделікті тәжірибесінде қалай көрінетінін мысалмен түсіндіреді. Бұл жұмыс халық даналығын жаттаудан оны саналы түсінуге көшуді қамтамасыз етеді.

Шешендік сөздерді оқыту барысында жасанды интеллектті пікірталас ұйымдастырудың көмекші құралы ретінде пайдалануға болады. Оқушылар шешендік сөздегі негізгі мәселені анықтап, айтылған ойдың қандай құндылыққа негізделгенін талдайды. Кейін жасанды интеллект ұсынған қазіргі өмірлік жағдаят бойынша шешендік дәстүрге сәйкес қысқа жауап дайындайды. Мұнда оқушы ойының нақтылығы, дәлелінің қисындылығы, сөз мәдениеті және адамгершілік ұстанымы ескеріледі. Осылайша дәстүрлі шешендік мұра қазіргі коммуникациялық дағдылармен байланысады.

Жасанды интеллект арқылы әдеби шығармадағы ұлттық символдар мен көркем детальдарды зерттеуге арналған тапсырмалар да әзірлеуге болады. Қазақ әдебиетінде дала, шаңырақ, домбыра, бесік, тұлпар, қыран, туған жер, қара шаңырақ сияқты образдар нақты заттық мағынамен қатар кең символдық мәнге ие болуы мүмкін. Оқушыдан белгілі бір символдың мәтіндегі қызметін анықтау, оның кейіпкердің көңіл күйімен немесе шығарма идеясымен байланысын түсіндіру талап етіледі. Жасанды интеллект мұндай тапсырмалардың бастапқы сұрақтарын ұсынғанымен, символдық мағына нақты шығарманың контексіне сүйеніп талдануы қажет.

Мысалы, «шаңырақ» ұғымы кез келген шығармада бірдей мағына бермейді. Бір мәтінде ол отбасы мен бірліктің белгісі болса, басқа туындыда ата мұрасы немесе ұрпақ сабақтастығын білдіруі мүмкін. Сондықтан жасанды интеллект берген жалпы анықтаманы шығарманың нақты мазмұнына механикалық түрде қолдануға болмайды. Мұғалім оқушыны мәтіндегі контекстке, кейіпкер сөзіне, оқиғаға және авторлық бейнелеуге сүйенуге үйретеді. Бұл әдеби талдаудың ғылыми негізділігін сақтайды.

Ұлттық құндылықтарды сабақтастыруда «құндылықтар картасы» тәсілін қолдануға болады. Оқушылар шығарманы оқу барысында негізгі кейіпкерлерді, олардың шешімдерін және сол шешімдерден көрінетін құндылықтарды өзара байланыстырады. Мысалы, бір кейіпкерден адалдық пен жауапкершілік байқалса, екінші кейіпкердің әрекеті арқылы құндылықтан ауытқудың салдары көрсетілуі мүмкін. Жасанды интеллект мұғалімге осы жұмыстың сұрақтарын, салыстыру өлшемдерін немесе талдау бағыттарын дайындауға көмектеседі. Нәтижесінде оқушы шығармадағы құндылықтар жүйесін тұтас көреді.

Әдеби кейіпкерлерді тек жағымды және жағымсыз деп бөлу ұлттық құндылықтарды түсіндіруді қарапайымдандырып жіберуі мүмкін. Күрделі көркем образда қарама-қайшылықтар болады. Кейіпкер кей жағдайда дұрыс шешім қабылдап, басқа жағдайда қателесуі мүмкін. Сондықтан жасанды интеллект негізіндегі тапсырмалар да оқушыны біржақты баға беруге емес, кейіпкер әрекетінің себептерін түсінуге бағыттауы тиіс. «Осы кейіпкердің қандай әрекеті ұлттық құндылыққа сәйкес келеді, ал қандай шешімі оған қайшы?», «Оның көзқарасының өзгеруіне не әсер етті?» деген сұрақтар осы мақсатқа қызмет етеді.

Жасанды интеллект арқылы әдеби шығарманың құндылықтық мәселесіне қатысты пікірталас тезистерін де дайындауға болады. Мысалы, «дәстүр әр жағдайда өзгеріссіз сақталуы тиіс», «жеке таңдау қоғамдық жауапкершіліктен маңызды», «кейіпкердің өз дәуірінің нормасына сәйкес әрекет етуі оның шешімін толық ақтайды» сияқты пікірлер ұсынылып, оқушылар келісетін немесе келіспейтін тұстарын көркем мәтін негізінде дәлелдейді. Бұл жерде жасанды интеллект тек пікірталасқа түрткі болатын тезис ұсынады, ал дәлелді оқушы шығарманың өзінен табады.

Осындай пікірталастар ұлттық құндылықтардың мазмұнын терең түсінуге мүмкіндік береді. Өйткені құндылық дегеніміз оқушы жаттап алатын дайын анықтама емес, өмірлік шешімдер мен адамаралық қатынастарда көрінетін ұстаным. Әдеби шығарма сол ұстанымдарды қауіпсіз оқу кеңістігінде талқылауға

мүмкіндік береді. Оқушы кейіпкер шешіміне баға беру арқылы өзінің де көзқарасын қалыптастырады. Мұғалім пікірталаста бір ғана «дұрыс» көзқарасты міндеттеудің орнына, оқушылардан мәтінге негізделген дәлелді және өзара құрметке құрылған пікір күтеді.

Жасанды интеллект ұлттық құндылықтарды зерттеуге арналған шағын жобаларды ұйымдастыруда да пайдалы. Мысалы, оқушылар «Қазақ әдебиетіндегі отбасы бейнесі», «Әдеби шығармалардағы еңбек құндылығы», «Қазақ поэзиясындағы туған жер образы», «Әдеби кейіпкерлер және азаматтық жауапкершілік» сияқты тақырыптар бойынша бірнеше шығарманы салыстыра алады. Жасанды интеллект зерттеу сұрақтарын нақтылауға, жұмыс жоспарын құрастыруға немесе салыстыру өлшемдерін ұсынуға көмектеседі. Бірақ зерттеудің негізгі материалы көркем шығармалар мен тексерілген дереккөздер болуы керек.

Жобалық жұмыста оқушының жасанды интеллектті қалай пайдаланғанын көрсетуі де пайдалы. Ол ЖИ-ге қандай сұраныс бергенін, қандай жауап алғанын, қай мәліметті тексергенін және қандай ұсынысты қабылдамағанын қысқаша түсіндіре алады. Бұл оқушының цифрлық құралды саналы қолдануын қалыптастырады. Мұғалім де нәтижені ғана емес, зерттеу үдерісін бағалау мүмкіндігіне ие болады.

Ұлттық құндылықтар мен жасанды интеллектті сабақтастыруда пәнаралық байланыс ерекше нәтиже бере алады. Қазақ әдебиеті тарихпен, географиямен, музыкамен, көркем еңбекпен және информатикамен табиғи байланысады. Мысалы, белгілі бір тарихи кезеңдегі әдеби шығарма зерттелгенде оқушылар сол дәуірдің картасын, тарихи оқиғаларын және мәдени ерекшеліктерін қарастырады. Өлеңдегі табиғат бейнесін талдағанда географиялық ерекшеліктермен байланыстырады. Домбыра немесе күй туралы шығарма оқытылғанда музыкалық мұрамен сабақтастырады. Жасанды интеллект осы байланыстарға арналған тапсырмалардың идеяларын жүйелеуге көмектеседі.

Сонымен қатар ұлттық құндылықтарды тек өткен тарихпен байланыстырудан аулақ болған жөн. Ұлттық мәдениет – дамып отыратын тірі құбылыс. Оқушы дәстүр мен қазіргі өмір арасындағы байланысты көре алуы керек. Мысалы, асар дәстүріндегі өзара көмек идеясы қазіргі волонтерлікпен, қоғамға қызмет ету тәжірибесімен салыстырылуы мүмкін. Батадағы ізгі тілек пен сөз жауапкершілігі қазіргі қарым-қатынас мәдениетімен байланыстырылуы мүмкін. Мұндай салыстыруларда екі құбылысты бірдей деп көрсету емес, олардың құндылықтық ортақтығы мен айырмашылығын түсіну маңызды.

Жасанды интеллект осы мақсатта салыстырмалы жағдаяттар дайындай алады. Мысалы, оқушыға дәстүрлі ортадағы асар мен қазіргі қоғамдық бастаманың екі сипаттамасы беріледі. Оқушы олардың мақсатын, қатысушылар арасындағы қарым-қатынасты және ортақ құндылықтарын салыстырады. Кейін «Қоғамдағы өзара көмек формасы өзгергенімен, қандай құндылық сақталып отыр?» деген сұраққа жауап береді. Мұндай тапсырмалар ұлттық мұраны бүгінгі әлеуметтік тәжірибемен байланыстырады.

Әдебиетті оқытуда отбасы құндылығын зерттеудің де мүмкіндігі кең. Қазақ әдебиетіндегі ата-ана мен бала, аға мен іні, ата мен немере, туыстық қатынастар көптеген шығарманың маңызды мазмұндық желісін құрайды. Жасанды интеллект мұғалімге осы қатынастарды салыстыруға арналған сұрақтар ұсына алады. Бірақ оқушының жеке отбасылық жағдайына қатысты сезімтал ақпаратты жариялауды немесе ЖИ жүйесіне енгізуді талап етпеу қажет. Тапсырмалар көркем мәтін мен жалпы қоғамдық тәжірибе аясында ұйымдастырылғаны дұрыс.

Жасанды интеллектті пайдалануда дербес мәліметтердің қауіпсіздігі жалпы педагогикалық талаптардың бірі болуы тиіс. Мұғалім оқушының аты-жөні, жеке жағдайы, бағасы немесе басқа құпия ақпараты бар мәтінді ашық жүйелерге енгізуден сақтануы қажет. Оқушыларға да өздерінің және басқа адамдардың жеке мәліметтерін цифрлық сервистерге ойланбай енгізуге болмайтыны түсіндіріледі. Мұндай цифрлық жауапкершіліктің өзі адамға құрмет пен жауапкершілік құндылықтарымен сабақтасады.

Жасанды интеллектті ұлттық тәрбиеге пайдаланудағы тағы бір маңызды мәселе – стереотиптерден сақтану. Ұлттық мәдениетті бірнеше сыртқы белгімен ғана сипаттау оның терең мазмұнын төмендетеді. Қазақ мәдениеті тек ұлттық киім, домбыра, киіз үй немесе дәстүрлі тағам бейнелерімен шектелмейді. Оның негізінде тіл, тарихи жад, дүниетаным, этикалық нормалар, адамаралық қатынас, табиғатқа көзқарас және рухани тәжірибе жатыр. Сондықтан жасанды интеллектке сұраныс берген кезде де мұғалім тапсырманың мазмұнын осындай терең деңгейге бағыттауы керек.

Мысалы, «қазақтың ұлттық құндылықтары туралы тапсырма құрастыр» деген жалпы промпттың орнына «9-сынып оқушыларына көркем шығармадағы ар-намыс пен жауапкершілік ұғымдарының кейіпкер таңдауынан қалай көрінетінін мәтіндік дәлел арқылы талдататын үш тапсырма құрастыр» деген нақты сұраныс тиімді. Мұндай промпт ұлттық мазмұнды сыртқы символдар деңгейінен әдеби және адамгершілік талдау деңгейіне көтереді.

Жасанды интеллект арқылы дайындалған материалдың тілдік сапасы да маңызды. Қазақ әдебиеті сабағында оқушы әдеби тілдің бай әрі табиғи үлгісін көруі керек. Сондықтан жасанды интеллект құрастырған сұрақтарда калька, мағынасы көмескі тіркес немесе орынсыз термин кездессе, мұғалім оны редакциялайды. Бұл талап әсіресе ұлттық ұғымдарға қатысты тапсырмаларда маңызды, өйткені сөз мағынасындағы ұсақ ауытқудың өзі құндылықтың мазмұнын өзгертіп жіберуі мүмкін.

Оқушылардың жас ерекшелігін ескеру де негізгі шарттардың бірі. Орта буындағы оқушылар үшін ұлттық құндылықтарды кейіпкер әрекеті, нақты эпизод, салыстыру және өмірлік жағдаят арқылы түсіндіру тиімді болса, жоғары сыныптарда философиялық, әлеуметтік және тарихи тұрғыдан терең талдауға болады. Жоғары сынып оқушысы дәстүр мен жаңашылдықтың арақатынасын, тұлғалық еркіндік пен қоғамдық

жауапкершіліктің байланысын, ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтардың тоғысуын талдай алады. Жасанды интеллект бір тақырыптың осы деңгейлерге сәйкес бірнеше нұсқасын дайындауға мүмкіндік береді.

Ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды бір-біріне қарсы қою да дұрыс емес. Қазақ әдебиетіндегі адалдық, әділет, мейірім, еңбек, білім, отбасы, бейбітшілік және адамға құрмет сияқты идеялар ұлттық тәжірибе арқылы көрінгенімен, олардың жалпыадамзаттық мазмұны бар. Оқушы осы байланысты түсінгенде өзінің ұлттық мәдениетін бағалай отырып, басқа мәдениеттерге де құрметпен қарауды үйренеді. Жасанды интеллект әртүрлі әдебиеттердегі ортақ тақырыптарды салыстыруға арналған материал ұсыну арқылы мәдениетаралық түсіністікті дамытуға көмектесе алады.

Жасанды интеллект пен ұлттық құндылықтарды сабақтастырудағы түпкі мақсат технологияны қызықты етіп көрсету емес. Негізгі мақсат – әдеби шығарманы терең оқитын, ұлттық мұраны түсінетін, ақпаратты сын тұрғысынан бағалайтын, өз пікірін дәлелдей алатын және цифрлық құралды жауапкершілікпен қолданатын оқушы қалыптастыру. Осы мақсат сақталған жағдайда жасанды интеллект қазақ әдебиеті сабағының тәрбиелік мүмкіндігін төмендетпей, керісінше оқушының ұлттық мұраға жаңа танымдық қырынан қарауына жағдай жасайды.

Қазақ әдебиетін оқытуда жасанды интеллект пен ұлттық құндылықтарды сабақтастыру мұғалімнен технологияны тек қолдана білуді емес, оны педагогикалық мақсатқа бағындыра білуді талап етеді. Сондықтан сабақ барысында жасанды интеллектті пайдаланудың әрбір жағдайы нақты оқу мақсатына, көркем мәтіннің мазмұнына және оқушының жас ерекшелігіне сәйкес жоспарлануы қажет. Егер технология оқушыны түпнұсқа мәтіннен алыстатып, дайын талдауға тәуелді етсе, оның тиімділігі төмендейді. Ал егер ол оқушыны мәтінді қайта оқуға, сұрақ қоюға, салыстыруға, дәлелдеуге және өзіндік тұжырым жасауға жетелесе, онда жасанды интеллект шынайы әдістемелік құралға айналады.

Сабақты жоспарлау кезінде мұғалім ең алдымен қандай ұлттық құндылықты шығарманың табиғи мазмұны арқылы ашуға болатынын анықтағаны жөн. Құндылықты шығармаға жасанды түрде енгізу немесе кез келген мәтіннен міндетті түрде белгілі бір тәрбиелік ұғымды іздеу дұрыс нәтиже бермейді. Әдеби шығармадағы ұлттық мазмұн автордың идеясы, кейіпкер әрекеті, оқиға, көркемдік бейне, тілдік өрнек және тарихи жағдай арқылы табиғи түрде ашылуы тиіс. Мұғалім осы ерекшелікті ескеріп, жасанды интеллектке де нақты сұраныс береді.

Мысалы, шығарманың негізгі мәселесі туған жер мен ел тағдырына қатысты болса, жасанды интеллектке сол мазмұн бойынша патриотизм, азаматтық жауапкершілік және тарихи жады ұғымдарын байланыстыратын тапсырмалар құрастыру ұсынылуы мүмкін. Ал шығармада отбасы мен ұрпақ сабақтастығы басым болса, тапсырма ата-ана мен бала қарым-қатынасына, дәстүр жалғастығына, жауапкершілік пен сыйластыққа бағытталады. Осылайша ұлттық құндылық оқу материалына сырттан қосылмай, көркем туындының ішкі табиғатынан туындайды.

Жасанды интеллект негізіндегі тапсырмалардың тиімділігін арттыру үшін мұғалім оқушылардың жауаптарын бір ғана үлгіге сәйкестендіруге тырыспауы керек. Әдеби шығармаға әр оқушы өзінің өмірлік тәжірибесі, дүниетанымы және мәтінді қабылдау ерекшелігі арқылы келеді. Сондықтан құндылықтық талдауда әртүрлі пікірдің болуы табиғи. Мұғалім үшін маңыздысы – пікірдің мәтінмен негізделуі және оқушының өз ойын мәдениетті түрде жеткізуі. Жасанды интеллект те дайын дұрыс жауап беретін құрал ретінде емес, балама көзқарастарды салыстыруға мүмкіндік беретін ресурс ретінде пайдаланылғаны жөн.

Мысалы, оқушыларға әдеби кейіпкердің әрекетіне қатысты жасанды интеллект ұсынған үш түрлі пікір берілуі мүмкін. Бір пікір кейіпкерді толық қолдайды, екіншісі оның шешімін сынға алады, үшіншісі әрекетті тарихи жағдаймен түсіндіреді. Оқушылар осы пікірлердің қайсысы мәтінге көбірек сәйкес келетінін анықтап, нақты эпизодтар арқылы дәлелдейді. Егер ұсынылған үш пікірдің ешқайсысы толық қанағаттандырмаса, оқушы өзінің төртінші нұсқасын ұсынады. Бұл тәсіл сыни ойлауды, мәтіндік дәлел келтіруді және дербес ұстанымды қалыптастырады.

Ұлттық құндылықтарды әдебиет сабағында игерудің маңызды көрсеткіші – оқушының оны жеке әрекетімен байланыстыра алуы. Сабақ соңында «шығармадағы қандай құндылық саған маңызды болды?» деген сұрақпен ғана шектелмей, нақты рефлексия ұйымдастыруға болады. Мысалы, «Кейіпкердің қандай шешімі сенің көзқарасыңды өзгертті?», «Шығармадағы қай құндылық қазіргі қоғамда ерекше маңызды деп ойлайсың?», «Кейіпкердің бір әрекетін өз ортаңдағы жағдаймен салыстырсаң, қандай ұқсастық байқайсың?» деген сұрақтар оқушының әдеби білімін тұлғалық тәжірибемен байланыстырады.

Жасанды интеллект осындай рефлексия сұрақтарының бірнеше нұсқасын әзірлеуге көмектеседі. Сонымен бірге мұғалім оқушылардың жауаптарын құпия немесе жеке өмірге қатысты ақпаратты ашуға мәжбүрлемейтіндей етіп ұйымдастыруы керек. Ұлттық тәрбие жеке адамның ішкі дүниесіне құрметпен қарауды да қамтиды. Сондықтан рефлексия ерікті пікір білдіруге, өзіндік ой қорытындысын жасауға және әдеби мәтінге қатысты көзқарас қалыптастыруға бағытталғаны дұрыс.

Қазақ әдебиетін оқытуда жасанды интеллект арқылы визуалды немесе құрылымдық материалдарды да пайдалануға болады. Мысалы, шығармадағы кейіпкерлер арасындағы қатынасты, оқиға желісін, құндылықтар байланысын немесе тарихи кезеңді кесте, схема, уақыт сызығы түрінде ұйымдастыруға болады. Мұндай құрылым оқушыға күрделі ақпаратты жүйелеуге көмектеседі. Бірақ көркем шығарманы тек схемаға айналдырып жібермеу маңызды. Әдеби мәтіннің эмоционалдық, эстетикалық және тілдік табиғаты сақталуы тиіс.

Жасанды интеллектпен жұмыс барысында мұғалім оқушыларға тек қолданушы болуды емес, технологияны бағалай білуді де үйреткені жөн. Мысалы, ЖИ белгілі бір ұлттық ұғым туралы түсініктеме берсе, оқушылар оны сөздікпен, оқулықпен немесе әдеби мәтіндегі қолданыспен салыстырады. Қай ақпараттың толық, қайсысының үстірт екенін анықтайды. Осылайша жасанды интеллектке қатысты сыни көзқарас қалыптасады. Бұл қазіргі ақпараттық қоғамдағы маңызды құзыреттіліктердің бірі.

Әдебиет сабақтарында мұндай тапсырмаларды орындау ұлттық құндылық пен цифрлық сауаттылықты бір-бірінен бөлек қарастырмауға мүмкіндік береді. Ақпаратты тексеру – жауапкершілікке, автор еңбегін құрметтеу – адалдыққа, өзгенің ойын бұрмаламау – әділеттілікке, жеке мәліметті қорғау – адамға құрметке негізделеді. Осы тұрғыдан цифрлық мәдениеттің өзінде де ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды қалыптастыруға мүмкіндік бар.

Мұғалім жасанды интеллект негізіндегі сабақ нәтижесін бағалағанда тек оқушының дұрыс жауап бергеніне емес, оның ойлау үдерісіне назар аударуы керек. Оқушы мәтінді пайдаланды ма, дәлел келтірді ме, жасанды интеллект берген ақпаратты тексерді ме, өз ойын өзгертті ме, құндылықты нақты мысалмен түсіндірді ме деген өлшемдер маңызды. Мұндай бағалау оқушыға дайын жауаптан гөрі ойлау тәсілінің құнды екенін көрсетеді.

Жасанды интеллекттің көмегімен дайындалған тапсырмалар мұғалімнің кәсіби қорын да байытады. Уақыт өте келе педагог белгілі бір шығармаға арналған жақсы сұрақтарды, сараланған тапсырмаларды, шығармашылық жұмыстарды және промпттарды жинақтап, жеке әдістемелік база қалыптастыра алады. Бұл база кейін жаңа сыныптардың ерекшелігіне қарай қайта бейімделеді. Мұндай тәжірибе мұғалімнің технологиямен жұмысын жүйелі әрі мақсатты етеді.

Сонымен қатар жасанды интеллектті үнемі қолдану міндетті емес. Кейбір сабақтарда көркем мәтінді дауыстап оқу, мұғалімнің әсерлі баяндауы, пікірталас, әдеби эссе, сахналау немесе жатқа оқу әлдеқайда тиімді болуы мүмкін. Ұлттық әдебиетті оқытуда жанды сөздің, эмоционалдық байланыстың және мұғалім тұлғасының орны ерекше. Сондықтан технология дәстүрлі әдістерді ығыстырмай, оларды толықтыруы қажет.

Қазақ әдебиеті сабағында ұлттық құндылықтарды қалыптастыру бір реттік тәрбие сағатымен немесе арнайы тапсырмамен шектелетін процесс емес. Ол оқылатын әр шығарманың мазмұны, кейіпкерлер тағдыры, әдеби тіл, тарихи контекст және оқушының өзіндік ойы арқылы біртіндеп қалыптасады. Жасанды интеллект осы үдерісті жаңа форматтағы сұрақтармен, салыстырулармен, зерттеу тапсырмаларымен және шығармашылық идеялармен толықтыра алады. Оның тиімділігі технологияның өзінде емес, мұғалімнің оны қандай мақсатпен қолданатынында.

Қорытынды. Қазақ әдебиетін оқытуда жасанды интеллект пен ұлттық құндылықтарды сабақтастыру – дәстүр мен технологияны өзара үйлестіретін перспективалы педагогикалық бағыт. Қазақ әдебиеті оқушыға ұлттық тарихты, рухани мұраны, тілдік мәдениетті, адамгершілік қағидаларды және ұлттық дүниетанымды танытса, жасанды интеллект осы мазмұнды меңгертудің жаңа әдістемелік мүмкіндіктерін ұсынады. Ол мұғалімге шығармашылық және сараланған тапсырмалар әзірлеуге, кейіпкерлерді салыстыруға, проблемалық сұрақтар құрастыруға, тарихи-мәдени контексті жүйелеуге, оқушының зерттеушілік және сыни ойлау әрекетін ұйымдастыруға көмектеседі.

Дегенмен ұлттық құндылықтарды жасанды интеллект арқылы оқытуда технологияны мақсатқа айналдыруға болмайды. Негізгі нысан – көркем мәтін, ал негізгі тұлға – оқушы. Жасанды интеллект осы екеуінің арасындағы танымдық байланысты күшейтуге қызмет етуі тиіс. Оқушы әдеби шығарманы оқып, мәтіннен дәлел келтіріп, ұлттық құндылықтың кейіпкер әрекеті мен авторлық идеядан қалай көрінетінін анықтағанда ғана тәрбиелік нәтиже қалыптасады.

Жасанды интеллект ұсынған ақпараттың дұрыстығын тексеру, жалған дәйексөздер мен бұрмаланған тарихи мәліметтерге жол бермеу, ұлттық ұғымдарды үстірт түсіндіруден сақтану, академиялық адалдық пен дербес мәліметтердің қауіпсіздігін сақтау – мұғалім жұмысының маңызды шарттары. Осы мәселелердің барлығында педагогтің кәсіби сараптамасы шешуші орын алады.

Ұлттық құндылықтарды оқытуда технология мүмкіндігін пайдаланудың басты нәтижесі – цифрлық ортада еркін әрекет ететін, бірақ ұлттық тамырынан ажырамаған оқушы қалыптастыру. Мұндай оқушы жасанды интеллекттің жауабын дайын ақиқат ретінде қабылдамайды, оны тексереді, салыстырады, сұрақ қояды және өз тұжырымын жасайды. Сонымен бірге ол әдеби мұраны құрметтейді, ұлттық құндылықтарды түсінеді және оларды қазіргі өмірмен байланыстыра алады.

Сондықтан қазақ әдебиеті сабағында жасанды интеллект пен ұлттық құндылықтарды сабақтастыру мұғалімнің кәсіби шығармашылығын кеңейтіп, әдебиетті оқытудың тәрбиелік әлеуетін жаңа деңгейде ашуға мүмкіндік береді. Дәстүрлі рухани мұра мен заманауи технологияның үйлесуі оқушының ұлттық санасын, әдеби талғамын, сыни ойлауын, зерттеушілік қабілетін және цифрлық жауапкершілігін қатар қалыптастыруға жағдай жасайды.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана.
2. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. Жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. – Астана.
3. Қазақ әдебиеті пәні бойынша үлгілік оқу бағдарламалары. – Астана.
4. UNESCO. Guidance for Generative AI in Education and Research. – Paris: UNESCO, 2023.
5. UNESCO. AI Competency Framework for Teachers. – Paris: UNESCO, 2024.

6. UNESCO. AI Competency Framework for Students. – Paris: UNESCO, 2024.
7. OECD. PISA 2022 Assessment and Analytical Framework. – Paris: OECD Publishing, 2023.
8. Holmes W., Bialik M., Fadel C. Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. – Boston: Center for Curriculum Redesign, 2019.
9. Luckin R., Holmes W., Griffiths M., Forcier L. B. Intelligence Unleashed: An Argument for AI in Education. – London: Pearson, 2016.
10. Anderson L. W., Krathwohl D. R. A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing. – New York: Longman, 2001.
11. Абай Құнанбайұлы. Шығармаларының толық жинағы. – Алматы.
12. Әуезов М. Әдебиет тарихы. – Алматы.

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ЖӘНЕ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР: БАСТАУЫШ БІЛІМ МАЗМҰНЫН ЖАҢАША ҰЙЫМДАСТЫРУ

Шымбекова Назира Айтумановна
Түркістан облысы Түлкібас ауданы
Б.Садыков атындағы жалпы білім беретін мектебі
бастауыш сынып мұғалімі

Аннотация. Мақалада бастауыш білім беру мазмұнын жасанды интеллект мүмкіндіктері мен ұлттық құндылықтарды өзара сабақтастыра отырып ұйымдастырудың педагогикалық жолдары қарастырылады. Қазіргі білім беру үдерісінде цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы бастауыш сынып мұғаліміне жаңа әдістемелік міндеттер жүктеп отыр. Жасанды интеллект оқу материалдарын жекелендіру, сараланған тапсырмалар әзірлеу, оқушылардың танымдық белсенділігін арттыру, шығармашылық жұмыстарды ұйымдастыру және жедел кері байланыс беру тұрғысынан кең мүмкіндік ұсынады. Сонымен бірге бастауыш білім тек пәндік білім берумен шектелмей, баланың ұлттық дүниетанымын, ана тіліне құрметін, отбасылық және адамгершілік құндылықтарын, еңбекқорлығын, жауапкершілігін, үлкенге құрмет пен кішіге қамқорлық сезімін қалыптастыруға бағытталуы тиіс. Мақалада жасанды интеллектті ұлттық тәрбие мазмұнын әлсірететін емес, керісінше оны заманауи форматта жеткізетін құрал ретінде пайдалану қажеттігі негізделеді. Бастауыш сынып сабақтарында ертегі, мақал-мәтел, ұлттық ойын, салт-дәстүр, туған жер, отбасы, еңбек, бірлік, достық тақырыптарын жасанды интеллект мүмкіндіктерімен ұштастыру тәсілдері сипатталады. Сонымен бірге жас ерекшелігіне сәйкестік, ақпараттың дұрыстығын тексеру, оқушының дербес ойлауын сақтау, цифрлық қауіпсіздік және мұғалімнің жетекші рөлі мәселелері қарастырылады.

Түйін сөздер: жасанды интеллект, бастауыш білім, ұлттық құндылықтар, цифрлық технология, ұлттық тәрбие, бастауыш сынып, шығармашылық тапсырма, саралап оқыту, функционалдық сауаттылық, цифрлық сауаттылық.

Бастауыш білім – баланың әрі қарайғы оқуына, тұлғалық қалыптасуына және әлеуметтік ортада өзіндік орнын табуына негіз болатын маңызды кезең. Дәл осы жаста оқушының білімге қызығушылығы, оқу әрекетіне қатынасы, адамгершілік ұстанымдары, тілдік мәдениеті, қарым-қатынас дағдылары және қоршаған орта туралы алғашқы тұтас түсініктері қалыптасады. Сондықтан бастауыш мектеп мазмұны тек оқу, жазу, есептеу және ақпаратты меңгерту міндеттерімен шектелмейді. Ол баланың бойында ұлттық сана, отбасылық құндылық, туған жерге сүйіспеншілік, еңбекке құрмет, үлкенді сыйлау, кішіге қамқор болу, бірлік пен жауапкершілік сияқты қасиеттерді де орнықтыруы тиіс.

Қазіргі цифрлық ортада балалар ақпаратпен ерте жастан танысады. Олар смартфон, планшет, бейнеплатформалар, ойындар және әртүрлі цифрлық сервистер арқылы үлкен ақпарат ағынына енеді. Мұндай жағдайда мектептің міндеті баланы технологиядан оқшаулау емес, оны саналы, қауіпсіз және мақсатты пайдалануға үйрету. Жасанды интеллекттің білім беру саласына енуі осы міндетті одан әрі өзекті етіп отыр. Бастауыш сыныпта жасанды интеллектті қолдану оқушыға күрделі технологияның құрылымын түсіндіруден бұрын, оның мүмкіндігін оқу әрекетін қолдауға және танымдық қызығушылығын арттыруға пайдалануға бағытталуы керек.

Жасанды интеллект мұғалімге бір тақырыпқа арналған әртүрлі деңгейдегі тапсырмалар әзірлеуге, мәтінді оқушы жасына бейімдеуге, қызықты жағдаяттар құрастыруға, шығармашылық сұрақтар ұсынуға және бағалау материалдарын дайындауға көмектесе алады. Бірақ бастауыш сыныпта технологияны пайдалану ерекше педагогикалық сақтықты талап етеді. Себебі бұл жастағы бала дайын ақпаратты сыни тұрғыдан бағалауға әрдайым қабілетті бола бермейді. Сондықтан жасанды интеллект ұсынған материал міндетті түрде мұғалімнің тексеруінен өтіп, баланың жасына, оқу мақсатына және тәрбиелік мазмұнға сәйкестендірілуі тиіс.

Жасанды интеллект пен ұлттық құндылықтарды сабақтастырудың негізгі идеясы – технологияны ұлттық мазмұнның орнына қою емес, оны сол мазмұнды түсіндіруге көмектесетін заманауи құрал ретінде пайдалану. Мысалы, бастауыш сынып оқушыларына ұлттық салт-дәстүр, мақал-мәтел, ертегі, батырлық, достық, отбасы және еңбек туралы тапсырмалар жасанды интеллект көмегімен түрлендіріліп берілуі мүмкін. Мұнда

тапсырманың сыртқы формасы заманауи болғанымен, оның ішкі мазмұны баланың ұлттық дүниетанымын қалыптастыруға қызмет етеді.

Ұлттық құндылықтарды бастауыш сыныпта қалыптастыру ана тілін меңгертуден басталады. Тіл – ұлттық дүниетанымның негізгі тасымалдаушысы. Бала сөздің мағынасын, мақал-мәтелдің астарын, ертегідегі ойды, үлкендердің батасын немесе халықтық ұғымдарды түсіну арқылы ұлттық мәдениетті қабылдайды. Сондықтан жасанды интеллект арқылы дайындалатын мәтіндер мен тапсырмалардың тілдік сапасы ерекше маңызды. Мұғалім жасанды интеллект ұсынған қазақша мәтінді тек грамматикалық жағынан емес, табиғи тілдік қолданыс тұрғысынан да тексеруі қажет. Жасанды немесе калькаға ұқсас сөйлемдер бастауыш оқушысына тілдік үлгі болмауы тиіс.

Бастауыш сыныпта ұлттық құндылықтарды меңгертудің тиімді тәсілдерінің бірі – ертегімен жұмыс. Қазақ ертегілерінде жақсылық пен жамандық, адалдық пен әділетсіздік, еңбексүйгіштік пен жалқаулық, батылдық пен қорқақтық, ақыл мен аңғалдық сияқты қарама-қарсы қасиеттер анық көрінеді. Жасанды интеллект мұғалімге ертегі бойынша қарапайым және күрделі сұрақтар, кейіпкер әрекетін бағалау тапсырмалары, оқиғаны жалғастыруға арналған шығармашылық жұмыс немесе кейіпкерге хат жазу сияқты тапсырмалар дайындауға көмектеседі.

Мысалы, оқушы ертегі кейіпкерінің қандай әрекеті дұрыс болғанын анықтап, себебін түсіндіреді. Келесі кезеңде «сен сол кейіпкердің орнында болсаң не істер едің?» деген сұраққа жауап береді. Мұндай тапсырма баланы ертегі мазмұнын айтып беруден өмірлік шешімге көшуге бағыттайды. Жасанды интеллект бірнеше жағдаят ұсынуы мүмкін, ал мұғалім оның ішінен жас ерекшелігіне және сабақ мақсатына сәйкес нұсқасын таңдайды.

Мақал-мәтелдер де ұлттық құндылықтарды қалыптастыруда маңызды орын алады. Бастауыш сынып оқушысына мақалдың мағынасын жаттатып қана қою жеткіліксіз. Оның қай жағдайда қолданылатынын, қандай тәрбие беретінін, өмірмен қалай байланысатынын түсіндіру қажет. Жасанды интеллект көмегімен мақал-мәтелге сәйкес қысқа оқиғалар құрастыруға болады. Мысалы, оқушыға бірнеше жағдаят беріліп, олардың қайсысына «Еңбек түбі – береке», «Бірлік бар жерде тірлік бар», «Отан – оттан да ыстық» секілді мақал сәйкес келетінін анықтау тапсырылады. Кейін ол өз таңдауын түсіндіреді.

Мұндай тапсырмалар баланың сөздік қорын ғана емес, құндылықтық ойлауын да қалыптастырады. Оқушы еңбек туралы мақалдың мағынасын күнделікті әрекетімен, отбасы мүшелерінің еңбегімен немесе мектептегі жауапкершілікпен байланыстыра алады. Бірлік туралы мақал топтық жұмыс, достық және өзара көмекпен ұштасады. Отан туралы мақал туған жер, мектеп, ауыл немесе қала туралы әңгімемен жалғасуы мүмкін. Осылайша ұлттық мазмұн баланың нақты тәжірибесіне жақындай түседі.

Ұлттық ойындар бастауыш сыныпта ерекше тәрбиелік және дамытушылық мүмкіндік береді. Олар қозғалыс белсенділігін ғана емес, ептілік, тапқырлық, бірлескен әрекет, ережені сақтау және әділдік сияқты қасиеттерді дамытады. Жасанды интеллект мұғалімге ұлттық ойын элементтерін пәндік тапсырмалармен біріктіру идеяларын ұсына алады. Мысалы, қазақ тілі сабағында сөздерді дұрыс топтастыру, математикада есеп шығару, дүниетануда табиғат құбылыстарын ажырату тапсырмалары ойын шарттарымен біріктіріледі.

Дегенмен ұлттық ойынның мазмұнын технологиямен алмастыру қажет емес. Егер ойын шынайы қозғалыс пен әлеуметтік қарым-қатынасқа негізделсе, оны цифрлық форматқа толық көшірудің қажеттілігі жоқ. Жасанды интеллект бұл жерде мұғалімге ойынға арналған тапсырма, сұрақ немесе сценарий әзірлеуге көмектескені тиімді. Яғни технология ұлттық ойынның табиғи сипатын сақтай отырып, оның білімдік мазмұнын байытады.

Отбасылық құндылықтар да бастауыш білім мазмұнының маңызды бөлігі. Бұл жаста бала отбасы мүшелерінің рөлі, өзара қамқорлық, үлкенге құрмет, жауапкершілік және бірлескен еңбек сияқты түсініктерді нақты әрекеттер арқылы қабылдайды. Жасанды интеллект мұғалімге отбасылық қарым-қатынасқа арналған шағын мәтіндер, әңгіме құрастыру тапсырмалары немесе жағдаяттық сұрақтар дайындауға көмектесе алады. Мысалы, «Отбасы мүшелері мерекеге бірге дайындалып жатыр. Әрқайсысы қандай көмек көрсете алады?» деген тапсырма баланы жауапкершілік пен ынтымақтастық туралы ойлануға жетелейді.

Мұндай тапсырмаларды әзірлегенде оқушының нақты отбасылық жағдайына қатысты жеке мәліметті ашуға мәжбүрлемеу маңызды. Әр баланың отбасылық ортасы әртүрлі болуы мүмкін. Сондықтан тапсырмалар жалпы әрі қауіпсіз мазмұнда құрастырылғаны жөн. Бұл да жасанды интеллектті жауапты қолданудың бір шарты.

Бастауыш сыныпта туған жер құндылығын қалыптастыру да маңызды. Баланың патриоттық сезімі алдымен өз үйіне, мектебіне, көшесіне, ауылына немесе қаласына деген сүйіспеншіліктен басталады. Жасанды интеллект көмегімен туған жер туралы сипаттау мәтіндері, жұмбақтар, шағын зерттеу тапсырмалары немесе шығармашылық сұрақтар дайындауға болады. Мысалы, «Өз өлкеңнің табиғатын қорғау үшін қандай үш іс жасар едің?» немесе «Туған жеріңді үш сөзбен сипаттап, неліктен сол сөздерді таңдағаныңды түсіндір» деген тапсырмалар баланың тілдік және құндылықтық ойлауын қатар дамытады.

Жасанды интеллект арқылы бастауыш сынып оқушыларына арналған көрнекі жағдаяттардың мәтіндік сипаттамаларын да дайындауға болады. Мысалы, ауладағы балалардың қоқысты сұрыптап жатқаны, үлкен кісіге көмектескен бала, достардың ортақ жұмыс атқаруы немесе табиғатты қорғауға қатысқан оқушылар туралы жағдаят беріледі. Балалар сурет немесе мәтін негізінде қандай жақсы қасиет көрініп тұрғанын анықтайды. Бұл жерде ұлттық құндылық пен жалпыадамзаттық құндылық бірлікте қарастырылады.

Еңбек құндылығын қалыптастыруда да жасанды интеллекттің көмегі зор. Бастауыш сынып оқушысына еңбек туралы ұзақ түсіндіруден гөрі, нақты әрекет пен жағдаят арқылы көрсету тиімді. Мысалы, мұғалім ЖИ көмегімен еңбекқор және жауапсыз екі кейіпкер туралы қысқа әңгіме дайындай алады. Оқушы олардың әрекетін салыстырып, қандай нәтиже болғанын анықтайды. Кейін «еңбек не үшін маңызды?» деген сұраққа өз сөзімен жауап береді.

Ұлттық құндылықтарды бастауыш сыныптағы пәндер арасында кіріктіріп оқыту да тиімді. Қазақ тілі сабағында мақал-мәтелдермен жұмыс жүргізілсе, әдебиеттік оқуда сол құндылықты бейнелейтін әңгіме оқылады, математикада еңбек немесе табиғатты қорғау тақырыбына өмірлік есеп беріледі, дүниетануда туған өлке туралы зерттеу тапсырмасы орындалады. Жасанды интеллект осы ортақ тақырыпқа бірнеше пән бойынша байланысты тапсырмалар дайындауға көмектесе алады.

Мысалы, «Туған жер» тақырыбы бойынша қазақ тілінде сипаттау сөздерін жинау, әдебиеттік оқуда туған жер туралы мәтінді талдау, математикада саябақтағы ағаштарды санауға байланысты есеп шығару, дүниетануда жергілікті табиғатты қорғау шараларын ұсыну ұйымдастырылады. Бір тақырып бірнеше пәнде қайталанбай, әртүрлі әрекет арқылы тереңдетіледі. Мұндай кіріктіру баланың білімді тұтас қабылдауына мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект бастауыш сынып мұғаліміне саралап оқытуды ұйымдастыруда да көмектеседі. Бір сыныптағы балалардың оқу жылдамдығы, сөздік қоры, логикалық ойлауы және тапсырманы орындау қарқыны әртүрлі болады. Мұғалім бір тақырып бойынша үш деңгейлі тапсырма әзірлей алады. Мысалы, бірінші деңгейде оқушы сурет бойынша құндылықты анықтайды, екінші деңгейде оны сөйлеммен түсіндіреді, үшінші деңгейде өз мысалын келтіреді немесе шағын әңгіме құрастырады.

Бұл жағдайда барлық оқушы бір құндылық мазмұнымен жұмыс істейді, бірақ тапсырма күрделілігі әртүрлі болады. Жасанды интеллект мұғалімге осындай нұсқаларды жылдам дайындауға көмектеседі. Дегенмен саралау тек тапсырманы жеңілдету немесе көбейтумен шектелмеуі керек. Негізгі айырмашылық баланың қандай ойлау әрекетін орындайтынында және қаншалықты қолдау алатынында болуы тиіс.

Бастауыш білімде шығармашылық әрекет ерекше рөл атқарады. Жасанды интеллект арқылы оқушыға қысқа әңгіме жалғастыру, ертегі кейіпкеріне кеңес беру, мақалға сәйкес сурет сипаттау, туған жер туралы шағын мәтін жазу немесе отбасыдағы ізгі әрекет туралы әңгіме құрастыру сияқты тапсырмалар ұсынуға болады. Мұндай жұмыстар баланың қиялын, тілін, өзіндік пікірін және құндылықтық түсінігін қатар дамытады.

Алайда дайын мәтінді жасанды интеллекттен алып көшіру бастауыш сынып оқушысының жазылым дағдысын қалыптастырмайды. Сондықтан ЖИ оқушыға идея ұсынатын құрал ретінде пайдаланылғаны дұрыс. Мысалы, мұғалім жасанды интеллекттен үш оқиға бастамасын алып, олардың бірін оқушыға жалғастыруды тапсырады. Немесе бірнеше кейіпкер мен оқиға орнын ұсынады, ал баланың өзі әңгімені құрастырады. Мұндай тәсіл технология мен баланың дербес шығармашылығы арасындағы тепе-теңдікті сақтайды.

Осы тұрғыдан алғанда бастауыш білімде жасанды интеллектті қолданудың негізгі қағидасы – баланың табиғи дамуын технологияға бағындырмау. Бастауыш сынып оқушысына қозғалыс, ойын, кітап оқу, қолмен жазу, әңгімелесу, сурет салу, бірлескен жұмыс және тірі қарым-қатынас қажет. Жасанды интеллект осы әрекеттерді толықтырып, мұғалімнің әдістемелік мүмкіндігін кеңейткенде ғана тиімді болады. Ұлттық құндылықтар да экрандағы ақпарат ретінде емес, күнделікті әрекет, қарым-қатынас және көркем мәтін арқылы меңгерілуі тиіс.

Сондықтан бастауыш білім мазмұнын жаңаша ұйымдастырудың басты бағыты технология мен тәрбиелік мазмұнның тепе-теңдігін сақтауға негізделеді. Жасанды интеллект оқушыға ұлттық құндылықтарды жаңа форматта танытуға көмектесе алады, бірақ оның мазмұнын, тәрбиелік бағытын және қолдану шегін мұғалім анықтайды. Мұғалімнің кәсіби шешімі, баланың жас ерекшелігі және ұлттық мазмұн бірлікте болған жағдайда ғана жасанды интеллект бастауыш білімді сапалы жаңартудың тиімді құралына айналады.

Жасанды интеллект пен ұлттық құндылықтарды сабақтастырудың тағы бір маңызды бағыты – оқушының функционалдық сауаттылығын дамыту. Бастауыш мектепте функционалдық сауаттылық тек мәтінді оқып, есеп шығара білумен шектелмейді. Ол баланың алған білімін күнделікті өмірде қолдануы, қарапайым мәселені шешуі, ақпаратты түсінуі, өз ойын жеткізуі, дұрыс таңдау жасауы және әрекетінің салдарын бағалай білуімен байланысты. Ұлттық құндылықтарға негізделген тапсырмалар осы қабілеттерді өмірлік мазмұнмен ұштастырады. Жасанды интеллект мұғалімге осындай жағдаяттық тапсырмаларды жылдам әрі әртүрлі нұсқада әзірлеуге мүмкіндік береді.

Мысалы, оқушыға «Мектеп ауласында сыныптастарыңмен бірге ағаш отырғызу ұйымдастырылды. Бір оқушы жұмысқа қатыспай, басқаларды сырттай бақылап тұр. Сен не істер едің?» деген жағдаят беруге болады. Мұнда бала тек дұрыс жауапты таңдамайды, өз шешімін түсіндіреді. Тапсырма еңбек, бірлік, жауапкершілік және табиғатқа қамқорлық құндылықтарын қатар қамтиды. Жасанды интеллект осындай жағдаяттардың бірнеше нұсқасын ұсына алады, бірақ мұғалім олардың балаға түсінікті, шынайы және тәрбиелік тұрғыдан орынды болуын қадағалайды.

Құндылыққа негізделген тапсырмалар баланы моральдық ұғымдарды сөз жүзінде қайталаудан нақты шешім қабылдауға жетелейді. Мысалы, «адалдық деген не?» деген сұраққа жаттанды жауап алу оңай. Ал «досың жоғалған затты тауып алды, бірақ иесіне қайтарғысы келмейді. Сен оған не айтар едің?» деген жағдаят баланың құндылықты әрекетпен байланыстыруын талап етеді. Жасанды интеллект осындай тапсырмаларды жас ерекшелігіне қарай түрлендіріп бере алады. Бірінші сыныпта қарапайым екі-үш сөйлемдік жағдаят жеткілікті болса, үшінші-төртінші сыныпта себеп-салдары бар күрделірек жағдай ұсынуға болады.

Бастауыш білім мазмұнын жаңаша ұйымдастыруда пәнаралық байланыс ерекше рөл атқарады. Жасанды интеллект бір ұлттық құндылықты бірнеше пән аясында әртүрлі әрекетпен меңгертуге мүмкіндік береді. Мысалы, «Еңбек» құндылығын қазақ тілі сабағында еңбек туралы сөздер мен мақалдар арқылы, әдебиеттік оқуда еңбекқор кейіпкерді талдау арқылы, математикада күнделікті еңбекке қатысты есептер арқылы, дүниетануда мамандықтар мен қоғамдағы еңбек түрлерін зерттеу арқылы қарастыруға болады. Осы мазмұнды жасанды интеллект көмегімен өзара байланысқан тапсырмалар жүйесіне айналдыру мұғалімнің жұмысын жеңілдетеді.

Мұндай кіріктіру барысында бір тақырыпты қайталау емес, оны әр пәннің табиғатына сай тереңдету маңызды. Мысалы, әдебиеттік оқуда оқушы еңбектің адам мінезіне әсерін түсінсе, математикада еңбекті жоспарлауға байланысты уақыт пен сандық деректерді қолданады. Дүниетануда әртүрлі мамандықтың қоғамдағы маңызын түсінеді. Қазақ тілінде еңбек тақырыбында шағын мәтін құрайды. Бір құндылық бірнеше пән арқылы жан-жақты ашылып, баланың санасында тұтас түсінік қалыптасады.

Жасанды интеллектті оқу тапсырмаларын дараландыру үшін де қолдануға болады. Бастауыш сыныпта әр баланың оқу қарқыны мен қызығушылығы әртүрлі. Бір оқушы әңгіме құрастыруды ұнатса, екіншісі суретпен жұмыс істеуге, үшіншісі есептік жағдаяттарды шешуге қызығуы мүмкін. Мұғалім бір құндылықтық мазмұнды әртүрлі форматта ұсына алады. Мысалы, «достық» тақырыбы бойынша бір оқушы суретке қарап әңгіме құрастырады, екінші оқушы мақалдың мағынасын түсіндіреді, үшінші оқушы достар арасындағы мәселені шешуге арналған кеңес жазады. Жасанды интеллект осындай баламалы тапсырмаларды жылдам әзірлеуге көмектеседі.

Дараландырудың мақсаты баланы әрдайым өзіне жеңіл немесе қызықты әрекетте қалдыру емес. Керісінше, оның күшті жағын пайдалана отырып жаңа дағдыға жетелеу маңызды. Егер бала ауызша сөйлеуді жақсы меңгерсе, бастапқыда пікірін ауызша айтып, кейін оны жазбаша екі-үш сөйлемге түсіру ұсынылады. Егер оқушы мәтінді оқуда қиналса, жасанды интеллект көмегімен қысқартылған немесе жеңілдетілген нұсқа әзірленіп, кейін біртіндеп күрделендіріледі. Осылайша технология нақты педагогикалық қолдау құралына айналады.

Бастауыш сыныпта жасанды интеллектті қолданудың маңызды бағыттарының бірі – оқушының сұрақ қою дағдысын дамыту. Балалардың көпшілігі дайын сұраққа жауап беруге үйренгенімен, өздері мазмұнды сұрақ құрастыруда қиналуы мүмкін. Мұғалім жасанды интеллект көмегімен мысал сұрақтарды ұсынып, олардың қайсысы жақсы және неліктен екенін талдата алады. Кейін оқушылар өз сұрақтарын құрастырады. Мысалы, ертегі бойынша «Кейіпкер не істеді?» деген қарапайым сұрақ пен «Кейіпкердің әрекеті неліктен дұрыс немесе дұрыс емес болды?» деген ойлануды қажет ететін сұрақ салыстырылады.

Бұл әрекет ұлттық құндылықтарды меңгеруде де маңызды. Бала «қай құндылық бар?» деген дайын сұраққа жауап берумен шектелмей, «кейіпкер неге осылай әрекет етті?», «оның әрекеті кімге көмектесті?», «сен оның орнында не істер едің?» деген мазмұндағы сұрақтарды өзі құрастыра бастайды. Сұрақ қою баланың ойлау дербестігін күшейтеді және жасанды интеллектті дайын жауап алатын құрал емес, зерттеуге көмектесетін ресурс ретінде қабылдауына ықпал етеді.

Жасанды интеллект арқылы балалардың шығармашылық ойлауын ұлттық мазмұнмен дамытуға да мүмкіндік бар. Мысалы, мұғалім ұлттық ертегі элементтерін сақтай отырып, жаңа оқиға құрастыруға арналған бастапқы шарттар ұсына алады. «Басты кейіпкер – ақылды бала, оқиға ауылда өтеді, кейіпкер үлкен кісіге көмектесуі керек, соңында еңбек пен достық туралы ой айтылсын» деген сияқты шарттар беріліп, балалар әңгімені өздері жалғастырады. Мұнда жасанды интеллект тек идеяның құрылымын ұсынады, ал шығармашылық өнім оқушының өзіне тиесілі болады.

Осындай жұмыстарда баланың тілдік мүмкіндігіне сәйкес қолдау көрсетуге болады. Бірінші сынып оқушысына сурет пен тірек сөздер берілсе, екінші сыныпта сөйлем бастамалары ұсынылады, ал үшінші-төртінші сыныпта оқушы оқиға желісін өзі жоспарлайды. Жасанды интеллект осы деңгейлерге сәйкес үлгілер әзірлеп, мұғалімнің уақытын үнемдей алады. Бірақ әрбір дайын мәтіннің тілдік сапасы мұғалім тарапынан тексерілуі тиіс.

Бастауыш білімде ұлттық музыка, қолөнер, табиғат, тұрмыс және дәстүр элементтерін де пәндік тапсырмалармен ұштастыруға болады. Мысалы, домбыра туралы қысқа мәтінді оқу арқылы оқушы негізгі ақпаратты табады, сөздік жұмыс жүргізеді және музыкалық аспаптың ұлттық мәдениеттегі орны туралы пікір білдіреді. Киіз үй тақырыбында геометриялық пішіндерді анықтауға, оның бөліктерін санауға немесе құрылымын сипаттауға болады. Ұлттық тағамдар туралы материал арқылы өлшем бірліктері, реттілік немесе мәтін құрастыру дағдылары дамытылады. Жасанды интеллект осындай пәнаралық тапсырмалардың нұсқаларын әзірлеуге көмектеседі.

Алайда ұлттық мазмұнды тек сыртқы атрибуттармен шектеуге болмайды. Мысалы, домбыраны көрсету ұлттық құндылықты автоматты түрде қалыптастырмайды. Оқушы оның халық өміріндегі орны, өнерді құрметтеу, ұрпақ сабақтастығы, шығармашылық және мәдени мұрамен байланысын түсінгенде ғана құндылықтық мазмұн ашылады. Сондықтан кез келген ұлттық нысанға байланысты тапсырма оның мағынасын түсіндіруге бағытталғаны жөн.

Жасанды интеллект бастауыш сыныптағы зерттеушілік әрекетті де қолдай алады. Мысалы, балаларға «Отбасымызда қандай ұлттық дәстүрлер сақталған?» деген жеке әрі сезімтал сұрақтың орнына «Қазақстанда балаларға қатысты қандай дәстүрлер бар?» деген жалпы зерттеу тақырыбын беруге болады. Оқушылар кітаптан, мұғалім берген материалдан немесе сенімді дереккөзден ақпарат жинап, оны салыстырады. Жасанды

интеллект зерттеу сұрақтарын нақтылауға немесе ақпаратты топтастыруға көмектеседі. Бірақ негізгі дереккөз ретінде бір ғана ЖИ жауабына сүйенбеу керек.

Төртінші сынып оқушыларымен жасанды интеллект берген ақпаратты тексерудің қарапайым түрлерін қолдануға болады. Мысалы, ЖИ белгілі бір мақалдың мағынасын түсіндіреді. Оқушы оны оқулықтағы түсінікпен немесе мұғалім берген мысалмен салыстырады. «Екі түсіндірменің қайсысы нақты?», «қайсысында мысал жақсы берілген?» деген сұрақтар қойылады. Бұл баланы ақпаратты салыстыруға және кез келген цифрлық жауапқа сын көзбен қарауға үйретеді.

Цифрлық қауіпсіздік те бастауыш білім мазмұнының маңызды бөлігіне айналуы тиіс. Жасанды интеллектпен жұмыс кезінде балаларға аты-жөнін, мекенжайын, телефон нөмірін, құпия сөзін, отбасы мүшелеріне қатысты жеке ақпаратты жазуға болмайтыны қарапайым әрі түсінікті түрде түсіндіріледі. Мұны тек техникалық ереже ретінде емес, өзіңді және өзгені құрметтеу құндылығымен байланыстыруға болады. Жеке ақпаратты қорғау – жауапкершіліктің және қауіпсіз мінез-құлықтың бір көрінісі.

Балаларға жасанды интеллекттің адам емес екенін, оның кейде қате жауап беруі мүмкін екенін түсіндіру де маңызды. Бастауыш сынып оқушысы технологияны «бәрін білетін ақылды көмекші» ретінде қабылдауы мүмкін. Сондықтан мұғалім қарапайым мысал арқылы ЖИ жауабын тексеру қажеттігін көрсетеді. Мысалы, жүйе әдейі немесе кездейсоқ қате ақпарат берген жағдайда балалар оны оқулықпен салыстырып табады. Осы әрекет арқылы «ақпаратты тексеру» әдеті қалыптаса бастайды.

Жасанды интеллектті бағалау үдерісінде қолданғанда да мұғалімнің рөлі сақталуы қажет. ЖИ тапсырмаға арналған дескриптор, өзін-өзі бағалау сұрағы немесе кері байланыс үлгісін ұсына алады. Мысалы, оқушы мәтін құрастырғанда «тақырыпты аштым ба?», «кемінде үш байланысты сөйлем жаздым ба?», «ұлттық құндылықты мысалмен көрсеттім бе?» деген қарапайым критерийлер қолданылады. Мұндай өлшемдер баланың өз жұмысын түсінуіне көмектеседі.

Кері байланыс та құндылықтық тәрбиемен байланысты болуы мүмкін. Мұғалім баланың қателігін ғана көрсетпей, еңбегін, талпынысын және жауапкершілігін атап өтеді. «Сен тапсырманы соңына дейін орындап, мысал келтірдің. Енді ойыңды бір сөйлеммен нақтыласаң, жауабың толық болады» деген кері байланыс баланың өзіне деген сенімін арттырады. Жасанды интеллект мұғалімге осындай қолдаушы кері байланыс үлгілерін дайындауға көмектесе алады, бірақ нақты баланың эмоционалдық жағдайын педагог қана дұрыс бағалайды.

Ұлттық құндылықтарды қалыптастыруда топтық және жұптық жұмыс та тиімді. Мысалы, оқушыларға «бірлік» тақырыбына байланысты ортақ тапсырма беріледі. Бір топ мақал-мәтелді талдайды, екінші топ шағын мәтіндегі кейіпкерлер әрекетін бағалайды, үшінші топ бірлікке қатысты өз ережесін құрастырады. Соңында барлығы ортақ қорытынды жасайды. Жасанды интеллект мұғалімге топтарға арналған әртүрлі, бірақ өзара байланысты тапсырмалар дайындауға көмектеседі.

Топтық жұмыстың өзінде құндылық қалыптасатынын ескеру маңызды. Балалар бір-бірін тыңдауды, кезек күтуді, міндет бөлісуді, пікірін құрметтеуді үйренеді. Яғни «бірлік» туралы айтумен қатар, оны әрекет барысында тәжірибеден өткізеді. Сондықтан бастауыш сыныптағы ұлттық тәрбие тек оқу материалының мазмұнында емес, сабақтың ұйымдастырылу тәсілінде де көрінуі тиіс.

Жасанды интеллект арқылы бастауыш білім мазмұнын жаңаша ұйымдастыруда мұғалімнің авторлық ұстанымы ерекше маңызды. Технология көптеген тапсырма ұсынғанымен, нақты сыныптың атмосферасын, балалардың мінезін, қызығушылығын және қарым-қатынас ерекшелігін мұғалім жақсы біледі. Сондықтан дайын материалды іріктеу, қысқарту, толықтыру және қайта құру педагогтің кәсіби шешіміне негізделеді. Бұл мұғалімді технологияға тәуелді етпей, керісінше оның әдістемелік мүмкіндігін кеңейтеді.

Жасанды интеллектті тиімді қолданған мұғалім бір тапсырманың бірнеше нұсқасын қысқа уақытта алып, олардың ішінен ең қолайлысын таңдай алады. Сонымен бірге ол бұрын қолданылмаған жаңа форматтарды көреді, тапсырмаларды саралауға мүмкіндік алады және шығармашылық идеялар қорын кеңейтеді. Осындай жағдайда технология мұғалімнің уақытын үнемдеп, оны оқушымен тікелей жұмысқа, бақылауға және жеке қолдауға көбірек бағыттауға мүмкіндік береді.

Бастауыш мектепте технология мен ұлттық тәрбиенің тепе-теңдігі сақталғанда ғана білім мазмұнын жаңарту шынайы нәтиже береді. Баланың ұлттық мәдениетті қабылдауы экран арқылы ғана емес, кітап оқу, мұғалімнің әңгімесі, ата-баба мұрасымен танысу, ойын, ортақ іс, шығармашылық әрекет және тірі қарым-қатынас арқылы жүзеге асады. Жасанды интеллект осы үдерістің тек бір құралы болуы тиіс. Ол ұлттық мазмұнды түрлендіріп, оқушыға түсінікті етіп жеткізуге көмектескенімен, тәрбиенің адамдық және қарым-қатынастық табиғатын алмастыра алмайды.

Сондықтан бастауыш білім мазмұнын жаңаша ұйымдастыруда жасанды интеллектті ұлттық құндылықтармен сабақтастыру технологиялық жаңашылдық пен педагогикалық дәстүрдің үйлесіміне негізделуі қажет. Мұнда мұғалім – негізгі ұйымдастырушы, ұлттық құндылықтар – тәрбиелік өзек, ал жасанды интеллект – оқу мен шығармашылық әрекетті қолдайтын көмекші ресурс. Осындай үйлесім баланың білімін ғана емес, оның тұлғалық сапаларын да дамытуға мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект пен ұлттық құндылықтарды бастауыш білім мазмұнында тиімді сабақтастыру үшін мұғалім оқу үдерісін жүйелі жоспарлауы қажет. Ең алдымен нақты оқу мақсаты белгіленіп, оның қандай құндылықпен табиғи түрде байланысатыны анықталады. Одан кейін оқушы орындайтын әрекет жоспарланып, жасанды интеллекттің қандай мақсатта қолданылатыны шешіледі. Бір жағдайда ол мұғалімге тапсырма

құрастыруға көмектессе, екінші жағдайда оқушылар салыстыратын материал дайындауға, үшінші жағдайда шығармашылық идея ұсынуға пайдаланылуы мүмкін. Осындай реттілік технологияның сабақ мазмұнын басқаруына емес, педагогикалық мақсатқа қызмет етуіне жағдай жасайды.

Мысалы, әдебиеттік оқу сабағында кейіпкер әрекетін бағалау мақсаты қойылса, мұғалім шығармадағы негізгі адамгершілік мәселені анықтайды. Егер мәтінде қамқорлық пен жауапкершілік идеясы көрінсе, жасанды интеллект көмегімен кейіпкердің шешімін салыстыруға арналған бірнеше жағдаят дайындауға болады. Оқушылар алдымен шығарманы оқып, кейіпкер әрекетін талдайды, кейін ұсынылған жаңа жағдайда оның қалай әрекет етуі мүмкін екенін болжайды. Бұл жерде ЖИ шығарманың дайын талдауын бермейді, керісінше баланың түсінігін жаңа жағдайда қолдануына мүмкіндік беретін материал ұсынады.

Бастауыш сыныптағы математикалық білімді де ұлттық құндылықтармен табиғи байланыстыруға болады. Мысалы, есептердің мазмұнында отбасының ортақ еңбегі, табиғатты қорғау, ұлттық қолөнер, қайырымдылық, өзара көмек немесе туған өлке туралы деректер пайдаланылуы мүмкін. Оқушы математикалық амалдарды орындаумен қатар, есептің өмірлік мазмұнын түсінеді. Жасанды интеллект мұғалімге бір математикалық дағдыға арналған бірнеше контекстік есеп әзірлеуге көмектеседі. Бірақ есептің сандық деректері, математикалық дұрыстығы және баланың жасына сәйкестігі міндетті түрде тексерілуі керек.

Мысалы, оқушыларға мектеп ауласын көгалдандыруға байланысты есеп ұсынылуы мүмкін. Балалар отырғызылған ағаштар санын есептеп қана қоймай, табиғатты қорғаудың маңызы туралы бір сөйлемдік қорытынды жасайды. Немесе ұлттық қолөнер бұйымдарын жасауға қажетті материал көлеміне байланысты қарапайым есеп беріледі. Осылайша пәндік әрекет пен тәрбиелік мазмұн бір тапсырмада үйлеседі. Мұнда ұлттық құндылық математикалық мазмұнға жасанды түрде қосылған безендіру емес, өмірлік контекстің бір бөлігі ретінде көрінеді.

Дүниетану сабақтарында жасанды интеллект туған өлке, табиғат, отбасы, қоғам, еңбек және мәдени мұра тақырыптарындағы зерттеушілік тапсырмаларды түрлендіруге көмектеседі. Мысалы, оқушылар туған өлкенің табиғи ерекшеліктерін зерттеп, оны қорғаудың қарапайым ережелерін ұсына алады. Мұғалім жасанды интеллекттен бастауыш сыныпқа сәйкес зерттеу сұрақтарының нұсқаларын алып, олардың ішінен қажеттісін таңдайды. Оқушы ақпаратты дайын күйінде алмай, бақылау, салыстыру және қорытынды жасау арқылы меңгереді.

Көркем еңбек сабақтарында ұлттық ою-өрнек, дәстүрлі бұйымдар және халық шеберлігі туралы материалдарды пайдалану баланың шығармашылық қабілеті мен мәдени танымын қатар дамытады. Жасанды интеллект мұғалімге бұйым туралы жас ерекшелігіне сай қысқаша ақпарат, шығармашылық тапсырма немесе талқылау сұрақтарын дайындауға көмектесуі мүмкін. Бірақ ұлттық оюлардың мағынасы, атауы және қолданылуына қатысты ақпараттың дұрыстығын мұғалім сенімді дереккөздер арқылы тексергені жөн.

Музыка, әдебиеттік оқу және көркем еңбекті байланыстыратын тапсырмалар да ұлттық мәдениетті тұтас қабылдауға мүмкіндік береді. Мысалы, домбыра туралы мәтін оқылып, оның ұлттық мәдениеттегі орны талқыланады, кейін оқушылар музыкалық аспаптың бейнесін шығармашылық жұмыста қолданады. Мұндай кіріктірілген сабақтың жоспарын әзірлеу барысында жасанды интеллект мұғалімге идеялар ұсына алады. Алайда баланың домбыра үнін тікелей естуі, нақты өнер туындысын көруі немесе мұғаліммен талқылауы цифрлық сипаттамадан әлдеқайда маңызды.

Бастауыш білімде ұлттық құндылықтарды қалыптастырудың тағы бір маңызды тетігі – оқушының әрекетіне негізделген шағын жобалар. «Менің туған өлкем», «Табиғатты бірге қорғаймыз», «Халық даналығы», «Ұлттық ойындардың тәрбиелік мәні», «Еңбек етсең – нәтижесін көресің» сияқты тақырыптар бойынша қарапайым жобалар ұйымдастыруға болады. Жасанды интеллект мұғалімге жобаның сұрақтарын, тапсырмаларын және күтілетін нәтижесін жоспарлауға көмектеседі. Оқушының негізгі жұмысы бақылау, ақпарат жинау, суреттеу, салыстыру, әңгімелеу және өз қорытындысын жасауға негізделуі тиіс.

Мұндай жобаларда жасанды интеллект баланың орнына дайын өнім жасап беретін құрал болмауы қажет. Мысалы, оқушы туған жері туралы жоба әзірлесе, өзінің бақылауы, мұғалім ұсынған деректер, кітаптар немесе басқа сенімді материалдар негізгі ресурс ретінде пайдаланылады. ЖИ сұрақтарды нақтылауға немесе жиналған ақпаратты топтастыруға көмектесуі мүмкін. Нәтижесінде бала технологияны көмекші ресурс ретінде пайдаланып, авторлық жауапкершілікті сақтауды үйренеді.

Бастауыш сыныптағы бағалау үдерісінде де ұлттық құндылықтарды ескеруге болады, бірақ оқушының жеке қасиетіне баға беруден сақтану керек. Мұғалім «сен жауапты баласың» деп тұлғаның өзін бағалаудың орнына «тапсырманы уақытында аяқтап, топтағы міндетіңді орындадың» деп нақты әрекетке кері байланыс бергені дұрыс. Бұл баланың құндылықты нақты мінез-құлықпен байланыстыруына мүмкіндік береді. Жасанды интеллект осындай әрекетке бағытталған кері байланыс үлгілерін дайындауда пайдалы болуы мүмкін.

Өзін-өзі бағалау барысында оқушыларға қарапайым рефлексия сұрақтары ұсынылады: «Бүгін кімге көмектестім?», «Топтық жұмыста өз міндетімді орындадым ба?», «Басқаның пікірін тыңдай алдым ба?», «Қандай жаңа нәрсе үйрендім?». Бұл сұрақтар оқу әрекеті мен құндылықты біріктіреді. Мұғалім жасанды интеллект көмегімен әр тақырыпқа сәйкес рефлексия сұрақтарының қорын жасай алады.

Бастауыш сынып мұғалімінің жасанды интеллектпен жұмыс істеу құзыреттілігі де білім мазмұнын жаңаша ұйымдастырудың негізгі шарттарының бірі. Мұғалім ЖИ-ге нақты сұраныс құрастыра білуі, алынған материалды бағалауы, тілдік және мазмұндық қатені анықтауы, тапсырманы оқушы деңгейіне бейімдеуі қажет. Сонымен бірге қай жағдайда технологияны пайдаланудың қажеті жоқ екенін де түсіну маңызды. Цифрлық құралды саналы түрде қолдану – оны әр сабақта міндетті түрде пайдалану емес.

Мысалы, жасанды интеллектке «3-сынып оқушыларына бірлік құндылығын түсіндіретін тапсырма дайында» деген жалпы сұраныстың орнына «3-сынып әдебиеттік оқу сабағына арналған, кейіпкерлердің өзара көмегін мәтіннен анықтап, бірлік құндылығын нақты әрекет арқылы түсіндіретін үш қысқа тапсырма ұсын; тапсырмалардың бірі жұптық жұмысқа арналсын» деген нақты сұраныс сапалырақ нәтиже береді. Мұғалім алынған тапсырмаларды тексеріп, нақты шығарма мазмұнына сәйкестендіреді.

Жасанды интеллектті қолдану барысында авторлық құқық пен академиялық адалдықтың бастапқы түсініктерін де қалыптастыруға болады. Бастауыш сынып оқушысына күрделі терминдерсіз «біреудің жұмысын өз жұмысың деп көрсету дұрыс емес», «кітаптан немесе цифрлық құралдан алған ақпаратты тексеру керек», «өз ойыңды өз сөзіңмен жеткізу маңызды» деген қарапайым қағидалар түсіндіріледі. Бұл болашақтағы жауапты цифрлық мінез-құлықтың негізін қалыптастырады.

Ата-аналармен түсіндіру жұмысын жүргізу де маңызды. Баланың жасанды интеллектті үйде қалай пайдаланатыны мектептегі жұмысқа әсер етуі мүмкін. Егер ата-ана баланың орнына тапсырманы ЖИ-ге орындатып берсе, оқушы қажетті дағдыны қалыптастыра алмайды. Сондықтан мұғалім ата-анаға жасанды интеллекттің баланың орнына жұмыс істейтін құрал емес, сұрақ қоюға, идея табуға немесе ақпаратты түсінуге көмектесетін ресурс екенін түсіндіре алады. Басты мақсат – баланың дербес әрекетін сақтау.

Жасанды интеллект пен ұлттық құндылықтарды сабақтастыру мұғалімнің шығармашылық ізденісін де кеңейтеді. Педагог бір тақырып бойынша бұрын қолданбаған ойын, жағдаят, зерттеу сұрағы немесе шығармашылық тапсырма нұсқасын ала алады. Дегенмен ЖИ ұсынған идеяны дайын әдістемелік шешім ретінде қабылдамай, өзінің тәжірибесімен толықтыруы қажет. Нақты сыныптың қажеттілігін, оқушылардың қызығушылығын және тәрбиелік ортаны мұғалім жақсы біледі.

Ұлттық құндылықтарды қалыптастырудың нәтижесі бір сабақтан кейін бірден өлшенбейді. Бұл – ұзақ уақыт бойы күнделікті қарым-қатынас, мұғалім үлгісі, оқу тапсырмалары, көркем мәтін, топтық жұмыс және баланың жеке тәжірибесі арқылы қалыптасатын үдеріс. Сондықтан жасанды интеллект арқылы бір-екі ұлттық мазмұндағы тапсырма орындау жеткіліксіз. Құндылықтар білім беру мазмұны мен мектеп өмірінің табиғи бөлігі болуы тиіс.

Мұғалімнің өзінің әрекеті де бұл үдерісте шешуші маңызға ие. Егер сабақта құрмет туралы айтылып, бірақ оқушының пікірі тыңдалмаса, құндылық мазмұны формалды болып қалады. Егер әділдік үйретіліп, бірақ бағалау талаптары түсініксіз болса, тәрбиелік мақсат толық жүзеге аспайды. Сондықтан ұлттық құндылықтар тек мәтіндер мен тапсырмаларда емес, мұғалім мен оқушы арасындағы қарым-қатынаста да көрінуі қажет.

Жасанды интеллект осы адамдық байланысты алмастыра алмайды. Ол баланың көңіл күйін мұғалімдей сезбейді, сыныптағы қарым-қатынастың барлық ерекшелігін білмейді және нақты педагогикалық жағдай үшін толық жауапкершілік алмайды. Бастауыш сыныптағы оқушы үшін мұғалімнің қолдауы, жылы сөзі, әділ бағалауы және жеке үлгісі ерекше маңызды. Сондықтан технологияның дамуы педагогтің рөлін азайтпайды, керісінше оның адамдық және кәсіби рөлін айқындай түседі.

Бастауыш білім мазмұнын жаңаша ұйымдастыру дәстүрлі және цифрлық тәсілдердің тепе-теңдігіне негізделуі қажет. Кітап оқу, қолмен жазу, ауызша әңгімелесу, ұлттық ойын ойнау, табиғатты бақылау, сурет салу, топпен әрекет ету және шығармашылық жұмыс бастауыш білімнің негізгі элементтері болып қала береді. Жасанды интеллект осы әрекеттердің сапасын арттыруға көмектесетін жерде ғана пайдаланылғаны тиімді.

Ұлттық құндылық пен технологияны сабақтастырудағы негізгі өлшем – баланың дамуы. Егер жасанды интеллект қолданылған тапсырма баланың ойлауына, сөйлеуіне, шығармашылығына, ынтымақтастығына және жауапкершілігіне ықпал етсе, оның педагогикалық маңызы бар. Ал егер технология баланың орнына ойлап, дайын жауап беріп, белсенді әрекетін азайтса, оны қолдану мақсатын қайта қарастыру қажет.

Қорытынды. Жасанды интеллект пен ұлттық құндылықтарды сабақтастыру бастауыш білім мазмұнын жаңаша ұйымдастырудың маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Цифрлық технологиялар білім беру мүмкіндігін кеңейтіп отырған жағдайда бастауыш мектептің міндеті баланы технологияны саналы қолдануға үйретумен қатар, оның ұлттық дүниетанымын, адамгершілік ұстанымын және әлеуметтік жауапкершілігін қалыптастыру болып қала береді. Осы екі бағыттың үйлесуі заманауи білімнің мазмұнын толықтырады.

Жасанды интеллект мұғалімге оқу тапсырмаларын әзірлеу, оларды саралау, шығармашылық жағдаяттар құрастыру, пәнаралық байланысты ұйымдастыру, зерттеушілік сұрақтар дайындау және кері байланыс үлгілерін қалыптастыруда көмектесе алады. Ұлттық ертегілер, мақал-мәтелдер, салт-дәстүрлер, ұлттық ойындар, туған жер, отбасы, еңбек, достық, бірлік, адалдық пен жауапкершілік сияқты мазмұнды заманауи тапсырмалармен ұштастыру баланың ұлттық құндылықтарды саналы түсінуіне мүмкіндік береді.

Сонымен бірге жасанды интеллектті бастауыш сыныпта пайдалану педагогикалық жауапкершілікті талап етеді. ЖИ ұсынған ақпаратты тексеру, тілдік сапаны бақылау, баланың жас ерекшелігін ескеру, жеке деректерді қорғау, дайын жауапқа тәуелділікті болдырмау және баланың шығармашылық дербестігін сақтау негізгі шарттардың қатарында болуы тиіс. Жасанды интеллект мұғалімді, кітапты, тірі қарым-қатынасты немесе баланың өзіндік әрекетін алмастырмауы қажет.

Ұлттық құндылықтар технологиялық мазмұнға сырттан қосылатын қосымша компонент емес, бастауыш білімнің тәрбиелік өзегі ретінде қарастырылғаны дұрыс. Ана тіліне құрмет, туған жерге сүйіспеншілік, еңбекқорлық, адалдық, бірлік, жауапкершілік және үлкенге құрмет сияқты құндылықтар оқу тапсырмасында ғана емес, сыныптағы қарым-қатынаста, топтық жұмыста және мұғалімнің жеке үлгісінде көрініс табуы тиіс.

Осылайша жасанды интеллект пен ұлттық құндылықтарды педагогикалық тұрғыдан сауатты сабақтастыру білімді, шығармашыл, цифрлық сауатты және ұлттық мәдениетін құрметтейтін тұлға

қалыптастыруға жағдай жасайды. Бастауыш сынып мұғалімі бұл үдерісте технология мен ұлттық тәрбиені байланыстыратын негізгі тұлға болып қала береді. Жасанды интеллект оның кәсіби мүмкіндігін кеңейтетін көмекші құралға айналған жағдайда ғана бастауыш білім мазмұнын жаңаша ұйымдастыру өзінің шынайы педагогикалық нәтижесін береді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана.
2. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. Бастауыш білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. – Астана.
3. Бастауыш білім беру деңгейінің пәндері бойынша үлгілік оқу бағдарламалары. – Астана.
4. UNESCO. Guidance for Generative AI in Education and Research. – Paris: UNESCO, 2023.
5. UNESCO. AI Competency Framework for Teachers. – Paris: UNESCO, 2024.
6. UNESCO. AI Competency Framework for Students. – Paris: UNESCO, 2024.
7. OECD. PISA 2022 Assessment and Analytical Framework. – Paris: OECD Publishing, 2023.
8. Holmes W., Bialik M., Fadel C. Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. – Boston: Center for Curriculum Redesign, 2019.
9. Luckin R., Holmes W., Griffiths M., Forcier L. B. Intelligence Unleashed: An Argument for AI in Education. – London: Pearson, 2016.
10. Hattie J. Visible Learning for Teachers: Maximizing Impact on Learning. – London: Routledge, 2012.
11. Anderson L. W., Krathwohl D. R. A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing. – New York: Longman, 2001.
12. Жарықбаев Қ., Қалиев С. Қазақ тәлім-тәрбиесі. – Алматы: Санат.
13. Табылдиев Ә. Қазақ этнопедагогикасы. – Алматы: Санат.

ТАРИХИ ДЕРЕКТЕРДІ ТАЛДАУДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ҚҰРАЛДАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Зейлбекова Таттигул Ихтияровна
Жетісай ауданының мамандандырылған «Дарын» мектеп - интернаты КММ Тарих пәні мұғалімі

Аннотация. Мақалада тарих пәнін оқыту барысында тарихи деректерді талдауда жасанды интеллект құралдарын қолданудың педагогикалық мүмкіндіктері мен тиімділігі қарастырылады. Қазіргі білім беру кеңістігінде оқушының тарихи фактілерді есте сақтауы ғана емес, дереккөзді түсінуі, оның шығу тегін анықтауы, авторлық ұстанымды ажыратуы, бірнеше деректі салыстыруы, себеп-салдарлық байланыстарды анықтауы және дәлелді қорытынды жасауы маңызды. Осы тұрғыдан жасанды интеллект мұғалім мен оқушыға мәтіндік, статистикалық, визуалды және картографиялық тарихи материалдарды жүйелеуге, салыстыруға, сұрақтар құрастыруға, балама көзқарастарды анықтауға және зерттеу жұмысын ұйымдастыруға мүмкіндік беретін көмекші құрал ретінде сипатталады. Сонымен бірге мақалада жасанды интеллект ұсынған ақпаратты дайын ақиқат ретінде қабылдамау, тарихи деректің түпнұсқалығын тексеру, дереккөзге сілтеме жасау, академиялық адалдықты сақтау мәселелеріне назар аударылады. Жасанды интеллектіні мақсатты әрі жауапты қолдану оқушылардың тарихи ойлауын, зерттеушілік дағдыларын, ақпараттық және цифрлық сауаттылығын дамытуға ықпал ететіні негізделеді.

Түйін сөздер: тарих пәні, тарихи дерек, жасанды интеллект, тарихи ойлау, дереккөзді талдау, сыни ойлау, цифрлық сауаттылық, зерттеушілік дағды, ақпаратты тексеру, білім беру.

Білім беру жүйесіндегі цифрлық өзгерістер тарих пәнін оқытудың мазмұны мен әдістеріне де жаңа талаптар қойып отыр. Бұрын тарих сабағында белгілі бір кезеңге қатысты даталарды, оқиғаларды, тарихи тұлғаларды және ұғымдарды меңгеруге басымдық берілсе, қазіргі оқытуда білім алушының тарихи ақпаратпен өздігінен жұмыс істей алуына ерекше мән беріледі. Оқушы оқулықтағы дайын тұжырымды қабылдаушы ғана емес, тарихи мәселені зерттейтін, деректерді салыстыратын, дәлелдерді бағалайтын және өзінің қорытындысын негіздей алатын тұлға болуы қажет. Бұл міндетті жүзеге асыруда тарихи деректермен жүйелі жұмыс жүргізудің маңызы зор.

Тарихи дерек – өткен қоғам туралы ақпарат беретін маңызды таным көзі. Жазба құжаттар, заңдар, хаттар, естеліктер, мерзімді баспасөз материалдары, статистикалық мәліметтер, карталар, фотосуреттер, плакаттар, археологиялық материалдар, ауызша тарих үлгілері мен басқа да дерек түрлері оқушыға өткен кезеңді жан-жақты зерделеуге мүмкіндік береді. Алайда деректі оқу мен оның мазмұнын қайталап айту тарихи талдау болып саналмайды. Дерекпен жұмыс барысында оқушы «Бұл материалды кім жасады?», «Қай уақытта және қандай жағдайда пайда болды?», «Автор қандай мақсат көздеді?», «Ақпарат кімге бағытталған?», «Қандай көзқарас байқалады?», «Осы деректі басқа материалдар растай ма?» деген сұрақтарға жауап іздеуі керек. Осындай әрекет тарихи ойлаудың негізін қалыптастырады.

Тарих пәні мұғалімінің алдында тарихи материалдардың үлкен көлемінен сабақ мақсатына сәйкес деректерді іріктеу, оларды оқушының жас ерекшелігіне бейімдеу және талдауға арналған сұрақтар дайындау міндеті тұрады. Бұл жұмыс айтарлықтай уақытты талап етеді. Жасанды интеллект құралдары осы үдерістің кейбір кезеңдерін жеңілдетуге мүмкіндік береді. Мысалы, мұғалім көлемді тарихи мәтінді жас ерекшелігіне сәйкес ықшамдау, күрделі терминдерге түсініктеме дайындау, бір дерекке бірнеше деңгейдегі сұрақ құрастыру немесе салыстырмалы тапсырманың бастапқы нұсқасын әзірлеу үшін жасанды интеллектіні пайдалана алады. Бірақ мұндай жағдайда мұғалім жасанды интеллект жасаған материалды міндетті түрде тексеріп, тарихи дәлдігі мен оқу мақсатына сәйкестігін бағалауы қажет.

Жасанды интеллектінің тарихи деректерді талдаудағы маңызды мүмкіндіктерінің бірі – үлкен көлемдегі мәтіндік ақпаратты құрылымдауға көмектесуі. Мысалы, белгілі бір тарихи кезеңге қатысты бірнеше құжат ұсынылса, оқушылар олардан негізгі мәселелерді, ортақ ұғымдарды, қарама-қайшы пікірлерді немесе қайталанатын идеяларды анықтауы керек. Жасанды интеллект мәтінді тақырыптық белгілер бойынша топтастыруға немесе салыстыруға арналған өлшемдердің үлгісін ұсына алады. Алайда бұл жерде негізгі талдау жұмысын оқушының өзі орындағаны маңызды. Егер барлық қорытындыны жасанды интеллект жасап берсе, білім алушының зерттеушілік белсенділігі төмендейді. Сондықтан технология жауап беретін құрал емес, оқушыны ойлануға жетелейтін интеллектуалдық көмекші ретінде қолданылуы тиіс.

Мысалы, Қазақстан тарихындағы белгілі бір тарихи оқиғаға қатысты екі түрлі дерек берілген жағдайда мұғалім жасанды интеллект көмегімен оқушыларға «екі деректегі ортақ ақпаратты анықта», «айырмашылықтарды тап», «авторлардың көзқарасына әсер етуі мүмкін факторларды көрсет», «қай дерек қандай мәселені зерттеуге пайдалы?» тәрізді сұрақтардың бірнеше нұсқасын әзірлей алады. Оқушылар сұрақтарға бастапқы деректерді пайдаланып жауап береді. Кейін жасанды интеллект ұсынған ықтимал түсіндірмемен өз қорытындыларын салыстырады. Осы кезде «ЖИ жауабы дерекке толық сәйкес келе ме?», «Қандай дәлел жеткіліксіз?», «Қандай тұжырым тек болжам ретінде берілген?» деген қосымша тапсырмалар орындалуы мүмкін. Мұндай тәсіл оқушыны технологияның жауабын сын тұрғысынан бағалауға үйретеді.

Тарихи деректерді талдаудың маңызды құрамдас бөлігі – контексті анықтау. Кез келген тарихи құжат белгілі бір саяси, әлеуметтік, экономикалық және мәдени ортада пайда болады. Деректің мазмұнын сол ортадан бөліп қарастыру қате қорытындыға әкелуі мүмкін. Жасанды интеллект оқушыға белгілі бір кезеңнің тарихи контекстін анықтауға қажетті сұрақтар жүйесін құруда көмек бере алады. Мәселен, құжаттың жасалған уақытындағы саяси жағдай, қоғамдағы әлеуметтік қатынастар, экономикалық өзгерістер немесе халықаралық ахуал туралы қандай қосымша ақпарат қажет екенін ұсына алады. Бірақ контекст туралы ақпарат сенімді оқу әдебиетімен, энциклопедиялық басылымдармен немесе ғылыми еңбектермен тексерілгені дұрыс.

Жасанды интеллект тарихи деректерді салыстырмалы талдауды ұйымдастыруда да тиімді. Бір тарихи құбылыс әртүрлі әлеуметтік топтардың немесе әр кезең зерттеушілерінің көзқарасы бойынша түрліше түсіндірілуі мүмкін. Мысалы, реформаның нәтижесі туралы ресми құжаттағы тұжырым мен сол кезеңдегі қарапайым адамның естелігі бірдей болмауы ықтимал. Осындай деректерді қатар қарастыру оқушыға тарихтың бір ғана мәтіннен тұрмайтынын түсіндіреді. Жасанды интеллект салыстыру критерийлерін – автор, уақыт, мақсат, аудитория, негізгі идея, дәлел, көзқарас, шектеулілік сияқты өлшемдерді ұсынуға көмектесе алады. Ал осы өлшемдер бойынша нақты дәлелдерді деректен тауып, қорытынды жасау оқушының міндеті болып қалады.

Тарих сабағында себеп пен салдарды анықтау да күрделі интеллектуалдық әрекет болып саналады. Оқушылар кейде тарихи оқиғаның бір ғана себебін немесе нәтижесін атаумен шектеледі. Ал шынайы тарихи үдерістер саяси, экономикалық, әлеуметтік, мәдени және тұлғалық факторлардың өзара ықпалы арқылы қалыптасады. Жасанды интеллект себептерді санаттарға бөлуге арналған үлгі, себеп-салдарлық байланыстарды көрсететін сұрақтар немесе талдау алгоритмін ұсына алады. Мысалы, оқушы алдымен деректерден ықтимал себептерді анықтайды, кейін оларды ұзақ мерзімді және қысқа мерзімді факторларға жіктейді, маңыздылығына қарай бағалайды және қай себептің шешуші болғаны туралы дәлелді пікір білдіреді. ЖИ осы пікірге қарсы балама аргумент ұсыну үшін пайдаланылса, оқушы өз дәлелін қайта қарауға және нығайтуға мүмкіндік алады.

Жасанды интеллект құралдарының тағы бір пайдалы мүмкіндігі – тарихи мәтіндегі негізгі ұғымдар мен байланыстарды анықтауға көмектесу. Күрделі тарихи құжатта оқушыға таныс емес терминдер, мекеме атаулары, географиялық атаулар және тарихи тұлғалар кездесуі мүмкін. Мұндай ақпаратты алдын ала түсіндіру деректі қабылдауды жеңілдетеді. Мұғалім жасанды интеллект көмегімен мәтіндегі негізгі терминдердің тізімін жасап, оларға оқушы деңгейіне сәйкес қысқа түсіндірме дайындай алады. Бірақ терминнің тарихи кезеңдегі нақты мағынасы мен қазіргі қолданысы бірдей болмауы мүмкін екенін ескерген жөн. Сондықтан ұғымдарды түсіндіруде тарихи контекст міндетті түрде сақталуы керек.

Тарихи карталар мен статистикалық деректерді талдауда да жасанды интеллект мүмкіндіктерін пайдалануға болады. Тарих тек мәтіндік ақпараттан тұрмайды. Халық саны, өндіріс көрсеткіштері, көші-қон динамикасы, аумақтық өзгерістер, сауда бағыттары секілді мәліметтер тарихи үдерістерді сандық тұрғыдан түсінуге мүмкіндік береді. Мұғалім кестелік мәлімет негізінде салыстыру сұрақтарын, өзгеріс динамикасын анықтайтын тапсырмаларды немесе мәлімет пен тарихи оқиға арасындағы байланысты түсіндіруге бағытталған проблемалық сұрақтарды ЖИ көмегімен әзірлей алады. Мысалы, белгілі бір кезеңдегі халық санының өзгерісі туралы кестені талдаған оқушы өзгерістің ең жоғары және төмен кезеңдерін анықтап қана қоймай, оның ықтимал тарихи себептерін басқа деректер арқылы түсіндіреді.

Визуалды тарихи материалдарды зерттеуде де жаңа мүмкіндіктер бар. Фотосурет, карикатура, үгіт плакаты, кескіндеме немесе тарихи карта оқушының визуалды сауаттылығын дамытуға жағдай жасайды.

Мұндай материалдарды талдауда «Не көріп тұрмын?», «Материал қашан жасалған?», «Автор қандай идеяны жеткізгісі келген?», «Қандай символдар қолданылған?», «Бұл материал сол кезең туралы қандай ақпарат береді және нені көрсете алмайды?» деген сұрақтар маңызды. Жасанды интеллект мұғалімге осындай сұрақтардың деңгейленген жүйесін әзірлеуге көмектеседі. Дегенмен тарихи суреттің мазмұнын ЖИ арқылы автоматты түсіндіру кезінде қате идентификация болуы мүмкін. Сондықтан суретке қатысты негізгі мәліметтер музей, архив немесе ғылыми каталог секілді сенімді дереккөздер арқылы нақтылануы қажет.

Тарих пәнінде жасанды интеллектіні қолданудың ерекше маңызы – оқушының сұрақ қою мәдениетін қалыптастыру мүмкіндігі. Зерттеу дайын жауаптан емес, дұрыс қойылған сұрақтан басталады. Оқушылар кейде тарихи тақырып бойынша тым жалпы сұрақ қояды. Мысалы, «Бұл оқиға неге болды?» деген сұрақтың орнына «Оқиғаның туындауына экономикалық және саяси факторлардың қайсысы көбірек әсер етті және оны қандай деректер дәлелдейді?» деген зерттеушілік сұрақ нақты талдауға мүмкіндік береді. Жасанды интеллект бастапқы сұрақты нақтылауға, бірнеше балама зерттеу сұрағын ұсынуға және олардың қайсысы дерек арқылы тексеруге келетінін талқылауға пайдаланылуы мүмкін.

Бұл жағдайда оқушы жасанды интеллектімен қарапайым «сұрақ – дайын жауап» үлгісінде емес, диалогтік зерттеу форматында жұмыс істейді. Ол ЖИ ұсынған жауапқа қосымша дәлел сұрайды, оның тұжырымындағы әлсіз жерлерді анықтайды, қарсы көзқарас ұсынуды талап етеді, кейін алынған ақпаратты бастапқы тарихи дерекпен салыстырады. Осындай жұмыс барысында білім алушы технологияның мүмкіндігін пайдаланумен қатар, оның шектеулерін де түсіне бастайды. Бұл цифрлық дәуірдегі тарихи сауаттылықтың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады.

Жасанды интеллектінің тарихи білім берудегі тиімділігі оның оқушыға дайын мәтін жазып беру қабілетімен өлшенбеуі тиіс. Керісінше, оның құндылығы оқушының тарихи материалмен тереңірек жұмыс істеуіне, сұрақ қоюына, салыстыруына, дәлел іздеуіне және өзінің тұжырымын қайта қарауына жағдай жасауымен анықталады. Сондықтан мұғалім ЖИ қолданылатын тапсырманы құрастырғанда «оқушы қандай интеллектуалдық әрекет орындайды?» деген сұрақты бірінші орынға қойғаны жөн. Егер технология оқушының орнына бүкіл талдауды орындаса, оның педагогикалық тиімділігі төмендейді. Ал егер ол зерттеуді ұйымдастырып, қосымша сұрақ тудырып, түрлі нұсқаларды салыстыруға мүмкіндік берсе, ЖИ тарихи білім берудің сапасын арттыратын құралға айналады.

Жасанды интеллект құралдарын тарихи деректермен жұмыс барысында тиімді қолданудың маңызды бағыттарының бірі – оқушылардың сыни ойлау дағдыларын қалыптастыру. Тарихи білім дайын ақпаратты қабылдаумен шектелмеуі керек. Білім алушы кез келген мәліметке сұрақ қоя білуі, оның қайдан алынғанын анықтауы, авторлық позицияны ажыратуы, ақпараттың сенімділігі мен шектеулерін бағалауы қажет. Бұл талап жасанды интеллект ұсынатын жауаптарға да қатысты. ЖИ жүйелері ақпаратты жылдам өңдеп, мазмұнды мәтін құрастырғанымен, олардың жауаптарында нақты емес мәліметтер, тарихи оқиғаларды шамадан тыс қарапайым түсіндіру, контекстік сәйкессіздік немесе шынайы дереккөзге негізделмеген тұжырымдар кездесуі ықтимал. Сондықтан тарих сабағында жасанды интеллектіні пайдалану оқушыларды ақпаратты тексеру мәдениетіне үйретумен қатар жүргізілуі тиіс.

Осы мақсатта мұғалім сабақта «Жасанды интеллект жауабын тексер» форматындағы тапсырмаларды қолдана алады. Мысалы, белгілі бір тарихи оқиға туралы жасанды интеллект құрастырған қысқаша мәтін оқушыларға ұсынылады. Олардың міндеті мәтіндегі негізгі тұжырымдарды бөліп алып, әр тұжырымды оқулық, тарихи құжат, энциклопедия немесе мұғалім ұсынған сенімді материалдармен салыстыру болып табылады. Оқушылар қай ақпараттың расталғанын, қай тұжырымға қосымша дәлел қажет екенін және қандай мәліметтің күмән туғызатынын анықтайды. Мұндай жұмыс барысында ЖИ-дің жауабы зерттеу нысанына айналады. Нәтижесінде оқушы технологияны дайын білім көзі ретінде емес, тексеруді қажет ететін ақпараттық құрал ретінде қабылдайды.

Тарихи деректің сенімділігін бағалауда оның авторын, жасалған уақытын, мақсатын және аудиториясын анықтау ерекше маңызды. Бір тарихи оқиға туралы әртүрлі деректер бір-біріне қайшы келуі мүмкін. Бұл олардың біреуі міндетті түрде жалған дегенді білдірмейді. Керісінше, әр дерек белгілі бір әлеуметтік топтың, саяси күштің немесе жеке адамның көзқарасын көрсетуі мүмкін. Жасанды интеллект оқушыларға осы айырмашылықтарды анықтауға арналған сұрақтар құрастыруға көмектеседі. Мысалы, «Автордың әлеуметтік жағдайы оның пікіріне қалай әсер етуі мүмкін?», «Құжат қандай аудиторияға арналған?», «Автор қандай ақпаратты ерекше көрсеткен?», «Қандай мәселелер туралы айтылмаған?» деген сұрақтар тарихи деректің табиғатын терең түсінуге мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект көмегімен бір тарихи мәселе бойынша қарама-қайшы позицияларды модельдеу де тиімді әдіс бола алады. Мұғалім оқушыларға белгілі бір тарихи шешім немесе реформа туралы бірнеше бастапқы дерек ұсынып, ЖИ-ден осы деректерге сүйене отырып әртүрлі көзқарастардың ықтимал аргументтерін жүйелеуді сұрата алады. Оқушылар ұсынылған аргументтерді бастапқы құжаттармен салыстырып, олардың қаншалықты негізді екенін анықтайды. Кейін әр топ өз позициясын дәлелдеп, қарсы топтың аргументіне жауап береді. Бұл тәсіл пікірталас мәдениетін, тарихи эмпатияны және дәлелді сөйлеу дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді.

Тарихи эмпатияны қалыптастыру барысында жасанды интеллектіні ерекше сақтықпен қолдану қажет. Тарихи тұлғаның атынан автоматты түрде мәтін жаздыру қызықты тапсырма болып көрінгенімен, мұндай мәтін нақты тарихи дерек болып саналмайды. Ол тек қолда бар ақпарат негізінде жасалған модельдік реконструкция ретінде қарастырылуы тиіс. Мысалы, оқушы белгілі бір дәуірдегі адамның көзқарасын түсіну мақсатында

тарихи құжаттарды зерттеп, кейін сол материалдарға сүйене отырып шартты күнделік немесе сұхбат нұсқасын құрастыра алады. Жасанды интеллект мәтін құрылымын жетілдіруге көмектесуі мүмкін, бірақ оқушы әрбір маңызды тұжырымның қандай дерекке негізделгенін көрсетуі керек. Осы талап шығармашылық тапсырманы тарихи дәлелмен байланыстырады.

Тарих сабағында ЖИ құралдарын қолдану оқытуды саралауға да мүмкіндік береді. Бір сыныптағы оқушылардың мәтінді оқу жылдамдығы, тарихи терминдерді түсіну деңгейі, талдау дағдысы әртүрлі болуы мүмкін. Мұғалім бір тарихи деректің мазмұнын өзгертпей, тапсырманың күрделілік деңгейін бейімдей алады. Қолдауды көбірек қажет ететін оқушылар үшін негізгі ұғымдардың түсіндірмесі, бағыттаушы сұрақтар немесе талдау алгоритмі ұсынылады. Орта деңгейдегі оқушылар деректің негізгі идеясын, авторлық позициясын және дәлелдерін өздігінен анықтайды. Жоғары деңгейдегі оқушылар бірнеше деректі салыстырып, олардың сенімділігі мен тарихи маңызын бағалайды. Жасанды интеллект мұғалімге осындай тапсырмалардың бастапқы нұсқаларын жылдам әзірлеуге көмектесе алады.

Мысалы, бір тарихи құжатқа бірінші деңгейде «Құжат қашан жазылған? Автор кім? Құжатта қандай оқиға туралы айтылған?» деген сұрақтар ұсынылуы мүмкін. Екінші деңгейде «Автордың негізгі көзқарасын анықтаңыз және оны мәтіннен екі дәлелмен көрсетіңіз» деген тапсырма беріледі. Үшінші деңгейде «Осы деректің белгілі бір тарихи мәселені зерттеудегі құндылығы мен шектеулігін бағалаңыз» деген күрделі тапсырма ұсынылады. Мұндай саралау оқушының біртіндеп сипаттаудан талдауға, талдаудан бағалауға көшуіне жағдай жасайды.

Жасанды интеллект қалыптастырушы бағалау барысында да пайдалы құрал бола алады. Тарихи деректерді талдауға арналған тапсырмаларда тек дұрыс немесе бұрыс жауапты анықтау жеткіліксіз. Оқушының дәлелді қалай таңдағаны, деректі қаншалықты дұрыс пайдаланғаны, себеп-салдарлық байланысты түсіндіруі және қорытындысының негізділігі бағалануы қажет. Мұғалім ЖИ көмегімен бағалау критерийлері мен дескрипторлардың бастапқы үлгісін дайындап, кейін оны нақты оқу мақсатына сәйкестендіре алады. Мысалы, «деректің шығу тегін анықтайды», «авторлық позицияны түсіндіреді», «кемінде екі дәлел келтіреді», «екі дерек арасындағы ұқсастық пен айырмашылықты анықтайды», «деректің шектеулігін бағалайды» сияқты өлшемдер қолданылуы мүмкін.

Оқушының өз жұмысын бағалауына да ЖИ көмектесе алады. Мәселен, оқушы тарихи дерек негізінде жазған қысқа аналитикалық жауабын ЖИ-ге ұсынып, «Менің қорытындымда қандай тұжырым дәлелсіз қалған?», «Қай жерде бастапқы дерекке көбірек сүйенуім керек?», «Қарсы аргумент қандай болуы мүмкін?» деген сұрақтар қоя алады. Бұл жерде ЖИ жұмыстың дайын түзетілген нұсқасын беруге емес, оқушының өзіндік редакциялауына бағытталуы тиіс. Оқушы ұсынылған кері байланысты талдап, оның орынды бөлігін ғана қабылдап, соңғы мәтінді өзі жетілдіреді. Осылайша бағалау оқытудың жалғасына айналады.

Жасанды интеллектінің маңызды педагогикалық артықшылықтарының бірі – кері байланысты жедел ұсыну мүмкіндігі. Дәстүрлі жағдайда мұғалім әр оқушының көлемді тарихи талдауын бірден тексеріп, жеке ұсыныс беруге уақыт таппауы мүмкін. ЖИ бастапқы кері байланыс құралы ретінде оқушының аргументіндегі қайшылықтарды, құрылымдағы әлсіздіктерді немесе қосымша дәлел қажет тұстарды көрсетуге көмектеседі. Дегенмен қорытынды педагогикалық бағалау мұғалімнің құзыретінде қалуы керек. Себебі оқушы жұмысының мазмұнын, оқу мақсатын, жас ерекшелігін және сыныптағы оқу жағдайын толық ескеретін тұлға – мұғалім.

Тарихи зерттеу жұмыстарында жасанды интеллект тақырыпты нақтылау кезеңінен бастап қолданылуы мүмкін. Оқушыға «Қазақстандағы индустрияландыру» сияқты ауқымды тақырып берілсе, зерттеу тым жалпы болып кетуі ықтимал. ЖИ көмегімен тақырыпты белгілі бір уақыт, аймақ, әлеуметтік топ немесе мәселе шеңберінде нақтылауға болады. Мысалы, оқушы бірнеше зерттеу сұрағын салыстырып, қай сұраққа қолжетімді деректер арқылы жауап беруге болатынын бағалайды. Бұдан кейін зерттеу жоспарын өзі құрып, қажетті деректерді іздейді. Мұнда ЖИ зерттеу логикасын қалыптастыруға көмектескенімен, нақты тарихи деректерді табу және олардың сенімділігін бағалау міндетін алмастырмауы тиіс.

Оқушылардың деректерді жүйелеу дағдысын дамытуда жасанды интеллект көмегімен санаттау тапсырмаларын ұйымдастыруға болады. Белгілі бір тарихи үдеріске қатысты бірнеше мәлімет ұсынылып, оларды саяси, экономикалық, әлеуметтік және мәдени факторларға жіктеу тапсырмасы беріледі. Оқушы алдымен жіктеуді өзі орындайды, кейін ЖИ ұсынған нұсқамен салыстырады. Егер айырмашылық болса, қай жіктеудің қисынды екенін дәлелдеуі қажет. Бұл тәсілде жасанды интеллект бақылаушы жауап емес, пікірталасқа қатысатын балама нұсқа қызметін атқарады.

Тарихи хронологиямен жұмыс барысында да ЖИ тиімді пайдаланылуы мүмкін. Оқиғалардың ретін есте сақтау тарихи білімнің бір бөлігі болғанымен, олардың өзара байланысын түсіну әлдеқайда маңызды. Мұғалім бірнеше тарихи оқиғаның тізімін беріп, оқушылардан оларды хронологиялық тәртіппен орналастыруды, кейін әр оқиғаның келесі оқиғаға ықпалын түсіндіруді талап ете алады. ЖИ оқушының құрған байланысына балама түсіндірме ұсынып, салыстыру мүмкіндігін береді. Осылайша хронологиялық білім механикалық есте сақтаудан тарихи үдерісті түсінуге бағытталады.

Жасанды интеллектпен жұмыс оқушылардың ақпараттық сауаттылығын дамыту мәселесімен тікелей байланысты. Интернет кеңістігінде тарихи тақырыптарға арналған материалдардың саны өте көп, бірақ олардың сапасы бірдей емес. Әлеуметтік желілердегі қысқа бейнематериалдар, блогтар, форумдар немесе белгісіз сайттар тарихи оқиғаларды бұрмалап көрсетуі мүмкін. Жасанды интеллект те интернеттегі және өзге деректердегі ақпарат үлгілеріне сүйенетіндіктен, оның жауабын автоматты түрде сенімді ғылыми дерек деп

қабылдау дұрыс емес. Сондықтан оқушыға авторы, жарияланған орны, ғылыми редакциясы, дереккөздері және жариялану мақсаты анық материалдарға басымдық беруді үйрету қажет.

Мұғалім «Ақпаратты үш қадаммен тексер» тәрізді қарапайым алгоритмді тұрақты қолдана алады. Бірінші қадамда оқушы ЖИ ұсынған негізгі тарихи тұжырымды анықтайды. Екінші қадамда оны кемінде екі сенімді дереккөзбен салыстырады. Үшінші қадамда ақпараттың расталған, жартылай расталған немесе дәлелденбеген екенін негіздейді. Мұндай алгоритм уақыт өте келе оқушының тұрақты зерттеушілік әдетіне айналуы мүмкін. Әсіресе нақты дата, статистикалық көрсеткіш, тарихи тұлғаның сөзі немесе құжаттың атауы берілген жағдайда тексеру міндетті болуы керек.

ЖИ қолдануда академиялық адалдық мәселесі де назардан тыс қалмауы тиіс. Егер оқушы жасанды интеллект жасаған мәтінді толықтай өз жұмысы ретінде тапсырса, зерттеу әрекетінің мәні жоғалады. Сондықтан мұғалім тапсырмада ЖИ-ді қандай мақсатта қолдануға болатынын алдын ала нақты белгілегені дұрыс. Мысалы, зерттеу сұрағын нақтылау, түсініксіз терминдерді анықтау, қарсы аргумент алу, мәтін құрылымын тексеру немесе өз жауабына кері байланыс алу рұқсат етілуі мүмкін. Ал дайын эссе немесе толық зерттеу жұмысын генерациялап, оны өзгеріссіз тапсыру академиялық адалдық қағидаларына сәйкес келмейді.

Оқушының ЖИ-мен қалай жұмыс істегенін ашық көрсету тәжірибесі де тиімді. Зерттеу тапсырмасының соңында «Жасанды интеллектіні қандай мақсатта қолдандым?», «Қандай ұсынысын қабылдамадым және неге?», «Қандай ақпаратты басқа дереккөз арқылы тексердім?», «ЖИ менің зерттеуіме қалай көмектесті?» деген қысқа рефлексия жаздыруға болады. Мұндай тәсіл оқушының технологияны саналы қолдануына ықпал етеді және мұғалімге оның зерттеу үдерісін бағалауға мүмкіндік береді.

Тарихи деректерді талдауда жасанды интеллектіні қолдану барысында дербес мәліметтер мен цифрлық қауіпсіздік мәселелері де ескерілуі керек. Оқушылар ашық цифрлық платформаларға жеке мәліметтерін, құпия ақпаратты немесе жариялауға рұқсат етілмеген материалдарды енгізбеуі тиіс. Мұғалім қолданылатын платформаның жас ерекшелігіне қойылатын талаптарын, деректерді өңдеу ерекшеліктерін және мектептің цифрлық қауіпсіздік ережелерін ескеруі қажет. ЖИ сауаттылығы тек тиімді сұраныс құрастырудан тұрмайды; оған қауіпсіздік, жауапкершілік және этикалық нормаларды сақтау да кіреді.

Тарих мұғалімінің кәсіби рөлі жасанды интеллект кеңінен қолданылған жағдайда төмендемейді, керісінше жаңа мазмұнмен толығады. Мұғалім енді ақпаратты жеткізуші ғана емес, тарихи деректерді іріктейтін, зерттеу сұрақтарын құрастыратын, оқушының дерекпен жұмысын ұйымдастыратын, ЖИ ұсынған ақпараттың сапасын тексеретін және цифрлық этика нормаларын қалыптастыратын жетекшіге айналады. Технология материал дайындау уақытын қысқартуы мүмкін, бірақ қандай материалдың педагогикалық тұрғыдан құнды екенін анықтайтын кәсіби шешімді алмастыра алмайды.

Сондықтан жасанды интеллектіні тарих сабағына енгізудің басты қағидасы «технологияны қолдану үшін қолдану» емес, нақты оқу мақсатына қызмет ету болуы керек. Егер ЖИ оқушының деректі тереңірек зерттеуіне, бірнеше көзқарасты салыстыруына, дәлелдерін жетілдіруіне, ақпаратты тексеруіне немесе зерттеу сұрағын нақтылауына көмектессе, оның қолданылуы педагогикалық тұрғыдан негізді болады. Ал егер оқушының ойлау әрекетін толығымен алмастырып, дайын жауап алуға ғана бағытталса, мұндай қолдану тарихи білім сапасын арттырмайды. Тиімділік қолданылған технологияның күрделілігімен емес, оқушының қандай танымдық әрекет орындағанымен өлшенуі қажет.

Жасанды интеллектіні тарихи деректерді талдау үдерісіне жүйелі енгізу үшін мұғалім сабақ құрылымын алдын ала ойластыруы қажет. Ең тиімді модельдердің бірі – «дерекпен танысу – дербес талдау – ЖИ көмегін пайдалану – ақпаратты тексеру – салыстыру – қорытынды жасау – рефлексия» логикасына негізделген жұмыс. Алдымен оқушы тарихи дерекпен өздігінен танысып, оның мазмұны бойынша бастапқы пікір қалыптастырады. Бұдан кейін ғана жасанды интеллект құралдары қосымша сұрақ, балама түсіндіру немесе кері байланыс алу мақсатында пайдаланылады. Осы тәртіп сақталған жағдайда технология оқушының бастапқы ойлау әрекетін алмастырмайды, керісінше оны тереңдететін құрал қызметін атқарады.

Мысалы, Қазақстан тарихындағы белгілі бір қоғамдық-саяси оқиғаға қатысты екі немесе үш дерек ұсынылсын. Бірінші кезеңде оқушылар әр деректің авторын, уақытын, негізгі идеясын және мақсатын анықтайды. Екінші кезеңде деректердегі ұқсастықтар мен айырмашылықтарды белгілейді. Үшінші кезеңде жасанды интеллектіден осы материалдарды талдауға арналған қосымша үш сұрақ ұсынуды сұрайды. Төртінші кезеңде ЖИ берген сұрақтардың қайсысы тарихи тұрғыдан маңызды екенін өздері бағалайды. Бесінші кезеңде оқушылар «Қай дерек зерттеліп отырған мәселені түсіндіру үшін неғұрлым пайдалы және неге?» деген қорытынды сұраққа жауап береді. Бұл жұмыс барысында ЖИ тапсырманың орталығы емес, зерттеуді тереңдететін қосымша құралға айналады.

Осындай сабақта мұғалім оқушылардың жасанды интеллектіні пайдалану нәтижесін ғана емес, жұмыс үдерісін де бағалауы маңызды. Оқушы ЖИ ұсынған ақпаратты қаншалықты сын тұрғысынан қабылдады, оны тарихи дерекпен салыстырды ма, күмәнді тұстарды байқады ма, өзінің бастапқы пікірін өзгерте алды ма деген көрсеткіштер ескерілуі керек. Мұндай бағалау технологияны саналы қолдану мәдениетін қалыптастырады.

Тарихи деректерді талдауда қолданылатын тапсырмалардың тағы бір тиімді түрі – «адам және жасанды интеллект қорытындысын салыстыру». Оқушы алдымен тарихи құжат бойынша өз қорытындысын жазады. Кейін дәл сол құжаттың мазмұны туралы ЖИ-ден талдау сұрайды. Екі жауап салыстырылып, ортақ және ерекшеленетін тұстар анықталады. Оқушы қай тұжырымның дерекпен жақсы дәлелденгенін бағалайды. Егер ЖИ жауабында бастапқы құжатта кездеспейтін мәлімет болса, оның қайдан шыққанын анықтау міндеті

қойылады. Бұл тәсіл білім алушыға жасанды интеллектінің сенімді әрі тілдік жағынан жақсы құрылған жауап беруі оның барлық тұжырымы дұрыс дегенді білдірмейтінін тәжірибе арқылы көрсетеді.

«ЖИ қатесін тап» тапсырмасы да тарих сабақтары үшін тиімді. Мұғалім белгілі бір тарихи тақырып бойынша әдейі тексеруді қажет ететін бірнеше тұжырымы бар ЖИ мәтінін ұсына алады. Оқушылар оқулық, құжаттар және басқа сенімді материалдар арқылы әр мәліметті тексереді. Қате анықталған жағдайда дұрыс нұсқасын ғана жазып қоймай, оның қандай дерекке сүйеніп түзетілгенін көрсетеді. Мұндай тапсырма тарихи білімді қайталаумен қатар фактчекинг дағдысын қалыптастырады.

Жасанды интеллектіні тарихи тұлғаларды зерттеу кезінде де мақсатты қолдануға болады. Дәстүрлі тапсырмаларда оқушы көбіне тұлғаның өмірбаянын айтып берумен шектеледі. Зерттеушілік тәсілде оның белгілі бір тарихи жағдайда қабылдаған шешімдері, сол шешімдерге әсер еткен факторлар және замандастарының бағасы қарастырылады. Оқушы бірнеше деректі зерттегеннен кейін ЖИ-ден тарихи тұлғаның әрекетіне қатысты екі қарама-қайшы бағалау жасауды сұрай алады. Кейін әр бағалаудағы аргументтердің тарихи деректерге сәйкестігін тексереді. Нәтижесінде тұлғаны біржақты бағалаудан гөрі күрделі тарихи контексте түсінуге мүмкіндік туады.

ЖИ құралдарын өлкетану материалдарымен жұмысқа енгізудің де мүмкіндігі мол. Жергілікті тарихқа қатысты ескі фотосуреттер, газет материалдары, естеліктер, статистикалық мәліметтер және архив құжаттары оқушы үшін ерекше қызығушылық тудырады. Мұндай материалдардың мәтіні күрделі немесе көлемді болған жағдайда жасанды интеллект оларды тақырыптық тұрғыдан жүйелеуге, негізгі ұғымдарды анықтауға және зерттеу сұрақтарын дайындауға көмектесе алады. Мысалы, оқушылар өз өңірінің белгілі бір кезеңдегі әлеуметтік немесе экономикалық өзгерістерін зерттеп, бірнеше деректі салыстырады. ЖИ-ден алынған болжамдарды жергілікті деректер арқылы растау немесе теріске шығару оқушыны нақты зерттеу әрекетіне тартады.

Бұл тәсілдің тәрбиелік маңызы да жоғары. Жергілікті тарихты зерттеу оқушыға өзінің туған өлкесінің тарихын жалпыұлттық тарихи үдерістермен байланыстыруға мүмкіндік береді. Ал жасанды интеллект осындай байланысты анықтауға арналған қосымша сұрақтар ұсынуы мүмкін. Дегенмен өлкетану материалдарында жеке адамдар туралы ақпарат кездесетіндіктен, дербес мәліметтерді қорғау, рұқсатсыз материалдарды цифрлық жүйелерге жүктемеу және этикалық талаптарды сақтау мәселелері міндетті түрде түсіндірілуі керек.

Жасанды интеллектіні тарих сабағында қолданудың нәтижелілігі оқушылардың жас ерекшелігіне де байланысты. Төменгі сыныптарда ЖИ көмегімен тарихи мәтінге сұрақтар құрастыру, негізгі ұғымдарды түсіндіру және қарапайым салыстыру тапсырмаларын ұйымдастыруға болады. Жоғары сыныптарда деректің сенімділігін бағалау, бірнеше көзқарасты салыстыру, тарихнамалық пікірлерді қарастыру, дәлелді эссе жоспарын құру және зерттеу жобаларын жүргізу сияқты күрделі әрекеттерге көшуге мүмкіндік бар. Сондықтан технологияны пайдалану деңгейі оқу мақсаты мен оқушының танымдық мүмкіндігіне сәйкес болуы тиіс.

Тарих сабағында ЖИ қолданудың тиімділігін бағалау үшін бірнеше көрсеткішті бақылауға болады. Біріншіден, оқушылардың тарихи дерекке қоятын сұрақтарының сапасы өзгере ме? Екіншіден, олар деректер арасындағы қайшылықтарды анықтай ала ма? Үшіншіден, қорытынды жасағанда нақты дәлелдерді пайдалана ма? Төртіншіден, жасанды интеллект ұсынған ақпаратты тексеру әдеті қалыптаса ма? Бесіншіден, өз пікірін балама көзқараспен салыстырып, қажет жағдайда қайта қарастыра ала ма? Егер осы дағдыларда оң өзгеріс байқалса, ЖИ қолданудың педагогикалық тиімділігі туралы айтуға негіз бар.

Осыған байланысты мұғалім шағын педагогикалық бақылау жүргізе алады. Мысалы, оқу кезеңінің басында оқушыларға тарихи деректі талдауға арналған тапсырма беріліп, олардың бастапқы нәтижелері белгіленеді. Кейін бірнеше сабақ бойы ЖИ көмегімен дереккөзді салыстыру, фактіні тексеру, сұрақ құрастыру және аргументті жетілдіру жұмыстары жүргізіледі. Белгілі бір уақыттан кейін ұқсас деңгейдегі жаңа тапсырма орындалып, нәтижелер салыстырылады. Бағалау барысында деректің авторын анықтау, контексті түсіндіру, дәлел пайдалану, көзқарастарды салыстыру және қорытындының негізділігі сияқты көрсеткіштер есепке алынады. Мұндай тәжірибе мұғалімге технологияның нақты оқу нәтижесіне ықпалын анықтауға көмектеседі.

Сонымен қатар жасанды интеллектіні қолданудың барлық жағдайда бірдей тиімді болмайтынын түсіну қажет. Кейбір тапсырмаларда оқушыға қағаз түріндегі бастапқы деректі өздігінен оқу, белгілеу және талқылау пайдалырақ болуы мүмкін. Кейде сыныптағы пікірталас немесе мұғалімнің бағыттаушы сұрағы цифрлық құралдан әлдеқайда нәтижелі болады. Сондықтан дәстүрлі әдістер мен жаңа технологияларды бір-біріне қарсы қою дұрыс емес. Негізгі міндет – әр оқу мақсаты үшін тиімді әдісті таңдау. Жасанды интеллект тарихи білім берудің барлық мәселесін шешетін әмбебап құрал емес, мұғалімнің әдістемелік жүйесін толықтыратын мүмкіндік.

ЖИ құралдарын пайдалануда тарихи деректердің тілдік ерекшеліктері де ескерілуі қажет. Ескі жазба мәтіндер, тарихи терминдер, архаизмдер, аударма құжаттар немесе белгілі бір кезеңге тән ұғымдар автоматты жүйелер тарапынан қате түсіндірілуі ықтимал. Әсіресе қазақ тарихына қатысты атаулардың әр кезеңдегі жазылуы, транслитерациясы мен аударма нұсқалары әртүрлі болуы мүмкін. Мұндай жағдайда оқушы мен мұғалім ЖИ жауабын ғылыми басылымдармен және түпнұсқа деректермен салыстыруы керек. Бұл талап ұлттық тарих материалдарымен жұмыс кезінде ерекше маңызды.

Тарихи құжаттың мазмұнын қазіргі түсініктер арқылы бағалауда да сақтық қажет. Әр тарихи кезеңнің өзіндік саяси тілі, құндылықтар жүйесі және әлеуметтік нормалары болған. ЖИ кей жағдайда тарихи құбылысты қазіргі ұғымдармен түсіндіріп, анахронизмге жол беруі мүмкін. Сондықтан мұғалім оқушыға

тарихи контекст қағидасын тұрақты еске салып, «Бұл ұғым сол кезеңде қандай мағына берген?», «Қазіргі түсінік пен тарихи мағына арасында айырмашылық бар ма?» деген сұрақтарды қолданғаны жөн.

Жасанды интеллектіні тиімді пайдалану мұғалімнің цифрлық және әдістемелік құзыреттілігін жетілдіруді талап етеді. Мұғалім ЖИ жүйесіне нақты сұраныс құрастыра білуімен қатар, алынған нәтижені кәсіби тұрғыдан бағалай алуы керек. Мысалы, «осы мәтінге сұрақ жаса» деген жалпы сұраныстың орнына «9-сынып оқушыларына арналған, тарихи деректің авторын, мақсатын, контекстін және шектеулігін анықтауға бағытталған төрт зерттеушілік сұрақ ұсын» деген нақты тапсырма сапалырақ нәтиже береді. Бірақ жақсы құрастырылған сұраныстың өзі жауаптың тарихи дұрыстығына кепілдік бермейді. Сондықтан мұғалімнің пәндік білімі шешуші рөл атқарады.

ЖИ қолданылатын сабақтарда оқушыларға сұраныс құрастыру мәдениетін де үйрету маңызды. Нақты мақсат, контекст және күтілетін нәтиже көрсетілген сұраныс оқушыны өзінің не іздеп отырғанын түсінуге үйретеді. Мысалы, «Абылай хан туралы айтып бер» деген жалпы сұраныстан гөрі «Ұсынылған екі тарихи дерекке сүйене отырып, Абылай ханның сыртқы саясатына қатысты авторлық көзқарастарды салыстыруға көмектесетін бес сұрақ құрастыр» деген тапсырма зерттеушілік сипатқа ие. Мұнда ЖИ ақпаратты жай өндіруші емес, дерекпен жұмыс жасауға көмектесетін құрал ретінде пайдаланылады.

Тарихи деректермен жұмыс барысында жасанды интеллектіні жауапты қолданудың бірнеше тұрақты қағидасын оқушы санасына қалыптастыру қажет: алдымен өзің ойлану, бастапқы деректі оқу, ЖИ жауабын тексеру, нақты фактілерді сенімді дереккөзбен растау, авторлық құқық пен академиялық адалдықты сақтау, жеке ақпаратты енгізбеу және соңғы қорытындыны өз сөзіңмен негіздеу. Осы қағидалар технологияны пайдаланудың шектеуі емес, керісінше оның білімдік әлеуетін толық ашудың шарты болып табылады.

Жасанды интеллект құралдары тарих сабағында мұғалімнің уақытын үнемдеуге де ықпал етеді. Бір тарихи құжат негізінде бірнеше күрделілік деңгейіндегі тапсырма әзірлеу, бағалау критерийінің бастапқы нұсқасын дайындау, пікірталас сұрақтарын құрастыру, тарихи терминдер сөздігін жасау немесе оқушыларға арналған рефлексия сұрақтарын дайындау сияқты жұмыстардың бір бөлігін автоматтандыруға болады. Мұғалім үнемделген уақытты оқушылардың жауаптарын терең талдауға, жеке қолдау көрсетуге және сапалы кері байланыс ұйымдастыруға бағыттай алады.

Сонымен бірге мұғалім жасанды интеллект жасаған тапсырманы сыныпқа бірден ұсынбай, педагогикалық сүзгіден өткізуі тиіс. Тапсырма оқу бағдарламасына сәйкес келе ме, оқушының жасына лайық па, тарихи терминдер дұрыс қолданылған ба, қандай ойлау дағдысын дамытады, жауабы нақты дерекке сүйене ме деген сұрақтар қарастырылуы қажет. Осы кәсіби сараптау сақталған жағдайда ЖИ мұғалімнің орнын алмастыратын емес, оның шығармашылық және әдістемелік мүмкіндігін кеңейтетін құралға айналады.

Болашақта тарихи білім беру мен жасанды интеллект арасындағы байланыс одан әрі тереңдей түсетіні анық. Цифрландырылған архивтердің көбеюі, тарихи мәтіндерді автоматты өңдеу, үлкен көлемдегі деректерді іздеу және салыстыру мүмкіндіктерінің дамуы мектептегі зерттеушілік жұмыстың жаңа формаларын қалыптастыруы ықтимал. Оқушылар бұрын тек мамандарға қолжетімді болған көптеген цифрлық материалдармен жұмыс істей алады. Бұл өзгеріс тарих пәні мұғалімінің алдына маңызды міндет қояды: оқушыны ақпарат көлеміне бейімдеу ғана емес, сол ақпараттың арасынан сенімді дәлелді таңдай алатын, технологиялық нәтижеге күмәнмен қарайтын және тарихи контексті сақтайтын зерттеуші тұлға ретінде қалыптастыру.

Тарих сабағының басты құндылығы өткен оқиғаларды білу ғана емес, өткенді дәлел негізінде түсіндіру арқылы бүгінгі ақпараттық әлемде саналы ойлауға үйрену болып табылады. Жасанды интеллект осы міндетке дұрыс бағытталған жағдайда тарихи деректерді талдаудың мүмкіндігін кеңейтеді. Оқушы бір ақпаратпен шектелмей, түрлі нұсқаларды салыстырады, ЖИ жасаған тұжырымға сұрақ қояды, дерек іздейді, дәлелдерді бағалайды және өзінің қорытындысын қалыптастырады. Осындай оқу тәжірибесі технологияны тұтынушы емес, оны жауапты әрі саналы қолданатын білім алушыны тәрбиелеуге мүмкіндік береді.

Қорытынды. Тарихи деректерді талдауда жасанды интеллект құралдарын қолдану тарих пәнін оқытудың зерттеушілік және аналитикалық әлеуетін арттыратын маңызды мүмкіндік болып табылады. ЖИ тарихи мәтіндерді құрылымдауға, салыстыру өлшемдерін құрастыруға, зерттеушілік сұрақтарды дайындауға, себеп-салдарлық байланыстарды анықтауға, бірнеше көзқарасты салыстыруға, сараланған тапсырмалар әзірлеуге және оқушыға жедел кері байланыс беруге көмектеседі. Сонымен қатар оның білім берудегі құндылығы дайын жауап өндіруімен емес, оқушының тарихи ойлау әрекетін күшейтуімен анықталуы тиіс.

Тарихи дерекпен жұмыс кезінде жасанды интеллектіні қолданудың негізгі шарты – алынған ақпаратты міндетті түрде тексеру. ЖИ ұсынған тарихи дата, тұлға, дәйексөз, статистикалық мәлімет немесе себеп-салдарлық түсіндіру сенімді дереккөздермен салыстырылмайынша дайын факт ретінде қабылданбауы қажет. Бұл талап оқушылардың ақпараттық сауаттылығын, фактчекинг мәдениетін және академиялық адалдығын қалыптастырады. Сонымен бірге оқушы ЖИ жасаған мәтін мен шынайы тарихи деректің айырмашылығын түсінуі керек. Жасанды интеллект жасаған реконструкция, тарихи тұлға атынан жазылған мәтін немесе ықтимал түсіндіру бастапқы деректің орнын баса алмайды.

ЖИ қолданылатын тарих сабағында мұғалімнің кәсіби рөлі ерекше маңызға ие. Мұғалім оқу мақсатын анықтайды, сенімді тарихи материалдарды іріктейді, тапсырманың зерттеушілік бағытын белгілейді, жасанды интеллект нәтижесін тексереді және оқушылардың технологияны этикалық тұрғыдан дұрыс пайдалануына бағыт береді. Сондықтан жасанды интеллект мұғалімді алмастыратын технология ретінде емес, педагогтің кәсіби мүмкіндігін кеңейтетін интеллектуалдық көмекші ретінде қарастырылғаны дұрыс.

Жасанды интеллектіні тарихи білім беруге мақсатты, қауіпсіз және әдістемелік тұрғыдан негізделген түрде енгізу оқушылардың тарихи дерекпен өздігінен жұмыс істеуіне, дәлелді пікір қалыптастыруына, ақпараттың сенімділігін бағалауына, түрлі көзқарастарды салыстыруына және зерттеу мәдениетін меңгеруіне мүмкіндік береді. Нәтижесінде тарих сабағы дайын фактілерді есте сақтауға бағытталған пәндік кеңістіктен дерекке сүйеніп ойлайтын, ақпаратты тексеретін, сұрақ қоятын және негізделген қорытынды жасайтын тұлғаны қалыптастыратын зерттеу ортасына айналады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. Орта білім беру ұйымдарына арналған тарих пәндері бойынша үлгілік оқу бағдарламалары. – Астана.
2. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана.
3. Қазақстан Республикасы Үкіметі. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытуға арналған стратегиялық және нормативтік құжаттар. – Астана.
4. UNESCO. *Guidance for Generative AI in Education and Research*. – Paris: UNESCO, 2023.
5. UNESCO. *AI Competency Framework for Teachers*. – Paris: UNESCO, 2024.
6. UNESCO. *AI Competency Framework for Students*. – Paris: UNESCO, 2024.
7. Wineburg, S. *Historical Thinking and Other Unnatural Acts: Charting the Future of Teaching the Past*. – Philadelphia: Temple University Press, 2001.
8. Seixas, P., Morton, T. *The Big Six Historical Thinking Concepts*. – Toronto: Nelson Education, 2013.
9. Lévesque, S. *Thinking Historically: Educating Students for the Twenty-First Century*. – Toronto: University of Toronto Press, 2008.
10. Sam Wineburg, Daisy Martin, Chauncey Monte-Sano. *Reading Like a Historian: Teaching Literacy in Middle and High School History Classrooms*. – New York: Teachers College Press, 2013.
11. OECD. *Digital Education Outlook 2023: Towards an Effective Digital Education Ecosystem*. – Paris: OECD Publishing, 2023.
12. European Commission. *Ethical Guidelines on the Use of Artificial Intelligence and Data in Teaching and Learning for Educators*. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2022.
13. Russell, S., Norvig, P. *Artificial Intelligence: A Modern Approach*. – 4th ed. – Pearson, 2021.
14. Бекмаханов Е.Б. *Қазақстан XIX ғасырдың 20–40 жылдарында*. – Алматы.
15. Қозыбаев М.Қ. *Ақтаңдақтар ақиқаты*. – Алматы: Қазақ университеті.

ПРОМПТ ИНЖЕНЕРИЯСЫ: МАТЕМАТИКА САБАҒЫНА ДЕҢГЕЙЛІК ТАПСЫРМАЛАРДЫ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ АРҚЫЛЫ ҚҰРАСТЫРУ

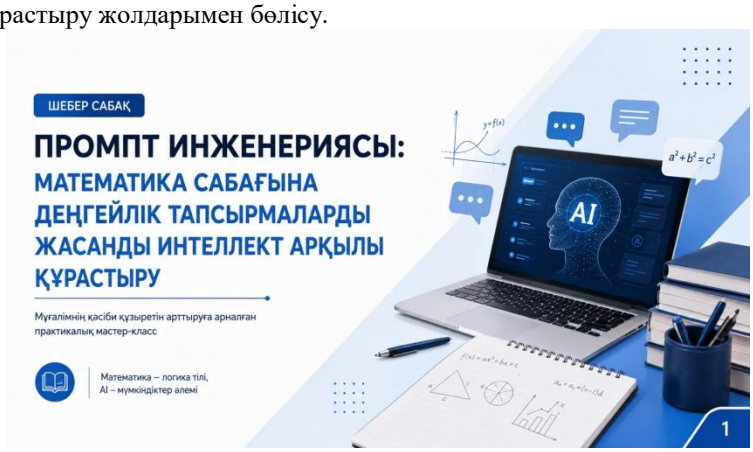
Спикер: Нурумбетова Раушан Алдияровна

Құрметті әріптестер!

Бүгінгі шеберлік сабағымның тақырыбы — «Промпт инженериясы: математика сабағына деңгейлік тапсырмаларды жасанды интеллект арқылы құрастыру».

Қазіргі таңда білім беру саласы үлкен өзгерістер кезеңін бастан өткеріп отыр. Цифрлық технологиялар мен жасанды интеллект мұғалімнің күнделікті жұмысын жеңілдетіп қана қоймай, оқу үдерісін ұйымдастырудың жаңа мүмкіндіктерін ұсынып отыр.

Менің бүгінгі мақсатым — жасанды интеллектіні математика сабағында қалай тиімді қолдануға болатынын көрсету және prompt инженериясы арқылы оқушылардың деңгейіне сәйкес сапалы, сараланған тапсырмаларды жылдам құрастыру жолдарымен бөлісу.

1. Жасанды интеллект және мұғалім

Бірінші кезекте мына сұраққа назар аударғым келеді:

«Жасанды интеллектіге дұрыс тапсырма берсек, ол біздің сабағымызды қаншалықты жеңілдете алады?»

Менің ойымша, бұл жерде мәселе тек қандай ЖИ құралын қолдануда емес. Ең маңыздысы — сол құралға тапсырманы қалай дұрыс қоя білуімізде.

Жасанды интеллект мұғалімді алмастырмайды. Керісінше, ол мұғалімнің кәсіби мүмкіндігін кеңейтетін көмекші құрал.

Мұғалімнің уақытының көп бөлігі сабаққа дайындалуға, тапсырма құрастыруға, дескриптор әзірлеуге, бағалау критерийлерін дайындауға жұмсалады.

Ал дұрыс құрылған prompt арқылы біз осы жұмыстардың бір бөлігін жылдам орындауға мүмкіндік аламыз.

2. Prompt дегеніміз не?

Prompt — жасанды интеллектке берілетін нақты нұсқау, сұрақ немесе тапсырма.

Жасанды интеллектінің жауабы біздің берген нұсқауымызға тікелей байланысты.

Мысалы, ЖИ-ге: «Маған квадрат теңдеу бойынша есептер бер» деп жазсақ, ол жалпы сипаттағы есептер ұсынуы мүмкін.

Ал тапсырманы нақтылай түссек: «Сен тәжірибелі 9-сынып математика мұғалімісің. Квадрат теңдеу тақырыбы бойынша A, B, C деңгейлеріне тапсырмалар құрастыр. Әр тапсырманың шешу жолын, жауабын және дескрипторын бер. Тапсырмалар қазақ тілінде, 9-сынып оқушысына түсінікті болсын» десек, нәтиже әлдеқайда нақты болады.

Сондықтан менің негізгі қағидам: «Неғұрлым нақты prompt — соғұрлым сапалы нәтиже».

3. Дұрыс prompt құрудың негізгі қағидалары

Сапалы prompt құру үшін бірнеше маңызды қағиданы есте сақтау қажет.

Біріншісі — нақты болу. Яғни ЖИ-ге қандай нәтиже қажет екенін анық көрсету керек.

Екіншісі — толық ақпарат беру. Мысалы: сынып, пән, тақырып, оқу мақсаты, тапсырма саны, деңгейі, тілдік ерекшелігі және қажетті формат көрсетілуі тиіс.

Үшіншісі — құрылымды болу. Нәтиженің қандай ретпен берілуін алдын ала жазған жөн.

Төртіншісі — тіл мен стильді көрсету. Мысалы: «Қазақ тілінде, оқушы жасына түсінікті тілмен жаз».

Бесіншісі — нәтиже форматын көрсету. Мысалы, кесте, мәтін, Word немесе басқа формат қажет екенін алдын ала көрсетуге болады.

4. Деңгейлік тапсырмаларды ЖИ арқылы құрастыру

Математика сабағында саралау өте маңызды. Сондықтан тапсырмаларды A, B, C деңгейлеріне бөлуге болады.

A деңгейі — негізгі деңгей. Бұл деңгейде оқушының негізгі білімі мен дағдысы тексеріледі. Мұнда формуланы білу, ережені қолдану, қарапайым есептеу және белгілі алгоритм бойынша орындау сияқты тапсырмалар беріледі.

B деңгейі — орта деңгей. Бұл деңгейде оқушы алған білімін жаңа жағдайда қолдануы керек. Мысалы: бірнеше амал орындау, логикалық ойлау, формулаларды байланыстыру, практикалық есептерді шешу.

C деңгейі — жоғары деңгей. Бұл деңгей оқушының талдау, дәлелдеу және шығармашылық ойлау қабілетін дамытуға бағытталады. Мұнда күрделі есептер, бірнеше шешу жолы, зерттеу және дәлелдеу элементтері қамтылады.

Осы үш деңгейдің ерекшелігін prompt-қа нақты енгізсек, жасанды интеллект бізге сараланған тапсырмалар дайындауға көмектесе алады.

5. Математика сабағында қолданылатын ЖИ құралдары

Қазіргі кезде мұғалімдер қолдана алатын жасанды интеллект құралдары өте көп.

ChatGPT — тапсырма, сабақ жоспары, дескриптор және бағалау критерийлерін әзірлеуге көмектеседі.

Google Gemini — идеялар, тапсырмалар және мәтіндер генерациялауға мүмкіндік береді.

Microsoft Copilot — оқу материалдары мен контент әзірлеуде қолданылады.

Claude — мәтінді талдау және тапсырма құрастыру үшін пайдалы.

MagicSchool AI — мұғалімдерге арналған педагогикалық құралдар ұсынады.

MathGPT — математикалық есептермен жұмыс істеуге бағытталған.

Сонымен қатар әртүрлі ашық жасанды интеллект модельдерін ұсынатын платформалар да бар.

Бірақ менің ойымша, ең бастысы — құралдың көптігі емес. Ең бастысы — оны дұрыс мақсатта және дұрыс тәсілмен қолдану.

6. Практикалық жұмыс

Енді prompt құрудың практикалық алгоритміне тоқталайық.

Бірінші қадам — тақырыпты таңдау. Мысалы: «Квадрат теңдеу».

Екінші қадам — prompt құру. Мұнда сынып + тақырып + оқу мақсаты + деңгей + тапсырма саны + формат сияқты ақпараттар көрсетіледі.

Үшінші қадам — дайын prompt-ты жасанды интеллектке енгізу.

Төртінші қадам — алынған нәтижені міндетті түрде тексеру. Бұл өте маңызды. ЖИ берген тапсырманы дайын күйінде бірден қолдануға болмайды.

Мұғалім математикалық дұрыстығын, күрделілік деңгейін, оқу мақсатына сәйкестігін және оқушының жас ерекшелігіне сәйкестігін тексеруі керек.

Бесінші қадам — тапсырманы сабақта қолдану.

Яғни жасанды интеллект нәтиже береді, ал соңғы педагогикалық шешімді мұғалім қабылдайды.

7. Мұғалімнің сараптамасы — басты шарт

Бұл жерде ерекше атап өтетін нәрсе бар.

Жасанды интеллект математикалық тапсырманы өте жылдам құрастыра алады. Бірақ оның берген жауабында қате болуы немесе тапсырманың оқушы деңгейіне сәйкес келмеуі мүмкін.

Сондықтан мұғалімнің кәсіби сараптамасы ешқашан екінші орынға түспеуі керек.

ЖИ — көмекші.

Ал мақсатты анықтайтын да, тапсырманы саралайтын да, тексеретін де, сабаққа енгізетін де — мұғалім.

Сондықтан біз ЖИ-ді дайын жауап беретін құрал ретінде емес, педагогикалық серіктес ретінде қабылдауымыз керек.

8. ЖИ қолданудың тиімділігі

Жасанды интеллектіні prompt инженериясымен дұрыс қолдансақ, мұғалім үшін бірнеше мүмкіндік пайда болады.

Біріншіден, деңгейлік тапсырмаларды жылдам құрастырамыз.

Екіншіден, әртүрлі күрделіліктегі есептерді дайындай аламыз.

Үшіншіден, дескрипторлар мен бағалау критерийлерін әзірлеуге мүмкіндік бар.

Төртіншіден, тапсырмаларды оқушының білім деңгейіне бейімдеуге болады.

Бесіншіден, мұғалімнің уақыты үнемделеді.

Бұл әсіресе бір тақырып бойынша бірнеше сыныпқа немесе әртүрлі деңгейдегі оқушыларға тапсырма дайындау кезінде өте тиімді.

9. Практикада есте сақтайтын 8 кеңес

1. Әр тапсырма нақты оқу мақсатына бағытталсын.
2. A, B, C деңгейлерінің айырмашылығы анық болсын.
3. Тапсырманың математикалық дұрыстығын міндетті түрде тексеріңіз.
4. ЖИ жауабын дайын күйінде бірден қолданбаңыз.
5. Оқушының жас ерекшелігі мен дайындық деңгейін ескеріңіз.
6. Prompt-ты біртіндеп нақтылап, нәтижені жақсартыңыз.
7. Бір тақырып бойынша бірнеше түрлі нұсқа жасатыңыз.
8. ЖИ-ді сабақтың әр кезеңінде тиімді пайдалануға болады.

Ал менің бүгінгі негізгі кеңесім: «ЖИ-ден жауап күтпей, ЖИ-ге дұрыс сұрақ қоюды үйренейік!».

ҚОРЫТЫНДЫ

Құрметті әріптестер!

Бүгін біз жасанды интеллектіні математика сабағында қолданудың бір бағыты — prompt инженериясы арқылы деңгейлік тапсырмалар құрастыру мәселесін қарастырдық.

Басты формула өте қарапайым:

Дұрыс мақсат + Дұрыс prompt + Мұғалімнің сараптамасы = Сапалы деңгейлік тапсырма.

Менің ойымша, қазіргі мұғалім үшін жасанды интеллектіні меңгеру — уақыт талабы.

Бірақ технологияны қолданудың өзі жеткіліксіз. Біз ең алдымен не үшін қолданатынымызды, қандай оқу нәтижесіне жеткізгіміз келетінін білуіміз керек.

Жасанды интеллект мұғалімнің орнын баспайды. Керісінше, ол мұғалімнің кәсіби мүмкіндігін кеңейтетін құрал.

Сондықтан біздің міндетіміз — ЖИ-ден қорқу емес, оны сауатты әрі мақсатты түрде қолдануды үйрену.

Бүгінгі шеберлік сабағымның негізгі ойы да осы:

«Жасанды интеллект — мұғалімді алмастыратын емес, мұғалімнің кәсіби мүмкіндігін кеңейтетін құрал».

Назарларыңызға рақмет!

Сұрақтарыңыз бен ұсыныстарыңыз болса, қуана жауап беремін.

Спикер: Нурумбетова Раушан Алдияровна

ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ МУЗЫКАСЫ АРҚЫЛЫ МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРҒА РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ТӘРБИЕ БЕРУ

Оразбекова Раушангуль Ембергеновна
"Жетісу облысы білім басқармасының Кербұлақ ауданы бойынша білім бөлімі" мемлекеттік мекемесінің "Ай-сана" бөбекжай-балабақшасы" мемлекеттік коммуналдық қазыналық кәсіпорнының музыка жетекшісі

Аннотация. Мақалада қазақтың ұлттық музыкасы арқылы мектеп жасына дейінгі балаларға рухани-адамгершілік тәрбие берудің педагогикалық мүмкіндіктері қарастырылады. Ұлттық музыка – халқымыздың тарихи жадын, дүниетанымын, салт-дәстүрін, туған жерге сүйіспеншілігін, үлкенге құрмет, кішіге ізет, мейірімділік, бірлік, еңбекқорлық сияқты адамгершілік құндылықтарын ұрпақтан ұрпаққа жеткізетін рухани мұра. Мектепке дейінгі кезеңде баланың сезімі, мінез-құлқы, қоршаған ортаға көзқарасы мен құндылықтық бағдарлары қалыптаса бастайтындықтан, ұлттық музыканы тәрбие үдерісіне жүйелі енгізудің маңызы зор. Қазақтың халық әндерін, бесік жырларын, күйлерін, ұлттық аспаптарын, музыкалық ойындары мен балалар фольклорын қолдану баланың музыкалық қабілетін дамытумен қатар оның ұлттық мәдениетке қызығушылығын арттырады, эмоционалдық сезімталдығын, мейірімділігін, үлкенді сыйлау және туған елін құрметтеу қасиеттерін қалыптастыруға ықпал етеді. Мақалада музыка жетекшісінің ұлттық музыкалық мұраны балалардың жас ерекшелігіне сәйкес іріктеуі, оны ойын, ән, қимыл, тыңдау, сахналық көрініс және шығармашылық тапсырмалармен сабақтастыру жолдары сипатталады.

Түйін сөздер: ұлттық музыка, мектепке дейінгі тәрбие, рухани-адамгершілік тәрбие, ұлттық құндылық, халық әні, күй, бесік жыры, ұлттық аспаптар, музыка жетекшісі, мәдени мұра.

Мектепке дейінгі тәрбие – баланың тұлғалық негіздері қалыптасатын маңызды кезең. Осы жаста бала айналасындағы адамдардың қарым-қатынасын бақылап, жақсы мен жаманды ажыратуға, өз сезімін білдіруге, өзгелерге қамқорлық танытуға, үлкендерді құрметтеуге және қоршаған әлемнің әсемдігін сезінуге үйренеді. Сондықтан балабақшадағы тәрбие жұмысының негізгі міндеттерінің бірі – баланың бойына ізгілік, мейірімділік, сыйластық, жауапкершілік, отансүйгіштік және ұлттық мәдениетке құрмет сияқты қасиеттерді сіңіру.

Рухани-адамгершілік тәрбие тек белгілі бір ережелерді түсіндіру немесе «жақсы бол», «үлкенді сыйла» деген сөздерді қайталау арқылы қалыптаспайды. Бала адамгершілік құндылықтарды күнделікті қарым-қатынаста, ойын барысында, ертегі тыңдағанда, ән айтқанда, үлкендердің әрекетін бақылағанда және өз тәжірибесі арқылы қабылдайды. Әсіресе музыка баланың сезіміне тікелей әсер ететіндіктен, рухани тәрбиенің қуатты құралдарының бірі болып табылады.

Қазақ халқының ұлттық музыкасы ғасырлар бойы халықтың тұрмыс-тіршілігімен, дүниетанымымен, салт-дәстүрімен және тарихи тағдырымен бірге дамыды. Халық әндері мен күйлерінде туған жерге деген сүйіспеншілік, табиғатқа құрмет, ата-анаға ізет, достық, ерлік, елдік, сағыныш, қуаныш пен үміт сияқты сан алуан сезім бейнеленген. Сондықтан ұлттық музыканы баланың ерте жасынан бастап тыңдату оның музыкалық талғамын ғана емес, рухани әлемін де байытады.

Баланың ұлттық мәдениетпен алғашқы таныстығы отбасынан басталады. Анасының әлдиі, әжесінің айтқан бесік жыры, тойдағы домбыра үні, мерекедегі ұлттық ән мен би баланың санасында алғашқы мәдени әсерлер ретінде сақталады. Балабақша осы табиғи байланысты жалғастырып, ұлттық музыкалық мұраны педагогикалық тұрғыдан жүйелі таныстыруға мүмкіндік береді.

Қазақтың бесік жыры рухани-адамгершілік тәрбиенің ерекше құнды үлгісі болып табылады. Бесік жырында ананың балаға деген шексіз мейірімі, ақ тілегі, үміті мен қамқорлығы көрініс табады. Оның баяу әуені мен жылы интонациясы баланың эмоционалдық әлеміне жақын. Музыка жетекшісі балаларға бесік жырын тыңдату арқылы ана мейірімі, отбасы жылуы, қамқорлық туралы қарапайым әңгіме жүргізе алады.

Мысалы, бесік жырын тыңдағаннан кейін балаларға «Әннің әуені қандай болды?», «Анасы баласына қандай сезім білдіріп тұр?», «Сен анаңа қалай көмектесесің?» деген қарапайым сұрақтар қоюға болады. Мұндай әңгімеде музыкалық шығарма адамгершілік мазмұнды түсінудің эмоционалдық негізіне айналады. Бала мейірімділік туралы дайын анықтаманы жаттамайды, оны музыканың әсері арқылы сезінеді.

Ұлттық музыкалық тәрбие барысында халық әндерінің де мүмкіндігі кең. Балалардың жасына сай, мәтіні түсінікті, әуені жеңіл шығармаларды таңдап, оларды тыңдау, бірге айту және қимылмен бейнелеу арқылы ұлттық музыкаға қызығушылық қалыптастыруға болады. Әнді үйрету кезінде оның сөздерінің мағынасын түсіндіру маңызды. Егер шығармада туған жер, табиғат, достық немесе еңбек туралы айтылса, музыка жетекшісі сол мазмұнды балалардың күнделікті өмірімен байланыстыра алады.

Ұлттық музыка арқылы туған жерге деген сүйіспеншілікті тәрбиелеу де нәтижелі. Мектеп жасына дейінгі бала үшін Отан туралы күрделі түсініктерден бұрын өзі тұратын үйі, отбасы, балабақшасы, ауылы немесе қаласы, туған жерінің табиғаты жақын. Сондықтан Отанға сүйіспеншілік осы қарапайым түсініктерден басталғаны дұрыс. Туған жер туралы әнді тыңдау кезінде балаларға өздері көрген тау, дала, өзен, гүл немесе жануарлар туралы айтуға мүмкіндік беру музыкалық әсерді жеке тәжірибемен байланыстырады.

Қазақтың күй өнері де мектепке дейінгі музыкалық тәрбиеде ерекше орын алады. Күйде сөз болмағанымен, оның әуені белгілі бір көңіл күйді, оқиғаны немесе табиғат көрінісін жеткізе алады. Балалар күйдің тарихи мазмұнын толық түсінбеуі мүмкін, бірақ оның жылдамдығын, екпінін, көңіл күйін және бейнелік сипатын сезіне алады. Сондықтан балаларға көлемі шағын немесе арнайы іріктелген күй үзінділерін тыңдату пайдалы.

Күй тыңдауды шығармашылық тапсырмамен жалғастыруға болады. Мысалы, балалар күйді тыңдап болған соң оның сипатын қимыл арқылы көрсетеді. Бір бала аттың шабысын бейнелесе, екіншісі желдің қозғалысын, үшіншісі құстың ұшуын көрсетуі мүмкін. Бұл жерде балалардан шығарманың нақты мазмұнын табу талап етілмейді. Маңыздысы – музыканы тыңдау, оны сезіну және өз әсерін еркін білдіру.

Осындай тапсырмалар баланың қиялын дамытумен қатар өзгенің пікірін қабылдауға үйретеді. Бір музыканы әр бала әртүрлі сезінуі мүмкін екенін түсіну – өзгенің көзқарасына құрметпен қараудың алғашқы қадамы. Музыка жетекшісі «Барлығы бірдей көрсетуі керек» деген талап қоймай, әр баланың шығармашылық шешімін қолдағаны жөн.

Ұлттық аспаптармен таныстыру рухани-адамгершілік тәрбиені ұлттық мәдениетпен тікелей байланыстырады. Домбыра, қобыз, жетіген, сыбызғы, асатаяқ, дауылпаз сияқты аспаптардың атауын білу ғана жеткіліксіз. Бала олардың үнін естіп, сыртқы бейнесін көріп, мүмкіндігінше қауіпсіз жағдайда ұстап көруі керек. Әсіресе домбыраның қазақ халқының мәдениетіндегі орны туралы баланың жасына сәйкес қарапайым түсінік қалыптастыру маңызды.

Домбыраны таныстыру кезінде музыка жетекшісі: «Домбыра – халқымыздың қадірлі аспабы. Ата-бабаларымыз домбырамен күй тартып, ән айтқан. Домбыраны ұқыпты ұстаймыз, себебі ол – мәдени мұрамыз» деген мазмұнда түсіндіре алады. Осы арқылы бала музыкалық аспапты қарапайым зат ретінде емес, құрметтеуді қажет ететін мәдени құндылық ретінде қабылдай бастайды.

Балаларға ұлттық аспаптардың дыбысын ажыратуға арналған ойындар ұсынуға болады. «Қай аспаптың үні?», «Домбыраны тап», «Музыкалық жұмбақ» тәрізді ойындар балалардың есту зейінін дамытып қана қоймай, ұлттық аспаптарға қызығушылығын арттырады. Музыка жетекшісі әр дұрыс жауаптан кейін аспап туралы бір қысқа әрі қызықты мәлімет айтып отырса, ойын танымдық мазмұнмен толығады.

Рухани-адамгершілік тәрбиеде халықтық музыкалық ойындардың да маңызы зор. Ұлттық ойындардың көпшілігінде бірлік, ептілік, сыйластық, кезек күту, ережені сақтау және ортақ әрекетке қатысу сияқты әлеуметтік дағдылар қалыптасады. Музыкамен сүйемелденген ойын барысында бала өзінің әрекетін басқалардың әрекетімен үйлестіруге үйренеді.

Мысалы, шеңбер бойымен орындалатын музыкалық ойында балалар бір-бірінің қолынан ұстап, әуен ырғағына сәйкес қозғалады. Мұндай қарапайым әрекеттің өзінде бірлік пен өзара жауапкершілік бар. Бір бала қозғалысты тым жылдам орындаса, бүкіл шеңбердің үйлесімі бұзылады. Сондықтан балалар бір-біріне назар аударып, ортақ ырғақты сақтауға тырысады. Осылайша музыка адамгершілік қасиеттерді сөз арқылы емес, бірлескен әрекет арқылы қалыптастыруға көмектеседі.

Музыка жетекшісі ұлттық ойындарды балалардың жас ерекшелігіне сай бейімдеуі керек. Ойын күрделі жарысқа немесе міндетті түрде жеңімпаз анықтауға құрылмауы қажет. Мектепке дейінгі кезеңде балалардың бірге қуануына, бір-бірін қолдауына және ортақ әрекеттен жағымды әсер алуына басымдық берген дұрыс. «Кім жеңілді?» деген сұрақтан гөрі «Бәріміз бірге қалай орындадық?» деген көзқарас рухани-адамгершілік тәрбиенің мақсатына көбірек сәйкес келеді.

Қазақтың ұлттық би элементтері де баланың мәдени дүниетанымын кеңейтеді. Ұлттық би қимылдары арқылы бала музыканың ырғағын сезініп, денесін еркін басқаруды үйренеді, ұлттық киім мен ою-өрнекке қызығушылық танытады. Музыка жетекшісі би қимылдарын үйреткен кезде олардың нәзіктігіне, әсемдігіне, қыздар мен ұлдардың жас ерекшелігіне сәйкес орындалуына назар аударғаны жөн. Баланың қимылды мінсіз орындауы емес, музыкадан қуаныш алуы мен мәдени мазмұнды сезінуі маңызды.

Наурыз мерекесі ұлттық музыка арқылы рухани құндылықтарды қалыптастыруға ерекше мүмкіндік береді. Бұл мерекені тек концерттік бағдарлама ретінде ұйымдастырмай, балаларға оның бірлік, ізгі тілек, үлкенге құрмет, қонақжайлық және жаңару идеяларын сезіндіретін музыкалық-тәрбиелік орта құруға болады. Балалар ұлттық ән айтып, қарапайым би орындап, ұлттық ойын ойнап, домбыраның үнін тыңдап, үлкендерден бата немесе жақсы тілек естиді. Осы әрекеттердің барлығы бір-бірімен байланыстырылғанда мерекенің тәрбиелік мазмұны күшейеді.

Музыка жетекшісі үшін ұлттық музыканы таңдауда баланың жас ерекшелігі басты өлшем болуы тиіс. Музыкалық шығарма көркемдік жағынан құнды болғанымен, оның ұзақтығы немесе күрделі мазмұны мектеп жасына дейінгі балаға ауыр болуы мүмкін. Сондықтан шығарманың қысқа, эмоционалды айқын және қабылдауға жеңіл үзінділерін пайдалануға болады. Баланың алғашқы әсері жағымды болса, кейін ұлттық музыканың күрделі үлгілеріне қызығушылық танытуына негіз қаланады.

Ұлттық музыкамен таныстыруды тек мерекелік шаралармен шектеу де дұрыс емес. Егер бала домбыраны тек Наурызда, бесік жырын арнайы ашық іс-әрекетте ғана еститін болса, ұлттық музыка күнделікті мәдени тәжірибенің бір бөлігіне айналмайды. Сондықтан халық әндері, күйлер, ұлттық аспаптардың үні мен музыкалық ойындар жыл бойғы жұмыста жүйелі түрде қолданылуы керек.

Мысалы, таңғы жаттығудың кейбір сәттерінде ұлттық әуен қолдануға, музыка іс-әрекетінде қысқа күй тыңдатуға, тыныштық кезеңінде бесік жырының әуенін пайдалануға немесе мерекеден тыс уақытта ұлттық музыкалық ойын ұйымдастыруға болады. Осындай жүйелілік ұлттық музыканы бала үшін табиғи әрі таныс мәдени ортаға айналдырады.

Рухани-адамгершілік тәрбиенің нәтижесі бір күнде байқалмайды. Оның әсері баланың адамдармен қарым-қатынасында, музыкалық әрекетке қызығушылығында, ұлттық аспаптарға ұқыптылықпен қарауында, достарына көмектесуінде және өз халқының мәдениетіне мақтаныш сезімінің алғашқы белгілерінде біртіндеп көрінеді. Сондықтан музыка жетекшісі тәрбиелік жұмыстың нәтижесін тек баланың әнді дұрыс айтуымен немесе би қимылын меңгеруімен өлшемеуі қажет.

Музыкалық тәрбиенің маңызды нәтижелерінің бірі – баланың музыкадан жақсылық пен әсемдікті сезінуі. Әсемдікке сезімтал бала табиғаттың сұлулығын, адамның жақсы ісін, анасының мейірімін, достықтың қадірін де тереңірек қабылдай бастайды. Ұлттық музыка осы сезімдерді баланың өз мәдениетімен байланыстырып, рухани дамуына табиғи жол ашады.

Музыка жетекшісінің бұл үдерістегі рөлі ерекше. Педагогтің өзі ұлттық музыкаға құрметпен қарап, шығарманы ықыласпен орындағанда немесе тыңдатқанда ғана бала оның маңызын сезіне алады. Балалар ересектердің сөзінен бұрын олардың эмоциялық қатынасын байқайды. Сондықтан музыка жетекшісінің ұлттық мәдениетке сүйіспеншілігі, кәсіби орындаушылық мәдениеті және балалармен жылы қарым-қатынасы рухани-адамгершілік тәрбиенің негізгі шарттарының бірі болып табылады.

Ұлттық музыкалық мұра – өткеннің ғана белгісі емес, бүгінгі ұрпақтың рухани дамуына қызмет ететін тірі мәдени құндылық. Оны мектепке дейінгі тәрбиеге енгізу арқылы бала өзінің мәдени тамырымен табиғи түрде танысып, ұлттық музыкадан қуаныш алуды үйренеді. Ал осы қуаныш сезімі кейін туған елге, ана тіліне, салт-дәстүрге және ұлттық мәдениетке деген құрметтің қалыптасуына негіз болады.

Ұлттық музыкалық тәрбие барысында балалардың жетістігін олардың қанша ән жаттағанымен немесе қанша күйдің атауын білетінімен ғана бағалау жеткіліксіз. Негізгі нәтиже баланың музыкаға

қызығушылығынан, ұлттық аспаптарға құрметпен қарауынан, достарымен бірлесіп әрекет етуінен, үлкендерге ізет көрсетуінен, жақсы мен жаман әрекетті эмоционалдық тұрғыдан ажырата бастауынан байқалады. Сондықтан музыка жетекшісі баланың музыкалық қабілетімен қатар оның қарым-қатынасына, сезімін білдіруіне және шығармашылық бастамасына назар аударуы қажет.

Балалардың бойында қалыптасып келе жатқан рухани-адамгершілік қасиеттерді күнделікті музыкалық әрекет барысында бақылауға болады. Мысалы, бала музыкалық аспапты досына өзі ұсынса, басқа бала ән айтып жатқанда оны тыныш тыңдаса, жұптық биде серіктесіне көмектессе немесе ұлттық аспапты ұқыпты ұстаса, мұның барлығы тәрбиелік жұмыстың шағын, бірақ маңызды нәтижелері болып табылады. Мұндай әрекеттерді музыка жетекшісі дер кезінде байқап, жылы сөзбен қолдауы тиіс. Педагогтің «Досыңа көмектескенің жақсы болды», «Домбыраны ұқыпты ұстадың», «Бір-біріңді тыңдап орындадыңдар» деген қарапайым қолдауы балаға жақсы әрекеттің құндылығын түсінуге көмектеседі.

Рухани-адамгершілік тәрбие баланы тек тәртіпті болуға үйрету емес, оның ішкі дүниесінде жақсылыққа ұмтылыс қалыптастыруды көздейді. Музыка осы міндетті орындауда ерекше құрал болып табылады, өйткені ол адамның сезіміне тікелей әсер етеді. Бала әуен арқылы қуанышты, сағынышты, мейірімділікті, жігерді сезіне алады. Ал ұлттық музыка осы эмоцияларды туған халқының мәдениетімен байланыстырады.

Музыка жетекшісінің міндеті – балаларға ұлттық музыканың тек сыртқы белгілерін емес, оның рухани мазмұнын сезіндіру. Домбыраны көрсету жеткіліксіз, бала оның үнін естуі керек. Бесік жыры туралы айту жеткіліксіз, бала оның мейірімге толы әуенін тыңдауы қажет. Ұлттық би туралы түсіндіру жеткіліксіз, бала өзі қимылдап, музыка ырғағын сезінуі керек. Осындай тәжірибе арқылы ұлттық мәдениет бала үшін дерексіз ұғым емес, өзінің жағымды эмоцияларымен байланысты тірі құндылыққа айналады.

Мектепке дейінгі ұйымда қазақтың ұлттық музыкасын қолданудың тиімділігі тәрбиеші, музыка жетекшісі және ата-ана арасындағы ынтымақтастыққа да байланысты. Егер балабақшада үйретілген ән үйде де айтылып, ұлттық музыка туралы әңгіме отбасында жалғасса, тәрбиелік әсер күшейеді. Осыған байланысты музыка жетекшісі ата-аналарға күрделі тапсырмалар емес, баламен бірге орындауға болатын қарапайым музыкалық әрекеттер ұсына алады. Мысалы, бірге бесік жырын тыңдау, ата-әжеден бұрынғы әндер туралы сұрау, үйде бар ұлттық аспапты балаға таныстыру немесе отбасылық мерекеде халық әнін бірге орындау пайдалы.

Отбасы мен балабақша арасындағы осындай байланыс ұлттық музыканың баланың күнделікті өміріндегі орнын күшейтеді. Бала ұлттық музыканы тек сабаққа немесе мерекеге арналған дүние деп емес, отбасының, туған ортасының және өз өмірінің бір бөлігі ретінде қабылдайды. Бұл ұлттық мәдениетке деген табиғи қызығушылықтың қалыптасуына жағдай жасайды.

Музыка жетекшісі өз жұмысында ұлттық репертуарды үнемі толықтырып, балаларға лайықты шығармаларды іздеп, олардың тәрбиелік мазмұнын талдап отырғаны жөн. Сонымен қатар халық музыкасын балаларға таныстыруда шығарманың түпкі көркемдік табиғатына құрметпен қарау қажет. Ұлттық музыканы заманауи әдістермен ұсынуға болады, бірақ оның өзіндік әуені, рухы мен мәдени мазмұны сақталуы тиіс.

Ұлттық музыка арқылы рухани тәрбие беруде баланың шығармашылық еркіндігі де сақталуы маңызды. Бала күйді тыңдап, педагог ойламаған бейнені елестетуі мүмкін. Әнге басқа қимыл ойлап табуы немесе музыкалық аспаппен ерекше ырғақ орындауы ықтимал. Мұндай жағдайда баланың жауабын қате деп бағаламай, оның шығармашылық ойын қолдау қажет. Өйткені ұлттық мәдениетті сүю дайын үлгіні механикалық қайталаудан емес, оны сезіну мен жеке тәжірибе арқылы қабылдаудан қалыптасады.

Қазақтың ұлттық музыкасы балалардың эстетикалық талғамын қалыптастыруға да ықпал етеді. Халық әндерінің әуезділігі, күйдің көркемдік бейнелері, ұлттық аспаптардың өзіндік тембрі баланың дыбыстық әлемін байытады. Әртүрлі сапалы музыкалық шығармаларды тыңдаған бала біртіндеп әуеннің сипатын ажыратуға, музыкалық сұлулықты сезінуге үйренеді. Эстетикалық сезімнің дамуы рухани тәрбиемен тікелей байланысты, өйткені әсемдікті бағалайтын бала қоршаған әлемге ұқыпты және сезімтал қарауға бейім болады.

Балабақшадағы ұлттық музыкалық тәрбие белгілі бір іс-шаралар жиынтығы ретінде емес, бірізді және жүйелі педагогикалық жұмыс ретінде қарастырылғаны дұрыс. Музыка жетекшісі оқу жылы бойында халық әндерін, күйлерді, ұлттық аспаптарды, музыкалық ойындарды және би элементтерін балалардың жасына қарай біртіндеп күрделендіріп қолдана алады. Кіші жаста қарапайым әуенді тыңдау мен ырғақтық қимыл басым болса, ересек топтарда шығарманың сипаты туралы әңгімелесу, ұлттық аспаптарды салыстыру, музыкалық бейнені шығармашылық әрекетпен жеткізу сияқты тапсырмаларды енгізуге болады.

Осындай сабақтастық баланың ұлттық музыка туралы түсінігінің біртіндеп кеңеюіне ықпал етеді. Ең бастысы – педагог әр әрекетті баланың жас ерекшелігіне сәйкес қызықты, эмоционалды және қолжетімді түрде ұйымдастыруы керек. Мектеп жасына дейінгі кезеңде музыкадан қуаныш алу бірінші орында тұрады. Егер бала ұлттық әнді ықыласпен айтып, күйді қызығушылықпен тыңдап, домбыраны көргенде жағымды эмоция танытса, бұл кейінгі мәдени тәрбиенің берік негізіне айналады.

Музыка жетекшісінің кәсіби шеберлігі ұлттық шығармаларды дұрыс таңдаумен ғана емес, балаларға жеткізе білуімен де анықталады. Педагогтің дауысы, бет әлпеті, музыканы орындау мәнері, балаларға қойған сұрақтары мен олардың жауаптарына білдірген қатынасы тәрбиелік нәтижеге әсер етеді. Сондықтан музыка жетекшісі өзі де ұлттық музыкалық мұра туралы білімін толықтырып, қазақ халқының ән-күй мәдениеті мен ұлттық аспаптарының ерекшеліктерін зерттеп отырғаны дұрыс.

Ұлттық музыканы заманауи білім беру мүмкіндіктерімен үйлестіру де маңызды. Сапалы аудио және бейнематериалдар, интерактивті тапсырмалар, музыкалық иллюстрациялар ұлттық аспаптар мен

шығармаларды таныстыруды қызықты ете алады. Бірақ кез келген цифрлық ресурс педагогтің тірі орындауын және бала мен педагог арасындағы тікелей қарым-қатынасты алмастырмауы тиіс. Баланың музыка жетекшісімен бірге ән айтуы, домбыраның үнін тікелей естуі, достарымен бірге би билеуі мен музыкалық ойын ойнауы әрқашан негізгі орында болғаны жөн.

Қазақтың ұлттық музыкасы мектеп жасына дейінгі балалардың бойында отансүйгіштіктің алғашқы негіздерін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Бұл жаста патриоттық сезім күрделі тарихи ұғымдар арқылы емес, туған жерге, отбасыға, ана тіліне, ұлттық мәдениетке деген сүйіспеншіліктен басталады. Бала туған жер туралы әнді айтқанда, домбыраның үнін тыңдағанда, ұлттық мерекеге қатысқанда өз халқының мәдениетімен эмоциялық байланыс орнатады.

Осы байланысты қалыптастыруда мәжбүрлеуден аулақ болу қажет. Ұлттық мәдениет балаға міндет ретінде емес, қуаныш, қызығушылық және әсемдік әлемі ретінде ұсынылуы тиіс. Егер ұлттық музыка жағымды әсермен байланысты болса, бала оны табиғи түрде қабылдайды. Сондықтан музыка жетекшісі әрбір музыкалық әрекетте көтеріңкі көңіл күй, шығармашылық еркіндік және жылы қарым-қатынас орнатуға ұмтылуы қажет.

Ұлттық музыкалық мұра ұрпақтар арасындағы байланысты қамтамасыз ететін маңызды рухани көпір қызметін атқарады. Бүгінгі бала бұрынғы ұрпақ орындаған әнді айтып немесе ғасырлар бойы сақталған күйді тыңдау арқылы өз халқының мәдени тарихымен байланысады. Әрине, мектеп жасына дейінгі бала бұл байланысты ғылыми тұрғыдан түсінбейді, бірақ музыка арқылы оның алғашқы эмоционалдық негізі қалыптасады.

Сондықтан балабақшадағы музыка жетекшісінің қызметі тек музыкалық қабілетті дамытумен шектелмейді. Ол баланың ұлттық мәдениетке алғашқы қадамын ұйымдастыратын, музыканың көмегімен мейірімділік пен сыйластықты сезіндіретін, әсемдікке қызығушылығын оятатын педагог болып табылады. Бұл міндет музыка жетекшісінің кәсіби жауапкершілігін арттырып, ұлттық мұраны терең түсінуін және шығармашылықпен пайдалануын талап етеді.

Қазақтың ұлттық музыкасы – мектеп жасына дейінгі балаларға рухани-адамгершілік тәрбие берудің мазмұны терең, эмоционалдық әсері жоғары және ұлттық мәдениетпен табиғи сабақтасқан тиімді құралы. Халық әндері, бесік жырлары, күйлер, ұлттық аспаптар, музыкалық ойындар мен би элементтері арқылы бала тек музыкалық қабілеттерін дамытып қоймай, туған жерге сүйіспеншілік, үлкенге құрмет, кішіге қамқорлық, достық, мейірімділік, бірлік, жауапкершілік сияқты адамгершілік құндылықтарды сезім арқылы қабылдайды.

Мектепке дейінгі кезеңде баланың рухани дүниесіне әсер етудің ең тиімді жолдарының бірі – жағымды эмоциялық тәжірибе қалыптастыру. Ұлттық музыка осы тәжірибені табиғи түрде ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Бесік жыры арқылы бала ана мейірімін сезінсе, халық әні арқылы туған жер мен табиғаттың сұлулығын қабылдайды, күй арқылы ұлттық музыканың терең бейнелік әлеміне жақындайды, ал музыкалық ойындар мен бірлескен орындаушылық әрекеттер арқылы достықты, тәртіпті, өзара көмекті және ортақ жауапкершілікті үйренеді.

Ұлттық музыка арқылы жүргізілетін тәрбие жұмысының нәтижелілігі оның жүйелі ұйымдастырылуына байланысты. Ұлттық шығармаларды тек мерекелерде ғана емес, жыл бойғы музыкалық іс-әрекеттің табиғи бөлігі ретінде қолдану маңызды. Репертуар балалардың жас ерекшелігіне, қабылдау мүмкіндігіне және тәрбиелік міндеттерге сәйкес таңдалуы керек. Музыканы тыңдау ән айту, қимыл, ойын, шығармашылық тапсырма, әңгіме және бейнелеу әрекетімен сабақтастырылғанда оның тәрбиелік ықпалы арта түседі.

Музыка жетекшісінің кәсіби шеберлігі бұл үдерісте шешуші рөл атқарады. Педагог ұлттық музыканы өзі құрметтеп, балаларға ықыласпен жеткізіп, әр баланың шығармашылық бастамасын қолдағанда ғана ұлттық мұра шынайы тәрбиелік құндылыққа айналады. Сонымен бірге тәрбиешілермен және ата-аналармен ынтымақтастық орнату балабақшада басталған рухани тәрбиені отбасы жағдайында жалғастыруға мүмкіндік береді.

Қазақтың ұлттық музыкасын мектепке дейінгі тәрбие мазмұнына енгізу – өткен мұраны таныстыру ғана емес, болашақ ұрпақтың рухани негізін қалыптастыру. Өз халқының әнін естіп, күйін тыңдап, ұлттық аспабын танып өскен бала мәдени тамырына жақындай түседі. Ұлттық мәдениетін құрметтей білген бала өзге халықтардың мәдениетіне де сыйластықпен қарауға үйренеді.

Демек, ұлттық музыканы мақсатты, жүйелі және шығармашылықпен пайдалану мектеп жасына дейінгі баланың жан дүниесін байытып, ұлттық сана мен адамгершілік қасиеттердің алғашқы негіздерін қалыптастырады. Баланың жүрегіне ерте жастан сіңген ұлттық әуен оның туған еліне, отбасына, ана тілі мен мәдени мұрасына деген сүйіспеншілігін нығайтып, рухани бай, мейірімді және ұлттық құндылықтарды құрметтейтін тұлға болып қалыптасуына негіз болады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана.
2. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. – Астана.
3. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасы. – Астана.
4. Жұбанов А. Ғасырлар пернесі. – Алматы: Дайк-Пресс.
5. Жұбанов А. Замана бұлбұлдары. – Алматы.
6. Ерзакович Б.Г. Қазақ халқының ән мәдениеті. – Алматы.
7. Сарыбаев Б. Қазақтың музыкалық аспаптары. – Алматы: Өнер.

8. Ветлугина Н.А. Музыкальное развитие ребенка. – Москва: Просвещение.
9. Радынова О.П. Музыкальное воспитание дошкольников. – Москва: Академия.
10. Теплов Б.М. Психология музыкальных способностей. – Москва: Наука.
11. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте. – Москва: Просвещение.
12. Қоңыратбай Т. Қазақ музыкасының тарихы. – Алматы.

РАЗВИТИЕ РАЗГОВОРНОЙ РЕЧИ УЧАЩИХСЯ С ПОМОЩЬЮ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Кан Наталья Валерьевна
Туркестанская область Тюлькубасский район
школа -гимназия имени М. Ломоносова
учитель английского языка

Аннотация. В статье рассматриваются возможности использования цифровых технологий для развития разговорной речи учащихся на уроках английского языка. Особое внимание уделяется формированию коммуникативной компетенции, преодолению языкового барьера, повышению мотивации к устному общению и созданию условий для регулярной речевой практики. Раскрывается роль интерактивных образовательных платформ, мультимедийных материалов, цифровых приложений, аудио- и видеоресурсов, виртуальной коммуникации и инструментов искусственного интеллекта в организации современного урока английского языка. Подчеркивается, что цифровые технологии должны рассматриваться не как самоцель, а как педагогический инструмент, позволяющий сделать речевую деятельность учащихся более активной, самостоятельной, содержательной и приближенной к реальным ситуациям общения. Представлены практические подходы к организации диалогической и монологической речи с использованием цифровой образовательной среды. Рассматриваются вопросы индивидуализации обучения, обратной связи, развития произносительных навыков и формирования у учащихся уверенности в использовании английского языка в различных коммуникативных ситуациях.

Ключевые слова: английский язык, разговорная речь, цифровые технологии, коммуникативная компетенция, устная речь, цифровая образовательная среда, интерактивное обучение, искусственный интеллект, языковой барьер, мотивация учащихся.

Одной из важнейших целей обучения английскому языку является формирование способности учащихся использовать изучаемый язык в реальном общении. Владение грамматическими правилами, определенным словарным запасом и навыками чтения еще не означает готовности школьника свободно выражать свои мысли на английском языке. На практике нередко наблюдается ситуация, когда ученик успешно выполняет письменные упражнения, понимает содержание текста, знает необходимую лексику, однако испытывает серьезные затруднения при необходимости самостоятельно построить устное высказывание, поддержать диалог, задать вопрос или выразить собственное мнение.

Разговорная речь является сложным видом речевой деятельности, поскольку требует одновременного использования нескольких языковых навыков. Во время общения ученик должен быстро воспринимать речь собеседника, понимать ее содержание, выбирать подходящие слова и грамматические конструкции, правильно произносить их и одновременно учитывать ситуацию общения. Кроме того, устная речь предполагает определенную психологическую готовность. Ученик должен преодолеть страх ошибки, неуверенность, стеснение и боязнь отрицательной оценки со стороны одноклассников.

Поэтому развитие разговорной речи невозможно ограничить отдельными упражнениями на повторение слов или воспроизведение заранее подготовленных диалогов. Необходимо создавать на уроке условия, при которых английский язык становится реальным средством взаимодействия. Ученик должен понимать, зачем он говорит, кому адресовано его высказывание, какую информацию он хочет сообщить и какого результата стремится достичь.

Цифровые технологии значительно расширяют возможности учителя в решении этой задачи. Они позволяют организовать разнообразные формы речевой практики, предоставить учащимся доступ к аутентичной английской речи, использовать аудио- и видеоматериалы, моделировать коммуникативные ситуации, записывать собственные высказывания, анализировать произношение и получать оперативную обратную связь. Особенно важно, что цифровая среда позволяет увеличить время активной речевой деятельности каждого ученика.

При традиционной фронтальной организации урока возможности устной практики объективно ограничены. Если в классе обучается двадцать и более учащихся, учитель физически не может организовать продолжительное индивидуальное общение с каждым ребенком в течение одного урока. Значительная часть времени приходится на объяснение нового материала, проверку заданий, организационные моменты и работу с учебником. В результате отдельный ученик может говорить на английском языке всего несколько минут.

Использование цифровых инструментов позволяет частично изменить данную ситуацию. Например, учащиеся могут одновременно записывать голосовые сообщения, выполнять задания на произношение,

работать в парах с цифровыми карточками, создавать мини-диалоги, комментировать изображения, записывать видеоролики или выполнять интерактивные речевые задания. Учитель при этом получает возможность прослушать результаты постепенно, дать индивидуальные рекомендации и определить наиболее типичные затруднения класса.

Однако сама по себе цифровизация урока не гарантирует развития разговорной речи. Если цифровой инструмент используется только для демонстрации презентации или выполнения тестов с выбором ответа, речевая активность учащихся практически не увеличивается. Эффективность технологии определяется тем, насколько она способствует достижению конкретной педагогической цели.

Основным принципом применения цифровых ресурсов должно стать активное использование языка учащимися. Цифровая технология должна создавать повод для речи, поддерживать взаимодействие, предоставлять необходимый языковой материал или обеспечивать обратную связь.

Развитие разговорной речи тесно связано с коммуникативным подходом к обучению иностранным языкам. Согласно данному подходу, язык усваивается наиболее эффективно тогда, когда учащийся использует его для решения определенной коммуникативной задачи. Например, школьнику необходимо узнать информацию у партнера, договориться о совместном действии, описать ситуацию, представить проект, выразить согласие или несогласие, объяснить собственный выбор.

Цифровая среда позволяет моделировать подобные ситуации более разнообразно. Учитель может показать фотографию неизвестного места и предложить учащимся предположить, где находятся изображенные люди и что происходит. Можно включить короткий видеоролик без звука и попросить учащихся придумать диалог персонажей. Другой вариант — остановить видео перед завершением события и предложить ученикам спрогнозировать дальнейшее развитие ситуации.

Такие задания создают естественную информационную неопределенность. У учащихся отсутствует единственный правильный ответ, поэтому появляется необходимость выражать собственные предположения: *I think…, In my opinion…, Maybe…, I suppose…, It seems to me….* Одновременно формируются навыки аргументации и взаимодействия с мнением собеседника.

Видеоматериалы имеют особую ценность для развития разговорной речи, поскольку демонстрируют язык в контексте. Учащиеся наблюдают не только за словами, но и за интонацией, жестами, мимикой, ситуацией общения и эмоциональной реакцией участников разговора. Благодаря этому английская речь воспринимается не как набор отдельных конструкций, а как живое средство коммуникации.

Работа с видео должна обязательно включать активный речевой этап. Простого просмотра недостаточно. После просмотра учащимся можно предложить пересказать содержание своими словами, выразить отношение к поступкам персонажей, продолжить диалог, изменить концовку, провести интервью с одним из героев или представить себя участником ситуации.

Например, после просмотра короткого сюжета о путешествии учащиеся могут работать в парах. Один ученик выступает в роли путешественника, другой — журналиста. Журналист задает вопросы: *Where did you go? How did you travel? What places did you visit? What did you like most? Would you like to go there again?* После нескольких минут участники меняются ролями. В данном случае видеоматериал становится стимулом для самостоятельного говорения.

Аудиозапись собственной речи также является эффективным инструментом. При непосредственном ответе перед классом многие учащиеся испытывают эмоциональное напряжение. Возможность предварительно записать ответ в более спокойной обстановке снижает страх публичной ошибки. Ученик может прослушать себя, заметить недостатки, повторить запись и выбрать лучший вариант.

Такая практика способствует развитию навыков самоконтроля. Например, учитель предлагает учащимся в течение одной минуты рассказать о своем обычном дне. После записи школьники самостоятельно оценивают свою речь по нескольким критериям: удалось ли говорить без длительных пауз, использовались ли изученные слова, были ли предложения связными, насколько понятным было произношение.

Следующим этапом может стать повторная запись после самоанализа. Сравнение первого и второго варианта позволяет ученику увидеть конкретный результат собственной работы. Подобная форма оценивания особенно полезна, поскольку внимание переносится с отметки на индивидуальный прогресс.

Цифровые технологии позволяют также формировать произносительные навыки. Правильное произношение имеет большое значение для успешной коммуникации. При этом целью школьного обучения не должно становиться обязательное копирование определенного акцента. Гораздо важнее добиться понятности речи, правильного произнесения ключевых звуков, словесного ударения и интонации.

Учащиеся могут прослушивать образец, повторять фразу, записывать собственный вариант и сравнивать его с оригиналом. Такой цикл можно повторять несколько раз. В отличие от фронтальной работы, где одновременно повторяет весь класс, индивидуальная запись позволяет каждому ребенку услышать собственные особенности произношения.

Особую роль в развитии устной речи играет регулярность. Разговорные навыки невозможно сформировать исключительно через редкие большие задания. Значительно эффективнее организовывать короткую речевую практику практически на каждом уроке. Даже две-три минуты систематического говорения постепенно формируют привычку использовать английский язык.

В начале урока можно применять цифровые разминки. На экране появляется вопрос дня: *What made you happy today?, What would you like to learn this week?, What is your favourite way to spend a weekend?* или *If you*

could visit any country, where would you go and why? Учащиеся обсуждают вопрос в парах, после чего несколько человек представляют ответы партнеров.

Цифровой формат позволяет быстро менять вопросы, демонстрировать изображения, использовать случайный выбор темы или персонажа. Однако главной частью задания остается не технология, а общение учащихся.

Одним из наиболее эффективных приемов является использование цифровых изображений как речевого стимула. Фотографии и иллюстрации особенно полезны для учащихся, которым трудно начать высказывание без визуальной опоры. Учитель может предложить описать человека, место или событие, сравнить две фотографии, предположить, что произошло до изображенного момента, или придумать дальнейшее развитие событий.

Например, учащимся демонстрируется фотография аэропорта. Вместо стандартного задания *Describe the picture* можно создать коммуникативную ситуацию: «Вы встретили друга в аэропорту после его путешествия. Узнайте, где он был, почему ездил туда, что видел и какие впечатления получил». Таким образом, изображение становится основой диалога.

Важным условием развития разговорной речи является наличие языковой поддержки. Требование «говорите только по-английски» само по себе редко приносит положительный результат, если учащиеся не обладают необходимыми речевыми средствами. Особенно это относится к школьникам с более низким уровнем владения языком.

Цифровая доска или презентация может содержать речевые опоры: *I agree because…, I don't agree with this idea because…, In my opinion…, Could you explain what you mean?, What do you think about…?, I would choose… because….* Наличие таких конструкций снижает языковую нагрузку и позволяет сосредоточиться на содержании разговора.

По мере формирования навыка количество опор постепенно уменьшается. Сначала ученик строит высказывание по готовой модели, затем самостоятельно выбирает необходимые конструкции и в дальнейшем способен свободно использовать их в новой ситуации.

Цифровые технологии особенно эффективны при организации дифференцированного обучения. Учащиеся одного класса могут значительно отличаться уровнем владения английским языком. Для одних задание «Расскажи о своем любимом фильме» является простым, другим необходимы вопросы, ключевые слова и образец ответа.

В цифровой среде учитель может предложить разные уровни поддержки при сохранении общей коммуникативной темы. Например, учащимся, испытывающим трудности, предоставляются вопросы: *What is the name of the film? Who are the main characters? What happens in the film? Why do you like it?* Учащиеся среднего уровня получают только ключевые слова, а более подготовленные школьники выполняют задание без опор и дополнительно отвечают на вопросы одноклассников.

В результате весь класс работает над развитием одного навыка, но сложность задания соответствует индивидуальным возможностям учащихся. Такой подход способствует созданию ситуации успеха и снижает страх перед говорением.

Отдельного внимания заслуживают инструменты искусственного интеллекта, которые постепенно становятся частью современной цифровой образовательной среды. При педагогически грамотном применении они способны создавать дополнительные возможности для языковой практики. Ученик может использовать диалоговый инструмент для моделирования ситуаций общения: заказать еду в условном ресторане, пройти собеседование, узнать дорогу, обсудить путешествие или подготовиться к устной презентации.

Особенно ценной является возможность многократной тренировки. В реальном классе ученик может стесняться несколько раз задавать один и тот же вопрос или просить собеседника повторить фразу. При индивидуальной цифровой тренировке он получает возможность работать в собственном темпе.

При этом искусственный интеллект не должен заменять общение между учащимися и педагогом. Основная задача учителя заключается в том, чтобы использовать его как дополнительный тренировочный инструмент. Полученный опыт необходимо переносить в реальное взаимодействие: парную работу, групповую дискуссию, интервью, презентацию или проект.

Не менее важно формировать критическое отношение к цифровым ответам. Учащиеся должны понимать, что автоматически созданный материал может содержать неточности. Поэтому его следует анализировать, сопоставлять с учебными источниками и обсуждать с учителем. Подобная работа одновременно способствует развитию цифровой грамотности.

Большое значение имеет эмоциональная атмосфера урока. Ученик будет активно говорить только тогда, когда понимает, что ошибка рассматривается как естественная часть обучения. Чрезмерное исправление каждой грамматической или фонетической неточности во время высказывания может привести к тому, что школьник начнет постоянно контролировать себя и потеряет речевую инициативу.

Поэтому во время коммуникативного задания целесообразно прежде всего обращать внимание на содержание и понятность сообщения. Основные ошибки можно фиксировать и обсуждать после завершения разговора. Цифровая запись в этом отношении предоставляет дополнительные возможности: учитель может выбрать несколько характерных примеров и организовать их корректировку без указания конкретного ученика.

Развитие разговорной речи требует постепенного перехода от контролируемых упражнений к самостоятельному общению. На начальном этапе учащиеся повторяют образцы, используют готовые

конструкции и отвечают на конкретные вопросы. Затем появляются задания с частичной свободой выбора. На более высоком уровне учащиеся самостоятельно определяют содержание высказывания, аргументируют позицию и реагируют на неожиданные реплики собеседника.

Цифровые технологии способны сопровождать все эти этапы. Сначала учащийся прослушивает образец и повторяет его, затем выполняет интерактивную тренировку, после этого составляет собственный диалог и в завершение использует изученные конструкции в новой коммуникативной ситуации.

Такой подход позволяет рассматривать цифровой инструмент не как отдельный элемент урока, а как часть последовательной системы формирования разговорной компетенции. Главным показателем эффективности становится не количество использованных приложений, а изменение речевого поведения учащегося: готовность вступать в диалог, способность формулировать мысли, задавать вопросы, поддерживать разговор и использовать английский язык для достижения конкретной коммуникативной цели.

Продолжая рассматривать возможности цифровых технологий в развитии разговорной речи учащихся, необходимо подчеркнуть, что эффективность их применения во многом зависит от того, насколько органично они включены в структуру урока. Использование цифровых ресурсов должно быть связано с конкретной коммуникативной задачей и соответствовать возрасту, уровню языковой подготовки и интересам школьников. Если цифровой инструмент становится лишь внешним дополнением к традиционному уроку, его образовательный потенциал остается ограниченным. Совершенно иной результат достигается тогда, когда технология помогает учащимся самостоятельно создавать речевой продукт, взаимодействовать друг с другом, обсуждать проблему, выражать мнение и получать обратную связь.

Одной из эффективных форм работы является создание цифровых диалогов. Учитель предлагает учащимся определенную жизненную ситуацию и распределяет роли. Например, один ученик становится туристом, другой — сотрудником гостиницы. Их задача состоит не в механическом воспроизведении текста из учебника, а в самостоятельном построении разговора. Турист должен узнать стоимость номера, уточнить наличие завтрака, спросить о дополнительных услугах, а сотрудник гостиницы — предоставить необходимую информацию и ответить на вопросы.

Перед выполнением такого задания учащимся можно предоставить цифровую карточку с ключевой лексикой и речевыми конструкциями. После подготовки они записывают диалог в аудио- или видеоформате. Возможность предварительной записи особенно полезна для учащихся, которые испытывают трудности при публичном выступлении. Они могут несколько раз повторить диалог, проанализировать собственную речь и представить наиболее удачный вариант.

Постепенно задания необходимо усложнять. Например, в ситуацию можно включить неожиданную проблему: свободных номеров нет, турист потерял документ, заказанная услуга недоступна или необходимо изменить дату бронирования. Именно наличие непредсказуемого элемента делает общение более естественным, поскольку ученику приходится не только воспроизводить подготовленные фразы, но и быстро реагировать на новую информацию.

Подобные ситуации могут быть связаны с различными темами школьной программы: «В магазине», «В аэропорту», «В ресторане», «У врача», «Путешествие», «Школьная жизнь», «Выбор профессии», «Окружающая среда», «Современные технологии», «Спорт», «Культура», «Средства массовой информации». Цифровые изображения, видеоролики, виртуальные карты и интерактивные материалы позволяют сделать каждую ситуацию более наглядной и содержательной.

Значительный потенциал для развития разговорной речи имеет проектная деятельность. Цифровые технологии позволяют учащимся создавать совместные презентации, видеоролики, виртуальные экскурсии, интервью, подкасты и другие продукты, предполагающие активное использование английского языка. При этом речевая деятельность приобретает конкретную цель. Ученик говорит не потому, что учитель требует выполнить упражнение, а потому, что ему необходимо представить результат собственной работы аудитории.

Например, учащимся можно предложить создать виртуальный туристический маршрут по своему городу или региону для англоязычных гостей. Для выполнения задания школьники собирают информацию, выбирают достопримечательности, составляют описание маршрута и готовят устную презентацию. Каждый участник группы отвечает за определенную часть. Во время представления проекта учащиеся рассказывают о выбранных объектах, объясняют, почему их стоит посетить, отвечают на вопросы одноклассников.

Такое задание одновременно развивает языковые, информационные, коммуникативные и исследовательские навыки. Учащиеся используют английский язык для передачи информации о знакомой им культуре и окружающей среде, что способствует повышению личной значимости речевой деятельности.

Интересным вариантом является создание учащимися коротких цифровых подкастов. Подкаст можно использовать практически на любом этапе изучения языка. Его продолжительность для школьного задания необязательно должна быть большой. Даже двух-трехминутная аудиозапись способна стать эффективной формой речевой тренировки.

Темами могут быть «My Favourite Book», «A Person Who Inspires Me», «My Dream Profession», «How I Use Technology», «A Healthy Lifestyle», «My School», «The Place I Would Like to Visit». Сначала учащийся составляет краткий план, подбирает необходимую лексику, затем записывает выступление и прослушивает результат. При необходимости запись повторяется.

Важным условием является отказ от требования полностью заучивать текст. Если школьник читает заранее написанный материал, развивается прежде всего техника чтения, а не свободная разговорная речь.

Поэтому целесообразнее разрешить использовать только краткий план, ключевые слова или несколько опорных выражений. Постепенно количество таких подсказок сокращается.

Еще более коммуникативным вариантом становится создание подкаста в форме интервью. Один ученик выполняет роль ведущего, другой — приглашенного гостя. Например, в рамках темы «Professions» учащиеся могут представить интервью с врачом, учителем, программистом, дизайнером, инженером или спортсменом. Для младших школьников роли могут быть связаны со сказочными или вымышленными персонажами.

В ходе подготовки ученики самостоятельно формулируют вопросы, продумывают возможные ответы и учатся поддерживать беседу. Важно объяснить, что хороший диалог состоит не только из заранее подготовленных вопросов. Необходимо слушать ответ партнера и реагировать на него: *Really? That sounds interesting. Why did you decide to do that? What happened next? How did you feel?*

Именно способность реагировать на реплики собеседника является важным показателем сформированности разговорной речи. Ученик может знать большое количество слов и грамматических правил, но если он не умеет поддерживать взаимодействие, его коммуникативная компетенция остается недостаточно развитой.

Цифровая образовательная среда позволяет организовать работу над такими навыками более системно. Например, учитель может демонстрировать на интерактивной доске различные реплики и предлагать учащимся выбрать подходящий способ реагирования. После небольшой тренировки школьники используют эти выражения в самостоятельном разговоре.

Эффективным приемом является информационный разрыв, когда участники диалога обладают разной информацией и должны общаться, чтобы получить недостающие сведения. Например, два ученика получают разные варианты расписания путешествия. В каждом варианте отсутствует часть данных. Чтобы заполнить пропуски, они должны задавать друг другу вопросы на английском языке.

Цифровой формат позволяет быстро создавать разнообразные варианты подобных заданий. Один учащийся может получить изображение комнаты до изменений, другой — после ремонта. Их задача — определить различия исключительно посредством разговора, не показывая изображения друг другу. Такая деятельность заставляет внимательно слушать собеседника, уточнять информацию и использовать тематическую лексику.

Большой интерес у школьников вызывает создание историй на основе цифровых изображений. Учитель показывает несколько случайных картинок, которые необходимо объединить в один рассказ. Например, на экране появляются изображения велосипеда, телефона, дождя, собаки и аэропорта. Учащиеся должны придумать историю, в которой присутствуют все эти элементы.

Работа может выполняться индивидуально, в парах или группах. В групповом варианте первый ученик начинает рассказ, второй продолжает, добавляя новый элемент, затем очередь переходит к следующему участнику. Такая форма способствует развитию спонтанности речи, воображения и умения внимательно слушать других.

Для развития монологической речи эффективен цифровой сторителлинг. В отличие от обычного пересказа, создание собственной истории требует самостоятельного выбора содержания и языковых средств. Учащиеся могут подготовить рассказ на основе фотографий, рисунков или короткой последовательности слайдов. При этом изображения выполняют функцию смысловых опор и помогают сохранить логическую последовательность высказывания.

Учитель может постепенно повышать уровень самостоятельности. На первом этапе предоставляется готовая последовательность изображений. На втором учащиеся самостоятельно располагают картинки и объясняют свой выбор. На третьем они подбирают изображения и создают полностью собственную историю.

Особое внимание следует уделять формированию навыков спонтанной речи. В школьной практике учащиеся часто привыкают к тому, что перед устным ответом у них есть достаточно времени для подготовки. Однако реальное общение предполагает необходимость быстро реагировать на вопросы и ситуации.

Для тренировки спонтанности можно использовать цифровой случайный выбор темы. На экране появляются различные вопросы или слова, одно из которых выбирается случайным образом. Учащийся получает, например, 15–20 секунд на размышление и затем говорит в течение одной минуты.

Темы должны соответствовать уровню учащихся: *My perfect weekend, Three things I cannot live without, The best invention, A school of the future, If I could travel in time, The advantages of learning languages*. Основная задача состоит не в идеальной грамматической правильности, а в способности продолжать высказывание и передавать смысл.

При оценивании таких заданий важно учитывать беглость речи. Если учитель исправляет каждую ошибку непосредственно во время выступления, ученик начинает делать длинные паузы и бояться продолжать мысль. Более продуктивным является отложенное исправление. Педагог записывает типичные ошибки, а после завершения задания предлагает классу совместно определить правильные варианты.

Цифровые инструменты позволяют сделать такую работу наглядной. На экране можно показать несколько предложений, услышанных во время разговорной практики, не указывая авторов. Учащиеся определяют, какие варианты требуют исправления, и объясняют свои решения. В результате работа над ошибками превращается в дополнительное языковое задание.

Обратная связь должна включать не только указание на недостатки, но и фиксацию успешных элементов речи. Например, учитель может отметить: «Ты использовал новые слова по теме», «Ты задал дополнительный

вопрос партнеру», «Твоя речь стала более связной», «Ты говорил почти без длительных пауз». Такая обратная связь помогает ученику понять, какие конкретные действия приводят к улучшению результата.

Цифровое портфолио может стать эффективным способом наблюдения за развитием разговорной речи. В течение учебного года учащиеся сохраняют отдельные аудио- и видеозаписи своих выступлений. Например, в начале учебного года школьник записывает одноминутный рассказ о себе, через несколько месяцев выполняет похожее задание, а в конце года сравнивает записи.

Разница часто оказывается заметной не только учителю, но и самому учащемуся. Он может услышать, что стал говорить быстрее, использовать более разнообразную лексику, строить длинные предложения и увереннее произносить слова. Осознание собственного прогресса является сильным мотивационным фактором.

При использовании цифрового портфолио необходимо соблюдать правила защиты персональных данных. Аудио- и видеоматериалы учащихся не должны публиковаться в открытом доступе без соответствующего разрешения. Учителю важно заранее определить безопасный способ хранения и использования таких материалов.

Необходимо также учитывать возрастные особенности школьников. Для младших учащихся цифровые задания должны быть короткими, яркими и связанными с понятными жизненными ситуациями. Особенно эффективны изображения, персонажи, небольшие истории, песни, игровые диалоги и задания на описание.

Например, ученику предлагается выбрать цифрового персонажа и представить его классу: *This is Ben. He is ten. He likes football and pizza. He has got a dog.* Затем одноклассники задают вопросы о персонаже. Простое описание превращается в мини-коммуникацию.

Для подростков большое значение имеет актуальность темы. Они охотнее говорят о технологиях, музыке, кино, социальных сетях, спорте, будущей профессии, путешествиях, экологических проблемах и отношениях между людьми. Учитель может использовать цифровые материалы как источник проблемных вопросов: *Can technology replace teachers?, Should students use smartphones at school?, Is online communication better than face-to-face communication?, What will schools look like in twenty years?*

Такие вопросы не имеют единственного правильного ответа, поэтому создают условия для дискуссии. Учащиеся учатся не только выражать позицию, но и приводить аргументы, соглашаться или возражать корректно.

Для старших классов полезны цифровые дебаты. Учащиеся получают проблему, распределяются на группы и готовят аргументы. Цифровые ресурсы используются для поиска информации и подготовки доказательств, но во время обсуждения основной акцент делается на устной речи.

При этом важно обучить школьников специальным речевым конструкциям: *From my point of view…, I understand your argument, but…, I partly agree with you because…, Another important point is…, Could you give an example?, I would like to add that….* Эти выражения помогают сделать речь логичной и поддерживать уважительный характер дискуссии.

Важным преимуществом цифровых технологий является возможность выхода за пределы учебника. Учебный текст неизбежно ограничен объемом и временем создания, тогда как цифровая среда предоставляет огромное количество материалов на английском языке. Однако педагог должен тщательно отбирать содержание, учитывая возраст учащихся, языковую сложность, достоверность и безопасность информации.

Не каждый аутентичный материал подходит для урока. Слишком сложное видео может вызвать чувство неуспеха, а большое количество неизвестной лексики переключит внимание с говорения на перевод. Поэтому материал должен находиться немного выше текущего уровня учащихся, но оставаться понятным благодаря контексту, визуальной поддержке и предварительной подготовке.

Например, перед просмотром видео учитель знакомит учащихся с пятью-шестью ключевыми словами, предлагает предположить содержание по заголовку или изображению, а затем дает конкретную задачу для просмотра. После этого организуется разговор. Такая последовательность позволяет превратить цифровой материал из пассивного просмотра в средство активного развития речи.

Особое место занимает работа с короткими видеофрагментами. Для разговорной практики часто достаточно 30–90 секунд материала. Короткий формат позволяет неоднократно просмотреть эпизод, обратить внимание на отдельные выражения, интонацию и невербальное поведение, после чего использовать увиденное как основу для собственного разговора.

Полезным приемом является «озвучивание». Учитель демонстрирует короткий видеоролик без звука, а учащиеся должны определить ситуацию и придумать реплики персонажей. После представления вариантов можно включить оригинальную звуковую дорожку и сравнить ее с предложениями класса.

Другой прием — изменение перспективы. После просмотра истории учащиеся пересказывают событие от лица разных персонажей. Один и тот же сюжет получает несколько интерпретаций, что требует изменения лексики, эмоциональной окраски и содержания высказывания.

Развитию разговорной речи способствует и использование виртуальных экскурсий. Цифровые карты, панорамные изображения и виртуальные пространства позволяют моделировать путешествие, не выходя из класса. Учащиеся могут стать виртуальными экскурсоводами, туристами или журналистами.

Например, во время темы «London» один ученик получает роль гида и рассказывает о выбранной достопримечательности, а остальные задают вопросы. Затем роль гида переходит к другому учащемуся. При этом цифровая панорама обеспечивает визуальный контекст и делает разговор более естественным.

При работе над темой «Directions» цифровая карта позволяет организовать практическое задание. Один ученик выбирает точку назначения, а другой объясняет маршрут: *Go straight ahead. Turn left at the traffic lights. Go past the bank. It is opposite the park.* Подобное упражнение максимально приближено к реальной жизненной ситуации.

Игровые элементы также могут повысить речевую активность. Однако цифровая игра должна предполагать использование языка, а не только нажатие кнопок. Например, учащийся получает балл не за правильный выбор изображения, а за объяснение своего ответа или использование определенной речевой конструкции.

Можно организовать цифровую игру «Guess Who?». На экране представлены персонажи. Один ученик выбирает персонажа, не называя его, остальные задают вопросы: *Is it a man or a woman? Has he got dark hair? Is she wearing glasses? Is he smiling?* Побеждает тот, кто первым определит правильный ответ.

Другой вариант — «Taboo», когда необходимо объяснить английское слово, не называя его и не используя несколько запрещенных слов. Такое задание развивает способность перефразировать. Именно умение объяснить неизвестное слово другими средствами является важной стратегией реального общения.

Если учащийся забыл слово *umbrella*, он не должен полностью прекращать высказывание. Он может сказать: *It is something we use when it rains.* Подобные компенсаторные стратегии необходимо целенаправленно формировать, поскольку они помогают поддерживать разговор даже при ограниченном словарном запасе.

Цифровая среда может использоваться и для организации сотрудничества между учащимися. Например, небольшие группы получают одну проблему и должны представить совместное решение. Это может быть план идеальной школы, программа экологической акции, маршрут путешествия, правила безопасного использования интернета или проект школьного мероприятия.

Главное условие заключается в том, что обсуждение должно проходить преимущественно на английском языке. Для этого педагог заранее предоставляет необходимые речевые конструкции: *What do you think?, Let's choose…, That's a good idea, I'm not sure about that, Why don't we…?, We need to decide….* Благодаря таким опорам учащиеся постепенно начинают использовать английский язык не только для ответа учителю, но и для взаимодействия друг с другом.

Это является принципиально важным изменением роли иностранного языка на уроке. Английский язык перестает быть только объектом изучения и становится инструментом совместной деятельности. Именно в такой ситуации формируется настоящая коммуникативная компетенция.

Роль учителя при этом также изменяется. Педагог становится не единственным источником информации, а организатором речевой среды, консультантом и наставником. Он определяет коммуникативную цель, подбирает цифровой ресурс, предоставляет языковую поддержку, наблюдает за работой учащихся и организует рефлексию.

Цифровая технология не уменьшает значение учителя. Напротив, большое количество доступных ресурсов повышает требования к педагогическому отбору. Учителю необходимо определить, какой инструмент действительно помогает ученику говорить больше и качественнее, а какой только создает внешнее ощущение современного урока.

Поэтому при выборе цифрового ресурса целесообразно задавать несколько вопросов: будет ли учащийся говорить на английском языке; будет ли у него возможность самостоятельно формулировать мысли; предполагает ли задание взаимодействие; получит ли ученик полезную обратную связь; соответствует ли инструмент возрасту и уровню класса; соблюдаются ли требования цифровой безопасности.

Если технология не способствует достижению этих целей, ее использование не является обязательным. Иногда обычный разговор в парах может оказаться педагогически эффективнее сложного приложения. Современность урока определяется не количеством цифровых средств, а качеством организованной учебной деятельности.

Особенно продуктивным является сочетание цифровых и традиционных форм. Например, учащиеся сначала индивидуально просматривают цифровой материал, затем обсуждают его в парах, после чего группа формулирует общее мнение и представляет его классу. Таким образом, технология обеспечивает информационную основу, а основная коммуникативная работа осуществляется в живом взаимодействии.

Постепенное и систематическое применение таких подходов способствует формированию у учащихся важного ощущения: английский язык — это не только школьный предмет, но и реальный инструмент общения, получения информации, творчества и взаимодействия с окружающим миром.

Важным направлением работы учителя английского языка становится создание целостной системы развития разговорной речи, в которой цифровые технологии используются регулярно, но дозированно и педагогически обоснованно. Отдельное интересное цифровое задание способно повысить мотивацию учащихся, однако устойчивый результат достигается только при систематической речевой практике. Поэтому целесообразно предусматривать на каждом уроке хотя бы небольшую коммуникативную деятельность, позволяющую ученикам использовать изучаемый материал в устной речи.

Такую работу можно организовывать по принципу постепенного усложнения. На начальном этапе учащиеся отвечают на короткие вопросы, повторяют речевые модели, описывают изображения, составляют небольшие диалоги. Затем они переходят к более самостоятельным заданиям: обсуждают проблему, сравнивают варианты, аргументируют выбор, рассказывают истории, участвуют в ролевых играх. На более

высоком уровне школьники способны проводить дискуссии, представлять проекты, вести интервью, создавать подкасты и реагировать на неожиданные вопросы.

Цифровые инструменты позволяют поддерживать каждый из перечисленных этапов. При изучении новой лексики учащиеся могут прослушивать произношение слов и использовать их в коротких голосовых сообщениях. При закреплении грамматической темы можно предлагать ситуации, требующие применения изученной конструкции. Например, после изучения Future Simple учащиеся обсуждают, каким станет мир через двадцать лет. После изучения условных предложений можно организовать разговор на тему *If I could change one thing in my school…*. Таким образом, грамматика сразу включается в содержательное общение.

Развитие разговорной речи должно происходить во взаимосвязи с аудированием. Невозможно эффективно участвовать в диалоге, если учащийся не способен воспринимать реплики собеседника. Цифровая среда предоставляет богатые возможности для знакомства с различными вариантами звучащей английской речи. Однако аудирование необходимо связывать с последующим говорением.

После прослушивания короткого диалога можно предложить учащимся определить отношения между собеседниками, объяснить их настроение, воспроизвести разговор своими словами или придумать продолжение. После интервью школьники могут обсудить, с какими утверждениями героя они согласны. В таком случае восприятие речи становится отправной точкой для собственного высказывания.

Особенно важно формировать умение задавать вопросы. В традиционной модели урока вопросы чаще задает педагог, а ученики отвечают. В реальном общении человек должен самостоятельно проявлять инициативу. Поэтому полезно систематически организовывать задания, в которых учащиеся сами формулируют вопросы.

Например, на экране демонстрируется фотография известного места, необычной ситуации или предмета. Учащимся необходимо за одну минуту придумать максимальное количество вопросов. Затем они работают в парах и пытаются ответить на вопросы друг друга. Подобная деятельность развивает не только грамматический навык построения вопросительных предложений, но и речевую инициативу.

Можно использовать прием цифрового интервью, когда учащийся получает роль определенного персонажа, а остальные должны выяснить о нем как можно больше информации. Для младших школьников это может быть сказочный герой, для подростков — путешественник, ученый, спортсмен, эколог, журналист или представитель определенной профессии.

При этом желательно включать элементы импровизации. Ученик, исполняющий роль, получает только несколько основных фактов, а остальные детали придумывает самостоятельно. Благодаря этому разговор невозможно полностью подготовить заранее.

Еще одним условием успешного развития устной речи является формирование активного словарного запаса. Учащиеся нередко узнают слово при чтении, но не используют его в разговоре. Чтобы лексическая единица перешла в активный запас, ее необходимо многократно применять в различных коммуникативных ситуациях.

Цифровые карточки и интерактивные упражнения могут помочь на этапе знакомства и первичного закрепления, однако после них обязательно должно следовать речевое задание. Если изучается лексика по теме «Food», учащиеся могут не только сопоставлять слова с изображениями, но и составлять меню, обсуждать любимые блюда, разыгрывать ситуацию в кафе, объяснять рецепт или спорить о полезном питании.

При изучении темы «Travelling» можно организовать виртуальное туристическое агентство. Учащиеся получают несколько направлений и должны убедить партнера выбрать определенное путешествие. Для этого необходимо использовать лексику темы, сравнительные конструкции и аргументацию.

Подобные задания способствуют тому, что новые слова связываются с конкретными речевыми намерениями. Ученик начинает воспринимать лексику не как материал для запоминания, а как средство выражения мысли.

Большое значение имеет развитие связности речи. Некоторые учащиеся способны строить отдельные правильные предложения, но испытывают трудности при создании целостного монологического высказывания. Поэтому необходимо обучать использованию связующих элементов: *firstly, secondly, also, however, because, for example, in addition, finally, in my opinion*.

Цифровые схемы и визуальные организаторы помогают представить структуру ответа. Например, перед устным выступлением учащийся заполняет простую карту: тема — основная мысль — первый аргумент — пример — второй аргумент — вывод. После нескольких подобных тренировок потребность в подробной визуальной опоре постепенно уменьшается.

Для развития монологической речи полезен формат коротких презентаций. При этом следует избегать ситуации, когда ученик размещает на слайдах большой объем текста и просто читает его. На слайде лучше оставить фотографию, схему, несколько ключевых слов или цифр. Тогда визуальный материал становится опорой, а не заменой устного выступления.

После презентации необходимо предусматривать вопросы аудитории. Именно эта часть часто требует большей речевой самостоятельности, чем подготовленное выступление. Учащийся должен понять вопрос, быстро сформулировать ответ, при необходимости попросить уточнение. Поэтому ответы на вопросы следует рассматривать как полноценную часть коммуникативного задания.

В процессе обучения полезно формировать фразы, позволяющие справляться с затруднениями: *Could you repeat the question, please?, Could you speak more slowly?, Do you mean…?, Let me think for a moment, I'm not sure, but I think…*. Владение такими стратегиями делает учащегося более уверенным собеседником.

Цифровые технологии предоставляют возможности и для самооценивания. После выполнения речевого задания школьнику можно предложить оценить себя по простым критериям: «Я смог выразить основную мысль», «Я использовал новые слова», «Я задавал вопросы», «Я старался говорить без длительных пауз», «Я понял собеседника». Такая рефлексия помогает учащемуся осознать собственные сильные стороны и определить дальнейшую цель.

Взаимооценивание также может быть полезным, если оно организовано корректно. Учащиеся не должны искать ошибки друг друга. Более продуктивно предложить им отметить один удачный элемент и дать одну рекомендацию. Например: *I liked your examples. Try to speak a little louder next time.* Это формирует культуру конструктивной обратной связи.

Использование цифровых технологий требует разумного баланса экранной и непосредственной коммуникативной деятельности. Если большая часть урока проходит в индивидуальной работе с устройством, возможности живого взаимодействия могут, наоборот, уменьшиться. Поэтому цифровой ресурс должен часто становиться отправной точкой для разговора между людьми.

Например, учащиеся индивидуально просматривают изображение или короткий ролик в течение двух минут, а затем закрывают устройства и обсуждают увиденное в парах. Или сначала выполняют цифровое задание, после чего должны объяснить партнеру свой выбор. Такой подход сохраняет преимущества технологий, одновременно поддерживая живое общение.

Необходимо учитывать и цифровое благополучие учащихся. Продолжительность работы с экраном должна соответствовать возрастным особенностям и санитарным требованиям. Не каждое задание требует использования смартфона, компьютера или интерактивной панели. Учитель должен выбирать технологию только в тех случаях, когда она действительно предоставляет дополнительную педагогическую возможность.

Отдельного внимания заслуживает цифровая безопасность. Используя онлайн-сервисы, педагог должен учитывать правила регистрации учащихся, конфиденциальность информации, возрастные ограничения платформ и возможность появления нежелательного контента. Необходимо объяснять школьникам, что нельзя без необходимости размещать личные данные, фотографии, адрес, номер телефона и другую конфиденциальную информацию в открытых сервисах.

При использовании генеративного искусственного интеллекта важным становится вопрос академической самостоятельности. Ученик может попросить цифровой инструмент полностью написать текст будущего выступления и затем просто прочитать его. В таком случае образовательная ценность задания значительно снижается. Поэтому целесообразно использовать искусственный интеллект преимущественно как помощника для подготовки.

Например, учащийся самостоятельно составляет пять вопросов для интервью, а затем просит цифровой инструмент предложить дополнительные варианты. Он может написать собственный монолог и получить рекомендации по улучшению лексики. Можно попросить создать ситуацию для ролевой игры, список аргументов для обсуждения или вопросы по определенной теме. Окончательное речевое высказывание при этом должно оставаться результатом самостоятельной деятельности школьника.

Полезным вариантом становится тренировка диалога с искусственным интеллектом перед реальной работой в классе. Учащийся репетирует ситуацию, выявляет незнакомые слова, исправляет ошибки, а затем выполняет аналогичное задание с одноклассником. Таким образом, технология создает дополнительный этап подготовки, но не заменяет человеческую коммуникацию.

Важную роль играет профессиональная компетентность учителя. Педагогу не обязательно использовать большое количество сервисов. Значительно важнее владеть несколькими надежными инструментами и понимать их дидактические возможности. Постоянная смена приложений может отвлекать учащихся от содержания урока и увеличивать время на объяснение технических действий.

Эффективная цифровая среда должна быть простой и понятной. Если для выполнения пятиминутного речевого задания требуется десять минут на регистрацию и настройку сервиса, педагогическая целесообразность такого решения вызывает сомнение.

При планировании урока учитель может исходить не из вопроса «Какую цифровую технологию использовать?», а из вопроса «Какую речевую деятельность должны выполнить учащиеся?». После определения цели выбирается подходящий инструмент. Если необходимо развивать произношение, полезны аудиозапись и сравнение с образцом. Если требуется тренировать аргументацию, подойдет цифровой стимул для дискуссии. Для развития монологической речи можно использовать изображения, презентации или цифровой сторителлинг.

Такой порядок планирования позволяет избежать формального применения технологий.

Необходимо также учитывать, что развитие разговорной речи является длительным процессом. Нельзя ожидать, что после нескольких цифровых заданий учащиеся сразу начнут свободно говорить на английском языке. Результат формируется постепенно благодаря систематическому повторению, расширению словарного запаса, развитию навыков аудирования, совершенствованию произношения и постоянному участию в коммуникативных ситуациях.

Педагог может отслеживать динамику по нескольким показателям: продолжительность самостоятельного высказывания, количество длительных пауз, разнообразие используемой лексики, способность задавать вопросы, умение поддерживать диалог, понятность произношения, использование связующих выражений и готовность говорить без длительной предварительной подготовки.

При этом сравнивать целесообразно прежде всего ученика с его собственными предыдущими результатами. Один школьник может достаточно быстро достичь свободной речи, другому требуется значительно больше времени. Цифровые записи и портфолио позволяют сделать индивидуальный прогресс более заметным.

Мотивация учащихся возрастает, когда они видят практический результат. Например, школьник, который в начале учебного года мог сказать о себе только несколько предложений, через несколько месяцев способен записать двухминутный подкаст или поддержать разговор. Осознание такого изменения формирует уверенность и желание продолжать обучение.

Особенно важным является создание ситуации успеха для учащихся, которые считают английский язык сложным предметом. Им следует предлагать посильные речевые задачи, визуальные опоры и возможность предварительной подготовки. Постепенно уровень самостоятельности повышается. Цифровая среда удобна тем, что позволяет адаптировать объем и сложность поддержки без излишнего акцентирования различий между учащимися.

Таким образом, цифровая технология становится средством индивидуализации обучения. Один ученик может прослушать аудиозапись один раз, другой — три раза. Один выполняет речевое задание по ключевым словам, другой говорит без подсказок. При общей образовательной цели каждый получает подходящий уровень поддержки.

Перспективным является сочетание цифровых технологий с проблемным и проектным обучением. Учащиеся могут исследовать реальную проблему, собирать цифровую информацию, обсуждать ее на английском языке и представлять собственное решение. Например, класс может разработать проект «Eco-friendly School». Группы обсуждают способы сокращения отходов, экономии воды и электроэнергии, готовят предложения и защищают их.

В такой деятельности английский язык естественно интегрируется с другими образовательными областями. Учащиеся используют его для получения информации, сотрудничества и представления результатов. Это соответствует современному пониманию функциональной грамотности, при котором знания должны применяться для решения практических задач.

Учителю важно помнить, что главной целью остается развитие личности учащегося, его способности мыслить, взаимодействовать, выражать собственную позицию и уважать мнение другого человека. Цифровая технология ценна только тогда, когда поддерживает эти процессы.

Современный урок английского языка может объединять живой разговор, учебник, интерактивную доску, аудио, видео, цифровые карты, виртуальные экскурсии, голосовые записи и искусственный интеллект. Однако центральной фигурой остается учащийся, который постепенно приобретает опыт самостоятельного общения.

Разговорная речь развивается тогда, когда школьник получает возможность говорить часто, содержательно и с определенной целью. Если на уроке ученик постоянно остается только слушателем, никакая современная технология не обеспечит формирование коммуникативной компетенции. Если же цифровая среда помогает увеличить количество и разнообразие ситуаций общения, она становится мощным педагогическим ресурсом.

Развитие разговорной речи является одним из ключевых направлений обучения английскому языку, поскольку способность использовать иностранный язык в реальной коммуникации представляет собой важнейший показатель сформированности коммуникативной компетенции учащегося. Для достижения этой цели недостаточно изучения грамматических правил, запоминания лексики и выполнения письменных упражнений. Учащимся необходима систематическая практика говорения, включающая диалог, монолог, обсуждение, аргументацию, постановку вопросов и спонтанное реагирование на высказывания собеседника.

Цифровые технологии значительно расширяют возможности организации такой практики. Аудио- и видеоматериалы, цифровые изображения, интерактивные задания, виртуальные экскурсии, голосовые записи, подкасты, цифровые проекты и инструменты искусственного интеллекта позволяют создавать разнообразные коммуникативные ситуации, приближенные к реальному использованию языка. Особую ценность представляет возможность индивидуальной тренировки, многократного повторения, самостоятельной записи речи и получения обратной связи.

Цифровая среда помогает учитывать различный уровень языковой подготовки учащихся. Благодаря визуальным подсказкам, речевым моделям и индивидуальному темпу выполнения заданий школьники получают необходимую поддержку. Постепенное уменьшение количества опор способствует переходу от контролируемой речи к более свободному и самостоятельному общению.

Одновременно использование технологий требует педагогически обоснованного подхода. Цифровой инструмент не должен становиться самоцелью и заменять непосредственное общение между учителем и учащимися. Его эффективность определяется тем, насколько он способствует увеличению реальной речевой активности школьников. Оптимальной является модель, при которой технология предоставляет материал,

ситуацию или инструмент подготовки, а центральное место занимает самостоятельная речевая деятельность учащихся.

Перспективным направлением становится использование искусственного интеллекта для индивидуальной тренировки диалогов, подготовки вопросов, расширения словарного запаса и получения рекомендаций. Однако применение таких инструментов должно сопровождаться развитием критического мышления, академической самостоятельности и цифровой безопасности.

Задача учителя английского языка состоит в создании образовательной среды, где учащийся не боится говорить, воспринимает ошибку как естественную часть обучения и постепенно приобретает уверенность в собственных коммуникативных возможностях. Систематическое сочетание традиционных методов с педагогически целесообразными цифровыми технологиями позволяет сделать процесс развития разговорной речи более индивидуализированным, интерактивным и практико-ориентированным.

Следовательно, результативность цифровых технологий определяется не их количеством и технической новизной, а качеством организованного общения. Если цифровые средства помогают учащемуся чаще говорить, внимательнее слушать собеседника, самостоятельно выражать мысли, задавать вопросы, аргументировать позицию и применять английский язык в новых ситуациях, они становятся эффективным инструментом формирования коммуникативной компетенции. Именно такое использование цифровой образовательной среды позволяет приблизить урок английского языка к реальному общению и подготовить учащихся к уверенному применению иностранного языка в учебной, профессиональной и повседневной жизни.

Использованная литература

1. Гальскова Н. Д., Гез Н. И. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика. — Москва: Академия, 2006.
2. Соловова Е. Н. Методика обучения иностранным языкам: базовый курс лекций. — Москва: Просвещение, 2002.
3. Пассов Е. И., Кузовлева Н. Е. Урок иностранного языка. — Ростов-на-Дону: Феникс; Москва: Глосса-Пресс, 2010.
4. Полат Е. С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. — Москва: Академия, 2009.
5. Щукин А. Н. Обучение иностранным языкам: теория и практика. — Москва: Филоматис, 2010.
6. Harmer J. *The Practice of English Language Teaching*. — Harlow: Pearson Education, 2015.
7. Richards J. C. *Teaching Listening and Speaking: From Theory to Practice*. — Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
8. Thornbury S. *How to Teach Speaking*. — Harlow: Pearson Education, 2005.
9. Dudeney G., Hockly N. *How to Teach English with Technology*. — Harlow: Pearson Longman, 2007.
10. UNESCO. *Guidance for Generative AI in Education and Research*. — Paris: UNESCO, 2023.

ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ САБАҚТАРЫНДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ҚАУІПСІЗ ЖӘНЕ ЭТИКАЛЫҚ ҚОЛДАНУ

Ибраева Гулзира Умирзаккызы
Шымкент қаласы Қаратау ауданы
№79 ЖОББМ
Қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі

Аннотация. Қазіргі білім беру кеңістігінде жасанды интеллект технологиялары мұғалімнің кәсіби қызметіне, оқушының оқу әрекетіне және білім мазмұнын ұйымдастыру тәсілдеріне елеулі ықпал ете бастады. Әсіресе мәтін құрастыру, ақпаратты талдау, сұрақтар әзірлеу, шығармашылық тапсырмалар дайындау, тілдік қателерді анықтау, идея ұсыну сияқты мүмкіндіктері қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында жасанды интеллект құралдарын пайдалануға кең жол ашады. Алайда жасанды интеллектіні оқу үдерісіне енгізу тек технологиялық мүмкіндіктерді игерумен шектелмеуі тиіс. Оны қауіпсіз, жауапты және этикалық тұрғыдан қолдану, оқушының дербес ойлау қабілетін сақтау, академиялық адалдық қағидаларын ұстану, жеке деректерді қорғау, алынған ақпараттың шынайылығын тексеру және ұлттық-мәдени құндылықтарға құрметпен қарау мәселелері ерекше маңызға ие. Мақалада қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімінің жасанды интеллектіні педагогикалық мақсатқа сай қолдану жолдары, оқушының шығармашылық және сыни ойлау дағдыларын дамытудағы мүмкіндіктері, сондай-ақ жасанды интеллектіні қолдану барысында кездесетін этикалық және қауіпсіздік тәуекелдері қарастырылады. Мұғалімнің цифрлық сауаттылығы мен кәсіби жауапкершілігі жасанды интеллект мүмкіндіктерін тиімді пайдаланудың негізгі шарты ретінде сипатталады.

Жасанды интеллект соңғы жылдары қоғамның көптеген саласына еніп, адамның ақпаратпен жұмыс істеу тәсілін өзгертуде. Бұл өзгеріс білім беру жүйесіне де тікелей әсер етті. Бұрын цифрлық технологиялар сабақта ақпарат іздеу, презентация көрсету, электрондық тапсырма орындау немесе білімді бағалау құралы ретінде

қолданылса, қазіргі жасанды интеллект жүйелері оқушымен диалог құра алады, мәтін жасайды, сұрақтарға жауап береді, тапсырмаларды түрлендіреді, мәтінді талдайды және белгілі бір мәселе бойынша идеялар ұсынады. Осындай мүмкіндіктер мұғалімнің жұмысын жеңілдетумен қатар білім алушының оқу әрекетін жаңаша ұйымдастыруға жағдай жасайды. Дегенмен кез келген технологияның тиімділігі оны қандай мақсатпен және қандай педагогикалық ұстаным негізінде қолдануға байланысты. Сондықтан жасанды интеллектіні сабаққа енгізудегі негізгі сұрақ «оны қолдануға бола ма?» дегеннен гөрі «оны оқушының білім алуына зиян келтірмей, қауіпсіз және жауапты түрде қалай қолданамыз?» деген мәселеге бағытталуы қажет.

Қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің өзіндік ерекшелігі бар. Бұл пәндерде оқушы тек дайын ақпаратты меңгермейді. Ол сөз мағынасын түсінеді, тілдік бірліктерді орынды қолдануды үйренеді, мәтіннің мазмұнын талдайды, авторлық идеяны анықтайды, кейіпкер әрекетіне баға береді, көркемдік ерекшелікті таниды, өз ойын дәлелдеп жазады және ұлттық мәдениет пен рухани құндылықтарды танып-біледі. Демек, пәннің негізгі міндеттерінің бірі – оқушының ойлау және тілдік әрекетін дамыту. Егер жасанды интеллект оқушының орнына эссе жазып, мәтінді талдап, сұрақтарға дайын жауап беріп отырса, технология оқу құралы емес, оқушының танымдық әрекетін алмастыратын тетікке айналады. Ал бұл білім сапасына кері әсер етуі мүмкін. Сондықтан қазақ тілі мен әдебиеті сабағында жасанды интеллект оқушының орнына ойлайтын құрал ретінде емес, оның ойлауына түрткі болатын көмекші ресурс ретінде пайдаланылуы тиіс.

Жасанды интеллектіні қауіпсіз және этикалық қолданудың алғашқы қағидасы – оны қолдану мақсатын нақты анықтау. Мұғалім әр тапсырманың алдында оқушы жасанды интеллектіні не үшін пайдаланатынын түсіндіруі қажет. Мысалы, белгілі бір тақырыпқа идея жинақтау, мәтін жоспарының бірнеше нұсқасын алу, өз мәтініндегі тілдік қателерді анықтау, сұрақтар құрастыру немесе екі түрлі жауапты салыстыру мақсатында қолдануға болады. Бірақ дайын эссені толығымен жасанды интеллектіге жаздырып, оны өз жұмысы ретінде тапсыру академиялық адалдық талаптарына қайшы келеді. Осы айырмашылықты оқушы ерте түсінген жағдайда ол технологияны «дайын жауап беретін құрал» емес, білім алуға көмектесетін ресурс ретінде қабылдай бастайды.

Мәселен, мұғалім оқушыға «Абай шығармаларындағы адамгершілік құндылықтар» тақырыбында эссе жазуды тапсырды делік. Оқушы жасанды интеллект жүйесіне тақырыпты енгізіп, дайын мәтінді көшіріп алса, сырттай қарағанда тапсырма орындалған болып көрінеді. Алайда оқушы шығарманы қайта қарастырмайды, дәлел іздемейді, өз ойын жүйелемейді және сөйлем құрастыру әрекетін толық орындамайды. Нәтижесінде тапсырманың негізгі педагогикалық мақсаты жүзеге аспайды. Мұндай жағдайда мұғалім тапсырманың құрылымын өзгерте алады. Алдымен оқушы Абай шығармасынан өзіне әсер еткен ойды немесе үзіндіні таңдап, оның мағынасын өз сөзімен түсіндіреді. Содан кейін ғана жасанды интеллектіден осы мәселеге қатысты бірнеше пікір ұсынуды сұрайды. Оқушы ұсынылған пікірлердің қайсысымен келісетінін немесе келіспейтінін дәлелдейді. Соңында өз көзқарасына негізделген эссе жазады. Бұл тәсілде жасанды интеллект дайын жұмыстың авторына емес, пікірталасқа қатысатын цифрлық көмекшіге айналады.

Қазақ тілі сабақтарында да осындай ұстанымды қолдануға болады. Мысалы, оқушыға белгілі бір стильде мәтін жазу тапсырылған кезде жасанды интеллектіден бір тақырыптың ресми, публицистикалық және көркем стильдегі қысқа нұсқаларын ұсынуды сұрауға болады. Оқушылар алынған мәтіндерді салыстырып, олардың тілдік ерекшеліктерін анықтайды. Қай мәтінде терминдер қолданылғанын, қай мәтінде эмоционалды-экспрессивті сөздердің басым екенін, сөйлем құрылымдарының қандай айырмашылығы бар екенін талдайды. Мұндай тапсырмада жасанды интеллект жасаған мәтін соңғы нәтиже емес, талдау материалы қызметін атқарады. Бұл оқушының функционалдық сауаттылығын, салыстыру және қорытынды жасау дағдысын дамытуға мүмкіндік береді.

Жасанды интеллектіні қолданудағы екінші маңызды мәселе – ақпараттың шынайылығын тексеру. Жасанды интеллект жүйесі берген кез келген жауапты абсолютті дұрыс деп қабылдауға болмайды. Ол кейде нақты деректерді шатастыруы, шығарманың мазмұнына сәйкес келмейтін тұжырым ұсынуы, авторға тиесілі емес сөзді телуі немесе жоқ дереккөзді көрсетуі мүмкін. Қазақ әдебиетіндегі шығармалар, тарихи тұлғалар, әдеби бағыттар немесе автор өмірбаяны туралы сұрақтарда да мұндай қателер кездесуі ықтимал. Сондықтан оқушыға «жасанды интеллект айтты – демек, дұрыс» деген түсініктің орнына «жасанды интеллект ұсынды – енді оны тексеру керек» деген ақпараттық мәдениетті қалыптастыру маңызды.

Мысалы, әдеби шығармаға талдау барысында жасанды интеллект белгілі бір кейіпкерге қатысты пікір ұсынса, оқушыдан сол пікірдің мәтінге сәйкестігін дәлелдейтін үзінді немесе оқиға табу талап етілуі мүмкін. Егер дәлел табылмаса, жасанды интеллект жауабының күмәнді тұсы анықталады. Осындай қарапайым жұмыс оқушыны ақпаратты сын тұрғысынан қабылдауға үйретеді. Бұл дағды қазіргі ақпараттық қоғамда аса маңызды. Өйткені оқушы интернеттен немесе жасанды интеллект жүйесінен алынған ақпараттың барлығын бірдей сенімді дерек ретінде қабылдамауы керек.

Қазақ әдебиеті сабағында «Жасанды интеллект жауабын тексер» сипатындағы тапсырмалардың тиімділігі жоғары. Мұғалім белгілі бір шығарма бойынша жасанды интеллект жасаған қысқа талдауды оқушыларға ұсына алады. Оның ішінде әдейі немесе жүйенің өзінен алынған күмәнді тұжырымдар болуы мүмкін. Оқушылар шығарманың түпнұсқасына сүйене отырып, талдаудың дұрыс және қате бөліктерін анықтайды, өз дәлелдерін келтіреді. Мұнда оқушы бір мезгілде мәтінді мұқият оқуға, ақпаратты салыстыруға, дәлелдеуге және цифрлық ақпаратқа сын көзбен қарауға үйренеді. Яғни жасанды интеллектінің ықтимал кемшілігінің өзі дұрыс ұйымдастырылған жағдайда оқыту ресурсына айналады.

Үшінші маңызды мәселе – академиялық адалдық. Генеративті жасанды интеллект кең тараған сайын оқушының орындаған жұмысының қай бөлігі өзіне, қай бөлігі цифрлық құралға тиесілі екенін анықтау күрделене түседі. Әсіресе эссе, шығарма, әдеби талдау, пікір жазу, мәтін құрастыру сияқты жұмыстарда бұл мәселе өзекті. Мұғалім тек жасанды интеллектіні қолдануға тыйым салумен мәселені толық шеше алмайды. Себебі оқушылар бұл технологияны мектептен тыс уақытта да пайдалана алады. Сондықтан негізгі міндет – жауапты қолдану мәдениетін қалыптастыру.

Оқушы өз жұмысында жасанды интеллектіні пайдаланған жағдайда оны жасырмауға үйренуі керек. Мысалы, тапсырманың соңында «Жасанды интеллектіні қандай мақсатта қолдандым?» деген қысқа рефлексия жаздыруға болады. Оқушы «тақырып бойынша үш идея алу үшін қолдандым», «жазған мәтінімдегі қайталанатын сөздерді анықтауға пайдаландым», «өз дәлеліме қарсы пікір алу үшін сұрақ қойдым» деп көрсетеді. Бұл тәсіл жасанды интеллектіні жасырын пайдаланудан ашық әрі жауапты пайдалануға көшуге ықпал етеді. Сонымен қатар мұғалімге оқушының жұмыс үдерісін түсінуге мүмкіндік береді.

Академиялық адалдықты қамтамасыз етудің тағы бір жолы – бағалауды тек соңғы мәтінге емес, жұмыстың орындалу үдерісіне бағыттау. Мысалы, эссе жазуда тақырыпты түсіну, бастапқы идеялар, жоспар, дәлелдер, алғашқы нұсқа, түзету және соңғы нұсқа кезеңдері қарастырылса, оқушының дербес еңбегі айқынырақ көрінеді. Мұғалім сабақ барысында оқушының ойлау барысын бақылап, ауызша сұрақтар қою арқылы оның тақырыпты қаншалықты түсінгенін анықтай алады. Бұл жағдайда жасанды интеллект арқылы бірден дайын мәтін алу оқушыға жоғары нәтиже бермейді, өйткені бағалау оның ойлау және жұмыс жасау процесін де қамтиды.

Жасанды интеллектіні қауіпсіз пайдаланудың тағы бір маңызды бағыты – жеке деректерді қорғау. Оқушылар цифрлық жүйеге өзінің толық аты-жөні, мекенжайы, телефон нөмірі, құпиясөздері, жеке құжат деректері немесе басқа адамдардың жеке мәліметтері сияқты ақпараттарды енгізбеу керектігін білуі тиіс. Мұғалім де тапсырма құрастыру кезінде оқушылар туралы құпия немесе жеке ақпаратты жасанды интеллект жүйесіне енгізуден сақ болуы қажет. Мысалы, оқушының толық аты-жөні мен жеке жағдайын көрсете отырып, оның жұмысын бағалатудың орнына жеке тұлғаны анықтайтын мәліметтерді алып тастап, тек анонимді мәтінді қолданған дұрыс.

Балалардың цифрлық қауіпсіздігі тек дербес мәліметтермен шектелмейді. Жасанды интеллект жүйелері кей жағдайда жас ерекшелігіне сәйкес келмейтін, біржақты немесе қате мазмұн ұсынуы ықтимал. Сондықтан мұғалім сабақта қолданылатын құралды алдын ала зерттеп, оның білім алушылардың жасына сәйкестігін, пайдалану шарттарын және құпиялық талаптарын ескеруі керек. Оқушыға қандай платформаны қандай жағдайда пайдалануға болатынын түсіндіру де цифрлық сауаттылықтың бір бөлігі болып саналады.

Қазақ тілі мен әдебиеті пәнінде ерекше назар аударуды қажет ететін мәселенің бірі – тілдік және мәдени дәлдік. Жасанды интеллект қазақ тіліндегі мәтіндерді өңдеуде жылдан-жылға жетіліп келе жатқанымен, кейде сөздердің мағынасын контекстке сай қолданбауы, тұрақты тіркестерді дұрыс түсіндірмеуі, әдеби шығармаларға қатысты үстірт пікір айтуы немесе ұлттық дүниетаным ерекшеліктерін толық ескермеуі мүмкін. Сондықтан мұғалім жасанды интеллект ұсынған қазақша материалды міндетті түрде тексеріп, оқушыларды да осындай тексеруге дағдыландыруы керек. Бұл әсіресе мақал-мәтелдер, фразеологизмдер, ұлттық ұғымдар, салт-дәстүрге байланысты атаулар мен көркем шығармаларды талдау барысында маңызды.

Жасанды интеллект ұлттық мәдениетті танудың негізгі дереккөзі болмауы тиіс. Ол қосымша құрал ретінде ғана пайдаланылғаны дұрыс. Қазақ әдебиетін оқытуда басты дерек – көркем шығарманың өзі. Оқушы Абайды жасанды интеллект жасаған қысқаша мазмұн арқылы емес, Абай шығармаларын оқу арқылы тануы керек. Мұхтар Әуезовтің шығармашылығын дайын цифрлық сипаттамадан ғана емес, жазушының мәтіндерімен жұмыс жасау арқылы түсінуі қажет. Жасанды интеллект осы оқу әрекетін тереңдетуге көмектескенде ғана оның педагогикалық құндылығы артады. Мәселен, шығарма оқылғаннан кейін оқушы жасанды интеллектіден кейіпкер әрекетіне балама көзқарас ұсынуды сұрап, сол пікірмен пікірталас жүргізе алады. Бұл жағдайда технология көркем мәтінді алмастырмайды, керісінше мәтінге қайта оралуға себеп болады.

Жасанды интеллектіні этикалық қолдану авторлық құқық пен автор еңбегіне құрмет мәселесімен де байланысты. Оқушы әдеби шығарма, мақала немесе басқа автордың мәтінін пайдаланғанда оның авторын көрсету қажеттігін түсінуі керек. Сол сияқты жасанды интеллект жасаған мәтінді өзгеріссіз өз атынан ұсыну да этикалық тұрғыдан дұрыс емес. Мұғалім оқушыларға авторлық еңбек, плагиат, дәйексөз келтіру, дереккөзді көрсету ұғымдарын жас ерекшелігіне сай түсіндіргені жөн. Бұл талаптар тек мектеп тапсырмасын орындау үшін емес, болашақта жауапты ақпарат тұтынушысы және автор болу үшін қажет.

Жасанды интеллектінің пайда болуы мұғалімнің рөлін төмендетпейді. Керісінше, оның кәсіби рөлін күрделендіреді. Мұғалім енді білімді түсіндіруші ғана емес, ақпараттың сапасын саралайтын, оқушыны дұрыс сұрақ қоюға үйретететін, цифрлық құралды педагогикалық мақсатқа бейімдейтін және технология қолданудың этикалық шекарасын көрсететін бағыттаушы болуы тиіс. Қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімінің кәсіби шеберлігі технологияны қаншалықты көп қолдануымен емес, оны қай жерде қолдану тиімді, ал қай жерде оқушының дербес әрекетіне басымдық беру керектігін дұрыс анықтауымен өлшенеді.

Жасанды интеллектіні қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында тиімді пайдаланудың маңызды бағыттарының бірі – оқушының сыни ойлау қабілетін дамыту. Қазіргі оқушы үшін ақпаратты табу бұрынғыдай күрделі мәселе емес. Интернет пен жасанды интеллект құралдары бірнеше секунд ішінде белгілі бір тақырып бойынша көлемді ақпарат ұсына алады. Сондықтан білім берудің басты міндеті ақпаратты есте сақтаудан оны

талдау, салыстыру, тексеру, түсіндіру және негізделген қорытынды жасау дағдыларын қалыптастыруға қарай ауысып келеді. Осы тұрғыдан алғанда, жасанды интеллект дұрыс ұйымдастырылған жағдайда сыни ойлауды дамытуға көмектесетін тиімді құрал бола алады. Мұғалім оқушыдан жасанды интеллект берген жауапты жай қабылдауды емес, оның дұрыстығын дәлелдеуді, әлсіз тұстарын анықтауды, балама пікір ұсынуды және өз көзқарасын қорғауды талап етуі қажет.

Мысалы, әдеби шығармадағы кейіпкер бейнесін талдау кезінде мұғалім жасанды интеллектіден алынған пікірді оқушыларға ұсынып, «Бұл пікірмен келісесің бе? Жауабыңды шығармадағы нақты оқиғалармен дәлелде» деген тапсырма бере алады. Мұндай жұмыс барысында оқушы жасанды интеллектінің пікіріне тәуелді болмайды. Керісінше, оны зерттеу нысаны ретінде қарастырады. Бір оқушы ұсынылған пікірмен келісуі, екінші оқушы оған қарсы дәлел келтіруі мүмкін. Екі жағдайда да негізгі талап – көркем мәтінге сүйену. Нәтижесінде оқушылар дәлелді сөйлеуге, өзгенің пікірін бағалауға және мәтіннен қажетті ақпаратты табуға дағдыланады.

Әдебиет сабағында жасанды интеллектіні пікірталас ұйымдастыру үшін де пайдалануға болады. Мысалы, белгілі бір кейіпкердің әрекеті туралы оқушылар алдымен өз көзқарастарын білдіреді. Содан кейін жасанды интеллектіден сол мәселеге қатысты қарама-қарсы пікір ұсыну сұралады. Оқушылар цифрлық жүйе ұсынған қарсы пікірге жауап дайындайды. Бұл әдіс оқушының өз ойын қайта қарауына, дәлелдерін нақтылауына және мәселені бірнеше қырынан бағалауына мүмкіндік береді. Ең маңыздысы – жасанды интеллект пікірталастағы соңғы төреші емес. Қорытындыны оқушы мәтінге, фактілерге және өзінің логикалық пайымына сүйене отырып жасайды.

Қазақ тілі сабақтарында жасанды интеллект мәтінмен жұмыс жасаудың жаңа мүмкіндіктерін ұсынады. Мысалы, мұғалім бір мәтінді жасанды интеллект көмегімен әртүрлі аудиторияға бейімдеп, бірнеше нұсқа жасай алады. Бір тақырып бастауыш сынып оқушысына, жасөспірімге және ересек адамға арналған мәтін түрінде ұсынылуы мүмкін. Оқушылар осы мәтіндерді салыстырып, сөздік құрамдағы, сөйлем құрылысындағы, ақпарат беру тәсіліндегі ерекшеліктерді анықтайды. Осы арқылы адресатқа сәйкес тілдік құралдарды таңдау қажеттігін түсінеді. Мұндай тапсырмалар функционалдық сауаттылықты дамытуға бағытталады.

Сонымен қатар жасанды интеллект оқушының жазылым дағдыларын жетілдіруде пайдалы көмекші бола алады. Бірақ бұл жерде де белгілі бір шекара сақталуы қажет. Жасанды интеллект оқушының орнына мәтінді толығымен жазып бермеуі керек. Оқушы алдымен өз нұсқасын дайындап, содан кейін ғана цифрлық құралды кері байланыс алу үшін пайдаланғаны тиімді. Мысалы, оқушы өз эссесін жазғаннан кейін жасанды интеллектіден «Мәтіндегі негізгі ой анық берілген бе?», «Қандай ойлар жеткілікті дәлелденбеген?», «Қай сөйлемдерде сөз қайталануы байқалады?» немесе «Мәтіннің құрылымын жақсарту үшін қандай ұсыныс беруге болады?» деп сұрай алады. Одан кейін ұсыныстардың барлығын автоматты түрде қабылдамай, қайсысы орынды екенін өзі шешуі тиіс.

Бұл жерде мұғалім оқушыға жасанды интеллект берген түзетуді саналы түрде қабылдау мәдениетін үйретеді. Егер оқушы цифрлық жүйенің барлық ұсынысын ойланбастан қабылдайтын болса, оның тілдік дербестігі әлсіреуі мүмкін. Ал ұсыныстың себебін түсініп, оны өз мәтінімен салыстырып, қажет болған жағдайда қабылдамаса, керісінше редакциялау дағдысы дамиды. Сондықтан «жасанды интеллект мәтінді түзетті» деген нәтижеден гөрі «оқушы жасанды интеллект ұсынған түзетулерді талдап, саналы шешім қабылдады» деген оқу нәтижесі маңызды.

Жасанды интеллект ауызша сөйлеу дағдыларын дамытуда да қолданылуы мүмкін. Оқушылар белгілі бір тақырып бойынша сұрақтар дайындау, пікірталасқа аргументтер жинақтау немесе сұхбат сценарийін әзірлеу барысында цифрлық көмекшінің мүмкіндігін пайдалана алады. Мысалы, шешендік өнер тақырыбын өткен кезде оқушылар жасанды интеллектіден белгілі бір мәселе бойынша жақтаушы және қарсы тарапқа аргументтер ұсынуды сұрап, кейін сол аргументтердің ішінен ең сенімділерін таңдап, олардың не себепті тиімді екенін түсіндіреді. Одан кейін пікірталас жасанды интеллектсіз, оқушылардың өзара қатысуымен жүргізіледі. Осылайша цифрлық құрал дайын сөйлеудің орнына дайындық кезеңіндегі көмекші қызметін атқарады.

Қазақ әдебиетін оқытуда шығармашылық тапсырмалар маңызды орын алады. Кейіпкерге хат жазу, шығарманың жалғасын құрастыру, оқиғаны басқа кейіпкердің көзқарасымен баяндау, өлең немесе шағын әңгіме жазу сияқты жұмыстар оқушының қиялын, тілдік қорын және авторлық позициясын дамытуға бағытталады. Мұндай тапсырмаларды толықтай жасанды интеллектіге орындату олардың педагогикалық мәнін төмендетеді. Сондықтан мұғалім шығармашылық жұмыстың негізгі бөлігін оқушының өзі орындауын талап етіп, жасанды интеллектіні идеяларды салыстыру немесе өз жұмысын жетілдіру кезеңінде ғана пайдалануға мүмкіндік бере алады.

Мәселен, оқушы шығарманың белгілі бір эпизодын басқа кейіпкердің атынан қайта жазғаннан кейін жасанды интеллектіден сол эпизодтың балама нұсқасын сұрай алады. Содан соң өзінің мәтіні мен жасанды интеллект жасаған мәтінді салыстырып, қай мәтінде кейіпкер мінезі нанымды берілгенін, қандай көркемдегіш құралдар қолданылғанын, қандай сөздердің кейіпкер табиғатына сәйкес келмейтінін анықтайды. Мұндай тапсырмада оқушы жасанды интеллект өніміне таңданушы немесе оны көшіруші емес, оның сапасын бағалайтын сарапшы рөлінде болады.

Жасанды интеллектімен жұмыс жасауда дұрыс сұрақ қоя білу де маңызды дағдыға айналып отыр. Жүйеге берілетін тапсырманың нақтылығы алынатын жауаптың сапасына тікелей әсер етеді. Сондықтан қазақ тілі сабақтарында сұрақ пен нұсқаулықты сауатты құрастырудың өзін тілдік тапсырма ретінде пайдалануға болады. Оқушылар бір мақсатқа арналған бірнеше сұраныс құрастырып, олардың нәтижелерін салыстырады.

Қай сұраныстың нақты, түсінікті және нәтижелі болғанын анықтайды. Осы арқылы ойды нақты тұжырымдау, мақсатты аудиторияны көрсету, талапты жүйелі жеткізу сияқты коммуникативтік дағдылар қалыптасады.

Мысалы, «Абай туралы жаз» деген жалпылама сұраныс пен «Абайдың қара сөздеріндегі білім мен еңбек туралы ойды 8-сынып оқушысына түсінікті тілмен қысқаша түсіндір және әр тұжырымды тексеру қажет екенін ескерт» деген нақты сұраныстың нәтижелері әртүрлі болады. Оқушы осы айырмашылықты талдау арқылы тілдік нұсқаудың сапасы мен алынған жауап арасындағы байланысты түсінеді. Дегенмен дұрыс сұраныс құрастырудың мақсаты жасанды интеллектіден мінсіз дайын жұмыс алу емес, қажетті ақпаратты саналы түрде іздеу мен өңдеу дағдысын қалыптастыру болуы тиіс.

Жасанды интеллектіні этикалық қолдануда әділдік мәселесі де назардан тыс қалмауы керек. Барлық оқушының цифрлық құрылғыға, тұрақты интернетке немесе бірдей жасанды интеллект қызметтеріне қолжетімділігі болмауы мүмкін. Егер мұғалім үй тапсырмасын орындауда міндетті түрде белгілі бір цифрлық платформаны пайдалануды талап етсе, бұл кейбір оқушылар үшін теңсіздік туғызуы ықтимал. Сондықтан жасанды интеллект қолданылатын тапсырмалардың балама жолы болғаны дұрыс. Оқушы технологияны пайдаланбай-ақ сол оқу мақсатына қол жеткізе алуы тиіс. Жасанды интеллект білім алуға мүмкіндік беретін құрал болуы керек, ал оқушыны мүмкіндігінен айыратын міндетті шартқа айналмауы қажет.

Сонымен бірге мұғалім жасанды интеллект алгоритмдері ұсынатын ақпараттың бейтарап болмауы мүмкін екенін ескеруі керек. Жүйелер үлкен көлемдегі деректер негізінде жұмыс істейтіндіктен, сол деректердегі стереотиптер, біржақты пікірлер немесе мәдени ерекшеліктерді толық ескермеу жауаптарда көрініс табуы ықтимал. Қазақ әдебиеті мен ұлттық дүниетаным мәселелерін қарастырғанда бұл фактордың маңызы арта түседі. Белгілі бір дәстүр, тарихи құбылыс немесе ұлттық ұғым туралы жасанды интеллект берген сипаттаманы оқушы жалғыз әрі түпкілікті түсінік ретінде қабылдамауы тиіс.

Мұғалім мұндай жағдайда бірнеше дереккөзді салыстыру қағидасын қалыптастырғаны жөн. Мысалы, ұлттық салт-дәстүр туралы ақпарат алынған кезде оны оқулықтағы мәліметпен, ғылыми немесе энциклопедиялық дерекпен, мұғалім ұсынған сенімді материалмен салыстыруға болады. Егер айырмашылық анықталса, оқушылар оның себебін талқылайды. Осы арқылы жасанды интеллектінің өзі белгілі бір деректер негізінде жауап қалыптастыратын жүйе екені және оның жауабы адамның кәсіби пайымын алмастырмайтыны түсіндіріледі.

Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында жасанды интеллектіні пайдалану барысында оқушыларға цифрлық этикетті де үйретуге мүмкіндік бар. Цифрлық ортада жауапкершілікпен әрекет ету, өзгенің еңбегін құрметтеу, жалған ақпарат таратпау, қорлайтын немесе кемсітетін мазмұн жасамау, басқа адамның бейнесін немесе шығармасын рұқсатсыз теріс мақсатта қолданбау – қазіргі цифрлық азаматтың маңызды қасиеттері. Бұл мәселелерді тіл мен әдебиет сабақтарындағы адамгершілік, ар-ождан, жауапкершілік, құрмет, әділет секілді құндылықтармен байланыстыра оқытуға болады.

Әдеби шығармалар адам мінезін, моральдық таңдауды және қоғамдағы құндылықтарды талдауға мүмкіндік береді. Сондықтан жасанды интеллект этикасын әдеби кейіпкерлердің әрекетін бағалаумен ұштастыру тиімді. Мәселен, оқушыға «Егер кейіпкер қазіргі цифрлық қоғамда өмір сүрсе, ақпаратты жауапсыз таратудың салдары қандай болар еді?» тәрізді шығармашылық-аналитикалық сұрақтар ұсынуға болады. Мұндай тапсырмалар әдеби шығарманың идеясын қазіргі өмірмен байланыстырып қана қоймай, оқушының цифрлық ортадағы жауапкершілігі туралы ойлануына ықпал етеді.

Жасанды интеллектіні қолдану барысында мұғалімнің кәсіби жауапкершілігі бағалау мәселесінде де көрінеді. Оқушы жұмысының жасанды интеллект көмегімен жасалғанына күмән туындаған жағдайда тек автоматтандырылған анықтау құралдарының нәтижесіне сүйеніп қорытынды жасау дұрыс емес. Мұндай жүйелер қателесуі мүмкін. Сондықтан мұғалім оқушының бұрынғы жұмыстарын, сабақтағы белсенділігін, мәтінді жазу процесін және тақырыпты ауызша түсіндіру қабілетін бірге қарастырғаны жөн. Оқушымен әңгімелесу, «Бұл ойға қалай келдің?», «Неліктен осы дәлелді таңдадың?», «Осы сөйлемді өз сөзіңмен түсіндір» деген сұрақтар қою оның жұмысқа қаншалықты қатысқанын анықтаудың педагогикалық тұрғыдан әділ тәсілі бола алады.

Осыған байланысты тапсырмаларды жасанды интеллект дәуіріне бейімдеу қажеттілігі туындайды. Егер тапсырма интернеттен немесе жасанды интеллектіден оңай алынатын бір ғана дайын жауапты талап етсе, оның білімдік құндылығы төмендеуі мүмкін. Сондықтан мұғалім оқушының жеке пікірін, мәтінмен нақты жұмысын, сыныптағы талқылауды және өзіндік рефлексияны қажет ететін тапсырмаларды көбейткені жөн. Мысалы, «Шығарманың идеясын жаз» деген тапсырманың орнына «Шығармадағы негізгі идеяның бүгінгі қоғам үшін маңызын екі нақты дәлел арқылы түсіндір және өз өмірлік бақылауыңмен байланыстырып қорытынды жаса» деген тапсырма оқушыдан тереңірек ойлауды талап етеді.

Жасанды интеллектіні саралап оқытуда да тиімді пайдалануға болады. Бір сыныптағы оқушылардың оқу қарқыны, сөздік қоры және тапсырманы орындау деңгейі әртүрлі болуы табиғи құбылыс. Мұғалім жасанды интеллект көмегімен бір оқу мақсатына арналған тапсырмаларды күрделілік деңгейіне қарай түрлендіре алады. Мысалы, мәтінді түсінуі қиын оқушыға тірек сөздер мен бағыттаушы сұрақтар ұсынылса, жоғары деңгейдегі оқушыға автор позициясын бағалау, бірнеше мәтінді салыстыру немесе балама көзқарасты дәлелдеу тапсырмасы беріледі. Мұнда жасанды интеллект мұғалімге материалды жылдам бейімдеуге көмектеседі, бірақ оқушының деңгейін анықтау және қандай тапсырма беру керектігі туралы педагогикалық шешімді мұғалімнің өзі қабылдайды.

Сондай-ақ жасанды интеллект ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушыларға оқу материалын қолжетімді етуге белгілі дәрежеде көмектесе алады. Күрделі мәтінді жеңілдету, негізгі ұғымдарды қарапайым тілмен түсіндіру, қосымша сұрақтар құрастыру немесе мәтін құрылымын айқындау сияқты мүмкіндіктер қолданылуы ықтимал. Бірақ мұндай жағдайда да мұғалім автоматты түрде жасалған материалдың мағынасын, тілдік дұрыстығын және нақты оқушының қажеттілігіне сәйкестігін тексеруі керек. Педагогикалық шешімді технологияға толық тапсыруға болмайды.

Жасанды интеллект мұғалімнің сабаққа дайындалу уақытын тиімді пайдалануға да ықпал етеді. Мұғалім белгілі бір мәтін бойынша бастапқы сұрақтар, сөздік жұмысына арналған үлгілер, пікірталас тақырыптары, бағалау критерийлерінің нобайы немесе рефлексия сұрақтарын әзірлеуде жасанды интеллект көмегіне жүгіне алады. Алайда алынған материалды дайын күйінде сабаққа енгізу дұрыс емес. Мұғалім оны оқу бағдарламасына, сабақ мақсатына, сыныптың жас ерекшелігіне, оқушылардың дайындық деңгейіне және қазақ тілінің нормаларына сәйкестендіріп өңдеуі қажет. Жасанды интеллект мұғалімнің кәсіби еңбегін алмастырмайды, тек кейбір техникалық және дайындық жұмыстарын жылдамдататын көмекші қызметін атқарады.

Мұғалім үшін тағы бір маңызды қағида – жасанды интеллект қолданудың мөлшерін сақтау. Әр сабақта және әр тапсырмада технология қолдану міндетті емес. Кей жағдайда кітаппен жұмыс, қолмен жазу, мәнерлеп оқу, жатқа айту, мұғалім мен оқушы арасындағы тікелей сұхбат, топтық пікірталас немесе шығарманы үнсіз оқу әлдеқайда тиімді болуы мүмкін. Қазақ тілі мен әдебиеті – адам мен адамның тіл арқылы қарым-қатынасына, сезім мен ойды түсінуге негізделетін пәндер. Сондықтан цифрлық технологиялар осы табиғи қарым-қатынасты ығыстырмай, оны толықтыруы қажет.

Әсіресе көркем әдебиетті оқуда оқушының мәтінмен жеке эмоционалдық байланысы маңызды. Өлеңді оқып болған сәтте бірден жасанды интеллектіден оның «дұрыс мағынасын» сұрау оқушының өзіндік әсерін шектеуі мүмкін. Алдымен «Саған қандай жолдар әсер етті?», «Қандай сезім пайда болды?», «Автордың көңіл күйін қалай түсіндің?» деген сұрақтар арқылы оқушының жеке қабылдауына мүмкіндік берген жөн. Содан кейін ғана басқа түсіндірмелермен, соның ішінде жасанды интеллект ұсынған пікірмен салыстыруға болады. Осы тәсіл оқушының әдеби шығарманы дербес қабылдау құқығын сақтайды.

Жасанды интеллектіні сауатты пайдалану үшін мектепте ортақ мәдениет қалыптасқаны тиімді. Егер бір мұғалім жасанды интеллектіні толығымен тыйым салынған құрал деп таныса, екіншісі кез келген тапсырмада шектеусіз қолдануға рұқсат берсе, оқушы үшін түсініксіз жағдай пайда болады. Сондықтан педагогикалық ұжымда жасанды интеллектіні қандай тапсырмаларда қолдануға болатыны, қандай жағдайда қолдануға болмайтыны, оны пайдаланғанын қалай көрсету керектігі және академиялық адалдық талаптары туралы ортақ ұстаным болғаны жөн. Қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімі осы мәдениетті қалыптастыруда маңызды рөл атқара алады, өйткені ақпаратты түсіну, авторлық мәтін, дәйексөз, пікір мен дәлел мәселелері пән мазмұнымен тікелей байланысты.

Оқушыларға жасанды интеллектіні қолданудың қарапайым әрі түсінікті алгоритмін ұсынуға болады: алдымен тапсырманың мақсатын түсіну, кейін өздігінен ойлану және бастапқы жауапты қалыптастыру, қажет жағдайда ғана жасанды интеллект көмегіне жүгіну, алынған жауапты тексеру, сенімді дереккөздермен салыстыру, өз ойымен толықтыру және жасанды интеллектінің қандай мақсатта қолданылғанын ашық көрсету. Осындай жүйелі әрекет қайталана берген сайын оқушыда жауапты цифрлық мінез-құлық қалыптасады.

Бұл тұрғыдан мұғалімнің өзі үлгі болуы маңызды. Егер мұғалім жасанды интеллект көмегімен әзірленген материалды тексермей оқушыға ұсынса немесе жүйе жасаған ақпаратты сенімді дерек ретінде қабылдаса, оқушыдан ақпараттық жауапкершілік талап ету қиын. Сондықтан педагог жасанды интеллект мүмкіндіктерін меңгерумен қатар оның шектеулерін де түсінуі қажет. Жасанды интеллект жылдам жауап бергенімен, педагогикалық мақсатты анықтай алмайды, нақты сыныптың эмоционалдық ахуалын толық сезінбейді, әр оқушының тұлғалық ерекшелігін мұғалім деңгейінде тани алмайды және тәрбиелік шешім үшін жауапкершілікті өз мойнына алмайды. Бұл міндеттер педагогтің кәсіби құзыретінде қалады.

Жасанды интеллектіні қауіпсіз және этикалық қолданудың түпкі мақсаты оқушыны технологиядан алыстату да, оған толық тәуелді ету де емес. Негізгі мақсат – технологиялық мүмкіндіктерді саналы түрде басқара алатын, ақпаратты тексеретін, авторлық еңбекті құрметтейтін, жеке деректерін қорғайтын, өз ойын дербес қалыптастыратын және цифрлық құралдың көмегі мен адамның өзіндік еңбегінің арасындағы шекараны түсінетін тұлға тәрбиелеу. Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтары мұндай құзыреттерді қалыптастыру үшін ерекше мүмкіндік береді. Себебі тіл – адамның ойын білдіру құралы болса, әдебиет – адамдық құндылықтарды, таңдау мен жауапкершілікті танытатын рухани кеңістік. Жасанды интеллект осы екі бағыттың орнын баспай, оларды тереңірек меңгеруге қызмет еткен жағдайда ғана білім беру үдерісінде шынайы құндылыққа ие болады.

Жасанды интеллектіні қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарына енгізуде мұғалім оқушының тек цифрлық сауаттылығын емес, жауапкершілік мәдениетін де қалыптастыруды көздеуі қажет. Өйткені технология қаншалықты жетілгенімен, оны қандай мақсатта қолдану керектігі туралы шешімді адам қабылдайды. Оқушы жасанды интеллект ұсынған жауаптың мазмұнына, оны пайдалану тәсіліне және өзінің оқу әрекетіне жауапты екенін түсінуі тиіс. Бұл түсінік бір сабақта қалыптаспайды. Ол мұғалімнің жүйелі талаптары, нақты тапсырмалар, рефлексия және күнделікті оқу тәжірибесі арқылы біртіндеп орнығады. Сондықтан жасанды интеллект этикасын жеке тақырып ретінде бір рет түсіндіру жеткіліксіз. Қауіпсіздік пен жауапкершілік қағидалары цифрлық құрал қолданылатын әрбір тапсырманың табиғи құрамдас бөлігі болуы керек.

Оқушының жасанды интеллектімен жұмысын ұйымдастырғанда рефлексияға ерекше мән берген дұрыс. Тапсырманы орындап болғаннан кейін «Жасанды интеллект маған қандай көмек көрсетті?», «Оның жауабының қай бөлігін өзгерттім?», «Қандай ақпаратты тексеруге тура келді?», «Бұл тапсырманы жасанды интеллектісіз орындасам, қандай әрекеттер жасар едім?», «Менің өз ойым қай тұста көрінді?» деген сұрақтарға жауап беру оқушының технологияны пайдалану әрекетін саналы бағалауына мүмкіндік береді. Мұндай рефлексия жасанды интеллектіні пайдалануды механикалық әрекеттен саналы оқу стратегиясына айналдырады.

Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында рефлексияның тіл дамыту тұрғысынан да маңызы зор. Оқушы өзінің әрекетін түсіндірген кезде себеп-салдарлық байланыстарды көрсетеді, ойын жүйелейді, дәлелдейді және тілдік бірліктерді коммуникативтік мақсатқа сәйкес қолданады. Демек, жасанды интеллектіні пайдалану туралы рефлексия цифрлық сауаттылықпен қатар пәндік дағдылардың дамуына да ықпал етеді. Мұғалім мұндай жұмыстарды көлемді жазба түрінде ғана емес, бірнеше сөйлемнен тұратын қысқа пікір, ауызша жауап немесе жұптық талқылау ретінде ұйымдастыра алады.

Жасанды интеллект дәуірінде оқушының өзіндік тілдік стилін сақтау мәселесі де өзекті. Генеративті жүйелер сауатты әрі құрылымды мәтіндер жасай алғанымен, олардың тілдік қолданысы кей жағдайда біркелкі, жалпылама және оқушының табиғи сөйлеу ерекшелігінен алшақ болуы мүмкін. Егер білім алушы үнемі дайын мәтіндерді көшіріп немесе оларды аз ғана өзгертіп пайдаланатын болса, уақыт өте келе өз ойын дербес тұжырымдау, сөз таңдау, сөйлем құрастыру дағдыларының дамуы баяулауы ықтимал. Сондықтан мұғалім оқушының өзіндік үнін, жеке көзқарасын және жас ерекшелігіне сәйкес табиғи тілдік қолданысын бағалауы қажет.

Мысалы, эссе немесе пікір жазуда мінсіз көрінетін күрделі сөйлемдерден гөрі оқушының өз ойын түсінікті жеткізуі, мәтін бойынша нақты дәлел келтіруі және авторлық ұстанымының болуы маңызды. Мұғалім бағалау критерийлеріне «өзіндік пікір», «мәтінге сүйенген дәлел», «авторлық көзқарас» сияқты өлшемдерді енгізу арқылы оқушыға дайын цифрлық мәтіннен гөрі өзінің интеллектуалдық еңбегі құнды екенін көрсете алады. Бұл оқушының жасанды интеллектімен қарым-қатынасын да өзгертеді: ол жүйеден дайын жұмыс алуға емес, өз жұмысын жетілдіруге қажетті көмек іздеуге үйренеді.

Жасанды интеллектіні қазақ әдебиеті сабақтарында қолдану барысында ұлттық дүниетаным мен құндылықтарды сақтау маңызды міндет болып қала береді. Қазақ әдебиетінде туған жер, елдік, бірлік, ар-намыс, үлкенге құрмет, кішіге ізет, отбасы, еңбек, білім, адамгершілік сияқты ұғымдар кеңінен көрініс табады. Оларды түсіндіру тек сөздік анықтамалармен шектелмейді. Ұлттық ұғымдардың тарихи, мәдени және рухани контекстін сезіну қажет. Ал жасанды интеллект кейбір ұғымдарды жалпы сипаттап, олардың қазақ мәдениетіндегі терең мағынасын толық ашпауы мүмкін.

Осыған байланысты мұғалім жасанды интеллект ұсынған түсіндірмені ұлттық мәдени контекспен салыстыру тапсырмаларын ұйымдастыра алады. Мысалы, жүйеден «қара шаңырақ», «жеті ата», «бата», «намыс», «аманат» секілді ұғымдарды түсіндіру сұралып, кейін оқушылар оның жауабын әдеби шығармадағы қолданысымен немесе сенімді дереккөздегі анықтамамен салыстырады. Қандай мағыналық реңктердің ескерілмегенін анықтайды. Мұндай тапсырма оқушыға жасанды интеллектінің мүмкіндігімен қатар шектеулерін де көрсетеді және ұлттық-мәдени білімнің маңызын тереңірек сезінуге мүмкіндік береді.

Қазақ әдебиеті – тек ақпарат беретін пән емес, тұлғаның рухани әлеміне ықпал ететін пән. Көркем шығармадағы кейіпкердің тағдырына алаңдау, өлеңдегі сезімді қабылдау, автордың дүниетанымын түсінуге ұмтылу, адам әрекетінің моральдық салдарын бағалау сияқты үдерістердің барлығы адамның эмоциялық және рухани тәжірибесімен байланысты. Жасанды интеллект көркем шығарманың композициясын немесе кейіпкерлер жүйесін талдауға көмектескенімен, оқушының әдеби мәтінді жеке қабылдау тәжірибесін алмастыра алмайды. Сондықтан технология әдебиетті оқытудағы тірі қарым-қатынасқа, мұғалімнің көркем сөзді мәнерлеп оқуына, сыныптағы пікірталасқа және оқушының шығармадан алған жеке әсеріне кедергі келтірмеуі тиіс.

Мұғалім жасанды интеллектіні сабақтың мақсатына байланысты қолдану-қолданбау туралы саналы шешім қабылдауы қажет. Мәселен, мәтінді алғаш қабылдау кезеңінде оқушылардың өз бетінше оқуына және жеке пікір қалыптастыруына мүмкіндік берген дұрыс. Ал шығарманы талдау, бірнеше көзқарасты салыстыру немесе қорытынды жасау кезінде жасанды интеллект қосымша ресурс ретінде енгізілуі мүмкін. Бұл реттілік оқушының бастапқы ойының цифрлық жүйе жауабының ықпалында қалып қоюынан сақтайды.

Жасанды интеллектінің тағы бір пайдалы мүмкіндігі – оқушыға жедел кері байланыс беру. Сыныптағы әр оқушының жазба жұмысына бір уақытта егжей-тегжейлі пікір білдіру мұғалім үшін уақыт жағынан күрделі болуы мүмкін. Жасанды интеллект бастапқы деңгейдегі кері байланысты ұйымдастыруға көмектесе алады. Алайда бағалау жауапкершілігі мұғалімде қалуы керек. Жүйе орфографиялық немесе құрылымдық кемшіліктерді көрсетуі мүмкін, бірақ шығармашылық жұмыстың тереңдігін, оқушының даму динамикасын, тапсырманың нақты оқу мақсатына сәйкестігін мұғалімнің кәсіби пайымы арқылы бағалаған дұрыс.

Оқушыға да жасанды интеллект берген кері байланысты соңғы шешім деп қабылдамау үйретілуі керек. Мысалы, жүйе белгілі бір сөйлемді өзгертуге ұсыныс берсе, оқушы оның себебін анықтап, бастапқы нұсқасының дұрыс немесе бұрыс екенін тілдік ережеге сүйеніп тексеруі тиіс. Осылайша қателерді түзету әрекетінің өзі оқу үдерісіне айналады. Мұндай жұмыс қазақ тілінің грамматикалық нормаларын бекітуге тиімді.

Жасанды интеллектімен жұмыс барысында мұғалім оқушыларды факт, пікір және болжам ұғымдарын ажыратуға үйрете алады. Жасанды интеллект жауабындағы барлық сөйлем бірдей дәрежеде сенімді болмауы мүмкін. Кейбірі тексерілетін нақты дерек болса, кейбірі интерпретация немесе болжам болуы ықтимал. Әдеби

талдауда бұл айырмашылық ерекше маңызды. Мысалы, шығарманың жазылған жылы – тексерілетін факт, ал кейіпкердің белгілі бір әрекетінің себебі туралы тұжырым – интерпретация болуы мүмкін. Оқушы осы екеуін ажырата білген жағдайда жасанды интеллект ұсынған ақпаратты да дұрыс бағалайды.

Сабақ барысында «Бұл факт пе, әлде пікір ме?», «Осы тұжырымды қандай дерекпен тексеруге болады?», «Жауаптың қай бөлігі авторлық интерпретацияға жатады?» деген сұрақтарды жүйелі пайдалану пайдалы. Мұндай тәсіл медиасауаттылық пен ақпараттық сауаттылықты қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мазмұнымен табиғи байланыстырады. Қазіргі цифрлық кеңістікте жалған немесе манипуляциялық ақпараттың таралуын ескерсек, бұл дағдылар оқушының мектептегі үлгерімі үшін ғана емес, қоғамдағы саналы азаматтық ұстанымы үшін де қажет.

Жасанды интеллектінің қауіпсіз қолданылуы киберқауіпсіздік мәдениетімен тығыз байланысты. Оқушыларға жасанды интеллект платформасына тіркелу кезінде жеке мәліметтерді қорғау, күмәнді сілтемелерге өтпеу, құпиясөздерді жарияламау және басқа адамның жеке ақпаратын рұқсатсыз енгізбеу қажеттігі түсіндірілуі керек. Әсіресе сыныптастардың жұмыстары, фотосуреттері немесе жеке жағдайлары туралы мәліметтерді цифрлық жүйелерге енгізудің этикалық салдары бар екенін оқушы білуі қажет. Мұғалім де оқу материалдарын дайындауда осы қағиданы сақтап, оқушы туралы қажетсіз жеке мәліметті сыртқы жүйелерге енгізбеуі тиіс.

Қауіпсіздік мәселесі жасанды интеллект жасаған бейне, дыбыс және мәтіндік материалдарды танумен де байланысты. Технология дамыған сайын шынайы ақпарат пен жасанды түрде құрастырылған мазмұнды ажырату күрделене түсуде. Сондықтан қазақ тілі сабақтарындағы медиамәтіндерді талдау кезінде ақпараттың авторын, мақсатын, дереккөзін және дәлелін анықтауға бағытталған тапсырмаларды көбейту маңызды. «Бұл ақпаратты кім жасады?», «Оның мақсаты қандай?», «Қандай дәлел келтірілген?», «Ақпаратты басқа дереккөз растай ма?» деген сұрақтар оқушының ақпараттық иммунитетін қалыптастыруға көмектеседі.

Жасанды интеллектіні қолдану ата-аналармен жүргізілетін түсіндіру жұмыстарын да қажет етуі мүмкін. Кейбір ата-ана жасанды интеллектіні оқушының білім алуына қауіп төндіретін құрал ретінде қабылдаса, енді бірі оның көмегімен кез келген тапсырманы орындауды қалыпты жағдай деп санауы мүмкін. Сондықтан мектеп пен мұғалім жасанды интеллектінің сабақтағы мақсатын, рұқсат етілетін және рұқсат етілмейтін қолдану үлгілерін түсінікті түрде жеткізгені дұрыс. Мұндай ашықтық мектеп, оқушы және ата-ана арасындағы ортақ жауапкершілікті күшейтеді.

Мұғалімнің кәсіби дамуы да бұл үдерістің маңызды бөлігі. Жасанды интеллект технологиялары жылдам өзгеретіндіктен, бір рет меңгерілген біліммен шектелу жеткіліксіз. Педагог жаңа құралдардың мүмкіндігін, қауіпсіздік талаптарын, білім берудегі қолданылу тәжірибесін және этикалық мәселелерді үнемі зерделеп отырғаны жөн. Бірақ кәсіби даму белгілі бір платформаның техникалық батырмаларын үйренумен ғана шектелмеуі керек. Ең бастысы – мұғалімнің педагогикалық ойлауы. Ол жаңа құралды көргенде «Бұл не істей алады?» деген сұрақпен қатар «Бұл менің оқушымның қандай дағдысын дамытады?», «Оқу мақсатына қандай пайда береді?», «Қандай тәуекел туғызуы мүмкін?» және «Оқушының дербес ойлауына кедергі келтірмей ме?» деген сұрақтарды қоя білуі қажет.

Жасанды интеллектіні тиімді енгізуде мұғалімдер арасындағы тәжірибе алмасу да пайдалы. Қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімдері әдістемелік бірлестік аясында жасанды интеллект көмегімен әзірленген тапсырмаларды талқылап, сәтті және сәтсіз тәжірибелерді саралап, қауіпсіз қолдануға арналған ортақ талаптар жасай алады. Мысалы, бір мұғалім мәтінді салыстыру тапсырмасын тиімді пайдаланса, екінші педагог әдеби пікірталаста жасанды интеллектіні «қарсы пікір ұсынушы» ретінде қолдану тәжірибесімен бөлісуі мүмкін. Осындай кәсіби ынтымақтастық технологияны мақсатсыз қолданудан сақтап, нақты әдістемелік тәжірибенің қалыптасуына ықпал етеді.

Жасанды интеллектіні қолдану барысында оқушының жас ерекшелігін міндетті түрде ескеру керек. Төменгі сынып оқушылары жасанды интеллект жауабын беделді әрі абсолютті дұрыс ақпарат ретінде қабылдауы мүмкін. Сондықтан оларға ақпаратты тексеру қағидасын қарапайым мысалдар арқылы түсіндіру маңызды. Жоғары сыныптарда академиялық адалдық, авторлық құқық, алгоритмдік біржақтылық, деректер құпиялығы және жасанды интеллект жасаған мазмұнның қоғамдық ықпалы сияқты күрделірек мәселелерді талқылауға болады. Яғни цифрлық этика мазмұны оқушының жасына және танымдық деңгейіне сәйкес күрделеніп отыруы тиіс.

Жасанды интеллектіні сабаққа енгізудің тиімділігін бағалау да маңызды. Технология қолданылған сабақ сырттай қызықты болғанымен, егер ол оқу мақсатына жеткізбесе, оны тиімді деп санауға болмайды. Мұғалім сабақтан кейін оқушылардың қандай дағдысы дамығанын, жасанды интеллект қолдану тапсырманы орындауды тек жылдамдатты ма, әлде ойлауды тереңдетті ме, оқушылар ақпаратты тексерді ме, өз пікірін қалыптастырды ма деген сұрақтарға жауап беруі қажет. Мұндай кәсіби рефлексия технологияны сән үшін емес, нақты білімдік мақсат үшін пайдалануға мүмкіндік береді.

Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында жасанды интеллектіні қолданудың қарапайым педагогикалық моделі үш негізгі әрекетке сүйенуі мүмкін: оқушының алдымен өздігінен ойлануы, жасанды интеллект жауабын сын тұрғысынан тексеруі және соңғы шешімді өзі қабылдауы. Мәселен, әдеби сұрақ берілгенде оқушы алдымен жеке жауабын жазады. Кейін жасанды интеллект жауабымен салыстырады. Соңында екі жауаптың күшті және әлсіз жақтарын анықтап, өзінің соңғы тұжырымын қалыптастырады. Бұл модельде технология оқушының бастапқы ойын басып тастамайды, керісінше оны қайта қарауға және жетілдіруге мүмкіндік береді.

Осы модельді жазылымда да қолдануға болады. Алдымен оқушы мәтінді өзі жазады, кейін жасанды интеллектіден кері байланыс алады, ұсыныстарды талдайды және соңғы редакциясын өзі жасайды. Оқылымда алдымен шығарманы оқып, жеке түсінігін қалыптастырады, содан кейін ғана цифрлық түсіндірмемен салыстырады. Айтылымда оқушы өзінің аргументтерін дайындап, кейін жасанды интеллект ұсынған қарсы пікірлер арқылы оларды күшейтеді. Осылайша жасанды интеллект тілдік әрекетті алмастырмай, оның сапасын арттыруға қызмет етеді.

Болашақта жасанды интеллект білім беру жүйесінің қалыпты құралдарының біріне айнала түсуі ықтимал. Сондықтан мектептің міндеті оқушыны бұл технологиядан толық оқшаулау емес, онымен сауатты қарым-қатынас жасауға дайындау болып табылады. Бүгінгі оқушы болашақта жоғары білім алу, ғылыми зерттеу жүргізу, кәсіби мәтін жазу немесе ақпаратты талдау барысында жасанды интеллект жүйелерімен жиі кездесуі мүмкін. Егер ол мектеп қабырғасында технологияны жауапкершілікпен қолдану мәдениетін меңгерсе, кейін де цифрлық құралдарды саналы пайдалана алады.

Сонымен бірге қандай технология дамыса да, адамның ойлау қабілеті, шығармашылық еркіндігі, тілдік мәдениеті және моральдық жауапкершілігі негізгі құндылық болып қала береді. Қазақ тілі мен әдебиеті пәні осы құндылықтарды қалыптастыруға тікелей қатысады. Қазақ тілін меңгеру – тек грамматикалық ережелерді білу емес, өз ойын дәл, түсінікті және мәдениетті жеткізу. Әдебиетті оқу – шығарманың мазмұнын жаттап алу емес, адам болмысын, қоғамды, құндылықтарды түсінуге талпыну. Сондықтан жасанды интеллект осы мақсаттарға қызмет еткен жағдайда ғана оның сабақтағы орны негізді болады.

Қорытынды. Жасанды интеллект қазіргі білім беру кеңістігінің ажырамас бөлігіне айналып, қазақ тілі мен әдебиеті пәнін оқытуға да жаңа мүмкіндіктер ұсынып отыр. Ол мұғалімге тапсырмаларды түрлендіруге, оқу материалдарын бейімдеуге, сұрақтар мен идеялар әзірлеуге, ал оқушыға мәтінді талдауға, өз жұмысын жетілдіруге, бірнеше көзқарасты салыстыруға және жедел кері байланыс алуға көмектесе алады. Алайда технологияның педагогикалық құндылығы оның қаншалықты жиі қолданылуымен емес, қандай мақсатқа және қандай әдіспен қолданылуымен анықталады. Жасанды интеллект оқушының орнына ойлайтын, жазатын және шешім қабылдайтын құралға айналған жағдайда оның оқу үдерісіне кері ықпалы болуы мүмкін. Сондықтан қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында негізгі қағида – адамның интеллектуалдық және шығармашылық белсенділігінің басымдығын сақтау.

Жасанды интеллектіні қауіпсіз және этикалық қолдану академиялық адалдықты сақтау, жеке деректерді қорғау, ақпараттың дұрыстығын тексеру, авторлық еңбекке құрметпен қарау, алгоритмдік жауаптардың ықтимал біржақтылығын түсіну және технологияны пайдаланғанын ашық көрсету сияқты қағидаларға негізделуі тиіс. Оқушы жасанды интеллект жауабын дайын ақиқат ретінде емес, тексеруді және талдауды қажет ететін ақпарат ретінде қабылдауға дағдылануы керек. Мұндай ұстаным оның сыни ойлауын, медиасауаттылығын және цифрлық жауапкершілігін дамытады.

Қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімінің міндеті – жасанды интеллектіні жай ғана сабаққа енгізу емес, оны пәннің білімдік және тәрбиелік мақсаттарына бағындыру. Көркем мәтін, оқушының өзіндік пікірі, шығармашылық ізденісі, тілдік тәжірибесі мен мұғаліммен тікелей қарым-қатынасы негізгі орында қалуы қажет. Жасанды интеллект осы үдерістерді алмастырмай, толықтыратын құрал болғанда ғана тиімді. Әсіресе ұлттық әдебиет пен мәдени құндылықтарды оқытуда түпнұсқа шығармаға сүйену, ұлттық дүниетанымды сақтау және цифрлық жүйе ұсынған ақпаратты сын тұрғысынан бағалау маңызды.

Демек, жасанды интеллект дәуіріндегі қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімінің кәсіби міндеті жаңа технологияны меңгерумен ғана шектелмейді. Ол оқушыға технологияны басқаруды, ақпаратты тексеруді, өз ойын қорғауды, өзгенің еңбегін құрметтеуді және цифрлық кеңістікте жауапты әрекет етуді үйретуі тиіс. Жасанды интеллект қаншалықты дамығанымен, білім берудің өзегінде адам, оның ойы, тілі, шығармашылығы мен құндылықтары тұрады. Сондықтан жасанды интеллектіні қауіпсіз әрі этикалық пайдалану мәдениетін қалыптастыру – қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің заманауи білім беру жағдайындағы маңызды міндеттерінің бірі.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы.
2. Қазақстан Республикасының «Дербес деректер және оларды қорғау туралы» Заңы.
3. Қазақстан Республикасының «Авторлық құқық және сабақтас құқықтар туралы» Заңы.
4. UNESCO. *Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence*. Paris: UNESCO, 2021.
5. UNESCO. *Guidance for Generative AI in Education and Research*. Paris: UNESCO, 2023.
6. UNESCO. *AI Competency Framework for Teachers*. Paris: UNESCO, 2024.
7. UNESCO. *AI Competency Framework for Students*. Paris: UNESCO, 2024.
8. OECD. *Digital Education Outlook 2023: Towards an Effective Digital Education Ecosystem*. Paris: OECD Publishing, 2023.
9. European Commission. *Ethical Guidelines on the Use of Artificial Intelligence (AI) and Data in Teaching and Learning for Educators*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2022.
10. Holmes W., Bialik M., Fadel C. *Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning*. Boston: Center for Curriculum Redesign, 2019.
11. Luckin R., Holmes W., Griffiths M., Forcier L. B. *Intelligence Unleashed: An Argument for AI in Education*. London: Pearson, 2016.

12. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. Жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты.

ҚЫЗЫЛОРДА ӨҢІРІНІҢ МҰРАСЫ АРҚЫЛЫ 10-СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ IELTS READING ДАҒДЫЛАРЫН ЖӘНЕ ОҚУ САУАТТЫЛЫҒЫН ДАМЫТУ

Кузенбаева Актолкын Ибракимовна
Бахиева Акмарал Құрманғазықызы
Қызылорда қаласы
Абай атындағы үш тілде оқытатын дарынды балаларға арналған мамандандырылған сыныптары бар мектеп және Әли Мүсілімов атындағы №101 мектеп лицейінің ағылшын тілі мұғалімдері

Аннотация: Мақалада 10-сынып оқушыларының ағылшын тіліндегі академикалық оқу сауаттылығы мен IELTS Reading емтихан форматына қажетті дағдыларын өлкетану мазмұны арқылы дамытудың тиімділігі қарастырылады. «From Local Heritage to Global Skills: IELTS Reading through Kyzylorda Heritage» авторлық элективті курсы негізінде жергілікті тарихи-мәдени мұраны жаһандық білім беру стандарттарымен кіріктіру (интеграциялау) методологиясы баяндалады.

Түйін сөздер: оқу сауаттылығы, IELTS Reading, өлкетану, Қызылорда мұрасы, Skimming, Scanning, сыни ойлау, академикалық дағдылар, жаһандық құзыреттілік.

Кіріспе

Халық даналығында «Оқу білімге жол ашса, білім әлемге жол ашады» делінгендей, қазіргі жаһандану дәуірінде шетел тілін меңгеру тек грамматикалық ережелер мен сөздік қорды жаттаумен шектелмейді. Бүгінгі таңда білім алушыдан ақпаратты жылдам қабылдау, қажетті деректі іріктеу, мәтіннің негізгі идеясын түсіну, автордың көзқарасын ажырату және дәлелдерге сүйене отырып сыни қорытынды жасау талап етіледі. Осы орайда, халықаралық IELTS (International English Language Testing System) емтиханының *Reading* (оқылым) бөлімі жоғары сынып оқушыларының академикалық оқу сауаттылығын қалыптастырудағы ең тиімді құралдардың бірі болып табылады.

Алайда, дәстүрлі IELTS дайындық курстарында оқушылар көбіне өздеріне бейтаныс, алшақ халықаралық контентпен жұмыс істейді. Бұл мәселені шешудің және оқушылардың танымдық мотивациясын арттырудың жолы – білім мазмұнында ұлттық және жергілікті құндылықтарды қолдану. Осы орайда әзірленген **«From Local Heritage to Global Skills: IELTS Reading through Kyzylorda Heritage»** бағдарламасы жергілікті өлкетану материалын халықаралық IELTS тестілеу стандартымен кіріктірудің соны бағытын ұсынады.

Бағдарламаның өзектілігі мен жаңашылдығы

Аталған бағдарламаның жаңашылдығы – IELTS Reading форматына дайындықты Қызылорда өңірінің тарихи, мәдени, археологиялық, табиғи және әлеуметтік мұраларымен жүйелі түрде ұштастыруында. Жергілікті мазмұн оқушыға эмоционалдық әрі танымдық тұрғыдан жақын болғандықтан, күрделі академикалық тілді меңгеру процесі жеңілдейді.

Қызылорданың тарихи орындары (Шірік-Рабат, Жанкент, Сығанақ), Сырдария өзені, Қорқыт ата мұрасы, Арал теңізі және Байқоңыр сияқты нысандар ағылшын тіліндегі академикалық мәтіндердің негізгі мазмұнына айналады. Бұл модель **«жергілікті мазмұн – ұлттық құндылық – ағылшын тілі – жаһандық дағды»** формуласы бойынша іске асады.

Бағдарлама ҚР Оқу-ағарту министрлігі Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының Әдістемелік нұсқау хаты мен ҚР БҒМ 2020 жылғы 6 сәуірдегі №130 бұйрығы талаптарына сәйкес, 10-сынып оқушыларының жас ерекшеліктеріне бейімделіп құрастырылған.

Оқыту стратегиялары мен меңгеру кезеңдері

Бағдарламаның басты мақсаты – 10-сынып оқушыларының ағылшын тіліндегі оқу сауаттылығын Қызылорда өңірінің мұрасы негізінде дамыта отырып, сыни ойлау, ақпаратты талдау және зерттеушілік дағдыларын шыңдау.

Курсты меңгеру 6 негізгі кезең арқылы жүзеге асырылады:

1. **Бейімдеу және диагностикалық кезең:** Оқушылардың бастапқы оқылым деңгейі анықталып, IELTS Reading құрылымымен таныстырылады.
2. **Негізгі оқу стратегияларын қалыптастыру кезеңі:** Мәтінді жылдам шолу (*Skimming*), қажетті ақпаратты іздеу (*Scanning*), негізгі ойды ұғу стратегиялары жергілікті мәтіндер арқылы меңгеріледі.
3. **IELTS тапсырмаларын меңгеру кезеңі:** *True/False/Not Given, Multiple Choice, Matching Headings, Sentence/Summary Completion* сияқты IELTS-тің типтік тапсырмаларын орындау алгоритмдері мен тайм-менеджмент (уақытты тиімді бөлу) әдістері меңгеріледі.

4. **Қолдану және зерттеу кезеңі:** Б бірнеше ақпарат көздерінен алынған өлкетанулық деректерді салыстыру және бейтаныс сөздердің мағынасын контекст арқылы табу (*Vocabulary in Context*) жүзеге асады.
5. **Шығармашылық және жобалық кезең:** Оқушылар Қызылорда мұрасының бір нысаны бойынша шағын зерттеу жүргізіп, нәтижесін ағылшын тілінде презентациялайды (Reading дағдысы Speaking және Writing арқылы интеграцияланады).
6. **Қорытынды және бағалау кезеңі:** Қорытынды IELTS Reading бақылауы жүргізіліп, оқушылардың жеке ілгерілеуі мен академиялық өсімі бағаланады.

Оқушыларға көмекші құрал ретінде оқылым дағдысын жүйелі дамытатын арнайы авторлық **жұмыс дәптері** әзірленген.

Күтілетін нәтижелер мен қорытынды

Курсты толық меңгерген 10-сынып оқушысы IELTS Reading форматындағы кез келген академикалық мәтінмен жұмыс істеудің стратегияларын меңгереді. Атап айтқанда, мәтіннен негізгі идея мен автор позициясын дәл анықтау, академиялық сөздік қорды контексте қолдану, ақпаратты аналитикалық тұрғыдан сараптау және уақытты тиімді пайдалану дағдылары қалыптасады.

Ең бастысы, оқушылар туған өлкесінің тарихи-мәдени құндылықтарын ағылшын тілінде жаһандық аудиторияға таныстыруға қажетті тілдік және зерттеушілік құзыреттіліктерге ие болады. Бұл тәсіл мектеп қабырғасында ұлттық бәсекеге қабілетті, жан-жақты дамыған «Адал азамат» тұлғасын қалыптастыруға тікелей ықпал етеді.

Әдебиеттер тізімі / References

1. ҚР Оқу-ағарту министрлігі Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы. «2026-2027 оқу жылында Қазақстан Республикасының жалпы білім беретін мектептерінде білім беру процесін ұйымдастырудың ерекшеліктері» әдістемелік нұсқау хаты. – Астана, 2026.
2. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2020 жылғы 6 сәуірдегі № 130 бұйрығы.
3. McCarter S., Hunt N. *A Book for IELTS: Your complete guide to the IELTS examination*. – Intelligene, 2010.
4. Richards J. C., Rodgers T. S. *Approaches and Methods in Language Teaching*. – Cambridge University Press, 2014.

Мазмұны

Ибрайкина Гульжан Тулеубековна **ӨНДІРІСТІК ТӘЖІРИБЕНІ ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ТИІМДІ МОДЕЛЬДЕРІ ЖӘНЕ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІ МАМАН ДАЯРЛАУДАҒЫ РӨЛІ** 3

Рахимгалиева Венера Калыбаевна **КОНЦЕРТМЕЙСТЕРСКОЕ МАСТЕРСТВО КАК ФОРМА ХУДОЖЕСТВЕННОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ В СИСТЕМЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО МУЗЫКАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ** 6

Карибаев Турехан Жанабергенович **"ҚОБЫЗ- ПРИМА" АСПАБЫНЫҢ ОҚУ БАҒДАРЛАМАСЫ** 9

Атагелдиева Сабина Далелхановна **АХМЕТ ЖҰБАНОВТЫҢ ҚАЗАҚ МУЗЫКА МӘДЕНИЕТІН ДАМЫТУДАҒЫ РӨЛІ** 12

Егимбаева Карлыгаш Булатовна **МІНДЕТТІ ФОРТЕПИАНО САБАҒЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ: МАҚСАТ, МІНДЕТ ЖӘНЕ РЕПЕРТУАРЛЫҚ ЖОСПАРЛАУ** 15

Нурмаганбетова Камшат Алтынбековна **ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЗЕРТТЕУШІЛІК ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТИІМДІ ТӘСІЛДЕРІ** 20

Илкибаева Шолпан Сабыржанқызы **ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР НЕГІЗІНДЕ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН ТӘРБИЕЛЕУ** 24

Бекмаганбетова Баглан Надирбеккызы **БИОЛОГИЯ САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ** 28

Бекетаева Гүлжан Ашыкбайкызы **ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ КАК ИНСТРУМЕНТ ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ** 32

Қораласбаева Ұлжан Қалиқызы **ҚЫЗ БАЛАЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТІН ДАМЫТУДАҒЫ ЖОБАЛЫҚ ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ** 37

Сабекова Мархабат Елеусиновна **МЕКТЕПАЛДЫ ДАЯРЛЫҚ ТОБЫНДА БАЛАНЫҢ МЕКТЕПКЕ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДАЙЫНДЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ** 41

Дуанбай Нургуль Нургазыкызы **ФИЗИКА САБАҚТАРЫНДА ЗЕРТТЕУШІЛІК ДАҒДЫЛАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТИІМДІ ӘДІСТЕРІ** 44

Жүнісбек Жанерке Бақытжанқызы **ХИМИЯ САБАҚТАРЫНДА ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТИІМДІ ӘДІСТЕРІ** 48

Кәдірбергенова Әйгерім Мұхтарқызы **ИНФОРМАТИКА САБАҚТАРЫНДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ҚҰРАЛДАРЫН ТИІМДІ ҚОЛДАНУ** 52

Аксут Ғалымжан Жанарбекович **ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР АРҚЫЛЫ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҚТАРЫНЫҢ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ** 56

Иманова Фарида Жетпісбайқызы **ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМІНІҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІ** 60

Тоқымбаева Меруерт Мықтыбековна **STEM ЭЛЕМЕНТТЕРІН БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ҚОЛДАНУ ТӘЖІРИБЕСІ** 64

Уәлиева Гүлғайша Аукенқызы **ТАРИХ ПӘНІНДЕ СЫНИ ОЙЛАУ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ** 68

Аралбаев Аян Асылгазиевич **ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ҚҰРАЛДАРЫН ИНФОРМАТИКА САБАҚТАРЫНДА ҚОЛДАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТИІМДІЛІГІ** 71

Шыныбекова Анар Аблайхановна **АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ҚҰРАЛДАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ** 75

Құрманбекова Камшат Адилхановна **ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ТЫҢДАЛЫМ, АЙТЫЛЫМ, ОҚЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖАЗЫЛЫМ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМЫТУ** 78

Диханбаева Замзагуль Алдибаевна **ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ САБАҚТАРЫНДА ПӘНДІК ЖӘНЕ ЖАЛПЫАДАМЗАТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ КІРІКТІРУ** 82

Тогузаков Айдос Еркебуланович **ИНФОРМАТИКА ПӘНІ АЯСЫНДА РОБОТОТЕХНИКА МЕН МИКРОКОНТРОЛЛЕРЛЕРДІ МЕКТЕП БАҒДАРЛАМАСЫНА ЕНГІЗУ ЖОЛДАРЫ** 86

Ауелбаева Жанерке Жаксылыккызы **ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІН ОҚЫТУДА ЗАМАНАУИ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ** 90

Айдаркулова Акерке Танкашовна **ТАРИХ ПӘНІ АРҚЫЛЫ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ДӘРІПТЕУ** 95

Килыбаева Нургуль Казиевна **ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ ОЮ-ӨРНЕКТЕРІ ЖӘНЕ ОНЫҢ МАҒЫНАСЫ** 98

Жамурова Гульнур Кизирбаевна **ПОДКАСТ ТЕХНОЛОГИЯСЫ: БІЛІМ БЕРУ ЖӘНЕ АҚПАРАТТЫҚ КЕҢІСТІКТЕГІ МАҢЫЗЫ** 101

Мәдібек Ботагөз Қанатқызы **ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ САБАҚТАРЫНДА «АДАЛ** 104

АЗАМАТ» БІРТҰТАС ТӘРБИЕ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗДЕРІ
Байдалиева Саулет Алменовна **ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ОҚЫТУ: ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІ АРҚЫЛЫ РУХАНИ ТӘРБИЕ БЕРУ ЖОЛДАРЫ** 107
Абдураимова Феруза Шерзадқызы **МАТЕМАТИКА САБАҚТАРЫНДА ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ РЕСУРСТАРЫН ПАЙДАЛАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ** 110
Айдаров Ерсұлтан Сейіткәрімұлы, Тұрған Жансейіт Қабылжанұлы, Маханбетов Габит Толкинович **ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ПАТРИОТТЫҚ ТӘРБИЕСІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ** 114
Ботабаева Жания Кеулімжайқызы **ПЕДАГОГ-ПИАНИСТ ПЕН КОНЦЕРТМЕЙСТЕРДІҢ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ МУЗЫКАСЫН ИГЕРУДЕГІ ИНТЕГРАЦИЯЛАНҒАН ӘДІСТЕМЕСІ** 117
Коконева Райгуль Аскаровна **ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ДӘУІРІНДЕГІ ДАЯРЛЫҚ СЫНЫП ТӘРБИЕШІСІНІҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІ: МҮМКІНДІКТЕР МЕН ЖАҢА ТАЛАПТАР** 122
Кишибаева Лаззакат Маратовна **ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ НЕГІЗІНДЕ АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕ КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ** 127
Алимкулова Молдир Сейдикаримовна **ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ҚҰРАЛДАРЫН ИНФОРМАТИКА САБАҚТАРЫНДА ТИІМДІ ҚОЛДАНУ** 131
Сапаркулов Султан Халелович **МУЗЫКА САБАҒЫНДА ХОР ӨНЕРІНІҢ РӨЛІ ЖӘНЕ ТӘРБИЕЛІК МӘНІ** 135
Бисенова Наташа Хатиетовна **БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЖАЗУ, ОҚУ ЖӘНЕ МАТЕМАТИКАЛЫҚ ДАҒДЫЛАРЫН КЕШЕНДІ ДАМЫТУ** 140
Орынбасар Назкен Тілеубекқызы **МАТЕМАТИКАНЫ ӨМІРМЕН БАЙЛАНЫСТЫРА ОҚЫТУ АРҚЫЛЫ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ** 144
Айботаев Ерлан Қуандыкович **ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҒЫНЫҢ ЗАМАНАУИ МОДЕЛІ** 149
Исмуханова Анар Дженисовна **БАСТАУЫШ БІЛІМ БЕРУ ДЕҢГЕЙІНДЕ ОЙЫН ӘДІСТЕРІН ҚОЛДАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ** 153
Баярыстанова Раушан Абдижаппаровна **ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ЭМОЦИОНАЛДЫҚ САУЛЫҒЫН ҚОЛДАУДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖҰМЫСТАР** 156
Чехиева Айткул Темирбайкизи **АҒЫЛШЫН ТІЛІ ПӘНІНДЕ ЖИЫНТЫҚ БАҒАЛАУ ҚҰРАЛДАРЫН ТИІМДІ ҚОЛДАНУ** 159
Бектенбаева Актолкын Утебаевна **ГЕОГРАФИЯ САБАҚТАРЫНДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ҚҰРАЛДАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ** 161
Кахарманова Раушан Аманбековна **«МАТЕМАТИКА БІЗДІ ҚОРШАҒАН ОРТАДА» АВТОРЛЫҚ БАҒДАРЛАМАСЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЗЕРТТЕУШІЛІК ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ** 166
Саукелеева Айгул Раймовна **БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУ САУАТТЫЛЫҒЫН ДАМЫТУДАҒЫ ТИІМДІ ӘДІС-ТӘСІЛДЕР** 167
Бозымбекова Рафиля Токановна **ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ДАМЫТУДАҒЫ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ ПӘНІНІҢ МҮМКІНДІКТЕРІ** 170
Мадиева Қарлығаш Мырзалықызы **Б. СОҚПАҚБАЕВ «АҚ ЛАҚ»** 174
Уристемова Гулнар Оразбаевна **A BROCHURE ABOUT YOUR TOWN** 178
Темирбулатова Индира Темирбулатовна **ОҚУШЫЛАРДЫҢ АЗАМАТТЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ТӘРБИЕ ЖҰМЫСЫ** 183
Балтабаева Гульназ Оразалиевна **СҰРАҚ ҚОЮ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ СЫНИ ОЙЛАУЫН ДАМЫТУ** 184
Айтжанова Назгүл Кәкімғалиқызы **ЧТО ЗА ПРЕЛЕСТЬ ЭТИ СКАЗКИ!** 188
Өсербай Ұлжан Салманқызы **ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ПРЕПОДАВАНИИ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ: ВОЗМОЖНОСТИ И ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ РИСКИ** 191
Нурмахамбетова Назым Орынбасаровна **VELCRO – БАЛАНЫҢ ЭМОЦИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ДАМУЫНЫҢ СЕРІГІ** 197
Пралиев Нурали Ильдусович **ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ НЕГІЗІНДЕ АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҚТАРЫН ЖОБАЛАУ: МҰҒАЛІМ ТӘЖІРИБЕСІ ЖӘНЕ ТИІМДІ ӘДІСТЕРІ** 201
Асылбекова Алма Жаксыбаевна **СОВРЕМЕННЫЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ** 206

Құралбаев Мағжан Бақытжанұлы **МАТЕМАТИКАЛЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫ ДАМЫТУҒА БАҒЫТТАЛҒАН ТИІМДІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТӘСІЛДЕР** 212
Бопиева Гульнар Турганбаевна **РАЗВИТИЕ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ ЧЕРЕЗ АНАЛИЗ ТЕКСТА** 216
Сабитов Жавлон Бахадирович **ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ҚҰҚЫҚТЫҚ, ДЕМОКРАТИЯЛЫҚ МЕМЛЕКЕТ ҚҰРУДАҒЫ ХАЛЫҚ БИЛІГІНІҢ МАҢЫЗЫ** 221
Ерғазина Назерке Ерғазықызы **СЕНСОРЛЫҚ ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ҚАБІЛЕТІН ДАМЫТУ** 226
Сарсенгалиева Акмарал Жаксылыковна **ДОМБЫРА ПӘНІНДЕ МАХАМБЕТ КҮЙЛЕРІН ОҚЫТУДЫҢ «КҮЙ-DIGITAL» АВТОРЛЫҚ ӘДІСТЕМЕСІ** 228
Касымбекова Махпал Турегельдыевна **ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ҒЫЛЫМДАРЫНДАҒЫ МАТЕМАТИКАЛЫҚ МОДЕЛЬДЕУДІҢ ҚАЗІРГІ БАҒЫТТАРЫ** 230
Наренбаева Несібелі Махмудқызы **АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҒЫНДА ТОПТЫҚ ЖОБА ЖАСАУ** 232
Мамытбаева Сауле Асетовна **ХИМИЯЛЫҚ ЭЛЕМЕНТТЕРДІҢ ПЕРИОДТЫҚ КЕСТЕСІ** 238
Моминова Жаркыной **БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КРЕАТИВТІ ОЙЛАУЫН ДАМЫТУДАҒЫ ЗАМАНАУИ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР** 243
Сахауова Гулназ Койлибаевна **ФИЗИКА ПӘНІН ОҚЫТУДАҒЫ ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯ ЖӘНЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ** 249
Алменов Баходир Курбоналиевич **ИНФОРМАТИКА ПӘНІНДЕ ГЕНЕРАТИВТІ АІ ҚҰРАЛДАРЫН ПАЙДАЛАНУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ХХІ ҒАСЫР ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ** 255
Нақан Бекзат **ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРЫ АРҚЫЛЫ КӨШБАСШЫЛЫҚ ҚАСИЕТТЕРДІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ** 260
Ертай Ақнур Маратқызы **МЕНШІКСІЗ ИНТЕГРАЛ. МЕНШІКСІЗ ИНТЕГРАЛДАРДЫҢ ЖИНАҚТЫЛЫҚ БЕЛГІЛЕРІ** 266
Лебаев Ермек Амангельдинович **ВЕТЕРИНАРИЯЛЫҚ АРНАЙЫ ПӘНДЕРДІ ОҚЫТУДАҒЫ ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯ: ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ** 271
Аманғалиева Сымбат Аманғалиқызы **АҒЫЛШЫН ТІЛІ ПӘНІ АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ТІЛДІК ДАҒДЫЛАРЫН ДАМЫТУ** 277
Серікқали Бисұлтан Серікқалиұлы **СПОРТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫҢ ОҚУШЫ ТҰЛҒАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ РӨЛІ** 282
Хамза Зоя Құрметханқызы **ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ НЕГІЗІНДЕ БІЛІМ САПАСЫН БАСҚАРУДЫҢ ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫ МОДЕЛІ** 288
Оспанова Балжан Сейдаханқызы **БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМІНІҢ ЦИФРЛЫҚ ЖӘНЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІ: ЖАҢА ТАЛАПТАР МЕН ТИІМДІ ТӘЖІРИБЕЛЕР** 293
Смагулова Аяжан Базарбаевна **КОЛЛЕДЖДІҢ ОҚУ-ӨНДІРІСТІК ҚЫЗМЕТІН ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯЛАУ: ТИІМДІ БАСҚАРУ ТӘЖІРИБЕЛЕРІ** 298
Абилшаикова Асем Зайниденовна **ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ В УПРАВЛЕНИИ УЧЕБНЫМ ПРОЦЕССОМ: НОВЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ ДЛЯ ЗАМЕСТИТЕЛЯ РУКОВОДИТЕЛЯ ПО УЧЕБНОЙ РАБОТЕ** 302
Ахметов Бейбарыс Тимерканұлы **USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN ENGLISH LANGUAGE LESSONS** 308
Иржанова Диана Азаматовна **АҒЫЛШЫН ТІЛІН ҮЙРЕТУДЕ ОЙЫН ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ** 327
Амантай Таңшолпан Қанатқызы **ҚАЗАҚ ТІЛІН ШЕТЕЛ АЗАМАТТАРЫНА ОҚЫТУДАҒЫ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ КОММУНИКАЦИЯНЫҢ МАҢЫЗЫ** 335
Зәуірбекова Перизат **АІ ҚҰРАЛДАРЫН ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҒЫНДА ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ТАПСЫРМАЛАР ҰЙЫМДАСТЫРУ** 336
Турсекеева Әсемгул Сержанқызы **ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТАРИХИ-МӘДЕНИ МҰРАСЫН ЦИФРЛАНДЫРУ: ТАРИХИ ЕСКЕРТКІШТЕРДІ САҚТАУ МЕН БІЛІМ БЕРУДЕ 3D ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ** 350
Мұхтарова Виктория Мұхтарқызы **БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ӨЗДІГІНЕН БІЛІМ АЛУ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ** 352

Мұхтарова Динара Махмутқызы **ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІН ОҚЫТУДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ПЕН ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ САБАҚТАСТЫРУ** 359
Шымбекова Назира Айтумановна **ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ЖӘНЕ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР: БАСТАУЫШ БІЛІМ МАЗМҰНЫН ЖАҢАША ҰЙЫМДАСТЫРУ** 366
Зейлбекова Таттигул Ихтияровна **ТАРИХИ ДЕРЕКТЕРДІ ТАЛДАУДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ҚҰРАЛДАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ** 373
Нурумбетова Раушан Алдияровна **ПРОМПТ ИНЖЕНЕРИЯСЫ: МАТЕМАТИКА САБАҒЫНА ДЕҢГЕЙЛІК ТАПСЫРМАЛАРДЫ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ АРҚЫЛЫ ҚҰРАСТЫРУ** 380
Оразбекова Раушангуль Ембергеновна **ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ МУЗЫКАСЫ АРҚЫЛЫ МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРҒА РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ТӘРБИЕ БЕРУ** 383
Кан Наталья Валерьевна **РАЗВИТИЕ РАЗГОВОРНОЙ РЕЧИ УЧАЩИХСЯ С ПОМОЩЬЮ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА** 388
Ибраева Гулзира Умирзаккызы **ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ САБАҚТАРЫНДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ҚАУІПСІЗ ЖӘНЕ ЭТИКАЛЫҚ ҚОЛДАНУ** 398
Кузенбаева Актолкын Ибракимовна, Бахиева Акмарал Құрманғазықызы **ҚЫЗЫЛОРДА ӨҢІРІНІҢ МҰРАСЫ АРҚЫЛЫ 10-СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ IELTS READING ДАҒДЫЛАРЫН ЖӘНЕ ОҚУ САУАТТЫЛЫҒЫН ДАМЫТУ** 407